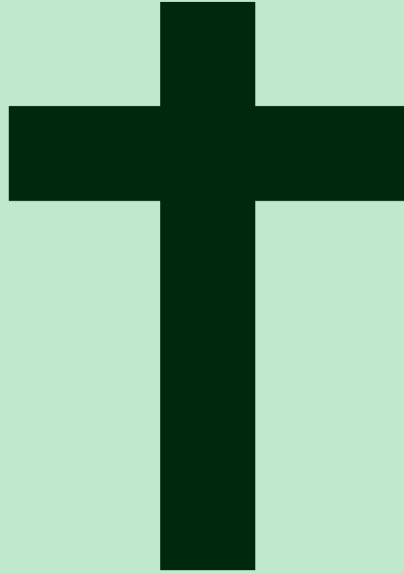

Wapômbên Anên Abô
Mathen

The New Testament in the Malei-Hote Language of Papua New
Guinea

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen
The New Testament in the Malei-Hote Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Maei-Hote long Niugini

copyright © 2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. and The Malê people

Language: Hotê-Malê (Malei-Hote)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: The Malê people

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023
c8e90bc3-6cab-57b1-9a48-04f5f30fe59a

Contents

FRT	1
Matyu	3
Mak	57
Luk	90
Jon	145
Aposel	184
Lom	235
1 Kolin	260
2 Kolin	281
Galesia	295
Epesus	303
Pilipai	312
Kolosi	318
1 Tesalonaika	324
2 Tesalonaika	329
1 Timoti	332
2 Timoti	339
Titi	344
Pilemon	347
Hiblu	349
Jems	366
1 Pita	372
2 Pita	378
1 Jon	382
2 Jon	388
3 Jon	389
Jut	390
Auk Lonj Kapô	392

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen

The New Testament in the Malei-Hote language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Malei-Hote long Niugini

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen
The New Testament in the
Malei-Hote language of Papua New
Guinea
[hot]

Translation by Wycliffe Bible
Translators

© 2010 Wycliffe Inc. and The Malé
people

Print publication, 2010 by Wycliffe
Bible Translators, Inc.

Web version
© 2014, Wycliffe Bible Translators,
Inc.
www.Wycliffe.org

<http://pngscriptures.org>

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available
to you under the terms of the Cre-
ative Commons license (Attribution-
Noncommercial-No Derivative
Works).
[http://creativecommons.org/li-
censes/by-nc-nd/3.0](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0)

Your are free to share – to copy,
distribute and transmit the text
under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute
the work to *Wycliffe Bible Trans-
lators* (but not in any way that
suggests that they endorse you
or your use of the work).

- **Noncommercial.** You may not
use this work for commercial
purposes.
- **No Derivative Works.** You may
not alter, transform, or build
upon this work.
- **In addition,** you have permis-
sion to port the text to different
file formats, as long as you don't
change any of the text or punctu-
ation of the Bible.

Notice – For any reuse or distribu-
tion, you must make clear to others
the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim
tok orait na lo bilong Creative Com-
mons Attribution-Noncommercial-
No Derivative Works license. Em i
tok olsem **yu ken givim kopi long
narepela manmeri.** Yu ken wokim
kopi na givim long husat i laikim.
Tasol, yu mas tok klia dispela samting
i kam long <http://tokplesbaibel.org>.
Yu no ken kisim mani na salim
dispela. **Yu mas givim nating.** Na
tu, **yu no ken senisim Tok.**

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na
narapela buk i stap long dispela sait
i gat tok orait long usim wantaim
dispela samting tasol. Sapos yu laik
narapela tok orait, yu mas askim
husat i papa bilong copyright long
dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no
orait long dispela tok orait, stretim
tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok
bilong God long nupela tok ples, yu
ken **askim mipela.**

Olgeta tok orait na lo long tok ples
English i stap long [http://creativecommons-
org/licenses/by-nc-nd/3.0/legal-
code](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legal-code).

Sapos yu gat askim long dispela, **plis
askim mipela.**

**Abô Mông Atu Ba Nêm
Avômalô Sa**

Abô Nesam Êmông

Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ Abô
Mavi atu ba nê doho ik liliŋ hathak

abô Malê. Ma avômalô atu ba enaŋ abô Malê ma hatôm 3,000 ba havôhi. Thêlô ma anêŋ Salamaua Distlik ba êmô Morobe Plovins anêŋ Papua Niugini.

Sêbôk ma Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ma eto hathak abô Yabêm lôk Inglis ma Pisin, ba intu hêv malaiŋ hadêŋ avômalô Malê. Ma lêk ma hathak abô Malê da ba tem nêŋ avômalô Malê sa ek nesam lo nedaŋô Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi esak thêlôda veŋiŋbôlêk.

Aêŋ ba nanêŋ leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ esak hêv auk mavi hadêŋ nê ik abô liliŋ SIL, ba êv iniŋ nê ku ba êlêŋ idum ku ik abô liliŋ sondabêŋ bêŋ anôŋ aleba kapya yaŋ lukmuk lêk halêŋ yaŋ ek avômalô Malê.

Lôk nanêŋ leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ esak avômalô nômbêŋ atu ba êv ku êntêk êŋ sa. Aêŋ ba môlô atu ba ôêv unim wakma ek udum ku êntêk haviŋ, nodanô. Unim wakma êŋ miŋ hi oyaŋ ami. Mi. Anêŋ ku mavi êŋ lêk hi hayabiŋ o hamô Malak Leŋ.

Hadêŋ 1976 ma SIL êv iniŋ nê ku ba êyô ek nijik abô Malê liliŋ. Ma 1988 ma ik Môŋ Anôŋ liliŋ vêŋ ma Lut lo Jona. Ma 1992 ma Mak, Aposel, Galesia ma Pilipai. Ma lêk 2,010 ma Matyu hi hayô Auk Loŋ Kapô. Ba intu nanêŋ athêŋ bêŋ êndêŋ Wapômbêŋ esak anêŋ lahiki atu.

* * * * *

Ôpatu ba hasam abô plopet êntêk ma êmô lôk lamavi.

Ma ôpatu ba halaŋô ba hasopa ma êmô lôk lamavi
ek malê nena waklavôŋ lêk habobo.
Auk Loŋ Kapô 1:3

Preface

This book is a translation of the New Testament into the Malê language of Papua New Guinea. The population of the Malê language group is over 3,000. Most Malê speakers live in the Lae District of Morobe province, approximately 20 miles south of Lae extending to the coast near Salamaua (see map).

Missionaries from Germany began work among the Malê people in the 1940's. The Yabêm language from the coastal area around Finschhafen was used as a medium for both evangelism and education. In the 1960's English became the language of education in the Malê area. Yabêm and Melanesian Pidgin continued to be used in the Malê churches until the time this translation work commenced.

At the invitation of the Malê people, the translation of this New Testament began in 1976 with the assistance of SIL. Thanks to the many Malê people whose efforts have gone into the production of this translation. Thanks also to the many people from around the world who have supported this work by means of financial support, prayers and encouragement.

Above all, thanks be to God for His written word given as a means for people to come to know and believe in His Son, the living Word. Thanks to Him for faithfully sustaining and enabling each and every member of the translation team. To Him be the glory.

*****

The one who reads these prophet words, they are blessed.
And the one who hears and follows them, they are blessed
because the day is near.

Abô Mavi atu ba Matyu hato Abô môñ

Matyu hato kapyâ êntêk. Ma anêñ athêñ yan nena Livai. Yani ma anyô Israêl te. Yani hadum ku hawa takis haviñ Lom vêm ma hatak ku êñ ma hasopa Yisu. Yisu dalam Pita lo Andulu ma Jems lo Jon vêm ma dalam Matyu (Mat 4:18-22; 9:9-13). Matyu ma Yisu anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju takatu te.

Matyu hato ek injik thô êndên avômalô Israêl nena Yisu ma thêlô iniñ Mesia. Mesia ma abô Hiblu ma hathak abô Glik ma Kilisi. Ma anêñ ôdôñ nena, 'Ôpatu ba Wapômbênñ habi ban hayô hêk ek nêm anêñ avômalô bulubiñ.' Matyu hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba bôk eto hathak yani hêk Mose lôk plopet iniñ kapyâ ba intu abô takênñ lêk hik anônñ hathak Kilisi. Yani hato kapyâ êntêk ek avômalô Israêl, ma donjom lahaviñ avômalô loñ buyañ nesam imbiñ.

Hato hadênñ 60 mena 70 AD la.*

Yisu Kilisi anêñ limi (Luk 3:23-38)

¹ *Êntêk ma Yisu Kilisi anêñ limi. Yani ma Ablaham lo Devit iniñ lim lukmuk.

² Ablaham habi Aisak vê,
ma Aisak habi Jekop vê,
ma Jekop habi Juda lôk iviyañ vê.

³ *Ma Juda habi Peles lo Sela vê, ma thainiñ talêbô Tama.

Ma Peles habi Heslon vê,
ma Heslon habi Lam vê.

⁴ Ma Lam habi Aminadap vê,
ma Aminadap habi Nason vê,
ma Nason habi Salmon vê.

⁵ *Ma Salmon habi Boas vê, ma Boas talêbô Lahap.

Ma Boas habi Obet vê, ma Obet talêbô Lut.

Ma Obet habi Jesi vê.

⁶ *Ma Jesi habi Kiñ Devit vê.

Ma Devit habi Solomon vê, ma Solomon anêñ talêbô ma Ulia yanavi.

⁷ Ma Solomon habi Lehoboam vê,
ma Lehoboam habi Abiya vê,
ma Abiya habi Asa vê.

⁸ Ma Asa habi Jehosapat vê,
ma Jehosapat habi Jeholam vê.
Ma Jeholam ma Usaia anêñ lim.

⁹ Ma Usaia ma Jotam anêñ bumalô,
ma Jotam habi Ahas vê,
ma Ahas habi Hesekaia vê.

¹⁰ Ma Hesekaia habi Manasa vê,
ma Manasa habi Amon vê,
ma Amon habi Josaia vê.

¹¹ *Ma Josaia ma Jekonaia lôk iviyañ iniñ bumalô. Jekonaia lôk iviyañ ibitak ma avômalô Babilon ik vovak ba ewa avômalô Israêl i êmô Babilon.

¹² *Avômalô Israêl êmô Babilon denañ,
ma Jekonaia habi Sialtiel vê,
ma Sialtiel ma Selubabel anêñ bumalô. Êñ ma avômalô Israêl êvôi iniñ loñ hathak loñbô.

¹³ Ma Selubabel ma Abiut anêñ lim,
ma Abiut ma Elaiakim anêñ lim,
ma Elaiakim ma Aso anêñ lim.

¹⁴ Ma Aso ma Sadok anêñ lim,
ma Sadok ma Akim anêñ lim,
ma Akim ma Eliut anêñ lim.

¹⁵ Ma Eliut ma Eleasal anêñ lim,
ma Eleasal ma Matan anêñ lim,
ma Matan ma Jekop anêñ lim.

¹⁶ Ma Jekop habi Josep vê, ma Josep intu Malia yamalô. Ma Malia êñ intu havathu Yisu. Ma Yisu êñ atu ba elam nena "Mesia".

¹⁷ Ma avômalô takatu ba ibitak anêñ Ablaham haveñ aleba hayô Devit, thêlô ma hatôm ôdôñ laumiñ ba lahavuva. Ma avômalô takatu ba ibitak anêñ Devit aleba hayô avômalô Israêl i Babilon, thêlô ma hatôm ôdôñ laumiñ ba lahavuva aênñ iyom. Ma avômalô

* :: '60 AD' anêñ ôdôñ nena Yisu anêñ talêbô havathu yani ma sondabênñ hatôm 60 bôk hale ba hi yôv.

* **1:1:** Stt 22:18; 1Sto 17:11   * **1:3:** Stt 38:29-30; Rut 4:18-22   * **1:5:** Rut 4:13-17   * **1:6:** 2Sml 12:24   * **1:11:** 2Kin 24:14-16; 2Sto 36:10; Jer 27:20; 40:1; Dan 1:1-2   * **1:12:** Esr 3:2

takatu ba ibitak hadêḡ waklavôḡ atu ba avômalô Israeḡ êmô Babilon aleba hayô Mesia ma hatôm ôdôḡ laumiḡ ba lahavuva aêḡ iyom.

*Malia havathu Yisu
(Luk 2:1-7)*

¹⁸*Ma abô hathak Yisu Kilisi halêm pik aêntêk. Malia anêḡ avômalô bôk epesaḡ abô yôv ek nendom yani êndêḡ Josep. Thai miḡ ewa i ami denaḡ ma êyê nena yani hasabeḡ. Lovak Matheḡ da hêv amena êḡ. ¹⁹⁻²⁰Ma Josep, ôpatu ba enja Malia ma anyô thêthôḡ ba intu hadum ek êndô Malia. Ma hadô indum yani mama êndôk avômalô maleḡḡ.

Êḡ ma habôlêm auk ek êndô avi êḡ menaḡna ba ni. Ma doḡtom hayê niaviḡ nena Wapômbêḡ anêḡ aḡela hayô ba hanaḡ, “Josep, Devit anêḡ lim lukmuk, amena êntêk ma Lovak Matheḡ hêv hadêḡ yani. Ba intu miḡ ôkô ek onja Malia ba nu anêm unyak êtôm vônim ami. ²¹*Ma tem embathu okna te ek nêm anêḡ avômalô bulubiḡ ba intu ondama anêḡ athêḡ nena Yisu.”

²²Ma nômkama takêntêk bôk habitak ek Wapômbêḡ anêḡ abô injik anôḡ ba hanaḡ hadêḡ plopet nena,

²³“Avi te miḡ hêk haviḡ anyô ami denaḡ ma tem esabeḡ ba embathu okna te. Ba tem nendama anêḡ athêḡ nena Imanuel.” *Aisaia 7:14*

Abô êḡ anêḡ ôdôḡ nena, “Wapômbêḡ hamô haviḡ alalô.”

²⁴Ma Josep hayê niaviḡ êḡ yôv ma haviyô. Ma hadum hatôm atu ba Wapômbêḡ anêḡ aḡela hanaḡ ba hawa Malia ba hi anêḡ unyak hatôm yanavi. ²⁵*Ma miḡ hêk haviḡ ami aleba havathu amena êḡ. Ma halam nena Yisu. Havathu amena êḡ vêm ka hêk haviḡ yanavi haveḡ yam.

2

Nê lôkauk hathak vuliḡ êlêm êyê Yisu

¹ Helot hatu kiḡ ma Malia hawa Yisu hêk Betlehem anêḡ loḡ Judia.

Êḡ ma ḡê lôkauk hathak vuliḡ anêḡ loḡ wak hathak êlêm Jelusalem ²*ma enaḡ hik liḡ, “Amena lukmuk atu ba hatu avômalô Israeḡ iniḡ kiḡ, anêḡ talêbô havathu hêk êsê? Yêlô ayê anêḡ vuliḡ habitak loḡ wak hathak ba alêm ek nanêm yeḡ êndêḡ yani.”

³Ma kiḡ Helot lôk avômalô Jelusalem sapêḡ elanô abô êḡ ba êkô hathak. ⁴Êḡ ma Helot halam avômalô iniḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk iniḡ ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ sapêḡ ethak doḡtom. Ma hanaḡ hik thêlô liḡ, “Mesia atu tem nembathu êḡjêk êsê?” ⁵Ma thêlô enaḡ viyaḡ nena, “Wapômbêḡ bôk hanaḡ ba plopet te bôk hatu nena,

⁶* “‘O Betlehem atu ba hômô Juda iniḡ pik, anyô bêḡ te tem imbitak anêḡ o ba eyabiḡ yenaḡ avômalô Israeḡ êtôm boksipsip iniḡ alan

ba intu o miḡ malak oyaḡ te hômô pik Juda malêvôḡ ami. Mi anôḡ!’ ” *Maika 5:2*

⁷Yôv ma Helot halam ḡê lôkauk eyala vuliḡ menaḡna ek endanô nena aḡê intu vuliḡ êḡ habitak. ⁸Ma hêv thêlô ba i Betlehem ma hanaḡ, “Môlônu nômbôlêm amena êḡ katô. Ba ôpôm ma nôlêm nonaḡ êndêḡ ya ek yana yanêm yeḡ êndêḡ yani imbiḡ.”

⁹⁻¹⁰Thêlô elanô kiḡ anêḡ abô yôv ma i. Ma êyê vuliḡ sêbôk ba habitak loḡ wak hathak. Êḡ ma thêlô leḡḡmavi bêḡ anôḡ. Vuliḡ êḡ hamôḡ ba hi aleba hamiḡ unyak atu ba amena hêk vôv. ¹¹*Thêlô êyô unyak kapô ba i ma êyê amena lo talêbô Malia. Êḡ ma elek veḡḡḡdôḡ lêlô ba êkôm ba êv yeḡ hadêḡ yani. Ma epesaḡ iniḡ nômkama mavi ba êv iniḡ leḡḡmavi hadêḡ yani. Êv gol lôk nôm ôv mavi ju atu ba epesaḡ hathak alokwaḡ thôk. ¹²Ma êyê niaviḡ ma Wapômbêḡ hanaḡ hadêḡ thêlô nena miḡ ini ek Helot ami. Êḡ ma elom

* **1:18:** Luk 1:27,35 * **1:21:** Luk 1:31; 2:21 * **1:25:** Luk 2:21 * **2:2:** Nam 24:17 * **2:6:** Jon 7:42 * **2:11:** Sng 72:10-15; Ais 60:6

lonjôndê yanj ba i iniñ lonj hathak lonjbô.

Josep lo Malia ma Yisu i Ijip

¹³ Nê lôkauk hathak vuliñ etak unyak yôv, ma Josep hayê niaviñ ba Wapômbêñ anêñ anjela te hayô ba hanañ, “Helot tem êmbôlêm amena ek injik vônô. Aêñ ba umbiyô onja amena lo talêbô ba ôsôv ba nu Ijip ma ômô endeba yanêm abô êndêñ o am.”

¹⁴ Aêñ ba intu Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô hadêñ bôlôvôn ba etak Betlehem ma êsôv ba i Ijip

¹⁵ ma hamô aleba Helot hama. Nôm takêñ habitak ek Wapômbêñ anêñ abô injik anôñ ba hanañ hadêñ plopet nena,

“Yahalam yenañ okna hêk Ijip ba halêm.” *Hosea 11:1*

Kiñ Helot hik apenena vônô

¹⁶ Nê lôkauk hathak vuliñ miñ êvôi hathak lonjbô ami ba Kiñ Helot hayala nena esau yani. Ma lañaña kambom anôñ ma lahabi thêlôniñ abô takatu ba bôk enañ hathak vuliñ anêñ waklavôn. Êñ ma hanañ ek nijik apenena takatu ba iniñ sondabêñ hatôm lokwanju sapêñ vônô anêñ Betlehem lôk anêñ lonj yaô nena sapêñ. ¹⁷ Aêñ ba Wapômbêñ anêñ abô hik anôñ ba hanañ hadêñ plopet Jelemaia nena,

¹⁸ * “Vonvon bêñ hêk Lama, asêñ malêñ lôk malainj bêñ, Lesel anêñ limi lêk ema ba mi. Aêñ ba halañ ba hadô nêñêm yani thêvô.” *Jelemaia 31:15*

Êvôi Nasalet

¹⁹ Josep hamô Ijip denañ ma Helot hama. Hayê niaviñ ma Wapômbêñ anêñ anjela te hayô ²⁰ ba hanañ nena, “Nê takatu ba idum ek nijik amena vônô bôk ema yôv ma umbiyô onja amena lo talêbô ba ômbônu pik Israe! esak lonjbô.” ²¹ Êñ ma Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô ba êvôi pik Israe!. ²² Ma halañ nena Akelaus hawa lambô Helot anêñ lonj ba hatu avômalô Judia iniñ kiñ. Ba intu hakô

ek ni lonj êñ. Ma hayê niaviñ ma hasôv ba hi ²³ * hamô malak nate anêñ athêñ nena Nasalet ba hamô Galili kapô. Nom êñ habitak ek Wapômbêñ anêñ abô injik anôñ ba hanañ hadêñ plopet doho nena, “Avômalô tem nendam yani nena anyô Nasalet te.”

3

Jon anyô hathik ñañ hanañ Wapômbêñ anêñ abô

(*Mak 1:2-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28*)

¹ Wak êñ ma anyô te ba elam nena “Jon anyô hathik ñañ” hayô Judia iniñ lonj ek enañ Wapômbêñ anêñ abô êndêñ avômalô. Ôpêñ hamô lonj thiliv ² * ma hanañ nena, “Wapômbêñ anêñ lonj lôklinyak lêk habobo. Ba intu node kapôlômim liliñ.” ³ Jon êñ ma ôpatu ba Wapômbêñ hanañ hadêñ plopet Aisaia nena,

“Kaêk te halam havenj lonj thiliv nena, ‘Nôpôpêk lonjôndê ek Anyô Bêñ êlêm, ma nopesañ ba imbitak thêthônj ek yani.’” *Aisaia 40:3*

⁴ * Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesañ hathak bok kamel vuluk ma havak bokngôp epesañ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayañ kôm sopek lôk hanum biyo thôk. ⁵ Ma avômalô anêñ Jelusalem lôk Judia anêñ malak sapêñ lôk lonj takatu ba êmô habobo ñañ Jolodañ ethak i hadêñ Jon. ⁶ Ma thêlô enañ iniñ kambom bêñ ma Jon hathik i halôk ñañ Jolodañ.

⁷ * Ma hayê avômalô Israe! iniñ ñê bêñbêñ takatu ba elam nena Palisi lôk Sadyusi ma hanañ, “Môlô ma umya kambom anêñ nali ba osoñ nena tem yasik môlô ek nôsôv ênjêk Wapômbêñ anêñ lamanij e? Mi anôñ! ⁸ Nundum ku takatu ba injik thô nena lêk ole kapôlômim liliñ am. ⁹ * Ma miñ lemimimbi auk te ba nonañ êndêñ am nena, ‘Ablaham ma yêlôaniñ bumalô.

* **2:18:** Stt 35:19 * **2:23:** Ais 11:1; 53:2; Luk 2:39; Jon 1:45 * **3:2:** Mat 4:17; Mak 1:15 * **3:4:** 2Kiñ 1:8 * **3:7:** Mat 12:34; 23:33 * **3:9:** Jon 8:33,39; Lom 4:12

Ba intu yêlô avômalô thêthônj. Mi, yanañ êndênj môlô nena Wapômbênj hatôm enja valu takêntêk ba epesañ Ablaham anênj limi esak. ¹⁰*Kisiñ lêk hamô alokwañ ôdônj yôv, ek alokwañ takatu ba miñ hik anênj anônj mavi ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum.

¹¹*“Yahathik môlô hathak ñañ ek injik thô nena bôk ole kapôlômim liliñ yôv. Ma donjom ôpatu ba tem embenj ya yam anênj lôklokwañ ma bomañ ek yenañ ba intu tem isik môlô esak Lovak Mathenj lôk atum. Yani ma anyô lôk athênj bênj ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yanja anênj va bokngôp êtôm anyô ku oyañ ami. Mi anônj. ¹²Yani tem isuv nôm anênj kupik vê ba êndô anônj êmô unyak kapô. Ma yavoyav takatu ba hamô piklêvônj ma isi ba êmbôk esak atum atu ba tem miñ ema ami.”

*Jon hathik Yisu halôk ñañ
(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22; Jon 1:31-34)*

¹³Yisu hatak Galili ma hi ñañ Jolo-dañ ek Jon isik yani. ¹⁴Ma donjom Jon hadum ek imiñ yani loñ siñ ba hanañ, “Aisê ka hôle m hadênj ya? Usik ya.”

¹⁵Êñ ma Yisu hanañ viyañ nena, “Alalô nasopa loñondê thêthônj ba intu usik ya.” Ma Jon halôk ba hathik Yisu.

¹⁶*Ma kethenj oyañ ma haviyô hêk ñañ kapô. Ma leñ hakyav ma hayê Wapômbênj anênj Lovak Mathenj halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô yani. ¹⁷*Ma abô te halêm anênj malak leñ ba hanañ nena, “Intu ma yenañ Okna atu ba yalenhaviñ videdaun. Ma ya kapôlônj mavi hathak yani.”

4

*Sadañ halôk Yisu la ek indum kambom
(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)*

* **3:10:** Mat 7:19; Luk 13:6-9 * **3:11:** Jon 1:26-27,33; Ap 1:5 * **3:16:** Jon 1:32 * **3:17:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; 17:5; Luk 9:35 * **4:1:** Hib 2:18; 4:15 * **4:2:** Kis 34:28 * **4:4:** Lo 8:3 * **4:7:** Lo 6:16 * **4:10:** Lo 6:13 * **4:12:** Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20

¹*Yôv ma Lovak Mathenj halom Yisu hi loñ thiliv ek Sadañ êndôk yani la ek indum kambom. ²*Yani hatip ek nô m ba havenj hatôm wak lo bôlôvônj 40 ba intu hama kisi. ³Êñ ma ngôk iniñ anyô bênj hayô ek Yisu ma hanañ, “O Wapômbênj anênj Nakaduñ ma onañ ek valu takêntêk imbitak êtôm polom.”

⁴*Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Wapômbênj anênj kapy a hanañ nena, ‘Anyô miñ hatôm êmô lôkmala esak nô m iyom ami. Mi. Esopa Wapômbênj anênj abô lôkthô.’ ”

⁵Vêm ma ngôk hawa Yisu ba hi Jelusalem loñ bênj atu ba mathenj ma hadô hamiñ unyak mathenj anênj vôn daim te. ⁶Ma hanañ, “O ma Wapômbênj anênj Nakaduñ, e? Wapômbênj anênj kapy a hanañ nena, “ ‘Wapômbênj tem nê m anênj añela ek neyabiñ o.

Ma thêlô tem netak bahenj ek miñ valu la embatho vemkapô ami.’ *Kapy a Yen 91:11-12*

Ba intu ôsôv kisi.”

⁷*Ma Yisu hanañ, “Abô bute hêk Wapômbênj anênj kapy a aêntêk, ‘Miñ hatôm môlô nundum mambênj esak Wapômbênj, môlônim Anyô Bênj ami.’ ”

⁸Vêm ma ngôk hawa yani hathak loñbô ba hi dumlolê daim te. Ma hik loñ lôk nômkama mavi lomaloma takatu ba hamô pik bênj êntêk lôkthô thô hadênj yani. ⁹Ma hanañ hadênj Yisu, “Tem yanê m nô m takêntêk sapênj êndênj o. Ma donjom ondek vemdônj lêlô ba nê m yeñ êndênj ya am.”

¹⁰*Ma Yisu hanañ, “Sadañ, o vê. Wapômbênj anênj kapy a hanañ, ‘Nê m yeñ êndênj Wapômbênj anê m Anyô Bênj ma undum yanida anênj ku iyom.’ ”

¹¹Ba intu ngôk êñ hatak yani ba hi ma añela êyô êv yani sa.

*Yisu hadum anênj ku môñ
(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)*

12 *Ma Yisu halanô nena bôk êdô Jon hamô koladôn. Ba intu havôhi Galili 13 ba hi hamô Kapaneam ma miñ hamô Nasalet ami. Kapaneam êñ hamô habobo kasukthôm te ba hamô Sebulun lo Naptali iniñ pik. 14 Yani hamô loñ êñ ek Wapômbên anên abô injik anôn ba hanan hadên plopet Aisaia nena,

15 “Sebulun lo Naptali iniñ pik atu hamô habobo kasukthôm, lôk pik atu ba hêk ñan Jolodan anên dan vi, Galili, loñ atu ba avômalô loñ buyan êmô.

16 Avômalô takatu ba êmô momaniniñ bên kapô, thêlô lêk êyê deda bên te. Ba idum ek nema, ma donjom deda habi hayô hêk thêlô ba hêv momaniniñ vê.”

Aisaia 9:1-2

17 *Yisu hayô Kapaneam yôv ma hadum anên ku môn ba hanan Wapômbên anên abô hadên avômalô nena, “Wapômbên anên loñ lôklinyak lêk habobo ba node kapôlômim lilin.”

Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani

(Mak 1:16-20; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42)

18 Yisu habup hathak kasukthôm Galili anên linjan ma hayê anyô lo yan Saimon atu ba elam nena Pita lôk yan molok Andulu. Thai ma nê ik alim ba ibi iniñ yaksen halôk kasukthôm. 19 Ma hanan hadên thai, “Mamu nôlêm nosopa ya! Tem yandum ba mamu nôbôn avômalô êtôm ôvôn alim halôk yaksen.” 20 Ma kethen oyan ma thai êdô iniñ yaksen hamô ma esopa Yisu.

21 Habup hathak vauna ma hayê anyô loyan, Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nakadun. Thêlô lôk lambô êmô yen ba idu iniñ yaksen. Ma Yisu halam thai. 22 Ma kethen oyan ma etak lambô lôk yen hamô ma esopa Yisu.

Yisu hadum avômalô lôk lijij mavi (Luk 6:17-19)

23 *Yisu hi haven Galili lôbôlôbô ba hathak habitak hayô iniñ unyak yen ba hanan Wapômbên anên Abô Mavi hathak anên loñ lôklinyak hadên i. Ma hadum iniñ malain lôk lijij lomaloma ba ibitak mavi. 24 *Ma avômalô anên plovins Silia elanô abô hathak Yisu anên ku ma ewa iniñ nê lôk lijij lomaloma sapên ba i hadên yani. Ewa nê takatu ba ewa vovan bên lôk nê ngôk hamô havin i ma nê ema yak lôk nê ivuvin sapên i hadên yani ek hêv iniñ lijij takên vê. 25 *Avômalô bên anôn êlêm esopa yani. Doho êlêm anên Galili, ma doho êlêm anên Jusalem, ma doho êlêm anên Judia. Ma doho êlêm anên Dekapolis lôk loñ takatu ba hamô ñan Jolodan vi.

5

Yisu hadôn avômalô (Luk 6:20-23)

1 Yisu hayê avômalô bên anôn êlêm ma hathak dumte ba hi hamô. Ma avômalô takatu ba esopa yani i êyô ek yani. 2 Ma hadôn i ba hanan nena,

3 * “Ôpatu ba hayala nena yani anyô kambom anôn, ôpên lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbên anên loñ lôklinyak.

4 *Ma ôpatu ba lamalain, ôpên lêk hamô mavi ba Wapômbên tem nêm yani thêvô.

5 *Ma ôpatu ba hamô malinyaô, ôpên lêk hamô mavi ba tem enja pik sapên.

6 *Ma ôpatu ba hama kisi lôk hathakmunin ek imbitak êtôm anyô thêthôn, ôpên lêk hamô mavi ba tem laviyak.

7 Ma ôpatu ba hêv kapô ek anyô yan, ôpên lêk hamô mavi ba Wapômbên tem nêm kapô ek ôpên aên iyom.

* 4:17: Mat 3:2 * 4:23: Mat 9:35; Mak 1:39; Ap 10:38 * 4:24: Mak 6:55 * 4:25: Mak 3:7-8
* 5:3: Ais 57:15 * 5:4: Ais 61:2-3; ALK 7:17 * 5:5: Sng 37:11 * 5:6: Ais 55:1-2

8 Ma ôpatu ba kapô mabuñ, ôpên lêk hamô mavi ba tem ênjê Wapômbên.

9 Ma ôpatu ba hêv bulubiñ, ôpên lêk hamô mavi ba tem nendam nena Wapômbên anên nakaduñ.

10 *Ma anyô thêthôn te hapôm vovan, ôpên lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbên anên loñ lôkliñyak.

11 * “Hosopa ya ba anyô te hanañ abôma hathak o lôk hêv vovan hadên o lôk hanañ abô kambom lomalama hathak o mena hanañ abôyañ hathak o, êñ ma lêk hômô mavi!

12 * “Avômalô bôk idum aên hadên plopet tak sêbôk ba êmôn ek o. Ma Wapômbên tem nêm vuli mavi bên te êndên o êmô malak leñ ba intu lem-mavi anôn ba ômbô o!

Wapômbên anên avômalô hatôm ngwêk lo deda

(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

13 “Môlô ma pik êntêk anên ngwêk. Ma donjom ngwêk vabô, êñ ma lêk habitak hatôm sinusik ma hatôm imbitak vasiñ esak loñbô ami ba intu nômbi ni ek avômalô nêyô niniñ ba nembak pesa.

14 * “Môlô ma pik anên deda. Ma malak atu ba hamô dum ba avômalô êtôm atum lam sapên, thêlô êthôkwên ek nêm deda ma miñ ivuñ ami. 15 *Ma miñ othak ôtôm atum lam ba uvuñ halôk uñ kapô ami. Othak opesan lam anên deda ek imbi êyô unyak kapô lôkthô.

16 * “Ma môlônim deda imbi êyô ênjêk avômalô lôkthô ek nêgê unim ku mavi takatu ba udum ek nebam môlônim lemambô atu ba hamô malak leñ anên athên.

Yisu halêm ek embatho abô balabuñ loñ

17 * “Môlô miñ noson nena yahalêm ek yambuliñ abô balabuñ lôk plopet

iniñ abô ami. Yahalôk ba yahalêm ek abô takên injik anôn ma miñ yahalêm ek yanêm vê ami. 18 *Yanañ avanôn êndên môlô. Abô lêlêyañ yaô nena sapên atu ba eto hêk kapya abô balabuñ te tem miñ nêm yak ami. Mi anôn. Abô takên tem ênjêk endeba pik lo leñ anên dan. Ma nômkama takatu ba hamô abô balabuñ sapên tem injik anôn. 19 *Aên ba ôpatu ba hêv abô balabuñ yaônate vê ba hadên avômalô hathak tem êtôm okna hathek ênjêk Wapômbên anên loñ lôkliñyak. Ma donjom ôpatu ba hasopa abô balabuñ lôk hik thô hadên avômalô tem imbitak anyô lôk athên bên ênjêk Wapômbên anên loñ lôkliñyak. 20 Yanañ avanôn êndên môlô. Anêm thêthôn miñ hamôn ek Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ iniñ ami, êñ ma tem miñ hatôm ôyô Wapômbên anên loñ lôkliñyak ami.

Notauviñ unim lemim maniñ (Luk 12:57-59)

21 * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ hadên bumalô thêlô nena, ‘Miñ ungwik anyô vônô paliñ ami. Ma ôpatu ba hik anyô vônô paliñ tem êpôm abô.’ 22 *Ma donjom yanañ êndên môlô. Anyô te lamanin hadên anyô yañ, ôpên tem êpôm abô. Ma anyô te hanañ abôma hathak anyô yañ, ôpên tem imiñ nê bêngbên maleniñ ek indum abô. Ma anyô te hanañ hadên anyô yañ nena, ‘O anyô molo’, yakô ôpên tem nimbi êndôk loñ atum lôkmala.

23 * “Aên ba hômô loñ êbôk da ek ômbôk anêm da, ma lemhabi nena anêm abô hêk haviñ anyô te, 24 êñ ma otak anêm da êmô loñ êbôk da ma nu êndên ôpên. Ma opesan abô imbiñ yani vêmam ka nu ômbôk anêm da.

25 “Ma anyô te hadum ek idum abô ek o ba mamu oven loñôndê hi denañ ek nôyô loñ nindum abô, ma opesan

* 5:10: 1Pi 3:14 * 5:11: 1Pi 4:14 * 5:12: 2Sto 36:16; Ap 7:52 * 5:14: Jon 8:12; 9:5 * 5:15: Mak 4:21; Luk 8:16; 11:33 * 5:16: Ep 5:8-9; 1Pi 2:12 * 5:17: Lom 3:31 * 5:18: Luk 16:17; 21:33 * 5:19: Jem 2:10 * 5:21: Kis 20:13; Lo 5:17 * 5:22: 1Jon 3:15 * 5:23: Mak 11:25

abô imbiņ yani kethēņ. Yakô tem etak o êndôk anyô halanô abô ban. Êņ ma ôpêņ tem etak o êndôk anêņ nê ku bahēņiņ ek nêndô o êmô koladôņ. ²⁶ Odaņô! Yanaņ avanôņ êndêņ o. Tem ômô koladôņ endeba nê m anê m vuli sapêņ atu ba anyô bēņ hanaņ am.

Otak auk sek waliliņ

²⁷ * “Môlô bôk olaņô abô takatu ba enaņ yôv nena, ‘Miņ undum sek imbiņ anyô yaņ yanavi ami.’ ²⁸ Ma doņtom yanaņ êndêņ môlô nena anyô te makilik hathak avi te ba hadum ek êņjêk imbiņ yani, êņ ma lêk hêk haviņ avi êņ yôv. ²⁹ *Aêņ ba malem vianôņ hadum ba hudum kambom, êņ ma ômbi vê ba umbini! Malem daluk doņtom iyom, êņ ma malaiņ. Ma doņtom, lem vimkupik sapêņ êndôk loņ atum lôkmala, êņ ma malaiņ bēņ anôņ. ³⁰ *Ma bahem vianôņ hadum ba hudum kambom, êņ ma odabêņ kisi ba umbini! Bahem doņtom iyom, êņ ma malaiņ. Ma doņtom lem vimkupik sapêņ êndôk loņ atum lôkmala, êņ ma malaiņ bēņ anôņ.

Miņ nê m vônim vê ami

(*Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18*)

³¹ * “Môlô bôk olaņô yôv nena, ‘Anyô hadum ek êndô avi ma eto abô êndôk kapya ba nê m kapya êņ êndêņ yanavi ek nê m yani vê. Ma miņ hatôm nê m yanavi vê oyaņ ami.’ ³² *Ma doņtom yanaņ êndêņ môlô aêntêk. Anyô te hêv yanavi vê oyaņ ma miņ hadum sek ami ba avi êņ hi hawa anyô yaņ êņ ma ôpêņ hadum ba avi êņ hadum sek. Ma yamalô lukmuk êņ hadum sek aêņ iyom.

Nonaņ abô anôņ iyom

³³ * “Môlô bôk olaņô abô takatu ba enaņ hadêņ bumalô thêlô nena, ‘Hovak balabuņ hathak Wapômbêņ anêņ athêņ hathak nômla, êņ ma undum nô m êņ anôņ.’ Miņ ômbôliņ dô m im

ami. ³⁴ *Ma doņtom yanaņ êndêņ môlô nena miņ ombak balabuņ esak nômla ami lôk miņ ombak balabuņ esak Wapômbêņ anêņ athêņ ami ek malê nena yanida hamô malak leņ hatôm kiņ. ³⁵ *Ma miņ ombak balabuņ esak pik ami ek malê nena pik bēņ êntêk ma balê Wapômbêņ da hatak vakapô hayô hamiņ. Ma miņ ombak balabuņ esak Jelusalem ami ek malê nena Jelusalem ma Kiņ Bêņ atu anêņ malak. ³⁶ Ma miņ ombak balabuņ esak lem kadôk ami ek malê nena o miņ hatôm onaņ ba lem kadôk ņaun imbitak thapuk mena loņgavu la ami. ³⁷ Ba intu môlô nonaņ abô avanôņ iyom. Ma miņ nonaņ balabuņ lomaloma ek injik thô nena onaņ abô avanôņ ami. Abô takêņ habitak anêņ Sadaņ anêņ.

Môlô miņ uņgwik kambom liliņ ami (Luk 6:29-30)

³⁸ * “Môlô bôk olaņô abô takatu ba enaņ yôv nena, ‘Anyô te habi anyô yaņ madaluk siņ, êņ ma nômbi ôpêņ madaluk siņ aêņ iyom. Ma anyô te hik anyô yaņ abôlêk kalalaņ lu, ma uņgwik ôpêņ abôlêk kalalaņ lu aêņ iyom.’ ³⁹ Ma doņtom yanaņ êndêņ môlô nena miņ uņgwik anyô yaņ anêņ kambom liliņ ami. Ma anyô te hapetav malem daņ vi, êņ ma nuņgwik vi liliņ ek epetav imbiņ. ⁴⁰ Ma anyô te hadum abô ek o ba anyô atu halanô abô hanaņ nena nê m anê m kwêv êndêņ ôpêņ, êņ ma nê m anê m kwêv thilibuņ êndêņ ôpêņ imbiņ. ⁴¹ Ma anyô vovak te hanaņ nena onja anêņ nômkama ba nu êtôm kilomita te, êņ ma nu êtôm kilomita ju. ⁴² Ma anyô te hanaņ hik o liņ ek nê m nômlate êndêņ yani, êņ ma nê m êndêņ yani. Ma anyô te lahaviņ enja nômlate êņjêk o vê m ka nê m viyaņ, êņ ma miņ ôpôlik ami.

* **5:27:** Kis 20:14; Lo 5:18   * **5:29:** Mat 18:9; Mak 9:47   * **5:30:** Mat 18:8; Mak 9:43   * **5:31:** Lo 24:1-4; Mak 10:4   * **5:32:** 1Ko 7:10-11   * **5:33:** Wkp 19:12; Nam 30:2; Lo 23:21   * **5:34:** Ais 66:1; Mat 23:22; Jem 5:12   * **5:35:** Sng 48:2; Ais 66:1   * **5:38:** Kis 21:24; Wkp 24:20; Lo 19:21

Lemimimbiņ nê takatu ba êpôlik hathak o

(Luk 6:27-36)

43 * “Môlô bôk olanô abô takatu ba enañ yôv nena, ‘Lemimimbiņ anêm avômalô ma ôpôlik esak nê takatu ba êpôlik hathak o.’ 44-45 *Ma donjom yanaņ êndênj môlô nena lemimimbiņ nê takatu ba êpôlik hathak môlô lôk noteņ mek esak nê takatu ba êv vo-vaņ hadêņj môlô ek numbitak êtôm Lemambô atu ba hamô malak leņ anêņ nali. Ek malê nena yanida hêv wak hadêņj avômalô mavi lôk kambom ma hêv ôthôm ek nê thêthônj lôk nê lokbaņ. 46 Ma môlô othak lemimhaviņ nê takatu ba leņiņhaviņj môlô iyom, êņ ma nôm oyaņ. Tem miņj môlô noja nôm mavi te ami. Nê ewa takis ethak idum aêņ haviņj! 47 Ma môlô othak ôêv wاكلêvônj hadêņj môlônim avômalô iyom, môlô osoņ nena kobom hik môlô vônô e? Nê daluk idum aêņ haviņj! 48 *Ba intu nômô batônj oyaņ êtôm Lemambô atu ba hamô batônj oyaņ hamô malak leņ.”

6

Nônêm avômalô siv sa

1 * “Môlô noyabiņ am! Miņj nundum ku mavi lomaloma ek avômalô nêgê ba nebam môlô ami. Yakô Wapômbêņj atu ba hamô malak leņ tem miņj nêm nôm mavi la êndênj môlô ami.

2 “Môlô udum ek nônêm avômalô siv sa, ma miņj nundum êtôm nê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô ethak êv anyô ek iyuv lavuak êmônj ba i unyak yeņ. Êņ ma thêlô êv nômlate hadêņj avômalô siv ek avômalô nêgê ba nebam thêlô. Yanaņ avanônj êndênj môlô nena nê takêņj lêk ewa iniņj mavi yôv ba embeņj yam ma Wapômbêņj tem miņj nêm nôm mavi yaņ êndênj i ami. 3 Ma donjom môlô udum ek nônêm nômlate êndênj avômalô siv, êņ ma nubuņj ba nônêm ek avômalô vi

miņj nêgê ami. Nôm atu ba bahem vianônj hadum ma bahem vikeņj êsônj paliņ 4 ek ku êņj ênjêk loņ kapô iyom. Ma Lemambô atu ba hayê ku takatu ba hudum hêk loņ kapô ma tem nêm nôm mavi te êndênj o.

Okopak ba oteņ mek

(Luk 11:2-4)

5 * “Môlô udum ek noteņ mek, ma miņj nundum êtôm nê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô leņiņhaviņj neteņ mek ni miņj malaklêvônj lôk unyak yeņ ek avômalô nêgê i. Odaņô! Yanaņ avanônj êndênj môlô. Nê takêņj lêk ewa iniņj mavi yôv ba embeņj yam ma Wapômbêņj tem miņj nêm nôm mavi yaņ êndênj i ami. 6 Ma donjom hudum ek oteņ mek, êņ ma nu anêm unyak kapô ma nuņgwik unyak abôlêk siņj. Ma oteņ mek êndênj Lemambô atu ba hamô loņ kapô. Ma Lemambô tem ênjê ku takatu ba hudum hêk loņ kapô ma nêm nôm mavi te êndênj o.

7 * “Hudum ek oteņ mek, ma miņj ondela abô êtôm nê daluk ethak idum ami. Thêlô eteņ mek daim ek esoņ nena Wapômbêņj tem endañô iniņj mek daim êņ. 8 *Ma donjom hudum ek oteņ mek ma Wapômbêņj lêk hayala anêm malaiņ yôv ba intu miņj osopa iniņj bôk lo loņ ami. 9 Ma noteņ mek aêntêk,

“ ‘Wakamik, hômô malak leņ.

Yêlô nambô anêm athêņj matheņ liņ.

10 * Anêm loņ lôkliņyak êlêm.

Yêlô nasopa anêm lemhaviņj ênjêk pik êtôm thêlô esopa hêk malak leņ.

11 Nêm nôm êndênj yêlô êndênj wak êntêk.

12 * Ma otak kapôlôm ek yêlô êtôm atu ba yêlô atak kapôlônij ek avômalô vi atu ba idum kambom hadêņj yêlô.

* 5:43: Wkp 19:18 * 5:44-45: Kis 23:4-5; Luk 23:34; Ap 7:60; Lom 12:14,20 * 5:48: Wkp 19:2; Lo 18:13 * 6:1: Mat 23:5 * 6:5: Mat 23:5; Luk 18:10-14 * 6:7: 1Kin 18:26-29 * 6:8: Mat 6:32 * 6:10: Luk 22:42 * 6:12: Mat 6:14-15; 18:21-35

13 *Minj otak yêlô ek nandum kambom ami. Ma nêmb yêlô vê ênjêk kambom.*

14 * “Ma notak kapôlômim ek avômalô vi, ma Lemambô atu ba hamô malak leŋ tem etak kapô ek môlô aêŋ iyom. 15 Ma hovalon kapôlôm lôŋ ek avômalô vi, ma Lemambô tem embalon kapô lon ek o aêŋ iyom.

Hutip ek nômb ek lemimbi Wapômbêŋ

16 * “Hutip ek nômb ek lemimbi Wapômbêŋ, ma minj malem tiyamtiyam êtôm nê esau avômalô ethak idum ami. Thêlô minj ithik i ba epesan i katô ami ek avômalô neyala nena thêlô lêk itip ek nômb. Yanaŋ avanônê êndêŋ môlô nena nê êŋ lêk ewa iniŋ nômb mavi yôv ba embeŋ yam ma Wapômbêŋ tem minj nêmb nômb mavi yaŋ êndêŋ i ami. 17 Ma donjom hutip ek nômb ek lemimbi Wapômbêŋ, ma otak nômb lêŋlêŋ esak lemkadôk lôk usik thonam lo malem êtôm lemmavi iyom 18 ek avômalô minj neyala nena lêk hutip ek nômb ami. Ma lemambô atu ba hamô lon kapô, yani iyom intu hayê anêmb ku lon kapô êŋ ba tem nêmb nômb mavi te êndêŋ o.

Nômbôlêmb nômkama malak leŋ (Luk 12:33-34)

19 * “Pik êntêk ma didu lo da tem nimbuliŋ nômkama lôk nê vani tem nijik unyak vose ba neja nômkama takêŋ vani. Ba intu minj nômbôlêmb nômkama mavi ba nôndô êmô pik êntêk ami. 20 *Mi, nusup nômkama malak leŋ mavimavi iyom. Êŋ ma minj hatôm da lo didu nimbuliŋ nômkama takêŋ lôk nê vani minj hatôm nijik anêmb unyak vose ba neja anêmb nômkama vani ami. 21 Lon atu ba anyô anêŋ nômkama mavi hamô intu kapôlônŋin tem êmô lon êŋ imbiŋ.

Maleŋ ma kupik anêŋ deda (Luk 11:34-36)

22 “Maleŋdaluk ma leŋviŋkupik anêŋ deda. Aêŋ ba malemdaluk hamô mavi, êŋ ma anêŋ deda êŋ hayabiŋ lemvimkupik sapêŋ. 23 Ma donjom maleŋdaluk kambom, êŋ ma momaŋiniŋ lêk hayabiŋ leŋviŋkupik sapêŋ. Ba deda atu ba hamô kapôlôm minj hadum anêŋ ku ami, ma momaŋiniŋ tem indumbak bêŋ.

Anyô te minj hatôm indum anyô ju iniŋ ku ami

(Luk 16:13)

24 “Anyô te minj hatôm indum anyô bêŋ ju iniŋ ku ami. Ma tem la imbiŋ anyô yaŋ ma kapô êndô yaŋ. Ma tem ma endahaliŋ anyô yaŋ ma imbuliŋ dômb ek anyô yaŋ. Môlô minj hatôm nosopa Wapômbêŋ lôk valuselen ami.

Minj lemim imbi bêŋ anôn esak nômkama pik ami

(Luk 12:22-32)

25 * “Lôkmala ma bêŋ ek nômb eyaŋ. Leŋviŋkupik ma bêŋ ek kwêv lo sup. Aêŋ ba intu yanaŋ êndêŋ môlô nena minj lemim imbi bêŋ anôn esak nômkama pik lomalomâ êtôm kwêv mena nômb lôk ŋaŋ ami. 26 *Ôŋgô menak. Thêlô minj ethak idum ku lôk elav nômb ami. Ma minj ethak ewa nômb ba etak hamô unyak kapô ami. Môlônim Lemambô atu ba hamô malak leŋ havakôn thêlô. Ma môlô ma Wapômbêŋ lahaviŋ bêŋ anôn hamôn ek menak. 27 Ma môlô lemhiŋkam hathak nômb pik takêŋ, ma tem nômb lôkmala wak te imbiŋ e? Mi anôn!

28 “Aisê ka môlô othak lemimhabi bêŋ anôn hathak kwêv? Môlô ôŋgô alokwaŋ vuak takatu ba hamô mayaliv. Thêlô ibitak aisê? Thêlô minj ethak idum iniŋ ku lôk idu iniŋ kwêv ami. 29 *Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô! Solomon hathak hik anêŋ kwêv

* 6:13: Luk 22:40; Jem 1:13; Jon 17:15; 2Te 3:3; 2Ti 4:18

* 6:13: Nê lôkauk vi enaŋ nena abô doho

atu ba Matyu hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Lon lôkliŋyak lôk lôklokwaŋ ma athêŋ lôkmaŋiŋ, êŋ ma oda anêmb êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôn.

* 6:14: Mak 11:25-26

* 6:16: Ais 58:5-9

* 6:19: Jem 5:1-3

* 6:20: Mat 19:21; Luk 18:22

* 6:25: Plp 4:6; 1Ti 6:6-8; 1Pi 5:7

* 6:26: Mat

10:29-31; Luk 12:6-7

* 6:29: 1Kiŋ 10:4-7; 2Sto 9:3-6

kêkêlô. Ma anêḡ kwêv sapêḡ ma nôḡ
yaôna ek alokwaḡ vuak mavi takatu.
30 Mólô ma avômalô ôêvhaḡiḡ yaôna
lôk! Kethêḡ oyaḡ ma tem nedabêḡ
kamuḡ takatu kisi ba nêmbôk esak
atum! Ma doḡtom Wapômbêḡ hathak
hêv kwêv hadêḡ kamuḡ takêḡ. Ba
intu tem eyabiḡ mólô mavi aêḡ iyom.
31 Aêḡ ba mólô miḡ lemim injik am ba
nonaḡ, ‘Yêlô aḡaḡ malê lôk nanum
malê?’ ma ‘Yêlôaniḡ kwêv êsê?’ Dô.
32 *Nê daluk ethak elarḡiḡ ba esopa
nôm takêḡ. Ma doḡtom mólônim
Lemambô atu ba hamô malak leḡ
hayala mólônim malaiḡ ba tem nêḡ
nôm takêḡ êndêḡ mólô. 33 *Ba intu ku
môḡ ma lem injik o esak Wapômbêḡ
anêḡ loḡ lôkliḡyak lôk osopa anêḡ abô
ma tem nêḡ nôm takêḡ sapêḡ êndêḡ
o. 34 Aêḡ ba mólô miḡ lemimmalaiḡ
ek yamuḡ anêḡ nôḡkama ami. Yamuḡ
anêḡ malaiḡ ma wak êḡ da anêḡ. Ma
wak te anêḡ malaiḡ ma wak êḡ da
iyom anêḡ.

7

Miḡ nutitiniḡ avômalô ami (Luk 6:37-42)

1 * “Mólô miḡ nutitiniḡ anyô vi
ami. Wapômbêḡ tem ititiniḡ mólô aêḡ
iyom! 2 *Abô takatu ba honaḡ hathak
anyô vi, êḡ ma Wapômbêḡ tem enaḡ
aêḡ êndêḡ o. Ma malêla takatu ba
huik sam hadêḡ anyô vi ma tem nêḡ
viiyaḡ aêḡ iyom êndêḡ o. 3 Ma lem
hik o hathak siḡusik yaô atu ba hamiḡ
mamuyaḡ madaluk. Ma doḡtom ase-
leḡ atu ba hapalaḡaniḡ hamiḡ oda
malem siḡ ma hôthôḡ paliḡ. 4 Ba
honaḡ, ‘Aiyaḡ, yahadum ek yanêḡ
siḡusik atu ba hamô malem daluk
vê. Nôḡgô katô, oda anêḡ ma aseleḡ
hapalaḡaniḡ hamiḡ malem loḡ siḡ.
5 O anyô abôyaḡ! Nêḡ aseleḡ atu ba
hêk malem vê ek nôḡgô tak vêḡ ka
miḡ nêḡ siḡusik atu ba hêk mamuyaḡ
madaluk vê.

* 6:32: Mat 6:8 * 6:33: 1Kin 3:11-14; Sng 37:4,25; Lom 14:17 * 7:1: Lom 2:1; 1Ko 4:5; Jem 4:11-12
* 7:2: Mak 4:24 * 7:7-8: Mak 11:24; Jon 14:13; 15:7; 16:23-24; 1Jon 3:22; 5:14-15 * 7:11: Jem
1:17 * 7:12: Mat 22:39-40; Luk 6:31; Lom 13:8-10

6 “Ma miḡ noja nôḡ mathêḡ ba
nônêḡ êndêḡ avuḡ ami. Tem nijik
liliḡ ba nesaḡ mólô mayaliv. Ma miḡ
nômḡi unim kômkom mavi êndêḡ bok
ami. Tem nembak pesa esak veḡiḡ
kapô.

Loḡôndê neteḡ mek (Luk 11:9-13)

7-8 * “Nê takatu ba enaḡ hik
Wapômbêḡ liḡ, ma tem neja nôḡkama
êtom atu ba enaḡ. Ma anyô habôlêḡ
nômplate, êḡ ma tem êpôm. Ma ôpatu
ba hapididiḡ unyak abôlêk, ma tem
injik unyak abôlêk vê ek ôpêḡ. Aêḡ
ba nonaḡ injik Wapômbêḡ liḡ ma
tem nêḡ mólônim lemimhaviḡ êndêḡ
mólô. Ma mólô ôbôlêḡ ma tem
nôpôm. Ma upididiḡ unyak abôlêk
ma tem injik vê ek mólô.

9 “Nalummalô hanaḡ hik o liḡ ek
nêḡ polom êndêḡ yani, ma tem nêḡ
valu te êndêḡ yani e? Mi. 10 Ma
nalummalô hanaḡ hik o liḡ ek nêḡ
alim ḡwêk te êndêḡ yani, ma tem
nêḡ umya kambom te êndêḡ yani e?
Mi. 11 *Odaḡô! Mólô ma avômalô
kambom! Ma doḡtom mólô othak
ôêv nôḡkama mavi hadêḡ nalumi.
Ma mólônim Lemambô atu ba hamô
malak leḡ ma Wapômbêḡ mavi anôḡ
ba intu tem nêḡ nôḡkama mavi êndêḡ
mólô ḡê takatu ba onaḡ hik yani liḡ.

12 * “Ma malêla takatu ba mólô
lemimhaviḡ avômalô vi nindum
êndêḡ mólô, ma nundum aêḡ êndêḡ
i. Êḡ ma abô balabuḡ lôk plopet iniḡ
abô anêḡ ôdôḡ bêḡ.”

Unyak abôlêk yaôna (Luk 13:24)

13-14 “Loḡôndê bêḡ ma hi loḡ ḡama.
Ma badêḡ abôlêk bêḡ te hamô loḡ êḡ
ba avômalô bêḡ anôḡ ethak ibitak êyô.
Ma doḡtom loḡôndê kamuḡ hi loḡ
lôkmala. Ma badêḡ abôlêk yaônate hêk
loḡ êḡ ba avômalô tomtom iyom ethak
êpôm ba elom. Ba intu nôḡsôam ek

numbitak nôyô badêḡ abôlêk yaôna êḡ ba unu.

Nê plopêt abôyaḡ
(Luk 6:43-44; 13:25-27)

15 * “Môlô noyabiḡ am êndêḡ ḡê plopêt abôyaḡ. Thêlô ma hatôm avuḡ yatap ba ivuliv i siḡ hathak boksipsip kupik ba i hadêḡ boksipsip ek nimbuliḡ i. 16 * Aêḡ ba iniḡ anôḡ intu tem injik i thô. Yak lôkmaḡḡiḡ mena kamuḡ lôk lilu ma avômalô ethak elav hatôm iniḡ nôḡ e? 17 Alokwaḡ mavi sapêḡ hathak hik anêḡ anôḡ mavi iyom. Ma alokwaḡ kambom hathak hik anêḡ anôḡ kambom aêḡ iyom. 18 Ba intu alokwaḡ mavi miḡ hatôm injik anêḡ anôḡ kambom ami. Ma alokwaḡ kambom miḡ hatôm injik anêḡ anôḡ mavi ami. 19 * Aêḡ ba alokwaḡ sapêḡ atu ba miḡ hik anêḡ anôḡ ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum. 20 * Ba intu plopêt abôyaḡ iniḡ anôḡ tem injik thêlôda thô êndêḡ môlô.

21 * “Avômalô ethak elam ya nena, ‘Anyô Bêḡ, Anyô Bêḡ.’ Ma doḡtom thêlô sapêḡ miḡ hatôm nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ami. Ma avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak leḡ anêḡ abô, thêlô êḡ iyom intu tem nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô. 22 Waklavôḡ yandaḡô avômalô sapêḡ iniḡ abô, ma bêḡ anôḡ tem nenaḡ êndêḡ ya ‘Anyô Bêḡ, Anyô Bêḡ, yêlô athak alam anêḡ athêḡ ba adum anêḡ ku plopêt. Ma yêlô athak alam anêḡ athêḡ ba êv ḡḡôk vê lôk adum nômbithi bêḡ anôḡ hathak.’ 23 * Êḡ ma tem yanaḡ êndêḡ i, ‘Môlô nu! Môlô ḡê udum kambom ba yahathôḡ môlô paliḡ.’

Loḡôndê ju ek nedav unyak
(Luk 6:46-49)

24 “Aêḡ ba ôpatu ba halaḡô yenaḡ abô sapêḡ ba hasopa hatôm anyô

lôkauk mavi atu ba halav anêḡ unyak halôk valu. 25 Ma ôthôm lôk lovak bêḡ ma ḡambô hayô ba hayôkwiḡ unyak êḡ. Ma valu havalôḡ unyak êḡ loḡ lôklokwaḡ ba miḡ hapu ami. 26 Ma anyô halaḡô yenaḡ abô ba miḡ hasopa ami hatôm anyô auk mi ba halav anêḡ unyak halôk thathe oyaḡ. 27 Ma ôthôm malokola lôk lovak bêḡ ma ḡambô hayô ba hayôkwiḡ unyak êḡ ba hapu lôk diḡdiḡ bêḡ ba hi.”

28 Yisu hanaḡ abô sapêḡ yôv ma avômalô takatu ba elanô eson kambom ba enaḡ, 29 * “Yani miḡ hadôḡ alalô ba halam kêdôḡwaga bô iniḡ abô hatôm ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ ethak idum ami. Mi. Hadôḡ alalô hatôm anyô lôk athêḡ bêḡ.”

8

Yisu hadum anyô palê lepla te mavi
(Mak 1:40-45; Luk 5:12-14)

1 Yisu hatak dumlolê ba hi ma avômalô bêḡ anôḡ esopa yani. 2 Ma anyô palê lepla te halêḡ hadêḡ Yisu ma halek vadôḡ lêlô ma hanaḡ, “Anyô bêḡ, odanêḡ lemhaḡiḡ ma hatôm undum ba yambitak mavi.”*

3 Ma hatak baḡ hayô hêk ôpêḡ ma hanaḡ, “Yaleḡhaviḡ umbitak mabuḡ mavi!” Ma ketheḡ oyaḡ ma lijiḡ êḡ hêv yak ba habitak mabuḡ mavi. 4 * Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani, “Nu nuḡḡwik o thô êndêḡ anyô habôk da ma nêḡ da êtôm sêbôk ba Mose hanaḡ ek injik thô nena anêḡ lijiḡ lêk hêv yak. Ma miḡ onanḡ bêḡ êndêḡ anyôla ami.”

Yisu hadum anyô vovak anêḡ anyô ku te mavi
(Luk 7:1-10)

5 Yisu hayô malak Kapaneam, ma anyô vovak laik te anêḡ malak bêḡ Lom halêḡ hadêḡ yani 6 ma hanaḡ, “Anyô bêḡ, yenaḡ anyô ku hapôm lijiḡ va lo baḡ havuviḡ ba hawa vovaḡ bêḡ ba hêk unyak iyom.”

* 7:15: Mat 24:24; Ap 20:29; 2Pi 2:1 * 7:16: Gal 5:19-22; Jem 3:12 * 7:19: Mat 3:10; Luk 3:9; Jon 15:6 * 7:20: Mat 12:33 * 7:21: Luk 6:46; Jem 1:25 * 7:23: Sng 6:8; 2Ti 2:19 * 7:29: Mak 1:22; Luk 4:32 * 8:2: Lijiḡ lepla ma palê hatêḡ anyô liḡkupik aleba ibitak puliḡ ba avômalô êpôlik hathak i. * 8:4: Wkp 14:1-32; Mat 9:30; Luk 17:14

⁷ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani, “Tem yasôk ek yandum ôpêŋ mavi.”

⁸⁻⁹ Ma doŋtom anyô vovak laik êŋ hanaŋ, “Anyô bêŋ, ya miŋ anyô mavi ek ôlêm yenaŋ unyak ami. Yada yahamô anyô bêŋ te vibinŋ, ma yenaŋ nê vovak êmô ya vibinŋ. Ba yahanaŋ hadêŋ yenaŋ anyô vovak te nena, ‘Nu,’ êŋ ma hi. Mena yahanaŋ hadêŋ yaŋ nena, ‘Ôlêm,’ êŋ ma halêm. Ma yahanaŋ hadêŋ yenaŋ anyô ku nena, ‘Undum ku êntêk,’ êŋ ma hadum. Aêŋ ba yahayala nena onaŋ iyom ek yenaŋ anyô ku imbitak mavi ma tem imbitak mavi.”

¹⁰ Yisu halaŋô abô êŋ ba hasoŋ kambom ma hanaŋ hadêŋ avômalô takatu ba esopa yani nena, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô. Ya miŋ bôk yahapôm anyô hêvhaviŋ bêŋ te aêntêk hamô loŋ Israeŋ ami. ¹¹ *Yanaŋ êndêŋ môlô. Avômalô loŋ buyaŋ bêŋ anôŋ tem nejaŋ ba ninum imbinŋ Ablaham lo Aisak ma Jekop nêmoŋ Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak. ¹² *Sêbôk ma Wapômbêŋ lahaviŋ avômalô Israeŋ nêyoŋ anêŋ loŋ lôklinyak kapô, ma doŋtom lêk ma yani tem nêmoŋ thêlô vê ba ini loŋ momaŋiniŋ bêŋ. Loŋ êŋ ma tem thêlô nedaŋ asêŋ maleŋ ba nesaŋ veŋinbôlêk ôdôŋ loŋ.”

¹³ Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ anyô vovak laik êŋ, “Nu! Ma nômoŋ atu ba lêk hôêvhaviŋ ma tem imbitak aêŋ.” Ma kethêŋ oyaŋ ma ôpêŋ anêŋ anyô vovak atu habitak mavi.

*Yisu hadum Pita yaŋavi mavi
(Mak 1:29-31; Luk 4:38-39)*

¹⁴ Ma Yisu hayô Pita anêŋ unyak kapô ma hayê Pita yaŋavi hapôm lijiŋ vovaŋ ba hêk iyom. ¹⁵ Ma Yisu havalonŋ avi êŋ baŋ ma lijiŋ êŋ hatak yani ma haviyoŋ hapôpêk nômoŋ ek Yisu.

*Yisu hadum avômalô bêŋ anôŋ mavi
(Mak 1:32-34; Luk 4:40-41)*

¹⁶ Yaŋsiŋ ma ewa nê lôk ngôk habulinŋ i doho êlêm hadêŋ Yisu. Ma Yisu hanaŋ abô iyom ma ngôk takêŋ

etak avômalô takêŋ ba i. Ma hadum avômalô lôk lijiŋ sapêŋ ibitak mavi.

¹⁷ Ba intu Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba bôk hanaŋ hadêŋ plopet Aisaia hik anôŋ nena,

“Yani hapesaŋ alalôaniŋ lijiŋ mavi ma hêv alalôaniŋ vovaŋ vê.” *Aisaia 53:4*

*Ku bêŋ ek nesopa Yisu vaŋgwam
(Luk 9:57-62)*

¹⁸ Yisu hayê avômalô bêŋ anôŋ êmô ma hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” ¹⁹ Êŋ ma nê lôkauk hathak abô balabuŋ te halêm hadêŋ Yisu ma hanaŋ nena, “Kêdôŋwaga, loŋ nômbêŋ atu ba hu ma tem yasopa o.”

²⁰ *Ma Yisu hanaŋ, “Avuŋ yatap iniŋ pik abyanaŋ hamô ma menak iniŋ unyak hamô, ma doŋtom ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ loŋ ênjêk ma mi.”

²¹ *Ma Yisu anêŋ anyô te hanaŋ, “Anyô Bêŋ, otak ya ek yana yandav wakamik vêmam.”

²² Ma doŋtom Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, “Dô! Nê ŋama da nedav iniŋ ŋama. Ma ôlêm osopa ya!”

*Lovak halaŋô Yisu
(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)*

²³ Yôv ma Yisu hathak yeŋ ma anêŋ nê ku i haviŋ yani. ²⁴ *Thêlô i êyoŋ kasukthôm malêvôŋ ma kethêŋ oyaŋ ma ôthôm bêŋ lôk lovak hayô. Ma ŋaŋ budum hik ba hadum ek êyoŋ yeŋ vôv. Ma doŋtom Yisu hêk sôm denaŋ. ²⁵ Ma anêŋ nê ku i ik yani liŋ ba enaŋ, “Anyô Bêŋ, nêmoŋ alalô bulubinŋ! Tem alalô nama!”

²⁶ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i, “Môlô nê ôêvhaviŋ yaôna lôk! Aisê ba môlô ôkô?” Êŋ ma haviyoŋ hathaŋ lovak lôk ŋaŋ budum ba êk malinŋyaô ba thêthê mavi.

²⁷ Thêlô esonŋ kambom ba enaŋ, “Anyô aisête ba lovak lôk ŋaŋ budum elanô anêŋ abô ba esopa?”

* 8:11: Luk 13:29 * 8:12: Mat 22:13; 25:30; Luk 13:28 * 8:20: 2Ko 8:9 * 8:21: 1Kinj 19:20

* 8:24: Sng 4:8 * 8:26: Mat 14:31; Sng 89:9

*Yisu hêv ngôk doho vé
(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)*

²⁸ Yôv ma Yisu hi kasukthôm vi tuvulu ba hayô avômalô Gadala iniñ pik. Ma anyô lokwanju atu ba ngôk kambom hathak habuliñ i êlêm anêñ siô ba êpôm yani halôk loñôndê. Anyô ju êñ ethak ibuliñ avômalô ba intu êkô ek nendom loñôndê êñ. ²⁹ *Ma êyê Yisu ma elam lôklala, “Wapômbêñ anêñ Nakaduñ, hólêm ek undum malê êndêñ yêlô? Waklavôñ nindum abô hêk denañ. Ma hólêm loñ êntêk ek nêñ vovañ êndêñ yêlô e?”

³⁰ Ma bok dum te êmô daim dokte ba eyañ kamuñ êmô. ³¹ Ma ngôk takêñ elañ lôklokwan hadêñ Yisu, “Nêñ yêlô vé ni êndôk bok takêñdaku kapô.”

³² Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô “Môlô nu!” Êñ ma ngôk takêñ etak anyô ju êñ ma i êlôk bok takêñ kapô ba elañviñ kethêñ ba i hadêñ loñ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ema. ³³ Nê takatu ba eyabiñ bok êyê nôñ êñ ma êsôv ba i êyô malak bêñ. Ma enañ hadêñ avômalô hathak nôñ atu ba Yisu hadum hadêñ bok lôk anyô ju atu ba ngôk habuliñ thai. ³⁴ Êñ ma avômalô malak lôñ êñ iki thô ba i hadêñ Yisu. Thêlô êyê yani ba êkô kambom ma enañ nena, “Otak yêlô ba nu!”

9

*Yisu hadum anyô havuviñ te mavi
(Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)*

¹ *Yôv ma Yisu hathak yeñ ngwêk te ba havôhi anêñ loñ. ² Ma anyô doho evak anyô havuviñ te hêk yêñ ba êlêm hadêñ yani. Êñ ma Yisu hayê thêlôniñ êvhaviñ ma hanañ hadêñ anyô havuviñ atu nena, “Yenañ okna, lem êndôk biñ. Lêk yahêv anêñ kambom sapêñ vé.”

³ Nê lôkauk hathak abô balabuñ doho elañô abô êñ ma enañ hadêñ i, “Ôpêñ hasoñ nena yani ma Wapômbêñ e?”

⁴ *Yisu hayala thêlôniñ auk ma hanañ, “Aisê ka môlô owa auk kambom êñ? ⁵ Abô alê intu vumvum ek yanañ: ‘Lêk yahêv anêñ kambom sapêñ vé’ mena ‘Umbiyô omben.’ ⁶ *Aêñ ba tem yangik thô êndêñ môlô nena Anyô Anêñ Nakaduñ atu anêñ athêñ ma bêñ ba hatôm nêñ kambom vé.” Êñ ma hanañ hadêñ anyô havuviñ atu nena, “Umbiyô umiñ ma onja anêñ yêñ ba nu anêñ unyak.” ⁷ Êñ ma ôpêñ haviyô hamiñ ba hi anêñ unyak. ⁸ Ma avômalô êyê nôñ êñ ba eson kambom ma êbô Wapômbêñ atu ba hêv lôklokwan lôk athêñ bêñ hadêñ avômalô.

*Yisu halam Matyu
(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)*

⁹ Yisu hi ma hayê anyô te ba anêñ athêñ nena Matyu ba hamô unyak ewa takis. Ma hanañ hadêñ ôpêñ nena, “Ôlêm osopa ya,” êñ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁰ Yisu hayañ nôñ haviñ Matyu hamô anêñ unyak. Ma nê ewa takis lôk nê idum kambom bêñ anôñ êlêm eyañ nôñ haviñ yani lôk anêñ nê ku. ¹¹ *Palisi êyê ma enañ hik anêñ nê ku liñ, “Aisê ka môlônim kêdôñwaga hayañ nôñ haviñ nê ewa takis lôk nê idum kambom?”

¹² Yisu halañô abô êñ ma hanañ, “Nê lôk lijiñ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijiñ mi ma mi. ¹³ *Aêñ ba môlô lemimimbi Wapômbêñ anêñ abô atu ba hêk kapyã hanañ nena, “‘Yalenhaviñ môlô nôñnêñ kapôlômim êndêñ avômalô.

Ma yahapôlik hathak da.’ *Hosea 6:6* Ba intu yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom. Ma miñ yahalêm ek yandam nê thêthôñ ami.”

*Enañ hik Yisu liñ hathak kobom evak balabuñ ek nôñ
(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)*

¹⁴ *Jon anêñ nê ku êlêm hadêñ Yisu ma enañ hik yani liñ, “Yêlô lôk nê Palisi athak avak balabuñ ek nôñ

* **8:29:** Mak 1:24; Luk 4:41 * **9:1:** Mat 4:13 * **9:4:** Luk 9:47; Jon 2:25 * **9:6:** Jon 17:2 * **9:11:** Luk 15:2 * **9:13:** Mat 12:7 * **9:14:** Luk 18:12

ek leñinhabi Wapômbên. Ma donjom anêm nê ku miñ ethak idum aên ami eka?”

¹⁵ Ma Yisu hanañ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êñ ma anên anyô môlô eyañ nôm lôk leñinmavi. Ma miñ hatôm nembak balabuñ ek nôm ami. Ma donjom haven yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êñ ma anên nê môlô tem nembak balabuñ ek nôm.”

¹⁶ “Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anên abyan siñ esak ami. Hadum aên ma tem sôp lukmuk buên êmô sôp bô kisi. Êñ ma tem itip bên. ¹⁷ Ma môlô othak ôkê wain lukmuk halôk kolopak epesan hathak bok kupik bô e? Mi! Wain lukmuk êñ tem imbun bok kupik bô atu bôk thektheke ba tem ipup ba wain engasô ni. Ba intu othak ôkê wain lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isin mavi ma miñ ipup ami lôk wain miñ engasô ni ami.”

Amena nama lôk avi lijij
(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

¹⁸ Yisu hanañ abô denañ ma anyô bên te halêm halek vadôn lêlô hêk yani va ma hanañ, “Yenañ avena lêk hama. Ôlêm otak bahem êyônggêk yani ek imbiyô esak lonbô.” ¹⁹ Ma Yisu lôk anên nê ku i ivin yani ba i.

²⁰ Thêlô even ba i ma avi lôk lijij te halêm hadên Yisu dômlokwan ma havalon Yisu anên kwêv anên dan. Avi êñ hapôm lijij thalalen halom hatôm sondabên laumin ba lahavuju.

²¹ *Ma avi êñ anên auk nena, “Yambalon anên kwêv iyom, ma tem ya mavi.” ²² Ma Yisu hik i liliñ ba hayê avi êñ ma hanañ, “Yenañ avena, lem êndôk bin. Anêm hôêvhavin hadum ba lêk hubitak mavi.” Ma kethen oyan ma avi êñ habitak mavi.

²³ Vêm ma Yisu hi hayô anyô bên atu anên unyak. Ma hayê avômalô iyuv abin ba elañ ba idum thôthô bên ²⁴ ma hanañ, “Môlô vê! Avena hêk sôm iyom ma miñ hama ami.” Êñ ma thêlô

emalik hathak yani. ²⁵ Ma donjom êv avômalô vê ma Yisu habitak hayô unyak kapô ba havalon avena êñ ban, ma haviyô hamin. ²⁶ Ba intu abô hathak nôm êñ haven lon êñ lôkthô.

Anyô maleñ pusip ju lôk anyô abôlêk putup te

²⁷ *Ma Yisu hatak lon êñ ma haven ba hi, ma anyô maleñ pusip ju esopa yani ba elam kaêk nena, “Devit anên Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek yai!”

²⁸ Yisu hayô unyak kapô ba hi ma anyô ju atu i hadên yani. Ma hanañ hik thai liñ, “Mamu ôêvhavin nena ya hatôm yandum ba mamu numbitak mavi e?”

Ma thai enañ, “Intu êñ. Anyô Bên.”

²⁹ Êñ ma yani hatak ban hayô hêk thai maleñdaluk ma hanañ, “Mamu lêk ôêvhavin ba intu tem numbitak mavi.” ³⁰ *Êñ ma maleñ daluk hakyav. Ma Yisu hêv abô lôklokwan hadên thai, “Miñ nonañ êndên anyôla esak nôm êntêk ami.” ³¹ Ma donjom i ma enañ nôm atu ba Yisu hadum hadên thai haven lon êñ lôkthô.

³² Anyô ju êñ etak Yisu ba i denañ, ma avômalô ewa anyô abôlêk putup te atu ba ngôk habulin yani ba êlêm ek Yisu. ³³ *Ma hêv ngôk êñ vê ma ôpên hanañ abô. Ma avômalô eson kambom ba enañ, “Sêbôk ma miñ nômlate aên habitak Israél ami.”

³⁴ *Ma donjom nê Palisi enañ, “Ngôk inin anyô bên hêv lôklokwan hadên ôpên. Ba intu hatôm nêm ngôk sapên vê ênjêk avômalô.”

Nê ku naju iyom

³⁵ *Ma Yisu haven lon buên sapên ba habitak hayô avômalô inin unyak yen ba hadôn avômalô lôk hanañ Abô Mavi hathak Wapômbên anên lon lôklinyak. Ma hapesañ avômalô inin malain sapên lôk hêv inin lijij lomalama sapên vê. ³⁶ *Yisu hayê avômalô nômbên atu inin auk lêk mayaliv ba êmô malain kambom hatôm

* 9:21: Mat 14:36 * 9:27: Mat 20:29-34 * 9:30: Mat 8:4 * 9:33: Mak 2:12 * 9:34: Mat 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * 9:35: Mat 4:23; Mak 1:39 * 9:36: Nam 27:17; 1Kin 22:17; Sek 10:2; Mat 14:14; Mak 6:34

boksipsip anêḡ alañ mi. Aêḡ ba lahiki hathak i. ³⁷ *Ba intu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Nôm bêḡ anôḡ lêk hayôk ba hamô ku kapô, ma doḡtom ḡê ku ma tomtom iyom. ³⁸ Aêḡ ba noteḡ mek êndêḡ ku anêḡ alañ ek nêḡ ḡê ku ba ini ek nindum anêḡ ku.”

10

Nê ku laumiḡ ba lahavuju iniḡ athêḡ

(Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

¹ *Ma Yisu halam ḡê ku laumiḡ ba lahavuju i hadêḡ yani. Ma hêv lôklokwaḡ hadêḡ thêlô ek nêḡnêḡ ḡgôk lelaik vê êḡḡêk avômalô ma nindum avômalô lijiḡ lôk malaiḡ lomalama mavi.

² Êntêk ma aposel laumiḡ ba lahavuju takatu iniḡ athêḡ: anyô môḡ ma Saimon, anêḡ athêḡ yaḡ nena Pita, ma yaḡ Andulu; ma Jems loyaḡ Jon, thai ma Sebedi nali; ³ ma Pilip, Batolomiu, Tomas, Matyu, anyô hawa takis; ma Jems Alpius nakaduḡ ma Tadius, ⁴ ma Saimon, anyô Selot te, ma Judas Iskaliot, ôpatu vêḡ ma hanaḡ Yisu bêḡ.

Yisu hêv ḡê ku ba i

(Mak 6:7-11; Luk 9:1-5)

⁵ Yisu hanaḡ abô hadêḡ anyô laumiḡ ba lahavuju takêḡ yôv ma hêv i ba i ma hanaḡ, “Avômalô Samalia iniḡ loḡ lôk avômalô loḡ buyaḡ ma miḡ unu êndêḡ i ami. ⁶ *Ma doḡtom unu êndêḡ boksipsip Israeḡ takatu ba even mayaliv. ⁷ *Unu luvuluvu ba nonaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô êndêḡ avômalô nena, ‘Dokte ma Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôklinyak tem êlêḡ.’ ⁸ Nundum avômalô lôk lijiḡ mavi, ma uḡḡwik ḡê ḡama liḡ, ma nundum ḡê lôk palê lepla mabuḡ mavi, ma nônêḡ ḡgôk vê êḡḡêk avômalô. Athêḡ bêḡ ma miḡ môlô ôêv vuli ami. Bôk yahêv oyaḡ

hadêḡ môlô ba intu nundum ku takêḡ oyaḡ esak avômalô.

⁹⁻¹⁰ * “Môlô u hatôm ḡê ku ba mavi ek avômalô neyabiḡ môlô ba intu nombeḡ oyaḡ. Miḡ nobek vak ami. Valuselen mi. Kwêv mi. Ven bokḡḡôp mi. Ma kôm mi. ¹¹ Ma môlô ôyô loḡ te ma nômbôlêḡ anyô wapôm te ba nômô imbiḡ yani endeba notak loḡ êḡ ek unu buyaḡ. ¹² *Ma ubitak ôyô anêḡ unyak kapô, ma nonaḡ êndêḡ yani lôk anêḡ avômalô nena, ‘Wapômbêḡ anêḡ lamavi êḡmô imbiḡ môlô.’ ¹³ Avômalô unyak êḡ leḡḡḡmavi ba ewa môlô thô, êḡ ma môlônim abô mavi êḡ tem êḡmô imbiḡ i. Ma doḡtom miḡ leḡḡḡmavi ba ewa môlô thô ami, êḡ ma noja unim abô mavi êḡ vê êḡḡêk i ba unu. ¹⁴ *Ma avômalô loḡ takatu ba miḡ ewa môlô thô ami lôk êdô nedaḡô môlônim abô, ma waklavôḡ otak loḡ êḡ, ma uḡḡwik vonḡovaḡ takatu ba hamô vemimkapô vê êndôk thêlô maleḡḡḡ ma unu. ¹⁵ *Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ endelêḡ ek endeaḡô abô, êḡ ma avômalô loḡ atu ba miḡ ewa môlô thô ami, thêlônin malaiḡ tem êḡmôḡ ek avômalô kambom anêḡ Sodom lo Gomola.

Malaiḡ lomalama tem êḡpôm môlô

(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

¹⁶ * “Odaḡô! Yahêv môlô hatôm boksipsip ba u ôlôk avuḡ yatap malêvôḡ. Aêḡ ba môlô noja umya iniḡ auk mavi ba nômô mabuḡ êtôm menak bôbô. ¹⁷ *Aêḡ ba intu môlô noyabiḡ am ek avômalô! Thêlô tem nebalon môlô ba netak êndôk iniḡ ḡê bêḡbêḡ baheḡḡḡ lôk nebali môlô êḡmô iniḡ unyak yeḡ. ¹⁸ Ma môlô ma yenaḡ avômalô ba intu tem nendom môlô ba unu êndêḡ kiḡ lôk ḡê bêḡbêḡ ek nonaḡ yenaḡ Abô Mavi êndêḡ i lôk avômalô loḡ buyaḡ. ¹⁹⁻²⁰ *Ma doḡtom evalon môlô ma môlônim Lemambô

* **9:37:** Luk 10:2 * **10:1:** Mak 6:7; Luk 9:1 * **10:6:** Jer 50:6 * **10:7:** Mat 3:2; 4:17; Luk 10:9,11
 * **10:9-10:** Luk 10:4,7; 1Ko 9:14 * **10:12:** Luk 10:5-6 * **10:14:** Luk 10:10-12; Ap 13:51 * **10:15:**
 Mat 11:24; Jut 7 * **10:16:** Luk 10:3; Lom 16:19 * **10:17:** Mat 5:22; 23:34; Mak 13:9 * **10:19-20:**
 Luk 12:11-12; 21:12-15; Jon 14:26

anêḡ Lovak Mathenḡ tem êmô imbinḡ mômô ba waklavônḡ êḡ ma tem nêḡm abô êndêḡ mômô ek nonaḡ. Tem miḡ mômôda nonaḡ unim abô ami. Ba intu miḡ nôkô ba nonaḡ nena, ‘Yêlô nanaḡ malê?’ mena ‘nanaḡ aisê?’ ami.

21 * “Ma anyô loyaḡ tem yaḡ enaḡ yaḡ bêḡ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aêḡ êndêḡ nakaduḡ. Ma avômena tem nêmbôliḡ dômiḡ êndêḡ lami lo taluvi ba nenaḡ ek nijik i vônô. 22 Ma mômô ma yenaḡ avômalô. Ba intu avômalô sapêḡ tem nêpôlik esak mômô. Ma doḡtom ḡê takatu ba imiḡ lôklokwaḡ aleba hayô anêḡ daḡ, ma Wapômbêḡ tem nêḡm i bulubiḡ. 23 Aêḡ ba avômalô malak te êḡ vovaḡ hadêḡ mômô, ma nôsôv ba unu malak yaḡ. Yanaḡ avanaḡ êndêḡ mômô, tem nundum ku êḡ embeḡ Israeḡ denaḡ ma Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êlêḡm.

24 * “Avômena ethak unyak ma miḡ bêḡ ek iniḡ kêdôḡwaga ami. Ma ḡê ku miḡ bêḡ ek iniḡ anyô bêḡ ami. 25 *Avômalô elam lambô nena, ‘ḡḡôk Bêḡ Belsebul’ êḡ ma tem nindum aêḡ esak yani anêḡ avômalô aêḡ iyom. Avômena ewa kêdôḡwaga iniḡ malaiḡ, êḡ ma hatôm. Ma ḡê ku ewa iniḡ anyô bêḡ anêḡ malaiḡ, êḡ ma hatôm.

Nakô ek Wapômbêḡ iyom
(Luk 12:2-7)

26 * “Aêḡ ba miḡ mômô nôkô ek ḡê takatu ba idum kambom takêḡ ami. Nôm takatu ba havuḡi hêk loḡ kapô, tem imbitak yaḡi. Ma abô takatu ba havuḡi, tem avômalô sapêḡ neyala. 27 Aêḡ ba abô takatu ba yahanaḡ hadêḡ mômô hadêḡ bôlôvônḡ, êḡ ma nonaḡ êndêḡ lôkwak. Ma abô takatu ba anyô vi enaḡ thikuthik, êḡ ma nu-miḡ unyak vôn ba nodam ek avômalô nedaḡô. 28 *Miḡ nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô. Ma dahôlômim ma thêlô miḡ hatôm nijik vônô ami. Aêḡ ba intu

nôkô ek Anyô Bêḡ iyom! Yani hatôm imbuliḡ mômônim lemvimkupik lôk dahôlômim êndôk loḡ atum lôkmala.

29 “Avômalô ethak êḡ vuli menak yaônena hathak valuselenḡ yaô ek eyaḡ. Ma Lemambô lahiki hathak menak yaô takatu ba te hama. 30 Ma doḡtom mômô ma Wapômbêḡ bôk hakatuḡ mômô sapêḡ lemimkadôk ḡauḡ yôv. 31 *Aêḡ ba mômô ma bêḡ ek menak, ba intu miḡ nôkô ami.

Minḡ mama esak Yisu ami
(Luk 12:8-9)

32 “Aêḡ ba ôpatu ba hanaḡ hadêḡ avômalô nena hasopa ya, intu tem yanaḡ imiḡ Wakamik atu ba hamô malak leḡ ma nena, ‘Ôpêntêk ma yenaḡ.’ 33 *Ma ôpatu ba hanaḡ hadêḡ avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanaḡ êndêḡ Wakamik atu ba hamô malak leḡ nena, ‘Yahathôḡ ôpêḡ paliḡ.’

Yisu hadum ba avômalô evak i vose
(Luk 12:49-53; 14:26-27)

34 “Yahalêḡm ek yanêḡm kôm jaḡak êndêḡ mômô! Ba intu miḡ nosaḡ nena yahalêḡm ek yandum mômô kapôlômim êndôk biḡ ami ma milôk. 35 Yahalêḡm ek “ ‘namalô êmbôliḡ dôḡm êndêḡ lambô, ma nalavi êmbôliḡ dôḡm êndêḡ talêbô, ma namalô yanavi êmbôliḡ dôḡm êndêḡ yaḡavi.

36 Anyô te lôk anêḡ thalalenḡ tem nêpôlik esak i.’ *Maika 7:6*

37 “Ma opalê atu ba lahaviḡ lambô lo talêbô bêḡ anôḡ hamôḡ ek ya, ôpêḡ hatôm anyô ôv vathek ba miḡ yenaḡ ami. Ma opalê atu ba lahaviḡ nali bêḡ anôḡ hamôḡ ek ya, ôpêḡ hatôm anyô ôv vathek ba miḡ yenaḡ ami. 38 *Ma ôpatu ba miḡ hawa anêḡ alo-valaḡaḡsiḡ ba hasopa ya ami, ôpêḡ hatôm anyô ôv vathek ba miḡ yenaḡ ami. 39 *Ma opalê atu ba hadum ku bêḡ ek embatho anêḡ lôkmala loḡ,

* 10:21: Mai 7:6; Mat 10:35; Mak 13:12; Luk 21:16 * 10:24: Luk 6:40; Jon 13:16; 15:20 * 10:25: Mat 9:34; 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * 10:26: Mak 4:22; Luk 8:17 * 10:28: Lom 8:31; Jem 4:12 * 10:31: Mat 6:26 * 10:33: Mak 8:38; Luk 9:26; 2Ti 2:12 * 10:38: Mat 16:24-25; Mak 8:34-35; Luk 9:23-24 * 10:39: Luk 17:33; Jon 12:25

êᶇ ma anêᶇ lôkmala êᶇ tem nêᶇ yak. Ma ôpatu ba hatak anêᶇ lôkmala ek hasopa ya, ôpêᶇ tem embalonᶇ anêᶇ lôkmala lonᶇ.

40 * “Ma ôpatu ba hawa môlô thô, êᶇ ma hawa ya thô havinᶇ. Ma ôpatu ba hawa ya thô, êᶇ ma hawa Ôpatu ba hêᶇ ya ba yahalêᶇ thô havinᶇ. 41 Ma ôpatu ba hayê plopet te ba hawa thô, êᶇ ma tem enja nôᶇᶇ mavi êtôm atu ba plopet êᶇ hawa. Ma ôpatu ba hayê anyô thêthônᶇ te ba hawa thô, êᶇ ma tem enja nôᶇᶇ mavi êtôm atu ba anyô thêthônᶇ êᶇ hawa. 42 Ma ôpatu ba hayê anyô oyaᶇ te hasopa ya ba hêᶇ ᶇaᶇ thilibunᶇ hadêᶇ yaᶇi, yanaᶇ avanônᶇ biᶇ êᶇdêᶇ môlô nena ôpêᶇ tem enja anêᶇ vuli.”

11

1 Ma Yisu hadônᶇ anêᶇ ᶇê ku lauminᶇ ba lahavuju yôᶇ, ma hatak lonᶇ êᶇ ma hi hanaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ abô lôk hadônᶇ avômalô hamô Galili anêᶇ malak nenanena.

Yisu hanaᶇ abô hathak Jon anyô hathik ᶇaᶇ
(Luk 7:18-35)

2 Jon hamô koladônᶇ ma halanô abô hathak ku takatu ba Kilisi hadum. Êᶇ ma hêᶇ anêᶇ ᶇê ku doho ba i hadêᶇ yaᶇi 3 ek nenaᶇ injik yaᶇi liᶇ, “O ma Mesia atu ba Wapômbêᶇ bôk habutinᶇ abô ek nêᶇ êlêᶇ mena yêlô nayabinᶇ anyô yaᶇ?”

4-5 * Êᶇ ma Yisu hanaᶇ viyaᶇ, “Nôbônᶇ ma nonaᶇ êᶇdêᶇ Jon esak nôᶇᶇ takatu ba mamu olanô lo ôyê. ᶇêᶇ malenᶇiᶇ pusip êyê tak, ma ᶇêᶇ venᶇiᶇvuvinᶇ evenᶇ, ma ᶇêᶇ palê lepla ibitak mavi, ma ᶇêᶇ lenᶇiᶇndônᶇ kôtônᶇ elanô abô, ma ᶇêᶇ ᶇama iviyô hathak lonᶇbô, ma avômalô siv elanô Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi atu. Ba intu unᶇ nonaᶇ êᶇdêᶇ Jon esak nôᶇᶇ takêᶇ. 6 Ma ᶇêᶇ takatu ba êyê ya ba evalonᶇ inᶇiᶇ êᶇhavinᶇ lonᶇ, nêᶇmô lôk lenᶇiᶇmavi.”

* 10:40: Mak 9:37; Luk 10:16; Jon 13:20

* 11:12-13: Luk 16:16

* 11:14: Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13

7 Jon anêᶇ ᶇê ku êᶇvôi denaᶇ, ma Yisu hanaᶇ abô hathak Jon hadêᶇ avômalô nena, “Bôk môlô u lonᶇ thiliv ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê lovak hayuv baselak vuak e? 8 Mi. Ma môlô u ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê anyô te hik kwêᶇ kêkêlô e? Mi. ᶇêᶇ takatu ba ik kwêᶇ kêkêlô, ma êᶇmô kinᶇ inᶇiᶇ unyak ma miᶇ êᶇmô lonᶇ thiliv ami. 9 Môlô u lonᶇ thiliv ek ôyê malê? Plopet te e? Avanônᶇ! Ma donᶇtom yanaᶇ êᶇdêᶇ môlô nena Jon ma bêᶇ ek plopet sapêᶇ. 10 * Bôk eto hathak ôpêᶇ hêk Wapômbêᶇ anêᶇ kapya nena,

“ ‘Odanô, tem yanêᶇᶇ yenaᶇ anyô ku te êᶇmônᶇ ek o,

ek enaᶇ yenaᶇ abô bêᶇ

ek êᶇpêᶇk lonᶇndê ek o.’ *Malakai*

3:1

11 “Yanaᶇ avanônᶇ biᶇ êᶇdêᶇ môlô nena Jon ma bêᶇ ek avômalô pik sapêᶇ. Avi te miᶇ bôk havathu anyô te aêᶇ ami ma mi. Ma donᶇtom ôpatu ba yaôna hêk Wapômbêᶇ anêᶇ lonᶇ lôklinᶇyak, ôpêᶇ ma bêᶇ ek Jon.

12-13 * “Ma plopet sapêᶇ lôk kapya balabuᶇ bôk enaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ abô bêᶇ aleba lêk hayô Jon habitak havinᶇ. Ma sêbôk aleba lêk ma ôpêᶇ hanaᶇ abô ma Wapômbêᶇ anêᶇ lonᶇ lôklinᶇyak halêᶇ hatôm ᶇêᶇ vovak ibi thêthô i ba i aleba ik vovak ba lovak.

14 * Ma môlô lemimhavinᶇ nodanô plopet takatu inᶇiᶇ abô ba nodanô! Wapômbêᶇ anêᶇ kapya hanaᶇ nena Elia tem êlêᶇ. Elia êᶇ ma Jon. 15 Aêᶇ ba môlô ᶇêᶇ lôk lemônᶇdônᶇ ma nodanô abô êᶇntêk katô!

16 “Yanaᶇ aisê esak avômalô bôlônᶇ êᶇntêk? Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êᶇmô lonᶇ ethak donᶇtom halôk ma elam hi ek avômena vi nena,

17 “ ‘Yêlô abi yeaᶇ beleaᶇ ek môlô nondo yeaᶇ,

ma donᶇtom miᶇ olo yeaᶇ ami.

Ma yêlô alaaᶇ asêᶇ malêᶇ ek môlô nodanᶇ,

ma donᶇtom miᶇ olanᶇ ami.’

18 “Ma avômalô bôlônᶇ êᶇntêk êᶇtôm avômena takêᶇ. Jon halêᶇ ba hathak

* 11:4-5: Ais 35:5-6; 61:1

* 11:10: Luk 1:76

hatip ek nô m lo wainj. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onan nena ngôk hamô havinj yani. ¹⁹*Ma donjom Anyô Anêj Nakaduj atu halêm ma miñ hatip ek nô m lo wainj ami. Ba intu avômalô êpôlik ba enanj, ‘Ôngô! Anyô êj hathak hayañ nô m lôk hanum wainj bêj anôj aleba intu halo molo. Yani ma jê idum kambom lôk jê ewa takis iniñ anyô môlô.’ Aêj ba Wapômbêj anêj auk tem injik anôj mavi ba avômalô tem nêgê nena auk êj ma thêthônj anôj.”

*Avômalô leñôndônj kôtônj
(Luk 10:13-15)*

²⁰ Yisu bôk hadum nômbithi bêj anôj yôv hamô malak doho ma avômalô takêj miñ ele kapôlônjinj liliñ ami. Ba intu Yisu hathañ i ²¹*ba hanañ, “Alikaknena, môlô avômalô Kolasin lo Betsaida! Môlô bôk ôyé nômbithi lomaloma. Ma donjom bôk yandum nômbithi takêj êmô Taia lo Saidon malêvônj, êj ma kethenj oyanj ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atom ngavu esak leñj kadôk ek nede kapôlônjinj liliñ. ²² Odañô! Yahanañ avanônj êndêj môlô nena waklavônj atu ba Wapômbêj endelêm ek endañô abô, êj ma môlônim malainj tem bêj anôj êmônj ek avômalô Taia lo Saidon iniñ!

²³* “Ma môlô avômalô Kapaneam, tem nêmbô môlônim athêj esak leñ e? Mi, môlô tem unu jê jama iniñ loñ! Môlô bôk ôyé nômbithi lomaloma. Ma donjom bôk yandum nômbithi takêj êmô Sodom malêvônj, êj ma tem ne-tak iniñ kambom ma tem nê mô de- nanj endeba lêk. ²⁴* Odañô! Yanañ avanônj! Waklavônj atu ba Wapômbêj endelêm ek endañô alalôaniñ abô, êj ma môlônim malainj tem bêj anôj êmônj ek avômalô Sodom!”

*Wapômbêj anêj aselej ma
vumvum
(Luk 10:21-22)*

²⁵* Yôv ma Yisu hanañ, “Wakamik, O ma pik lo leñ anêj alañ! Lêk hu- vunj anêm auk hadêj jê lôkauk lôk jê bêjbêj, ma huik thô hadêj jê takatu ba êtôm avômena yaônena. Ba intu yahabô anêm athêj! ²⁶ Wakamik, avanônj oda hosopa anêm lemhañj ba intu hudum aêj.

²⁷* “Wakamik bôk hôêv ya auk sapêj yôv. Ba anyô late miñ hayala Nalum atu ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miñ hayala O Wakamik katô ami. Mi, Nalum lôk jê takatu ba Nalum lahañj injik O thô êndêj i iyom.

²⁸* “Môlô jê takatu ba udum ku bêj ba owa malainj nôlêm êndêj ya ma tem yanêm lovak êndêj môlô. ²⁹⁻³⁰* Yahathak yahatauinj ya hatôm anyô ku ba intu tem nô m mavi. Ma aselej atu ba yahêv ma vumvum ek noja. Ma vak atu ba yahêv ek nôbô ma miñ malainj ami. Ba intu nôlêm êndêj ya ek noja yenañ auk.”

12

*Yisu ma Sabat anêj alañ
(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)*

¹* Sabat te ma Yisu lôk anêj jê ku i evenj ku kapô te. Ma anêj jê ku ema kisi ba ewa wit doho hêk ku êj kapô ba eyañ. ²* Palisi doho êyé ma enanj, “Odañô! Abô balabuj hanañ nena Sabat ma miñ hatôm nandum ku ba naja nô m ek nañganj ami. Ma donjom anêm jê ku ibulinj waklavônj êj!”

³* Ma Yisu hanañ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêj jê môlô ema kisi ba idum e? ⁴* Yani habitak hayô Wapômbêj anêj unyak mathenj kapô ma hayañ polom atu ba mathenj anôj. Polom êj ma jê êbôk da iyom iniñ ek nejanj ba intu habulinj

* **11:19:** Mat 9:14 * **11:21:** Ais 23; Ese 26:1-28:26; Jol 3:4-8; Amo 1:9-10; Sek 9:2-4 * **11:23:** Stt 19:24-28; Ais 14:13-15 * **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12 * **11:25:** 1Ko 1:26-29 * **11:27:** Mat 28:18; Jon 1:18; 3:35; 10:15; 17:2 * **11:28:** Jer 31:25 * **11:29-30:** 1Jon 5:3 * **12:1:** Lo 23:25 * **12:2:** Kis 20:10 * **12:3:** 1Sml 21:1-6 * **12:4:** Wkp 24:5-9 * **12:5:** Nam 28:9-10

abô balabuŋ buêŋ. ⁵ *Odanô abô te imbiŋ. Mólô bôk osam abô te hamô abô balabuŋ nena Sabat sapêŋ ma ŋê êbôk da idum ku ba êv da hadêŋ Wapômbêŋ. Thêlô ethak ibuliŋ abô balabuŋ bô êntêk hathak Sabat. Ma donjom thêlô ma kambom mi. ⁶ *Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ mólô nena nômlate lêk hamô loŋ êntêk ma nômbêŋ lôk ek unyak mathenŋ. ⁷⁻⁸ *Mólô bôk osam abô êŋ yôv ba hanaŋ nena,

“ ‘Yalenhaviŋ mólô nônêm kapôlômim êndêŋ avômalô ma yahapôlik hathak da.’ *Hosea 6:6*

“Ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma Sabat anêŋ Alaŋ. Ba intu oyala abô êŋ anêŋ ôdônŋ, ma tem miŋ hatôm notak malaiŋ êyômô ôpatu ba anêŋ kambom mi ami. Mi.”

Sabat ma Yisu hadum anyô baŋ hatyôk te mavi

(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

⁹ Yôv ma Yisu hatak buêŋ ma habitak hayô avômalô loŋ êŋ iniŋ unyak yen kapô. Ma anyô baŋ hatyôk te hamô loŋ êŋ. ¹⁰ *Ma Palisi doho êbôlêm loŋôndê ek nenaŋ Yisu bêŋ ba intu enaŋ hik yani liŋ, “Kapyá balabuŋ hanaŋ aisê? Hatôm alalô nandum anyô lôk lijiŋ mavi êndêŋ Sabat mena mi e?”

¹¹ *Ma Yisu hanaŋ, “Anyô te anêŋ boksipsip hêv yak halôk lôv hadêŋ Sabat, ma ôpêŋ tem ni edadi bok-sipsip êŋ imbitak yaiŋ mena mi e?”

¹² Anyô ma bêŋ ek boksipsip. Ba intu kapyá balabuŋ hanaŋ nena alalô hatôm nandum anyô mavi êndêŋ Sabat.”

¹³ Aêŋ ba Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, “Oto bahem.” Ma hato baŋ ma baŋ vi kambom atu habitak mavi hathak loŋbô hatôm baŋ vi atu mavi. ¹⁴ *Êŋ ma Palisi iviyô ba i ethak donjom ma ekak abô ek nêpôm loŋôndê te ek nijik Yisu vônô.

Wapômbêŋ anêŋ anyô ku

* **12:6:** Mat 12:41-42 * **12:7-8:** Mat 9:13 * **12:10:** Luk 14:3 * **12:11:** Luk 14:5 * **12:14:** Jon 5:16 * **12:16:** Mat 8:4; Mak 3:12 * **12:18:** Mat 3:17 * **12:24:** Mat 9:34; 10:25

¹⁵ Yisu hayala nôm êŋ ba intu hatak loŋ êŋ ba hi. Ma avômalô bêŋ anôŋ esopa yani ba hadum iniŋ lijiŋ sapêŋ mavi. ¹⁶ *Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ thêlô nena miŋ nenaŋ yani bêŋ êndêŋ anyôla ami. ¹⁷ Yisu hanaŋ aêŋ ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba bôk hanaŋ hadêŋ plopet Aisaia nena, ¹⁸ * “Ôpêntêk ma yenaŋ anyô ku atu ba bôk yahabi yabaheŋ hayô hêk yani yôv.

Ôpêŋ ma yalenhaviŋ yani bêŋ anôŋ, ma yakapôlônŋ mavi ek yani; tem yanêm yenaŋ Lovak Mathenŋ êmô imbiŋ ôpêŋ, ma tem enaŋ bêŋ êndêŋ avômalô nena tem nêmi bulubiŋ.

¹⁹ Yani ma anyô bônônŋ ba miŋ hathak hanaŋ abô lôk lôklala ami, ma miŋ hathak hanaŋ abô hamô loŋ ekaksa ami.

²⁰ Ma tem miŋ edabêŋ baselak atu hapu ba hêk pik ami, ma miŋ imbi ayôk ŋgathiniŋ ni ami ma mi.

Ma tem indum mavi iyom endeba etak kambom sapêŋ nêmi ku mavi vibinŋ am.

²¹ Ma avômalô pik sapêŋ tem nêmi maleŋiŋ êndêŋ yani.” *Aisaia 42:1-4*

Yisu lôk Belsebul

(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)

²² Vêmi ma ewa anyô te atu ŋgôk habuliŋ ba êlêm hadêŋ Yisu. ŋgôk êŋ hadum ba ôpêŋ madaluk pusip ma abôlêk putup. Ma Yisu hadum ba ôpêŋ madaluk lôk abôlêk hakyav ba hayê tak lôk hanaŋ abô. ²³ Ma avômalô sapêŋ esonŋ kambom ba enaŋ, “Yakô êntêk ma Devit anêŋ Lim Lukmuk atu ba Wapômbêŋ hêv halêm ek nêmi alalô bulubiŋ la?”

²⁴ *Ma Palisi elanô abô êŋ ma enaŋ, “ŋgôk iniŋ anyô bêŋ Belsebul hêv lôklokwaŋ hadêŋ ôpêŋ. Ba intu hatôm nêmi ŋgôk sapêŋ vê ênjêk avômalô.”

25 Yisu hayala thêlônin auk ba hanañ, “Loñ bêñ te da iniñ avômalô evaki vose hi ôdôn ju, êñ ma loñ bêñ êñ tem êñjêk ngathiniñ. Ma malak te evaki vose hi ôdôn ju, êñ ma tem nêñem yak. Ma ôdôn te evaki vose hi ôdôn ju, êñ ma tem nêñem yak aên iyom. 26 Ma Sadañ hêv anêñ ngôk vê, êñ ma hatôm evaki vose hi ôdôn ju. Ba anêñ loñ lôklokwaj hadên ya ba yahêv ngôk vê. Ma môlônim avômalô idum ku êñ havin! Ma opalê intu hêv lôklokwaj hadên thêlô ba idum ku mavi êñ? Ngôk Bêñ, e? Mi! Môlôda unim avômalô ik thô nena môlô onañ abôyan. 28 *Ma doñtom Wapômbên anêñ Lovak Mathen hêv lôklokwaj hadên ya ba yahêv ngôk vê hêk avômalô. Aên ba oyala nena Wapômbên anêñ loñ lôklokwaj lêk halêm yôv.

29 “Odanô abô yan imbin. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwaj yan anêñ unyak kapô ba enja anêñ nômkama vani e? Mi anôn! Ôpên embalon anyô lôklokwaj êñ ba ekak loñ am, êñ ma yani hatôm enja anêñ nômkama vani.

30 * “Ôpatu ba miñ lahavin ya ami, yani êñ intu hapôlik hathak ya. Ma ôpatu ba miñ hasup avômalô ba ethak doñtom ami, êñ ma hatôm halupunin i.

31 * “Aên ba yanañ êndên môlô nena Wapômbên tem nêñ avômalô iniñ kambom lomaloma lôk abôma takatu ba enañ hathak Wapômbên vê. Ma doñtom anyô te hayê Lovak Mathen anêñ ku ba hanañ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêñ anêñ ku’, êñ ma Wapômbên miñ hatôm nêñ kambom êñ vê êñjêk ôpên ami. Ma mi. 32 Ma anyô te hanañ abô kambom hathak Anyô Anêñ Nakaduñ atu, ma Wapômbên tem nêñ ôpên anêñ kambom vê. Ma doñtom anyôla hanañ

abô kambom hathak Lovak Mathen, êñ ma Wapômbên tem miñ nêñ ôpên anêñ kambom êñ vê ami ma êñjêk thêthô.

Alokwan kambom hathak hik anêñ anôn kambom
(Luk 6:43-45)

33 * “Alokwan mavi ma tem injik anôn mavi, ma alokwan kambom ma tem injik anôn kambom aên iyom. Ma anyô ethak êyê anêñ anôn vêm ma eyala nena alokwan mavi mena kambom. 34 * Môlô ma umya kambom anêñ nali ba kapôlômim putup hathak nômkama kambom lomaloma atu ba habitak vemimbôlêk. Ba miñ hatôm nonañ abô mavi ami! 35 Anyôla hapesañ anêñ nômkama mavi lomaloma ba hamô yani kapô, êñ ma tem enañ abô mavi iyom. Ma anyôla hapesañ nômkama kambom lomaloma ba hamô yani kapô, êñ ma tem enañ abô kambom iyom.

36 “Odanô! Yanañ êndên môlô! Wapômbên tem êlêm ek endanô abô. Ba intu anyô tomtom tem nenañ iniñ kambom takatu ba bôk enañ hadên avômalô vi lôk ibulin i bêñ. 37 Wapômbên tem endanô anêñ abô ba enañ êndên o nena o anyô thêthôn mena o anyô lokban.”

Palisi lenjinhavin nêgê lavônin te
(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

38 * Vêm ma Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ doho enañ hadên Yisu, “Kêdônwaga, yêlô lenjinhavin undum lavônin te ek injik thô nena Wapômbên hêv o ba hêlêm.”

39-40 * Ma Yisu hanañ, “Môlô avômalô bôlôn êntêk ma avômalô kambom ba miñ ôêvhavin ya ami. Ba intu lemimhavin yandum lavônin ek injik thô nena Wapômbên bôk hêv ya ba yahalêm, ma doñtom tem mi. Wak lô ma Jona hamin alim ngwêk bêñ te kapô. Ma wak lô aên iyom ma tem Anyô Anêñ Nakaduñ atu êñjêk

* 12:28: Ap 10:38; 1Jon 3:8 * 12:30: Mak 9:40; Luk 9:50 * 12:31: Hib 6:4-6 * 12:33: Mat 7:16-20 * 12:34: Mat 3:7; 15:18; Luk 3:7; 6:45 * 12:38: Mat 16:1; Luk 11:16; Jon 6:30 * 12:39-40: Mat 16:4; Mak 8:12; Jna 1:17

pik kapô. Lavôñiñ êñ iyom intu tem Wapômbêñ injik thô nena bôk hêv ya ba yahalêm. ⁴¹ *Sêbôk ma Jona hanañ abô hadêñ avômalô Ninive ba ele kapôlôñiñ liliñ. Odañô! Nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bêñ hamôñ ek Jona. Ma môlô miñ ôêvhaviñ ami. Ma waklavôñ atu ba Wapômbêñ hatak ek nindum abô ma avômalô Ninive tem nenañ mólônim kambom takêñ bêñ. ⁴² *Ma sêbôk ma Siba iniñ kwin hatak anêñ loñ ma halêm anêñ loñ daim bomañ ek endañô Solomon anêñ auk mavi. Odañô! Nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bêñ ek Solomon. Ma doñtom môlô ôdô anêñ nodañô. Ma waklavôñ atu ba Wapômbêñ hatak ek nindum abô ma tem Siba iniñ kwin êñ enañ mólônim kambom takêñ bêñ.”

*Ngôk hatup siñ
(Luk 11:24-26)*

⁴³ “Ngôk lelaik hatak anyô te, êñ ma hi haveñ loñ thiliv ek êmbôlêm loñ mavi te ek enja lovak ba êmô. Ma miñ hapôm loñ te ami, ⁴⁴ ma tem enañ nena, ‘Yatup siñ yana unyak sêbôk esak loñbô.’ Ma hayô ba hayê nena unyak êñ lêk hamô oyañ ma epesañ ba lêk habitak mabuñ mavi. ⁴⁵ *Êñ ma tem ni êmbôlêm ngôk bahenvi ba lahavuju takatu ba iniñ lôklokwañ hamôñ ek anêñ ba enja i imbiñ ek nimbitak nêyô unyak êñ kapô esak loñbô. Êñ ma ôpêñ tem êmô kambom anôñ ek yañ sêbôk. Ba intu môlô avômalô kambom bôlôñ êntêk tem nôpôm malain êñ imbiñ.”

*Yisu anêñ talêbô lôk iviyañ
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)*

⁴⁶ Yisu hanañ abô hadêñ avômalô denañ ma anêñ talêbô lôk iviyañ leniñhaviñ nenañ abô imbiñ yani ba intu êlêm imiñ unyak viyañ. ⁴⁷ Ma anyô te hi hanañ hadêñ Yisu, “Lem-tambô lôk môlôviyañ imiñ yaiñ ba thêlô leniñhaviñ nenañ abô imbiñ o.”

⁴⁸ Ma Yisu hanañ, “Opalê intu yenañ wakatik lôk aiyañ thêlô?”

⁴⁹⁻⁵⁰ *Ma habi bañ hayô hamiñ anêñ ñê ku ba hanañ, “Avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak len anêñ lahaviñ, intu yenañ wakatik lôk aiyañ ma livôñ thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenañ wakatik lôk aiyañ thêlô.”

13

*Abô loñ kapô hathak anyô hapaliv
yañvêk*

(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

¹ Wak êñ iyom ma Yisu hatak unyak atu ma hi hayô kasukthôm anêñ dañ ma halôk hamô biñ. ² *Ma avômalô bêñ anôñ ekalabu yani siñ ba intu hathak yeñ te ba hi hamô, ma avômalô imiñ liñdañ habup hathak. ³ Ma hadôñ avômalô hathak abô loñ kapô bêñ anôñ. Ba hanañ nena, “Anyô te hi hapaliv anêñ yañvêk halôk anêñ ku. ⁴ Yani hapaliv yañvêk takêñ ma vi halôk loñôndê. Êñ ma menak êpôm ba eyañ. ⁵ Ma doho halôk valu kikiliñ ba intu hapup kethen ek malê nena pik dokte iyom. ⁶ Ma doñtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anêñ ñgalôk ma bidoñna. ⁷ Ma vi halôk loñ yak lôkmanñiñ kapô ba yak êñ halumbak hayô yañvêk takêñ vov. ⁸ Ma doñtom vi halôk pik mavi ba hik anôñ ba vi hatôm 100 ma vi 60 ma vi 30. ⁹ Aêñ ba môlô ñê lôk lemôndôñ ma nodañô abô êntêk katô!”

*Aisé ka Yisu hanañ abô loñ kapô?
(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)*

¹⁰ Yisu anêñ ñê ku i hadêñ yani ma enañ hik yani liñ, “Aisé ba hothak honañ abô loñ kapô hadêñ avômalô?”

¹¹ Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Wapômbêñ lêk hik anêñ auk loñ kapô hathak anêñ loñ lôkliñyak thô hadêñ môlô. Ma miñ hik thô hadêñ thêlô ami. ¹² *Ba anyô te hayala auk êñ, ma tem Wapômbêñ nêñ auk doho imbiñ ba imbitak bêñ anôñ. Ma doñtom anyô te hathôñ auk êñ, ma anêñ auk

* 12:41: Jna 3:5 * 12:42: 1Kinj 10:1-10 * 12:45: 2Pi 2:20 * 12:49-50: Lom 8:29 * 13:2: Luk 5:1-3 * 13:12: Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18; 19:26

dokte atu ba ôpêḡ havalonḡ loḡ tem
yani nêḡm vê. ¹³* Ba intu yahananḡ abô
loḡ kapô hadêḡḡ thêlô ba

“Êyê, ma donḡtom miḡ êyê katô ami.

Elaḡḡ, ma donḡtom miḡ elañô katô
ba eyala abô êḡ anêḡ ḡdôḡḡ ami.

¹⁴⁻¹⁵* Aêḡ ba Wapômbêḡ anêḡ abô hik
anôḡ hatôm bôk ba Aisaia hananḡ,
“ ‘Avômalô iniḡ auk bôk thektheḡ
ba ibi leḡḡndôḡ siḡ
ma ivuliv maleḡḡḡ siḡ.

Wak nômbêḡ intu ma tem nedaḡḡ
abô,

ma donḡtom miḡ hatôm neyala
anêḡ ḡdôḡḡ ami.

Ma wak nômbêḡ intu ma tem nêḡḡ
nômlate,

ma donḡtom miḡ hatôm nêpôm
anêḡ ḡdôḡḡ ami.

Ba intu etak kambom êḡ

ma tem nêḡḡ esak maleḡḡḡ

lôk nedaḡḡ êndôk leḡḡndôḡ

ma neja êḡḡk iniḡ auk

ma nede i liliḡ ek yandum thêlô
mavi.’ *Aisaia 6:9-10*

¹⁶* Ma môlô lêk ôyê ya hathak
malemim daluk lôk olaḡḡ ya halôk
lemim ḡndôḡ. Ba intu lêk ḡmô mavi.

¹⁷ Odaḡḡ! Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô!
Sêbôk ma plopet lôk ḡê thêthôḡḡ bêḡ
anôḡ leḡḡḡhiki ek nêḡḡ nôḡm êntêk ba
lêk môlô ôyê, ma donḡtom miḡ êyê ami.
Ma leḡḡḡhiki ek nedaḡḡ abô takêntêk
ba lêk môlô olaḡḡ, ma donḡtom miḡ
elaḡḡ ami.

*Abô loḡ kapô hathak yaḡvêk anêḡ
ḡdôḡḡ*

(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

¹⁸ “Aêḡ ba tem yanaḡ abô loḡ kapô
hathak epaliv yaḡvêk anêḡ ḡdôḡḡ bêḡ
êndêḡ môlô. ¹⁹ Anyô te halaḡḡ abô
hathak Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak
ma donḡtom miḡ hayala anêḡ ḡdôḡḡ
ami, êḡ ma Sadaḡ hayô ba hawa
yaḡvêk atu ba Wapômbêḡ havatho
halôk yani kapô vê. Êḡ ma hatôm
yaḡvêk atu ba halôk loḡḡndê.

²⁰⁻²¹ “Ma ôpatu halaḡḡ abô ba
hêvhaviḡ kethêḡ lôk lamavi ma

donḡtom malaiḡ lôk vovaḡ hapôm
yani hathak Wapômbêḡ anêḡ abô ma
hatak anêḡ hêvhaviḡ kethêḡ oyaḡ,
êḡ ma hatôm yaḡvêk atu ba hêv yak
halôk valu kikiliḡ ba miḡ habi ḡgalôk
ami.

²²* “Anyô te halaḡḡ abô ma donḡtom
lahiki bêḡ anôḡ hathak anêḡ lôkmala
pik êntêk lôk nôḡmkama lomalama lôk
valuselenḡ. Ma auk takêḡ intu hasivuḡ
Wapômbêḡ anêḡ abô ba ôpêḡ miḡ hik
anêḡ anôḡ ami. Êḡ ma hatôm yaḡvêk
atu ba halôk yak lôkmaḡḡḡ kapô.

²³ “Ma anyô halaḡḡ Wapômbêḡ
anêḡ abô ba hayala anêḡ ḡdôḡḡ êḡ ma
tem indum ku ba injik anôḡ mavi
êtôm 100 mena 60 mena 30 la. Êḡ ma
hatôm yaḡvêk atu ba halôk pik mavi.”

*Abô loḡ kapô hathak kamuḡ kam-
bom*

²⁴ Yisu hananḡ abô loḡ kapô yaḡ
nena, “Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak
ma aêntêk. Anyô te havatho yaḡvêk
mavi halôk anêḡ ku. ²⁵ Ma avômalô i
êk sôm, ma ôpêḡ anêḡ anyô lamaniḡ
te halêḡ havatho kamuḡ kambom
halôk ku kapô êḡ haviḡ ma hi. ²⁶ Vêḡ
ma nôḡm anôḡ hadum ek êyôk, ma
kamuḡ kambom êḡ havuak haviḡ.
²⁷ Ma ḡê eyabiḡ ku i hadêḡ ku alaḡ
ma enaḡ hadêḡ yani, ‘Anyô bêḡ, bôk
hovatho yaḡvêk mavi halôk anêḡ
ku iyom. Aisê ka kamuḡ kambom
habitak haviḡ?’

²⁸ “Ma yani hananḡ hadêḡ thêlô,
‘Anyô te lamaniḡ hathak ya ba
hadum nôḡm êḡ.’

“Ma ḡê ku enaḡ hik yani liḡ,
‘Lemhaviḡ yêlô nayavovonḡ ku êḡ e?’

²⁹ “Ma donḡtom ku alaḡ hananḡ, ‘Mi.
Yahakô môlô noyavovonḡ ba nosapu
nôḡm mavi vê imbiḡ kamuḡ kam-
bom. ³⁰ Môlô nôḡndô luvi êḡḡ endeba
avômalô nedav nôḡm am. Êḡ ma tem
yanaḡ êndêḡ ḡê ku takatu ba tem ne-
dav nôḡm nena, “Môlô nusup kamuḡ
kambom sapêḡ ba nokak lôkulôku ba
nôḡndô êḡḡ loḡ nêḡmbôk esak atum. Ma

* **13:13:** Lo 29:4; Jer 5:21

* **13:14-15:** Jon 12:40; Ap 28:26-27

* **13:16:** Luk 10:23-24

* **13:22:**

Luk 12:16-21; 1Ti 6:9-10,17

nusup nô m anêj anôj ba notak ê m o unyak nô m hamô.” ’ ’ ”

*Abô loj kapô hathak ava yaôna
(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)*

³¹ Yisu hanañ abô loj kapô te nena, “Wapômbêj anêj loj lôkliñyak ma aêntêk. Anyô te hawa ava yaô nate ba havatho halôk anêj ku kapô. ³² Ava êj ma yaôna lôk, ma donjom habitak alokwanj daim ba hamôj ek nômkama ku kapô vi. Ma menak ethak elav iniñ unyak halôk anêj ñauñ.”

*Abô loj kapô hathak yis
(Mak 4:33-34; Luk 13:20-21)*

³³ Yisu hanañ abô loj kapô te nena, “Wapômbêj anêj loj lôkliñyak ma aêntêk. Avi te hawa yis dokte ba hayelanj halôk palawa bêj anôj kapô, ma havenj yam ma palawa sapêj hathiñ bêj.”

³⁴ Abô takêntêk ba Yisu hanañ hadêj avômalô ma hanañ hathak abô loj kapô iyom ma miñ hathak hadôj i hathak abô yanja ami ³⁵ ek Wapômbêj anêj abô injik anôj ba hanañ hadêj plopet nena, “Yavenbôlêk tem ekyav ba yanañ abô loj kapô êndêj môlô.

Ma yanañ Wapômbêj anêj auk lomaloma takatu ba havuñ hadêj sêbôk ba yani hapesañ pik êntêk aleba lêk bêj.” *Kapya Yej 78:2*

Yisu hanañ kamuñ kambom anêj ôdôj bêj

³⁶ Yôv ma Yisu hatak avômalô ba i ma hi unyak kapô. Ma anêj ñê ku i ek yani ma enañ, “Nuñgwik abô loj kapô atu ba hathak kamuñ kambom habitak ku kapô anêj ôdôj thô êndêj yêlô.”

³⁷ Êj ma hanañ, “Ôpatu ba havatho yanvêk mavi, êj ma Anyô Anêj Nakaduñ atu. ³⁸ Ma ku kapô ma pik êntêk, ma yanvêk mavi ma loj lôkliñyak anêj avômalô, ma kamuñ kambom ma anyô kambom anêj avômalô. ³⁹ Anyô lamaniñ atu ba havatho yanvêk kambom, yani ma

Sadañ. Avômalô takatu ba elav nô m, thêlô êj ma hatôm añela. Nôm hayôk, êj ma pik lo leñ anêj dañ.

⁴⁰⁻⁴² * “Pik lo leñ anêj dañ hayô ma Anyô Anêj Nakaduñ atu tem nê m anêj añela ba ini anêj loj lôkliñyak atu ba hamô pik êntêk ek neja avômalô kambom takatu ba êvôv avômalô ek nindum kambom lôk avômalô sapêj atu ba ethak idum kambom ba nimbi êndôk loj atum lôkmala. Thêlô tem nedañ kambom ba nesañ veniñbôlêk ôdôj loj. Nôm êj hatôm avômalô takatu ba isup kamuñ kambom ba êbôk hathak atum.

⁴³ * “Ma donjom avômalô thêthôj tem nimbitak êtôm wak anêj deda ba nê m o Lambô anêj loj lôkliñyak. Aêj ba môlô ñê lôk lemôndôj ma nodañô abô êntêk katô!”

Abô loj kapô hathak ivuñ nô m mavi te

⁴⁴ “Wapômbêj anêj loj lôkliñyak ma hatôm ku kapo te ba ivuñ nô m mavi te hamô. Ma anyô te hapôm nô m mavi êj. Ma havuñ halôk loj bô. Yani lamavi ba hêv anêj nômkama sapêj ek nê nê m vuli. Ma hawa valuselenj ba hêv hadêj ku atu ba nô m mavi êj hamô anêj alañ ek enja ku êj.”

Abô loj kapô hathak kômkôm mavi

⁴⁵ “Abô loj kapô te havinj nena Wapômbêj anêj loj lôkliñyak ma aêntêk. Anyô hadum ku valuselenj te habôlê m kômkôm kêkêlô ek nê m vuli. ⁴⁶ Yani habôlê m aleba hapôm kômkôm kêkêlô anêj dôj te ba anêj vuli bêj anôj. Êj ma hi hêv anêj nômkama sapêj ek nê nê m vuli. Ma hawa valuselenj ba hi hêv kômkôm kêkêlô êj hathak.”

Abô loj kapô hathak yaksej

⁴⁷ “Abô loj kapô te hathak loj bô nena Wapômbêj anêj loj lôkliñyak ma hatôm aêntêk. Ñê ibi yaksej halôk kasukthôm êvôv alim lomaloma aleba putup. ⁴⁸ Êj ma êvôv yaksej hathak liñdañ. Ma êlôk ê m o

* **13:40-42:** Mat 8:12; 24:31; 25:31; Mak 13:27; Jon 15:6 * **13:43:** Dan 12:3

ma isup alim mavi halôk vak sam doho. Ma donjom alim kambom ma ibi hi. ⁴⁹ Ba intu waklavônj pik lo leñ anêñ danj ma Wapômbêñ tem indum aêñ iyom. Ba anêñ añela tem nêlêm neja nê kambom vé êñjêk nê thêthônj malêvônj ⁵⁰ *ba nimbi êndôk loñ atum lôkmala. Thêlô tem nedañ kambom ba nesañ veñjnbôlêk ôdônj loñ.”

⁵¹ Ma Yisu hanañ hik anêñ nê ku liñ nena, “Môlô lêk oyala abô sapêñ anêñ ôdônj e?”

Ma thêlô enañ hadêñ yani, “Intu êñ.”

⁵² Êñ ma yani hanañ hadêñ thêlô, “Anyô lôkauk hathak abô balabuñ te halañô abô ba hawa auk hathak Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak, yani êñ hatôm unyak te anêñ lambô. Yani hi unyak kapô ba hawa nômm mavi lukmuk lôk bô haviñ ba hêv hadêñ avômalô.”

Plopet ma athêñ mi hêk anêñ malak ôdônj

(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)

⁵³ Yisu hanañ abô loñ kapô takêñ yôv ma yani hatak loñ êñ. ⁵⁴ *Ma hi yanida anêñ malak ôdônj. Ma hadônj avômalô hamô iniñ unyak yeñ aleba esonj kambom ba enañ, “Ôpêntêk hawa auk êntêk anêñ êsê? Aisê ba yani hatôm idum nômbithi? ⁵⁵ *Ôpêñ ma anyô halav unyak te anêñ nakaduñ ma anêñ talêbô ma Malia. Ma anêñ iviyañ ma Jems lo Josep ma Saimon lo Judas. ⁵⁶ Ma anêñ livi êmô loñ êntêk haviñ. Ma aisê ka anyô êñ hatôm idum nômm takêñ?” ⁵⁷ *Ma thêlô enañ aêñ, ma êpôlik hathak yani. Ba intu Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Plopet hawa athêñ bêñ hêk malak yañ. Ma donjom anêñ malak ôdônj lôk anêñ thalalenj ma hatôm anyô athêñ mi.”

⁵⁸ Aêñ ba intu miñ hadum nômbithi bêñ anônj hêk loñ êñ ami ek malê nena thêlô miñ êvhaviñ yani ami.

14

Ik Jon anyô hathik ñañ vônô
(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

¹ Wak êñ ma Anyô Bêñ Helot Antipas halañô abô hathak nômm takatu ba Yisu hadum. ² Êñ ma hanañ hadêñ anêñ nê ku nena, “Ôpêñ ma Jon anyô hathik ñañ iyom intu haviyô hathak loñbô. Ba intu yani hawa lôklokwañ ba hadum nômbithi takêñ.”

³⁻⁴ *Sêbôk ma Helot hawa yañ Pilip anêñ avi Helodias vani. Ba Jon hanañ hadêñ Helot, “Lêk howa avi êntêk vani ba intu hubuliñ abô balabuñ.” Êñ ma Helot hêv anêñ nê ku ba i evalonj Jon ba ekak ma êdô hamô koladônj. ⁵ *Avômalô leñjñhabi nena Jon ma plopet te. Ba intu Helot hadum ek injik Jon vônô ma donjom hakô ek avômalô.

⁶ Anyô doho êlêm eyañ nômm haviñ Helot ek leñjñhabi anêñ waklavônj talêbô hawa yani. Ma Helodias nalavi halêm haloyeñ hamiñ thêlô malêvônj. Ma Helot hayê ba lamavi anêñ dôêñ.

⁷ Êñ ma Helot havak abô haviñ yani nena, “Yanañ avanônj biñ dake nena honañ hik ya liñ hathak nômm late ek yanêm êndêñ o, êñ ma tem yanêm iyom.” ⁸ Ma talêbô hêv auk hadêñ nalavi ek enañ nena, “Yalenj haviñ Jon wakadôk êndôk belev te ba nêmm êndêñ ya!” ⁹⁻¹⁰ Ma kiñ halañô ba lamalainj. Ma donjom bôk havak abô halôk nê bêñbêñ maleñjñ yôv ba intu hanañ hadêñ nê ku ba i koladônj ma edabêñ Jon laselo kisi hatôm atu ba avena hanañ. ¹¹ Ma thêlô etak Jon wakadôk halôk belev te ba ewa êlêm êv hadêñ avi muk atu. Ma yani hawa ba hi hêv hadêñ talêbô. ¹² Ma Jon anêñ nê ku elañô ma êlêm ewa anêñ liñkupik ba i elav. Elav vêm ma i enañ hadêñ Yisu.

Yisu havakônj avômalô hatôm 5,000
(Mak 6:32-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-15)

¹³ Yisu halañô abô êñ vêm ma hatak loñ êñ ma hathak yeñ te ba hi loñ

* 13:50: Mat 13:42; Luk 13:28 * 13:54: Jon 7:15 * 13:55: Jon 6:42 * 13:57: Jon 4:44

* 14:3-4: Wkp 18:16; 20:21; Luk 3:19-20 * 14:5: Mat 21:26

thiliv bute. Ma avômalô bêñ anôñ elañô nena yani iyom lêk hi ba intu etak iniñ malak ma even yani yam ba i. ¹⁴ Ma Yisu hathak liñ ma hayê avômalô bêñ anôñ lêk êmô yôv. Ma lahiki hathak thêlô ba hadum iniñ nê lôk lijiñ mavi.

¹⁵ Yañsiñ hayô ma anêñ nê ku êlêm ma enañ, “Lêk yañsiñ ma alalô amô loñ thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak takatu ba hamô habobo ek nêñem iniñ nôñm vuli.”

¹⁶ Ma doñtom Yisu hanañ nena, “Mi! Thêlô nêñmô. Mólô da nobakôñ i.”

¹⁷ Ma doñtom thêlô enañ, “Yêlôaniñ polom bahenñvi ma alim ju iyom.”

¹⁸ Êñ ma Yisu hanañ, “Noja nôlêm.”
¹⁹ *Ma hanañ hadêñ avômalô nena, “Nôñdôk nôñmô kamunñ takêntêk.” Ma hawa polom bahenñvi lôk alim ju atu ma hêv ma hathak leñ ma hêv mek. Vêm ma haya polom lôk alim ba hêv hadêñ anêñ nê ku, ma nê ku ewa ba ibi sam ba êv hadêñ avômalô nôñmbênñ atu. ²⁰ Ma avômalô sapênñ eyañ ba leññviyak. Ma nôñm wata vi atu ba hamô ma nê ku isup halôk vak sam laumiñ ba lahavuju. ²¹ Anyô iyom intu hatôm 5,000 ma avi lo avômena takatu ba eyañ nôñm êñ haviñ miñ ekatunñ i ami.

*Yisu havenñ kasukthôm anêñ dômlê
(Mak 6:45-52; Jon 6:16-21)*

²² Vêm ma Yisu hanañ hadêñ anêñ nê ku nena nesak yeñ ba nêñmônñ ba ini kasukthôm vi tuvulu. Ma yanida hamô ek nêñ avômalô ba ini am.
²³ *Yani hêv avômalô ba i ma hathak dum te ba hi ek eteñ mek. Bôlôvônñ hayô ma yani hamô dum êñ denañ.
²⁴ Ma yeñ lêk hi kasuk malêvônñ ma lovak hayuv ba hamô yeñ loñ hale hi ba intu ñañ budum hik ba yeñ êñ halelela liliñ kambom.

²⁵ Habobo tem eyañ ma yani havenñ kasuk anêñ dômlê ba hi hadêñ anêñ nê ku. ²⁶ *Ma anêñ nê ku êyê yani

havenñ kasuk anêñ dômlê ma êkô kambom ba enañ nena, “Anyôla dahô!” ba elañ boloba.

²⁷ Ma kethenñ oyañ ma yani hanañ hadêñ thêlô nena, “Mólô miñ nôñkô ami ma nôñmô yaô! Ya êntêk!”

²⁸ Êñ ma Pita hanañ, “O Anyô Bêñ Yisu, ma onañ ek yambenñ kasuk anêñ dômlê ba yasók êñdênñ o.”

²⁹ Ma Yisu hanañ, “Ôlêm.”

Êñ ma Pita hatak yeñ ma havenñ kasuk anêñ dômlê ba hi. ³⁰ Ma doñtom hayê lovak hayuv ba hakô. Êñ ma hêv yak halôk kasuk kapô ma halam nena, “Anyô Bêñ! Nêñm ya sa!”

³¹ *Kethenñ oyañ ma Yisu havalonñ yani. Ma hanañ, “O anyô hôêvhavinñ yaôna lôk. Hosonñ nena hatôm yayabiñ o ami e?”

³² Ma thai ethak yeñ ma lovak bêñ êñ hama. ³³ Aênñ ba nê takatu ba êmô yeñ elek venññdônñ lêlô ma êkôm ba êv yeñ ba enañ, “Avanônñ biñ! O ma Wapômbênñ anêñ Nakadunñ.”

*Yisu hadum avômalô lôk lijiñ mavi
hêk Genesalet
(Mak 6:53-56; Jon 6:22-25)*

³⁴ Thêlô ethak liñdanñ vi tuvulu anêñ Genesalet. ³⁵ Ma avômalô loñ êñ êyê Yisu ba eyala yani. Ma êv abô havenñ malak loñ êñ sapênñ. Ma ewa iniñ nê lôk lijiñ sapênñ ba i hadêñ Yisu.
³⁶ *Ma eteñ Yisu ba enañ ek nê lôk lijiñ nêñsôm anêñ kwêv anêñ danñ iyom. Ma sapênñ atu ba êñsôm ma ibitak mavi.

15

*Yisu hanañ hathak nôñm takatu ba
tem indum anyô lelaik
(Mak 7:1-23)*

¹ Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabunñ doho êlêm anêñ Jelusalem ba i hadêñ Yisu ma enañ hik yani liñ nena, ² “Bumalô iniñ abô majañ hanañ ek alalô nasik bahenññ vêmam ka miñ anğanñ nôñm ek indum Wapômbênñ lamavi. Ma aisê ka anêñ

* **14:19:** Mat 15:35-39; Mak 8:6-10 * **14:23:** Luk 6:12; 9:28 * **14:26:** Luk 24:37 * **14:31:** Mat 8:26; Mak 4:39 * **14:36:** Mat 9:20-21

nê ku ibuliņ abô êņ ba miņ ithik ba-heņiņ ami?”

³ Êņ ma Yisu hanaņ, “Aisê ka mólô ubuliņ Wapômbêņ anêņ abô balabuņ ba osopa mólôda unim abô majañ?”

⁴ *Hatôm Wapômbêņ hanaņ nena, ‘Nodovak lemami lo lemtami’ ma ‘Ôpatu ba hathañ lambô lo talêbô hathak abô kambom, ma nijik ôpêņ vônô.’

⁵ Ma doņtom mólô othak onañ nena anyôla hanaņ hadêņ lami nena, ‘Yenaņ nômka ma takatu ba hamô ek yanêm mamu sa, êņ ma bôk yahanaņ nena tem yanêm êndêņ Wapômbêņ êtôm da.’

⁶ Ba intu miņ hatôm yanêm mamu sa ami.’ Êņ ma hatôm mólô ôvôliņ dômim ek Wapômbêņ anêņ abô ba osopa libumi iniņ bôk lo loņ.

⁷ Mólô nê kambom! Mólô udum ba avômalô eson nena mólô nê wapôm. Ma doņtom mólô ma nê palon anôņ ba plopêt Aisaia anêņ abô lêk hik anôņ ba hanaņ nena,

⁸ “ ‘Avômalô êntêk êbô yenaņ athêņ hathak veņiņbôlêk oyaņ.

Ma doņtom kapôlôņiņ ma hêk daim bô ek ya.

⁹ Thêlô êv yeņ oyaņ hadêņ ya.

Ma ethak enañ thêlôda iniņ abô iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbêņ anêņ abô.”

Aisaia 29:13

¹⁰ Ma Yisu halam avômalô nômbêņ atu ba êlêm hadêņ yani ma hanaņ nena, “Mólô nodañô ba noyala katô.

¹¹ *Nôm takatu ba anyô hayaņ halôk abôlêk miņ hadum yani habitak lelaik ami. Ma doņtom nôm takatu ba anyô hanaņ hale abôlêk intu hadum anyô habitak lelaik.”

¹² Vêm ma nê ku êlêm enañ hadêņ Yisu nena, “Ondaņô. Palisi elañô anêm abô êntêk ba lêk leņiņmaniņ kambom hathak o.”

¹³ Ma Yisu hanaņ viyaņ nena, “Wakamik atu ba hamô malak leņ tem esapu nôm lôk űgalôk takatu ba miņ yani havatho ami. ¹⁴ *Ba miņ mólô nodañô nê takêņ iniņ abô

ami. Thêlô ma nê maleņiņ pusip ba idum ek nendom avômalô vi emben loņôndê. Ma anyô mapusip yaņ halom anyô mapusip yaņ haveņ loņôndê, êņ ma tem luvi nênem yak êndôk lôv.”

¹⁵ Êņ ma Pita hanaņ hadêņ Yisu nena, “Nuņgwik abô loņ kapô êņ anêņ ôdôņ thô êndêņ yêlô.”

¹⁶ Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlô nena, “Mólô ôthôņ haviņ e? ¹⁷ Odaņô katô! Nôm takatu ba halôk anyô abôlêk ba hi hamiņ anyô lasoam vêm ma hale yaia ba hi. ¹⁸ Ma doņtom nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hanaņ hale abôlêk, êņ ma habitak anêņ anyô kapô ba intu hadum ôpêņ habitak lelaik. ¹⁹ Nôm takêntêk intu hamô avômalô kapôlôņiņ ba hale yaia; auk kambom lôk ik anyô vônô ma idum sek haviņ anyô yaņ yanavi lôk sek waliliņ ma vani lôk enañ abôyaņ hathak anyô yaņ ba idum abô ek yani lôk enañ abô kambom hathak anyô vi. ²⁰ Aêņ ba anyô hayaņ nôm ba miņ hathik baņ ami, nôm êņ miņ hadum ba yani habitak lelaik ami. Mi. Kambom takêntêk intu hadum ba ôpêņ habitak lelaik.”

Avi Kenan te hêvhaviņ Yisu (Mak 7:24-30)

²¹ Yisu hatak loņ êņ ma hi hamô habobo Taia lo Saidon. ²² Ma avi Kenan te hamô loņ êņ ba halêm ma halam nena, “Anyô Bêņ! Devit anêņ Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek ya! Ngôk habuliņ yenaņ avena kambom anôņ.”

²³ Ma doņtom yani bônôņ iyom aleba nê ku êlêm ma enañ nena, “Avi êntêk halam kaêk haveņ alalô yam bôsahe! Onañ ek yani ni!”

²⁴ *Êņ ma hanaņ viyaņ nena, “Wapômbêņ hêv ya ba yahalêm hadêņ avômalô Israeł takatu ba even mayaliv iyom hatôm bôksipsip.”

²⁵ Ma avi atu halêm ma halek vadôņ lêlô ma hanaņ, “Anyô bêņ, nêm ya sa!”

* 15:4: Kis 20:12; 21:17; Wkp 20:9; Lo 5:16

* 15:11: Mat 12:34 * 15:14: Luk 6:39; Lom 2:19

* 15:24: Mat 10:6

26 Ma hanañ hadêñ avi êñ nena, “Kambom ek nakaliv avômena iniñ nôñ êndêñ avuñ.”

27 Avi êñ hanañ, “Anyô Bêñ, êñ ma avanôñ. Ma donñtom avuñ ethak eyañ alañsi iniñ nôñ mapmap.”

28 Yisu hanañ, “O avi hôêvhaviñ bêñ anôñ ba Wapômbêñ tem êndôk esak anêm lemhaviñ.” Ma avi êñ nalavi habitak mavi hathak loñbô.

Yisu hadum avômalô lôk lijiñ bêñ anôñ mavi

29 Ma Yisu hatak loñ êñ ma habup hathak kasukthôm anêñ Galili. Vêm ma hathak dumlolê te ba hi hamô. 30 Ma avômalô bêñ anôñ êlêm hadêñ yani ma ewa nê veñiñvuiñ, lôk nê maleñiñ pusip, lôk nê veñiñ lo baheniñ thotho, lôk nê veñiñbôlêk putup, lôk nê lijiñ lomaloma ba êdô i hêk Yisu valuvi. Ma yani hadum ba ibitak mavi. 31 *Ma avômalô êyê nê veñiñbôlêk putup enañ abô, lôk nê veñiñ lo baheniñ thotho ibitak mavi, ma nê veñiñvuiñ even, lôk nê maleñiñ pusip êyê tak. Ma thêlô eson kambom ba êbô Israël iniñ Wapômbêñ anêñ athêñ.

Yisu havakôñ avômalô hatôm 4,000 (Mak 8:1-10)

32 *Yisu halam anêñ nê ku êlêm ma hanañ hadêñ i nena, “Yalenñ hik ya hathak avômalô nômbêñ êntêk. Thêlô bôk êmô haviñ ya hatôm wak lô ba iniñ nôñ lêk mi. Ma yahadô yanêm thêlô ba ini oyañ. Yakô tem maleñiñ etaba êndôk loñôndê ba nêñêm yak.”

33 Ma anêñ nê ku enañ nena, “Alalô amô loñ thiliv ma avômalô bêñ anôñ ba intu naja nôñ anêñ êsê ba nanêm êndêñ i?”

34 Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

Ma enañ nena, “Polom bahenñvi ba lahavuju lôk alim yaônena tomtom.”

35 Ma Yisu hanañ hadêñ avômalô nômbêñ atu nena nêndôk nêñôm biñ.

36 Êñ ma hawa polom bahenñvi ba lahavuju atu lôk alim ma hêv lamavi hadêñ Wapômbêñ. Ma haya polom lôk alim ba hêv hadêñ anêñ nê ku. Ma nê ku ewa ba ibi sam hadêñ avômalô.

37 Sapêñ eyañ ba leniñvuyak ma nê ku isup nôñ wata halôk vak sam bahenñvi ba lahavuju. 38 Anyô iyom intu hatôm 4,000 ma avi lo avômena takatu ba eyañ nôñ êñ haviñ miñ ekatuñ i ami. 39 Yôv ma Yisu hêv avômalô ba i ma hathak yeñ ba hi Magadala.

16

Palisi lo Sadyusi leniñhaviñ nêgê lavôñiñ te

(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

1 *Palisi lo Sadyusi doho êlêm hadêñ Yisu ek nesaê yani. Ba intu thêlô enañ hadêñ yani nena, “Undum lavôñiñ te ek injik thô nena Wapômbêñ hêv o ba hólêm mena mi e?”

2 Ma Yisu hanañ nena, “Yañsiñ ma môlô othak onañ nena, ‘Sômuyum mavi, êñ ma wak mavi tem êñjêk sawa daim.’ 3 Ma lôkbôk ma môlô othak onañ, ‘Wak habi thapuk ba tem ôthôm.’ Môlô oyala lenjêvôñ anêñ kobom katô. Ma donñtom ku lomaloma takatu ba lêk habitak anêñ ôdôñ, ma môlô ôthôñ paliñ denañ.

4 *Môlô avômalô bôlôñ êntêk ma avômalô kambom ba miñ ôêvhaviñ ya ami. Môlô lemimhaviñ yandum lavôñiñ ek injik thô nena Wapômbêñ bôk hêv ya ba yahalêm, ma donñtom tem mi. Môlô tem nôñgô Jona anêñ lavôñiñ iyom.” Êñ ma Yisu hatak thêlô ba hi.

Abô loñ kapô hathak Palisi lo Sadyusi iniñ yis

(Mak 8:14-21)

5 Yisu lôk anêñ nê ku êyô kasukthôm vi tuvulu. Ma anêñ nê ku leniñpaliñ polom ba miñ ewa haviñ ami. 6 *Ma hanañ hadêñ thêlô nena, “Noyabiñ am esak Palisi lo Sadyusi iniñ yis.”

* 15:31: Mak 7:37 * 15:32: Mat 14:14 * 16:1: Mat 12:38; Luk 11:16 * 16:4: Mat 12:39; Luk 11:29 * 16:6: Luk 12:1

7 Ma nê ku enañ abô hadêñ thêlôda nena, “Alalô miñ awa polom ami ba intu hanañ abô êntêk la.”

8 Ma doñtom yani hayala iniñ abô atu ba enañ ba hanañ, “Môlô nê ôêvhaviñ yaôna lôk. Onañ hathak miñ owa polom ami eka? 9 *Môlô ôthôn denañ e? Miñ lemimhabi polom bahenñvi atu ba avômalô 5,000 bôk eyañ ami e? Ma vak sam vithê intu usup nô m wata halôk? 10 *Ma polom bahenñvi ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma doñtom vak sam vithê intu bôk usup nô m wata halôk ba lemimpalin?”

11 “Môlô ôthôn yenañ auk denañ ba oson nena yahanañ abô hathak polom e? Noyabin am ek Palisi lo Sadyusi iniñ yis!” 12 Êñ ma nê ku eyala Yisu anêñ auk. Yani hanañ nena thêlô neyabin i ek Palisi lo Sadyusi takatu ba êdôn avômalô hathak auk lokbañ. Ma miñ hanañ hathak yis atu ba avômalô engabôm polom hathak ami.

*Pita hanañ nena Yisu ma Kilisi
(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)*

13 Yisu habitak hayô Sisalia Pili-pai ma hanañ hik nê ku liñ nena, “Avômalô iniñ auk aisê? Anyô Anêñ Nakaduñ atu ma opalê?”

14 *Ma thêlô enañ nena, “Doho enañ nena o ma Jon anyô hathik ñañ. Ma doho enañ nena o Elia. Ma vi enañ nena o ma Jelemaia mena plopet bô te.”

15 Ma hanañ hik thêlô liñ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

16 *Êñ ma Saimon Pita hanañ nena, “O ma Mesia, Wapômbên lôkmala anêñ Nakaduñ atu ba hêv ek nê m anêñ avômalô bulubin?”

17 *Ma hanañ viyañ, “Saimon, Jona anêñ nakaduñ, lêk hômô mavi. Ek malê nena anyô pik êntêk te miñ hik auk êñ thô hadêñ o ami, ma mi.

Wakamik atu ba hamô malak leñ, yani êñ intu hik auk êntêk thô hadêñ o. 18 *Ma yanañ êndên o nena o ma Pita.* Ma tem yandav yenañ avômalô takatu ba êvhaviñ êyô êmô valu êñ. Ma nômlate miñ hatôm imbulin avômalô ôdôn êñ ba nema ami ma mi. 19 *Tem yanêm loñ lôklinyak anêñ vovaleñ êndên o. Nôm takatu ba hubutin hamô pik ma tem yambutin ênjêk leñ aêñ iyom. Ma nô m takatu ba hopole hamô pik ma tem yapole ênjêk leñ aêñ iyom.” 20 Ma hanañ lôklokwañ hadên anêñ nê ku ek miñ nenañ êndên anyôla nena yani ma Mesia atu ami.

*Yisu hanañ abô hathak anêñ ñama
(Mak 8:31-9:1; Luk 9:22-27)*

21 Pita hanañ nena Yisu ma Mesia vêm ma Yisu anêñ ku yañ hayô nena êndôn anêñ nê ku, “Tem yasopa Wapômbên anêñ lahaviñ ba yana Jelusalem. Ma Israe el iniñ nê bêñbên lôk nê bêñbên êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ tem nê nê m vovañ êndên ya. Ma Wapômbên tem indum ba nijik ya vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik ya liñ imbiyô esak loñbô.”

22 Ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathañ ba hanañ nena, “Anyô Bên, mi anôn! Nôm êñ miñ hatôm êpôm o ami ma mi anôn!”

23 Yisu hik i liliñ ma hanañ hadên Pita, “Sadañ, nu dañ! Hosopa anyô iniñ auk iyom ma miñ hosopa Wapômbên anêñ auk ami. Ba intu o hatôm gwasilim te atu ba elav ek enja ya êmô.”

24 *Êñ ma Yisu hanañ hadên anêñ nê ku nena, “Anyôla hadum ek esopa ya, êñ ma êmbôlin dô m êndên yanida ma enja anêñ alovalañañsiñ ba esopa ya. 25 *Ek malê nena ôpatu ba lahabi bên anôn hathak anêñ lôkmala pik, anêñ lôkmala êñ tem nê m yak. Ma doñtom ôpatu ba hatak anêñ lôkmala

* 16:9: Mat 14:17-21

* 16:10: Mat 15:34-38

* 16:14: Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8

* 16:16: Jon 6:69

* 16:17: Gal 1:15-16

* 16:18: Jon 1:42; Ep 2:20

* 16:18: Athên êñ anêñ

ôdôn nena 'valu'. * 16:19: Mat 18:18; Jon 20:23

* 16:24: Mat 10:38; Luk 14:27

* 16:25: Mat

10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

ek hasopa ya, yani êṅ tem enja lôkmala anônṅ.

26 * “Anyô te hawa nômkama pik sapêṅ ma doṅtom miṅ hasopa Wapômbêṅ anêṅ abô ami ba anêṅ lôkmala hêv yak, êṅ ma tem yani êmô mavi e? Mi anônṅ, tem enja vovaṅ. Ma anyôla hatôm nêṅ nômlate êndêṅ Wapômbêṅ ek enja anêṅ lôkmala esak loṅbô e? Mi anônṅ! 27 *Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu tem êlêm imbiṅ aṅela ba embaloṅ Lambô anêṅ lôklokwaṅ lôk deda lôkmaṅgiṅ. Êṅ ma tem yani nêṅ vuli êndêṅ avômalô sapêṅ êtôm ku mavi lôk ku kambom takatu ba bôk thêlô idum yôv anêṅ vuli. 28 Yanaṅ avanônṅ êndêṅ môlô nena Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu tem êlêm imbiṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak. Ma môlô vi atu ba lêk umiṅ loṅ êntêk tem nômô lôkmala denaṅ ma ôṅgô nôṅm êṅ imbiṅ.”

17

Yisu liṅkupik habitak yaṅda (Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Wak bahenṅvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita haviṅ anyô loyaṅ Jems lo Jon ba ethak dumlolê daim bêṅ te ba i. Ma thêlô iyom êmô dumlolê êṅ. 2 *Êṅ ma Yisu liṅkupik habitak yaṅda hêk thêlô malenṅiṅ. Ma thohavloma hatôm wak anêṅ deda, ma anêṅ kwêv sapêṅ habitak thapuk hatôm deda. 3 Ma kethenṅ oyaṅ ma Mose lo Elia êyô ma enaṅ abô haviṅ Yisu ba thêlô êyê. 4 Êṅ ma Pita hanaṅ hadêṅ Yisu, “Anyô Bêṅ, mavi anônṅ ek lêk alalô amô loṅ êntêk. Lemhaviṅ ma tem yandav unyak lôkkupik lokwaṅlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia?”

5 *Pita hanaṅ abô denaṅ ma buliv mabuṅ anônṅ te hayô hava thêlô siṅ. Ma abô te halêm anêṅ buliv êṅ kapô nena, “Intu ma yenaṅ Okna atu ba yalenṅhaviṅ videdauṅ. Ma ya kapôlônṅ mavi hathak yani. Ba nodanṅ anêṅ abô!”

6 Nê ku elanṅ abô êṅ ma êkô ba elanṅ boloba ba êlôk êk pik. 7 Ma Yisu halêm ma hasôm thêlô ba hanaṅ, “Numbiyô, miṅ nôkô ami.” 8 Êṅ ma thêlô esonṅ êyê ma Yisu iyom hamiṅ. Ma anyô ju atu ma mi.

9 Vêṅ ma etak dumlolê êṅ ba êlôk ele i ma Yisu hanaṅ lôklokwaṅ nena, “Môlô miṅ nonaṅ nôṅm atu ba ôyê bêṅ êndêṅ anyôla ami endeba Wapômbêṅ injik Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu liṅ imbiyô êṅjêk ṅama esak loṅbô am.”

10 *Nê ku enaṅ hik Yisu liṅ nena, “Aisê ka ṅê lôkauk hathak abô balabuṅ enaṅ nena Elia tem êmônṅ ba êlêm vêṅ ka Mesia?”

11 Êṅ ma Yisu hanaṅ, “Avanônṅ! Elia tem êlêm ba indum ku ek nômkama sapêṅ imbitak mavi esak loṅbô.

12 *Ma doṅtom yanaṅ êndêṅ môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô êthônṅ yani paliṅ ba esopa iniṅ lenṅhaviṅ iyom ba idum kambom lomalama hadêṅ yani. Ma tem nêṅnêṅ vovaṅ êndêṅ Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu aêṅ iyom.” 13 *Nê ku elanṅ abô êṅ, ma eyala nena Yisu hanaṅ abô hathak Jon anyô hathik ṅaṅ.

Yisu hêv ṅgôk vê hêk okna te (Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)

14 Yisu thêlô i êyô ma êyê avômalô bêṅ anônṅ lêk êmô. Ma anyô te halêm hadêṅ Yisu ma halek vadônṅ lêlô hêk yani ma, 15 ma hanaṅ, “Anyô Bêṅ, nêṅ kapôlôm ek yenaṅ okna. Yani hawa lijiṅ hama yak ba hathak hêv yak halôk ṅaṅ lôk atum. Ma vovaṅ bêṅ hathak hapôm yani. 16 Ma yahawa hi hadêṅ anêṅ ṅê ku, ma doṅtom thêlô miṅ hatôm nindum yani mavi ami.”

17 Ma Yisu hanaṅ, “Yahamô haviṅ môlô sawa daim ma doṅtom miṅ ôêvhaviṅ ami ma owa auk lokbaṅ aleba yakapôlônṅ lêk hagiap hathak môlô. Noja okna êṅ êlêm!” 18 Ma hathaṅ ṅgôk ba ṅgôk hatak okna êṅ ma kethenṅ oyaṅ ma habitak mavi.

* 16:26: Mat 4:8-9 * 16:27: Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 25:31; Lom 2:6; ALK 22:12 * 17:2: 2Pi 1:16-18 * 17:5: Lo 18:15; Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22 * 17:10: Mal 4:5
* 17:12: Mat 11:14 * 17:13: Luk 1:17

19 *Nê ku i hadêḡ Yisu ma enaḡ, “Aisê ka yêlô miḡ hatôm nanêm ḡgôk êḡ vê ami?”

20-21 *Êḡ ma Yisu hanaḡ, “Môlô miḡ hatôm ami ek malê nena môlônim ôêvhaviḡ ma yaôna lôk ba mi! Ava yaôna ma bêḡ anôḡ ek môlônim ôêvhaviḡ! Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô. Môlônim ôêvhaviḡ hatôm ava yaônate iyom, êḡ ma hatôm nonaḡ êndêḡ dumlolê êntêk, ‘Umbiyô ba nu buyaḡ’, êḡ ma tem ni. Ma môlô hatôm nundum nômbêḡ intu sapêḡ!”*

Yisu hanaḡ bôlôḡ yaḡ hathak anêḡ ḡama

(Mak 9:30-32; Luk 9:43-45)

22 *Yisu lôk anêḡ ḡê ku sapêḡ ethak doḡtom halôk Galili ma hanaḡ hadêḡ i nena, “Tem nenaḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu bêḡ ba netak êndôk avômalô baheḡḡ. 23 Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem injik yani liḡ imbiyô esak loḡbô.” Nê ku elañô abô êḡ ma leḡḡmalaiḡ kambom.

Yisu hêv da unyak mathenḡ

24 *Yisu lôk anêḡ ḡê ku i êyô Kapaneam ma ḡê ewa da unyak mathenḡ êlêm ma enaḡ hik Pita liḡ, “Môlônim kêdôḡwaga hathak hêv da unyak mathenḡ e?”

25 Ma Pita hanaḡ, “Intu êḡ. Yani hathak hêv.”

Ma Pita habitak hayô unyak kapô ma Yisu hanaḡ hik yani liḡ hamôḡ, “Saimon, lemhabi aisê? Pik sapêḡ iniḡ kiḡ ethak ewa da anêḡ opalêla? Thêlôdaniḡ nali mena avômalô vi?”

26 Ma hanaḡ, “Ewa anêḡ avômalô vi.”

Aêḡ ba Yisu hanaḡ, “Nali ma miḡ ethak êv da êḡ ami. 27 Ma doḡtom yahadô alalô nanêm malaiḡ êndêḡ ḡê takêḡ. Ba intu nu kasukthôm ma okaliv lôm. Alim môḡ atu ba hôvôv, êḡ ma onja ba okyav abôlêk. Ma tem

nôḡḡ valuselenḡ te hamiḡ kapô. Onja valuselenḡ êḡ ba nêm êndêḡ ḡê êḡ ek êtôm da unyak mathenḡ.”

18

Opalê intu bêḡ hêk Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô

(Mak 9:33-37,42-48; Luk 9:46-48; 17:1-2)

1 *Wak êḡ ma ḡê ku êlêm hadêḡ Yisu ma enaḡ hik yani liḡ, “Opalê te tem imbitak anyô lôk athêḡ bêḡ êmô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô?”

2 Ma Yisu halam amena te halêm ma hadô hamiḡ thêlô malêvôḡ 3 *ma hanaḡ, “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena miḡ otak unim kobom ba ubitak hatôm amena êntêk ami, êḡ ma môlô tem miḡ numbitak nôyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba unu ami. Ma mi. 4 Aêḡ ba anyô te hatauviḡ i aleba yaôna hatôm amena êntêk, yani êḡ tem imbitak anyô lôk athêḡ bêḡ êmô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô. 5 *Ma ôpatu ba hêvhaviḡ ya ba hawa amena te aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô haviḡ.

6 “Ma doḡtom anyô te hadum ba yenaḡ amena atu ba hêvhaviḡ ya te hêv yak, ôpêḡ tem êpôm malaiḡ bêḡ anôḡ. Ôpêḡ tem nêsôkwêḡ valu bêḡ te esak laselo ba nimbi yani êndôk ḡgwêk makidiḡ ba ema. Malaiḡ êḡ ma yaôna ek malaiḡ atu ba yani tem êpôm embenḡ yam.

7 “Alikaknena môlô avômalô pik êntêk! Nôm lomaloma hamô pik êntêk ba hadum ba môlô udum kambom. Nôm takêḡ tem imbitak. Ma doḡtom ôpatu ba halom anyô vi ba idum kambom, yani êḡ tem êpôm malaiḡ bêḡ anôḡ. 8 *Bahem lo vem hadum ba hudum kambom, êḡ ma odabêḡ kisi ba umbini ek miḡ undum kambom esak loḡbô ami! Bahem lo vem vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi

* 17:19: Mat 10:1 * 17:20-21: Mat 21:21; Mak 11:23; Luk 17:6; 1Ko 13:2 * 17:20-21: Nê lôkauk vi enaḡ nena abô doho atu ba Matyu hatô ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Ovak balabuḡ ek nôm ba otenḡ mek iyom ma hatôm nêm ḡgôk lôklokwaḡ anêḡ aêḡ vê. * 17:22: Mat 16:21 * 17:24: Kis 30:13; 38:26 * 18:1: Luk 22:24 * 18:3: Mat 19:14; Mak 10:15; Luk 18:17 * 18:5: Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20 * 18:8: Mat 5:29-30

ek nu malak leŋ. Ma bahem lo vem luvi hamô ba hudum kambom, êŋ ma lemvimkupik sapêŋ tem ni loŋ atum hathaŋ hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba intu malaiŋ bêŋ anôŋ. ⁹ Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êŋ ma ômbi vé ba okaliv ni ek miŋ undum kambom esak loŋbô ami! Malem daluk vi iyom ma malaiŋ, ma doŋtom mavi ek nu malak leŋ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom êŋ ma lemvimkupik sapêŋ tem êndôk loŋ atum lôkmala ba intu malaiŋ bêŋ anôŋ.

¹⁰ * “Aêŋ ba noyabiŋ am! Miŋ nosoŋ nena yenaŋ avômena ma nôm oyaŋ ami. Yanaŋ êndêŋ mólô nena iniŋ aŋela ethak êyê nôm takatu ba udum hadêŋ i ma i enaŋ hadêŋ Wakamik atu ba hamô malak leŋ. ¹¹ *Ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ yahalêm ek yanêm avômalô takatu ba even mayaliv bulubiŋ.*

Abô loŋ kapô hathak boksipsip te mi
(Luk 15:4-7)

¹² “Anyô te anêŋ boksipsip hatôm 100 êmô ba te haveŋ aidoho. Lemhabi aisê? Boksipsip alaŋ tem indum malê? Tem etak 99 takatu ba nêmo dumlolê ma ni êmbôlêm ali atu ba mi. ¹³ Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô! Yani hapôm ali êŋ, ma tem lamavi anêŋ dôêŋ esak ali atu ba hapôm êmôn ek 99 takatu ba êmô. ¹⁴ Ma mólônim Lemambô atu ba hamô malak leŋ hadô anyô athêŋ mi te ni loŋ atum lôkmala aêŋ iyom.

Loŋôndê opesaŋ abô imbiŋ mamuyaŋ

¹⁵ * “Mamuyaŋ hadum kambom hadêŋ o,* ma nu êndêŋ yani ma onaŋ anêŋ kambom bêŋ. Yani halaŋô o, êŋ ma mamu ômô hatôm anyô loyaŋ hathak loŋbô. ¹⁶ *Ma miŋ halaŋô o

ami, êŋ ma onja anyô te mena ju la imbiŋ o ba unu êndêŋ yani ma nonaŋ anêŋ kambom êŋ bêŋ esak loŋbô. Anyô ju êŋ tem nimiŋ ba nedaŋô mamunim abô êtôm atu ba Wapômbêŋ bôk hanaŋ yôv. ¹⁷ Yani lêndôŋ kôtôŋ denaŋ, êŋ ma nu onaŋ anêŋ kambom bêŋ êndêŋ avômalô ôdôŋ êvhaviŋ. Ma doŋtom yani lêndôŋ kôtôŋ denaŋ ba hadô endanô avômalô ôdôŋ êvhaviŋ iniŋ auk, êŋ ma mólô nôŋgô yani êtôm anyô daluk lôk anyô hawa takis.

¹⁸ * “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô. Nôm takatu ba ubutiŋ hamô pik ma tem yambutuŋ êmô malak leŋ. Ma nôm takatu ba opole hêk pik ma tem yapole ênjêk malak leŋ aêŋ iyom.

¹⁹⁻²⁰ * “Odaŋô! Anyô ju mena lu la ethak doŋtom hathak yenaŋ athêŋ, êŋ ma yada tem yamô i malêvôn. Ba intu te mena ju la kapôlônin doŋtom hathak nômlate ba eteŋ mek, ma yenaŋ Wakamik atu ba hamô malak leŋ tem indum nôm êŋ anôŋ.”

Abô loŋ kapô hathak anyô palon

²¹ Vêm ma Pita halêm ma hanaŋ hik Yisu liŋ, “Anyô Bêŋ, yenaŋ aiyaŋ hadum kambom hadêŋ ya, êŋ ma yatak yakapôlôn bôlôn vithê? Bôlôn bahenvi ba lahavuju, e?”

²² *Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ êndêŋ o. Otak kapôlôm ek mamuyaŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ, ma miŋ bôlôn bahenvi ba lahavuju ami!

²³ “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak ma hatôm kiŋ te hadum ek anêŋ nê ku nêlêm nêwê anêŋ valuselen viyaŋ. ²⁴ Wak êŋ hayô, ma ewa anyô ku atu halêm. Ôpêŋ bôk hayaŋ kiŋ anêŋ valuselen vithê ba hathôn paliŋ. ²⁵ Yani miŋ hatôm nêmi viyaŋ ami ba intu kiŋ hanaŋ nena nênem ôpêŋ lôk veni lôk nali ba nimbitak êtôm anyô yaŋ anêŋ nê ku oyaŋ ek nênem valuselen êŋ viyaŋ. Ma nênem anêŋ nômkama sapêŋ ba anyô vi nênem vuli

* **18:10:** Hib 1:14 * **18:11:** Luk 19:10 * **18:11:** Hadêŋ sêbôk nê doho atu ba eto Abô Mavi eto abô 11 haviŋ, ma doho miŋ eto ami. * **18:15:** Luk 17:3; Gal 6:1 * **18:15:** Nê lôkauk vi leniŋhabi nena abô ‘hadêŋ o’ êŋ, ma Matyu da miŋ hato ami, ma anyôla hato haveŋ yam. * **18:16:** Lo 19:15; Jon 8:17 * **18:18:** Mat 16:19; Jon 20:23 * **18:19-20:** Mak 11:24; Jon 15:7 * **18:22:** Luk 17:4

ma neja valuselen esak ba nêwê kin anêñ valuselen êñ viyañ.

26 “Êñ ma ôpêñ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halañ nena, ‘Oyabin vêmam! Valuselen takatu ba yahawa hêk o ma tem yanêm viyañ.’ 27 Ma kin lahiki ba hanañ, ‘Viyañ dôlôk!’ Ma hatak ôpêñ ba hi.

28 “Anyô ku êñ hatak kin anêñ unyak ma hi hapôm anyô ku yañ ba thainiñ ku hatôm doñtom. Anyô yañ hawa valuselen yaôna lôk hêk yani ba miñ bôk hêv ami. Êñ ma yani havalon ôpêñ ba hakakô laselo siñ lôklokwan ma hathañ ba hanañ, ‘Yenañ valuselen êlêm!’

29 “Ma yañ êñ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halañ nena, ‘Oyabin vêmam! Tem yanêm anêm valuselen êñ viyañ.’

30 “Ma doñtom ôpêñ hapôlik hathak yañ êñ anêñ abô ba hawa ba hi hatak halôk koladôn endeba ôpêñ nêm valuselen êñ viyañ am. 31 Nê ku vi êyê nôm atu ba ôpêñ hadum ba eson kambom ma leniñmalaiñ bêñ ba i enañ hadêñ kin.

32 “Êñ ma kin halam ôpêñ ba halêm ma hanañ, ‘O anyô kambom anôn! Holañ bêñ hadêñ ya aleba yahatak o ba miñ hôwê anêm valuselen viyañ ami. 33 Yalen hik ya hathak o, ma aisê ka miñ hudum aêñ hadêñ mamuyañ ami?’ 34 *Ma kin lamanin ba hatak ôpêñ halôk nê takatu ba eyabin koladôn ek thêlô nê nêm vovañ êndêñ yani endeba nêm valuselen êñ viyañ am.

35 * “Aêñ ba môlô tomtom lemmimavi ba notak unim kapôlômim kambom ek môlôviyañ. Yakô Wakamik atu ba hamô malak len tem indum aêñ êndêñ o êtôm atu ba kin hadum hadêñ anêñ anyô ku atu.”

19

Yisu hanañ abô hathak nê lôk venji

êdô i

(Mak 10:1-12; Luk 16:18)

1 Yisu hanañ abô takêñ vêm ma hatak Galili ma hi nañ Jolodan vi tuvulu hêk Judia. 2 Ma hamô lon êñ ma avômalô bêñ anôn êyô. Ma hadum nê lôk lijiñ ba ibitak mavi.

3 Ma Palisi doho êlêm hadêñ Yisu ma idum ek nesau yani ba enañ hik yani liñ, “Abô balabuñ hanañ aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê esak ôdôn lomalama mena mi e?”

4 *Ma doñtom Yisu hanañ, “Môlô bôk osam Wapômbêñ anêñ abô atu ba hanañ nena, ‘Sêbôk ba môn anôn atu ba Wapômbêñ hapesañ avômalô ma hapesañ anyô lo avi. 5 *Ba intu Wapômbêñ bôk hanañ nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doñtom imbiñ yanavi ek thai nimbitak êtôm kupik doñtom iyom.” 6 Thai miñ ju hathak lonbô ami ma lêk ibitak doñtom. Aêñ ba nôm atu ba Wapômbêñ bôk havak lon hathak doñtom ma miñ hatôm anyôla epole vê ami.”

7 *Ma Palisi enañ, “Ma doñtom Mose bôk hanañ nena anyô hadum ek êndô yanavi ma eto kapyâ nêm yanavi vê ba nêm êndêñ yanavi ek nêm yani vê.”

8 Ma Yisu hanañ, “Môlô nê lemimôndôn kôtôn. Ba intu Mose hik lonôndê êñ thô hadêñ môlô. Môn anôn atu ba Wapômbêñ hapesañ pik êntêk, ma auk êñ miñ hamô havin ami. 9 *Yanañ êndêñ môlô nena anyô te yanavi miñ hadum sek ami, ma doñtom yamalô hadô yanavi ba hawa avi yañ. Anyô êñ hadum sek havin avi yañ êñ.”

10 Nê ku enañ hadêñ Yisu, “Aêñ ba anyô muk hamô mavi ek anyô lôk avi.”

11 Ma hanañ hadêñ thêlô, “Anyô sapêñ miñ hatôm nedañô abô êñ ami. Ôpatu ba Wapômbêñ hêv lôklokwan hadêñ i iyom intu hatôm nedañô abô êñ. 12 Anyô doho ma taluvi ewa i

* 18:34: Mat 5:25-26 * 18:35: Mat 6:15; Mak 11:25; Ep 4:32; Kol 3:13 * 19:4: Stt 1:27; 5:2

* 19:5: Stt 2:24; Ep 5:31 * 19:7: Lo 24:1-4; Mat 5:31 * 19:9: Mat 5:32; 1Ko 7:10-11

ba malainj hamô ba minj hatôm neja avi ami. Doho ma êvé ininj thalôk vê ek neyabinj kinj ininj vênji. Ma doho leñjinhavinj nênmê ininj lôklokwanj lôkthô ek nindum Wapômbênj anênj loñ lôklijnyak anênj ku ba intu minj ewa avi ami. Ôpatu ba halanjô abô êñ ba hasopa, ma esopa iyom.”

*Yisu hêv mek hathak avômena
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)*

13 Avômalô doho ewa avômena yaônena êlêm ek Yisu etak banj êyô ênjêk thêlô ba nênmê mek esak i. Ma donjom anênj nê ku ethanj avômalô takênj.

14 *Êñ ma Yisu hanañ, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndênj ya ma minj numinj thêlô loñ sinj ami ek malê nena avômalô takatu ba athênj mi ma hatôm avômena takêntêk ba Wapômbênj anênj loñ lôklijnyak ma thêlôninj.” 15 Êñ ma hatak banj hayôhêk i vênmê ma hatak loñ êñ ba hi.

*Anyô muk lôk nômkama bênj hanañ
abô havinj Yisu
(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)*

16 Anyô te halêm hadênj Yisu ma hanañ, “Kêdônjwaga, yandum malê mavi te ek yamô lôkmala êtôm wak nômbênj intu sapênj?”

17 *Ma Yisu hanañ, “Anyô te iyom intu mavi! Ma honanj hik ya linj hathak abô ‘mavi’ êñ eka? Lemhavinj onja lôkmala atu ba hamô hatôm wak nômbênj intu, êñ ma osopa Wapômbênj anênj abô balabunj.”

18 *Ma ôpênj hanañ hik yani linj nena, “Yasopa abô balabunj alisê?”

Êñ ma Yisu hanañ, “ ‘Minj nunjgwik anyô vônô ami. Minj undum sek imbinj anyô yan yanavi ami. Minj onja vani ami. Minj onanj abôyanj esak anyô vi ba undum abô ek i ami. 19 *Ondovak lemambô lo lem-tambô.’ Ma ‘lemimbinj avômalô vi êtôm lemhavinj oda.’ ”

20 Ma anyô muk êñ hanañ, “Abô bal-abunj takênj, ma yahathak yahasopa. Yandum malê te imbinj?”

21 Ma Yisu hanañ, “Lemhavinj nunjgwik anêm ku anênj danj sinj, êñ ma nu nênmê anêm nômkama sapênj ek avômalô nênmê vuli. Ma onja valuseleñ sapênj ba nênmê êndênj avômalô siv. Hudum aênj, ma tem anêm nômkama mavi lomalomama êmô malak leñ. Ma ôlêm osopa ya.”

22 Anyô muk êñ ma anyô lôk nômkama bênj anônj. Ba intu halanjô abô êñ ma hêv malainj bênj hadênj yani ba hi lôk lamalainj.

23 Êñ ma Yisu hanañ hadênj anênj nê ku nena, “Yanañ avanônj êndênj mólô nena nê lôk nômkama bênj tem nêpôm malainj bênj ek nimbitak nêyô Wapômbênj anênj loñ lôklijnyak kapô ba ini. 24 Odañô! Minj malainj bênj ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anênj abyanj ba ni ami, ma donjom malainj anônj ek anyô lôk nômkama bênj te imbitak êyô Wapômbênj anênj loñ lôklijnyak kapô.”

25 Nê ku elanjô abô êñ ma esonj kambom ba enanj, “Avanônj e? Aênj ba minj hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbênj anênj loñ lôklijnyak kapô ba ni ami e?”

26 *Ma Yisu hayê thêlô lôklokwanj ma hanañ, “Wapômbênj iyom hatôm indum nômkama sapênj. Ma anyô te minj hatôm nênmê yanida bulubinj ami ma mi.”

27 Ma Pita hanañ, “Yêlô bôk atak yêlôaninj nômkama sapênj ba alêm asopa o ba intu tem naja malê?”

28 *Ma Yisu hanañ hadênj i, “Yanañ avanônj êndênj mólô! Wak te ma Wapômbênj tem epesanj loñ lukmuk. Ma Anyô Anênj Nakadunj atu tem êmô loñ êñ ba eyabinj anênj avômalô êtôm kinj lôkmanjinj. Ma mólô anyô ku lauminj ba lahavuju takatu ba osopa ya, mólô tem noyabinj avômalô Is-lael ôdônj lauminj ba lahavuju êtôm kinj aênj iyom. 29 Ma avômalô takatu

* 19:14: Mat 18:2-3 * 19:17: Wkp 18:5; Luk 10:28 * 19:18: Kis 20:13-16; Lo 5:17-20 * 19:19: Kis 20:12-16; Lo 5:16-20; Wkp 19:18 * 19:26: Jop 42:2 * 19:28: Mat 25:31; Luk 22:30; ALK 3:21

ba lenjhabu ya ba etak ini unyak l k iviyan ma livi l k lami ma taluvi l k ini nali l k ini ku,  n ma tem Wap mb n n m b n an n  nd n i  t m 100  y   m  ini lon imbi. Ma th l  tem neja l kmala atu ba n m   t m wak n mb n intu sap n imbi. 30 * Oda ! N  l k ath n b n, b n an n tem nimbitak n  l k ath n mi. Ma n  l k ath n mi b n an n tem nimbitak n  l k ath n b n.”

20

Ab  lon kap  hathak ku an n vuli

1 Yisu hana, “Wap mb n an n lon l klinyak ma hat m a nt k. L kb k momanini ma ku te an n ala hi ek  mb l m n  ku ek nindum ku emben an n ku kap . 2 Yani hap m any  doho ma hana hik i lin ek nindum an n ku  t m wak daluk te ma n m i vuli esak valusele donjom ma  l k hathak an n ab . Y v ma h v th l  ba i an n ku kap .

3 “Wak hathak len ma hi lon ethak donjom hal k ma hay  any  doho atu ba ida  m  iyom. 4 Ma hana had n th l , ‘M l  nu nundum yena ku, ma tem yan m m l  vuli  t m unim ku.’ 5  n ma i.

“Wakl v n bin ma hi hadum a n ma habobo wak  nd k ma hi hadum a n hathak lonb . 6 Yan n ma hay  any  doho ida  m  iyom ma hana, ‘Ais  ka m l   m  oyan wak daluk  nt k?’

7 “Ma ena, ‘Any  te min h v ku had n y l  ami.’

“Ma ku ala hana, ‘M l  nu nundum yena ku imbi.’

8 * “B l v n hay  ma ku ala hana had n any  hayabin ku, ‘Ondam n  takatu ba idum ku n l m ek n m i vuli. N  yan n  m n ma n  wak hal k  y   nj k v m ma n  wakl v n ma n  l kb k ma emben yam an n.’

9 “N  yan n  l m ma h v i valusele donjom. 10 Ma n  l kb k eson nena tem neja valusele esak. Ma

donjom mi. Ewa hat m donjom. 11 Ewa ini vuli y v, ma th l  ena ab  mununmunun hathak ku ala ba ena, 12 ‘Ais  ba y l  al m had n l kb k ba adum ku b n l k vovanik hamin wak mathalalen. Ma n  yan n idum ku ya na l k. Ma donjom ewa valusele hat m y l ani!’

13 “ n ma ku ala hana had n any  te nena, ‘Aian, min yahadum kambom had n o ami. B k yahanan ba h l k nena undum ku ma tem onja valusele donjom iyom. 14 Yena yalenhavin ba yah v n  takatu ba even yam ini vuli hat m m l nim. A n ba onja an m ba nu! 15 Valusele  nt k ma yena ba intu hat m yasopa yena yalenhavin iyom ek yan m. Ma m l  malemim th l v eka?’

16 * “A n ba n   m n tem nimbitak  t m n  even yam. Ma n  even yam tem nimbitak  t m n   m n.”

Yisu hana ab  hathak an n nana b l n te l 

(Mak 10:32-34; Luk 18:31-33)

17 Yisu hi Jerusalem ma hawa an n n  ku laumin ba lahavuju takatu. Th l  even ba i ma Yisu hav v th l  i dan vi ma hana nena, 18 * “Oda . Alal  a daku Jerusalem. Ma tem nana Any  An n Nakadun atu b n ba n n m yani  nd n n  b nb n  b k da l k n  l kauk hathak ab  balabun. Ma tem nana ek nijik yani v n . 19 Tem n n m ya  nd n av mal  lon buyan ek nana ab ma l k nebalu ya ma nijik ya v n  esak a. Ma  t m wak l , ma tem injik ya lin ba yambiy  esak lonb .”

Jems lo Jon ini tal b  an n lahavin

(Mak 10:35-45)

20 V m ma Sebedi an n nakadun ju atu ini tal b  hal m had n Yisu. Ma halek vad n l l  ma hadum ek ena injik yani lin esak ab  te. 21 *  n ma Yisu hana, “Lemhavin mal  te?”

Ma avi  n hana, “Tem otak yena okna ju  nt k yan s   m  bahem

* 19:30: Mat 20:16; Luk 13:30

* 20:8: Wkp 19:13; Lo 24:15

* 20:16: Mat 19:30; Mak 10:31

* 20:18: Mat 16:21; 17:22-23

* 20:21: Mat 19:28; Luk 22:30

hêk loṅôndê. Ma vi ele nôkyalô ṅauṅ ba eṅgava hêk loṅôndê. ⁹ Ma vi êmôṅ ma vi evenṅ yam ma Yisu halôk malêvôṅ ba leṅṅmavi anôṅ ba lôk lêlô ba elam nena,

“Osana ni êndêṅ Devit anêṅ Lim Lukmuk!”

“Wapômbêṅ nêṅ lamavi êndêṅ ôpatu ba halêṅ hathak Anyô Bêṅ anêṅ athêṅ!” *Kapya Yeṅ 118:26*

“Osana! Nambô Wapômbêṅ anêṅ athêṅ esak leṅ!”

¹⁰ Yisu habitak hayô Jelusalem kapô ma avômalô nômbêṅ atu ba êmô Jelusalem esonṅ kambom ba enaṅ hik liṅ mayaliv nena, “Ôpêntêk ma opalê?” ¹¹ Ma avômalô nômbêṅ atu ba esopa Yisu enaṅ nena, “Yani ma Yisu, plopet atu ba halêṅ anêṅ malak Nasalet hêk Galili.”

Yisu hêv ṅê idum ku valu vé hêk unyak mathenṅ kapô

(Mak 11:15-19; Luk 19:45-46)

¹² Yisu habitak hayô unyak mathenṅ kapô anêṅ piklêvôṅ ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêṅem vuli. Êṅ ma halupunṅ i ba hêv i vé hêk unyak mathenṅ kapô ba ele yaiṅ ba i. Ma hale ṅê takatu ba êwê ṅê loṅ buyaṅ iniṅ valuseleṅ hathak Hiblu iniṅ valuseleṅ iniṅ balê liliṅ. Ma hadum aêṅ hadêṅ ṅê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nêṅem vuli. ¹³ *Ma hanaṅ hadêṅ thêlô aêntêk, “Wapômbêṅ anêṅ kapyā hanaṅ nena, ‘Yenaṅ unyak ma unyak neteṅ mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba lêk habitak hatôm ṅê vani iniṅ loṅ ekopak êmô.”

¹⁴ Vêṅ ma ṅê maleṅṅ pusip lôk ṅê veṅvuviṅ i êyô unyak mathenṅ anêṅ piklêvôṅ ma hadum ba ibitak mavi.

¹⁵ Nê bêṅbêṅ êbôk da lôk ṅê lôkauk hathak abô balabuṅ êyê nômbithi takatu ba Yisu hadum. Ma thêlô elarô avômena elam kaêk haveṅ unyak mathenṅ anêṅ piklêvôṅ nena,

“Osana ni êndêṅ Devit anêṅ Lim Lukmuk!” Êṅ ma thêlô leṅṅmaniṅ ¹⁶ ba enaṅ hadêṅ Yisu nena, “Ondaṅô avômena iniṅ abô!”

Ma Yisu hanaṅ, “Yahalaṅô. Ma môlô bôk osam abô atu ba hêk Wapômbêṅ anêṅ kapyā ba hanaṅ hathak

“‘Avômena lôk amena kasek nena Wapômbêṅ bôk hatak abô mavi halôk thêlô veṅṅbôlêk ek nêṅem anêṅ athêṅ.’” *Kapya Yeṅ 8:2*

¹⁷ Vêṅ ma hatak avômalô takêṅ ma hi hêk Betani bôlôvôṅ te.

Alokwaṅ ṅauṅ hayeṅ

(Mak 11:12-14,20-24)

¹⁸ Lôkbôk momaṅiniṅ ma Yisu havôhi Jelusalem hathak loṅbô ma hama kisi. ¹⁹ Yani hayê alokwaṅ sabo te hamiṅ loṅôndê daṅ vi. Hî hadêṅ alokwaṅ êṅ, ma hayê nena ṅauṅ oyaṅ iyom hamiṅ ma anêṅ anôṅ mi. Ma hanaṅ hadêṅ alokwaṅ êṅ, “Miṅ hatôm nuṅgwik anôṅ esak loṅbô ami!” Ma ketheṅ oyaṅ ma alokwaṅ êṅ anêṅ ṅauṅ hayeṅ ba hama.

²⁰ Nê ku êyê nôṅ êṅ ba esonṅ kambom ba enaṅ, “Honaṅ malê hathak alokwaṅ êntêk ba lêk hama ketheṅ?”

²¹ *Ma Yisu hanaṅ, “Yanaṅ avanôṅ êndêṅ môlô nena môlô ôêvhaviṅ ba miṅ kapôlômim ju ami, êṅ ma hatôm nundum êtôm atu ba yahadum hadêṅ alokwaṅ êntêk lôk hatôm nundum nômla yaṅ imbiṅ nena nonaṅ êndêṅ dumlolê êntêk, ‘Ômbi o kisi ni tamu ṅgwêk.’ Êṅ ma Wapômbêṅ tem indum ba dumlolê êṅ endanôṅ môlônim abô.

²² *Môlô ôêvhaviṅ ba oteṅ mek, ma Wapômbêṅ tem nêṅ nôṅ takatu ba onaṅ hik yani liṅ hathak êndêṅ môlô.”

Yisu, opalê hêv athêṅ bêṅ hadêṅ o?

(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

²³ Yisu habitak hayô unyak mathenṅ anêṅ piklêvôṅ ma hadôṅ avômalô hamô. Êṅ ma ṅê bêṅbêṅ êbôk da lôk avômalô iniṅ ṅê bêṅbêṅ êlêṅ hadêṅ yani ma enaṅ, “Opalê hêv athêṅ bêṅ

* **21:13:** Ais 56:7; Jer 7:11 * **21:21:** Mat 17:20; Luk 17:6; Jon 14:12; 1Ko 13:2 * **21:22:** Mat 7:7-11; 18:19

hadêḡ o lôk hêv ku hadêḡ o ba intu hudum nôḡ takêntêk?”

²⁴ Ma Yisu hanaḡ, “Tem yanaḡ in-jik môlô liḡ esak abô te aêḡ iyom. Ba onaḡ abô êḡ bêḡ hadêḡ ya, ma tem yandam ôpatu ba hêv athêḡ bêḡ hadêḡ ya êndêḡ môlô. ²⁵ Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ḡaḡ hadêḡ Jon? Wapômbêḡ leḡ? Mena anyô pik?”

Ma thêlôda enaḡ hadêḡ i nena, “Alalô anaḡ nena Wapômbêḡ hêv ku êḡ hadêḡ Jon ma tem yani enaḡ, ‘Aisê ka môlô miḡ ôêvhaviḡ yani ami?’

²⁶*Ma doḡtom alalô anaḡ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êḡ,’ êḡ ma avômalô tem leḡḡmaniḡ êndêḡ alalô. Ek malê nena thêlô sapêḡ êvhaviḡ nena Jon ma plopet te.”

²⁷ Ma thêlô enaḡ hadêḡ Yisu nena, “Yêlô athôḡ paliḡ.”

Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Aêḡ ba miḡ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêḡ bêḡ hadêḡ ya anêḡ athêḡ bêḡ êndêḡ môlô ami. Ma mi.”

Abô loḡ kapô hathak anyô lo yaḡ

²⁸ “Lemimbi kukuthiḡ êntêk. Anyô te anêḡ nakaduḡ lokwanju êḡmô. Ma yani hi ek namalô yaḡ ma hanaḡ, ‘Yenaḡ okna! Undum yenaḡ ku em-beḡ ku yak waiḡ kapô!’

²⁹ “Ma namalô hanaḡ viyaḡ nena, ‘Yahadô.’ Vêḡ ma hik anêḡ auk liliḡ ma hi.

³⁰ “Lambô hi hadêḡ namalô yaḡ ma hanaḡ abô êḡ hathak loḡbô. Ma nakaduḡ hanaḡ, ‘Wakamik, tem yana’. Ma miḡ hi ami.

³¹ “Namalô ju êḡ yaḡ sê intu hasopa lambô anêḡ abô?”

Ma thêlô enaḡ, “Namalô yaḡ môḡ.”

Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô. Nê takis lôk avi sek waliliḡ tem nimbitak nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô nêḡmôḡ ek môlô. ³²*Jon bôk halêḡ ba hik loḡôndê thêthôḡ thô hadêḡ môlô. Ma doḡtom môlô miḡ ôêvhaviḡ anêḡ abô ami. Ma nê takis lôk avi sek waliliḡ, thêlô êvhaviḡ ba bôk môlô

ôyê yôv. Ma doḡtom môlô miḡ ole kapôlôḡmim liliḡ ami. Ba intu nê takêḡ tem nêḡmôḡ ba nimbitak nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ini.”

Abô loḡ kapô hathak nê kambom eyabiḡ ku yak waiḡ

(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

³³* “Môlô nodanô abô loḡ kapô yaḡ. Ku alaḡ te havatho anêḡ ku yak waiḡ ma havak lôk hawê haveḡ. Ma halav lôv nêyô nimiḡ waiḡ anêḡ anôḡ pesa ek neja anêḡ thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêḡmô ek neyabiḡ ku êḡ. Vêḡ ma hatak ku êḡ halôk anyô doho baheniḡ ek neyabiḡ ek hik anôḡ ma thêlô neja anôḡ vi ma nêḡnêḡ vi êndêḡ yani. Ma hatak loḡ êḡ ba hi loḡ buyaḡ.

³⁴ “Yak waiḡ êḡ hadum ek injik anôḡ ma ku alaḡ hêv anêḡ nê ku ba i ek neja yak waiḡ anêḡ anôḡ. ³⁵ Ma nê takatu ba eyabiḡ ku evaloḡ thêlô ba epatiḡ i ma ik doho vônô ma ik doho hathak valu. ³⁶ Êḡ ma ku alaḡ hêv nê ku bêḡ anôḡ ba i ma nê eyabiḡ ku yak waiḡ ibuliḡ thêlô aêḡ iyom.

³⁷ “Ma hasoḡ nena thêlô tem nedaḡnô namalô anêḡ abô ba intu hêv yani iyom ba hi. ³⁸*Nê eyabiḡ ku êyê ku alaḡ nakaduḡ hayô ma enaḡ hadêḡ i nena, ‘Ôpêntêk ma ku alaḡ anêḡ nakaduḡ ba tem eyabiḡ lambô anêḡ ku. Alalô ik yani vônô, ma ku êḡ tem imbitak alalôaniḡ.’ ³⁹*Ba intu evaloḡ yani ba ewa ele ku viyaiḡ ma ik vônô.

⁴⁰ “Aêḡ ba ku alaḡ hayô ma tem indum malê êndêḡ nê takatu ba eyabiḡ ku êḡ?”

⁴¹ Nê bêḡbêḡ êbôk da lôk avômalô iniḡ nê bêḡbêḡ enaḡ hadêḡ yani nena, “Yani tem imbuliḡ nê kambom takêḡ kambom anôḡ. Ma tem enja ku yak waiḡ êḡ ba nêḡ êndêḡ anyô vi. Yak waiḡ hik anôḡ, ma nê êḡ tem nêḡnêḡ ku alaḡ anêḡ sam.”

* **21:26:** Mat 14:5 * **21:32:** Luk 3:12; 7:29-30 * **21:33:** Ais 5:1-2 * **21:38:** Mat 27:18 * **21:39:** Hib 13:12 * **21:42:** Lom 9:33; 1Pi 2:6-8

42 *Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Môlô bôk osam abô êntêk ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya nena, “Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak, ma lêk habitak landiŋ anôŋ. Anyô Bêŋ da hadum aêŋ, ma yêlô ayê nôm êŋ nena mavi anêŋ dôêŋ.’ *Kapya Yey 118:22-23*

43 “Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ tem nêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak vê ênjêk môlô ba nêŋ êndêŋ nê ôdôŋ yaŋ. Ma thêlô tem nijik anôŋ êtôm alokwaŋ mavi te hathak hik anôŋ. 44 Ma ôpatu ba hêv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem ipup nenanena. Mena valu êŋ hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ôpêŋ ipulusik ba imbitak malimmalim.”*

45 Nê bêŋbêŋ êbôk da lôk Palisi elanô Yisu anêŋ abô loŋ kapô takêŋ ma eyala nena yani hanaŋ hathak thêlôda. 46 Êŋ ma thêlô êbôlêŋ loŋondê ek nebalonŋ yani. Ma doŋtom êkô hathak avômalô iniŋ eyala nena Yisu ma plopet te ba intu êkô.

22

Abô loŋ kapô hathak engabôm nôŋ ewa i

(Luk 14:16-24)

1 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô yaŋ hathak loŋbô nena, 2-3 “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ma hatôm aêntêk. Avômalô idum ek nendôm avi te ni ek kiŋ te anêŋ nakaduŋ. Êŋ ma hêv abô hadêŋ avômalô doho ek nêlêŋ nejaŋ nôŋ imbiŋ thêlô. Ba haŋgabôm nôŋ bêŋ atu yôv ma halam avômalô ek nêlêŋ nejaŋ nôŋ ewa i êŋ imbiŋ thêlô. Ma doŋtom êdô.

4 “Êŋ ma hêv nê ku doho hathak loŋbô ba hanaŋ hadêŋ avômalô takatu ba halam nena, ‘Môlô nodanô! Lêk yahapôpêk nôŋ yôv. Yahik yenaŋ bokmankao doho lôk alim dopdop doho ba yahaŋgabôm! Ba intu nôlêŋ!’

5 “Ma doŋtom miŋ elanô ami ma i mayaliv. Vi i iniŋ ku ma vi i idum iniŋ ku valuselen. 6*Ma vi evalonŋ kiŋ anêŋ nê ku ba idum kambom loma-loma hadêŋ i vêŋ ma iki vônô. 7 Kiŋ lamaniŋ kambom ba hêv nê vovak i ek nijik nê êŋ lenkadôk liŋ lôk nêmbôk atum esaŋ loŋ êŋ.

8 “Êŋ ma hanaŋ hadêŋ nê ku nena, ‘Nôm lêk yahapôpêk yôv ba hamô. Ma doŋtom avômalô takatu ba yahalam i, ma avômalô kambom ba intu êdô nêlêŋ. 9 Aêŋ ba unu malaklêvônŋ ma nodam avômalô takatu ba ôpôm i ba nêlêŋ ek nejaŋ nôŋ êntêk.’ 10 Ma nê ku i mayaliv ba evenŋ loŋondê sapêŋ ma enaŋ kiŋ anêŋ abô hadêŋ avômalô takatu ba êpôm i. Êŋ ma elom avômalô mavi lôk avômalô kambom ba êyô aleba unyak kapô êŋ putup.

11 “Ma kiŋ habitak hayô unyak kapô ba hi ek ênjê avômalô, ma hayê nena anyô te miŋ hapesaŋ i mavi ami. 12 Ma hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, ‘Aiaŋ, miŋ huik kwêv mavi ami eka? Ma opalê hêv o ba hêlêŋ unyak kapô êntêk?’ Ma ôpêŋ bônônŋ iyom.

13*“Êŋ ma hanaŋ hadêŋ anêŋ nê ku nena, ‘Nobalonŋ ôpêntêk ba nokak va lo baŋ lusu ma nôŋnêŋ yani vê ba ni loŋ momaŋiniŋ. Loŋ êŋ ma tem thêlô nedaŋ kambom ba nesaŋ veniŋbôlêk ôdônŋ loŋ.’ ”

14 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ yôv ma hanaŋ, “Wapômbêŋ halam avômalô bêŋ anôŋ, ma doŋtom tem enja naju iyom ek nimbitak anêŋ avômalô.”

*Nêŋem takis êndêŋ Sisa mena dô
(Mak 12:13-17; Luk 20:20-26)*

15*Ma Palisi i ethak doŋtom ba ibutiŋ abô ba iniŋ abô ma hatôm elav gwasilim. Thêlô idum aêŋ ek Yisu hanaŋ abô kambom te ma nebalonŋ yani. 16 Êŋ ma thêlô êv iniŋ nê ku doho lôk nê ôdônŋ te iniŋ athêŋ nena “Helotian” ba i hadêŋ Yisu. Ma

* 21:44: Nê lôk kau vi enaŋ nena, “Abô 44, ma Matyu da miŋ hato ami ma anyô yaŋ hawa abô êŋ hêk Luk ba hato.” Ma vi enaŋ nena, “Mi, Matyu da hato.” * 22:6: Mat 21:35 * 22:13: Mat 8:12; 25:30; Luk 13:28 * 22:15: Mak 3:6

enan, “Kêdôṅwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanônṅ. Ma hothak huik Wapômbêṅ anêṅ abô thô hadêṅ avômalô. Ma miṅ hothak hobam anyô yan ma hôdô anyô yan ami. Ba intu nê bêṅbêṅ êdô anêṅ abô, ma miṅ hôkô ek i ami. ¹⁷ Aêṅ ba onan êndêṅ yêlô. Bumalô iniṅ balabuṅ hanaṅ nena yêlô hatôm nanêṅ valuselen êndêṅ Sisa mena mi? Ba lemhabi aisê?”

¹⁸ Yisu hayala iniṅ auk kambom ba intu hanaṅ, “Môlô nê abôyan! Aisê ba môlô udum ek numbuliṅ ya?”

¹⁹ Uṅgwik valuselen atu ba othak ôêv hadêṅ Sisa te thô êndêṅ ya.” Ma ewa valuselen êṅ ba i êv hadêṅ yani. ²⁰ Ma hanaṅ hik thêlô liṅ, “Opalê anêṅ dahô lôk anêṅ athêṅ hêk valuselen êntêk?”

²¹ *Ma enan nena, “Sisa.”

Êṅ ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô nena, “Sisa anêṅ nômkama ma nônêṅ êndêṅ Sisa da. Ma Wapômbêṅ anêṅ nômkama ma nônêṅ êndêṅ Wapômbêṅ da.”

²² Thêlô elanô abô êṅ ba eson kambom ma etak Yisu ba i.

Abô hathak nê ṅama tem nimbiyô aisê

(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

²³ *Wak êṅ ma Sadyusi doho i hadêṅ Yisu. Thêlô ma ôdônṅ te atu ba enan nena nê ṅama tem miṅ nimbiyô esak loṅbô ami. Aêṅ ba intu enan hik Yisu liṅ nena, ²⁴ * “Kêdôṅwaga, Mose bôk hanaṅ hadêṅ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêṅ yan hamô, ma enja avi tôp êṅ ek imbi yan atu ba hama anêṅ nakaduṅ vê.’ ²⁵ Aêṅ ba nê lôk iviyaṅ bahenṅvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduṅ mi. Ma nôk enja avi tôp êṅ, hawa ²⁶ ba hama ma nakaduṅ mi. Ma ṅwa enja avi tôp bô êṅ, nena hama haviṅ. Êṅ ma iviyaṅ takatu ba êmô ma nesopa kobom doṅtom êṅ iyom. ²⁷ Vêṅ ma avi tôp êṅ hama haviṅ. ²⁸ Ma waklavônṅ nê ṅama iviyô hathak

loṅbô ma avi tôp atu ba nê lôk iviyaṅ bahenṅvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêṅ avi?”

²⁹ Ma Yisu hanaṅ, “Môlô miṅ oyala Wapômbêṅ anêṅ lôklokwan lôk anêṅ abô atu ba hêk anêṅ kapya katô ami. Ba intu onan abô lokban êntêk. ³⁰ Waklavônṅ nê ṅama iviyô hathak loṅbô, ma anyô lo avi tem miṅ neja i esak loṅbô ami ma mi. Thêlô tem nêṅmô êtôm anjela malak len iyom.

³¹ “Môlô onan nena nê ṅama tem miṅ nimbiyô esak loṅbô ami. Ma doṅtom môlô bôk osam abô atu Wapômbêṅ bôk hanaṅ hadêṅ Mose aêntêk, ³² * ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniṅ Wapômbêṅ. Wapômbêṅ ma miṅ nê ṅama iniṅ Wapômbêṅ ami. Mi, yani ma nê lôkmala iyom iniṅ Wapômbêṅ. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma doṅtom lêk êmô lôkmala.”

³³ Avômalô bêṅ anônṅ elanô Yisu anêṅ abô êṅ ba eson kambom.

Balabuṅ alisê intu bêṅ ek vi?
(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

³⁴ Palisi elanô nena Yisu hik Sadyusi iniṅ auk lokban thô aleba thêlô bônônṅ iyom. Ma thêlô ethak doṅtom ba i hadêṅ Yisu. ³⁵ Ma iniṅ anyô lôkauk bêṅ te hathak balabuṅ hadum ek esaê Yisu ba hanaṅ, ³⁶ “Kêdôṅwaga, abô balabuṅ alisê intu bêṅ ek abô balabuṅ vi?”

³⁷ *Êṅ ma Yisu hanaṅ nena, “ ‘Lemimibiṅ Anyô Bêṅ unim Wapômbêṅ ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma unim auk sapêṅ.’ ³⁸ Ma balabuṅ êntêk ma bêṅ anônṅ ba hamônṅ. ³⁹ *Ma balabuṅ yan ma hatôm balabuṅ môṅ atu iyom ba hanaṅ nena, ‘Lemimibiṅ avômalô vi êtôm lemhabiṅ oda.’ ⁴⁰ *Abô balabuṅ sapêṅ lôk plopet iniṅ abô ma hamô balabuṅ ju êntêk kapô.”

Mesia ma opalê anêṅ lim lukmuk?
(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

* **22:21:** Lom 13:7 * **22:23:** Ap 23:8 * **22:24:** Lo 25:5 * **22:32:** Kis 3:6; Mat 8:11 * **22:37:** Lo 6:5 * **22:39:** Wkp 19:18; Mat 7:12 * **22:40:** Lom 13:10; Gal 5:14 * **22:42:** Jon 7:42

41 Yôv ma Yisu hanañ hik Palisi takatu liñ, 42 * “Môlô lemimhabi aisê hathak Mesia atu? Yani ma opalê anêñ lim lukmuk?”

Ma thêlô enañ, “Devit anêñ.”

43-44 *Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Mavi. Ma doñtom odañô Devit anêñ abô te. Lovak Mathenñ hêv auk hadêñ yani ba Devit da hanañ nena,

“Anyô Bêñ Wapômbênñ hanañ hadêñ yenañ Anyô Bêñ Mesia nena,

“Ômô yabaheñ vianôñ endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêñ o nêmo vemkapô vibin am.””

Kapya Yen 110:1

45 Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêñ Anyô Bêñ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêñ lim lôk anêñ Anyô Bêñ imbinñ?” 46 Ma thêlô miñ hatôm nenañ viyañ ami. Ba intu hayô hamô wak êñ ba hi, ma thêlô êkô ba miñ enañ hik yani liñ ek nesau yani esak loñbô ami.

23

Yisu hathañ Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ

(Mak 12:38-39; Luk 20:45-46)

1 Yisu hanañ hadêñ avômalô lubuñlubuñ takatu lôk anêñ nê ku nena, 2 “Nê lôkauk hathak abô balabuñ lôk Palisi ma môlônim nê bêñbêñ êdôñ môlô hathak Mose anêñ abô.

3 *Ba intu nosopa nê êñ iniñ abô sapêñ. Ma doñtom thêlôda miñ ethak esopa iniñ abô ami ma mi. Aêñ ba miñ nundum êtôm atu ba thêlô idum ami. 4 *Thêlô êv balabuñ anêñ malainñ lomalama hadêñ avômalô ek nesopa. Nôm êñ ma hatôm vak malainñ kambom. Ma doñtom thêlôda miñ êv sa dokte ami.

5 * “Nê takêñ ethak epesañ vak yaônena ek netak Wapômbênñ anêñ abô êndôk ba ibutinñ hêk luvôñinñ lôk bahañinñ. Ma ethak ibutinñ yak daim hamiñ iniñ kwêv anêñ dañ hêk venñinñ luvi ek injik thô nena

nê êvhavinñ Wapômbênñ. Lôk epesañ iniñ vak yaô lôk yak daim takatu ba bêñ ek avômalô vi iniñ ek avômalô nêgê ba nebam i. 6 *Ma avômalô engabôm nômbênñ, ma lenñinhavinñ nejañ nômbênñ nê bêñbêñ iniñ loñ ethak êmô. Lôk lenñinhavinñ nêmo êtôm nê bêñbêñ êmô unyak yeñ kapô. 7 Ethak i loñ ethak doñtom halôk ma lenñinhavinñ avômalô bêñ anôñ nenañ nena, ‘Waklêvôñ anyô bêñ’ lôk nebam i nena ‘Kêdôñwaga’.

8 “Môlônim Anyô Bêñ ma doñtom iyom ma môlô ma nê lôk iviyañ sapêñ. Ba intu miñ malemimkilik ek avômalô nebam môlô nena nê bêñbêñ ami. 9 Ma môlônim lemambô ma doñtom iyom hamô malak lenñ. Ba intu miñ nodam anyô pik te nena môlônim lemambô ami. 10 Ma môlônim kêdôñwaga ma doñtom iyom. Yani ma Mesia atu. Ba intu miñ anyô te endam môlô nena ‘kêdôñwaga’ ami.

11 *Ôpatu ba hadum môlônim ku ek hêv môlô sa, yani êñ intu tem imbitak anyô lôk athênñ bêñ. 12 *Ma ôpatu ba habam yanida, yani êñ tem imbitak anyô athênñ mi. Ma ôpatu ba hatauvinñ i, yani êñ tem nebam yani.

Yisu hathañ nê bêñbêñ sapêñ

(Mak 12:40; Luk 11:39-52; 20:47)

13 “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma doñtom môlô udum kambom ba uik Wapômbênñ anêñ loñ lôklinyak anêñ unyak abôlêk siñ ek avômalô. Môlôda ôdô ek numbitak nôyô loñ êñ. Ma anyô te hadum ek imbitak êyô, êñ ma môlô umiñ yani loñ siñ.

14 “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ! Môlô onañ auk mavi ma doñtom môlô udum kambom. Môlô othak owa avi tôp iniñ unyak lôk nômkama sapêñ! Ma doñtom môlô othak otenñ mêk daim bêñ ek avômalô nebam môlô. Ba

* 22:43-44: Mat 26:64 * 23:3: Mal 2:7-8 * 23:4: Luk 11:46 * 23:5: Kis 13:9; Nam 15:38-39; Lo 6:8; Mat 6:1 * 23:6: Luk 11:43 * 23:11: Mat 20:26; Mak 9:35; Luk 22:26 * 23:12: Jop 22:29; Snd 29:23; Luk 14:11; 18:14 * 23:14: Nê lôkauk vi lenñinhabî nena abô 14 êñ, ma Matyu da miñ hatô ami, ma anyôla hatô havenñ yam.

intu mólônim vovaņ tem imbitak bêņ anôņ ek avômalô vi iniņ.*

15 “Alikaknena mólô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuņ! Mólô onañ auk mavi ma doņtom mólô udum kambom. Mólô othak oven pik lôk ñgwêk sapêņ ek ôdôņ avômalô hathak mólônim auk. Ma avômalô takêņ esopa mólônim auk ba idum kambom takêņ ma hatôm anyô ju iniņ kambom idum bôlôņ ju ba tem ini loņ atum lôkmala êtôm mólô.

16 * “Alikaknena! Mólô ma hatôm ñê maleņiņ pusip ba yaņ halom yaņ haveņ loņôndê ba othak onañ nena, ‘Anyô te havak balabuņ hathak Wapômbêņ anêņ unyak, êņ ma nôm yaôna ba yani hatôm êmbôliņ dôm êndêņ abô êņ. Ma doņtom anyô te havak balabuņ hathak gol atu ba hamô Wapômbêņ anêņ unyak, êņ ma nômbêņ ba yani indum êtôm atu ba yani hanaņ.’ 17 Mólô ñê molo lôk malemim pusip! Wapômbêņ anêņ unyak ma nômbêņ ek gol. Ek malê nena Wapômbêņ anêņ unyak hadum ba gol êņ habitak mathen.

18 “Ma mólô othak onañ abô bute haviņ nena, ‘Anyô te havak balabuņ hathak loņ êbôk da, yani êņ hatôm êmbôliņ dôm êndêņ abô êņ. Ma doņtom anyô te hêv da ba havak balabuņ hathak da êņ, êņ ma yani indum êtôm atu ba yani hanaņ.’ 19 Mólô ñê malemim pusip! Loņ êbôk da ma nômbêņ ek nôm atu ba anyô hêv hatôm da. Ek malê nena loņ êbôk da hadum ba da êņ habitak mathen.

20 “Ba intu Anyô te havak balabuņ hathak loņ êbôk da, yani lêk havak balabuņ hathak loņ êbôk da lôk da atu ba hamô haviņ. 21 Ma anyô te havak balabuņ hathak unyak mathen êņ, yani êņ lêk havak balabuņ hathak unyak mathen lôk Wapômbêņ atu ba hamô unyak mathen êņ kapô haviņ. 22 *Ma anyô te havak balabuņ hathak malak leņ, êņ ma hatôm havak balabuņ hathak Wapômbêņ lôk loņ atu

ba hayô hamô ek hayabiņ nômkama sapêņ.

23-24 * “Alikaknena mólô ñê lôkauk hathak abô balabuņ lôk Palisi! Mólô lôklokwaņ ba osopa balabuņ yaônena ma balabuņ bêņ ma mólô ôthôņ paliņ. Mólô othak usup ava nenanena atu ba hadum nôm vasiņ ma uik sam hi ôdôņ laumiņ ba ôêv te hadêņ Wapômbêņ hatôm da. Ma doņtom mólô othak ubuliņ avômalô ba miņ udum thêthôņ hadêņ i ami lôk miņ ôêv kapôlômim ek i ami. Ma miņ mólô ôêvhaviņ ba osopa Wapômbêņ anêņ abô sapêņ ami.

“Mólô othak ôêv thêmathôm vê hêk mólônim nôm, ma doņtom bok kamel ma mólô ôtôkwêņ paliņ! Ba intu mólô hatôm anyô mapusip te ba halom anyô yaņ haveņ loņôndê. Notak auk takêņ ma nosopa balabuņ bêņbêņ lôk balabuņ yaônena imbiņ.

25 * “Alikaknena mólô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuņ! Mólô osau avômalô ba othak uthik unim tase lôk belev anêņ vidôm iyom. Ma doņtom nôm takatu ba oņgasô halôk ma bôk owa vani ba oañ palon. 26 Ba intu mólô ñê malemim pusip! Nusik tase lôk belev vi kapô ek viyaiņ imbitak mabuņ imbiņ!

27 * “Alikaknena mólô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuņ! Mólô osau avômalô hatôm valu atu ba hamô siô ma esaba hathak nôm thapuk ek nepesaņ mavi anôņ. Ma doņtom siô kapô ma putup hathak ñê ñama iniņ lokwaņ bôk hapalê hamô. 28 *Ba intu avômalô êyê mólônim bôk lo loņ ma thêlô esoņ nena mólô ma ñê thêthôņ. Ma doņtom mólônim kapôlômim ma putup hathak ku esau avômalô lôk auk ôdô Wapômbêņ anêņ abô.

29 “Alikaknena mólô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuņ! Mólô onañ nena mólô ôdô kambom te. Ma doņtom mólôda udum kambom êntêk. Mólô othak olav unyak mavi hayô

* 23:16: Mat 15:14 * 23:22: Ais 66:1; Mat 5:34 * 23:23-24: Wkp 27:30; Mai 6:8 * 23:25: Mak 7:4 * 23:27: Ap 23:3 * 23:28: Luk 16:15

plopet bô iniņ siô ma mólô opesaņ kamaņ mavi hamô ñê thêthôn iniņ siô. ³⁰Ma mólô othak onañ nena, ‘Bumalô iniņ kambom ma bêņ ek yêlôaniņ. Ba intu thêlô ik plopet vônô. Ma yêlô namô imbiņ bumalô, ma tem miņ yêlô nadôk ek nijik plopet vônô ami.’ ³¹*Aêņ ba lêk hik thô nena mólô ma ñê takatu ba uik plopet vônô iniņ limi ba intu mólô othak udum iniņ kambom takêņ haviņ. ³²Yôv! Mólônu nundum bumalô iniņ kambom takêņ endeba êyô anêņ daņ!

³³*“Mólô umya kambom! Mólô nyaleņ kambom anêņ nali! Wapômbêņ indum abô ek mólô ma tem mólônu loņ atum lôkmala. Ma miņ hatôm nôsôv ba unu ami.

³⁴“Ba intu tem yanêm plopet lôk ñê lôkauk ma kédôņwaga doho êsôk êndêņ mólô ma tem uņgwik vi vônô ma vi ma uņgwik esak alovalaņaņsiņ. Ma vi ma tem nobali êndôk mólônim unyak yeņ lôk nudupuniņ i ba nêsôv mayaliv ba ini lomalak lomalak. ³⁵*Mólô othak osopa libumi takatu ba bôk ik ñê thêthôn bêņ anôņ vônô. Anyô môņ atu ba ik vônô ma Abel ma ik aêņ habup hathak aleba hayô Sekalaia, Belekia nakaduņ. Ik yani vônô hêk unyak mathenj lôk loņ êbôk da anêņ malêvôņ. Ba intu Wapômbêņ tem nêm vovaņ bêņ êndêņ mólô. ³⁶Yanaņ avanôņ êndêņ mólô! Avômalô bôlôņ êntêk tem nêpôm vovaņ bêņ esak limi iniņ kambom.”

Yisu lahiki hathak Jelusalem (Luk 13:34-35; 19:41-44)

³⁷“Ai, Jelusalem, Jelusalem! Mólô othak uik plopet pôpônô! Ma ñê takatu ba Wapômbêņ hêv halêm ma mólô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum lôbôlôņ ek yasup nalumi esak doņtom êtôm tale tiņ hasup nali ba êmô banik kapô. Ma doņtom mólô ôdô. ³⁸*Odaņô! Mólônim malak ma tem kambom ba êmô ñgathiniņ! ³⁹*Yanaņ avanôņ êndêņ mólô nena

mólô tem miņ ôņgô ya esak loņbô ami endeba nonañ nena, ‘Wapômbêņ nêm lamavi êndêņ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêņ anêņ athêņ!’ am.”

24

Yisu hanaņ abô hathak unyak mathenj Jelusalem

(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

¹Yisu hatak unyak mathenj anêņ piklêvôņ ba haveņ denañ ma anêņ ñê ku êlêm hadêņ yani ba enañ nena, “Nôņgô unyak mathenj lôk anêņ unyak yaônena mavi anôņ takêntêk!” ²*Ma Yisu hanaņ, “Mólô ôyê nôm takêntêk ba lemimmavi hathak e? Yanaņ avanôņ êndêņ mólô. Malaiņ bêņ tem imbitak ba ñê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêņ êntêk pesa ba valu yaņ miņ hatôm êyômô yaņ loņ ami.”

Malaiņ lomalama tem nimbitak (Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

³Yisu hathak Dum Oliv ba hi halôk hamô biņ. Ma anêņ ñê ku iyom i hadêņ yani ma enañ hik yani liņ nena, “Aņgê intu nôm takêņ tem imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena tem ôlêm ek pik lo leņ anêņ daņ?”

⁴⁻⁵*Ma Yisu hanaņ nena, “Ñê lomalama tem nêlêm esak yenaņ athêņ ba nenaņ nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêņ anôņ. Ba intu noyabiņ am. ⁶Ma mólô tem nodañô abô esak vovak lomalama lôk vovak tem imbitak pik luvuluvu. Nôm takêņ tem imbitak ma doņtom pik lo leņ anêņ daņ ma mi denañ. Ba intu miņ nodowaliņ ami. ⁷Ma avômalô ôdôņ yaņ tem nijik vovak imbiņ ôdôņ yaņ. Ma kiņ yaņ lôk anêņ avômalô tem nijik vovak êndêņ kiņ yaņ. Ma loņ lomalama ma tem bôm lôk duviaņ bêņ imbitak. ⁸Nôm takêņ ma hatôm vovaņ môņ atu ba hapôm avi lôk lasabeņ ek embathu.

* **23:31:** Ap 7:52

1Kij 9:7-8; Jer 22:5

* **24:9:** Mat 10:22

* **23:33:** Mat 3:7; 12:34; Luk 3:7

* **23:39:** Sng 118:26

* **24:2:** Luk 19:44

* **23:35:** Stt 4:8; 2Sto 24:20-21

* **24:4-5:** Mat 24:23-24; 1Jon 2:18

* **23:38:**

9 * “Ma tem nebalonj mólô ba netak êndôk anyô vi bahenij ek nênem vovaj êndênj mólô lôk nijik mólô vônô. Mólô ma yenanj avômalô ba intu tem avômalô sapênj nêpôlik esak mólô. 10 Ma avômalô takatu ba êvhavinj ya bênj anônj tem netak inij êvhavinj, ma thêlôda tem nêpôlik esak i ba nenanj thêlôda bênj. 11 *Ma plopet abôyanj bênj anônj tem nimbitak ba nesau avômalô bênj anônj. 12 Ma avômalô takatu ba êdô nesopa Wapômbênj anênj abô tem nimbitak bênj anônj. Aênj ba avômalô inij lenjnhavinj avômalô vi tem imbitak thilibunj. 13 *Ma donjom njê takatu ba iminj lôklokwanj aleba hayô anênj danj, ma Wapômbênj tem nêni i bulubinj. 14 *Aênj ba avômalô tem nenanj Wapômbênj anênj Abô Mavi êntêk esak anênj lonj lôkliñyak bênj embenj pik sapênj ek avômalô sapênj nedañj vêm ka pik lo lenj anênj danj tem êyô.

*Nôm kambom anônj tem imbitak
(Mak 13:14-23; Luk 21:20-24)*

15-16 * “Plopet Daniel bôk hanañ abô te hathak nôm kambom anônj atu ba tem iminj lonj matheñ anônj. (Aênj ba mólô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma mólô takatu ba ômô Judia ôyê nôm êñ, ma nôsôv ketheñ ba unu dumlolê. 17 *Ma njê takatu ba êmô unyak vôv, miñ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja inij nômkama ami. 18 Ma njê takatu ba êmô ku kapô miñ hatôm nendeni unyak ek neja inij kwêv thilibunj ami. 19 Ai, kikaknena. Waklavônj êñ ma tem malainj bênj ek avi takatu ba esabenj lôk avi takatu ba êv sôm hadênj nali. 20 Notenj mek ek malainj takênj miñ imbitak êndênj Sabat mena beleñ simbak la ami. 21 *Ek malê nena waklavônj êñ ma tem malainj bomanj ba êmônj ek malainj tak sêbôk ba mônj anônj aleba lêk. Ma tem miñ imbitak aênj esak lonjbô ami. 22 Ma

miñ hadabênj waklavônj malainj takênj kisi ami, êñ ma avômalô sapênj tem nema. Ma donjom lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabênj waklavônj êñ hi bidonj.

23 * “Waklavônj êñ ma anyôla hanañ hadênj mólô nena, ‘Ôngô, Mesia hamô lonj êntêk’ mena ‘hamô lonj tamu,’ ma miñ nônênimbinj ami. 24 *Anyô doho tem nêlêni ba nenanj abôyanj nena, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbênj anênj plopet te’, ma nindum lavônjinj lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbênj halam i yôv havinj. Ma donjom Wapômbênj bôk halam i yôv ba intu miñ hatôm ami. 25 Odañj! Nôm takêntêk miñ lêk habitak ami denanj ma yahananj nôm takênj bênj hadênj mólô ek mólô noyabinj am.

26 * “Aênj ba anyô late hanañ hadênj mólô nena, ‘Ôngô, yani hamô lonj thiliv,’ êñ ma miñ mólô unu ami. Mena hanañ, ‘Ôngô, yani hamô unyak êntêk,’ êñ ma miñ mólô nônênimbinj ôpênj ami. 27 *Nodañj! Damak hêv ba habi deda havenj lonj lôkthô ma avômalô sapênj êyê. Ma Anyô Anênj Nakadunj atu tem êlêni ma avômalô sapênj tem nêgê yani aênj iyom.

28 * “Menak lambek ethak donjom êmô lonj takatu ba alim palê hêk.

*Anyô Anênj Nakadunj atu tem endelêni
(Mak 13:24-32; Luk 21:25-33)*

29 * “Malainj takênj hale halôk vêni ma ketheñ oyanj ma “wak tem imbitak momanjinj, ma ayônj tem miñ imbi deda ami, ma vulinj lenj tem nêni yak, ma nôm takatu ba hamô lenj tem nedowalinj.’ *Aisaia 13:10; 34:4*

30 * “Ma wak êñ ma Anyô Anênj Nakadunj atu anênj lavônjinj tem imbitak ênjêk lenj. Ma avômalô pik tem

* 24:11: Mat 24:5,24; 1Jon 4:1 * 24:13: Mat 10:22 * 24:14: Mat 28:19 * 24:15-16: Dan 9:27; 11:31; 12:11 * 24:17: Luk 17:31 * 24:21: Dan 12:1 * 24:23: Mat 24:5 * 24:24: Lo 13:1-3; 2Te 2:8-9; ALK 13:13-14 * 24:26: Luk 17:23-24 * 24:27: Mat 24:37-39 * 24:28: Luk 17:37 * 24:29: Ese 32:7; Jol 2:10,31; 2Pi 3:10; ALK 6:12-13 * 24:30: Dan 7:13; Sek 12:10; ALK 1:7

nedaŋ boloba ba nêgê Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiŋ anêŋ lôkliŋyak lôk anêŋ deda lôkmaŋgiŋ. ³¹ *Ma lavuak tem endanŋ lôklokwanŋ bomaŋ, ma yani tem nêŋ anêŋ aŋela ba ini pik anêŋ danŋ sapêŋ ek nisup avômalô takatu ba bôk dalam i yôv.

³² “Ba intu môlô noja auk esak alokwanŋ beleş.* Hayeŋ ba ŋauŋ lukmuk habitak, êŋ ma oyala nena tem wak mavi êyô. ³³ Ma aêŋ iyom, môlô ôyê nôŋ takêntêk habitak, êŋ ma noyala nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ waklavôŋ endelêm lêk habobo ba hamiŋ unyak abôlêk. ³⁴ *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena avômalô bôlôŋ êntêk tem miŋ nema ami denaŋ, ma nôŋ takêntêk sapêŋ tem imbitak. ³⁵ *Pik lôk leŋ tem nêŋ yak ba ni, ma doŋtom yenaŋ abô bute miŋ hatôm nêŋ yak ami.

Anyô te miŋ hayala waklavôŋ Yisu endelêm ami
(Mak 13:32-37; Luk 17:26-36)

³⁶ * “Anyô te miŋ hayala Yisu anêŋ waklavôŋ endelêm ami. Aŋela leŋ miŋ eyala ami, ma Nakaduŋ miŋ hayala haviŋ ami. Ma Kamik iyom intu hayala. ³⁷ *Ma avômalô bôlôŋ êntêk tem nindum êtôm bôk idum hadêŋ Noa anêŋ waklavôŋ. Êŋ ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm. ³⁸⁻³⁹ *Avômalô eyaŋ lo inum ma ewa i aleba êthôŋ paliŋ ma Noa hi yeŋ kapô. Êŋ ma ŋambô bêŋ hayô ba habuliŋ thêlô sapêŋ. Ma avômalô bôlôŋ êntêk tem nêŋŋ paliŋ aêŋ iyom. Ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm. ⁴⁰ Wak êŋ, ma anyô ju tem nêŋmô kulêvôŋ, ma tem enja anyô yaŋ ma yaŋ êmô. ⁴¹ Ma avi ju tem nepesaŋ nôŋm êmô, ma tem enja avi yaŋ ma yaŋ êmô.

⁴² * “Aêŋ ba môlô noyabiŋ am ek malê nena môlô miŋ oyala waklavôŋ

atu ba môlônim Anyô Bêŋ endelêm ami. ⁴³ *Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anêŋ alaŋ halaŋô abô nena nêŋ vani tem nijik anêŋ unyak vose, êŋ ma yani hêk lêlê ek nêŋ vani miŋ hatôm nijik unyak êŋ vose ami. ⁴⁴ Ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem endelêm ba indum môlô nosonŋ kambom. Ba intu nôŋmô lêlê aêŋ iyom.

Abô loŋ kapô hathak anyô ku mavi lôk anyô ku kambom
(Luk 12:42-46)

⁴⁵ “Aêŋ ba môlô nundum ku êtôm anyô lôkauk mavi atu ba hayabiŋ nôŋkama mavi. Unyak alaŋ hatak yani ek eyabiŋ anêŋ nêŋ ku ba nêŋ nôŋm êndêŋ i êtôm anêŋ wakma atu ba hatak. Vêŋ ma hi loŋ buyaŋ. ⁴⁶ Ma unyak alaŋ havôhalêm hathak loŋbô ba hayê nena anêŋ anyô ku êŋ hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpêŋ. ⁴⁷ *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena unyak alaŋ êŋ tem etak ôpêŋ ek eyabiŋ anêŋ nôŋkama sapêŋ.

⁴⁸ “Ma doŋtom ôpêŋ ma anyô kambom, êŋ ma tem laimbi ênjêk kapô nena, ‘Lêk sawa daim ma yenaŋ anyô bêŋ miŋ havôhalêm ketheŋ ami.’ ⁴⁹ Êŋ ma hik nêŋ ku takatu ba idum ku haviŋ yani ma hayaŋ nôŋm lôk hanum waiŋ bêŋ anôŋ haviŋ nêŋ takatu ba ethak inum waiŋ ba elo molo. ⁵⁰ Hadum aêŋ ba hathôŋ paliŋ, ma unyak alaŋ tem êyô ba indum ôpêŋ esonŋ kambom. ⁵¹ Êŋ ma unyak alaŋ tem nêŋm vovaŋ bêŋ êndêŋ yani ma êndô ôpêŋ êmô imbiŋ nêŋ takatu ba esau avômalô. Loŋ êŋ ma thêlô tem nedaŋ kambom ba nesaŋ veniŋbôlêk ôdôŋ loŋ.

25

Abô loŋ kapô hathak avi muk laumiŋ

¹ * “Wapômbêŋ anêŋ lôkliŋyak ma aêntêk. Avi muk laumiŋ ewa iniŋ

* **24:31:** 1Ko 15:52; 1Te 4:16 * **24:32:** Abô Bômbôm ma ‘fik’. Ma Abô Malê ma ‘sabo’, ma doŋtom sabo anêŋ waklavôŋ miŋ hatôm Israeŋ iniŋ sabo anêŋ waklavôŋ ami. Ba intu ato beleş iyom ek nêŋm auk esak Israeŋ iniŋ sabo anêŋ waklavôŋ. * **24:34:** Mat 16:28 * **24:35:** Mat 5:18 * **24:36:** Ap 1:7; 1Te 5:1-2 * **24:37:** Stt 6:5-8 * **24:38-39:** Stt 7:21-23 * **24:42:** Mat 25:13 * **24:43:** Luk 12:39-40; ALK 16:15 * **24:47:** Mat 25:21,23 * **25:1:** Luk 12:35; ALK 19:7

atum ba i ek nêpôm ôpatu ba tem enja avi lukmuk. ² Avi lôkauk ma bahenji ma auk mi ma bahenji. ³ Avi auk mi ewa iniñ atum ba i, ma miñ ewa iniñ alokwanj thôk ami. ⁴ Ma donjom avi lôkauk ewa iniñ atum lôk alokwanj thôk halôk kolopak. ⁵ Avi takên eyabinj anyô êñ ek êyô aleba mi ma malenjin hayañ ba êk sôm.

⁶ “Bôlôvônj biñ ma elam, ‘Anyô hawa avi lêk hayô yôv ba alôana!’

⁷ “Êñ ma avi muk takên iviyô ma êpôpêk iniñ atum. ⁸ Ma avi auk mi enañ hadênj avi lôkauk nena, ‘Yêlôaniñ atum hadum ek ema ba môlô nôñêm athôk doho êlêm.’

⁹ “Ma avi lôkauk enañ, ‘Miñ hatôm alalô sapênj ami ba dô, ma unu nonañ êndênj avômalô doho ek nôñêm vuli.’

¹⁰ “Êñ ma thêlô i ek nêñêm iniñ vuli. Thêlô i denañ ma anyô atu hayô. Ma vi atu ba lêk êpôpêk i yôv ibitak êyô unyak kapô haviñ yani ek nejanj nôm ma ik unyak abôlêk siñ.

¹¹ * “Vêm ma vi atu êyô ma enañ, ‘Anyô bêñ, anyô bêñ! Unjgwik unyak abôlêk vê ek yêlô.’

¹² * “Ma donjom ôpênj hanañ, ‘Yanañ avanônj êndênj môlô nena yahathônj môlô paliñ.’ ”

¹³ * Êñ ma Yisu hanañ hadênj avômalô takatu ba elañj anênj abô nena, “Môlô miñ oyala waklavônj atu ba Anyô Bêñ tem endelêm ami. Ba intu noyabinj am.”

Abô loñ kapô hathak nê ku eyabinj valuselenj

(Luk 19:11-27)

¹⁴ “Nodanjô abô doho imbinj. Wapômbênj anênj loñ lôklinjyak ma hatôm anyô te hadum ek ni loñ buyañ ba halam anênj nê ku êlêm ek nêm nômkama êndênj i ek neyabinj. ¹⁵ *Yani hik valuselenj sam hatôm thêlôninj auk lôk iniñ ku ba hêv valuselenj 5,000 hadênj anyô te, ma 2,000 hadênj anyô yanj, ma 1,000 hadênj anyô te ma hi. ¹⁶ Kethenj oyanj ma ôpatu ba hawa

5,000 hi hadum ku hathak ma havôv 5,000 hayô hamô loñ haviñ. ¹⁷ Ma yanj atu ba hawa 2,000 hi hadum aênj ba havôv 2,000 hayô hamô loñ haviñ. ¹⁸ Ma ali atu ba hawa 1,000 hi halav lôv ba havunj halôk.

¹⁹ “Wak doho hale ba hi ma nê êñ iniñ anyô bêñ havôhalêm. Ma halam i ek endanjô iniñ ku anênj lavônj. ²⁰ Ma ali atu ba hawa 5,000 lôk 5,000 hayô hamô loñ haviñ halêm ma hanañ, ‘Anyô bêñ, bôk hôêv 5,000 ek yayabinj. Nônjgô! Lêk yahavôv 5,000 hayô hamô loñ haviñ.’

²¹ * “Ma anênj anyô bêñ hanañ, ‘Mavi anônj! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoyabinj nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêñ anônj êndênj o ek oyabinj. Ôlêm ek alai lenjinmavi imbinj i!’

²² “Ma ôpatu ba hawa 2,000 halêm ma hanañ nena, ‘Anyô bêñ, bôk hôêv ya 2,000 ek yayabinj. Nônjgô! Lêk yahavôv 2,000 hayô hamô loñ haviñ.’

²³ “Ma anênj anyô bêñ hanañ ‘Mavi anônj! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoyabinj nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêñ anônj êndênj o ek oyabinj. Ôlêm ek alai lenjinmavi imbinj i!’

²⁴ “Êñ ma ali atu ba hawa 1,000 halêm ma hanañ, ‘Anyô bêñ, yahayala nena o ma anyô malem thêlêv. Hothak holav nôm hêk ku kapô atu ba miñ hovatho ami. Ma pik atu ba anyô yanj hapaliv yanjvêk halôk ma hothak howa anênj anônj. ²⁵ Yahakô ba yahavunj anêm 1,000 atu halôk pik. Nônjgô! Anêm valuselenj êntêk.’

²⁶ “Ma anyô bêñ hanañ viyanj, ‘O anyô vau kambom! Hôyé yenañ ku aisê ba intu honañ aênj? ²⁷ Aisê ka miñ hotak yenañ valuselenj halôk unyak valuselenj ek êmbôv doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathak loñbô ma tem yanja doho êyômô loñ imbinj.’

* **25:11:** Luk 13:25-27 * **25:12:** Mat 7:23 * **25:13:** Mat 24:42 * **25:15:** Lom 12:6 * **25:21:** Mat 24:45-47; Luk 16:10 * **25:28-29:** Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18

28-29 * “Ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenañ nômkama ba habitak bêñ, êñ ma tem yatak doho êyômô loñ imbiñ ba yanêm êndênj ôpênj ba anênj tem imbitak bêñ anônj. Ma ôpatu ba miñ hadum ku hathak yenañ nômkama ami, êñ ma tem yanêm dokte atu ba havalonj loñ vê ênjêk yani. Ba intu noja 1,000 atu vê ênjêk ôpênj ba nônêm êndênj ôpatu ba hawa 10,000. 30 *Ma nônêm ôpênj vê ba ni loñ momañiniñ. Loñ êñ ma tem nedañ kambom ba nesañ veñjñbôlêk ôdônj loñ.’ ”

Abô loñ kapô hathak boksipsip lôk bokmeme

31 * “Anyô Anênj Nakaduñ atu ma tem êlêm imbiñ deda lôkmañgiñ lôk aña ma tem êndôk êmô biñ ek endañô avômalô iniñ abô êtôm kiñ. 32 *Tem nesak donjom ba ini êndênj yani ma embaki vose ni ôdônj ju êtôm boksipsip anênj alañ hathak hik boksipsip sam ba êmô buyañ ma bokmeme êmô buyañ. 33 Ma yani tem etak boksipsip êmô bañ vianônj ma bokmeme êmô bañ vikenj.

34 “Êñ ma tem enañ êndênj avômalô takatu ba êmô bañ vianônj nena, ‘Môlô nôlêm! Wakamik bôk hadum mavi hadênj môlô. Nôlêm noja loñ lôklinyak atu ba Wapômbênj lahaviñ nêm êndênj môlô. Sêbôk ba yani hapesañ pik lukmuk, ma hapesañ loñ êñ êk môlô. 35 *Yahama kisi ma môlô ôêv nôm hadênj ya, ma yahathakmuniñ ma ôêv ñañ hadênj ya, ma ya anyô loñ buyañ ma owa ya thô. 36 Ya sôp mi ma ôêv sôp hadênj ya, yahapôm lijiñ ma oyabiñ ya, yahamô koladônj ma ôlêm ôyê ya. Aênj ba nôlêm noja loñ lôklinyak atu!’

37 “Ma avômalô thêthônj tem nenañ injik liñ, ‘Anyô Bênj, anjê te ma yêlô ayê homa kisi ba yêlô êv nôm hadênj o ma hothakmuniñ ba yêlô êv ñañ hadênj o? 38 Anjê te ma o anyô loñ buyañ ba yêlô awa o thô ma o sôp mi

ba yêlô êv sôp hadênj o? 39 Anjê te ma hôpôm lijiñ ba yêlô ayabiñ o lôk ayê hômô koladônj ba yêlô athôk ayê o?’

40 * “Ma Kiñ tem enañ êndênj i, ‘Yanañ avanônj êndênj môlô! Môlô bôk udum nôm takênj hadênj yenañ avômalô takatu ba athênj mi, êñ ma hatôm udum hadênj ya.’

41 * “Yôv ma tem enañ êndênj avômalô takatu ba imiñ bañ vikenj nena, ‘Môlô nu! Wapômbênj lêk hêv malaiñ hadênj môlô ba unu loñ atum hathañ wak nômbênj intu sapênj. Bôk ebañ yôv ba hamô êk Sadañ lôk anênj ñê ku nêndôk. 42 Sêbôk ba yahama kisi ma miñ ôêv nôm hadênj ya ami, ma yahathakmuniñ ma miñ ôêv ñañ hadênj ya ami. 43 Ma ya anyô loñ buyañ ma miñ owa ya thô ami, ma ya sôp mi ma miñ ôêv sôp hadênj ya ami. Yahapôm lijiñ ba yahamô koladônj ma miñ oyabiñ ya ami. Ba intu môlô nu loñ atum êñ.’

44 “Ma tem nenañ, ‘Anyô Bênj, anjê te ma yêlô ayê homa kisi, mena hothakmuniñ mena o anyô loñ buyañ, mena o sôp mi, mena hôpôm lijiñ, mena hômô koladônj, ba miñ yêlô êv o sa ami?’

45 “Ma tem enañ nena, ‘Yanañ avanônj êndênj môlô! Môlô miñ bôk udum nôm takênj hadênj yenañ avômalô takatu ba athênj mi te ami. Êñ ma hatôm udum nôm êñ hadênj ya.’

46 * “Aênj ba avômalô takênj tem ini ek neja vovañ wak nômbênj intu sapênj. Ma donjom avômalô thêthônj tem ini ek neja lôkmala êtôm wak nômbênj intu sapênj.”

26

Ñê bêñbênj êbôlêm auk ek nijik Yisu vônô
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

¹ Yisu hanañ abô nômbênj êñ yôv ma hanañ hadênj anênj ñê ku nena, ² * “Môlô oyala nena wak ju hêk denañ

* 25:30: Mat 8:12; Luk 13:28 * 25:31: Mat 16:27; 19:28 * 25:32: Ese 34:17; ALK 20:11-13
* 25:35: Ais 58:7 * 25:40: Snd 19:17; Mat 10:42; Mak 9:41 * 25:41: Mat 7:23 * 25:46: Dan 12:2; Jon 5:29 * 26:2: Kis 12:1-27; Mat 20:18

ma waklavôḡ anêḡ athêḡ nena Hale ba Hi* tem êyô. Waklavôḡ êḡ ma tem netak ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu êndôk avômalô doho bahenḡ ek nijik ya vônô esak a.”

³ Ma ḡê bēḡbēḡ êbôk da lôk avômalô inḡ ḡê bēḡbēḡ ethak doḡtom halôk anyô bēḡ habôk da Kaiapas anêḡ unyak. ⁴ Ma êbôlêm loḡḡndê ek nesau Yisu ba nebalon ek nijik yani vônô. ⁵ Ma thêlô enaḡ, “Lêk ma waklavôḡ mathen ba intu natak ku êḡ êḡjêk vēmam. Yakô avômalô tem lenḡmanḡ ba nijik vovak.”

Avi te hanḡasô nôḡ ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk
(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)

⁶ Wak êḡ ma Yisu hamô Saimon anêḡ unyak anêḡ Betani. Sêbôk ma ôpêḡ hapôm palê lepla ma doḡtom bôk mi. ⁷ *Ma thai lôk Yisu ma anêḡ ḡê ku eyaḡ nôḡ denaḡ ma avi te halêm unyak kapô. Ma hawa kolopak valu te ba thapuk ba nôḡ ôv mavi hamô kapô ba anêḡ vuli ma bēḡ anôḡ. Ma avi atu hi hanḡasô nôḡ ôv mavi êḡ hayô hamô Yisu wakadôk.

⁸ ḡê ku êyê nôḡ êḡ ma lenḡmanḡ ba enaḡ, “Aisê ka habulinḡ nôḡ ôv mavi êḡ hi oyaḡ? ⁹ Hatôm nêḡ ek anyô yaḡ nêḡ vuli ma naja valuselen bēḡ esak ek nanêḡ avômalô siv sa.”

¹⁰ Yani halanḡ thêlônḡ abô êḡ ma hanaḡ, “Aisê ka môlô ôêv malainḡ hadêḡ avi êntêk? Yani hadum nôḡ mavi anôḡ hadêḡ ya. ¹¹ *Avômalô siv tem nêḡ imbinḡ môlô êtôm wak nôḡbêḡ intu sapêḡ. Ma doḡtom tem miḡ yamô imbinḡ môlô sawa daim ami. ¹² Avi êntêk hanḡasô nôḡ ôv mavi hayô hamô ya ek epesaḡ yalenḡvinkupik ek nedav ya. ¹³ Odaḡô! Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô! Pik nôḡbêḡ atu ba enaḡ yenaḡ Abô Mavi bēḡ havenḡ, ma tem nenaḡ esak nôḡ atu ba avi êntêk lêk hadum imbinḡ ek avômalô lenḡimbi yani.”

Judas habutinḡ abô ek nêḡ Yisu êndêḡ ḡê bēḡbēḡ

(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

¹⁴ Judas Iskaliot ma ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu te ma yani hi hadêḡ ḡê bēḡbēḡ êbôk da ¹⁵ *ma hanaḡ hik i liḡ, “Yanêḡ Yisu êndêḡ môlô, ma tem nôḡnêḡ malê te êndêḡ ya?” Ma ekatuḡ valuselenḡ seleva hatôm 30 ba êv hadêḡ yani. ¹⁶ Êḡ ma Judas habôlêm loḡḡndê ek nêḡ Yisu êndôk thêlô bahenḡ.

Yisu hayaḡ nôḡ waklavôḡ Hale ba Hi haviḡ anêḡ ḡê ku

(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13,21-23; Jon 13:21-30)

¹⁷ *Waklavôḡ anêḡ athêḡ nena Eyaḡ Polom Yis Mi anêḡ wak te môḡ hayô. Ma ḡê ku i hadêḡ Yisu ma enaḡ hik yani liḡ, “Lemhaviḡ yêlô ana unyak alê ek napôpêk nôḡ lenḡimbi waklavôḡ Hale ba Hi êndôk?” ¹⁸ Ma yani hanaḡ, “Môlô unu malak bēḡ kapô ba ôpôm ôpatu ma nonaḡ êndêḡ yani nena, ‘Kêdôḡwaga hanaḡ nena anêḡ waklavôḡ atu ma lêk habobo. Ma yani lôk anêḡ ḡê ku tem nêlêm anêḡ unyak ek lenḡimbi waklavôḡ Hale ba Hi.’ ” ¹⁹ Ma ḡê ku idum hatôm atu ba yani hanaḡ ba thêlô i êpôpêk waklavôḡ Hale ba Hi anêḡ nôḡ.

²⁰ Bôlôvôḡ ma Yisu hayaḡ nôḡ hamô haviḡ anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu ²¹ ma hanaḡ, “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena môlô te tem enaḡ ya bēḡ.” ²² ḡê ku kapôlônḡ malainḡ kambom ba thêlô toḡtom enaḡ, “Anyô Bêḡ, ya mi! Aêḡ e?” ²³ *Êḡ ma Yisu hanaḡ nena, “Ôpatu ba hatak baḡ halôk belev haviḡ ya intu tem enaḡ ya bēḡ. ²⁴ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma doḡtom alikakna. Malainḡ bēḡ ek ôpatu ba hanaḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ bēḡ. Talêbô miḡ bôk havathu ami, êḡ ma mavi ek ôpêḡ!”

* **26:2:** Sêbôk Wapômbêḡ anêḡ aḡela hik Ijip inḡ apenena môḡ vônô. Ma Israeḡ ma hale ba hi ba miḡ hik te vônô ami. * **26:7:** Luk 7:37-38 * **26:11:** Lo 15:11 * **26:15:** Sek 11:12; Mat 27:3 * **26:17:** Kis 12:14-20 * **26:23:** Sng 41:9

²⁵ Ma Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bêñ, hanañ hik liñ nena, “Kêdôñwaga, ya mi! Aêñ e?” Ma Yisu hanañ, “Hatôm intu honañ aêñ.”

*Yisu hêv polom lo wain lenjimbini
yani*

(Mak 14:22-26; Luk 22:15-20; 1Ko 11:23-25)

²⁶ Thêlô eyañ nôñ hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma haya ba hêv hadêñ anêñ nê ku ma hanañ, “Noja ba ongwañ. Êntêk ma yenañ vathiap.” ²⁷ Vêm ma hawa tase lôk wain ma hêv lamavi. Ma hêv hadêñ thêlô ma hanañ, “Môlô sapêñ nunum. ²⁸ *Êntêk ma yenañ thalalen atu ba tem engasô ek embak tabô imbiñ Wapômbêñ lôk avômalô pik êntêk ek nêñ avômalô bêñ anôñ iniñ kambom vê. ²⁹ Odañô! Yanañ êndêñ môlô nena tem miñ hatôm yanum wain êñ esak lonbô ami endeña waklavôn êñ hayô ma tem yanum wain lukmuk êmô Wakamik anêñ lonjônjak kapô.”

³⁰ *Êv yen te vêm ma ethak ba i Dum Oliv.

*Yisu hanañ nena Pita tem enañ
nena hathônñ yani paliñ*

(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

³¹ *Ma Yisu hanañ hadêñ anêñ nê ku, “Bôk eto hêk Wapômbêñ anêñ kapyã nena, “Tem yangik boksipsip alañ vônô, ma boksipsip tem nêsôv mayaliv ba ini.” *Sekalaia 13:7* Ba intu yaô bôlôvôn ma tem môlô ôñgô nôñ takatu ba tem êpôm ya. Ma môlô sapêñ tem notak ya ma nêsôv mayaliv ba unu. ³² *Ma donjom hik ya liñ hathak lonbô, ma tem yamôn ba yana Galili vêm ka môlô nomben ya yam.”

³³ Ma Pita hanañ nena, “Dô! Thêlô sapêñ etak o ba i, ma tem yamiñ imbiñ o denañ.” ³⁴ *Ma Yisu hanañ nena, “Odañô! Yanañ avanônñ biñ

êndêñ o nena bôlôvôn êntêk ma tale miñ halañ ami denañ, ma tem onañ êtôm bôlôn lô nena hôthônñ ya paliñ.”

³⁵ Ma Pita hanañ, “Mi anônñ! Ik ya vônô, ma miñ hatôm yanañ nena yahathônñ o paliñ ami. Milôk!” Ma nê ku sapêñ enañ abô êñ iyom.

Yisu hateñ hamô Getsemani

(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

³⁶ Vêm ma Yisu lôk anêñ nê ku êyô lonj atu ba elam nena Getsemani ma hanañ hadêñ i, “Môlô nôñ lonj êntêk ma yana saka ek yateñ mek.”

³⁷ Ma hawa Pita lôk Sebedi nakadun luvi ba i. Ma yani kapô lêk malainj bomañ. ³⁸ *Ma hanañ hadêñ thêlô, “Yakapôlônñ lêk malainj bomañ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nôñ lonj êntêk ma nôñêm lêlê imbiñ ya.” ³⁹ Ma hi daim dokte ma hêv yak ba thohavloma halôk pik. Ma hateñ mek nena, “Yenañ Wakamik, lonjônñê vi hamô, êñ ma yalenj haviñ onja tase êntêk vê êñjêk ya. Ma donjom miñ osopa yenañ yalenj haviñ ami. Mi, osopa oda anêñ lem haviñ.”

⁴⁰ Ma Yisu hale hi ma hayê nê ku takatu ma lêk êk sôm. Êñ ma hanañ hik Pita liñ, “Aisê? Môlô miñ hatôm nôñêm lêlê imbiñ ya êtôm wakma te ami e? ⁴¹ Nôñêm lêlê ba noteñ mek ek miñ nôñêm yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaviñ indum mavi ma donjom auk ma pulusikna ba miñ hatôm indum ami.”

⁴² Ma havôhi hathak lonjônñ ma hateñ mek nena, “Wakamik, lem haviñ malainj bêñ êntêk êpôm ya, êñ ma mavi. Ma tem yandum êtôm honañ.” ⁴³ Ma halehi hathak lonjônñ ma hayê thêlô êk sôm denañ ek malê nena malenjiñ hayañ ba miñ hatôm nêñêm lêlê ami. ⁴⁴ Ma hatak thêlô ma havôhi hateñ mek bô atu bôlônñ te lu hathak lonjônñ.

⁴⁵ Vêm ma halehi hadêñ anêñ nê ku ma hanañ, “Môlô ôk sôm ba owa lovak denañ e? Odañô. Wakma lêk habobo ek netak ya Anyô Anêñ

* **26:28:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16 * **26:30:** Luk 22:39; Jon 18:1 * **26:31:** Jon 16:32 * **26:32:** Mat 28:7,16 * **26:34:** Mat 26:69-75 * **26:38:** Jon 12:27

Nakaduᅇn atu êndôk nê kambom baheᅇniᅇ. ⁴⁶ *Aêᅇn ba numbiyô ek alôana! Ôᅇᅇgô! Ôpatu ba tem enaᅇn ya bêᅇn lêk halêm yôv!”

Evaloᅇn Yisu

(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:1-11)

⁴⁷ Yisu hanaᅇn abô denaᅇn ma Judas hayô. Yani ma nê ku laumiᅇn ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêᅇn anôᅇn êlêm iviᅇn yani ba ewa biᅇn vovak lôk okdiba. Nê takêᅇn ma nê bêᅇnbêᅇn êbôk da lôk avômalô iniᅇn nê bêᅇnbêᅇn êv thêlô ba êlêm. ⁴⁸ Ôpatu ba tem enaᅇn Yisu bêᅇn bôk hik lavôᅇniᅇn te thô hadêᅇn i nena, “Ôpatu ba yahaliᅇn, êᅇn ma Yisu ba nobaloᅇn!” ⁴⁹ Ma ôpêᅇn hi kethêᅇn hadêᅇn Yisu ma hanaᅇn, “Kêdôᅇnwaga, bôlôvôᅇn mavi.” Ma haliᅇn yani.

⁵⁰ Ma Yisu hanaᅇn, “Aiyaᅇn, undum ku atu ba hôlêm hathak.” Ma nê takatu ba êlêm haviᅇn Judas i ma evaloᅇn Yisu ba ewa ba i.

⁵¹ *Ma anyô te atu ba hamiᅇn haviᅇn Yisu hadadi anêᅇn biᅇn vovak ma hale anyô bêᅇn habôk da anêᅇn anyô ku te limbuk vi vê. ⁵² *Ma Yisu hanaᅇn, “Otak anêm biᅇn êndôk anêᅇn loᅇn esak loᅇnbô! Ôpatu ba hik vovak hathak biᅇn, ma biᅇn êᅇn tem enjaᅇn yani vônô. ⁵³ Lemimbi! Yahalaᅇn hadêᅇn Wakamik ma kethêᅇn ma yani tem nêm aᅇnla vovak ôdôᅇn laumiᅇn ba lahavuju ma doho imbiᅇn ba nêlêm ek nêᅇnêᅇn ya sa. ⁵⁴ Ma doᅇntom abô atu ba bôk hêk Wapômbêᅇn anêᅇn kapya tem injik anôᅇn aisê? Wapômbêᅇn anêᅇn kapya hanaᅇn nena nôm takêᅇn tem êpôm ya.”

⁵⁵ *Êᅇn ma Yisu hanaᅇn hadêᅇn avômalô nômbêᅇn atu nena, “Ya ma anyô kambom anôᅇn ba intu owa biᅇn vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobaloᅇn ya e? Aisê? Wak nômbêᅇn intu ma yahadôᅇn avômalô hamô unyak mathêᅇn anêᅇn piklêvôᅇn ma miᅇn ovaloᅇn ya ami eka? ⁵⁶ Ma doᅇntom nômkama

takêᅇntêk ba lêk habitak ek plopet iniᅇn abô takatu ba bôk eto injik anôᅇn.” Êᅇn ma anêᅇn nê ku sapêᅇn etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

Yisu hadum abô

(Mak 14:53-65; Luk 22:54-71; Jon 18:13-24)

⁵⁷ Nê takatu ba evaloᅇn Yisu ewa ba i Kaiapas anêᅇn unyak, ôpêᅇn ma anyô bêᅇn habôk da. Nê lôkauk hathak abô balabuᅇn lôk nê bêᅇnbêᅇn ethak doᅇntom ba êmô loᅇn êᅇn. ⁵⁸ Ma Pita hasopa Yisu haveᅇn yam ma doᅇntom haveᅇn daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêᅇn habôk da anêᅇn badêᅇn kapô. Ma hi halôk hamô haviᅇn sôp bidonᅇn ek êᅇnêᅇn nena malê intu tem imbitak.

⁵⁹ Nê bêᅇnbêᅇn êbôk da lôk Sanhedlin sapêᅇn* êbôlêm avômalô doho ek nenaᅇn abôyaᅇn esak Yisu ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô. ⁶⁰ Anyô bêᅇn anôᅇn êlêm ma enaᅇn abôyaᅇn hathak yani, ma doᅇntom thêlô miᅇn êpôm Yisu anêᅇn kambom te ek nijik yani vônô ami. Êᅇn ma anyô ju êlêm ⁶¹ *ma enaᅇn, “Anyô êntêk bôk hanaᅇn yôv nena, ‘Yahatôm yandiniᅇn Wapômbêᅇn anêᅇn unyak mathêᅇn ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav esak loᅇnbô.’ ”

⁶² Êᅇn ma anyô bêᅇn habôk da haviyô hamiᅇn ma hanaᅇn hik Yisu liᅇn nena, “Anyô ju êntêk lêk enaᅇn o bêᅇn yôv ma o bônôᅇn eka? O abô mi e?”

⁶³ *Ma doᅇntom Yisu bônôᅇn iyom. Ma anyô bêᅇn habôk da hanaᅇn hadêᅇn Yisu, “Yanaᅇn êndêᅇn o! Ondam Wapômbêᅇn lôkmala atu anêᅇn athêᅇn ba onaᅇn êndêᅇn yêlô nena, ‘O ma Mesia, Wapômbêᅇn anêᅇn nakaduᅇn atu e?’ ”

⁶⁴ *Ma Yisu hanaᅇn nena, “Oda honaᅇn aêᅇn. Ma yanaᅇn abô te imbiᅇn êndêᅇn môlô sapêᅇn nena wak te am ka tem môlô ôᅇᅇgô Anyô Anêᅇn Nakaduᅇn atu tem êmô Wapômbêᅇn Lôkliᅇnyak Anôᅇn baᅇn vianôᅇn ba tem êyô êmô bu-liv ba êlêm.”

* 26:46: Jon 14:31 * 26:51: Jon 18:26 * 26:52: Stt 9:6; ALK 13:10 * 26:55: Luk 19:47; 21:37

* 26:59: Elam iniᅇn kaunsil nena ‘Sanhedlin’. * 26:61: Jon 2:19-21 * 26:63: Ais 53:7; Mat 27:12

* 26:64: Sng 110:1; Dan 7:13; Mat 24:30 * 26:65: Mat 9:3; Jon 10:33

⁶⁵ *Ma anyô bêñ habôk da halanô abô êñ ma hakakaviñ anêñ kwêv ma hanañ, “Lêk yôv! Ôpêntêk habuliñ Wapômbêñ anêñ athêñ ba hanañ nena yanida ma hatôm Wapômbêñ ba môlô lêk olanô abô êñ yôv! Aisê ka alalô lenjinhaviñ nadañô abô doho imbiñ?” ⁶⁶ *Môlônim auk aisê? Yandum malê te?” Ma thêlô enañ, “Yani hanañ abôma hathak Wapômbêñ ba intu ema.”

⁶⁷ *Êñ ma thêlô êsôvwapôk hathak Yisu thohavloma ma êpêñ yani. Ma doho epetav yani ⁶⁸ ba enañ, “O ma Mesia é? O plopet te ma onañ êndêñ yêlô nena opalê intu hik o?”

Pita hanañ nena hathôn Yisu paliñ
(Mak 14:66-72; Luk 22:55-62; Jon 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Pita hamô unyak atu anêñ badêñ kapô ma avi ku te halêm hadêñ yani ma hanañ, “O êntêk intu bôk hoven haviñ Yisu anêñ Galili.” ⁷⁰ Ma Pita hanañ, “Injo! Yahathôn abô intu ba honañ paliñ!” Ma avômalô sapêñ elanô anêñ abô.

⁷¹ Pita hi badêñ abôlêk ma avi ku yañ hayê ma hanañ hadêñ avômalô, “Anyô êntêk bôk hamô haviñ Yisu anêñ Nasalet.” ⁷² Ma Pita dalam Wapômbêñ anêñ athêñ ba hanañ hathak lonbô, “Mi anôn! Yahathôn ôpêntu paliñ!” ⁷³ Vêm ma nê takatu ba imiñ badêñ kapô êlêm hadêñ Pita ma enañ, “Môlô lemimselo donjom ba intu o ma Yisu anêñ anyô te.”

⁷⁴ Ma donjom Pita hanañ, “Ya miñ yahanañ abô avanôn ami, êñ ma tem Wapômbêñ nêm vovan êndêñ ya. Yahalam Wapômbêñ anêñ athêñ ba yahanañ nena yahathôn ôpêntu paliñ!” Kethen oyañ ma tale halan. ⁷⁵ *Ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanañ hadêñ yani nena, “Tale miñ halan ami denañ, ma tem onañ êtôm bôlôn lô nena hôthôn ya paliñ.” Êñ ma Pita hale yañ ma lahiki ba halan bêñ.

* 26:66: Wkp 24:16; Jon 19:7

* 26:67: Ais 50:6; 53:5

* 26:75: Mat 26:34

* 27:5: Mat 26:14-15

* 27:9-10: Jer 19:13; 32:6-9

27

Ewa Yisu ba i hadêñ Pailat
(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

¹ Lôkbôk momañiniñ ma nê bêñbêñ êbôk da sapêñ lôk avômalô IsraeI iniñ nê bêñbêñ ethak donjom ma ibutiñ abô ek nijik Yisu vônô. ² Ma ekak ban luvi lusu ma ewa ba i hadêñ Pailat, anyô Lom atu ba hayabiñ Judia.

Judas hama
(Ap 1:18-19)

³ Judas ôpatu ba hanañ Yisu bêñ halanô nena lêk idum abô yôv ek nijik Yisu vônô. Êñ ma lahiki bêñ ba hi hêv valuseleñ 30 seleva takatu hadêñ nê bêñbêñ êbôk da lôk avômalô iniñ nê bêñbêñ hathak lonbô ⁴ ma hanañ, “Lêk yahadum kambom hathak yahanañ ôpatu ba kambom mi bêñ.”

Êñ ma thêlô enañ, “Oda anêm malaiñ ma miñ yêlôaniñ ami.” ⁵ *Ma Judas hakaliv valuseleñ seleva takêñ hayô unyak matheñ kapô ma hi havaklôk ba hama.

⁶ Ma nê bêñbêñ êbôk da isup valuseleñ seleva takêñ ba enañ, “Valuseleñ êntêk ma valuseleñ êv ek nijik anyô vônô esak. Ba intu abô balabuñ hanañ nena valuseleñ takêñ ma miñ nandô êmô imbiñ unyak matheñ anêñ valuseleñ ami.” ⁷ Ma thêlô ibutiñ abô ek nêntêm anyô hapesañ uñ anêñ pik bute vuli ek nedav avômalô lon buyañ ênjêk. ⁸ Ma avômalô elam pik êñ nena “Engasô Thalaleñ” ek malê nena ewa valuseleñ ek nijik anyô yañ vônô esak. ⁹⁻¹⁰ *Ba intu Wapômbêñ anêñ abô hik anôn ba hanañ hadêñ plopet Jelemaia nena, “Thêlô ewa valuseleñ ba êv anyô hapesañ uñ anêñ pik bute vuli hatôm atu ba Wapômbêñ hanañ hadêñ ya.

Valuseleñ êñ ma avômalô IsraeI elam hatôm yani anêñ vuli ba êv ek nijik yani vônô.” *Sekalaia 11:12-13*

Yisu hadum abô hathak Pailat
(Mak 15:2-15; Luk 23:1-5,13-25;
Jon 18:28-19:16)

11 Yisu hamiņ anyô bêņ Pailat thohavloma, ma Pailat hanaņ, “O ma avômalô Israeļ inij kiņ e?” Ma Yisu hanaņ nena, “Intu êņ, hatôm intu honaņ.”

12 *Nê bêņbêņ êbôk da lôk avômalô inij nê bêņbêņ ibi Yisu liņkupik hathak abô lomaloma. 13 Êņ ma Pailat hanaņ, “Aisê! Miņ holaņô inij abô ami ma o bônôņ eka?” 14 Ma doņtom yani bônôņ iyom ma miņ hanaņ inij abô viyaņ ami. Ba intu Pailat hasoņ kambom.

15 Waklavôņ Hale ba Hi nômbêņ intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôņ te anêņ athêņ ek Pailat nêmvê. Ma Pailat hathak hêv ôpêņ vê.

16 Sondabêņ êņ ma anyô te anêņ athêņ nena Yisu Balabas hamô koladôņ. Ma avômalô bêņ anôņ eyala ôpêņ. 17 Aêņ ba avômalô sapêņ ethak doņtom ma Pailat hanaņ hik thêlô liņ, “Yatak opalê te êndêņ mólô, Balabas mena Yisu atu ba elam nena Mesia?” 18 *Pailat hayala nena nê bêņbêņ êbôk da lôk nê bêņbêņ leņiņdaņ hathak Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanaņ aêņ.

19 Pailat halaņô abô denaņ ma yanavi hêv abô hadêņ yani ba hanaņ, “Bôkam ma yahayê niaviņ te ba yahakô kambom. Aêņ ba miņ undum nômlate êndêņ anyô thêthôņ intu ami.”

20 Ma doņtom nê bêņbêņ êbôk da lôk nê bêņbêņ êlôk avômalô leņiņ ek nendam Balabas ma nenaņ êndêņ Pailat nena nijik Yisu vônô. 21 Aêņ ba Pailat hanaņ hik thêlô liņ, “Yatak anyô ju êntêk yaņ sê?” Ma avômalô elam, “Balabas.” 22 Ma Pailat hanaņ hik thêlô liņ hathak loņbô nena, “Ma Yisu atu ba elam nena Mesia, yandum ôpêņ aisê?” Ma sapêņ elam nena, “Nijik vônô esak a!” 23 Ma Pailat hanaņ, “Eka? Yani hadum malê kambom?”

Ma doņtom thêlô elam lôklala hathak loņbô nena, “Nijik vônô esak a!”

24 *Pailat halaņô thêlôniņ kaêk ma hayê nena vovak bêņ hadum ek imbitak ba anêņ ku êņ tem miņ hik anôņ ami. Êņ ma yani hawa ņaņ ma hathik baņ hamiņ avômalô maleņiņ ma hanaņ nena, “Ôpêntêk hama, ma mólôda unim malaiņ ma miņ yenaņ malaiņ ami!” 25 *Ma avômalô sapêņ enaņ viyaņ, “Yôv! Yêlô lôk yêlôaniņ avômena inij malaiņ!” 26 Êņ ma Pailat hatak Balabas ba hi. Ma hanaņ ek nebali Yisu esak yak lôkmaņgiņ vêmvê ma hatak halôk nê vovak baheniņ ek nijik vônô esak a.

Nê vovak enaņ abôma hathak Yisu
(Mak 15:16-20; Jon 19:2-3)

27 Pailat anêņ nê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêņ unyak badêņ kapô. Ma elam nê vovak sapêņ êlêmvê ethak doņtom ba ekalabu yani siņ. 28 *Ma ibi anêņ nômkama thô ba hamiņ liņ popam. Ma ewa kiņ anêņ kwêv thalaleņ daim te ma ik hathak yani. 29 Ma ewa yak lôkmaņgiņ atu ba epesaņ hatôm kiņ inij kuluņ ma ik halôk wakadôk. Ma etak kôm halôk yani baņ vianôņ ba havaloneņ hatôm kiņ inij kwandiņ. Ma thêlô elek veņiņdôņ lêlô hadêņ yani ma enaņ abôma nena, “Waklêvôņ mavi, avômalô Israeļ inij kiņ!” 30 *Ma vi êsôvwapôk hathak yani ma vi ewa kwandiņ atu ba ik wakadôk hathak. 31 Ma enaņ abôma hathak yani vêmvê ma ibi kwêv thalaleņ atu thô ma ik yanida anêņ kwêv daim hathak loņbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

Ik Yisu hathak a
(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

32 Ewa ba i ma êpôm anyô Sailini te ba anêņ athêņ nena Saimon halôk loņôndê. Ma êpôviņ ôpêņ ek enja Yisu anêņ alovalaņaņsiņ. 33 Êņ ma thêlô i êyô loņ te anêņ athêņ nena

* 27:12: Ais 53:7 * 27:18: Jon 11:47-48; 12:19 * 27:24: Lo 21:6-9 * 27:25: Ap 5:28 * 27:28: Luk 23:11 * 27:30: Ais 50:6 * 27:34: Sng 69:21

Golgota, athêḡ êḡ anêḡ ôdôḡ nena Lon Lenkadôk Lokwanḡ. ³⁴ *Lon êḡ ma thêlô ewa wainḡ ba eyelanḡ nôm maninḡ te halôk ma êv hadêḡ yani ek inum ek minḡ vovanḡ bêḡ anôḡ ami. Yani hanum dokte iyom ma hadô. ³⁵ *Êḡ ma thêlô ik yani lonḡ hathak a. Vêḡ ma ibi valu ek nêḡê nena opalêla intu tem neja anêḡ kwêv lo sôp. ³⁶ Vêḡ ma êlôk êmô ma eyabinḡ ininḡ ku êḡ. ³⁷ Yani wakadôk vulinḡ ma eto abô atu ba idum anêḡ abô ḡama hathak ba eto nena,

ÔPÊNTÊK MA YISU, AVÔMALÔ ISLAEL
ININḡ KINḡ

³⁸ *Ma êthôkwêḡ anyô vani lokwanḡju havinḡ. Êthôkwêḡ yanḡ haminḡ Yisu banḡ vianôḡ, ma yanḡ haminḡ banḡ vikenḡ. ³⁹ *Ma avômalô takatu ba elom lonḡndê êḡ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuninḡ lenḡkadôk ⁴⁰ *ba enanḡ, “O atu ba honanḡ nena tem undininḡ Wapômbêḡ anêḡ unyak mathenḡ ma ondav esak lonḡbô êtôm wak lô iyom e? Êḡ ma nêḡm oda bulubinḡ! O ma Wapômbêḡ anêḡ Nakadunḡ, e? Êḡ ma otak alovalanḡnsinḡ ma ôlêḡm pik!” ⁴¹ Ma ḡê bêḡnbêḡ êbôk da lôk ḡê lôk kauk hathak abô balabunḡ lôk avômalô ininḡ ḡê bêḡnbêḡ, thêlô enanḡ abôma havinḡ ba enanḡ, ⁴² “Ôḡḡ! Yani bôk hêv avômalô vi bulubinḡ, ma donḡtom minḡ hatôm nêḡm yanida bulubinḡ ami eka? Yani ma Israel ininḡ kinḡ e? Êḡ ma etak alovalanḡnsinḡ ba êlêḡm pik ek alalô nagê ba nanêḡmiminḡ yani!” ⁴³ *Ôpêḡ hêvhavinḡ Wapômbêḡ ba hananḡ, ‘Ya Wapômbêḡ anêḡ Nakadunḡ’. Yôv! Alalô nagê! Wapômbêḡ lahavinḡ nêḡm yani bulubinḡ e?” ⁴⁴ Ma anyô kambom ju atu ba iminḡ alovalanḡnsinḡ havinḡ yani enanḡ abôma havinḡ.

Yisu hama
(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

⁴⁵ Wاكلêvônḡ binḡ ma momanḡninḡ hayô pik sapêḡn vôv ba hêk aleba

hayô 3 kilok. ⁴⁶ *Habobo 3 kilok ma Yisu halam lôklala nena, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êḡ anêḡ ôdôḡ aêntêk, “Yenanḡ Wapômbêḡ, yenanḡ Wapômbêḡ, aisê ka hôdô ya?” ⁴⁷ Ma avômalô vi atu ba iminḡ lonḡ êḡ elanḡ abô êḡ ma enanḡ, “Yani halam Elia!” ⁴⁸ *Kethenḡ oyanḡ ma ḡê êḡ te hi ma hawa kapôk ba hasonḡ halôk wainḡ maninḡ. Ma hathôkwêḡ kapôk êḡ hathak apiyak te ba hêv hadêḡ yani ek inum. ⁴⁹ Ma anyô vi enanḡ, “Dô! Alalô nagê vêḡmam! Yakô Elia tem êlêḡm nêḡm yani bulubinḡ la?” ⁵⁰ Ma yani halam kaêk lôklala hathak lonḡbô ma hatak dahô ba hi ma hama.

⁵¹ *Ma sôp bêḡn atu ba haminḡ unyak mathenḡ ek hayanḡ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vulinḡ ba hayô vibinḡ. Ma duviaḡ hayôkwinḡ pik ma valu hapupup nenanena. ⁵²⁻⁵³ Ma siô abôlêk hakyav. Ma avômalô mathenḡ sêbôk atu ba ema ma Wapômbêḡ hik i linḡ ba etak siô ma iviyô hathak lonḡbô. Ma eyabinḡ Yisu anêḡ haviyô hathak lonḡbô, êḡ ma thêlô lôkthô i unyak mathenḡ Jerusalem. Ma avômalô bêḡn anôḡ êyê i. ⁵⁴ Ma anyô vovak laik lôk ḡê vovak takatu ba eyabinḡ Yisu êmô êyê duviaḡ lôk nôm takatu ba habitak. Êḡ ma thêlô êkô kambom ba enanḡ nena, “Avanôḡ binḡ, ôpêntêk ma Wapômbêḡ anêḡ Nakadunḡ anôḡ!”

⁵⁵⁻⁵⁶ *Ma Malia anêḡ Magadala, ma Malia Jems lo Josep ininḡ talêbô, ma Sebedi anêḡ nakadunḡ luvi ininḡ talêbô, thêlô lôk avi bêḡn anôḡ iminḡ daim dokte ba êyê. Avi takêḡn bôk etak Galili ma evenḡ havinḡ Yisu ek êv yani sa.

Elav Yisu
(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

⁵⁷⁻⁵⁸ *Yanḡsinḡ ma anyô lôk valuseleḡn bêḡn te anêḡ Alimatia ba anêḡ athêḡn nena Josep halêḡm hayê Pailat. Yani bôk halanḡô Yisu anêḡ abô ba hasopa ba intu hi hananḡ hadêḡn Pailat nena,

* 27:35: Sng 22:18 * 27:38: Ais 53:12 * 27:39: Sng 22:7; 109:25 * 27:40: Mat 26:61; Jon 2:19

* 27:43: Sng 22:8 * 27:46: Sng 22:1 * 27:48: Sng 69:21 * 27:51: Kis 26:31-33; Hib 10:19-20

* 27:55-56: Luk 8:2-3 * 27:57-58: Lo 21:22-23

“Hatôm yanja Yisu anêḡ kupik e?” Êḡ ma Pailat hananḡ hadêḡ ḡê vovak ba êv hadêḡ Josep. ⁵⁹ Ma Josep hawa Yisu liḡkupik ba havuliv siḡ hathak sôp thapuk mabuḡ mavi te. ⁶⁰ *Ma hawa Yisu liḡkupik ba hi hadô hêk anêḡ siô lukmuk te. Siô êḡ ma elav valu abyanaḡ ba epesaḡ ek nedav ḡê ḡama êndôk. Yôv ma habubi valu bêḡ te ba hik siô abôlêk siḡ hathak ma hi. ⁶¹ Ma Malia anêḡ Magadala, thai lôk Malia yanḡ, êmô saku ma êyê siô êḡ.

Nê vovak eyabiḡ siô

⁶² Waklavôḡ êpôpêk nômkama Sabat lêk hale ba hi yôv. Ma haviyô hayaḡ ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê Palisi i ek nêgê Pailat. ⁶³ *Ma thêlô enaḡ, “Anyô bêḡ, yêlô leḡhabi nena anyô abôyaḡ atu hamô lôkmala denaḡ ma hananḡ nena êtôm wak lô, ma tem nijik yani liḡ ba imbiyô esak loḡbô.

⁶⁴ “Ba intu nêḡ ḡê vovak ini ek neyabiḡ siô êtôm wak lô êḡ. Yakô yanida anêḡ ḡê ku ini neja anêḡ kupik vani ma nesau avômalô nena, ‘Wapômbêḡ lêk hik yani liḡ ba haviyô hathak loḡbô.’ Abôyaḡ êḡ ma tem kambom anôḡ ek yaḡ môḡ atu.” ⁶⁵ Êḡ ma Pailat hananḡ hadêḡ thêlô, “Mavi. Noja ḡê vovak doho ba unu ek nepe-saḡ siô abôlêk êḡ ba majaḡ.” ⁶⁶ Êḡ ma thêlô i ma ebalanḡ valu atu ba hamô siô abôlêk siḡ. Yôv ma thêlô enaḡ hadêḡ ḡê vovak, “Môlô nômô ek noyabiḡ siô êntêk.”

28

Yisu haviyô hathak loḡbô

(Mak 16:1-10; Luk 24:1-10; Jon 20:1-18)

¹ Sabat hale ba hi. Ma sonda êḡ anêḡ wak te môḡ hayô. Lôkbôk mo-maḡiniḡ ma Malia anêḡ Magadala lôk Malia yanḡ thai i ek nêgê siô. ² Ma duviaḡ bêḡ hayô ek malê nena Anyô Bêḡ anêḡ aḡela te halôk anêḡ leḡ ba halêḡ ba habubi valu bêḡ atu vê ma hayô hamô loḡ ba hamô. ³ Anêḡ

thohavloma hatôm damak ma anêḡ kwêv ma thapuk anêḡ dôêḡ. ⁴ Ma ḡê vovak êyê ba êkô kambom ba elowaliḡ. Ba êv yak êlôk êk êtôm ḡê ḡama.

⁵ Êḡ ma aḡela hananḡ hadêḡ avi ju êḡ, “Miḡ nôkô ami. Yahayala nena mamu ôbôlêḡ Yisu, ôpatu ba ik hathak a. ⁶ *Wapômbêḡ lêk hik yani liḡ yôv ba haviyô hathak loḡbô hatôm bôk ba hananḡ. Yani miḡ hêk loḡ êntêk ami ma lêk hi yôv. Ma nôlêḡ ek ôḡgô loḡ atu ba yani hêk. ⁷ Mamu kethêḡ ba unu nonanḡ êndêḡ anêḡ ḡê ku nena, ‘Wapômbêḡ lêk hik yani liḡ hêk ḡama ba haviyô hathak loḡbô. Ma lêk hamôḡ ek môlô ba hi Galili. Ôyô loḡ êḡ ma tem nôpôm yani.’ Abô êntêk intu yahalêḡ hathak.”

⁸ Avi ju êḡ elanô abô êḡ ba êkô, ma doḡtom thai leḡḡmavi anôḡ haviḡ. Ma thai etak siô ma elanḡiḡ kethêḡ ba i ek nenaḡ abô êḡ êndêḡ anêḡ ḡê ku. ⁹ Ma Yisu hapôm thai ma hananḡ, “Lôkbôk mavi.” Ma thai i evalonḡ vakapô ma êv yeḡ hadêḡ yani. ¹⁰ *Êḡ ma hananḡ, “Mamu miḡ nôkô ami ma unu nonanḡ êndêḡ yenaḡ aiyaḡ thêlô nena ini Galili. Loḡ êḡ ma tem thêlô nêpôm ya.”

Nê vovak iniḡ abôyaḡ

¹¹ Avi ju êḡ evenḡ denaḡ ma ḡê vovak doho eyabiḡ siô êyô Jelusalem. Ma thêlô i hadêḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da ma enaḡ abô hathak duviaḡ lôk aḡela. ¹² Ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê bêḡbêḡ ethak doḡtom ma epesaḡ abô ek nêḡnêḡ valuselaḡ bêḡ anôḡ êndêḡ ḡê vovak. ¹³ Ma thêlô enaḡ hadêḡ ḡê vovak nena, “Môlô nonanḡ aêntêk êndêḡ avômalô, ‘Yêlô ek sôm ba athôḡ paliḡ ma Yisu anêḡ ḡê ku êlêḡ hadêḡ bôlôvôḡ ma ewa anêḡ kupik vani.’” ¹⁴ Ma thêlô enaḡ abô doho haviḡ hadêḡ ḡê vovak nena, “Anyô bêḡ Pailat halaḡô abô hathak nôḡ êḡ, ma yêlô tem napesaḡ abô imbiḡ yani ek môlô miḡ nôpôm malaiḡ ami.”

* 27:60: Ais 53:9 * 27:63: Mat 12:40; 16:21; Mak 9:31; 10:33-34; Luk 9:22; 18:31-33; Jon 2:19-21

* 28:6: Mat 12:40; 16:21 * 28:10: Mat 26:32

15 Ma nê vovak ewa valuselen ma idum hatôm atu ba nê bêñbêñ enañ. Ma abô êñ intu hi havenñ Israeł inin loñ sapêñ ba enañ aêñ aleba lêk.

*Yisu hêv ku hadêñ anêñ nê ku
(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23)*

16 *Nê ku lauminñ ba lahavute i Galili ma êyô dumlolê atu ba Yisu bôk hanañ yôv nena thêlô ini. 17 Thêlô êyê Yisu ma êv yeñ hadêñ yani. Ma doho êthônñ paliñ dokte ba leñññhabi nena, “Êntêk ma Yisu mena mi e?” 18 *Êñ ma halêm ma hanañ hadêñ i, “Wapômbêñ hêv athêñ bêñ hadêñ ya ek yayabinñ leñ lôk pik lôkthô. 19 *Aêñ ba mólô unu êtôm pik sapêñ ma nundum avômalô sapêñ ba nimbítak êtôm yenañ avômalô. Ma nusik thêlô êndôk ñañ esak Wapômbêñ lôk Nakaduñ ma Lovak Mathenñ ininñ athêñ. 20 Ma nôndônñ thêlô ek nesopa abô nômbêñ atu ba bôk yahêv hadêñ mólô yôv. Odañô! Tem yamô imbinñ mólô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ endeba pik lo leñ anêñ dañ.”

* 28:16: Mat 26:32 * 28:18: Jon 13:3; Ep 1:20-22 * 28:19: Mak 16:15-16; Ap 1:8

Abô Mavi atu ba Mak hato Abô môñ

Mak hato kapya êntêk. Yani anêñ athên yañ nena Jon Mak. Yani ma anyô Israel te. Sêbôk atu ba Yisu hadum anêñ ku hamô pik, ma Mak ma anyô muk denañ ba intu miñ hi haviñ Yisu ami. Yani halumbak bêñ hamô Jelusalem ba intu halañô abô hathak Yisu (Ap 12:12). Môñ anôñ ma Pol lo Banabas i luvuluvu, ma ewa Mak haviñ (Ap 12:25; 13:5; 13:13; 15:36-39; Kol 4:10; 2Ti 4:11). Haven yam ma Mak hamô haviñ Pita hamô Lom. Pita bôk hayê Yisu anêñ ku lôkthô hathak ma, ba intu hanañ ba Mak hato.

Mak hik thô nena Yisu Kilisi ma Wapômbên anêñ Nakaduñ ba havalon Wapômbên anêñ lôklokwañ ba hadum nômbithi lomalama hathak. Ma hato haviñ nena Yisu halêm pik hatôm anyô ku te. Mak hayê malaiñ lomalama hapôm avômalô êvhaviñ anêñ Lom, ba intu hato kapya êntêk ek embatho avômalô êvhaviñ loñ ek nimin lôklokwañ. Mak hayê nena Yisu anêñ lôklokwañ ma bêñ anôñ ba hamôñ ek Sadan anêñ.

Hato kapya êntêk hadên sondabên 55 mena 65 AD la.

Jon anyô hathik ñañ hapôpêk Yisu anêñ loñôndê

(Mat 3:1-12; Luk 3:1-17; Jon 1:19-28)

¹ Abô Mavi êntêk ma hathak Wapômbên nakaduñ Yisu Kilisi.

² Hatôm plopet Aisaia bôk hato aêntêk,

“Ondañô! Tem yanêm yenañ anyô ku te ek enja abô êmôñ ek o,

ôpên tem êpôpêk anêm loñôndê.

Malakai 3:1

³ *Kaêk te dalam haven loñ thiliv nena,

‘Nôpôpêk loñôndê ek Anyô Bêñ êlêm, ma nopesañ ba imbitak thêthôñ ek yani.’ ” *Aisaia 40:3*

⁴ *Aên ba Jon anyô hathik ñañ habitak anêñ loñ thiliv ba hanañ ek avômalô nede kapôlôñij liliñ ba nisik ñañ ek Wapômbên nêm iniñ kambom vê. ⁵ Êñ ma avômalô Judia lo Jelusalem sapên ibi thêthô ba i hadên yani ek enañ iniñ kambom bêñ. Ma Jon hathik i halôk ñañ Jolodañ.

⁶ *Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesañ hathak bok kamel vuluk ma havak bokñgôp epesañ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayañ kôm sopek lôk hanum biyo thôk. ⁷ *Ma hanañ nena, “Ôpatu ba tem emben ya yam anêñ lôklokwañ ma bomañ ek yenañ. Yani ma anyô lôk athên bêñ ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yakôm ba yapole anêñ vakapô bokñgôp anêñ yak vê ami. ⁸ Yahathik môlô hathak ñañ. Ma donjom yani tem isik môlô esak Lovak Matheñ.”

Jon hathik Yisu

(Mat 3:13-17; Luk 3:21-22; Jon 1:32-34)

⁹ Wak te ma Yisu hatak Nasalet anêñ Galili ba halêm ma Jon hathik yani halôk ñañ Jolodañ. ¹⁰ Yisu haviyô anêñ ñañ kapô ma hayê leñ hakyav ma Lovak Matheñ halôk ba halêm ek yani hatôm menak bôbô.

¹¹ *Ma abô te halêm anêñ leñ nena, “O ma yenañ Okna atu ba yalenhaviñ. Yalenmavi anôñ hathak o.”

Sadan halôk Yisu la ek indum kambom

(Mat 4:1-11; Luk 4:1-13)

¹² Ma ketheñ oyañ ma Lovak Matheñ hêv Yisu vê hi loñ thiliv.

¹³ *Yisu hamô loñ êñ hatôm wak 40, êñ ma Sadan hayô ba halôk yani la. Yani hamô haviñ alim bomañ ma anjela eyabin yani.

* 1:3: Ais 40:3 * 1:4: Ap 13:24; 19:4 * 1:6: 2Kin 1:8; Mat 11:8 * 1:7: Ap 13:25 * 1:11: Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; Mak 9:7 * 1:13: Sng 91:11-13

Yisu anêḡ ku mōḡ
(Mat 4:12-17; Luk 4:14-15)

14 *Etak Jon halôk koladōḡ, êḡ ma Yisu hi Galili ma hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi bēḡ nena, 15 **“Wakma lêk hayô yôv ba Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak lêk habobo. Aêḡ ba node kapôlômim liliḡ lôk nônêḡmimbiḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi!”*

Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani
(Mat 4:18-22; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42)

16 Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêḡ danḡ ma hayê Saimon lo yaḡ Andulu. Thai ma ḡê ik alim ba lêk ekaliv yakseḡ havenḡ. 17 Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thai, *“Mamu nôlêḡ nosopa ya. Tem yandum ba mamu nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim halôk yakseḡ.”* 18 Ketheḡ oyaḡ ma thai êdô iniḡ yakseḡ hamô ma esopa yani.

19 Yisu habup hathak vauna ma hayê Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nali ba êmô iniḡ yeḡ ma idu iniḡ yakseḡ titip. 20 Hayê thai ma halam, êḡ ma êdô lambô Sebedi hamô yeḡ havinḡ anêḡ ḡê ku, ma i esopa yani.

Yisu hêv ḡḡok vê
(Luk 4:31-37)

21 Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ba êmô. Ma Sabat hayô ba Yisu hi unyak yeḡ ma hadôḡ avômalô. 22 *Thêlô elanô anêḡ abô ba esonḡ kambom ma leḡinḡhabi nena yani miḡ hadôḡ i hatôm ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ ami. Mi, hadôḡ i hatôm anyô lôk athêḡ bēḡ. 23 Ma anyô te hamô unyak yeḡ êḡ ba ḡḡok lelaik hamô havinḡ yani. Ma halam nena, 24 **“Yisu anêḡ Nasalet, hôleḡ ek udum malê êndêḡ yêlô? Hôleḡ ek umbuliḡ yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêḡ anêḡ Anyô Mathenḡ.”*

25 Êḡ ma Yisu hathaḡ ḡḡok êḡ ba hanaḡ, *“O bônôḡ ma otak ôpêḡtu!”* 26 *Ma ḡḡok lelaik êḡ hayôkwiḡ ôpêḡ

kambom anôḡ ba hanḡaliak ma hatak ôpêḡ ba hi.

27 Ma avômalô sapêḡ esonḡ kambom ba enaḡ hadêḡ i, *“Malê êntêk aêḡ am? Yani hadôḡ auk lukmuk hatôm anyô lôk athêḡ bēḡ. Ma hanaḡ lôklokwaḡ hadêḡ ḡḡok lelaik ma elanô anêḡ abô ba esopa.”* 28 *Ma abô hathak Yisu halanḡvinḡ havenḡ Galili iniḡ loḡ sapêḡ.

Yisu hadum avômalô lijiḡ bēḡ anôḡ mavi
(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Ma Yisu thêlô etak unyak yeḡ, ma i Saimon lo Andulu iniḡ unyak. Ma Jems lo Jon i iviḡ. 30 Êyô unyak, ma enaḡ hadêḡ Yisu nena Saimon yaḡavi hapôm lijiḡ vovaḡ ba hêk. 31 Ma Yisu hi hadêḡ avi êḡ ma havalonḡ baḡ ma hadadi haviyô. Êḡ ma lijiḡ hatak yani ma hapôpêk nôḡ ek thêlô.

32 Wak halôk abuk ma avômalô ewa ḡê lôk lijiḡ lôk ḡê takatu ba ḡḡok habuliḡ i ba êlêḡ ek Yisu. 33 Lôk avômalô malak lôḡ êḡ sapêḡ êlêḡ iviḡ ba êmô unyak anêḡ piklêvôḡ. 34 *Êḡ ma Yisu hadum avômalô lôk lijiḡ lomaloma bēḡ anôḡ mavi. Ma hêv ḡḡok bēḡ anôḡ vê havinḡ. ḡḡok takêḡ eyala nena yani intu opalê ba miḡ hatak i ek nenaḡ abô ami.

Yisu da hi loḡ thiliv ek eteḡ mek
(Luk 4:42-44)

35 *Lôkbôk momaḡiniḡ mi ma Yisu haviyô ba hi loḡ thiliv ek eteḡ mek. 36 Ma Saimon thêlô i êbôleḡ yani havenḡ. 37 Êpôm yani ma enaḡ, *“Avômalô sapêḡ êbôleḡ o havenḡ.”*

38 Ma Yisu hanaḡ, *“Alôana buyaḡ. Alôana malak lôḡ takatu ba hamô habobo ek yanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô êndêḡ i imbiḡ. Hathak ôdôḡ êḡ iyom intu yahalêḡ.”* 39 *Ma Yisu havenḡ Galili iniḡ loḡ sapêḡ ma hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hamô iniḡ unyak yeḡ lôk hêv ḡḡok bēḡ anôḡ vê hêk avômalô.

* 1:14: Mak 6:17 * 1:15: Mat 3:2 * 1:22: Mat 7:28-29 * 1:24: Mak 5:7 * 1:26: Mak 9:26
* 1:28: Mat 4:24 * 1:34: Mak 3:10-12 * 1:35: Mat 14:23; Mak 6:46 * 1:39: Mat 4:23; 9:35

Yisu hadum anyô lôk palê lepla te mavi

(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

⁴⁰ Ma anyô lepla te hi hayô ek Yisu ma halek vadônj lélô ma habui hadênj Yisu ba hanañ, “Hathak oda anêm lemhaviñ, ma hatôm undum ba yam-bitak mavi.”

⁴¹ Ma Yisu lahiki hathak ôpênj ba hatak bañ hayôhêk yani ma hanañ, “Yalenj haviñ. Umbitak mabuñ mavi.”

⁴² Êñ ma palê lepla êñ hayôv ma lijkupik habitak mabuñ mavi.

⁴³ Ma Yisu hêv ôpênj ba hi ketheñ ma hanañ lôklokwañ hadênj yani nena, ⁴⁴* “Minj onañ nôm êñ bêñ êndênj avômalô vi ami. Nu êndênj nê êbôk da ma nuñgwik o thô êndênj i iyom. Ma osopa balabuñ atu ba Mose bôk hato ba nê da ek nê êbôk da nêgê o nena lêk hubitak mabuñ.” ⁴⁵ Ma donjom ôpênj minj hasopa Yisu anênj abô thêthônj ami. Mi, hanañ bêñ ba abô êñ hi mayaliv. Ba intu Yisu minj hatôm ni lomalak nenanena ami. Mi, hi havenj loñ thiliv, ma avômalô êlêm anênj luvuluvu ba êyô ek nêgê yani.

2

Yisu hadum anyô havuviñ te mavi

(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

¹ Wak doho hale ba hi ma Yisu hi Kapaneam hathak loñbô ma avômalô elañô nena Yisu lêk hayô anênj loñ.

² Êñ ma avômalô bêñ anônj êlêm ba êmô unyak kapô êñ aleba putup, ma unyak abôlêk putup aênj iyom. Ma Yisu hanañ Wapômbênj anênj abô hadênj i. ³ Ma anyô doho ewa anyô havuviñ te ba êlêm ma anyô ayova evak. ⁴ Avômalô bêñ anônj ba loñ putup ba minj hatôm neja ôpênj ba ini unyak kapô ek Yisu ami. Ba ethak unyak vôn ba êngô unyak vôn abyanj ma êlêlô ôpênj halôk yêm aleba habup ek Yisu. ⁵ Yisu hayê thêlônij êvhaviñ, ma hanañ hadênj anyô havuviñ atu nena, “Yenanj okna, lêk yahêv anêm kambom sapênj vê.”

* **1:44:** Wkp 14:1-32 * **2:16:** Mat 11:19

⁶ Ma nê lôkauk hathak abô balabuñ doho êmô haviñ ba lenjñhabi nena, ⁷ “Aisê ka ôpêntêk hanañ aênj? Ôpênj hasonj nena yani ma Wapômbênj e? Anyô late minj hatôm nêmbom vê ami ma Wapômbênj iyom.”

⁸ Yisu hayala thêlônij auk ba hanañ nena, “Aisê ka mólô lemimhikam hathak abô êntêk? ⁹ Abô alê intu vumvum ek yanañ êndênj anyô havuviñ êntêk: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapênj vê’ mena ‘Umbiyô onja anêm yêm ba ombenj.’ ¹⁰ Aênj ba tem yanjik thô êndênj mólô nena Anyô Anênj Nakaduñ atu anênj athênj ma bêñ ba hatôm nêmbom vê.” Êñ ma hanañ hadênj anyô havuviñ atu aêntêk, ¹¹ “Yanañ êndênj o nena umbiyô uminj ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.” ¹² Êñ ma ôpênj haviyô anênj avômalô malêvônj ma hawa anênj yêm ma hale yainj ba hi. Avômalô esonj kambom ba êbô Wapômbênj anênj athênj ba enañ, “Yêlô minj bôk ayê nômlate aêntêk ami!”

Yisu halam Livai

(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

¹³ Ma Yisu hatup hi kasukthôm anênj dañ. Ma avômalô bêñ anônj êyô ma yani hadônj i. ¹⁴ Yani habup hathak ma hayê Livai, Alpius nakaduñ hamô unyak ewa takis. Ma hanañ, “Ôlêm osopa ya.” Êñ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁵ Yisu hayañ nômbom haviñ Livai hamô anênj unyak. Ma nê ewa takis lôk nê idum kambom bêñ anônj êyô eyañ nômbom haviñ yani lôk anênj nê ku ek malê nena thêlô bêñ anônj esopa Yisu. ¹⁶ *Ma Palisi doho atu ba nê lôkauk hathak abô balabuñ êyê ma enañ hik anênj nê ku lij, “Yisu hayañ nômbom haviñ nê ewa takis lôk nê idum kambom eka?”

¹⁷ Yisu halañô iniñ abô ma hanañ, “Nê lôk lijij iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijij mi ma mi. Ma aênj iyom yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom. Ma minj yahalêm ek yandam nê thêthônj ami.”

Enañ hik Yisu liñ hathak kobom evak balabuñ ek nô

(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

¹⁸Wak te ma Jon anêñ nê ku lôk Palisi esopa iniñ kobom evak balabuñ ek nô ek leñinhabi Wapômbêñ. Ma avômalô doho êyô ek Yisu ma enañ hik liñ, “Jon lo Palisi iniñ nê ku evak balabuñ ek nô ma anêm ma mi eka?”

¹⁹Ma Yisu hanañ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êñ ma anêñ anyô môlô eyañ nô lôk leñinmavi. Ma miñ hatôm nembak balabuñ ek nô ami. ²⁰Ma donjom haven yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êñ ma anêñ nê môlô tem nembak balabuñ ek nô.

²¹“Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anêñ abyañ siñ esak ami. Hadum aêñ ma tem sôp lukmuk buêñ êmô sôp bô kisi. Êñ ma tem itip bêñ. ²²Ma môlô othak ôkê waiñ lukmuk halôk kolopak epesañ hathak bok kupik bô e? Mi! Waiñ lukmuk êñ tem imbuliñ bok kupik bô atu ba bôk thektheke ba tem ipup ba waiñ engasô ni. Ba intu othak ôkê waiñ lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isiñ mavi ma miñ ipup ami lôk waiñ miñ engasô ni ami.”

Yisu ma Sabat anêñ alañ

(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

²³Sabat te ma Yisu lôk anêñ nê ku i even ku kapô te, ma nê ku ewa wit doho ek nejañ. ²⁴*Ma Palisi enañ hadêñ Yisu, “Ondañô! Abô balabuñ hanañ nena Sabat ma miñ hatôm nandum ku ba naja nô ek nanğañ ami. Ma donjom anêm nê ku ibuliñ waklavôñ êñ!”

²⁵*Ma Yisu hanañ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêñ nê môlô ema kisi ba idum e? ²⁶*Sêbôk atu ba Abiata hadum ku anyô bêñ habôk da, ma Devit habitak hayô Wapômbêñ anêñ unyak mathen kapô ma hayañ polom atu ba mathen anôñ. Polom êñ ma nê êbôk da iyom iniñ ek nejañ ba intu habuliñ abô balabuñ

buêñ. Ma donjom Devit hayañ doho ma hêv doho hadêñ anêñ nê takatu ba iviñ yani ba eyañ.”

²⁷*Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Wapômbêñ hapesañ Sabat ek nêm avômalô sa ma miñ hapesañ avômalô ek Sabat eyabiñ i ami. ²⁸Aêñ ba Anyô Anêñ Nakaduñ atu ma Sabat anêñ Alañ.”

3

Sabat ma Yisu hadum anyô bañ hatyôk te mavi

(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

¹Ma Yisu habitak hayô unyak yen kapô hathak loñbô. Ma anyô bañ hatyôk te hamô unyak êñ kapô. ²Ma nê takatu ba êbôlêm loñôndê ek nenañ Yisu bêñ êmô ma ititiñ yani nena tem indum ôpêñ mavi êndêñ Sabat mena mi e? ³Êñ ma Yisu hanañ hadêñ ôpatu ba bañ hatyôk nena, “Umbiyô umiñ ek avômalô sapêñ nêgê o.”

⁴*Vêm ma hanañ hik thêlô liñ nena, “Alalô hatôm nandum malê ek nasopa balabuñ Sabat? Hatôm alalô nandum mavi mena nandum kambom? Hatôm alalô nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena nanğik i vônô?” Ma donjom sapêñ bônôñ.

⁵Ma Yisu lamaniñ ba hatitiñ i hawê haven lôk lamalaiñ hathak thêlô evaloñ kapôlôñiñ loñ. Êñ ma hanañ hadêñ ôpatu, “Oto bahem.” Ma ôpêñ hatô bañ ma bañ êñ habitak mavi hathak loñbô. ⁶*Yôv ma Palisi ethak donjom haviñ avômalô Israe vi atu ba esopa Helot. Ma evak abô ek nêpôm loñôndê te ek nijik Yisu vônô.

Avômalô bêñ anôñ esopa Yisu

(Mat 12:15-16; Luk 6:17-19)

⁷Yisu lôk anêñ nê ku etak loñ êñ ba i kasukthôm anêñ dañ ma avômalô Galili bêñ anôñ esopa yani. ⁸Avômalô anêñ Judia ma Jelusalem lo Idumia ma nañ Jolodañ vi lôk Taia ma Saidon, bêñ anôñ elañô nô takatu ba Yisu hadum ba intu êlêm ek nêgê yani.

* 2:24: Lo 23:25 * 2:25: 1Sml 21:1-6 * 2:26: Wkp 24:5-9 * 2:27: Lo 5:14 * 3:4: Luk 14:3

* 3:6: Mat 22:15-16

⁹ Ma Yisu hayê avômalô bêñ anôñ ba hanañ hadêñ anêñ ñê ku nena nêpôm yeñ te yapiñ ek avômalô ekalabu yani siñ ma esak yeñ êñ ba ni êmô. ¹⁰ *Ek malê nena bôk hadum avômalô lôk lijiñ bêñ anôñ mavi ba avômalô takatu ba idum lijiñ denañ intu lôklokwañ ek nêsôm yani. ¹¹ *Ma ngôk lelaik takatu êyê yani ma êv yak êlôk êk yani ma ba elañ lôklala nena, “O ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ.” ¹² *Ma doñtom Yisu hanañ lôklokwañ hadêñ thêlô ek miñ nenañ yani bêñ êndêñ anyôla ami.

Yisu dalam ñê ku laumiñ ba lahavuju

(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

¹³ Ma Yisu hathak dum te ba hi ma dalam ñê takatu ba yani lahaviñ ba i hadêñ yani. ¹⁴ Ma habi bañ hayô hamiñ anyô hatôm laumiñ ba lahavuju ma dalam i nena aposel. Yani hatak i ek nêmo imbiñ yani lôk nêmi i ba ini ek nenañ Wapômbêñ anêñ abô bêñ. ¹⁵ Ma yani lahaviñ nêmi lôklokwañ êndêñ thêlô ek nêniem ngôk lomaloma vê. ¹⁶ *Êntêk ma anyô laumiñ ba lahavuju takatu ba Yisu dalam i. Saimon atu ba dalam nena Pita ma ¹⁷ *Jems lo yañ Jon, thai iniñ lambô ma Sebedi. Ma dalam i nena Boanegis. Boanegis anêñ ôdôñ nena Kakalu anêñ Nali. ¹⁸ Ma Andulu lôk Pilip ma Batolomiu lo Matyu ma Tomas lo Jems Alpius nakaduñ ma Tadius lôk Saimon anyô Selot* te ¹⁹ ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanañ Yisu bêñ.

Yisu lo Belsebul
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23; 12:10)

²⁰ Ma Yisu lôk anêñ ñê ku êyô unyak te kapô ma avômalô bêñ anôñ êyô ba ekalabu thêlô siñ hathak lonbô aleba miñ hatôm nejañ nômi ami. ²¹ Ma Yisu anêñ avômalô elañô abô hathak nômi êñ ma êlêmi ek neja yani ba ini

neyabiñ ek malê nena avômalô enañ nena anêñ auk lêk molo.

²² *Ñê lôkauk hathak abô balabuñ anêñ Jelusalem êlôk ba êlêmi ma enañ, “Belsebul* hamô haviñ yani! Ba intu hêv ngôk vê hathak ngôk iniñ anyô bêñ Belsebul anêñ lôklokwañ.”

²³ Ma Yisu dalam thêlô êlêmi ethak doñtom ma hanañ abô lon kapô doho hadêñ i. “Sadañ hatôm nêmi Sadañ vê e? ²⁴ Mi, avômalô lon bêñ te evaki vose hi ôdôñ ju, êñ ma tem nêniem yak. ²⁵ Lôk avômalô ôdôñ te evaki vose hi ôdôñ ju, êñ ma tem nêniem yak aêñ iyom. ²⁶ Ba intu Sadañ hik vovak haviñ yanida ba havaki vose hi ôdôñ ju, êñ ma tem yani nêmi yak ba tem miñ êmô ami. ²⁷ Odañô abô yañ imbiñ. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwañ yañ anêñ unyak kapô ba enja anêñ nômkama vani e? Mi anôñ! Ôpêñ embalon anyô lôklokwañ êñ ba ekak lon am, êñ ma yani hatôm enja anêñ nômkama vani. ²⁸ Yanañ avanôñ êndêñ môlô nena Wapômbêñ tem nêmi avômalô iniñ kambom lomalomaloma lôk abôma takatu ba enañ vê. ²⁹ Ma doñtom anyôla hayê Lovak Mathen anêñ ku ba hanañ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêñ anêñ ku’, êñ ma Wapômbêñ miñ hatôm nêmi kambom êñ vê êñjêk ôpêñ ami. Ma mi. Anêñ kambom êñ tem êñjêk thêthô.”

³⁰ Yisu hanañ abô takêñ hathak ñê takatu ba enañ nena ngôk lelaik hamô haviñ yani.

Yisu anêñ talêbô lôk iviyañ
(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

³¹ *Ma Yisu anêñ talêbô lôk iviyañ êyô imiñ yañ ma êv anyô te ba hi ek enañ êndêñ Yisu nena êlêmi yañ. ³² Avômalô bêñ anôñ lêk ekalabu yani siñ ba enañ, “Lemtambô lôk môlôviyañ imiñ yañ ba leniñhaviñ nêgê o.”

* **3:10:** Mat 14:36 * **3:11:** Luk 4:41 * **3:12:** Mak 1:34 * **3:16:** Jon 1:42 * **3:17:** Luk 9:54

* **3:18:** Selot anêñ ôdôñ nena anyô atu ba hapôlik hathak Lom iniñ gavman ek miñ eyabiñ avômalô Israel ami. * **3:22:** Mat 9:34; 10:25 * **3:22:** Belsebul ma Sadañ anêñ athêñ yañ. * **3:31:** Mak 6:3; Jon 2:12; Ap 1:14

³³ Ma Yisu hanañ hik liñ, “Opalê intu yenañ wakatik lôk aiañ thêlô?”

³⁴⁻³⁵ Ma Yisu hayê avômalô nômbênj atu ba ekalabu yani siñ ma hanañ, “Avômalô takatu ba esopa Wapômbênj anênj lahaviñ, intu yenañ wakatik lôk aiañ ma livônj thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenañ wakatik lôk aiañ thêlô.”

4

Abô loñ kapô hathak anyô hapaliv yanvêk

(Mat 13:1-23; Luk 8:4-15)

¹ *Ma Yisu hadônj avômalô hathak loñbô hamô kasukthôm anênj danj. Ma avômalô bênj anônj ekalabu yani siñ ba intu hathak yeñ te ba hi hamô kasuk habobo liñdanj ma avômalô imiñ liñdanj habup hathak. ² *Ma hadônj thêlô hathak abô loñ kapô bênj anônj. Ba hanañ nena, ³ “Odanô! Anyô te hi hapaliv anênj yanvêk halôk anênj ku. ⁴ Yani hapaliv yanvêk takênj ma vi halôk loñôndê. Êñ ma menak êpôm ba eyañ. ⁵ Ma doho halôk valu kikiliñ ba intu hapup kethenj ek malê nena pik dokte iyom. ⁶ Ma doñtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anênj ñgalôk ma bidonja. ⁷ Ma vi halôk loñ yak lôkmanjij kapô ba yak êñ halumbak hayô yanvêk takênj vov. Ba intu miñ yanvêk êñ hik anônj ami. ⁸ Ma doñtom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bênj ba hik anênj anônj. Vi hatôm 30, ma vi 60, ma vi 100.”

⁹ Yôv ma Yisu hanañ hadênj thêlô, “Môlô ñê lôk lemôndônj ma nodanô abô êntêk katô!”

¹⁰ Avômalô nômbênj atu etak Yisu ba i, êñ ma yani lôk anênj ñê ku laumiñ ba lahavuju ma avômalô takatu ba evenj havenj yani iyom intu thêlô êmô. Ma thêlô enañ hik yani liñ hathak abô loñ kapô takatu ba yani hanañ anênj ôdônj. ¹¹ Ma Yisu hanañ, “Wapômbênj lêk hêv anênj auk loñ kapô hathak anênj loñ lôkliñyak hadênj môlô. Ma doñtom

avômalô vi atu ba êmô yaiñ ek anênj loñ lôkliñyak, thêlô ethak elañô abô êñ hathak abô loñ kapô iyom. ¹² *Aênj ba, “thêlô tem nêgê bênj anônj, ma doñtom tem miñ neyala ami. Ma tem nedanô abô bênj anônj, ma doñtom tem miñ neyala abô takênj anênj ôdônj ami.

Yakô thêlô nede kapôlônjij liliñ, ma Wapômbênj nêm iniñ kambom vê.’ ” *Aisaia 6:9-10*

¹³ Ma Yisu hanañ hadênj thêlô, “Môlô miñ oyala abô loñ kapô êntêk ami e? Aênj ba tem môlô noyala abô loñ kapô yanj aisê? ¹⁴ Anyô atu ba havatho yanvêk, êñ ma hatôm yani havatho Wapômbênj anênj abô. ¹⁵ Ma avômalô vi ma êtôm yanvêk atu ba epaliv halôk loñôndê. Thêlô êñ elañô Wapômbênj anênj abô. Ma doñtom kethenj oyañ ma Sadan hayô ba hêv abô takatu ba evatho halôk thêlô kapôlônjij vê. ¹⁶ Ma avômalô vi ma hatôm yanvêk epaliv halôk valu kikiliñ. Thêlô elañô Wapômbênj anênj abô ba êvhaviñ kethenj lôk leñijmavi. ¹⁷ Ma doñtom miñ habi ñgalôk ami ba intu imiñ vauna iyom. Ek malê nena malaiñ lôk vovañ hapôm thêlô hathak Wapômbênj anênj abô, êñ ma etak iniñ êvhaviñ kethenj oyañ. ¹⁸ Ma avômalô vi êtôm yanvêk epaliv halôk loñ yak lôkmanjij kapô. Avômalô takênj elañô Wapômbênj anênj abô, ¹⁹ *ma doñtom thêlô leñijhiki bênj anônj hathak iniñ lôkmala pik êntêk lôk valuselenj ma malenijkilik hathak nômkama lomaloma. Auk takênj intu hasivuñ Wapômbênj anênj abô ba thêlô miñ ik iniñ anônj ami. ²⁰ Ma avômalô vi ma êtôm yanvêk epaliv halôk pik mavi. Thêlô elañô ba evalonj loñ hêk thêlônjij kapôlônjij. Doho iniñ anônj atu ba hik ma hatôm 30 ma doho 60 ma doho hatôm 100.”

Êthôkwênj atum hamiñ ek nêm deda (Luk 8:16-18)

* **4:1:** Mak 3:7-9; Luk 5:1-3   * **4:2:** Mat 13:34; Mak 4:33-34   * **4:12:** Ap 28:26-27   * **4:19:** Mat 19:23-24   * **4:21:** Mat 5:15; Luk 11:33

21 *Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ nena, “Môlô othak ôtôm atum ba oson halôk un kapô mena uvun hamô loñ kapô e? Mi, môlô ôtôm ba ôthôkwên liñ hamiñ. 22 *Nôm kama nômbên atu ba hamô loñ kapô, êñ ma vêmam ka tem imbitak yaiñ. Ma nômkama takatu ba anyô havun hêk loñ kapô, êñ ma vêmam ka tem imbitak deda. 23 O anyô lôk lemôndôn ma ondanô abô êntêk.”

24 *Vêm ma Yisu hanañ, “Lemim- imbi abô takatu ba yahanañ katô. Ma olañô mavi, êñ ma tem noyala katô anôn lôk noja auk mavi bên anôn imbiñ. 25 *Ôpatu ba halanô Wapômbên anên abô, ma tem Wapômbên nêm auk bên anôn êndên yani. Ma donjom ôpatu ba miñ halanô Wapômbên anên abô ami, anên auk mavi atu ba bôk hamô haviñ yani, Wapômbên tem nêm vê.”

Abô loñ kapô hathak yanvêk halumbak bên

26 Ma Yisu hanañ, “Wapômbên anên loñ lôklinyak ma aêntêk. Anyô te hapaliv yanvêk halôk anên ku kapô. 27 Ma hêk hadên bôlôvôn ma haven hadên lôkwak. Ma donjom yanvêk da hapup ba habitak bên, ba anyô êñ miñ hayala ami. 28 Pik da hadum ku ba yanvêk êñ hapup ba livuk habitak ma habi ñauñ ba hik va hayô hamô. 29 *Ma nômkama takên hapôpêk i, êñ ma anyô êñ hawa biñ ba hale anôn hathak ek malê nena waklavôn neja anôn hayô.”

Abô loñ kapô hathak ava yaôna (Mat 13:31-32; Luk 13:18-19)

30 Ma Yisu hanañ, “Yanañ aisê esak Wapômbên anên loñ lôklinyak ek nêm auk êndên môlô? Lôk abô loñ kapô alê yan intu tem yanañ? 31 Wapômbên anên loñ lôklinyak ma hatôm ava yaônate ba havatho halôk anên ku. Ava êñ ma yaôna lôk. 32 Ma donjom hapup ba habitak alokwan daim ba

hamôn ek nômkama ku kapô vi. Alokwan êñ anên thanañ ma bên ba intu loñ kapô mavi ek menak nedav iniñ unyak êndôk ba nêmô.”

Yisu hanañ abô loñ kapô iyom (Mat 13:34-35)

33 Ma Yisu hathak hanañ abô loñ kapô bên anôn aên iyom hadên avômalô. Ma hadôn thêlô hatôm thêlôda iniñ auk eyala nômkama. 34 Avômalô bên anôn êmô haviñ yani, êñ ma hathak hadôn i hathak abô loñ kapô iyom. Ma yanida lôk anên nê ku iyom êmô, êñ ma hanañ anên ôdôn bên hadên i.

Yisu hanañ ba lovak bên hama (Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

35 Wak êñ anên yanññ habôk ma Yisu hanañ hadên anên nê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” 36 Êñ ma thêlô etak avômalô nômbên atu ma ethak yeñ atu ba Yisu hamô ba i. Ma yeñ doho i haviñ. 37 Êñ ma ôthôm bên lôk lovak hayô ba hayuv ñañ ba ñañ hançasô halôk yeñ kapô ba hadum ek êmô yeñ seson. 38 Yisu hayô hêk kwalim te hêk yeñ layuk ba hêk sôm. Êñ ma anên nê ku êyô ik liñ ba enañ, “Kêdônwaga, ñañ tem endok alalô. Ma hoson nena êñ ma nômkama oyan e?”

39 Êñ ma Yisu haviyô ma hathañ ñañ budum lôk lovak ba hanañ nena, “Nôn gwêk yaô ma ômô tiññ!” Yôn ma lovak hama ma ñañ hêk labalina.

40 Ma Yisu hanañ hadên anên nê ku nena, “Môlô ôkô eka? Miñ ôêvhaviñ ami denañ e?”

41 Ma nê êñ elowaliñ kambom ba enañ hik thêlôda liñ, “Yani ma opalê ba intu ñañ lo lovak elanô anên abô ba esopa.”

5

Yisu hên ngôk kambom vê hêk anyô te (Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

1 Yisu lôk anên nê ku i kasukthôm vi tuvulu ma êyô avômalô Gelasa iniñ

* 4:22: Mat 10:26; Luk 12:2

* 4:24: Mat 7:2

* 4:25: Mat 13:12; 25:29; Luk 19:26

* 4:29: Jol

3:13; ALK 14:15

pik. ² Ma yeŋ hathak liŋ ma Yisu habup pik. Êŋ ma anyô lôk ŋgôk lelaik te halêm anêŋ siô ba hi hadêŋ Yisu. ³ Yani hathak hamô siô ma miŋ hatôm anyô late embaloŋ yani loŋ ami. Ma miŋ hatôm nekak yani loŋ esak seŋ ami. ⁴ Bôk evaloŋ yani lôbôlôn ba ekak va lobaŋ lusu hathak seŋ ma doŋtom hathô seŋ êŋ kisi. Anyô late miŋ hatôm embaloŋ ôpêŋ ba êmô tiŋiŋ ami, milôk. ⁵ Ma wak lo bôlôvôn sapêŋ ma hamô ba haven seŋ siô lo dum ma haŋgaliak ba haŋgothe liŋkupik hathak valu.

⁶ Yani hayê Yisu halêm daim denaŋ, ma halaŋviŋ ba hi hadêŋ Yisu ma halek vadôŋ lélô hamô Yisu ma. ^{7-8*} Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, “Ŋgôk lelaik, otak ôpêntêk ba nu.” Ma anyô lôk ŋgôk êŋ halam lôklala bomaŋ, “Yisu, Wapômbêŋ Leŋ Anôŋ Biŋ anêŋ Nakaduŋ, hôlêm ek undum malê êndêŋ ya? Esak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ miŋ nêŋ vovaŋ êndêŋ ya ami!”

⁹ Êŋ ma Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ, “Anêŋ athêŋ nena?”

Ma ôpêŋ hanaŋ, “Yenaŋ athêŋ nena Nê Vovak Lubuŋlubuŋ, ek malê nena yêlô ma bêŋ anôŋ.” ¹⁰ Ma yani hateŋ Yisu lôbôlôn nena miŋ nêŋ thêlô vé ênjêk loŋ êŋ ami.

¹¹ Bok bêŋ anôŋ eyaŋ nôŋ êmô dum te habobo loŋ êŋ. ¹² Ma ŋgôk takêŋ enaŋ hik Yisu liŋ nena, “Nêŋ yêlô vé ni êndôk bok takêŋdaku kapô.” ¹³ Êŋ ma Yisu halôk ba hêv thêlô vé i êlôk bok takêŋ kapô. Ma bok takêŋ elaviŋ ketheŋ ba i hadêŋ loŋ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ŋaŋ halok sapêŋ vônô. Bok takêŋ ma hatôm 2,000.

¹⁴ Ma nê takatu ba eyabiŋ bok êsôv ba i enaŋ bêŋ haven malak bêŋ lôk loŋ yaô nenanena haviŋ. Êŋ ma avômalô i ek nêgê nôŋ atu ba lêk habitak. ¹⁵ Thêlô êyô ma êyê ôpatu ba bôk ŋgôk lubuŋlubuŋ êmô iviŋ yani lêk hapuk sôp ma anêŋ auk mavi ba hamô tiŋiŋ. Êŋ ma thêlô êkô kambom. ¹⁶ Ma nê takatu ba êyê nôŋ êŋ

enaŋ abô hadêŋ avômalô hathak malê atu hapôm anyô lôk ŋgôk êŋ ma enaŋ hathak bok takatu ba elok ŋaŋ ba ema haviŋ. ¹⁷ Êŋ ma avômalô eteŋ Yisu lôklokwaŋ ek etak thêlôn iŋ loŋ ba ni buyaŋ.

¹⁸ Yôv ma Yisu hathak yeŋ, ma anyô atu ba ŋgôk bôk hamô haviŋ yani hapetenak nena, “Hatôm yasôk imbiŋ o e?” ¹⁹ Ma doŋtom Yisu miŋ halôk hathak ôpêŋ anêŋ abô ami ba hanaŋ nena, “Nu anêŋ unyak lôk anêŋ avômalô. Ma onaŋ êndêŋ thêlô esak nômbêŋ atu ba Anyô Bêŋ hadum hathak o lôk hêv anêŋ lahaviŋ hadêŋ o.” ²⁰ Êŋ ma ôpêŋ havôhi anêŋ loŋ ma hanaŋ hathak nômbêŋ atu ba Yisu hadum hadêŋ yani haven malak laumiŋ atu ba hamô Dekapolis kapô. Ma avômalô loŋ êŋ sapêŋ elanô ba eson kambom.

Avena ŋama lôk avi liŋiŋ
(*Mat 9:18-26; Luk 8:40-56*)

²¹ Yisu hathak yeŋ ba hi liŋdaŋ vi tuvulu hathak loŋbô. Yani hamiŋ liŋdaŋ, ma avômalô bêŋ anôŋ isup i ethak doŋtom ba ekalabu yani siŋ. ²² Ma anyô bêŋ hayabiŋ unyak yeŋ te halêm, anêŋ athêŋ nena Jailus. Yani hi hayê Yisu ma hêv yak halôk Yisu va luvi. ²³ Ma hapetenak nena, “Yenaŋ avena tem ema. Ma hatôm ôlêm ba otak bahem êyôŋgêk yani ek imbitak mavi ba êmô lôkmala e?” ²⁴ Êŋ ma Yisu hi haviŋ yani.

Ma avômalô bêŋ anôŋ esopa yani ba ekalabu yani siŋ. ²⁵ Avi te hamô loŋ êŋ ba hapôm liŋiŋ thalaleŋ halom hatôm sondabêŋ laumiŋ ba lahavuju. ²⁶ Dokta bêŋ anôŋ idum ek nêŋem yani sa ma doŋtom miŋ êtôm ami ma êv vovaŋ iyom. Avi êŋ hêv anêŋ valu lôkthô hadêŋ thêlô, ma doŋtom liŋiŋ êŋ miŋ hakaŋok dokte ami ma halom hêk denaŋ. ²⁷ Ma bôk halaŋô abô hathak Yisu, ba intu halôk avômalô nômbêŋ êŋ kapô ma haven Yisu yam ba hasôm anêŋ sôp daŋ. ²⁸ Yani lahabi nena, “Yambaloŋ anêŋ kwêv iyom ma tem ya mavi.” ²⁹ Hasôm iyom

* 5:7-8: Mak 1:24

ma kethen oyan ma anêḡ thalalen hakapok ma hayala nena malain êḡ hatak yani.

³⁰ *Ma Yisu hasaê nena anêḡ lôklokwan doho hêv yak. Êḡ ma hik i liliḡ hamiḡ avômalô takêḡ malêvônḡ ma hanaḡ, “Opalê hasôm ya?”

³¹ Ma anêḡ ḡê ku enaḡ, “Hôyê avômalô nômbêḡ êntêk ekalabu o siḡ ma honaḡ hik liḡ hathak opalê hasôm o eka?”

³² Ma doḡtom Yisu hatitiḡ hawê havenḡ nena opalê intu hasôm yani.

³³ Ma avi êḡ hayala nôḡm atu ba lêk hapôm yani, ba intu hakô ba halowaliḡ ma hi halek vadônḡ lêlô hêk Yisu va. Ma hanaḡ nôḡm takêḡ bêḡ hadêḡ yani. ³⁴ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani nena, “Yenaḡ avena, anêḡm hôêvhaviḡ hadum ba lêk hubitak mavi. Nu lôk kapôlôm labali. Anêḡm lijiḡ lêk hatak o.”

³⁵ Yisu hanaḡ abô denaḡ ma anyô doho êlêḡm anêḡ Jailus anêḡ unyak ba enaḡ, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdônḡwaga ma miḡ nêḡm malain êndêḡ yani ami.”

³⁶ Ma doḡtom Yisu miḡ halaḡô iniḡ abô ami ma hanaḡ hadêḡ Jailus nena, “Miḡ ôkô ami, ôḡnêḡmimiḡ iyom.”

³⁷ Yisu hadô avômalô ini nimbiḡ yani ba hawa Pita lo Jems ma yaḡ Jon iyom ba i haviḡ yani. ³⁸ Thêlô êyô Jailus anêḡ unyak ma hayê avômalô lêk elan asêḡ malêḡ lôk thôthô bêḡ anônḡ. ³⁹ Êḡ ma hi unyak kapô ma hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Olanḡ ba thôthô bêḡ êntêk eka? Amena ma hêk sôm iyom ma miḡ hama ami.” ⁴⁰ Ma thêlô emalik hathak yani.

Ma Yisu hêv thêlô vê ba ele yaḡ ba i, ma hawa amena êḡ anêḡ talêbô lo lambô ma anêḡ ḡê ku lô atu iyom iviḡ yani ba i unyak kapô atu ba amena hêk. ⁴¹ *Êḡ ma havalonḡ avena baḡ ma hanaḡ hathak abô Hiblu aêntêk, “Talita kum!” (Abô êḡ anêḡ ôdônḡ nena, “Yenaḡ avena, yanaḡ êndêḡ o nena umbiyô.”) ⁴² Ma kethen oyan

ma avena êḡ haviyô ba havenḡ. Yani anêḡ sondabêḡ hatôm laumiḡ ba la-havuju. Thêlô êyê ba eboloba kambom. ⁴³ Ma Yisu hanaḡ lôklokwan hadêḡ thêlô nena miḡ nenaḡ nôḡm êḡ bêḡ êndêḡ anyôla ami. Ma nêḡnêḡm nôḡm ek enaḡ.

6

Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu (Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

¹ Yisu hatak lonḡ êḡ ma hi anêḡ malak ôdônḡ ma anêḡ ḡê ku i iviḡ.

² *Sabat anêḡ Waklavônḡ hayô ba Yisu hi unyak yeḡ ma hadônḡ avômalô. Ma avômalô bêḡ anônḡ elanô anêḡ abô ba esoḡ ma enaḡ nena, “Ôpêntêk hawa abô lôk auk takêntêk anêḡ êsê ba intu hadum nômbithi hathak? ³ Ôpêḡ ma anyô halav unyak e? Yani ma Malia nakaduḡ ma Jems lo Josep ma Judas lo Saimon thêlô iniḡ te bêḡ e? Ma anêḡ livi êḡmô lonḡ êntêk haviḡ alalô e?” Thêlô enaḡ aêḡ, ma êpôlik hathak yani.

⁴ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Plopet hawa athêḡ bêḡ hêk malak yaḡ. Ma doḡtom anêḡ malak ôdônḡ lôk anêḡ thalalenḡ ma anêḡ avômalô, ma hatôm anyô athêḡ mi.” ⁵ Aêḡ ba Yisu miḡ hatôm idum nômbithi êḡḡk lonḡ êḡ ami, ma hatak baḡ hayô hêk anyô lôk lijiḡ tomtom iyom ba ibitak mavi. ⁶ Ma Yisu hasonḡ kambom hathak thêlô miḡ êvhaviḡ yani ami.

Yisu hêv ḡê ku ba i

(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma Yisu hi lomalak nenanena ma hadônḡ avômalô. ⁷ Ma halam anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuju ethak doḡtom ma habi i sam ba hêv juju ba i lôk hêv lôklokwanḡ hadêḡ thêlô ek nêḡnêḡm ḡgôk lelaik vê.

⁸ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ i nena, “Nobalonḡ unim kôm kwandiḡ iyom. Ma miḡ noja nôḡm la doho imbiḡ ami. Polom lôk vak ma valu imiḡ unim vak damaḡ ami, dô. ⁹ Ma uḡḡwik vemim kapô bokḡḡp iyom, ma miḡ

* 5:30: Luk 6:19 * 5:34: Mak 10:52; Luk 7:50; 17:19 * 5:41: Luk 7:14 * 6:2: Jon 7:15 * 6:4: Jon 4:44 * 6:8: Luk 10:4-11

noja kwêv ju ami. ¹⁰ Ma ôyô unyak te, ma nômo unyak êñ iyom endebe notak loñ êñ ba unu buyañ. ¹¹ *Ma loñ takatu ba miñ ewa môlô thô ami lôk êdô nedañô môlônim abô, ma waklavôn otak loñ êñ, ma ungwik vonḡovañ takatu ba hamô vemim kapô vê êndôk thêlô malenñ ek injik iniñ kambom thô.”

¹² Êñ ma Yisu anêñ nê ku i lomalak ma enañ ek avômalô nede kapôlônñ liliñ. ¹³ *Thêlô êv ngôk bêñ anôn vê lôk etak nôm lèñlèñ hayô hamô avômalô lôk lijiñ bêñ anôn leññkadôk ba idum i ibitak mavi.

Helot lahabi nena Yisu ma Jon anyô hathik ñañ

(Mat 14:1-12; Luk 3:19-20; 9:7-9)

¹⁴ *Kiñ Helot Antipas halañô abô hathak Yisu ek malê nena avômalô sapêñ bôk eyala yani katô. Doho enañ, “Jon anyô hathik ñañ haviyô hathak loñbô ba intu hawa lôklokwan ba hadum nômbithi takêñ.”

¹⁵ Ma vi enañ, “Yani ma Elia.”

Ma vi enañ, “Yani ma plopet te hatôm plopet tak sêbôk doho.”

¹⁶ Ma doñtom Helot halañô abô takêñ ma hanañ nena, “Jon, ôpatu ba bôk yahadabêñ laselo kisi, lèk haviyô hathak loñbô!”

¹⁷⁻¹⁸ *Sêbôk ma Helot hawa yañ Pilip anêñ avi Helodias vani. Ba Jon hanañ hadêñ Helot nena, “Lêk howa mamuyañ yanavi vani ba intu hubuliñ abô balabuñ.” Êñ ma Helot hêv abô ek nebalon Jon. Ma evalon yani ba ekak loñ ma êdô hamô koladôn. ¹⁹ Ma Helodias havalon anêñ lamaninñ hathak Jon loñ ba lahavinñ nijik yani vônô, ma doñtom miñ hatôm ami, ²⁰ ek malê nena Helot hakô ek Jon. Yani hayala nena Jon ma anyô mathenñ lôk anyô thêthôn. Aêñ ba hayabiñ Jon mavi. Ma hathak halañô Jon anêñ abô ba lahiki kambom, ma doñtom lahavinñ bêñ anôn ek endañô anêñ abô.

²¹ Havenñ yam ma Helodias hapôm loñondê te. Helot hanḡabôm nôm bêñ ek lahabi anêñ waklavôn talêbô hawa yani. Ba dalam anêñ nê bêñbêñ takatu ba ethak êv yani sa lôk nê vovak laik môñ ma nê bêñbêñ anêñ Galili. ²² Thêlô eyañ nôm êmô ma Helodias nalavi hayô haloyenñ ba hadum Helot lôk anêñ nê bêñbêñ sapêñ malenñ mavi.

Êñ ma kiñ hanañ hadêñ avena êñ, “Lemhavinñ malê ba honañ ma tem yanêm êndên o.” ²³ Ma havak abô havinñ yani nena, “Yanañ avanôn biñ dake nena honañ hik ya liñ hathak nômlate ek yanêm êndên o, êñ ma tem yanêm iyom. Ma honañ hadêñ ya ek yambak yenañ pik lôk nômkama sapêñ vose êndôk malêvôn ba yanêm vi êndên o, êñ ma hatôm.”

²⁴ Êñ ma avena êñ hi hanañ hik talêbô liñ, “Yanañ aisê?”

Ma talêbô hanañ, “Onañ nena, ‘Yalenhavinñ Jon anyô hathik ñañ wakadôk.’”

²⁵ Ma avena êñ havôhi lêvôkê ma hanañ hadêñ kiñ nena, “Yalenhavinñ êntêk iyom ma otak Jon anyô hathik ñañ wakadôk êndôk belev te ba nêm êndên ya.”

²⁶ Ma kiñ halañô ma lamalaiñ bêñ, ma doñtom bôk havak abô halôk nê bêñbêñ malenñ yôv. Ba intu hadô enañ nena mi. ²⁷ Aêñ ba hêv ôpatu ba hathak hik anyô vônô ba hi ek enja Jon wakadôk ba êlêm. Anyô êñ hi koladôn ma hadabêñ Jon laselo kisi. ²⁸ Ma hatak halôk belev te, ma hawa ba hi hêv hadêñ avi muk atu. Ma avi êñ hawa ba hi hêv hadêñ talêbô. ²⁹ Ma Jon anêñ nê ku elañô abô êñ, ma êlêm ewa anêñ liñkupik ba i elav halôk siô valu abyañ.

Yisu havakôn avômalô hatôm 5,000
(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-13)

³⁰ *Aposel itup êyô ek Yisu hathak loñbô ma enañ hathak nôm takatu ba thêlô idum lo êdôn. ³¹ Ma avômalô

* **6:11:** Ap 13:51 * **6:13:** Jem 5:14 * **6:14:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19-20 * **6:17-18:** Wkp 18:16 * **6:30:** Luk 10:17

bêḡ anôḡ i ba êlêm ba Yisu lôk anêḡ ḡê ku miḡ hatôm nejaḡ nôḡ ami. Ba intu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Nôlêm ek alôana loḡ thiliv bute ek naja lovak.”

³² Aêḡ ba thêlôda iyom ethak yeḡ te ba i loḡ thiliv bute. ³³ Ma doḡtom avômalô bêḡ anôḡ êyê thêlô ma eyala loḡ atu ba thêlô tem ini. Ba intu avômalô anêḡ lomalak lomalak elañviḡ ba êyô loḡ êḡ êmôḡ vêm ka Yisu lôk anêḡ ḡê ku êyô evenḡ yam. ³⁴ *Ma Yisu hathak liḡ ma hayê avômalô bêḡ anôḡ lêk êmô hatôm boksipsip takatu ba alaḡsi mi, ba intu lahiki hathak thêlô. Ma hadôḡ thêlô hathak nôḡkama bêḡ anôḡ.

³⁵ *Yaḡsiḡ hayô ma anêḡ ḡê ku i hadêḡ yani ma enaḡ, “Lêk yaḡsiḡ ma alalô amô loḡ thiliv. ³⁶ Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk loḡ takatu ba hamô habobo ek nêḡnêḡ iniḡ nôḡ vuli ek nejaḡ.”

³⁷ Ma doḡtom Yisu hanaḡ nena, “Mi, môlôda nobakôḡ i.”

Êḡ ma thêlô enaḡ viyaḡ, “Ai, avômalô nôḡmbêḡ anôḡ ba intu napôm valu êtôm ku ayôḡ bahenḡvi ba lahavulô anêḡ vuli ek nanêḡm nôḡ vuli esak e?”

³⁸ Ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ, “Môlônim polom vithê? Ôḡḡô am.”

Ma i êyê ma enaḡ nena, “Polom bahenḡvi ma alim ju.”

³⁹ Êḡ ma Yisu hanaḡ ek anêḡ ḡê ku nenaḡ êndêḡ avômalô ek nimbi i sam ni lodôḡlodôḡ nenanena ba nêḡndôk nêḡmô kamuḡ mavi atu. ⁴⁰ Ma thêlô ibi i sam hi lodôḡlodôḡ ba vi ma hatôm 100 êmô dôm te ma ôdôḡ yaḡ ma hatôm 50 êmô lodôḡlodôḡ aêḡ. ⁴¹ Ma Yisu hawa polom bahenḡvi lôk alim ju atu. Ma hêḡ ma hathak leḡ ma hêḡ mek. Vêm ma haya polom êḡ ma hêḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku ek nimbi sam êndêḡ avômalô takatu ba êmô. Ma hadum aêḡ hathak alim ju atu haviḡ. ⁴² Ma avômalô sapêḡ eyaḡ ba leḡḡviyaḡ. ⁴³ Ma polom lôk alim

wata vi atu ba hamô ma ḡê ku isup halôk vak sam laumiḡ ba lahavuju. ⁴⁴ Ma anyô takatu ba eyaḡ nôḡm êḡ ma hatôm 5,000.

*Yisu havenḡ kasukthôm anêḡ dôḡmlê
(Mat 14:22-33; Jon 6:16-21)*

⁴⁵ Vêm ma Yisu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena nesak yeḡ ba nêḡmôḡ ba ini Betsaida. Ma yanida hamô ek nêḡm avômalô ba ini am. ⁴⁶ *Yani hêḡ avômalô ba i, êḡ ma yani hathak dum te ba hi ek eteḡ mek.

⁴⁷ Hale vônô ma yeḡ atu lôk anêḡ ḡê ku êmô kasukthôm malêvôḡ biḡ ma Yisu da intu hamô liḡdaḡ denaḡ. ⁴⁸ Ma hayê lovak hayuv anêḡ ḡê ku lôk yeḡ ba hamô yeḡ loḡ hale hi. Ma thêlô lôklokwaḡ ek ivusiḡ yeḡ. Habobo tem eyaḡ ma Yisu havenḡ kasuk anêḡ dôḡmlê ba hi hadêḡ thêlô. Yani hadum ek nêḡm thêlô liliḡ, ⁴⁹⁻⁵⁰ *ma doḡtom anêḡ ḡê ku êyê yani havenḡ kasuk anêḡ dôḡmlê ba esoḡ nena anyôla dahô. Thêlô sapêḡ êyê yani ba êkô kambom ba elañ boloba.

Ma ketheḡ oyaḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Môlô miḡ nôkô ami ma nôḡmô yaô! Ya êntêk!” ⁵¹ *Ma yani hathak yeḡ haviḡ thêlô ma lovak bêḡ êḡ hama. Ma thêlô esoḡ kambom ba leḡḡhabo mayaliv. ⁵² Ek malê nena iniḡ auk ma thektheḡ denaḡ ba miḡ eyala polom atu ba Yisu hanḡôli anêḡ ôdôḡ ami.

*Yisu hadum avômalô lôk liḡḡ mavi
hêk Genesalet
(Mat 14:34-36; Jon 6:22-25)*

⁵³ Thêlô ethak liḡdaḡ vi tuvulu anêḡ Genesalet ma êthô yeḡ hamô. ⁵⁴ Etak yeḡ ba êlôk biḡ ma avômalô êyê Yisu ba eyala yani ketheḡ. ⁵⁵ Ba intu elañviḡ evenḡ loḡ sapêḡ ba ewa ḡê lôk liḡḡ halôk yêm ba i loḡ atu ba elañô nena Yisu tem êmô. ⁵⁶ Loḡ nôḡmbêḡ atu ba yani hi, malak yaônena lôk malak bêḡbêḡ, ma avômalô ewa ḡê lôk liḡḡ ba i êdô i hêk loḡ ethak doḡtom halôk. Ma eteḡ yani ek nêḡsôm anêḡ

* 6:34: Nam 27:17; Mat 9:36

* 6:35: Mak 8:1-9

* 6:46: Luk 5:16

* 6:49-50: Luk 24:37

* 6:51: Mak 4:39

kwêv daim anêḡ daḡ iyom. Ma sapêḡ
atu ba êsôm ma ibitak mavi.

7

*Yisu hanaḡ hathak nôḡ takatu ba
tem indum anyô lelaik
(Mat 15:1-20)*

¹ Ma Palisi lo ḡê lôkauk hathak abô
balabuḡ doho êlêm anêḡ Jelusalem
ba ekalabu Yisu siḡ. ² *Ma thêlô êyê
Yisu anêḡ ḡê ku doho eyaḡ nôḡ lôk
bahaḡ “lelaik” ma miḡ ithik bahaḡiḡ
hatôm Palisi iniḡ abô majaḡ hanaḡ
ami. ³ (Palisi lôk avômalô Israeḡ ethak
esopa limi iniḡ kobom ba intu ethak
ithik bahaḡiḡ hatôm kobom atu ba
limi ethak idum. Ithik aêḡ ma hatôm
nejaḡ nôḡ, ma miḡ ithik aêḡ ami ma
miḡ hatôm nejaḡ nôḡ ami. ⁴ *Lôk
i loḡ etak nôḡ hamô ek nêḡnêḡ vuli
ba êvô êlêm ma miḡ ithik nôḡ takatu
ba ewa hatôm iniḡ bôk lo loḡ atu ba
ethak idum ami, êḡ ma miḡ hatôm ne-
jaḡ nôḡ takêḡ ami. Thêlô ethak esopa
limi iniḡ bôk lo loḡ ba ithik tase lôk
uḡ ma belev lôk nôḡkama lomaloma
hatôm iniḡ abô majaḡ hanaḡ.)

⁵ Êḡ ma Palisi lôk ḡê lôkauk hathak
abô balabuḡ enaḡ hadêḡ Yisu, “Aisê
ka anêḡ ḡê ku eyaḡ nôḡ lôk bahaḡiḡ
lelaik ma miḡ esopa bumalô iniḡ abô
majaḡ ami?”

⁶ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô,
“Plopet Aisaia bôk hato abô avanôḡ
hathak môlô ḡê takatu ba onaḡ abô
mavi ma doḡtom udum kambom
lomaloma ba hanaḡ nena,

“Avômalô êntêk êbô yenaḡ athêḡ
hathak veḡiḡbôlêk oyaḡ.

Ma doḡtom kapôlôḡiḡ ma hêk
daim bô ek ya.

⁷ Thêlô êv yeḡ oyaḡ hadêḡ ya.

Ma ethak enaḡ thêlôda iniḡ abô
iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbêḡ anêḡ abô.”

Aisaia 29:13

⁸ Môlô ovaloḡ ḡê pik iniḡ kobom loḡ
ma otak Wapômbêḡ anêḡ abô bal-
abuḡ.”

⁹ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena,
“Môlô ôdô Wapômbêḡ anêḡ abô bal-
abuḡ ba osopa môlôda unim abô ma-
jaḡ. ¹⁰ *Hatôm Mose bôk hanaḡ
aêḡntêk, ‘Nodovak lemami lo lemtami’
ma ‘Ôpatu ba hathaḡ lambô lo talêbô
hathak abô kambom, ma nijik ôpêḡ
vônô.’ ¹¹ Ma doḡtom môlô othak onaḡ
nena anyôla hanaḡ hadêḡ lami nena,
‘Yenaḡ nôḡkama atu ba hamô ek
yanêḡ mamu sa, êḡ ma bôk yahaḡaḡ
nena tem yanêḡ êḡndêḡ Wapômbêḡ
êtôm da. Ba intu miḡ hatôm yanêḡ
mamu sa ami.’ ¹² Êḡ ma numiḡ yaḡi
loḡ siḡ ek nêḡ talêbô lo lambô sa.
¹³ Môlô othak osopa libumi iniḡ bôk
lo loḡ ba ôvôliḡ dômiḡ ek Wapômbêḡ
anêḡ abô. Lôk udum kobom loma-
loma aêḡ iyom.”

¹⁴ Ma Yisu halam avômalô nôḡmbêḡ
atu êlêm hadêḡ yaḡi hathak loḡbô
ma hanaḡ, “Môlô sapêḡ, nodaḡô ya
lôk noyala abô takêḡntêk. ¹⁵⁻¹⁶ *Nôm
eyaḡ miḡ hatôm indum anyô imbitak
lelaik ami. Mi. Nôm takatu ba hamô
anyô kapô ba hale yaḡi, intu hadum
anyô habitak lelaik.”*

¹⁷ Yisu hatak avômalô nôḡmbêḡ atu
ma hi unyak kapô. Êḡ ma anêḡ ḡê
ku enaḡ hik yaḡi liḡ hathak abô loḡ
kapô atu ba hanaḡ. ¹⁸ Ma Yisu hanaḡ,
“Ma môlô ôthôḡ haviḡ e? Odaḡô katô!
Nôm takatu ba eyaḡ, miḡ hatôm idum
anyô imbitak lelaik êḡḡêk Wapômbêḡ
ma ami. ¹⁹ Nôm takêḡ miḡ halôk anyô
kapô ba habuliḡ iniḡ auk ami. Mi,
hi hamiḡ anyô lasoam vêḡ ma hale
yaḡi ba hi.” (Yisu hanaḡ aêḡ ek hik
thô nena nôḡ eyaḡ sapêḡ ma lêk mavi
iyom.)

²⁰ Ma Yisu hanaḡ nena, “Nôm
takatu ba hamô anyô kapô ba hale
yaḡi, intu hadum anyô ibitak lelaik
hêk Wapômbêḡ ma. ²¹ Nôm takatu
ba hamô anyô kapô ba hale yaḡi

* 7:2: Luk 11:38 * 7:4: Mat 23:25 * 7:10: Kis 20:12; 21:17; Lo 5:16 * 7:15-16: Ap 10:14-15

* 7:15-16: ḡê lôkauk vi enaḡ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêḡntêk: O anyô
lôk lemôḡndôḡ ma ondaḡô abô êntêk.

ma aëntêk: auk kambom lôk sek waliliņ ma vani lôk ik anyô vônô ma idum sek haviņ anyô yaņ yanavi lôk ²² malenijkilik ma lenijhabi auk kambom hathak anyô vi lôk abôyaņ ma idum nôm kambom hathak anyô yaņ ma miņ mama ami lôk lenđaņ hathak anyô yaņ anêņ nômkama ma enaņ abôyaņ hathak anyô yaņ lôk êbôi hathak iniņ athêņ ma idum nômkama hatôm nê molo. ²³ Nôm kambom takêņ intu hamô anyô kapô ba hale yaņi ba hadum ôpêņ habitak lelaik.”

*Avi Ponisia te hêvhaviņ Yisu
(Mat 15:21-28)*

²⁴ Ma Yisu hatak loņ êņ ma hi haven loņ takatu ba habobo Taia. Ma hi unyak te kapô ma hadô ek avômalô neyala nena yani hamô loņ êņ. Ma doņtom miņ hatôm imbuņ i ek avômalô ami. ²⁵ Ma avi te atu ba ŋgôk lelaik hamô haviņ nalavi halanô nena Yisu lêk hayô loņ êņ. Êņ ma hi kethêņ ma halek vadôņ lêlô hêk Yisu ma. ²⁶ Yani ma avi Glik te ba talêbô havathu hêk Ponisia hamô Silia kapô. Ba hanaņ hik Yisu liņ lôk kapô malaiņ nena nê molo ŋgôk atu ba hamô haviņ nalavi vê.

²⁷ Ma Yisu hanaņ nena, “Alalô nanê m nôm êndêņ avômena vêmam. Ma kambom ek nakaliv avômena iniņ nôm êndêņ avuņ.”

²⁸ Ma avi êņ hanaņ, “Anyô Bêņ, êņ ma avanôņ. Ma doņtom avuņ ethak isup avômena iniņ nôm mapmap atu ba hêv yak halôk balê vibini ba eyaņ.”

²⁹ Ma Yisu hanaņ, “Abô atu ba honaņ ma mavi ba intu ômbônu. Ŋgôk êņ lêk hatak nalum avi yôv.”

³⁰ Ma avi êņ hayô anêņ unyak ma hayê nena ŋgôk lêk hatak nalavi ba nalavi lêk hêk bônôņ hêk anêņ loņ.

*Yisu hadum anyô lëndôņ lôk abôlêk
putup te mavi*

³¹ Ma Yisu hatak Taia iniņ loņ hêk ma hasopa Saidon habup halôk ba hi hayô Dekapolis iniņ loņ vê molo ma havôhi kasukthôm Galili. ³² Êņ ma

ewa anyô lëndôņ lôk abôlêk putup te ba êyô ek Yisu ma enaņ hik yani liņ lôk kapôlôņiņ ek etak baņ êyôņgêk ôpêņ.

³³ Ma Yisu hawa ôpêņ ba hi daim dokte ek avômalô ma hasoņ baņgwasiņ halôk ôpêņ lëndôņ kapô. Vê molo ma hasôwapôk hathak baņ ma hasôm ôpêņ dahalaņ. ³⁴ Ma hayê leņ ma hik siv auk ma hanaņ hadêņ ôpêņ hathak abô Hiblu nena, “Epata!” (Anêņ ôdôņ nena lemôndôņ ekyav.) ³⁵ Êņ ma ôpêņ lëndôņ lo abôlêk hakyav ma hanaņ abô halê molo yaņi.

³⁶ *Ma Yisu hanaņ nena miņ nena bêņ êndêņ anyôla ami. Hanaņ aêņ lôbôlôņ ma doņtom avômalô miņ bônôņ ami ma enaņ bêņ hi ba hi.

³⁷ *Ma avômalô eson kambom ba enaņ, “Yani hadum nômkama lôkthô ma mavi anôņ. Hadum nê lenôndôņ kôtoņ elanô abô ma nê venijbôlêk putup enaņ abô halê molo yaņi.”

8

*Yisu havakôņ avômalô hatôm 4,000
(Mat 15:32-39)*

¹ *Ma wak te ma avômalô bêņ anôņ êlê m ethak doņtom hathak loņbô. Ma thêlô nô m mi ek nejaņ. Êņ ma Yisu halam anêņ nê ku êlê m ma hanaņ hadêņ i nena, ²“Yaleņ hik ya hathak avômalô nômbêņ êntêk. Thêlô bôk êmô haviņ ya hatôm wak lô ba iniņ nô m lêk mi. ³Doho êlê m anêņ loņ daim bô ba intu yahêv i ba i oyaņ, ma tem maleņiņ etaba êndôk loņôndê ba nê nê m yak.”

⁴ Ma anêņ nê ku enaņ nena, “Loņ êntêk ma loņ thiliv ma avômalô bêņ anôņ. Aêņ ba alalô naja polom anêņ êsê ek nanê m êndêņ i?”

⁵ Ma Yisu hanaņ hik thêlô liņ, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

Ma enaņ nena, “Bahenvi ba lahavuju.”

⁶ Ma Yisu hanaņ hadêņ avômalô nômbêņ atu nena nêndôk nê molo biņ. Ma hawa polom bahenvi ba lahavuju atu ma hêv lamavi hadêņ Wapômbêņ.

* 7:36: Mak 1:43-45 * 7:37: Ais 35:5 * 8:1: Mak 6:35-44

Ma haya ba hêv hadêñ anêñ ñê ku ek nebanî êndêñ avômalô nômbêñ atu ba êmô. ⁷ Ma iniñ alim yaônena tomtom hamô havinñ. Hêv lamavi hathak vêm ma hêv hadêñ anêñ ñê ku ek nebanî êndêñ avômalô imbiñ. ⁸ Ma avômalô nômbêñ êñ eyañ ba leñinviyak. Ma ñê ku isup nôm wata halôk vak sam bahenñvi ba lahavuju. ⁹ Avômalô takêñ ma hatôm 4,000. Yôv ma Yisu hêv thêlô sapêñ ba i. ¹⁰ Ma yani hathak yeñ havinñ anêñ ñê ku ba i Dalmanuta iniñ loñ.

Palisi leñinñhavinñ ñêgê lavôñinñ te
(Mat 16:1-4)

¹¹ Ma Palisi êyô ma enañ hik Yisu liñ lôklokwanñ nena, “Undum lavôñinñ te ek injik thô nena Wapômbêñ hêv o ba hôlêm mena mi e?” Thêlô enañ aêñ ek nesau yani iyom. ¹² *Êñ ma Yisu hik siv auk ma hanañ, “Avômalô bôlônñ êntêk leñinñhavinñ yandum lavôñinñ te ek injik thô nena Wapômbêñ bôk hêv ya ba yahalêm eka. Yanañ avanônñ êndêñ môlô nena tem miñ yandum lavôñinñ ek avômalô bôlônñ êntêk ñêgê ami, ma mi.” ¹³ Yôv ma Yisu hatak thêlô ma hathak yeñ hathak loñbô ba hi kasukthôm vi tuvulu.

Abô loñ kapô hathak Palisi lôk Helot iniñ yis
(Mat 16:5-12)

¹⁴ Yisu anêñ ñê ku leñinñpaliñ ba miñ ewa polom bêñ anônñ ba ethak yeñ ami ma ewa polom donñtom iyom. ¹⁵ *Ma Yisu hanañ lôklokwanñ hadêñ thêlô nena, “Noyabinñ am esak Palisi lo Helot iniñ yis.”*

¹⁶ Ma ñê ku enañ hadêñ thêlôda nena, “Betha hanañ hathak alalô polom mi la.”

¹⁷ *Ma donñtom yani hayala iniñ abô atu ba enañ ba hanañ hik thêlô liñ, “Môlô onañ hathak miñ owa polom ami eka? Môlô ôthônñ lôk miñ oyala ami denañ e? Ma unim auk ma thekthek e? ¹⁸ Môlô ñê lôk malemim ma miñ ôyê tak ami e? Ma môlô ñê

lôk lemimôndônñ ma miñ olanô abô ami e? Ma môlô miñ lemimhabi nôm atu ba bôk yahadam ami e? ¹⁹ *Yahaya polom bahenñvi ek avômalô hatôm 5,000 ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enañ, “Lauminñ ba lahavuju.”

²⁰ “Ma yahaya polom bahenñvi ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enañ, “Bahenñvi ba lahavuju.”

²¹ Êñ ma Yisu hanañ hadêñ i, “Aisê, miñ oyala ami denañ e?”

Yisu hadum anyô mapusip te mavi hêk Betsaida

²² Ma thêlô i êyô Betsaida ma avômalô doho ewa anyô mapusip te hayô ma enañ hik yani liñ lôklokwanñ ek êsôm ôpêñ. ²³ Ma Yisu havalonñ anyô mapusip hamô bañ ma hadadi ba thai etak malak bêñ ma i daim dokte. Ma Yisu hasôwapôk hathak ôpêñ madaluk luvi ma hatak bañ hayô hêk ôpêñ. Ma hanañ, “Hôyé nômlate mena mi e?”

²⁴ Ma ôpêñ hêv ma liñ ma hanañ, “Yahayê avômalô doho, ma donñtom thêlô hatôm alokwanñ i ba êlêm.”

²⁵ Êñ ma Yisu hatak bañ hayô hêk ôpêñ madaluk hathak loñbô. Ma ôpêñ madaluk hakyav ba habitak mavi ma hayê nômkama sapêñ halêm yainñ. ²⁶ Ma Yisu hanañ nena, “Nu oda anêm unyak ma miñ nu malak bêñ ami.”

Pita hanañ nena Yisu ma Kilisi
(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

²⁷ Ma Yisu lôk anêñ ñê ku etak loñ êñ ma ibup ethak malak nenanena takatu ba hamô habobo Sisalia Pili-pai. Everñ loñônde denañ ma hanañ hik anêñ ñê ku liñ, “Avômalô ethak elam ya nena opalé?”

²⁸ *Ma thêlô enañ nena, “Doho enañ nena o ma Jon anyô hathik ñañ ma doho enañ nena o ma Elia ma doho enañ nena o ma plopet bô te.”

* 8:12: Mat 12:39; Luk 11:29 * 8:15: Luk 12:1 bêñ. * 8:17: Mak 6:52 * 8:19: Mak 6:41-44

* 8:15: Yis ma nôm atu ba hadum polom hathinñ * 8:28: Mak 6:15 * 8:29: Jon 6:68-69

29* Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

Êŋ ma Pita hanaŋ bêŋ nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbêŋ hêv ek nêŋ anêŋ avômalô bulubiŋ.”

30* Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ ek miŋ nenaŋ abô êŋ bêŋ êndêŋ anyôla ami.

*Yisu hanaŋ abô hathak anêŋ ŋama
(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)*

31 Ma Yisu hadôŋ thêlô ba hanaŋ nena, “Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem esopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba enja vovaŋ bêŋ anôŋ. Ma Israeŋ iniŋ nê bêŋbêŋ lôk nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ tem nimbuliŋ dômiŋ êndêŋ yani. Ma Wapômbêŋ tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loŋbô.” 32 Yisu hanaŋ abô takêŋ bêŋ hadêŋ thêlô, êŋ ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathaŋ ba hanaŋ nena, “Miŋ onaŋ aêŋ ami.”

33 Ma doŋtom Yisu hik ma liliŋ ba hayê anêŋ nê ku vi ma hathaŋ Pita ba hanaŋ, “Sadaŋ, nu daŋ! Hosopa anyô iniŋ auk iyom ma miŋ hosopa Wapômbêŋ anêŋ auk ami.”

34 *Êŋ ma Yisu halam avômalô nômbêŋ atu ba êlêm iviŋ anêŋ nê ku ma hanaŋ, “Anyôla hadum ek esopa ya, êŋ ma êmbôliŋ dôŋ êndêŋ yanida ma enja anêŋ alovalaŋaŋsiŋ ba esopa ya. 35 Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêŋ anôŋ hathak anêŋ lôkmala pik, anêŋ lôkmala êŋ tem nêŋ yak. Ma doŋtom ôpatu ba hatak anêŋ lôkmala ek hasopa ya lôk yenaŋ abô, yani êŋ tem enja lôkmala anôŋ. 36 Anyô te hawa nômkama pik sapêŋ, ma doŋtom miŋ hasopa Wapômbêŋ ami ba anêŋ lôkmala hêv yak, êŋ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôŋ, tem enja vovaŋ. 37 Ma anyôla hatôm nêŋ nômlate êndêŋ Wapômbêŋ ek enja anêŋ lôkmala esak loŋbô e? Mi anôŋ! 38 *Avômalô bôlôŋ êntêk ma lêk idum kobom kambom lomaloma ba êdô Wapômbêŋ. Aêŋ ba anyôla mama ek

ya lôk yenaŋ abô, ma embenŋ yam atu ba Anyô Anêŋ Nakaduŋ êlêm imbiŋ Lambô anêŋ deda lôkmaŋgiŋ lôk anêŋ aŋela mathenŋ, ma yani tem mama ek ôpêŋ aêŋ iyom.”

9

1 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem êlêm imbiŋ anêŋ lôklokwaŋ bêŋ. Ma môlô vi atu ba umiŋ loŋ êntêk tem nômô lôkmala denaŋ, ma ôŋgô nôŋ êŋ imbiŋ.”

*Yisu liŋkupik habitak yaŋda
(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)*

2 *Wak bahenŋvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita lo Jems ma Jon iviŋ yani ba ethak dumlolê daim te ba i êmô daluk. Êŋ ma Yisu liŋkupik habitak yaŋda hêk thêlô maleŋiŋ. 3 Ma anêŋ kwêv habitak thapuk anôŋ biŋ ba anyô pik la miŋ hatôm isik anêŋ kwêv ba imbitak thapuk aêŋ ami. 4 Ma kethenŋ oyaŋ ma Elia lo Mose êyô ma enaŋ abô haviŋ Yisu ba thêlô êyê.

5 Ma Pita hanaŋ hadêŋ Yisu, “Kêdôŋwaga, mavi anôŋ ek lêk alalô amô loŋ êntêk. Yêlô tem nadav unyak lôkkupik lokwaŋlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia.” 6 (Thêlô êkô kambom ba êthôŋ abô nenaŋ paliŋ ba intu Pita hanaŋ aêŋ.)

7 Ma buliv te hayô hava thêlô siŋ, ma abô te halêm anêŋ buliv êŋ kapô nena, “Intu ma yenaŋ Okna atu ba yalenŋhaviŋ videdaŋ. Ba nodanô anêŋ abô!”

8 Ma kethenŋ oyaŋ ma thêlô êyê hawê havenŋ ma Yisu iyom intu hamiŋ ma miŋ anyôla hamiŋ haviŋ yani ami.

9 Vêŋ ma etak dumlolê êŋ ba êlôk ele i ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ ek miŋ nenaŋ nôŋ atu ba êyê bêŋ êndêŋ anyôla ami endeba Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ema ba imbiyô ênjêk ŋama esak loŋbô am. 10 Aêŋ ba thêlô

* 8:30: Mak 9:9 * 8:34: Mat 10:38-39; Luk 14:27 * 8:38: Mat 10:33 * 9:1: Mak 13:30

* 9:2: Ap 3:22; 2Pi 1:17-18

ivun abô êḡ hêk thêlôda ma miḡ enaḡ bêḡ ami, ma doḡtom enaḡ abô pôk bêḡ hathak “ema lo imbiyô êḡjêk ḡama” anêḡ ôdôḡ ma aisê?

11 *Ma thêlô enaḡ hik Yisu liḡ, “Aisê ka ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ enaḡ nena Elia tem êmôḡ ba êlêm vêm ka Mesia?”

12-13 *Ma Yisu hanaḡ nena, “Avanôḡ! Elia tem êmôḡ ek indum nômkama sapêḡ imbitak mavi esak loḡbô. Ma doḡtom yanaḡ êndêḡ môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô esopa iniḡ leḡḡhaviḡ iyom ba idum kambom lomaloma hadêḡ yani hatôm atu ba Wapômbêḡ anêḡ kapya bôk hanaḡ hathak yani. Ma doḡtom aisê ka Wapômbêḡ anêḡ kapya hanaḡ nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem enja vovaḡ bêḡ lôk nêmbôliḡ dômiḡ êndêḡ yani?”

*Yisu hêv ḡôk vê hêk okna te
(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)*

14 Yisu thêlô êyô ek ḡê ku vi ma êyê avômalô bêḡ anôḡ lêk ethak doḡtom ba êmô. Ma ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ lôk anêḡ ḡê ku vi atu ba êmô enaḡ abô ba êkôki hathak. 15 Ma avômalô nômbêḡ êḡ êyê Yisu, ma eson kambom ba elarḡviḡ i ma ewa yani thô.

16 Ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ, “Môlô ôkôkam hathak malê?”

17 Ma anyô te hamiḡ avômalô nômbêḡ êḡ kapô ba hanaḡ, “Kêdôḡwaga, ḡôk te havalonḡ yenaḡ okna abôlêk loḡ ba miḡ hatôm enaḡ abô ami. Ba intu yahawa halêm ek o. 18 ḡôk hathak hayôkwiḡ yani ba habi yani halôk pik ma abôlêk wapôk tha-puk hale yaiḡ ma halonolonḡ abôlêk kalalanḡ ma liḡ havuviḡ ba thotho. Yahananḡ ek anêm ḡê ku nênem ḡôk êḡ vê ma doḡtom thêlô miḡ hatôm ami.”

19 Ma Yisu hanaḡ viyaḡ, “Yahamô haviḡ môlô sawa daim ma doḡtom miḡ ôêvhaviḡ ami ma owa auk lokban

aleba yakapôlônḡ lêk hagiap hathak môlô. Noja okna êḡ êlêm.”

20 Êḡ ma ewa okna atu hi hadêḡ Yisu. ḡôk hayê Yisu, ma hayôkwiḡ okna êḡ kambom ba hêv yak halôk pik ba hapiki ma abôlêk thôk hêv yak.

21 Ma Yisu hanaḡ hik lambô liḡ, “ḡôk habuliḡ yani hadêḡ ḡḡê?”

Ma lambô hanaḡ nena, “Sêbôk ba yani yaôna. 22 ḡôk êḡ habi yani halôk atum lôk ḡaḡ lôbôlônḡ ek injik yani vônô ma doḡtom mi. Aêḡ ba o hatôm undum ek ḡôk êḡ etak yenaḡ okna, êḡ ma hôêv kapôlôm ek yai.”

23 *Ma Yisu hanaḡ, “Aisê ka honaḡ nena, ‘o hatôm?’ Wapômbêḡ hatôm indum nômkama sapêḡ ek ḡê takatu ba êvhaviḡ yani.”

24 Ma kethêḡ oyaḡ ma okna êḡ anêḡ lambô hanaḡ, “Yahêvhaviḡ ba undum ek yenaḡ auk atu ba miḡ yahêvhaviḡ ami êkôk ya liḡ ek yanêmimbiḡ!”

25 Ma Yisu hayê nena avômalô êvôv i kethêḡ ethak doḡtom, êḡ ma hathaḡ ḡôk lelaik atu ba hanaḡ, “O ḡôk vembôlêk lôk lemôndôḡ putup, ya-hanaḡ hadêḡ o nena otak okna êntêk ba nu ma miḡ ômbôlêm esak loḡbô ami.”

26 *Ma ḡôk halaḡ boloba ma hayôkwiḡ okna êḡ kambom ma hale yaiḡ ba hi. Ma okna êḡ hêk inaḡ anyô ḡama ba avômalô enaḡ nena, “Lêk hama.” 27 Ma doḡtom Yisu havalonḡ hamô banḡ vi ma havôv ba haviyô hamiḡ.

28 Vêm ma Yisu lôk anêḡ ḡê ku iyom êmô unyak kapô ma thêlô enaḡ hik yani liḡ, “Aisê ka yêlô miḡ hatôm nanêm ḡôk êḡ vê ami?”

29 Ma Yisu hanaḡ viyaḡ hadêḡ thêlô, “Mek iyom intu hatôm nêm ḡôk anêḡ aêḡ vê.”

*Yisu hanaḡ bôlônḡ yaḡ hathak anêḡ ḡama
(Mat 17:22-23; Luk 9:43-45)*

30 *Ma thêlô etak loḡ êḡ ba ibitak êyô Galili. Ma Yisu hadô avômalô

* 9:11: Mal 3:1 * 9:12-13: Sng 22:1-18; Ais 53:3; Mal 4:5-6; Mat 11:14 * 9:23: Mat 21:21; Mak 11:23 * 9:26: Mak 1:26 * 9:30: Jon 7:1 * 9:31: Mak 8:31; 10:32-34

neyala nena thêlô lêk êmô êsê ³¹ *ek êndôn anêḡ nê ku. Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Tem nenaḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu bêḡ ba netak êndôk avômalô bahenḡ. Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loḡbô.” ³² *Ma anêḡ nê ku êthônḡ abô êḡ anêḡ ôdônḡ paliḡ lôk êkô ek nenaḡ injik yani liḡ.

Opalê intu anyô bêḡ?

(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

³³ Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ma i êmô unyak kapô te. Êḡ ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ, “Môlô ôkôkam hathak malê havenḡ loḡondê ba ôlêm?” ³⁴ Thêlô eyala nena thêlô êkôki hathak thêlô alisê intu anyô bêḡ ek Yisu anêḡ nê ku vi ba intu thêlô bônônḡ. ³⁵ *Ma Yisu halôk hamô ma halam anêḡ nê ku laumiḡ ba lahavuju takatu ba êlêm. Ma hanaḡ, “Lemimhaviḡ numbitak anyô bêḡ, êḡ ma undum o endeba yaôna ba ôtôm avômalô lôkthô iniḡ anyô ku oyaḡ.”

³⁶ Ma hawa amena te ba hadô hamiḡ thêlô malêvônḡ. Ma havalonḡ hamiḡ ma hanaḡ hadêḡ thêlô, ³⁷ * “Ôpatu ba hêvhaviḡ ya ba hawa amena yaônate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviḡ.”

Ôpatu ba hadum ku haviḡ alalô ma miḡ numiḡ yani loḡ siḡ ami

(Luk 9:49-50)

³⁸ Ma Jon hanaḡ hadêḡ Yisu nena, “Kêdônḡwaga, yêlô ayê anyô te hêv ḡḡk vê hathak anêḡ athêḡ. Ma doḡtom yani ma miḡ alalô te ami, ba intu yêlô anaḡ ek yani etak ku êḡ.”

³⁹ Ma doḡtom Yisu hanaḡ nena, “Dô! Miḡ numiḡ yani loḡ siḡ ami. Ôpatu ba hadum nômbithi hathak

yaḡ athêḡ ma tem miḡ enaḡ abô kambom kethenḡ esak ya ami, ⁴⁰ *ek malê nena ôpatu ba miḡ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniḡ te. ⁴¹ *Yanaḡ avanônḡ êndêḡ môlô nena anyô te hayê nena môlô ma Kilisi anêḡ avômalô ba hêv ḡḡ hadêḡ môlô, ôpêḡ tem enja anêḡ vuli.

Umiḡ lôklokwaḡ ek kambom miḡ esale o thô ami

(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

⁴² “Ma anyô te hadum ba yaḡ amena atu ba hêvhaviḡ ya te hêv yak, ôpêḡ tem êpôm malaiḡ bêḡ anônḡ. Ôpêḡ tem nêsôkwêḡ valu bêḡ te esak laselo ba nimbi yani êndôk ḡḡwêk makidiḡ ba ema. Malaiḡ êḡ ma yaôna ek malaiḡ atu ba yani tem êpôm embenḡ yam. ⁴³⁻⁴⁴ *Ma bahem hadum ba hudum kambom, êḡ ma odabêḡ kisi ba nêḡ vê ek miḡ undum kambom esak loḡbô ami! Bahem vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi ek nu malak leḡ. Ma bahem luvi hamô ba hudum kambom, êḡ ma lemvimkupik sapêḡ tem ni loḡ atu ba atum hathaḡ ba miḡ hama ami. Ba intu malaiḡ bêḡ anônḡ.* ⁴⁵⁻⁴⁶ Ma vem hadum ba hudum kambom, êḡ ma odabêḡ kisi ba nêḡ vê ek miḡ undum kambom esak loḡbô ami! Vem vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi ek nu malak leḡ. Ma vem luvi hamô ba hudum kambom, êḡ ma lemvimkupik sapêḡ tem ni loḡ atu ba atum hathaḡ ba miḡ hama ami. Ba intu malaiḡ bêḡ anônḡ.* ⁴⁷ *Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êḡ ma ômbi vê. Malem daluk vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi ek nu malak leḡ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom, êḡ ma lemvimkupik sapêḡ tem ni loḡ atu ba atum hathaḡ ba miḡ hama ami. Ba intu malaiḡ bêḡ anônḡ.

* **9:32:** Luk 9:45 * **9:35:** Mat 20:25-27; Mak 10:43-44; Luk 22:24-26 * **9:37:** Mat 10:40 * **9:40:**

Mat 12:30; Luk 11:23 * **9:41:** Mat 10:42 * **9:43-44:** Mat 5:30 * **9:43-44:** Nê lôkauk vi enaḡ

nena abô doho atu ba Mak hatu ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Loḡ êḡ ma matiḡyak tem nejaḡ anyô liḡkupik êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ, ma atum tem esaḡ anyô êmô aêḡ. * **9:45-46:** Nê lôkauk vi enaḡ

nena abô doho atu ba Mak hatu ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Loḡ êḡ ma matiḡyak tem nejaḡ anyô liḡkupik êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ, ma atum tem esaḡ anyô êmô aêḡ. * **9:47:** Mat 5:29 * **9:48:**

Ais 66:24

48 * 'Loṅ êṅ ma matinyak tem nejan anyô liṅkupik êtôm wak nômbêṅ intu sapêṅ, ma atum tem esan anyô êmô aêṅ.' 49 Atum tem êpôm avômalô sapêṅ êtôm ṅgwêk etak hathak nôṁ ek atum êṅ esaê thêlô.

50 * "ṅgwêk ma nôṁ mavi, ma doṅtom anêṅ manij hêv yak, êṅ ma opalê hatôm idum ba imbitak manij esak loṅbô am? ṅgwêk hathak hadum nôṁ ba vasiṅ, ba intu nôṁô yôhok* mavi imbiṅ am aêṅ iyom."

10

Yisu hanaṅ abô hathak ṅê lôk venji êdô i
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

1 Ma Yisu hatak loṅ êṅ ma hi haven loṅ Judia lo ṅaṅ Jolodaṅ vi. Ma avômalô bêṅ anôṅ êlêṁ hathak loṅbô. Êṅ ma hasopa anêṅ bôk lo loṅ ba hadôṅ i.

2 Ma Palisi doho êlêṁ ma idum ek nesau Yisu ba enaṅ hik yani liṅ, "Abô balabuṅ hanaṅ aisê? Anyô hatôm nêṁ yanavi vê mena mi e?"

3 Ma Yisu hanaṅ viyaṅ, "Mose bôk hanaṅ aisê?"

4 *Ma thêlô enaṅ, "Mose halôk ek anyô eto kapya nêṁ yanavi vê ba etak êndôk yanavi baṅ ek nêṁ yani vê."

5 Êṅ ma Yisu hanaṅ nena, "Môlô ṅê lemôndôṅ kôṭôṅ kambom ba intu Mose hatô balabuṅ êṅ ba hêv hadêṅ môlô. 6 *Ma doṅtom 'sêbôk ba môṅ anôṅ atu ba Wapômbêṅ hapesaṅ avômalô ma hapesaṅ anyô lo avi.

7 *Ba intu Wapômbêṅ bôk hanaṅ nena, "Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doṅtom imbiṅ yanavi 8 ek thai nimbitak êtôm kupik doṅtom iyom." ' Thai miṅ ju hathak loṅbô ami ma lêk ibitak doṅtom. 9 Aêṅ ba nôṁ atu ba Wapômbêṅ bôk havak loṅ hathak doṅtom, ma miṅ hatôm anyôla epole vê ami."

* 9:50: Mat 5:13; Luk 14:34 * 9:50: 'Yôhok' anêṅ ôdôṅ nena ôpatu ba hamô malijyaô haviṅ avômalô vi. Lôk miṅ lamanij kethêṅ ami. Ma hêv avômalô sa ek netak vovak. * 10:4: Lo 24:1-4; Mat 5:31

* 10:6: Stt 1:27; 5:2 * 10:7: Stt 2:24; Ep 5:31-33 * 10:11: Mat 5:32 * 10:15: Mat 18:3

* 10:19: Kis 20:12-17; Lo 5:16-20

10 Vêṁ ma Yisu lôk anêṅ ṅê ku êmô unyak kapô, ma anêṅ ṅê ku enaṅ hik yani liṅ hathak abô êṅ. 11 *Êṅ ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô, "Anyô hadô yanavi ba hawa avi yaṅ, êṅ ma hadum sek ba habuliṅ yanavi bô. 12 Ma avi te hadô yamalô ba hawa anyô yaṅ, êṅ ma hadum sek aêṅ iyom."

Yisu hêv mek hathak avômena
(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

13 Ma avômalô ewa avômena yaônena i hadêṅ Yisu ek etak baṅ êyô ênjêk thêlô. Ma doṅtom anêṅ ṅê ku ethaṅ avômalô takêṅ. 14 Yisu hayê nôṁ êṅ, ma lamanij ba hanaṅ hadêṅ anêṅ ṅê ku nena, "Notak avômena yaônena ba nêlêṁ êndêṅ ya ma miṅ numij thêlô loṅ siṅ ami ek malê nena avômalô takatu ba athêṅ mi ma hatôm avômena takêntêk ba Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak ma thêlôniṅ. 15 *Yanaṅ avanôṅ êndêṅ môlô nena ôpatu ba miṅ hawa Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak hatôm avômena yaônena ami, miṅ hatôm imbitak êyô loṅ êṅ kapô ba ni ami. Ma mi." 16 Ma Yisu havalôṅ avômena ma hatak baṅ hayô hêk i ma hêv mek hathak thêlô.

Anyô lôk nômkama bêṅ hanaṅ abô haviṅ Yisu

(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

17 Ma Yisu haviyô ba hi ma anyô te halaṅviṅ hadêṅ yani ma halek vadôṅ lélô hamô valuvi ma hanaṅ, "Kêdôṅwaga mavi, yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbêṅ intu sapêṅ?"

18 Ma Yisu hanaṅ, "Holam ya nena mavi eka? Anyô late miṅ mavi ami ma Wapômbêṅ iyom intu ba mavi.

19 *Abô balabuṅ ma bôk hoyala yôv: 'Miṅ uṅgwik anyô vônô ami. Miṅ undum sek imbiṅ anyô yaṅ yanavi ami. Miṅ onja vani ami. Miṅ onaṅ abôyaṅ esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Miṅ onaṅ abôyaṅ ek ômbôv

anyô yan anêḡ nôm kama ami. Ma ondovak lemambô lo lemtambô.’ ”

²⁰ Ma ôpêḡ hanaḡ, “Kêdôḡwaga, ya yaôna aleba lêk ma yahasopa abô balabuḡ takêḡ.”

²¹ Ma Yisu hayê ôpêḡ ba lahaviḡ. Ma hanaḡ, “O ma nômlate mi denaḡ. Nu nêḡ anêḡ nôm kama sapêḡ ek avômalô nêḡḡ vuli, ma onja valuseleḡ sapêḡ ba nêḡ êḡḡ avômalô siv. Hudum aêḡ, ma tem anêḡ nôm kama mavi lomaloma êḡḡ malak leḡ. Ma ôlêḡ osopa ya.”

²² Yani ma anyô lôk nôm kama bêḡ anôḡ. Ba intu halaḡ abô êḡ, ma hakôm ba hi lôk lamalaiḡ bêḡ.

²³ Ma Yisu hayê hawê havenḡ ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku, “ḡê lôk nôm kama bêḡ tem nêpôm malaiḡ bêḡ ek nimbitak nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ini.”

²⁴ Yisu anêḡ ḡê ku elañô ba eson kambom. Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô hathak loḡbô nena, “Yenaḡ avômena, avômalô takatu ba indum ek nimbitak nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ini ma tem nêpôm malaiḡ bêḡ anôḡ! ²⁵ Miḡ malaiḡ bêḡ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêḡ abyañ ba ni ami, ma doḡtom malaiḡ anôḡ ek anyô lôk nôm kama bêḡ te imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô.”

²⁶ Ma Yisu anêḡ ḡê ku eson kambom anôḡ ba enañ hadêḡ i, “Avanôḡ e? Aêḡ ba miḡ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ni ami e?”

²⁷ Ma Yisu hayê thêlô lôklokwaḡ ma hanaḡ, “Wapômbêḡ iyom hatôm indum nôm kama sapêḡ. Ma anyô te miḡ hatôm nêḡ yanida bulubiḡ ami ma mi.”

²⁸ Ma Pita hanaḡ hadêḡ Yisu, “Yêlô bôk atak yêlôaniḡ nôm kama sapêḡ ba alêḡ asopa o!”

²⁹ Ma Yisu hanaḡ nena, “Yanaḡ avanôḡ êḡḡḡ mólô, anyô te lahabi ya lôk yenaḡ Abô Mavi ba hatak anêḡ unyak lôk iviyaḡ ma livi lôk talêbô lo

lambô ma nali lôk anêḡ pik, ³⁰ êḡ ma Wapômbêḡ tem nêḡ bêḡ anôḡ êḡḡḡ ôpêḡ êtôm 100 êyô êḡḡ anêḡ loḡ imbiḡ. Ôpêḡ hamô pik denaḡ, ma tem enja nôm kama bêḡ anôḡ aêḡḡek unyak lôk iviyaḡ ma livi lôk taluvi ma nali lôk pik, ma doḡtom avômalô vi tem nimbuliḡ yani imbiḡ. Ma embenḡ yam ma tem êḡḡ lôk mala êtôm wak nôm bêḡ intu sapêḡ. ³¹ *Odaḡô! ḡê lôk athêḡ bêḡ, bêḡ anôḡ tem nimbitak ḡê lôk athêḡ mi. Ma ḡê lôk athêḡ mi bêḡ anôḡ tem nimbitak ḡê lôk athêḡ bêḡ.”

Yisu hanaḡ abô hathak anêḡ ḡama bôlôḡ te lô

(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

³² *Yisu thêlô i Jelusalem ma Yisu hi hamôḡ. Ma anêḡ ḡê ku êyê ba eson kambom ma avômalô takatu ba evenḡ yam êkô. Ma Yisu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu ek nêlêḡ bidonḡ ma hanaḡ hathak nôm takatu ba tem êpôm yani. ³³ “Odaḡô. Alalô ayô Jelusalem ma tem nenaḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu bêḡ ba nêḡḡḡ yani êḡḡḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ. Ma tem nenaḡ ek nijik yani vônô ma nêḡḡḡ yani êḡḡḡ avômalô loḡ buyañ ³⁴ ek thêlô nenaḡ abôma lôk nêḡḡḡwapôk esak yani ma nebali yani lôk nijik yani vônô. Wak lô ende ba ni ma tem imbiyô esak loḡbô.”

Jems lo Jon leḡḡhaviḡ nimbitak ḡê bêḡ

(Mat 20:20-28)

³⁵ Yôv ma Sebedi nakaduḡ luvi, Jems lo Jon, i hadêḡ Yisu ma enañ, “Kêdôḡwaga, yai leḡḡhaviḡ undum nômlate ek yai.”

³⁶ Ma Yisu hanaḡ, “Mamu lemimhaviḡ malê?”

³⁷ Ma thai enañ nena, “Otak yai yaḡ êḡḡ bahem vianôḡ ma yaḡ êḡḡ bahem vikenḡ êḡḡêk anêḡ loḡ lôkmaḡḡiḡ kapô.”

³⁸ *Ma Yisu hanaḡ, “Mamu ôthôḡ nôm atu ba onañ hik ya liḡ paliḡ.

* **10:31:** Mat 20:16; Luk 13:30

* **10:32:** Mak 8:31; 9:31

* **10:38:** Mak 14:36; Luk 12:50

Hatôm nunum êndôk tase atu ba tem yanum lôk nusik êndôk ñaṅ atu ba tem yasik e?”

³⁹*Ma enaṅ, “Yai hatôm.”

Ma Yisu hanaṅ, “Avanôṅ, tase êṅ lôk ñaṅ êṅ tem nunum lôk nusik. ⁴⁰Ma doṅtom nêmo yabahaṅ vianôṅ lôk vikeṅ, ma miṅ yenaṅ ku ami. Mi, Wapômbêṅ da hayabiṅ ku êṅ ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêmo loṅ êṅ.”

⁴¹Nê ku laumiṅ takêṅ elarô abô êṅ ba leṅṅṅaṅa hadêṅ Jems lo Jon.

⁴²*Ma Yisu halam sapêṅ ethak doṅtom ma hanaṅ, “Môlô bôk oyala nena avômalô loṅ buyaṅ iniṅ kiṅ ethak eham i ba ibuliṅ nê takatu ba êmo thêlô vibinṅ. Ma iniṅ nê bêṅbêṅ ethak ethaṅ iniṅ avômalô aêṅ iyom.

⁴³*Odaṅô! Môlô miṅ nundum kobom êṅ ami! Môlô te lahaviṅ imbitak anyô lôk athêṅ bêṅ êṅjêk môlô malêvônṅ, êṅ ma imbitak êtôm môlônim anyô ku ek nêmo môlô sa. ⁴⁴Ma ôpatu lahaviṅ imbitak êtôm môlônim anyô bêṅ, êṅ ma êmo êtôm avômalô sapêṅ iniṅ anyô ku oyaṅ ⁴⁵hatôm ya Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu ba yahadum aêṅ iyom. Miṅ yahalêm ek yandum nê bêṅbêṅ pik iniṅ kobom ba yasaṅ avômalô ek nindum yenaṅ ku ami. Mi anôṅ! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanêmo avômalô sa lôk yatak yenaṅ lôkmala ek nêmo avômalô bulubiṅ.”

Yisu hadum Batimeas madaluk mavi

(*Mat 20:29-34; Luk 18:35-43*)

⁴⁶Ma Yisu lôk anêṅ nê ku êyô Jeliko. Idum ek netak Jeliko ma avômalô bêṅ anôṅ i haviṅ thêlô. Ma anyô madaluk pusip te anêṅ athêṅ nena Batimeas hamô loṅondê daṅ vi ba hapetenak ek avômalô nêmo yani sa. (Batimeas anêṅ ôdôṅ nena Timeas nakaduṅ.) ⁴⁷Yani halaṅô nena Yisu anêṅ Nasalet halêm, ma halam kaêk lôklala nena, “Yisu, Devit anêṅ Lim Lukmuk, nêmo kapôlôm ek ya!”

⁴⁸Ma avômalô bêṅ anôṅ ethaṅ yani ba enaṅ, “O bônôṅ!” Ma doṅtom yani

halam lôklala nena, “Yisu, Devit anêṅ Lim Lukmuk, nêmo kapôlôm ek ya!”

⁴⁹Êṅ ma Yisu hamiṅ ma hanaṅ, “Nodam yani êlêm.”

Ma elam hadêṅ anyô madaluk pusip atu nena, “Lemmavi! Umbiyô ba nu! Yani halam o.” ⁵⁰Êṅ ma hakaliv anêṅ kwêv thilibuṅ hi ma hasôv kisi haviyô hamiṅ ma hi hadêṅ Yisu.

⁵¹Ma Yisu hanaṅ hadêṅ yani, “Lemhaviṅ yandum malê êndêṅ o?”

Ma anyô madaluk pusip êṅ hanaṅ, “Kêdôṅwaga, yalenṅhaviṅ yanṅê tak.”

⁵²*Ma Yisu hanaṅ, “Umbiyô ba nu. Anêmo hôêv haviṅ hadum ba hubitak mavi.” Ma kethêṅ oyaṅ ma ôpêṅ madaluk hakyav ba hayê tak, ma hasopa Yisu havenṅ loṅondê.

11

Yisu habitak hayô Jerusalem hatôm kin

(*Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19*)

¹Yisu thêlô i ebobo Jerusalem ma i êyô Betpaga lo Betani, malak ju êṅ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêṅ nê ku ju ba i ²ma hanaṅ nena, “Mamu unu malak entuvulu. Ubitak ôyô kapô ba u, ma tem ôṅgô ekak bok doṅki map te loṅ ba hamiṅ. Bok êṅ ma miṅ bôk anyôla hayô hamô ami. Nopole yak vê ma nondom ba nôlêm. ³Ma anyôla hanaṅ hik mamu liṅ nena, ‘Udum aêṅ eka?’ ma nonaṅ êndêṅ yani nena, ‘Anyô Bêṅ lahaviṅ idum ku te esak vêmam, ka tem nêmo êmbôlêm.’”

⁴Êṅ ma nê ku ju atu i ma êyê bok doṅki map atu ekak loṅ ba êthô hamô unyak abôlêk habobo loṅondê viyaiṅ. Ma thai epole yak vê. ⁵Ma anyô doho imiṅ loṅ êṅ êyê ba enaṅ, “Mamu udum malê ba opole bok anêṅ yak vê?” ⁶Ma thai enaṅ hatôm atu ba Yisu hanaṅ hadêṅ thai. Êṅ ma etak thai ba i. ⁷Ma ewa bok doṅki êṅ ba i hadêṅ Yisu, ma ibi iniṅ kwêv thilibuṅ daim thô ba enṅava hayôhêk bok dômlokwaṅ

* **10:39:** Ap 12:2; ALK 1:9 * **10:42:** Luk 22:25-26 * **10:43:** Mat 23:11; Mak 9:35 * **10:52:** Mak 5:34

ma Yisu hayô hamô. ⁸ Ma avômalô bêñ anôñ engava iniñ kwêv thilibun daim ma vi ele nôkyalô ñauñ hamô kamuñ ba engava hêk loñôndê. ⁹ Ma vi êmôñ ma vi even yam ma Yisu halôk malêvôñ ba elam nena, “Osana!”

“Wapômbêñ nêñ lamavi êndêñ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêñ anêñ athêñ!” *Kapya Yen 118:25-26*

¹⁰ “Wapômbêñ nêñ anêñ lamavi êyô êmô bumalô Devit anêñ lim êntêk atu ba tem eyabiñ alalô êtôm kiñ êtôm sêbôk ba Devit hayabiñ!

Osana! Nambô Wapômbêñ anêñ athêñ esak leñ!”

¹¹ Ma hi Jelusalem ma habitak hayô unyak mathen anêñ piklêvôñ kapô ba hi. Ma hayê nômkama takatu ba hamô loñ êñ. Ma donjom wak lêk halôk jalôm, êñ ma hatak Jelusalem ma hi Betani haviñ anêñ ñê ku laumiñ ba lahavuju takatu.

Yisu hêv ñê idum ku valu vé hêk unyak mathen kapô

(Mat 21:12-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

¹² Haviyô hayañ ma etak Betani ek ini Jelusalem. Ma Yisu hama kisi.

¹³ *Ma hayê alokwañ sabo te lôk ñauñ hamiñ daim dokte. Êñ ma hi hayô alokwañ êñ ôdôñ ek êñjê nena hik anôñ mena mi. Ma donjom hayê ñauñ oyañ iyom ma miñ hik ami ek malê nena miñ anêñ waklavôñ injik ami.

¹⁴ Êñ ma Yisu hanañ hadêñ alokwañ êñ nena, “Anyô late miñ hatôm enjañ anêm anôñ esak loñbô ami.” Ba anêñ ñê ku elañô.

¹⁵ *Ma Yisu thêlô êyô Jelusalem. Ma habitak hayô unyak mathen kapô anêñ piklêvôñ. Ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêñem vuli. Êñ ma halupunij i ba hêv i vé hêk unyak mathen kapô ba ele yañ ba i. Ma hale ñê takatu ba êwê ñê loñ buyañ iniñ valuseleñ hathak

Hiblu iniñ valuseleñ iniñ balê liliñ. Ma hadum aêñ hadêñ ñê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nêñem vuli. ¹⁶ Ma hamiñ loñ siñ ek avômalô miñ neja iniñ nômkama ba ini kapô ek nêñem vuli ami. ¹⁷ *Ma Yisu hadôñ thêlô ba hanañ aêntêk, “Wapômbêñ anêñ kapyâ hanañ nena, ‘Yenañ unyak ma unyak avômalô pik sapêñ neten mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba habitak hatôm ñê vani iniñ loñ ekopak êmô.”

¹⁸ *Ñê bêñbêñ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ elañô abô êñ ma êbôlêm loñôndê ek nijik yani vônô. Ma donjom thêlô êkô hathak yani ek malê nena avômalô sapêñ eson kambom hathak anêñ abô.

¹⁹ Yañsiñ anôñ ma Yisu thêlô etak Jelusalem ba i.

Alokwañ sabo hakapok

(Mat 21:20-22)

²⁰ Hayañ lôkbôk ma Yisu thêlô êvôi ma êyê alokwañ sabo atu lêk hama ba hakapok hêk ñauñ ba hayô ôdôñ. ²¹ Ma Pita lahabi Yisu anêñ abô ba hanañ nena, “Kêdôñwaga, nôñgô! Alokwañ sabo wakbôk atu ba hothañ ma lêk hakapok yôv.”

²² Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Nônêmbiñ Wapômbêñ. ²³ *Yanañ avanôñ êndêñ môlô nena ôpatu ba hanañ hadêñ dumlolê êntêk nena, ‘Ômbi o kisi ni tamu ñgwêk’, ma hêvhaviñ ba havalon anêñ abô êñ loñ lôklokwañ ma miñ laluv i ami, êñ ma Wapômbêñ tem indum ba dumlolê êñ endañô ôpêñ anêñ abô. ²⁴ *Aêñ ba intu yanañ êndêñ môlô nena malê atu ba môlô onañ halôk unim mek, êñ ma nônêmbiñ nena lêk owa yôv, ma nôñ êñ tem imbitak êtôm môlônim. ²⁵⁻²⁶ *Môlô umiñ ba oten mek, ba lemimhabi kambom atu ba anyôla bôk hadum hadêñ o, êñ ma notak unim kapôlômim ek ôpêñ. Udum aêñ ma môlônim Lemambô atu ba hamô

* 11:13: Luk 13:6 * 11:15: Jon 2:14 * 11:17: Ais 56:7; Jer 7:11 * 11:18: Mak 14:1 * 11:23:

Mat 17:20 * 11:24: Mat 7:7 * 11:25-26: Mat 6:14-15

malak leŋ tem etak kapô ek môlô aêŋ iyom.”*

*Yisu, opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o?
(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)*

²⁷ Ma Yisu thêlô i Jelusalem hathak loŋbô ba êyô unyak mathen anêŋ piklêvôn. Ma nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk nê bêŋbêŋ vi i hadêŋ Yisu. ²⁸ Ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o lôk hêv ku hadêŋ o ba intu hudum nôŋ takêntêk?”

²⁹ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i nena, “Tem yanaŋ injik môlô liŋ esak abô te aêŋ iyom. Ba onaŋ abô êŋ bêŋ hadêŋ ya ma tem yandam ôpatu ba hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ya êndêŋ môlô. ³⁰ Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ŋaŋ hadêŋ Jon? Wapômbêŋ leŋ? Mena anyô pik? Môlô nonaŋ êndêŋ ya!”

³¹ Ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, “Alalô anaŋ nena Wapômbêŋ hêv ku êŋ hadêŋ Jon ma tem yani enaŋ, ‘Aisê ka môlô miŋ ôêvhaviŋ yani ami?’

³² Ma doŋtom alalô anaŋ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êŋ,’ êŋ ma avômalô tem leŋŋmaniŋ êndêŋ alalô. Ek malê nena thêlô sapêŋ êvhaviŋ nena Jon ma plopet te.”

³³ Ma thêlô enaŋ hadêŋ Yisu nena, “Yêlô athôn paliŋ.”

Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Aêŋ ba miŋ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ya anêŋ athêŋ bêŋ êndêŋ môlô ami. Ma mi.”

12

*Abô loŋ kapô hathak nê kambom eyabiŋ ku yak waiŋ
(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)*

¹ *Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô doho hadêŋ thêlô. Ba hanaŋ, “Anyô te havatho anêŋ ku yak waiŋ ma havak lôk hawê haven. Ma halav lôv nêyô nimiŋ waiŋ anêŋ anôn pesa ek neja anêŋ thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêŋ ek neyabiŋ ku êŋ.

* **11:25-26:** Nê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Ma doŋtom môlô miŋ otak kapôlônim ek avômalô vi iniŋ kambom ami, êŋ ma môlônim Lemambô tem miŋ etak anêŋ kapô ek môlônim kambom ami. * **12:1:** Ais 5:1-2 * **12:8:** Hib 13:12

Vêm ma hatak ku êŋ halôk anyô doho baheniŋ ek neyabiŋ ba hik anôn ma thêlô neja anôn vi ma nêŋem vi êndêŋ yani. Vêm ma hatak loŋ êŋ ba hi loŋ buyaŋ. ² Waklavôn yak waiŋ hik anôn hayô ma hêv anêŋ anyô ku te ba hi hadêŋ nê takatu ba eyabiŋ anêŋ ku atu. Yani lahaviŋ thêlô nêŋem anôn doho êndêŋ yani êtôm sêbôk ba thêlô evak abô haviŋ i. ³ Ma doŋtom thêlô evaloŋ ôpêŋ loŋ ma ik yani kambom ba êv yani hi oyaŋ. ⁴ Vêm ma hêv anyô ku yaŋ ba hi hathak loŋbô, ma doŋtom ik halôk wakadôk ma êv mama hadêŋ yani. ⁵ Êŋ ma hêv anyô ku te hathak loŋbô ma doŋtom thêlô ik yani vônô. Vêm ma hêv tomtom aêŋ habup hathak ba vi ma evali ma vi ma ik vônô.

⁶ “Hadum aêŋ aleba lêk mi ma anyô doŋtom iyom hamô. Ôpêŋ ma anêŋ namalô atu ba yani lahaviŋ. Hêv ôpêŋ hi ma lahabi nena, ‘Êntêk ma yenaŋ okna ba tem nedaŋô anêŋ abô.’

⁷ “Ma doŋtom nê takatu ba eyabiŋ ku êŋ êyê ôpêŋ ma enaŋ hadêŋ thêlôda aêntêk, ‘Ôpêntêk ma ku alaŋ anêŋ nakaduŋ ba tem eyabiŋ lambô anêŋ ku. Alalô ik yani vônô ma ku êŋ tem imbitak alalôaniŋ.’ ⁸ *Ba intu evaloŋ yani ba ik yani vônô ma ibi anêŋ kupik hale viyaiŋ ba hi.

⁹ “Aêŋ ba ku alaŋ tem indum malê? Tem ni injik nê takêŋ vônô ma nêŋem ku êŋ êndêŋ anyô vi ek neyabiŋ. ¹⁰ Môlô bôk osam Wapômbêŋ anêŋ abô bu êntêk mena mi e?

“Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak, ma lêk habitak landiŋ anôn.

¹¹ Anyô Bêŋ da hadum nôŋ êŋ, ma yêlô ayê nôŋ êŋ nena mavi anêŋ dôêŋ.’” *Kapya Yen 118:22-23*

¹² Ma Israel iniŋ nê bêŋbêŋ eyala nena Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ hathak thêlô ba intu êbôlêŋ loŋondê ek nebalon yani. Ma doŋtom êkô

hathak avômalô, ba intu etak yani ma thêlô i.

*Nênêm takis êndêj Sisa mena dô
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)*

¹³ *Vêm ma êv Palisi doho lôk nê esopa Helot doho ba i hadêj Yisu ek nesau yani esak abô ek nebalon yani. ¹⁴ Thêlô êyô ek Yisu ma enaj, “Kêdôjwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanôj. Ma miñ hothak hobam anyô yaj ma hôdô anyô yaj ami. Ba intu nê bêjbêj êdô anêm abô, ma miñ hôkô ek i ami. Ma hothak huik Wapômbêj anêj abô thô hadêj avômalô. Aêj ba lemhabi aisê? Bumalô iniñ balabun hanañ nena yêlô hatôm nanêm valuselej êndêj Sisa mena mi?”

¹⁵ Ma dojtom Yisu hayê thêlônij auk kambom thô ba hanañ hik thêlô lij, “Aisê ba môlô udum ek numbulij ya? Noja valuselej te êlêm ek yangê.” ¹⁶ Êj ma thêlô ewa valuselej te halêm ek Yisu. Ma Yisu hanañ hadêj thêlô nena, “Opalê anêj dahô lôk anêj athêj hêk valuselej êntêk?”

Ma thêlô enaj, “Sisa.”

¹⁷ *Êj ma Yisu hanañ hadêj thêlô nena, “Sisa anêj nômkama ma nônêm êndêj Sisa da. Ma Wapômbêj anêj nômkama ma nônêm êndêj Wapômbêj da.”

Ma thêlô elanjô ba esoj kambom hathak anêj abô êj.

*Abô hathak nê nãma tem nimbiyô
aisê
(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)*

¹⁸ *Ma Sadyusi doho i hadêj Yisu. Thêlô ma ôdôj te atu ba enaj nena nê nãma tem miñ nimbiyô esak lonbô ami. Aêj ba intu enaj hik Yisu lij nena, ¹⁹ * “Kêdôjwaga, Mose bôk hato hadêj alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêj yaj hamô, ma enja avi tôp êj ek imbi yaj atu ba hama anêj nakadun vê.’ ²⁰ Aêj ba nê lôk iviyan bahenji ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama

ma nakadun mi. ²¹ Ma nôk enja avi tôp êj, hawa ba hama ba nakadun mi. Ma ngwa enja avi tôp bô êj, nena hama haviñ. ²² Êj ma iviyan takatu ba êmô ma nesopa kobom dojtom êj iyom. Vêm ma avi tôp êj hama haviñ. ²³ Ma waklavôj nê nãma iviyô hathak lonbô ma avi tôp atu ba nê lôk iviyan bahenji ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêj avi?”

²⁴ Ma Yisu hanañ hadêj thêlô, “Môlô miñ oyala Wapômbêj anêj lôklokwanj lôk anêj abô atu ba hêk anêj kapya katô ami. Ba intu onaj abô lokbanj êntêk. ²⁵ Nê nãma iviyô hathak lonbô, ma anyô lo avi tem miñ neja i esak lonbô ami ma mi. Thêlô tem nêmô êtôm anela malak lej iyom.

²⁶ *Môlô onaj nena nê nãma tem miñ nimbiyô esak lonbô ami. Ma dojtom môlô bôk osam Mose anêj kapya lôk kukuthij atum hathanj hamô alij e? Wak êj ma Wapômbêj hanañ hadêj Mose aêntêk, ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniñ Wapômbêj.’ ²⁷ Wapômbêj ma miñ nê nãma iniñ Wapômbêj ami. Mi, yani ma nê lôkmala iyom iniñ Wapômbêj. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma dojtom lêk êmô lôkmala. Môlônim abô ma lokbanj anôj!”

*Balabun alisê intu bêj ek vi?
(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)*

²⁸ *Nê lôkauk hathak abô balabun te hayô ma halanjô Yisu lo Sadyusi êkôki. Ma halanjô Yisu hanañ thêlônij abô viyainj mavi anôj. Aêj ba yani hanañ hik Yisu lij, “Balabun alisê intu bêj ek balabun vi?”

²⁹ *Êj ma Yisu hanañ nena, “Balabun môj hanañ nena, ‘Môlô Israêl nodanjô katô. Anyô Bêj alalôanij Wapômbêj, yani iyom intu Anyô Bêj. ³⁰ Lemimimbij Anyô Bêj unim Wapômbêj ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma lôklokwanj lôk unim auk sapêj.’ ³¹ *Ma balabun yaj ma aêntêk: ‘Lemimbij avômalô vi êtôm

* **12:13:** Luk 11:53-54 * **12:17:** Lom 13:7 * **12:18:** Ap 23:8 * **12:19:** Lo 25:5 * **12:26:** Kis 3:2,6 * **12:28:** Luk 10:25-28 * **12:29:** Lo 6:4-5 * **12:31:** Wkp 19:18

lemhaviņ oda.' Balabuņ vi ma êmô balabuņ bêņ ju êntêk kapô."

³² Ma anyô lôkauk hathak abô balabuņ hanaņ hadêņ Yisu, "Kêdôņwaga, honaņ abô mavi anôņ. Anêm abô ma avanôņ biņ nena Anyô Bêņ iyom intu Wapômbêņ ma miņ wapômbêņ la yaņ hamô doho haviņ ami.

³³ *Alalô leņiņimbiņ yani avanôņ êņjêk alalôaniņ kapôlôņiņ lôk auk ma lôklokwaņ sapêņ. Lôk leņiņimbiņ avômalô vi êtôm alalô leņiņhaviņ alalôda. Abô balabuņ ju êņ ma bêņ ek da nômbêņ atu ba êbôk hathak atum."

³⁴ Yisu halanô ôpêņ hanaņ viyaņ lôkauk mavi ba intu hanaņ hadêņ ôpêņ, "Miņ hômô daim ek Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak ami. Mí." Ma avômalô sapêņ elanô anêņ abô ba êkô ma miņ enaņ hik yani liņ ek nesau yani esak loņbô ami.

*Mesia ma opalê anêņ lim lukmuk?
(Mat 22:41-23:36; Luk 20:41-47)*

³⁵ Ma Yisu hadôņ avômalô hamô unyak mathen anêņ piklêvôņ ma hanaņ, "Nê lôkauk hathak abô balabuņ ethak enaņ nena Mesia ma Devit anêņ lim lukmuk eka? ³⁶ Lovak Mathen hêv auk hadêņ Devit da ba hanaņ,

"Anyô Bêņ Wapômbêņ hanaņ hadêņ yenaņ Anyô Bêņ Mesia nena,

"Ômô yabahaņ vianôņ endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêņ o nêmo vemkapô vibiņ am." *Kapya Yeņ 110:1*

³⁷ Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêņ Anyô Bêņ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêņ lim lôk anêņ Anyô Bêņ imbiņ?"

Avômalô elanô Yisu anêņ abô êņ ba leņiņmavi anôņ.

³⁸ Yisu hadôņ thêlô ba hanaņ, "Môlô noyabiņ am ek nê lôkauk hathak abô balabuņ. Thêlô leņiņhaviņ nijik kwêv daim kêkêlô ba nember ek avômalô nebam i. Lôk leņiņhaviņ avômalô bêņ anôņ nenaņ, 'Waklêvôņ anyô bêņ' ember loņ ethak donjom halôk.

³⁹ Ma leņiņhaviņ nêmo êtôm nê bêņbêņ

êmô unyak yeņ kapô. Ma avômalô eņgabôm nômbêņ, ma leņiņhaviņ nejaņ nômbêņ nê bêņbêņ iniņ loņ ethak êmô. ⁴⁰ Thêlô ethak esau avi tốp ba ewa iniņ unyak vani lôk eteņ mek daim bêņ ek avômalô leņiņimbi nena thêlô ma nê thêthôņ anôņ. Nê anêņ aêņ ma tem nêpôm vovaņ bêņ êndêņ waklavôņ idum abô."

*Avi tốp te anêņ da
(Luk 21:1-4)*

⁴¹ Yisu hi halôk hamô habobo unyak mathen anêņ alapa da ma hayê avômalô lubuņlubuņ i ibi iniņ da. Ma nê lôk valu bêņ ekaliv valu bêņ anôņ halôk alapa da. ⁴² Ma avi tốp te atu ba nômkama mi anôņ hayô ma hatak anêņ da hatôm valuseleņ thalalen ju iyom halôk alapa da êņ.

⁴³ *Ma Yisu halam anêņ nê ku êlêm ma hanaņ, "Yanaņ avanôņ êndêņ môlô nena avi tốp êntêk hêv valuseleņ bêņ anôņ hamô ek takêntêk sapêņ. ⁴⁴ Avômalô nômbêņ êntêk iniņ valu bêņ anôņ hamô ma donjom êv doktena iyom. Ma avi tốp êntêk ma nômkama mi anôņ ma lêk hêv anêņ valuseleņ sapêņ ba miņ havalon dokte loņ ami."

13

Yisu hanaņ abô hathak unyak mathen Jelusalem

(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Yisu hatak unyak mathen ba hale yaņ ma anêņ nê ku te hanaņ hadêņ yani, "Kêdôņwaga, nôņgô unyak mathen anêņ lêlêyaņ ma kêkêlô bomaņ lôk anêņ valu bêņbêņ!"

² *Ma Yisu hanaņ nena, "Hôyê unyak bêņbêņ takêntêk e? Malaiņ bêņ tem imbitak ba nê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêņ êntêk pesa ba valu yaņ miņ hatôm êyômô yaņ loņ ami."

*Malaiņ lomaloma tem imbitak
(Mat 24:3-28; Luk 21:7-24)*

³ Vêm ma Yisu hamô Dum Oliv ma hayê unyak mathen hamô vi tuvulu.

* 12:33: 1Sml 15:22; Hos 6:6 * 12:43: 2Ko 8:12 * 13:2: Luk 19:44

Ma Pita lo Jems ma Jon lo Andulu thêlô iyom i enañ hik yani liñ, ⁴“Onañ êndêñ yêlô nena anjê intu nôñ takêñ tem imbitak? Lôk malê intu tem imbitak ek injik thô nena nômbêñ êñ lêk habobo?”

⁵⁻⁶ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Nê lomaloma tem nêlêm esak yenañ athêñ ba nenañ nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêñ anôñ. Ba intu noyabiñ am. ⁷ Ma môlô olañô abô hathak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak pik luvuluvu. Nôm takêñ tem imbitak, ma doñtom pik lo leñ anêñ dañ ma mi denañ. Ba intu miñ nodowaliñ ami. ⁸ Ma avômalô ôdôñ yañ tem nijik vovak imbiñ ôdôñ yañ. Ma kiñ yañ lôk anêñ avômalô tem nijik vovak êndêñ kiñ yañ. Ma loñ lomaloma ma tem duviañ lôk bôm bêñ imbitak. Nôm takêñ ma hatôm vovañ môñ atu ba hapôm avi lôk lasabeñ ek embathu.

⁹ * “Aêñ ba noyabiñ am. Tem nebalon môlô ba netak êndôk nê elañô abô baheniñ. Lôk nebalî môlô êmô unyak yeñ. Hathak yenañ athêñ ma tem numiñ nê bêñbêñ lôk kiñ maleñiñ ek nonañ yenañ abô bêñ êndêñ i. ¹⁰ Avômalô pik sapêñ tem nedañô yenañ Abô Mavi vêmam ka nôñ takêñ tem imbitak embeñ yam. ¹¹ *Thêlô ekak môlô loñ ma ewa ba i ek nundum abô, êñ ma miñ nôkô ba nonañ nena, ‘Yêlô tem nanañ malê?’ Mi. Waklavôñ êñ ma nonañ auk takatu ba êv hadêñ môlô iyom. Auk takêñ ma Lovak Matheniñ da hanañ ma miñ môlôda onañ ami.

¹² * “Ma anyô loyañ tem yañ enañ yañ bêñ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aêñ êndêñ nakaduñ. Ma avômena tem nêmbôliñ dômiñ êndêñ lami lo taluvi ba nenañ ek nijik i vônô. ¹³ *Môlô ma yenañ avômalô. Ba intu avômalô sapêñ tem nêpôlik esak môlô. Ma doñtom nê takatu ba imiñ

lôklokwañ aleba hayô anêñ dañ, ma Wapômbêñ tem nêñ i bulubiñ.

¹⁴ * “Nôm kambom anôñ te tem imiñ loñ matheniñ anôñ ba loñ êñ ma miñ hatôm imiñ ami. (Aêñ ba môlô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma môlô takatu ba ômô Judia ôyê nôñ êñ ma nôsôv ketheniñ ba unu dumlolê. ¹⁵ *Ma nê takatu ba êmô unyak vov miñ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja iniñ nômkama ami. ¹⁶ Ma nê takatu ba êmô ku kapô miñ hatôm nendeni unyak ek neja iniñ kwêv thilibuñ ami. ¹⁷ *Ai, kikaknena. Waklavôñ êñ ma tem malaiñ bêñ ek avi takatu ba esabeñ lôk avi takatu ba êv sôm hadêñ nali. ¹⁸ Noteniñ mek ek malaiñ takêñ miñ imbitak êndêñ waklavôñ beleñ simbak ami. ¹⁹ *Ek malê nena waklavôñ êñ ma tem malaiñ bomañ anôñ ba êmôñ ek malaiñ tak sêbôk atu ba Wapômbêñ hapesañ pik aleba lêk. Ma tem miñ imbitak aêñ esak loñbô ami. ²⁰ Ma Anyô Bêñ miñ hadabêñ waklavôñ malaiñ takêñ kisi ami, êñ ma avômalô sapêñ tem nema. Ma doñtom yani lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabêñ waklavôñ êñ hi bidon.

²¹ “Waklavôñ êñ ma anyôla hanañ hadêñ môlô nena, ‘Ôngô, Mesia hamô loñ êntêk’ mena ‘hamô loñ tamu,’ ma miñ nôñemimbiñ ami. ²² *Anyô doho tem nêlêm ba nenañ abôyañ aêntêk, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbêñ anêñ plopet te’, ma nindum lavôñiñ lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbêñ halam i yôv haviñ. Ma doñtom Wapômbêñ bôk halam i yôv ba intu miñ hatôm ami. ²³ Odañô! Nôm takêntêk miñ lêk habitak ami denañ ma yahanañ nôñ takêñ bêñ hadêñ môlô ek môlô noyabiñ am.

* **13:9:** Mat 10:17-20 * **13:11:** Luk 12:11-12 * **13:12:** Mat 10:21 * **13:13:** Mat 10:22; Jon 15:21 * **13:14:** Dan 9:27; 11:31; 12:11 * **13:15:** Luk 17:31 * **13:17:** Luk 23:29 * **13:19:** Dan 12:1; ALK 7:14 * **13:22:** ALK 13:13 * **13:24:** Jol 2:10,31; 3:15; ALK 6:12-13

Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem endelêḡ

(Mat 24:29-35; Luk 21:25-33)

24 * “Malaiḡ takêḡ hale halôk vêḡ,
“ ‘ma wak tem imbitak momaḡiniḡ,
ma ayôḡ tem miḡ imbi deda ami;
25 ma vuliḡ leḡ tem nêḡnêḡ yak
ma nôḡ takatu ba hamô leḡ tem
nedowaliḡ.’ *Aisaia 13:10; 34:4*

26 * “Ma wak êḡ ma avôḡmalô tem
nêḡê Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem
êyô êḡmô buliv ba êlêḡ imbiḡ anêḡ
lôkliḡyak lôk anêḡ deda lôkmaḡḡiḡ.

27 *Yani tem nêḡ anêḡ aḡela ba ini
pik anêḡ daḡ sapêḡ ek nisup avôḡmalô
takatu ba bôk halam i yôv.

28 “Ba intu môlô noja auk esak alok-
waḡ belêḡ.* Hayeḡ ba ḡauḡ lukmuk
habitak, êḡ ma oyala nena tem wak
mavi êyô. 29 Ma aêḡ iyom, môlô ôyê
nôḡ takêḡtêk habitak, êḡ ma noy-
ala nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu
anêḡ waklavôḡ endelêḡm lêk habobo
ba hamiḡ unyak abôlêk. 30 Yanaḡ
avanôḡ êḡdêḡ môlô nena avôḡmalô
bôlôḡ êḡtêk tem miḡ nema ami denaḡ
ma nôḡ takêḡtêk sapêḡ tem imbitak.
31 Pik lôk leḡ tem nêḡ yak ba ni, ma
doḡtom yenaḡ abô bute miḡ hatôḡ
nêḡ yak ami.

*Anyô te miḡ hayala waklavôḡ Yisu
endelêḡ ami*

(Mat 24:36-44)

32 “Anyô te miḡ hayala Yisu anêḡ
waklavôḡ endelêḡm ami. Aḡela leḡ
miḡ eyala ami, ma Nakaduḡ miḡ
hayala haviḡ ami. Ma Kamik iyom
intu hayala. 33 Aêḡ ba noyabiḡ am
ba nôḡnêḡ lêlê! Môlô miḡ oyala
waklavôḡ atu ba nôḡ êḡ tem imbitak
ami. 34 Nôḡ êḡ ma hatôḡ anyô hatak
anêḡ unyak ba hi loḡ buyaḡ. Yani
hi ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku ek
neyabiḡ anêḡ nôḡkama. Ma hik ku
sam toḡtom hatôḡ thêlô. Ma hanaḡ
hadêḡ anyô hayabiḡ malak abôlêk
nena eyabiḡ dedaḡ mavi.

* 13:26: ALK 1:7 * 13:27: Mat 13:41 * 13:28: Abô Bôḡbôḡm ma “fik”. Nôḡḡô Mat 24:32.

* 13:35: Luk 12:38 * 14:1: Waklavôḡ Hale ba Hi ma avôḡmalô Israhel leḡḡiḡhabi hathak sêbôk atu ba
Wapôḡmbêḡ anêḡ aḡela hi avôḡmalô Israhel iniḡ unyak ma hêv liliḡ ba hi hathak avôḡmalô Iḡip iniḡ unyak
ma hik iniḡ bôp sapêḡ vônô. * 14:3: Luk 7:37-38 * 14:7: Lo 15:11

35 * “Môlô miḡ oyala waklavôḡ atu
ba unyak alaḡ tem endelêḡm esak
loḡbô ami. Tem êlêḡ êḡdêḡ yaḡsiḡ
mena bôlôvôḡ biḡ mena wakma
tale halaḡ mena hayaḡ wak bêḡ la.
36 Yakô ek êlêḡ ketheḡ ma êḡḡê nena
môlô ôêk sôḡ denaḡ. 37 Ma abô
êḡtêk ba yahanaḡ hadêḡ môlô, ma lêk
yahanaḡ hadêḡ avôḡmalô sapêḡ haviḡ
nena, ‘Noyabiḡ am!’ ”

14

*Avi te hanḡasô nôḡ ôv mavi hayô
hamô Yisu wakadôk*

*(Mat 26:1-16; Luk 22:1-6; Jon
11:45-53; 12:1-8)*

1 Wak lokwaḡju hêk denaḡ ek
waklavôḡ nôḡ bêḡ ju, yaḡ ma Hale
ba Hi* ma yaḡ ma Eyaḡ Polom Yis
Mi. Ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê
lôkauk hathak abô balabuḡ idum ek
nesau Yisu ba nebalonḡ ek nijik yani
vônô. 2 Ba enaḡ, “Lêk ma waklavôḡ
mathêḡ ba intu natak ku êḡ êḡḡêk
vêḡmam. Yakô avôḡmalô tem leḡḡiḡmaniḡ
ba nijik vovak.”

3 *Wak êḡ ma Yisu hamô Saimon
anêḡ unyak anêḡ Betani. Sêbôk ma
ôpêḡ hapôḡ palê lepla ma doḡtom bôk
mi. Yisu hamô balê eyaḡ nôḡ hamô
ma avi te halêḡ ma hawa kolopak
valu te ba thapuk ma nôḡ ôv mavi
hamô kapô ba anêḡ vuli ma bêḡ anôḡ.
Ma hik kolopak êḡ wakadôk lu ma
hanḡasô nôḡ ôv mavi êḡ hayô hamô
Yisu wakadôk.

4 Ma avôḡmalô vi atu ba êḡmô loḡ
êḡ haviḡ êyê ba leḡḡiḡmaniḡ ba enaḡ
hadêḡ thêlôda, “Aisê ka habuliḡ nôḡ
ôv mavi êḡ hi oyaḡ? 5 Hatôḡ nêḡ ek
anyô yaḡ nêḡ vuli êḡtôḡ 300 seleva ek
naja ba nanêḡ avôḡmalô siv sa esak!”
Êḡ ma leḡḡiḡmaniḡ ba ethaḡ avi êḡ.

6 Ma doḡtom Yisu hanaḡ, “Aisê ka
môlô ôêv malaiḡ hadêḡ avi êḡtêk? No-
tak yani. Yani hadum nôḡ mavi anôḡ
hadêḡ ya. 7 *Avôḡmalô siv tem nêḡmô

imbiņ mōlō êtōm wak nōmbêņ intu sapêņ, ba lemimhaviņ nōnêm i sa ma nōnêm sa. Ma doņtom tem miņ yamō imbiņ mōlō sawa daim ami. ⁸ *Nōm atu ba yani hatōm indum, ma lêk hadum yōv, ba haņgasō nōm ôv mavi hayō hamō ya ba lêk hapôpêk ya yōv ek nedav. ⁹ Yanaņ avanōņ êndêņ mōlō nena pik nōmbêņ atu ba enaņ yenaņ Abō Mavi bêņ haveņ ma tem nenaņ esak nōm atu ba avi êntêk lêk hadum imbiņ ek avōmalō leņiņimbi yani.”

¹⁰ Êņ ma Judas Iskaliot, Yisu anêņ nê ku laumiņ ba lahavuju takatu te, hi hadêņ nê bêņbêņ êbōk da ek nêm Yisu êndōk thêlō baheniņ. ¹¹ Thêlō elañō abō êņ ma leņiņmavi anōņ ba ibutiņ abō ek nênbêm valuselen êndêņ yani. Ba intu yani habōlêm loņōndê ek enaņ Yisu bêņ.

Yisu hayaņ nōm waklavōņ Hale ba Hi haviņ anêņ nê ku

(Mat 26:17-30; Luk 22:7-23; Jon 13:21-30; 1Ko 11:23-25)

¹² *Waklavōņ anêņ athêņ nena Eyaņ Polom Yis Mi anêņ wak te mōņ hayō. Wak êņ ma ethak ik boksipsip nakaduņ te ek leņiņhabi waklavōņ Hale ba Hi. Ma Yisu anêņ nê ku enaņ hik yani liņ, “Lemhaviņ yêlō ana unyak alê ek napôpêk nōm leņiņimbi waklavōņ Hale ba Hi êndōk?”

¹³ Ma Yisu hêv anêņ nê ku ju ba i ma hanaņ, “Mamu unu malak bêņ kapō ma tem nōpōm anyō te ba hawa ņaņ lōk kolopak bêņ te halōk loņōndê, ma nosopa yani ba unu. ¹⁴ Ma habitak hayō unyak kapō te ba hi, ma nonaņ êndêņ unyak êņ anêņ alaņ nena, ‘Kêdōņwaga hanaņ nena, “Yenaņ unyak kapō atu ba yaņgaņ nōm waklavōņ Hale ba Hi imbiņ yenaņ nê ku hamō êsê?” ’ ¹⁵ Êņ ma tem injik unyak kapō bêņ atu ba hêk vuliņ thō êndêņ mamu. Unyak kapō êņ ma nōmkama sapêņ bōk hamō yōv. Ba intu nōpôpêk alalōaniņ nōm êmō loņ êņ.”

* **14:8:** Jon 19:40 * **14:12:** Kis 12:6 * **14:18:** Sng 41:9 * **14:24:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16; Hib 9:20

¹⁶ Êņ ma nê ku ju atu i êyō malak lôņ êņ kapō. Ma êpōm nōmkama sapêņ hatōm atu ba yani hanaņ. Ma êpôpêk nōm waklavōņ Hale ba Hi ek thêlō.

¹⁷ Yaņsiņ habōk ma Yisu lōk anêņ nê ku laumiņ ba lahavuju i êyō loņ êņ. ¹⁸ *Thêlō eyaņ nōm êmō ma Yisu hanaņ, “Yanaņ avanōņ êndêņ mōlō nena mōlō te tem enaņ ya bêņ. Ôpêņ lêk hayaņ nōm haviņ ya.”

¹⁹ Ma thêlō leņiņmalaiņ ba tomtom enaņ hadêņ yani nena, “Ya mi, aêņ e?”

²⁰ Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlō, “Mōlō laumiņ ba lahavuju takatu te. Ôpêņ intu hason ba halōk belev haviņ ya. ²¹ Anyō Anêņ Nakaduņ atu tem ni êtōm atu ba bōk eto yōv hathak yani. Ma doņtom alikakna. Malaiņ bêņ ek ôpatu ba hanaņ Anyō Anêņ Nakaduņ bêņ. Talêbō miņ bōk havathu ami, êņ ma mavi ek ôpêņ!”

²² Thêlō eyaņ nōm hamō ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma haya ba hêv hadêņ anêņ nê ku ma hanaņ, “Noja ba oņgwaņ. Êntêk ma yenaņ vathiap.”

²³ Vêm ma hawa tase lōk waiņ ma hêv lamavi. Ma hêv hadêņ thêlō ba sapêņ inum.

²⁴ *Ma hanaņ hadêņ thêlō, “Êntêk ma yenaņ thalalen atu ba tem eņgasō ek embak tabō imbiņ Wapōmbêņ lōk avōmalō pik ek nêm avōmalō bêņ anōņ sa. ²⁵ Yanaņ avanōņ êndêņ mōlō nena tem miņ hatōm yanum waiņ esak loņbō ami endeba waklavōņ êņ hayō ma tem yanum waiņ lukmuk êmō Wapōmbêņ anêņ loņ lôkliņyak kapō.”

²⁶ Vêm ma êv yeņ te yōv ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanaņ nena Pita tem enaņ nena hathōņ yani paliņ

(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

²⁷ Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlō, “Bōk eto hêk Wapōmbêņ anêņ kapyā nena, “ ‘Tem yaņgik boksipsip alaņ vônō,

ma boksipsip tem nêsôv mayaliv ba ini.’ *Sekalaia 13:7*
Ba intu môlô sapêḡ tem notak ya ma nêsôv mayaliv ba unu. ²⁸ *Ma doḡtom hik ya liḡ hathak loḡbô, ma tem yamôḡ ba yana Galili vêm ka môlô nombenḡ ya yam.”

²⁹ Ma Pita hanaḡ nena, “Dô! Thêlô sapêḡ etak o ba i, ma tem yamiḡ imiḡ o denaḡ.”

³⁰ Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ o nena bôlôvôḡ êntêk ma tale miḡ halaḡ bôlôḡ ju ami denaḡ, ma tem onaḡ êtôm bôlôḡ lô nena hôthôḡ ya paliḡ.”

³¹ *Ma doḡtom Pita hanaḡ lôklokwaḡ nena, “Mi anôḡ! Ik ya vônô, ma miḡ hatôm yanaḡ nena yahathôḡ o paliḡ ami. Milôk!” Ma ḡê ku sapêḡ enaḡ aêḡ iyom.

*Yisu hateḡ mek hamô Getsemani
(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)*

³² *Vêm ma thêlô êyô loḡ atu ba elam nena Getsemani ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku, “Môlô nômô loḡ êntêk ma yana ek yateḡ mek.” ³³ Ma hawa Pita lo Jems ma Jon haviḡ yani. Ma yani kapô halêlêk lôk lamalainḡ kambom. ³⁴ *Ma hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Yakapôlôḡ lêk malainḡ bomaḡ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loḡ êntêk ma nônem lêlê.”

³⁵ Ma hi daim dokte ma hêv yak halôk pik ma hateḡ mek nena loḡôndê la hêk ek yani ma nêḡ malainḡ lôk vovaḡ êntêk vê. ³⁶ *Ma hanaḡ, “O Aba* Wakamik, o hatôm undum nômkama sapêḡ. Aêḡ ba nêḡ tase êntêk vê ênjêk ya. Ma doḡtom miḡ osopa yenaḡ yalenḡhaviḡ ami. Mi, osopa oda anêḡ lemhaviḡ.”

³⁷ Ma Yisu hale hi ma hayê anêḡ ḡê ku lêk êk sôm. Ma hanaḡ hadêḡ Pita, “Saimon, hôêk sôm e? O miḡ hatôm ômô lêlê wakma te ami e? ³⁸ Nômô lêlê ba noteḡ mek ek miḡ nônem yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaviḡ

indum mavi ma doḡtom auk ma pulusikna ba miḡ hatôm indum ami.”

³⁹ Vêm ma havôhi ma hateḡ mek bô atu hathak loḡbô. ⁴⁰ Ma halehi hathak loḡbô ma hayê thêlô êk sôm denaḡ ek malê nena maleḡḡ hayaḡ ba miḡ hatôm nêḡmô lêlê ami. Ba intu êthôḡ nena nenaḡ malê êndêḡ yani.

⁴¹ Vêm ma halehi bôlôḡ te lô ma hanaḡ hadêḡ thêlô, “Môlô ôêk sôm ba owa lovak denaḡ e? Hatôm! Odaḡ, wakma lêk hayô yôv ek netak ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu êndôk ḡê kambom baheḡḡ. ⁴² Aêḡ ba numbiyô ek alôana. Ôḡḡ! Ôpatu ba tem enaḡ ya bêḡ lêk halêḡm yôv.”

Evaloḡ Yisu

(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

⁴³ Yisu hanaḡ abô denaḡ ma Judas hayô. Yani ma ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêḡ anôḡ êlêḡ iviḡ yani ba ewa biḡ vovak lôk okdiba. ḡê takêḡ ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ lôk ḡê bêḡbêḡ vi êv thêlô ba êlêḡ.

⁴⁴ Ôpatu ba tem enaḡ Yisu bêḡ bôk hik lavôḡḡḡ te thô hadêḡ i nena, “Ôpatu ba yahaliḡu, êḡ ma Yisu. Ba intu nobaloḡ loḡ ma noja ba unu.”

⁴⁵ Ma ôpêḡ hi ketheḡ hadêḡ Yisu ma hanaḡ, “Kêdôḡwaga.” Ma haliḡu yani.

⁴⁶ Ma ḡê takatu ba i haviḡ Judas evaloḡ Yisu ba ewa ba i. ⁴⁷ Ma ḡê takatu ba imiḡ habobo te hadadi anêḡ biḡ vovak ma hale anyô bêḡ habôk da anêḡ anyô ku te limbuk vi vê.

⁴⁸ Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Ya ma anyô kambom anôḡ ba intu owa biḡ vovak lôk okdiba ba ôlêḡ ek nobaloḡ ya e? ⁴⁹ *Aisê? Wak nômbêḡ intu ma yahamô unyak mathêḡ anêḡ piklêvôḡ ba yahadôḡ môlô ma miḡ ovaloḡ ya ami eka? Ma doḡtom lêk nôḡm takêḡ habitak ek Wapômbêḡ anêḡ abô injik anôḡ.”

* **14:28:** Mat 28:16; Mak 16:7 * **14:31:** Jon 11:16 * **14:32:** Jon 18:1 * **14:34:** Jon 12:27

* **14:36:** Mak 10:38; Jon 6:38 * **14:36:** ‘Aba’ anêḡ ôdôḡ ma kamik. Êḡ ma abô Alam, Yisu thêlô iniḡ

abô. * **14:49:** Luk 19:47; 21:37; Jon 18:20 * **14:50:** Mak 14:27-31

50 *Êṅ ma anêṅ nê ku sapêṅ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

51 Ma anyô muk te hasopa Yisu havenṅ yam ba havuliv liṅkupik hathak sôp mavi te iyom. Ma idum ek nebalonṅ yani, 52 ma donṅtom evalonṅ sôp oyaṅ ma hasôv liṅpopam ba hi.

Enaṅ Yisu bêṅ hadêṅ Sanhedlin
(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71;
Jon 18:12-14,19-24)

53 Ma thêlô ewa Yisu ba i hadêṅ anyô bêṅ habôk da. Ma nê bêṅbêṅ êbôk da sapêṅ lôk nê bêṅbêṅ sapêṅ lôk nê lôkauk hathak abô balabuṅ sapêṅ ethak donṅtom. 54 Ma Pita hasopa Yisu havenṅ yam ma donṅtom havenṅ daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêṅ habôk da anêṅ badêṅ kapô. Ma hi hamô haviṅ sôp bidonṅ ba havuṅu atum haviṅ thêlô.

55 Ma nê bêṅbêṅ êbôk da lôk Sanhedlin* sapêṅ êbôlêm avômalô doho ek nenanṅ Yisu anêṅ kambom takatu ba hadum bêṅ ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô. Ma donṅtom miṅ êpôm Yisu anêṅ kambom te ek nijik yani vônô ami. 56 Avômalô bêṅ anôṅ enaṅ abôyaṅ hathak Yisu, ma donṅtom iniṅ abô takatu ba enaṅ ma miṅ hatôm donṅtom ami.

57 Ma doho iviyô imiṅ ma enaṅ abôyaṅ hathak Yisu aêntêk, 58 * “Yêlô alaṅô yani hanaṅ nena, “Tem yandiniṅ unyak mathenṅ êntêk ba anyô elav hathak bahenṅ. Ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav lukmuk yaṅ atu ba miṅ elav hathak bahenṅ ami.” 59 Ma donṅtom iniṅ abô takatu ba enaṅ hi mayaliv ma miṅ enaṅ abô donṅtom ami.

60 Êṅ ma anyô bêṅ habôk da haviyô hamiṅ thêlô maleṅiṅ ma hanaṅ hik Yisu liṅ nena, “Nê takêntêk lêk enaṅ o bêṅ yôv ma o bônôṅ eka? O abô mi e?” 61 Ma donṅtom Yisu bônôṅ iyom ma miṅ hanaṅ abôla ami.

Ma anyô bêṅ habôk da hanaṅ hik Yisu liṅ hathak lonḅô nena, “O ma

Mesia, Anyô Bêṅ Mathenṅ atu anêṅ Nakaduṅ e?”

62 Ma Yisu hanaṅ nena, “Ya êṅ êntêk. Ma tem ôṅgô Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu tem êmô Wapômbêṅ Lôkliṅyak Anôṅ baṅ vianôṅ ba tem êyô êmô buliv ba êlêm.”

63 Ma anyô bêṅ habôk da halaṅô abô êṅ ma hakakaviṅ anêṅ kwêv ma hanaṅ, “Lêk yôv. Aisê ka alalô leṅiṅhaviṅ nadaṅô abô doho imbiṅ?

64 *Lêk alaṅô yôv nena habuliṅ Wapômbêṅ anêṅ athêṅ ba hanaṅ nena yanida ma hatôm Wapômbêṅ. Ba intu lemimhabi aisê?”

Ma thêlô sapêṅ enaṅ nena, “Hadum kambom ba intu ema.” 65 Vêm ma doho êsôvwapôk hathak yani. Ma vi ivuliv ma siṅ hathak sôp ma êpêṅ yani ba enaṅ nena, “O plopet te ma onanṅ nena opalê intu hik o?” Ma sôp bidonṅ evalonṅ yani ba ik haviṅ.

Pita hanaṅ nena hathôṅ Yisu paliṅ
(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18,25-27)

66 Pita hamô tamu unyak atu anêṅ badêṅ kapô, ma anyô bêṅ habôk da anêṅ avi ku te halêm. 67 Ma hayê Pita havuṅu atum hamô. Ma hatitiṅ yani ba hanaṅ, “O êntêk intu bôk hovenṅ haviṅ Yisu, anyô Nasalet atu.”

68 Êṅ ma Pita hanaṅ, “Mi, yahathôṅ abô intu ba honanṅ paliṅ.” Ma hale ba hi habobo badêṅ abôlêk. Ma tale te halaṅ.

69 Ma avi ku atu hayê Pita hathak lonḅô ma hanaṅ hadêṅ anyô takatu ba imiṅ habobo yani aêntêk, “Ôpêntêk ma nê takatu iniṅ anyô te.” 70 Ma donṅtom yani hanaṅ hathak lonḅô, “Mi.”

Vêm ma nê takatu ba imiṅ habobo yani enaṅ hadêṅ Pita hathak lonḅô, “Avanôṅ biṅ nena o ma anyô Galili te ba intu o ma anêṅ anyô te.”

71 Ma donṅtom Pita hanaṅ nena, “Ya miṅ yahananṅ abô avanôṅ ami, êṅ ma tem Wapômbêṅ nêṅ vovaṅ êndêṅ ya. Yahalam Wapômbêṅ anêṅ athêṅ ba

* 14:55: Sanhedlin ma avômalô Israeḷ iniṅ kaunsil. Jon 19:7

* 14:58: Jon 2:19-21

* 14:64: Wkp 24:16;

yahanaj nena yahathônj ôpêntu ba onaj abô hathak paliñ.”

⁷² Kethenj oyanj ma tale halanj bôlônj yanj, êñ ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hananj hadênj yani nena, “Tale miñ halanj bôlônj ju ami denanj, ma tem onaj êtôm bôlônj lô nena hôthônj ya paliñ.” Êñ ma Pita hakôm ba halanj kambom.

15

Ewa Yisu ba i hadênj Pailat

(*Mat 27:1-2,11-26; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16*)

¹ *Lôkbôk momañiniñ ma Sanhedlin sapênj ethak donjom. Thêlô ma nê bêñbêñj êbôk da lôk avômalô iniñ nê bêñbêñj lôk nê lôkauk hathak abô balabunj. Ma ibutiñ abô hathak donjom vêm ma ekak banj luvi lusu ma ewa ba i hadênj Pailat.

² Ma Pailat hananj hik Yisu liñ aêntêk, “O ma avômalô Israèl iniñ kiñ e?”

Ma Yisu hananj nena, “Intu êñ, hatôm intu honanj.”

³ Ma nê bêñbêñj êbôk da ibi Yisu liñkupik hathak abô lomaloma. ⁴ Ma Pailat hananj hadênj Yisu hathak lonjbô, “O abô mi e? Thêlô ibi lemvimkupik hathak abô lomaloma.”

⁵ *Ma donjom Yisu bônônj iyom. Ba intu Pailat hasonj kambom.

⁶ Waklavônj Hale ba Hi nômbênj intu, ma avômalô ethak elam anyô koladônj te anênj athênj ek Pailat nêm vê. Ma Pailat hathak hêv ôpênj vê. ⁷ Sondabênj êñ ma anyô te anênj athênj nena Balabas hamô koladônj. Yani hamô koladônj havinj nê takatu ba thêlô ik vovak hadênj Lom ba ik anyô doho vônô.

⁸ Êñ ma avômalô i hadênj Pailat ma elam ek nêm anyô koladônj te vê êtôm hathak hadum lôbôlônj.

⁹ Ma Pailat hananj hadênj thêlô nena, “Lemimhavinj yatak môlô avômalô Israèl unim kiñ êntêk e?”

¹⁰ Pailat hayala nena nê bêñbêñj êbôk da leñjdanj hathak Yisu ba intu idum

abô ek yani ba hananj aênj. ¹¹ *Ma donjom nê bêñbêñj êbôk da ik avômalô kapôlônjinj liñ ek nendam nena netak Balabas ba ni ma nebalonj Yisu lonj.

¹² Ma Pailat hananj hik thêlô liñ hathak lonjbô nena, “Yandum malê êndênj ôpatu ba môlô olam nena Israèl iniñ kiñ?”

¹³ Ma sapênj elam nena, “Nijik vônô esak a!”

¹⁴ Ma Pailat hananj, “Eka? Yani hadum malê kambom?”

Ma donjom thêlô elam lôklala hathak lonjbô nena, “Nijik vônô esak a!”

¹⁵ Ma Pailat lahavinj nêm leñjnmavi êndênj avômalô nômbênj atu ba intu hatak Balabas ba hi. Ma hananj ek nebali Yisu esak yak lôkmanginj vêm ma hatak halôk nê vovak bahenjinj ek nijik vônô esak a.

Nê vovak enanj abôma hathak Yisu

(*Mat 27:27-31; Jon 19:2-3*)

¹⁶ Vêm ma nê vovak ewa Yisu ba i Pailat anênj unyak badênj kapô. Ma elam nê vovak sapênj ba êlêm ethak donjom. ¹⁷ Ma ewa kiñ anênj kwêv thalalenj daim te ma ik hathak Yisu ma ewa yak lôkmanginj atu ba epesanj hatôm kiñ iniñ kulunj ma ik halôk wakadôk. ¹⁸ Ma iviyô ma êv bahenj hathak leñj ma enanj, “Waklêvônj mavi, avômalô Israèl iniñ kiñ!” ¹⁹ Ma ik wakadôk hathak alokwanj te lôbôlônj ma êsôvwapôk hathak yani. Vêm ma elek venjndônj lêlô hadênj yani lôk êbô anênj athênj. ²⁰ Ma enanj abôma hathak yani vêm ma ibi kwêv thalalenj atu thô ma ik yanida anênj kwêv daim hathak lonjbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

Ik Yisu hathak a

(*Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27*)

²¹ *Ma anyô te anênj athênj nena Saimon anênj Sailini halêm anênj buyanj ba hadum ek ni Jelusalem. Yani ma Aleksanda lo Lupus iniñ lambô. Ma nê vovak êpôm yani ba êpôvinj ek

* 15:1: Luk 22:66 * 15:5: Ais 53:7; Mak 14:61

* 15:11: Ap 3:13-14 * 15:21: Lom 16:13

enja Yisu anêḡ alovalaḡaḡsiḡ. ²² Êḡ ma ewa Yisu ba i loḡ te anêḡ athêḡ nena Golgota. Athêḡ êḡ anêḡ ôdôḡ nena Loḡ Leḡkadôk Lokwaḡ. ²³ Ma ewa waiḡ ba eyelaḡ haviḡ alokwaḡ te anêḡ thôk ba êv hadêḡ yani ek inum ek etauiḡ vovaḡ. Ma doḡtom hadô. ²⁴ *Êḡ ma thêlô ik yani loḡ hathak a. Vêḡ ma ibi valu ek nêḡê nena opalêla intu tem neja anêḡ kwêv lo sôp.

²⁵ Wakma hatôm 9 kilok lôkbôk ma ik Yisu loḡ hathak a. ²⁶ Alovalaḡaḡsiḡ anêḡ vuliḡ ma eto abô atu ba enaḡ hathak Yisu aêntêk,

AVÔMALÔ ISLAEL INIḡ KIḡ

²⁷⁻²⁸ *Ma êthôkwêḡ anyô vani lokwaḡju haviḡ. Êthôkwêḡ yaḡ hamiḡ Yisu baḡ vianôḡ, ma yaḡ hamiḡ baḡ vikeḡ.* ²⁹ *Ma avômalô takatu ba elom loḡôndê êḡ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuniḡ leḡḡkadôk ba enaḡ, “Ai! O atu ba honaḡ nena tem undiniḡ Wapômbêḡ anêḡ unyak mathêḡ ma ondav esak loḡbô êtôm wak lô iyom e? ³⁰ Êḡ ma oda nêḡm oda bulubiḡ ba otak alovalaḡaḡsiḡ ma ôlêḡ pik!”

³¹ Ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ enaḡ abôma haviḡ. Ba enaḡ hadêḡ i nena, “Ôḡḡô! Yani bôk hêv avômalô vi bulubiḡ, ma doḡtom miḡ hatôm nêḡm yanida bulubiḡ ami eka? ³² Yani ma Mesia, Israel iniḡ kiḡ e? Êḡ ma etak alovalaḡaḡsiḡ ba êlêḡ pik ek alalô nagê ba nanêḡmibiḡ!” Ma anyô ju atu ba imiḡ alovalaḡaḡsiḡ haviḡ yani enaḡ abôma haviḡ.

Yisu hama

(*Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30*)

³³ Wاكلêvôḡ biḡ ma momaḡiniḡ hayô pik sapêḡ vôv ba hêk aleba hayô 3 kilok. ³⁴ *Ma 3 kilok ma Yisu halam lôklala aêntêk, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êḡ anêḡ ôdôḡ nena, “Yenaḡ

Wapômbêḡ, yenaḡ Wapômbêḡ, aisê ka hôdô ya?”

³⁵ Ma avômalô vi atu ba imiḡ loḡ êḡ elanô abô êḡ ma enaḡ, “Odanô, yani halam Elia.”

³⁶ *Ma anyô te hi bôlôḡ doḡtom ma hawa kapôk ba hasoḡ halôk waiḡ maniḡ. Ma hathôkwêḡ kapôk êḡ hathak apiyak te ba hêv hadêḡ Yisu ek inum. Ma ôpêḡ hanaḡ, “Dô! Alalô nagê vêḡmam. Yakô Elia tem êlêḡ enja yani vê êḡḡêk alovalaḡaḡsiḡ la?”

³⁷ Ma Yisu halam kaêk lôklala ma hama.

³⁸ Ma sôp bêḡ atu ba hamiḡ unyak mathêḡ ek hayaḡ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vuliḡ ba hayô vibibiḡ. ³⁹ Ma anyô vovak laik atu ba hamiḡ habobo Yisu hayê kobom atu ba Yisu hama hathak, êḡ ma hanaḡ, “Avanôḡ biḡ, ôpêntêk ma Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ anôḡ.”

⁴⁰ *Avi doho imiḡ daim dokte ba êyê imiḡ. Thêlô êḡ te ma Malia anêḡ Magadala. Ma te ma Malia, Jems yaô lo Josep iniḡ talêbô. Ma te ma Salome. ⁴¹ Sêbôk ba Yisu hamô Galili ma avi takêḡ esopa yani ba êv yani sa. Ma avi bêḡ anôḡ êḡmô haviḡ ba iviḡ Yisu ba i Jelusalem.

Elav Yisu

(*Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42*)

⁴² Wak ik Yisu vônô, êḡ ma waklavôḡ avômalô ethak êpôpêk iniḡ nômkama ek Sabat. Ma wak êḡ anêḡ yaḡsiḡ bôlôvôḡ ma tem Sabat. ⁴³ Ba intu wak hamiḡ denaḡ ma Josep anêḡ Alimatia hayô. Yani ma Sanhedlin iniḡ anyô bêḡ te. Yani hathak hêv ma ek Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak atu tem êlêḡ. Ma miḡ hakô ami ma hi hadêḡ Pailat ma hanaḡ ek enja Yisu anêḡ kupik. ⁴⁴ Ma Pailat halanô nena Yisu lêk hama yôv ba hasoḡ kambom ma halam anyô vovak laik halêḡ. Ma hanaḡ hik ôpêḡ liḡ nena,

* **15:24:** Sḡḡ 22:18 * **15:27-28:** Ais 53:12 * **15:27-28:** ḡê lôkauk vi enaḡ nena abô doho atu ba Wapômbêḡ anêḡ abô bute hik anôḡ. Abô êḡ hanaḡ aêntêk, “Thêlô êyê yani hatôm anyô kambom.” * **15:29:** Sḡḡ 22:7; 109:25; Mak 14:58 * **15:34:** Sḡḡ 22:1 * **15:36:** Sḡḡ 69:21 * **15:40:** Luk 8:2-3

“Yisu l k hama y v mena mi e?” ⁴⁵ Ma halan  any  vovak laik an n ab  y v ma hal k ek Josep enja an n kupik. ⁴⁶  n ma Josep h v s p daim mavi te vuli ma hawa Yisu lin kupik v  h k alovalan nsin ma havuliv sin hathak s p atu. Ma hi had  h k si  valu abyan atu ba elav ek nedav n  n ma  nd k. Ma habubi valu b n te ek hik si  abôlêk sin hathak. ⁴⁷ Malia an n Magadala l k Malia, Josep an n talêbô, imin ma  y  lon atu ba etak Yisu an n kupik h k.

16

Yisu haviyô hathak lonb 

(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

¹ Sabat hale ba hi ma Malia an n Magadala l k Malia, Jems an n tal b , ma Salome  v vuli n m  v mavi ek neja ba ini ek netak esak Yisu kupik. ² Ma sonda  n an n wak te m n an n l kb k momanin sin ma th l  iviy  ba i si . ³ Ma enan had n i nena, “Opal  tem ibubi valu atu ba ham  l v ab l k v  ek alal  am?”

⁴  y  si  ma  y  nena valu b n atu ma l k ibubi hi ham  dan. ⁵ Th l  ibitak  y  valu abyan kap  ma  y  any  muk l k kw v thapuk daim te ham  th l  bahen vian n. Th l   y  ma eson kambom.

⁶ Ma donjom  p n hana, “Min noson ami. Yahayala nena  b l m Yisu an n Nasalet atu ba ik hathak a. Yani l k haviy  ba hi ma min h k lon  nt k ami.  ng  lon atu ba  d  yani h k  nt k. ⁷ *Ma unu nonan  nd n an n n  ku l k Pita nena, ‘Yani l k ham n ek m l  ba hi Galili.  y  lon  n ma tem n p m yani  t m atu ba b k hana y v had n m l .’”

⁸ Ma avi takın  k  ba elowalin kambom ma etak si  ba  s v ele yain ba i. Th l   k  ba b n n iyom ma min enan ab   n had n any la ami.

[Malia an n Magadala l k Yisu an n n  ku  y  yani]*

(Mat 28:9-20; Luk 24:13-49; Jon 20:11-23)

⁹ Yisu haviy  had n sonda te an n wak te m n. Ma hik i th  m n had n Malia Magadala, avi atu ba b k Yisu hıv ng k bahen vi ba lahavuju v  h k yani. ¹⁰  n ma Malia hi hana had n n  takatu ba b k even havin yani. N  takın lenin malain ba elan  m . ¹¹ Ma elan  nena Yisu l k ham  l kmala ba Malia l k hay  yani, ma donjom min  vhavin ab   n ami.

¹² Haven yam ma Yisu an n n  ku ju etak malak b n ba i lon yan. Ma Yisu habitak yan da ba hik i th  had n thai. ¹³ Ma ele i enan ab   n had n n  ku vi, ma donjom min  vhavin inin ab  ami.

¹⁴ *Y v ma Yisu an n n  ku laumin ba lahavute eyan n m  m , ma Yisu da hay  ek th l . Ma hathan th l  hathak inin kap l nin thekthek ba min  vhavin n  takatu ba  y  nena yani l k haviy  y v inin ab  ami.

¹⁵ * n ma Yisu hana had n th l , “Unu  t m pik sap n ma nonan Ab  Mavi atu ba hathak ya b n  nd n av mal  sap n. ¹⁶ *N  takatu ba  vhavin ba ithik nan ma tem Wap mb n n m i bulubin. Ma n  takatu ba min  vhavin ami, ma tem n p m Wap mb n an n ab  atu nena ini n nd k lon atum. ¹⁷ *Wap mb n tem etak lav nin lomalama  nd k n   vhavin bahenin  ent k. Esak yenan ath n, ma tem n n m ng k v  l k nenan ab  mas m lukmuk. ¹⁸ *Ma nebalon umya kambom  m  bahenin l k ninum n m atu ba injik any  v n  ma donjom tem n m  mavi. Ma netak bahenin  y ng k n  l k lijin, ma tem nimbatak mavi.”

Wap mb n hawa Yisu

(Luk 24:50-53; Ap 1:9-11)

¹⁹ *Any  B n Yisu hana ab  havin th l  y v ma ewa yani hathak len

* **16:7:** Mat 26:32; Mak 14:28 * **16:8:** N  lôkauk b n an n lenin habi nena ab   n ma Mak da min hato ami, ma any la hato haven yam. * **16:14:** 1Ko 15:5 * **16:15:** Ap 1:8 * **16:16:** Ap 2:38

* **16:17:** Ap 2:4; 8:7 * **16:18:** Luk 10:19; Ap 28:3-6 * **16:19:** Ap 1:9-11; 2:33-34

ba hi hamô Wapômbêḡ baḡ vianôḡ.
20 *Vêm ma anêḡ ḡê ku i enaḡ Abô
Mavi êḡ haveḡ loḡ sapêḡ. Ma Anyô
Bêḡ hadum ku haviḡ thêlô ba hik
iniḡ abô loḡ hathak lavôḡiḡ takatu ba
idum.]

---

* 16:20: Ap 14:3; Hib 2:3-4

Abô Mavi atu ba Luk hato Abô môn

Luk hato kapya êntêk. Yani ma anyô lon buyan ma minj Israel te ami. Yani ma dokta te ma Pol anêj anyô mólô. Yanida ma minj hayê Yisu ami, ma donjom hanañ abô haviñ nê nômbênj atu ba bôk êyê Yisu hathak maleñj.

Yani hato kapya êntêk hadênj anyô bêj Tiapilus. Tiapilus ma anyô Lom te. Tiapilus minj bôk hayê pik atu Yisu hamô ba haveñ ami. Ba intu Luk hawasa bêj anôj. Luk lahaviñ Tiapilus eyala abô avanôj esak malêla takatu ba Yisu hanañ ba hadum. Ba intu hato hathak malêla takatu habitak vêm ka evathu Yisu hi aleba hayô waklavôj hathak leñ ba hi. Aênj iyom ma Luk hik thô nena Yisu minj halêm ek nêm nê Israel iyom bulubiñ ami. Mi, halêm ek nêm nê Israel lôk nê lon buyan bulubiñ imbiñ. Luk dalam Yisu nena, “Anyô Anêj Nakadun” bêj anôj.

Hato kapya êntêk hadênj 60 mena 70 AD la. Ma haveñ yam ma hato kapya Aposel haviñ.

Abô môn

¹ *Anyô bêj Tiapilus, avômalô bêj anôj eto kapya hathak nôm takatu ba bôk hik anôj hêk yêlô malêvôj. ² Thêlô eto abô hatôm atu ba anyô vi êyê Yisu hadum ba hanañ. Nê êj êmô hatôm Wapômbênj anêj nê ku ek enañ abô hadênj avômalô. ³ Aênj ba yalenj mavi anôj ba yahato kapya êntêk hadênj o hathak nôm takênj ek malê nena yada yahadum ku bêj anôj ek yahanañ hik abô takênj lij hathak Yisu anêj ku sapênj ek yenañ abô êj imbitak êtôm loho mavi. ⁴ Yahato abô takênj ek nêm o sa

ek oyala abô takatu ba bôk holañô, êj ma abô avanôj.

Añela hayô ek Sekalaia

⁵ Sêbôk atu ba Kin Helot hayabin avômalô Judia ma anyô habôk da te hamô ba anêj athênj nena Sekalaia. Yani hadum ku habôk da haviñ nê ôdônj atu ba iniñ athênj nena Abiya. Ma yanavi Elisabet habitak anêj Alon anêj limi haviñ. ⁶ Thai êmô thêthônj mavi hêk Wapômbênj ma, ma ethak esopa abô balabuñ lôk Anyô Bêj anêj abô sapênj ba iniñ kambom mi. ⁷ Ma donjom Elisabet ma avi yamu ba intu thai avômena mi, ma êmô aleba eyalôv.

⁸ Wak te ma ôdônj Abiya iniñ waklavôj nindum ku êmô unyak mathenj. Ma etak Sekalaia ek indum ku êj. ⁹ *Thêlô esopa nê êbôk da iniñ kobom ba ibi valu ek nêgê nena opalê intu tem imbitak êyô Anyô Bêj anêj unyak mathenj ba ni ek êmbôk kamunj ôv mavi. Êj ma Sekalaia anêj athênj habitak ba yani hi Wapômbênj anêj unyak ek êmbôk da. ¹⁰ Ma Sekalaia habôk da ôv mavi ba avômalô bêj anôj imiñ unyak viyaiñ ba etenj mek imiñ.

¹¹ Êj ma Anyô Bêj anêj añela te hayô ek Sekalaia ba hamiñ lon êbôk da ôv mavi anêj lon vianôj. ¹² Sekalaia hayê añela, êj ma hasonj ba hakô kambom. ¹³ Ma donjom añela hanañ, “Sekalaia, minj ôkô ami. Anêm mek ma Wapômbênj halañô. Vônim Elisabet tem embathu nalum malô te ba ondam anêj athênj nena Jon. ¹⁴ Ma tem lemmavi bêj anôj. Amena êj habitak ma avômalô bêj anôj tem leñj mavi ¹⁵ *ek malê nena yani tem imbitak anyô lôk athênj bêj imiñ Anyô Bêj ma. Yani minj hatôm inum yak waiñ lôk ñañ maniñ vi ami. Hamiñ talêbô la denañ ma tem Lovak Mathenj êmbôlô yani kapô siñ. ¹⁶ Ma tem endom avômalô Israel bêj anôj ba ini êndênj Anyô Bêj, thêlônij Wapômbênj. ¹⁷ *Ma yani tem êmônj

* 1:1: Ap 1:1 * 1:9: Kis 30:7 * 1:15: Nam 6:2-3 * 1:17: Mal 3:1; 4:5-6; Mat 17:11-13

ek Anyô Bêḡ ma anêḡ lôklokwan lôk ku lo loḡ ma tem êtôm Elia anêḡ. Ma tem indum ba lami lôk nali nimbitak kapôlôḡiḡ doḡtom. Lôk indum ḡê leḡôndôḡ kôtôḡ leḡôndôḡ ekyav ek nedaḡô ḡê thêthôḡ iniḡ auk mavi. Ma yani tem indum aêḡ ek avômalô nêpôpêk i ba neyabiḡ Anyô Bêḡ anêḡ êyô.”

18 Ma Sekalaia hanaḡ hadêḡ aḡela, “Yai luvi bôk ayalôv yôv ba yanêmbiḡ abô êḡ aisé?”

19 *Ma doḡtom aḡela hanaḡ viyan nena, “Ya Gebliel, ba yahamiḡ Wapômbêḡ thohavloma. Ba intu yanida hêv ya ba yahalêm ek yanaḡ abô mavi êntêk êndêḡ o. 20 Yôv ma ondaḡô, miḡ hôêvhaviḡ yenaḡ abô ami. Aêḡ ba vembôlêk tem putup ba miḡ hatôm onaḡ abô ami endeba yenaḡ abô êntêk injik anôḡ êtôm waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ hanaḡ am.”

21 Avômalô eyabiḡ Sekalaia aleba mi ma leḡiḡhabi nena malê te lêk hapôm Sekalaia hamô unyak mathen kapô am? 22 Ma Sekalaia hale yaiḡ ma abôlêk putup. Ba hik nôm kama thô hathak baḡ iyom ma miḡ hanaḡ abô ami. Aêḡ ba thêlô eyala nena yani lêk hayê wêḡ te hêk unyak mathen kapô.

23 Sekalaia hadum anêḡ ku yôv ma yani havôhi anêḡ unyak. 24 Havenḡ yam ma Sekalaia yanavi Elisabet hasabeḡ. Ma havuḡ i hatôm ayôḡ bahenḡvi. 25 Ma hanaḡ nena, “Anyô Bêḡ lamavi ba hadum nôm êḡ ek ya ba hêv yenaḡ mama vê hêk avômalô malenḡiḡ.”

Aḡela hayô ek Malia

26 Elisabet hasabeḡ hatôm ayôḡ bahenḡvi ba lahavute, ma Wapômbêḡ hêv aḡela Gebliel ba hi hayô malak Nasalet hêk Galili kapô. 27 *Yani hi hadêḡ avi muk te anêḡ athêḡ nena Malia. Malia anêḡ avômalô bôk epeḡ abô yôv ek nendom yani êndêḡ anyô te anêḡ athêḡ nena Josep. Josep ma Kiḡ Devit anêḡ lim. 28 Aḡela hi

hadêḡ Malia ma hanaḡ, “Waklêvôḡ mavi o! Anyô Bêḡ hêv lamavi anôḡ hadêḡ o ba hamô haviḡ o.”

29 Ma Malia halaḡô abô êḡ ma hasoḡ kambom ba lahabi nena abô êntêk ma aisé am. 30 Ma doḡtom aḡela hanaḡ hadêḡ yani, “Malia, miḡ ôkô ami. Lêk hôpôm Wapômbêḡ anêḡ lamavi. 31 *Ondaḡô, tem osabeḡ ba onja okna te ba ondam anêḡ athêḡ nena Yisu. 32 *Yani ma tem imbitak anyô lôk athêḡ bêḡ. Ma tem nendam yani nena Wapômbêḡ Leḡ anêḡ Nakaduḡ. Ma tem Anyô Bêḡ Wapômbêḡ nêḡ lim Devit anêḡ ku kiḡ êndêḡ yani. 33 Ma tem êmô êtôm Jekop anêḡ avômalô iniḡ kiḡ wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma anêḡ ku eyabiḡ anêḡ avômalô hatôm nêḡ yak ami ma mi anôḡ.”

34 Ma Malia hanaḡ hadêḡ aḡela aêntêk, “Nôm êḡ tem imbitak aisé am? Miḡ bôk yahêk haviḡ anyô te ami.”

35 Ma aḡela hanaḡ nena, “Lovak Mathen tem êlêm êndôk o ma Wapômbêḡ Leḡ anêḡ lôklokwan tem êyô o vôv. Ba amena atu ba hovathu ma tem mathen ba nendam nena Wapômbêḡ Anêḡ Nakaduḡ. 36 Ondaḡô. Yatam avi Elisabet bôk avôdôḡna ba elam yani nena avi yamu, ma doḡtom lêk hasabeḡ ba anêḡ ayôḡ bahenḡvi ba lahavute ba tem embathu amena te. 37 *Nôm late miḡ malaiḡ ek Wapômbêḡ indum ami.”

38 Ma Malia hanaḡ, “Ya ma Anyô Bêḡ anêḡ avi ku. Ba indum êndêḡ ya êtôm intu honaḡ.” Êḡ ma aḡela hatak Malia ba hi.

Malia hi hayê Elisabet

39 Ma Malia hatak anêḡ loḡ ma hi kethen ba hayô malak te atu ba hêk loḡ dumlolê anêḡ Judia. 40 Ma habitak hayô Sekalaia anêḡ unyak kapô ma hanaḡ waklêvôḡ mavi hadêḡ Elisabet. 41 Ma Elisabet halaḡô anêḡ abô ma amena hapundik hamiḡ yani la kapô ba Lovak Mathen havôlô

* 1:19: Dan 8:16; 9:21 * 1:27: Mat 1:16,18
7:12-13,16; Ais 9:7 * 1:37: Stt 18:14

* 1:31: Ais 7:14; Mat 1:21-23 * 1:32: 2Sml

yani kapô siņ. ⁴² Êņ ma Elisabet halam kaêk lôk lamavi ba hanaņ, “Wapômbêņ hêv lamavi bêņ anôņ hadêņ o hamôņ ek avi vi. Ba tem indum mavi êndêņ o imbiņ amena intu ba hamiņ o kapôlôm. ⁴³ Ma donțom ya avi alê te ba yenaņ Anyô Bêņ anêņ talêbô halêm ek ênjê ya? ⁴⁴ Ondaņô, yahalaņô anêm waklêvôņ, êņ ma amena êntêk hamiņ yalenșoam lamavi ba hapundik. ⁴⁵ Bôk holaņô Wapômbêņ anêņ abô ba hôêvhaviņ nena tem indum aêņ. Ba intu ômô lôk lemmavi!”

Malia anêņ yeņ

- ⁴⁶ *Ma Malia hanaņ,
 “Yakapôlôņ habô Anyô Bêņ anêņ athêņ,
⁴⁷ ma yadahôlôņ lamavi hadêņ Wapômbêņ atu ba hêv ya bulubiņ
⁴⁸ ek malê nena yani hayê ba lahabi anêņ avi oyaņ atu ba hadum anêņ ku.
 Avômalô sapêņ tem nenaņ nena Wapômbêņ hêv lamavi hadêņ ya hatôm wak nômbêņ intu sapêņ
⁴⁹ ek malê nena Wapômbêņ Lôklokwaņ Anôņ hadum nômbêņ ek ya.
 Ma anêņ athêņ ida ênjêk mathen.
- ⁵⁰ *Yani hathak hêv kapô hadêņ nê takatu ba elañô anêņ abô hadêņ sêbôk ma êntêk ma embeņ yam imbiņ.
- ⁵¹ *Yani hadum ku bêņbêņ hathak yani anêņ lôklokwaņ.
 Ma hathak havalonș avômalô takatu ba êbôi ma habi i hi.
- ⁵² *Ma hathak hamô nê bêņbêņ iniņ lôklokwaņ lu.
 Ma hêv athêņ bêņ hadêņ nê athêņ mi.
- ⁵³ *Ma hathak havakôņ avômalô takatu ba ema kisi hathak nôm mavi anôņ ba leņiņviyak.

Ma donțom nê lôk nômkama bêņ, ma hathak hêv i vê ba i oyaņ.

- ⁵⁴⁻⁵⁵ *Ma yani hathak hêv anêņ avômalô ku Israeļ sa,
 ma lahabi anêņ abô atu ba bôk havak haviņ Ablaham lôk anêņ limi sapêņ nena tem laimbi i ba nêm i sa wak nômbêņ intu sapêņ.”

⁵⁶ Êņ ma Malia hamô haviņ Elisabet hatôm ayôņ lô vêm ma halehi anêņ lonș hathak lonșbô.

Elisabet havathu Jon anyô hathik ņaņ

⁵⁷ Ma Elisabet anêņ waklavôņ embathu hayô ba havathu okna te. ⁵⁸ Êņ ma Elisabet anêņ thalalenș lôk anêņ avômalô elañô nena Anyô Bêņ hêv kapô bêņ hadêņ yani ba intu êbôi lôk leņiņmavi anôņ.

⁵⁹ *Ma amena êņ hamô hatôm wak bahenșvi ba lahavulô, ma anêņ avômalô êlêm ek neņgothe anêņ kupik. Ma leņiņhaviņ nê nêm lambô Sekalaia da anêņ athêņ êndêņ okna êņ. ⁶⁰ Ma donțom talêbô hanaņ nena, “Mi. Alalô nandam nena Jon.”

⁶¹ Ma thêlô enaņ hadêņ yani nena, “Libumi la miņ bôk ewa athêņ Jon ami.”

⁶² Êņ ma thêlô enaņ hik lambô liņ hathak bahenșiņ nena nendam anêņ athêņ aisê? ⁶³ Aêņ ba hanaņ hathak baņ nena neja aselenș te êlêm. Ma hato nena, “Okna êņ anêņ athêņ ma Jon.” Ma thêlô sapêņ êyê athêņ êņ ba esonș kambom. ⁶⁴ Ma kethenș oyaņ ma Sekalaia hanaņ abô hathak lonșbô ba habô Wapômbêņ anêņ athêņ. ⁶⁵ Ma avômalô malak êņ êyê nôm êņ ba êkô kambom. Ma abô êņ hi havenș Judia iniņ lonș takatu ba hamô dumlolê sapêņ. ⁶⁶ Ma thêlô enaņ hadêņ i nena, “Anyô Bêņ anêņ lôklokwaņ hamô haviņ amena êntêk ba embeņ yam ka tem imbitak aisê?”

Sekalaia anêņ yeņ

* **1:46:** 1Sml 2:1-10 * **1:50:** Sng 103:13,17 * **1:51:** 2Sml 22:28 * **1:52:** Jop 12:19; 5:11; Sng 147:6 * **1:53:** Sng 34:10 * **1:54-55:** Sng 98:3; Stt 17:7; Mai 7:20 * **1:59:** Stt 17:12; Wkp 12:3; Luk 2:21

⁶⁷Yôv ma Lovak Mathen hayô halôk Jon lambô Sekalaia kapô ba hanan abô plopet aêntêk,

⁶⁸* “Anyô Bêñ, IsraeI iniñ Wapômbên, lêk halêm ek nêma anên avômalô vê ênjêk iniñ malaiñ. Ba intu nanêm athên bêñ êndên yani.

⁶⁹*Yani hêv Anyô Lôklokwan te habitak anên anyô ku Devit anên thalalen ek nêma alalô bulubiñ.

⁷⁰Yani hadum aên hatôm sêbôk ba hanan hadên anên plopet mathen ba enan nena

⁷¹*tem Wapômbên nêma alalô bulubiñ ênjêk nê vovak lôk nê takatu ba bôk êpôlik hathak alalô.

⁷²*Aên ba yani hêv kapô ek alalôaniñ bumalô lôk lahabi anên tabô mathen.

⁷³*Abô atu ba yani bôk havak balabun haviñ alalôaniñ kamik Ablaham nena

⁷⁴tem nêma alalô bulubiñ ênjêk nê vovak iniñ lôklokwan ek alalô nandum anên ku ma miñ nakô ami

⁷⁵*ek namô mathen lôk thêthôn ênjêk Wapômbên ma êtôm wak nômbên intu sapên.

⁷⁶*Aên ba, yenan okna, tem ômôn ek ôpôpêk Anyô Bêñ anên lonjondê ek êlêm ba intu tem nendam o nena Wapômbên Len anên plopet.

⁷⁷*Lôk ôndôn anên avômalô ek neyala nena Wapômbên tem nêma i bulubiñ esak hêv iniñ kambom vê.

⁷⁸*Alalôaniñ Wapômbên lahiki bêñ anôn ba intu hêv kapô ba tem indum nôma êñ lôk nêma anên wak êlêm anên len

⁷⁹ek nêma deda êndên avômalô takatu ba bôk ema ba êmô momaniniñ bêñ kapô. Lôk anên deda êñ

tem nêma alalô sa ek namben lonjondê labali mavi.”

⁸⁰Ma Jon halumbak bêñ ma habitak lôklokwan hathak hêvhaviñ. Êñ ma hi hamô lonj thiliv ba hayabiñ anên waklavôn êlêm yaiñ ek indum anên ku ênjêk avômalô IsraeI maleniñ.

2

Malia havathu Yisu (Mat 1:18-25)

¹Waklavôn êñ ma Sisa Ogastus havak abô majan ek neja avômalô pik takatu ba Lom eyabiñ i iniñ athên.

²Wak êñ ma môn anôn ek gavman hawa avômalô iniñ athên. Ma Kulinus ma hamô hatôm plovins Silia iniñ gavman bêñ. ³Êñ ma avômalô sapên i iniñ malak ôdôn nenanena ek neja iniñ athên. ⁴Josep habitak anên Kiñ Devit anên thalalen. Ba intu hatak Nasalet anên Galili ma hi Devit anên malak ôdôn Betlehem anên Judia. ⁵Yani hi haviñ Malia ek neto thainiñ athên. Avi êñ bôk epesan anên abô yôv ek nendom êndên Josep. Ma wak êñ ma Malia hasaben.

⁶Êmô Betlehem denan ma Malia anên waklavôn hayô ek embathu. ⁷Ma havathu namalô bôp ba havuliv hathak sôp ba hadô hêk bokmanjao iniñ kabum ek malê nena unyak atu ba hêk ek avômalô nêjêk ma lêk putup ba mi.

Añela hayô ek nê eyabiñ bok

⁸Ma nê eyabiñ boksipsip doho êmô lonj êñ viyaiñ ba eyabiñ iniñ bok hadên bôlôvôn. ⁹Ma Anyô Bêñ anên añela te hayô ek thêlô lôk Anyô Bêñ anên deda lôkmanjiñ habi hayôhêk thêlô ba êkô kambom. ¹⁰Ma donjom añela hanan nena, “Miñ nôkô ami. Odañô! Yahawa abô mavi halêm ek môlô ba tem indum avômalô sapên leniñmavi anôn. ¹¹Lêk êntêk hêk Devit anên malak ma avi te havathu

* **1:68:** Sng 72:18 * **1:69:** Sng 18:2 * **1:71:** Sng 106:10 * **1:72:** Stt 17:7; Sng 105:8-9 * **1:73:** Stt 22:16-17 * **1:75:** Tit 2:12-14 * **1:76:** Ais 40:3 * **1:77:** Jer 31:34 * **1:78:** Ais 60:1-2 * **2:11:** Mesia ma abô Hiblu ma Kilisi ma abô Glik. Ma anên ôdôn ma ‘Ôpatu ba Wapômbên hêv ek nêma avômalô bulubiñ.”

okna te atu ba tem nê mômô bulubij. Yani ma Anyô Bêj, Mesia* atu ba Wapômbêj bôk hatak ek nê anêj avômalô bulubij. ¹² Mômô tem ôngô amena kasek te ivuliv hathak sôp ba êdô hêk bokmanjao iniñ kabum. Nôm êj ma hatôm lavôñij ek mômô ôngô.”

¹³ Anjela hanañ yôv ma kethen oyan ma anjela bêj anôñ anêj leñ êlêm ivinñ yani. Ma êbô Wapômbêj anêj athên ba enañ aêntêk,

¹⁴ * “Nômbô Wapômbêj anêj athên lôkmanjij esak leñbum. Ma pik ma anêj labali êmô imbinñ avômalô takatu ba Wapômbêj lamavi hathak.”

Nê eyabin bok i êyê Yisu

¹⁵ Anjela etak thêlô ba i malak leñ ma nê eyabin bok enañ hadênj i, “Alôana ek nagê nô môm atu ba Anyô Bêj hanañ hadênj alalô nena lêk habitak Betlehem.”

¹⁶ Êj ma thêlô i kethen ma êpôm Malia lo Josep ma amena kasek atu ba hêk bokmanjao iniñ kabum.

¹⁷ Thêlô êyê yôv ma enañ abô takatu ba anjela hanañ hadênj i hathak amena êj. ¹⁸ Ma avômalô elañô nê eyabin bok iniñ abô êj ba eson kambom. ¹⁹ *Ma Malia lahabi abô takênj ba havalonj loñ hêk kapô. ²⁰ Ma nê eyabin boksipsip ele i ma êbô Wapômbêj lôk leñijmavi anôñ hadênj Wapômbêj hathak nô môm takatu ba thêlô êyê lo elañô hatôm atu ba anjela hanañ hadênj i.

Elam Yisu anêj athên

²¹ *Wak bahenji ba lahavulô hale ba hi ma engothe okna êj anêj kupik ba elam anêj athên nena Yisu. Athên êj ma Malia miñ hasabenj ami denañ ma anjela te bôk halam yôv.

Simeon lo Ana êyê Yisu

²² *Josep lo Malia iniñ waklavônj nimbitak mabunñ ênjêk Wapômbêj ma hayô hatôm balabunñ atu ba Mose bôk hato. Êj ma ewa Yisu ba

i Jerusalem ek nê nê mômô êndênj Anyô Bêj ²³ *hatôm anêj balabunñ bôk hanañ yôv nena, “Nônêm anyô môm sapênj êndênj Wapômbêj.” ²⁴ *Lôk i ek nêmbôk da hatôm Anyô Bêj anêj balabunñ bôk hanañ nena, “menak bôbô lokwanju mena thabiyom muk lokwanju.”

²⁵ Ma anyô te hamô Jerusalem ba anêj athên nena Simeon. Yani ma anyô thêthônj ba hasopa abô balabunñ dedaun mavi. Yani hayabinñ Mesia atu ba tem nê mômô Israêl thêvô. Ma Lovak Mathenñ hamô havinñ Simeon.

²⁶ Ma Lovak Mathenñ bôk hanañ hadênj yani yôv nena tem miñ ema ami ma êmô endeba ênjê Anyô Bêj anêj Mesia vêmam. ²⁷ Ma Lovak Mathenñ halom yani ba hi Wapômbêj anêj unyak mathenñ. Yani hamô denañ ma Josep lo Malia ewa Yisu ba êlêm ek nesopa abô balabunñ. ²⁸ Ma Simeon hasip okna hamô banj ma habô Wapômbêj ba hanañ aêntêk,

²⁹ “Anyô Bêj Wapômbêj, ya anê môm anyô ku. Lêk yahayê yôv ba tem yama lôk yalenjmavi êtôm atu ba bôk hovak abô havinñ ya.

³⁰ *Lêk yamalenñ hayê nô môm atu ba hôêv ek nê môm yêlô bulubij.

³¹ Hôpôpêk nô môm êj hêk avômalô sapênj malenñ.

³² *Nôm êj ma hatôm deda ek avômalô loñ buyañ nêgê, ma tem nê môm athênñ lôkmanjij êndênj anê môm avômalô Israêl.”

³³ Yisu anêj lambô lo talêbô elañô Simeon anêj abô atu ba hanañ hathak okna êj ba eson kambom.

³⁴ *Êj ma Simeon hêv mek hadênj thêlô ma hanañ hadênj Malia aêntêk, “Wapômbêj hatak okna êntêk ek indum avômalô Israêl bêj anôñ nê nê môm yak ma bêj anôñ nimbiyô nimij. Yani tem êmô êtôm Wapômbêj anêj lavôñij te ma donjom avômalô bêj anôñ tem miñ nê nê môm imbinñ yani ami. ³⁵ Êj ma avômalô bêj anôñ iniñ

* 2:14: Luk 19:38 * 2:19: Luk 2:51 * 2:21: Luk 1:31 * 2:22: Wkp 12:1-8 * 2:23: Kis 13:2
* 2:24: Wkp 12:8 * 2:30: Ais 52:10; Luk 3:6; Tit 2:11 * 2:32: Ais 42:6; 49:6; 52:10 * 2:34:
Ais 8:14; Mat 21:42; 1Pi 2:8

auk loŋ kapô tem imbitak loŋ yaiŋ. Ma tem kapôlôm indinŋ o êtôm biŋ vovak hadabêŋ bimdaluk kisi.”

³⁶ Ma plopet avi te hamô haviŋ ba anêŋ athêŋ nena Ana. Yani ma Panuel anêŋ nalavi ba habitak anêŋ Asel anêŋ ôdônŋ. Yani bôk avôdônŋna ba anêŋ sondabêŋ hatôm 84. Sêbôk ba yanî avi muk ma hawa anyô ba hamô haviŋ yamalô hatôm sondabêŋ bahenŋvi ba lahavuju. ³⁷ Vêŋ ma yamalô hama ma yani hamô hatôm avi tôp sondabêŋ bêŋ anônŋ. Wak lo bôlôvônŋ ma miŋ hatak unyak mathenŋ ami, ma hathak hatak nôŋ ek nêŋ yeŋ lo etenŋ mek. ³⁸ Ma Simeon hanaŋ abô denaŋ, ma avi êŋ hi habobo thêlô ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ. Ma hanaŋ abô hathak okna êŋ hadêŋ avômalô takatu ba êmô ek eyabiŋ waklavônŋ atu ba Wapômbêŋ nêŋ avômalô Israeŋ vê ênjêk iniŋ malaiŋ.

³⁹ *Josep lo Malia idum nômkama sapêŋ hatôm atu ba Anyô Bêŋ anêŋ balabuŋ hanaŋ vêŋ ma ele i iniŋ malak Nasalet hêk Galili. ⁴⁰ Ma okna halumbak ba habitak lôklokwaŋ. Ma anêŋ auk mavi bêŋ anônŋ. Ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm hamô haviŋ yani.

Yisu hamô unyak mathenŋ kapô

⁴¹ *Sondabêŋ nômbêŋ intu ma Yisu anêŋ talêbô lo lambô i Jelusalem ek nêgê waklavônŋ anêŋ athêŋ nena Hale ba Hi.* ⁴² Ma Yisu anêŋ sondabêŋ hatôm laumiŋ ba lahavuju, ma thêlô idum aêŋ ba ethak ba i Jelusalem ek nêgê waklavônŋ êŋ. ⁴³ Waklavônŋ bêŋ êŋ hale halôk ma thêlô ele i iniŋ loŋ. Ma okna Yisu ma hamô Jelusalem denaŋ. Ma talêbô lo lambô êthônŋ ba i. ⁴⁴ Ma esonŋ nena lêk haviŋ anêŋ avômalô vi ba hi la. Ba evenŋ wak daluk te vêŋ ma êyê mi, êŋ ma i êbôlêŋ yani havenŋ iniŋ avômalô malêvônŋ. ⁴⁵ Ma donŋtom miŋ êpôm ami, êŋ ma êvôi Jelusalem hathak

loŋbô ek nêmbôlêŋ yani. ⁴⁶ Wak lô hale ba hi yôv ma êpôm yani hamô unyak mathenŋ kapô. Yani hamô haviŋ kêdônŋwaga doho ba hanaŋ iniŋ abô ma hanaŋ hik thêlô liŋ. ⁴⁷ Avômalô takatu ba elanŋ anêŋ abô lôk anêŋ auk bêŋ ma esonŋ kambom. ⁴⁸ Êŋ ma lambô lo talêbô êyê yani ba esonŋ kambom haviŋ. Ma talêbô hanaŋ, “Yenaŋ okna, hudum malê aêŋ? Yai akô kambom ba abôlêŋ o.”

⁴⁹ Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Mamu ôbôlêŋ ya eka? Miŋ oyala nena tem yamô Wakamik anêŋ unyak ami e?” ⁵⁰ Ma donŋtom êthônŋ anêŋ abô êŋ anêŋ ôdônŋ paliŋ.

⁵¹ *Yôv ma hi haviŋ talêbô lo lambô ba i Nasalet. Ma hanaŋ iniŋ abô ba hasopa. Ma talêbô havalonŋ abô takêŋ loŋ hêk kapô. ⁵² *Yisu habitak bêŋ ma anêŋ auk mavi anônŋ. Ma Wapômbêŋ lôk avômalô lenŋmavi hathak yani.

3

Jon anyô hathik ŋaŋ hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô

(*Mat 3:1-12; Mak 1:2-8; Jon 1:19-28*)

¹ Hadêŋ sondabêŋ laumiŋ ba labahenŋvi atu ba kiŋ Sisa Taibelias hayabiŋ Lom, ma Pontius Pailat hayabiŋ Judia, ma Helot hayabiŋ Galili, ma yaŋ molok Pilip hayabiŋ Itulia lo Takonitis, ma Lisaniaŋ hayabiŋ Abilene, ² ma Anas lo Kaiapas êmô hatôm anyô bêŋ êbôk da. Hadêŋ wak êŋ ma Sekalaia nakaduŋ Jon hamô loŋ thiliv, ma Wapômbêŋ hêv anêŋ abô hadêŋ yani. ³ *Êŋ ma Jon hi havenŋ loŋ takatu ba hamô habobo ŋaŋ Jolodaŋ ma hanaŋ ek avômalô nede kapôlônŋ liliŋ ba nisik ŋaŋ ek Wapômbêŋ nêŋ iniŋ kambom vê. ⁴ Hatôm plopet Aisaia bôk hatô halôk anêŋ kapyâ nena, “Kaêk te halam havenŋ loŋ thiliv nena,

* **2:39:** Mat 2:23 * **2:41:** Kis 12:24-27; 23:14-17; Lo 16:1-8 * **2:41:** Sêbôk ma Wapômbêŋ anêŋ aŋela ik Ijip iniŋ apenena môŋ vônô. Ma hayô Israeŋ ma hayê thalalenŋ hamô iniŋ unyak abôlêk, êŋ ma hale ba hi ba miŋ hik Israeŋ te vônô ami. * **2:51:** Luk 2:19 * **2:52:** 1Sml 2:26; Snd 3:4 * **3:3:** Ap 13:24

'Nôpôpêk loŋôndê ek Anyô Bêŋ êlêm,
ma nopesaŋ ba imbitak thêthôn
ek yani.

⁵ Nusivunŋ kolosonŋ sapêŋ sin
ma node dumlolê sapêŋ pesa ba
imbitak kalônŋ mavi.

Ma nopesaŋ loŋôndê lokbaŋ ba
imbitak thêthônŋ,
ma loŋôndê kekela ma nopesaŋ
ba imbitak thêthê mavi.

⁶ Ma avômalô pik sapêŋ tem nêgê
Wapômbêŋ anêŋ kobom atu ba
hêv avômalô bulubiŋ.' " *Aisaia*
40:3-5

⁷ *Avômalô bêŋ anônŋ i hadêŋ Jon ek
isik thêlô ma hanaŋ hadêŋ i, "Môlô
ma umya kambom anêŋ nali ba osonŋ
nena tem yasik môlô ek nôsôv ênjêk
Wapômbêŋ anêŋ lamaninŋ e? Mi anônŋ!
⁸ *Ma nundum kobom takatu ba in-
jik thô nena lêk ole kapôlômim liliŋ.
Ma miŋ lemimimbi auk takatu ba
nonaŋ êndêŋ am nena, 'Ablaham ma
yêlôaniŋ bumalô. Ba intu yêlô ma
avômalô thêthônŋ.' Mi, yanaŋ êndêŋ
môlô nena Wapômbêŋ hatôm enja
valu takêntêk ba epesaŋ Ablaham
anêŋ limi esak. ⁹ *Kisiŋ lêk hamô
alokwaŋ ôdônŋ yôv ek alokwaŋ takatu
ba miŋ hik anônŋ mavi ami ma tem
nede lu ba nêmbôk esak atum."

¹⁰ Ma avômalô nômbêŋ atu ba elañô
anêŋ abô enaŋ hik yani liŋ, "Yêlô nan-
dum malê?"

¹¹ Ma Jon hanaŋ nena, "Anyô anêŋ
kwêv ju hamô ma nêŋ yaŋ êndêŋ
anyô yaŋ atu ba kwêv mi. Ma anêŋ
nôm hamô ma nêŋ aêŋ iyom."

¹² *Ma nê ewa takis doho êlêm ek
Jon isik thêlô imbiŋ ba enaŋ hik yani
liŋ nena, "Kêdônŋwaga, yêlô nandum
malê?"

¹³ Ma Jon hanaŋ, "Môlô noja takis
êtôm atu ba Lom iniŋ anyô bêŋ hanaŋ
iyom ma miŋ noja vi oyaŋ ami."

¹⁴ Ma nê vovak doho enaŋ hik yani
liŋ haviŋ nena, "Ma yêlô nandum
malê?"

Ma hanaŋ nena, "Miŋ o mathalalen
êndêŋ avômalô ek noja iniŋ valuselenŋ
oyaŋ ami. Lôk miŋ osau nê idum
abô ek onja anyô yaŋ anêŋ nômkama
ami. Ma lemimimbi nena môlônim ku
anêŋ vuli ma hatôm môlô."

¹⁵ Avômalô Israeŋ ethak êv maleŋinŋ
ek Mesia nena tem êlêm. Ba êyê Jon
hadum ku takêŋ ma esonŋ nena yani
ma Mesia la. ¹⁶ *Êŋ ma Jon hanaŋ
hadêŋ i nena, "Yahathik môlô hathak
ŋaŋ, ma donŋtom ôpatu ba tem embenŋ
ya yam anêŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ ek
yenaŋ. Yani ma anyô lôk athêŋ bêŋ
ma ya ma yaônâlôk ba intu miŋ hatôm
yapole anêŋ vakapô bokŋgôp anêŋ
yak vê ami. Yani tem isik môlô esak
Lovak Matheŋ lôk atum. ¹⁷ Yani tem
isuv nôŋ anêŋ kupik vê ba êndô anônŋ
êmô unyak kapô. Ma yavoyav takatu
ba hamô piklêvônŋ ma isi ba êmbôk
esak atum atu ba tem miŋ ema ami."

¹⁸ Ma Jon hanaŋ abô bêŋ anônŋ haviŋ
ek imbi avômalô leŋinŋ liŋ ba hathak
kobom êŋ ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ
Abô Mavi bêŋ hadêŋ thêlô.

¹⁹ *Vêŋ ma Jon hathaŋ Galili iniŋ
Anyô Bêŋ Helot hathak anêŋ kam-
bom takatu ba hadum ba hanaŋ
te bêŋ nena, "Aisê ka howa ma-
muyaŋ molok yanavi Helodias hatôm
vônim?" ²⁰ Êŋ ma Helot hadum kam-
bom yaŋ hathak loŋbô nena hatak
Jon hamô koladônŋ.

Jon hathik Yisu
(*Mat 3:13-17; Mak 1:9-11; Jon 1:32-34*)

²¹ Jon hathik avômalô bêŋ anônŋ
halôk ŋaŋ aleba hathik Yisu haviŋ.
Hathik vêŋ ma Yisu hamiŋ ba hateŋ
mek ma leŋ hakyav. ²² *Ma Lovak
Matheŋ halôk ba halêm hatôm menak
bôbô ba hayô hamô yani. Ma kaêk
te halêm anêŋ leŋ ba hanaŋ nena,
"O ma yenaŋ okna atu ba yalenŋhaviŋ
videdaunŋ. Ma yalenŋmavi anônŋ hathak
o."

* **3:7:** Mat 12:34; 23:33 * **3:8:** Jon 8:33,39 * **3:9:** Mat 7:19 * **3:12:** Luk 7:29 * **3:16:** Ap 13:25 * **3:19:** Mat 14:3-4; Mak 6:17-18 * **3:22:** Jon 1:32 * **3:23:** Luk 4:22; Jon 6:42

23*Yisu hadum anêḡ ku môḡ haven avômalô malenḡ, ma anêḡ sondabêḡ ma habobo 30. Ma avômalô eson nena yani ma Josep nakaduḡ.

Ma Josep ma Heli nakaduḡ.

24 Ma Heli ma Matat nakaduḡ.

Matat ma Livai nakaduḡ.

Livai ma Melki nakaduḡ.

Melki ma Janai nakaduḡ.

Janai ma Josep nakaduḡ.

25 Josep ma Matatias nakaduḡ.

Matatias ma Amos nakaduḡ.

Amos ma Nahum nakaduḡ.

Nahum ma Esli nakaduḡ.

Esli ma Nagai nakaduḡ.

26 Nagai ma Mat nakaduḡ.

Mat ma Matatias nakaduḡ.

Matatias ma Semen nakaduḡ.

Semen ma Josek nakaduḡ.

Josek ma Joda nakaduḡ.

27 Joda ma Joanan nakaduḡ.

Joanan ma Lesa nakaduḡ.

Lesa ma Selubabel nakaduḡ.

Selubabel ma Sealtiel nakaduḡ.

Sealtiel ma Neli nakaduḡ.

28 Neli ma Melki nakaduḡ.

Melki ma Adi nakaduḡ.

Adi ma Kosam nakaduḡ.

Kosam ma Elmadam nakaduḡ.

Elmadam ma El nakaduḡ.

29 El ma Josua nakaduḡ.

Josua ma Eliesel nakaduḡ.

Eliesel ma Jolim nakaduḡ.

Jolim ma Matat nakaduḡ.

Matat ma Livai nakaduḡ.

30 Livai ma Simeon nakaduḡ.

Simeon ma Juda nakaduḡ.

Juda ma Josep nakaduḡ.

Josep ma Jonam nakaduḡ.

Jonam ma Eliakim nakaduḡ.

31 Eliakim ma Melea nakaduḡ.

Melea ma Mena nakaduḡ.

Mena ma Matata nakaduḡ.

Matata ma Natan nakaduḡ.

Natan ma Devit nakaduḡ.

32*Devit ma Jesi nakaduḡ.

Jesi ma Obet nakaduḡ.

Obet ma Boas nakaduḡ.

Boas ma Salmon nakaduḡ.

Salmon ma Nason nakaduḡ.

33 Nason ma Aminadap nakaduḡ.
Aminadap ma Atmin nakaduḡ.

Atmin ma Alni nakaduḡ.

Alni ma Heslon nakaduḡ.

Heslon ma Peles nakaduḡ.

Peles ma Juda nakaduḡ.

34 Juda ma Jekop nakaduḡ.

Jekop ma Aisak nakaduḡ.

Aisak ma Ablaham nakaduḡ.

Ablaham ma Tela nakaduḡ.

Tela ma Naho nakaduḡ.

35 Naho ma Seluk nakaduḡ.

Seluk ma Leu nakaduḡ.

Leu ma Pelek nakaduḡ.

Pelek ma Ebel nakaduḡ.

Ebel ma Sela nakaduḡ.

36*Sela ma Kainan nakaduḡ.

Kainan ma Alpaksat nakaduḡ.

Alpaksat ma Sem nakaduḡ.

Sem ma Noa nakaduḡ.

Noa ma Lamek nakaduḡ.

37 Lamek ma Metusela nakaduḡ.

Metusela ma Inok nakaduḡ.

Inok ma Jalet nakaduḡ.

Jalet ma Mahalalel nakaduḡ.

Mahalalel ma Kenan nakaduḡ.

38*Kenan ma Inos nakaduḡ.

Inos ma Set nakaduḡ.

Set ma Adam nakaduḡ.

Adam ma Wapômbêḡ nakaduḡ.

4

Sadaḡ halôk Yisu la ek indum kambom

(Mat 4:1-11; Mak 1:12-13)

1 Lovak Matheḡ hadum ku lôklokwaḡ hamô Yisu kapô, êḡ ma hatak ḡaḡ Jolodaḡ hêk. Ma Lovak Matheḡ halom yani ba hi loḡ thiliv.

2 Ma hamô loḡ êḡ hatôm wak 40 ek Sadaḡ êndôk yani la ek indum kambom. Ma miḡ hayaḡ nôḡ ami aleba hama kisi.

3 Ma Sadaḡ hanaḡ hadêḡ yani, "Avanôḡ, o Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ ma onaḡ ek valu êntêk imbitak êtôm polom."

4*Ma doḡtom Yisu hanaḡ viyaḡ, "Wapômbêḡ anêḡ kapy a hanaḡ, 'Anyô

* 3:32: Rut 4:17-22 * 3:36: Stt 11:10-26 * 3:38: Stt 4:25-26 * 4:4: Lo 8:3

minj hatôm êmô lôkmala esak polom iyom ami.' ”

⁵ Vêm ma Sadañ halom Yisu ba hathak dumlolê bêñ te ba hi daku anêñ dum. Kethen oyañ ma hik pik êntêk anêñ loñ lôklinyak sapêñ thô hadêñ yani. ⁶ Ma hanañ hadêñ Yisu, “Tem yanêm loñ takêñ iniñ athêñ bêñ lôk iniñ lôkmanjiniñ sapêñ êndêñ o ek oyabiñ. Nôm takêñ ma yenañ ba yalenhaviñ yanêm êndêñ opalê, êñ ma tem yanêm. ⁷ Aêñ ba hôêv yey hadêñ ya, ma tem yanêm nômkama takêntêk sapêñ êndêñ o.”

⁸ *Ma Yisu hanañ, “Wapômbêñ anêñ kapy a hanañ, ‘Nêm yey êndêñ Wapômbêñ anêm Anyô Bêñ lôk undum yani iyom anêñ ku.’ ”

⁹ Yôv ma Sadañ halom ba hi Jelusalem ma hatak yani hamiñ unyak mathen anêñ vôv. Ma hanañ, “Avanôn, o ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ ma ôsôv kisi nu tamu pik ¹⁰ ek malê nena bôk eto yôv nena, “Yani tem nêm anêñ añela ek neyabiñ o mavi ¹¹ lôk nisip o ek minj hatôm valu la embatho vemkapô ami.’ ” *Kapya Yey 91:11-12*

¹² *Ma Yisu hanañ, “Wapômbêñ anêñ kapy a hanañ nena, ‘Minj osaê Wapômbêñ anêm Anyô Bêñ ami.’ ”

¹³ *Sadañ halôk Yisu la ek indum kambom takêñ vêm ma hatak yani ba hi ma hayabiñ wak yañ.

Yisu hadum ku môñ daluk hêk Galili

(Mat 4:12-17; Mak 1:14-15)

¹⁴ Hathak Lovak Mathen anêñ lôklokwañ ma Yisu hale hi Galili hathak loñbô. Ma abô hathak yani haven loñ takêñ sapêñ. ¹⁵ Ma hadôn thêlô hamô iniñ unyak yey ba avômalô sapêñ eham yani.

Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu
(Mat 13:53-58; Mak 6:1-6)

¹⁶ Ma Yisu hi Nasalet, loñ êñ intu anêñ loñ halumbak bêñ hamô. Ma

Sabat ma hi unyak yey hatôm anêñ kobom hathak hadum. Haviyô hamiñ ek esam Wapômbêñ anêñ abô. ¹⁷ Ma êv plopet Aisaia anêñ kapy a hadêñ yani, ma hakak ma hapôm abô bute hanañ aêntêk,

¹⁸ “Anyô Bêñ anêñ Lovak Mathen hamô haviñ ya

ek malê nena Anyô Bêñ hatak ya ek yanañ anêñ Abô Mavi êndêñ avômalô siv.

Ma hêv ya ba yahalêm ek yanañ bêñ êndêñ nê takatu ba êmô koladôn ek nede yaiñ

lôk yanañ êndêñ nê maleñiñ pusip ek nêgê tak esak loñbô ma yanja nê takatu ba anyô vi êv vovañ hadêñ i vê

¹⁹ *lôk yanañ nena lêk ma Anyô Bêñ anêñ waklavôn hik anêñ lamavi thô.” *Aisaia 62:1-2*

²⁰ Êñ ma hik kapy a siñ ma hêv hadêñ ôpatu ba hayabiñ kapy a ma halôk hamô biñ. Ma avômalô sapêñ ititiñ yani. ²¹ Ma hanañ nena, “Abô êntêk ba hêk Wapômbêñ anêñ kapy a ba olañô intu lêk hik anôn.”

²² *Ma thêlô sapêñ eson ba enañ nena anêñ abô ma mavi anôn. Ma donjom enañ, “Yani ma Josep anêñ nakaduñ iyom, aêñ e?”

²³ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Yahayala nena môlô tem nonañ abô loñ kapô te êndêñ ya aêntêk, ‘Dokta, oda undum lemvimkupik mavi am. Yêlô bôk alañô nôk takatu ba hudum hêk Kapaneam. Ba intu undum aêñ ênjêk anêm malak ôdôn imbiñ.’ ”

²⁴ *Ma hanañ, “Yanañ avanôn êndêñ môlô nena plopet te hi anêñ malak ôdôn ma anêñ avômalô minj ethak ewa yani thô ami. ²⁵ *Yanañ avanôn biñ êndêñ môlô nena sêbôk atu ba Elia hamô pik ma Israe el iniñ avi tôp bêñ anôn êmô. Ma Wapômbêñ hadum ba ôthôm mi hatôm sondabêñ lô ma wata te haviñ ba bôm bêñ habitak loñ êñ. ²⁶ *Ma donjom

* 4:8: Lo 6:13-14 * 4:12: Lo 6:16; 1Ko 10:9 * 4:13: Hib 2:18; 4:15 * 4:19: Ais 58:6 * 4:22: Luk 3:23; Jon 6:42 * 4:24: Jon 4:44 * 4:25: 1Kinj 17:1,7 * 4:26: 1Kinj 17:8-16

Wapômbêñ miñ hêv Elia ba hi hadêñ avi Israèl te ami, ma mi. Ma hêv hi hadêñ avi tôp te atu ba hamô Salepat Saidon iniñ pik.

27 * “Ma sêbôk atu ba plopet Elisa hamô ma avômalô Israèl bêñ anôn êpôm palê lepla. Ma donjom thêlô te miñ mavi ami, ma mi. Ma Elisa hêv anyô loñ buyañ Naiman anêñ Silia iyom sa.

28 “Ma avômalô takatu ba êmô unyak yeñ elañô abô takêñ ba leñinmaniñ kambom. 29 Ma iviyô imiñ ma év Yisu vê hêk anêñ malak. Ma êmô yani siñ hi hadêñ dumlolê atu ba elav iniñ malak hamô anêñ dum. Ma êmô siñ hadêñ loñ kambom te ek nêsô yani pônêñ êndôk. 30 Ma donjom Yisu hêv i vê hêk thêlô malêvôn ba haven ba hi.”

*Yisu hêv ngôk vé
(Mak 1:21-28)*

31 Vêm ma Yisu halôk ba hi Kapaneam anêñ Galili. Ma Sabat ma hadôn avômalô. 32 *Thêlô elañô anêñ abô ba eson kambom ek malê nena anêñ abô ma lôklokwan bomañ.

33 Ma unyak yeñ êñ, ma anyô te atu ba ngôk lelaik hamô haviñ yani hamô. Ma yani halam kaêk lôklala aêntêk, 34 “Ei. Yisu anêñ Nasalet, hólêm ek undum malê te êndêñ yêlô? Hólêm ek umbuliñ yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêñ anêñ Anyô Mathen.”

35 Ma donjom Yisu hathañ ngôk êñ ba hanañ, “O bônôn ma otak ôpêntu.” Ma ngôk êñ hadum ba ôpêñ hêv yak halôk pik hêk thêlô malêvôn ma hatak ôpêñ ba hi ma miñ habuliñ ôpêñ dokte ami.

36 Ma avômalô sapêñ eson kambom ba enañ hadêñ thêlôda nena, “Malê êntêk aêñ am? Yani hanañ hadêñ ngôk lelaik hatôm anyô lôk athên bêñ ma anêñ abô ma lôklokwan bomañ ba ngôk elañô ba ele yaiñ ba i.” 37 Ma abô hathak yani hi haven loñ bêñ êñ sapêñ.

* 4:27: 2Kin 5:1-14 * 4:32: Mat 7:28-29 * 4:41: Mat 8:29; Mak 3:11-12 * 4:44: Mat 4:23

* 5:1: Mat 13:1-2; Mak 3:9-10 * 5:1: Genesalet ma kasukthôm Galili anêñ athên yañ.

Yisu hadum nê lôk lijiñ bêñ anôn mavi

(Mat 8:14-17; Mak 1:29-39)

38 Ma Yisu hatak unyak yeñ ma hi Saimon anêñ unyak. Ma Saimon yañavi hapôm lijiñ vovañ kambom. Ma thêlô enañ ek Yisu nêm yani sa. 39 Êñ ma Yisu hi habobo avi êñ ma hathañ lijiñ êñ ma lijiñ êñ hatak yani. Ma kethen oyañ ma haviyô ba hapôpêk nôm ek thêlô.

40 Wak halôk jalôm ma avômalô ewa nê lôk lijiñ lomaloma êyô ek Yisu. Ma hatak bañ hayô hêk tomtom ma sapêñ ibitak mavi. 41 *Ma hadum ba ngôk etak avômalô bêñ anôn ba ele yaiñ ma elam lôklala nena, “O ma Wapômbêñ Anêñ Nakaduñ.” Ngôk takêñ eyala nena yani intu Mesia ba intu hathañ i ek bônôn.

42 Lôkbôk momañiniñ ma Yisu hatak loñ êñ hêk ma hi loñ thiliv. Ma avômalô êbôlêm yani aleba êpôm. Ma idum ek nebalon yani loñ ek miñ etak thêlô ba ni loñ buyañ ami. 43 Ma donjom hanañ, “Wapômbêñ hêv ya ba yahalêm ek yandum ku êñ ba intu yana ek yanañ Abô Mavi esak Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak êndêñ avômalô malak yañ imbiñ.” 44 *Êñ ma hi Judia iniñ unyak yeñ tomtom ma hanañ Wapômbêñ anêñ abô bêñ hadêñ i.

5

*Yisu hêv ku lukmuk hadêñ Saimon
(Mat 4:18-22; Mak 1:16-20; Jon 1:35-42)*

1 *Wak te ma Yisu hamiñ kasukthôm Genesalet* anêñ dañ ma avômalô bêñ anôn imiñ ba elañô Wapômbêñ anêñ abô ba ililiñ yani siñ hawê haven. 2 Ma hayê nê ik alim etak iniñ yeñ luvi hamô liñdañ ma i ithik iniñ yaksen. 3 Êñ ma hi hathak yeñ êñ yañ, yeñ êñ ma Saimon anêñ. Ba intu hanañ hadêñ Saimon nena, “Ôlêm ususunin yeñ dokte ni tovola

kasuk.” Ma halôk hamô ma hadôn avômalô.

⁴Yani hadôn avômalô yôv ma hanañ hadên Saimon nena, “Onja yeñ ba nu kasuk malêvôn ma otak yakseñ êndôk kasuk ek ômbôv alim.”

⁵*Ma Saimon hanañ, “Anyô bêñ, bôkam bôlôvôn daim ma yêlô atak yakseñ halôk kasuk aleba miñ avôv alim te ami ma mi anôn. Ma donjom lêk honañ ba intu tem yêlô natak yakseñ êndôk kasuk.”

⁶Thêlô idum aên ma êvôv alim bêñ anôn ba yakseñ hadum ek itip. ⁷Êñ ma ik kaiyav hadên yeñ yañ atu ba thêlô idum ku êvôv alim haviñ i nena nêlêm ek nêlêm thêlô sa. Êñ ma êlêm ba etak alim halôk yeñ luvi ba hayô siñ ba hadum ek êmô yeñ luvi seson.

⁸⁻⁹Saimon Pita lôk nê takatu ba êmô haviñ yani êyê alim nômbên atu ba êvôv ma eson kambom. Êñ ma Saimon halek vadôn lêlô hamô Yisu va luvi ma hanañ nena, “Anyô Bêñ, otak ya ba nu. Ya anyô yahadum kambom.” ¹⁰Ma Sebedi anên nakaduñ Jems lo Jon atu ba thêlô idum ku êvôv alim haviñ i êyê nôm êñ ba eson kambom haviñ.

Ma Yisu hanañ hadên Saimon, “Miñ ôkô ami. Vêm ka tem ômbôv anyô êtôm lêk hôvôv alim.” ¹¹*Êñ ma ewa yeñ ba i ethak liñdañ. Ma etak iniñ nômkama sapên hamô ma i esopa Yisu.

Yisu hadum anyô lepla te mavi
(Mat 8:1-4; Mak 1:40-45)

¹²Wak te ma Yisu hamô malak lôñ te ma anyô palê lepla hatêtô liñkupik te halêm. Hayê Yisu ma halek vadôn lêlô ba hakôm halôk pik. Ma hanañ, “Anyô Bêñ, lemhaviñ ma hatôm ope-sañ ya ek yenañ kupik imbitak thêthê mavi.”

¹³Êñ ma Yisu hasôm ôpên ma hanañ, “Yalenhaviñ. Umbitak mabuñ mavi.” Ma kethen oyañ ma palê lepla hatak ôpên ma ôpên habitak liñsiñ anôn.

¹⁴*Ma Yisu hanañ hadên ôpên nena, “Miñ onañ nôm êntêk bêñ ami. Ma nu nuñgwik o thô êndên anyô habôk da lôk nêlêm da êndên Wapômbên hatôm Mose bôk hanañ yôv. Ma nê êbôk da tem nenañ êndên avômalô sapên nena lêk o mabuñ mavi.”

¹⁵Ma donjom abô hathak Yisu hi mayaliv. Ba intu avômalô bêñ anôn êlêm ek nedanô anên abô lôk indum iniñ lijiñ mavi. ¹⁶Ma donjom wak bêñ anôn ma Yisu hatak avômalô hamô ma hi loñ thiliv ek eter mek.

Yisu hadum anyô havuvin te mavi
(Mat 9:1-8; Mak 2:1-12)

¹⁷Wak te ma Yisu hadôn avômalô. Ma nê Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ êlêm anên Jerusalem lôk malak takatu ba hamô Galili lôk Judia kapô. Ma Anyô Bêñ anên lôklokwañ hamô haviñ Yisu ek indum avômalô lôk lijiñ nimbitak mavi. ¹⁸Ma anyô doho etak anyô havuvin te halôk hêk yêm ba ewa ba êyô. Thêlô idum ek neja yani ba ini unyak kapô ek netak ênjêk ebobo Yisu. ¹⁹Ma donjom avômalô bêñ anôn ba loñ putup ba miñ hatôm neja yani ba ini unyak kapô ami. Êñ ma ethak unyak vôn ma êngô unyak vôn abyañ ba êlêlô ôpatu halôk avômalô malêvôn aleba hayô Yisu thohavloma.

²⁰*Yisu hayê thêlônin êvhaviñ ma hanañ hadên anyô havuvin atu nena, “Aiyañ, lêk yahêv anêm kambom sapên vê.”

²¹Ma Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ elanô abô êñ ma leniñhabi nena, “Ôpêntêk ma opalê ba hason nena yani ma Wapômbên e? Anyô late miñ hatôm nêlêm kambom vê ami ma Wapômbên iyom.”

²²Yisu hayala thêlônin auk ba hanañ nena, “Aisê ka môlô lemimhikam hathak abô êntêk? ²³Abô alê intu vumvum ek yanañ: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapên vê’ mena ‘Umbiyô omben.’ ²⁴*Aên ba tem yañgik Anyô Anên Nakaduñ atu

* 5:5: Jon 21:3-8 * 5:11: Mat 19:27 * 5:14: Wkp 14:1-32 * 5:20: Ais 43:25; Luk 7:48 * 5:24: Jon 5:8

thô êndênj mólô nena anênj athênj ma bênj ba hatôm nêmbom vê.” Ênj ma Yisu hanañ hadênj anyô havuvinj atu aêntêk, “Yanañ êndênj o nena umbiyô uminj ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.”²⁵ Kethenj oyanj ma ôpênj haviyô haminj avômalô malêvônj ma hawa anênj yêm. Ma hi anênj unyak ba habô Wapômbênj anênj athênj.²⁶ Ma avômalô sapênj esonj kambom ba êbô Wapômbênj anênj athênj haviñ. Ma êkô ba enañ nena, “Lêk êntêk ma alalô ayê nômbithi anônj te.”

*Yisu dalam Livai
(Mat 9:9-13; Mak 2:13-17)*

²⁷ Vêmb ma Yisu hi hayê anyô hawa takis te ba anênj athênj nena Livai ba hamô unyak ewa takis. Ma hanañ hadênj ôpênj nena, “Ôlêm osopa ya.”²⁸ Ênj ma Livai haviyô ba hatak nômkama sapênj hamô ma hi hasopa yani.

²⁹ Ma Livai hi hangabôm nômbênj hamô anênj malak ek Yisu enañ. Ma nê ewa takis bênj anônj lôk avômalô vi eyañ nômbênj haviñ thai.³⁰ *Ma Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabunj doho atu ba êmô Palisi kapô êyê ba enañ abô diñdiñ hadênj anênj nê ku nena, “Mólô oanj ba unum haviñ nê takis lôk nê idum kambom eka?”

³¹ Ênj ma Yisu hanañ nena, “Nê lôk lijinj iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijinj mi ma mi.³² Ma aênj iyom yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom ek nede kapôlônjinj liliñ. Ma minj yahalêm ek yandam nê thêthônj ami.”

Enañ hik Yisu lijn hathak kobom evak balabunj ek nômb

(Mat 9:14-17; Mak 2:18-22)

³³ Ma thêlô enañ hadênj Yisu aêntêk, “Wak bênj anônj ma Jon anênj nê ku evak balabunj ek nômb ek lenjinhabi Wapômbênj, ma Palisi iniñ nê ku idum aênj iyom. Ma aisê ka anêm nê ku eyañ nômb wak nômbênj intu sapênj?”

³⁴ *Ma Yisu hanañ nena, “Anyô te hawa avi lukmuk, ênj ma anênj anyô mólô eyañ nômb lôk lenjinhabi. Ma minj hatôm nembak balabunj ek nômb ami.³⁵ Ma donjom havenj yam ba ewa yani vê hêk thêlô, ênj ma anênj nê mólô tem nembak balabunj ek nômb.”

³⁶ Ma Yisu hanañ abô lonj kapô te aêntêk, “Anyô te minj hatôm edabênj sôp lukmuk ek indu sôp bô anênj abyanj sinj esak ami. Hadum aênj ma habulinj sôp lukmuk lôk sôp bô iniñ lêlêyanj haviñ.

³⁷ “Ma mólô othak ôkê wainj lukmuk halôk kolopak epesanj hathak bok kupik bô e? Mi! Wainj lukmuk ênj tem imbulinj bok kupik bô atu ba bôk thekthek ba tem ipup ba wainj engasô ni.³⁸ Ba intu othak ôkê wainj lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isinj mavi ma minj ipup ami lôk wainj minj engasô ni ami.

³⁹ “Ma donjom nê takatu ba inum wainj bô yôv ma ethak êpôlik ek wainj lukmuk. Ba enañ, ‘Wainj bô ma vasinj mavi ek wainj lukmuk.’ ”

6

*Yisu ma Sabat anênj alanj
(Mat 12:1-8; Mak 2:23-28)*

¹ *Sabat te ma Yisu lôk anênj nê ku i evenj ku kapô te. Ma anênj nê ku evenj haviñ yani. Ma ewa wit anênj va ba ekamithinj hamô baheninj kapô ek anênj kupik nêmb yak ek nejanj.

² *Ma Palisi doho êyê ba enañ, “Abô balabunj hanañ nena Sabat ma minj hatôm nandum ku ba naja nômb ek nanjanj ami. Ma donjom anêm nê ku ibulinj waklavônj ênj!”

³ *Ma Yisu hanañ nena, “Mólô bôk osam abô hathak Devit lôk anênj nê mólô ema kisi ba idum e? ⁴ *Yani habitak hayô Wapômbênj anênj unyak mathenj kapô ba hawa polom mathenj atu ba mathenj anônj. Polom ênj ma nê êbôk da iyom iniñ ek nejanj ba intu habulinj abô balabunj buênj. Ma donjom Devit hayañ ma hêv doho

* 5:30: Luk 15:1-2 * 5:34: Jon 3:29 * 6:1: Lo 23:25 * 6:2: Jon 5:10 * 6:3: 1Sml 21:1-6

* 6:4: Wkp 24:5-9

hadêṅ anêṅ nê takatu ba evenṅ haviṅ yani ba eyaṅ.”

⁵ Êṅ ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô, “Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu ma Sabat anêṅ Alaṅ.”

Sabat ma Yisu hadum anyô baṅ hatyôk te mavi

(*Mat 12:9-14; Mak 3:1-6*)

⁶ Sabat yaṅ ma Yisu habitak hayô unyak yeṅ te ba hi ma hadôṅ avômalô. Ma anyô te hamô loṅ êṅ ba baṅ vianôṅ hatyôk. ⁷ Ma nê Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuṅ doho êmô ba ititiṅ Yisu ek nêgê nena tem indum avômalô lôk lijiṅ mavi êndêṅ Sabat mena mi e? Thêlô êbôlêm loṅôndê ek nanaṅ yani bêṅ. ⁸ Ma doṅtom hayala thêlôniṅ auk ba hanaṅ hadêṅ anyô baṅ hatyôk atu nena, “Umbiyô umiṅ ek avômalô sapêṅ nêgê o.” Êṅ ma ôpêṅ haviyô hamiṅ.

⁹ Ma Yisu hanaṅ, “Yahadum ek yanaṅ injik môlô liṅ. Alalô hatôm nandum malê ek nasopa Sabat anêṅ balabuṅ? Hatôm nandum mavi mena kambom? Hatôm nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena nambuliṅ i ek nema?”

¹⁰ Ma Yisu hatitiṅ thêlô sapêṅ hawê haveṅ ma hanaṅ hadêṅ ôpatu nena, “Oto bahem.” Êṅ ma ôpêṅ hadum aêṅ ma baṅ habitak mavi hathak loṅbô. ¹¹ Ma doṅtom nê lôkauk hathak abô balabuṅ lôk Palisi leṅiṅmaniṅ kambom ba enaṅ hadêṅ i hi ba halêm nena, “Alalô nandum malê êndêṅ Yisu?”

Yisu halam aposel laumiṅ ba la-havuju

(*Mat 10:1-4; Mak 3:13-19*)

¹² Wak te ma Yisu hathak dum te ba hi ek eteṅ mek. Ma bôlôvôṅ êṅ aleba hayaṅ ma hateṅ mek iyom hadêṅ Wapômbêṅ. ¹³ Hayaṅ ma halam nê takatu ba esopa yani ethak doṅtom. Ma habi baṅ hayô hamiṅ tomtom hatôm laumiṅ ba lahavuju ma halam i nena aposel.* ¹⁴ Ma

halam Saimon ba hêv athêṅ lukmuk nena Pita hadêṅ yani ma yaṅ molok Andulu ma Jems lo Jon ma Pilip lo Batolomiu ¹⁵ ma Matyu lo Tomas ma Jems Alpius nakaduṅ ma Saimon ba elam yani nena Selot ¹⁶ ma Judas Jems nakaduṅ ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanaṅ Yisu bêṅ.

Yisu hadum avômalô bêṅ anôṅ mavi
(*Mat 4:24-25; Mak 3:7-12*)

¹⁷ Yôv ma Yisu lôk anêṅ nê ku êlôk ba i kalôṅ bute. Ma avômalô nômbêṅ atu ba bôk esopa yani êmô loṅ êṅ lôk avômalô bêṅ anôṅ êlêm anêṅ Judia lo Jelusalem ma avômalô ṅgwêk Taia lo Saidon êlêm haviṅ. ¹⁸ Thêlô êlêm ek nedaṅô anêṅ abô lôk indum iniṅ nê lôk lijiṅ mavi. Ma nê lôk ṅgôk lelaik ma Yisu hêv ṅgôk takêṅ vé ba ibitak mavi. ¹⁹ Ma avômalô bêṅ anôṅ idum ek nêsôm yani ek malê nena anêṅ lôklokwaṅ bêṅ anôṅ habitak ba hi ba hathak thêlô ma tem thêlô nimbitak mavi.

Yisu hadôṅ avômalô
(*Mat 5:1-12*)

²⁰ Ma Yisu hayê avômalô takatu ba esopa yani ma hanaṅ hadêṅ i nena, “Môlô avômalô siv, môlô lêk ômô mavi ba Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak ma tem môlônim.

²¹ *Ma môlô takatu ba lêk oma kisi, môlô lêk ômô mavi ba tem lemimviyak.

Ma môlô takatu ba lêk olaṅ, môlô lêk ômô mavi ba tem nomalik.

²² *Ma avômalô êyê môlô takatu ba osopa Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu, ba êpôlik lôk êvôliṅ dômiṅ ma enaṅ abôma nena môlônim athêṅ ma nôm ôvathek kambom.

²³ “Êṅ ma lemimmavi lôk nodam kaêk lôklala ek malê nena môlônim nôm mavi bêṅ lêk hamô malak leṅ. Sêbôk ma iniṅ bumalô idum aêṅ hadêṅ plopet lôkthô.

²⁴ “Ma doṅtom kikaknena môlô nê lôk nômkama bêṅ anôṅ, lêk owa

* **6:13:** ‘Aposel’ anêṅ ôdôṅ nena nê takatu ba Yisu hêv i ba i ek nenaṅ Wapômbêṅ anêṅ abô. * **6:21:**

Sng 126:5-6; Ais 61:3; ALK 7:16-17

* **6:22:** Jon 15:19; 16:2; 1Pi 4:14

unim nômkama lôk lemimmavi yôv.

25 Ma kikaknena môlô takatu ba lêk lemimviyak, tem noma kisi.

Ma kikaknena môlô takatu ba lêk omalik, tem lemimmalain kambom ba nodan.

26 Ma kikaknena môlô takatu ba lêk avômalô sapêñ êbô môlô. Sêbôk ma môlônim bumalô êbô plopet abôyan aên iyom.

Lemimimbiñ nê takatu ba ik vovak hadêñ môlô

(Mat 5:38-48)

27 “Ma donjom yanaj êndên môlô takatu ba othak olanô yanaj abô nena lemimimbiñ nê takatu ba ik vovak hadên môlô ma nundum kobom mavi êndên nê êpôlik hathak môlô. 28 Ma nonaj êndên Wapômbên ek indum mavi êndên nê takatu ba enaj nena Wapômbên imbulin môlô. Ma noten mek ek Wapômbên indum mavi êndên nê takatu ba idum kambom hadên môlô. 29 Ma anyô te hapetav malem dañ vi, ma nunçwik vi liliñ ek epetav imbiñ. Ma anyô te havôv anêm kwêv daim vê, êñ ma otak yani ek enja anêm kwêv yan imbiñ. 30 Ma anyô te hanaj hik o liñ hathak nômkama, êñ ma nêm iyom. Ma anyô te hawa anêm nômkama, êñ ma miñ onaj lôklokwan ek nêm endelêm ami. Dô. 31 *Ma kobom atu ba lemhaviñ anyô yan indum êndên o, êñ ma undum aên êndên yani.

32 “Môlô lemimhaviñ nê takatu ba leniñhaviñ môlô iyom, êñ ma oson nena môlô avômalô mavi e? Mi anôn, nê idum kambom ethak idum aên iyom. 33 Ma môlô othak udum kobom mavi hadên nê takatu ba idum kobom mavi hadên môlô iyom, êñ ma oson nena môlô avômalô mavi e? Mi anôn, nê idum kambom ethak idum aên iyom. 34 Ma môlô ôêv nômkama hadên nê takatu ba lemimhabi nena tem nênêm viyan iyom, êñ ma oson nena môlô avômalô mavi e? Mi anôn, nê idum kambom

ethak idum aên iyom. 35 Ma donjom lemimhaviñ nundum kobom mavi, êñ ma lemimimbiñ nê êpôlik hathak môlô ba nundum kobom mavi lôk nônêm nômkama oyan êndên i. Udum aên ma emben yam ma tem noja vuli bên, ma tem nômô êtôm Wapômbên Len anên nali ek malê nena osopa yani anên bôk lo loñ. Yani hathak hadum kobom mavi hadên nê palon lôk avômalô idum kambom haviñ.

36 Ma môlô kapôlômim injik am esak avômalô lôkthô êtôm môlônim Lemambô kapô hiki hathak avômalô pik sapên.

Môlô miñ notatale anyô vi iniñ kobom ami

(Mat 7:1-5)

37 * “Môlô miñ notatale anyô vi ami. Wapômbên tem etatale môlô aên iyom! Ma miñ nonaj êndên anyô vi nena vovan bên tem êpôm yani ami. Wapômbên tem enaj êndên môlô aên iyom. Ma anyô te hadum kambom hadên o, ma otak kapôlôm ek ôpên. Êñ ma tem Wapômbên nêm anêm kambom vê aên iyom. 38 *Ma ôêv nômkama hadên avômalô vi, ma tem Wapômbên nêm nômkama êndên môlô. Yani tem nêm bên anôn. Ma donjom yani hathak hasopa môlônim kobom. Môlô udum palon ma tem yani indum aên. Ma udum wapôm, ma tem Wapômbên indum aên iyom êndên môlô.”

39 *Vêm ma Yisu hanaj abô loñ kapô te hadên thêlô aêntêk, “Hatôm anyô mapusip yan endom anyô mapusip yan e? Mi anôn. Thai luvi tem nênêm yak êndôk lôv. 40 *Avômena ethak unyak ma miñ bên ek iniñ kédônwaga ami. Ma donjom ethak unyak vêm ma tem nimbitak êtôm iniñ kédônwaga.

41 “Aisê ka hâyê siñusik hamô mamuyan madaluk ma miñ lemhabi aseleñ atu ba hapalañaniñ hêk malemdaluk ami? 42 Ma aisê ka honaj hadên mamuyan, ‘Aiyan,

* 6:31: Mat 7:12 * 6:37: Mat 6:14 * 6:38: Mak 4:24 * 6:39: Mat 15:14 * 6:40: Mat 10:24-25

yalenhaviñ yanêm siñusik vê ênjêk malem? O anyô abôyañ, nêma selen atu ba hapalañaniñ hêk malem vê ek nôngô katô am ka nêma siñusik atu ba hamô mamuyañ madaluk vê.”

Alokwañ lôk anêñ anôñ
(Mat 7:15-20; 12:33-35)

⁴³ “Alokwañ mavi ma miñ hathak hik anôñ kambom ami. Ma alokwañ kambom miñ hathak hik anôñ mavi ami. ⁴⁴ Ma anyô ethak êyê alokwañ anêñ anôñ ma eyala nena alokwañ mavi mena alokwañ kambom. Ma anyô miñ hatôm enja ngôbêñ mena bada êmô yak lôkmañgiñ kapô ami. Milôk. ⁴⁵ Aêñ ba anyô iniñ kobom tem injik iniñ kapôlôñiñ thô. Auk mavi hamô anyôla kapô ma tem indum nômkama mavi. Ma doñtom auk kambom hamô anyôla kapô ma tem indum nômkama kambom. Aêñ ba malêla takatu ba hamô anyô kapô siñ intu tem enañ ende abôlêk.”

Kobom elav unyak
(Mat 7:24-27)

⁴⁶ * “Aisê ka olam ya nena, ‘Anyô Bêñ’ ma miñ osopa yenañ abô ami? ⁴⁷ Ma ôpatu ba halêm hadêñ ya ba halanô yenañ abô ba hasopa, êñ ma tem yangik ôpêñ anêñ bôk lo loñ thô êndêñ mólô. ⁴⁸ Yani ma hatôm ôpatu ba halav anêñ unyak landiñ halôk pik lôk valu ba havalon loñ majañ. Ma ñambô bêñ hayô ba hayôkwiñ unyak êñ, ma doñtom miñ hapu ami ek malê nena pik lôk valu havalon loñ majañ. ⁴⁹ Ma doñtom ôpatu ba halanô yenañ abô ma miñ hasopa ami, êñ ma hatôm halav anêñ unyak hayô hamô pik pulusik. Ma ñambô bêñ hayô ba hayôkwiñ unyak êñ, ma hapu kethen oyañ ba mi.”

7

Anyô vovak laik anêñ hêvhaviñ
(Mat 8:5-13)

¹ Yisu hanañ abô takêñ hadêñ avômalô vêm ma hi Kapaneam. ² Ma anyô vovak laik te anêñ Lom hamô

ba yani lamavi hathak anêñ anyô ku te, ma doñtom anêñ anyô ku êñ hapôm lijiñ kambom ba hadum ek ema. ³ Anyô vovak laik atu halanô nena Yisu lêk hamô loñ êñ, êñ ma yani hêv Islael iniñ nê bêñbêñ doho ba i hadêñ Yisu ek nenañ injik yani liñ ek êlêm indum anêñ anyô ku êñ mavi. ⁴ Thêlô êyô ek Yisu ma enañ, “Ôpêntêk ma anyô mavi ba intu mavi ek nêma yani sa. ⁵ Ôpêñ hathak lahaviñ alalô avômalô Islael ba bôk hêv yêlô sa ek alav unyak yenañ.”

⁶⁻⁸ Êñ ma Yisu hi haviñ thêlô. Thêlô ebobo anêñ unyak ma anyô vovak laik êñ hêv anêñ anyô mólô doho ba i hadêñ Yisu ma enañ, “Anyô Bêñ, ya miñ anyô mavi ek ôlêm yenañ unyak kapô ami ba intu dô. Ma aêñ iyom ma ya miñ anyô mavi ek yasôk yangê o ami. Yada yahamô anyô bêñ te vibin ma yenañ nê vovak êmô ya vibin aêñ iyom. Ba yahanañ hadêñ yenañ nê vovak te nena, ‘Nu’, ma hi. Mena yahanañ hadêñ yañ nena, ‘Ôlêm,’ ma halêm. Ma yahanañ hadêñ anyô ku te, ‘Undum ku êntêk,’ ma hadum. Ba intu humiñ daim ba honañ ek yenañ anyô ku imbitak mavi ma tem mavi.”

⁹ Yisu halanô ôpêñ anêñ abô ba hason kambom ma hik i liliñ havôhi ma hanañ hadêñ avômalô nômbêñ atu ba even yani yam nena, “Yanañ êndêñ mólô nena miñ bôk yahayê anyô te anêñ pik Islael anêñ hêvhaviñ hatôm ôpêntêk ami!”

¹⁰ Ma nê takatu ba enañ abô haviñ Yisu êvôi unyak ma êyê nena anyô lôk lijiñ atu lêk habitak mavi.

Yisu hik anyô ñama te liñ

¹¹ Kasana ma Yisu hi malak te anêñ athêñ nena Nain. Ma anêñ nê ku lôk avômalô bêñ anôñ i haviñ yani. ¹² Thêlô ebobo malak êñ anêñ badêñ abôlêk ma avômalô malak êñ ewa anyô ñama te ba ele yaiñ ba i. Yani ma avi tôp te anêñ nakaduñ doñtom êñ iyom. Ma avômalô malak êñ bêñ anôñ i haviñ avi tôp lôk nakaduñ ñama

* 6:46: Mat 7:21

atu ba i ek nedav. ¹³ Yisu hayê avi êḡ ma lahiki ba hanaḡ hadêḡ yani nena, “Miḡ ondanḡ andô.”

¹⁴ Ma Yisu hi ma hatak baḡ hayôhêk alapa, ma ḡê takatu ba evak ôpêḡ imiḡ tiḡiḡ. Ma Yisu hanaḡ, “Anyô muk, yanaḡ êndêḡ o, umbiyô!” ¹⁵ *Ma anyô ḡama êḡ haviyô hamô ma hanaḡ abô, ma Yisu hêv ôpêḡ hadêḡ talêbô.

¹⁶ *Ma avômalô sapêḡ êyê ba êkô ma êbô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ ba enaḡ, “Plopet bêḡ te lêk habitak alalô malêvônḡ. Ma Wapômbêḡ lêk halêm ek nêḡ anêḡ avômalô sa.” ¹⁷ Êḡ ma abô hathak Yisu anêḡ ku atu ba hadum hi havenḡ avômalô Judia iniḡ loḡ sapêḡ lôk pik buyaḡ takatu ba habobo haviḡ.

Jon hêv ḡê ku ju ba i ek nenaḡ injik Yisu liḡ

(Mat 11:2-19)

¹⁸ Jon anêḡ ḡê ku enaḡ hadêḡ yani hathak nôm takatu ba Yisu hadum. ¹⁹ Ma halam anêḡ anyô ju êlêm ma hêv i ba i ek nenaḡ injik Yisu liḡ, “O ma Mesia atu ba Wapômbêḡ bôk habutiḡ abô ek nêḡ êlêm mena yêlô nayabiḡ anyô yaḡ?”

²⁰ Anyô ju êḡ êyô ek Yisu ma enaḡ, “Jon anyô hathik ḡaḡ hêv yai ba alêm ek nanaḡ injik o liḡ nena, ‘O ma Mesia atu ba Wapômbêḡ bôk habutiḡ abô ek nêḡ êlêm mena yêlô nayabiḡ anyô yaḡ?’”

²¹ Thai êyô ma êyê Yisu hadum avômalô lôk liḡiḡ lomaloma mavi lôk hêv ḡḡok kambom bêḡ anônḡ vê hêk avômalô. Ma hadum ḡê maleniḡ pusip bêḡ anônḡ êyê tak. ²² *Vêḡ ma hanaḡ hadêḡ thai aêntêk, “Nôbônḡ ma nonaḡ êndêḡ Jon esak nôm takatu ba mamu ôyê lo olaḡô. ḡê maleniḡ pusip êyê tak, ma ḡê veniḡvuviniḡ evenḡ, ma ḡê palê lepla ibitak mavi, ma ḡê leniḡôndônḡ kôtônḡ elañô abô, ma ḡê ḡama iviyô hathak loḡbô ma ḡê siv elañô Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi atu. Ba intu unu nonaḡ êndêḡ Jon esak

nôm takêḡ. ²³ Ma ḡê takatu ba êyê ya ba evalonḡ iniḡ êvhaviḡ loḡ, nêḡmô lôk leniḡmavi.”

²⁴ Ma Jon anêḡ anyô ku êvôi ma Yisu hanaḡ abô hathak Jon hadêḡ avômalô nena, “Bôk môlô u loḡ thiliv ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê lovak hayuv baselak vuak e? ²⁵ Mi. Mena u ek ôyê anyô te hik kwêv kêkêlô ba hayaḡ nôm mavi lomaloma e? Mi, ḡê takatu ba ik kwêv kêkêlô ma êḡmô kiḡ anêḡ unyak ma miḡ êḡmô loḡ thiliv ami. ²⁶ *Môlô u loḡ thiliv ek ôyê malê? Plopet te e? Avanônḡ! Ma donḡtom yanaḡ êndêḡ môlô nena Jon ma bêḡ ek plopet sapêḡ. ²⁷ Bôk eto hathak ôpêḡ hêk Wapômbêḡ anêḡ kapyā nena,

“ ‘Odanô, tem yanêḡ yenaḡ anyô ku te êḡmônḡ ek o,

ek enaḡ yenaḡ abô bêḡ ek

êpôpêk loḡôndê ek o.’ *Malakai 3:1*

²⁸ “Yanaḡ êndêḡ môlô nena Jon ma bêḡ ek avômalô pik sapêḡ. Avi te miḡ bôk havathu anyô te aêḡ ami ma mi. Ma donḡtom ôpatu ba yaôna hêk Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak, ôpêḡ ma bêḡ ek Jon.”

²⁹ *(Sêbôk ma Jon hathik avômalô lôk ḡê ewa takis haviḡ ba intu elañô abô atu ba Yisu hanaḡ hathak Jon ma enaḡ, “Wapômbêḡ anêḡ kobom ma thêthônḡ anônḡ.” ³⁰ *Ma donḡtom ḡê Palisi lôk ḡê lôkauk hathak abô bal-abuḡ êdô ek Jon isik thêlô ba intu êvôliḡ dômiḡ hadêḡ loḡôndê atu ba Wapômbêḡ hik thô hadêḡ i.)

³¹ Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ aisê esak avômalô bôlônḡ êntêk? Ma thêlô hatôm malê? ³² Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êḡmô loḡ ethak donḡtom halôk ba elam hi ek avômena vi nena,

“ ‘Yêlô abi yeḡ beleniḡ ek môlô nondo yeḡ,

ma donḡtom miḡ olo yeḡ ami.

Ma yêlô alañ asêḡ malêḡ ek môlô nodanḡ,

ma donḡtom miḡ olaḡ ami.’

* 7:15: 1Kiḡ 17:23; 2Kiḡ 4:36 * 7:16: Luk 1:68
1:76 * 7:29: Luk 3:12 * 7:30: Mat 21:32

* 7:22: Ais 35:5-6; 61:1; Luk 4:18 * 7:26: Luk

³³ “Ma avômalô bôlônj êntêk êtôm avômena takênj. Jon anyô hathik njan halêm ma hatip ek nô m lôk wainj. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onan nena ngôk hamô havinj yani. ³⁴ *Ma doŋtom Anyô Anênj Nakadunj atu halêm ma minj hatip ek nô m lo wainj ami. Ba intu môlô onan, ‘Ôngô, anyô ênj hathak hayaŋ nô m lôk hanum wainj bênj anônj aleba intu halo molo. Yani ma nê idum kambom lôk nê ewa takis iniŋ anyô môlô.’ ³⁵ Aênj ba Wapômbênj anênj auk tem injik anônj mavi ba avômalô tem nêgê nena auk ênj ma thêthônj anônj.”

Ayi te hathik Yisu va hathak nô m ôv mavi

³⁶ Palisi te halam Yisu hi ek enjan nô m imbinj yani. Ênj ma yani hi hayô ôpênj anênj unyak ma halôk hamô ek enjanj nô m. ³⁷ *Ma avi sek te anênj loŋ ênj halaŋô nena Yisu lêk hayaŋ nô m hamô Palisi atu anênj unyak. Ênj ma hawa nô m ôv mavi halôk kolopak valu te ba thapuk ba hi unyak ênj. ³⁸ Ma halêm hamiŋ Yisu dô m habobo valuvi ma halaŋ ba mathôk hêv yak hayô hamô Yisu vakapô. Ma hathav mathôk vê hathak yanida wakadôk njanj. Ma haliŋu Yisu vakapô lôbôlônj ma hawa nô m lênjlênj ôv mavi atu ba hathik Yisu vakapô hathak.

³⁹ Palisi atu hayê nô m ênj ma lahabi nena, “Yisu ma minj plopet te ami. Yani plopet ma tem eyala nena avi atu ba hasôm yani ma avi sek te ba tem êpôlik.”

⁴⁰ Yisu hayala ôpênj anênj auk ma hanaŋ, “Saimon, yenaŋ abô te hêk ek yanaŋ êndênj o.”

Ma Saimon hanaŋ, “Kêdônjwaga, onanj.”

⁴¹ Ma Yisu hanaŋ, “Anyô ju bôk ewa valuselenj hêk anyô bênj te. Anyô yanj hawa hatôm 500, ma yanj hawa hatôm 50 ba iniŋ viyaŋ hêk. ⁴² Ma thai minj hatôm nê nê m valuselenj ênj viyaŋ ami.

Ma anyô bênj ênj hanaŋ hadênj thai luvi nena, ‘Dô, hatôm.’ ”

Yisu hanaŋ abô loŋ kapô ênj yôv ma hanaŋ hik Saimon liŋ nena, “Lemhabi nena anyô ju ênj yansê intu lahavinj ôpênj bênj anônj?”

⁴³ Ma Saimon hanaŋ viyaŋ nena, “Yanj atu ba hawa valu bênj la.”

Ma Yisu hanaŋ, “Anê m auk ma mavi.”

⁴⁴ Ma Yisu hik i liliŋ ma hayê avi ênj ma hanaŋ hadênj Saimon, “Nô ngô avi êntêk. Yahabitak hayô anê m unyak kapô ma minj hô êv njan ba yahathik yaveŋ ami. Ma doŋtom avi êntêk hathik yaveŋ hathak yanida mathôk ma haya vê hathak yanida wakadôk njanj. ⁴⁵ Ma minj huliŋu ya ami, ma doŋtom avi êntêk haliŋu yaveŋkapô lôbôlônj. ⁴⁶ Ma minj howa nô m lênjlênj ba hongasô hayô hamô yalenj kadôk ami, ma doŋtom avi êntêk hawa nô m lênjlênj ôv mavi ba hangasô hayô hamô yaveŋkapô. ⁴⁷ Aênj ba yanaŋ êndênj o nena avi êntêk lahavinj ya bênj anônj ba intu alalô ayala nena anênj kambom bênj anônj bôk hêv yak yôv. Ma doŋtom avômalô takatu ba esoŋ nena iniŋ kambom takatu ba Wapômbênj hêv vê ma dokte iyom, ênj ma lenjinj haviŋ yani dokte aênj iyom.”

⁴⁸ Ma Yisu hanaŋ hadênj avi ênj nena, “Anê m kambom sapênj lêk hêv yak yôv.”

⁴⁹ Ma avômalô takatu ba ê m ô Sai- mon anênj unyak elanô abô ênj ma enanj hadênj i nena, “Ôpêntêk ma opalê ba intu hêv kambom vê?”

⁵⁰ *Ma Yisu hanaŋ hadênj avi ênj, “Anê m hô êv haviŋ hêv o bulubiŋ. Nu lôk lemmavi.”

8

Avi doho êv Yisu thêlô sa

¹ Yôv ma Yisu hi haveŋ malak lôbôlôbô ba hanaŋ Abô Mavi hathak Wapômbênj anênj loŋ lôkliŋyak. ² *Nê ku laumiŋ ba lahavuju lôk avi takatu ba bôk hêv iniŋ ngôk lôk lijiŋ vê evenj

* **7:34:** Luk 15:2 * **7:37:** Mat 26:7; Mak 14:3; Jon 12:3 * **7:50:** Luk 8:48; 18:42 * **8:2:** Mat 27:55-56; Mak 15:40-41; Luk 23:49

haviņ yani. Avi takatu te ma Malia anêņ Magadala sêbôk ba ŋgôk ba-heņvi ba lahavuju etak yani. ³ Ma avi yaņ ma Joana, Kusa yanavi. Kusa ma ôpatu ba hayabiņ Helot anêņ unyak. Ma te ma Susana lôk avi bêņ anôņ haviņ. Avi takêņ ethak êv Yisu thêlô sa hathak nômkama.

Abô loņ kapô hathak anyô hapaliv yaņvêk

(Mat 13:1-23; Mak 4:1-20)

⁴ Avômalô bêņ anôņ ibi thêthô hêk lomalak lomalak ba êlêm ethak doņtom ek nêgê Yisu. Ma Yisu hanaņ abô loņ kapô te nena, ⁵ “Anyô te hi hapaliv yaņvêk halôk anêņ ku. Ma hapaliv yaņvêk takêņ ma vi halôk loņôndê ba avômalô evak pesa lôk menak êpôm ba eyaņ. ⁶ Ma doho halôk pik lôk valu ba hapup. Ma doņtom pik êņ moma ba yaņvêk êņ hayeņ ba hama. ⁷ Ma vi halôk loņ yak lôkmaņgiņ kapô ba yak êņ halumbak hayô yaņvêk takêņ vov. ⁸ Ma doņtom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bêņ ma hik anôņ ba hatôm 100.”

Yisu hanaņ abô takêņ yov ma halam nena, “Môlô ŋê lôk lêmôndôņ ma nodanô abô êntêk katô.”

⁹ Ma Yisu anêņ ŋê ku enaņ hik yani liņ hathak abô loņ kapô êņ anêņ ôdôņ.

¹⁰ *Ma yani hanaņ nena, “Wapômbêņ lêk hik anêņ auk loņ kapô hathak anêņ loņ lôkliņyak thô hadêņ môlô yov. Ma doņtom avômalô vi ma yahathak yahanaņ hathak abô loņ kapô iyom. Ba intu

“thêlô êyê, ma doņtom miņ êyê katô ami.

Ma thêlô elanô, ma doņtom miņ eyala anêņ ôdôņ katô ami.” *Ai-saia 6:9*

¹¹ Ma Yisu hanaņ nena, “Abô loņ kapô êņ anêņ ôdôņ ma aêntêk. Yaņvêk ma hatôm Wapômbêņ anêņ abô.

¹² Yaņvêk takatu ba halôk loņôndê ma hatôm avômalô takatu ba elanô Wapômbêņ anêņ abô, ma haveņ yam ma Sadaņ hayô ma hêv Wapômbêņ

anêņ abô vê hêk thêlô kapôlôņiņ ek miņ nênemimbiņ ami. Ba intu Wapômbêņ miņ hatôm nêm thêlô bulubiņ ami. ¹³ Ma yaņvêk takatu ba halôk pik lôk valu ma hatôm avômalô takatu ba elanô Wapômbêņ anêņ abô ba evaloņ lôk leņiņmavi. Ma doņtom iniņ ŋgalôk miņ halôk pik kapô ba hi ami. Ba intu êvhaviņ bidonja iyom ma malaiņ hayô ma etak iniņ êvhaviņ. ¹⁴ Ma yaņvêk takatu ba halôk yak lôkmaņgiņ kapô ma hatôm avômalô takatu ba elanô Wapômbêņ anêņ abô, ma doņtom thêlô êmô dokte ba pik êntêk anêņ malaiņ lôk anêņ nômkama lôk anêņ nôm mavi hathivuņ Wapômbêņ anêņ abô siņ ba thêlô miņ ik anôņ ami ma mi. ¹⁵ Ma doņtom yaņvêk takatu ba halôk pik mavi ma hatôm avômalô takatu ba kapôlôņiņ mavi ba maleņ lêlê. Thêlô elanô Wapômbêņ anêņ abô ba evaloņ loņ majanaņ. Êņ ma hatôm imiņ lôklokwaņ ba ik anôņ mavi.

Miņ evuņ atum lam anêņ deda ami
(Mak 4:21-25)

¹⁶ * “Anyô miņ ethak êtôm atum lam ba êdô hamô uņ kapô mena ivuņ hamô loņ kapô te ami. Thêlô ethak êthôkwêņ hamiņ ek avômalô takatu ba êyô unyak kapô ma nêgê deda. ¹⁷ *Nômkama takatu ba ivuņ hêk loņ kapô ma tem nimbitak loņ yaiņ. Ma nômkama takatu ba ivuņ i êmô loņ momaņiniņ ma tem nimbitak yaiņ ek sapêņ neyala i. ¹⁸ *Aêņ ba môlô nodanô yenaņ abô êntêk katô. Ôpatu ba hayala yenaņ abô katô ma tem Wapômbêņ indum ba yani eyala nômkama doho imbiņ. Ma doņtom ôpatu ba miņ hayala yenaņ abô ami, ma tem Wapômbêņ enja auk takatu ba ôpêņ hasoņ nena bôk hawa yov vê êņjêk ôpêņ.”

Yisu anêņ talêbô lôk iviyaņ
(Mat 12:46-50; Mak 3:31-35)

¹⁹ Ma Yisu anêņ talêbô lôk iviyaņ êlêm ek nêgê yani, ma doņtom

* **8:10:** Ais 6:9-10 * **8:16:** Mat 5:15; Luk 11:33

* **8:17:** Mat 10:26; Luk 12:2 * **8:18:** Mat

25:29; Luk 19:26

avômalô bêñ anôñ imiñ loñ siñ ba miñ hatôm nêgê yani ami. ²⁰ Êñ ma anyô te hanañ hadêñ Yisu nena, “Lemtambô lôk môlôviyañ imiñ yañ ba leññhaviñ nêgê o.”

²¹ Êñ ma Yisu hanañ, “Yenañ wakatik lôk aiañ thêlô ma ñê takatu ba elañô Wapômbêñ anêñ abô ba esopa.”

*Yisu hanañ ba lovak bêñ hama
(Mat 8:23-27; Mak 4:35-41)*

²² Wak te ma Yisu hanañ hadêñ anêñ ñê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” Êñ ma ewa yeñ ba i. ²³ Thêlô i ma Yisu hêk sôm. Ma ôthôm bêñ lôk lovak hayô ba hayuv kasuk ba hik halôk yeñ kapô ba hadum ek êmô thêlô seson êndôk kasuk kapô ba ini.

²⁴ Êñ ma i ik Yisu liñ ba enañ, “Anyô bêñ, anyô bêñ, alalô tem nama ba mi!”

Ma Yisu haviyô ma hathañ lovak lôk kasuk budum bêñ takatu ba ema ba êk tiññ. ²⁵ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlônim ôêvhaviñ hamô êsê?” Ma thêlô êkô ba eson kambom ba enañ hi ba halêm nena, “Ôpêntêk ma opalê ba intu hanañ abô hadêñ kasuk lo lovak ba elañô anêñ abô ba esopa?”

*Yisu hêv ngôk vê hêk anyô te
(Mat 8:28-34; Mak 5:1-20)*

²⁶ Ma thêlô ewa yeñ êñ ba ibup êyô kasuk ba i avômalô Gelasa iniñ pik. Loñ êñ hêk Galili vi tuvulu. ²⁷ Ma thêlô ethak liñ ma Yisu hatak yeñ ba hi, ma anyô te atu ba ngôk hamô haviñ yani anêñ loñ êñ halêm ba hapôm Yisu. Ôpêñ bôk hatak anêñ malak ma hi hamô siô ba haven kôlôlôñ. ²⁸⁻²⁹ Ñê loñ êñ ethak ekak ôpêñ bañ lo va lusu hathak señ ma êv anyô te ek eyabiñ, ma donjom ngôk êñ hayô ba hayôkwiñ ôpêñ ma hamô señ êñ kisi. Ma habi ôpêñ vôiê ma hi hamô loñ thiliv.

Ma anyô êñ hayê Yisu ma hanañ boloba ba hêv yak halôk pik habobo Yisu valuvi. Êñ ma Yisu hanañ hadêñ ngôk lelaik atu nena, “Otak ôpêntêk ba nu.” Êñ ma ôpêñ hama lôklala bomañ nena, “Yisu, o

ma Wapômbêñ Leñ Anôñ Biñ anêñ Nakaduñ, lemhaviñ undum malê êndêñ ya? Miñ nêv vovañ êndêñ ya ami!”

³⁰ Êñ ma Yisu hanañ hik ôpêñ liñ, “Anêm athêñ nena?”

Ma ôpêñ hanañ, “Yenañ athêñ nena Ñê Vovak Lubuñlubuñ” ek malê nena ngôk bêñ anôñ êmô yani kapô.

³¹ Ma ngôk takêñ enañ lôbôlôñ hadêñ Yisu nena, “Miñ ômbi yêlô êndôk Viv atu ami. ³² Nêm yêlô ni êndôk bok takêñdaku ba êmô dum endaku.” Êñ ma Yisu halôk hathak iniñ auk. ³³ Ma ngôk takêñ etak ôpêñ ma i êlôk bok takêñ kapô. Ma bok takêñ elañviñ kethen ba i hadêñ loñ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ñañ halok sapêñ vônô.

³⁴ Ma ñê takatu ba eyabiñ bok êyê nôv êñ ma êsôv ba i enañ mayaliv haven lomalak. ³⁵ Ma avômalô êlêm ek nêgê nena malê te habitak loñ êñ. Thêlô êyô ma êyê Yisu lôk ôpatu ba ngôk bêñ anôñ bôk êmô haviñ yani ba lêk anêñ auk habitak mavi ba hapuk sôp ma hamô habobo Yisu valuvi. Avômalô êyê ba êkô kambom. ³⁶ Ma ñê takatu ba êyê nôv êñ enañ hadêñ avômalô hathak nôv takatu ba hadum ba anyô lôk ngôk atu habitak mavi. ³⁷ Ma avômalô Gelasa sapêñ êkô ba elowaliñ kambom ba enañ ek Yisu etak i ba ni buyañ. Aêñ ba Yisu hathak yeñ ma thêlô êvôi Galili hathak loñbô.

³⁸ Ma anyô lôk ngôk atu lêk mavi ba hanañ lôklokwañ hadêñ Yisu nena, “Hatôm yasôk imbiñ o e?” Ma donjom Yisu hêv ek êmbôni anêñ loñ ba hanañ, ³⁹ “Onañ êndêñ avômalô esak nômbêñ atu ba Wapômbêñ hadum hathak o.” Êñ ma havôhi anêñ loñ ma hanañ hadêñ avômalô sapêñ hathak nômbêñ atu ba Yisu hadum hadêñ yani.

*Avena ñama lo avi liññ
(Mat 9:18-26; Mak 5:21-43)*

⁴⁰ Yisu hale hi kasukthôm vi tuvulu hathak loñbô ma avômalô bêñ anôñ lêk eyabiñ yani êmô liññañ ba ewa

yani thô. ⁴¹ Ma anyô bêñ hayabiñ unyak yeñ te halêm ma anêñ athêñ nena Jailus. Yani halek vadôñ lêlô habobo Yisu valuvi ma hanañ hik yani liñ lôk kapô malaiñ ek Yisu imbiñ yani ba ini anêñ unyak. ⁴² Ek malê nena anêñ amena ma doñtom iyom ba hapôm lijiñ ba hadum ek ema. Amena êñ anêñ sondabêñ ma hatôm laumiñ ba lahavuju.

Êñ ma Yisu hi haviñ yani ma avômalô bêñ anôñ ekalabu yani siñ. ⁴³ Ma avi te hamô loñ êñ ba hapôm lijiñ thalaleñ halom hatôm sondabêñ laumiñ ba lahavuju. Ma anyôla miñ hatôm idum yani mavi ami. ⁴⁴ Avi êñ halêm habobo Yisu dômlokwañ ma hasôm Yisu anêñ kwêv daim anêñ dañ iyom ma ketheñ oyañ ma thalaleñ êñ hakapok.

⁴⁵ Êñ ma Yisu hanañ hik thêlô liñ, “Opalê hasôm ya?”

Ma thêlô sapêñ enañ nena thêlô mi. Ma Pita hanañ, “Anyô Bêñ, avômalô bêñ anôñ ekalabu o siñ ba intu êsôm o.”

⁴⁶ Ma doñtom Yisu hanañ, “Anyôla hasôm ya ba yahasaê nena yenañ lôklokwañ doho hêv yak.”

⁴⁷ Ma avi êñ hayê nena miñ hatôm imbuñ i ami. Ba intu hakô ba halowaliñ ba hi halek vadôñ lêlô habobo Yisu va. Ma hanañ hathak hasôm yani ma ketheñ oyañ ma anêñ thalaleñ atu hakapok ba avômalô nômbêñ atu elañô. ⁴⁸ *Ma Yisu hanañ hadêñ avi êñ, “Yenañ avena, anêm hôêvhaviñ hadum ba lêk hubitak mavi. Nu lôk kapôlôm labali.”

⁴⁹ Yisu hanañ abô hamiñ denañ ma anyô te halêm anêñ Jailus anêñ unyak ba hanañ, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdôñwaga ma miñ nêm malaiñ êndêñ yani ami.” ⁵⁰ Yisu halañô abô êñ ma hanañ hadêñ Jailus, “Miñ ôkô ami. Nêmbiñ iyom ma tem nalum avi mavi esak loñbô.”

⁵¹⁻⁵³ Yisu hayô Jailus anêñ unyak ma avômalô êmô ba elañ asêñ malêñ

lôk leniñmalaiñ bêñ hathak yani. Ma Yisu hanañ, “Asêñ dô. Yani hêk sôm iyom ma miñ hama ami.” Thêlô eyala nena lêk hama yôv ba intu emalik hathak Yisu. Ma Yisu hadô avômalô ini imbiñ yani ba hawa Pita lo Jon ma Jems lôk amena êñ talêbô lo lambô iyom ba i unyak kapô haviñ yani.

⁵⁴ Êñ ma havalon avena hamô bañ ma halam nena, “Avena, umbiyô!”

⁵⁵ Ma avena êñ anêñ dahô hayô halôk kupik hathak loñbô ma ketheñ oyañ ma haviyô. Ma Yisu hanañ ek nêñêm nôñ êndêñ avena êñ ek enañ. ⁵⁶ Ma anêñ talêbô lo lambô eson kambom. Ma doñtom Yisu hanañ lôklokwañ nena miñ nenañ nôñ êñ bêñ êndêñ anyôla ami.

9

Yisu hêv nê ku ba i

(Mat 10:5-15; Mak 6:7-13)

¹ Yisu halam anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju ethak doñtom ma hêv lôklokwañ lôk athêñ bêñ hadêñ i ek nêñêm ngôk sapêñ vê lôk nindum avômalô lijiñ mavi. ² Ma yani hêv thêlô ba i ek nenañ abô esak Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak lôk nindum avômalô lôk lijiñ mavi. ³ *Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlô nu lomalak lomalak. Ma miñ noja kôm lo vak ma nôñ lo valuseleñ imbiñ ami. Uñgwik kwêv doñtom ma miñ noja kwêv yañ imbiñ ami. ⁴ Unyak alêla takatu ba môlô ôyô, ma nôñ unyak êñ iyom endeba notak loñ êñ ek unu buyañ. ⁵ Ma doñtom loñ takatu ba miñ ewa môlô thô ami, ma waklavôñ otak loñ êñ, ma uñgwik vongovañ takatu ba hamô vemimkapô vê êndôk thêlô maleñiñ ek injik iniñ kambom thô.” ⁶ Yôv ma thêlô i even lomalak lomalak ba enañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi lôk idum avômalô lôk lijiñ mavi.

Helot lahabi nena Yisu ma opalê

(Mat 14:1-2; Mak 6:14-16)

* **8:48:** Luk 7:50 * **9:3:** Luk 10:4-11 * **9:7:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19

7 *Anyô Bêḡ Helot halanô nôḡ takatu ba Yisu hadum ba lahabi bêḡ anôḡ hathak ek malê nena anyô doho enaḡ aêntêk, “Jon haviyô hék ḡama hathak loḡbô.” 8 Ma anyô doho enaḡ, “Elia halêḡ,” ma doho enaḡ, “Plopet tak sêbôk te haviyô hathak loḡbô.” 9 *Êḡ ma Helot hanaḡ nena, “Bôk yahadabêḡ Jon laselo kisi yôv, ma doḡtom Yisu ma opalê ba yahalanô avômalô enaḡ abôkama hathak yani?” Êḡ ma yani hadum ek êḡjê Yisu.

Yisu havakôḡ avômalô hatôm 5,000 (Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Jon 6:1-15)

10 Ma Yisu anêḡ aposel êyô, ma enaḡ hathak nôḡ takatu ba thêlô idum bêḡ hadêḡ Yisu. Yôv ma Yisu halom thêlôda iyom ba i malak te anêḡ athêḡ nena Betsaida. 11 Ma doḡtom avômalô bêḡ anôḡ eyala nena Yisu lêk hi. Êḡ ma thêlô esopa yani ba i. Thêlô i êyô ek Yisu ma yani hawa thêlô thô. Yôv ma yani hanaḡ abô hathak Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôklinyak ba hadum avômalô lôk lijiḡ ibitak mavi.

12 Ma yaḡsiḡ bôlvôḡ ma Yisu anêḡ ḡê ku êlêḡ ma enaḡ hadêḡ yani nena, “Lêk yaḡsiḡ ma alalô amô loḡ thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk loḡ takatu ba hamô habobo ek nêmbôlêḡ iniḡ nôḡ lôk loḡ nêjêk.”

13 Ma doḡtom Yisu hanaḡ nena, “Mi, môlôda nobakôḡ i.” Ma thêlô enaḡ, “Yêlôaniḡ nôḡ ma polom bahenḡvi ma alim ju iyom hamô ba miḡ hatôm ami. Aêḡ ba yêlô ana nanêḡ nôḡ vuli ek avômalô nômbêḡ êntêk êḡ la?” 14 Thêlô enaḡ abô êḡ ek malê nena anyô bêḡ anôḡ ba hatôm 5,000 la intu êḡmô.

Ma Yisu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Môlô nonaḡ êndêḡ avômalô nena nesak doḡtom êtôm aêntêk 50 dum te, ma 50 dum yaḡ êtôm 5,000.” 15 Nê ku idum aêḡ hadêḡ avômalô ba sapêḡ êlôk êḡmô biḡ. 16 Ma Yisu hawa polom bahenḡvi lôk alim ju atu ba hêv

ma hathak leḡ ma hateḡ mek. Vêḡ ma haya hi lôbôlvôḡ ma hêv hadêḡ anêḡ ḡê ku ba ibi sam hadêḡ avômalô nômbêḡ atu. 17 Ma avômalô sapêḡ eyaḡ ba leḡḡviyak. Ma nôḡ wata vi atu ba hamô ma ḡê ku isup halôk vak sam laumin ba lahavuju.

Pita hanaḡ nena Yisu ma Kilisi (Mat 16:13-28; Mak 8:27-9:1)

18 Wak te ma Yisu hateḡ mek ma anêḡ ḡê ku iyom êḡmô haviḡ yani. Ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ nena, “Avômalô ethak elam ya nena opalê?”

19 *Ma thêlô enaḡ nena, “Doho enaḡ nena o ma Jon anyô hathik ḡaḡ. Ma doho enaḡ nena o ma Elia, ma doho enaḡ nena o ma plopet bô te intu haviyô hathak loḡbô.”

20 *Ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

Ma Pita hanaḡ viyaḡ nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbêḡ hêv ek nêḡ anêḡ avômalô bulubiḡ.”

21 Êḡ ma Yisu hanaḡ lôklokwaḡ hadêḡ thêlô ek miḡ nenaḡ abô êḡ bêḡ êndêḡ anyôla ami. 22 *Ma yani hanaḡ nena, “Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem esopa Wapômbêḡ anêḡ la-haviḡ ba enja vovaḡ bêḡ anôḡ. Ma Is-lael iniḡ ḡê bêḡbêḡ lôk ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ tem nêmbôliḡ dômiḡ êndêḡ yani. Ma Wapômbêḡ tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik yani liḡ imbiyô esak loḡbô.”

23 *Ma yani hanaḡ hadêḡ avômalô sapêḡ nena, “Anyôla hadum ek esopa ya, êḡ ma êḡbôliḡ dôḡ êndêḡ yanida ma enja anêḡ alovalaḡsiḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ ba esopa ya. 24 *Ek malê nena ôpatu ba la-habi bêḡ anôḡ hathak anêḡ lôkmala pik ma anêḡ lôkmala êḡ tem nêḡ yak. Ma doḡtom ôpatu ba hatak anêḡ lôkmala ek hasopa ya, yani êḡ tem enja lôkmala anôḡ. 25 Anyô te hawa nôḡkama pik sapêḡ, ma doḡtom miḡ hasopa Wapômbêḡ ami ba anêḡ

* 9:9: Luk 23:8 * 9:19: Luk 9:7-8 * 9:20: Jon 6:68-69 * 9:22: Luk 9:44; 18:32-33 * 9:23: Mat 10:38; Luk 14:27 * 9:24: Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

lôkmala hêv yak, êñ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôn, tem enja vovan. ²⁶ *Ma anyôla mama ek ya lôk yenan abô, ma emben yam atu ba ya Anyô Anên Nakadun yan-dealêm imbiñ yenan deda lôkmanñin lôk lambô ma añela matheñ iniñ deda lôkmanñin, ma tem ya mama ek ôpên aên iyom. ²⁷ Aên ba yanañ avanôn êndên mólô nena Wapômbên anên loñ lôklyak tem êlêm. Ma mólô vi atu ba umiñ loñ êntêk tem nômô lôkmala denañ ma ôngô nôm êñ imbiñ.”

Yisu liñkupik habitak yanña
(Mat 17:1-13; Mak 9:2-13)

²⁸ Ma Yisu hanañ abô êñ yôv ma wak bahenñi ba lahavulô hale ba hi. Ma Yisu hathak dumlolê te ba hi ek eteñ mek ma hawa Pita lo Jems ma Jon iviñ yani. ²⁹ Yisu hateñ mek denañ ma thohavloma habitak yanña ba anên kwêv habitak thapuk hatôm damak hêv. ³⁰⁻³¹ *Ma ketheñ oyan ma anyô lokwanju lôk deda bên imiñ ba enañ abô haviñ yani, yan ma Mose ma yan ma Elia. Thai enañ abô hadên Yisu hathak nôm takatu ba Yisu tem indum ba injik anôn êmô Jelusalem endeba yani etak pik êntêk ba ni. ³² *Ma Pita lo Jems ma Jon thêlô maleñ hatulak ba êk sôm. Ma thêlô iviyô ma êyê Yisu anên deda bên lôk anyô ju imiñ iviñ yani. ³³ Ma thai idum ek ini ma Pita hanañ hadên Yisu aêntêk, “Anyô bên, mavi anôn ek lêk alalô amô loñ êntêk. Yêlô nadav unyak lôkkupik lokwanlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia.” Pita hathôn abô atu ba enañ ba intu hanañ aên.

³⁴ Pita hanañ abô denañ ma buliv te hayô hava thêlô siñ ba thêlô êkô. ³⁵ *Ma abô te halêm anên buliv êñ kapô nena, “Intu ma yenañ Okna ba bôk yahatak yani yôv ek indum yenañ ku. Ba nodanô anên abô.” ³⁶ Abô êñ habitak yôv ma thêlô êyê Yisu iyom hamiñ. Pita lo Jems ma Jon

miñ enañ hadên anyôla hathak nôm takatu ba êyê lo elanô ami.

Yisu hên ngôk vê hêk okna te
(Mat 17:14-21; Mak 9:14-29)

³⁷ Haviyô hayañ ma Yisu thêlô etak dumlolê hêk ma êlôk ba i, ma avômalô bên anôn i êpôm yani. ³⁸ Ma anyô te halam aêntêk, “Kêdônwaga, hatôm nêm kapôlôm ek yenañ okna ba nêm yani sa ek malê nena yenañ okna donñtom iyom. ³⁹ Ngôk te hathak hayôkwiñ yani ba ketheñ oyan ma yani halañ boloba ba halowaliñ kambom ba wapôk habitak abôlêk. Ngôk êñ habuliñ yani liñkupik kambom anôn ba miñ hathak hatak yani dokte ami. ⁴⁰ Yahanañ hik anêm nê ku liñ lôklokwan ek nêñêm ngôk kambom êñ vê, ma donñtom thêlô miñ hatôm ami.”

⁴¹ Ma Yisu hanañ viyan nena, “Yahamô haviñ mólô sawa daim ma donñtom miñ ôêvhaviñ ami ma owa auk lokbañ aleba yakapôlôn lêk hagiap hathak mólô. Onja okna êñ êlêm.”

⁴² Ma okna êñ haven denañ, ma ngôk êñ habi vôkê halôk pik ba hadum ba okna halowaliñ kambom. Ma donñtom Yisu hathañ ngôk lelaik êñ, ma hadum okna êñ ba habitak mavi ma hêv hi hadên lambô hathak loñbô. ⁴³ Ma avômalô sapên eson kambom hathak Wapômbên anên lôklokwan bên.

Yisu hanañ bôlôn yanñ hathak anên ñama

(Mat 17:22-23; Mak 9:30-32)

Avômalô sapên leññhabi abô bên anôn hathak nôm takatu ba Yisu hadum, ma Yisu hanañ hadên anên nê ku nena, ⁴⁴ * “Mólô nodanô abô êntêk katô. Tem nenañ Anyô Anên Nakadun atu bên ba netak êndôk avômalô bahenñi.” ⁴⁵ *Ma anên nê ku êthôn abô êñ anên ôdôn paliñ ek malê nena havuñ ek thêlô. Ma êkô ek nenañ injik yani liñ ek enañ anên ôdôn bên êndên thêlô.

* 9:26: Mat 10:33; Luk 12:9 * 9:30-31: Luk 9:22 * 9:32: 2Pi 1:16-18 * 9:35: Luk 3:22

* 9:44: Luk 9:22 * 9:45: Luk 18:34

*Opalê intu anyô bêñ?
(Mat 18:1-5; Mak 9:33-41)*

⁴⁶ *Ma Yisu anêñ nê ku êkôki nena thêlô alisê intu bêñ ek nê ku vi. ⁴⁷ Ma Yisu hayala thêlônin auk êñ. Ma hawa amena te ba hadô hamiñ habobo yani. ⁴⁸ *Ma hanañ hadêñ anêñ nê ku nena, “Ôpatu ba hêvhavin ya ba hawa amena nate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô havin. Ma ôpatu ba hadum i aleba yaôna hamô môle malêvôn intu anyô bêñ ek môle.”

⁴⁹ Ma Jon hanañ nena, “Anyô Bêñ, yêlô ayê anyô te hêv ngôk vê hathak anêm athêñ. Ma donjom yani ma miñ alalô te ami ba intu yêlô anañ ek yani etak ku êñ.”

⁵⁰ *Ma donjom Yisu hanañ nena, “Dô! Miñ numiñ yani loñ siñ ami. Ôpatu ba miñ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniñ te.”

Avômalô Samalia êdô Yisu

⁵¹ Waklavôn Wapômbêñ enja Yisu ni leñ lêk habobo, êñ ma yani lavi-don ek ni Jerusalem. ⁵² Ma yani hêv anyô doho ba i malak te hêk Samalia ek nêpôpêk nômkama êmôn ek yani. ⁵³ Ma donjom avômalô loñ êñ êdô neja yani thô ek malê nena hi Jerusalem. ⁵⁴ *Ma nê ku Jems lo Jon êyê nôm êñ ma enañ hik yani liñ aêntêk, “Anyô Bêñ, yai nandam atum êndôk ba êlêm anêñ leñ ek esañ thêlô e?” ⁵⁵ Ma donjom Yisu hik i liliñ ma hayanda thai. ⁵⁶ Ma thêlô i malak yañ.

*Ku bêñ ek nesopa Yisu vanjwam
(Mat 8:18-22)*

⁵⁷ Thêlô even loñondê ba i ma anyô te hanañ nena, “Loñ nômbêñ atu ba hu ma tem yasopa o.”

⁵⁸ Ma Yisu hanañ, “Avuñ yatap iniñ pik abyañ hamô ma menak iniñ unyak hamô aliñ, ma donjom ya Anyô Anêñ Nakaduñ atu ma yenañ loñ yanjêk ma mi.”

* 9:46: Luk 22:24

* 9:48: Mat 10:40

* 9:50: Mat 12:30; Luk 11:23

* 9:54: 2Kinj 1:9-16

* 9:61: 1Kinj 19:20

* 10:1: Mak 6:7

* 10:2: Mat 9:37-38; Jon 4:35

* 10:3: Mat 10:16

* 10:4: Mat 10:7-14; Mak 6:8-11; Luk 9:3-5

* 10:7: 1Ko 9:6-14; 1Ti 5:18

⁵⁹ Ma Yisu hanañ hadêñ anyô yan nena, “Osopa ya.”

Ma donjom ôpêñ hanañ, “Anyô Bêñ, otak ya ek yana yandav wakamik vêmam.”

⁶⁰ Ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Dô, nê ñama da nedav iniñ ñama. Ma nu onañ abô esak Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak bêñ.”

⁶¹ *Ma anyô yan hanañ hadêñ Yisu nena, “Anyô Bêñ, tem yasopa o, ma donjom otak ya ek yanañ waklêvôn êndêñ yenañ avômalô vêmam.”

⁶² Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Ôpatu ba haveñ loñondê ma hik ma liliñ miñ hatôm indum ku ênjêk Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak kapô ami ma mi.”

10

*Yisu hêv nê ku hatôm 72 ba i
(Mat 11:20-24)*

¹ *Yôv ma Anyô Bêñ hatak avômalô yannda hatôm 72 ba hêv i juju ba êmôn ek yani ba i hadêñ malak lôñ sapêñ atu ba yani tem ni. ² *Ma yani hanañ hadêñ thêlô nena, “Nôm bêñ anôn lêk hayôk ba hamô ku kapô, ma donjom nê ku ma tomtom iyom. Aêñ ba noten mek êndêñ ku anêñ alañ ek nêñ nê ku ba ini ek nindum anêñ ku. ³ *Môle nu. Yahêv môle ba u hatôm boksipsip nali i êmô avuñ yatap malêvôn. ⁴ *Ma miñ môle noja valuseleñ lôk vak lôk bokngôp imbiñ ami. Ma miñ nonañ abô pôk embeñ loñondê ami ma unu nundum ku êñ ketheñ.

⁵ “Môle ôyô unyak te kapô, ma nonañ êndêñ thêlô aêntêk, ‘Wapômbêñ hatôm indum ba môle nômô yôhok mavi.’ ⁶ Anyô yôhok te hamô unyak êñ ba hêvhavin, êñ ma tem môle nim abô mavi êñ êmô imbiñ thêlô. Ma mi, ma tem abô êñ êmbôlêm ek môle da esak loñbô.

⁷ *Ma môle nômô unyak êñ iyom. Ma môle onjwan ba nunum êtôm atu ba

êv hadêḡ mólô iyom ek malê nena mólô ma ḡê ku ba mavi ek avômalô neyabiḡ mólô. Ma miḡ mólô unu nosak unyak mayaliv ami.

8 * “Mólô ôyô malak lôḡ te ba ewa mólô thô ba êv nôḡ hadêḡ mólô, êḡ ma mólôḡḡḡ. 9 Ma mólô nundum thêlônḡ avômalô lôk liḡḡ nimbitak mavi, ma mólô nonaḡ aêntêk, ‘Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak lêk halêḡ habobo mólô.’ 10 Ma doḡtom miḡ ewa mólô thô ami, êḡ ma mólô unu numḡ loḡôndê ma nonaḡ nena, 11 * ‘Yêlô ik voḡḡovaḡ veḡḡḡkapô vê halôk mólô malemim ek injik mólônim kambom thô. Ba intu mólô lemim imbi katô nena Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak lêk halêḡ habobo mólô.’ 12 * Yanaḡ êndêḡ mólô nena waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ endelêḡ ek endanô abô, êḡ ma avômalô loḡ atu ba miḡ ewa mólô thô ami, thêlônḡ malaiḡ tem êḡmôḡ ek avômalô kambom anêḡ Sodom.

13 “Alikaknena, mólô avômalô Kolasin lo Betsaida! Mólô bôk ôyê nômbithi lomaloma. Ma doḡtom bôk yandum nômbithi takêḡ êḡmô Taia lo Saidon malêvôḡ, êḡ ma kethêḡ oyaḡ ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atom ḡḡavu esak leḡḡḡkadôk ek nede kapôlôḡḡḡ liliḡ. 14 Waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ endelêḡ ek endanô abô, êḡ ma mólônim malaiḡ tem bêḡ anôḡ êḡmôḡ ek avômalô Taia lo Saidon iniḡ! 15 Ma mólô avômalô Kapaneam, tem nêḡbô mólônim athêḡ esak leḡ e? Mi, mólô tem unu ḡê ḡama iniḡ loḡ!

16 * “Anyô halaḡô mólônim abô, êḡ ma yani halaḡô yenaḡ abô haviḡ. Ma anyô havôliḡ dôḡ hadêḡ mólô, êḡ ma yani havôliḡ dôḡ hadêḡ ya haviḡ. Ma anyô havôliḡ dôḡ hadêḡ ya, êḡ ma yani havôliḡ dôḡ hadêḡ Ôpatu ba hêv ya ba yahalêḡ haviḡ.”

*Nê ku êvôlêḡ hathak loḡbô
(Mat 11:25-27; 13:16-17)*

17 Nê ku 72 takatu êvôlêḡ hathak loḡbô ma leḡḡḡmavi bêḡ anôḡ ba enaḡ, “Anyô Bêḡ, yêlô adum ku lomaloma lôk êv ḡḡôk vê hathak anêḡ athêḡ.”

18 * Ma Yisu hanaḡ aêntêk, “Ya-hayê Sadan hêv yak anêḡ leḡ hatôm damak. 19 * Odaḡô, yahêv lôklokwaḡ hadêḡ mólô ek nombak umya lo daḡḡaviḡ pesa. Ma mólô hatôm nôḡmô Sadan ôpatu ba lamaniḡ hathak mólô anêḡ lôklokwaḡ sapêḡ lu. Ma nôḡmlate miḡ hatôm imbuliḡ mólô ami ma mi. 20 * Ma mólô miḡ lemimmavi bêḡ anôḡ esak ḡḡôk elanô mólônim abô ami ma mi, ma doḡtom mólô lemimmavi esak Wapômbêḡ bôk hato mólônim athêḡ hêk leḡ.”

21 Yôv ma Lovak Mathêḡ hadum Yisu anêḡ kapô lamavi ba hanaḡ, “Wakamik, O ma leḡ lo pik anêḡ alaḡ! Lêk huvuḡ anêḡ auk hadêḡ ḡê lôkauk lôk ḡê bêḡbêḡ ma huik thô hadêḡ ḡê takatu ba êtôm avômena yaôḡnena. Ba intu yahabô anêḡ athêḡ! Wakamik, avanôḡ oda hosopa anêḡ lemhaviḡ ba intu hudum aêḡ.

22 * “Wakamik bôk hôêv ya auk sapêḡ yôv. Ba anyô late miḡ hayala Nalum atu ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miḡ hayala O Wakamik katô ami. Mi, Nalum lôk ḡê takatu ba Nalum lahaviḡ injik O thô êndêḡ i iyom.”

23 Ma Yisu hik i liliḡ ba hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku iyom nena, “Wapômbêḡ hadum mavi hadêḡ mólô ba mólô ôyê nôḡ takatu. 24 Yanaḡ êndêḡ mólô nena sêbôk ma plopet lôk kiḡ bêḡ anôḡ leḡḡḡhaviḡ nêḡê nôḡm êntêk ba lêk mólô ôyê, ma doḡtom miḡ êyê ami. Ma leḡḡḡhaviḡ nedanô abô takêntêk ba lêk mólô olaḡô, ma doḡtom miḡ elanô ami.”

*Anyô Samalia mavi te
(Mat 22:34-40; Mak 12:28-34)*

25 * Wak te ma anyô lôkauk hathak abô balabuḡ hayô hamiḡ ba hadum

* **10:8:** 1Ko 10:27 * **10:11:** Ap 13:51; 18:6 * **10:12:** Stt 19:24-25; Mat 10:15; 11:24 * **10:16:** Mat 10:40; Luk 9:48; Jon 5:23 * **10:18:** Jon 12:31; ALK 12:8-9 * **10:19:** Sng 91:13; Mak 16:18 * **10:20:** Plp 4:3; ALK 3:5 * **10:22:** Jon 3:35; 10:15 * **10:25:** Mat 22:35-40; Luk 18:18

ek esaê Yisu ba hanaŋ, “Kêdôŋwaga, yandum malê ek Wapômbêŋ nêŋm lôkmala atu ba nêŋmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êndêŋ ya?”

26 Ma Yisu hanaŋ hik yani liŋ aêntêk, “Abô balabuŋ hanaŋ malê? Êŋ ma oda osam abô êŋ ba lemimbi nena abô êŋ hanaŋ aisê?”

27 *Ma yani hanaŋ nena, “Lemimimbiŋ Anyô Bêŋ unim Wapômbêŋ ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma lôklokwaŋ lôk unim auk sapêŋ. Ma lemimbiŋ anêŋ avômalô êtôm lemhaŋiŋ oda.”

28 *Ma Yisu hanaŋ nena, “Avanôŋ. Undum aêŋ ma tem ômô lôkmala.”

29 Ma doŋtom yani hadum ek avômalô nêgê nena anêŋ auk ma mavi, aêŋ ba yani hanaŋ nena, “Yenaŋ avômalô êŋ ma opalêla?”

30 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ aêntêk, “Anyô te hatak Jelusalem ma halôk ba hi Jeliko. Êŋ ma nê vani êpôm yani ba ik yani ba hamayak hêk loŋôndê ma ewa anêŋ nômkama vani ba i. 31 Ma anyô habôk da te hasopa loŋôndê êŋ ba halôk ba hi. Êŋ ma yani hayê anyô êŋ, ma doŋtom yani habup halôk loŋôndê vi hale ba hi. 32 Aêŋ iyom ma Livai te halôk loŋôndê bô êŋ hale ma hayê ôpêŋ, ma ketheŋ oyaŋ habup halôk loŋôndê vi atu hale ba hi. 33 Ma doŋtom anyô Samalia* te halom loŋôndê êŋ ba hi ma hayê ôpêŋ ba lahiki. 34 Êŋ ma yani hi hadêŋ ôpêŋ ma haŋgasô waiŋ lôk nôŋm lêŋlêŋ hathak ôpêŋ anêŋ palê ma hasum. Yôv ma yani hawa ôpêŋ ba hatak hayô hamô anêŋ bok doŋki ma halom ba hi unyak atu ba êv vuli ba êk. Ma yanida hayabiŋ ôpêŋ. 35 Ma haviyô hayaŋ ma yani hêv valuselen seleva ju hadêŋ unyak alaŋ ma hanaŋ nena, ‘Oyabiŋ anyô lijiŋ êntêk mavi. Ma valu êntêk miŋ hatôm ami ba wak yaŋ atu ba yahalehalêŋ ma tem yanêŋ doho imbiŋ.’”

* 10:27: Wkp 19:18; Lo 6:5 * 10:28: Wkp 18:5 * 10:33: Avômalô Samalia ma Israeŋ inin nê kambom. * 10:39: Jon 11:1; 12:2-3 * 10:42: Mat 6:33

36 Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ yôv ma hanaŋ hik anyô lôkauk êŋ liŋ aêntêk, “Lemhabi aisê? Ôpatu ba nê kambom ik ma opalê hêv yani sa hatôm yanida anêŋ avômalô te?”

37 Ma anyô lôkauk hanaŋ viyaŋ nena, “Ôpatu ba hêv kapô hadêŋ yani.”

Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ nena, “Nu ma undum aêŋ iyom.”

Yisu hamô Mata lo Malia inin unyak

38 Yisu lôk anêŋ nê ku even ba i ma Yisu habitak hayô malak lôŋ te ba hi. Ma avi te anêŋ athêŋ nena Mata hawa Yisu thô ba hi hamô anêŋ unyak.

39 *Mata anêŋ yaŋ molok Malia hamô habobo Anyô Bêŋ valuvi ba halaŋô anêŋ abô. 40 Ma doŋtom Mata hadum ku bêŋ anôŋ ek hapôpêk nôŋm. Êŋ ma yani hi hadêŋ Yisu ma hanaŋ, “Anyô Bêŋ, lemhabi aisê? Yahadum ku bêŋ anôŋ ma yenaŋ aiyaŋ molok miŋ hêv ya sa dokte ami. Ba intu otak yani êlêŋ ek nêŋm ya sa.”

41 Ma doŋtom Anyô Bêŋ hanaŋ viyaŋ hadêŋ yani nena, “Mata, Mata, aisê ka lem hik o ba kapôlôm malaiŋ hathak nômkama lomalom? 42 *Ma doŋtom nômlate iyom intu ba nômbêŋ ma Malia lêk hawa nôŋm êŋ yôv ba anyô te miŋ hatôm enja nôŋm êŋ vê ênjêk yani ami ma mi.”

11

*Kobom neteŋ mek
(Mat 6:9-15; 7:7-11)*

1 Wak te ma Yisu hateŋ mek hamô bute. Ma hateŋ mek yôv ma anêŋ nê ku te hanaŋ hadêŋ yani nena, “Anyô Bêŋ, ôndôŋ yêlô ek yêlô nateŋ mek êtôm sêbôk ba Jon hadôŋ anêŋ nê ku.”

2 Ma Yisu hanaŋ, “Môlô noteŋ mek aêntêk,

“ ‘Wakamik, anêŋ athêŋ ênjêk mathêŋ.

Ma anêŋ loŋ lôkliŋyak êlêŋ êtôm loŋ lôkthô.

3 Ma nê m wak tomtom anê n nôm êndê n yê lô.

4 Ma yê lô ê v avô malô ini n kambom takatu ba idum hadê n yê lô vê, ba intu nê m yê lô ani n kambom vê aê n iyom.

Lô k mi n otak yê lô ê ndô k nôm atu ba esau yê lô ami.' "

5-6 Yô v ma Yisu hana n abô lo n kapô te hadê n thê lô aê ntê k, "Bô lô vôn bi n te ma hu hadê n anê m anyô mô lô te anê n unyak ma hona n, 'Aiya n, yena n anyô mô lô te halê m anê n lo n daim ba lê k hamô yena n unyak ba hama kisi ma ya nôm mi. Ba hatô m nê m polom lokwa n lô ek yani e?' 7 Ma anê m anyô mô lô atu hamô unyak kapô tem ena n viya n nena, 'Yahadô. Yê lô lê k ê k sô m ba unyak abô lê k lê k putup yô v ba tem mi n yanê m nôm ê ndê n o ami ma mi.' 8 Yani hadô ek nê m anê n anyô mô lô sa. Ma do n tom yaha na n hadê n mô lô nena ote n lô bô lô n, ê n ma tem yani mama ba imbiyô ba nê m nôm ê tô m atu ba hoten yani.

9-10 "Ba intu yaha na n hadê n mô lô nena nê takatu ba ena n hik Wapô mbê n li n, ma tem ne ja nô mkama ê tô m atu ba ena n. Ma ê bô lêm nô mlate ma tem nê pôm. Ma ipididi n unyak abô lê k ma tem injik vê ek i. Aê n ba ona n hik Wapô mbê n li n ma tem nê m mô lô nim lemimhavi n ê ndê n mô lô. Ma ô bô lêm ma tem nô pôm. Ma upididi n unyak abô lê k ma tem injik vê ek mô lô.

11 "Mô lô avô mena ini n lami, nalum hana n hik o li n ek enja n alim ma tem nê m umya kambom te ê ndê n yani e? Ma mi! 12 Mena yani hana n ek enja n menak daluk, ê n ma tem nê m ngaliva n te e? Ma mi! 13 Mô lô avô malô pik unim bô k lo lo n ma kambom, ma do n tom mô lô othak ô ê v nô mkama mavi hadê n nalumi. Aê n ba mô lô noyala katô nena mô lô nim Lemambô Bê n atu ba hamô malak le n yani lamavi anô n ek nê m Lovak Mathe n ê ndê n nê takatu ba ena n hik yani li n."

Yisu lo Belsebul

(Mat 12:22-32,43-45; Mak 3:20-27)

14 Yisu hê v ngô k vê hê k anyô abô lê k putup te. Ma ngô k ê n hatak ô pê n ba hi ma ô pê n hana n abô ba avô malô sapê n ê yê ba eson kambom. 15 *Ma do n tom avô malô doho ena n, "Ngô k ini n anyô bê n Belsebul hê v lô k lo k wa n hadê n ô pê n. Ba intu hatô m nê m ngô k sapê n vê ê njê k avô malô." 16 *Ma avô malô doho idum ek nesau Yisu ba ena n hik yani li n nena, "Undum lavô ni n te ek injik thô nena Wapô mbê n hê v o ba hô lêm mena mi e?"

17 Ma do n tom Yisu hayala thê lô ni n auk ba hana n abô lo n kapô te hadê n thê lô nena, "Avô malô malak lô n te evaki vose hi ô dôn ju, ê n ma tem malak lô n ê n ngathini n ba bapu ipup imbitak. Ma avô malô ô dôn te evaki vose hi ô dôn ju ma tem thê lô da nê nê m yak. 18 Aê n ba Sada n anê n ngô k vi evaki vose hi ô dôn ju, ê n ma Sada n anê n lo n lô kli nyak tem imi n maja n aisê? Mi. Ma aisê ka mô lô ona n nena yahê v ngô k vê hathak Belsebul anê n lô k lo k wa n? 19 Mô lô ona n nena ngô k bê n Belsebul hê v lô k lo k wa n hadê n ya ba yahê v ngô k vê. Ma mô lô nim avô malô idum ku ê n havi n! Ma opalê intu hê v lô k lo k wa n hadê n thê lô ba idum ku mavi ê n? Ngô k Bê n, e? Mi! Mô lô da unim avô malô ik thô nena mô lô ona n abô ya n. 20 Wapô mbê n da hê v lô k lo k wa n hadê n ya ba yahê v ngô k vê hê k avô malô. Aê n ba oyala nena Wapô mbê n anê n lo n lô kli nyak lê k halê m yô v.

21 "Anyô lô k lo k wa n te havalon nô mkama vovak ba hayabi n anê n lo n, ê n ma anê n nô mkama tem ê mô mavi. 22 *Ma do n tom anyô vovak laik mô n hayô ba hik vovak hadê n ô pê n aleba hamô lu, ê n ma yani tem enja ô pê n anê n nô mkama vovak takatu ba bô k hadum ô pê n ba habitak lô k lo k wa n vê. Aê n ba ô patu ba lovak ma tem imbi ya n atu ba hê v yak anê n nô mkama sam.

* 11:15: Mat 9:34; 10:25

* 11:16: Mat 12:38

* 11:22: Kol 2:15

* 11:23: Luk 9:50

23 * “Anyôla miñ hêv ya sa ek yai nanjik vovak êndên Sadan ami, ôpên hatôm haviñ Sadan ba thai ik vovak hadên ya. Ma anyô miñ hêv ya sa ba hasup avômalô hathak donjom ami, êñ ma hatôm halupuniñ i ba êsôv mayaliv.”

24 “Ngôk lelaik hatak anyô te, êñ ma hi haveñ loñ thiliv ek êmbôlêm loñ mavi te ek enja lovak ba êmô. Ma miñ hapôm loñ te ami ma tem enañ nena, ‘Yatup siñ yana unyak sêbôk esak loñbô.’ 25 Ma hayô ba hayê nena unyak êñ lêk epesan ba habitak mabuñ mavi. 26 Êñ ma tem ni êmbôlêm ngôk bahenvi ba lahavuju takatu ba iniñ lôklokwan hamôn ek anên ba enja i imbiñ ek nimbitak nêyô unyak êñ kapô esak loñbô. Êñ ma ôpên tem êmô kambom anôn ek yan sêbôk.”

27 *Yisu hanañ abô takên hamô denañ ma avi te hamiñ avômalô nômbên êñ malêvôn ma halam aêntêk, “Avi atu ba havathu o ba hêv sum hadên o, yani êñ êmô lôk lamavi.”

28 Ma donjom Yisu hanañ, “Ôpatu ba hanañ Wapômbên anên abô ba hasopa, yani êñ êmô lôk lamavi anôn.”

*Anyô doho leñihaviñ nêgê lavônij
(Mat 12:38-42; Mak 8:11-12)*

29 *Avômalô bên anôn êyô ek Yisu. Êñ ma Yisu hanañ, “Avômalô bôlôn êntêk ma avômalô kambom. Thêlô enañ ek yandum lavônij ek injik thô nena Wapômbên bôk hêv ya ba yahalêm, ma donjom tem mi. Thêlô tem nêgê Jona anên lavônij iyom. 30 Sêbôk ma Jona habitak hatôm lavônij ek avômalô Ninive. Ma lêk Anyô Anên Nakadun atu tem imbitak aên iyom êndên avômalô bôlôn êntêk.

31 * “Sêbôk ma Siba iniñ kwin hatak anên loñ ma halêm anên pik anên dan ek endanô Solomon anên auk mavi. Odañô! Nômlate hamô loñ êntêk ma bên ek Solomon. Ma donjom môlô ôdô anên nodanô. Ma waklavôn atu ba

Wapômbên hatak ek nindum abô ma Siba iniñ kwin êñ tem enañ môlônim kambom takên bên. 32 *Ma sêbôk ba avômalô Ninive elanô Jona anên abô ba ele kapôlônij liliñ. Ma nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bên ek Jona. Ma donjom môlô ôdô anên nodanô. Ma waklavôn atu ba Wapômbên hatak ek nindum abô ma tem avômalô Ninive niniñ ba nenañ môlônim kambom takên bên.”

*Deda leñvinkupik
(Mat 5:15; 6:22-23)*

33 * “Anyô miñ ethak êtôm atum ba ivuñ hamô lôñ kapô mena êdô hamô un kapô ami ma mi. Thêlô êthôkwên hamiñ ek avômalô takatu ba êyô unyak kapô tem nêgê deda. 34 Malem daluk ma hatôm atum ek nêm deda êndên lemvinkupik. Malem daluk mavi ma tem deda êmô lemvinkupik sapên. Ma donjom malem daluk kambom ma tem momañiniñ bên ênjêk lemvinkupik. 35 Aên ba nôngô katô nena anêm deda ma deda anôn ek malê nena deda doho ma hatôm momañiniñ. 36 Ma deda hamô lemvinkupik sapên, ma momañiniñ miñ hêk bute ami. Êñ ma lemvinkupik sapên tem imbitak deda êtôm atum habi malem loñ.”

*Yisu hathañ Palisi lôk nê lôkauk
hathak abô balabuñ*

(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40; Luk 20:45-47)

37 Yisu hanañ abô yôv ma Palisi te hanañ hik Yisu liñ ek enañ nôm êmô imbiñ yani. Êñ ma Yisu hi hayô ôpên anên unyak kapô. 38 Ma Palisi êñ hayê Yisu halôk hamô ek enañ nôm ma miñ hathik i ami. Êñ ma yani hason kambom.

39 Ma Yisu hanañ hadên yani nena, “Môlô nê Palisi, môlô othak uthik unim tase lôk belev anên vidôm iyom, ma donjom môlônim kapôlômim putup hathak kobom vani lo kobom kambom. 40 Môlô nê molo, Wapômbên hapesañ viyaiñ lôk

* 11:27: Luk 1:28,42,48 * 11:29: Mat 16:4

* 11:33: Mak 4:21; Luk 8:16

* 11:31: 1Kin 10:1-10 * 11:32: Jna 3:5-10

vikapô haviņ. ⁴¹ Ma doņtom mólônim nômkama takatu ba hamô ma mólô nônêm êndêņ nê nômkama mi ek nêm thêlô sa. Mólô nundum aêņ ma tem mólônim nômkama sapêņ êmô mabuņ mavi êņjêk Wapômbêņ ma.

⁴² “Alikaknena mólô nê Palisi, vovaņ bêņ tem êpôm mólô. Mólô othak usup ava takatu ba hadum nôm vasiņ ba uik sam hi ôdôņ laumiņ ba ôêv ôdôņ te hadêņ Wapômbêņ hatôm da. Kobom êņ ma nôm yaôna. Ma doņtom mólô otak kobom thêthôņ lôk kobom lemimibiņ Wapômbêņ. Kobom êntêk ma nôm bêņ! Nodaņô! Mólô nosopa abô balabuņ bêņ takêntêk lôk abô balabuņ yaônena imbiņ!

⁴³ “Alikaknena mólô nê Palisi, vovaņ bêņ tem êpôm mólô! Mólô lemimhaviņ nômô êtôm nê bêņbêņ êmô unyak yeņ kapô lôk lemimhaviņ avômalô nenaņ, ‘Waklêvôņ anyô bêņ’ êndôk loņ ethak doņtom halôk.

⁴⁴ “Alikaknena, vovaņ bêņ tem êpôm mólô. Mólô lelaik hatôm ņama te atu ba bôk elav bô ma lêk miņ anyôla hayala ami. Ba intu avômalô êyô imiņ ba ibitak lelaik hamô Wapômbêņ ma. Aêņ ba avômalô takatu ba ele ebobo mólô ma ibitak lelaik aêņ iyom.”

⁴⁵ Nê eyala abô balabuņ te halaņô abô êņ ma hanaņ hadêņ Yisu aêntêk, “Kêdôņwaga, honaņ abô êņ hadêņ nê Palisi ma huik yêlô susu haviņ.”

⁴⁶ Ma Yisu hanaņ, “Alikaknena mólô nê lôkauk hathak abô balabuņ haviņ, vovaņ bêņ tem êpôm mólô. Mólô ôêv balabuņ anêņ malaiņ lomaloma hadêņ avômalô ek nesopa. Nôm êņ ma hatôm vak malaiņ kambom ek thêlô. Ma doņtom mólô miņ ôêv thêlô sa dokte ami.

⁴⁷⁻⁴⁸ “Alikaknena, vovaņ bêņ tem êpôm mólô. Mólônim libumi bôk ik plopet bêņ anôņ vônô ma mólô oyabiņ iniņ siô dedauņ mavi. Aêņ ba hik thô nena mólô ôlôk hathak libumi iniņ bôk lo loņ takatu ba idum. ⁴⁹ Ba intu Wapômbêņ anyô lôkauk bêņ bôk hanaņ aêntêk, ‘Tem yanêm plopet

lo aposel bêņ anôņ êndêņ thêlô, ma tem thêlô nindum kambom êndêņ doho ba nijik doho vônô.’ ⁵⁰ Aêņ ba avômalô bôlôņ êntêk tem neja vovaņ bêņ esak plopet takatu ba ik vônô hadêņ waklavôņ Wapômbêņ hape-saņ pik aleba lêk. ⁵¹ Plopet môņ atu ba ik vônô ma Abel ma ik aêņ habup hathak aleba hayô Sekalaia ma anêņ daņ. Ik yani vônô hêk unyak mathêņ lôk loņ êbôk da anêņ malêvôņ. Avanôņ, yanaņ êndêņ mólô, vuli kambom hathak bôk lo loņ takêņ tem imbitak êpôm avômalô bôlôņ êntêk.

⁵² “Alikaknena mólô nê uik abô majaņ thô, vovaņ bêņ tem êpôm mólô! Mólô umiņ auk mavi anêņ loņôndê loņ siņ. Mólôda miņ oveņ loņôndê êņ ami ma umiņ siņ ek avômalô takatu ba leņiņhaviņ nesopa ma miņ hatôm nesopa ami.”

⁵³ Yôv ma Yisu hatak unyak êņ ma nê lôkauk hathak abô balabuņ lôk nê Palisi leņiņņaņ kambom ba enaņ ik yani liņ lomaloma. ⁵⁴ Thêlô idum aêņ ek neja yani êndôk adêk esak anêņ abô.

12

Noyabiņ am esak Palisi iniņ kobom kambom

(Mat 10:26-33; 12:31-32; 10:19-20)

¹ *Avômalô bêņ anôņ bomaņ ethak doņtom ba êyô imiņ i pesa. Ma Yisu hanaņ hadêņ anêņ nê ku aêntêk, “Noyabiņ am esak Palisi iniņ kobom kambom. Thêlô idum hatôm nê mavi êmô avômalô malêvôņ, ma doņtom auk lomaloma hêk iniņ kapôlôņiņ. Nôm êņ ma hatôm yis ba tem êmbôv avômalô bêņ anôņ. ² *Nôm takatu ba havuņi hêk loņ kapô ma tem imbitak loņ yaiņ. Ma abô takatu ba havuņi ma tem avômalô sapêņ neyala. ³ Aêņ ba abô takatu ba mólô onaņ hadêņ bôlôvôņ ma tem avômalô nedaņô êndêņ lôkwak. Ma abô takatu ba mólô onaņ thikuthik halôk unyak kapô, êņ ma tem nimiņ unyak vôv ba nendam bêņ.

* **12:1:** Mat 16:5-6; Mak 8:14-15 * **12:2:** Luk 8:17

4 “Yenan avômalô, yanan êndên môle nena miñ nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô. Ma emben yam ma tem miñ hatôm nindum nômlate ami. 5 Odañô tem yangik ôpatu ba môle nôkô esak thô: Nôkô ek Anyô Bêñ. Yani hatôm injik môle lemvimkupik vônô vên ma imbi êndôk atum lôkmala. Ba intu nôkô ek yani iyom.

6 “Avômalô ethak êv vuli menak yaônena hathak valuselen yaô ek eyañ. Ma donjom Wapômbên miñ hathôn thêlô te ami, mi. 7 *Yani bôk hakatuñ môle sapên lemmikadôk ñauñ yôv. Aên ba môle ma bên ek menak, ba intu miñ nôkô ami.

8 “Yanan êndên môle nena ôpatu ba hanañ hadên avômalô nena hasopa ya ma tem ya Anyô Anên Nakaduñ atu yanan imiñ Wapômbên ma ba añela nedanô nena, ‘Ôpêntêk ma yenan.’ 9 Ma ôpatu ba hanañ hadên avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanan imiñ Wapômbên ma ba añela nedanô nena, ‘Yahathôn ôpên paliñ.’ 10 Ma anyô te hanañ abô kambom hathak Anyô Anên Nakaduñ atu, ma Wapômbên tem nêm ôpên anên kambom vê. Ma donjom anyôla hayê Lovak Mathen anên ku ba hanañ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêñ anên ku’, êñ ma Wapômbên tem miñ nêm ôpên anên kambom êñ vê ami.

11 * “Avômalô evalon môle lon ba u unyak yen mena êdô môle hamiñ nê bênbên mena nê lon buyañ iniñ nê bênbên malenñ, êñ ma miñ nôkô ba nonañ nena, ‘Yêlô tem nanañ malê?’ mena ‘nanañ viyañ aisê?’ ami. Mi. 12 Lovak Mathen tem nêm auk êndên môle ek nonañ.”

Anyô lôkmanñin atu ba auk mi

13 Anyô te hamiñ avômalô nômbên atu kapô ma hanañ hadên Yisu aêntêk, “Kêdônwaga, wakamik bôk hama yôv ba onañ ek aiyañ bên imbi anên nômkama sam ba nêm ôdôn te ek ya.”

14 Ma donjom Yisu hanañ hik ôpên liñ, “Aisête? Opalê te hatak ya ek yambitak anyô bên ek yambi môle nim nômkama sam?” 15 *Ma Yisu hanañ hadên avômalô aêntêk, “Noyabiñ am katô ek miñ malemimkilik ek nômkama lomaloma ami. Anyô miñ hamô lôkmala hathak nômkama ami.”

16 Ma Yisu hanañ abô lon kapô te hadên thêlô aêntêk, “Anyô lôk nômkama bên te anên nômkama hik anôn bên anôn hamiñ ku. 17 Êñ ma yani lahabi aêntêk, ‘Yatak yenan nôm êmô êsê? Yenan unyak kapô sapên putup ba mi.’ 18 Ma yani hanañ, ‘Aên ba dô ma yandum aêntêk. Yasen yenan unyak sapên thô ma yandav unyak lukmuk bênbên ek yandô yenan nôm lôk nômkama sapên êmô kapô. 19 Ma yada yanan êndên ya aêntêk, ‘Ya ma anyô lôkmanñin kambom. Yenan nômkama bên anôn hamô. Ba tem yangañ lo yanum ma yamô mavi iyom êtôm wak nômbên intu sapên. Ma miñ hatôm yandum ku te ami.’”

20 “Ma donjom Wapômbên hanañ hadên ôpên aêntêk, ‘O anyô molo! Bôlôvôn êntêk ma tem yanja anêm lôkmala vê ba oma, ma opalê tem enja nômkama takatu ba hopesañ ek oda?’

21 * “Noyabiñ am! Avômalô takatu ba êpôm nômkama bên anôn ek thêlôda ba lenñpaliñ Anyô Bêñ hatôm ôpêntêk, thêlô êñ ma nômkama mi anôn hêk malak lenñ.”

Miñ nôkô esak nôm atu tem imbitak ami

(Mat 6:25-34)

22-23 Ma Yisu hanañ hadên anên nê ku aêntêk, “Lôkmala ma bên ek nôm eyañ. Ma lenñvinkupik ma bên ek kwêv lo sup. Aên ba intu yanan êndên môle nena miñ lemmimbi bên anôn esak nômkama pik lomaloma êtôm kwêv mena nôm ami. 24 Môle lemmimbi menak yelam. Thêlô ku kapô mi. Ma miñ ethak ewa nôm ba etak hamô unyak kapô ek waklavôn nôm mi ami.

* 12:7: Luk 12:24; Ap 27:34 * 12:11: Mak 13:11; Luk 21:12-15 * 12:15: 1Ti 6:9-10 * 12:21: Mat 6:19-20

Ma donjom Wapômbên havakôn thêlô. Ma môlô ma Wapômbên lahaviñ bên anôn hamôn ek menak ba intu tem eyabiñ môlô. ²⁵ Ma hatôm anyô te hamô ba hakôki ek êmô pik êntêk, êñ ma tem kobom êñ nêm yani sa ek êmô lôkmala dokte imbiñ e? Ma mi anôn. ²⁶ Môlô miñ hatôm nundum nôm yaôna aên ami. Aên ba aisê ka môlô lemimhabi bên anôn hathak nômkama takên.

²⁷ “Lemimimbi alokwan vuak. Thêlô miñ idum ku lôk epesan sôp ami. Ma donjom yanar êndên môlô nena alokwan vuak takên iniñ lêlêyan hamôn ek Kiñ Solomon anên nômkama mavi sapên. ²⁸ Aên ba Wapômbên hêv sôp mavi anôn hadên alokwan vuak lo kamun lomalama atu ba êmô bidon, êñ ma anyô ethak ele ba êbôk hathak atum. Aên ba môlô oyala nena Wapômbên lahaviñ bên anôn ek nêm sôp êndên môlô imbiñ. Alikaknena, môlônim ôêvhaviñ miñ bên ami. ²⁹ Ba miñ kapôlômim injik am esak ongwan malê mena nunum malê ami. ³⁰ Nê daluk ethak leñihiki ba êbôlêm nôm takên, ma donjom môlônim Lemambô hayala môlônim malaiñ ba tem nêm nôm takên êndên môlô. ³¹ Aên ba môlô lemim injik am ek nômbôlêm Wapômbên anên lonj lôkliñyak. Êñ ma tem yani nêm nôm takên sapên êndên môlô imbiñ.

³² * “Môlô boksipsip ôdôn yaôna, miñ nôkô ami. Lemambô lamavi ek nêm lonj lôkliñyak êndên môlô. ³³ *Ma môlô owa vuli hathak unim nômkama ma nônem êndên nê siv. Noja vak valuselen atu ba tem miñ kambom ami, ma nusup nômkama kêkêlô lomalama ek môlô ênjêk leñ. Lonj êñ ma nê vani lo didu mi, ba intu unim nômkama valova tem êmô. ³⁴ Ma lonj atu ba môlônim nômkama kêkêlô hamô, lonj êñ iyom intu tem môlônim lemimhaviñ êmô imbiñ.

Noyabiñ Anyô Anên Nakadun atu (Mat 24:42-51)

³⁵ * “Môlô nôpôpêk am ek nundum ku ba intu nupuk unim sôp ma nôtôm unim atum lam ba noyabiñ nômô ³⁶ êtôm avômalô ku takatu ba eyabiñ iniñ anyô bên. Thêlônin anyô bên bôk hi hayañ nôm ewa avi vêm ma tem êmbôlêm esak lonjô. Yani havôhalêm anên lonj ba hapididin unyak abôlêk ma tem nijik unyak abôlêk vê kethen ba neja yani thô. ³⁷ Anyô bên êñ hayô ba hayê nena anên nê ku eyabiñ yani ba êmô lêlê, êñ ma tem yani lamavi ma thêlô nêmo lôk leñimavi. Yanar avanôn êndên môlô nena anyô bên êñ tem ipuk anên sôp ku ma enar ek thêlô nêndôk nêmo biñ ma yani nêm nôm êndên thêlô êtôm anyô ku te. ³⁸ Anyô bên hale halêm hadên bôlôvôn biñ mena lôkbôk momaniniñ ba hayê anên nê ku miñ êk sôm ami ma eyabiñ yani iyom, êñ ma tem nêm anên lamavi êndên thêlô.

³⁹ * “Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anên alar halanô abô nena nê vani tem nijik anên unyak vose, êñ ma yani hêk lêlê ek nê vani miñ hatôm nijik unyak êñ vose ami. ⁴⁰ Ma Anyô Anên Nakadun atu tem endelêm ba indum môlô noson kambom. Ba intu nômo lêlê aên iyom.”

⁴¹ Ma Pita hanar aêntêk, “Anyô Bên, hôêv abô lonj kapô êntêk hadên yêlô iyom mena hôêv hadên avômalô sapên haviñ e?”

⁴² Êñ ma Anyô Bên hanar nena, “Yahanar hadên nê takatu ba idum iniñ anyô bên anên ku mavi êtôm anyô lôkauk bên atu ba hayabiñ nômkama mavi. Unyak alar hatak yani ek eyabiñ anên nê ku vi ba nêm nôm êndên i êtôm anên wakma atu ba hatak. Vêm ma hi lonj buyar. ⁴³ Ma unyak alar havôhalêm hathak lonjô ma hayê nena anyô ku êñ hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpên.

⁴⁴ *Yanar avanôn êndên môlô nena

* **12:32:** Mat 14:27; 25:34 * **12:33:** Mat 6:20; Luk 18:22; Ap 2:45; Jem 5:2 * **12:35:** Mat 25:1-13

* **12:39:** Mat 24:43-44; 1Te 5:2 * **12:44:** Mat 25:21,23

unyak alañ êñ tem etak ôpêñ ek eyabin anêñ nômkama sapêñ. ⁴⁵ Ma donjom anyô ku êñ lahabi hêk kapô nena, 'Lêk sawa daïm ma yenañ anyô bêñ miñ havôhalêm kethen ami.' Êñ ma hik anyô lo avi ku vi ma hayañ nôm lôk hanum wain bêñ anôñ aleba halo molo. ⁴⁶ Hadum aên ba hathôn palin ma unyak alañ tem êyô ba indum ôpêñ eson kambom. Êñ ma unyak alañ tem nêñ vovañ bêñ êndên yani ma êndô ôpêñ êmô imbin nê takatu ba miñ êvhavin ami.

⁴⁷ * "Anyô ku atu ba hayala anêñ anyô bêñ anêñ lahavin ma donjom miñ hapesañ nômkama ba hasopa anêñ anyô bêñ anêñ lahavin ami ma tem enja vovañ bêñ. ⁴⁸ Ma donjom anyô ku atu ba miñ hayala anêñ anyô bêñ anêñ lahavin ami ma hadum nômkama kambom ma tem enja vovañ yaô.

"Ôpatu ba Wapômbên hêv auk bêñ hadên yani, êñ ma Wapômbên lahavin yani indum ku bêñ esak. Ma ôpatu ba Wapômbên hêv auk bêñ anôñ hadên yani, êñ ma Wapômbên lahavin yani indum ku bêñ anôñ esak.

Yisu halêm ek embak avômalô vose (Mat 10:34-36)

⁴⁹ "Yahalêm ek yambi atum êndôk pik. Yalenhavin lôklokwan nena atum êñ bôk hathañ yôv. ⁵⁰ *Tem yanja vovañ bêñ ba intu yakapôlôn malain kambom endeba anêñ dañ. ⁵¹ Mólô oson nena yahalêm ek yandum avômalô kapôlônin êndôk bin e? Mi anôñ! Yanañ êndên mólô nena yahalêm ek yambak i vose. ⁵² Yaô lôk emben yam ma avômalô bahenvi anêñ unyak te tem nembaki vose ni ôdôn ju ba lokwanlô tem nêmbôlin dômin êndên lokwanju ma lokwanju tem nêmbôlin dômin êndên lokwanlô. ⁵³ *Tem thêlô nembak i vose, ba lambô tem êmbôlin dôm êndên nakaduñ, ma namalô tem êmbôlin dôm êndên lambô, ma talêbô tem êmbôlin dôm êndên nalavi, ma

nalavi tem êmbôlin dôm êndên talêbô, ma yanavi tem êmbôlin dôm êndên namalô yanavi, ma namalô yanavi tem êmbôlin dôm êndên yanavi."

Noyala waklavôn bôlôn êntêk (Mat 16:2-3; 5:25-26)

⁵⁴ Ma Yisu hanañ hadên avômalô nômbên atu aêntêk, "Mólô ôyé buliv lonjavu hamô lon wak halôk, êñ ma mólô onañ nena, 'Ôthôm tem êyô.' Êñ ma ôthôm hik hayô. ⁵⁵ Ma lovak halêm anêñ lon vovañ, êñ ma mólô onañ nena, 'Tem vovañ kambom.' Êñ ma tak vovañ kambom. ⁵⁶ Mólô avômalô abôyan. Mólô ôyé leñ lo pik ma oyala anêñ ôdôn, ma donjom waklavôn êntêk ma mólô ôthôn anêñ ôdôn palin.

⁵⁷ "Aisê ka mólô miñ lemimhabi katô nena yenañ abô ma thêthôn mena mi e? ⁵⁸ Nodañô! Anyô te hadum ek idum abô ek o ba hawa o ba hi unyak nindum abô. Mamu ovej lonôndê denañ, êñ ma opesañ abô imbin yani kethen. Ma miñ honañ abô mavi hadên yani ami, êñ ma tem ôpêñ êmbôv o lôklokwan kambom ba ni êndên anyô halañ abô. Ma anyô bêñ êñ tem nêñ o ni êndên sôp bidon. Ma sôp bidon tem êmbôv o kisi ba ni etak o êndôk koladôn. ⁵⁹ Yanañ êndên o nena tem ômô koladôn endeba nêñ anêñ vuli sapên am. Aên ba lemimbi katô am!"

13

Node am liliñ

¹ Yôv ma anyô doho êyô ba enañ hadên Yisu hathak nê Galili doho êbôk inin da ma Pailat hik thêlô vônô ba inin thalalen hançasô hathak inin da. ² *Ma Yisu hanañ viyan nena, "Mólô oson nena nê Galili êñ inin kambom hamôn ek avômalô Galili vi ba malain êñ hapôm thêlô e? ³ Ma mi. Ma donjom mólô miñ ole kapôlômim liliñ ami, êñ ma malain tem êpôm mólô imbin êtôm wak nômbên intu sapên. ⁴ Ma anyô hatôm 18 takatu ba

* 12:47: Jem 4:17 * 12:50: Mak 10:38-39 * 12:53: Mai 7:6 * 13:2: Jon 9:2

unyak daim anêḡ Siloam hanḡôli ba hik thêlô vônô, êḡ ma môlô osoḡ nena thêlôninḡ kambom hamônḡ ek avômalô Jelusalem iniḡ kambom e? ⁵ Ma mi. Ma doḡtom môlô miḡ ole kapôlômim liliḡ ami, êḡ ma malaiḡ tem êpôm môlô imbiḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.”

Abô loḡ kapô hathak alokwanḡ anônḡ mi

⁶ Ma Yisu hanaḡ abô loḡ kapô te aêntêk, “Alokwanḡ sabo te hamiḡ anyô te anêḡ ku kapô. Ma wak te ma yani hi ku kapô ek ênjê nena hik mena mi e? Ma doḡtom mi. ⁷ *Êḡ ma yani hanaḡ hadêḡ anêḡ anyô ku nena, ‘Ondaḡô. Sondabêḡ lokwanḡlô ma yahalêm ek yanḡgê a êntêk anêḡ va ma doḡtom mi. Alokwanḡ êḡ habuliḡ yenaḡ pik anêḡ lêḡlêḡ, ba dô ma onde lu.’

⁸ * “Ma anyô ku êḡ hanaḡ viyanḡ nena, ‘Anyô bêḡ, otak imiḡ sondabêḡ te vêmam ek yandav pik lo bok la esak ôdôḡ. ⁹ Êḡ ma tem injik anônḡ êndêḡ sondabêḡ yanḡ endake. Nena mi, ma onde lu.’”

Sabat te ma Yisu hadum avi te mavi

¹⁰ Sabat te ma Yisu hanaḡ abô hadêḡ avômalô halôk unyak yeḡ. ¹¹ Ma avi te hamô ba ḡḡok bôk hêv lijiḡ hadêḡ avi êḡ hatôm sondabêḡ 18. Avi êḡ anêḡ dômlokwanḡ lokbanḡ kambom ba miḡ hatôm imiḡ tibum dokte ami ma mi. ¹²⁻¹³ Ma Yisu hayê avi êḡ ma halam “Ôlêm.” Ma avi êḡ halêm ma Yisu hatak banḡ hayôhêk yani ma hanaḡ, “Avi, yahêv anêm lijiḡ vê.” Êḡ ma ketheḡ oyanḡ ma avi êḡ hamiḡ tibum mavi ma habô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ.

¹⁴ *Ma doḡtom anyô bêḡ atu ba hayabiḡ unyak yeḡ lamaniḡ hathak Yisu hadum avi êḡ mavi hadêḡ Sabat. Êḡ ma anyô bêḡ atu hanaḡ hadêḡ avômalô aêntêk, “Wak bahenḡvi ba la-havute ma wak nindum ku. Ma

môlô nôlêm êndêḡ wak takêḡ ek nêm môlônim lijiḡ vê, ma Sabat ma dô.”

¹⁵ *Ma Anyô Bêḡ hanaḡ ôpêḡ anêḡ abô viyanḡ nena, “Môlô ḡê abôyanḡ. Môlô sapêḡ othak opole unim bok-manḡkao lôk doḡki ba i inum ḡanḡ hadêḡ Sabat mena mi e? ¹⁶ Avi êntêk ma Ablaham anêḡ lim te. Sadaḡ hakak yani loḡ hathak lijiḡ hatôm sondabêḡ 18. Ma kambom ek yapole anêḡ yak vê êndêḡ Sabat e? Mi anônḡ. Êḡ ma nôm mavi.”

¹⁷ Yisu hanaḡ abô êḡ ma ḡê takatu ba êpôlik hathak yani elanḡ ba mama kambom, ma avômalô sapêḡ leḡiḡmavi hathak nômbêḡ atu ba Yisu hadum.

Wapômbêḡ anêḡ lôkliḡyak ma hatôm malê?

(Mat 13:31-33; Mak 4:30-32)

¹⁸ Vêm ma Yisu hanaḡ, “Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma aisê ba hatôm malê? ¹⁹ Êḡ ma hatôm ava yaônate. Ma anyô te hawa ba havatho halôk anêḡ ku kapô. Ma havenḡ yam ma ava êḡ halumbak bêḡ hatôm alokwanḡ ba menak elav iniḡ unyak halôk anêḡ thanḡanḡ.”

²⁰ Ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ hathak loḡbô, “Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak, êḡ ma hatôm malê? ²¹ Êḡ ma hatôm yis. Avi te hawa yis dokte ba hayelanḡ halôk palawa bêḡ anônḡ kapô, ma havenḡ yam ma palawa sapêḡ hathiḡ bêḡ.”

Unyak abôlêk yaôna

(Mat 7:13-14,21-23)

²² Yisu hi Jelusalem ma havenḡ malak lodôḡlodôḡ nenanena ba hadôḡ avômalô. ²³ Ma anyô te hanaḡ hik yani liḡ nena, “Anyô Bêḡ, Wapômbêḡ tem nêm anyô tomtom iyom bulubiḡ e?”

Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, ²⁴ “Môlô majanḡ anônḡ ek numbitak nôyô unyak abôlêk yaôna. Yanaḡ êndêḡ môlô nena tem anyô bêḡ anônḡ leḡiḡhaviḡ nimbitak nêyô, ma doḡtom thêlô miḡ hatôm ami. ²⁵ *Unyak alaḡ

* 13:7: Luk 3:9 * 13:8: 2Pi 3:9,15 * 13:14: Kis 20:9-10; Lo 5:13-14 * 13:15: Luk 14:5

* 13:25: Mat 25:10-12

tem imbiyô injik unyak abôlêk sin, êḡ ma môlô tem numiḡ viyaiḡ ma nupididiḡ unyak abôlêk ba nodam nena, ‘Anyô bêḡ, nuḡgwik unyak abôlêk vé ek yêlô.’

“Ma doḡtom yani tem enaḡ viyaḡ nena, ‘Yahathôḡ môlô paliḡ. Môlô ôlêm anêḡ êsê?’

²⁶ “Ma môlô tem nonaḡ êndêḡ yani nena, ‘Bôk yêlô aḡ nôḡm haviḡ o ma hôdôḡ yêlô hamô yêlôaniḡ loḡ.’ ²⁷ *Ma doḡtom yani tem enaḡ nena, ‘Yahathôḡ môlô paliḡ. Môlô ôlêm anêḡ êsê? Môlô ḡê kambom ba unu daim ek ya!’

²⁸⁻²⁹ * “Ma avômalô loḡ buyaḡ tem netak pik luvuluvu sapêḡ ma ini nejaḡ nôḡm bêḡ nêḡmô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak. Êḡ ma môlô tem ôḡḡô Ablaham lo Aisak ma Jekop lôk plopet sapêḡ tem nêḡmô loḡ êḡ. Ma doḡtom Wapômbêḡ tem nêḡm môlô vé ba môlô tem nodanḡ asêḡ malêḡ ba nosaḡ vemimbôlêk ôdôḡ loḡ. ³⁰ *Odaḡô, anyô yaô doho ma tem nimbitak anyô bêḡ. Ma anyô bêḡ doho ma tem nimbitak anyô yaô.”

Yisu hanaḡ hathak Jerusalem (Mat 23:37-39)

³¹ Yisu hanaḡ abô yôḡv ma Palisi doho êlêm ma enaḡ hadêḡ Yisu nena, “Otaḡ loḡ êntêk ma nu buyaḡ ek malê nena Helot hadum ek injik o vônô.”

³² Ma Yisu hanaḡ viyaḡ nena, “Unu nonaḡ êndêḡ avuḡ yatap êḡ aêntêk, ‘Ondaḡô, yaô lo yamuḡ ma tem yanêḡm ḡḡôk kambom vé lôk yandum avômalô lôk lijiḡ mavi. Ma êtôm wak lô ma tem yaḡḡik yenaḡ ku anêḡ daḡ sin.’ ³³ Aêḡ ba yaô lo yamuḡ ma yaḡ ma tem yambeḡ ba yana Jerusalem ek malê nena kambom ek plopet ema êḡḡêk loḡ yaḡda.

³⁴ “Ai, Jerusalem, Jerusalem! Môlô othak uik plopet pôpônô. Ma ḡê takatu ba Wapômbêḡ hêḡv halêm ma môlô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum lôbôlônḡ ek yasup nalumi

esak doḡtom êtôm tale tiḡ hasup nali ba êḡmô banik kapô. Ma doḡtom môlô ôdô! ³⁵ *Odaḡô! Môlônim malak ma tem kambom ba êḡmô ḡḡathiniḡ! Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena môlô tem miḡ ôḡḡô ya esak loḡbô ami endeḡba nonaḡ nena, ‘Wapômbêḡ nêḡm lamavi êndêḡ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ!’ am.”

14

Yisu hadum anyô thiḡ te mavi

¹ Sabat te ma Yisu hi hayaḡ nôḡm hamô Palisi iniḡ anyô bêḡ te anêḡ unyak ma thêlô ititiḡ yani lôklokwaḡ.

² Anyô te hathiḡ kambom ba hamô haviḡ yani. ³ *Ma Yisu hanaḡ hik ḡê Palisi lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ liḡ nena, “Alalôaniḡ abô balabuḡ te hanaḡ nena alalô hatôm nandum anyô lôk lijiḡ mavi êndêḡ Sabat mena mi e?” ⁴ Ma doḡtom thêlô bônôḡ iyom. Êḡ ma yani hawa anyô lijiḡ êḡ ba hadum yani mavi ma hatak yani ba hi.

⁵ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Môlônim nalumi mena bokmaḡkaḡo la hêḡv yak halôk lôḡv hadêḡ Sabat, ma môlô tem kethêḡ unu nodadi imbitak yaiḡ mena mi e?” ⁶ Ma thêlô miḡ hatôm nenaḡ abô êḡ viyaḡ ami.

Undum o endeḡba yaôna

⁷ Yisu hayê avômalô êlêm ek nejaḡ nôḡm ma thêlô leḡḡiḡ haviḡ nêḡndôk nêḡmô ḡê bêḡbêḡ iniḡ loḡ iyom. Aêḡ ba yani hanaḡ abô loḡ kapô te hadêḡ thêlô nena, ⁸ * “Anyô te hapôpêk anêḡ nôḡm bêḡ ba halam o ma miḡ nu ôḡmô ḡê bêḡbêḡ iniḡ loḡ ami. Yakô thêlô bôk netak loḡ êḡ ek anyô lôk athêḡ bêḡ te la. ⁹ Ma nôḡm anêḡ alaḡ tem êyô ma enaḡ, ‘O vé ek anyô êntêk enja anêḡm loḡ.’ Êḡ ma tem o mama kambom ba nu ôḡmô ḡê yaô iniḡ loḡ. ¹⁰ Aêḡ ba anyô te halam o ba hu ek noḡḡwaḡ nôḡm, êḡ ma nu ôḡmô anyô yaô iniḡ loḡ. Hudum aêḡ ma nôḡm anêḡ alaḡ tem êlêm ma enaḡ, ‘Aiyaḡ, ôlêm

* **13:27:** Sḡḡ 6:8 * **13:28-29:** Mat 8:11-12; Sḡḡ 107:3 * **13:30:** Mat 19:30 * **13:35:** Sḡḡ 118:26

* **14:3:** Luk 6:9 * **14:5:** Mat 12:11; Luk 13:15 * **14:8:** Snd 25:6-7

ômô imbiñ nê bêñbêñ.’ Yani hadum aêñ ma tem onja athêñ bêñ êñjêk nê nômbêñ atu ba êlêm eyañ nôm êñ.
 11 *Anyô habô anêñ athêñ hathak leñ ma tem Wapômbêñ etauviñ yani. Ma doñtom anyô hatauviñ i aleba yaôna ma Wapômbêñ tem nêm athêñ bêñ êndêñ yani.”

12 Ma Yisu hanañ hadêñ unyak anêñ alañ nena, “Hudum ek ôpôpêk nômbêñ ma miñ ondam anêm avômalô môlô lôk anêm thalaleñ ma avômalô lôkmañgiñ ami. Embeñ yam ma thêlô tem nendam o ba nu noñgwañ nômbêñ êndôk thêlônin unyak aêñ iyom. 13 Ma doñtom hôpôpêk nômbêñ, ma ondam nê siv ma nê baheñin kambom lôk nê veñin kambom ma nê maleñin pusip. 14 *Nê anêñ aêñ ma miñ hatôm nêñêm anêm nômbêñ viyañ ami. Êñ ma tem lemmavi ek malê nena embeñ yam ma tem Wapômbêñ nêm anêm nômbêñ viyañ êndêñ waklavônñ atu ba nê thêthônñ mavi iviyô hêk ñama.”

*Abô loñ kapô hathak nômbêñ te
(Mat 22:1-14)*

15 *Anyô te atu ba hayañ nômbêñ hamô haviñ Yisu halañô abô êñ ma hanañ hadêñ Yisu nena, “Avômalô takatu ba tem nejañ nômbêñ Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak anêñ leñ nêñôm lôk leñinmavi.”

16 Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Anyô te hatak waklavônñ te ek êpôpêk anêñ nômbêñ ma hêv abô hadêñ avômalô bêñ anônñ ek nêlêm nejañ. 17 Waklavônñ hayô ma yani hêv anêñ anyô ku ba hi hadêñ avômalô takatu ba bôk hanañ yôv hadêñ i ma hanañ nena, ‘Môlô nôlêm, lêk yêlô apesañ nômbêñ yôv.’

18 “Ma doñtom avômalô takêñ maleñ baki iyom. Anyô te hanañ, ‘Lêk yahêv pik te vuli yôv ba yana ek yangê. Alikakna, ku êñ havalonñ ya loñ ba tem miñ hatôm yasôk ami.’

19 “Ma anyô yañ hanañ, ‘Lêk yahêv bokmañkao laumiñ vuli ek nindum yenañ ku ba tem yana ek yasaê i ek yangê. Alikakna, ku êñ havalonñ ya loñ ba tem miñ hatôm yasôk ami.’

20 * “Ma anyô yañ hanañ, ‘Lêk yahawa avi lukmuk ba miñ hatôm yasôk ami.’

21 “Êñ ma anyô ku hawa abô takêñ ba hi hadêñ anêñ anyô bêñ. Ma unyak anêñ alañ lamanin kambom ba hanañ hadêñ ôpêñ nena, ‘Nu kethen êndêñ malak lôñ anêñ loñônndê bêñ lôk loñônndê yaô ma onja nê siv lôk nê baheñin kambom ma nê maleñin pusip lôk nê veñin kambom ba ôlêm yenañ unyak kapô.’

22 “Haveñ yam ma anyô ku êñ hanañ, ‘Anyô bêñ, lêk yahadum hatôm honañ, ma doñtom unyak miñ putup ami denañ.’

23 “Ma anyô bêñ hanañ hadêñ anyô ku nena, ‘Otak malak lôñ êñjêk ma nu ku kapô lôk unyak kudum lôk ñañ onañ sapêñ ba onañ lôklokwañ nena thêlô nêlêm. Yalenhaviñ yenañ unyak putup am. 24 Yanañ êndêñ môlô nena nê takatu ba maleñin baki, thêlô miñ hatôm nejañ yenañ nômbêñ dokte ami ma mi anônñ.’”

*Hudum ek osopa Yisu
(Mat 10:37-38)*

25 Avômalô bêñ anônñ i haviñ Yisu. Ma yani hik i liliñ ma hanañ hadêñ thêlô nena, 26 * “Anyô hadum ek esopa ya ma doñtom miñ hatak lambô lo talêbô ma yanavi lôk nali ma iviyañ lôk livi ma anêñ lôkmala haviñ ami ma miñ hatôm imbitak yenañ anyô ku ami. 27 Ma ôpatu ba miñ hawa anêñ alovalañsiñ ba hasopa ya ami ma miñ hatôm imbitak yenañ anyô ku ami.

28 “Môlônim anyô te lahaviñ endav unyak bêñ te, ma êmô ba laimbi katô nena hatôm endav unyak êñ ba injik siñ e. 29 Ma miñ lahavi aêñ ami ma tem endav landinñ iyom ma miñ hatôm injik siñ ami. Ma

* 14:11: Mat 23:12; Luk 18:14 * 14:14: Jon 5:29 * 14:15: Luk 13:29 * 14:20: 1Ko 7:33

* 14:26: Luk 9:23

avômalô sapêḡ tem nêgê ba nemalik esak yani ³⁰ ba nenan nena, ‘Halav landiḡ iyom ma miḡ hatôm injik unyak siḡ ami!’ Ba intu hudum ek osopa ya ma lemimbi katô am.

³¹ “Ma kiḡ te lahabi injik vovak êndêḡ kiḡ yaḡ, êḡ ma êmô ba laimbi katô êḡa anêḡ ḡê vovak ma 10,000 iyom ba hatôm nijik vovak êndêḡ kiḡ yaḡ atu ba anêḡ 20,000 e? ³² Ma mi, ma nêḡ abô ni ek kiḡ yaḡ atu ba hamô daim denaḡ ek thai nepesaḡ abô ek vovak dô.

³³ “Ma aêḡ iyom ma môlô te lahaviḡ imbitak yenaḡ anyô ku, êḡ ma etak anêḡ nômkama sapêḡ.

³⁴ * “ḡgwêk ma nôḡ mavi. Ma doḡtom ḡgwêk doho thilibuḡ kambom ma tem nindum aisê ek anêḡ vasiḡ êmô esak loḡbô? Mi anôḡ. ³⁵ *Ma anêḡ ku lêk mi ba dô ma nubini. ḡê lôk leḡôndôḡ ma nodanaḡ abô êntêk katô.”

15

Abô loḡ kapô hathak boksipsip mi (Mat 18:12-14)

¹ ḡê ewa takis lôk ḡê idum kambom, thêlô êlêm ek nedanaḡ Yisu anêḡ abô. ² *Ma doḡtom ḡê Palisi lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ enaḡ abô munuḡmunuḡ nena, “Ôpêntêk hawa ḡê kambom thô ba hayaḡ nôḡ hamô haviḡ thêlô.”

³ Aêḡ ba Yisu hanaḡ abô loḡ kapô hadêḡ thêlô aêntêk, ⁴ * “Môlônim anyô te anêḡ boksipsip hatôm 100 ba te mi, êḡ ma tem yani etak 99 ba nejaḡ kamuḡ nêḡ ma ni ek êmbôlêm ali atu ba mi endeba êpôm am. ⁵ Ma hapôm boksipsip êḡ, ma tem ekaliv êḡjêk vakôk lôk lamavi ba ni. ⁶ Ma hayô anêḡ unyak ma tem endam anêḡ avômalô ma enaḡ nena, ‘Yaleḡmavi anêḡ dôêḡ hathak lêk yahapôm yenaḡ boksipsip hathak loḡbô ba nôlêm ek alalô leḡiḡmavi imbiḡ i.’

⁷ “Yanaḡ êndêḡ môlô nena Wapômbêḡ lamavi hathak avômalô

thêthôḡ hatôm 99 takatu ba bôk ele kapôlôḡiḡ liliḡ yôv. Ma doḡtom anyô kambom te hale kapô liliḡ ma tem avômalô malak leḡ leḡiḡmavi anôḡ êtôm ôpatu ba hapôm boksipsip atu ba mi.”

Abô loḡ kapô hathak valuselen mi

⁸ Ma Yisu hanaḡ, “Avi te anêḡ valuselen seleva laumiḡ hamô ma doḡtom te mi. Êḡ ma yani tem indum malê? Yani tem êtôm atum ba injik unyak kapô kisi ba êmbôlêm endeba êpôm am. ⁹ Êḡ ma yani halam anêḡ avômalô ba hanaḡ hadêḡ thêlô, ‘Yaleḡmavi anêḡ dôêḡ ek malê nena lêk yahapôm yenaḡ valuselen hathak loḡbô ba alalô leḡiḡmavi.’ ¹⁰ Yanaḡ êndêḡ môlô nena leḡiḡmavi anêḡ aêḡ iyom habitak Wapômbêḡ anêḡ aḡela malêvôḡ hathak anyô kambom te hale kapô liliḡ.”

Abô loḡ kapô hathak nakaduḡ hatak lambô

¹¹ Ma Yisu hanaḡ, “Anyô te anêḡ nakaduḡ bôp lo nôk êmô. ¹² Wak te ma nôk hanaḡ hadêḡ lambô aêntêk ‘Wakamik, ômbi anêḡ nômkama sam ba nêḡ ôdôḡ yaḡ êndêḡ ya.’ Êḡ ma lambô hik nômkama sam hi ôdôḡ ju.

¹³ “Nôk hamô vauna ma hêv anêḡ nômkama ba êv vuli ma yani hawa valuselen sapêḡ ba hi loḡ buyaḡ. Ma yani hadum kambom lomaloma ba habuliḡ anêḡ nômkama sapêḡ. ¹⁴ Êḡ ma yani anêḡ valuselen lêk thô, ma bôm bêḡ hayô loḡ êḡ. Ba yani hama kisi kambom. ¹⁵ Ma nôk hi hayô ek anyô loḡ êḡ te ma ôpêḡ hêv ku ni ek embakôḡ anêḡ bok. Ku êḡ ma lelaik kambom hêk Israeḡ malaḡiḡ. ¹⁶ Ma nôk hama kisi ba lahaviḡ enjaḡ bok iniḡ nôḡ, ma doḡtom thêlô miḡ êv nôḡ dokte hadêḡ yani ami.

¹⁷ “Êḡ ma yani hawa auk mavi ma hanaḡ, ‘Ai, Wakamik anêḡ ḡê ku sapêḡ eyaḡ nôḡ mavi bêḡ anôḡ. Ma doḡtom yahamô loḡ êntêk ba yahama kisi kambom ba tem yama!

* 14:34: Mak 9:49-50 * 14:35: Mat 5:13 * 15:2: Luk 5:30 * 15:4: Ese 34:11,16; Luk 19:10

* 15:18: Sng 51:4

18 *Yambiyô ba yana ek wakamik ma yanañ êndênj yani aêntêk, “Wakamik, yahadum kambom bêñ hadênj o lôk Wapômbênj. 19 Ya miñ anyô mavi hatôm ondama ya nena nalum ami. Otak ya êtôm anêm anyô ku te.” ’

20 “Yôv ma yani haviyô ba hi hadênj lambô. Ma hamiñ daim denañ ma lambô hayê ba lahiki kambom hathak yani. Ma halañviñ ba hi hadênj namalô ma havalonj ba halañ hathak.

21 “Ma nakadunj hanañ hadênj lambô aêntêk, ‘Wakamik yahadum kambom bêñ hadênj o lôk Wapômbênj. Ya miñ anyô mavi hatôm ondama ya nena nalum ami.’

22 “Ma donjom lambô halam hadênj anênj nê ku nena, ‘Kethen! Noja kwêv daim mavi te êlêm ek nangik esak yenañ okna. Ma notak mote êndôk banjwasin ma unjwik va boknjgôp esak vakapô. 23 Ma môlô unu noja bokmanj kao dopdop te êlêm ma unjwik ek alalô anjanj lôk lenjinmavi. 24 *Ek malê nena yenañ okna êntêk bôk hama yôv, ma donjom lêk hamô lôkmala hathak lonjbô. Yani bôk mi, ma donjom lêk apôm yani hathak lonjbô.’ Êñ ma thêlô enjabôm nômbênj ba eyañ lôk lenjinmavi.

25 “Ma namalô bôp havenj ku denañ. Ma havenj yam ma yani hale halêm anênj ku kapô ba habobo unyak ma halanjô avômalô eloyenj bêñ.

26 Êñ ma yani halam anyô ku te halêm ma hanañ hik yani linj, ‘Idum malê?’

27 Ma anyô ku hanañ hadênj yani nena, ‘Mamuyan molok hale halêm hathak lonjbô ba lemambô hik bokmanj kao dopdop te ek malê nena yani hamô mavi ba halêm.’

28 “Bôp halanjô abô êñ ma lamanin kambom ba hadô ni unyak kapô. Êñ ma lambô hale yainj ma hadum ek indum yani lamavi. 29-30 Ma donjom yani hanañ hadênj lambô aêntêk, ‘Ondañô! Aisê ba huik bok sinj mavi ek nalum atu ba hadô o ba hi buyañ. Yani habulinj anêm nômkama sapênj ba hêv hadênj avi idum sek walilinj. Ma

ya ma yahayabinj o mavi ba yahalanjô anêm abô hatôm sondabênj nômbênj intu sapênj. Yahadum anêm ku hatôm anyô oyanj. Ma donjom miñ bôk huik bok nate ek ya lôk yenañ nê môlô ami.’

31 “Ma lambô hanañ hadênj yani nena, ‘Yenañ okna, wak nômbênj intu ma hômô havinj ya ba yenañ nômkama sapênj ma o iyom anêm. 32 Ma donjom lêk ma alalô lenjinmavi ek malê nena mamuyan molok bôk mi ma lêk alalô apôm yani hathak lonjbô. Alalô asonj nena bôk hama ma donjom lêk hamô lôkmala hathak lonjbô.’ ”

16

Abô lonj kapô hathak kobom neyabinj valuselej

1 Yisu hanañ hadênj anênj nê ku nena, “Anyô lôkmanjinj te hatak anyô te ek eyabinj anênj ku. Ma havenj yam ma halanjô nena ôpênj habulinj anênj nômkama. 2 Ba intu halam yani ba hanañ, ‘Yahalanjô nena hubulinj yenañ nômkama. Ba oto anêm ku anênj lavônj êlêm ek yanjê. O miñ hatôm oyabinj yenañ ku esak lonjbô ami.’

3 “Ma anyô ku lahabi aêntêk, ‘Yenañ anyô bêñ tem nêm ya vê ênjêk anênj ku, aênj ba yandum malê. Ya miñ anyô lôklokwanj hatôm yandum ku êmô ku kapô ami. Lôk ya mama ek yapetenak ek avômalô nênenj ya sa. 4 Ai! Yahayala nômbênj atu ba yandum ek avômalô lenjinmavi ba neja ya thô êndênj waklavônj atu ba ya ku mi.’

5 “Aênj ba yani halam nê takatu ba bôk ewa anyô bêñ anênj nômkama ba anênj viyanj hêk denañ. Anyô môñ hayô ba yani hanañ hik ôpênj linj, ‘Howa yenañ anyô bêñ anênj nômkama vithê ba anênj viyanj hêk?’

6 “Ma hanañ, ‘Yahawa nômbênj lenjlenj lôk unj hatôm 100.’ Êñ ma anyô ku hanañ, ‘Onja kapya atu ba bôk ato anêm nômkama halôk êlêm ma oto 50 iyom.’

7 “Yôv ma hanañ hadênj yanj atu ba havenj yam, ‘Anêm viyanj ma vithê?’

* 15:24: Ep 2:1,5

“Êṅ ma ôpêṅ hanaṅ, ‘Yahawa wit lôk vak hatôm 100.’

“Ma anyô ku hanaṅ, ‘Onja kapy a tu ba bôk ato anêṅ nôm kama halôk êlêm ma oto 80 iyom.’

8 “Ma haveṅ yam ma anyô lôkmaṅṅiṅ atu hayê nôm atu ba anêṅ anyô ku hadum. Êṅ ma hanaṅ nena ôpêṅ ma anyô kambom ma doṅtom hadum nôm kama hatôm anyô lôkauk bêṅ. Avanôṅ, ṅê pik eyala kobom pik mavi anôṅ hamôṅ ek avômalô takatu ba esopa deda.

9 “Yanaṅ êndêṅ mômô nena noja nôm kama pik ba nôm nêṅ êndêṅ avômalô vi ek thêlô leṅṅmavi êndêṅ mômô. Ma waklavôṅ atu ba nôm kama mi, êṅ ma tem Wapômbêṅ enja mômô thô ba unu unyak atu ba tem nômô mavi wak nôm bêṅ intu sapêṅ.

10 * “Ôpatu ba hayabiṅ nôm yaônena mavi ma hatôm eyabiṅ nôm bêṅ mavi aêṅ iyom. Ma ôpatu ba hayabiṅ nôm yaônena kambom ma tem eyabiṅ nôm bêṅ kambom aêṅ iyom. 11 Aêṅ ba oyabiṅ nôm kama pik êntêk kambom, êṅ ma opalê tem nêṅ nôm kama anôṅ êndêṅ mômô? Mi. 12 Ma oyabiṅ anyô yaṅ anêṅ nôm kama kambom, êṅ ma opalê tem nêṅ nôm kama ek mômôda? Milôk.

13 * “Anyô ku te miṅ hatôm indum anyô bêṅ ju iniṅ ku ami. Ma tem la imbiṅ anyô yaṅ ma kapô êndô yaṅ. Ma tem ma endahaliṅ anyô yaṅ ma imbuliṅ dôm ek anyô yaṅ. Mômô miṅ hatôm nosopa Wapômbêṅ lôk valuseleṅ ami.”

14 Nê Palisi takatu ba leṅṅhaviṅ valuseleṅ elanô Yisu anêṅ abô takêṅ ba maleṅ thêlêv hathak Yisu. 15 * Ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô, “Mômô udum ek avômalô leṅṅimbi nena mômô ṅê thêthôṅ mavi. Ma doṅtom Wapômbêṅ hayala mômônim kapôlômim. Nôm takatu ba avômalô leṅṅhabi nena nôm mavi anôṅ, êṅ ma Wapômbêṅ hayê nena nôm ôvathek.

Yisu hanaṅ abô hathak balabuṅ

16 * “Abô balabuṅ lôk plopet iniṅ abô iyom hayabiṅ avômalô aleba hayô Jon anêṅ waklavôṅ. Ma lêk yahanaṅ Abô Mavi bêṅ hathak Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak. Ba avômalô bêṅ anôṅ lôklokwaṅ ek nimbitak nêyô loṅ lôkliṅyak êṅ kapô ba ini. 17 * Pik lo leṅ hatôm nêṅ yak. Ma doṅtom Wapômbêṅ anêṅ abô balabuṅ bunate miṅ hatôm nêṅ yak ami.

18 * “Anyô te hadô yanavi ba hawa avi yaṅ, êṅ ma hadum sek. Ma anyô te hawa avi atu ba yamalô bôk hadô, êṅ ma hadum sek haviṅ.”

Anyô lôkmaṅṅiṅ lôk Lasalus

19 “Anyô lôkmaṅṅiṅ te hamô ba wak nôm bêṅ intu sapêṅ ma yani hik kwêv thapuk lo sôp thalaleṅ kékêlô ba hayaṅ nôm mavi lomaloma lôk lamavi bêṅ anôṅ. 20 Ma anyô siv te anêṅ athêṅ nena Lasalus hêk ôpêṅ anêṅ malak badêṅ abôlêk. Ma palê hatêtô liṅkupik lôkthô. 21 Ma yani la-haviṅ enjaṅ ôpêṅ anêṅ nôm mapmap atu ba ibi hi, ma doṅtom mi. Yani hamô ma avuṅ ethak êlêm elami anêṅ palê.

22 “Haveṅ yam ma anyô siv hama, ma aṅela ewa yani ba i êdô hamô habobo Ablaham. Ma anyô lôkmaṅṅiṅ êṅ hama haviṅ ba elav. 23 Anyô lôkmaṅṅiṅ hamô ṅê ṅama iniṅ loṅ ba hawa vovaṅ bêṅ. Yani hêv ma liṅ ba hayê Ablaham lo Lasalus êmô daim bô. 24 Êṅ ma yani halam nena, ‘Wakamik Ablaham, lem ek ya ba nêṅ Lasalus ek etak baṅgwasiaṅ kupik êndôk ṅaṅ ba etak êyô êmô yadahalaṅ ek thilibuṅ ek malê nena yahawa vovaṅ bêṅ anôṅ hamô atum êntêk.’

25 “Ma doṅtom Ablaham hanaṅ viyaṅ nena, ‘Yenaṅ okna, sêbôk ba hômô pik ma howa anêṅ nôm mavi yôv ma Lasalus hawa anêṅ kambom. Ma doṅtom lêk yêlô êv yani thêvô ma o ma lêk howa vovaṅ. 26 Ma Wapômbêṅ bôk hatak kolosoṅ bêṅ te hêk malêvôṅ

* 16:10: Luk 19:17-26 * 16:13: Mat 6:24 * 16:15: Mat 23:28; Luk 18:9-14 * 16:16: Mat 11:12-13 * 16:17: Mat 5:18 * 16:18: Mat 5:31-32; 19:9; Mak 10:11-12; Lom 7:2-3; 1Ko 7:10-11

ek yêlô ma môlô. Ba intu miñ hatôm môlô nôlêm êndên yêlô ma yêlô nasôk êndên môlô ami.'

²⁷ "Ma ôpên hanañ, 'Aên ba wakamik, hatôm nêm Lasalus ba endeni wakamik anên unyak ²⁸ ma enañ abô lôklokwañ êndên yenañ aiyañ bahenvi takatu ek miñ nêlêm loñ vovañ bêñ êntêk imbiñ ya ami.'

²⁹ "Ma doñtom Ablaham hanañ, 'Mose lo plopet iniñ abô hêk ba thêlô nedañô ba nesopa.'

³⁰ "Ma ôpên hanañ, 'Wakamik Ablaham, miñ hatôm ami. Ma doñtom anyô ñama te ni êndên thêlô, êñ ma tem thêlô nede kapôlôñiñ liliñ.'

³¹ "Ma doñtom Ablaham hanañ hadên yani nena, 'Thêlô miñ elañô Mose lo plopet iniñ abô ami. Êñ ma anyô ñama te haviyô hathak loñbô, ma tem miñ nedañô anên abô imbiñ ami.' "

17

Kambom hathak habuliñ êvhaviñ (Mat 18:6-7; Mak 9:42-48)

¹ Yisu hanañ hadên anên ñê ku nena, "Nôm lomaloma tem êndôk avômalô leñiñ ek nindum kambom. Ma doñtom vovañ bêñ tem êpôm opalêla takatu ba indum nôm êñ. ² Ma anyô te hadum ba yenañ amena atu ba hêvhaviñ ya te hêv yak, ôpên tem êpôm malaiñ bêñ anôn. Ôpên tem nêsôkwên valu bêñ te esak laselo ba nimbi yani êndôk ñgwêk makidiñ ba ema. Malaiñ êñ ma yaôna ek malaiñ atu ba yani tem êpôm embenyam. ³ *Aên ba noyabiñ am.

"Mamuyañ hadum kambom hadên o, êñ ma nu opesañ abô imbiñ yani. Ma yani hale kapô liliñ, êñ ma nêm anên kambom êñ vê. ⁴ *Wak te iyom ma mamuyañ hadum kambom hadên o hatôm bôlôn bahenvi ba lahavuju, ma bôlôn bahenvi ba lahavuju havôhalêm hanañ hadên o nena, 'Alikakna, yahadum kambom', êñ ma nêm anên kambom vê."

* 17:3: Mat 18:15

* 17:4: Mat 18:21-22

* 17:6: Mat 17:20; 21:21

* 17:13: Wkp 13:45-46

* 17:14: Wkp 14:2-3; Mat 8:3-4

Êvhaviñ

⁵ Ma aposel enañ hadên Anyô Bêñ nena, "Undum yêlôaniñ êvhaviñ indumbak bêñ!"

⁶ *Ma Anyô Bêñ hanañ, "Môlônim ôêvhaviñ ma yaôna hatôm ava yaônate, êñ ma hatôm nonañ êndên alokwañ sabo êntêk, 'Osapu oda ba nu umiñ ñgwêk,' êñ ma tem endañô môlônim abô."

Ñê ku iniñ auk

⁷ Ma Yisu hanañ, "Môlô othak ôêv ku nêpôpêk nôm hadên malak lôñ te. Êñ ma ñê bêñbêñ tem nenañ êndên thêlô nena neñañ nôm êmôn e? Mi. ⁸ Ñê bêñbêñ tem nenañ êndên thêlô nena, 'Nôpôpêk yêlôaniñ nôm êmôn ma môlônim embenyam.' ⁹ Ma tem ñê bêñbêñ nenañ leñiñmavi bêñ êndên malak lôñ êñ e? Mi, thêlô idum iniñ ku iyom. ¹⁰ Ma môlô aên iyom, môlô udum ku sapên atu ba Anyô Bêñ hêv hadên môlô yôv, êñ ma nonañ, 'Yêlô ma ñê ku iyom ba adum yêlôaniñ ku iyom.' "

Yisu hadum anyô laumiñ mavi

¹¹ Yisu hi Jelusalem denañ ba hasopa loñôndê atu ba haven Samalia lo Galili iniñ pik malêvôn. ¹² Ma hi habobo malak te ma ñê lepla laumiñ êlêm êpôm yani. Thêlô imiñ daim dokte ¹³ *ma elam nena, "Anyô Bêñ Yisu, lem ek yêlô."

¹⁴ *Ma Yisu hayê thêlô ma hanañ, "Môlô unu uñgwik am thô êndên ñê êbôk da." Êñ ma thêlô even ba i denañ ma leñviñkupik habitak mavi.

¹⁵ Ma thêlô êñ te hayê nena liñkupik lêk habitak mavi ma halehi ma halam kaêk lôk habô Wapômbên anên athên. ¹⁶ Ma hayô ma halek vadôn lêlô ba thohavloma halôk pik habobo Yisu valuvi ma hêv lamavi hadên yani. Ôpên ma anyô Samalia te.

¹⁷ Ma Yisu hanañ, "Yahadum anyô laumiñ mavi. Ma anyô bahenvi ba lahavuva êmô êsê? ¹⁸ Aisé ka anyô loñ buyañ iyom hale halêm ek habô

Wapômbêḅ anêḅ athêḅ?” ¹⁹ Ma Yisu hanaḅ hadêḅ ôpêḅ aêntêk, “Umbiyô ba nu, anêḅ hêvhaḅiḅ hadum ba o mavi.”

Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak tem êlêḅ
(*Mat 24:23-28,37-41; Mak 13:14-23*)

²⁰ Nê Palisi enaḅ hik Yisu liḅ nena, “Anḅê ka tem Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak êlêḅ?” Ma Yisu hanaḅ viyaḅ nena, “Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak halêḅ ma tem miḅ êlêḅ lôk lavôḅiḅ ek avômalô nêḅê ami. ²¹ Aêḅ ba tem miḅ nenaḅ nena, ‘Ôḅḅô, Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak êntêk aêḅ’ mena ‘Endaku aêḅ’ ami. Mi, Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak lêk hamô môlô malêvôḅ.”

²² Ma Yisu hanaḅ hadêḅ anêḅ ḅê ku nena, “Wak te tem êyô ba môlô tem lemimimbiḅ bêḅ anôḅ ek ôḅḅô Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu, ma doḅtom môlô tem miḅ ôḅḅô ami. ²³ *Ma avômalô tem nenaḅ êndêḅ môlô nena, ‘Ôḅḅô, yani hamiḅ loḅ êntêk!’ mena ‘hamiḅ loḅ endaku!’ Êḅ ma môlô nôḅô maliyaô ma miḅ nosopa thêlô ami ²⁴ ek malê nena Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu anêḅ waklavôḅ ma tem avômalô sapêḅ nêḅê êtôm damak hêv ba habi deda haveḅ leḅ lôkthô. ²⁵ Ma doḅtom tem yanja vovaḅ lomaloma ma môlô ḅê bôlôḅ êntêk tem nôḅbôliḅ dôḅmim êndêḅ ya vêḅmam.

²⁶ “Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu anêḅ waklavôḅ tem êtôm sêbôk ba Noa anêḅ waklavôḅ. ²⁷ Avômalô eyaḅ lo inum ma ewa i aleba êthôḅ paliḅ ma Noa hi yeḅ kapô. Êḅ ma ḅambô bêḅ hayô ba habuliḅ thêlô sapêḅ. ²⁸ *Aêḅ ba hatôm aêsêbôk ba Lot anêḅ waklavôḅ. Avômalô eyaḅ ba inum ma êv vuli lôk ewa vuli ma evatho ku lôk elav iniḅ unyak. ²⁹ Ma doḅtom wak atu ba Lot hatak Sodom ba hi ma atum lôk valu vovaḅ solpa halôk anêḅ leḅ ba habuliḅ thêlô

sapêḅ. ³⁰ Waklavôḅ atu ba Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu injik i thô ma tem imbitak kethêḅ oyaḅ aêḅ iyom.

³¹ * “Wak êḅ ma anyô te hamô unyak vôv ma anêḅ nôḅkama hamô unyak kapô, êḅ ma miḅ ni unyak kapô ek enja anêḅ nôḅkama ami. Mi, êsôv ba ni iyom. Ma aêḅ iyom ma anyôla hamiḅ ku kapô ma miḅ endeni unyak ami. Mi, êsôv ba ni iyom. ³² *Môlô lemim imbi Lot yanavi! ³³ *Anyô te hadum ek embalôḅ yanida anêḅ lôkmala loḅ ma anêḅ lôkmala tem nêḅ yak. Ma doḅtom anyô te hatak anêḅ lôkmala ma anêḅ lôkmala tem êḅô mavi.

³⁴ “Yanaḅ êndêḅ môlô nena bôlôvôḅ êḅ ma anyô ju tem nêḅêk yêḅ doḅtom ma tem neja anyô yaḅ ma yaḅ êḅḅêk. ³⁵⁻³⁶ Ma avi ju tem nepesaḅ iniḅ palawa ma tem neja avi yaḅ ma yaḅ êḅô.”*

³⁷ Nê ku enaḅ hik Yisu liḅ nena, “Anyô Bêḅ, nôḅ êḅ tem imbitak êsê?”

Ma Yisu hanaḅ viyaḅ nena, “Menak lambek ethak doḅtom ba êḅô loḅ takatu ba alim hapalê hêk.”

18

Abô loḅ kapô hathak avi tôp lôk anyô halaḅô abô

¹ *Yisu hanaḅ abô loḅ kapô te hadêḅ thêlô ek neteḅ mek êtôm wak nôḅbêḅ intu sapêḅ ma miḅ kapôlôḅiḅ enḅiap ami. ² Aêḅ ba yani hanaḅ aêntêk, “Malak lôḅ te ma anyô bêḅ halaḅô avômalô iniḅ abô hamô. Yani ma miḅ hakô Wapômbêḅ ami ma hapôlik ek avômalô iniḅ abô haviḅ. ³ Ma avi tôp te hamô lôḅ êḅ. Ma yani hi hadêḅ anyô bêḅ êḅ lôbôlôḅ ma hanaḅ, ‘Anyô te habuliḅ ya. Ma ôlêḅ ondaḅô yenaḅ abô ba opesaḅ.’ ⁴ Ma doḅtom anyô bêḅ hadô avi tôp êḅ anêḅ abô hatôm wak bêḅ anôḅ.

“Haveḅ yam ma anyô bêḅ êḅ lahabi nena, ‘Miḅ yahalaḅô Wapômbêḅ anêḅ

* **17:23:** Mak 13:21; Luk 21:8 * **17:28:** Stt 18:20-19:25 * **17:31:** Mat 24:17-18 * **17:32:** Stt 19:17,26 * **17:33:** Luk 9:24 * **17:35-36:** Nê lôkauk vi enaḅ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaḅ. Abô êḅ ma aêntêk: Anyô ju êḅô ku kapô ma neja yaḅ ma yaḅ êḅô. * **18:1:** Kol 4:2; 1Te 5:17

abô ami ma yakapôlôn hadô avômalô iniñ abô haviñ, ⁵ ma donjom yahadô ek avi tôp êntêk êlêm wak nômbên intu sapên ba imbuliñ yenañ auk. Aên ba yandañô yani anên abô ba yapesañ kethen ek yani êmô tiñiñ.’”

⁶ Ma Anyô Bên Yisu hanañ, “Noja auk esak anyô bên kambom êntêk anên kobom. ⁷ Aên ba Wapômbên tem endañô anên avômalô takatu ba bôk hatak i yôv iniñ asên atu ba elañ bôlôvôn ba wak mena mi e? Tem endañô. Ma tem yani endañô yaôyaô e? ⁸ Mi anôn! Yanañ avanôn biñ nena yani tem endañô kethen ma tem epe-sañ. Ma donjom Anyô Anên Nakaduñ atu halêm pik hathak loñbô, êñ ma tem êpôm nena avômalô êvhaviñ doho êmô mena mi e?”

Abô loñ kapô hathak anyô ju eten mek

⁹ Ma Yisu hanañ abô loñ kapô te hadên avômalô takatu ba leniñ havi nena thêlô ma avômalô thêthôn iyom ba êyê avômalô vi kambom. Êñ ma Yisu hanañ nena, ¹⁰ “Anyô ju i unyak mathen ek neten mek. Anyô yan ma Palisi ma yan ma anyô hawa takis. ¹¹ Palisi êñ da hamiñ ba haten mek nena, ‘Wapômbên, mavi anôn ek ya anyô mavi ma ya miñ hatôm anyô vi ami. Thêlô ma nê vani lôk nê kambom lôk nê idum sek haviñ anyô yan yanavi. Ma ya ma mi anôn, ya ma miñ hatôm anyô hawa takis endaku ami. ¹² *Sonda te anên wak ju ma yahavak balabuñ ek nôm. Ma nômkama nômbên atu ba yahawa ma yahabi sam hi ôdôn laumiñ ba yahêv ôdôn te hadên o.’

¹³ * “Ma donjom anyô hawa takis hamiñ daim ma hakô ek ênjê len. Ma yani hakôm ba hatak bañ luvi hêk madaluk siñ ma hanañ, ‘Wapômbên, ya anyô kambom ba nêm kapôlôm ek ya.’”

¹⁴ * Ma Yisu hanañ, “Yanañ êndên mólô nena anyô hawa takis havôhi

anên unyak ma lêk anyô thêthôn hêk Wapômbên ma. Ma anyô yan ma mi. Ôpatu ba hêv anên athên liñ ma tem Wapômbên etauviñ anên athên. Ma donjom ôpatu ba hatauviñ i ma tem Wapômbên nêm anên athên liñ.”

Yisu hêv mek hathak avômena (Mat 19:13-15; Mak 10:13-16)

¹⁵ Avômalô ewa iniñ avômena yaônena i hadên Yisu ek etak bañ êyô ênjêk thêlô. Ma anên nê ku êyê ma ethañ i. ¹⁶ Ma donjom Yisu halam avômena êlêm ma hanañ nena, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndên ya ma miñ numiñ loñ siñ ami ek malê nena avômalô takatu ba athên mi hatôm avômena takêntêk ma Wapômbên anên loñ lôkliñyak ma thêlônin. ¹⁷ *Yanañ avanôn êndên mólô nena ôpatu ba miñ hawa Wapômbên anên loñ lôkliñyak hatôm avômena yaônena ami ma miñ hatôm imbitak êyô loñ êñ kapô ba ni ami. Ma mi.”

Anyô lôk nômkama bên hanañ abô haviñ Yisu

(Mat 19:16-30; Mak 10:17-31)

¹⁸ * Anyô bên te hanañ hik Yisu liñ nena, “Kêdôn waga mavi, ma yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbên intu sapên?”

¹⁹ Ma Yisu hanañ, “Holam ya nena mavi eka? Anyô late miñ mavi ami ma Wapômbên iyom intu ba mavi.

²⁰ * Abô balabuñ ma bôk hoyala yôv: ‘Miñ undum sek imbiñ anyô yan yanavi ami. Miñ nunḡwik anyô vônô ami. Miñ onja vani ami. Miñ onañ abôyan esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Ma ondovak lemambô lo lemtambô.’”

²¹ Ma anyô bên êñ hanañ, “Ya yaônena aleba lêk ma yahasopa abô balabuñ takên.”

²² Ma Yisu halañô ma hanañ hadên ôpên nena, “Mavi anôn, ma donjom nômlate hamô denañ. Nu nêm anêm nômkama sapên ek avômalô nêlêm vuli ma onja valuselen sapên ba nêm

* 18:12: Ais 58:1-4; Mat 23:23 * 18:13: Sng 51:1 * 18:14: Mat 23:12 * 18:17: Mat 18:3

* 18:18: Luk 10:25 * 18:20: Kis 20:12-16; Lo 5:16-20

éndêḡ ḡê siv. Êḡ ma tem anêm nômkama mavi lomalomâ êmô malak leḡ. Ma ôlêm osopa ya.”

²³ Yani ma anyô lôk nômkama bêḡ anôḡ. Ba intu halarô abô êḡ ma hêv malaiḡ bêḡ hadêḡ yani ba hi lôk lamalaiḡ. ²⁴ Yisu hayê yani lamalaiḡ ma hanaḡ, “Nê lôk nômkama bêḡ tem nêpôm malaiḡ bêḡ ek nimbitak nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ini. ²⁵ Avanôḡ biḡ nena miḡ malaiḡ bêḡ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêḡ abyanḡ ba ni ami, ma doḡtom malaiḡ anôḡ ek anyô lôk nômkama bêḡ te imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô.”

²⁶ Avômalô elarô abô êḡ ma enaḡ nena, “Avanôḡ e? Aêḡ ba miḡ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ni ami e?”

²⁷ Ma Yisu hanaḡ, “Nôm takatu ba anyô miḡ hatôm nindum ami, intu Wapômbêḡ hatôm indum.”

²⁸ Ma Pita hanaḡ, “Yêlô bôk atak yêlôaniḡ nômkama sapêḡ ba alêm asopa o.”

²⁹ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Yanaḡ avanôḡ nena avômalô takatu ba leḡḡhabi Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ba etak iniḡ unyak lo avi ma iviyaḡ lôk lami ma nali, ³⁰ ma thêlô êmô pik denaḡ ma Wapômbêḡ tem nêḡ iniḡ nômkama lôkthô êndêḡ i ba tem nêḡ bêḡ anôḡ êyô êmô iniḡ loḡ imbiḡ ma embeḡ yam ma tem nêḡ lôkmala atu ba nêḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ êndêḡ i imbiḡ.”

Yisu hanaḡ abô hathak anêḡ ḡama bôlôḡ te lô

(Mat 20:17-19; Mak 10:32-34)

³¹ *Yisu hawa ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu hathak doḡtom ma hanaḡ, “Nodaḡô. Alalô ana daku Jelusalem ma abô tak sêbôk ba plopet eto hathak Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem imbitak avanôḡ. ³² *Tem nêḡ nêḡ yani êndôk ḡê loḡ buyaḡ Lom baheḡḡ. Ma tem nemalik esak yani ba nenaḡ abô lomalomâ esak yani ma

nêsvwapôk êyômô yani. ³³ Ma nebali yani ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem yani imbiyô esak loḡbô.”

³⁴ *Ma doḡtom ḡê ku miḡ eyala abô takêḡ ami. Abô êḡ anêḡ ôdôḡ ma havuḡ ek thêlô ba thêlô miḡ eyala ami ma êthôḡ paliḡ.

Yisu hadum anyô mapusip te mavi (Mat 20:29-34; Mak 10:46-52)

³⁵ Yisu hayô habobo Jeliko ma anyô mapusip te hamô loḡondê daḡ vi ba hapetenak ek avômalô nêḡ nêḡ yani sa. ³⁶ Yani halarô avômalô bêḡ anôḡ ele ba i ma hanaḡ hik thêlô liḡ nena, “Malê?” ³⁷ Ma thêlô enaḡ hadêḡ yani nena, “Yisu anêḡ Nasalet halêm.”

³⁸ Êḡ ma anyô mapusip halam nena, “Yisu, Devit anêḡ Lim Lukmuk, nêḡ kapôlôm ek ya!”

³⁹ Avômalô takatu ba êmôḡ ethaḡ yani ba enaḡ, “O bônôḡ.” Ma doḡtom yani halam lôklala nena, “Devit anêḡ Lim Lukmuk, nêḡ kapôlôm ek ya!”

⁴⁰ Êḡ ma Yisu hamiḡ ma hanaḡ ek thêlô neja ôpêḡ êlêm. Yani hayô ma Yisu hanaḡ hik yani liḡ nena, ⁴¹ “Lemhaviḡ yandum malê êndêḡ o?” Ma ôpêḡ hanaḡ, “Anyô Bêḡ, yalenhaviḡ yanḡê tak.”

⁴² Ma Yisu hanaḡ hadêḡ ôpêḡ nena, “Nôḡgô tak. Anêm hôêvhaviḡ hadum ba hubitak mavi.” ⁴³ Ma ketheḡ oyaḡ ma ôpêḡ madaluk hakyav ba hayê tak. Ma yani hasopa Yisu lôk habô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ. Ma avômalô nômbêḡ atu ba i haviḡ yani êyê nôḡ êḡ ba êbô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ haviḡ.

19

Yisu hi Sakius anêḡ unyak

¹ Yisu hayô Jeliko ma hi iyom. ² Ma anyô lôk valuselenḡ bêḡ te hamô. Yani ma anyô bêḡ hawa takis ba anêḡ athêḡ nena Sakius. ³ Yani lahaviḡ êḡḡ nena Yisu ma opalê, ma doḡtom avômalô bêḡ anôḡ ma Sakius anyô bidôḡ ba miḡ hatôm êḡḡê ami. ⁴ Êḡ ma yani halarḡḡ hamôḡ ba hi ma

hathak alokwan sabo te ba hamô ek ênjê Yisu.

⁵ Yisu hayô loŋ êŋ ma hêv ma hathak leŋ ma hanaŋ, “Sakius, ôndôk ba ôlêm ketheŋ. Yaô ma tem yamô anêm unyak.” ⁶ Êŋ ma ketheŋ oyaŋ ma Sakius halôk ma hawa Yisu thô lôk lamavi.

⁷ *Ma avômalô sapêŋ êyê ba kapôlôŋiŋ diŋdiŋ ba enaŋ nena, “Yani hi hamô haviŋ anyô kambom te.”

⁸ *Ma doŋtom Sakius haviyô hamiŋ ma hanaŋ hadêŋ Anyô Bêŋ nena, “Anyô Bêŋ, ondaŋô. Tem yambi yenaŋ nômkama sam ni ôdôŋ ju ba yanêm yaŋ êndêŋ nê siv. Ma bôk yahasaŋ anyôla ba yahawa anêŋ valuseleŋ doho vani, êŋ ma tem yanêm valuseleŋ êtôm dum ayova êyômô loŋ imbiŋ.”

⁹ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ yani nena, “Lêk ma Wapômbêŋ hêv avômalô unyak êntêk êŋ bulubiŋ ek malê nena yani ma Ablaham anêŋ nakaduŋ te.

¹⁰ *Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu halêm ek êmbôlêm nê takatu ba êv yak ek nêmi bulubiŋ.”

Abô loŋ kapô hathak anyô bêŋ te hêv valuseleŋ hadêŋ nê ku

(Mat 25:14-30)

¹¹ Avômalô elanô abô êŋ yôv ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô te haviŋ ek malê nena yani lêk habobo Jelusalem. Ma avômalô takêŋ leŋiŋhabi nena yani hayô Jelusalem, êŋ ma Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem imbitak êmô pik. ¹² Êŋ ma Yisu hanaŋ nena, “Anyô bêŋ te anêŋ namalô tem ni loŋ buyaŋ ek enja athêŋ lôk kulunŋ kiŋ vêmam ka êmbôlêm anêŋ malak ôdôŋ esak loŋbô ek eyabiŋ anêŋ avômalô. Loŋ êŋ ma daim kambom. ¹³ Vêmaŋ yani halam anêŋ nê ku laumiŋ hathak doŋtom ma hêv valuseleŋ hatôm 100 hadêŋ thêlô tomtom sapêŋ. Ma hanaŋ aêntêk, ‘Môlô noja valuseleŋ êntêk ba nundum ku esak endeba yambô alêm

esak loŋbô am.’ Yôv ma hatak thêlô ba hi.

¹⁴ “Ma doŋtom yanida anêŋ avômalô kapôlôŋiŋ agiap ek yani. Êŋ ma yani hi loŋ buyaŋ ma thêlô êv anyô doho ba esopa yani ek nenaŋ aêntêk, ‘Yêlô adô anyô êntêk imbitak êtôm yêlôaniŋ kiŋ.’

¹⁵ “Ma doŋtom yani habitak kiŋ yôv ma havôhalêm ma hanaŋ aêntêk, ‘Nodam nê ku takatu ba bôk yahêv valuseleŋ hadêŋ i ek yayala nena thêlô tomtom bôk êvôv valuseleŋ vithê haviŋ.’

¹⁶ “Êŋ ma anyô te hamôŋ hi ma hanaŋ, ‘Anyô bêŋ, yahadum ku hathak anêm valuseleŋ êŋ ba yahavôv valuseleŋ hatôm 1,000.’

¹⁷ * “Ma anêŋ anyô bêŋ hanaŋ nena, ‘Mavi anôŋ! O anyô katô ba hudum ku mavi. Hoyabiŋ nômaŋ yaôna dedaunŋ mavi ba intu oyabiŋ malak lôŋ laumiŋ.’

¹⁸ “Yôv ma anyô yaŋ halêm ma hanaŋ, ‘Anyô bêŋ, hathak anêm valuseleŋ, yahavôv valuseleŋ hatôm 500.’

¹⁹ “Ma anêŋ anyô bêŋ hanaŋ hadêŋ yani, ‘Oyabiŋ malak lôŋ bahenŋvi.’

²⁰ “Yôv ma anyô ku te lô halêm ma hanaŋ, ‘Anyô bêŋ, anêm valuseleŋ atutêk. Yahavuvi halôk sôp ba yahadô hamô ²¹ ek malê nena yahakô ek o. O ma anyô malem thêlêv. Hothak hôvôv anyô vi iniŋ nômkama ba howa hatôm anêm. Ma pik atu ba anyô yaŋ hapaliv yaŋvêk halôk ma hothak howa anêŋ anôŋ.’

²² “Êŋ ma anêŋ anyô bêŋ hanaŋ, ‘O anyô ku mi kambom ba oda anêm abô intu hanaŋ o bêŋ. Bôk hoyala yôv nena ya hathak yahavôv anyô vi iniŋ nômkama ba yahawa hatôm yenaŋ. Lôk pik atu ba anyô yaŋ hapaliv yaŋvêk halôk ma ya hathak yahawa anêŋ anôŋ. ²³ Ma aisê ka miŋ hotak yenaŋ valuseleŋ halôk unyak valuseleŋ ek êmbôv doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathak

* 19:7: Luk 15:2

* 19:8: Kis 22:1; Nam 5:6-7

* 19:9: Luk 13:16; Ap 16:31

* 19:10: Luk 15:4;

Jon 3:17; 1Ti 1:15

* 19:17: Luk 16:10

lonbô ma tem yanja doho êyômô lon imbiŋ?’

24 “Êŋ ma hanaŋ hadêŋ nê takatu ba imiŋ habobo nena, ‘Môlô noja anêŋ valuselen hatôm 100 vê ênjêk yani ba nônem êndêŋ ôpatu ba hawa 1,000.’

25 “Ma thêlô enaŋ hadêŋ yani nena, ‘Anyô bêŋ, yani anêŋ 1,000 bôk hamô yôv.’

26 * “Ma yani hanaŋ, ‘Yanaŋ êndêŋ môlô nena ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenaŋ nômkama ba habitak bêŋ, êŋ ma tem yatak doho êyômô lon imbiŋ ba yanêm êndêŋ ôpêŋ. Ma doŋtom ôpatu ba miŋ hadum ku hathak yenaŋ nômkama ami, êŋ ma tem yanêm dokte atu ba havalonŋ lon vê ênjêk yani.’

27 “Ma doŋtom nê takatu leŋiŋmaniŋ hathak ya ba êdô ek yambitak iniŋ kiŋ, ‘Noja i êlêm lon êntêk ma uŋgwik i pôpônô ênjêk yamalen.’ ”

28 Yisu hanaŋ abô êŋ yôv ma hamônŋ ba hi Jelusalem.

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiŋ

(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Jon 12:12-19)

29 Yisu habobo Betpangi lo Betani, malak ju êŋ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêŋ nê ku ju ba i ma hanaŋ nena, 30 “Mamu unu malak entuvulu. Ma numbitak nôyô ma tem ôŋgô ekak bok doŋki map te lonŋ ba hamiŋ. Bok êŋ ma miŋ bôk anyôla hayô hamô ami. Ma nopole yak vê ma nondom ba nôlêm. 31 Ma anyôla hanaŋ nena, ‘Mamu opole eka’, êŋ ma nonaŋ viyaŋ nena, ‘Anyô Bêŋ lahaŋiŋ indum ku te esak.’ ”

32 Yisu hêv thai ba i ma êyê nômkama sapêŋ hatôm atu ba yani hanaŋ. 33 Thai epole bok doŋki êŋ anêŋ yak vê ma bok anêŋ alaŋsi enaŋ hadêŋ thai nena, “Mamu opole eka?”

34 Ma thai enaŋ, “Anyô Bêŋ lahaŋiŋ indum ku te esak.”

35 Êŋ ma thai ewa bok doŋki ba i êv hadêŋ Yisu. Ma thai ibi iniŋ kwêv

thilibuŋ daim thô ba engava hayôhêk bok doŋki dômlokwaŋ, ma thai êv Yisu sa ek hathak hayô hamô bok êŋ. 36 Ma Yisu hi ma avômalô engava iniŋ kwêv thilibuŋ hêk lonôndê.

37 Yani halôk Dum Oliv ek ni vi tuvulu Jelusalem. Ma avômalô nômbêŋ atu ba esopa yani leŋiŋmavi hathak nômbithi nômbêŋ atu ba bôk thêlô êyê. Ba êbô Wapômbêŋ ba elam nena,

38 * “Wapômbêŋ nê lamavi êndêŋ kiŋ atu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ! *Kapya Yen 118:26* Avômalô malak leŋ leŋiŋmavi ma alalô nanêm athêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ Wapômbêŋ esak leŋ ba ni.”

39 Ma Palisi doho imiŋ avômalô takêŋ kapô ba enaŋ hadêŋ Yisu aêntêk, “Kêdôŋwaga, osaŋ anêm nê ku takêntêk.”

40 Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Yanaŋ êndêŋ môlô nena thêlô bônônŋ ma tem valu nendam kaêk.”

41 Yisu habobo Jelusalem ma hayê vi tuvulu ba halaŋ hathak avômalô Jelusalem 42 ba hanaŋ, “Yaleŋhaviŋ lêk oyala nôm takatu ba nundum ek Wapômbêŋ indum môlô kapôlômim ênjêk yaô. Ma doŋtom mi, nôm takêŋ hamô lonŋ kapô ba môlô miŋ hatôm ôŋgô ami. 43 Aêŋ ba waklavônŋ hayô ma nê vovak tem nêyô ba nedav badêŋ êwê embenŋ Jelusalem sapêŋ ba nêmo kapô ba nindum ek nijik môlô vônô. 44 *Thêlô tem nimbuliŋ môlônim lonŋ sapêŋ ba nijik môlô takatu ba ômô unim badêŋ kapô vônô. Ma valu atu ba olav unyak hathak ma tem miŋ êyômô yaŋ lonŋ ami. Nôm malaiŋ êŋ tem êlêm ek malê nena môlô miŋ oyala waklavônŋ atu ba Wapômbêŋ halêm pik ek nêmo môlô bulubiŋ ami.”

Yisu hêv nê idum ku valu vê hêk unyak mathenŋ kapô

(Mat 21:12-17; Mak 11:15-19; Jon 2:13-22)

45 Vêmo ma Yisu habitak hayô Wapômbêŋ anêŋ unyak mathenŋ anêŋ

* 19:26: Mat 13:12; Luk 8:18 * 19:38: Luk 2:14 * 19:44: Luk 21:6

piklêvôn. Ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nênmê vuli. Êñ ma halupunij i ba hêv i vê hêk unyak mathen kapô ba ele yain ba i. Ma hanañ hadêñ thêlô aêntêk, ⁴⁶ * “Wapômbêñ anêñ kapyâ hanañ nena, ‘Yenañ unyak ma unyak neten mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba habitak hatôm nê vani iniñ loñ ekopak êmô.”

⁴⁷ *Ma wak nômbêñ intu ma yani hadôn avômalô halôk unyak mathen. Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ lôk Israêl iniñ nê bêñbêñ, thêlô êbôlêm loñondê ek nijik Yîsu vônô. ⁴⁸ Ma doñtom thêlô miñ hatôm nêpôm loñondê te ami ek malê nena avômalô sapêñ leñinmavi bêñ ek Yîsu ba êmô ek nedañô anêñ abô sapêñ.

20

*Yîsu, opalê hêv athêñ bêñ hadêñ o?
(Mat 21:23-27; Mak 11:27-33)*

¹ Wak te ma Yîsu hadôn avômalô hamô Wapômbêñ anêñ unyak mathen anêñ piklêvôn ba hanañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi hadêñ i. Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ ethak doñtom havin nê bêñbêñ ba i hadêñ Yîsu. ² Ma thêlô enañ, “Opalê hêv athêñ bêñ hadêñ o lôk hêv ku hadêñ o ba intu hudum nôm takêntêk?”

³ Ma Yîsu hanañ viyañ nena, “Tem yanañ injik môlô liñ esak abô te aêñ iyom. ⁴ Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk nañ hadêñ Jon? Wapômbêñ leñ? Mena anyô pik?”

⁵ Ma thêlôda enañ hadêñ i nena, “Alalô anañ nena Wapômbêñ hêv ku êñ hadêñ Jon ma tem yani enañ, ‘Ma aisê ka môlô miñ ôêvhavin yani ami?’”

⁶ Ma doñtom alalô anañ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êñ, êñ ma avômalô tem nijik alalô esak valu ek malê nena thêlô êvhavin nena Jon ma plopet te.’”

⁷ Ma thêlô enañ hadêñ Yîsu nena, “Yêlô athôn palin.”

⁸ Êñ ma Yîsu hanañ hadêñ thêlô, “Aêñ ba miñ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêñ bêñ hadêñ ya anêñ athêñ bêñ êndêñ môlô ami. Ma mi.”

Abô loñ kapô hathak nê kambom eyabin ku yak wain

(Mat 21:33-46; Mak 12:1-12)

⁹ *Ma Yîsu hanañ abô loñ kapô te hadêñ avômalô, “Anyô te havatho anêñ ku yak wain ma hêv hadêñ nê ku doho ek neyabin ba hanañ nena, ‘Waklavôn yak wain hik anôn ma nombak vose ni ôdôn ju ba nônmê vi êndêñ ya ma noja vi êtôm môlônim vuli.’ Ma hi hamô loñ buyañ sawa daim. ¹⁰ Ma waklavôn yak wain hik anôn hayô ma hêv anêñ anyô ku te ba hi hadêñ thêlô ek enja anêñ sam. Ma doñtom thêlô ik yani kambom ba êv yani hi oyañ. ¹¹ Êñ ma ku anêñ alañ hêv anyô ku yañ ba hi hadêñ thêlô, ma doñtom thêlô idum kobom kambom hadêñ yani lôk ik yani ma êv yani vê oyañ ba hi. ¹² Yôv ma hêv anyô ku te lô ba hi, ma doñtom nê ku takêñ ibulin yani ma êvôn yani ba ibi yani hi.

¹³ “Aêñ ba ku alañ hanañ hadêñ yanida nena, ‘Yandum malê? Tem yanêm yenañ okna atu ba yalenhavin bêñ anôn. Yahadum aêñ ma tem nedañô anêñ abô.’ ¹⁴ Ma doñtom nê ku êyê namalô hayô ma enañ hadêñ i nena, ‘Ôpêntêk ma ku alañ anêñ nakaduñ ba tem eyabin lambô anêñ ku. Alalô ik yani vônô ma ku êñ tem imbitak alalôaniñ.’ ¹⁵ Ba intu evalon yani ba êvôn hale yain ma ik yani vônô.

“Aêñ ba ku anêñ alañ tem indum malê êndêñ thêlô? ¹⁶ Tem ni injik nê ku takêñ vônô ma nê ku êñ êndêñ anyô vi ek neyabin.”

Ma avômalô elañ abô loñ kapô êñ ma enañ, “Yêlô adô abô loñ kapô êñ injik anôn!”

¹⁷ Ma doñtom Yîsu hatitin thêlô lôklokwan ma hanañ, “Ma bôk eto abô êntêk aêñ eka?”

* **19:46:** Ais 56:7; Jer 7:11 * **19:47:** Luk 21:37

* **20:9:** Ais 5:1

“Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak,
ma lêk habitak landin anônj.’
Kapya Yerj 118:22

¹⁸ *Ma avômalô takatu ba êv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem nipup nenanena. Mena valu êj hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ipulusik ba imbitak malimmalim.”

¹⁹ Ma nê bêngbêng êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ eyala nena Yisu hanañ abô loñ kapô êj hathak thêlô. Ba intu êbôlêm loñondê ek nebalon yani, ma donjom êkô hathak avômalô.

*Nênêm takis êndênj Sisa mena dô
(Mat 22:15-22; Mak 12:13-17)*

²⁰ *Yôv ma nê bêngbêng maleñ hada-halinj Yisu ek nebalon yani esak anênj abô. Ma thêlô êv nê kambom doho vuli ek nimbitak êtôm nê thêthônj ek nesau Yisu. Thêlô elav gwasilim ek nebalon Yisu anênj abô êndôk ba nênêm yani êndênj Lom iniñ anyô bêng Pailat. ²¹ Êj ma thêlô enañ hadênj Yisu nena, “Kêdônjwaga, yêlô ayala nena anêm abô sapênj ma abô avanônj iyom. Ma hudum kobom donjom hadênj avômalô sapênj lôk hôdônj avômalô hathak Wapômbênj anênj abô ma thêthônj iyom. ²² Aênj ba lemhabi aisê? Bumalô iniñ balabuñ hanañ nena yêlô hatôm nanêm valuselenj êndênj Sisa mena mi e?”

²³ Yisu hayala thêlônin auk ba hanañ hadênj thêlô, ²⁴ “Môlô unjwik valuselenj te thô ek yangê. Opalê anênj dahô lôk athênj hêk valuselenj êntêk?” Ma thêlô enañ, “Sisa.”

²⁵ Êj ma Yisu hanañ hadênj thêlô nena, “Sisa anênj nômkama ma nônêm êndênj Sisa da. Ma Wapômbênj anênj nômkama ma nônêm êndênj Wapômbênj da.”

²⁶ Yisu hanañ aênj ba avômalô sapênj elañô. Ba intu nê êj miñ hatôm nebalon yani esak anênj abô ami. Ma eson kambom hathak anênj abô ba thêlô bônônj.

*Abô hathak nê nama tem nimbiyô
aisê*

(Mat 22:23-33; Mak 12:18-27)

²⁷ Ma Sadyusi doho i hadênj Yisu. Thêlô ma ôdônj te atu ba enañ nena nê nama tem miñ nimbiyô esak loñbô ami. Aênj ba intu enañ hik Yisu liñ nena, ²⁸ **“Kêdônjwaga, Mose hatô hadênj alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anênj yan hamô, ma enja avi tôp êj ek imbi yan atu ba hama anênj nakaduñ vê.’* ²⁹ Aênj ba nê lôk iviyan bahenji ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduñ mi. ³⁰ Ma nôk enja avi tôp êj, hawa ba hama ba nakaduñ mi. ³¹ Ma njwa aênj iyom. Ma iviyan takatu ba êmô ma nesopa kobom donjom êj iyom. ³² Vêm ma avi tôp êj hama havin. ³³ Ma waklavônj nê nama iviyô hathak loñbô ma avi tôp atu ba nê lôk iviyan bahenji ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anênj avi?”

³⁴ Ma Yisu hanañ viyan hadênj thêlô nena, “Avômalô pik ethak ewa i, ³⁵ ma donjom avômalô takatu ba Wapômbênj hêv i bulubin ba ewa lôkmala hathak loñbô, thêlô êj miñ hatôm neja i esak loñbô ami. ³⁶ Thêlô ma tem nêtôm anjela ba intu tem miñ nema ami. Wapômbênj bôk hik thêlô liñ yôv hêk nama ba intu hik thô nena thêlô ma yani anênj nali.

³⁷ **“Mose da anênj abô hik thô nena nê nama tem nimbiyô esak loñbô. Sêbôk ba Mose hayê atum hathañ hamô alokwan liñ ma halam Anyô Bêj nena ‘Abraham lo Aisak ma Jekop iniñ Wapômbênj.’* ³⁸ Alalô ayala nena Wapômbênj ma miñ nê nama iniñ Wapômbênj ami. Mi, yani ma nê lôkmala iyom iniñ Wapômbênj ek malê nena yani hayala nena avômalô lôkthô ma êmô lôkmala.”

³⁹ Nê lôkauk hathak abô balabuñ doho elañô abô êj ma enañ hadênj Yisu aêntêk, “Êê, Kêdônjwaga, anêm abô ma mavi anônj!” ⁴⁰ Ma avômalô sapênj elañô anênj abô ba êkô ma miñ

* **20:18:** Ais 8:14-15 * **20:20:** Luk 11:54 * **20:28:** Lo 25:5 * **20:37:** Kis 3:6

enan hik yani lin ek nesau yani esak lonbô ami.

Mesia ma opalê anêj lim lukmuk?
(*Mat 22:41-23:36; Mak 12:35-40; Luk 11:37-54*)

⁴¹ Yôv ma Yisu hanañ hadêj thêlô nena, “Avômalô ethak enañ nena Mesia ma Devit anêj lim lukmuk eka? ⁴² Hêk Kapya Yeñ kapô ma Devit da hanañ aêntêk,

“ ‘Anyô Bêj Wapômbêj hanañ hadêj yenañ Anyô Bêj Mesia nena, “Ômô yabahañ vianôj

⁴³ endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêj o nêmo vemkapô vibin am.”’ *Kapya Yeñ 110:1*

⁴⁴ Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêj Anyô Bêj. Ma aisê ka Mesia ma yani anêj lim lôk anêj Anyô Bêj imbinj?”

⁴⁵ Avômalô elañô Yisu anêj abô iminj denañ ma Yisu hanañ hadêj anêj nê ku aêntêk, ⁴⁶ “Môlô noyabinj am ek nê lôkauk hathak abô balabunj. Thêlô leñinhavinj nijik kwêv daim kêkêlô ba nembeñ ek avômalô nebam i. Ma leñinhavinj avômalô nenañ nena, ‘Waklêvôn anyô bêj’ êmô lonj ethak donjom halôk. Ma leñinhavinj nêmo êtôm nê bêjbêj êmô unyak yeñ kapô. Ma avômalô engabôm nômbêj ma leñinhavinj nejanj nômbêj nê bêjbêj ininj lonj ethak êmô. ⁴⁷ Thêlô esau avi tôp ek neja ininj unyak ba etej mek daim bomañ ek avômalô nêgê. Wapômbêj tem nêmbêj vovañ kambom êndêj i.”

21

Avi tôp te anêj da
(*Mak 12:41-44*)

¹ Yisu hamô Wapômbêj anêj unyak ba hayê nê lôk nômkama bêj etak ininj valuseleñ halôk alapa da. ² Ma avi tôp te atu ba nômkama mi anôj hayô ma hatak anêj da hatôm valuseleñ thalaleñ ju iyom halôk alapa da êj. ³ *Yisu hayê ma hanañ nena, “Yanañ avanôj binj êndêj môlô nena avi tôp êntêk hêv valuseleñ bêj anôj

hamôj ek avômalô takêntêk sapêj. ⁴ Avômalô nômbêj êntêk ininj valu bêj anôj hamô ma donjom êv doktena iyom. Ma avi tôp êntêk ma nômkama mi anôj ma lêk hêv anêj valuseleñ sapêj ba minj havalonj dokte lonj ami.”

Yisu hanañ abô hathak unyak mathenj Jerusalem

(*Mat 24:1-2; Mak 13:1-2*)

⁵ Nê ku doho enañ abô hathak valu kêkêlô lôk nômbêj da mavi anôj atu ba etak hathak unyak mathenj ek anêj lêlêyanj mavi anôj. Êj ma Yisu hanañ, ⁶ * “Odañô katô. Nôm takêntêk ba lêk môlô ôyê, malainj bêj tem imbitak ba nê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêj êntêk pesa ba valu yanj minj hatôm êyômô yanj lonj ami.”

Malainj lomaloma tem nimbitak

(*Mat 24:3-14; 10:17-22; Mak 13:3-13*)

⁷ Ma thêlô enañ hik Yisu linj nena, “Kêdônjwaga, angê intu nômbêj tem imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena nômbêj lêk habobo?”

⁸ Ma Yisu hanañ, “Noyabinj am, avômalô tem nindum ek nesau môlô. Nê lomaloma tem nêlêmbêj esak yenañ athêj ba nenañ nena, ‘Ya ma Mesia atu’. Lôk nenañ nena, ‘Waklavôn pik lo leñ anêj dañ lêk habobo tem êyô.’ Ma donjom minj nômbêj ininj abô ba nosopa ami. ⁹ Môlô olañô vovak bêj ba avômalô iki vônô, êj ma minj nôkô ami. Nôm takêj tem imbitak êmônj, ma donjom pik lo leñ anêj dañ tem minj imbitak kethenj oyanj ami.”

¹⁰ Êj ma Yisu hanañ, “Ma avômalô ôdônj yanj tem nijik vovak imbinj ôdônj yanj. Ma kinj yanj lôk anêj avômalô tem nijik vovak êndêj kinj yanj. ¹¹ Ma lonj lomaloma ma duviañ lôk bôm ma lijnj bêj tem êyô injik avômalô bêj anôj vônô. Lavônjinj lôkmanjinj lomaloma tem ênjêk leñlêvônj ba indum avômalô nêkô kambom anôj.

¹² “Ma nômbêj tem minj imbitak ami denañ ma tem nebalonj môlô ba nindum kambom êndêj môlô. Ma

* **21:3:** 2Ko 8:12 * **21:6:** Luk 19:44

tem nenanj mólô bêj iminj unyak yen lók nindum abô ek netak mólô êndôk koladôj. Mólô osopa ya ba intu tem neja mólô ba unu numinj kin lók injinj nê bêjbêj malenjin. ¹³ Ma nôm êj tem imbitak êtôm lojôndê ek nonanj yenanj Abô Mavi bêj êndênj i. ¹⁴ *Ma minj lemimimbi nena, ‘Dokte ka yêlô nananj aisê êndênj thêlô’ ami. ¹⁵ *Ek malê nena yada tem yanêm abô lôkauk mavi êndênj mólô. Ma nê takatu ba idum abô ek mólô ma minj hatôm nijik abô êj pesa ami. ¹⁶ *Avômalô tem nenanj mólô bêj ba tem nijik mólô doho vônô ma mólônim lemami lók mólôviyanj lók anêm thalalenj lók anêm anyô mólô tem nindum aênj iyom. ¹⁷ Mólô ma yenanj avômalô ba intu avômalô sapênj tem nêpôlik esak mólô. ¹⁸ Ma dojtom Wapômbênj tem eyabinj mólô ba lemimkadôk najunj te minj hatôm nêm yak ami. ¹⁹ Ma mólô numinj lôklokwanj ma tem noja lôkmala êtôm wak nômbênj intu sapênj.”

Tem nimbulinj Jerusalem

(Mat 24:15-28; Mak 13:14-23)

²⁰ Ma Yisu hanañ, “Mólô ôyê nena nê vovak lodôjlodôj êyô evenj Jerusalem luvi, êj ma mólô noyala nena tem nimbulinj malak lôj êj kethenj. ²¹ Aênj ba mólô takatu ba ômô Judia kapô, ma nôsv ba unu dumlolê. Ma mólô takatu ba ômô Jerusalem kapô, ma unu viyainj kethenj. Ma mólô takatu ba ômô Jerusalem viyainj, ma minj unu kapô ami. ²² *Ek malê nena waklavôj êj ma Wapômbênj anênj wakma nêm vovanj viyanj ek abô takatu ba hêk Wapômbênj anênj kapya ma tem injik anôj. ²³ Ai, kikaknena. Waklavôj êj ma tem malainj bêj ek avi takatu ba esabenj lók avi takatu ba êv sôm hadênj nali ek malê nena malainj lók vovanj bêj tem imbitak IsraeI injinj pik êntêk, ma Wapômbênj anênj lamaninj tem êyô êmô avômalô pik êj. ²⁴ *Nê vovak tem

ini Jerusalem ma injinj binj vovak tem injik avômalô Jerusalem pôpônô. Ma tem neja avômalô Jerusalem vi ba ini pik lomaloma. Ma avômalô loj buyanj tem nêyô nêmo Jerusalem ba neyabinj Jerusalem endeba nê loj buyanj injinj waklavôj anênj danj am.”

Anyô Anênj Nakadunj atu tem endelêm

(Mat 24:29-35; 13:24-31)

²⁵ * “Ma lavôjinj tem êpôm wak lo ayôj ma vulinj. Ma ngwêk budum tem injik ba pôk lôklala bomanj ba avômalô pik sapênj tem nedanjô ba nêkô kambom anôj ba injinj auk tem ni mayaliv. ²⁶ Ma nôm takatu ba hamô leñ tem nedowalinj ba avômalô tem nêkô ba nemayak esak malainj bêj atu ba tem imbitak pik. ²⁷ *Ma wak êj ma tem thêlô nêgê Anyô Anênj Nakadunj atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbinj anênj lôklinyak lók anênj deda lôkmanjinj. ²⁸ Nôm kama takênj hadum ek imbitak ma numinj ba nônmalemim esak leñ ek malê nena waklavôj Wapômbênj nêm mólô vê ênjêk unim malainj lêk habobo.”

²⁹ Ma Yisu hanañ abô loj kapô te hadênj thêlô aêntêk, “Lemimimbi esak alokwanj belenj* lók alokwanj vi imbinj. ³⁰ Ôyê nena alokwanj takêntêk habi najunj belap, êj ma oyala nena wak mavi lêk habobo. ³¹ Ma aênj iyom, mólô ôyê nôm takênj habitak, êj ma noyala nena Wapômbênj anênj loj lôklinyak tem êyô kethenj.

³² “Yananj avanôj êndênj mólô nena avômalô bôlôj êntêk tem minj nema ami denanj ma nôm takêntêk sapênj tem imbitak. ³³ Pik lo leñ tem nêm yak ba ni, ma dojtom yenanj abô bute minj hatôm nêm yak ami.

³⁴⁻³⁵ “Mólô noyabinj am. Anyô Anênj Nakadunj tem êlêm esak lojbô ba tem êpôm avômalô pik sapênj. Mólô udum pik anênj kobom ba unum wainj ba olo molo lók lemimhikam

* **21:14:** Luk 12:11-12 * **21:15:** Ap 6:10 * **21:16:** Mat 10:21-22 * **21:22:** Jer 5:29; 46:10; Hos 9:7 * **21:24:** Sng 79:1; ALK 11:2 * **21:25:** Ais 13:10; Ese 32:7; Jol 2:31; ALK 6:12-13 * **21:27:** Dan 7:13; Mat 26:64; ALK 1:7 * **21:29:** Abô Bômbôm ma “fik”. Nôjgô Mat 24:32.

hathak nômkama pik, ma wak êḡ tem enja mólô kethenḡ êtôm gwasilim ba tem nosonḡ kambom. ³⁶ Aênḡ ba wak nômbênḡ intu ma mólô noy-abinḡ am lôklokwanḡ ba notenḡ mek ek Wapômbênḡ nêḡ mólô sa ek numinḡ lôklokwanḡ ek nôḡḡ takêntêḡ minḡ hatôm imbulinḡ mólô ami. Êḡ ma mólô hatôm numinḡ Anyô Anênḡ Nakaduḡ atu ma.”

³⁷ Wak nômbênḡ intu ma Yisu hadônḡ avômalô hamô Wapômbênḡ anênḡ unyak mathenḡ. Ma bôlôvônḡ ma yani hathak hi hamô Dum Oliv. ³⁸ Ma lôkbôk momaninḡ ma avômalô sapênḡ ethak i unyak mathenḡ ek elanḡô Yisu anênḡ abô.

22

Judas hanaḡ Yisu bênḡ

(Mat 26:1-5,14-16; Mak 14:1-2,10-11; Jon 11:45-53)

¹ Waklavônḡ anênḡ athênḡ nena Eyanḡ Polom Yis Mi lêk habobo ba thêlô elam waklavônḡ êḡ nena Hale Ba Hi.* ² Ma nê bênḡbênḡ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuḡ êbôlêm loḡônḡdê ek nijik Yisu vônô ek malê nena thêlô êkô ek avômalô. ³ *Ma Sadanḡ halôk Judas Iskaliot la. Yani ma nê ku lauminḡ ba lahavuju takatu te. ⁴ Yani hi ba hanaḡ abô havinḡ nê bênḡbênḡ êbôk da lôk unyak mathenḡ ininḡ sôḡ bidonḡ nena yani tem enaḡ Yisu bênḡ aisê? ⁵ Nê êḡ leḡinḡmavi ma thêlô evak abô ek nêḡnêḡ valuselenḡ êndênḡ yani. ⁶ Êḡ ma Judas halôk hathak thêlôninḡ abô ba hadum ek nêḡḡ Yisu êndôk thêlô bahenḡinḡ êndênḡ wak te atu ba avômalô minḡ êḡḡ havinḡ Yisu ami.

Nê ku lokwanḡju êpôpêk nôḡḡ

(Mat 26:17-25; Mak 14:12-21; Jon 13:21-30)

⁷ *Waklavônḡ anênḡ athênḡ nena Eyanḡ Polom Yis Mi hayô. Wak êḡ ma thêlô ik boksipsip nakaduḡ te vônô ek leḡinḡhabi waklavônḡ anênḡ athênḡ nena Hale ba Hi. ⁸ Êḡ ma Yisu hêv Pita

lo Jon ba i ma hanaḡ, “Mamu unu nôpôpêk nôḡḡ waklavônḡ Hale ba Hi ek alalô anḡanḡ.”

⁹ Ma thai enaḡ hik Yisu linḡ, “Yai napôpêk nôḡḡ êḡḡ êsê?”

¹⁰ Ma Yisu hanaḡ hadênḡ thai nena, “Odanḡ. Mamu unu malak bênḡ kapô ma tem nôpôḡḡ anyô te hawa nḡanḡ lôk unḡ. Ma nosopa yani ba numbitak nôyô unyak atu ba yani habitak hayô ba hi. ¹¹ Êḡ ma nonanḡ êndênḡ unyak anênḡ alaḡ nena, ‘Kêdônḡwaga hanaḡ hik o linḡ nena unyak kapô atu ba yanḡanḡ nôḡḡ waklavônḡ Hale ba Hi imbinḡ yenaḡ nê ku hamô êsê?’ ¹² Êḡ ma tem injik unyak kapô bênḡ atu ba hêk vulinḡ thô êndênḡ mamu. Unyak kapô êḡ ma nômkama sapênḡ bôk hamô yôv. Ba intu nôpôpêk nôḡḡ êḡḡ loḡ êḡḡ.”

¹³ Êḡ ma thai i ma êpôḡḡ nômkama sapênḡ hatôm atu ba yani hanaḡ. Êḡ ma thai êpôpêk waklavônḡ Hale ba Hi anênḡ nôḡḡ.

Yisu hêv polom lôk wainḡ hadênḡ anênḡ nê ku

(Mat 26:26-30; Mak 14:22-26; 1Ko 11:23-25)

¹⁴ Wakma nejanḡ nôḡḡ hayô ma Yisu hayaḡ nôḡḡ hamô havinḡ anênḡ aposel. ¹⁵ Ma Yisu hanaḡ hadênḡ thêlô nena, “Ya vovaḡ ek yanḡanḡ nôḡḡ waklavônḡ Hale ba Hi imbinḡ mólô vêḡḡ ka yanḡa vovaḡ. ¹⁶ Yahananḡ avanônḡ nena tem minḡ yanḡanḡ nôḡḡ êntêk esak loḡbô ami endeba waklavônḡ Hale ba Hi injik anônḡ êḡḡk Wapômbênḡ anênḡ loḡ lôklinḡyak am.”

¹⁷ Ma yani hawa wainḡ lôk tase ma hêv lamavi ma hanaḡ, “Noja ba nunum imbinḡ am. ¹⁸ Yanaḡ êndênḡ mólô nena tem minḡ hatôm yanum wainḡ esak loḡbô ami endeba Wapômbênḡ anênḡ loḡ lôklinḡyak êlêm am.”

¹⁹ Ma yani hawa polom te ma hêv lamavi ma haya ba hêv hadênḡ thêlô ma hanaḡ, “Êntêk ma yenaḡ vathiap

* **22:1:** Sêbôk ba Wapômbênḡ hêv anênḡ anḡela atu ba idum ku injik anyô vônô ma hik nê Ijip ininḡ nali vônô. Ma doḡtom nê Israeḡ esaba thalalenḡ hathak unyak abôlêk ba intu anḡela minḡ hik ininḡ nali ami. Yani hayê thalalenḡ ma hatak ma hale ba hi. * **22:3:** Jon 13:2,27 * **22:7:** Kis 12:1-27

atu ba yahêv ek nê môm sa. Nun-
dum aêj ek lemimimbi ya.”

²⁰ Eyañ vêm ma hadum aêj hathak
tase lôk wain ma hanañ, “Êntêk ma
tabô lukmuk atu ba yahavak hathak
yenañ thalaleñ ba tem yangasô
ek nê môm sa. ²¹ *Ma doñtom
odañô. Ôpatu ba tem enañ ya bêj
lêk hayañ nô m haviñ ya. ²² Anyô
Anêj Nakaduñ atu tem indum êtôm
atu ba Wapômbêj bôk hanañ yôv, ma
doñtom alikakna. Malaiñ bêj ek ôpatu
ba hanañ yani bêj.” ²³ Nê ku elañô
abô êj ma thêlôda enañ hik i liñ nena,
“Opalê te tem indum nô m êj?”

²⁴ *Ma Yisu anêj nê ku êkôki nena
thêlônij opalê tem êtôm thêlônij
anyô bêj êmô loñ lôkliñyak atu ba
tem imbitak embenj yam. ²⁵ *Ma Yisu
hanañ hadêj thêlô nena, “Avômalo
daluk iniñ kiñ ethak ebam i ba ibuliñ
nê takatu ba êmô thêlô vibij. Ma nê
lôk athêj leñjinhaviñ avômalo nebam
thêlô nena ‘Nê wapôm mavi’. ²⁶ *Ma
doñtom môm miñ nundum aêj ami.
Môlônim anyô lôk athêj indum êtôm
anyô athêj mi. Ma môlônim anyô
bêj indum ku êtôm anyô ku oyañ.
²⁷ *Opalê te ma anyô bêj, ôpatu ba
halôk hamô ba hayañ nô m mena
ôpatu ba hapôpêk nô m? Ôpatu ba
halôk hamô ba hayañ nô m, aêj e? Ma
doñtom yahamô haviñ môm hatôm
anyô ku te.

²⁸ “Môm takatu ba malaiñ loma-
loma habitak ma doñtom ômô haviñ
ya denañ. ²⁹⁻³⁰ *Ma yahêv athêj
‘kiñ’ hadêj môm hatôm wakamik hêv
hadêj ya ek môm tem oñgwan nô m lôk
nunum nañ imbiñ ya êmô yenañ loñ
lôkliñyak. Ma môm tem nô tôm kiñ ek
noyabiñ avômalo Israel ôdôj laumiñ
ba lahavuju takatu.”

*Yisu hanañ nena Pita tem enañ
nena hathônij yani paliñ*

(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Jon

13:36-38)

³¹ Ma Yisu hanañ, “Saimon, Sai-
mon, ondanô. Sadañ hanañ hik
Wapômbêj liñ ek yani êyôkwiñ môm
êtôm lovak hayôkwiñ alokwan te ek
ênjê nena o lôklokwan mena mi e?
³² *Ma doñtom lêk yahateñ mek yôv
ek anê m hôêvhaviñ miñ nê m yak ami.
Ma hole o liliñ, êj ma ombatho
mômloviyañ loñ.”

³³ Ma doñtom Pita hanañ, “Anyô
Bêj, ya anyô lôklokwan ba ya hatôm
yamô koladôn ba yama imbiñ o.”

³⁴ Ma doñtom Yisu hanañ nena,
“Pita, yanañ êndêj o nena bôlvônj
êntêk ma tale miñ halañ ami denañ,
ma tem onañ êtôm bôlvônj lô nena
hôthônj ya paliñ.”

*Noja valuselej lôk vak ma biñ vo-
vak*

³⁵ *Yôv ma Yisu hanañ hadêj thêlô
aêntêk, “Bôk yahêv môm ba u ma
miñ môm owa valuselej lôk vak
lôk vemimkapô bokngôp haviñ môm
ami. Wak êj ma môm nô mkama mi e?”
Ma thêlô enañ, “Mi, hamô.”

³⁶ Ma Yisu hanañ hadêj thêlô nena,
“Ma doñtom lêk anê m valuselej lôk
vak hamô ma noja. Ma o biñ vo-
vak mi, ma nê m anê m kwêv daim ek
nênê m vuli ma onja biñ vovak esak.
³⁷ *Ek malê nena Wapômbêj anêj
kapy hanañ aêntêk, ‘Thêlô tem nêgê
yani êtôm anyô kambom te.’ Abô êj
tem injik anônj esak ya ma nô mkama
sapêj atu ba hathak ya ma anêj dañ
tem êyô.”

³⁸ Ma thêlô enañ, “Anyô Bêj, nô ngô
yêlôaniñ biñ vovak ju êntêk hamiñ.”

Ma Yisu hanañ hadêj thêlô nena,
“Yôv.”

*Yisu hateñ mek hamô Dum Oliv
(Mat 26:36-46; Mak 14:32-42)*

³⁹ Yisu hatak Jelusalem ma hi Dum
Oliv hatôm hathak hadum, ma nê
ku esopa yani. ⁴⁰ Yisu hayô loñ êj
ma hanañ hadêj thêlô nena, “Notenj
mek ek miñ nô nê m yak ba nundum

* 22:21: Sng 41:9; Jon 13:21-22 * 22:24: Luk 9:46 * 22:25: Mat 20:25-27; Mak 10:42-45
* 22:26: Mat 23:11; Mak 9:35 * 22:27: Jon 13:12-15 * 22:29-30: Mat 19:28 * 22:32: Jon
17:15 * 22:35: Luk 9:3; 10:4 * 22:37: Ais 53:12

kambom ami.” ⁴¹ Ma hatak thêlô ba hi daim dokte. Ma halek vadôn lêlô ma hateñ mek aêntêk, ⁴² “Wakamik, lemhaveñ nê m tase êntêk vê ênjêk ya, ma nê m vê. Ma donjom miñ osopa yenañ yalenhaveñ ami. Mi, osopa oda anê m lemhaveñ.”

⁴³ Ma aña te anê ñ leñ hayô ek yani ma havatho yani loñ. ⁴⁴ Yisu kapô malain kambom ba hateñ mek lôklokwan ba vovanik hatektek halôk pik hatôm thalalen.

⁴⁵ Yani hateñ mek yô v ma haviyô hamin ma hi hadê ñ anê ñ nê ku ma hayê thêlô êk sôm ek malê nena thêlônin kapôlônin malain kambom. ⁴⁶ Ma hanañ hadê ñ thêlô, “Môlô ôêk sôm eka? Numbiyô noten mek ek miñ nô nê m yak ba nundum kambom ami.”

Thêlô evalon Yisu

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-52; Jon 18:1-11)

⁴⁷ Yisu hanañ abô denañ ma avômalô bê ñ anô ñ êyô. Ôpatu ba elam nena Judas, yani ma nê ku laumin ba lahavuju takatu te, intu halom thêlô ba êlê m. Yani hayô ek indin Yisu, ⁴⁸ ma donjom Yisu hanañ hik ôpê ñ liñ aêntêk, “Judas, hudum ek undin Anyô Anê ñ Nakadun atu ek onañ yani bê ñ e?”

⁴⁹ Ê ñ ma nê ku eyala nô m atu ba tem imbitak ba intu enañ, “Anyô Bê ñ, yêlô nanjik thêlô esak bin vovak e?”

⁵⁰ Ê ñ ma thêlônin anyô te hale anyô bê ñ habôk da anê ñ anyô ku te limbuk vianô ñ vê.

⁵¹ Ma Yisu hayê ma hanañ, “Dô.” Ma hatak ban hayôhêk ôpê ñ limbuk ma habitak mavi hathak lonbô.

⁵² Ê ñ ma Yisu hanañ hadê ñ nê bê ñ bê ñ êbôk da lôk unyak mathen inin sôp bidon lôk nê bê ñ bê ñ takatu ba êlê m ek nebalon yani aêntêk, “Ya ma anyô kambom anô ñ ba intu owa bin vovak lôk okdiba ba ôlê m ek nobalon ya e? ⁵³ Aisê? Wak nô mbê ñ intu ma yahamô unyak mathen anê ñ piklêvôn haveñ môlô ma miñ ovalon

ya ami eka? Ma donjom lêk ma mo-manin hayabin pik ba intu môlônim waklavôn.”

Pita hanañ nena yani hathôn Yisu palin

(Mat 26:69-75; Mak 14:66-72; Jon 18:15-18,25-27)

⁵⁴ *Ma evalon Yisu ba ewa ba i êyô anyô bê ñ habôk da anê ñ unyak. Ma Pita hasopa haveñ yam ma donjom haveñ daim dokte. ⁵⁵ Anyô doho eban atum hamô unyak ê ñ anê ñ badê ñ kapô, ma Pita hi halôk hamô haveñ thêlô. ⁵⁶ Pita hamô atum deda ma avi ku te hatitin yani ma hanañ, “Anyô êntêk ma hathak hamô haveñ Yisu.”

⁵⁷ Ma donjom Pita hanañ, “Livôn, yahathôn ôpê ñ palin.”

⁵⁸ Kasana ma anyô yan hayê yani ma hanañ, “O ma nê takatu inin anyô te.”

Ma donjom Pita hanañ, “Mi anô ñ.”

⁵⁹ Yani hamô hatôm wakma te ma anyô yan hanañ lôklokwan hathak lonbô nena, “Avanô ñ bin, yani ma anyô Galili te. Aê ñ ba yani ma Yisu anê ñ anyô ku te.”

⁶⁰ Ma Pita hanañ, “Aiyan, yahathôn anê m abô palin!” Pita hanañ denañ ma tale halañ. ⁶¹ Ma Anyô Bê ñ hik i liliñ ma hatitin Pita ma Pita lahabin anê ñ abô atu ba hanañ, “Tale miñ halañ ami denañ ma tem onañ êtôm bôlôn lô nena hôthôn ya palin.” ⁶² Ê ñ ma Pita hale yain ma lahiki ba halañ bê ñ.

Ik Yisu lôk emalik hathak

(Mat 26:67-68; Mak 14:65)

⁶³ Nê takatu ba evalon Yisu enañ abôma hathak yani ma ik yani.

⁶⁴ Thêlô ivuliv thohavloma sin ma ik yani ba enañ nena, “O plopet te ma onañ nena opalê intu hik o?” ⁶⁵ Ma enañ abô kambom lomalama hadê ñ yani haveñ.

Enañ Yisu bê ñ hamin Isael inin nê bê ñ bê ñ malenin

(Mat 26:59-68; Mak 14:55-65; Jon 18:19-24)

* 22:54: Mak 14:53-54

⁶⁶ Haviyô hayaŋ ma avômalô Israeŋ ininŋ nê bêŋbêŋ ethak doŋtom ek elanô abô. Nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ êmô. Ma thêlô ewa Yisu ba enaŋ hik yani liŋ, ⁶⁷ * “Onaŋ êndêŋ yêlô nena o ma Mesia e?”

Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Yanaŋ abô êŋ êndêŋ môlô, êŋ ma môlô tem miŋ nônêmimbiŋ ami. ⁶⁸ Ma yanaŋ injik môlô liŋ, ma tem miŋ môlô nonaŋ viyaŋ ami. ⁶⁹ *Ma doŋtom yaô ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êyô êmô Wapômbêŋ lôklokwaŋ anêŋ baŋ vianôŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.”

⁷⁰ Ma thêlô sapêŋ enaŋ hik yani liŋ, “Aêŋ ba oda ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ e?”

Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlôda oyala ba onaŋ.”

⁷¹ Êŋ ma thêlô enaŋ, “Aisê ka alalô leniŋhaviŋ nadaŋô abô doho imbiŋ? Yani hanaŋ yanida bêŋ ba alalô lêk alaŋô yôv.”

23

Enaŋ Yisu bêŋ hamiŋ Pailat ma (Mat 27:11-14; Mak 15:1-5; Jon 18:28-38)

¹ Ma nê bêŋbêŋ takatu iviyô ma ewa Yisu ba i ek Pailat. ² Êŋ ma enaŋ yani bêŋ aêntêk, “Ôpêntêk habuliŋ yêlôaniŋ avômalô. Yani hadô môlô Lom noyabiŋ yêlô ba hanaŋ ek miŋ nênmê takis êndêŋ Sisa ami. Ma hanaŋ nena yani ma Mesia. Mesia anêŋ ôdôŋ nena kiŋ.”

³ Ma Pailat hanaŋ hik Yisu liŋ, “O ma avômalô Israeŋ ininŋ kiŋ e?”

Ma Yisu hanaŋ nena, “Intu êŋ, hatôm intu honaŋ.”

⁴ Êŋ ma Pailat hanaŋ hadêŋ nê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô nômbêŋ atu nena, “Miŋ yahapôm yani anêŋ kambom la ami.”

⁵ Ma doŋtom enaŋ lôklokwaŋ nena, “Yani hadôŋ avômalô ba halela ininŋ auk haveŋ Judia lôkthô. Môŋ hêk Galili aleba hayô loŋ êntêk.”

⁶ Pailat halaŋô abô êŋ ma hanaŋ hik thêlô liŋ, “Ôpêŋ ma anyô Galili e?” ⁷ *Pailat halaŋô nena Yisu halêm anêŋ Galili, êŋ ma hêv yani hi hadêŋ Helot ek malê nena yani hayabiŋ loŋ êŋ. Wak êŋ ma Helot hamô Jelusalem haviŋ.

⁸ Ma Helot hayê Yisu ba lamavi bêŋ anôŋ. Yani bôk halaŋô abô hathak Yisu ba lahaviŋ ênjê yani ma doŋtom mi aleba lêk hayê ma lahaviŋ Yisu indum lavôŋiŋ te ek yani ênjê. ⁹ Ba intu Helot hanaŋ hik Yisu liŋ bêŋ anôŋ, ma doŋtom yani bônôŋ iyom. ¹⁰ Ma nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ takatu ba imiŋ loŋ êŋ enaŋ abô lôklokwaŋ ba ibi yani liŋkupik hathak abô lomaloma. ¹¹ Êŋ ma Helot lôk anêŋ nê vovak ewa kiŋ anêŋ kwêv thalaleŋ daim te ma ik hathak Yisu ma enaŋ abôma ba emalik hathak yani. Vêma ma Helot hêv yani ba hi ek Pailat hathak loŋbô. ¹² Bôk Helot lo Pailat êpôlik hathak i, ma doŋtom lêk ma thai ibitak nê môlô.

Pailat hanaŋ ba ik Yisu hathak a (Mat 27:15-26; Mak 15:6-15; Jon 18:38-19:16)

¹³ Yôv ma Pailat halam nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê bêŋbêŋ lôk avômalô ba ethak doŋtom. ¹⁴ Ma hanaŋ, “Môlôwa anyô êntêk halêm hadêŋ ya ma môlô onaŋ nena anyô êntêk hanaŋ abôyaŋ hadêŋ avômalô ek thêlô nêndô Lom eyabiŋ thêlô. Ma môlô ômô ma yahananaŋ hik ôpêŋ liŋ hathak nômtakêŋ. Yôv ma môlô odaŋô. Miŋ yahapôm ôpêntêk anêŋ kambom takatu ba môlô onaŋ yani bêŋ hathak ami. ¹⁵ Ma Helot anêŋ auk aêŋ iyom ba intu hêv ôpêntêk halêm hadêŋ alalô hathak loŋbô. Odaŋô. Anyô êntêk miŋ hadum kambom te ek yanaŋ

* **22:67:** Jon 3:12 * **22:69:** Ap 7:56 * **23:7:** Luk 3:1 * **23:16-17:** Nê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Luk hatô ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Kobom te hamô Jelusalem aêntêk, “Hanaŋ aêŋ ek malê nena waklavôŋ nômbêŋ êŋ anêŋ sondabêŋ tomtom ma hêv anyô koladôŋ te vê ba hi hadêŋ i”.

nena nijik yani vônô ami. ¹⁶⁻¹⁷ Aên ba yambali yani ma yatak yani ba ni.”*

¹⁸ Ma donptom avômalô sapên elam kaêk lôklala aêntêk, “Nijik ôpêntu vônô ma netak Balabas ba êlêm êndên yêlô.”

¹⁹ (Balabas ma ôpatu ba hik vovak hadên gavman Lom hamô Jelusalem kapô ba hik anyô te vônô ba êdô yani hamô koladôn.)

²⁰ Yôv ma Pailat hadum ek etak Yisu ba ni. Ên ma yani halam hadên avômalô hathak lonjbô. ²¹ Ma donptom thêlô elam lôbôlôn aêntêk, “Nijik vônô esak a! Nijik vônô esak a!”

²² Yôv ma Pailat hanañ bôlôn te lô hadên thêlô nena, “Eka? Yani hadum malê kambom? Ôdôn te miñ hamô ek yangik yani vônô ami. Aên ba tem yambali yani ma yatak yani ba ni.”

²³ Ma donptom thêlô lôklokwan kambom ba elam kaêk nena Pailat injik Yisu esak a. Thêlônin kaêk ên ma bên anôn ba Pailat halanô. ²⁴ Aên ba Pailat hasopa thêlônin abô ²⁵ ba hatak Balabas hadên thêlô ma hêv Yisu hadên nê vovak hatôm inin lenjinhavin.

Ik Yisu hathak a
(*Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Jon 19:17-27*)

²⁶ Thêlô ewa Yisu ba i ma êpôm anyô Sailini te halôk lonjondê ba anên athên nena Saimon. Yani halêm anên lon buyan ba hadum ek ni Jelusalem. Ma nê vovak evalon yani ba êv Yisu anên a ba hawa ba haven Yisu yam.

²⁷ Ma avômalô bên anôn even Yisu yam, lôk avi doho elan asên malên ba even yani yam. ²⁸ Ma donptom Yisu hik i liliñ ma hanañ hadên thêlô aêntêk, “Môlô avi Jelusalem, miñ nodan ek ya ami. Mi, nodan ek amda lôk nalumi. ²⁹ *Odanô, malain bên tem êyô ma tem avômalô nenan aêntêk, ‘Avi yamu atu ba avômena mi lôk miñ bôk êv sum ami, thêlô nêmo mavi ek malê nena inin avômena miñ hatôm nêpôm vovan ami.’ ³⁰ *Wak ên ma avômalô tem nenan êndên dumlolê

nena, ‘Upu ba usivun yêlô.’” ³¹ Ma Yisu hanañ abô lon kapô te aêntêk, “Lêk ma idum kambom hadên alokwan lôkmala ma tem nindum malê êndên alokwan kapok?”

³² Ma thêlô ewa anyô kambom ju haviñ ek nijik vônô imbiñ Yisu. ³³ Thêlô i êyô lon te ba anên athên nena Lenkadôk Lokwan. Lon ên ma thêlô êthôkwên Yisu lôk anyô kambom ju atu hathak a. Êthôkwên yan hamiñ Yisu ban vianôn ma yan hamiñ ban viken. ³⁴ *Ma Yisu hanañ, “Wakamik, nêmo thêlônin kambom vê ek malê nena thêlô êthôn paliñ ba idum.” Vêmo ma nê vovak ibi valu ek nêgê nena opalêla intu tem neja anên kwêv lo sôp.

³⁵ *Avômalô imin ba êyê iyom. Ma nê bên bên ibi yani liliñ ba enan, “Yani bôk hêv avômalô vi bulubiñ. Yani ma Mesia, ôpatu ba Wapômbên bôk hatak yôv ek nêmo avômalô bulubiñ, ên ma nêmo yanida bulubiñ.”

³⁶ *Ma nê vovak êyô haviñ ba enan abôma ma êv wain manin hadên yani. ³⁷ Ma enan, “O ma avômalô Israel inin kin e? Ên ma nêmo oda bulubiñ.” ³⁸ Ma eto abô te hamiñ Yisu vulin aêntêk,

AVÔMALÔ ISRAEL ININ KIN

³⁹ Anyô kambom ju atu ba êthôkwên haviñ Yisu ma yan hanañ abôma hadên Yisu nena, “O ma Mesia e? Ên ma nêmo oda bulubiñ lôk yay imbiñ.”

⁴⁰ Ma donptom yan halanô abô ên ma hathan yan ên ba hanañ, “Alalô tem nama ba miñ hôkô ek Wapômbên ami e? ⁴¹ Alai adum kambom bên anôn ba intu êv vovan hadên alai, ma donptom ôpêntêk ma miñ hadum kambom te ami.” ⁴² Ên ma hanañ, “Yisu, hâyô anêm lon lôklinyak ma lemimbi ya.”

⁴³ Ma Yisu hanañ, “Yanan avanôn êndên o nena yaô ma tem ômô imbiñ ya êmô malak len.”

* **23:29:** Luk 21:23 * **23:30:** Hos 10:8; ALK 6:16 * **23:34:** Sng 22:18; Ais 53:12 * **23:35:** Sng 22:7-8 * **23:36:** Sng 69:21

Yisu hama
(*Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Jon 19:28-30*)

44-45 *Habobo waklêvôn biñ ma momañiniñ hayô pik sapêñ vov ba hêk aleba hayô 3 kilok. Ma sôp bêñ atu ba êthôkwêñ hamiñ unyak mathen kapô hapup hi luvi. 46 Ma Yisu dalam kaêk lôklala nena, “Wakamik, oyabin yadahôlôn.” Yani hanañ aên ma auk habitak ba hi ma hama.

47 Anyô vovak laik hayê nô m êñ ma yani habô Wapômbên anên athên ba hanañ, “Avanôn biñ, ôpêntêk ma anyô thêthôn mavi.” 48 Ma avômalô takatu ba ethak donjom ba imiñ ek êyê, thêlô êyê nô m êñ ba kapôlônin malain kambom ba ik biñ daluk ba êvôi. 49 Ma donjom Yisu anên avômalô sapêñ lôk avi takatu ba even haviñ yani hêk Galili ba êlêm imiñ daim dokte ma êyê nô m takatu ba habitak.

Elav Yisu
(*Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Jon 19:38-42*)

50-51 Josep ma anyô Alimatia te anên Judia. Yani hayabin waklavôn atu ba Wapômbên anên loñ lôklinyak tem êlêm pik. Yani ma anyô thêthôn mavi te ma Sanhedlin iniñ anyô bêñ te. Ma miñ halôk hathak Sanhedlin iniñ auk atu ba ik Yisu vônô ami. 52 Ba intu hi hadên Pailat ma hanañ hik liñ ek enja Yisu anên kupik. 53 Êñ ma hawa Yisu liñkupik vê ma havuliv sin hathak sôp, ma hawa ba hi hadô hêk siô lukmuk atu ba ekolop valu ba abyan ek nedav nê ñama êndôk. Ma miñ bôk êdô anyô ñama la hêk ami.

54-55 Avi takatu ba esopa Yisu hêk Galili ba êlêm, ma esopa Josep ba i êyê valu abyan atu ba êdô Yisu hêk. Wak êñ ma waklavôn atu ba avômalô Israe nêpôpêk i ek nêgê Sabat. 56 *Aên ba avi takên i iniñ unyak ma êpôpêk nô m ôv mavi lôk nô m lênlên. Sabat hayô ma ewa lovak hatôm balabuñ hanañ.

24

Yisu haviyô hathak loñbô
(*Mat 28:1-10; Mak 16:1-8; Jon 20:1-10*)

1 Sonda êñ anên wak te môñ anên lôkbôk momañiniñ ma avi ewa nô m ôv mavi takatu ba bôk epesan yov ba i siô. 2 Thêlô êyô ma êyê valu atu ba hamô lôv abôlêk lêk ibubi hi hamô dan. 3 Ma thêlô ibitak êyô kapô, ma donjom thêlô miñ êpôm Anyô Bên Yisu anên kupik ami. 4 Ma thêlô lenjñhabi bêñ anôn imiñ denañ ma kethen oyan ma anyô ju lôk kwêv thapuk hatôm damak hêv imiñ haviñ thêlô. 5 Êñ ma avi takên êkô ba êkôm ba êyê pik. Ma donjom thai enañ hadên thêlô aêntêk, “Aisê ka môlô ôlêm ôbôlêm anyô lôkmala haven nê ñama iniñ loñ? 6 *Yani miñ hêk loñ êntêk ami, ma yani lêk haviyô yov. Ma môlô lemimbi abô sêbôk ba yani hanañ hadên môlô hêk Galili. 7 Yani hanañ aêntêk, “Tem nê nê m Anyô Anên Nakaduñ atu êndôk nê kambom bahenjin ba nijik yani vônô esak a ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loñbô.” 8 Êñ ma thêlô lenjñhabi abô êñ.

9 Êñ ma thêlô etak siô ba êvôi ma enañ abô takên sapêñ hadên nê ku laumiñ ba lahavute lôk avômalô vi atu ba êmô haviñ. 10 Avi takên te ma Malia anên Magadala, ma Joana lo Jems anên talêbô Malia, lôk avi doho haviñ. 11 Ma aposel elanô avi takên iniñ abô ba eson nena enañ abô molô la ba miñ êvhaviñ ami. 12 Ma donjom Pita haviyô ma halanvin ba hi siô ma hakôm ba hayê sôp iyom hamô. Yov ma yani hale hi anên unyak hathak loñbô ma lahabi bêñ anôn hathak nô m takatu ba lêk habitak.

Yisu hapôm anyô lokwanju halôk loñôndê
(*Mak 16:12-13*)

13 Wak êñ iyom ma anyô ku ju i malak Emeus. Loñ êñ hamô daim dokte hatôm 11 kilomita ek Jelusalem. 14 Thai even loñôndê ba

* 23:44-45: Hib 6:19-20; 10:19-20 * 23:56: Kis 20:10; Lo 5:14 * 24:6: Luk 9:22

i ma enañ hathak nôm takatu ba habitak. ¹⁵ Thai enañ abô bêñ anôn, ma Yisu da halêm havenñ haviñ thai, ¹⁶ ma donjom Yisu hik thai maleñ lon ba miñ eyala yani ami.

¹⁷ Ma yani hanañ hik thai liñ, “Mamu onañ malê?”

Êñ ma thai imiñ ma idum hatôm thai elañ. ¹⁸ Anyô yañ anêñ athên nena Kelopas hanañ hik yani liñ, “Êê, avômalô Jelusalem sapên eyala nôm atu ba lêk habitak hêk lon êntêk, ma hovenñ êsê ba miñ hoyala ami?”

¹⁹ Ma Yisu hanañ hik thai liñ, “Malê?”

Ma thai enañ hadên yani nena, “Nôm takatu ba habitak hapôm Yisu anêñ Nasalet. Yani ma plopet te ba hadum ku bêñbêñ ba anêñ abô ma lôklinyak kambom hamiñ Wapômbên ma lôk avômalô sapên maleñ. ²⁰⁻²¹ *Ma yêlô leññhabi nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbên hêv ek nêma Israêl vê êñjêk iniñ malaiñ. Ma donjom alalôaniñ nê bêñbêñ lôk nê bêñbêñ êbôk da enañ yani bêñ hadên Lom iniñ anyô bêñ ba halôk hathak iniñ abô ba intu ik vônô hathak a. Ma lêk ma wak te lô. ²² Ma yêlôaniñ avi doho elela yêlôaniñ auk. Hadên lôkbôk momañiniñ ma thêlô i siô ²³ ma miñ êpôm Yisu anêñ kupik ami. Ma thêlô êvô êlêm ma enañ nena thêlô êyê wên añela doho ba enañ nena Yisu hamô lôkmala. ²⁴ *Ma yêlôaniñ anyô doho i siô ma êyê nôm takenñ hatôm atu ba avi enañ, ma donjom thêlô miñ êyê Yisu ami.”

²⁵ Ma Yisu hanañ hadên thai nena, “Mamu nê auk mi lôk kapôlômim pulusikna ba intu miñ ôêvhaviñ plopet iniñ abô ami! ²⁶ *Thêlô bôk enañ yôv nena Mesia tem enja vovan takên vêm ka tem enja anêñ athên lôkmañgiñ êñjêk leñ.” ²⁷ *Vêm ma yani hawa Wapômbên anêñ abô takatu ba bôk eto hathak yanida sa hadên thai. Môn ma hanañ hathak Mose anêñ

kapyã vêm ma plopet sapên iniñ abô takatu ba bôk eto hathak yani haviñ.

²⁸ Ma thêlô êyô malak Emeus ma Yisu hadum ek ni thêthô. ²⁹ Ma donjom thai enañ lôklokwañ, “Lêk yañsiñ habôk ba tem bôlôvôn ba dô ma ômô imbiñ yai.” Êñ ma yani hi unyak kapô ek êñjêk imbiñ thai.

³⁰ Yôv ma thêlô êmô ek nejañ nôm ma yani hawa polom ba hêv mek ma haya ba hêv hadên thai. ³¹ Thai êyê ma maleñ hakyav ba eyala yani. Ma kethen oyañ ma yani mi. ³² Ma thai enañ hadên i nena, “Êê, avanôn biñ. Alai avenñ lonônê ma yani hik Wapômbên anêñ abô thô ba alaianiñ kapôlônñ hatôm atum hathañ.”

³³ Ma bôlôn donjom ma thai etak lon êñ ma ele i Jelusalem hathak lonbô. Thai êyô ma êpôm nê ku laumiñ ba lahavute lôk anyô doho ethak donjom haviñ ba êmô. ³⁴ *Ma thêlô enañ hadên thai aêntêk, “Avanôn biñ nena Anyô Bêñ haviyô hathak lonbô ba yani hik i thô hadên Saimon.” ³⁵ Yôv ma anyô ju êñ enañ nôm takatu ba hapôm thai halôk lonônê lôk polom atu ba yani haya, êñ ma thai eyala nena Yisu.

*Nê ku êyê Yisu hathak lonbô
(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Jon 20:19-23)*

³⁶ Nê ku enañ abô êmô denañ ma Yisu hamiñ thêlô malêvôn ma hanañ, “Môlô kapôlômim êñjêk labali!”

³⁷ *Ma thêlô eson nena ngôk anyô dahô ba êkô kambom. ³⁸ Ma donjom Yisu hanañ, “Môlô oson ba unim auk hêv yak eka? ³⁹ Ôngô yabaheñ lo yaveñ. Yada êñ êntêk ba nobalon yalenñvinkupik. Ma ngôk liñkupik mi, ma donjom yenañ ma hamô.” ⁴⁰ Êñ ma Yisu hik va lo bañ thô hadên thêlô.

⁴¹ Thêlô êyê yani ma leññmavi, ma donjom thêlônñ auk mayaliv ba miñ êvhaviñ ami. Êñ ma Yisu hanañ, “Nôm doho hamô e?” ⁴² Êñ ma êv alim

* **24:20-21:** Luk 19:11; Ap 1:6 * **24:24:** Jon 20:3-10 * **24:26:** Luk 9:22 * **24:27:** Sng 22:1-21; Ais 53 * **24:34:** 1Ko 15:4-5 * **24:37:** Mat 14:26 * **24:44:** Luk 9:22

êbôk kabuk te vi, ⁴³ ma yani hawa ba hayaŋ ma thêlô êyê.

⁴⁴ *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Bôk yahamô lôkmala haviŋ mólô, ma yahanan nena abô takatu ba bôk eto hathak ya ba hêk Mose anêŋ Abô Balabuŋ lôk Kapyra Plopet ma Kapyra Yeŋ tem injik anôŋ.” ⁴⁵ Ma yani hik iniŋ auk liŋ ek neyala Wapômbêŋ anêŋ kapyra ⁴⁶ ba hanaŋ, “Wapômbêŋ anêŋ kapyra hanaŋ nena Mesia tem enja vovaŋ ba ema ma êtôm wak lô ma tem imbiyô ênjêk nê ŋama iniŋ loŋ esak loŋbô. ⁴⁷ Ma esak anêŋ athêŋ ma tem nenaŋ êndêŋ nê Jelusalem lôk Islael ma avômalô loŋ buyaŋ sapêŋ nena nede kapôlôŋiŋ liliŋ ek Wapômbêŋ nêŋ iniŋ kambom vê. ⁴⁸ *Mólô lêk ôyê nôŋ takêŋ yôv ba intu nonaŋ lôkthô bêŋ. ⁴⁹ *Odaŋô! Tem yanêŋ nôŋ atu ba Wakamik bôk havak abô ek nêŋ êyômô mólô. Aêŋ ba nôŋ Jelusalem endeba lôklokwaŋ anêŋ leŋ êndôk êyômô mólô am.”

Yisu hathak leŋ ba hi
(Mak 16:19-20; Ap 1:9-12)

⁵⁰ Ma Yisu halom thêlô ba hi hayô Betani iniŋ loŋ ma hêv baŋ liŋ ba hêv mek hadêŋ thêlô. ⁵¹ Hêv mek denaŋ ma hatak thêlô ma ewa yani hathak leŋ ba hi. ⁵² Êŋ ma thêlô êbô yani ma ele i Jelusalem lôk leŋiŋmavi bêŋ anôŋ. ⁵³ Ma wak nômbêŋ intu sapêŋ ma êbô Wapômbêŋ êmô unyak mathen.

* **24:48:** Jon 15:27; Ap 1:8   * **24:49:** Jon 14:16; 15:26; Ap 1:4

Abô Mavi atu ba Jon hato Abô môñ

Jon hato kapya êntêk. Yani ma anyô Israeël te. Yani ma anyô havôv alim vêm ma hasopa Yisu. Yani ma Yisu anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju takatu te ba intu hato hathak nômtakatu ba habitak ba hayê hathak madaluk. Jon ma 'nê ku ali atu ba Yisu hathak lahaviñ bêñ anôñ' (Jon 13:23; 19:26; 20:2; 21:7, 20, 24).

Jon anêñ abô môñ hêk kapya êntêk ma hanañ hathak Yisu intu opalê. Ma hato kapya êntêk ek avômalô nesam ba nêñemimbiñ nena Yisu ma Mesia atu lôk Wapômbêñ anêñ Nakaduñ. Ma hato ek nêñemimbiñ ek neja lôkmala esak anêñ athêñ (Jon 20:31).

Hato hadêñ 87 AD la.

Abô habitak hatôm anyô

¹ *Sêbôk atu ba môñ anôñ ma Abô hamô. Ma Abô êñ hamô haviñ Wapômbêñ ba Wapômbêñ da intu abô êñ ² ba hamô haviñ Wapômbêñ hadêñ sêbôk ba môñ anôñ.

³ *Abô êñ intu Wapômbêñ hapesañ nômkama sapêñ hathak. Nômlate atu ba miñ habitak ami, êñ ma miñ yani hapesañ ami. ⁴ *Abô êñ hadum ba nômkama sapêñ habitak lôkmala. Ma lôkmala êñ ma avômalô iniñ deda. ⁵ *Deda êñ habi hayô hêk momañiniñ. Ma momañiniñ êñ hathôñ paliñ ba miñ hatôm êñjêk deda êñ loñ siñ ami.

⁶ *Ma Wapômbêñ hêv anyô te halêm ba anêñ athêñ nena Jon. ⁷ Yani halêm ek injik Abô deda êñ thô ek avômalô sapêñ nedanô ba nêñemimbiñ. ⁸ Yanida ma miñ deda êñ ami ma halêm ek injik thô iyom. ⁹ *Deda êñ halêm pik ba habi hayô hêk avômalô. Deda êñ ma deda anôñ.

¹⁰ Wapômbêñ bôk hapesañ avômalô hathak Abô êñ ba halêm pik. Ma donjom êthôñ paliñ denañ. ¹¹ Yani hi ek anêñ avômalô, ma miñ ewa yani thô ami. ¹² Ma avômalô takatu ba ewa yani thô lôk êvhaviñ ma hatak avômalô takêñ ek nimbital Wapômbêñ anêñ nali. ¹³ *Avômena takêñ ma Wapômbêñ da hapesañ loñôndê ba intu ibital yanida anêñ nali. Ma miñ ibital hatôm avômalô pik sapêñ atu ba ibital ami. Lôk anyô te miñ habi thêlô vê ami. Ma taluvi lo lami miñ idum ba ibital ami lôk miñ ibital hathak lami iniñ leniñhaviñ ami. Mi.

¹⁴ *Abô êñ intu habitak anyô ba halêm hamô haviñ yêlô ba bôk ayê nena anyô lôkmanñiñ anôñ. Yani ma wapôm anêñ ôdôñ biñ ba hik nômkama avanôñ thô hadêñ avômalô. Yani ma Lambô anêñ Nakaduñ donjom êñ iyom ba intu Lambô hêv lôkmanñiñ êñ hadêñ yani.

¹⁵ Jon hik anyô êñ thô ba halam, "Bôk yahanañ yôv hathak anyô êntêk êñ nena, 'Anyô te tem embeñ ya yam. Ma donjom yani hamô hadêñ sêbôk ba miñ yahabitak ami. Ba intu yani ma bêñ ek ya.' "

¹⁶ Yani ma lôkmanñiñ anôñ ba anêñ wapôm hêv liñ siñ ba halêm ek alalô lôbôlôñ ¹⁷ *aêntêk nena sêbôk ma hêv abô balabuñ hadêñ Mose lôk alalô. Yôv ma Yisu Kilisi halêm ba hik Lambô lôk anêñ wapôm thô. ¹⁸ *Anyô te miñ bôk hayê Wapômbêñ ami. Ma donjom Wapômbêñ anêñ Nakaduñ donjom êñ iyom intu Wapômbêñ ba hamô haviñ Lambô ma hik Lambô thô hadêñ alalô.

Jon anyô hathik ñañ hanañ anêñ ku bêñ

(Mat 3:1-12; Mak 1:7-8; Luk 3:15-17)

¹⁹ Israeël iniñ nê bêñbêñ takatu ba êmô Jelusalem êv nê êbôk da lôk avômalô Livai doho ba i hadêñ Jon ma

* **1:1:** Jon 17:5; 1Jon 1:1-2; ALK 19:13   * **1:3:** 1Ko 8:6; Kol 1:16-17; Hib 1:2   * **1:4:** Jon 5:26   * **1:5:** Jon 3:19   * **1:6:** Mat 3:1; Luk 1:13-17,76   * **1:9:** Jon 8:12   * **1:13:** Jon 3:3-6; 1Pi 1:23   * **1:14:** Plp 2:7   * **1:17:** Kis 34:28; Lom 6:14   * **1:18:** Kis 33:20; Jon 6:46; 1Ti 6:16

enañ hik yani liñ nena, “O ma opalê?”
²⁰ Ma yani miñ bônôñ ami ma hanañ bêtñ nena, “Ya ma miñ Mesia atu ba Wapômbêtñ hêv ek nê avômalô bulubiniñ ami. Mi anôñ.” ²¹ *Êñ ma enañ hik yani liñ, “Sêbôk ma enañ nena Elia tem êmôn vên ka Mesia emben yam. O êñ êntêk e?”

Ma hanañ, “Mi.”

“Sêbôk ma Mose hanañ nena plopet te tem êlêm. O êñ êntêk e?” *Lo 18:15-18*

Ma hanañ viyañ, “Mi.”

²² “Aêtñ ba o opalê? Onañ aisê esak oda? Onañ viyañ ek yêlô ana nanañ êndêtñ nê bêtñbêtñ.”

²³ Êñ ma Jon hawa plopet Aisaia anêtñ abô ba hanañ, “Ya ma kaêk atu ba halam halêm anêtñ loñ thiliv nena,

‘Nopesañ loñôndê ek Anyô Bêtñ êlêm.’” *Aisaia 40:3*

Hasam Aisaia anêtñ abô êñ yôv ma hanañ, “Ya êñ êntêk.”

²⁴ Vên ma Palisi takatu ba êlêm havin nê bêtñbêtñ ²⁵ enañ hik yani liñ, “O ma miñ Mesia lôk plopet ma Elia ami. Aisê ka huthik avômalô halôk ñañ?”

²⁶ Ma Jon hanañ viyañ, “Yahathik thêlô hathak ñañ, ma doñtom anyô te hamô mólô malêvôn ba mólô ôthôn ôpêtñ paliñ. ²⁷ *Yani ma ôpatu ba tem emben ya yam. Yani ma anyô lôk athêtñ bêtñ ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yapole anêtñ vakapô bokñgôp anêtñ yak vê ami.”

²⁸ Nôm êñ habitak anêtñ Betani hêk Jolodañ vi, loñ atu ba Jon hathak hathik avômalô halôk ñañ.

Yisu ma Wapômbêtñ anêtñ Boksipsip Nakaduñ

²⁹ *Haviyô hayañ ma Jon hayê Yisu halêm. Ma hanañ, “Ôngô, ôpêtñ ma Wapômbêtñ anêtñ Boksipsip Nakaduñ atu ba hêv ek nê avômalô pik iniñ kambom vê. ³⁰ *Yani ma ôpatu ba bôk yahanañ nena, ‘Anyô te tem emben

ya yam. Ma doñtom yani hamô hadêtñ sêbôk atu ba miñ yahabitak ami denañ. Ba intu yani ma bêtñ ek ya.’
³¹ Yada ma yahathôn ôpêtñ anêtñ ku paliñ. Ma doñtom yahalêm yahathik avômalô halôk ñañ ek yangik ôpêtñ thô êndêtñ avômalô Israêl.”

³²⁻³³ *Êñ ma Jon hanañ hathak nômlate atu ba bôk yani hayê yôv. Yani hanañ nena, “Sêbôk ma yahathôn ôpêtñ anêtñ ku paliñ. Ma doñtom Wapômbêtñ hêv ya ba yahalêm ek yasik avômalô êndôk ñañ. Ma yani hanañ hadêtñ ya nena, ‘Tem nôngô Lovak Mathêtñ êlêm anêtñ leñ ba êyô êmô anyô te. Ma ôpêtñ intu tem isik avômalô esak Lovak Mathêtñ.’ Wapômbêtñ bôk hanañ abô êñ hadêtñ ya. Êñ ma yahayê Lovak Mathêtñ hatak leñ ma halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô ôpêtñ. Yada yahayê nôm êñ.

³⁴ *Avanôn! Yada bôk yahayê nôm êñ. Ma yahanañ nena anyô êntêk ma Wapômbêtñ anêtñ Nakaduñ.”

Anyô doho ibitak Yisu anêtñ nê ku

³⁵ Haviyô hayañ ma Jon lôk anêtñ nê ku ju êmô loñ atu hathak loñbô.

³⁶ *Ma hayê Yisu halêm ma hanañ, “Ôngô, Wapômbêtñ anêtñ Boksipsip Nakaduñ atu intu.”

³⁷ Nê ku ju êñ elañô abô êñ ma i esopa Yisu. ³⁸ Êñ ma yani hik i liliñ ma hayê thai esopa yani ma hanañ hik thai liñ, “Mamu lemimhavin malê?”

Ma thai enañ, “Labai, hôêk êsê?” (“Labai” anêtñ ôdôn nena “Kêdônwaga”.)

³⁹ Ma Yisu hanañ, “Mamu nôlêm nôngô.”

Êñ ma thai i êyê loñ atu ba yani hamô. Nôm êñ habitak hadêtñ yangsin hatôm 4 kilok. Ma thai êmô havin yani aleba bôlôvôn.

⁴⁰ *Andulu ma Saimon Pita anêtñ yañ, yani ma Jon anêtñ anyô ku te atu ba halañô Jon anêtñ abô ba hi

* 1:21: Mal 4:5; Mat 11:14 * 1:27: Jon 1:15 * 1:29: Ais 53:6-7; 1Pi 1:18-19 * 1:30: Jon 1:15

* 1:32-33: Mat 3:16 * 1:34: Mat 3:17 * 1:36: Jon 1:29 * 1:40: Mat 4:18-20

hasopa Yisu. ⁴¹ Yani hayê Yisu vêm ma hi kethêḡ ba hapôm yaḡ Saimon ma hanaḡ, “Yêlô lêk ayê Mesia.” (Mesia anêḡ ôdôḡ nena “Kilisi, ôpatu ba Wapômbêḡ hêv ek nêḡ avômalô bulubiḡ”.)^{*} ⁴² *Ma Andulu hawa Saimon ba hi hadêḡ Yisu. Yisu hayê ma hanaḡ, “O Saimon, Jon nakaduḡ. O ma tem nendam nena Sipas.” (Athêḡ “Sipas” êḡ ma hatôm “Pita”. Ma athêḡ ju êḡ anêḡ ôdôḡ nena “valu”.)

Yisu dalam Filip lo Nataniel

⁴³ Haviyô hayaḡ ma Yisu hadum ek ni Galili ba hapôm Filip ma hanaḡ, “Ôlêm osopa ya.”

⁴⁴ Filip ma anyô Betsaida. Betsaida êḡ ma Andulu lo Pita iniḡ malak ôdôḡ. ⁴⁵ *Yani hapôm Nataniel ma hanaḡ nena, “Sêbôk ma Mose hato abô te hêk kapya balabuḡ hathak anyô te. Ma plopet doho bôk eto abô hathak ôpêḡ haviḡ. Ma yêlô lêk ayê yani yôv. Ôpêḡ ma Yisu anêḡ Nasalet, Josep nakaduḡ.”

⁴⁶ Ma Nataniel hanaḡ nena, “Malê mavi te tem imbitak Nasalet?”

Ma Filip hanaḡ, “Ôlêm nôḡgô.” Êḡ ma thai i.

⁴⁷ Ma Yisu hayê Nataniel halêm ma hanaḡ, “Avanôḡ! Ôpêntêk ma anyô Israeḡ mavi te. Yani ma abôyaḡ mi.”

⁴⁸ Ma Nataniel hanaḡ, “Hoyala ya aisê?”

Ma Yisu hanaḡ, “Filip miḡ dalam o ami denaḡ. Ma yahayê hômô alokwaḡ avi te ôdôḡ ba yahayala o.”

⁴⁹ *Nataniel halaḡ abô êḡ ma hanaḡ, “Kêdôḡwaga, o ma Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ ma avômalô Israeḡ iniḡ Kiḡ.”

⁵⁰ Ma Yisu hanaḡ, “Thatu yahayê hômô alokwaḡ ôdôḡ ba intu hôêvhaviḡ e? Ondaḡô! Nôm êḡ ma yaôna ek yaḡ atu ba tem ember yam.” ⁵¹ *Ma hanaḡ abô doho haviḡ nena, “Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ môlô. Tem môlô ôḡgô leḡ ekyav ma aḡela

nesak ba nêndôk ek ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ.”

2

Yisu hadum ba ḡaḡ habitak waiḡ

¹ Wak ju hale ba hi ma anyô te hawa avi te anêḡ Kena. Malak Kena êḡ hêk Galili kapô. Ma Yisu anêḡ talêbô hi haviḡ. ² Ma elam Yisu lôk anêḡ ḡê ku ba i haviḡ. ³ Avômalô inum waiḡ aleba thô. Ma Yisu anêḡ talêbô hanaḡ hadêḡ Yisu nena, “Nôḡgô! Thêlôniḡ waiḡ lêk thô.”

⁴ *Ma Yisu hanaḡ, “Avi bêḡ, honaḡ abô êḡ hadêḡ ya eka? Yenaḡ waklavôḡ mi denaḡ.”

⁵ Ma Yisu talêbô hanaḡ hadêḡ ḡê takatu ba eyabiḡ nôḡ nena, “Nodaḡô anêḡ abô ba nundum êtôm atu ba hanaḡ.”

⁶ Ma uḡ valu bahêvi ba lahavute hamô habobo thêlô. Uḡ te hatôm embalon ḡaḡ êtôm 100 lita la. Avômalô Israeḡ ethak ithik halôk ek nêḡnêḡ leḡniḡmavi êndêḡ Wapômbêḡ.

⁷ Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ ḡê eyabiḡ nôḡ nena, “Nonḡgasô ḡaḡ êndôk uḡ sapêḡ.” Ma eḡgasô halôk aleba hayô abôlêk siḡ.

⁸ Yôv ma hanaḡ hadêḡ thêlô, “Noja doho ba nôḡnêḡ êndêḡ anyô bêḡ atu hayabiḡ nôḡ.” Ma ḡê ku ewa ba i êv hadêḡ yani. ⁹ Anyô bêḡ êḡ hanum ḡaḡ atu ba Yisu hik liliḡ ba habitak waiḡ. Ma doḡtom miḡ hayala ami. Nê takatu ba ethakôv iyom intu eyala.

Yani hanum ba hason kambom ma dalam anyô hawa avi ba thai i daim dokte ¹⁰ ma hanaḡ, “Ethak êv waiḡ vasiḡ mavi hamôḡ ek avômalô inum aleba maleḡniḡ hataba êḡ ma miḡ êv waiḡ maniḡ haveḡ yam. Ma doḡtom waiḡ êntêk anêḡ vasiḡ ma vasiḡ anôḡ ek waiḡ yaḡ atu ba hamôḡ.”

¹¹ Yisu hadum nôḡ êḡ hamô Kena anêḡ Galili. Nôm êḡ ma lavôḡniḡ môḡ anôḡ atu ba hadum ek hik anêḡ lôkmaḡniḡ thô. Ma anêḡ ḡê ku êvhaviḡ

* **1:41:** “Mesia” ma abô Hiblu. “Kilisi” ma abô Glik. * **1:42:** Mat 16:18 * **1:45:** Lo 18:18; Ais 7:14; 9:6; Jer 23:5; Ese 34:23 * **1:49:** Mat 14:33; 16:16; Mak 3:11 * **1:51:** Stt 28:12 * **2:4:** Jon 7:30; 8:20 * **2:12:** Mat 4:13

yani. ¹² *Vêm ma Yisu lôk iviyan ma talêbô etak Kena ma êlôk ba i Kapaneam. Ma nê ku iviñ thêlô ba i êmô loñ êñ hatôm wak doho.

Yisu halupunij avômalô doho hêk unyak mathen kapô

(*Mat 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46*)

¹³ *Avômalô Israêl iniñ waklavôn te habobo anêñ athên nena Hale ba Hi. Ma Yisu hi daku Jelusalem ek ênjê waklavôn êñ. ¹⁴ Yani hi unyak mathen anêñ piklêvôn ma hayê avômalô etak bokmankao lôk sipsip ma menak bôbô ek nêñêm vuli ek nêmbôk êtôm da lôk nê takatu ba êwê nê loñ buyan iniñ valuselen hathak Hiblu iniñ valuselen êmô. ¹⁵ Êñ ma havuvi yak balawa te ba halupunij i lôk iniñ boksipsip lo bokmankao ma hêv i vê hêk unyak mathen ba i. Ma hakayan nê êñ iniñ balê ba valuselen hagililij mayaliv. ¹⁶ Ma hanañ hadên nê takatu ba etak menak bôbô ek nêñêm vuli nena, “Noja unim menak ba unu! Wakamik anêñ unyak ma loñ netak nômkama êmô ek nêñêm vuli e?”

¹⁷ Ma Yisu anêñ nê ku êyê nôm êñ ma lenjñhabi hathak abô te hêk Wapômbên anêñ kapy nena, “Yahêv lêlê ek anêm unyak ma yalenhaviñ unyak êñ bên anôn.”

Kapya Yen 69:9

¹⁸ Israêl iniñ nê bênbên êyê ma enañ, “Undum lavônij te ek injik o thô nena Wapômbên halam o ba hudum nôm êñ!”

¹⁹ *Ma Yisu hanañ viyan, “Nundiniñ unyak mathen êntêk, ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav esak loñbô.”

²⁰ Ma nê bênbên enañ, “Avômalô idum ku hatôm sondabên 46 ek elav unyak êntêk ma donjom mi denañ! Ma hatôm ondav wak lô iyom e?”

²¹ *Unyak mathen atu ba Yisu hanañ hathak êñ ma yanida liñkupik. ²² *Ba

Yisu haviyô hathak loñbô hêk nama ma anêñ nê ku lenjñhabi abô atu ba bôk hanañ. Êñ ma êvhaviñ abô atu ba hêk Wapômbên anêñ kapy lôk Yisu da hanañ.

²³ *Yani hamô Jelusalem ma hayê waklavôn atu ba anêñ athên nena Hale ba Hi. Ma avômalô bên anôn êyê lavônij takatu ba hadum ba êvhaviñ.

²⁴ Ma donjom Yisu miñ hêvhaviñ i ami. Hayala anyô sapên iniñ auk. ²⁵ Anyô te miñ hêv auk hadên yani hathak avômalô iniñ kobom ami. Mi, bôk hayala avômalô sapên iniñ kapôlônij.

3

Yisu hêv auk hadên Nikodimus

¹ *Israêl iniñ anyô bên te anêñ athên nena Nikodimus. Yani ma Palisi te. ² Bôlônôn ma hi hadên Yisu ma hanañ, “Kêdônwaga, hothak hudum lavônij lomaloma ba intu yêlô ayala nena Wapômbên hêv o ba hôlek hatôm kêdônwaga. Ma Wapômbên miñ hamô haviñ anyô te ami, êñ ma miñ hatôm indum lavônij êtôm atu ba hudum ami.”

³ *Ma Yisu hanañ viyan, “Yanañ avanôn biñ êndên môle. Ôpatu ba evathu hathak loñbô iyom intu tem êyô Wapômbên anêñ loñ lôkliñyak kapô.”*

⁴ Ma ôpên hanañ, “Aisê ka nembathu ôpatu ba bôk hayalôn yôn? Yani tem êndôk talêbô kapô ba nembathu esak loñbô e? Ma mi!”

⁵ *Ma Yisu hanañ viyan nena, “Yanañ avanôn biñ êndên môle. Ôpatu ba Wapômbên hathik hathak nãñ lôk Lovak Mathen hatôm evathu hathak loñbô, ôpên iyom intu tem imbitak êyô Wapômbên anêñ loñ lôkliñyak kapô. ⁶ *Avômalô pik ibitak hathak lami ibi i vê. Ma Wapômbên anêñ avômalô ibitak hathak Lovak Mathen habi i vê. ⁷ Ma aisê ka hoson hathak

* 2:13: Kis 12:1-27 * 2:19: Mat 26:61; 27:40 * 2:21: 1Ko 6:19 * 2:22: Luk 24:6-8; Jon 12:16

* 2:23: Jon 7:31 * 3:1: Jon 7:50; 19:39 * 3:3: Mat 18:3; 1Pi 1:23 * 3:3: Abô Glik “hathak loñbô” lôk “halêm anêñ vulin” thai luvi ma abô donjom iyom. Yisu anêñ auk nena “halêm anêñ vulin” ma donjom Nikodimus hason nena “hathak loñbô”. * 3:5: Ese 36:25-27 * 3:6: Jon 1:13

abô êntêk ba yahanañ hadêñ o nena 'nimbi o vê esak loñbô.' ⁸ Lovak da hathak hayuv hatôm anêñ lahaviñ ma holañô anêñ diñdiñ iyom. Ma doñtom hôthôn nena halêm anêñ êsê ba hi êsê. Ma nê takatu ba Lovak Mathen havathu i ma aêñ iyom."

⁹ Ma ôpêñ hanañ hik liñ hathak loñbô, "Nôm takêñ tem imbitak aisê?"

¹⁰ Ma Yisu hanañ, "Ai! O Israeël iniñ kêdônwaga bêñ ma hôthôn nôm êntêk paliñ, e?" ¹¹⁻¹³ Ya Anyô Anêñ Nakaduñ iyom intu yahatak malak leñ ba yahalêm. Ma anyôla miñ bôk hi loñ êñ ba hale halêm hathak loñbô ami. Yanañ avanôn biñ êndêñ môlô. Yêlô anañ hathak nôm takatu ba bôk ayala. Ma anañ bêñ hathak nôm takatu ba bôk ayê. Ma môlô miñ olañô yêlôaniñ abô ami. Lêk yahanañ abô doho hathak nômkama pik ek oyala Wapômbên anêñ auk. Ma môlô miñ ôêvhaviñ ami. Ba intu nômkama malak leñ tem miñ nônêmbiñ aêñ ami. ¹⁴ *Sêbôk ma avômalô Israeël êmô loñ thiliv ma umya bêñ anôn ethañ i. Êñ ma Mose hathôkwên umya dahô te hathak kôm ba hêv liñ hamiñ leñ ek avômalô nêgê ba nimbitak mavi. Wapômbên anêñ lahaviñ ba tem nêsôkwên ya Anyô Anêñ Nakaduñ ba nêñem liñ aêñ iyom ¹⁵ *ek avômalô takatu ba êvhaviñ tem neja lôkmala anôn atu ba nêñem êtôm wak nômbên intu sapêñ.

¹⁶ * "Wapômbên lahaviñ avômalô pik bêñ anôn ba intu hêv Nakaduñ doñtom êñ halêm ek ôpatu ba hêvhaviñ tem enja lôkmala anôn atu ba êmô êtôm wak nômbên intu sapêñ. Ma tem miñ ema ami. ¹⁷ *Wapômbên hêv Nakaduñ halêm pik ek nêñ avômalô bulubiñ. Ma miñ hêv ek indum abô ek injik avômalô vônô ami. ¹⁸ *Ôpatu ba hêvhaviñ Nakaduñ êñ ma Wapômbên miñ hathak hadum abô ek injik yani vônô ami. Ma ôpatu ba miñ hêvhaviñ Nakaduñ doñtom

êñ ami ma ôpêñ lêk hama yôv ek malê nena Wapômbên bôk hadum abô hathak yani yôv. ¹⁹ *Wapômbên hadum abô hathak avômalô pik aêntêk. Deda bôk halêm pik yôv. Ma avômalô idum kambom lomalama ba intu leñihaviñ momañiniñ ma êdô deda êñ. ²⁰ Deda tem injik avômalô iniñ kambom thô ma tem thêlô mama ba intu nê kambom ethak êpôlik ba miñ ibitak êyô deda kapô ami. ²¹ Ma doñtom ôpatu ba holañô Wapômbên anêñ abô nena avanôn, yani êñ ma hatôm hamiñ deda ba avômalô sapêñ êyê anêñ ku takatu ba hadum ma Wapômbên da hêv yani sa."

Jon anyô hathik ñañ hik Yisu anêñ ku thô

²² *Yôv ma Yisu lôk anêñ nê ku i Judia anêñ loñ kamuñ ma hamô haviñ anêñ nê ku wak doho. Ma thêlô ithik avômalô halôk ñañ. ²³⁻²⁴ Aionon hêk habobo Salim. Loñ êñ ma ñañ bêñ anôn hêk ba avômalô ibi thêthô i loñ êñ. Jon miñ hamô koladôn ami denañ, ba intu hamô loñ êñ ek isik thêlô. ²⁵ Ma anêñ nê ku lôk anyô Israeël te êkôki hathak auk nimbitak mabuñ êñjêk Wapômbên ma. ²⁶ Êñ ma nê ku i hadêñ Jon ma enañ, "Kêdônwaga! Ôpatu sêbôk ba hamô haviñ o hamô Jolodañ vi ba honañ abô bêñ anôn hathak yani. Ondañô! Ôpêñ lêk hathik avômalô halôk ñañ ba avômalô sapêñ i hadêñ yani!"

²⁷ Ma Jon hanañ, "Wapômbên da anêñ lahaviñ ba nômlate habitak aêñ hadêñ anyô te ma yôv. ²⁸ *Môlôda bôk olañô abô atu ba yahanañ. 'Ya ma ôpatu ba Wapômbên hêv hamôn ek yanañ êndêñ avômalô nena Mesia tem êlêm. Ya miñ Mesia ami.' ²⁹ Anyô te hawa avi te, êñ ma tem enja êtôm yanida anêñ. Ma doñtom yapmalô ma tem êtôm ôpêñ anêñ anyô môlô atu ba imiñ ek embatho yani loñ. Ba holañô ôpêñ anêñ abô ma tem lamavi

* **3:14:** Nam 21:9; Jon 8:28; 12:32   * **3:15:** Jon 20:31   * **3:16:** Jon 3:36; 10:28; Lom 5:8; 8:32; 1Jon 4:9-10   * **3:17:** Luk 19:10   * **3:18:** Jon 5:24   * **3:19:** Jon 1:5,9; 8:12   * **3:22:** Jon 4:1-2
* **3:28:** Mat 11:10; Jon 1:20

iyom. Ma yada intu hatôm yapmalô êḡ. Ba intu lêk yalenḡmavi bêḡ anôḡ hamô yakapôlôḡ siḡ. ³⁰ Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ba yani habitak anyô bêḡ, ma yada yahabitak anyô oyaḡ.”

³¹ * “Ôpêḡ bôk hamô leḡ ba halêm, yani ma bêḡ anôḡ ek avômalô pik sapêḡ. Ôpatu ba hamô pik êntêk, ôpêḡ ma anyô pik ba intu hanaḡ abô hathak nômkama pik iyom. Avanôḡ! Ôpatu ba halêm anêḡ malak leḡ, ôpêḡ ma bêḡ anôḡ ek avômalô pik sapêḡ. ³² *Yani hanaḡ hathak nômkama takatu ba yanida bôk hayê lo halaḡô bêḡ. Ma avômalô miḡ êvhaviḡ abô êḡ ami. ³³⁻³⁴ Wapômbêḡ bôk hêv Lovak Matherḡ ba hamô ôpêḡ kapô siḡ ba halêm hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô. Ba intu ôpatu ba hêvhaviḡ yani ma hik thô nena Wapômbêḡ ma hanaḡ abô avanôḡ iyom. ³⁵ *Lambô lahaviḡ Nakaduḡ ba hêv nômkama sapêḡ ek eyabiḡ. ³⁶ *Ôpatu ba hêvhaviḡ Nakaduḡ lêk hawa lôkmala atu ba tem nêmo êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma ôpatu ba havôliḡ dôḡ hadêḡ Nakaduḡ ma Wapômbêḡ bôk hadum abô yôv ba ôpêḡ lêk hawa vovaḡ. Ba intu tem miḡ enja lôkmala ami.”

4

Yisu hanaḡ abô haviḡ avi Samalia te

¹⁻² *Yisu da miḡ hathak hathik avômalô ami. Avômalô takatu ba leḡḡhaviḡ nesopa Yisu i hadêḡ anêḡ ḡê ku ek nisik i êndôk ḡaḡ. Ma Palisi elanô nena avômalô bêḡ anôḡ i hadêḡ Yisu ek isik i. Ma Jon anêḡ lêk auviḡna. ³ Yisu halaḡô abô êḡ ma hayê nena Palisi lêk ititiḡ anêḡ ku ba intu hatak Judia ma havôhi Galili.

⁴ Ma loḡôndê atu ba hi Galili ma hi Samalia haviḡ. ⁵ *Êḡ ma yani havenḡ ba hi hayô Samalia iniḡ malak lôḡ te ba elam nena Sika. Loḡ êḡ ma habobo pik sêbôk ba Jekop hêv hadêḡ

nakaduḡ Josep. ⁶ Ma Jekop bôk halav ḡaḡ lôv te hamô loḡ êḡ. Yisu havenḡ aleba wاكلêvôḡ biḡ ma hayô ḡaḡ lôv êḡ ma yani lêk vau ba halôk hamô biḡ. ⁷⁻⁸ ḡê ku lêk i malak ek nênem vuli nômkama. Ma avi Samalia te halêm ek enja ḡaḡ. Ma Yisu hanaḡ hadêḡ avi êḡ, “ḡaḡ ek yanum.”

⁹ *Avômalô Islael ethak êpôlik ek avômalô Samalia ba intu avi êḡ hanaḡ, “O ma Islael ma ya ma avi Samalia. Ma aisê ka honaḡ nena ḡaḡ êlêm ek unum?”

¹⁰ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ avi êḡ, “Hoyala nômkama mavi atu ba Wapômbêḡ hêv lôk hoyala ôpatu ba hanaḡ, ‘ḡaḡ ek yanum’, êḡ ma tem onan injik yani liḡ ek nêḡ ḡaḡ lôkmala êndêḡ o.”

¹¹ Ma avi êḡ hanaḡ hadêḡ yani, “Anyô Bêḡ, lôv êntêk ma daim ba anêḡ unḡ onja ḡaḡ êsê? Ma ḡaḡ lôkmala êḡ tem onja anêḡ êsê? ¹² *Yêlôaniḡ bumalô Jekop hêv ḡaḡ lôv êntêk hadêḡ yêlô. Ma yanida lôk nali lôk anêḡ bokmanḡkao sapêḡ inum halôk ḡaḡ lôv êntêk. Ma anêḡ ḡaḡ ma mavi anôḡ ek ḡaḡ êntêk lôk o ma bêḡ ek Jekop e?”

¹³ Ma Yisu hanaḡ, “ḡaḡ êntêk ba inum ma tem nesakmuniḡ esak loḡbô. ¹⁴ *Ma donḡtom ôpatu ba hanum ḡaḡ atu ba yahêv ma miḡ hatôm esakmuniḡ esak loḡbô ami. Lôk ḡaḡ êḡ ma tem imbitak êtôm ḡaḡ onan te êḡḡêk o kapôlôm ba nêḡ lôkmala anôḡ atu ba tem êmo êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.”

¹⁵ Ma avi êḡ hanaḡ hadêḡ Yisu, “Anyô bêḡ, nêḡ ḡaḡ êḡ êndêḡ ya ek miḡ yasakmuniḡ esak loḡbô ami. Lôk miḡ yalêm loḡ êntêk ek yanja ḡaḡ esak loḡbô ami.”

¹⁶ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani, “Nu ondam vônim êlêm.”

¹⁷ Ma avi êḡ hanaḡ, “Ya anyô mi.”

Ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani, “Lêk honaḡ avanôḡ nena o anyô mi. ¹⁸ Sêbôk ma vônim bahenḡvi. Ba anyô

* **3:31:** Jon 8:23   * **3:32:** Jon 3:11   * **3:35:** Mat 11:27; Jon 5:20   * **3:36:** Jon 3:16-18; 1Jon 5:12
 * **4:1-2:** Jon 3:22   * **4:5:** Stt 33:19; Jos 24:32   * **4:9:** Esr 4:1-5   * **4:10:** Jon 7:37-38; ALK 21:6
 * **4:12:** Jon 8:53   * **4:14:** Jon 6:35

atu ba lêk hômo haviņ yani ma miņ vônim ami. Lêk honaņ abô avanônġ!”

19 Ma avi êġ hanaņ hadêġ yani, “Anyô bêġ, lêk yahayala nena o ma plopet te. 20 *Yêlôaniņ bumalô ethak êv yeġ halôk dumlolê êntêk. Ma doņtom mólô avômalô Israeġ onaņ nena Wapômbêġ lahaviņ alalô nanêm yeġ êndôk Jelusalem.”

21 Ma Yisu hanaņ, “Livônġ! Ondaņô! Wak te ma tem miņ mólô nôniem yeġ ek Wakamik êndôk dumlolê êntêk lo Jelusalem ami. 22 *Mólô avômalô Samalia ma ôthônġ ôpatu ba ôêv yeġ hadêġ. Ma Wapômbêġ hêv anyô Israeġ te ek nêniem avômalô bulubiņ ba intu yêlô avômalô Israeġ ayala ôpatu ba yêlô êv yeġ hadêġ yani.

23-24 * “Wapômbêġ ma lôkmala anêġ ôdônġ. Ba intu Wapômbêġ habôlêm avômalô takatu ba êv yeġ ek injiki thô nena thêlô bôk ewa Wapômbêġ anêġ lôkmala anônġ yôv. Aêġ ba avômalô takatu ba êvhaviņ Wapômbêġ intu nêniem yeġ aêġ. Ma waklavônġ atu ba nôniem êġ imbitak intu tem imbitak. Ma lêk hayô yôv.”

25 Ma avi êġ hanaņ hadêġ Yisu, “Yahayala nena Mesia tem êlêm ma tem injik nômkama sapêġ thô êndêġ alalô.” (Ma “Mesia” êġ intu elam nena “Kilisi”.)

26 *Ma Yisu hanaņ hadêġ yani, “Ôpatu ba hanaņ abô hadêġ o ma yani êġ.”

27 Enaņ abô denaņ ma Yisu anêġ ġê ku êvô êlêm hathak loņbô ma êyê Yisu hanaņ abô haviņ avi êġ ba esonġ kambom. Ma doņtom thêlô bônônġ ma miņ enaņ hik yani liņ nena, “Lemhaviņ malê?” mena “Honaņ abô haviņ avi êntêk eka?”

28 Êġ ma avi êġ hatak anêġ uņ hawa ŋaņ hamô ma havôhi malak ôdônġ hathak loņbô. Ma hanaņ hadêġ avômalô nena, 29 “Mólô nôlêm ôņġô anyô te! Nôniem takatu ba bôk yahadum yôv ma yani hayala ba hanaņ bêġ

hadêġ ya. Betha yani ma Mesia atu la.” 30 Avômalô elanġ abô êġ ma etak malak ba i hadêġ Yisu.

31 Avi Samalia hamô malak denaņ ma ġê ku enaņ hadêġ Yisu nena, “Kêdônġwaga, noņgwaņ nôniem.”

32 Ma hanaņ, “Yenaņ nôniem hamô ek yagnaņ ma mólô ôthônġ nôniem êġ paliņ.”

33 Êġ ma ġê ku enaņ hadêġ thêlôda nena, “Betha anyôla lêk hêv nôniem hadêġ yani la?”

34 *Ma Yisu hanaņ hadêġ thêlô, “Yenaņ nôniem êntêk. Tem yasopa Wapômbêġ anêġ lahaviņ ba yandum anêġ ku lôkthô atu ba hêv ya ba yahalêm. 35 *Mólô othak onaņ, ‘Ayôn ayova iyom hêk, êġ ma tem nôniem injik anônġ ba alalô naja.’ Yanaņ êndêġ mólô! Malemim ekyav ba ôņġô ku katô! Nôniem lêk hik anônġ yôv! 36 Ôpatu ba halav nôniem ma hawa anêġ vuli. Yani halav nôniem anônġ ek nôniem sapêġ êġ neja lôkmala anônġ atu ba tem nêniem êtôm wak nômbêġ intu sapêġ ek anyô havatho nôniem lôk anyô halav nôniem thai luvi leņiņmavi. 37 Aêġ ba abô êntêk ma abô avanônġ. ‘Anyô yaņ habaņ ku ba havatho ma anyô yaņ halav anêġ anônġ.’ 38 Yahêv mólô ba u ek noja nôniem êmô ku atu ba miņ bôk mólô udum ku êġ ami. Anyô vi idum ku êġ. Ma mólô u olav anônġ iyom.”

39 Avômalô Samalia bêġ anônġ êmô malak êġ ba elanġ avi êġ hanaņ, “Nôniem takatu ba bôk yahadum yôv ma yani hayala ba hanaņ bêġ hadêġ ya!” Ba intu thêlô êvhaviņ Yisu. 40 Êġ ma ġê Samalia takêġ êlêm enaņ hik yani liņ, “Ômô imbiņ yêlô wak doho!” Ma yani hamô haviņ thêlô hatôm wak ju. 41 Ma hanaņ abô haviņ i ba intu bêġ anônġ êvhaviņ yani.

42 *Ma thêlô enaņ hadêġ avi êġ nena, “Sêbôk yêlô alanġ anêniem abô ba êvhaviņ. Ma lêk yêlôda alanġ anêġ abô ma ayala nena avanônġ. Ôpêġ ma

* 4:20: Lo 12:5-14; Sņġ 122:1-5 * 4:22: 2Kinġ 17:29-41; Ais 2:3; Lom 9:4-5 * 4:23-24: Lom 12:1; 2Ko 3:17; Plp 3:3 * 4:26: Mak 14:61-62 * 4:34: Jon 6:38 * 4:35: Luk 10:2 * 4:42: 1Jon 4:14

ôpatu ba tem nê m avômalô pik bulu-
biņ.”

*Yisu hadum anyô bêņ te nakaduņ
mavi*

43-45 *Wak ju hale ba hi ma hatak
loņ êņ ma hi Galili. Ma avômalô
Galili doho bôk êmô Jerusalem hadêņ
waklavôņ Hale ba Hi ba intu êyê nô m
takatu ba hadum. Aêņ ba hayô Galili
ma ewa yani thô. Ma donjom ewa
yani thô oyaņ hathak nêgê nômbithi
iyom ba intu hatôm abô atu ba Yisu
hanaņ nena plopet ma athêņ mi hêk
iniņ malak ôdôņ. 46 *Hamô Galili
vêm ma havôhi Kena loņ atu ba bôk
hadum ņaņ ba habitak waiņ. Kena
ma hamô Galili kapô. Ma anyô bêņ te
hamô Kapaneam ba namalô hapôm
lijij ba hadum ek ema. 47 *Ôpêņ ha-
laņô nena Yisu bôk hatak Judia ma
lêk hamô Galili. Êņ ma hi hadêņ Yisu
ba halaņ hadêņ yani nena ni indum
namalô mavi.

48 *Aêņ ba Yisu hathaņ yani aêntêk,
“Môlô lemha viņ yandum lavôņiņ
lôk nômbithi lomaloma ek môlô
nônê mimbiniņ ya e?”

49 Êņ ma anyô bêņ êņ hanaņ hadêņ
Yisu, “Anyô bêņ, ôlê m kethen! Yenaņ
okna tem ema!”

50 *Ma Yisu hanaņ hadêņ yani, “On-
denu! Nalummalô tem êmô lôkmala.”

Yôv ma ôpêņ hêvhaviņ Yisu anêņ
abô ba hi 51 ma anêņ nê ku êpôm yani
ba enaņ nena, “Nalummalô hamô
lôkmala.” 52 Êņ ma yani hanaņ hik
thêlô liņ nena wakma alê intu okna
êņ mavi. Ma enaņ, “Wakbôk yaņsiņ
hatôm 1 kilok ma lijij êņ hatak yani.”

53 Ma lambô lahabi nena wakbôk
atu ba hatôm wakma êņ ma Yisu
hanaņ hadêņ yani nena, “Nalummalô
tem êmô lôkmala.” Ba intu yani lôk
anêņ avômalô sapêņ êvhaviņ.

* 4:43-45: Mat 13:57; Jon 2:23 * 4:46: Jon 2:1-11 * 4:47: Mat 8:5-6 * 4:48: Jon 2:18; 1Ko
1:22 * 4:50: Mat 8:13 * 4:54: Jon 2:11 * 5:3-4: Nê lôkauk vi enaņ nena abô doho atu ba Jon
hato ma hêk denaņ. Abô êņ ma aêntêk: Nê lijij takatu ba êk balê ek eyabiņ Anyô Bêņ anêņ aņela te halôk
ba hadum kasuk êņ liņaliņ. Ma ôpatu ba halôk kasuk kapô hamôņ tem imbitak mavi. * 5:8: Mat 9:6
* 5:10: Neh 13:19; Jer 17:21

54 *Yisu bôk hatak Judia ba hi Galili
ma hadum lavôņiņ yaņ êņ ek hik thô
nena Wapômbêņ hêv yani ba halê m.

5

Anyô lijij Betesda te

1 Vêm ma Yisu hi daku Jerusalem ek
ênjê avômalô Islael iniņ waklavôņ te.
2 Kasuk te hêk Jerusalem ba avômalô
Islael elam nena Betesda. Kasuk êņ
hêk habobo Jerusalem anêņ badêņ
abôlêk atu ba elam nena Sipsip iniņ
Unyak Abôlêk. Ba kapo daņ êyô êmô
bahaņvi hêk loņ êņ. 3-4 Ma nê lôk
lijij hatôm nê malaņiņ pusip lôk nê
veņiņ kambom ma nê ivuviņ ethak
êk kapo daņ takêņ.* 5 Ma anyô te
hawa lijij havuviņ ba hêk kapo daņ
êņ te hatôm sondabêņ 38. 6 Yisu hayê
ôpêņ ma hayala nena lijij bôk hamô
bô ba hanaņ hik yani liņ, “Lemhaviņ
umbitak mavi e?”

7 Ma ôpêņ hanaņ viyaņ, “Anyô bêņ,
kasuk hathak liņaliņ ma anyôla miņ
hamô ek nê m ya sa ami. Yahadum ek
yandôk êmôņ ma donjom anyô vi êlôk
êmôņ ek ya.”

8 *Êņ ma Yisu hanaņ hadêņ yani,
“Umbiyô umiņ! Ma onja anê m yê m ba
nu!” 9 Kethen oyaņ ma yani habitak
mavi ba hawa anêņ yê m ba hi.

Wak êņ ma Sabat. 10 *Ba intu
Islael iniņ nê bêņbêņ enaņ hadêņ
anyô havuviņ atu ba lêk habitak mavi
nena, “Lêk ma Sabat! Abô balabuņ
hatip ek miņ onja yê m ba omben
ami.”

11 Ma ôpêņ hanaņ viyaņ, “Ôpatu ba
hadum ya mavi hanaņ nena, ‘Onja
anê m yê m ba nu.’ ”

12 Ma thêlô enaņ hik yani liņ,
“Opalê intu hanaņ nena onja anê m
yê m ba nu?”

13 Avômalô bêņ anôņ êmô loņ êņ ba
Yisu hêv i vê menaņna ba hi. Ba intu
ôpêņ hathôņ nena opalê.

14 Yôv ma Yisu habitak hayô unyak mathen anêñ piklêvôn ma hayê ôpêñ hamô ma hanañ, “Ondañô. O lêk mavi hathak loñbô ba otak anêm kambom. Yakô malain bêñ yan tem êpôm o.” 15 Êñ ma ôpêñ hi hanañ hadêñ Israeñ ininñ nê bêñbêñ, “Yisu ma ôpatu ba hadum ya mavi.”

16 Yisu hadum nôñ takêñ hadêñ Sabat. Ba intu Israeñ ininñ nê bêñbêñ ethañ yani. 17 Ma Yisu hanañ, “Wakamik hathak hadum ku wak nômbêñ intu sapêñ ba hadum ku takêñ denañ. Ba intu ya tem yandum ku aêñ iyom.” 18*Israeñ ininñ nê bêñbêñ elañô abô êñ ma êyê nena Yisu lêk habulin abô balabunñ hathak Sabat ba hadum ku. Ma halam Wapômbêñ nena Lambô ma yanida hadum i hatôm Wapômbêñ. Ba intu leñinmaninñ kambom ba êbôlêm auk ek nijik yani vônô.

Yisu ma Wapômbêñ Nakadun

19 *Ma Yisu hanañ hadêñ nê bêñbêñ, “Yanañ avanônñ binñ êndêñ mólô. Ya ma Nakadun. Ma malê atu ba Lambô hadum ma tem Nakadun indum aêñ iyom. Ya minñ hatôm yandum nômlate êtôm yenañ auk ami. Aêñ ba nômkama sapêñ atu ba yahayê Wakamik hadum ma tem yasopa. 20 Wakamik lahavinñ ya anêñ Nakadun ba hik nômkama takatu ba yani hadum thô hadêñ ya. Aêñ ba Nakadun hatôm indum nôñ takatu ba Lambô hadum. Ma tem injik ku mavi bêñ anônñ thô êndêñ Nakadun ba indum mólô nosonñ kambom ek ku yanñ sêbôk. 21 Wakamik hathak hik nê ñama linñ ba hêv lôkmala hadêñ i. Ma aêñ iyom ma ya Nakadun tem yanêm lôkmala êndêñ avômalô êtôm yada yalenñhavinñ. 22 *Ma wakamik hatak ku nedañô avômalô ininñ abô halôk yabahañ. Ma yanida minñ hadum ku êñ ami. Aêñ ba lôkmala atu ba Wakamik hêv ma tem yanêm aêñ iyom 23*ek avômalô takatu ba elovak

Nakadun vibinñ intu elovak Lambô aêñ iyom. Ma nê takatu ba êpôlik ek ya intu êpôlik ek Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm.

24 * “Yanañ avanônñ binñ êndêñ mólô. Ôpatu ba halañô yenañ abô ba hêvñhavinñ Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm ma lêk hawa lôkmala atu ba tem êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ yôv. Ma Wapômbêñ tem minñ indum abô ek yani ba ema ami. Yani bôk hatak ñama yôv ba lêk hamô lôkmala anônñ. 25 Yanañ avanônñ binñ êndêñ mólô. Avômalô ñama tem nedañô ya Wapômbêñ anêñ Nakadun anêñ abô. Ma avômalô takatu ba esopa ma tem nêñmô lôkmala. Wak te ma nôñ takêñ tem imbitak. Ma wak êñ lêk hayô yôv.

26 “Wakamik ida hamô lôkmala ba hadum ba ya Nakadun yahamô lôkmala aêñ iyom. Ba intu hatôm yanêm lôkmala êñ êndêñ avômalô. 27 Ma ya ma Anyô Anêñ Nakadun atu. Aêñ ba hatak ya ek yandum ku yandañô avômalô ininñ abô.

28 “Mólô minñ nosonñ esak yenañ abô êntêk ami. Wak te am ka tem nê ñama nedañô ya Nakadun yalenñselo 29 *ba nimbiyô esak loñbô. Ma thêlô takatu ba bôk idum mavi ma tem nêñmô lôkmala. Ma vi atu ba bôk idum kambom ma tem nêpôm abô ba nema. 30 *Yada minñ hatôm yandum nômlate êtôm yada yenañ auk ami. Yahasopa Wakamik anêñ auk atu ek yandañô avômalô ininñ abô ek yanêm lôkmala mena ñama êndêñ i la. Yahasopa Wakamik anêñ lahavinñ, ôpatu ba hêv ya ba yahalêm. Ma yada minñ yahasopa yenañ yalenñhavinñ ami. Ba intu yenañ abô yahadum ma thêthônñ.

Anyô vi evatho Yisu anêñ abô loñ

31 “Yahavatho yenañ abô loñ êñ ma tem minñ avômalô nêñmimbinñ ya ami. 32 Ma donñtom anyô yanñ bôk havatho yenañ abô loñ yôv. Ma yahayala nena anêñ abô atu ba hanañ hathak ya ma avanônñ.

* 5:18: Mat 26:4; Jon 7:1; 10:30 * 5:19: Jon 5:30 * 5:22: Jon 5:27; Ap 10:42 * 5:23: Plp 2:10-11; 1Jon 2:23 * 5:24: Jon 3:15-18 * 5:29: Dan 12:2; Mat 16:27; Ap 24:15 * 5:30: Jon 5:19; 6:38

³³ “Sêbôk ma môlô onañ hik Jon lij hathak ya ba yani bôk hanañ abô avanônj. ³⁴ Ma anyô pik te hatôm embatho yenañ abô lonj e? Yahanañ hathak Jon anêñ abô êñ ek môlô noja bulubiñ. ³⁵ Jon ma hatôm atum lam atu ba êtôm ba hêv deda. Ma môlô othak ôlêlêk am hathak anêñ deda êñ sawa bidonj iyom.

³⁶ * “Ma donjom yahadum ku takatu ba Wakamik hêv hadêñ ya ba intu hik thô nena Wakamik hêv ya ba yahalêm. Ba ku êñ ma hamônj ek Jon anêñ abô. ³⁷⁻³⁸ *Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu hik ya thô. Ma môlô miñ ôêvhaviñ ya ami. Aêñ ba môlô miñ bôk olañô Wakamik laselo lôk ôyê yani thohavloma ami ma anêñ abô miñ hêk haviñ môlô ami aêñ iyom. ³⁹ *Môlô othak utitiñ Wapômbêñ anêñ kapy ba osoñ nena tem nê m lôkmala atu ba nê m ô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ êndêñ môlô. Abô êñ ma hik ya thô, ⁴⁰ ma donjom môlô ôdô nosopa ya ek noja lôkmala anônj êñ.

⁴¹ “Ya miñ yahanañ abô êñ ek avômalô nebam ya ami. ⁴² Ma donjom yahayala môlô! Môlô miñ lemimhaviñ Wapômbêñ ami. ⁴³ Wakamik hêv ya ba yahalêm ek yanañ anêñ abô bêñ. Ma môlô ôpôlik hathak ya. Ma donjom anyô te halêm ba hanañ yanida anêñ abô, êñ ma môlô othak owa yani thô! ⁴⁴ Môlô othak ôêv athêñ lôkmanjiñ hadêñ ôpatu ba lahaviñ môlô. Ma donjom miñ môlô malemkilik hathak Wapômbêñ donjom atu anêñ lamavi ami. Êñ ma tem nô nê m imbiñ aisê?

⁴⁵ “Môlô othak ôêv malem hadêñ Mose. Ma donjom tem enañ môlô bêñ. Ba intu miñ môlô lemimimbi nena tem yanañ môlô bêñ imiñ Wakamik ma ami. Mi anônj! ⁴⁶ *Mose bôk hato abô hathak ya yôv. Aêñ ba môlô ôêvhaviñ Mose anêñ abô, êñ ma tem nô nê m imbiñ ya imbiñ. ⁴⁷ Ma donjom môlô miñ ôêvhaviñ abô atu ba yani

hato ami. Ba intu môlô miñ ôêvhaviñ yenañ abô haviñ ami.”

6

Yisu havakônj anyô hatôm 5,000
(*Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17*)

¹ Yôv ma Yisu hi kasukthôm Galili anêñ danj vi. Kasuk êñ anêñ athêñ yañ nena Taibelias. ² Ma avômalô bêñ anônj bôk êyê lavônjiñ takatu ba hadum hathak avômalô lijiñ ba intu esopa yani. ³ Yisu hathak dum ba hi ma halôk hamô biñ haviñ anêñ nê ku. ⁴ Avômalô Israêl iniñ waklavônj elam nena Hale ba Hi habobo.

⁵ Ma Yisu hayê avômalô bêñ anônj êlêm ma hanañ hadêñ Pilip, “Alalô nanêm vuli polom embeñ êsê ek nabakônj avômalô takêntêk?” ⁶ Yani hayala nô m atu ba tem yani indum ba intu hanañ ek eyala Pilip anêñ auk iyom.

⁷ Ma Pilip hanañ viyañ, “Alalô nandum ku êtôm ayônj bahenji ba lahavulô la anêñ vuli ma miñ hatôm nanêm polom vuli ek avômalô tomtom nejañ dokte dokte ami!”

⁸ Êñ ma nê ku te anêñ athêñ nena Andulu, Saimon Pita anêñ yañ molok, hanañ nena, ⁹ “Nô ngô okna êntêk anêñ polom bali yaônena bahenji lôk alim yaôna lokwanju. Ba nô m êñ hatôm avômalô nô mbêñ êntêk e?”

¹⁰ Ma Yisu hanañ, “Nonañ êndêñ avômalô ek nê ndôk nê m ô biñ.” Kamuj bêñ anônj hamô lonj êñ ba anyô sapêñ êlôk ê m ô. Thêlô hatôm 5,000. ¹¹ Êñ ma Yisu hawa polom ma hateñ mek ba havani hatôm thêlônjiñ lenjiñ haviñ vê m ma hadum aêñ hathak alim ju atu haviñ.

¹² Thêlô eyañ ba lenjiñ viyak ma Yisu hanañ hadêñ anêñ nê ku nena, “Môlô nusup nô m wata sapêñ esak donjom ma miñ nô mbi ni ami.” ¹³ Êñ ma isup polom wata ba etak halôk vak sam hatôm laumiñ ba lahavuju.

* 5:36: Jon 3:2; 14:11 * 5:37-38: Mat 3:17; Jon 5:32; 8:18 * 5:39: Luk 24:27 * 5:46: Ap 3:22

* 6:14: Lo 18:15,18

14 *Ma avômalô éyé lavôñiñ êñ ba enañ, “Avanôn! Sêbôk ma enañ nena plopét te tem êlêm. Ma êntêk lêk halêm yôv.” 15 *Êñ ma idum ek nebalon yani ek imbitak êtôm iniñ kiñ. Ma hayala iniñ auk êñ, ba intu hatak lonj êñ ma havôhi dum atu hathak lonjbô.

*Yisu havenj kasukthôm anêñ dômlê
(Mat 14:22-33; Mak 6:45-52)*

16 Yanşin ma anêñ nê ku i tamu kasukthôm anêñ dañ. 17 Bôlôvôn ma miñ Yisu hayô ek thêlô ami. Ma thêlô iyom ethak yeñ ba i tuvulu Kapaneam. 18 Ma lovak bêñ te hayuv ba kasuk hik bêñ. 19 Thêlô ivusiñ yeñ ba i hatôm 6 kilomita la. Ma éyé Yisu havenj kasukthôm anêñ dômlê ba halêm habobo yeñ ba hadum thêlô êkô kambom. 20 Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Yada êntêk! Miñ nôkô ami.” 21 Êñ ma thêlô leñinmavi ba êlôk ek yani ni yeñ kapô. Ma kasana ma yeñ hi hathak liñdañ.

22 Haviyô hayañ ma avômalô takatu ba êmô kasukthôm anêñ dañ vi tuvulu eyala nena wakbôk ma yeñ doñtom iyom hamô ba nê ku iyom ethak yeñ êñ ba i. Ma Yisu miñ hathak yeñ êñ havin anêñ nê ku ba hi ami ma mi. 23 Êñ ma avômalô Taibelias iniñ yeñ doho êlêm ebobo lonj atu ba Anyô Bêñ hava polom liñ halôk ba thêlô eyañ. 24 Ma avômalô éyé nena Yisu lôk anêñ nê ku miñ êmô ami. Êñ ma thêlô ethak yeñ ba i Kapaneam ek nêmbôlêm Yisu.

Yisu ma polom lôkmala

25 Avômalô i êpôm Yisu hêk lonj atu ma enañ, “Kêdônwaga, anğê te intu hôlêm lonj êntêk?”

26 Ma Yisu hanañ nena, “Yanañ avanôn biñ êndêñ mólô. Mólô bôk oañ polom aleba lemimviyak. Ba intu mólô ôbôlêm ya. Ma lavôñiñ ma mólô bôk ôyé ma doñtom ôthôn paliñ denañ. 27 *Nundum ku ek noja nôm atu ba tem nêmbôlêm ba

nêmbôlêm wak nômbêñ intu sapêñ. Wakamik Wapômbêñ bôk havak sêk hayô hêk ya Anyô Anêñ Nakaduñ ba tem nêmbôlêm mólô. Ma miñ malemkilik esak nômbôlêm atu ba tem epalê ami!”

28 Êñ ma thêlô enañ, “Wapômbêñ lahavinj yêlô nandum ku malê?”

29 *Ma Yisu hanañ, “Wapômbêñ anêñ ku nena nômbêmbinj ôpatu ba yani hêv ba halêm.”

30-31 *Êñ ma thêlô enañ hik yani liñ, “Undum lavôñiñ te ek yêlô nagê ma tem nanêmbin anêmbô. Mose bôk hêv mana hadêñ yêlôaniñ bumalô ba eyañ hamô lonj thiliv ba eto aêntêk, ‘Yani hêv polom anêñ malak leñ hadêñ avômalô ba eyañ.’ *Etak Ijip 16:4*

Ma o, tem undum lavôñiñ alê yañ?”

32-33 Ma Yisu hanañ, “Yanañ avanôn biñ êndêñ mólô nena Anyô Bêñ hêv anyô te ba halêm anêñ malak leñ ba hêv lôkmala hadêñ avômalô hatôm polom anôn. Ba intu Wakamik iyom hêv nômbôlêm anêñ malak leñ hadêñ mólô. Ma miñ Mose hêv ami.”

34 Êñ ma thêlô enañ, “Anyô Bêñ, wak nômbêñ intu sapêñ ma nêmbôlêm êñ êndêñ yêlô.”

35 *Êñ ma Yisu hanañ, “Ya ma polom lôkmala. Ôpatu ba halêm hadêñ ya ma tem miñ ema kisi ami. Ma ôpatu ba hêvhavinj ya ma tem miñ esakmuniñ ek inum ñañ ami. 36 Ma doñtom bôk yahanañ hadêñ mólô yôv. Mólô lêk ôyé ya ma miñ mólô ôêvhavinj ami. 37-40 *Lêk yahalêm anêñ malak leñ ek yasopa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm anêñ lahavinj. Ma miñ yahalêm ek yasopa yada yenañ yalenhavinj ami. Avômalô takatu ba éyé ya Nakaduñ ba êvhavinj ma tem neja lôkmala anôn atu ba nêmbôlêm wak nômbêñ intu sapêñ. Ma pik lo leñ anêñ dañ ma tem yanğik thêlô liñ. Êntêk ma Wakamik anêñ lahavinj. Ba intu miñ hatôm yatak avômalô takatu

* 6:15: Jon 18:36 * 6:27: Jon 6:48-58 * 6:29: 1Jon 3:23 * 6:30-31: Kis 16:14-15; Nam 11:7-9; Sng 78:24; Mat 16:1; Jon 2:18 * 6:35: Jon 4:14 * 6:37-40: Jon 10:28-29; 17:12

ba Wakamik hêv hadêḡ ya te ami. Milôk. Pik lo leḡ anêḡ daḡ ma tem yaḡgik thêlô liḡ. Êntêk ma yani atu ba hêv ya ba yahalêm anêḡ lahaviḡ. Ba intu avômalô takatu ba Wakamik hêv hadêḡ ya ma tem nêlêm êndêḡ ya. Ma opalê atu ba halêm hadêḡ ya ma tem miḡ yandupunij yani ami.”

41 Avômalô Israeḡ elanô Yisu anêḡ abô êḡ “Ya ma nôm atu ba halôk anêḡ malak leḡ ba halêm.” Êḡ ma enaḡ abô munuḡmunuḡ 42 *nena, “Anyô êntêk ma Yisu, Josep anêḡ nakaduḡ! Ma alalô ayala talêbô lo lambô! Ma aisê ka hanaḡ nena halôk anêḡ malak leḡ ba halêm?”

43 Ma Yisu hanaḡ, “Môlô bônôḡ! 44 *Wakamik hêv ya ba yahalêm ba ôpatu ba halom hadêḡ ya iyom intu tem enja lôklokwaḡ ek êlêm êndêḡ ya. Ma pik lo leḡ anêḡ daḡ ma tem yaḡgik avômalô takêḡ liḡ nimbiyô esak lonbô. 45 Plopet te bôk hato abô halôk kapya aêntêk,

“Wapômbêḡ tem nêḡ auk êndêḡ avômalô sapêḡ.’ *Aisaia 54:13* Avômalô takatu ba elanô Wakamik anêḡ abô ba ewa auk, thêlô tem nêlêm ek ya. 46 *Anyô te miḡ bôk hayê Wakamik ami. Ôpatu ba hamô haviḡ Anyô Bêḡ ba halêm iyom intu hayê. 47 *Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ môlô. Anyô hêvhaviḡ ya ma lêk hawa lôkmala anôḡ atu ba êmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ yôv. 48 *Ya ma polom lôkmala. 49 Môlônim bumalô takatu ba eyaḡ mana hamô lon thiliv bôk ema yôv. 50 Ma polom atu ba halêm anêḡ malak leḡ ba avômalô eyaḡ tem miḡ nema ami. 51 Yada intu polom lôkmala ba yahalêm anêḡ malak leḡ. Anyô te hayaḡ, êḡ ma tem êmô lôkmala êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Polom êḡ ma yenaḡ vathiap ek yanêḡ ek avômalô pik neja lôkmala.”

52 Ma avômalô Israeḡ elanô abô êḡ ma kapôlôḡniḡ ḡḡḡ ba enaḡ nena,

“Anyô êntêk hatôm nêḡ anêḡ vathiap êndêḡ alalô ba aḡgaḡ aisê?”

53 Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ môlô. Môlô miḡ oaḡ ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ vathiap lôk unum anêḡ thalaleḡ ami, ma tem miḡ noja lôkmala ami. 54-55 Yenaḡ vathiap ma nôm anôḡ biḡ ek nejaḡ, ma yenaḡ thalaleḡ ma nôm anôḡ biḡ ek ninum. Ba intu anyô hayaḡ yenaḡ vathiap lôk hanum yenaḡ thalaleḡ ma yani hawa lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma pik lo leḡ anêḡ daḡ ma tem yaḡgik yani liḡ. 56 Ôpatu ba hayaḡ yenaḡ vathiap lôk hanum yenaḡ thalaleḡ intu hamô haviḡ ya ma yahamô haviḡ yani. 57 *Wakamik ida hamô lôkmala ba hêv ya ba yahalêm ba intu yada yahamô lôkmala aêḡ iyom. Aêḡ ba ôpatu ba hayaḡ ya ma tem êmô lôkmala aêḡ iyom. 58 Êntêk ma polom atu ba lêk halêm anêḡ malak leḡ. Sêbôk ma bumalô eyaḡ mana ba bôk ema ba mi. Ma ôpatu ba hayaḡ polom êḡ, ma tem enja lôkmala anôḡ atu ba êmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.” 59 Yisu hamô unyak yeḡ anêḡ Kapaneam ma hadôḡ avômalô hathak auk takêḡ.

Yisu anêḡ ḡê ku doho êdô yani

60 Avômalô takatu ba esopa Yisu elanô abô takêḡ ma bêḡ anôḡ êpôlik ba enaḡ, “Abô êntêk ma abôma ba opalê hatôm endanô?”

61 Yisu hayala nena thêlô enaḡ abô munuḡmunuḡ hathak abô atu. Êḡ ma hanaḡ, “Abô êntêk habuliḡ môlô e? 62 Ma môlô ôyê ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu havôhi daku lon sêbôk atu ba yani hamô, êḡ ma tem môlô lemimimbi aisê? 63 Lovak Matheḡ da hêv lôkmala hadêḡ avômalô. Ma avômalô pik miḡ êtôm ami. Abô takatu ba yahananḡ hadêḡ môlô ma ida hamô lôkmala ba halêm anêḡ Lovak Matheḡ ba hêv lôkmala êḡ hadêḡ môlô. 64-65 *Ma donḡtom môlô doho

* 6:42: Mat 13:55 * 6:44: Jon 6:65 * 6:46: Jon 1:18 * 6:47: Jon 3:15-16 * 6:48: Jon 6:32,58 * 6:57: 1Jon 3:24 * 6:64-65: Jon 6:44; 13:11

miņ ôêvhaviņ ami. Ba intu bôk yahanaņ hadêņ mólô nena ôpatu ba Wakamik halom hadêņ ya iyom intu tem enja lôklokwaņ ek êlêm êndêņ ya.”

Aêņ ba môņ anôņ ma Yisu hadôņ avômalô ba hayala nê takatu ba miņ êvhaviņ ami. Ma hayala ôpatu ba tem enaņ yani bêņ aêņ iyom.

⁶⁶ Êņ ma avômalô bêņ anôņ elañô abô êņ ma êpôlik hathak yani ba miņ esopa yani hathak loņbô ami.

⁶⁷ Yisu hanaņ hik nê ku laumiņ ba lahavuju takatu liņ, “Ma mólô lemimhaviņ unu imbiņ e?”

⁶⁸ *Ma Saimon Pita hanaņ viyaņ, “Anyô Bêņ, yêlô ana êndêņ opalê am? Anêm abô iyom intu hêv lôkmala atu ba tem nêmo êtôm wak nômbêņ intu sapêņ. ⁶⁹ Ma yêlô êvhaviņ ba ayala katô nena o ma Wapômbêņ anêņ Anyô Mathen.”

⁷⁰ Ma Yisu hanaņ, “Bôk yahatak mólô laumiņ ba lahavuju ek numbitak yenaņ nê ku. Ma doņtom mólônim anyô te ma ngôk.” ⁷¹ Yani hanaņ hathak Judas, Saimon Iskaliot anêņ nakaduņ. Yani ma nê ku laumiņ ba lahavuju takatu te ma doņtom wak te am ka tem yani enaņ Yisu bêņ.

7

Yisu hayê waklavôņ bêņ halôk Jelusalem

¹ *Vêm ma Israel iniņ nê bêņbêņ idum ek nijik Yisu vônô. Ba intu hadô ek ni Judia ma hi havenġ Galili lôbôlôbô iyom. ² *Ma avômalô Israel iniņ waklavôņ te habobo ba elam nena Elav Unyak Alôkņaunġ. ³ Êņ ma Yisu anêņ iviyaņ ibi yani liliņ ba enaņ, “Waklavôņ Elav Unyak Alôkņaunġ lêk hayô ba otak loņ êntêk ma nu Judia ek anêm avômalô takatu ba esopa o tem nêgê lavôņiņ takatu ba hothak hudum. ⁴ Lemhaviņ avômalô sapêņ neyala o, êņ ma miņ umbuņ o ami. Bôk huik o thô yôv ba intu nu yaiņ ek avômalô sapêņ neyala o!”

⁵ *Yisu anêņ iviyaņ miņ êvhaviņ yani ami ba intu enaņ aêņ.

⁶ Ma Yisu hanaņ viyaņ, “Yenaņ waklavôņ yana Jelusalem ma mi denaņ. Ma mólô ma wak sapêņ ma mavi. ⁷ Avômalô pik miņ hatôm nêpôlik ek mólô ami. Ma yahik avômalô pik iniņ kambom thô ba intu êpôlik hathak ya. ⁸ Mólô nu ôngô waklavôņ atu. Ma yenaņ waklavôņ yana Jelusalem miņ lêk hayô ami denaņ ba intu tem miņ yana daku ami.”

⁹ Êņ ma hamô Galili.

¹⁰ Aêņ ba anêņ iviyaņ êmôņ ba i ek nêgê waklavôņ êņ. Ma yani havenġ i yam ma doņtom miņ hik i thô ami.

¹¹ Ma Israel iniņ nê bêņbêņ takatu ba êyê waklavôņ êmô Jelusalem êbôlêm Yisu ba enaņ, “Anyô êntêk hamô êsê?”

¹² Ma avômalô nômbêņ êņ enaņ abô thikuthik bêņ anôņ hadêņ i hathak yani. Vi enaņ, “Yani anyô mavi anôņ.” Ma vi enaņ, “Mi. Yani hasau avômalô.” ¹³ Ma avômalô êkô ek iniņ nê bêņbêņ ba intu miņ imiņ piklêvôņ ek nenaņ iniņ auk bêņ ami.

¹⁴ Waklavôņ Elav Unyak Alôkņaunġ anêņ wak te malêvôņ hayô. Ma Yisu hi unyak mathenġ anêņ piklêvôņ ba hêv auk hadêņ avômalô. ¹⁵ *Israel iniņ nê bêņbêņ elañô Yisu anêņ abô êņ ma esonġ kambom ba enaņ, “Aisê ka ôpêntêk hawa auk hathak alalôaniņ abô balabuņ? Kêdôņwaga te miņ hadôņ yani ami.”

¹⁶ *Ma Yisu hanaņ viyaņ, “Auk atu ba yahêv hadêņ mólô halêm anêņ ôpatu ba hêv ya ba yahalêm ma miņ yada yenaņ auk ami. ¹⁷ Ôpatu ba hadum ek esopa Wapômbêņ anêņ lahaviņ, yani tem eyala nena yenaņ auk êņ halêm anêņ Wapômbêņ mena halêm anêņ yada yenaņ auk iyom. ¹⁸ *Ôpatu ba habam yanida hadum aêņ ek enja athêņ lôkmaņgiņ. Ma doņtom ôpatu ba hadum ku ek avômalô nebam anyô atu ba hêv yani ba halêm, ôpêņ ma hanaņ abô

* **6:68:** Mat 16:16 * **7:1:** Jon 5:18 * **7:2:** Wkp 23:34 * **7:5:** Ap 1:14 * **7:15:** Mat 13:54; Luk 2:47 * **7:16:** Jon 12:49; 14:10 * **7:18:** Jon 8:50 * **7:19:** Ap 7:53; Lom 2:21-24

avanôḡ. Ma miḡ hasau avômalô ami.
 19 *Mose bôk hêv abô balabuḡ hadêḡ
 môlô yôv. Ma doḡtom môlônim anyô
 te miḡ hasopa abô balabuḡ takêḡ
 ami! Ma môlô udum ek uḡgwik ya
 vônô eka?”

20 *Ma avômalô enaḡ viyaḡ, “Ḥḡôk
 hamô haviḡ o. Opalê te hadum ek
 injik o vônô?”

21 Ma Yisu hanaḡ, “Bôk yahadum
 ku te hadêḡ Sabat nena yahadum
 anyô havuviḡ atu mavi. Êḡ ma
 hadum ba môlô oson kambom!

22 *Odaḡô! Môlô oson nena Mose
 hêv abô balabuḡ neḡgothe anyô kupik
 hadêḡ môlô. Ma doḡtom mi. Bumalô
 da êv. Ba intu ku êḡ habitak hadêḡ
 Sabat ma môlô othak osopa aêḡ iyom.

23 *Abô balabuḡ neḡgothe kupik ma
 bêḡ ek abô balabuḡ Sabat. Ba intu
 môlô oḡgothe okna kupik hadêḡ Sabat
 ek môlô miḡ numbuliḡ Mose anêḡ
 abô balabuḡ atu ami. Ma nindum
 anyô mavi ma bêḡ ek neḡgothe kupik!
 Aêḡ ba yahatôm yandum anyô te
 liḡkupik lôkthô mavi êndêḡ Sabat. Ma
 môlô lemimmaniḡ eka? 24 Noja auk
 thêthôḡ esak ku lo loḡ vêmam. Ma
 miḡ ôḡḡô iyom ma nundum abô esak
 ami.”

Avômalô idum ek neyala nena Yisu ma opalê

25 Êḡ ma avômalô Jelusalem doho
 enaḡ, “Ôpêntêk intu ba ḡê bêḡbêḡ
 idum ek nijik vônô, e? 26 Ôḡḡô,
 yani hanaḡ abô hamiḡ piklêvôḡ ma
 ḡê bêḡbêḡ êyê iyom. Yakô ek thêlô
 neyala nena ôpêḡ ma Mesia la. 27 *Ma
 doḡtom ôpêntêk ma ayala anêḡ malak
 ôdôḡ. Ma Mesia atu halêm ma tem
 miḡ nayala anêḡ malak ôdôḡ ami.”

28 *Yisu hamiḡ unyak mathêḡ anêḡ
 piklêvôḡ ma halanô thêlôniniḡ abô. Êḡ
 ma halam, “Môlô oyala ya lôk yenaḡ
 malak ôdôḡ e? Ôpatu ba hêv ya
 ba yahalêm ma Wapômbêḡ anôḡ atu

ba môlô ôthôḡ yani paliḡ ba miḡ
 yahalêm hatôm yadanaḡ auk ami.
 29 Yahalêm anêḡ yani atu ba hêv ya
 ba yahalêm. Ba intu yada yahayala
 yani.”

30 *Thêlô elanô abô êḡ ba idum
 ek nebalonḡ yani ma doḡtom anêḡ
 waklavôḡ miḡ hayô ami denaḡ. Ba
 intu miḡ hatôm anyôla embalonḡ yani
 ami. 31 Avômalô nômbêḡ atu ba êmô
 ma êyê. Bêḡ anôḡ ma êvhaviḡ yani
 ba enaḡ thikuthik, “Anyôla tem miḡ
 embenḡ yam ba indum lavôḡniḡ bêḡ
 anôḡ êmôḡ ek ôpêntêk ami. Yakô yani
 ma Mesia atu la.” 32 Nê Palisi elanô
 thêlôniniḡ abô. Êḡ ma thêlô lôk ḡê
 bêḡbêḡ êbôk da êv thêlôniniḡ sôp
 bidonḡ ba i ek nebalonḡ Yisu.

33 Ma Yisu hanaḡ, “Sawa bidonḡ ma
 tem yamô imbiḡ môlô vêm ma tem
 yambôna êndêḡ ôpatu ba hêv ya ba
 yahalêm. 34 *Ma môlô tem nômbôlêm
 ya, ma doḡtom tem miḡ hatôm nôpôm
 ya ami lôk miḡ hatôm unu loḡ atu ba
 yahamô ami.”

35 Ma Israel iniḡ ḡê bêḡbêḡ enaḡ
 hadêḡ thêlôda, “Tem ni êsê ba miḡ
 hatôm alalô napôm ami? Yani ni
 loḡ atu ba alalôaniḡ avômalô sêbôk ba
 ilupuniniḡ i ba lêk êmô haviḡ ḡê daluk
 ek êndôḡ thêlô e? 36 Yani anêḡ auk
 aisê ba intu hanaḡ aêḡ, “Tem môlô
 nômbôlêm ya, ma doḡtom tem miḡ
 hatôm nôpôm ya ami lôk miḡ hatôm
 unu loḡ atu ba yahamô ami.’”

Yisu ma ḡaḡ lôkmala

37 *Waklavôḡ bêḡ êḡ anêḡ daḡ ma
 bêḡ ek wak vi. Ma Yisu haviyô
 hamiḡ unyak mathêḡ kapô ma ha-
 lam, “Anyô te hathakmuniniḡ ek inum
 ḡaḡ ma êlêm êndêḡ ya. 38 *Abô te
 hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya ba hanaḡ,
 ‘Ḥaḡ atu ba hêv lôkmala tem endanḡniḡ
 êndôk avômalô takatu ba êvhaviḡ ya
 iniḡ kapôlôḡniḡ ba endanḡ endeba ni.’”

39 *Yisu hanaḡ abô êḡ hathak Lo-
 vak Mathêḡ atu ba tem nêḡm êndêḡ

* 7:20: Jon 8:48; 10:20 * 7:22: Stt 17:9-13; Wkp 12:3 * 7:23: Jon 5:8-10,16 * 7:27: Jon 7:41;
 9:29 * 7:28: Mat 11:27; Jon 8:55 * 7:30: Jon 7:44 * 7:34: Jon 8:21; 13:36 * 7:37: Wkp
 23:36; Ais 55:1; Jon 4:14 * 7:38: Ais 58:11 * 7:39: Jon 16:7; 20:22; Ap 2:4

avômalô takatu ba êvhaviņ. Yani miņ hama ba haviyô ami denaņ ba intu Lovak Matheņ miņ halêm ami.

Avômalô evak i vose hi ôdôņ ju

⁴⁰ *Avômalô doho elañô Yisu anêņ abô êņ ma enaņ, “Avanôņ biņ! Alalô ayabiņ plopet te! Ôpêņ êntêk êņ!”

⁴¹⁻⁴² *Ma vi enaņ, “Yani ma Mesia!”

Ma vi enaņ, “Mi. Wapômbêņ anêņ kapya hanaņ, ‘Mesia ma tem imbitak anêņ Devit anêņ thalaleņ anêņ malak Betlehem.’ Ma doņtom yani ma anyô Galili te.” ⁴³ Aêņ ba avômalô evak i vose hi ôdôņ ju. ⁴⁴ Anyô doho leņiņ haviņ nebalon yani, ma doņtom miņ evalon ami.

Israel ininņ nê bêņbêņ miņ êvhaviņ Yisu ami

⁴⁵ Êņ ma nê bêņbêņ ininņ sôp bidon êvôi ek nê bêņbêņ êbôk da lôk nê Palisi. Ma thêlô enaņ, “Aisê ba mólô miņ ovalon yani ba owa ba ôlêm ami?”

⁴⁶ *Ma sôp bidon takêņ enaņ, “Anyô êņ hanaņ abô atu ba miņ anyô la bôk hanaņ ami.”

⁴⁷ Ma Palisi ethaņ thêlô ba enaņ, “Ôpêņ bôk hasau avômalô bêņ anôņ. Ma lêk hasau mólô haviņ e?”

⁴⁸ *Ma alalôaniņ nê bêņbêņ lôk Palisi takêntêk ininņ anyô te hêvhaviņ yani e? ⁴⁹ Ma mi! Avômalô alonaņ takêņ êthôņ Mose anêņ abô balabuņ paliņ. Ba intu Wapômbêņ tem injiki vônô!”

⁵⁰ *Nikodimus, anyô Palisi atu sêbôk ba hi hadêņ Yisu halaņô abô takêņ ma hanaņ hadêņ thêlô, ⁵¹ “Alalôaniņ abô balabuņ hanaņ nena nijik anyô te vônô oyaņ e? Mi. Nadaņô anêņ abô ba nayala nôm takatu ba hadum vêmam.”

⁵² *Ma thêlô enaņ viyaņ, “O Galili hatôm ôpêņ e? Osam abô atu ba hêk Wapômbêņ anêņ kapya katô ma tem oyala nena plopet te tem miņ êlêm anêņ Galili ami.”

[Avi sek*

⁵³ Yôv ma avômalô i ininņ unyak.

8

¹ Ma Yisu hi Dum Oliv. ² Haviyô hayaņ wak hapup ma Yisu havôhi unyak matheņ anêņ piklêvôn. Ma avômalô êlêm êdêņ yani, ma yani halôk hamô ma hêv auk hadêņ thêlô. ³ Nê Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ êpôm avi sek te ma ewa yani ba êlêm êdô hamiņ nê bêņbêņ maleņiņ. ⁴ Ma enaņ hik Yisu liņ, “Kêdôņwaga, lêk yêlô ayê avi êntêk hêk haviņ anyô lôk avi te. ⁵ *Ma Mose anêņ abô balabuņ hanaņ nena avi anêņ aêņ ma nijik vônô esak valu. Ba lemhabi aisê?” ⁶ Ininņ auk êņ ma hatôm gwasilim ek neja yani êmô ek nenaņ yani bêņ.

Ma doņtom Yisu hakôm ba hato abô hêk pik hathak baņgwasiņ. ⁷ *Ma enaņ hik liņ mathalaleņ aleba yani haviyô hamiņ ma hanaņ hadêņ thêlô, “Mólô te hayala nena miņ hadum kambom te ami êņ ma enja valu ba injik avi êntêk esak êmôn.” ⁸ Êņ ma hakôm ba hato abô hêk pik hathak loņbô.

⁹ Thêlô elañô abô êņ ma thêlô tomtom etak loņ êņ ba i. Nê ininņ sondabêņ bêņ anôņ êmôn ba i. Ma anyô vi even yam aleba Yisu lo avi êņ iyom êmô. ¹⁰ Ma Yisu haviyô hamiņ ma hanaņ hadêņ yani, “Livôn, nê takatu ma lêk i êsê ba mi? Ma opalê lêk hadum abô ek nijik o vônô?”

¹¹ *Ma avi êņ hanaņ, “Anyô Bêņ, anyô mi.”

Êņ ma Yisu hanaņ, “Ya miņ ya hadum abô ek nijik o vônô ami. Nu! Ma otak anêm kambom êņ!”]

Yisu ma pik anêņ deda

¹² *Yisu hanaņ abô hadêņ avômalô hathak loņbô nena, “Ya ma hatôm avômalô pik ininņ deda. Ôpatu ba hasopa ya tem enja deda atu ba nêm

* **7:40:** Lo 18:15; Jon 6:14 * **7:41-42:** Jon 1:46; Sng 89:3-4; Mai 5:2 * **7:46:** Mak 1:22 * **7:48:** Jon 12:42 * **7:50:** Jon 3:1-2 * **7:52:** Jon 7:41-42 * **7:52:** Nêlôkauk vi leņiņhabi nena abô 7:53-8:11 ma Jon da miņ hato ami, ma anyôla hato haveņ yam. * **8:5:** Wkp 20:10; Lo 22:22-24 * **8:7:** Lo 17:7 * **8:11:** Jon 5:14 * **8:12:** Ais 49:6; Jon 1:4-9; 9:5; 12:46

lôkmala anôḡ ma tem miḡ embenḡ loḡ momaḡiniḡ ami. Milôk.”

13 Ma Palisi enaḡ, “Oda hovatho anêm abô loḡ ba abô êḡ ma miḡ abô avanôḡ ami.”

14 *Ma hanaḡ viyaḡ, “Avanôḡ, lêk yahavatho yenaḡ abô loḡ. Ma yahayala loḡ atu ba yahamô ba yahalêm lôk loḡ atu ba tem yana. Ba intu yenaḡ abô ma avanôḡ. Ma doḡtom môlô ôthôḡ loḡ atu ba yahamô ba yahalêm lôk loḡ atu ba tem yana paliḡ. 15 *Môlô othak osopa avômalô pik iniḡ auk ba udum abô aêntêk, ‘anyô êntêk ma mavi’ mena ‘avi êntêk ma kambom’. Ma doḡtom yada miḡ aêḡ ami. 16 *Yai lôk Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm, yai adum ku êḡ haviḡ i. Ma miḡ yahadum abô hathak yada yenaḡ auk ami ma mi. Ba intu yahadum ek yandum abô, ma yenaḡ abô ma avanôḡ iyom. 17 *Môlôda unim abô balabuḡ hanaḡ aêntêk, ‘Anyô lokwanju idum abô ba enaḡ abô te iyom êḡ ma abô avanôḡ.’ 18 *Ma yada yahavatho yenaḡ abô loḡ. Ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu havatho yenaḡ abô loḡ haviḡ.”

19 Êḡ ma ḡê Palisi enaḡ hik yani liḡ, “Lemambô hamô êsê?”

Ma Yisu hanaḡ viyaḡ, “Môlô oyala ya, êḡ ma tem noyala Wakamik imbiḡ. Ma doḡtom môlô ôthôḡ ya ba intu ôthôḡ Wakamik haviḡ.” 20 *Yisu hanaḡ abô takêḡ lôk hadôḡ avômalô hamô unyak matheḡ anêḡ piklêvôḡ hamô habobo loḡ êv da halôk. Ma anêḡ waklavôḡ miḡ lêk hayô ami denaḡ ba intu miḡ evaloḡ yani ami.

Yisu anêḡ malak ôdôḡ

21 *Yisu hanaḡ hathak loḡbô. “Tem yana. Ma môlô tem nômbôlêm ya ba unim kambom atu ôthôḡ ya paliḡ tem injik môlô vônô ba miḡ hatôm unu loḡ atu ba yaha ami.”

22 Israeḡ iniḡ ḡê bêḡbêḡ elanô abô êḡ ma thêlôda enaḡ hadêḡ i nena, “Aisê ka yani hanaḡ, ‘Môlô miḡ hatôm unu loḡ atu ba yaha ami?’ Yakô yanida injik i vônô la?”

23 *Ma doḡtom Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Môlônim loḡ ma pik êntêk. Ma yenaḡ loḡ ma malak leḡ. Môlô ma avômalô pik ma doḡtom ya ma miḡ anyô pik êntêk ami. 24 Ma miḡ môlô ôêvhaviḡ abô êntêk ‘Yada Yahamô’ ami, êḡ ma tem noma. Ba intu bôk yahanaḡ hadêḡ môlô yôv nena môlô othak udum kambom lomaloma ba tem noma.”

25 Thêlô enaḡ hik yani liḡ, “O ma opalê?”

Ma Yisu hanaḡ, “Sêbôk ba môḡ anôḡ ma yahanaḡ hadêḡ môlô. 26 Yahatôm yanaḡ môlônim kambom lomaloma bêḡ. Ma doḡtom Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm, yani ma avanôḡ. Ba yahalaḡô anêḡ abô ba yahanaḡ hadêḡ avômalô pik.”

27 Thêlô êthôḡ Yisu anêḡ abô atu ba hanaḡ hathak Lambô. 28 *Aêḡ ba yani hanaḡ hadêḡ thêlô, “Wak te am ka tem môlô nôsôkwêḡ ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu. Êḡ ma tem noyala nena Yada Yahamô ba yahanaḡ abô takatu ba Wakamik hik thô hadêḡ ya ma miḡ yahadum nômlate hatôm yada yenaḡ auk ami. 29 Ma ôpatu ba hêv ya ba yahalêm intu hamô haviḡ ya. Yahadum nômkama hatôm anêḡ lahaviḡ. Aêḡ ba miḡ hatak ya ba yahamô daluk ami.” 30 Avômalô bêḡ anôḡ elanô Yisu anêḡ abô êḡ ba êvhaviḡ.

Avômena ethak idum hatôm lami

31 Yisu hanaḡ hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êvhaviḡ yani nena, “Môlô ovaloḡ yenaḡ abô loḡ lôklokwanḡ, êḡ ma môlô ma yenaḡ ḡê ku anôḡ. 32 Ma tem noyala nôḡ avanôḡ. Ma nôḡ avanôḡ êḡ tem epole yak atu ba havuvi môlô loḡ vé.”

33 *Ma thêlô enaḡ viyaḡ, “Aisê! Yêlô ma Ablaham anêḡ limi ba anyôla ma

* 8:14: Jon 5:31-32; 7:28 * 8:15: Jon 12:47 * 8:16: Jon 5:30; 8:29 * 8:17: Lo 19:15 * 8:18: 1Jon 5:9 * 8:20: Jon 7:30 * 8:21: Jon 7:34; 13:33 * 8:23: Jon 3:31 * 8:28: Jon 3:14 * 8:33: Mat 3:9

miñ yêlôaniñ alañ ami. Ma honañ aêñ eka?”

³⁴ *Ma Yisu hanañ viyañ, “Yanañ avanôñ biñ êndêñ mólô nena nê takatu ba ethak idum kambom, êñ ma hatôm yak havalon i lon ba intu kambom habitak thêlôniñ alañ. ³⁵ Ma nê takatu ba ewa hêk lon buyañ ma iniñ alañ hamô. Ba intu nê êñ ma miñ unyak alañ anêñ thalalen te ami. Nakaduñ iyom intu unyak alañ anêñ avômalô wak nômbêñ intu sapêñ. ³⁶ Aêñ ba ya Nakaduñ yahapole mólônim yak vê, ma yak êñ tem miñ embalon mólô lon esak lonbô ami. ³⁷ Yahayala nena mólô ma Ablaham anêñ limi, ma donjom yenañ abô ma miñ hamô mólônim kapôlômim ami. Ba intu udum ek unjgwik ya vônô. ³⁸ Yahathak yahanañ abô hathak nômkama takatu ba Wakamik hathak hik thô hadêñ ya. Ma mólô othak udum hatôm atu ba olañô hêk lemimbambô.”

³⁹ *Thêlô enañ viyañ, “Ablaham ma yêlôaniñ wakamik.”

Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Mólô ma Ablaham anêñ limi, êñ ma tem nosopa anêñ bôk lo lon. ⁴⁰ Odañô! Wapômbêñ hanañ abô avanôñ hadêñ ya ba yahanañ abô êñ hadêñ mólô. Ma lêk mólô udum ek unjgwik ya vônô! Ablaham miñ hadum aêñ ami. Ma mólô aisê? ⁴¹ *Mólô osopa lemambô iyom.”

Ma thêlô enañ, “Yêlô miñ avômena lon sawa ami. Wapômbêñ da intu yêlôaniñ wakamik. Ma o?”

⁴² Ma Yisu hanañ, “Yahalêm anêñ Wapômbêñ ba êntêk yahamô. Yani hêv ya ba yahalêm ma miñ yada yahalêm hathak yenañ auk ami. Ba intu Wapômbêñ mólônim Lemambô, êñ ma tem mólô lemimimbiñ ya aêñ iyom. ⁴³ Mólô ôdô yenañ abô. Ba intu mólô ôthôn yenañ abô denañ. ⁴⁴ *Sêbôk ba môñ anôn ma Sadañ anyô hik avômalô vônô mayaliv ba êntêk hadum aêñ haven denañ. Nôm

avanôn te miñ hamô haviñ yani ami. Ba intu hadô nôm avanôn sapêñ. Yani ma anyô abôyañ lôk abôyañ anêñ alañ. Aêñ ba abôyañ ma anêñ abô anôn ba intu hanañ abôyañ iyom. Ma mólônim lemambô ma Sadañ êñ ba anêñ nali ma mólô ba intu osopa anêñ lahaviñ. ⁴⁵ Ma ya anyô lon buyañ ba yahanañ abô avanôn. Ba intu mólô miñ ôêvhaviñ ya ami. ⁴⁶ *Mólô te hatôm injik yenañ kambom thô e? Yakô yenañ abô ma avanôn ma aisê ba miñ mólô ôêvhaviñ ya ami? ⁴⁷ *Wapômbêñ anêñ nali ma ethak elañô anêñ abô. Mólô ma miñ Wapômbêñ anêñ nali ami. Ba intu miñ olañô anêñ abô ami.”

Yisu hanañ abô hathak yanida

⁴⁸ *Avômalô Israél enañ Yisu anêñ abô viyañ, “Avanôn! O anyô Samalia te ba ngôk hamô haviñ o!”

⁴⁹ Ma Yisu hanañ, “Ngôk miñ hamô haviñ ya ami. Yahalovak Wakamik vibin. Ma mólô miñ olovak ya vibin ami. ⁵⁰ Miñ yada yahadum ek avômalô nebam ya ami. Mi. Anyô te intu hamô. Ba intu hadum ek avômalô nebam ya ma tem endañô avômalô iniñ abô. ⁵¹ *Yanañ avanôn biñ êndêñ mólô. Ôpatu ba hasopa yenañ abô ma tem miñ ema ami. Mi anôn.”

⁵² Avômalô Israél enañ, “Yêlô lêk ayala nena ngôk hamô haviñ o. Ablaham lôk plopet sapêñ bôk ema yôv. Ma donjom oda honañ, ‘Ôpatu ba hasopa yenañ abô ma tem miñ ema ami.’ ⁵³ O bêñ ek yêlôaniñ bumalô Ablaham, e? Yani bôk hama yôv! Ma plopet sapêñ bôk ema haviñ. Ma hoson nena o anyô bêñ e?”

⁵⁴ Êñ ma Yisu hanañ, “Yahabam yada, êñ ma nôm oyañ. Wakamik atu ba mólô olam nena unim Wapômbêñ, yani êñ intu habam ya. ⁵⁵ Ma donjom mólô miñ oyala yani ami ma mi. Ya ma yahayala yani katô ba yahanañ nena yahathôn yani palin, êñ ma tem

* 8:34: Lom 6:16,20 * 8:39: Mat 3:9 * 8:41: Ais 63:16 * 8:44: 1Jon 3:8 * 8:46: 2Ko 5:21; 1Pi 2:22 * 8:47: 1Jon 4:6 * 8:48: Mak 3:21-22 * 8:51: Jon 5:24

yambitak anyô abôyanj êtôm mômô. Aênj ba yahayala yani ba intu yahasopa anênj abô. ⁵⁶ Mômônim bumalô Ablaham bôk hayala nena tem yalêm ba lamavi anônj. Ma hayê yenanj waklavônj ênj ma hadum yani lamavi anênj dôênj.”

⁵⁷ Avômâlô Israél enanj hadênj Yisu, “Anêm sondabênj miñ hatôm 50 ami denanj ma honanj nena bôk hôyê Ablaham. Hosau!”

⁵⁸ *Ma Yisu hanañ, “Yananj avanônj biñ êndênj mômô. Ablaham miñ habitak ami denanj, ma yada bôk yahamô yôv.” ⁵⁹ Thêlô elanjô abô ênj ma ewa valu ek nijik yani esak. Ma donjom Yisu hêv i vê menañna hêk unyak mathenjanênj piklêvônj ba hi.

9

Anyô madaluk pusip

¹ Yisu havenj ba hi ma hayê anyô mapusip te. Sêbôk ba talêbô havathu ma mapusip. ² *Ma anênj nê ku enanj hik yani liñ, “Kêdônjwaga, opalê intu hadum kambom ba talêbô hawa ôpêntêk ba mapusip? Ôpênj da anênj kambom mena lambô lo talêbô iniñ e?”

³ *Ma Yisu hanañ, “Wapômbênj hadum ku ênj hathak ôpênj ek avômâlô pik nêgê. Ma miñ ôpênj mena lambô lo talêbô iniñ kambom ami. Mi. ⁴ Deda hêk denanj ba alalô nandum ôpatu ba hêv ya ba yahalêm anênj ku. Bôlôvônj tem êyô ba miñ hatôm anyô nindum ku ami. ⁵ *Yahamô pik ma ya ma avômâlô pik iniñ deda.”

⁶ *Ênj ma yani hasôwapôk hathak pik ma hayelanj aleba habitak malim. Ma hawa ba hatak hathak anyô mapusip ênj madaluk. ⁷ Ma hanañ hadênj yani, “Nu usik o êndôk kasuk Siloam.” (Athênj Siloam ênj anênj ôdônj nena, “Êv yani ba hi.”) Ma ôpênj hi hathik i. Ma hale halêm hathak lonjô ma lêk hayê tak mavi.

⁸ Yanida anênj avômâlô lôk avômâlô takatu ba bôk eyala yani êyê ôpênj ma

enanj, “Êntêk ma anyô petenak sêbôk e?” ⁹ Ma doho enanj, “Ôpênj intu.”

Ma vi enanj, “Mi, anyô yanj ba hatôm ôpênj.”

Ma donjom ôpênjda hanañ, “Ya ênj êntêk.”

¹⁰ Ma thêlô enanj hik yani liñ, “Aisê ba malem daluk hakyav?”

¹¹ Ma hanañ, “Ôpatu ba elam nena Yisu, hayelanj pik haviñ wapôk aleba hatôm pik malim ma hatak hathak yamalenj. Yôv ma hanañ nena, ‘Nu kasuk Siloam ma usik o.’ Ênj ma yaha yahathik ma yamalenj hakyav.”

¹² Ma thêlô enanj hik yani liñ, “Ôpênj hamô êsê?”

Ma yani hanañ, “Yahathônj paliñ.”

Palisi enanj abô hadênj anyô madaluk hakyav

¹³ Ênj ma thêlô ewa anyô madaluk pusip atu ba lêk mavi hi ek Palisi. ¹⁴ Lêk Sabat ma Yisu hadum ku ênj. ¹⁵ Aênj ba Palisi enanj hik yani liñ hatôm atu ba avômâlô enanj hik yani liñ, “Malem hakyav aisê?” Ma yani hanañ, “Ôpênj hatak pik malim hathak yamalenj ma yahathik ma lêk yahayê tak.”

¹⁶ Ma Palisi doho enanj, “Anyô ênj miñ halêm anênj Wapômbênj ami ek malê nena habuliñ Sabat.”

Ma donjom vi enanj, “Anyô kambom hatôm indum lavônj anênj aênj e?” Ma thêlô evak i vose hi ôdônj ju.

¹⁷ *Yôv ma thêlô enanj hik anyô madaluk pusip ênj liñ hathak lonjô, “Yani hadum anêm malem ba hakyav. Ma honanj aisê hathak yani?”

Ma ôpênj hanañ, “Yani ma plopet te.”

¹⁸ Ma Israél iniñ nê bênjbênj miñ êvhaviñ nena sêbôk ma yani mapusip ma donjom lêk habitak mavi ami. Ba intu elam lambô lo talêbô ba êlêm. ¹⁹ Ma enanj hik thai liñ, “Mamunim nalum êntêk e? Talêbô bôk havathu ba mapusip e? Aisê ka lêk hayê tak?”

* 8:58: Jon 1:1 * 9:2: Ese 18:20; Luk 13:2,4 * 9:3: Jon 11:4 * 9:5: Mat 5:14; Jon 8:12 * 9:6: Mak 8:23 * 9:17: Jon 4:19

20 Ma talêbô lo lambô enañ, “Avanôn! Ôpêntêk ma yaianin okna. Talêbô hawa ma bôk mapusip yôv. 21 Ma donjom madaluk hakyav lôk opalê hadum yani madaluk mavi, êñ ma yai athôn palin. Yani bôk anyô muk yôv ba nonañ injik yanida lin.” 22 Israel inin nê bêñbêñ bôk enañ nena anyôla hanañ nena Yisu ma Mesia, êñ ma tem nênem ôpêñ vê. Aêñ ba intu thai êkô 23 ba enañ, “Yani bôk anyô muk yôv ba nonañ injik yanida lin.”

24 Yôv ma elam ôpatu ba madaluk mavi hathak lonbô ma enañ, “Ondam Wapômbêñ anêñ athêñ ma onañ abô avanôn! Ôpêñ ma anyô kambom! Aêñ e?”

25 Ma yani hanañ, “Injo! Ôpêñ anyô mavi mena anyô kambom la! Nôm atu ba yahayala katô, sêbôk ma yamalen pusip ma lêk yamalen hakyav!”

26 Ma enañ hik yani lin, “Yani hadum malê hadêñ o ba malem hakyav?”

27 Ma yani hanañ, “Lêk ya-hanañ yôv hadêñ môlô, ma môlô lemimôndôn kôtôn. Môlô udum ek nodanô esak lonbô ek numbitak anêñ nê ku e?”

28 Êñ ma Palisi enañ abôma lôk ethañ yani nena, “Oda intu hosopa ôpêñ! Ma yêlô ma asopa Mose iyom! 29 Alalô ayala nena Wapômbêñ bôk hanañ abô hadêñ Mose. Ma donjom ôpêñ anêñ lon ma yêlô athôn palin.”

30 Ma ôpêñ hanañ, “Aêñ e? Môlô ôthôn ôpêñ anêñ lon, e? Odañô! Yani hadum yamalen mavi. 31 *Wapômbêñ hathak halanô nê idum kambom inin abô e? Mi. Halanô nê thêthôn atu ba esopa anêñ abô iyom. 32 Sêbôk aleba lêk ma miñ ayê anyô te hadum ba anyô mapusip te habitak mavi ami. 33 Wapômbêñ miñ hêv ôpêñ ba halêm ami, êñ ma miñ hatôm indum nômlate ami.”

34 *Palisi elanô aêñ ba enañ, “Waklavôn lemtambô havathu o,

ma hubup lôk kambom ma aisê ka hudum ek ôndôn yêlô? Dô!” Êñ ma ilupunin ôpêñ.

Palisi ma hatôm nê malenin pusip

35 Yisu halanô nena ilupunin ôpêñ ba intu hi ek êmbôlêm yani. Hapôm ma hanañ, “Hôêvhavin Anyô Anêñ Nakaduñ atu e?”

36 Ma yani hanañ, “Anyô bêñ, anyô êñ ma opalê? Onañ êndêñ ya ek yanêmbin yani.”

37 Ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Bôk hâyê yani yôv. Ondanô! Yani êñ êntêk ba hanañ abô havin o.”

38 Ma ôpêñ hanañ, “Anyô Bêñ, yahêvhavin.” Êñ ma yani halek vadôn lêlô hadêñ Yisu.

39 Ma Yisu hanañ, “Yahalêm pik ek yanan avômalô inin kambom bêñ ek nê malenin pusip tem nêgê tak ma nê éyê tak tem malenin pusip.”

40 *Ma Palisi doho êmô ba elanô abô êñ. Ma enañ hik yani lin, “Aisê! Yêlô ma nê malenin pusip havin e?”

41 Ma Yisu hanañ, “Malenin pusip, êñ ma kambom mi. Ma donjom môlô othak onañ, ‘Yêlô athak ayê tak.’ Ba intu môlônim kambom havalon môlô lon denañ.”

10

Yisu ma boksipsip inin alan

1 Yisu hanañ, “Yanan avanôn bin êndêñ môlô. Ôpatu ba hasôv lôk kisi ma miñ habitak hayô kola abôlêk ek enja boksipsip ami, yani ma anyô vani lôk anyô kambom. 2 Ma anyô hathak habitak hayô kola abôlêk ba hi, intu boksipsip inin alan. 3 Anyô hayabin kola halate abôlêk vê ek boksipsip alan enja anêñ bok. Halam tomtom inin athêñ ma elanô ba halom i hi yain. 4 Yani hawa anêñ boksipsip sapêñ ele yain yôv ma hamôn ma boksipsip even yam. Boksipsip eyala alañsi lenselo ba intu esopa i. 5 Ma anyô yan ma êthôn ôpêñ laselo palin ba intu êsôv ma miñ ethak esopa

ami.” ⁶ Yisu havuŋ abô ba miŋ eyala anêŋ ôdôŋ ami.

⁷ Aêŋ ba Yisu hanaŋ hathak loŋbô nena, “Avanôŋ! Yanaŋ êndêŋ môlô nena yada ma hatôm kola abôlêk ek boksipsip nêyô kola kapô. ⁸ *Avômalô sapêŋ atu ba êmôŋ ek ya ma nê vani lôk nê kambom. Ma doŋtom boksipsip miŋ elanô thêlô lenjŋselo ami. ⁹ Yada ma kola abôlêk. Anyô te halêm hadêŋ ya ba hayô kola kapô ma Wapômbêŋ tem nêŋ yani bulubiŋ. Ôpêŋ tem ni ba êlêm êmô kola kapô ma tem êpôm nôŋ mavi ek enjaŋ. ¹⁰ Anyô vani halêm ek enja boksipsip vani lôk injik i vônô lôk imbuliŋ i. Ma doŋtom yahalêm ek neja lôkmala atu ba êmô thêlô kapôlôŋiŋ siŋ.

¹¹ * “Ya ma boksipsip iniŋ alaŋ mavi ba yahatak yenaŋ lôkmala ek nêŋ boksipsip sa. ¹² *Alaŋ anêŋ nê ku ma miŋ boksipsip iniŋ alaŋ ami. Ba êyê avuŋ yatap te halêm ma tem netak boksipsip nêŋ ma nêŋ ba ini. Ma avuŋ yatap tem indupunŋ i ba nêŋ mayaliv. ¹³ Alaŋ anêŋ nê ku ma lenjŋhaviŋ vuli iyom ma miŋ lenjŋhiki hathak boksipsip ami. Ba intu thêlô êŋ ba i.

¹⁴ “Yada iyom intu boksipsip iniŋ alaŋ mavi. Yahayala yenaŋ boksipsip ma thêlô eyala ya ¹⁵ *hatôm atu ba Wakamik hayala ya ma yahayala Wakamik. Ma yahatak yenaŋ lôkmala ek nêŋ boksipsip sa. ¹⁶ *Yenaŋ boksipsip doho miŋ êmô kola êntêk kapô ami. Ma yahalam i ma tem nedaŋô yalenjŋselo ma tem yandom i ba ni nêyô kola kapô ek nimbitak ôdôŋ doŋtom lôk alaŋ doŋtom iyom. ¹⁷ *Wakamik lahaviŋ ya ba intu yalenjŋhaviŋ yani ek yatak yenaŋ lôkmala ma tem yanja esak loŋbô. ¹⁸ Anyôla miŋ hatôm nêŋ yenaŋ lôkmala vê ami. Mi. Yada yenaŋ yalenjŋhaviŋ ek yatak yenaŋ lôkmala. Yahatôm yatak ma yahatôm

yanja esak loŋbô. Wakamik hanaŋ ek yandum aêŋ.”

¹⁹ Avômalô Israeŋ elanô abô êŋ ma evak i vose hi ôdôŋ ju hathak loŋbô. ²⁰ Ma bêŋ anôŋ enaŋ nena, “Ŋgôk kambom hamô haviŋ yani ba anêŋ auk molo. Aisê ka môlô olaŋô anêŋ abô?”

²¹ Ma doŋtom vi enaŋ, “Mi! Anyô lôk ŋgôk te miŋ hatôm enaŋ abô takêŋ ami. Ma ŋgôk kambom miŋ hatôm indum maleŋ pusip mavi ami. Mi.”

Nê Israeŋ miŋ êvhaviŋ ami

²² Waklavôŋ Êv Mek Ek Unyak Mathen hayô ba avômalô Israeŋ i Jelusalem ek nêgê.*

Lêk ma beleŋ simbak ²³ ba Yisu havenj unyak mathen anêŋ kapo daŋ te ba elam nena Solomon Anêŋ Kapo Daŋ. ²⁴ Ma avômalô Israeŋ ekalabu yani siŋ ma enaŋ, “Huvuŋ abô ba aŋgê ka tem onaŋ nena o ma opalê? O ma Mesia atu e? Êŋ ma onaŋ bêŋ.”

²⁵ Ma Yisu hanaŋ viyan nena, “Bôk yahanaŋ yôv hadêŋ môlô lôk lavôŋiŋ takatu ba yahadum hathak Wakamik anêŋ athêŋ hik ya thô hadêŋ môlô. Ma miŋ ôêvhaviŋ ya ami. ²⁶ Ek malê nena môlô ma miŋ yenaŋ boksipsip ami ba intu miŋ ôêvhaviŋ ya ami. ²⁷ Yenaŋ boksipsip ma ethak elanô yalenjŋselo. Yahayala thêlô ma thêlô ethak esopa ya. ²⁸ *Yahêv lôkmala atu ba tem nêŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ hadêŋ yenaŋ avômalô ek miŋ nema ami lôk miŋ hatôm anyôla enja i vê ênjêk yabaheŋ ami. ²⁹ Wakamik hêv i hadêŋ ya, ma yani ma bêŋ ek nômkama sapêŋ ba miŋ hatôm anyôla nêŋ thêlô vê ênjêk Wakamik baŋ ami. ³⁰ Yai lôk Wakamik ma doŋtom iyom.”

³¹ Avômalô Israeŋ ewa valu hathak loŋbô ba idum ek nijik Yisu vônô.

³² Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô bôk ôyê lavôŋiŋ mavi bêŋ anôŋ atu ba yahadum yôv. Ku êŋ ma Wakamik

* **10:8:** Jer 23:1-2; Ese 34:2-3 * **10:11:** Sng 23:1; ALK 7:17 * **10:12:** Ap 20:29 * **10:15:** Mat 11:27; 1Jon 3:16 * **10:16:** Ais 56:8; Ese 34:23 * **10:17:** Plp 2:8-9 * **10:22:** Sêbôk ba avômalô loŋ buyaŋ ibuliŋ unyak mathen ma avômalô Israeŋ ik vovak. Vêŋ ma êv mek ek unyak mathen hathak loŋbô. Ba intu avômalô Israeŋ lenjŋhabi waklavôŋ êŋ. * **10:28:** Jon 3:16; 6:39

16 *Êḡ ma Tomas anêḡ athêḡ yan nena Didimus* hanaḡ hadêḡ ḡê ku vi nena, “Alôana imbiḡ yani ek nijik alalô vônô imbiḡ.”

Yisu ma lôkmala anêḡ ôdôḡ

17 Yisu thêlô êyô Betani ma yani halanô nena Lasalus bôk hêk siô hatôm wak ayova. 18 Loḡ êḡ hamô habobo Jelusalem ba hatôm kilomita lô iyom. 19 Ma avômalô Israeḡ bêḡ anôḡ êlêm ek nêḡnêḡ Malia lo Mata thêvô. 20 Mata halanô nena Yisu lêk halêm êḡ ma hi ek êḡjê. Malia ma hamô unyak.

21 Ma Mata hanaḡ, “Anyô Bêḡ, hômô loḡ êntêk ma yenaḡ livôḡ tem miḡ ema ami. 22 Ma doḡtom yahayala nena malêla takatu ba honaḡ hik Wapômbêḡ liḡ, êḡ ma tem yani indum.”

23 Ma Yisu hanaḡ, “Livôm tem imbiyô esak loḡbô.”

24 *Ma Mata hanaḡ, “Avanôḡ! Pik lo leḡ anêḡ daḡ ba avômalô iviyô ma tem yani imbiyô imbiḡ.”

25 Ma hanaḡ, “Yada ma anyô yahik avômalô liḡ lôk yahêv lôkmala hadêḡ i. Ma ôpatu ba hama ma doḡtom hêvhaviḡ ya, ôpêḡ tem êmô lôkmala. 26 Avômalô takatu ba êvhaviḡ intu ewa lôkmala anôḡ ma tem miḡ nema ami. Hôêvhaviḡ abô êntêk mena mi e?”

27 *Ma Mata hanaḡ, “Anyô Bêḡ! Avanôḡ! Yahêvhaviḡ nena o ma Mesia lôk Wapômbêḡ Nakaduḡ atu ba bôk hanaḡ nena tem êlêm pik êntêk.”

28 Êḡ ma Mata hi hanaḡ yaôna hadêḡ Malia, “Kêdôḡwaga hayô ba halam o.” 29 Malia halanô abô êḡ ma haviyô kethêḡ ba hi ek êḡjê. 30 Yisu hamô loḡ atu ba Mata hapôm yani halôk ma miḡ hayô malaklêvôḡ ami. 31 Avômalô Israeḡ takatu ba êmô unyak haviḡ Malia ek nêḡnêḡ yani thêvô êyê haviyô kethêḡ ba hi yaiḡ ma esopa ba i. Thêlô esoḡ nena hi ek endaḡ emberḡ siô la. 32 Malia hi hayô loḡ atu ba Yisu hamô ma hayê yani. Ma halek vadôḡ lêlô habobo Yisu valuvi

ma hanaḡ, “Anyô Bêḡ, hômô loḡ êntêk ma tem miḡ livôḡ ema ami.”

33 Yani halanô Malia lôk avômalô iniḡ asêḡ malêḡ ba lamalaiḡ lôk lahiki bêḡ anôḡ. 34 Ma hanaḡ, “Môlô ôdô yani hêk êsê?”

Ma thêlô enaḡ, “Anyô Bêḡ, ôlêm nôḡgô.”

35 Enaḡ aêḡ ma halan.

36 Ma avômalô Israeḡ takêḡ enaḡ, “Alikak! Yani lahaviḡ ôpêntêk bêḡ anôḡ.”

37 *Ma doḡtom doho enaḡ, “Anyô êḡ hadum ba ḡê maleḡḡ pusip êyê tak. Ma tem indum aêḡ iyom êndêḡ ôpêntêk ba miḡ hatôm ema ami.”

Yisu hik Lasalus liḡ hathak loḡbô

38 Yisu lamalaiḡ ba lahiki bêḡ anôḡ hathak loḡbô aleba hi hayô siô. Siô êḡ ma valu abyanaḡ te ba epesaḡ hêk dumlolê. Ma valu te hamô lôv abôlêk siḡ. 39 Ma hanaḡ, “Nônêm valu vê!”

Mata, anyô ḡama êḡ anêḡ livavi, hanaḡ, “Anyô Bêḡ, bôk hêk siô hatôm wak ayova ba kupik bôk ôvpalê.”

40 Ma hanaḡ, “Lêk yahanaḡ hadêḡ o yôv! Hôêvhaviḡ, ma tem nôḡgô Wapômbêḡ anêḡ lôkmaḡḡḡ.”

41 Êḡ ma thêlô êv valu vê. Ma hayê leḡ ma hanaḡ, “Wakamik! Hothak holanô yenaḡ abô ba yalenmavi. 42 Yada yahayala yôv nena wak nômbêḡ intu ma holanô yenaḡ abô. Ma doḡtom yahanaḡ abô êntêk ek nêḡnêḡ avômalô takêntêk sa ek nêḡnêḡmimbiḡ nena hôêv ya ba yahalêm.”

43 Êḡ ma halam lôklala nena, “Lasalus, ôlêm yaiḡ!” 44 Ma hatak siô ba hale yaiḡ. Ivuvi va lo baḡ hathak sôp seleḡ ma thohavloma ma ivuliv hathak sôp. Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Nopole sôp vê ek ni.”

45 *Ma avômalô Israeḡ takatu ba elanaḡ haviḡ Malia êyê nôḡm atu ba Yisu hadum ba bêḡ anôḡ êvhaviḡ. 46 *Ma doḡtom vi i hadêḡ ḡê Palisi ma enaḡ hathak nôḡm takatu ba yani hadum.

* 11:24: Jon 6:40 * 11:27: Jon 6:69 * 11:37: Jon 9:6-7 * 11:45: Jon 7:31 * 11:46: Luk 16:31 * 11:47: Elam iniḡ kaunsil nena “Sanhedlin”.

47 Êñ ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê Palisi takatu ba elam nena Sanhedlin* elam sa te ba enañ nena, “Ôngô! Anyô êntêk hadum lavôññ bêñ anôñ. Ma alalô ayê loñ eka? 48 Atak yani ba hadum ku êñ, ma tem avômalô sapêñ nêñmimbiñ. Êñ ma Lom tem nêlêm nimbuliñ alalôaniñ unyak mathenñ lôk avômalô sapêñ.”

49 Ma thêlôniñ anyô te anêñ athên nena Kaiapas. Ma sondabêñ êñ ma yani hatôm anyô bêñ habôk da ba hanañ hadêñ thêlô nena, “Môlô molo e? 50 Odañô! Môlô ôthôñ auk êntêk paliñ e? Anyô te hama êñ ma nôñ yaôna. Ma avômalô Israeñ sapêñ ema êñ ma malaiñ bêñ. Aêñ ba mavi ek anyô te iyom ema ek nêñ avômalô bêñ anôñ sa.”

51-52 *Sondabêñ êñ ma Kaiapas hatôm anyô bêñ habôk da. Ba intu hanañ abô loñ kapô atu ba tem injik anôñ nena Yisu tem ema ek nêñ avômalô Israeñ sa lôk isup Wapômbêñ anêñ nali takatu ba êmô mayaliv esak doñtom ek malê nena miñ hama ek nêñ avômalô Israeñ iyom sa ami. Ma Kaiapas miñ hanañ abô êñ hatôm yanida anêñ auk ami. 53 *Nê bêñbêñ elañô Kaiapas anêñ abô ma êbôlêm loñôndê ek nijik Yisu vônô.

54 Êñ ma Yisu hatak avômalô Israeñ ma hi Eplaim atu hamô habobo loñ thiliv ek êmô imbiñ anêñ nê ku doho ba intu miñ haveñ Israeñ malêvôñ ami.

55 Avômalô Israeñ iniñ waklavôñ Hale ba Hi habobo. Ma avômalô lomalak bêñ anôñ i daku Jelusaleñ ek nêpôpêk i ek nêgê waklavôñ êñ. 56 Ma thêlô imiñ unyak mathenñ anêñ piklêvôñ ek nêmbôlêm Yisu. Ma thêlôda enañ hadêñ i, “Môlô lemhabi aisê? Yani tem êlêm êñjê waklavôñ êntêk imbiñ mena mi e?” 57 Ma doñtom nê bêñbêñ êbôk da lôk nê Palisi enañ lôklokwanñ hadêñ avômalô, “Anyô te hayê nena Yisu hamô êsê êñ ma enañ bêñ ek nebalonñ yani.”

12

Malia hathik Yisu va (Mat 26:6-13; Mak 14:3-9)

1 *Wak bahenñvi ba lahavute hêk denañ ek êyô waklavôñ Hale ba Hi. Ma Yisu hi Betani, Lasalus anêñ loñ, ôpatu ba yani hik liñ hathak loñbô hêk ñama. 2 *Êñ ma thêlô engabôm nôñ leññmavi ek yani. Mata hathô nôñ ma Lasalus hamô haviñ nê takatu ba eyañ nôñ haviñ Yisu. 3 *Ma Malia hawa kolopak nôñ ôv mavi hamô kapô ba anêñ vuli ma bêñ anôñ ba hanñasô hayô hamô Yisu va kapô luvi. Ma hathav lôthôk vê hathak yanida wakadôk ñauñ. Ma nôñ ôv mavi atu anêñ ôv haveñ unyak kapô êñ sapêñ.

4 Ma Yisu da anêñ nê ku te elam nena Judas Iskaliot ôpatu ba tem enañ yani bêñ hayê ba hanañ, 5 “Nôm ôv mavi êñ ma anyô hadum ku sondabêñ daluk te ek nêñ vuli! Ma lêk engasô oyañ iyom! Nanêm nôñ êñ ek anyô vi nêñ vuli ba naja valuselenñ ek nanêm êndêñ avômalô siv.” 6 Judas anêñ ku hayabiñ avômalô êvhaviñ iniñ valuselenñ ma doñtom anyô vani te ba hathak hawa vi vani hatôm yanida anêñ lahaviñ. Ba intu hanañ aêñ. Ma miñ lahiki hathak avômalô siv ba hanañ ami.

7 Ma Yisu hanañ, “Notak yani. Avi êñ hapôpêk yenañ ñama. 8 *Avômalô siv tem nêñ imbiñ môlô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Ma doñtom tem miñ yamô imbiñ môlô sawa daim ami.”

9 Avômalô Israeñ bêñ anôñ elañô nena Yisu hamô Betani. Êñ ma i ek nêgê yani. Thêlô miñ i ek nêgê yani iyom ami. Mi. Leññhaviñ nêgê Lasalus imbiñ, ôpatu ba Yisu hik liñ hathak loñbô hêk ñama. 10-11 *Ba intu avômalô Israeñ bêñ anôñ êvhaviñ ba esopa Yisu. Ma nê bêñbêñ êbôk da evak abô ek nijik Lasalus vônô imbiñ Yisu.

* 11:51-52: Jon 10:16 * 11:53: Jon 5:18 * 12:1: Jon 11:1,43 * 12:2: Luk 10:40 * 12:3: Luk 7:37-38 * 12:8: Lo 15:11 * 12:10-11: Jon 11:45

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kin

(*Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:29-40*)

12 Haviyô hayaŋ ma avômalô nômbên atu ba bôk i Jelusalem ek nêgê waklavôn Hale ba Hi elanô nena Yisu havenŋ ba hi Jelusalem. 13 *Ma ewa nôkyalô thaŋaŋ ba i êpôm Yisu ma elam kaêk nena, “Osana!”

“Wapômbên nêm lamavi êndên ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêŋ anên athên!” *Kapya Yen 118:25-26*

“Wapômbên nêm lamavi êndên avômalô Israël inin Kin!”

14 Yisu hawa bok donki map te ba hayô hamô hatôm atu ba bôk eto halôk Wapômbên anên kapya nena,

15 “Môlô avômalô Saion minj nôkô ami. Ôngô! Unim kin halêm!

Yani hayô hamô bok donki nakadun te ba halêm!” *Sekalaia 9:9*

16 *Nê ku êyê nôm takên ma donjom êthôn anên ôdôn paliŋ. Ma Yisu hama ba haviyô hathak loŋbô ma minj lenjhabî abô takatu ba bôk eto halôk Wapômbên anên kapya. Êŋ ma eyala nena abô êŋ eto hathak Yisu da lôk lenjhabî nôm takatu ba idum hadên yani.

17 Avômalô takatu ba bôk êyê Yisu halam Lasalus hêk siô ba hik liŋ hathak loŋbô enaŋ havenŋ denaŋ ba abô êŋ hi mayaliv. 18 Aên ba avômalô bên anôn elanô nena Yisu bôk hadum lavônŋ êŋ. Ba intu etak Jelusalem ba i ek nêpôm yani. 19 Nê Palisi êyê ma thêlôda enaŋ hadên i, “Ôngô! Avômalô sapên lêk esopa yani ba alalôaniŋ ku anôn mi.”

Yisu anên ku hayô

20 Avômalô loŋ buyaŋ doho i daku Jelusalem ek nêgê waklavôn Hale ba Hi ba nênem yeŋ imbiŋ avômalô Israël. 21 Ma i hadên Pilip, anyô Bet-saida anên Galili. Ma enaŋ hik yani

liŋ, “Anyô bên, yêlô adum ek nagê Yisu.” 22 Êŋ ma Pilip hi hanaŋ hadên Andulu ba thai i enaŋ hadên Yisu.

23 *Ma Yisu hanaŋ, “Wakma lêk hayô yôv ek injik Anyô Anên Nakadun anên lôkmanŋiŋ thô.

24 *Yanaŋ avanôn biŋ êndên môlô. Yaŋvêk te miŋ evatho halôk pik ami, êŋ ma tem miŋ injik anôn ami. Tem ida êmô aên. Ma donjom yaŋvêk atu ba evatho halôk pik, êŋ ma hama ba tem injik anên anôn bên anôn.

25 *Anyô te lahaviŋ anên lôkmala bên anôn êŋ ma anên lôkmala êŋ tem nêm yak ba mi. Ma anyô te hapôlik hathak anên lôkmala pik êntêk êŋ ma tem embaloŋ anên lôkmala êŋ loŋ wak nômbên intu sapên. 26 Ôpatu ba hadum ek indum yenaŋ ku ma esopa ya ba loŋ atu ba yahamô ma tem êmô imbiŋ. Ma Wakamik tem enaŋ abô mavi esak ôpên.

27 * “Lêk yalenmalaiŋ bên ba hatôm yanaŋ nena, ‘Wakamik, nêm ya bulubiŋ.’ Dô! Yahalêm ek yandum ku êŋ. 28 Wakamik, nuŋgwik anên lôkmanŋiŋ thô!”

Êŋ ma kaêk te halam anên malak lenj nena, “Bôk yahik yenaŋ lôkmanŋiŋ thô yôv. Ma tem yandum esak loŋbô.”

29 Avômalô nômbên atu imiŋ loŋ êŋ elanô abô êŋ ba enaŋ, “Kakalu!” Ma doho enaŋ, “Aŋela te hanaŋ abô hadên yani!”

30 Ma Yisu hanaŋ nena, “Kaêk êŋ halêm ek nêm môlô sa. Yani minj halam ek nêm ya sa ami ma mi. 31 Ku nenaŋ avômalô pik bên lêk hayô yôv. Ba tem nimbi pik êntêk anên anyô bên kambom atu ni. 32 *Ma tem nênem ya liŋ êtôm sêbôk ba Mose hathôkwên umya dahô hathak a ek endom avômalô sapên nêlêm êndên ya.” 33 *Yisu hanaŋ abô êŋ ek injik loŋôndê atu ba tem nijik yani vônô esak alovalaŋaŋsiŋ thô.

* 12:13: Jon 1:49 * 12:16: Jon 2:22 * 12:23: Jon 13:31-32; 17:1 * 12:24: 1Ko 15:36 * 12:25: Mat 16:25 * 12:27: Sng 6:3; 42:5; Mat 26:38 * 12:32: Jon 3:14 * 12:33: Jon 18:32 * 12:34: Sng 110:4; Ais 9:7; Dan 7:14

³⁴ *Ma avômalô nômbênj atu enañ, “Abô balabuñ hanañ nena Mesia atu tem êmô êtôm wak nômbênj intu sapênj ba yêlô ayala abô êñ. Ma honañ nena nêsôkwênj o Anyô Anênj Nakaduñ esak a. Anyô Anênj Nakaduñ êñ ma opalê?”
³⁵ *Ma Yisu hanañ, “Sawa bidonj iyom ma deda tem êmô imbinj môlô. Ba ôpatu havenj momañiniñ ma hathônj nena tem ni êsê. Aênj ba intu môlô nombenj yapinj êña tem momañiniñ êyô môlô vov! ³⁶ *Deda hamô havinj môlô denañ. Aênj ba nônêmimbinj yani ek môlô tem numbitak deda anênj avômalô.” Yisu hanañ abô êñ yôv ma hatak thêlô ba hi hakopak.

Avômalô bêñ anônj miñ êvhavinj Yisu ami

³⁷ Yisu bôk hadum lavônjinj loma-loma hêk avômalô maleñinj. Ma donjom miñ êvhavinj yani ami ³⁸ ek plopet Aisaia anênj abô injik anônj nena,
 “Anyô Bêñ, opalê lêk hêvhavinj alalôaniñ abô?

Ma opalê lêk hayê anêm lôklokwanj atu ba bôk huik thô?
 Mi anônj.” *Aisaia 53:1*

³⁹ Avômalô iniñ lôklokwanj mi ek nêmmimbinj ba intu plopet Aisaia bôk hanañ hêk Wapômbênj anênj kapya aêntêk,

⁴⁰ “Yani habi thêlô maleñinj sinj ma hik thêlôninj auk sinj ek miñ nêgê esak maleñinj lôk neyala ênjêk iniñ auk ba nêmbô nêlêm êndênj ya ek yandum thêlô mavi ami.” *Aisaia 6:10*

⁴¹ *Aisaia bôk hayê Yisu anênj lôkmanjinj. Aênj ba yani hanañ abô êñ hathak Yisu.

⁴² *Ma avômalô Israêl iniñ nê bêñbênj doho êvhavinj Yisu ma donjom miñ enañ iniñ êvhavinj bêñ ami. Thêlô êkô ek Palisi nênnêm i vê ⁴³ *ba intu leñinjhavinj avômalô pik iniñ leñinjmavi bêñ anônj hamônj ek Wapômbênj anênj lamavi. ⁴⁴ Ma Yisu halam kaêk nena,

“Ôpatu ba hêvhavinj ya ma hêvhavinj ôpatu ba hêv ya ba yahalêm havinj. Miñ hêvhavinj ya iyom ami. ⁴⁵ *Ôpatu ba hayê ya, êñ ma hatôm hayê ôpatu ba hêv ya ba yahalêm. ⁴⁶ Yahalêm hatôm deda hamô pik ek opalêla takatu ba êvhavinj ya ma tem miñ nêmmô momañiniñ esak lonjbô ami.

⁴⁷ * “Yahalêm ek yanêm avômalô pik bulubinj. Ma miñ yahalêm ek yandum abô ek avômalô pik ami. Aênj ba opalêla takatu ba elañô yenañ abô ba miñ esopa ami ma tem miñ yandum abô ek i ami. ⁴⁸ Abô takêntêk ba yahanañ êñ iyom intu tem êtôm abô nindum abô esak êndênj pik lo leñ anênj danj ba opalê atu ba hadô ya ba miñ hanañô yenañ abô ami, êñ ma tem yani indum abô. ⁴⁹ Ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu hêv abô êñ ba yahanañ. Miñ yada yahanañ yenañ abô ami. Ba intu tem nindum abô esak abô êñ iyom. ⁵⁰ Ma yahayala nena Wakamik anênj abô tem nêmm lôkmala atu ba nêmmô êtôm wak nômbênj intu sapênj. Aênj ba yahanañ abô takatu ba Wakamik hêv hadênj ya iyom.”

13

Yisu hathik nê ku venjinkapô

¹ Avômalô Israêl iniñ waklavônj Hale ba Hi habobo. Ma Yisu hayala nena anênj waklavônj etak pik ba ni ek Lambô lêk hayô. Yani hathak lahavinj anênj avômalô takatu ba êmô pik aleba hayô wakma hatak i. Ma dokte ma tem injik anênj lahavinj anênj anônj thô êndênj thêlô.

² *Yansin ma thêlô eyañ nômm êmô. Ma Sadañ bôk halôk Judas la yôv ek enañ Yisu bêñ. Judas êñ ma Saimon Iskaliot nakaduñ. ³ *Ma Yisu hayala nena Wapômbênj hatak nômkama sapênj halôk yanida banj. Lôk hayala nena yanida halêm anênj Wapômbênj ba tem êmbôni êndênj Wapômbênj esak lonjbô. ⁴ Êñ ma hatak nômm hamô. Ma

* 12:35: Jon 8:12 * 12:36: Ep 5:8 * 12:41: Ais 6:1 * 12:42: Jon 9:22 * 12:43: Jon 5:44
 * 12:45: Jon 14:9 * 12:47: Jon 3:17 * 13:2: Luk 22:3; Jon 13:27 * 13:3: Jon 3:35; 16:28

habi anêḡ kwêv thô hatôm anyô athêḡ mi ma hawa sôp te ba havuvi hayô havenḡ lamalim. ⁵ Ma hanḡasô ḡanḡ halôk belev te ba hathik anêḡ ḡê ku venḡḡ kapô. Ma haya vê hathak sôp atu ba havak hawê havenḡ lamalim.

⁶ Yani hathik anyô vi iniḡ yôv ma hadum ek isik Saimon Pita anêḡ. Ma Pita hanḡ, “Anyô Bêḡ, hudum ek usik yavenḡkapô e?”

⁷ Ma hanḡ, “Hôthônḡ nôḡm atu ba lêk yahadum. Wak te am ka tem oyala.”

⁸ Ma Pita hanḡ, “Dô! Miḡ usik yavenḡkapô ami. Mi anônḡ.”

Ma hanḡ viyanḡ, “Miḡ yahathik o ami ma tem miḡ umbitak yenanḡ avômalô te ami.”

⁹ Ma Saimon Pita hanḡ, “Anyô Bêḡ, êḡ ma usik yabahanḡ lôk yalenḡkadôk imbiḡ ma miḡ usik yavenḡkapô iyom ami.”

¹⁰ *Ma yani hanḡ hadêḡ ôpêḡ nena, “Anyô bôk hathik i yôv, ma miḡ isik i esak loḡbô ami. Isik va iyom ek malê nena liḡkupik ma mabuḡ. Ma môlô ma mabuḡ. Ma donḡtom miḡ sapêḡ mabuḡ ami.” ¹¹ Yisu lêk hayala ôpatu ba tem enanḡ yani bêḡ. Ba intu hanḡ, “Miḡ sapêḡ mabuḡ ami.”

¹² Yani havôkwiḡ thêlô venḡḡ yôv ma hik anêḡ kwêv hathak loḡbô ma halôk hamô. Ma hanḡ hik thêlô liḡ, “Môlô oyala nôḡm atu ba lêk yahadum anêḡ ôdônḡ e? ¹³ Ya môlônim Kêdônḡwaga lôk môlônim Anyô Bêḡ ba intu môlô udum mavi ba olam ya nena ‘Kêdônḡwaga’ lôk ‘Anyô Bêḡ’. ¹⁴ *Ôḡḡô! Ya ma môlônim Anyô Bêḡ lôk Kêdônḡwaga ma donḡtom lêk yahathik môlô vemim hatôm anyô athêḡ mi. Aêḡ ba môlô sapêḡ nusik môlônim avômalô vi venḡḡ aêḡ iyom. ¹⁵ *Yahik ku êḡ thô hadêḡ môlô ek nosopa yavenḡgwam ba nundum êtôm atu ba lêk yahadum hadêḡ môlô. ¹⁶ *Yananḡ avanônḡ biḡ êndêḡ môlô. Anyô ku ma miḡ bêḡ ek anêḡ anyô bêḡ ami. Ma anyô atu ba hi ma miḡ bêḡ ek ôpatu

ba hêv yani ba hi ami. ¹⁷ Lêk môlô oyala auk takêḡ. Ba udum aêḡ ma tem Wapômbêḡ lamavi esak môlô.

Yisu hayala Judas anêḡ kambom
(*Mat 26:20-25; Mak 14:17-21; Luk 22:21-23*)

¹⁸ “Ma miḡ yahananḡ abô êḡ hathak môlô sapêḡ ami. Yahayala môlô ḡê takatu ba yahalam yôv unim auk. Ma donḡtom abô atu ba hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya tem injik anônḡ aêntêk,

‘Ôpatu ba hayanḡ nôḡm havinḡ ya ma tem nêḡm vanḡgwam liḡ ek embak ya esak.’ *Kapya Yen 41:9*

¹⁹ * “Nôm êḡ habitak ami denanḡ ma lêk yahananḡ hadêḡ môlô yôv ek waklavônḡ atu ba nôḡm êḡ habitak ma môlô tem nôḡnêḡmimbiḡ ya nena Yada Yahamô. ²⁰ *Yananḡ avanônḡ biḡ êndêḡ môlô nena ôpatu ba hawa anyô te atu ba yahêv hathôk thô, yani hawa ya thô havinḡ. Ma ôpatu ba hawa ya thô, hawa Ôpatu ba hêv ya ba yahalêḡm thô havinḡ.”

²¹ Yisu hanḡ yôv ma lamalain kambom. Ma hanḡ bêḡ nena, “Yananḡ avanônḡ biḡ êndêḡ môlô. Môlô te tem enanḡ ya bêḡ!”

²² Ma ḡê ku êthônḡ nena thêlô alisê intu tem indum nôḡm êḡ ba ititiḡ i mayaliv. ²³ ḡê ku ali atu ba Yisu hathak lahavinḡ bêḡ anônḡ hamô habobo yani. ²⁴ Ma Saimon Pita hik thô hathak wakadôk nena, “Onanḡ injik yani liḡ nena yani hanḡ hathak opalê.”

²⁵ Êḡ ma ôpêḡ hanḡ thikuthik nena, “Anyô Bêḡ, honanḡ hathak opalê?”

²⁶ Ma Yisu hanḡ, “Tem yatak polom te êndôk thôk ba yahêv hadêḡ môlô te. Êḡ ma ôpêḡ.” Ma hatak polom seleḡ êḡ halôk thôk ma hêv hadêḡ Judas, Saimon Iskaliot nakaduḡ. ²⁷ *Judas hawa polom êḡ ma Sadanḡ halôk yani kapô.

* **13:10:** Jon 6:64,70-71; 15:3 * **13:14:** Mat 20:28; Luk 22:27 * **13:15:** Plp 2:5; Kol 3:13; 1Pi 2:21

* **13:16:** Mat 10:24 * **13:19:** Jon 14:29; 16:4 * **13:20:** Mat 10:40 * **13:27:** Jon 13:2

Ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Nu undum anêm ku kethen.”²⁸ Nê takatu ba eyañ nôm haviñ Yisu elañô ma doñtom êthôn anên abô atu ba hanañ hathak Judas anên ôdôn palin.²⁹ Judas ma anyô hayabin valuseleñ. Aên ba doho eson nena Yisu hanañ ek ni nêm nômkama vuli ek nêgê waklavôn Hale ba Hi mena ni nêm nômkama êndên nê siv la.³⁰ Judas hawa polom êñ yôv ma hatak thêlô ba hi. Ma lêk bôlvôn.

Yisu hêv abô balabuñ lukmuk

³¹ *Judas hi yôv ma Yisu hanañ, “Dokte ma avômalô tem nêgê ya Anyô Anên Nakaduñ atu anên lôkmanñin thô. Ma lôkmanñin êñ tem injik Wapômbên anên lôkmanñin anôn thô.³² *Ma kasana Wapômbên tem injik ya Anyô Anên Nakaduñ atu anên lôkmanñin thô aên iyom.

³³ * “Yenañ avômena, tem yamô vauna imbin môle. Ma môle tem nômbôlêm ya. Ma doñtom môle miñ ôtôm unu loñ atu ba tem yana ami. Bôk yahanañ abô êñ hadên avômalô Israël ma lêk yahanañ abô bô êñ hathak loñbô.

³⁴ * “Ma yahêv balabuñ lukmuk te hadên môle nena lemimimbin am êtôm atu ba lêk yalenhaviñ môle.³⁵ Môle lemimhaviñ am aên ma tem avômalô sapên nêgê môle nena yenañ avômalô takatu ba esopa ya.”

Yisu hanañ nena Pita tem enañ nena hathôn yani palin

(*Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34*)

³⁶ Saimon Pita hanañ hik Yisu lin, “Anyô Bên, nu êsê?”

Ma Yisu hanañ, “Loñ atu ba tem yana ma miñ hatôm osopa ya ami. Ma doñtom wak te am ka tem osopa ya.”

³⁷ Ma Pita hanañ, “Anyô Bên, aisê ba miñ hatôm yasopa o êndên yaô ami? Tem yatak yenañ lôkmala ek yanêm o sa!”

³⁸ Ma Yisu hanañ, “Avanôn e? Lemhaviñ otak anêm lôkmala ek nêm ya sa e? Yanañ avanôn bin êndên o nena tale miñ halañ ami denañ ma tem onañ êtôm bôlvôn lô nena hôthôn ya palin.”

14

Yisu da ma loñôndê

¹ “Môle miñ kapôlômim malain ami. Nônêmimbin Wapômbên lôk nônmimbin ya.² Unyak lokapô lokapô hêk Wakamik anên unyak ba yaha ek yapôpêk môle nim loñ. Abô êñ ma abôyañ, ma tem miñ yanañ aên ami.³ *Yaha ek yapôpêk môle nim loñ. Êñ ma tem yandaelêm ek yanja môle ek nômo loñ êñ imbin ya.⁴ Ma bôk oyala loñôndê atu ba hi loñ atu ba tem yana.”

⁵ Tomas hanañ, “Anyô Bên, yêlô athôn loñ atu ba tem nu palin ma tem nayala loñôndê êñ aisê?”

⁶ *Ma Yisu hanañ, “Yada intu loñôndê lôk abô avanôn ma lôkmala. Ma anyô te miñ hatôm esak loñôndê yañ ba ni ek Wakamik ami. Mi. Ya iyom.⁷ *Môle oyala ya katô, êñ ma tem noyala Wakamik aên iyom. Avanôn! Bôk ôyê lôk oyala yani yôv!”

⁸ Ma Pilip hanañ hadên Yisu, “Anyô Bên, nuñgwik Lemambô thô êndên yêlô. Êñ ma hatôm.”

⁹ *Ma hanañ viyañ, “Pilip, bôk yahamô haviñ môle sawa daim ma miñ hoyala ya ami denañ e? Anyô hayê ya ma hayê Wakamik. Ma honañ nena yangik Wakamik thô eka?¹⁰ *Ma miñ hôêvhaviñ nena yahamô Wakamik kapô ma Wakamik hamô yakapô ami e? Abô atu ba yahanañ hadên môle ma Wakamik hamô ya kapô ba hathak hadum anên ku. Miñ yada yahanañ hathak yenañ auk ami.¹¹ *Nônêmimbin abô êntêk! Wakamik hamô ya kapô ma yahamô yani kapô. Ma môle ôdô nônmimbin

* **13:31:** Jon 12:23 * **13:32:** Jon 17:5 * **13:33:** Jon 7:33-34 * **13:34:** Jon 15:12,17; 1Jon 3:23; 2Jon 5 * **14:3:** Jon 12:26 * **14:6:** Jon 11:25; Lom 5:1-2 * **14:7:** Jon 8:19 * **14:9:** Jon 12:45; Kol 1:15; Hib 1:3 * **14:10:** Jon 12:49 * **14:11:** Jon 10:38

abô êntêk, êḡ ma lemimimbi ku takatu ba yahadum ek nêḡ mólô sa ek nônêḡmimbiḡ! ¹² *Yanaḡ avanôḡ biḡ êḡdêḡ mólô. Anyô héḡvhaḡiḡ ya ma tem indum ku lomaloma êtôm yahadum. Ma yaha ek Wakamik. Aêḡ ba ôpatu ba héḡvhaḡiḡ tem indum ku mavi lomaloma êḡmôḡ ek ku takatu ba yahadum. ¹³ *Nôm takatu ba mólô onaḡ hathak yenaḡ athêḡ ek yandum ma tem yandum ek Nakaduḡ inḡik Lambô anêḡ lôkmaḡḡiḡ thô. ¹⁴ Ma nôm takatu ba mólô onaḡ hik liḡ hathak yenaḡ athêḡ ma tem yandum.”

Lovak Matherḡ tem êlêḡ

¹⁵ * “Mólô lemimhaviḡ ya, êḡ ma tem nosopa abô takatu ba yahanāḡ. ¹⁶ *Ma tem yanaḡ inḡik Wakamik liḡ ek nêḡ anyô yaḡ ek embatho mólô loḡ. ¹⁷ *Ma anyô êḡ tem êḡmô imbiḡ mólô êtôm wak nômḡbêḡ intu sapêḡ. Ôpêḡ ma Lovak Matherḡ ba hathak hik Wapôḡḡbêḡ thô. Ma tem êḡmô imbiḡ mólô ba êḡmô mólô kapôlômim ek noyala yani. Ma doḡtom avômalô pik miḡ êyê lo eyala ami. Ba intu tem miḡ neja ami. ¹⁸ Tem yandeaḡlêḡ esak loḡḡbô ba miḡ hatôm yatak mólô êtôm avômena bilak ami. ¹⁹ Dokte ma avômalô pik tem nêḡsôḡ ya paliḡ. Ma doḡtom mólô tem ôḡḡô ya. Yahamô lôkmala. Ba intu tem mólô nômô lôkmala imbiḡ. ²⁰ *Wak êḡ ma tem mólô noyala nena yahamô Wakamik kapô, ma mólô ôḡmô ya kapô, ma yahamô mólô kapôlômim. ²¹ Ma ôpatu ba halaḡô yenaḡ abô balabuḡ ba hasopa, ôpêḡ lahaviḡ ya. Ma ôpatu ba lahaviḡ ya ma Wakamik tem laimbiḡ yani. Ma aêḡ iyom tem yalenḡimbiḡ yani ma tem yaḡḡik ya thô êḡdêḡ yani.”

²² Êḡ ma Judas yaḡ, miḡ Iskaliot ami, yani hanaḡ, “Anyô Bêḡ, aisê ba lemhaḡiḡ nuḡḡwik oda thô êḡdêḡ yêlô ma avômalô pik mi?”

²³ Ma Yisu hanaḡ, “Ôpatu ba lahaviḡ ya tem esopa yenaḡ abô. Ma Wakamik tem laimbiḡ ôpêḡ, ma tem yai ana namô imbiḡ yani. ²⁴ *Ma ôpatu ba miḡ lahaviḡ ya ami tem miḡ esopa yenaḡ abô ami. Abô êntêk ba mólô olaḡô ma miḡ yenaḡ abô ami. Mi. Abô takêḡ ma Wakamik atu ba héḡ ya ba yahalêḡ anêḡ abô.

²⁵ “Yahamô denaḡ ma yahanāḡ abô takêḡ hadêḡ mólô. ²⁶ Ma Wakamik tem nêḡ anyô te ba êlêḡ esak yenaḡ athêḡ ek embatho mólô loḡ. Ôpêḡ ma Lovak Matherḡ ba tem êḡdôḡ mólô esak nôm takêḡ sapêḡ. Ma tem indum ba mólô lemimimbi abô taksêḡbôk ba yahanāḡ. ²⁷ Yenaḡ labali yahêḡv lôk yahadô hamô haviḡ mólô. Êḡ ma yada yenaḡ. Miḡ avômalô pik hatôm nêḡnêḡm êḡdêḡ mólô ami. Lemim êḡdôk biḡ ma miḡ nôkô ami.

²⁸ * “Ma lêk olaḡô abô êntêk ba yahanāḡ hadêḡ mólô, ‘Yaha. Ma tem yandeaḡlêḡ esak loḡḡbô.’ Êḡ ma mólô lemimmalaiḡ. Wakamik ma bêḡ ek ya. Ma mólô lemimimbiḡ ya, ma tem mólô lemimmavi ek yaha hadêḡ Wakamik. ²⁹ *Nôm êḡ miḡ habitak ami denaḡ ma lêk yahanāḡ hadêḡ mólô ek wak êḡ hayô ma mólô nônêḡmimbiḡ. ³⁰ Dokte ma pik êntêk anêḡ anyô bêḡ tem êlêḡ ba intu miḡ hatôm yanaḡ abô pôk bêḡ anôḡ ami. Ma miḡ hatôm indum nôḡmla esak ya ami. ³¹ Ma doḡtom yahadum ek avômalô pik neyala nena yalenḡhaviḡ Wakamik ba yahasopa nôm takatu ba yani hanaḡ hadêḡ ya katô. Yôv ma nôlêḡm ek alôana i.”

15

Yisu ma yak lokwaḡ ta anôḡ

¹ Yisu hanaḡ, “Ya ma yak lokwaḡ ta anôḡ. Ma Wakamik ma ku kapô anêḡ alaḡ. ² *Yenaḡ thaḡaḡ sapêḡ atu ba miḡ hik anôḡ ami ma Wakamik hathak halo vê. Ma thaḡaḡ

* **14:12:** Mak 16:19-20 * **14:13:** Mat 7:7; Jon 15:16 * **14:15:** Jon 15:10; 1Jon 5:3 * **14:16:** Jon 14:26; 15:26; 16:7 * **14:17:** Jon 16:13 * **14:20:** Jon 17:21-23 * **14:24:** Jon 7:16 * **14:28:** Jon 20:17 * **14:29:** Jon 13:19 * **15:2:** Mat 3:10

sapêḡ atu ba hik anôḡ ma hêv katôḡ vê ek injik limamôk. ³ Abô atu ba yahanaj hadum ba môlô ubitak mabuḡ. ⁴ Môlô odahaliḡ ya êḡ ma tem yandahaliḡ môlô. Yak thanaj da miḡ hatôm injik anêḡ anôḡ ami. Thanaj hadahaliḡ yak lokwanḡ ta ek injik limamôk. Aêḡ ba môlô miḡ odahaliḡ ya ami, êḡ ma tem miḡ unḡwik anôḡ ami.

⁵ “Yada ma hatôm yak lokwanḡ ta. Ma môlô ma thanaj. Ôpatu ba hadahaliḡ ya ma yahadahaliḡ yani ba intu hik limamôk. Ma miḡ yahêv môlô sa ami, ma môlô miḡ hatôm nundum nômlate ami. ⁶ *Ma anyô te miḡ hadahaliḡ ya ami ma hatôm thanaj atu ba ibi halôk pik ba hakapok ba isup ek nêmbôk esak atum. ⁷ Ma môlô odahaliḡ ya ba yenanḡ abô hêk môlô kapô ba onaj hik ya liḡ hathak malêla takatu ba môlô lemimhaviḡ, êḡ ma tem noja. ⁸ *Ma avômalô takatu ba ethak ik anôḡ limamôk intu tem nêgê i nena yenanḡ. Êḡ ma uik Wakamik anêḡ lôkmanḡiḡ thô.

⁹ “Yalenḡhaviḡ môlô hatôm atu ba Wakamik lahaviḡ ya. Nômô yenanḡ yalenḡhaviḡ êḡ kapô. ¹⁰ *Môlô osopa yenanḡ abô ma tem môlô nômlô yenanḡ yalenḡhaviḡ kapô hatôm atu ba yahasopa Wakamik anêḡ abô ba yahamô yani anêḡ lahaviḡ kapô. ¹¹ Yahanaj abô takêntêk ek yenanḡ yalenḡmavi êmô imbiḡ môlô lôk êmô môlô kapôlômim siḡ. ¹² *Yananḡ abô balabuḡ te êndêḡ môlô nena môlô tomtom lemimimbiḡ am êtôm atu ba bôk yalenḡhaviḡ môlô yôv. ¹³ *Ma anyô te hatak anêḡ lôkmala ek hêv anêḡ anyô môlô bulubiḡ, êḡ ma lahaviḡ êḡ hamôḡ ek lenḡhaviḡ vi. ¹⁴ *Môlô udum aêḡ êḡ ma môlô ma yenanḡ anyô môlô. ¹⁵ Sêbôk ma yahalam môlô nena anyô ku. Anyô ku ma miḡ hayala anyô bêḡ anêḡ auk ami. Ma donḡtom lêk yahik auk nômbêḡ atu ba Wakamik bôk hêv hadêḡ ya thô hadêḡ môlô ba intu

yahalam môlô tomtom nena anyô môlô. Ma miḡ ḡê ku hathak lonḡbô ami. ¹⁶ Môlô miḡ bôk olam ya ami. Mi. Yahalam môlô lôk yahatak yabahenḡ hayô hêk môlô ba hathak yenanḡ athêḡ nonaj injik Wakamik liḡ esak unim lemimhaviḡ ma tem yanêḡ lemimhaviḡ takêḡ êndêḡ môlô ek unu unḡwik anôḡ atu ba tem êmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. ¹⁷ *Yenanḡ abô balabuḡ ma môlô lemimimbiḡ am.”

Nê pik tem nêpôlik esak ḡê ku

¹⁸ Yisu hanaj, “Avômalô pik êpôlik ek môlô, êḡ ma môlô lemimimbi nena bôk êpôlik hathak ya aêḡ iyom. ¹⁹ *Môlô ma pik anêḡ ma tem avômalô pik lenḡimbiḡ môlô êtôm atu ba lenḡ haviḡ thêlôda iniḡ avômalô. Ma donḡtom môlô ma miḡ avômalô pik êntêk ami. Bôk yahalam môlô yôv ek notak avômalô takêḡ ba intu êpôlik hathak môlô. ²⁰ *Môlô lemimimbi abô êntêk ba yahanaj hadêḡ môlô katô. ‘Anyô ku miḡ bêḡ ek anêḡ anyô bêḡ ami.’ Avômalô pik êntêk bôk êv vovanḡ hadêḡ ya ba intu tem nindum aêḡ iyom êndêḡ môlô. Ma aêḡ iyom doho bôk elanḡ yenanḡ abô ba intu tem nedaḡô môlônim abô imbiḡ. ²¹ Môlô ma yenanḡ avômalô. Ma avômalô pik êthônḡ ôpatu ba hêv ya ba yahalêḡ paliḡ. Ba intu tem nêḡḡḡ vovanḡ êndêḡ môlô. ²² Ma miḡ yahalêḡ ba yahêv abô hadêḡ avômalô takêḡ ami, êḡ ma tem miḡ neja vuli esak iniḡ kambom ami. Ma donḡtom lêk miḡ hatôm nenanḡ abô te ami. ²³ *Ôpatu ba hapôlik hathak ya ma hapôlik hathak Wakamik aêḡ iyom. ²⁴ Ma ya miḡ yahamô thêlô malêvônḡ ba yahadum ku atu ba miḡ bôk anyô te hadum ami êḡ ma thêlônḡ kambom mi. Ma donḡtom bôk êyê yôv ma êdô yai lôk Wakamik. ²⁵ *Aêḡ ba thêlôda iniḡ abô balabuḡ bute hik anôḡ aêntêk,

* 15:6: Mat 7:19; 13:42 * 15:8: Mat 5:16 * 15:10: Jon 14:15; 1Jon 2:5 * 15:12: Jon 13:34
 * 15:13: Jon 10:11; 1Jon 3:16 * 15:14: Mat 12:50 * 15:17: Jon 13:34 * 15:19: Jon 17:14
 * 15:20: Jon 13:16 * 15:23: Luk 10:16 * 15:25: Jon 13:16

'Thêlô êdô ya oyan.' *Kapya Yen 35:19; 69:4*

26 * "Tem yanêm anyô te êlêm anêḡ Wakamik ek embatho môlô loḡ. Ôpêḡ ma Lovak Mathen atu ba Wakamik tem nêm ek injik Wapômbêḡ thô. Ma tem enaḡ yenaḡ abô bêḡ. 27 Ma yenaḡ ku anêḡ môḡ ma môlô sapêḡ bôk ômô haviḡ ya aleba lêk. Êḡ ma môlô nonaḡ yenaḡ abô bêḡ imbiḡ.

16

1 "Yahanaḡ abô takêḡ ek môlô min notak unim ôêvhaviḡ ami. 2-3 *Êthôḡ yai lôk Wakamik paliḡ ba intu tem nêḡnêm môlô vé lôk nijik môlô vônô ba neson nena êḡ ma êv yeḡ hadêḡ Wapômbêḡ. 4 Lêk yahanaḡ abô takêḡ yôv hadêḡ môlô ek waklavôḡ nôm takêḡ habitak, êḡ ma tem lemimimbi nena bôk yahanaḡ yôv. Sêbôk ma yada yahamô haviḡ môlô ba intu miḡ yahanaḡ abô êḡ hadêḡ môlô ami.

5-6 "Ma doḡtom yaha ek yani atu ba hêv ya ba yahalêm. Ma yahanaḡ abô takêntêk hadêḡ môlô ba intu hadum môlô lemimalaiḡ kambom ba miḡ onaḡ hik ya liḡ nena 'tem nu êsê' ami e? 7 *Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena yaha ek Wakamik ek nêm môlô sa. Yaha ami êḡ ma Lovak Mathen, ôpatu ba embatho môlô loḡ tem miḡ êlêm ami. Ba intu tem yana ek yanêm yani ba êlêm êndêḡ môlô. 8 Yani tem êlêm ek enaḡ avômalô pik iniḡ kambom lokwanlô bêḡ aêntêk: iniḡ kambom atu idum bêḡ lôk auk atu elela auk thêthôḡ ma iniḡ auk lôkbaḡ hathak waklavôḡ idum abô. 9 Ku môḡ ma tem enaḡ avômalô iniḡ kambom atu ba miḡ êvhaviḡ ya ami bêḡ. 10 Ma ku yaḡ ma avômalô pik eson nena ya miḡ anyô thêthôḡ ami. Ma doḡtom yaha ek Wakamik ba tem miḡ môlô nôḡḡ ya ami ba intu ya ma anyô thêthôḡ. Aêḡ ba tem êlêm ek injik auk thêthôḡ êḡ thô.* 11 *Ma ku te lô nena avômalô pik esopa anyô môḡ atu ba

hayabiḡ pik êntêk ba eson nena tem miḡ nindum abô ami. Ma doḡtom ôpêḡ bôk hamô loḡ idum abô yôv ek ema ba intu thêlô tem nindum abô imbiḡ. Aêḡ ba Lovak Mathen tem injik auk êḡ thô êndêḡ i imbiḡ.

12 * "Yalenhaviḡ yanêm abô bêḡ anôḡ imbiḡ êndêḡ môlô ma môlô miḡ hatôm nobaloḡ ami. 13 Ma doḡtom Lovak Mathen ôpatu ba hik Wapômbêḡ thô tem êlêm ek eyabiḡ môlônim auk ek noyala Wapômbêḡ lôk enaḡ abô esak nôḡ takatu ba tem imbitak embenḡ yam. Yani tem enaḡ abô atu ba halaḡô iyom ma tem miḡ enaḡ abô êtôm yanida anêḡ auk ami. 14 Yani tem enja yenaḡ auk ba enaḡ bêḡ êndêḡ môlô ma tem injik yenaḡ lôkmanḡiḡ thô êndêḡ môlô imbiḡ. 15 Wakamik anêḡ auk ma hatôm yenaḡ. Ba intu yahanaḡ nena Lovak Mathen tem enja yenaḡ auk ba injik thô êndêḡ môlô."

Leḡmalaiḡ tem imbitak leḡmavi anôḡ

16 *Yisu hanaḡ, "Dokte ma tem môlô nôsôḡ ya paliḡ. Ma vêm ka tem ôḡḡô ya esak loḡbô."

17 Ma ḡê ku doho enaḡ hadêḡ thêlôda, "Aisê ka yani hanaḡ nena dokte ma tem alalô nasôḡ yani paliḡ? Ma vêm ka tem nagê yani esak loḡbô lôk ni ek Lambô? Alalô athôḡ abô takêḡ paliḡ."

18 Ma thêlô enaḡ lôbôlôḡ, "'Dokte' anêḡ ôdôḡ aisê? Alalô athôḡ abô êḡ paliḡ."

19 Yisu hayala nena idum ek nenaḡ injik yani liḡ esak abô êḡ. Aêḡ ba hanaḡ, "Yahanaḡ 'Dokte ma tem nôsôḡ ya paliḡ. Ma vêm ka tem ôḡḡô ya esak loḡbô.' Ba intu môlô onaḡ hik môlôda liḡ hathak abô atu ba yahanaḡ anêḡ ôdôḡ e? 20 Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ môlô. Avômalô pik tem leḡiḡmavi. Ma doḡtom môlô tem nodan asêḡ malêḡ. Môlô tem kapôlômim malaiḡ. Ma doḡtom môlô

* 15:26: Jon 14:26 * 16:2-3: Mat 24:9; Luk 6:22; Jon 9:22; 15:21 * 16:7: Jon 14:16 * 16:10:

Abô êḡ anêḡ ôdôḡ ma miḡ hêk yaiḡ ami. * 16:11: Jon 12:31 * 16:12: 1Ko 3:1-2 * 16:16: Jon 14:19

lemimmalaiņ êņ tem imbitak lemim-mavi anôņ. ²¹ Avi anêņ waklavôņ em-bathu hayô êņ ma hawa vovaņ ek em-bathu. Ma lêk havathu yôv ma miņ lahabi vovaņ êņ hathak loņbô ami. Amena lêk habitak yôv ba intu lamavi anôņ. ²² Ma môlô aêņ iyom. Lêk môlô kapôlômim malaiņ. Ma doņtom tem yaņgê môlô esak loņbô ba intu tem lemim mavi. Ma miņ hatôm anyô la nê m lemim mavi êņ vê êņjêk môlô ami. ²³ *Yanaņ avanôņ biņ êndêņ môlô. Tem yana ba nô m takatu ba môlô onaņ hik Wakamik liņ hathak yenaņ athêņ ma tem yani nê m êndêņ môlô. Ma môlô tem miņ nonaņ injik ya liņ esak nômlate ami. ²⁴ Ya ma Nakaduņ ba intu nonaņ injik yani liņ esak yenaņ athêņ ek noja lemimmavi bêņ anôņ êmô môlô kapôlômim siņ. Sêbôk aleba lêk ma miņ môlô onaņ hik yani liņ hathak nômlate hathak yenaņ athêņ ami.”

²⁵ Yisu hanaņ, “Bôk yahavuņ abô ba yahanaņ abô sapêņ hatôm abô loņ kapô hadêņ môlô. Ma wak te am ka tem yanaņ abô avanôņ êndêņ môlô esak Wakamik ba tem yanaņ bêņ. ²⁶ Wak êņ ma môlôda tem nodam yenaņ athêņ ba nonaņ injik Wakamik liņ. Ma miņ yada yanja môlônim abô ba yanaņ injik yani liņ ami. ²⁷ *Avanôņ! Môlô lemimhaviņ ya lôk ôêvhaviņ nena yahalê m anêņ Wapômbêņ. Aêņ ba intu Wakamik da lahaviņ môlô ba môlôda tem nonaņ injik yani liņ esak unim lemimhaviņ. ²⁸ Yahatak Wakamik ba yahalê m pik. Ma lêk yahatak pik ba yahavôha ek Wakamik.”

²⁹ Êņ ma Yisu anêņ ñê ku enaņ, “Lêk honaņ abô êņ bêņ ma miņ huvuņ ami. ³⁰ Lêk yêlô ayala nena hoyala nômkama sapêņ. Miņ yêlô anaņ hik o liņ ami denaņ ma hoyala yêlôaniņ abô ba honaņ bêņ. Ba intu yêlô êvhaviņ nena hôlê m anêņ Wapômbêņ.”

³¹ Yisu hanaņ, “Lêk môlô ôêvhaviņ e? ³² *Odaņô! Avômalô tem

nidupuniņ môlô tomtom ba nôsôv mayaliv ba unu unim loņ. Ma môlô tem notak ya ba yada tem yamô thiliv. Ma doņtom Wakamik hamô haviņ ya. Aêņ ba tem miņ yamô daluk ami. Wak te am ka nô m êņ tem imbitak. Ma wak êņ lêk habitak yôv.

³³ * “Lêk yahanaņ abô takêņ ek môlô nodahaliņ ya ba nô mô yaô. Môlô tem nôpôm malaiņ êmô pik êntêk. Ma doņtom numiņ lôklokwaņ! Ya bôk yahamô pik êntêk anêņ lôklokwaņ lu yôv.”

17

Yisu hateņ mek ek yanida

¹⁻² Yisu hanaņ abô takêņ yôv ma hêv ma hathak leņ ma hateņ mek nena, “Wakamik, wakma lêk hayô yôv. Bôk hotak ya yôv ek yayabiņ avômalô takatu ba bôk hôêv hadêņ ya ek yanê m lôkmala atu ba nê mô êtôm wak nômbêņ intu sapêņ êndêņ i. Ba nuņgwik Nalum anêņ lôkmaņgiņ thô ek yaņgik anê m lôkmaņgiņ thô aêņ iyom. ³ *Êntêk ma lôkmala atu ba tem nê mô êtôm wak nômbêņ intu sapêņ. Neyala nena O ma Wapômbêņ avanôņ biņ doņtom lôk ya ma Yisu Kilisi, ôpatu ba O Wapômbêņ hôêv ba halê m. ⁴⁻⁵ *Wakamik, lêk yahik anê m lôkmaņgiņ thô hamô pik êntêk hathak ku takatu ba hôêv hadêņ ya aleba lêk anêņ daņ. Ma nê m mavi lôk athêņ bêņ êndêņ ya esak loņbô êtôm sêbôk atu ba pik miņ habitak ami denaņ ma yahawa athêņ bêņ êņ haviņ o ba yahamô mavi anôņ.

Yisu hateņ mek ek ñê ku laumiņ ba lahavuju

⁶ “Bôk yahik o thô hadêņ avômalô pik takatu ba hôêv hadêņ ya yôv. Sêbôk atu ba thêlô ma anê m avômalô ba hôêv hadêņ ya ba lêk esopa anê m abô. ⁷⁻⁸ Yahêv abô sapêņ atu ba hôêv hadêņ ya hadêņ i ba esopa. Thêlô eyala katô nena yahatak o ba yahalê m pik lôk êvhaviņ nena hôêv ya

* **16:23:** Mat 7:7 * **16:27:** Jon 14:21,23 * **16:32:** Mat 26:31,56 * **16:33:** Jon 14:27; Lom 5:1; 1Jon 5:4 * **17:3:** 1Jon 5:20 * **17:4-5:** Jon 1:1-2; 4:34

ba yahalêm. Aên ba lêk eyala nena nô m takatu ba hôêv hadên ya ma halêm anên o iyom. ⁹ Yahaten ek avômalô takatu ba bôk hôêv hadên ya yôv. Thêlô ma anêm avômalô ba intu yahaten mek ek i. Ma miñ yahaten mek ek avômalô pik ami. ¹⁰ Avômalô takatu ba yenañ êñ ma anêm. Ma avômalô takatu ba anêm êñ ma yenañ. Ma thêlô êñ intu ik yenañ lôkmañgiñ thô. ¹¹ Tem yatak pik ba yana ma tem miñ yamô pik esak loñbô ami. Ma thêlô tem nê môt pik. Wakamik, o ma mathen! Ba oyabiñ i esak anêm athên atu ba bôk hôêv hadên ya ek thêlô kapôlôñgiñ doñtom êtôm alai kapôlôñgiñ doñtom. ¹² *Bôk yahamô haviñ thêlô ba yahayabiñ i hathak athên atu ba hôêv hadên ya. Ma kambom te miñ habuliñ i ami lôk thêlô te miñ hatak o ami. Mi. Anyô te iyom intu tem ni loñ atum ek abô atu ba bôk hêk anêm kapy a tem injik anôn.

¹³ “Ma doñtom yahamô pik denañ ba yahanañ abô êñ ek yenañ yalenmavi bêñ anôn ê môt thêlô kapôlôñgiñ siñ ek malê nena tem yasôk. ¹⁴ Bôk yahêv anêm abô yôv hadên i. Ma ya miñ anyô pik êntêk ami. Ma thêlô aên iyom. Ba intu avômalô êpôlik hathak i. ¹⁵ *Wakamik yahanañ hik o liñ nena umiñ anyô kambom loñ siñ ek thêlô ma miñ onja i vê êñjêk pik êntêk ami. ¹⁶ Ya miñ anyô pik êntêk ami ma thêlô aên iyom. ¹⁷ Ôtak anêm abô êndôk thêlô kapôlôñgiñ ba undum i ek nimbitak anêm avômalô ku mathen. Anêm abô êñ ma avanôn. ¹⁸ *Yahêv thêlô ba i pik êntêk hatôm atu ba hôêv ya ba yahalêm. ¹⁹ Ma yahêv yada hadên o ek thêlô nimbitak anêm avômalô ku mathen anôn.

Yisu hateñ mek ek avômalô êvhaviñ sapên

²⁰ “Miñ yahaten mek hathak nê ku takên iyom ami. Mi. Yahaten mek hathak avômalô takatu ba tem nedañô nê ku takên iniñ abô ba

nênê mimiñ ya ²¹ ek thêlô sapên nê môt kapôlôñgiñ doñtom êtôm atu ba hô môt yakapô ma yahamô o kapô. Wakamik, thêlô tem nê môt alai kapô imbiñ ek avômalô pik nê nê mimiñ nena hôêv ya ba yahalêm. ²² *Bôk hôêv ya hatôm anyô lôkmañgiñ ba lêk yahik lôkmañgiñ êñ thô hadên thêlô ek thêlô kapôlôñgiñ doñtom êtôm alai kapôlôñgiñ doñtom. ²³ Yahamô thêlô kapôlôñgiñ ma hô môt ya kapô. Undum ba thêlô lôkthô nimbitak kapôlôñgiñ doñtom ek avômalô pik neyala nena hôêv ya ba yahalêm lôk neyala nena lemhaviñ thêlô hatôm atu ba lemhaviñ ya.

²⁴ “Wakamik, yalenhaviñ avômalô takêntêk ba hôêv hadên ya nê môt imbiñ ya ê môt loñ atu ba yahamô ek nêgê yenañ lôkmañgiñ. Pik miñ habitak ami denañ ma lemhaviñ ya ba intu hôêv lôkmañgiñ êñ hadên ya.

²⁵ “Wakamik, o ma thêthôn. Avômalô pik êthôn o paliñ ma doñtom ya ma yahayala o. Ma yenañ avômalô takêntêk eyala nena hôêv ya ba yahalêm. ²⁶ Bôk yahik o thô hadên thêlô. Ma tem miñ yatak ku êñ ami ek yada yamô thêlô kapôlôñgiñ ek leñjimbiñ avômalô vi êtôm atu ba lemhaviñ ya.”

18

Evalon Yisu

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

¹ Yisu hateñ mek yôv ma lôk anên nê ku ibup êyô ñañ Kidlon. Ñañ êñ vi ma ku alokwañ oliv te hêk ba thêlô i loñ êñ.

² Loñ êñ ma thêlô ethak i lôbôlôn. Ba intu Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bêñ, hayala loñ êñ. ³ Êñ ma Judas halom nê vovak Lom dumte lôk Palisi lôk nê bêñbêñ êbôk da ma iniñ nê bêñbêñ ba i loñ êñ. Thêlô ewa atum lam lôk atum abiñ kapok ma nômkama nijik vovak.

* **17:12:** Jon 6:39; 13:18   * **17:15:** Mat 6:13; 2Te 3:3   * **17:18:** Jon 20:21   * **17:22:** Ap 4:32

4 Yisu hayala nô m takatu ba tem êpôm yani ba hi yain ma hanañ, “Môlô ôbôlêm opalê?”

5 Ma thêlô enañ, “Yisu anêñ Nasalet.”

Ma yani hanañ, “Ya êñ êntêk.” Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bêñ intu hamiñ haviñ nê êñ. 6 Thêlô elañô Yisu hanañ, “Ya êñ êntêk.” Êñ ma ele i ma êv yak halôk pik.

7 Ma yani hanañ hik thêlô liñ hathak loñbô, “Môlô ôbôlêm opalê?”

Ma thêlô enañ, “Yisu anêñ Nasalet.”

8 Ma hanañ, “Lêk yahanañ hadêñ môlô yôv nena ya êñ êntêk. Lêk ôpôm ya yôv ba notak nê êntêk ba ini.” 9 *Hanañ aêñ ek abô bôsêbôk tem injik anôñ nena miñ hatôm etak avômalô takatu ba Lambô hêv hadêñ yani te ami.

10 Êñ ma Saimon Pita hawa biñ vovak ma hale anyô bêñ habôk da anêñ anyô ku te limbuk vianôñ vê. Anyô ku êñ anêñ athêñ nena Malukus.

11 *Ma Yisu hanañ hadêñ Pita, “Otak anêm biñ êndôk anêñ kupik esak loñbô! Tem yandum ku malain atu ba Wakamik hêv hadêñ ya.”

Ewa Yisu ba i hadêñ Anas
(Mat 26:57)

12 Êñ ma Lom iniñ nê vovak lôk anyô vovak laik lôk avômalô Israe l iniñ sôp bidon evalon Yisu ba ekak hathak yak. 13 Thêlôniñ ku môñ ma ewa yani ba i hadêñ Anas, yani ma Kaiapas anêñ yañmalô. Kaiapas ma anyô bêñ habôk da hadêñ sondabêñ êñ. 14 *Yani anyô sêbôk atu ba hik auk thô hadêñ Israe l iniñ nê bêñbêñ nena, “Mavi ek anyô te iyom ema ek nêm avômalô Israe l bêñ anôñ sa.”

Pita hanañ “Yahathôn Yisu”
(Mat 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)

15 Saimon Pita lôk anyô ku yañ esopa Yisu ba i. Anyô ku êñ ma anyô bêñ habôk da anêñ anyô môlô te ba intu hasopa Yisu habitak hayô badêñ abôlêk ba hi. 16 Ma Pita hamiñ

badêñ viyaiñ. Ma anyô ku yañ atu ba anyô bêñ habôk da anêñ anyô môlô havôhi ma hanañ abô hadêñ avi atu ba hayabiñ badêñ abôlêk ba hawa Pita hayô badêñ kapô.

17 Avi atu ba hayabiñ unyak abôlêk hanañ hik Pita liñ, “E! O ma ôpatu anêñ anyô ku te e?”

Ma Pita hanañ, “Mi.”

18 Loñ lêk thilibun. Ma nê ku lôk nê êbôk da iniñ sôp bidon ebañ atum ba ivuñu imiñ. Ma Pita hamiñ haviñ.

Anyô bêñ habôk da hanañ hik Yisu liñ
(Mat 26:59-68; Mak 14:55-65; Luk 22:66-71)

19 Ma anyô bêñ habôk da hanañ hik Yisu liñ hathak anêñ nê ku lôk abô takatu ba hanañ ba hadôn avômalô.

20 Ma Yisu hanañ, “Yahathak yahamiñ piklêvôn ba yahanañ abô hadêñ avômalô. Ma yahadôn avômalô hamô unyak yeñ lôk unyak mathen ma loñ atu ba avômalô Israe l ethak don tom halôk. Ma miñ yahavun abô ami. 21 Ma aisê ka honañ hik ya liñ? Avômalô takatu ba elañô abô takatu ba yahanañ, thêlô eyala abô êñ katô. Ba intu onañ injik i liñ.”

22 Hanañ aêñ ma nê êbôk da iniñ sôp bidon atu ba hamiñ habobo hapetav Yisu ba hanañ, “E! Honañ aêñ hadêñ anyô bêñ habôk da eka?”

23 Ma Yisu hanañ, “Yahanañ abô kambom, êñ ma onañ abô êñ bêñ. Yahanañ abô avanôn, ma aisê ka huik ya?” 24 Êñ ma Anas hêv Yisu ba hi hadêñ Kaiapas, anyô bêñ habôk da. Ma yak atu ba ekak yani hamô denañ.

Pita hanañ “Yahathôn Yisu” bôlôn yañ hathak loñbô
(Mat 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

25 Saimon Pita havuñu atum hamiñ ma enañ hik yani liñ, “O ma ôpên anêñ nê ku te e?”

Ma Pita hanañ, “Mi.”

26 Êñ ma anyô bêñ habôk da anêñ nê ku te hanañ, “Yahayê humiñ alokwan

oliv kapô haviņ yani.” Anyô ku êņ ma ôpatu ba Pita haņgasiv limbuk vê anêņ thalalen te.

²⁷ *Ma Pita hanaņ hathak loņbô, “Mi.” Kasana ma tale halaņ.

Ewa Yisu hi hadêņ Pailat
(*Mat 27:11-26; Mak 15:1-15; Luk 23:1-5,13-25*)

²⁸ Ewa Yisu hêk Kaiapas anêņ unyak ba i anyô bêņ Lom atu anêņ unyak. Waklavôņ Hale ba Hi anêņ lôkbôk momaņiniņ lêk hayô ba Israel ininņ nê bêņbêņ leņiņhaviņ nêmo mabuņ êņjêk Wapômbêņ ma ek nêgê waklavôņ êņ. Ba intu êdô nimbitak nêyô anyô loņ buyaņ bêņ êņ anêņ unyak. ²⁹ Ma Pailat hi viyaiņ ma hanaņ, “Ôpêņ hadum malê ba môlô udum abô ek yani?”

³⁰ Ma enaņ, “Aisê! Yani miņ anyô kambom ami, êņ ma tem miņ yêlô naja yani êlêm êndêņ o ami!”

³¹ *Ma Pailat hanaņ, “Yôv! Môlôda noja yani ba nundum abô esak môlôda unim abô balabuņ.”

Ma enaņ, “Môlô avômalô Lom unim abô balabuņ hanaņ nena yêlô avômalô Israel miņ hatôm naņgik ôpatu ba hadum kambom vônô ami.”

³² *Enaņ aêņ ek abô sêbôk atu ba Yisu hanaņ hathak loņôndê atu ba tem ema esak tem injik anôņ.

³³ Aêņ ba Pailat hi unyak kapô hathak loņbô ma halam Yisu halêm ma hanaņ hik yani liņ, “O ma avômalô Israel ininņ kiņ e?”

³⁴ Ma Yisu hanaņ, “Oda anêm auk ba honaņ abô êņ mena anyôla hanaņ hadêņ o e?”

³⁵ *Ma Pailat hanaņ, “Hosoņ nena ya anyô Israel e? Hudum malê ba oda anêm avômalô lôk nê bêņbêņ êbôk da ewa o ba êlêm hadêņ ya?”

³⁶ Ma Yisu hanaņ, “Loņ lôkliņyak atu ba yahayabiņ ma miņ anêņ pik êntêk ami. Yayabiņ loņ lôkliņyak pik êntêk ma yenaņ nê ku tem nijik vovak ek miņ anyô te etak ya êndôk Israel ininņ nê bêņbêņ baheniņ ami. Ba intu

yenaņ loņ lôkliņyak ma miņ hamô pik êntêk ami.”

³⁷ Aêņ ba Pailat hanaņ, “O ma kiņ!”

Ma Yisu hanaņ “Intu êņ. Ya ma kiņ. Wakamik hêv ya ba yahalêm pik êntêk ma avi havathu ya ek yaņgik abô avanôņ thô. Ma ôpatu ba hayala abô avanôņ êņ intu halaņô yenaņ abô.”

³⁸ Ma Pailat hanaņ, “Abô avanôņ, êņ ma malê te?” Yôv ma hale unyak viyaiņ ba hi hadêņ avômalô Israel hathak loņbô ma hanaņ, “Lêk yaha-laņô abô ba ôpêntêk ma anêņ kambom mi. ³⁹ Ma yahathak yahasopa môlônim lemimhaviņ nena sondabêņ nômbêņ intu anêņ waklavôņ Hale ba Hi ma yahatak anyô koladôņ te ba hi hadêņ môlô. Aêņ ba lemimhaviņ yatak môlô avômalô Israel unim kiņ êntêk e?”

⁴⁰ Ma elam lôklala, “Yani mi. Otak Balabas!” Balabas ma anyô sêbôk atu ba hik vovak hadêņ nê bêņbêņ anêņ Lom takatu ba eyabiņ avômalô Israel.

19

Pailat hanaņ ek nijik Yisu vônô
(*Mat 27:26-31; Mak 15:15-20*)

¹ Yôv ma Pailat hanaņ ba evali Yisu.

² *Ma nê vovak ewa yak lôkmaņgiņ atu ba epesaņ hatôm kiņ ininņ kulun ma ik halôk wakadôk. Ma ewa kiņ anêņ kwêv thalalen daim te ma ik hathak yani. ³ Ma i hadêņ yani ma enaņ mathalalen, “Waklêvôņ mavi, avômalô Israel ininņ kiņ!” ma epetav yani.

⁴ Ma Pailat hale yaiņ hathak loņbô ma hanaņ hadêņ avômalô, “Odaņô! Tem yanja yani ende yaiņ ek yaņgik thô êndêņ môlô nena lêk yahalaņô abô yôv ba ôpêntêk ma anêņ kambom mi.” ⁵ Êņ ma Yisu hale yaiņ ma kulun yak lôkmaņgiņ hamô wakadôk ma kwêv thalalen atu hamô liņkupik. Ma Pailat hanaņ, “Ôņgô yani atu êntêk!”

* 18:27: Jon 13:38 * 18:31: Jon 19:6-7 * 18:32: Jon 3:14; 12:33 * 18:35: Jon 1:11 * 19:2: Luk 23:11

⁶ Êñ ma nê bêñbêñ êbôk da lôk iniñ sôp bidonj êyê ma elam nena, “Nijik vônô esak a! Nijik vônô esak a!”

Ma Pailat hanañ, “Lêk yahalañô abô yôv ba ôpêntêk anêñ kambom mi! Aêñ ba môlôda noja ba uñgwik vônô esak a!”

⁷ Ma enañ viyañ, “Anyô êntêk hanañ nena yani ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ. Ma yêlôaniñ abô balabuñ te hanañ nena nañgik anyô anêñ aêñ vônô.”

⁸ Pailat halañô abô êñ ba liñhaka. ⁹ *Ma hi unyak kapô ma hanañ hik Yisu liñ, “Hôlêm anêñ êsê?” Ma donjom Yisu bônônj iyom. ¹⁰ Ma Pailat hanañ, “Hôdô onañ yenañ abô viyañ e? Ondañô! Ya ma anyô lôk athêñ ba ya hatôm yanañ ek nijik o vônô esak a mena yatak o ba nu la. Lêk holañô e?”

¹¹ *Ma hanañ, “Wapômbêñ miñ hêv athêñ bêñ êñ hadêñ o ami êñ ma miñ hatôm undum nômlate êndêñ ya ami. Ba intu ôpatu ba hatak ya halôk bahem hathak yanida anêñ auk intu anêñ kambom ma bêñ anônj ek anêm.”

¹² *Pailat halañô abô êñ ma habôlêm loñôndê ek etak Yisu ba ni. Ma donjom Israeël iniñ nê bêñbêñ elam lôklala, “Hotak ôpêntu ba hi, o ma miñ kiñ Lom iniñ anyô te ami! Ôpatu ba hanañ nena yani kiñ, êñ ma hapôlik hathak Lom iniñ kiñ.”

¹³ Pailat halañô abô êñ ma hawa Yisu hale yañ ma halôk hamô anêñ loñ idum abô. Loñ êñ elam nena Loñ Valu. Ma avômalô Hiblu elam loñ êñ nena “Gabata”. ¹⁴ Habobo waklêvônj biñ hadêñ wak atu ba avômalô ethak epesañ i ek nêgê waklavônj Hale ba Hi.

Ma Pailat hawa Yisu hale yañ ma hanañ hadêñ avômalô Israeël, “Ôngô, môlônim kiñ êntêk.”

¹⁵ Ma thêlô elam lôklala, “Nônêm yani vê ek nijik esak a!”

Ma Pailat hanañ, “Yañgik môlônim kiñ esak alovalaņasiñ e?”

Ma nê bêñbêñ êbôk da enañ, “Yêlôaniñ kiñ intu Lom iniñ kiñ!”

¹⁶ Êñ ma Pailat hatak Yisu halôk nê vovak bahenj ek nijik vônô esak alovalaņasiñ ma ewa ba i.

*Ik Yisu hathak alovalaņasiñ
(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Luk 23:26-43)*

¹⁷ Yisu da hawa anêñ alovalaņasiñ ba hi malak viyañ ba hayô loñ te atu ba elam nena Lenkadôk Lokwanj. Ma avômalô Hiblu elam nena Gologota. ¹⁸ Loñ êñ ma thêlô êthôkwêñ Yisu lôk anyô lokwanju hathak alovalaņasiñ. Anyô yañ hamiñ vi ma yañ hamiñ vi ma Yisu hamiñ malêvônj.

¹⁹ Pailat hanañ ba eto abô te hathak aselenj te ba ik loñ hathak alovalaņasiñ aêntêk,

YISU ANÊÑ NASALET, AVÔMALÔ IS-LAEL INIÑ KIÑ

²⁰ Eto abô êñ hathak abô Hiblu lôk abô Lom, ma abô Glik ba intu avômalô bêñ anônj êyê ba esam abô êñ. Loñ atu ba êthôkwêñ Yisu ma habobo malak lôñ. Ma loñôndê êñ ma avômalô bêñ anônj ethak elom ba intu esam. ²¹ Israeël iniñ nê bêñbêñ êbôk da êyê ma enañ hadêñ Pailat, “Oto aêntêk, ‘Ôpêntêk hanañ nena yanida intu Israeël iniñ kiñ.’ Ma miñ oto nena, ‘Israeël iniñ kiñ’ ami.”

²² Ma Pailat hanañ, “Dô, abô atu ba lêk yahato yôv ma ênjêk aêñ.”

²³ Nê vovak takatu ba ik Yisu hathak alovalaņasiñ ewa anêñ kwêv lôk sôp ba ibi sam hi ôdônj ayova. Ma nê vovak ewa tomtom ma kwêv te hamô denañ. Kwêv êñ ma idu hathak sôp donjom iyom ma miñ idu hathak sôp doho haviñ ami. ²⁴ Ma nê vovak enañ, “Alalô nato athêñ esak valu ba natak êndôk tase ma nayôkwij ek nagê nena opalê enja kwêv êntêk. Ma miñ nakakaviñ ami.”

Thêlô idum aêñ ek abô atu ba hêk Wapômbêñ anêñ kapyã hik anônj nena,
“Thêlô ibi yenañ kwêv sam ba ewa,

* 19:9: Mat 27:12 * 19:11: Jon 10:18; Ap 2:23; Lom 13:1 * 19:12: Luk 23:2; Ap 17:7

ma ibi valu ek neja yenan kwêv daim.” *Kapya Yeŋ 22:18*
Aêŋ ba intu nê vovak idum aêŋ.

²⁵ *Ma avi doho imiŋ habobo alovalaŋaŋsiŋ atu ba êthôkwêŋ Yisu hathak. Yisu anêŋ talêbô lôk talêbô yaô ma Malia Kelopas yanavi, ma Malia anêŋ Magadala. ²⁶ *Ma anyô ku atu ba Yisu lahaviŋ bêŋ anôŋ hamiŋ habobo. Ma hayê talêbô lo anyô ku êŋ ma hanaŋ, “Wakatik, ôpêntu ma nalum.” ²⁷ Ma hanaŋ hadêŋ anyô ku atu nena, “Avi intu ma lemtambô.” Aêŋ ba ôpêŋ hayabiŋ Malia hatôm anêŋ thalaleŋ te hamô yanida anêŋ unyak.

Yisu hama
(*Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Luk 23:44-49*)

²⁸ *Ma Yisu hayala nena lêk hadum anêŋ ku yôv ma hanaŋ, “Yahathakmuniŋ” ek abô atu ba hamô Wapômbêŋ anêŋ kapya injik anôŋ. ²⁹ *Kolopak waiŋ maniŋ te hamô ba ewa nômlate hatôm kapôk ba esoŋ halôk waiŋ aleba lôthôk. Ma etak hathak alokwan thaŋaŋ te anêŋ athêŋ nena “isop” ba êv halôk Yisu abôlêk. ³⁰ Hanum vêm ma hanaŋ, “Ku lêk yôv.” Êŋ ma laselo haŋgôli ma hatak dahô ba hi ma hama.

³¹ *Wak êŋ ma wak nêpôpêk nômkama ek nêgê Sabat. Ma Sabat êŋ ma waklavôŋ bêŋ te ba Israeŋ iniŋ nê bêŋbêŋ êdô ek nê takatu iniŋ kupik imiŋ alovalaŋaŋsiŋ. Ba intu enaŋ hik Pailat liŋ nena nijik veŋiŋlokwan lu ek nema ketheŋ ek nênem iniŋ kupik vê.

³² Êŋ ma nê vovak i ma ik anyô yaŋ atu ba êthôkwêŋ haviŋ Yisu valokwan lu. Yôv ma idum aêŋ hadêŋ anyô yaŋ. ³³⁻³⁴ Ma êyô ek Yisu ma êyê nena lêk hama yôv ba intu anyô vovak te habi bayavi hathak kôm ma ketheŋ oyaŋ ma thalaleŋ lôk ŋaŋ haŋgasô. Ma miŋ ik valokwan lu ami. ³⁵ *Ôpatu ba hayê nôm êŋ hanaŋ abô avanôŋ ba hayala nena anêŋ abô ma avanôŋ ba

intu hanaŋ bêŋ ek môlô nônemimbiŋ. ³⁶ Nôm takêŋ habitak ek abô te atu ba bôk hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya injik anôŋ nena,

“Tem miŋ nijik yani lokwan te lu ami.” *Etak Ijip 12:46; Namba 9:12; Kapya Yeŋ 34:20*

³⁷ *Ma
“Tem thêlô nêgê anyô atu ba ibi.”
Sekalaia 12:10

Elav Yisu
(*Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56*)

³⁸ Josep anêŋ Alimatia bôk halaŋô Yisu anêŋ abô ba hasopa. Ma doŋtom hakô ek Israeŋ iniŋ nê bêŋbêŋ ba intu havuŋ anêŋ hêvhaviŋ. Ik Yisu hathak alovalaŋaŋsiŋ yôv ma hi hanaŋ hik Pailat liŋ ek enja anêŋ liŋkupik. Ma Pailat halaŋô anêŋ abô ba halôk ma yani hi hawa. ³⁹ *Nikodimus hi haviŋ Josep. Yani ma anyô sêbôk atu ba hi hayê Yisu hadêŋ bôlôvôŋ. Yani hawa kamunŋ ôv mavi ju ba hatak hathak doŋtom ba anêŋ malaiŋ hatôm 30 kilo la. ⁴⁰ Thai epesaŋ ŋama êŋ ba esopa avômalô Israeŋ iniŋ kobom ba ewa Yisu liŋkupik ba etak kamunŋ ôv mavi êŋ hathak ma ivuliv siŋ hathak sôp seleŋ. ⁴¹ Ku te hêk habobo loŋ atu ba êthôkwêŋ Yisu hathak. Ku êŋ ma valu abyaŋ lukmuk te hêk ba miŋ bôk êdô ŋama la hêk ami. ⁴² Wak êŋ ma waklavôŋ atu ba avômalô Israeŋ nêpôpêk i ek nêgê Sabat. Ma valu abyaŋ êdô ŋama hêk habobo. Aêŋ ba thai ewa Yisu anêŋ kupik ba i êdô hêk valu abyaŋ êŋ.

20

Yisu haviyô hathak loŋbô
(*Mat 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-12*)

¹ Sonda êŋ anêŋ wak te môŋ anêŋ lôkbôk momaŋiniŋ ma Malia anêŋ Magadala hi siô ma hayê nena lêk ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê. ² Ma halaŋviŋ ba hi hadêŋ Saimon

* **19:25:** Mat 27:55-56 * **19:26:** Jon 13:23 * **19:28:** Sng 22:15 * **19:29:** Sng 69:21 * **19:31:** Lo 21:22-23 * **19:35:** Jon 21:24 * **19:37:** ALK 1:7 * **19:39:** Jon 3:1-2

Pita thai lôk anyô ku atu ba Yisu la-haviņ bêt anêt ma hanaņ, “Anyôla ewa Anyô Bêt anêt kupik vêt hêt siô ba yêlô athôn nena êdô yani hêt êsê.”

³ Êņ ma thai iviyô ba i siô. ⁴ Thai luvi elañviņ ba i ma anyô ku yaņ atu hamôn ek Pita ba hayô siô môņ. ⁵ Yani hakôm ba hayê lôv kapô ma hayê sôp seleņ takatu ba ivuliv hathak iyom intu hamô. Ma miņ habitak hayô valu abyaņ kapô ami. ⁶ Ma Saimon Pita haven yam hayô ma habitak hayô valu abyaņ kapô ba hi. Ma hayê sôp seleņ takatu ba ivuliv hathak ⁷ lôk sôp ivuliv thohavloma siņ hathak intu hamô. Sôp ju êņ intu lêk epesaņ ba êdô yaņ hamô buyaņ ma yaņ hamô buyaņ. ⁸ Êņ ma anyô ku yaņ atu ba hayô siô môņ hi kapô ma hayê ba hêvhaviņ. ⁹ *Ma doņtom thai êthôn abô atu ba bôt hanaņ hêt Wapômbêt anêt kapy nena tem injik Yisu liņ imbiyô êņjêk ŋama esak loņbô paliņ. ¹⁰ Yôv ma ŋê ku ju êņ êvôi malak.

Yisu hik i thô hadêt Malia anêt Magadala

(*Mat 28:9-10; Mak 16:9-11; Luk 24:10-11*)

¹¹ Malia halaņ hamiņ valu abyaņ viyaiņ ma hakôm ba hayê lôv kapô. ¹² Ma hayê aņela ju ba iniņ kwêv tha-puk. Thai êmô loņ bu atu ba Yisu anêt kupik hêt. Yaņ hamô wakadôk ma yaņ hamô valuvi.

¹³ Ma thai enaņ hik Malia liņ, “Livôn, holaņ eka?”

Ma hanaņ, “Anyôla hawa yenaņ Anyô Bêt anêt kupik vêt ba miņ yahayala loņ atu ba êdô hêt ami.”

¹⁴ *Hanaņ aêt ma hik i liliņ ma hayê Yisu hamiņ ma doņtom hathôn yani paliņ.

¹⁵ Ma Yisu hanaņ, “Livôn, holaņ eka? Ma hôtôlêm opalê?”

Malia hasoņ nena yani ma anyô hayabiņ ku kapô ba hanaņ, “Livôn, howa anêt kupik ba hôtô hêt êsê ma onaņ ek yana yanja.”

¹⁶ Ma Yisu hanaņ, “Malia.”

Ma hasoņ losauk ba hik i liliņ ma hanaņ hathak abô Hiblu nena, “Laboni!” Abô êņ anêt ôdôn nena “Kêdônwaga.”

¹⁷ *Ma Yisu hanaņ, “Miņ yahavôha ek Wakamik ami denaņ ba intu otak ya ma nu êndêt yenaņ ŋê ku ma onaņ êndêt i, ‘Yana ek Wakamik ma môlônim Lemambô. Ma yana ek yenaņ Wapômbêt ma môlônim Wapômbêt.’”

¹⁸ Yôv ma Malia anêt Magadala hi ma hanaņ hadêt ŋê ku nena, “Lêk yahayê Anyô Bêt.” Ma abô takatu ba Yisu hanaņ hadêt yani ma hanaņ hadêt thêlô haviņ.

Yisu hik i thô hadêt ŋê ku

(*Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Luk 24:36-49*)

¹⁹ Sonda êņ anêt bôlôvôn ma ŋê ku ethak doņtom. Thêlô êkô ek Israeł iniņ ŋê bêt bêt ba intu ik unyak abôlêk siņ. Ma Yisu halêm hamiņ thêlô malêvôn ma hanaņ, “Môlô kapôlômim êņjêk labali!” ²⁰ *Ma hik baņ kapô lôk baya thô hadêt thêlô. Ŋê ku êyê Anyô Bêt ba leņiņmavi anêt.

²¹ Ma hanaņ hathak loņbô, “Môlô kapôlômim êņjêk labali! Yahêv môlô ba u hatôm atu ba Wakamik hêv ya ba yahalêm.” ²² Êņ ma hayuv auk hathak thêlô ma hanaņ, “Noja Lovak Matheņ. ²³ *Ma môlô ôêv anyô iniņ kambom vêt êņ ma iniņ kambom tem nêm yak. Ma miņ ôêv anyô iniņ kambom vêt ami êņ ma iniņ kambom tem êmô.”

Yisu hik i thô hadêt Tomas

²⁴ Tomas ma ŋê ku laumiņ ba la-havuju takatu te ba anêt athêt yaņ nena Didimus. Yisu hayô ek ŋê ku vi ma yani miņ hamô ami. ²⁵ Êņ ma ŋê ku vi atu enaņ hadêt yani, “Yêlô lêk ayê Anyô Bêt yôv!”

Ma Tomas hanaņ, “Miņ yahayê anêt pôpô atu ba hamô baņ lôk yahatak yabahenğwasiņ halôk yani baya

* **20:9:** Sng 16:10; Ap 2:24-32 * **20:14:** Luk 24:16; Jon 21:4 * **20:17:** Lom 8:29; Hib 2:11-12

* **20:20:** Jon 16:22; 1Jon 1:1 * **20:23:** Mat 16:19

êḡ ami ma tem miḡ yanê mimbiḡ ami ma milôk.”

²⁶ Sonda te hale ba hi ma Yisu anêḡ ḡê ku ethak doḡtom hathak loḡbô ba êmô unyak kapô. Ma Tomas hamô haviḡ. Thêlô ik unyak abôlêk siḡ ma doḡtom Yisu halêm hamiḡ thêlô malêvôḡ ma hanaḡ, “Môlô kapôlômim êḡjêk labali.” ²⁷ Ma hanaḡ hadêḡ Tomas, “Nôḡḡô yabahaḡ! Ma ôsôm pôpô êntêk! Ma otak bahemgwasin êndôk ya baya ek nôḡḡô kôm lavôḡ. Otak auk thektheḡ lôk nôḡḡô esak malem, ma nê mimbiḡ iyom.”

²⁸ Ma Tomas hanaḡ, “Yenaḡ Anyô Bêḡ lôk Wapômbêḡ!”

²⁹ *Ma Yisu hanaḡ, “Lêk hôyê ba intu hôêvhaviḡ e? Wapômbêḡ tem lamavi esak avômâlô takatu ba miḡ êyê ami ma doḡtom êvhaviḡ.”

Kapya êntêk anêḡ ôdôḡ

³⁰ Yisu hadum lavôḡḡiḡ bêḡ anôḡ haviḡ ba anêḡ ḡê ku êyê. Ma doḡtom miḡ yahato abô takêḡ halôk kapya êntêk ami. ³¹ *Yahato abô takêntêk ek môlô nô nê mimbiḡ nena Yisu ma Mesia atu lôk Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ. Lôk yahato ek môlô nô nê mimbiḡ ba noja lôkmala esak anêḡ athêḡ.

21

Nê ku evov alim bêḡ anôḡ

¹ Yôv ma ḡê ku êmô kasukthôm atu anêḡ athêḡ nena Taibelias ma Yisu hik i thô hadêḡ i hathak loḡbô.*

² Saimon Pita lo Tomas, anêḡ athêḡ yaḡ nena Didimus, ma Nataniel anêḡ Kena hêk Galili, ma Sebedi anêḡ nakaduḡ luvi, ma Yisu anêḡ ḡê ku lokwanju, thêlô sapêḡ êmô loḡ êḡ.

³ *Ma Saimon Pita hanaḡ, “Yana yaḡgik alim.” Ma enaḡ, “Yêlô nasôk nambiḡ o.” Êḡ ma thêlô i ethak yeḡ te ma bôlôvôḡ êḡ ma êvôv alim te ami.

⁴ Wak hapup ma Yisu hamiḡ kasukthôm anêḡ daḡ. Ma anêḡ ḡê ku êyê yani ma doḡtom miḡ eyala ami.

⁵ Ma Yisu halam, “Aiyaḡ thêlô! Môlô alim mi, aêḡ e?”

Ma enaḡ, “Intu êḡ.”

⁶ Ma hanaḡ, “Notak yakseḡ êndôk yeḡ vianôḡ ma tem môlô noja alim doho.” Idum aêḡ ma ewa alim bêḡ anôḡ ba intu miḡ hatôm nêbôv yakseḡ esak ami.

⁷ *Anyô ku atu ba Yisu lahaviḡ bêḡ anôḡ hanaḡ hadêḡ Pita, “Intu ma Anyô Bêḡ!” Pita êḡ intu bôk habi anêḡ kwêv thilibuḡ thô ek indum ku. Ma halaḡô ôpêḡ anêḡ abô êḡ ma hik hathak loḡbô ma hasôv kisi halôk kasukthôm ba hayam ba hi. ⁸ Thêlô ebobo kasukthôm daḡ hatôm 90 mita la ma ḡê ku vi êmô yeḡ ba êvôv yakseḡ haveḡ yam ma Pita hayam hamôḡ. ⁹ Thêlô êlêm ethak liḡdaḡ ma êyê atum te hathaḡ hamô ma Yisu habôk alim lôk polom.

¹⁰ Ma Yisu hanaḡ, “Alim doho êlêm!”

¹¹ *Ma Saimon Pita hayô hathak yeḡ ma havôv yakseḡ halêm hathak liḡdaḡ. Yakseḡ êḡ putup hathak alim daim lomaloma hatôm 153. Ma yakseḡ miḡ hatip ami. ¹² Ma Yisu hanaḡ, “Nôlêm oḡwaḡ alim!” Thêlô lêk eyala nena yani ma Anyô Bêḡ ba êkô ba te miḡ hanaḡ nena, “O ma opalê?” ami. ¹³ Ma Yisu hawa polom ba hi hêv hadêḡ thêlô ma hadum aêḡ hathak alim. ¹⁴ *Êntêk ma bôlôḡ te lô atu ba haviyô hathak loḡbô ba hik i thô hadêḡ anêḡ ḡê ku.

Yisu hapesaḡ abô haviḡ Pita

¹⁵ Eyaḡ nôḡ yôv ma Yisu hanaḡ hadêḡ Saimon Pita, “Saimon, Jon anêḡ nakaduḡ, anêḡ lem haviḡ ya ma bêḡ hamôḡ ek ḡê ku vi mena mi e?”

Ma Pita hanaḡ, “Intu êḡ. Anyô Bêḡ, hoyala nena yalen haviḡ o bêḡ anôḡ.”

Ma Yisu hanaḡ, “Ombakôḡ yenaḡ boksipsip nali sapêḡ.”

* **20:29:** 1Pi 1:8 * **20:31:** Jon 3:15; Lom 1:17; 1Jon 5:13 * **21:1:** Kasuk Galili intu elam athêḡ yaḡ nena “Taibelias”. * **21:3:** Luk 5:4-7 * **21:7:** Mat 14:29; Jon 13:23 * **21:11:** Luk 5:6 * **21:14:** Jon 20:19,26 * **21:16:** Ap 20:28

16 *Ma hanañ hathak lonbô, “Saimon, Jon anêñ nakaduñ, lemhaviñ ya e?”

Ma Pita hanañ, “Intu êñ. Anyô Bêñ, hoyala nena yalenhaviñ o.”

Ma Yisu hanañ, “Oyabin yenan boksipsip.”

17 Ma hanañ bôlôn te lô “Saimon, Jon anêñ nakaduñ, lemhaviñ ya e?”

Yisu lêk hanañ hik Pita liñ hatôm bôlôn lô nena “Lemhaviñ ya e?” ba Pita kapô malain ma hanañ, “Anyô Bêñ, o hoyala nômkama sapêñ ba hoyala nena yalenhaviñ o.”

Ma Yisu hanañ, “Ombakôn yenan boksipsip. 18 Yanañ avanôn bin êndên o. Sêbök ba hômô anyô muk dena ma oda hothak huik kwêv ma hu hatôm odanêm lemhaviñ. Ma donjom hoyalôv ma tem nêmbahem ek anyô yan injik anêm kwêv ma endom o ek nu lon atu ba miñ lemhaviñ nu ami.” 19 *Yisu hanañ abô êñ ek injik lonônde atu ba Pita tem ema esak ek nêmbathên lôkmanjin êndên Wapômbên. Yôv ma Yisu hanañ hadên Pita, “Osopa ya!”

20 *Pita hik i liliñ ma hayê anyô ku atu ba Yisu lahaviñ bêñ anôn hasopa thai. Ôpatu ba hayañ nômbahamô ma hakithin Yisu ba hanañ, “Anyô Bêñ, opalê intu tem enañ o bêñ?”

21 Ma Saimon Pita hayê ôpên ma hanañ, “Anyô Bêñ, anyô êntêk tem êpôm malê?”

22 Ma Yisu hanañ, “Yalenhaviñ nena ôpên tem êmô endeba yandaelêm am, o Pita miñ anêm nômlate ami. Mi. Osopa ya iyom.” 23 Ma abô êñ hi mayaliv ba nê takatu ba esopa Yisu elanôn haviñ ba eson nena anyô ku êñ tem miñ ema ami. Yisu hanañ nena êmô endeba yani endelêm am, ma miñ Pita anên nômla ami. Ma donjom miñ hanañ hathak ôpên anên nãama ami.

24 *Anyô ku atu ba hanañ nômbatakên bêñ ba hato halôk kapya êntêk

intu yêlô ayala nena anên abô ma avanôn.

25 *Yisu hadum ku lomaloma bêñ anôn haviñ. Pik ma yaôna ba yakô miñ hatôm nêndô kapya nômbên atu ba eto lôkthô êmô ami.

* 21:19: Mat 16:24-25; 2Pi 1:14 * 21:20: Jon 13:23-25 * 21:24: Jon 19:35 * 21:25: Jon 20:30

Aposel iniņ ku Abô môņ

Luk hato kapyā lokwanju. Hato kapyā luvi ek Anyô Bêņ Tiapilus. Yani ma Lom iniņ anyô bêņ te ba lahaviņ nênem kapyā êņ luvi êndêņ avômalô ek nesam. Kapyā môņ atu ba Luk hato ma elam nena Luk ma hato hathak malêla takatu ba Yisu hadum aleba hathak leņ ba hi. Ma kapyā yaņ haven yam ma elam nena Aposel. Ma hato hathak ku takatu ba aposel lôk avômalô êvhaviņ idum hadêņ waklavôņ Yisu hatak pik êntêk ba hi leņ.

Luk da miņ hayê Yisu ami, ma doņtom hawa abô hêk nê vi atu ba elaņô lo êyê hathak maleņiņ. Luk ma miņ anyô Israēl te ami, yani ma anyô loņ buyaņ.

Hato kapyā êntêk ek enaņ abô avanôņ esak ku takatu ba aposel idum lôk Yisu anêņ Abô Mavi atu ba hi luvuluvu. Avômalô vi enaņ abôyaņ hathak nê takatu ba êvhaviņ ba intu Luk hato kapyā êntêk ek injik thô nena nê êvhaviņ ma nê mavi ba esopa gavman iniņ abô. Malaiņ lomaloma hathak hapôm nê êvhaviņ ba intu hato kapyā êņ ek injik loņôndê mavi thô êndêņ nê takatu ba esopa Yisu. Ma kapyā êntêk hik thô nena Yisu lôk anêņ avômalô êvhaviņ tem nêmo nê kambom lu.

Hato kapyā êntêk hadêņ 63 AD la.

Yisu havak abô nena tem nêmo Lovak Matheņ êlêm

¹ *Tiapilus, bôk yahato kapyā te hadêņ o hathak nômo takatu ba bôk Yisu hadum lo hadôņ, ² *môņ anôņ aleba hayô waklavôņ hathak leņ ba hi. Hamô pik denaņ ma hathak Lovak Matheņ anêņ lôklokwaņ ma hêv

* **1:1:** Luk 1:3 * **1:2:** Mak 16:19; Luk 24:49-51

hêv ek nenaņ anêņ Abô Mavi bêņ. * **1:3:** Luk 24:36-49; Ap 10:41 * **1:4:** Luk 24:49; Jon 14:16-17;

Ap 2:33 * **1:5:** Mat 3:11 * **1:6:** Luk 24:21 * **1:7:** Mak 13:32 * **1:8:** Mat 28:19; Luk 24:48

* **1:11:** Mat 26:64; Luk 21:27 * **1:12:** Luk 24:50-53

abô ku hadêņ anêņ aposel* takatu ba bôk dalam i yôv. ³ *Yani hawa vovaņ ba hama vêmo ma haviyô hathak loņbô ma hik i thô hadêņ anêņ nê takêņ. Lôk hadum nômkama bêņ anôņ ek hik thô nena yani hamô lôkmala hathak loņbô. Wak hatôm 40 ma hik i thô lôbôlôņ hadêņ thêlô ba hanaņ abô hathak Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak.

⁴ *Wak te ma hayaņ nômo haviņ thêlô ma hanaņ, “Noyabiņ nômo atu ba Wakamik bôk havak abô yôv ek nêmo êndêņ môlô hatôm atu ba bôk yahanaņ ba olaņô yôv. Ma miņ notak Jelusalem ami. ⁵ *Jon bôk hathik avômalô halôk ņaņ ma kasana ma tem nisik môlô esak Lovak Matheņ.”

Yisu hathak leņ ba hi

(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)

⁶ *Ma aposel êmô haviņ Yisu ma enaņ hik yani liņ nena, “Anyô Bêņ, lêk êntêk ma tem undum ek alalô avômalô Israēl naja alalôaniņ kiņ esak loņbô e?”

⁷ *Ma Yisu hanaņ, “Êņ ma miņ môlô unim nômla ek noyala waklavôņ atu ba Kamik hatak ami. Hathak anêņ lôklokwaņ yanida hayabiņ wak êņ. ⁸ *Ma Lovak Matheņ hayô hamô môlô, ma tem noja lôklokwaņ. Ma tem nonaņ yenaņ abô imiņ Jelusalem lôk Judia sapêņ ma Samalia lôk ni endeba êndôk pik anêņ daņ.”

⁹ Hanaņ abô êņ yôv, ma ewa yani hathak leņ ba hi. Thêlô êyê imiņ ma buliv hava yani siņ ba êthôņ. ¹⁰ Thêlô ititiņ leņ denaņ ma ketheņ oyaņ ma anyô ju lôk nômkama thapuk ba imiņ thêlô malêvôņ. ¹¹ *Ma enaņ, “Nê Galili, umiņ ba utitiņ leņ eka? Yisu doņtom êntêk lêk Lambô hawa vê hêk môlô ba hi leņ ma tem endelêm aêņ iyom.”

Thêlô etak anyô te ek enja Judas anêņ loņ

* **1:2:** Aposel anêņ ôdôņ nena nê takatu ba Yisu

12 *Vêm ma thêlô etak Dum Oliv ma ele i Jelusalem. Dum Oliv êḡ hêk habobo Jelusalem hatôm kilomita te iyom. 13 *Êyô Jelusalem ma i unyak kapô vuliḡ atu ba ethak êmô. Thêlô iniḡ athêḡ ma Pita lo Jon ma Jems lo Andulu ma Pilip lo Tomas ma Batolomiu lo Matyu ma Jems, Alpius nakaduḡ, lôk Saimon anyô Selot te, ma Judas, Jems nakaduḡ. 14 Wak sapêḡ ma thêlô ethak doḡtom ba eteḡ mek hi ba hi. Ma avi doho lôk Malia, Yisu talêbô, lôk anêḡ iviyaḡ êmô haviḡ.

15 Ma wak te ma Pita haviyô hamiḡ ḡê êvhaviḡ hatôm 120 malêvônḡ ma hanaḡ, 16 *‘‘Aiyaḡ thêlô, abô te hêk Wapômbêḡ anêḡ kapyba ba lêk hik anônḡ. Abô êḡ ma Lovak Matheḡ bôk hanaḡ hale Devit abôlêk hathak Judas, ôpatu ba hik Yisu thô hadêḡ ḡê takatu ba evaloḡ yani. 17 Yani ma alalô te atu ba bôk hadum ku êntêk haviḡ alalô.’’

18 *(Judas hêv pik bute vuli hathak valuselenḡ atu ba hadum kambom ba hawa. Êḡ ma hêv yak halôk pik buêḡ ba lasoam hapup ba la haḡgasô hale yaḡ. 19 Avômalô Jelusalem sapêḡ elanô abô êḡ ba intu elam pik buêḡ hathak iniḡ abô nena ‘‘Akeldama’’. Anêḡ ôdônḡ nena, ‘‘Pik atu ba thalalen hathaḡ.’’)

20 Êḡ ma Pita hanaḡ, ‘‘Hatôm bôk eto hêk Kapyba Yeḡ nena,

‘‘ ‘Anêḡ unyak tem ḡgathiniḡ;
ma miḡ notak anyôla ek êmô
ami.’ *Kapyba Yeḡ 69:25*

Ma buyaḡ hanaḡ nena,

‘‘ ‘Anyô yaḡ enja anêḡ loḡ lôk anêḡ
ku.’ *Kapyba Yeḡ 109:8*

21 Aêḡ ba alalô natak anyô te atu ba Anyô Bêḡ Yisu hamô haviḡ alalô denaḡ ma yani hamô haviḡ alalô wak nômbêḡ intu sapêḡ, 22 *mônḡ ma waklavônḡ atu ba Jon hathik Yisu halôk ḡaḡ aleba hayô wakma Lambô hawa yani vê hêk alalô ba hi malak

leḡ. Anyô êḡ tem imbiḡ alalô ek enaḡ Yisu anêḡ haviyô hathak loḡbô bêḡ êndêḡ avômalô.’’

23 Yôv ma etak anyô lokwanju. Yaḡ ma Josep, elam nena Balsabas, ma athêḡ yaḡ ma Jastas. Ma anyô yaḡ ma Matias. 24 Ma eteḡ mek nena, ‘‘Anyô Bêḡ, hoyala avômalô sapêḡ iniḡ kapôlônḡ. Nungwik thô nena hotak anyô ju êntêk yaḡ sê 25 ek enja ku aposel atu ba bôk Judas hatak ba hi anêḡ loḡ.’’ 26 Yôv ma ibi valu ek nêḡê nena athêḡ yaḡ sê habitak. Êḡ ma etak Matias ek imbitak aposel imbiḡ thêlô laumiḡ ba lahavute takatu.

2

Lovak Matheḡ halôk ba halêm

1 *Waklavônḡ Pentikos hayô, êḡ ma avômalô êvhaviḡ ethak doḡtom ba êmô unyak te. 2 Ma ketheḡ oyaḡ ma nômlate diḡdiḡ halêm anêḡ leḡ ba anêḡ pôk ma hatôm lovak bêḡ te ba hayô hamô unyak atu ba thêlô êmô siḡ. 3 *Ma êyê nômlate hatôm atum dahalaḡ hatakalek ba hayô hamô thêlô tomtom. 4 *Ma Lovak Matheḡ hayô hava thêlô sapêḡ kapôlônḡ siḡ ba enaḡ abô masôm lomalama hatôm Lovak Matheḡ hêv hadêḡ thêlô.

5 Avômalô Israeḡ takatu ba êmô Wapômbêḡ vibinḡ bôk etak pik lôbôlôbô takatu ba êmô ma êlêm Jelusalem ek Pentikos. 6 Ma elanô diḡdiḡ ba êlêm ethak doḡtom. Ma eboloba kambom hathak elanô ḡê êḡ enaḡ abô hathak thêlô tomtom da iniḡ abô. 7 Ma esoḡ kambom ba enaḡ hik thêlôda liḡ, ‘‘Thêlô ma ḡê Galili iyom. Malê te aêḡ am? 8 Aisê ba alalô alaḡô thêlô enaḡ abô hathak alalôaniḡ abô tomtom? 9 Alalô ma anêḡ Patia lo Midia ma Ilam lo Mesopotemia ma Judia lo Kapadosia ma Pontus lo Esia 10 ma Pliḡia lo Pampilia ma Ijip lôk Libia bute atu habobo Sailini ma ḡê doho anêḡ Lom. 11 (Ma vi ma avômalô Israeḡ, ma vi ma

* 1:13: Mat 10:2-4 * 1:16: Sng 41:9 * 1:18: Mat 27:3-8 * 1:22: Mak 1:9; 16:19; Jon 15:27

* 2:1: Wkp 23:15-21; Lo 16:9-11 * 2:3: Mat 3:11 * 2:4: Mak 16:17; Ap 4:31; 10:44-46; 19:6

avômalô loṅ buyaṅ takatu ba ibitak êyô Israeḷ iniṅ êvhaviṅ kapô.) Ma doḥo anêṅ Klit lo Alebia. Ma doḥtom alalô alaṅô thêlô enaṅ abô hathak nômbêṅ atu ba Wapômbêṅ hadum hathak alalôaniṅ abô tomtom.”¹² Ma avômalô sapêṅ eson kambom ba itutuniṅ leniṅkadôk ma enaṅ hik thêlôda liṅ nena, “Nôm êṅ anêṅ ôdôṅ ma aisê?”

¹³ Ma doḥtom vi ibi thêlô liliṅ ba enaṅ, “Inum waiṅ bêṅ anôṅ ba elo molo.”

Pita hanaṅ abô

¹⁴ Êṅ ma Pita haviyô hamiṅ aposel laumiṅ ba lahavute malêvôṅ ma halam lôklokwaṅ nena,

“Môlô avômalô Israeḷ lôk avômalô takêntêk ba lêk ômô Jelusalem, nodanô yenaṅ abô katô. Tem yanaṅ nôṅm êṅ anêṅ ôdôṅ bêṅ. ¹⁵ Lêk ma lôkbôk denaṅ hatôm 9 kilok. Ba intu miṅ noson nena ṅê êntêk inum waiṅ ba elo molo ami. ¹⁶ Mi, nôṅm êṅ ma hatôm plopet Joel bôk hanaṅ,

¹⁷ “Wapômbêṅ hanaṅ nena habobo pik lo lenṅ anêṅ dan

ma tem yaṅgasô yenaṅ Lovak Mathenṅ êyômô avômalô sapêṅ.

Ma nalumi anyô lo avi tem yanêṅ yenaṅ abô êndêṅ i ba nenaṅ abô êtôm plopet.

Ma môlônim apenena tem netulak ba nêgê wêṅ.

Ma môlônim anyô boṅnena tem nêgê niaviṅ.

¹⁸ Ma tem yaṅgasô yenaṅ Lovak Mathenṅ êyômô

yenaṅ anyô lo avi ku êndêṅ waklavôṅ êṅ

ma tem yanêṅ yenaṅ abô êndêṅ i ba nenaṅ abô êtôm plopet.

¹⁹ Ma tem yandum nômbithi ênjêk lenṅ, ma yandum lavôṅniṅ ênjêk pik.

Thalalenṅ lôk atum ma atum yova bêṅ tem imbitak.

²⁰ Ma wak tem ende i liliṅ ba imbitak momaṅiniṅ,

ma ayôṅ tem ende i liliṅ ba imbitak êtôm thalalenṅ.

Vêṅ ma Anyô Bêṅ anêṅ waklavôṅ lôkmaṅniṅ bêṅ atu tem êlêṅ.

²¹ Ma avômalô takatu ba elam Anyô Bêṅ anêṅ athêṅ, tem nêṅ i bulubiṅ.’ *Jol 2:28-32*

²² “Avômalô Israeḷ, nodanô abô êntêk. Wapômbêṅ bôk hadum ku lôklokwaṅ anôṅ lôk nômbithi ma lavôṅniṅ hathak Yisu anêṅ Nasalet anêṅ baṅ hamô môlô malêvôṅ ba hik thô nena yanida hêv ôpêṅ ba halêṅ. Ba bôk oyala nôṅm takêṅ yôv. ²³ Ma Wapômbêṅ hatak yani halôk môlô bahemim hatôm bôsêbôk ba lahabi lôk anêṅ auk ek nôṅm takêṅ imbitak aêṅ. Ma môlô udum ba ṅê kambom ik yani loṅ hathak alovalaṅaṅsiṅ ba hama. ²⁴ Ma doḥtom Wapômbêṅ hik yani liṅ ba haviyô hathak loṅbô ba hawa yani vê hêk ṅama anêṅ vovaṅ bêṅ ek malê nena ṅama miṅ hatôm embalonṅ yani loṅ ami. ²⁵ Devit bôk hanaṅ hathak yani nena,

“ ‘Yahayê Anyô Bêṅ hamô haviṅ ya wak nômbêṅ intu sapêṅ.

Yani hamô habobo ya ba intu miṅ hatôm nômlate esale ya thô ami.

²⁶ Aêṅ ba yalenṅmavi anôṅ ba yahabôya.

Ma yalenṅviṅkupik hêv ma.

²⁷ Ek malê nena tem miṅ ôndô ya êmô ṅê ṅama iniṅ loṅ ami,

ma tem miṅ otak anêṅ Anyô Mathenṅ ek epalê ênjêk siô ami.

²⁸ Bôk huik loṅôndê lôkmala thô hadêṅ ya yôv,

ma tem yamô imbiṅ o ba undum yalenṅmavi anêṅ dôêṅ.’ *Kapya Yey 16:8-11*

²⁹ * “Aiyaṅ thêlô, yahanaṅ avanôṅ biṅ nena bumalô Devit bôk hama ba elav yôv. Ma anêṅ siô êntêk hêk denaṅ aleba lêk. ³⁰ *Ma doḥtom Devit ma plopet te ba hayala nena Wapômbêṅ bôk havak abô nena embeṅ yam ma tem etak lim lukmuṅ te ek imbitak kiṅ êtôm yanida. ³¹ *Devit bôk hayala nôṅm atu ba tem imbitak embeṅ yam ba hanaṅ hathak Mesia atu ba

* 2:29: 1Kin 2:10 * 2:30: 2Sml 7:12; Sng 89:3-4; 132:11 * 2:31: Sng 16:10

Wapômbênj tem nê m lôkmala êndênj yani ba imbiyô esak lonjô. Ba intu hanañ nena tem miñ nêndô yani êmô ñê ñama iniñ lonj ba kupik epalê ami. ³² Ôpênj ma Yisu atu ba Wapômbênj bôk hik yani liñ. Ma yêlô sapênj ayê nô m êñ haviñ ba êntêk anañ bênj hadênj mólô. ³³ *Ma Wapômbênj hawa Yisu ba hatak yani hamô banj vianônj yôv. Ma hêv Lovak Mathenj atu ba bôk havak abô ek nê m êndênj yani ma êntêk lêk hanjasô hayô hamô yêlô ba intu lêk ôyê lo olañô. ³⁴ Devit da miñ hi malak leñ hatôm Yisu ami, ma donjom hanañ,

“Anyô Bêñ Wapômbênj hanañ hadênj yenañ Anyô Bêñ Mesia nena,
 “Ômô yabahanj vianônj
³⁵ endeba yatak ñê takatu ba ik vovak hadênj o
 nê môm vemkapô vibinñ am.”
Kapya Yey 110:1

³⁶ * “Aênj ba mólô avômalô Isael sapênj, noyala abô êntêk katô. Yisu atu ba mólô uik hathak a, Wapômbênj hadum ba habitak Anyô Bêñ lôk Mesia.”

Avômalô bênj anônj ele i liliñ ba ithik ñañ

³⁷ Thêlô elañô Pita anênj abô takênj ma habi thêlô kapôlônjinñ vose. Ma enañ hadênj yani lôk aposel vi nena, “Aiyañ thêlô, yêlô nandum malê?”

³⁸ Ma Pita hanañ, “Mólô tom-tom node kapôlômim liliñ ba nusik ñañ esak Yisu Kilisi anênj athênj ek Wapômbênj nê m mólônim kambom vê ma nê m Lovak Mathenj êndênj mólô êtôm anênj wapôm. ³⁹ *Havak abô êñ ek avômalô takatu ba alalôaniñ Wapômbênj tem endam i, mólô lôk unim avômena ma avômalô takatu ba êmô daimbô.”

⁴⁰ Ma Pita hanañ abô bênj anônj haviñ hadênj thêlô ba hanañ nena, “Noyabinñ am. Nônê m amda sa ba nôsôv êñjêk avômalô kambom takênj ek miñ nôpôm vovañ atu ba tem êpôm

i ami.” ⁴¹ *Aênj ba ñê takatu ba ewa Pita anênj abô intu ithik ñañ. Ma wak êñ ma avômalô hatôm 3,000 êlê m haviñ avômalô takatu ba bôk êvhaviñ yôv.

Ñê êvhaviñ ethak donjom haviñ i

⁴² *Ma thêlô lôklokwanj ek nedañô aposel iniñ abô lôk ethak donjom haviñ i ma eyañ polom lo inum wainj mathenj atu ba Yisu bôk hêv lôk etenj mek haviñ i. ⁴³ Ma aposel idum lavônjinñ lôk nômbithi bênj anônj ba avômalô sapênj êyê ba esonj kambom. ⁴⁴ *Ma avômalô êvhaviñ sapênj ethak donjom haviñ i ma miñ leñvi iniñ nômkama ami. Iniñ nômkama lôkthô ma êdô hamô ek hêv thêlô sapênj sa. ⁴⁵ Thêlô ethak êv iniñ pik lôk nômkama ek nê nê m vuli ma ewa vuli takênj ba êv avômalô takatu ba nômkama vi mi sa. ⁴⁶ Ma wak nômbênj intu ma thêlô ethak donjom êmô unyak mathenj anênj piklêvônj. Ma ethak eyañ nô m haviñ i lôk leñjñmavi ma kapôlônjinñ labalina. ⁴⁷ *Lôk êbô Wapômbênj anênj athênj. Êñ ma avômalô sapênj leñjñmavi anônj hathak i. Ma wak nômbênj intu sapênj ma Anyô Bêñ hêv avômalô doho bulubinñ ba hêv i ibitak êyô ñê êvhaviñ kapô haviñ.

3

Anyô va kambom te habitak mavi

¹ Wak te ma Pita lo Jon i unyak mathenj hadênj wakma etenj mek. Wakma êñ ma hatôm 3 kilok yañsinj. ² Êyô ma êyê ewa anyô va kambom te ba êlê m. Bôk evathu yani aênj. Ma wak nômbênj intu ma ewa yani ba i êdô hamô unyak mathenj anênj badênj abôlêk atu ba elam nena Lonj Kêkêlô. Êdô yani hamô lonj êñ ek epetenak ek avômalô takatu ba i unyak mathenj anênj piklêvônj ek nê nê m valu êndênj yani. ³ Ôpênj hayê Pita lo Jon êlê m ek ini unyak mathenj kapô, êñ ma halam ek thai nê nê m valu êndênj yani. ⁴ *Pita

* 2:33: Ap 5:32; 7:55-56 * 2:36: Ap 5:30-31 * 2:39: Ais 57:19 * 2:41: Ap 2:47; 4:4 * 2:42: Ap 20:7 * 2:44: Ap 4:32-35 * 2:47: Ap 6:7; 11:21 * 3:4: Ap 14:9

lo Jon ititiņ yani lôklokwaņ. Ma Pita hanaņ, “Nôņgô yai!” ⁵ Êņ ma ôpêņ hik i liliņ hadêņ thai ma hasoņ nena tem nênem nômla êndêņ yani la.

⁶ *Ma Pita hanaņ, “Ya valu mi. Ma doņtom nôm atu ba yahawa ma tem yanêm êndêņ o. Hathak Yisu Kiliisi anêņ Nasalet anêņ athêņ, umbiyô omben.” ⁷ Ma Pita havaloņ ôpêņ baņ vianôņ ba havôv yani haviyô. Ma ketheņ oyaņ ôpêņ vagigiņ lôk vakapô habitak lôklokwaņ. ⁸ Êņ ma yani hasôv kisi ma haveņ. Ma hi unyak mathen anêņ piklêvôņ haviņ thai. Ma haveņ ba hasôv kisi hathak lolen lolen ba habô Wapômbêņ. ⁹ Ma avômalô sapêņ êyê yani haveņ ba habô Wapômbêņ. ¹⁰ Ma eyala nena ôpêņ ma anyô petenak atu ba hathak hamô unyak mathen abôlêk atu ba elam nena Loņ Kêkêlô, êņ ma eboloba ba dahôlôņiņ hi.

Pita hanaņ abô hamiņ unyak mathen kapô

¹¹ Ma anyô petenak atu havaloņ Pita lo Jon, êņ ma avômalô sapêņ esoņ kambom ba elanviņ êlêm hadêņ thêlô halôk kapo daņ atu ba elam nena Solomon anêņ Kapo Daņ. ¹² Pita hayê ma hanaņ hadêņ thêlô nena, “Avômalô Israeļ, osoņ kambom ba utitiņ yai lôklokwaņ eka? Osoņ nena yai adum ôpêntêk mavi hathak yaidaniņ lôklokwaņ lôk kobom mathen e? Mi anôņ! ¹³ *Ablaham lo Aisak ma Jekop lôk alalôaniņ bumalô thêlô iniņ Wapômbêņ iyom intu hadum nôm êņ ek nêem athêņ lôkmaņgiņ êndêņ anêņ anyô ku Yisu. Môlô bôk otak ôpêņ ek nijik vônô. Ma Pailat lahaviņ etak yani, ma doņtom môlô ôvôliņ dômim hadêņ yani. ¹⁴ Avanôņ, môlô ôvôliņ dômim hadêņ Anyô Mathen lôk Anyô Thêthôņ atu ma onan hik Pailat liņ ek etak ôpatu ba bôk hik anyô vônô êlêm êndêņ môlô. ¹⁵ Ôpatu ba lôkmala anêņ ôdôņ ma uik vônô. Ma doņtom Wapômbêņ hik yani liņ

hathak loņbô hêk ņama. Ma yai bôk ayê nôm takêņ ba êntêk lêk anan abô hathak. ¹⁶ Êvhaviņ hathak Yisu anêņ athêņ iyom hadum ba ôpatu ba ôyê lo oyala lêk hawa lôklokwaņ. Yani habitak mavi anôņ hatôm ôyê hathak Yisu anêņ athêņ lôk êvhaviņ atu ba halêm anêņ yani.

¹⁷ * “Aiyaņ thêlô, yahayala nena môlô lôk unim avaka miņ oyala ôpêņ katô ami ba intu udum kambom hadêņ yani. ¹⁸ Ma doņtom sêbôk ma Wapômbêņ hanaņ hadêņ plopet sapêņ ba eto nena anêņ Mesia tem enja vovaņ. Aêņ ba unim kambom atu udum ma Wapômbêņ anêņ abô êņ lêk hik anôņ.

¹⁹ * “Aêņ ba node kapôlômim liliņ ba nosopa Wapômbêņ ek nêem môlônim kambom vê lôk nêem lovak êndêņ môlô. ²⁰ Ma nêem anêņ Mesia atu ba bôk hatak ek nêem êndêņ môlô. Mesia êņ ma Yisu atu. ²¹ Ma lêk yani hamô malak leņ ba hayabiņ waklavôņ atu ba Wapômbêņ bôk hatak ek nômkama sapêņ imbitak lukmuk esak loņbô êtôm sêbôk atu ba yani havak abô ba hanaņ ba anêņ plopet mathen enaņ bêņ. ²² *Hatôm Mose bôk hanaņ, ‘Wapômbêņ unim Anyô Bêņ tem etak plopet te êtôm ya ba imbitak anêņ môlô malêvôņ. Ba intu nodanô anêņ abô takatu ba hanaņ bêņ hadêņ môlô katô. ²³ Ma ôpatu ba miņ halaņô plopet êņ anêņ abô ami, ma tem nênem yani vê êņjêk anêņ avômalô ba nimbuliņ yani vi dedaun.’

²⁴ “Samuel lôk plopet takatu ba ibitak even yam bôk enaņ hathak waklavôņ atu ba lêk habitak. ²⁵ *Môlô ma plopet takêņ iniņ nali. Ma abô atu ba Wapômbêņ bôk havak haviņ libumi yôv, abô êņ êntêk havaloņ môlô loņ denaņ. Hatôm bôk hanaņ hadêņ Ablaham, ‘Hathak anêm libumi, ma tem avômalô pik sapêņ neja mek mavi.’ ²⁶ *Ba intu Wapômbêņ hik anêņ anyô ku liņ ma

* **3:6:** Ap 4:10; 16:18 * **3:13:** Kis 3:6,15; Luk 23:13-25; Ap 2:23 * **3:17:** Luk 23:34; 1Ti 1:13

* **3:19:** Ap 2:38 * **3:22:** Lo 18:15,18-19 * **3:25:** Stt 22:18 * **3:26:** Ap 13:46

hêv halêm hadêḡ mômô hamômḡ ek nêm mek mavi êndêḡ mômô lôk ende mômô tomtom liliḡ êḡḡek unim kambom takatu ba udum.”

4

Evalonḡ Pita lo Jon

¹ Pita lo Jon enaḡ abô hadêḡ avômalo imiḡ denaḡ, ma ḡê êbôk da lôk unyak mathêḡ anêḡ sôp bidonḡ iniḡ anyô vovak laik ma Sadyusi doho êyô ek thai. ² Thêlô leḡḡmaniḡ hathak thai êdôm avômalo nena Yisu bôk haviyô hêk ḡama ba intu avômalo ḡama sapêḡ tem nimbiyô esak loḡbô aêḡ iyom. ³ Lêk yaḡsiḡ habôk ba intu evalonḡ thai ba êdô hamô koladôm aleba hayaḡ wak bêḡ. ⁴ *Ma doḡtom avômalo bêḡ anômḡ elanômḡ thai iniḡ abô ba êvhaviḡ. Ba ḡê takatu ba êvhaviḡ lêk halumbak hi habobo 5,000.

⁵ Haviyô hayaḡ ma ḡê bêḡbêḡ eyabiḡ avômalo lôk ḡê bêḡbêḡ ma ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ ethak doḡtom êmô Jelusalem. ⁶ Anas, anyô bêḡ habôk da, lôk Kaiapas ma Jon lo Aleksanda lôk anyô bêḡ habôk da anêḡ thalalenḡ vi êmô haviḡ. ⁷ Ma ewa thai êlêm ma enaḡ hik thai liḡ nena, “Lôklokwaḡ lôk athêḡ alê intu udum ôpêḡ mavi hathak?”

⁸ Ma Lovak Mathêḡ hava Pita kapô siḡ ba hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “ḡê bêḡbêḡ lôk ḡê eyabiḡ avômalo, nodanômḡ yenaḡ abô! ⁹ Yai êv anyô va kambom êntêk sa ba intu udum ek nonaḡ yai bêḡ lôk lemimhaviḡ noyala nena yai adum yani mavi aisê e? ¹⁰ *Aêḡ ba mômô lôk avômalo Israeḡ sapêḡ noyala katô nena anyô va kambom êntêk lêk habitak mavi ba hamiḡ mômô malemim hathak Yisu Kilisi anêḡ Nasalet anêḡ athêḡ. Bôk uik yani vônô hathak a, ma doḡtom Wapômbeḡ hik yani liḡ hêk ḡama. ¹¹ Yani ma

“valu atu ba mômô ḡê olav unyak ôpôlik hathak,

ma lêk habitak valu landiḡ anômḡ’
Kapya Yêḡ 118:22

¹² *Yisu da iyom anêḡ athêḡ hatôm nêm alalô bulubiḡ. Ma athêḡ yaḡ miḡ hêk pik lo leḡ sapêḡ ek nêm alalô bulubiḡ ami. Mi.”

¹³ Ma thêlô êyê Pita lo Jon imiḡ lôklokwaḡ ma kô mi, ma eyala nena thai ma ḡê oyaḡ ba miḡ bôk ethak unyak ami. Êḡ ma thêlô esoḡ kambom ba leḡḡhabi nena bôk êmô haviḡ Yisu. ¹⁴ Ma êyê anyô va kambom atu lêk mavi ba hamiḡ haviḡ thai ba intu thêlô abô mi ek nenaḡ. ¹⁵ Êḡ ma enaḡ ek neja Pita lo Jon vê êḡḡek Sanhedlin* anêḡ unyak ma nede yaiḡ ba ini. Ma ele yaiḡ ba i ma thêlô êbôlêm auk. ¹⁶ Ba enaḡ, “Alalô nandum malê esak anyô ju êntêk? Avômalo Jelusalem sapêḡ lêk eyala yôv nena thai idum lavômḡ bêḡ te ba miḡ hatôm alalô nasi ami. ¹⁷ Ma doḡtom alalô napôm loḡônde te ek abô êḡ miḡ ni mayaliv êḡḡek avômalo malêvômḡ ami. Aêḡ ba nanaḡ lôklokwaḡ êndêḡ thai nena miḡ nenaḡ abô esak athêḡ êḡ êndêḡ avômalo la esak loḡbô ami.”

¹⁸ *Yôv ma elam thai êlêm hathak loḡbô ma enaḡ lôklokwaḡ nena miḡ nenaḡ abô êḡ lôk nêndômḡ avômalo esak Yisu anêḡ athêḡ ami. ¹⁹ *Ma doḡtom Pita lo Jon enaḡ viyaḡ, “Malê intu ba mavi hêk Wapômbeḡ ma ek yai nandum? Nasopa mômônim abô mena Wapômbeḡ anêḡ abô? ²⁰ Yai miḡ hatôm bônômḡ esak nôm takatu ba ayê lo alaḡ ami.”

²¹ Ma Sanhedlin enaḡ lôklokwaḡ ek thai nêmo bônômḡ, êḡ ma etak thai ba i. Avômalo sapêḡ êbô Wapômbeḡ anêḡ athêḡ hathak nôm atu ba lêk idum ba intu miḡ hatôm nêpôm loḡônde la ek nênem vovaḡ êndêḡ thai ami. ²² Ek malê nena ôpatu ba habitak mavi ma anêḡ sondabêḡ hatôm 40. Ba intu eyala nena Wapômbeḡ iyom hatôm indum nôm êḡ.

ḡê êvhaviḡ iniḡ mek

* **4:4:** Ap 2:41 * **4:10:** Ap 3:6,13-16 * **4:12:** Mat 1:21 * **4:15:** Israeḡ elam iniḡ kaunsil nena ‘Sanhedlin’. * **4:18:** Ap 5:28 * **4:19:** Ap 5:29

23 Etak Pita lo Jon ba i hadêḅ avômalô êvhaviḅ. Ma enaḅ abô takatu ba nê bêḅbêḅ êbôk da lôk nê bêḅbêḅ enaḅ hadêḅ thai. 24 *Thêlô elañô aêḅ ma lôkthô êv venḅbôlêk liḅ ba eteḅ mek hadêḅ Wapômbêḅ nena, “Anyô Bêḅ, nômkama sapêḅ anêḅ alaḅ, bôk hopesaḅ pik lo leḅ ma ḅgwêk lôk nômkama sapêḅ atu ba êmô kapô. 25 Sêbôk ma honaḅ abô hathak Lovak Matheḅ hale anêḅ anyô ku ma yêlôaniḅ bumalô Devit abôlêk. Ba hanaḅ aêntêk,

“ ‘Avômalô pik sapêḅ leḅḅḅḅḅḅ eka?

Lôk ibutiḅ abôyaḅ ek nijik vovak êndêḅ Wapômbêḅ eka?

26 Pik iniḅ kiḅ lôkthô êpôpêk i ek nijik vovak.

Lôk nê bêḅbêḅ pik sapêḅ ethak doḅtom

ek nêḅmô Anyô Bêḅ lôk anêḅ Mesia lu.’

Kapya Yeḅ 2:1-2

27 *Avanôḅ biḅ, Helot Antipas lo Pontius Pailat ma nê loḅ buyaḅ lôk avômalô Israeḅ bôk ethak doḅtom êmô malak lôḅ êntêk ba idum ek nêḅmô anêḅ anyô ku matheḅ Yisu lu, ôpatu ba bôk holam yôv ek imbitak anêḅ Mesia. 28 *Thêlô idum nômkama sapêḅ hatôm anêḅ auk lôk lôklokwaḅ atu ba bôk lemhabi nena tem imbitak aêḅ. 29 *Anyô Bêḅ, lemimbi abô takatu ba evak ba enaḅ ek indum yêlô nakô ba intu nêḅ yêlô anêḅ nê ku sa ek nanaḅ anêḅ abô lôklokwaḅ ma miḅ nakô ami. 30 Ma otak bahem êyôḅḅêk avômalô lôk lijiḅ ba undum i mavi lôk undum lavôḅḅiḅ lôk nômbithi lomaloma esak anêḅ anyô ku matheḅ Yisu anêḅ athêḅ.”

31 Thêlô eteḅ mek yôv ma loḅ atu ba êmô halowaliḅ. Ma Lovak Matheḅ hayô hava thêlô lôkthô kapôlôḅḅiḅ siḅ. Ba enaḅ Wapômbêḅ anêḅ abô bêḅ ma miḅ êkô ami.

Nê êvhaviḅ sapêḅ kapôlôḅḅiḅ doḅtom

32 *Ma nê êvhaviḅ sapêḅ iniḅ auk lôk kapôlôḅḅiḅ doḅtom iyom. Ma

iniḅ nômkama sapêḅ ma hatôm thêlô lôkthô iniḅ ma miḅ evasiḅ ami. 33 Ma aposel ethak enaḅ Yisu anêḅ haviyô hathak loḅbô bêḅ ba iniḅ abô êḅ anêḅ lôklokwaḅ ma bomaḅ. Ma Wapômbêḅ habi anêḅ wapôm hayô hamô thêlô lôkthô. 34 *Ma thêlô vi iniḅ pik lo unyak hamô ba ethak êv ba avômalô vi êv vuli. Ma ewa valu takêḅ 35 ba êv hadêḅ aposel ek neyabiḅ. Ma aposel ibi valuselaḅ takêḅ sam hadêḅ avômalô takatu ba êv yak hathak nômkama. Ba intu thêlô te miḅ hêv yak hathak nôḅm lôk nômkama ami.

36 Ma thêlô êḅ te ma Josep ba anêḅ loḅ ma ḅgavithôm Saiplus ma habitak anêḅ ôdôḅ Livai. Ma aposel ethak elam yaḅi nena Banabas, athêḅ êḅ anêḅ ôdôḅ nena, “Anyô hathak havatho avômalô kapôlôḅḅiḅ loḅ.” 37 Yaḅi hêv anêḅ pik bute ek nêḅnêḅ vuli. Ma hawa valu hathak pik êḅ ba hi hêv hadêḅ aposel.

5

Ananias lo Sapaila

1 Ma anyô yaḅ hamô ba anêḅ athêḅ nena Ananias ma yanavi ma Sapaila. Thai êv iniḅ pik bute ba êv vuli. 2 *Ma hawa valu pik êḅ vi ek thaida ma hêv vi hadêḅ aposel ma hasau i nena, “Valu lôkthô êntêk yahawa ba yahalêḅ.” Ma yanavi hayala nôḅm atu ba yamalô hadum.

3 *Ma Pita hanaḅ nena, “Ananias, hotak Sadaḅ ba hava kapôlôm siḅ ma hosau Lovak Matheḅ, ba huvuḅ anêḅ valu pik êḅ vi eka? 4 Miḅ bôk êv vuli pik êḅ ami denaḅ, êḅ ma anêḅ pik. Ma bôk êv vuli yôv, valu êḅ ma anêḅ aêḅ iyom. Ma doḅtom howa auk kambom êḅ anêḅ êsê ba honaḅ abôyaḅ? Hosau nê pik lôk Wapômbêḅ haviḅ.”

5 Ananias halaḅ abô êḅ ma hêv yak halôk biḅ ba hama. Ma avômalô takatu ba elañô abô êḅ êkô ba biḅḅaluk havalu kambom. 6 Êḅ ma

* 4:24: Kis 20:11; Neh 9:6; Sng 146:6 * 4:27: Mat 27:1-2; Luk 23:7-11; Ap 3:13 * 4:28: Ap 2:23
* 4:29: Ep 6:19 * 4:32: Ap 2:44 * 4:34: Ap 2:45 * 5:2: Ap 4:34-35 * 5:3: Jon 13:2

apenena muk êlêm ma ivuliv anêḡ kupik ma ewa ba i elav.

⁷ Wakma lô hale ba hi ma yanavi halêm hayô ma hathôḡ nôm atu ba habitak paliḡ. ⁸ Ma Pita hanaḡ hik avi êḡ liḡ, “Valu êntêk ma hatôm vuli pik atu ba êv vuli e?”

Ma avi êḡ hanaḡ, “Intu êḡ, vuli êḡ intu hatôm.”

⁹ Êḡ ma Pita hanaḡ hadêḡ avi êḡ, “Aisê ka mamu ubutiḡ abô ek nosaê Anyô Bêḡ anêḡ Lovak Mathenḡ? Nôḡgô! Nê takatu ba lêk elav vônim yôv, êntêk lêk imiḡ unyak abôlêk ba tem neja o ba ini nedav imbiḡ.”

¹⁰ Ma kethenḡ oyaḡ ma avi êḡ hêv yak halôk hêk Pita valuvi ba hama. Ma apenena muk takatu ba ibitak êyô unyak kapô. Ma êyê avi êḡ lêk hama. Êḡ ma ewa ba i elav yani hêk yamalô vi. ¹¹ Yôv ma avômalô êvhaviḡ sapêḡ lôk avômalô takatu ba elañô abô êḡ, lôkthô êkô kambom.

Aposel idum avômalô bêḡ anôḡ ibitak mavi

¹² *Ma aposel idum lavôḡniḡ lôk nômbithi lomalama hêk avômalô maleniḡ. Ma nê êvhaviḡ sapêḡ ethak doḡtom lôbôlôḡ halôk unyak mathenḡ anêḡ kapo daḡ atu ba elam nena Solomon anêḡ Kapo Daḡ. ¹³ Ma avômalô vi atu ba miḡ êvhaviḡ ami êkô ek nesak doḡtom imbiḡ thêlô, ma doḡtom avômalô sapêḡ êyê thêlô nena nê mavi. ¹⁴ Ma anyô lo avi bêḡ anôḡ ethak êvhaviḡ Anyô Bêḡ ba ibitak êyô avômalô êvhaviḡ kapô. ¹⁵ Êḡ ma avômalô ethak ewa iniḡ nê lôk lijiḡ hayô hêk balê lo yêm ba i ililiḡ hêk loḡôndê anêḡ daḡ ek Pita havenḡ loḡôndê, êḡ ma dahô imbi êyôḡgêk i ek nimbitak mavi esak loḡbô. ¹⁶ Ma avômalô bêḡ anôḡ êlêm anêḡ lomalak takatu ba habobo Jelusalem ba êlêm ethak doḡtom. Ma ewa iniḡ nê lôk lijiḡ lôk nê takatu ba ḡgôk lelaik habuliḡ i ma lôkthô ibitak mavi hathak loḡbô.

Êv vovaḡ hadêḡ aposel

¹⁷ Ma anyô bêḡ habôk da lôk nê idum ku haviḡ yani, thêlô sapêḡ ma Sadyusi ba êyê nôm takatu ba aposel idum ba leḡiḡdaḡ hathak i. ¹⁸ Ba evaloḡ aposel ma etak i halôk malak lôḡ anêḡ koladôḡ. ¹⁹ *Ma bôlôvôḡ êḡ ma Anyô Bêḡ anêḡ aḡela hik koladôḡ abôlêk vê ma hawa i ele yaḡiḡ. Ma hanaḡ, ²⁰ “Unu numiḡ unyak mathenḡ anêḡ piklêvôḡ ma nonaḡ abô sapêḡ esak lôkmala lukmuk êntêk êḡ bêḡ.”

²¹ Aposel elañô abô êḡ ba lôkbôk momaḡiniḡ ma i unyak mathenḡ anêḡ piklêvôḡ. Ma êdôḡ avômalô.

Ma anyô bêḡ habôk da lôk anêḡ nê môlô êlêm ma elam nê Sanhedlin lôk Israel iniḡ nê bêḡbêḡ sapêḡ. Ma êv abô hadêḡ koladôḡ ek neja aposel ba nêlêm. ²² Êḡ ma nê koladôḡ iniḡ sôp bidonḡ i ek neja aposel ma doḡtom miḡ êmô ami. Ma êvôi ma enaḡ nena, ²³ “Yêlô ayê koladôḡ anêḡ abôlêk putup ma nê takatu ba eyabiḡ imiḡ habobo. Ma doḡtom yêlô ik koladôḡ abôlêk vê ma miḡ apôm anyô late hamô kapô ami.” ²⁴ Unyak mathenḡ anêḡ sôp bidonḡ iniḡ anyô vovak laik lôk nê bêḡbêḡ êbôk da elañô abô êḡ ba leḡiḡhabi bêḡ anôḡ hathak ba enaḡ, “Malê te tem imbitak?”

²⁵ Ma anyô te hayô ma hanaḡ hadêḡ i, “Nodaḡô! Nê takatu ba otak i hamô koladôḡ, lêk imiḡ unyak mathenḡ anêḡ piklêvôḡ ba êdôḡ avômalô.” ²⁶ Êḡ ma anyô vovak laik lôk anêḡ sôp bidonḡ i ewa thêlô. Êkô ek avômalô nijik i esak valu ba intu miḡ êpôviḡ thêlô ami.

²⁷ Ewa aposel êyô ma etak i hamiḡ Sanhedlin maleniḡ ek anyô bêḡ habôk da enaḡ injik thêlô liḡ. ²⁸ * “Yêlô bôk anaḡ lôklokwaḡ hadêḡ môlô nena miḡ nôndôḡ avômalô esak ôpêḡ anêḡ athêḡ ami. Ma doḡtom lêk unim abô êḡ halaḡviḡ havenḡ Jelusalem mayaliv. Lôk lêk udum ek nonaḡ nena yêlô intu aḡgasô ôpêḡ anêḡ thalalenḡ.”

²⁹ *Ma doḡtom Pita lôk aposel vi enaḡ hadêḡ i nena, “Yêlô nasopa

* 5:12: Ap 2:43; 14:3 * 5:19: Ap 12:7-10 * 5:28: Mat 27:25 * 5:29: Ap 4:19

Wapômbêḡ anêḡ abô iyom ma miḡ anyô iniḡ abô ami. ³⁰ Môlô bôk uik Yisu vônô hathak a. Ma doḡtom bumalô thêlô iniḡ Wapômbêḡ hik yani liḡ. ³¹ *Wapômbêḡ bôk hawa yani hathak ba hi daku leḡ ba hadô hamô baḡ vianôḡ hatôm Anyô Môḡ lôk Anyô hêv alalô bulubiḡ ek nêḡ alalô Israeḡ sa ek nande kapôlôḡ liḡ lôk nêḡ alalôaniḡ kambom vê. ³² Yêlô ma ḡê takatu ba bôk ayê nôḡ takêḡ ba lêk ananḡ abô êḡ bêḡ. Ma Lovak Matheḡ atu ba Wapômbêḡ hêv hadêḡ avômalô takatu ba esopa anêḡ abô hik nôḡ takêḡ loḡ haviḡ.”

Gameliel hanaḡ ek Sanhedlin netak aposel

³³ Sanhedlin elanô abô êḡ ma leḡḡmaniḡ kambom ba leḡḡhaviḡ nijik aposel vônô. ³⁴ Ma doḡtom Gameliel haviyô hamiḡ Sanhedlin malêvôḡ. Yani ma anyô Palisi lôk anyô lôkauk hathak abô balabuḡ ma hadum ku Sanhedlin haviḡ. Avômalô sapêḡ ethak êv athêḡ bêḡ hadêḡ yani. Yani hamiḡ ba hanaḡ ek netak aposel takêḡ ba ini yaiḡ dokte vêḡmam. ³⁵ Êḡ ma hanaḡ hadêḡ thêlô, “Môlô ḡê Israeḡ, lemimimbi katô nena tem nundum malê êḡndêḡ ḡê takêḡntêk vêḡmam. ³⁶ *Sêbôk ma Teudas habitak anyô lôk athêḡ ba hanaḡ, ‘Ya anyô bêḡ’. Ma anyô hatôm 400 esopa yani. Ma doḡtom Lom ik yani vônô ma anêḡ ḡê ku êsôv mayaliv. Ma anêḡ abô êḡ hêv yak. ³⁷ Vêḡḡ ma waklavôḡ ewa avômalô iniḡ athêḡ, êḡ ma Judas anêḡ Galili habitak anyô lôk athêḡ ba havôv avômalô bêḡ anôḡ ek nijik vovak êḡndêḡ gavman. Ma doḡtom ik yani vônô, ma anêḡ ḡê ku êsôv mayaliv aêḡ iyom. ³⁸ Ba intu yahananḡ hadêḡ môlô Sanhedlin: Notak ḡê takêḡntêk. Miḡ nundum nôḡmla esak i ami. Ku takatu ba idum halêḡ anêḡ ḡê pik iniḡ hatôm Teudas lo Judas, êḡ ma iniḡ ku takêḡ tem nêḡḡ yak. ³⁹ Ma doḡtom ku takatu ba halêḡ anêḡ Wapômbêḡ, ma môlô miḡ hatôm

numiḡ i loḡ siḡ ami. Yahakô tem uḡḡwik vovak ni ba ni, êḡ ma tem ôḡḡḡ nena uik vovak êḡ hadêḡ Wapômbêḡ.”

⁴⁰ *Yôv ma thêlô êlôk hathak Gameliel anêḡ abô. Ba elam aposel êlêḡ ma evali i. Ma enanḡ lôklokwaḡ hadêḡ thêlô nena miḡ nenanḡ abô esak Yisu anêḡ athêḡ ami. Êḡ ma etak i ba i.

⁴¹ *Aposel etak Sanhedlin ba ele yaiḡ ma thêlô leḡḡḡmavi hathak Wapômbêḡ hayê thêlô nena ḡê mavi ek ewa mama hathak Yisu anêḡ athêḡ. ⁴² Ma wak nôḡmbêḡ intu ma thêlô i unyak matheḡ anêḡ piklêvôḡ lôk lounyak lounyak ma êḡdôḡ avômalô ba enanḡ Abô Mavi bêḡ nena Yisu ma Mesia atu.

6

Etak anyô baheḡvi ba lahavuju ek nêḡnêḡ aposel sa

¹ *Avômalô êvhaviḡ ilumbak ba êv liḡ siḡ, êḡ ma avômalô Israeḡ vi atu ba êvhaviḡ ba enanḡ abô Glik, etatale avômalô Israeḡ vi atu ba êvhaviḡ ba enanḡ abô Hiblu. Ba enanḡ, “Wak nôḡmbêḡ intu ba ibi nôḡḡ sam ma miḡ evani yêlôaniḡ avi tôp iniḡ sam ami.” ² Êḡ ma aposel laumiḡ ba lahavuju takatu elam ḡê êvhaviḡ sapêḡ ethak doḡtom ma enanḡ, “Miḡ mavi ek yêlô natak ku nanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ma nandum ku nambi nôḡḡ sam ami. ³ Aêḡ ba, aiyanḡ thêlô, nôḡmbôlêḡ môlônim anyô lôkauk baheḡvi ba lahavuju takatu ba Lovak Matheḡ hava kapôlôḡ siḡ ek nanêḡḡ ku êḡ êḡndêḡ i. ⁴ Êḡ ma tem yêlô hatôm namô tiḡḡḡ ek nateḡ mek lôk nanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô lôk nandôḡ avômalô.”

⁵ Avômalô sapêḡ elanô abô êḡ ma leḡḡḡmavi. Ma etak Stiven, yani anyô hêvhaviḡ lôklokwaḡ lôk Lovak Matheḡ hava yani kapô siḡ, ma Pilip lôk Plokolus ma Nikano lo Timon ma Pamenas lo Nikolas, yani ma anyô Antiok atu bôk habitak hayô avômalô Israeḡ iniḡ êvhaviḡ kapô vêḡḡ

* 5:31: Ap 2:33-34; Ep 1:20; Hib 2:10; 12:2 * 5:36: Ap 21:38 * 5:40: Ap 4:18 * 5:41: Mat 5:10-12; 1Pi 4:13 * 6:1: Ap 4:35

ma hêvhaviņ Yisu. ⁶ Ewa nê êņ ba i hadêņ aposel. Ma aposel etak bahenij hayô hêk i ma eteņ mek hathak i.

⁷ *Aêņ ba Wapômbêņ anêņ abô hi ba hi. Ma avômalô anêņ Jelusalem takatu ba êvhaviņ ilumbak hi ba hi. Ma nê êbôk da bêņ anôņ êvhaviņ ba esopa Yisu haviņ.

Evaloņ Stiven

⁸ Ma Wapômbêņ habi anêņ wapôm sam ba hêv lôklokwaņ bêņ anôņ hadêņ Stiven. Ba intu Stiven hathak hadum nômbithi lôk lavôņij lomaloma hêk avômalô malêvôņ. ⁹ Ma doņtom nê doho êpôlik hathak yani. Nê êņ iniņ unyak yeņ ma elam nena, “Nê takatu ba bôk iniņ alaņ hêv athêņ ku vê hêk i ma êmô oyaņ haviņ i”. Thêlô sapêņ ma avômalô Israeļ, doho anêņ Sailini ma doho anêņ Aleksandlia ma doho anêņ plovins Silisia lo Esia. Ma nê takêņ êkôki hathak Stiven anêņ abô. ¹⁰ *Ma doņtom Lovak Mather hêv auk mavi hadêņ Stiven ba miņ hatôm nêmo anêņ abô lu ami.

¹¹ Êņ ma thêlô eyenak ba i ibi anyô doho leņij liņ ek nenaņ nena, “Yêlô bôk alaņô ôpêņ hanaņ abôma hathak Mose lo Wapômbêņ.”

¹² Aêņ ba thêlô ibi avômalô lôk nê bêņbêņ ma nê lôkauk hathak abô balabuņ leņij liņ. Ma i evaloņ Stiven ba ewa ba i êdô hamiņ Sanhedlin maleņij. ¹³ Ma êv anyô doho ek nenaņ abôyaņ esak yani. Ba enaņ, “Wak nômbêņ intu ma ôpêntêk hathak hanaņ abô kambom hathak unyak mather lôk Mose anêņ balabuņ. ¹⁴ Yêlô alaņô yani hanaņ, ‘Yisu anêņ Nasalet tem indiniņ unyak mather êntêk ma injik Mose anêņ kobom sêbôk ba hêv hadêņ alalô liliņ.’”

¹⁵ Ma nê nômbêņ atu ba êmô Sanhedlin ititiņ Stiven lôklokwaņ ma êyê thohavloma lêk hatôm aņela te.

7

Stiven hanaņ abô hadêņ Sanhedlin

¹ Ma anyô bêņ habôk da hanaņ, “Abô takêņ ma avanôņ e?”

² *Ma Stiven hanaņ, “Aiyaņ thêlô lo wakamik thêlô, nodanô yenaņ abô! Sêbôk atu ba alalôaniņ bumalô Ablaham hamô Mesopotemia denaņ ma miņ hi Halan ami, ma Wapômbêņ lôkmaņij hayô ek yani. ³ *Ma hanaņ, ‘Otak anêņ pik lôk avômalô ma nu pik atu ba tem yaņgik thô êndêņ o.’

⁴ * “Êņ ma hatak Kaldia iniņ pik ba hi hamô Halan. Vêma ba lambô hama ma Wapômbêņ hêv yani ba halêm pik êntêk atu lêk alalô amô. ⁵ *Ma wak êņ ma Wapômbêņ miņ hêv pik bute ek yani ami, milôk. Ma doņtom havak abô nena embeņ yam ma tem yani lôk anêņ limi neja pik bêņ êņ lôkthô. Waklavôņ atu ba Wapômbêņ hanaņ abô takêņ ma Ablaham nakaduņ mi denaņ. ⁶ *Ma doņtom Wapômbêņ hanaņ nena, ‘Anêņ libumi tem nêmo êtôm nê masôm êmô malak yaņ iniņ pik. Ma nê pik êņ tem nimbitak thêlôniņ alaņ ba nênem malaiņ êndêņ i êtôm sondabêņ 400. ⁷ *Vêma ma tem yanêma vovaņ êndêņ alaņ takêņ. Ma embeņ yam ma tem netak pik yaņ êņ ma nêbônêlêm pik êntêk ma nênem yeņ êndêņ ya.’ ⁸ *Vêma ma Wapômbêņ havak abô haviņ Ablaham ba hêv tabô neņgothe kupik vê hadêņ yani. Ma haveņ yam ma Ablaham habitak Aisak anêņ lambô ma hatôm wak bahenvi ba lahavulô ma haņgothe Aisak anêņ kupik vê. Vêma ma Aisak habitak Jekop anêņ lambô, ma Jekop habitak hatôm bumalô laumiņ ba lahavuju takatu iniņ lambô. Ma thêlô sapêņ esopa tabô atu ba hêv.

⁹ * “Bumalô thêlô leņiņdaņ hathak Josep ba intu êv hadêņ nê loņ buyaņ ba êv vuli ba intu anyô Ijip te habitak Josep anêņ alaņ. Ma doņtom Wapômbêņ hamô haviņ yani ba

* **6:7:** Ap 2:41; 16:5 * **6:10:** Luk 21:15 * **7:2:** Stt 11:31; 15:7 * **7:3:** Stt 12:1 * **7:4:** Stt 11:31-12:5 * **7:5:** Stt 12:7; 15:18; 17:8 * **7:6:** Stt 15:13-14; Kis 12:40 * **7:7:** Kis 3:12 * **7:8:** Stt 17:9-14; 21:4 * **7:9:** Stt 37:11,28; 39:2,21-23 * **7:10:** Stt 41:37-44

10 *hêv yani bulubiņ hathak malaiņ lomaloma. Ba hêv auk mavi hadêņ Josep ek indum Ijip iniņ kiņ Pelo lamavi esak yani. Ba intu hatak yani ek imbitak anyô bêņ ek eyabiņ Ijip lôk anêņ unyak lôkmaņgiņ sapêņ.

11 * “Haveņ yam ma bôm bêņ lôk malaiņ lomaloma habitak Ijip lo Kenan iniņ loņ sapêņ ba bumalô thêlô miņ hatôm nêpôm nômi. 12 Ma Jekop halaņô nena nômi hamô Ijip. Êņ ma hêv bumalô thêlô ba i môn anôn. 13 *Ma i bôlôn yañ, ma Josep hanaņ yanida bêņ hadêņ iviyaņ. Ma Pelo halaņô nena Josep anêņ lambô lôk iviyaņ êmô. 14 *Êņ ma Josep hêv abô ek lambô Jekop lôk anêņ avômalô sapêņ nêlêm. Thêlô hatôm 75. 15 *Ma Jekop halôk ba hi Ijip ba hamô aleba hama ma bumalô thêlô ema haviņ. 16 *Ma ewa iniņ kupik ba i elav hêk malak Sekem. Siô êņ ma Ablaham bôk hêv vuli hêk Hamol anêņ nali.

17 * “Waklavôn atu ba Wapômbêņ bôk havak abô haviņ Ablaham lêk habobo injik anôn, êņ ma alalôaniņ avômalô lêk ilumbak ba êv liņsiņ êmô Ijip. 18 *Vêm ma kiņ yañ habitak anêņ Ijip ba hathôn Josep paliņ. 19 *Ôpêņ hasau alalôaniņ avômalô ba hêv malaiņ hadêņ bumalô thêlô lôk hanaņ lôklokwaņ nena neja avômena kasek ende yaiņ ma nimbi i ni ek nema.

20 * “Êņ ma Mose talêbô havathu yani, ma yani amena mavi hêk Wapômbêņ ma. Ma hatôm ayôn lô ma eyabiņ yani hamô lambô anêņ unyak. 21 *Vêm ma êdô yani hamô yaiņ ma Pelo nalavi hawa ba hi hayabiņ yani hatôm anêņ namalô. 22 Ma Mose hathak unyak ba êdôn yani hathak avômalô Ijip iniņ auk mavi sapêņ. Anêņ abô lôk ku ma lôklokwaņ anôn.

23 “Mose anêņ sondabêņ hatôm 40 ma lahaviņ ni ek êņjê anêņ avômalô

Israel. 24 *Ma hayê Ijip te habuliņ Israel yañ. Êņ ma hêv Israel êņ sa ba hik anyô Ijip atu anêņ kambom liliņ ba hik ôpêņ vônô. 25 Ma lahabi nena tem anêņ avômalô neyala nena Wapômbêņ hêv yani ek nêm thêlô bulubiņ. Ma doņtom mi. 26 Haviyô hayaņ ma Mose hi ma hayê anyô Israeļ ju ik i. Ma hadum ek nêm thai thêvô ek leņiņimbiņ i ba hanaņ, ‘Ai, mamu nê loyaņ. Ma uik am eka?’

27 “Ma doņtom ôpatu ba habuliņ yañ hathô Mose pônêņ ba hanaņ, ‘Opalê hatak o hatôm yêlôaniņ anyô bêņ lôk anyô nindum abô esak? 28 *Tem nuņgwik ya vônô êtôm wakbôk ba huik Ijip alaņ vônô e?’ 29 *Mose halaņô abô êņ ma hasôv ba hi hamô Midian iniņ pik hatôm anyô masôm. Ma hawa nakaduņ ju.

30 * “Sondabêņ 40 hale ba hi ma aņela te hayô ek Mose hêk loņ thiliv habobo dum Sainai. Aņela êņ hamô atum atu ba hathaņ hamô alokwaņ yaônate kapô. 31 Mose hayê ma hasoņ kambom. Ma hi habobo ek êņjê katô, êņ ma Anyô Bêņ hanaņ nena, 32 ‘Ya libumi iniņ Wapômbêņ, Ablaham lo Aisak ma Jekop iniņ Wapômbêņ.’ Êņ ma Mose hakô kambom ba halowaliņ ba miņ hatôm êņjê ami.

33 “Ma Anyô Bêņ hanaņ hadêņ yani, ‘Ômbi anêm vem bokņgôp thô. Loņ êntêk ba humiņ ma loņ mathêņ. 34 Yahayê kambom takatu ba Ijip idum hathak yenaņ avômalô. Ma lêk yahalaņô iniņ asêņ ba êntêk yahalêm ek yanêm thêlô vê. Aêņ ba ôlêm ek yanêm o ba ondenu Ijip esak loņbô.’

35 * “Mose intu bôk thêlô êpôlik hathak ba enaņ nena, ‘Opalê hatak o hatôm yêlôaniņ anyô bêņ lôk anyô nindum abô esak?’ Ma doņtom hathak aņela atu ba Mose hayê hatôm atum ba hathaņ hamô alokwaņ thaņaņ, Wapômbêņ da hatak yani ek

* 7:11: Stt 41:54; 42:1-2 * 7:13: Stt 45:1-4,16

49:33 * 7:16: Stt 23:2-20; 33:19; Jos 24:32

* 7:20: Kis 2:2 * 7:21: Kis 2:3-10 * 7:24: Kis 2:11-15

* 7:28: Kis 2:14 * 7:29: Kis 2:21-22;

18:3-4 * 7:30: Kis 3:1-10 * 7:35: Kis 2:14

* 7:14: Stt 45:9-11; 46:27

* 7:15: Stt 46:1-7;

* 7:17: Kis 1:7 * 7:18: Kis 1:8

* 7:19: Kis 1:11-22

* 7:28: Kis 2:14 * 7:29: Kis 2:21-22;

* 7:29: Kis 2:21-22;

imbitak iniņ anyô bêņ lôk nêġ thêlô bulubiņ. ³⁶ *Mose hawa thêlô vê hêk Ijip ba hi ma hadum nômbithi lôk lavôņiņ hêk Ijip lôk Ngwêk Thalaleņ ma loņ thiliv hatôm sondabêņ 40.

³⁷ * “Êntêk ma Mose atu ba hanaņ hadêņ avômalô Islael nena, ‘Wapômbêņ tem etak môlôda te ba imbitak plopet. Ma tem enaņ Wapômbêņ anêņ abô êtôm êntêk ba lêk yahanaņ hadêņ môlô.’ ³⁸ *Yani êņ intu hamô haviņ bumalô takatu ba ethak doņtom êmô loņ thiliv. Ma hathak ba hi dum Sainai ma aņela hanaņ abô hadêņ yani. Ma hawa Wapômbêņ anêņ abô takatu ba hêv lôkmala ek nêġ êndêņ alalô.

³⁹ “Ma doņtom bumalô thêlô êpôlik hathak anêņ abô. Lôk êdô yani ma ik kapôlôņiņ liliņ hale hi Ijip hathak loņbô. ⁴⁰ *Ma enaņ hadêņ Alon nena, ‘Opesaņ ngôk doho ek endom yêlô. Mose atu ba hawa yêlô vê hêk Ijip ba alêm lêk hi doho ba yêlô athôņ paliņ.’ ⁴¹ *Aêņ ba intu epesaņ bokmaņkao map te anêņ dahô ba êv da hadêņ yani. Ma eņgabôm nôġm lôk eloyeņ bêņ ek êv athêņ bêņ hadêņ nôġm atu ba epesaņ hathak bahêņiņ. ⁴² Ba intu Wapômbêņ havôliņ dôġm hadêņ thêlô ba hatak thêlô ek nêġnêġm yeņ êndêņ wak lo ayôņ ma vuliņ. Hatôm bôk eto hêk plopet iniņ kapyā nena,

“ ‘Sêbôk atu ba môlô Islael ôġmô sondabêņ 40 hamô loņ thiliv, oson nena uik bokmaņkao lôk boksipsip ba ôêv hatôm da hadêņ ya e? Milôk.

⁴³ Môlô bôk owa unim ngôk Molek anêņ malak yeņ lôk ngôk Lepaņ anêņ vuliņ dahô, ma ngôk dahô takatu ba opesaņ ek nôġnêġm yeņ êndêņ.

Aêņ ba intu tem yanêġm môlô vê ba unu Babilon vidôm doho.’
Amos 5:25-27

⁴⁴ “Sêbôk atu ba bumalô thêlô êmô loņ thiliv ma malak yeņ hamô haviņ thêlô hatôm tabô. Thêlô elav malak yeņ êņ hatôm Wapômbêņ hanaņ hadêņ Mose nena endav aêņ, lôk hatôm dahô atu ba Mose hayê.

⁴⁵ *Vêġm ma Josua halom thêlô ba ewa avômalô takatu ba Wapômbêņ haliti i ba i iniņ pik. Ma iniņ bumalô bôk êv malak yeņ êņ hadêņ i ba ewa ba i pik lukmuk êņ haviņ i. Ma êmô pik êņ aleba Devit habitak. ⁴⁶ *Wapômbêņ lamavi hathak Devit. Ma Devit hateņ mek ek endav malak yeņ ek Jekop anêņ Wapômbêņ êmô. ⁴⁷ *Ma doņtom nakaduņ Solomon halav unyak êņ.

⁴⁸ “Ma Wapômbêņ Lôkmaņgiņ miņ hathak hamô unyak atu ba anyô elav ami. Hatôm plopet te bôk hanaņ:

⁴⁹ “Wapômbêņ hanaņ nena, ‘Leņ ma yenaņ balê atu ba yahayô hamô hatôm kiņ, ma pik ma yenaņ balê yaôna ek yahatak yaveņkapô hayô hamiņ.

Ma môlô udum ek nodav unyak alê te ek ya?

Ma tem yamô êsê ek yanja lovak?

⁵⁰ Ek malê nena yada yahapesaņ nôġmkama takêņ sapêņ. Avanôņ e?’
Aisaia 66:1-2

⁵¹ * “Môlô ñê lemimôndôņ kôtôņ. Môlô kapôlôġmim ma thektheġ hatôm ñê daluk. Wak nôġmbêņ intu ma môlô ôpôlik hathak Lovak Matheņ anêņ abô hatôm libumi taksêbôk.

⁵² *Môlônim libumi bôk idum kambom hadêņ plopet sapêņ! Ma plopet takatu ba bôk enaņ nena Anyô Thêthôņ atu tem êlêm ma ik i pôpônô haviņ. Ma lêk môlô onaņ ôpêņda bêņ haviņ ba uik vônô. ⁵³ Môlô ma ñê takatu ba bôk owa Wapômbêņ anêņ abô balabuņ takatu ba aņela êv, ma doņtom miņ osopa ami.”

Ik Stiven hathak valu ba hama

⁵⁴ Thêlô elañô abô êņ ma leņiņmaniņ kambom hadêņ Stiven

* 7:36: Kis 7:3; 14:21; Nam 14:33 * 7:37: Lo 18:15 * 7:38: Kis 19:3 * 7:40: Kis 32:1 * 7:41: Kis 32:2-6 * 7:45: Jos 3:14-17 * 7:46: 2Sml 7:1-16 * 7:47: 1Kiņ 6:1-38 * 7:51: Ais 63:10 * 7:52: Mat 23:31 * 7:55: Sng 110:1

ma ethañ veniñbôlêk lokwañ loñ.
 55 *Ma donjom Lovak Matheñ hadum ku lôklokwañ hamô Stiven kapô ba yani hayê leñ lôklokwañ ma hayê Wapômbêñ anêñ deda lôkmañgiñ lôk Yisu hamiñ Wapômbêñ bañ vianôñ.
 56 *Êñ ma hanañ nena, “Ôñgô! Yahayê leñ abyañ ba Anyô Anêñ Nakaduñ atu hamiñ Wapômbêñ bañ vianôñ.”

57 Êñ ma thêlô ibi leñiñôndôñ siñ ma elam kaêk lôklala bomañ ma elañviñ ba i evaloñ Stiven. 58 Ma êvôv yani hale malak lôñ viyaiñ ma ik yani hathak valu. Nê takatu ba bôk enañ yani bêñ, ibi iniñ kwêv daim thô ba êdô hamô anyô muk te anêñ valuvi ek eyabiñ. Ôpêñ anêñ athêñ nena Sol.

59 Ik Stiven hathak valu ma yani hateñ mek nena, “Anyô Bêñ Yisu, onja yadahôlôñ.” 60 *Ma yani hêv yak ba habi vadôñ halôk pik ma halam nena, “Anyô Bêñ, miñ ombaloñ iniñ kambom êntêk viyañ loñ ami.” Halam aêñ ma hama.

8

1-2 Ma Sol hayê nena ik Stiven vônô ma hêv lamavi. Ma nê vi atu ba esopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ elav yani lôk kapôlôñiñ malaiñ kambom.

Sol habuliñ avômalô êvhaviñ

Hadêñ wak êñ ba hi ma êv malaiñ lomalom hadêñ avômalô êvhaviñ anêñ Jelusalem. Êñ ma êsôv mayaliv ba i hadêñ loñ bêñ Judia lo Samalia. Ma aposel iyom êmô Jelusalem denañ. 3 *Êñ ma Sol hadum ek imbuliñ avômalô êvhaviñ. Yani hi lounyak lounyak ba havalon anyô lo avi ba havôv i ba hatak i hamô koladôñ.

Pilip hi Samalia

4 Ma avômalô takatu ba êsôv mayaliv ba i ma enañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi haven loñ nômbêñ atu ba êyô. 5 Ma Pilip hi hayô malak bêñ te anêñ Samalia ba hanañ abô hathak Yisu nena yani ma Mesia atu. 6 Avômalô bêñ anôñ elañô Pilip

anêñ abô ba êyê lavôñiñ lôk nômbithi takatu ba hadum, ba intu elañô anêñ abô takatu ba hanañ katô. 7 Ma Pilip hêv ngôk kambom bêñ anôñ vê hêk avômalô, ma ngôk takêñ elañ ba enjaliak lôklokwañ ba ele yaiñ ba i. Ma hadum nê ivuviñ lôk nê veniñ kambom bêñ anôñ mavi hathak loñbô. 8 Aêñ ba avômalô malak bêñ êñ leñiñmavi bêñ anôñ.

Saimon anyô lôk ngôk songon

9 Anyô te hamô malak bêñ êñ ba anêñ athêñ nena Saimon. Yani ma anyô lôk ngôk songon ba hadum anêñ aloyak hamô loñ êñ sondabêñ bêñ anôñ ba avômalô Samalia êyê ba eson kambom. Ma yani hathak habam yanida nena, “Ya anyô lôk athêñ.” 10 Ma avômalô lôk athêñ bêñ lôk athêñ yaô ethak ititiñ yani ba enañ nena, “Yani intu ma Wapômbêñ anêñ lôklokwañ atu ba elam nena Lôklokwañ Bêñ.” 11 Wak bêñ anôñ ma yani hadum nôm takêñ ba intu avômalô esopa yani ek êyê anêñ aloyak takatu ba hadum ba nômbithi hathak habitak lôbôlôñ. 12 Ma donjom Pilip hayô ba hanañ Abô Mavi hathak Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak lôk Yisu Kilisi anêñ athêñ. Êñ ma anyô lo avi bêñ anôñ êvhaviñ ba ithik ñañ. 13 Ma Saimon hêvhaviñ haviñ ba ithik yani halôk ñañ. Ma hasopa Pilip haven loñ nômbêñ atu ba yani hi ek hayê lavôñiñ lôk nômbithi lomalom takatu ba Pilip hadum. Êñ ma hason kambom.

14 Aposel anêñ Jelusalem elañô nena avômalô Samalia lêk êvhaviñ Wapômbêñ anêñ abô. Êñ ma êv Pita lo Jon ba i hadêñ thêlô. 15-16 Thai êyô ma elañô nena avômalô Samalia takatu ba bôk êvhaviñ lo ithik ñañ hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ athêñ, ma donjom miñ ewa Lovak Matheñ ami. Êñ ma thai eteñ mek ek thêlô neja Lovak Matheñ. 17 *Etak bahen hayô hêk thêlô, ma Lovak Matheñ hayô hamô i.

* 7:56: Kol 3:1 * 7:60: Luk 23:34 * 8:3: Ap 9:1,13; 22:4; 26:9-11 * 8:17: Ap 19:6

18 Saimon hayê aposel ju atu etak bahenij hayô hêk avômalô ma Lovak Mathenij hayô hamô i. Êñ ma hadum ek nê m valuselenj êndênj thai ba hanañ, 19 “Nônêm lôklokwanj intu êndênj ya imbiñ ek yahatak yabahenij hayô hêk anyô te, ma ôpênj tem enja Lovak Mathenij.”

20 Ma Pita hanañ nena, “Aisê? Hosonj nena hatôm nê m Wapômbênj anênj wapôm vuli e? O nê m yak ba nu lonj atum imbiñ anê m valu! 21 O miñ hatôm undum Wapômbênj anênj ku êntêk imbiñ yêlô ami. Mi anônj! Kapôlôm miñ thêthônj hêk Wapômbênj ma ami. 22 Aênj ba onde kapôlôm liliñ ma otak anê m kambom êñ. Ma otenj mek êndênj Anyô Bênj ek etak anênj kapô esak anê m kambom takatu ba havuñi hêk kapôlôm. 23 Yahayê nena kapôlôm putup hathak kambom lomalom ma kambom anênj lôklokwanj havalonj o lonj majanj bomanj.”

24 Ma Saimon hanañ nena, “Noten mek êndênj Anyô Bênj esak ya ek malainj takatu ba honanj miñ êpôm ya ami.”

25 Ma Pita lo Jon enanj Anyô Bênj anênj abô bênj lôk enanj hathak nô m takatu ba bôk êyê. Vê m ma êvôi Jelusalem hathak lonjbô ba enanj Abô Mavi bênj havenj Samalia iniñ malak nenanena.

Pilip lo anyô Itiopia te

26 Ma Anyô Bênj anênj anela hanañ hadênj Pilip, “Umbiyô ma ôndôk ba nu tamu lonjondê atu ba hatak Jelusalem ma hi Gasa, lonj êñ ma lonj thiliv.” 27 Êñ ma Pilip haviyô ma hasopa lonjondê êñ ma hayê anyô Itiopia te, yani ma anyô bênj atu ba hayabiñ Itiopia iniñ kwin Kandas anênj valuselenj. Ôpênj bôk êvê thalôk vê ek indum anênj ku. Ma hi Jelusalem ek hêv yenj hadênj Wapômbênj. 28 Vê m ma hale hi anênj lonj hathak lonjbô. Ma hathak anênj kalis ba hi ma hasam kapy a atu ba

plopet Aisaia bôk hato. 29 Ma Lovak Mathenij hanañ hadênj Pilip, “Nu bidonj ek kalis intu ma ombenij imbiñ.”

30 Êñ ma Pilip halanvinj ba hi habobo kalis ma halanjô ôpatu hasam plopet Aisaia anênj kapy a. Ma Pilip hanañ hik liñ, “Hoyala abô intu ba hosam anênj ôdônj e?”

31 Ma ôpênj hanañ, “Tem yayala aisê? Anyôla miñ hamô ek enanj anênj ôdônj bênj êndênj ya ami.”

Êñ ma hanañ nena Pilip esak anênj kalis ba ni êmô imbiñ yani.

32 Ma Wapômbênj anênj abô atu ba ôpênj hasam ma aêntêk,

“Elom yani hatôm boksipsip atu ba elom

hi ek nijik vônô.

Lôk hatôm boksipsip nakadunj atu ba ekapiñ vuluk vê

ba bônônj iyom,

lôk miñ halanj ba hanañ abô te ami.

33 Thêlô êv mama bênj hadênj yani, ma miñ idum abô thêthônj hathak yani ami.

Thêlô ik yani vônô,

ba intu limi mi.” *Aisaia 53:7-8*

34 Ma anyô êñ hanañ hik Pilip liñ, “Plopet êñ hanañ hathak yanida, mena anyô yanj?” 35 Êñ ma Pilip hanañ Abô Mavi bênj anônj hathak Yisu hadênj ôpênj, môñ ma Aisaia anênj abô atu ba lêk hasam vê m ma hanañ Wapômbênj anênj abô vi havinj.

36-37 *Thai evenj lonjondê aleba êyô nanj te, ma ôpênj hanañ hadênj Pilip, “Nônjô, nanj êntêk hêk. Hatôm usik ya mena mi e?”*

38 Êñ ma ôpênj hanañ ek nebalonj kalis lonj. Ma thai lôk Pilip ibup nanj ma Pilip hathik yani. 39 Etak nanj ma kethenj oyanj ma Anyô Bênj anênj Lovak Mathenij hawa Pilip vê. Ma ôpênj miñ hayê Pilip hathak lonjbô ami. Ma hi lôk lamavi. 40 *Ma Pilip hasonj kambom ek lêk habitak hayô Asotas. Êñ ma hi lomalak lomalak

* **8:36-37:** Ap 10:47 * **8:36-37:** Nê lôkauk vi enanj nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denanj. Abô êñ ma aêntêk: Êñ ma Pilip hanañ, ‘Hôêvhavinj avanônj hêk kapôlôm, êñ ma o hatôm.’ Ma yani hanañ viyanj, ‘Yahêvhavinj Yisu Kilisi Wapômbênj anênj Nakadunj.’ * **8:40:** Ap 21:8

ba hanaŋ Abô Mavi bêŋ havenŋ aleba hayô Sisalia.

9

Sol hale kapô liliŋ

¹ *Ma Sol hanaŋ abô lôklokwan denaŋ nena tem imbuliŋ lôk injik avômalô takatu ba esopa Anyô Bêŋ Yisu vônô. Ma hi hadêŋ anyô bêŋ habôk da ² ek eto kapyâ êndêŋ nê bêŋbêŋ takatu ba eyabiŋ Israeŋ iniŋ unyak yeŋ takatu hamô Damaskas. Kapyâ êŋ hanaŋ nena Sol hapôm avômalô la esopa Yisu anêŋ loŋôndê, anyô mena avi, êŋ ma embalonŋ i ba enja ba êlêm Jelusalem êtôm nê koladôŋ. ³ Êŋ ma hatak Jelusalem ma hi Damaskas. Ma habobo Damaskas ma ketheŋ oyaŋ ma deda bêŋ te anêŋ leŋ hatôm damak hêv ba habi hayô hêk yani. ⁴ Ma hêv yak halôk pik ma halaŋô abô te halam hadêŋ yani aêntêk, “Sol, Sol, hubuliŋ ya eka?”

⁵ Ma Sol hanaŋ, “Anyô Bêŋ, o opalê?”

Ma ôpêŋ hanaŋ, “Ya Yisu ôpatu ba hubuliŋ. ⁶ Umbiyô ba nu malak lôŋ kapô. Ma tem nenaŋ êndêŋ o esak nôm atu ba undum.”

⁷ Ma nê takatu ba evenŋ haviŋ Sol imiŋ bônônŋ iyom. Thêlô elanô abô, ma donŋtom miŋ êyê anyôla ami. ⁸ Êŋ ma Sol haviyô ma donŋtom miŋ hatôm ênjê tak ami. Ba intu evalonŋ yani baŋ ma edadi ba i Damaskas. ⁹ Hatôm wak lô ma yani mapusip ba miŋ hayaŋ nôm lo hanum ŋaŋ ami.

¹⁰ Yisu anêŋ anyô ku te hamô Damaskas ba anêŋ athêŋ nena Ananias. Ma hayê wêŋ te atu ba Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yani nena, “Ananias!”

Ma yani hanaŋ, “Anyô Bêŋ, ya êntêk yahamô.”

¹¹ Ma Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yani, “Umbiyô ba nu Judas anêŋ unyak hêk loŋôndê atu anêŋ athêŋ nena Thêthônŋ. Ma onaŋ injik liŋ nena, ‘Sol anêŋ Tasmus hamô mena mi e?’ Yani

lêk hatenŋ mek. ¹² Ma hatulak ma hayê wêŋ te nena anyô te anêŋ athêŋ nena Ananias halêm hatak baŋ hayô hêk yani ek ênjê tak esak loŋbô.”

¹³ Ma Ananias hanaŋ viyaŋ nena, “Anyô Bêŋ, yahalaŋô abô bêŋ anôŋ hathak ôpêŋ. Yani hadum nôm kambom lomaloma hadêŋ anêm avômalô matheŋ anêŋ Jelusalem. ¹⁴ Ma nê bêŋbêŋ êbôk da êv lôklokwan hadêŋ yani ba halêm loŋ êntêk ek embalonŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ anêm athêŋ.”

¹⁵ *Ma donŋtom Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ Ananias nena, “Nu. Bôk yahatak ôpêŋ yôv ek imbitak yenaŋ anyô ku ba enja yenaŋ athêŋ ba ni ek avômalô loŋ buyaŋ lôk iniŋ kiŋ ma avômalô Israeŋ imbiŋ. ¹⁶ *Ma tem yangik malaiŋ lomaloma takatu ba tem êpôm yani esak yenaŋ athêŋ thô êndêŋ yani.”

¹⁷ Êŋ ma Ananias hi unyak atu kapô ma hatak baŋ hayô hêk Sol ma hanaŋ, “Aiyaŋ Sol, Anyô Bêŋ Yisu atu ba hapôm o halôk loŋôndê hêv ya ba yahalêm ek nôŋgô tak esak loŋbô lôk Lovak Matheŋ êmbôlô kapôlôm siŋ.” ¹⁸ Ma ketheŋ oyaŋ ma nômla hatôm alim anêŋ kalak hagililiŋ hêk Sol madaluk. Ma hayê tak hathak loŋbô. Haviyô ma Ananias hathik yani. ¹⁹ Vêm ma hayaŋ nôm doho ma hawa lôklokwan hathak loŋbô.

Sol hanaŋ Abô Mavi hamô Damaskas

Sol hamô haviŋ Yisu anêŋ nê ku takatu ba êmô Damaskas hatôm wak doho. ²⁰ Vêm ma hi Israeŋ iniŋ unyak yeŋ takatu ba hamô loŋ êŋ, ma hanaŋ bêŋ nena Yisu ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ. ²¹ *Avômalô takatu ba elanô anêŋ abô esonŋ kambom ba enaŋ, “Ôpêntêk ma ôpatu ba bôk habuliŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ Yisu anêŋ athêŋ anêŋ Jelusalem e? Ma lêk halêm loŋ êntêk ek embalonŋ thêlô êtôm nê koladôŋ ba enja ba ni ek

* 9:1: Ap 8:3 * 9:15: Ap 26:2; 27:24; Lom 1:5 Ap 18:28

* 9:16: 2Ko 11:23-28 * 9:21: Ap 8:3 * 9:22:

nê bêñbêñ êbôk da, aêñ e?” ²² *Ma doñtom Sol anêñ lôklokwañ halumbak hi ba hi. Ma anêñ abô hik thô hadêñ avômalô Israeël takatu ba êmô Damaskas nena Yisu ma Mesia atu. Ma thêlô eson kambom ba miñ hatôm nenañ abôla ami.

²³ Wak bêñ anôñ hale ba hi ma avômalô Israeël anêñ loñ êñ ethak doñtom ba ibutiñ abô ek nijik Sol vônô. ²⁴ Ma doñtom Sol halañô abô hathak iniñ auk êñ. Wak lo bôlôvôn ma nê takêñ eyabiñ malak lôñ êñ anêñ badêñ abôlêk ek nijik yani vônô. ²⁵ *Ma doñtom bôlôvôn te ma Sol anêñ nê ku ewa yani ba etak halôk vak sam bêñ te kapô. Ma êlêlô halôk badêñ anêñ loñ lovak te ba hi tamu badêñ viyañ.

Sol hi Jerusalem

²⁶ *Vêm ma Sol hi Jerusalem. Hayô ma lahaviñ êmô imbiñ avômalô êvhaviñ, ma doñtom thêlô sapêñ êkô ek yani lôk miñ êvhaviñ nena yani ma Yisu anêñ anyô ku te ami. ²⁷ *Ma doñtom Banabas hawa Sol ba hi hayô ek aposel. Ma hanañ abô hathak Sol nena bôk hayê Anyô Bêñ halôk loñôndê ma Anyô Bêñ hanañ abô hadêñ yani. Ma hanañ nena Sol hamô Damaskas ma hanañ abô lôklokwañ hathak Yisu anêñ athêñ ma miñ hakô ami. Ma aposel êvhaviñ anêñ abô. ²⁸ Aêñ ba Sol hamô haviñ i. Ma hi ba halêm hamô Jerusalem kapô ma hanañ abô bêñ hathak Anyô Bêñ anêñ athêñ ma kô mi. ²⁹ Ma yani hi hanañ abô haviñ avômalô Israeël takatu ba ethak enañ abô Glik. Ma hawa iniñ auk vose ek nêñemimbiñ Yisu. Ma doñtom thêlô leñiñmaniñ ba idum ek nijik yani vônô. ³⁰ Ma abô êñ hi hapôm nê êvhaviñ. Ba intu ewa yani ba i Sisalia ma etak halôk yeñ te ek ni Tاسus.

³¹ Êñ ma avômalô êvhaviñ anêñ Judia lo Galili ma Samalia êmô labali ba miñ anyôla hêv malaiñ hadêñ i ami. Ma thêlô ibitak lôklokwañ ma Lovak

Mathen havatho thêlô kapôlôñiñ loñ. Thêlô êmô Anyô Bêñ vibiñ ma êbô anêñ athêñ. Ma avômalô êvhaviñ ilum-bak hi ba hi.

Pita hadum anyô havuviñ te mavi

³² Pita hi haven lomalak lomalak. Ma wak te ma hi ek êñjê avômalô mathen anêñ Lida. ³³ Loñ êñ ma hapôm anyô te ba anêñ athêñ nena Ainias. Yani kupik bôk havuviñ ma hêk biñ iyom hatôm sondabêñ bahenvi ba lahavulô. ³⁴ Ma Pita hanañ, “Ainias, Yisu Kilisi lêk hadum o mavi. Umbiyô ma umbuvi anêm yêm.” Ma kethen oyañ ma haviyô. ³⁵ Êñ ma avômalô Lida lôk Salon sapêñ êyê yani, ma ele i liliñ ba esopa Anyô Bêñ.

Pita hik avi ñama te liñ

³⁶ Anêñ Jopa ma avi êvhaviñ te ba anêñ athêñ nena Tabita, ma hathak abô Glik nena Dokas. Wak nômbêñ intu ma yani hadum kobom mavi lomalomalô lôk hêv avômalô siv sa. ³⁷ Pita hamô Lida denañ ma Dokas hapôm lijiñ ba hama. Ma ithik anêñ kupik ba êdô hêk unyak kapô te atu ba hêk daku vuliñ. ³⁸ Jopa hamô habobo Lida ba intu avômalô êvhaviñ elañô nena Pita lêk hamô Lida, êñ ma êv anyô ju ba i hadêñ yani ma enañ lôklokwañ nena, “Ôlêm kethen!”

³⁹ Êñ ma Pita hi haviñ thai ba êyô Jopa. Ma ewa yani ba i unyak kapô alí atu ba hêk daku vuliñ. Avi tôp bêñ anôñ êmô unyak kapô êñ ba elañ. Thêlô ekalabu Pita siñ ma ewa iniñ kwêv thilibun lôk sôp takatu ba Dokas bôk hamô ma hadu ba hêv hadêñ i ma ik thô hadêñ yani.

⁴⁰ Ma Pita hanañ ba avômalô sapêñ ele yaiñ ba i. Ma halek vadôn lêlô ma hateñ mek. Vêm ma hik i liliñ hadêñ avi ñama êñ ma hanañ, “Tabita, umbiyô.” Ma madaluk hakyav ba hayê Pita ma haviyô hamô. ⁴¹ Ma Pita havalon bañ ma hêv yani liñ haviyô hamiñ. Ma halam avômalô mathen lôk avi tôp takatu ba êlêm. Ma hik thô

nena yani l k haviy  l kmala hathak lonb .

⁴² Ab  hathak n m atu ba Pita hadum halanvinj havenj Jopa ininj lonj sap nj ba av mal  b nj an nj  vhavinj Any  B nj Yisu. ⁴³ Ma Pita ham  Jopa sonda doho havinj Saimon,  patu ba hapesan n mkama hathak alim kupik.

10

Konilias dalam Pita

¹ Any  Lom te ham  Sisalia ba an nj ath nj nena Konilias. Yani ma any  vovak laik te ba hayabinj n  vovak  d nj te hat m 100 takatu ba  m  Lom ininj n  vovak kap  ba elam i nena N  Vovak Itali. ² Yani ma any  h v l l  ek esopa Wapômbênj an nj lahavinj. Ba yani l k v nj l k nali ethak  m  Wapômbênj vibinj. Yani hathak h v valuselenj b nj an nj had nj Israel ininj avômalô siv, ma wak nômbênj intu ma hathak hatej mek. ³ Wak te hat m 3 kilok yansinj ma hay  w nj te nena Wapômbênj an nj anjela te hal m ma hana, "Konilias!"

⁴ Ma Konilias hatitinj anjela  nj lôklokwanj ba hak  kambom ma hana, "Any  B nj, ais ?"

Ma anjela hana, "An m mek nômbênj atu ba hotenj l k wap m takatu ba h v had nj avômalô siv, l k habitak hat m da mavi h k Wapômbênj ma. ⁵ A nj ba n m any  doho ba ini Jopa ek neja any  te an nj athênj nena Saimon, ma athênj yanj nena Pita ba n l m. ⁶  p nj ham  havinj an nj wase Saimon,  patu ba hapesan nômkama hathak alim kupik. An nj unyak ham  habobo ngw k danj."

⁷ Anjela hana ab  takênj y v ma hi.  nj ma Konilias dalam an nj any  ku ju l k any  vovak te atu ba h k l l  ek esopa Wapômbênj.  p nj ma Konilias an nj any  ham  havinj yani. ⁸ Ma Konilias hana ab  takênj sapênj had nj th l  y v, ma h v i ba i Jopa.

Pita hay  w nj te

⁹ Haviyô haya nj an nj wakl v nj binj ma th l  l k ebobo n y  malak b nj Jopa. Ma wakma  nj iyom ma Pita hathak unyak v v atu ba kal nj ek etenj mek. ¹⁰ Ma hama kisi ba lahavinj enjanj n m. Ma donjom  p p k n m denanj ba ma hatulak ma hay  w nj te aêntêk. ¹¹ Lenj abyanj ma n mla hat m s p b nj te ba ibutinj an nj danj ayova lonj ma  l l  hal k ba hal m. ¹² S p  nj kap  ma alim lomalama ham . Alim doho evenj hathak veninj lo baheninj ma vi  y y  hathak b b nj ma vi ma menak lenj v nj. ¹³ Ma ab  te hal m had nj yani nena, "Pita, umbiy . Nunjwik ba nonjwanj."

¹⁴ *Ma Pita hana, "Any  B nj, ya mil k. N m takênj ma balabanj hana nena lelaik ba minj b k yahanj ami."

¹⁵ *Ma ab   nj hana hathak lonb  nena, "N m takatu ba Wapômbênj hadum ba habitak mabanj ma minj onanj nena lelaik ami."

¹⁶ N m  nj habitak hat m bôlônj l  ma kethenj oyanj ma s p l k alim takênj hathak lenj hathak lonb  ba hi.

¹⁷ Ma Pita lahabi w nj  nj an nj  d nj denanj ma n  takatu ba Konilias h v i ba  l m  y . Th l   b l m Saimon an nj unyak aleba  y  iminj unyak ab l k. ¹⁸ Ma elam nena Saimon atu ba elam nena Pita ham  mena mi e?

¹⁹ Ma Pita lahabi w nj atu denanj ma Lovak Mathenj hana, "Ondan , any  lokwanj l   b l m o evenj. ²⁰ Ba intu nu tamu pik. Ma minj  k  ek nu imbinj th l  ami. Mi, yah v th l  ba ölüm ba intu nu imbinj i."

²¹ Ma Pita habup ma hana, "Ya  patu ba m l   b l m  nj  nt k. M l   l m eka?"

²² Ma th l  enanj, "Konilias hıv yılı ba al m. Yani ma Lom ininj any  vovak laik te. Yani ma any  th th nj ba hathak ham  Wap mb nj vibinj. Ma av mal  Israel takatu ba eyala yani  y  nena yani ma any  mavi te. Ma anjela mathenj te hana had nj yani ek endam o ba nu an nj unyak ek endanj ab  takatu ba tem onanj." ²³ Pita

* **10:14:** Wkp 11:1-47; Ese 4:14 * **10:15:** Mak 7:15,19

halanô iniņ abô ma hananņ ek ini nêmo unyak kapô imbiņ yani.

Pita hayô Konilias anêņ unyak

Lôkbôk ma Pita hi haviņ thêlô ma nê êvhaviņ doho anêņ Jopa i haviņ. ²⁴ Thêlô evenņ aleba êk loņôndê, ma haviyô hayaņ ma i ba êyô Sisalia. Ma Konilias hêv ma ek thêlô. Ma halam anêņ avômalô lôk anêņ nê môlô ba thêlô ethak doņtom êmô anêņ unyak kapô ba eyabiņ Pita. ²⁵ Pita hayô unyak kapô ma Konilias halek vadôņ lêlô hamô valuvi ma habô yani. ²⁶ *Ma doņtom Pita hananņ nena, “Umbiyô, ya ma anyô pik hatôm o.”

²⁷ Ma Pita hananņ abô haviņ yani ma hi unyak kapô ma hayê nena avômalô bêņ anôņ lêk ethak doņtom ba êmô. ²⁸ Ma hananņ hadêņ thêlô, “Môlô oyala nena Israeļ iniņ balabuņ hananņ lôklokwanņ nena yêlô Israeļ miņ hatôm namô imbiņ avômalô loņ buyaņ ba nambitak nayô iniņ unyak kapô ami. Ma doņtom Wapômbêņ hik thô hadêņ ya nena miņ hatôm yandam anyô te nena lelaik mena kambom ami. ²⁹ Ba intu ôêv anyô ba êlêm ek neja ya, ma miņ yahananņ abôla ami. Mi, yahalêm iyom. Aêņ ba hatôm onanņ anêm auk atu ba holam ya ba yahalêm hathak bêņ êndêņ ya mena mi e?”

³⁰ Ma Konilias hananņ, “Wak ayova hale ba hi ma yahamô yenaņ unyak kapô ba yahatenņ mek hadêņ wakma êntêk hatôm 3 kilok yaņsiņ. Êņ ma anyô te hamiņ yamalenņ ba anêņ kwêv lôk sôp ma thapuk anôņ oyaņ. ³¹ Ma hananņ, ‘Konilias, Wapômbêņ lêk halanô anêm mek lôk wapôm takatu ba hôêv hadêņ nê siv. ³² Aêņ ba nêmo abô ni Jopa ek Saimon atu ba elam nena Pita. Yani hamô haviņ anêņ wase Saimon ôpatu ba hapesaņ nômkama hathak alim kupik. Anêņ unyak hamô habobo ngwêk daņ.’ ³³ Aêņ ba yahêv abô kethenņ ek o, ma hudum nômo mavi ba lêk hólêm yôv. Lêk yêlô sapêņ athak doņtom ba amô

Wapômbêņ ma ek nadanô abô takatu ba Anyô Bêņ hananņ hadêņ o ek onanņ êndêņ yêlô.”

Nê loņ buyaņ elanô Abô Mavi

³⁴ *Êņ ma Pita hananņ abô hadêņ thêlô nena, “Avanôņ biņ, lêk yahayala nena Wapômbêņ hadum kobom doņtom hadêņ avômalô lodôņlodôņ. Ma miņ lamavi hathak ôdôņ te iyom ami. ³⁵ Mi, yani lamavi hathak avômalô lodôņlodôņ sapêņ atu ba elokak yani vibinņ ba idum nômo takatu ba thêthôņ. ³⁶ Môlô oyala abô atu ba Wapômbêņ hêv hadêņ yêlô avômalô Israeļ. Abô êņ hananņ hathak Abô Mavi atu ba hadum ek avômalô nêmo yôhok imbiņ yani hathak Yisu Kilisi anêņ ku. Yani ma avômalô sapêņ iniņ Anyô Bêņ. ³⁷ *Ma môlô bôk oyala nômbêņ atu ba habitak Israeļ iniņ loņ yôv. Môņ ma habitak anêņ Galili ba Jon anyô hathik ņaņ hananņ ek avômalô nisik ņaņ. ³⁸ *Lôk oyala nena Wapômbêņ bôk hêv Lovak Mathenņ lôk lôkliņyak bêņ hadêņ Yisu anêņ Nasalet hatôm mek ek indum ku. Ma hi lomalak lomalak ma hadum mavi. Wapômbêņ hamô haviņ yani ba intu hadum avômalô takatu ba êmô Sadaņ anêņ lôklokwanņ vibinņ ibitak mavi hathak loņbô.

³⁹ “Ma yêlô aposel ananņ hathak nômo takatu ba yêlô ayê yani hadum havenņ Jelusalem lôk Israeļ iniņ loņ sapêņ bêņ hadêņ avômalô. Thêlô ik yani hathak a ba hama, ⁴⁰ ma doņtom wak te lô ma Wapômbêņ hik yani liņ hathak loņbô ek injik i thô êndêņ avômalô. ⁴¹ *Avômalô sapêņ miņ êyê yani ami. Mi, yêlô nê takatu ba bôk halam yôv ek nananņ nômo takêntêk bêņ intu aņ lo anum haviņ yani hadêņ waklavôņ haviyô hathak loņbô. ⁴² *Ma yani hananņ hadêņ yêlô ek yêlô nananņ anêņ Abô Mavi bêņ êndêņ avômalô lôk nananņ bêņ aêntêk,

* **10:26:** Ap 14:13-15; ALK 19:10 * **10:34:** Lo 10:17; Lom 2:11 * **10:37:** Mat 4:12-17 * **10:38:** Mat 3:16; Luk 4:17-21 * **10:41:** Luk 24:42-43; Ap 1:8 * **10:42:** Ap 17:31; 1Pi 4:5 * **10:43:** Ais 53:5-6; Jer 31:34; Ap 2:38

‘Wapômbên bôk hatak yani yôv ek en-
danô avômalô lôkmala lôk nâma iniñ
abô.’ ⁴³ *Plopet bô sapên bôk enañ
nena avômalô takatu ba êvhaviñ yani
ma tem Wapômbên nêm iniñ kam-
bom vê esak anên athên.”

⁴⁴ *Pita hanañ abô êñ denañ ma
Lovak Mathen hayô hamô avômalô
takatu ba elañô anên abô. ⁴⁵⁻⁴⁶ *Ma
Israel iniñ nê êvhaviñ takatu ba iviñ
Pita ba i, elañô thêlô enañ abô masôm
lôk êbô Wapômbên anên athên. Ba
intu eson kambom ba enañ nena,
“Wapômbên hêv Lovak Mathen hadên
avômalô loñ buyañ hatôm alalô.”

Êñ ma Pita hanañ, ⁴⁷ “Thêlô ewa
Lovak Mathen hatôm alalô nê Israel.
Ma opalê hatôm imiñ thêlô loñ siñ ek
nisik nãñ?” ⁴⁸ *Êñ ma hanañ nena,
“Môlô nusik nãñ esak Yisu Kilisi anên
athên.” Nê takên ithik nãñ yôv ma
enañ ek Pita êmô wak doho imbiñ
thêlô.

11

*Pita hanañ hathak ku takatu ba
hadum haviñ avômalô loñ buyañ*

¹ Aposel lôk avômalô êvhaviñ takatu
ba êmô Judia elañô nena avômalô
loñ buyañ lêk ewa Wapômbên
anên abô haviñ. ² Vêm ma Pita
havôhi Jelusalem hathak loñbô ma
nê êvhaviñ takatu ba lôklokwan ek
neñgothe kupik, ethañ yani ³ *ba
enañ, “Hu nê loñ buyañ takatu ba
miñ engothe kupik ami iniñ unyak ma
hoañ nôm haviñ i eka?”

⁴ Êñ ma Pita hanañ hathak
nômka takatu ba habitak ba hanañ
nena, ⁵ * “Yahamô malak bên Jopa ba
yahaten mek hamô, êñ ma yahatulak
ma yahayê wên te aêntêk. Nôm late
hatôm sôp bên te ba ibutiñ anên dan
ayova loñ ma êlêlô anên leñ halôk ba
halêm habup ek ya. ⁶ Ma sôp êñ kapô
ma yahayê alim pik lomaloma takatu
ba even hathak veniñ lo baheniñ ma
alim kamuñ kambom lôk alim vi atu

ba êyêyê hathak bôbôñiñ ma menak
leñlêvôn haviñ. ⁷ Êñ ma yahalañô
abô te dalam hadên ya nena, ‘Pita,
umbiyô, nunçwik ba nonçwan.’

⁸ “Ma donçtom yahanañ, ‘Anyô Bên,
ya milôk. Nôm takên ma balabuñ
hanañ nena lelaik ba miñ bôk yahan
dokte ami.’

⁹ “Êñ ma abô anên leñ hanañ
hathak loñbô nena, ‘Nôm takatu
ba Wapômbên hadum ba habitak
mabuñ, ma miñ onañ nena lelaik
ami.’ ¹⁰ Abô êñ habitak hatôm bôlôn
lô. Ma nôm takên hathak leñ hathak
loñbô ba hi.

¹¹ “Êñ ma kethen oyañ ma anyô
lokwanlô êyô imiñ unyak atu ba ya-
hamô. Thêlô ma anyô bên te anên
Sisalia hêv i ba êlêm ek ya. ¹² Ma
Lovak Mathen hanañ hadên ya, ‘Nu
umbiñ thêlô ma miñ ôkô ba lem-
livi ami.’ Ma aiyañ bahenvi ba
lahavute anên Jopa atu ba bôk i
haviñ ya êntêk lêk êlêm. Ma yêlô
lôkthô abitak ayô ôpên anên unyak
kapô. ¹³ Ma ôpên hanañ nena yani
hayê anela hayô anên unyak kapô
ba hanañ, ‘Nêm anyô doho ba ini
Jopa ek neja Saimon, anên athên yañ
nena Pita ba êlêm. ¹⁴ *Yani tem enañ
abô êndên môlô. Ma hathak abô êñ
ma Wapômbên tem nêm o lôk anêm
avômalô bulubiñ.’

¹⁵ * “Aên ba yahadum ek yanañ abô
êndên thêlô ma kethen oyañ ma Lo-
vak Mathen halôk ba halêm hayô
hamô thêlô hatôm sêbôk ba môñ anôn
ma hayô hamô alalô. ¹⁶ *Êñ ma
yalençhabi Anyô Bên anên abô atu ba
bôk hanañ nena, ‘Jon hathik avômalô
hathak nãñ, ma donçtom Wapômbên
tem isik esak Lovak Mathen.’ ¹⁷ Thêlô
êvhaviñ Anyô Bên Yisu Kilisi hatôm
alalô bôk aêvhaviñ yani. Êñ ma
Wapômbên hêv anên Lovak Mathen
hatôm wapôm hadên thêlô hatôm bôk
ba hêv hadên alalô. Ba intu ya opalê

* **10:44:** Ap 11:15; 15:8 * **10:45-46:** Ap 2:4; 19:6 * **10:48:** Ap 19:5 * **11:3:** Ap 10:28; Gal 2:12

* **11:5:** Ap 10:9-48 * **11:14:** Ap 16:31 * **11:15:** Ap 2:4 * **11:16:** Ap 1:5

ba hatôm yangêk Wapômbên anêḡ la-haviḡ loḡ siḡ?”

18 *Thêlô elanô abô êḡ ma bônônḡ ba êbô Wapômbên anêḡ athêḡ ba enaḡ, “Intu êḡ, avômalô takatu ba ele kapôlônḡḡḡ liliḡ ma Wapômbên tem enja thêlô ba nêḡm lôkmala êḡndêḡ i ma alalô Israeḡ lôk ḡê loḡ buyaḡ imbiḡ.”

Avômalô êvhaviḡ anêḡ Antiok

19 *Ma ik Stiven vônô ma êv malain hadêḡ avômalô êvhaviḡ vi haviḡ. Ba intu ḡê êvhaviḡ bêḡ anônḡ anêḡ Jelusalem êsôv ba i luvuluvu. Vi i Ponisia ma vi i ḡavithôm Saipulus ma vi i Antiok. Ma enaḡ Yisu anêḡ Abô Mavi hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êḡmô loḡ takêḡ iyom, ma ḡê loḡ buyaḡ ma mi. 20 Ma doḡtom ḡê êvhaviḡ doho anêḡ Saipulus lo Sailini, i Antiok ma enaḡ Anyô Bêḡ Yisu anêḡ Abô Mavi hadêḡ avômalô Glik haviḡ. 21 Ma Anyô Bêḡ anêḡ lôkliḡyak hamô haviḡ thêlô. Ba intu avômalô bêḡ anônḡ êvhaviḡ ba ik kapôlônḡḡḡ liliḡ hadêḡ Anyô Bêḡ.

22 *Êḡ ma avômalô êvhaviḡ anêḡ Jelusalem elanô abô hathak nôm takatu ba habitak Antiok ma êv Banabas ba hi loḡ êḡ. 23 Ma hi hayô ma hayê Wapômbên hêv anêḡ wapôm hadêḡ thêlô, ma yani lamavi. Ma hik thêlô sapêḡ iniḡ auk liḡ ek nesopa Anyô Bêḡ êḡḡêk kapôlônḡḡḡ êtôm wak nôm bêḡ intu sapêḡ. 24 Banabas ma anyô mavi ba hêvhaviḡ lôkliḡyak. Ma Lovak Mathenḡ hadum ku lôklokwaḡ hamô yani kapô. Ma avômalô bêḡ anônḡ anêḡ loḡ êḡ êvhaviḡ Anyô Bêḡ.

25 *Vêḡ ma Banabas hi Tasus ek êḡbôlêḡ Sol. 26 Hapôm yani ma hawa ba hi Antiok hathak loḡbô ba thai êḡmô hatôm sondabêḡ te haviḡ avômalô êvhaviḡ anêḡ Antiok ma êḡdônḡ avômalô bêḡ anônḡ hathak Wapômbên anêḡ abô. Antiok ma loḡ môḡ anônḡ atu ba elam avômalô êvhaviḡ nena Kilisi anêḡ avômalô.

27 Banabas lo Sol êḡmô Antiok denaḡ ma plopet doho etak Jelusalem

ba i tamu Antiok. 28 *Ma thêlô te, anêḡ athêḡ nena Agabas, hamiḡ ba hanaḡ hathak Lovak Mathenḡ anêḡ lôklokwaḡ nena bôm bêḡ tem imbitak pik sapêḡ. (Hadêḡ waklavônḡ Klo-dias hamô hatôm Lom iniḡ kiḡ ma abô êḡ hik anônḡ.) 29 Aêḡ ba avômalô êvhaviḡ evak abô ek nêḡnêḡ valuselenḡ ni ek iviyaḡ takatu ba êḡmô Judia ek nêḡm thêlô sa. Nêḡ êvhaviḡ tomtom êv valuselenḡ hatôm atu ba thêlô êḡpôm. 30 *Thêlô isup yôv ma êv hadêḡ Banabas lo Sol ek nêḡnêḡ êḡndêḡ avaka takatu ba eyabiḡ avômalô êvhaviḡ anêḡ Jelusalem.

12

Helot hik Jems vônô ma hadô Pita hamô koladônḡ

1 Waklavônḡ atu ba nôḡm takêḡ habitak ma Kiḡ Helot Aglipa havalonḡ avômalô êvhaviḡ doho ek nêḡm vovaḡ êḡndêḡ i imbiḡ. 2 Ma hanaḡ ba edabêḡ Jon anêḡ yaḡ Jems laselo kisi hathak biḡ vovak ba hama. 3 Ma hayê nena avômalô Israeḡ lenḡḡmavi hathak nôḡm êḡ, êḡ ma evalonḡ Pita haviḡ. Yani hadum nôḡm êḡ hadêḡ waklavônḡ Eyaḡ Polom Yis Mi. 4 Havalonḡ Pita, êḡ ma hadô hamô koladônḡ ma hatak yani halôk ḡê vovak ôḡdônḡ ayova bahenḡ. Nêḡ vovak ôḡdônḡ ayova êḡ iniḡ ḡê vovak hatôm ayova ayova eyabiḡ yani. Helot lahabi nena waklavônḡ Hale ba Hi anêḡ daḡ, ma tem enja Pita ende yaḡḡ ba imiḡ avômalô maleḡḡḡ ek enaḡ yani bêḡ.

5 Pita hamô koladônḡ ma avômalô êvhaviḡ etenḡ mek lôklokwaḡ ek Wapômbên nêḡm yani sa.

6 Ma bôlôvônḡ te ma Pita hêk sôm hêk ḡê vovak lokwaḡju malêvônḡ. Ma ekak baḡ luvi hathak senḡ ju ba êḡthô hathak anyô vovak ju atu bahenḡ. Ma sôḡ bidonḡ vi eyabiḡ koladônḡ abôlêk. Helot bôk hanaḡ yôv nena biyamônḡ lôkbôk ma tem neja yani ende yaḡḡ ek indum abô. 7 Ma kethenḡ oyaḡ ma deda bêḡ habi halôk koladônḡ kapô ma

* 11:18: Ap 13:48; 14:27

* 11:19: Ap 8:1-4

* 11:22: Ap 4:36

* 11:25: Ap 9:30

* 11:28:

Ap 21:10 * 11:30: Ap 12:25

Anyô Bêñ anêñ aņela te hayô. Ma hapetav Pita baya vi ma hik liņ ba hanañ, “Umbiyô kethen!” Ma seņ ju atu hêv yak hêk Pita bañ.

⁸ Êñ ma aņela hanañ hadêñ yani, “Umbuliv o siņ esak anêm sôp ma nuņgwik anêm bokņgôp.” Ma Pita hadum aêñ ma aņela hanañ, “Nuņgwik anêm kwêv daim ba osopa ya.” ⁹ Êñ ma Pita hasopa aņela ba thai i, ma doņtom hasoņ nena yani hayê wêñ ma miņ nôm avanôñ ami. ¹⁰ *Thai ele ba i ma êv ñê eyabiņ koladôñ abôlêk lokwanju atu liliņ ba ele ba i. Êñ ma thai i êyô badêñ abôlêk atu ba epesañ hathak aeñ, ma badêñ abôlêk êñ da hakyav ma thai ele yaiņ ba i malak bêñ. Ma esopa loņôndê te ba i. Ma kethen oyaņ ma aņela hatak Pita ba hi.

¹¹ Yôv ma Pita anêñ auk hathak ba hanañ, “Lêk yahayala avanôñ nena Anyô Bêñ hêv anêñ aņela ba halêm hawa ya vê hêk Helot bañ lôk nômkama sapêñ atu ba avômalô Israeļ esoņ nena tem nindum aêñ esak ya.”

¹² Yani lahabi abô êñ yôv ma hi Jon talêbô Malia anêñ unyak. Jon anêñ athêñ yaņ nena Mak. Avômalô bêñ anôñ lêk ethak doņtom ba eteņ mek êmô. ¹³ Ma Pita hapididiņ unyak abôlêk hamiņ viyaiņ ma avi ku te ba anêñ athêñ nena Loda, hi ek injik unyak abôlêk vê. ¹⁴ Ma doņtom halaņô Pita laselo katô, êñ ma lamavi anôñ ba halaņviņ hi unyak kapô hathak loņbô ma miņ hik unyak abôlêk vê ami. Ma hanañ hadêñ thêlô, “Pita hamiņ unyak abôlêk!”

¹⁵ Ma thêlô miņ êvhaviņ yani ami ba enaņ, “O avi molo.” Ma doņtom yani lôklokwan ba hanañ, “Mi anôñ, yanida intu hamiņ.” Êñ ma enaņ nena, “Betha Pita anêñ aņela la.”

¹⁶ Ma doņtom Pita hapididiņ unyak abôlêk hamiņ denaņ. Êñ ma thêlô ik unyak abôlêk vê ma êyê Pita ba esoņ kambom. ¹⁷ Ma Pita hik thô hathak bañ nena thêlô bônôñ ma

hanañ hathak nôm takatu ba Anyô Bêñ hadum ba hawa yani vê hêk koladôñ. Ma hanañ, “Nonañ abô êntêk êndêñ Jems lôk ñê êvhaviņ vi imbiņ.” Ma hatak i ba hi buyaņ.

¹⁸ *Haviyô hayaņ ma ñê vovak takatu ba eyabiņ koladôñ êyê nena Pita miņ hamô ami. Êñ ma eboloba ba enaņ mayaliv, “Pita hamô sê?” ¹⁹ Ma Helot hêv ñê vovak ba i ek nêmbôlêm Pita, ma doņtom miņ êpôm ami. Êñ ma hanañ hik ñê takatu ba eyabiņ Pita hamô koladôñ liņ lôklokwan nena idum aisê? Ma doņtom thêlô enaņ nena injo. Êñ ma Helot hanañ ek nijik sapêñ vônô.

Vêm ma Helot hatak Judia ma halôk ba hi hamô Sisalia.

Kiņ Helot Aglipa hama

²⁰ Ma Helot bôk lamaniņ hathak avômalô Taia lo Saidon. Ba hi hamô Sisalia, êñ ma thêlô evak abô ek ini nepesaņ abô imbiņ yani ek malê nena thêlô ethak ewa nôm halêm anêñ kiņ anêñ loņ. Ba intu thêlô enaņ abô haviņ Blastas ôpatu ba hayabiņ Helot anêñ unyak kapô ma yani halôk ek nêmbôlêm thêlô sa. Êñ ma hatak wakma te ek thêlô nepesaņ abô imbiņ kiņ.

²¹ Ma wakma êñ hayô ma Helot hik kiņ iniņ nômkama kêkêlô ma hi hamô anêñ loņ kiņ. Êñ ma hanañ abô hadêñ avômalô takêñ. ²² Ma elam aêntêk, “Abô êntêk ma miņ anyô leņselo ami. Mi, wapômbêñ te laselo.” ²³ *Ma Helot halaņô iniņ abô ba lamavi hathak i ma miņ habam Wapômbêñ anêñ athêñ ami. Ba intu kethen oyaņ ma Anyô Bêñ anêñ aņela hik yani ba matiņyak yaônena eyaņ yani ba hama.

²⁴ *Malaiņ lomaloma hapôm avômalô êvhaviņ, ma doņtom Wapômbêñ anêñ abô halumbak ba halaņviņ ba hi luvuluvu.

²⁵ *Ma Banabas lo Sol ik iniņ ku atu ba êv hadêñ thai daņ siņ halôk Jelusalem, ma ele i Antiok hathak

* **12:10:** Ap 5:19 * **12:18:** Ap 5:22-24 * **12:23:** Dan 5:20 * **12:24:** Ais 55:11 * **12:25:** Ap 11:29-30; 15:37

lonjbô. Ma ewa Jon atu ba elam nena Mak ba hi haviņ thai.

13

Êv Banabas lo Sol ek ini nenan Wapômbêņ anêņ abô

¹ Êntêk ma plopet lôk nê êdôn Wapômbêņ anêņ abô takatu ba êmô Antiok iniņ athêņ: Banabas lo Simeon elam nena Niga* ma Lusius anêņ Sailini lo Sol ma Manain bôk ba thai lôk Kiņ Helot Antipas yaôna ma even haviņ i. ² *Wak te ma thêlô ethak doņtom ba evak balabuņ nôm ek neteņ mek ma êv yeņ hadêņ Anyô Bêņ. Êņ ma Lovak Matheņ hanaņ nena, “Notak Banabas lo Sol ek nindum ku takatu ba yahalam thai ek nindum.” ³ *Êņ ma thêlô evak balabuņ ek netak nôm lôk neteņ mek esak lonjbô. Vêm ma etak baheniņ hayô hêk thai ma êv thai ba i ek nindum ku takatu ba Lovak Matheņ hanaņ.

Banabas lo Sol i űgavithôm Saiplus

⁴ Ma Lovak Matheņ hêv thai ba i ibup tamu malak Selusia, ma ethak yeņ te ba i űgavithôm Saiplus. ⁵ *Thai ethak malak Salamis ma enaņ Wapômbêņ anêņ Abô Mavi hamô Israeł iniņ unyak yeņ takatu ba êmô lonj êņ. Ma Jon Mak havenj haviņ thai ek nêmi thai sa.

⁶ Thai evenj űgavithôm Saiplus anêņ lomalak nenanena aleba êyô Papos. Lonj êņ ma thai êyê anyô Israeł te atu ba hathak hadum űgôk songoņ. Yani ma plopet abôyaņ haviņ. Ba anêņ athêņ nena Ba-Yisu. ⁷ Yani hathak hamô haviņ Lom iniņ anyô bêņ atu ba hayabiņ lonj êņ, ba anêņ athêņ nena Segius Polus. Segius Polus ma anyô lôk auk mavi. Yani lahaviņ endanô Wapômbêņ anêņ abô ba intu halam Banabas lo Sol ba êlêm. ⁸ Ma doņtom Ba-Yisu hadum ek esale thai iniņ abô thô ma lahaviņ injik Lom iniņ anyô bêņ anêņ auk liliņ ek miņ

nêmi biņ thai iniņ abô ami. (Ba-Yisu anêņ athêņ hathak abô Glik nena Elimas ma anêņ ôdôn ma anyô lôk űgôk songoņ.) ⁹ Êņ ma Lovak Matheņ hava Sol atu ba elam nena Pol kapô siņ, ma hatitiņ Elimas lôklokwaņ ma hanaņ nena, ¹⁰ “O ma Sadaņ anêņ nakaduņ ba intu hôpôlik hathak kobom takatu ba thêthôn! Kapôlôm hayô siņ hathak abôyaņ lôk kambom lomalama sapêņ. Wak nômbêņ intu ma hothavuthiņ Anyô Bêņ anêņ abô thêthôn ba habitak hatôm abôyaņ. ¹¹ *Aêņ ba ondanô! Anyô Bêņ anêņ baņ tem epetav o êndêņ êntêk. Ba malem tem pusip ba miņ hatôm nôņgô wak anêņ deda ami ma tem ômô aêņ dokte vêmam.”

Ma ketheņ oyaņ ma Elimas hayê nômlate hatôm buliv lôk momaņiniņ hava madaluk siņ. Ma yani havalonj nômkama yakyak ek êpôm anyô te ek embalonj yani baņ ba endom yani ba ni. ¹² Anyô bêņ Lom atu hayê nômi êņ ma hasoņ kambom hathak Anyô Bêņ anêņ abô atu ba thai enaņ ma hêvhaviņ.

Thai enaņ Abô Mavi hamô Antiok anêņ Pisidia

¹³ *Ma Pol thêlô etak Papos ma ewa yeņ ba i Pega anêņ plovins Pampilia. Ma doņtom Jon Mak hatak thêlô ba havôhi Jelusalem hathak lonjbô. ¹⁴ Êņ ma etak Pega ma i Antiok anêņ Pisidia. Ma Sabat ma thêlô i êyô avômalô Israeł iniņ unyak yeņ ma êlôk êmô. ¹⁵ Esam abô balabuņ lôk plopet iniņ abô yôv, êņ ma unyak yeņ iniņ nê bêņ êv abô hadêņ Pol thêlô ba enaņ, “Aiyaņ thêlô, unim abôla hamiņ ek nobatho avômalô iniņ kapôlôņiņ lonj, êņ ma nonaņ.”

¹⁶ Ma Pol haviyô hamiņ ma hik thô hathak baņ ba hanaņ, “Môlô avômalô Israeł lôk nê lonj buyaņ takatu ba ôêv yeņ hadêņ Wapômbêņ, nodanô ya! ¹⁷ *Sêbôk ma Israeł iniņ Wapômbêņ halam alalôaniņ bumalô

* **13:1:** Niga anêņ ôdôn nena nê kupik lonjavu.

12:12; 15:39

* **13:11:** Ap 9:8

* **13:13:** Ap 15:38

* **13:2:** Ap 9:15

* **13:3:** Ap 6:6

* **13:5:** Ap

13:17: Kis 1:7; 6:6; 12:51

thêlô ba etak iniñ loñ ba i êmô Ijip ma habi anêñ wapôm sam hadêñ i ba ibitak lôkmanñiñ. Ma haveñ yam ma halom thêlô vê hêk Ijip hathak anêñ lôklokwanñ bêñ. ¹⁸ *Ma êmô loñ thiliv hatôm sondabêñ 40 ba idum kambom lomaloma, ma donñtom hayabiñ thêlô mavi. ¹⁹ *Ma yani hêv avômalô Kenan ôdôñ bahenñvi ba lahavuju vê ma hêv iniñ pik hadêñ avômalô Israeñ ba evaloñ hatôm iniñ pik. ²⁰ *Nôm takêñ bôk habitak ba hale ba hi hatôm sondabêñ 450.

“Vêm ma Wapômbêñ hatak nê doho ek neyabiñ avômalô Israeñ. Ma hatak tomtom da iniñ waklavôñ neyabiñ ende ba êyô plopet Samuel anêñ waklavôñ. ²¹ *Vêm ma avômalô Israeñ enañ hik Wapômbêñ liñ ek nêm kiñ êndêñ thêlô ma Wapômbêñ hatak Sol ek imbitak kiñ. Yani ma Kis nakaduñ ba habitak anêñ Benjamin anêñ ôdôñ. Yani hayabiñ Israeñ hatôm sondabêñ 40. ²² *Vêm ma Wapômbêñ hêv yani vê ma hatak Devit habitak thêlô iniñ kiñ. Ma hanañ hathak Devit aêntêk, ‘Yahayê Jesi nakaduñ Devit kapô ma hatôm yada yakapôlôñ. Yani tem indum nômkama sapêñ êtôm yenañ yalenñhaviñ.’

²³ * “Ma Devit anêñ limi ma Wapômbêñ hêv Yisu ôpatu ba nêm Israeñ bulubiñ hatôm bôk ba habutiñ abô haviñ i. ²⁴ *Yisu miñ bôk hadum anêñ ku ami denañ ma Jon hanañ ek avômalô Israeñ nede kapôlôñiñ liliñ ba nisik ñañ. ²⁵ *Jon anêñ ku anêñ dañ lêk habobo ma hanañ, ‘Môlô lemimhabi aisê hathak ya? Ya ma miñ Mesia atu ba môlô oyabiñ ek nêm môlô bulubiñ ami. Mi, yani tem embeñ ya yam. Yani ma anyô lôk athêñ ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yakôm ba yapole anêñ vakapô bokñgôp anêñ yak vê ami.’

²⁶ “Aiyañ thêlô, môlô takatu ba Ablaham anêñ limi lôk môlô takatu

ba nê loñ buyañ ba ômô Wapômbêñ vibiniñ, odañô. Abô takatu ba hathak bulubiñ, êñ ma Wapômbêñ hêv ek alalô sapêñ. ²⁷ Avômalô Jelusalem lôk iniñ nê bêñbêñ miñ eyala Yisu êñ ami. Ba intu thêlô enañ ek nijik yani vônô, êñ ma esopa plopet iniñ abô takatu ba esam hadêñ Sabat sapêñ ba abô takêñ intu hik anôñ. ²⁸ *Thêlô miñ êpôm anêñ kambom la ek nijik yani vônô ami, ma donñtom enañ hik Pailat liñ ek injik yani vônô. ²⁹ *Thêlô idum nômkama sapêñ hatôm bôk ba plopet eto hathak yani, êñ ma êv yani vê hêk alovalaññsiñ ma êdô yani hêk siô. ³⁰ Ma donñtom Wapômbêñ hik yani liñ haviyô hêk ñama hathak loñbô, ³¹ *ma wak bêñ anôñ ma anêñ avômalô takatu ba bôk evenñ haviñ yani anêñ Galili ba i Jelusalem êyê yani. Ma nê takatu ba bôk êyê nômkama takêñ intu lêk enañ bêñ hadêñ alalôaniñ avômalô.

³²⁻³³ “Ma lêk yêlô anañ Abô Mavi êntêk bêñ hadêñ môlô nena Wapômbêñ lêk hik Yisu liñ hêk ñama ba intu abô takatu ba Wapômbêñ bôk havak haviñ bumalô thêlô ma lêk hik anôñ hathak iniñ nali alalô. Hatôm bôk eto hêk Kapya Yeñ anêñ abô ju nena,

“ ‘O ma yenañ Okna,
lêk yahabitak anêm Lemambô.’
Kapya Yeñ 2:7

³⁴ “Wapômbêñ hik yani liñ hêk ñama ba miñ hatôm ema esak loñbô ba kupik epalê ami. Hatôm bôk eto nena,
“ ‘Yahanañ avanôñ biñ nena tem yanêm mek mathenñ mavi êndêñ môlô êtôm bôk ba yahabutiñ ek yanêm êndêñ Devit.’
Aisaia 55:3

³⁵ “Ma bôk ik auk êntêk thô hêk buyañ nena,

“ ‘Ma tem miñ ôdô anêm Anyô Mathenñ anêñ kupik êñjêk siô ba epalê ami.’ *Kapya Yeñ 16:10*

* **13:18:** Nam 14:34; Lo 1:31-32 * **13:19:** Lo 7:1; Jos 14:1 * **13:20:** Het 2:16; 1Sml 3:20 * **13:21:** 1Sml 8:5,19; 10:20-24 * **13:22:** 1Sml 13:14; 16:12; Sng 89:20 * **13:23:** 2Sml 7:12-16 * **13:24:** Mat 3:1-2 * **13:25:** Jon 1:20,27 * **13:28:** Mat 27:22-23 * **13:29:** Mat 27:59-60 * **13:31:** Ap 1:3,8

³⁶ “Devit miñ hato abô êñ hathak yanida ami. Mi, Wapômbênj dalam yani ek indum anênj ku êtôm anênj waklavônj atu ba hamô lôkmala vêm ma hama. Ma elav yani havinj limi ba anênj kupik hapalê. ³⁷ Ma donjom ôpatu ba Wapômbênj hik liñ, miñ kupik hapalê ami.

³⁸ “Aênj ba aiyanj thêlô, nodanjô katô. Lêk yêlô ananj hadênj môlô nena hathak Yisu ma Wapômbênj tem nêm môlônim kambom vê. ³⁹ *Anyôla miñ hatôm esopa Mose anênj abô balabunj lôkthô ek Wapômbênj endam yani nena anyô thêthônj ami. Mi anônj, ma donjom lêk avômalô takatu ba êvhavinj Yisu, Wapômbênj hayê thêlô nena nê thêthônj ba miñ lahabi ininj kambom hathak lonjbô ami. ⁴⁰ Noyabinj am ek abô takatu ba plopet bôk enanj miñ injik anônj iminj môlô ami. Thêlô bôk enanj aêntêk,

⁴¹ “ ‘Môlô nê obi Wapômbênj liliñ, nodanjô katô!

Tem yandum nômla bênj te imbitak ênjêk môlô malêvônj.

Ba anyôla hanañ nôm atu ba tem imbitak bênj hadênj môlô,

ma tem miñ nônêmimbinj ami.

Ba intu tem indum môlô noson kambom lôk yambulinj môlô ba noma.’ ” *Habakuk 1:5*

⁴² Pol hanañ abô yôv ma thai lôk Banabas idum ek nede yainj ma avômalô enanj nena, “Sabat yanj endake ma mamu nonanj abô esak nôm takêntêk esak lonjbô.” ⁴³ Sa anênj danj ma avômalô Israeël lôk nê lonj buyanj takatu ba ibitak êyô Israeël ininj êvhavinj kapô esopa Pol lo Banabas. Thai enanj abô doho havinj hadênj thêlô ek injik thêlôninj auk liñ ek nesopa Wapômbênj anênj lahavinj ba niminj lôklokwanj ek anênj wapôm embatho thêlô lonj.

⁴⁴ Ma Sabat atu hayô ma habobo avômalô Antiok sapênj êyô ek nedanjô Wapômbênj anênj abô takatu ba thai tem nenanj. ⁴⁵ Ma donjom nê bênjbênj Israeël vi êyê avômalô nômbênj êñ ba

leñjdanj ba enanj abôma hathak abô takatu ba Pol hanañ.

⁴⁶ *Êñ ma Pol lo Banabas miñ êkô ami ma enanj hadênj thêlô nena, “Wapômbênj hêv yai ba alêm ek nanañ anênj abô êndênj môlô nê Israeël êmônj. Ma donjom môlô ôpôlik hathak abô êñ. Môlô ôdô lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbênj intu sapênj e? Aênj ba yai lêk atak môlô ba a ek avômalô lonj buyanj. ⁴⁷ Hatôm atu ba Anyô Bêñ hanañ hadênj yai nena,

“ ‘Yahatak o hatôm deda ek avômalô lonj buyanj

ek onanj Abô Mavi esak bulubinj atu ba tem yanêm êndênj avômalô embenj pik bênj êntêk endeba êyô anênj danj.’ ” *Aisaia 49:6*

⁴⁸ Avômalô lonj buyanj elanjô abô êñ ba leñjmavi ba enanj nena Anyô Bêñ anênj abô ma mavi anônj. Ma avômalô takatu ba Wapômbênj bôk hatak i yôv ek nêmô lôkmala êtôm wak nômbênj intu sapênj, lôkthô êvhavinj.

⁴⁹ Ma Anyô Bêñ anênj abô halilup havenj lonj êñ sapênj. ⁵⁰ Ma donjom nê Israeël doho i hadênj malak êñ anênj nê bênjbênj lôk avi bênjbênj takatu ba ethak êmô Wapômbênj vibinj ma ik ininj auk liñ ek nimbulinj Pol lo Banabas. Êñ ma thêlô evatho avômalô malak êñ lonj ek nênm vovanj êndênj thai. Idum aênj vêm ma êv thai vê hêk ininj lonj ba i. ⁵¹ *Êñ ma thai ik vonjgovanj vê hêk venjñkapô ek injik thô nena thêlô idum kambom ma thai etak i ba i malak Aikoniam. ⁵² Ma donjom nê êvhavinj anênj Antiok leñjmavi anônj ba Lovak Matherj hava thêlô kapôlôninj sinj.

14

Pol lo Banabas êmô Aikoniam

¹ Pol lo Banabas êyô malak Aikoniam ma esopa ininj kobom ba i Israeël ininj unyak yenj. Ma thai enanj abô mavi anônj ba intu avômalô Israeël lôk nê lonj buyanj bênj anônj êvhavinj. ² Ma donjom nê Israeël takatu ba miñ

* **13:39:** Lom 10:4 * **13:46:** Ap 3:26; 18:6 * **13:51:** Mat 10:14; Ap 18:6

êvhaviņ ami ik avômalô loņ buyaņ iniņ kapôlôņiņ liņ ba idum thêlô leņiņmaniņ kambom hadêņ avômalô êvhaviņ. ³ *Aêņ ba thai êmô loņ êņ sawa daim ma enaņ Anyô Bêņ anêņ abô bêņ ma kô mi. Ma Anyô Bêņ havatho thai loņ ek nindum lavôņiņ lôk nômbithi lomaloma. Hathak nôm êņ ma hik thô hadêņ avômalô nena anêņ wapôm takatu ba hêv ek nê m avômalô bulubiņ ma avanôņ biņ. ⁴ Êņ ma avômalô malak êņ evak i vose hi ôdôņ ju. Ôdôņ yaņ imiņ haviņ avômalô Israeł takatu ba miņ êvhaviņ ami ma yaņ imiņ haviņ aposel. ⁵ *Vêm ma avômalô loņ buyaņ lôk avômalô Israeł takatu ba êpôlik ek thai evak abô ek nimbuliņ thai ba nitu thai vônô esak valu. ⁶ Ma doņtom thai elañô abô êņ ma êsôv ba i malak Listla lo Debi hêk Likonia kapô lôk loņ vi atu ba hêk habobo loņ êņ. ⁷ Ma thai even loņ takêņ ba enaņ Abô Mavi hadêņ avômalô.

Pol lo Banabas êmô Listla

⁸ Malak Listla ma anyô vavuviņ te hamô. Sêbôk ba talêbô havathu yani ma miņ bôk haveņ dokte ami. ⁹ Wak te ma Pol hanaņ Abô Mavi hadêņ avômalô ma yani halañô anêņ abô. Ma Pol hatitiņ yani ma hayê nena anêņ hêvhaviņ hatôm indum yani mavi. ¹⁰ Êņ ma Pol halam nena, “Umbiyô umiņ.” Ma kethen oyaņ ma ôpêņ haviyô hamiņ ba haveņ.

¹¹ *Ma avômalô takatu ba êmô loņ êņ êyê nô m atu ba Pol hadum. Ma elam hathak iniņ abô Likonia nena, “Lêk wapômbêņ lokwanju êwê i hatôm anyô ju êntêk ba êlôk ba êlê m ek alalô!” ¹² Thêlô iniņ wapômbêņ môņ ma Sus ba intu elam Banabas nena Sus. Ma elam Pol nena Helmes ek malê nena Helmes ma iniņ wapômbêņ atu ba hathak hanaņ abô hamôņ. ¹³ Wapômbêņ Sus anêņ malakba hamô malak bêņ viyaiņ. Ma anêņ anyô habôk da lôk avômalô

sapêņ leņiņhaviņ nê nê m da êndêņ thai. Aêņ ba Sus anêņ anyô habôk da hawa bokmaņkao malô doho lôk alokwaņ vuak atu idu hathak yak ma ele malak bêņ anêņ badêņ abôlêk ek nê nê m da êndêņ thai.

¹⁴ Ma doņtom aposel Banabas lo Pol elañô abô êņ, ma ekakaviņ iniņ kwêv ma elañviņ ba i imiņ avômalô nômbêņ atu malêvôņ ma elam, ¹⁵ * “Avômalô Listla! Môlô udum aêņ eka? Yai ma anyô pik hatôm môlô. Yai alê m ek nanaņ Abô Mavi êndêņ môlô ek notak nô m oyaņ takêntêk atu ba ôv yey hadêņ i ma unu êndêņ Wapômbêņ lôkmala. Yani hapesaņ pik lo leņ ma ŋgwêk lôk nômkama sapêņ atu ba hamô kapô. ¹⁶ *Sêbôk ma yani hatak avômalô sapêņ ek nesopa thêlôda iniņ auk. ¹⁷ *Ma doņtom hathak lavôņiņ ma yani hadum ek avômalô neyala yani. Yani hathak hadum mavi hadêņ môlô ba hêv ôthôm lôk hadum ba unim nô m ku kapô hik anôņ. Ma hêv nô m bêņ anôņ hadêņ môlô lôk hadum ba môlô lemimmavi anôņ.” ¹⁸ Thai enaņ abô takêņ, ma doņtom avômalô nômbêņ êņ iniņ auk ma mayaliv ba idum lôklokwaņ ek nê nê m da êndêņ thai.

¹⁹ *Vêm ma ŋê Israeł doho anêņ Antiok lo Aikoniam êyô ma enaņ abô bêņ anôņ hadêņ avômalô Listla aleba ik iniņ auk liliņ ba êyê Pol lo Banabas nena ŋê kambom. Êņ ma ik Pol hathak valu ma êvôv yani hale malak bêņ viyaiņ ba hi ba eson nena lêk hama yôv. ²⁰ Ma doņtom ŋê êvhaviņ êyô ba ekalabu yani siņ, êņ ma yani haviyô ma havôhi malak bêņ kapô hathak loņbô. Haviyô hayaņ ma thai lôk Banabas i malak Debi.

Thai êvôi Antiok anêņ Silia

²¹ Thai enaņ Abô Mavi haveņ malak bêņ Debi. Ma idum ba avômalô bêņ anôņ ibitak ŋê êvhaviņ. Vêm ma êvôi Listla lôk Aikoniam ma Antiok hathak loņbô ²² *ek evatho ŋê êvhaviņ

* 14:3: Mak 16:20; Hib 2:4 * 14:5: Ap 14:19 * 14:11: Ap 28:6 * 14:15: Sng 146:6; Ap 10:26
* 14:16: Ap 17:30 * 14:17: Jer 5:24 * 14:19: Ap 17:13; 2Ko 11:25 * 14:22: Ap 15:32; 1Te 3:3

iniñ kapôlônjin loñ lôk enañ nena nebalon iniñ êvhavin loñ lôklokwan. Ma enañ havin nena, “Alalô tem naja malain lomaloma ek nasopa Wapômbên anên loñ lôklinyak anên loñôndê.”²³ Ma Pol lo Banabas etak avaka hatôm lomalak lomalak ek neyabin avômalô êvhavin. Êv mek hathak thêlô ma etak i halôk Anyô Bêñ atu ba thêlô êvhavin ban. Vêm ma thêlô sapên evak balabuñ ek nôm ma eteñ mek ek Anyô Bêñ embalon thêlô loñ.

²⁴ Ma thai i plovins Pampilia ma elom hêk loñôndê atu hêk plovins Pisidia ba i êyô Pampilia. ²⁵ Êñ ma thai enañ Yisu anên abô hadên avômalô Pega anên Pampilia. Vêm ma êlôk ba i Atalia.

²⁶ *Ma anên Atalia ma ethak yeñ ba i Antiok anên Silia, loñ sêbôk atu ba ewa mek ek Wapômbên nêm anên wapôm êndên thai esak ku takatu ba idum aleba lêk anên dan. ²⁷ *Êyô Antiok ma isup avômalô êvhavin ethak donjom ma enañ hathak nôm takatu ba Wapômbên hêv thai sa ba idum bên. Lôk enañ nena, “Wapômbên hakyav nê loñ buyañ iniñ unyak abôlêk êvhavin vê ba vi dedaun lêk êvhavin.”²⁸ Ma thai êmô loñ êñ sawa daim havin avômalô êvhavin.

15

Sam habitak Jerusalem

¹ *Ma nê Judia doho êlôk ba i Antiok ma êdôn avômalô êvhavin ba enañ nena, “Môlô miñ ongothe kupik vê hatôm bôk ba Mose hanañ ami, êñ ma Wapômbên tem miñ nêm môlô bulubin ami.”² *Pol lo Banabas elanô iniñ abô takatu ba enañ ma miñ êlôk hathak iniñ auk êñ ami. Ba intu thêlô êkôki bên anôn. Êñ ma nê êvhavin elam Pol lo Banabas lôk nê êvhavin doho ek ini Jerusalem ek nepesan abô êñ imbin aposel lôk avaka vi. ³ Ba intu êv i ba i. Ma even Pinisia lo Samalia

malêvôn ba enañ hadên avômalô êvhavin anên lomalak nenanena hathak nôm takatu ba Wapômbên bôk hadum ba avômalô loñ buyañ ele kapôlônjin liliñ ba êvhavin Wapômbên. Ma avômalô êvhavin takên elanô abô êñ ma leninmavi anôn.

⁴ *Êyô Jerusalem ma avômalô êvhavin lôk iniñ avaka doho lôk aposel ewa thêlô thô. Ma Pol lo Banabas enañ hathak nôm takatu ba Wapômbên hêv thai sa ba idum bên. ⁵ Êñ ma Palisi vi atu ba êvhavin Yisu iviyô imin ma enañ, “Avômalô loñ buyañ takatu ba êvhavin, êñ ma nêmô Mose anên abô balabuñ vibiñ lôk nengothe anyô iniñ kupik vê. Ma êdô ma dô.”

⁶ Aên ba aposel lôk avaka takatu ba êmô ethak donjom ek nekaksa esak abô êñ. ⁷ *Thêlô enañ abô pôk bên anôn aleba Pita haviyô hamin ma hanañ, “Aiyañ thêlô, môlô oyala nena sêbôk ma Wapômbên halam ya hêk môlô malêvôn ek yanañ Abô Mavi êndên avômalô loñ buyañ ek nedañô ba nênimimbin. ⁸ *Wapômbên hayala avômalô kapôlônjin. Ma hêv anên Lovak Mather hadên avômalô loñ buyañ hatôm hêv hadên alalô ek hik thô nena yani lamavi ek enja thêlô imbin. ⁹ Wapômbên miñ hadum nômlate hadên alalô avômalô Israël ma hadum nômla yan hadên thêlô ami. Mi, thêlô êvhavin yani ba intu yani havôkwin thêlô kapôlônjin. ¹⁰ *Ma alalô lôk bumalô thêlô miñ hatôm naja malain takatu ba Mose anên balabuñ hanañ ami. Ma aisê ka môlô udum ek nônem malain êndên avômalô loñ buyañ takatu ba êvhavin? Môlô udum aên ek nômbi Wapômbên la lin e? ¹¹ *Ma donjom alalô êvhavin nena Wapômbên hêv alalô bulubin hathak Anyô Bêñ Yisu anên wapôm. Ma thêlô aên iyom.”

¹² Pita hanañ yôv ma Pol lo Banabas iviyô enañ abô ma lôkthô elanô ba

* 14:26: Ap 13:1-2 * 14:27: Ap 15:4,12 * 15:1: Gal 5:2 * 15:2: Gal 2:1 * 15:4: Ap 14:27
 * 15:7: Ap 10:1-43 * 15:8: Ap 10:44; 11:15 * 15:10: Mat 11:30; Gal 3:10 * 15:11: Gal 2:16;
 Ep 2:5-8

bônôḡ iyom. Thai enaḡ abô hathak lavôḡḡḡ lôk nômbithi lomaloma takatu ba Wapômbêḡ hatak halôk thai baheḡḡḡ ba idum havenḡ avômalô loḡ buyaḡ malêvôḡ.

¹³ *Thai enaḡ yôv ma Jems hanaḡ, “Aiyaḡ thêlô, nodanô yenaḡ abô.

¹⁴ Saimon lêk hanaḡ hadêḡ alalô yôv nena Wapômbêḡ hik anêḡ lahaviḡ thô hathak hawa avômalô loḡ buyaḡ vi ek nimbitak êtôm anêḡ avômalô. ¹⁵ Ma plopet iniḡ abô bôk enaḡ aêḡ iyom. Ba te bôk hatô nena,

¹⁶ “ ‘Embeḡ yam ma tem yandealêm, ma yapesaḡ Devit anêḡ loḡ lôkliḡyak atu ba bôk hapu yôv ek imbitak lôklokwaḡ esak loḡbô.

Ma loḡ lôkliḡyak êḡ anêḡ nômkama takatu ba bôk kambom, ma tem yapesaḡ lukmuk esak loḡbô.

¹⁷ Ek avômalô takatu ba êmô denaḡ lôk avômalô loḡ buyaḡ takatu ba bôk yahêv yenaḡ athêḡ hadêḡ i hatôm nêpôm Anyô Bêḡ.

Ya Anyô Bêḡ atu ba tem yandum nôḡ takêntêk, intu yahanaḡ aêḡ.

¹⁸ Ma nôḡ takêḡ intu bôk yahik thô hadêḡ yenaḡ avômalô.’ *Amos 9:11-12*

¹⁹ “Aêḡ ba yenaḡ auk ma aêntêk. Avômalô loḡ buyaḡ takatu ba bôk ele kapôlôḡḡḡ liliḡ ba i hadêḡ Wapômbêḡ ma miḡ nanêm malaiḡ êndêḡ i ami.

²⁰ *Mi, alalô nato kapyā êndêḡ thêlô ma nanaḡ ek miḡ nejaḡ nôḡ takatu ba anyô êv hatôm da hadêḡ ḡḡok dahô ami, nôḡ êḡ intu lelaik hêk Wapômbêḡ ma. Lôk netak sek waliliḡ, ma miḡ nejaḡ alim takatu ba evak laselo siḡ ba thalaleḡ hamô kapô siḡ lôk ninum thalaleḡ ami. ²¹ Êḡ ma hatôm. Ek malê nena sêbôk aleba lêk ma enaḡ Mose anêḡ abô bêḡ havenḡ lomalak lomalak lôk esam hamô Israêl iniḡ unyak yeḡ hadêḡ Sabat sapêḡ. Ba intu ḡê loḡ buyaḡ hatôm neyala.”

Eto kapyā hi ek ḡê êvhaviḡ anêḡ loḡ buyaḡ

²² Êḡ ma aposel lôk avaka ma avômalô êvhaviḡ sapêḡ ibutiḡ abô nena nendam iniḡ anyô doho ek ini Antiok imbiḡ Pol lo Banabas. Ma elam iniḡ anyô bêḡ ju. Yaḡ ma Judas, anêḡ athêḡ yaḡ nena Balsabas, ma yaḡ ma Silas. ²³ Ma eto kapyā te ba êv hadêḡ thêlô. Kapyā êḡ hanaḡ aêntêk.

Yêlô avaka lôk aposel, môlônim môlôviyaḡ, yêlô ato kapyā êntêk hadêḡ môlô avômalô loḡ buyaḡ takatu ba ôêvhaviḡ ba ômô malak Antiok lôk plovis Silia lôk Silisia. Aiyaḡ thêlô, waklêvôḡ mavi.

²⁴ Yêlô alaḡô yôv nena yêlôaniḡ avômalô doho bôk êthôk ba ibuliḡ môlônim auk ba êv malaiḡ hadêḡ môlô hathak abô takatu ba enaḡ. Yêlô miḡ êv i ba êthôk ami. Mi, thêlôda êthôk. ²⁵ Ba intu yêlô alôk ek nanêm anyô doho ba nêsôk imbiḡ Pol lo Banabas, thai atu ba yêlô leḡḡḡhaviḡ bêḡ anôḡ. ²⁶ Thai bôk etak iniḡ lôkmala ek nindum Yisu Kilisi anêḡ ku.

²⁷ Aêḡ ba yêlô êv Judas lo Silas ek nepesaḡ abô ek embatho kapyā êntêk loḡ. ²⁸ *Yêlô lôk Lovak Matherḡ adô nanêm malaiḡ êndêḡ môlô. Ba intu yêlô leḡḡḡhaviḡ môlô nosopa abô takêntêk iyom. ²⁹ Miḡ oḡḡwaḡ nôḡ takatu ba anyô êv hatôm da hadêḡ ḡḡok dahô ami. Lôk miḡ nunum thalaleḡ ami ma miḡ oḡḡwaḡ alim takatu ba ekak leḡselo siḡ ba thalaleḡ hamô kapô ami, lôk notak sek waliliḡ. Môlô udum aêḡ, ma mavi.

Waklêvôḡ mavi môlô lôkthô.

³⁰ Eto kapyā êḡ yôv ma êv hadêḡ thêlô ba ewa ba i tamu Antiok. Êyô Antiok ma elam avômalô êvhaviḡ ethak doḡtom ma êv kapyā êḡ hadêḡ thêlô. ³¹ Ma avômalô Antiok esam kapyā êḡ, ma kapyā êḡ havatho thêlô loḡ ba thêlô leḡḡḡmavi anôḡ. ³² Judas lo Silas, thai ma plopet. Ba enaḡ abô

* **15:13:** Gal 2:9 * **15:20:** Kis 34:15-17; Wkp 17:10-16 * **15:28:** Mat 23:4

bêḡ anôḡ ek evatho ḡê êvhaviḡ loḡ lôk idum thêlô nimbitak lôklokwaḡ. ³³⁻³⁴ Êmô loḡ êḡ wak doho vêm ma avômalô êvhaviḡ anêḡ loḡ êḡ êv mek labali hadêḡ thai ma êv thai ba êvôi hadêḡ ḡê taksêbôk ba êv thai ba êlêm.* ³⁵ Ma doḡtom Pol lo Banabas êmô Antiok ma idum ku haviḡ avômalô bêḡ anôḡ ek enaḡ lo êdôḡ avômalô hathak Anyô Bêḡ anêḡ abô.

Pol lo Banabas evak i vose

³⁶ Wak doho hale ba hi ma Pol hanaḡ hadêḡ Banabas, “Alai ana ek nagê avômalô êvhaviḡ embeḡ malak nenanena taksêbôk ba alai anaḡ Anyô Bêḡ anêḡ abô hadêḡ i. Ma nagê nena thêlô êmô mavi mena mi e?” ³⁷*Ma Banabas lahaviḡ enja Jon atu ba elam nena Mak imbiḡ thai, ³⁸*ma doḡtom Pol hanaḡ nena, “Ôpêḡ bôk hatak alai halôk plovins Pampilia ma miḡ haviḡ alai ba hadum ku ami. Ba intu dô.” ³⁹ Thai êkôki mathalaleḡ aleba thai evaki vose. Ba Banabas hawa Mak haviḡ yani ba thai ethak yeḡ ba i ḡgavithôm Saiplus. ⁴⁰ Ma Pol hawa Silas haviḡ yani. Êḡ ma avômalô êvhaviḡ anêḡ Antiok êv mek ek Wapômbêḡ anêḡ wapôm êmô imbiḡ thai. Vêm ma etak i ⁴¹ ba i plovins Silia lôk Silisia iniḡ malak nenanena ba evatho avômalô êvhaviḡ loḡ.

16

Timoti hi haviḡ Pol lo Silas

¹*Pol hi hayô Debi lo Listla. Loḡ êḡ ma anyô hêvhaviḡ te hamô ba anêḡ athêḡ nena Timoti. Talêbô ma avi Is-lael te atu ba hêvhaviḡ. Ma lambô ma anyô Glik te. ²*Ma avômalô êvhaviḡ anêḡ Listla lo Aikoniam enaḡ nena Timoti ma anyô mavi. ³Aêḡ ba Pol la-haviḡ ôpêḡ ni imbiḡ yani. Ma doḡtom lahabi nena avômalô Is-lael takatu ba êmô loḡ êḡ eyala nena Timoti anêḡ lambô ma anyô Glik te. Ba intu hawa

Timoti ba hi ek neḡgothe anêḡ kupik vê. ⁴*Ma thêlô evenḡ ba i lomalak lomalak ma enaḡ abô takatu ba aposel lôk avaka bôk evak anêḡ Jelusalem ek avômalô nesopa. ⁵Aêḡ ba avômalô êvhaviḡ ibitak lôklokwaḡ hathak iniḡ êvhaviḡ ba wak nômbêḡ intu ma êvôv avômalô lukmuk êyô ba ilumbak hi ba hi.

Pol hatulak ma hayê wêḡ hathak anyô Masedonia te

⁶*Ma Lovak Mathenḡ miḡ halôk ek Pol thêlô ini nenaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô embeḡ plovins Esia ami. Ba intu i Plijia lo Galesia iniḡ malak nena-nena. ⁷Ma êyô pik Misia anêḡ daḡ ma idum ek ini plovins Bitinia, ma doḡtom Yisu anêḡ Lovak Mathenḡ miḡ halôk ek ini loḡ êḡ ami. ⁸Ba intu thêlô êv Misia liliḡ ma i tamu Tloas. ⁹Ma bôlôvôḡ ma Pol hatulak ma hayê wêḡ te nena anyô plovins Masedonia te hamiḡ ma hapetenak nena, “Ôlêm Masedonia ek nêm yêlô sa.” ¹⁰Pol hayê wêḡ êḡ yôv ma yêlô apesaḡ i kethenḡ ek ana Masedonia. Yêlô ayala nena Wapômbêḡ halam yêlô ek ana nanaḡ Abô Mavi êḡ bêḡ êndêḡ thêlô.

Lidia halaḡô Pol anêḡ abô ba hêvhaviḡ Yisu

¹¹Vêm ma yêlô athak yeḡ te hêk Tloas ba a nôḡnôḡ hadêḡ ḡgavithôm Samotles ma wak yaḡ ma a Niapolis. ¹²Vêm ma yêlô a Pilipai. Malak êḡ ma Masedonia iniḡ malak bêḡ ma avômalô Lom takatu ba eyabiḡ pik takêḡ ethak êmô loḡ êḡ. Ma yêlô amô wak doho hamô loḡ êḡ.

¹³Ma Sabat hayô ma yêlô ale malak bêḡ anêḡ badêḡ abôlêk ba a ḡaḡ te hêk viyaiḡ. Yêlô lenḡḡhabi nena loḡ eteḡ mek hêk habobo ḡaḡ êḡ la. Ma ḡaḡ êḡ ma yêlô ayê avi doho ethak doḡtom ba êmô. Êḡ ma yêlô alôk amô haviḡ thêlô ma anaḡ abô hadêḡ i. ¹⁴Ma avi Taiataila te halaḡô abô êḡ,

* **15:33-34:** ḡê lôkawk vi enaḡ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Ma doḡtom Silas hik auk liliḡ ba hamô Antiok ba miḡ havôhi ami. * **15:37:** Ap 12:12,25 * **15:38:** Ap 13:13; Kol 4:10 * **16:1:** Ap 14:6; 2Ti 1:5 * **16:2:** Plp 2:19-22 * **16:4:** Ap 15:23-29 * **16:6:** Ap 18:23

ba anêḡ athêḡ nena Lidia. Avi êḡ hadum ku valu hathak sôḡ thalalen ek avômalô êḡ vuli ma hathak hêḡ yey hadêḡ Wapômbêḡ. Anyô Bêḡ hik avi êḡ anêḡ kapô liliḡ ek halanô Pol anêḡ abô ba hêḡhaviḡ. ¹⁵ Vêḡ ma yani lôk avômalô takatu ba êḡmô anêḡ unyak sapêḡ ithik ḡaḡ. Êḡ ma yani hanan hadêḡ yêlô, “Môlô lêk ôyê ya hatôm avi yahêḡhaviḡ Anyô Bêḡ, êḡ ma nôlêḡ nôḡmô yenan unyak.” Ma yani hanḡasi yêlô aleba yêlô a anêḡ unyak.

Etak Pol lo Silas halôk koladôḡ

¹⁶ Wak te ma yêlô a loḡ neten mek ma avi te atu ba anêḡ alaḡsi êḡmô hapôm yêlô. Yani ma avi lôk ḡḡk ba anêḡ ḡḡk hathak hêḡ yani sa ek hayala nôḡm takatu ba tem imbitak emben yam ba hanan bêḡ. Yani hathak havôḡ valu bêḡ hathak anêḡ ku êḡ ba hêḡ hadêḡ anêḡ alaḡsi. ¹⁷ *Yani hasopa yêlô lôk Pol ma halam kaêk lôbôlôn aêntêk, “Nê êntêk êḡ ma Wapômbêḡ Leḡ Anônḡ Biḡ anêḡ ḡê ku. Ba lêk enan hathak malêla takatu ma nundum ek Wapômbêḡ nêḡm môlô bulubiḡ.” ¹⁸ Wak bêḡ anônḡ ma yani hathak halam aêḡ aleba habuliḡ Pol kapô kambom anônḡ. Ba intu hik i liliḡ ma hanan hadêḡ ḡḡk êḡ nena, “Hathak Yisu Kilisi anêḡ athêḡ ma yanḡ êndêḡ o nena otak avi intu ba nu!” Ma kethen oyan ma ḡḡk êḡ hatak avi êḡ.

¹⁹ Ma avi êḡ anêḡ alaḡsi êyê nena iniḡ loḡondê nêbôḡ valuselen lêk mi, êḡ ma evalon Pol lo Silas ba êḡvôn thai ba i malak lôḡ êḡ anêḡ loḡ ethak donḡtom halôk ek nimiḡ ḡê idum abô hathak maleniḡ. ²⁰⁻²¹ *Ewa thai ba êyô ek ḡê takatu ba idum abô hathak ba enan, “Anyô ju êntêk ma ḡê Israêl. Thai enan ek avômalô nesopa kobom takatu ba kambom ek alalô avômalô Lom. Ba intu ibi avômalô malak bêḡ êntêk leniḡ liḡ ba leniḡḡaḡa mayaliv.”

²² *Ma avômalô bêḡ anônḡ enan abô lôk leniḡmaniḡ hathak thai haviḡ. Êḡ

ma ḡê takatu ba idum abô hathak enan ek nimbi iniḡ kwêḡ thô ma nebali thai esak yak waben. ²³ Evali thai kambom anônḡ vêḡ ma ibi thai halôk koladônḡ kapô. Ma enan hadêḡ ôpatu ba hayabiḡ koladônḡ nena eyabiḡ thai dedaun mavi. ²⁴ Ôpêḡ halanô abô êḡ, ma hawa thai ba halôk ba hi hadô hamô tamu koladônḡ kapô ali atu ba hêk vibinḡ anônḡ ma eson veniḡ halôk alokwan abyḡn ba hadahaliḡ veniḡ loḡ.

²⁵ Ma bôlôvônḡ biḡ ma Pol lo Silas eten mek ba êḡ yey hadêḡ Wapômbêḡ, ma ḡê koladônḡ vi elanô. ²⁶ Ma kethen oyan ma duviaḡ bêḡ te hayô ba hayôkwiḡ koladônḡ anêḡ landiḡ. Ma koladônḡ abôlêk sapêḡ hakyav ma sen takatu ba ibutiḡ thêlô veniḡ lo baheniḡ sapêḡ hêḡ yak. ²⁷ *Ma ôpatu ba hayabiḡ koladônḡ haviyô ma hayê koladônḡ anêḡ abôlêk sapêḡ lêk abyḡn. Ma lahabi nena ḡê koladônḡ sapêḡ lêk êsôḡ ba i, ba intu hadadi anêḡ biḡ vovak ek embatho yanida vônô esak. ²⁸ Ma donḡtom Pol halam lôklokwan, “Miḡ ômbi o vônô ami! Yêlô sapêḡ êntêk amô!”

²⁹ Êḡ ma ôpêḡ halam ek neja atum êlêḡ ma halanviḡ ba hi koladônḡ kapô, ma hakô ba halowaliḡ ba hêḡ yak halôk Pol lo Silas maleniḡ. ³⁰ *Vêḡ ma hawa thai ba hi yaiḡ ma hanan, “Anyô bêḡ luvi, yandum malê ek yanja bulubiḡ?”

³¹ Ma thai enan viyan, “Ônêḡmimbiḡ Anyô Bêḡ Yisu ma tem Wapômbêḡ nêḡm o lôk anêḡ avômalô bulubiḡ.”

³² Êḡ ma thai enan Anyô Bêḡ anêḡ abô hadêḡ yani lôk avômalô takatu ba êḡmô anêḡ unyak kapô. ³³ Bôlôvônḡ denan ma yani hawa thai ba hi hathik iniḡ palê. Vêḡ ma Pol lo Silas ithik ôpêḡ lôk anêḡ avômalô sapêḡ. ³⁴ Ma yani hawa thai ba hi anêḡ unyak ma hêḡ nôḡm hadêḡ thai. Yani lôk anêḡ avômalô sapêḡ leniḡmavi anônḡ ek lêk êḡhaviḡ Wapômbêḡ.

* 16:17: Mak 1:24 * 16:20-21: Mak 13:9 * 16:22: 2Ko 11:25; 1Te 2:2 * 16:27: Ap 12:18-19
* 16:30: Ap 2:37

35 Haviyô hayaŋ lôkbôk ma nê takatu ba idum abô hathak êv iniŋ sôp bidonŋ ba i hadêŋ ôpatu ba hayabiŋ koladônŋ ma enaŋ nena, “Otak anyô ju intu ba ini.” 36 Ma ôpatu ba hayabiŋ koladônŋ hi hanaŋ hadêŋ Pol nena, “Nê takatu ba idum abô hathak enaŋ nena mamu lôk Silas notak koladônŋ ba unu. Ba intu unu lôk kapôlômim labali.”

37 Ma donŋtom Pol hanaŋ hadêŋ sôp bidonŋ takêŋ nena, “Yai ma nê Israeŋ ma Lom haviŋ.* Ma donŋtom ik yai oyaŋ ma miŋ enaŋ yaianiŋ kambom bêŋ ami. Ma ibi yai halôk koladônŋ kapô. Ma Lom iniŋ balabuŋ hanaŋ nena miŋ hatôm nindum aêŋ êndêŋ nê Lom ami. Ma lêk ekopak ba idum ek netak yai menaŋna ba ana e? Mi anônŋ! Thêlôda nêlêm ma neja yai vê ênjêk koladônŋ.”

38 Ma sôp bidonŋ ewa abô êŋ ba i enaŋ hadêŋ nê takatu ba idum abô hathak. Ma elanô nena thai ma nê Lom haviŋ, êŋ ma thêlô êkô kambom. 39 Ma thêlô i ma ibui hadêŋ Pol lo Silas ma ewa thai ele yaiŋ. Ma enaŋ nena, “Hatôm mamu notak lonŋ êntêk ba unu e?” 40 Êŋ ma thai etak koladônŋ ma ele yaiŋ ma i Lidia anêŋ unyak. Ma êyê avômalô êvhaviŋ ma enaŋ abô doho ek embatho iniŋ kapôlônŋ lonŋ. Vêm ma etak i ba i.

17

Pol lo Silas êmô Tesalonaika

1 Pol lo Silas êv malak Ampipolis lo Apolonia liliŋ ma i thêthô ba êyô Tesalonaika. Ma Israeŋ iniŋ unyak yeŋ te hamô lonŋ êŋ. 2 Sabat te lô ma Pol hasopa anêŋ kobom ba habitak hayô unyak yeŋ êŋ kapô. Ma hadônŋ avômalô hathak Wapômbêŋ anêŋ kapyâ. 3 Ma hik thô nena kapyâ êŋ ma hanaŋ nena Mesia tem enja vovaŋ ba ema ma imbiyô esak lonŋbô. Êŋ ma Pol hik thô nena, “Yisu atu

ba yahanaŋ hadêŋ môlô, ôpêŋ intu Mesia êŋ.” 4 Ma avômalô Israeŋ doho lôk avômalô Glik bêŋ anônŋ atu ba êmô Wapômbêŋ vibiŋ lôk avi lôk athêŋ bêŋ doho elanô ma êvhaviŋ ba i iviŋ Pol lo Silas.

5 Ma donŋtom avômalô Israeŋ leniŋdaŋ ba ewa nê kambom doho anêŋ lonŋ ethak donŋtom halôk ba isup avômalô bêŋ anônŋ ethak donŋtom ek niŋjik avômalô malak êŋ iniŋ kapôlônŋ liŋ. Ma thêlô elanviŋ ba i Jeson anêŋ unyak ek nêmbôlêm Pol lo Silas ek nebalonŋ thai ba neja ende yaiŋ ba ini nêlêm êndêŋ avômalô nômbêŋ atu.

6 Ma donŋtom miŋ êpôm thai ami, êŋ ma êvôv Jeson lôk nê êvhaviŋ doho ba ewa i hi hadêŋ nê bêŋbêŋ lonŋ êŋ maleŋiŋ ma elam aêntêk, “Nê êntêk êŋ idum nôm kambom haveŋ pik lôkthô aleba lêk êyô lonŋ êntêk. 7 *Ma Jeson hawa thêlô thô ba hadô i hamô anêŋ unyak. Nê takêŋ êdô nêlôm Lom iniŋ Kiŋ Sisa anêŋ abô majaŋ vibiŋ ba enaŋ nena, ‘Kiŋ yaŋ hamô ba anêŋ athêŋ nena Yisu.’” 8 Nê bêŋbêŋ lôk avômalô nômbêŋ atu elanô abô êŋ ma eson kambom ba kapôlônŋ halinŋ i kambom. 9 Yôv ma malak êŋ anêŋ nê bêŋbêŋ enaŋ hadêŋ Jeson thêlô nena, “Nônêm valuselenŋ ek injik thô nena tem miŋ nundum kambom êŋ esak lonŋbô ami. Ba ômô tiŋiŋ, ma tem noja unim valu esak lonŋbô.” Êŋ ma êv valu ma etak i ba i.

Avômalô Belia bêŋ anônŋ êvhaviŋ Yisu

10 Bôlôvônŋ êŋ iyom ma nê êvhaviŋ êv Pol lo Silas vê hêk Tesalonaika ba i Belia. Êyô Belia ma i Israeŋ iniŋ unyak yeŋ. 11 Avômalô Belia iniŋ kobom ma mavi anônŋ ek avômalô Tesalonaika iniŋ. Thêlô elanô Pol lo Silas iniŋ abô lôk kapôlônŋ mavi ba wak nômbêŋ intu ma êyê Wapômbêŋ anêŋ kapyâ ek nêgê nena iniŋ abô ma avanônŋ mena mi. 12 Êŋ ma avômalô Israeŋ bêŋ anônŋ êvhaviŋ ma avi Glik lôk athêŋ bêŋ

* **16:37:** Abô êŋ anêŋ ôdônŋ hathak Abô Inglis nena ‘Citizenship’. Pol hawa thai lôk Silas sa ba hanaŋ nena thai ma Israeŋ citizen lôk Lom citizen haviŋ. Lom iniŋ abô majaŋ te nena miŋ hatôm niŋjik Lom iniŋ citizen te oyaŋ ami. Ba intu nê bêŋ idum abô hathak ibuliŋ Lom iniŋ abô majaŋ. Nônŋgô abô êŋ vi hêk Aposel 22:25-29. * **17:7:** Luk 23:2; Jon 19:12

doho lôk anyô Glik bêñ anônê êvhavin aên iyom.

¹³ Vêm ma avômalô Israeël anênê Tesalonaika elanô nena Pol hanañ Wapômbênê anênê abô hadênê avômalô Belia. Êñ ma thêlô i loñ êñ ma elela iniñ auk ek thêlô lenjñmaniñ. ¹⁴ Kethen oyañ ma nê êvhavin anênê Belia êv Pol ba hi ñgwêk dañ, ma Silas lo Timoti iyom êmô Belia. ¹⁵ Ma nê takatu ba elom Pol ba i ma iviñ yani ba i Atens. Ma etak Pol ek nêbônî, ma hêv abô hadênê i ek nenañ êndênê Silas lo Timoti nena ini kethen.

Pol hamô Atens

¹⁶ Pol hayabinñ thai hamô Atens ma hayê nena nê lôñ êñ iniñ ñgôk dahô bêñ anônê êmô ba kapô malain kambom. ¹⁷ *Aên ba yani hi avômalô Israeël iniñ unyak yen kapô ma hanañ abô haviñ avômalô Israeël lôk avômalô loñ buyañ takatu ba êmô Wapômbênê vibinñ. Ma wak nômbênê intu ma yani hathak hi loñ ethak doñtom halôk ek enañ abô imbinñ avômalô takatu ba êmô loñ êñ. ¹⁸ Ma nê lôkawk ôdônê ju êmô, yañ iniñ athênê nena Epikulian ma yañ ma Stoik. Thêlô elanô Pol hanañ Abô Mavi hathak Yisu lôk anênê haviyô hathak loñbô. Ba intu thêlô lôk Pol êkôki. Ma vi enañ, “Anyô abô mayaliv êntêk hadum ek enañ malê?” Ma vi enañ, “Yani hanañ hathak wapômbênê masôm doho.” ¹⁹ Yôv ma thêlô ewa Pol ba i êdô hamô Aliopagas, loñ atu ba avômalô ethak doñtom ek enañ abô hathak auk lomalomaa anênê ôdônê. Ma thêlô enañ, “Yêlô lenjñhavinñ nayala auk lukmuk takatu ba honañ hadênê avômalô. ²⁰ Abô takatu ba honañ ma hatôm abô masôm ek yêlô. Aên ba yêlô lenjñhavinñ nayala anênê ôdônê.” ²¹ Wak nômbênê intu ma avômalô Atens lôk avômalô loñ buyañ takatu ba êmô Atens ethak doñtom ek nedañô abô esak auk lukmuk takatu ba hayô ek nenañ abô pôk esak. Ma miñ idum nômla yañ

havinñ ami. Ba intu lenjñhavinñ nedañô Pol anênê abô.

²²⁻²³ Êñ ma Pol haviyô haminñ Aliopagas maleñinñ ma hanañ, “Môlô nê Atens, lêk yahavenñ môlônim loñ ba yahayê nômtakatu ba môlô ôêv yen hadênê. Ma yahapôm loñ êbôk da te ba abô te hanañ nena, ‘Loñ êntêk ma wapômbênê te atu ba yêlô athônê palin anênê loñ êbôk da.’ Ba intu yahayala nena môlô udum nômtalomaa ek ôêv athênê bêñ hadênê unim wapômbênê lomalomaa. Ma wapômbênê atu ba môlô ôthônê palin ba ôêv yen hathak, êntêk tem yanañ bêñ êndênê môlô.

²⁴ * “Wapômbênê atu ba hapesañ pik lôk anênê nômkama sapênê, ma yani ma pik lo lenj iniñ alañ. Ma miñ hamô unyak mathenñ atu ba elav hathak bahenñinñ ami. ²⁵ *Yanida hêv lovak kapôlôninñ lôk lôkmala ma nômkama sapênê hadênê avômalô lôkthô. Ma yani miñ hêv yak hathak nômlate ek anyôla nêmtani sa ami, ma mi. ²⁶ Hathak anyô doñtom iyom ma yani habi avômalô lodônê lodônê sapênê vê ek nêmtani pik bêñ êntêk sapênê. Yanida hatak iniñ waklavônê lôk iniñ loñ takatu ba nêmtani. ²⁷ *Wapômbênê hadum nômtakênê ek avômalô sapênê nêgê ba nêmbôlêm yani atu ba êthônê. Ma doñtom miñ hamô daim ek alalô tomtom ami.

²⁸ “Mi, hatôm anyô lôkawk te bôk hato nena, ‘Yani habibôm hayô hêk alalô vôn ba awa lôkmala lôk aveñ ma lôkmala anênê ôdônê ma halêm anênê yani iyom.’ Ma unim nê lôkawk te bôk hato nena, ‘Alalô ma yani anênê nali.’

²⁹ * “Avanônê binñ nena alalô ma Wapômbênê anênê nali ba intu miñ mavi ek lenjñimbi nena yani ma hatôm dahô takatu ba epesañ hathak gol lo seleva ma valu ami. Mi, dahô takênê ma anyô epesañ hathak bahenñinñ lôk iniñ auk iyom. ³⁰ Sêbôk ma avômalô êthônê Wapômbênê palinñ ba intu yani miñ hêv kambom êñ anênê viyañ hadênê i ami. Ma doñtom yani

* **17:17:** Ap 18:19   * **17:24:** 1Kin 8:27; Ap 7:48   * **17:25:** Sng 50:12; Ais 42:5   * **17:27:** Sng 145:18; Jer 23:23   * **17:29:** Ais 40:18-20; 44:10-17; Ap 19:26

lêk hanañ lôklokwan hadêñ avômalô pik sapêñ nena nede kapôlônñ liliñ. ³¹ *Yani bôk hatak waklavônñ te yôv ek nindum abô. Ma bôk hatak anyô te ek indum ku êñ thêthônñ. Ôpêñ bôk hama ma Wapômbêñ hik liñ hêk ñama ek injik thô nena yani tem endanô avômalô sapêñ iniñ abô.”

³² Thêlô elanô Pol anêñ abô hathak anyô haviyô hêk ñama, êñ ma vi ibi anêñ abô êñ liliñ ma donjom vi enañ, “Yêlô lenñhaviñ nadanô anêm abô esak nôm êntêk esak loñbô.” ³³ Vêm ma Pol hatak thêlô ba hi. ³⁴ Thêlô doho êvhaviñ ba esopa yani. Thêlô êñ te ma Dionisius, yani ma Aliopagas iniñ anyô te, lôk avi te ba anêñ athêñ nena Damalis, ma doho haviñ.

18

Pol hi Kolin

¹ Vêm ma Pol hatak Atens ma hi Kolin. ² *Ma hapôm anyô Israel te ba anêñ athêñ nena Akwila. Yani anêñ malak ôdônñ ma plovins Pontus. Bôk lovêñ Plisila êmô malak Lom anêñ Itali vêm ma Kiñ Klodias hanañ ek avômalô Israel sapêñ netak Lom ba ini. Aêñ ba thai i Kolin. Ba intu Pol hi ek êñjê thai. ³ *Thai ethak idum ku epesan unyak hathak alim kupik ek nêñêm vuli. Ku êñ ma Pol anêñ ku hathak hadum ba intu hamô haviñ thai ba hadum ku êñ haviñ. ⁴ Sabat sapêñ ma Pol hi Israel iniñ unyak yeñ ma hanañ abô haviñ thêlô ek injik avômalô Israel lôk Glik iniñ auk liliñ ek nêñêmbiñ.

⁵ *Ma Silas lo Timoti etak Masedonia ma êlôk ba i Kolin, êñ ma Pol hatak anêñ ku epesan sôp ma hanañ Wapômbêñ anêñ abô iyom. Ba hanañ bêñ hadêñ avômalô Israel nena, “Yisu ma Mesia atu.” ⁶ *Vêm ma thêlô êpôlik hathak Pol ma enañ abôma hathak yani. Êñ ma yani hik vongovan vê hêk anêñ kwêv ek injik Wapômbêñ anêñ lamaninñ thô ma hanañ hadêñ thêlô, “Malainñ atu ba tem êpôm môlô, êñ ma

môlôda unim kambom ma miñ yenañ kambom ami. Ma lêk yahatak môlô avômalô Israel ma yaha ek avômalô loñ buyañ.”

⁷ Êñ ma Pol hatak unyak yeñ hêk ma hi hamô Titius Jastas anêñ unyak. Ôpêñ ma anyô loñ buyañ atu ba hathak hêv yeñ hadêñ Wapômbêñ ba anêñ unyak hamô habobo unyak yeñ atu. ⁸ Ma Klispus, anyô bêñ atu ba hayabinñ Israel iniñ unyak yeñ, lôk anêñ avômalô takatu ba êmô anêñ unyak êvhaviñ Anyô Bêñ. Ma avômalô Kolin bêñ anônñ elanô Pol anêñ abô ba êvhaviñ ma ithik ñañ.

⁹ Ma bôlôvônñ te ma Pol hayê wêñ ma Anyô Bêñ hanañ hadêñ yani nena, “Onañ abô takêñ bêñ ma miñ ôkô ba o bônônñ ami. ¹⁰ *Yahamô haviñ o ba miñ hatôm anyô late êyô ba imbuliñ o ami. Mi, yenañ avômalô bêñ anônñ êmô malak êntêk.” ¹¹ Aêñ ba Pol hamô Kolin ba hadônñ avômalô hathak Wapômbêñ anêñ abô hatôm sondabêñ te lôk ayônñ bahenñvi ba lahavute haviñ.

¹² Waklavônñ Galio hayabinñ plovins Akaia, êñ ma avômalô Israel anêñ Kolin ethak donjom ba idum lenññañañ hathak Pol ba ewa yani ba i loñ idum abô. ¹³ Êñ ma thêlô enañ, “Ôpêntêk hadônñ avômalô ek nêñêm yeñ êndêñ Wapômbêñ hathak loñônñde yanña atu ba habuliñ abô balabuñ.”

¹⁴ Pol hadum ek enañ abô êñ viyanñ, êñ ma Galio hanañ hadêñ avômalô Israel takatu nena, “Môlô avômalô Israel, môlô ôyê nena ôpêntêk hadum nômlate ba habuliñ Lom iniñ abô manañ mena hadum kambom bêñ te, êñ ma mavi ek yandanô môlônim abô. ¹⁵ Ma donjom abô takatu ba môlô onañ hathak ôpêntêk ma hathak abô lôk athêñ doho ma môlô Israel da unim abô balabuñ. Ba intu tem miñ yandanô abô êñ ami. Mi, môlôda nopesan abô êñ.” ¹⁶ Ba intu hêv thêlô vê hêk loñ idum abô. ¹⁷ Êñ ma thêlô

* **17:31:** Sng 96:13   * **18:2:** Lom 16:3   * **18:3:** Ap 20:34   * **18:5:** Ap 17:14-15   * **18:6:** Ap 13:46,51; 20:26   * **18:10:** Jos 1:9; Ais 41:10

evalonj Israeël iniņ unyak yeņ anêņ anyô bêņ te anêņ athêņ nena Sostenes hêk ba ik yani habobo loņ atu ba idum abô viyainj. Ma Galio hayê ma hadum hatôm hathônj paliņ.

Pol havôhi Antiok

¹⁸ *Pol hamô Kolin sawa daim dokte. Vêm ma hatak nê êvhaviņ ma hi tamu Senkليا ek enja yeņ ba ni Silia. Ma Plisila lo Akwila iviņ yani ba i. Pol bôk havak abô haviņ Wapômbêņ hathak nômlate ba intu miņ hakapiņ wakadôk ŋauņ ami aleba hayô Senkليا. Êņ ma abô êņ anêņ daņ ba intu hakapiņ wakadôk ŋauņ vê. ¹⁹⁻²¹ Vêm ma ethak yeņ te ba i Epesus. Ma Pol hi Israeël iniņ unyak yeņ ma hanaņ abô haviņ avômalô Israeël. Ma thêlô enaņ ek yani êmô imbiņ thêlô wak doho vêmam, ma doņtom yani miņ halôk hathak iniņ abô ami. Ba hathak yeņ ma hanaņ hadêņ thêlô nena, “Wapômbêņ anêņ lahaviņ ma tem yambôalêm êndêņ mólô esak loņbô.” Êņ ma yani hatak Epesus ba hi. Ma hadô Plisila lo Akwila êmô Epesus. ²² Ma yeņ hi Sisalia ma Pol hatak yeņ êņ ma hathak ba hi Jelusalem ek ênjê avômalô êvhaviņ anêņ loņ êņ. Vêm ma halôk ba hi Antiok hamô Silia kapô.

²³ Pol hamô wak doho hamô Antiok vêm ma hi plovins Galesia lo Plijia iniņ malak nenanena ek embatho avômalô êvhaviņ kapôlônj loņ.

Apolo hanaņ abô hamô Epesus lo Kolin

²⁴ Ma anyô Israeël te anêņ athêņ nena Apolo hi hayô Epesus. Yani anêņ malak ôdônj ma Aleksandlia. Yani ma anyô lôkauk bêņ ba hayala Wapômbêņ anêņ abô dedauņ mavi. ²⁵ Bôk êdônj yani hathak Anyô Bêņ anêņ loņôndê ba intu kapô lôklokwaņ ek êdônj avômalô esak auk thêthônj êņ. Ma hanaņ abô thêthônj hathak Yisu anêņ bôk lo loņ vi. Ma doņtom hayala ŋaņ atu ba Jon hathik avômalô hathak iyom. ²⁶ Yani hi avômalô Israeël iniņ

unyak yeņ ma hanaņ abô hathak Yisu ma miņ hakô ami. Ba Plisila lo Akwila elanô anêņ abô ma elam yani ba hi iniņ unyak ma ewa Wapômbêņ anêņ abô atu ba miņ hayala ami sa hadêņ yani.

²⁷ Vêm ma Apolo lahaviņ ni plovins Akaia, ma avômalô êvhaviņ anêņ Epesus evatho yani anêņ auk loņ ek indum aêņ. Ba eto kapya hadêņ avômalô êvhaviņ anêņ Akaia ek neja yani thô. Hi hayô Akaia, êņ ma hêv avômalô takatu ba êvhaviņ Wapômbêņ hathak anêņ wapôm sa bêņ anônj.

²⁸ *Yani hamiņ lôklokwaņ ba hanaņ avômalô Israeël iniņ abô viyaņ hêk avômalô sapêņ malenij. Ma hawa Wapômbêņ anêņ kapya sa ba hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbêņ bôk havak abô yôv ek nêm êlêm.

19

Pol hi Epesus hathak loņbô

¹ *Apolo hamô Kolin denaņ ma Pol hi haveņ plovins Galesia lo Plijia kapô ba haveņ aleba hayô Epesus. Loņ êņ ma hapôm avômalô êvhaviņ doho ² *ma hanaņ hik thêlô liņ, “Bôk ôêvhaviņ ba owa Lovak Matheņ e?”

Ma thêlô enaņ, “Mi, yêlô miņ bôk alaņô abô te hathak Lovak Matheņ ami.”

³ Êņ ma Pol hanaņ, “Ŋaņ malê intu bôk mólô uthik?” Ma enaņ, “Jon anêņ ŋaņ.”

⁴ *Ma Pol hanaņ, “Jon bôk hathik avômalô hathak ŋaņ nede kapôlônj liliņ ma hanaņ ek avômalô nênemimbiņ ôpatu ba haveņ yani yam. Ôpêņ ma Yisu.” ⁵ Thêlô elanô abô êņ, ma ithik ŋaņ hathak Anyô Bêņ Yisu anêņ athêņ. ⁶ *Ma Pol hatak baņ hayô hêk thêlô, êņ ma Lovak Matheņ hayô hamô thêlô ba enaņ abô masôm lôk abô plopet. ⁷ Nê takêņ ma hatôm laumiņ ba lahavuju la.

⁸ Êņ ma Pol hi hamô Epesus hatôm ayônj lô. Ma hathak hi avômalô Israeël

* **18:18:** Nam 6:18; Ap 21:24 * **18:28:** Ap 9:22
Mat 3:11 * **19:6:** Ap 8:17; 10:44,46

* **19:1:** 1Ko 3:6 * **19:2:** Ap 8:16 * **19:4:**

iniñ unyak yeñ ma hanan abô hathak Wapômbên anên loñ lôkliñyak ek thêlô nênmimbiñ ma miñ hakô ami. ⁹ Ma donjom thêlô doho evalon kapôlônin loñ ba miñ êvhavin ami ma enan abôma hathak Anyô Bên anên loñondê bên ek avômalô sapên nedañô. Aên ba Pol hatak thêlô ma hawa nê êvhavin ba i Tailanus anên kapo ekaksa halôk. Ma wak nômbên intu ma thêlô enan abô hamô loñ êñ. ¹⁰ Pol hadum aên hatôm sondabên ju. Aên ba intu avômalô Israeël lôk avômalô Glik takatu ba êmô plovins Esia elañô Anyô Bên anên abô.

Skeva nali

¹¹ *Wapômbên hêv lôklokwan hadên Pol ba hadum nômbithi yan da loma-loma. ¹² *Ba intu sôp seleñ lo sôp dañ takatu ba Pol hasôm, ewa ba i ethav hathak avômalô lôk lijin ba ibitak mavi ma ngôk etak i ba i.

¹³ Ma avômalô Israeël doho idum ku nênm ngôk vê ba ethak i lomalak lomalak. Ma thêlô doho idum ku êñ, ma elam Anyô Bên Yisu anên athên hayô nê lôk ngôk takên vôn ba enan, "Hathak Yisu atu ba Pol hanan abô hathak anên athên, yahanan nena otak ôpêntêk ba nu." ¹⁴ Ma Israeël iniñ nê bêngbên êbôk da te anên athên nena Skeva namalô bahen vi ba lahavuju idum aên haviñ. ¹⁵ Ma wak te ma ngôk hawê iniñ abô viyan ba hanan, "Yahayala Yisu, ma yahayala Pol, ma môlô ma opalê?" ¹⁶ Êñ ma ôpatu ba ngôk havalon loñ hasôv kisi hayô hêk i ba hik i mayav boman aleba thêlô sapên ewa thalalen ba êsôv lenvinpopam ele unyak viyaiñ ba i.

¹⁷ *Ma avômalô Israeël lo Glik anên Epesus elañô abô êñ, ma êkô kambom ba êv athên bên hadên Anyô Bên Yisu. ¹⁸ Ma avômalô êvhavin bên anôn êlêm ma enan iniñ kambom lomalom bên. ¹⁹ Thêlô vi êbôk sinin ma vi idum aloyak, aên ba isup iniñ kapya aloyak sapên hathak donjom

ma êbôk hathak atum hêk avômalô maleñin. Ekaton kapya takên ba anên vuli hatôm 50,000 seleva. ²⁰ Hathak kobom êñ ma Anyô Bên anên abô halanvin ba hi mayaliv ma anên lôklokwan halumbak bên.

²¹ *Nôm takên habitak vêm ma Pol lahabi ni Jelusalem ba halom hêk loñondê yan atu hi plovins Masedonia lo Akaia. Ma hanan, "Yaha Jelusalem vêm ma tem yana Lom imbiñ." ²² Ma yani hêv Timoti lo Elastus, anyô ju atu ba idum ku haviñ yani, ba i Masedonia. Ma yanida hamô plovins Esia dokte vêmam.

Ngalakngalak bên habitak Epesus

²³ *Wak êñ ma avômalô ethan i hathak Yisu anên loñondê ba ngalakngalak bên habitak. ²⁴ Anyô atu ba hadum ba nôm êñ habitak anên athên nena Demitlius. Ôpên ma anyô hapesan nômkama hathak seleva. Ba hathak hapesan ngôkba avi Artemis anên malakba anên dahô ek avômalô nêndô êmô iniñ unyak kapô. Yani lôk anyô doho ethak êvôn valu bên hathak iniñ ku êñ. ²⁵ Wak te ma ôpên halam nê ku êñ sapên ethak donjom ba hanan, "Aian thêlô, odanô. Môlô oyala nena alalô avôn valu bên hathak alalôaniñ ku êntêk. ²⁶ Ma donjom lêk ôyê lo olanô abô hathak nôm atu ba Pol hadum. Ôpên hathak hanan nena ngôk takatu ba anyô epesan hathak bahenin, êñ ma miñ wapômbên anôn ami. Yani hanan aên ba avômalô bên anôn êvhavin anên abô ba etak alalôaniñ ngôkba Artemis. Yani hadum aên hamô Epesus ma bidon oyan ma tem anên abô êñ endanvin emben plovins Esia sapên. ²⁷ Nôm êñ tem indum ba avômalô nêgê alalôaniñ ku êtôm nôm kambom. Lôk nêgê ngôk lôk athên bên ngôkba avi Artemis anên malakba êtôm nôm oyan. Ma ngôk avi êñ atu ba avômalô plovins Esia lôk avômalô pik bên êntêk sapên ethak êv yeñ hathak, yanida anên athên tem nê yak."

* 19:11: Ap 14:3 * 19:12: Ap 5:15 * 19:17: Ap 5:11 * 19:21: Ap 23:11; Lom 1:13 * 19:23: 2Ko 1:8

28 Thêlô elañô abô êḡ ma leḡḡmanḡḡ kambom ba elam kaêk lôklala nena, “Atemis anêḡ Epesus ma ḡḡkba lôkmaḡḡḡ anôḡ!” 29 *Bidonḡ oyaḡ ma ḡḡalakḡḡalak bêḡ êḡ havenḡ Epesus sapêḡ. Ma avômalô evalonḡ Gaius lo Alistakas, thai ma ḡê Masedonia ju atu ba ethak evenḡ havḡḡ Pol, ma elañvḡḡ hathak donḡtom ba i inḡḡ loḡ evalonḡ sa bêḡbêḡḡ halôk. 30 Ma Pol lahavḡḡ ni loḡ êḡ kapô ek enañ abô êndêḡ avômalô nômbêḡḡ êḡ, ma donḡtom ḡê êvhavḡḡ imḡḡ yani loḡ siḡ. 31 Ma ḡê bêḡbêḡḡ doho anêḡ plovins Esia takatu ba êmô Epesus, thêlô ma Pol anêḡ ḡê mólô ba êv abô hadêḡ Pol ba enañ nena, “Miḡ ôyô kapô ami. Tem nijik o vônô ba dô.”

32 Ma avômalô nômbêḡḡ atu ba êmô loḡ êḡ kapô inḡḡ auk hêv yak ba elam kaêk lomalama. Ma bêḡḡ anôḡ miḡ eyala inḡḡ ethak donḡtom êḡ anêḡ ôdôḡḡ ami. 33 Ma avômalô Israeḡ isisunḡ inḡḡ anyô te anêḡ athêḡḡ nena Aleksanda ek ni imḡḡ avômalô nômbêḡḡ atu malenḡḡ ek enañ abô esak malainḡ êḡ. Êḡ ma Aleksanda hêv baḡḡ hathak leḡ ek avômalô bônôḡḡ ek enañ abô. 34 Ma donḡtom avômalô nômbêḡḡ êḡ êyê nena yani ma anyô Israeḡ te, êḡ ma thêlô êvôlô venḡḡbôlêk hathak donḡtom ba elam lôklala nena, “Atemis anêḡ Epesus ma ḡḡkba lôkmaḡḡḡ anôḡ!” Elam aêḡḡ halôk ba halôk hatôm wakma lokwanju.

35 Vêḡḡ ma Epesus inḡḡ anyô bêḡḡ hapesaḡḡ kapyā hanaḡḡ ek avômalô lôkthô bônôḡḡ. Êḡḡ ma hanaḡḡ, “Avômalô Epesus, avômalô pik sapêḡḡ eyala nena Epesus ma malak bêḡḡ atu ba hayabinḡḡ ḡḡkba lôkmaḡḡḡ Atemis anêḡḡ malakba lôk anêḡḡ valu mathenḡḡ atu ba hêv yak halôk leḡḡ ba habup. 36 Auk êḡḡ ma hêk yaḡḡḡ ba avômalô pik sapêḡḡ eyala. Ba intu mólô bônôḡḡḡ ma noyabinḡḡ am ek miḡḡ nundum nômlate mayaliv ami. 37 Mólô ovalonḡḡ anyô ju êntêk ba owa ba ôlêḡḡ, ma donḡtom miḡḡ enañ abôḡḡḡ hathak alalôaniḡḡ ḡḡkba avi mena ewa malakba anêḡḡ nômla

vani ami. Mi. 38 Ma alalôaniḡḡ unyak nedaḡḡ abô lôk anêḡḡ ḡê bêḡḡbêḡḡ nindum abô esak i intu êmô. Aêḡḡ ba Demitlius lôk ḡê takatu ba epesaḡḡ nômkama hathak seleva inḡḡḡ malainḡḡ la hêk, êḡḡ ma neja ba ini ek ḡê idum abô hathak. 39 Aêḡḡḡ ba abô yaḡḡ haminḡḡ denañ, êḡḡ ma waklavôḡḡ atu ḡê idum abô hathak ethak donḡtom, ma nêḡḡ êndêḡḡ i. 40 Noyabinḡḡ am mavi. ḡêḡḡ bêḡḡḡ Lom idum abô ek alalô hathak nôḡḡ ḡḡalakḡḡalak takatu ba lêk habitak, êḡḡḡ ma tem alalô abô mi ek malê nena nôḡḡ ḡḡalakḡḡalak êḡḡḡ anêḡḡ ôdôḡḡḡ mi.” 41 Yani hanaḡḡ abô êḡḡ yôv ma hêv avômalô ba i inḡḡḡ loḡ mayaliv.

20

Pol hadum ku hamô plovins Masedonia lo Glis

1 ḡḡalakḡḡalak bêḡḡ êḡḡ lêk yôv, ma Pol halam avômalô êvhavḡḡḡ ethak donḡtom. Ma hanaḡḡ abô doho ek embatho thêlô loḡ. Vêḡḡ ma hanaḡḡ waklêvôḡḡ hadêḡḡ i ma hatak Epesus ba hi Masedonia. 2 Yani havenḡḡ loḡ êḡḡ anêḡḡ lomalak nenana ma hanaḡḡ abô bêḡḡ anôḡḡ ek embatho i loḡ aleba hayô Glis. 3 Êḡḡḡ ma hamô loḡ êḡḡ ayôḡḡ lô. Ma hadum ek enja yeḡḡ ba ni Silia, ma donḡtom halañôḡḡ nena avômalô Israeḡ ibutinḡḡ abô nena hathak yeḡḡ ma thêlô nesak imbinḡḡ ek nijik yani vônô. Aêḡḡḡ ba Pol lahavi nena êḡḡbôni endom plovins Masedonia esak loḡḡbô. 4 Êntêk ma ḡê takatu ba ethak evenḡḡ havḡḡḡ Pol inḡḡḡ athêḡḡḡ: Sopata anêḡḡ Belia, yani ma Pailas anêḡḡ nakadunḡḡ, ma Alistakas lo Sekandas anêḡḡ Tesalonaika, ma Gaius anêḡḡ Debi, ma Tikikus lo Tlopiḡḡḡ anêḡḡ plovins Esia, ma Timoti. 5 ḡêḡḡ takêntêk êmôḡḡḡ ba i eyabinḡḡ yêlô êmô Tloas. 6 Ma yêlô a amô Pilipai aleba avômalô Israeḡ inḡḡḡ waklavôḡḡḡ Eyaḡḡ Polom Yis Mi hale ba hi. Êḡḡḡ ma yêlô atak Pilipai ma athak yeḡḡḡ ba avenḡḡ hatôm wak bahenḡḡḡḡ ma yêlô athak Tloas ma apôm thêlô. Ma yêlô amô Tloas hatôm sonda te.

Pol hik Yutikas liḡ

* 19:29: Ap 20:4; 27:2; Kol 4:10; Plm 24

7-9 Sonda te anêḡ wak môḡ ma yêlô lôk ḡê êvhaviḡ athak doḡtom ek nanḡaḡ Anyô Bêḡ anêḡ polom mathenḡ. Yêlô athak unyak daim te ba amô kapô bôlô te lô atu hêk vuliḡ ma avômalô êtôm atum lam bêḡ anôḡ ba êthôkwêḡ havenḡ. Pol lahabi etak thêlô êndêḡ lôkbôk ba intu hanaḡ abô daim aleba bôlôvôḡ biḡ. Ma anyô muk te anêḡ athêḡ nena Yutikas hamô unyak abôlêk lovak ma hanaḡ Pol anêḡ abô aleba ma hayaḡ ma hêk sôm. Êḡ ma hêv yak ba hi tamu pik. Ma thêlô i ek neja yani, ma doḡtom lêk hama yôv. 10 Ma Pol halôk ba hi ma hayô hêk ôpêḡ ma havalonḡ yani ma hanaḡ, “Môlô miḡ noboloba ami. Yani hêk lôkmala.” 11 Vêḡ ma Pol thêlô êvôi unyak vuliḡ hathak loḡbô ma eyaḡ Anyô Bêḡ anêḡ polom mathenḡ. Êḡ ma Pol hanaḡ abô bêḡ anôḡ hathak loḡbô aleba hayaḡ wak bêḡ ma hi. 12 Ma anyô muk atu ba Pol hik liḡ anêḡ avômalô ewa yani ba i unyak lôk lenḡmavi anôḡ.

Pol hatak Tloas ma hi Miletus

13 Pol lahaviḡ embenḡ pik ba ni Asos ma hanaḡ ek yêlô nasak yeḡ ba ana napôm yani êndôk loḡ êḡ. 14 Pol hapôm yêlô halôk Asos ma yêlô awa yani hathak yeḡ ba a Mitilini. 15 Ma haviyô hayaḡ ma atak Mitilini ma yêlô a ḡgavithôm Kios ma doḡtom miḡ athak liḡ ami. Ma hayaḡ hathak loḡbô ma yêlô a ayô apôm ḡgavithôm Samos. Ma hayaḡ te ma yêlô ayô Miletus. 16 Pol lahaviḡ êḡjê waklavôḡ Pentikos êndôk Jelusalem ba intu lahaviḡ ni kethenḡ. Aêḡ ba hadô ni Epe-sus ek malê nena hi loḡ êḡ ma tem êmô plovins Esia sawa daim.

Pol hanaḡ waklêvôḡ hadêḡ ḡê bêḡbêḡ anêḡ Epesus

17 *Pol hamô Miletus ma hêv abô hadêḡ Epesus nena avômalô êvhaviḡ iniḡ avaka sapêḡ ini êndêḡ yani. 18 *Thêlô êyô ma yani hanaḡ, “Môlô oyala ku takatu ba yahayô Esia môḡ

anôḡ ma yahamô haviḡ môlô ba yahadum aleba lêk. 19 Avômalô Israe-l ethak êv malaiḡ lomalama hadêḡ ya lôk ibutiḡ abô ek nimbuliḡ ya lôbôlôḡ. Ma doḡtom yahatauviḡ ya aleba yaôna ma yahadum Anyô Bêḡ anêḡ kulôk yamalenḡ thôk. 20 Ma oyala nena abô alêla takatu ba hêv môlô sa, êḡ ma yahanaḡ abô takêḡ bêḡ lôk yalenḡvidonḡ iyom. Ma yahadôḡ môlô hamô loḡ yaḡ lôk havenḡ môlônim unyak nenanena haviḡ. 21 Ma yahanaḡ abô doḡtom êntêk hadêḡ avômalô Israe-l lôk avômalô loḡ buyaḡ nena nede kapôlôḡḡ liliḡ êndêḡ Wapômbêḡ ba nêḡmimbiḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu.

22 “Ma lêk Lovak Mathenḡ hakak ya ek yana Jelusalem. Ma miḡ yahayala nena malê intu tem êpôm ya anêḡ loḡ êḡ ami. 23 *Nôm doḡtom intu yahayala ma aêntêk. Malak nômbêḡ atu ba yahayô ma Lovak Mathenḡ hanaḡ hadêḡ ya nena, “Tem malaiḡ lomalama êpôm o lôk ômô koladôḡ.” 24 *Ma miḡ yalenḡ hik ya hathak nôḡ takêḡ ami. Lôk miḡ yahayê yalenḡvinkupik hatôm nômbêḡ ek ya ami. Mi, yenaḡ auk bêḡ ma yamiḡ lôklokwaḡ ba yandum ku takatu ba Anyô Bêḡ Yisu hêv hadêḡ ya endeba êyô anêḡ daḡ am. Ku êḡ ma aêntêk: yanaḡ Abô Mavi bêḡ esak Anyô Bêḡ anêḡ wapôm.

25 “Ma môlô takatu ba bôk yahamô haviḡ ba yahanaḡ abô hathak Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak, ondanô. Lêk yahayala nena môlô te tem miḡ êḡjê yamalenḡ esak loḡbô ami. 26 Aêḡ ba yahanaḡ bêḡ hadêḡ môlô nena anyôla hadô Wapômbêḡ anêḡ abô ba hapôm malaiḡ, êḡ ma miḡ yenaḡ kambom ami. 27 Ek malê nena yahanaḡ Wapômbêḡ anêḡ loḡôndê sapêḡ bêḡ hadêḡ môlô ma miḡ yahakô ami. 28 *Noyabiḡ am lôk avômalô takatu ba bôk Lovak Mathenḡ hêv hadêḡ môlô ek noyabiḡ i. Ma noyabiḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô êvhaviḡ takatu ba yani bôk hêv i

* 20:17: Ap 18:21 * 20:18: Ap 18:19-19:41 * 20:23: Ap 9:16; 21:11 * 20:24: Ap 21:13; 2Ti 4:7 * 20:28: 1Ti 4:16; 1Pi 5:2-4 * 20:29: Mat 7:15; Jon 10:12

vuli hathak yanida anêḡ thalalen. ²⁹ *Yahayala nena yahatak mólô ba yaha, êḡ ma kédôḡwaga abôyaḡ tem nêlêm êtôm avuḡ yatap ek nimbuliḡ boksipsip. ³⁰ Ma mólôda doho tem nonaḡ abôyaḡ ba nunduviḡ abô avanôḡ ek nôbôv ḡê êvhaviḡ vi ek nesopa i. ³¹ *Aêḡ ba noyabiḡ am ma lemimimbi nena hatôm sondabêḡ lô anêḡ wak lo bôlôvôḡ ma yahanaḡ abô hadêḡ mólô lôk yamalenḡ thôk ek yambatho mólô lôḡ.

³² “Ma lêk yahatak mólô halôk Wapômbêḡ baḡ lôk anêḡ abô hathak anêḡ wapôm. Abô êḡ ma hatôm embatho mólô loḡ ba nêḡ loḡ êḡjêk malak leḡ ek mólô imbiḡ ḡê mathenḡ takatu ba bôk êmô yôv. ³³ *Ma miḡ yamalenkilik hathak anyôla anêḡ seleva lo gol ma sôḡ ami. ³⁴ *Ma mólôda oyala nena yada yahadum ku hathak yabaheḡ ek yahêv yada sa lôk ḡê takatu ba idum ku iviḡ ya. ³⁵ Ku takatu ba yahadum hik thô hadêḡ mólô nena mavi ek alalô nandum ku bêḡ ek nanêm avômalô siv sa. Ma lemimimbi abô takatu ba Anyô Bêḡ Yisu bôk hanaḡ nena, ‘Anyô yaḡ hêv nômlate ek hêv o sa, ma tem lemmavi. Ma doḡtom hôêv nômlate ek nêḡ anyô yaḡ sa, êḡ ma tem lemmavi anôḡ.’ ”

³⁶ Pol hanaḡ abô takêḡ yôv, ma halek vadôḡ lêlô ma hateḡ mek haviḡ thêlô. ³⁷ Ma thêlô sapêḡ evaloḡ yani ba iliḡu ma elañ bêḡ hathak yani. ³⁸ Êḡ ma thêlô ewa yani ba i etak hathak yeḡ. Thêlô leḡiḡmalaiḡ kambom hathak abô takatu ba bôk hanaḡ nena tem miḡ nêḡê yani ma esak loḡbô ami.

21

Pol hi Jerusalem

¹ Yêlô atak thêlô lôk kapôlôḡniḡ malaiḡ, ma yeḡ hatak ḡgwêk daḡ anêḡ Miletus ba hi nôḡnôḡ hadêḡ ḡgavithôm Kos. Haviyô hayaḡ ma yêlô ayô ḡgavithôm Lodes vêḡ ma a Patala.

² Ma yêlô atak yeḡ êḡ ma apôm yeḡ yaḡ atu ba tem ni Pinisia, êḡ ma yêlô athak yeḡ êḡ ba a. ³ Ma yêlô a aleba ayê ḡgavithôm Saipulus hamô vituvulu bahenḡvi keḡ ma yêlô alom bahenḡvi anôḡ aleba ayô Taia hêk plovins Silia. Loḡ êḡ ma yeḡ hadum ek etak anêḡ nômkama êndôk biḡ. ⁴ *Êḡ ma yêlô apôm ḡê êvhaviḡ anêḡ loḡ êḡ ba amô haviḡ thêlô hatôm sonda daluk te. Ma hathak Lovak Mathenḡ ma thêlô enañ lôklokwaḡ hadêḡ Pol nena miḡ ni Jerusalem ami. ⁵ Ma doḡtom sonda daluk êḡ anêḡ daḡ, ma yêlô a ek nasak yeḡ esak loḡbô. Ma ḡê êvhaviḡ lôk vêḡi lôk nali elom yêlô ibup ḡgwêk daḡ. Ma ḡgwêk daḡ ma yêlô alek veniḡ lêlô ma atenḡ mek. ⁶ Vêḡ ma ekam yêlô ma yêlô athak yeḡ ba a ma thêlô êvôi iniḡ loḡ hathak loḡbô.

⁷ Ma yeḡ hatak Taia ma hi aleba hayô Tolemes. Ma anêḡ Tolemes ma yêlô a ek nagê ḡê êvhaviḡ ba namô imbiḡ thêlô êtôm wak te. ⁸ *Haviyô hayaḡ ma yêlô athak yeḡ ba a ayô Sisalia. Ma yêlô amô Pilip anêḡ unyak. Yani ma anyô hanaḡ Anyô Bêḡ anêḡ abô bêḡ. Bôk etak ḡê bahenḡvi ba lahavuju ek nêḡnêḡ aposel sa ba Pilip ma ḡê êḡ te. ⁹ Yani anêḡ nali avi muk ayova êmô. Thêlô ethak enañ abô hatôm plopet.

¹⁰ *Yêlô amô wak doho ma plopet te anêḡ athêḡ nena Agabas hatak Judia ma halôk ba halêm Sisalia. ¹¹ *Yani halêm hayô ek yêlô ma hawa Pol anêḡ bokḡḡôḡ ba hakak yanida baḡ lo va loḡ hathak ma hanaḡ, “Lovak Mathenḡ hanaḡ nena, ‘Avômalô Israel anêḡ Jerusalem tem nekak bokḡḡôḡ êntêk anêḡ alaḡ aêḡ iyom ba nêḡnêḡ yani êndôk avômalô loḡ buyañ bahenḡiḡ.’ ”

¹² Yêlô alaḡô abô êḡ, ma yêlô lôk avômalô loḡ êḡ alaḡ ba anañ hadêḡ Pol nena miḡ ni Jerusalem ami. ¹³ *Êḡ ma Pol hanaḡ nena, “Mólô olaḡ ba ômô yaḡiḡdaluk lu eka? Ya lêk yahape-

* **20:31:** 1Te 2:11 * **20:33:** 1Ko 9:11-12 * **20:34:** Ap 18:3; 1Te 2:9 * **21:4:** Ap 20:23 * **21:8:** Ap 6:5; 8:40 * **21:10:** Ap 11:28 * **21:11:** Ap 20:23; 21:33 * **21:13:** Ap 20:24

san̄ ya yôv ek yamô koladôn̄ mena ik ya vônô halôk Jelusalem hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ athêñ la. Êñ ma hatôm.”
 14 Yêlô ayê nena yani miñ hatôm endanô yêlôaniñ abô ami ba intu yêlô atak auk êñ ma anañ, “Anyô Bêñ anêñ lahaviñ injik anôn̄.”

Pol hayô Jelusalem

15 Vêm ma yêlô apesan̄ i ek ana Jelusalem. 16 Ma nê êvhaviñ doho anêñ Sisalia elom yêlô ba i Neson anêñ unyak ek namô. Yani ma anyô Saipulus te atu ba bôk hêvhaviñ môn̄ anôn̄.

17 Yêlô ayô Jelusalem ma nê êvhaviñ ewa yêlô thô lôk leñimavi anôn̄. 18 Haviyô hayañ ma yêlô lôk Pol a ek nagê Jems ma avômalô êvhaviñ iniñ avaka sapêñ êmô haviñ. 19 *Ma Pol hakam thêlô ma hanañ hathak nômm takatu ba Wapômbêñ hadum hathak yani hêk avômalô loñ buyañ malêvôn̄.

20 *Thêlô elañô abô êñ, ma êbô Wapômbêñ. Ba enañ hadêñ Pol, “Aiañ, ondanô. Avômalô Israeel lubunlubun bôk êvhaviñ Yisu yôv ba thêlô lôklokwan̄ ek nesopa Mose anêñ balabuñ. 21 Ma thêlô bôk elañô yôv nena hôdôn̄ avômalô Israeel takatu ba êmô nê loñ buyañ malêvôn̄ nena netak Mose anêñ balabuñ lôk miñ nengothe nali iniñ kupik vê ami lôk miñ nebalon̄ yêlôaniñ kobom ami. 22 Tem nedañô nena lêk hôlêm ba alalô nandum malê? 23 *Osopa yêlôaniñ auk êntêk. Yêlôaniñ anyô ayova êmô ba bôk ibutiñ abô haviñ Wapômbêñ ek nindum nômlate ek nimbitak mathen̄. 24 Onja nê takêntêk ba nu unyak mathen̄ ma umbiñ thêlô esak loñondê atu ba esopa ek indum thêlô nimbitak mabuñ ênjêk Wapômbêñ ma. Ma nêmm valu ek thêlô nêmm êtôm iniñ da vêm ma nen̄gulu leñinkadôk ñauñ sapêñ vê. Undum aêñ ma tem avômalô sapêñ neyala nena abô takatu ba elañô ma abôyañ. Ma oda hôwê balabuñ vibiñ haviñ.

25 *Ma hathak avômalô loñ buyañ takatu ba êvhaviñ, yêlô bôk ato kapya hadêñ thêlô yôv ek nenañ abô takatu ba alalô bôk abutiñ nena thêlô miñ nejañ alim takatu ba êv hatôm da hadêñ ngôk dahô ami, lôk miñ ninum thalalen̄ ami, ma miñ nejañ alim takatu ba ekak leñselo siñ ami, ma netak sek waliliñ.”

26 *Haviyô hayañ ma Pol lôk nê ayova atu i unyak mathen̄ ba esopa loñondê atu ba indum thêlô nimbitak mabuñ ênjêk Wapômbêñ ma. Vêm ma hi unyak mathen̄ kapô ma hanañ hadêñ nê êbôk da nena wak bahen̄vi ba lahavuju hale ba hi, ma tem iniñ waklavôn̄ nêmm mabuñ anêñ dañ ba intu tem nêlêm esak loñbô ek nêmbôk thêlôda tomtom iniñ da.

Evalon̄ Pol

27 Wak bahen̄vi ba lahavuju atu habobo anêñ dañ ma avômalô Israeel anêñ plovins Esia êyê Pol hamiñ unyak mathen̄. Êñ ma ibi avômalô nômbêñ atu leñiñ ba evalon̄ Pol. 28 Ma elam kaêk aêntêk, “Môlô nê Israeel, nônnêm yêlô sa! Anyô êntêk ma ôpatu ba hathak hanañ abô kambom hathak alalô lôk abô balabuñ ma unyak mathen̄ êntêk haven̄ lomalak nenanena ba hadôn̄ avômalô sapêñ hathak auk êñ. Ma nômla yañ haviñ aêntêk. Yani halom nê loñ buyañ doho ba ibitak êyô unyak mathen̄ êntêk kapô ba idum loñ mathen̄ habitak lelaik.” 29 *Thêlô enañ aêñ ek malê nena bôk êyê Tlopinas anêñ Epesus hamô Jelusalem haviñ Pol ba eson̄ nena bôk Pol halom yani ba hi unyak mathen̄ kapô.

30 Êñ ma avômalô Jelusalem sapêñ leñiññaña kambom ba elañviñ ethak don̄tom ma evalon̄ Pol ba êvôn̄ hale unyak mathen̄ viyaiñ ba hi. Ma kethen̄ oyañ ma ik unyak mathen̄ anêñ badêñ abôlêk siñ ek miñ ini kapô esak loñbô ami. 31 Thêlô idum ek nijik yani vônô haven̄ denañ, ma abô

* 21:19: Ap 15:12 * 21:20: Ap 15:1,5 * 21:23: Nam 6:1-20; Ap 18:18 * 21:25: Ap 15:29

* 21:26: 1Ko 9:20 * 21:29: Ap 20:4

halaŋviŋ hi hayô Lom iniŋ anyô vovak laik môŋ nena avômalô Jelusalem sapêŋ idum pôk lili bêŋ anôŋ. ³² Êŋ ma yani hawa nê vovak lôk nê vovak laik doho ba elanviŋ ba i hadêŋ avômalô nômbêŋ atu. Avômalô êyê anyô vovak laik môŋ lôk anêŋ nê vovak êlêm, êŋ ma etak Pol ba miŋ ik yani hathak loŋbô ami. ³³ Anyô vovak laik môŋ hayô ma havalon Pol ma hanaŋ hadêŋ nê vovak nena nekak Pol loŋ esak seŋ ju. Ma hanaŋ hik avômalô liŋ nena, “Yani ma opalê ba hadum malê te?”

³⁴ Ma avômalô vi elam abô te ma vi elam abô yaŋ. Pôk lili bêŋ habitak ba anyô vovak laik môŋ miŋ hatôm êpôm malaiŋ êŋ anêŋ ôdôŋ ami. Ba intu hanaŋ hadêŋ nê vovak ek neja Pol imbitak êyô iniŋ loŋ êmô. ³⁵ Thêlô ewa Pol êyô loŋ êŋ anêŋ alêlê ma avômalô leŋiŋŋaŋa kambom ek nijik yani vônô ba intu nê vovak êv Pol liŋ hathak leŋ ek miŋ hatôm nijik yani ami. ³⁶ *Ma avômalô nômbêŋ atu ba even yam elam mathalaleŋ nena, “Uŋgwik yani vônô! Uŋgwik yani vônô!”

³⁷ Ma nê vovak ebobo iniŋ loŋ êmô, êŋ ma Pol hanaŋ hathak abô Glik hadêŋ anyô vovak laik môŋ nena, “Hatôm yanaŋ abô te êndêŋ o e?” Ma anyô vovak laik môŋ hasoŋ ba hanaŋ, “Hoyala abô Glik, e? ³⁸ *Yahason nena o anyô Ijip sêbôk ba huik vovak hadêŋ Lom ba howa nê kambom takatu ba ik anyô vônô hatôm 4,000 ba hu loŋ thiliv la.”

³⁹ Ma Pol hanaŋ, “Mi. Ya anyô Israeŋ te ba yenaŋ loŋ ma Tasmus hêk plovis Silisia. Yenaŋ loŋ ma loŋ lôk athêŋ. Hatôm yanaŋ abô dokte êndêŋ avômalô takêntêk e?”

⁴⁰ Ma anyô vovak laik môŋ halôk, ma Pol hamiŋ alêlê ma hêv baŋ hathak leŋ ek avômalô bônôŋ. Thêlô bônôŋ, êŋ ma Pol hanaŋ abô hadêŋ thêlô hathak abô Hiblu.

22

¹ Ba hanaŋ nena, “Aiyaŋ thêlô lo

wakamik thêlô, nodanô. Tem yanaŋ nôm êŋ bêŋ êndêŋ môlô.” ² Ma elanô Pol hanaŋ abô hathak abô Hiblu, êŋ ma thêlô imiŋ tiŋiŋ.

Êŋ ma Pol hanaŋ, ³ * “Ya anyô Israeŋ. Wakatik havathu ya hêk Tasmus anêŋ plovis Silisia, ma doŋtom yahalumbak bêŋ hamô loŋ êntêk. Ma Gameliel bôk hadôŋ ya dedaŋ mavi hathak bumalô iniŋ balabuŋ. Ma ya bôk lôklokwaŋ bomaŋ ek yasopa Wapômbêŋ hatôm môlô êntêk lêk udum. ⁴ *Bôk yahêv vovaŋ hadêŋ nê takatu ba esopa Yisu anêŋ loŋôndê ba yahatak anyô lo avi halôk koladôŋ lôk yahaŋaŋ ek nijik thêlô vônô. ⁵ Anyô bêŋ habôk da lôk Israeŋ iniŋ nê bêŋbêŋ eyala nôm takêntêk. Thêlô eto kapya te hadêŋ iniŋ iviyaŋ anêŋ Damaskas ek nijik ku takatu tem yandum thô êndêŋ thêlô. Ku êŋ ma yambaloŋ nê takatu ba esopa Yisu anêŋ loŋôndê ba yanja i ba yalêm Jelusalem ek nêntem vovaŋ êndêŋ i.

⁶ “Yaha ek yandum ku êŋ ba hatôm waklêvôŋ biŋ ma yahabobo Damaskas. Ma ketheŋ oyaŋ ma deda bêŋ te anêŋ leŋ habi hayô hêk ya. ⁷ Ma yahêv yak halôk pik ma yahalaŋô abô te hanaŋ hadêŋ ya, ‘Sol, Sol, aisê ka hubuliŋ ya?’

⁸ “Ma yahaŋaŋ viyaŋ, ‘Anyô Bêŋ, o ma opalê?’

“Ma hanaŋ nena, ‘Ya Yisu anêŋ Nasalet, ôpatu ba hôêv vovaŋ hadêŋ.’ ⁹ Nê takatu ba iviŋ ya êyê deda êŋ, ma doŋtom miŋ elanô ôpatu anêŋ abô atu ba hanaŋ hadêŋ ya ami.

¹⁰ “Ma yahaŋaŋ, ‘Anyô Bêŋ, yandum malê?’

“Ma Anyô Bêŋ hanaŋ nena, ‘Umbiyô ba nu Damaskas ma anyô te tem enaŋ êndêŋ o esak ku takatu ba bôk yahatak yôv ek undum.’ ¹¹ Deda bêŋ êŋ habi yamaleŋ siŋ ba miŋ hatôm yaŋgê loŋ ami. Aêŋ ba nê takatu iviŋ ya evalon yabaheŋ ba edadi ya hi Damaskas.

* **21:36:** Luk 23:18 * **21:38:** Ap 5:36-37 * **22:3:** Ap 5:34 * **22:4:** Ap 8:3

anêḡ ku dedaun mavi hêk Wapômbêḡ ma ba yakapôlôḡ miḡ hanaḡ ya bêḡ hathak nômlate ami aleba lêk.” ² *Êḡ ma anyô bêḡ habôk da Ananaias hanaḡ hadêḡ ḡê takatu ba imiḡ habobo yani ek nepetav yani abôlêk. ³ *Ma Pol hanaḡ, “Lemvimkupik ma thêthê mavi, ma doḡtom kapôlôm ma lôḡgôlôḡ ba Wapômbêḡ tem epetav o. Hômo loḡ êntêk ek onaḡ ya bêḡ esak balabuḡ, ma doḡtom oda huik balabuḡ pesa ba honaḡ nena nepetav ya.”

⁴ Ma ḡê takatu ba imiḡ habobo yani enaḡ, “Honaḡ abô kambom hathak Wapômbêḡ anêḡ anyô bêḡ habôk da eka?”

⁵ *Ma Pol hanaḡ, “Aiyaḡ thêlô, miḡ yahayala nena yani ma anyô bêḡ habôk da ami. Hatôm bôk eto nena, ‘Miḡ nonaḡ abô kambom esak anyô bêḡ atu ba hayabiḡ anêm avômalô ami.’ ”

⁶ *Ma Pol hayala nena avômalô Sanhedlin vi ma Sadyusi ma vi ma Palisi. Ba intu yani dalam hadêḡ thêlô nena, “Aiyaḡ thêlô, wakamik ma anyô Palisi ma ya aêḡ iyom. Ba yahêvhaviḡ nena ḡê takatu ba bôk ema tem nimbiyô esak loḡbô, ma hathak abô êḡ ma lêk udum abô ek ya.” ⁷ Yani hanaḡ abô êḡ ma Palisi lôk Sadyusi enaḡ i aleba evak i vose hi ôdôḡ ju. ⁸ *Evak i vose ek malê nena ḡê Sadyusi iniḡ auk nena ḡê ḡama tem miḡ nimbiyô esak loḡbô ami, lôk enaḡ nena aḡela lôk ḡgôk miḡ êmô ami. Ma doḡtom Palisi êvhaviḡ nena nôḡ takêḡ ma avanôḡ.

⁹ Êḡ ma pôk lili bêḡ habitak ma ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ doho atu ba Palisi, iviyô imiḡ ma enaḡ lôklala nena, “Yêlô miḡ lêk apôm ôpêntêk anêḡ kambom la ami. Betha ḡgôk mena aḡela te hanaḡ abô êḡ hadêḡ yani la.” ¹⁰ Ma leḡḡmaniḡ halumbak hi bêḡ ba anyô vovak laik môḡ hakô nena tem nêbôv Pol endeba itip ni

lovianḡ. Ba intu hanaḡ hadêḡ ḡê vovak nena nêbôv Pol vê êḡjêk i ba neja ba ini iniḡ loḡ.

¹¹ *Wak êḡ anêḡ bôlôvôḡ ma Anyô Bêḡ hamiḡ habobo Pol ma hanaḡ, “Umiḡ lôklokwaḡ ma miḡ ôkô ami! Bôk honaḡ abô hathak ya bêḡ hamiḡ Jelusalem ma tem onaḡ imiḡ Lom aêḡ iyom.”

Avômalô Israeḡ evak abô ek niḡik Pol vônô

¹² Haviyô hayaḡ ma avômalô Israeḡ doho ethak doḡtom ma evak abô hathak Wapômbêḡ anêḡ athêḡ nena, “Alalô miḡ hatôm naḡḡaḡ nôḡ lo nanum ḡaḡ ami endeba naḡḡik Pol vônô am.” ¹³ ḡê takatu ba evak abô êḡ, ma hatôm 40 ba havôhi. ¹⁴ Ma thêlô i êyô ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê bêḡbêḡ Israeḡ ma enaḡ, “Yêlô avak abô hathak Wapômbêḡ anêḡ athêḡ nena miḡ hatôm aḡḡaḡ nôḡ lo nanum ḡaḡ ami endeba naḡḡik Pol vônô am. ¹⁵ *Aêḡ ba môlô lôk Sanhedlin nôḡnêm abô êḡndêḡ anyô vovak laik môḡ ba nosau yani nena neja Pol êlêm êḡndêḡ môlô ek nonaḡ injik yani liḡ ek enaḡ anêḡ abô doho anêḡ ôdôḡ bêḡ. Ek malê nena yêlô lêk apesaḡ i yôv ek naḡḡik yani vônô êḡndôk loḡôndê.”

¹⁶ Ma doḡtom Pol livavi anêḡ namalô halaḡô abô takatu ba thêlô ibutiḡ. Ma hi ḡê vovak iniḡ loḡ kapô ma hanaḡ hadêḡ Pol. ¹⁷ Pol halaḡô anêḡ abô, êḡ ma dalam anyô vovak laik te halêm ma hanaḡ, “Ondom anyô muk êntêk ni anyô vovak laik môḡ ek enaḡ anêḡ abô te êḡndêḡ yani.” ¹⁸ Êḡ ma anyô vovak laik êḡ hawa yani ba hi hadêḡ anyô vovak laik môḡ ma hanaḡ, “Pol anyô koladôḡ dalam ya ek yanja anyô muk êntêk êlêm êḡndêḡ o. Ek malê nena anêḡ abô te hêk ek enaḡ imbiḡ o.”

¹⁹ Êḡ ma anyô vovak laik môḡ havalôḡ anyô muk atu baḡ ba halom yani hi daïḡ dokte ma hanaḡ hik yani liḡ, “Hudum ek onaḡ malê êḡndêḡ

* 23:2: Jon 18:22-23 * 23:3: Wkp 19:15; Mat 23:27 * 23:5: Kis 22:28 * 23:6: Ap 26:5

* 23:8: Mat 22:23 * 23:11: Ap 27:24; 28:16,23 * 23:15: Ap 25:3

ya?”²⁰ Ma ôpatu hanañ, “Avômalô Israellêk evak abô ek nenañ injik o liñ nena yamuñ ma nê m Pol êndên Sanhedlin. Thêlô esau nena tem nenañ injik Pol liñ esak anên abô doho anên ôdôn.²¹ Ma miñ ondanô iniñ abô ami. Thêlô ma hatôm 40 ba havôhi evak abô majañ hathak Wapômbên anên athên nena miñ hatôm nejan nô m lo ninum ñañ ami endeba nijik Pol vônô am. Ma lêk epesan i yôv ba êmô loñôndê ek nijik yani vônô, ma donjom eyabiñ o ek ôndôk esak iniñ abô am.”

²² Ma anyô vovak laik môñ hatak anyô muk atu ba hi ma hanañ lôklokwan nena, “Miñ onañ êndên anyôla nena honañ abô êntêk hadên ya ami.”

Anyô vovak laik môñ hêv Pol hadên Peliks

²³ Êñ ma anyô vovak laik môñ halam nê vovak laik ju ma hanañ, “Nusup nê vovak êtôm 200 takatu ba even pik lôk 70 takatu ba êyô êmô bokhos ma 200 takatu ba ik vovak hathak kôm janak ek nêpôpêk i ek dokte bôlôvôn êtôm 9 kilok ma ini Sisalia.²⁴ Ma nopesan bokhos doho ek Pol ek noja yani dedañ mavi endeba notak êndôk Peliks anyô bên atu ba hayabiñ Judia bañ.”²⁵ Lôk hatô kapy te aêntêk:

²⁶ Ya Klodias Lisias, yahato kapy êntêk hadên o Peliks,

O ma anyô bên mavi atu ba hoyabiñ Judia. Wاكلêvôn mavi o!

²⁷ *Nê Israell evalon anyô êntêk ba idum ek nijik yani vônô, ma donjom bôk yahalañô yôv nena yani ma anyô Lom te. Ba intu ya lôk yenañ nê vovak ayô aêv yani sa.²⁸ *Ma yalenhaviñ yandanô nena avômalô Israellênjan ba enañ ôpêntêk bên hathak malê. Ba intu yahawa yani hi hadên iniñ Sanhedlin.²⁹ Ma iniñ abô takatu ba enañ hathak yani ma hathak Israell da iniñ balabuñ, ma miñ yahapôm abôla hatôm nangik yani vônô mena nandô yani êmô

koladôn ami.³⁰ *Ma yahalañô nena nê Israell doho evak abô ek nijik yani vônô, ba intu yahêv yani kethen oyañ ba hathôk ek o. Ma yahanañ hadên nê takatu ba enañ yani bên nena thêlôda nenañ abô êñ bên êndên o.

³¹ Hato kapy êñ yôv, ma hêv hadên anên nê vovak. Ma thêlô esopa anên abô takên ma ewa Pol ba i malak Antipatlis hadên bôlôvôn.³² Ma haviyô hayañ ma nê êyô êmô bokhos iyom ewa Pol ba i Sisalia. Ma nê vovak vi êvôi iniñ loñ hathak loñbô.³³ Ma nê bokhos êyô Sisalia, êñ ma êv kapy atu lôk Pol hadên anyô bên hayabiñ Judia.³⁴ Ma hasam kapy êñ ma hanañ hik Pol liñ, “O anên plovins alê?” Ma Pol hanañ, “Ya anên Silisia.”³⁵ Ma ôpên hanañ, “Nê takatu ba idum abô ek o êyô, ma tem yandanô anêm abô.” Ma hanañ ek nê vovak doho neyabiñ Pol êmô unyak bên atu ba Helot bôk halav bô.

24

Nê bên bên anên Israell idum abô ek Pol

¹ Wak bahenvi hale ba hi, ma Ananias anyô bên habôk da lôk Israell iniñ nê bên bên doho ma Tetulus ôpatu ba ewa hatôm iniñ anyô indum abô, thêlô sapên êlôk ba i Sisalia. Ma enañ Pol bên hadên Peliks anyô bên atu ba hayabiñ avômalô Judia.²⁻³ Ewa Pol ba êyô loñ nedañô abô. Êñ ma Tetulus hanañ Pol anên kambom bên ba hanañ nena, “Anyô bên Peliks, o anyô mavi anôn. Hoyabiñ yêlô mavi anôn ba intu yêlô amô labali mavi. Ma hathak anêm auk mavi hopesañ nô m takatu ba bôk hêv malain hadên yêlô ba lêk habitak mavi hathak loñbô. Aên ba yêlô lôk avômalô lomalak nenanena sapên anañ lenijnmavi anôn hathak nô m takên hatôm wak nômbên intu sapên.⁴ Ma kambom ek yambalon o loñ bên anôn lôk nanêm malain êndên o ba intu lem ek yêlô ba ondanô yêlôaniñ abô bidoñna êntêk.

* 23:27: Ap 21:30-33; 22:25-27 * 23:28: Ap 22:30 * 23:30: Ap 23:16-23; 24:1-9

5 * “Ôpêntêk hêv malain bêt anôn hadên yêlô ba hik avômalô Israêl kapôlônij lij havenj pik sapên. Yani ma anyô bêt ek ôdôn lukmuk te atu ba esopa anyô Nasalet atu anên abô kambom. 6-8 *Ma yani hadum ek imbulij yêlôanij unyak mathej ba imbitak lelaik ênjêk Wapômbên ma. Ba intu yêlô avalonj yani.* Oda onaj injik ôpênj lij ma tem oyala nena abô takatu ba yêlô anaj hathak yani ma avanônj.”

9 Tetulus hanaj abô takênj yôv ma avômalô Israêl takatu ba ivinj yani ik Tetulus anênj abô lonj havinj ba enaj nena abô takatu ba hanaj ma avanônj.

10 Ma anyô bêt atu habi banj hadênj Pol nena enaj anênj abô. Êj ma Pol hanaj viyanj, “Yahayala nena hoy-abinj avômalô Judia sondabênj bêt anônj ba holanô injij abô ba hopesanj thêthônj. Ba intu yalenj mavi ek yanaj yenanj abô bêt êndênj o ek ope-sanj. 11 Ma onaj injik anyô doho lij ma tem ôpôm nena wak lauminj ba lahavuju iyom intu hale ba hi ma yaha Jêlusalem ek yanêm yenj. 12 Ma wak êj ma nê Israêl takatu ba enaj ya bêt minj êyê yahanaj abô lôk vovak hadênj anyôla hamô unyak mathej ami, lôk minj yahabi avômalô lenjij hamô malak yenj la mena lonj la hamô malak bêt Jêlusalem havinj ami. Mi. 13 Abô kambom takatu ba enaj hathak ya, abôla minj hêk ek injik thô nena injij abô ma avanônj ami. 14 Ma dojtom abô êntêk ma abô avanônj: Yahêv yenj hadênj bu-malô thêlô injij Wapômbênj ba yaha-sopa Yisu anênj lonjondê atu ba elam nena lonjondê lokbanj. Ma yahêvhavinj Mose anênj balabunj lôk plopet injij abô takatu ba bôk eto. 15 *Ma ya hatôm nê takêntêk ba yahêv yamalenj ek Wapômbênj injik avômalô taksêbôk

ba bôk ema yôv lij, avômalô thêthônj lôk avômalô kambom. 16 Aênj ba wak nômbênj intu sapênj ma ya lôklokwanj ek yakapôlônj ênjêk mabunj ma kambom mi ênjêk Wapômbênj lo avômalô malenij.

17 “Bôk yahatak Jêlusalem sond-abênj doho ma lêk yahavôhalêm ek yanêm wapôm êndênj yenanj avômalô Israêl takatu ba êv i sêkêya lôk yambôk da êndênj Wapômbênj. 18 *Yaha unyak mathej anênj piklêvônj ma yahadum nôm êj lôk yahasopa kobom yambitak mabunj ênjêk Wapômbênj ma. Êj ma thêlô êpôm ya. Avômalô bêt anônj minj êmô havinj ya ami lôk minj yahadum thôthô bêt ami. Mi. 19 Avômalô Israêl doho anênj plovins Esia injij abôla haminj ek nenanj ya bêt, êj ma mavi ek thêlô nêlêm niminj malem ma nenanj ya bêt. Ma dojtom nê êj la minj halêm ami. 20 Ba intu onaj ek nê takatu ba lêk êmô nenanj yenanj kambom takatu ba bôk êpôm hadênj waklavônj atu ba idum abô ek ya haminj Sanhedlin malenij bêt. 21 *Betha thêlô êpôm yenanj kambom dojtom iyom la. Kambom êj ma bôk yahalam haminj thêlô malenij nena, ‘Yahêvhavinj nena Wapômbênj tem injik avômalô nana lij esak lonj bô. Ma hathak nôm êj iyom intu lêk môlô udum abô ek ya.’” Pol hanaj aênj.

22 *Peliks bôk halanô abô bêt anônj hathak avômalô takatu ba esopa Yisu anênj lonjondê. Ba intu hakak abô danj sinj ba hanaj nena, “Anyô vovak laik mônj Lisias halêm hayô ma tem yanaj yenanj auk bêt esak anêm abô.” 23 Ma hanaj hadênj sôp bidonj nena etak yani êndôk koladônj, ma dojtom nepole yak sênj vê ênjêk yani banj ek êmô oyanj ma anênj nê môlô êyô ma netak i ek nê nê nê yani sa.

Eyabinj Pol hamô Sisalia

* 24:5: Ap 17:6 * 24:6-8: Ap 21:28-30 * 24:6-8: Nê lôk kauk vi enaj nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaj. Abô êj ma aêntêk: Ma lenjij havinj nanaj yani bêt esak yêlôanij abô balabunj. Ma dojtom anyô vovak laik mônj Lisias halêm ma havôv yani vê hêk yêlô. Ma hanaj nena nê takatu ba idum ek nenanj yani bêt, nêlêm nindum abô esak o. * 24:15: Jon 5:28-29 * 24:18: Ap 21:17-28 * 24:21: Ap 23:6 * 24:22: Ap 23:26

²⁴ Wak doho hale ba hi ma Peliks lôk yanavi Dlusila, yani ma avi Israeël te, i êyô iniñ loñ ekaksa halôk. Ma Peliks dalam Pol halêm ma hanañ Pol hanañ abô hathak anêñ hêvhaviñ Yisu Kilisi. ²⁵ Ma hanañ abô hathak loñôndê thêthônñ lôk bôk lo loñ nipuk i loñ lôk waklavônñ Wapômbênñ tem indum abô, êñ ma Peliks hakô ba hanañ, “Lêk hatôm, ma nu. Ma wakla ya ku mi, ma tem yanêm abô ek ôlêm esak loñbô.” ²⁶ Peliks lahavi nena Pol tem nêm valu doho êndênñ yani ek indum yani lamavi ek nêm Pol sa. Ba intu dalam Pol lôbôlônñ ek thai nenan abô.

²⁷ Sondabênñ ju hale ba hi ma Posias Pestas hawa Peliks anêñ ku. Ma Peliks lahaviñ indum avômalô Israeël leññmavi ba intu hadô Pol hamô koladônñ denañ.

25

Idum abô ek Pol hamiñ Pestas ma

¹ Pestas hawa ku eyabiñ Judia ba hamô Sisalia hatôm wak lô. Vêm ma hi Jerusalem. ² *Êñ ma nê bêm bêm êbôk da lôk nê bêm bêm Israeël i hadênñ yani ma enañ Pol bêm. ³ *Ba enañ nena, “Lemmavi hathak yêlô, êñ ma nêm ôpêntêk ba êlêm Jerusalem ek indum abô.” Ma doñtom iniñ auk loñ kapô ma bôk evak abô ek netak anyô doho ek nekopak êmô loñôndê ek nijik Pol vônô. ⁴ Ma Pestas hanañ iniñ abô viyañ nena, “Pol ma eyabiñ hamô Sisalia. Ma tem yana Sisalia esak loñbô. ⁵ Ba intu nôñnêm unim nê bêm bêm doho nêlêm imbiñ ya ek nenan kambom takatu ba onañ nena bôk hadum bêm êndôk loñ êñ.”

⁶ Pestas hamô haviñ thêlô hatôm wak bahenñvi ba lahavulô mena laumiñ la vêm ma halôk ba hi Sisalia hathak loñbô. Ma haviyô hayañ ma hi loñ idum abô ma hanañ ek neja Pol ba ini loñ êñ. ⁷ *Pol hayô, êñ ma nê Israeël takatu ba êlêm anêñ Jerusalem ekalabu yani siñ ma enañ

yani bêm hathak abô malaiñ loma-loma, ma doñtom iniñ abô miñ hatôm injik nômla thô nena iniñ abô ma avanônñ ami. ⁸ Êñ ma Pol hanañ iniñ abô viyañ nena, “Miñ yahadum kambom la hathak Israeël iniñ balabuñ lôk iniñ unyak mathenñ ma Sisa anêñ abô majanñ ami. Milôk.”

⁹ Ma doñtom Pestas lahaviñ indum avômalô Israeël leññmavi ba hanañ hadênñ Pol, “Lemmavi ek nu Jerusalem ek yandañô anêm abô takêntêk êndôk loñ êñ e?”

¹⁰ Ma Pol hanañ, “Unyak êntêk lêk yahamiñ, êñ ma Sisa anêñ unyak idum abô halôk. Ya ma anyô Lom ba intu loñ êntêk ma thêthônñ ek yandum abô êndôk. Ma oda hoyala nena miñ yahadum nômla kambom hadênñ avômalô Israeël ami. ¹¹ Ma yahadum nômla kambom ba abô majanñ hanañ nena yama, êñ ma mavi ek nijik ya vônô. Ma doñtom abô takêntêk ba thêlô enañ hathak ya miñ avanônñ ami, êñ ma miñ mavi ek otak ya êndôk thêlô bahenññ ami. Ba intu yalenñhaviñ Sisa da endañô yenañ abô êndôk Lom.”

¹² Pestas hanañ abô êñ ma hanañ abô haviñ anêñ nê lôkauk vêm ma hanañ bêm nena, “Holam Sisa ek endañô anêm abô ba intu tem nu ek Sisa endañô.”

Pestas hanañ abô haviñ Kiñ Aglipa hathak Pol

¹³ Wak doho hale ba hi ma Kiñ Aglipa lo livavi Benaisi êlêm Sisalia ek nêñnêm leññmavi êndênñ Pestas. ¹⁴ *Thai êmô loñ êñ wak bêm anônñ ma wak te ma Pestas hanañ abô hathak Pol hadênñ kiñ ba hanañ nena, “Anyô te hamô loñ êntêk ba Peliks bôk hatak yani halôk koladônñ. ¹⁵ Wak atu ba yaha Jerusalem ma nê bêm bêm êbôk da lôk Israeël iniñ nê bêm bêm enañ ôpêntêk anêñ kambom bêm, ba enañ ek yandum abô ba yanañ nena hadum kambom ek batu nijik yani vônô. ¹⁶ Ma yahanañ hadênñ i nena,

* 25:2: Ap 24:1 * 25:3: Ap 23:15 * 25:7: Ap 24:5-6 * 25:14: Ap 24:27

‘Yêlô Lom iniņ abô majañ hanaņ aêntêk, yêlô miņ hatôm nanġik anyô te vônô oyaņ ami. Mi, môn ma imiņ nê takatu ba idum abô hathak yani maleņiņ ek endañô iniņ abô. Vêm ma enañ iniņ abô viyaņ.’¹⁷ Thêlô iviņ ya ba êlêm, êņ ma miņ yahayabiņ wak doho ami. Mi, haviyô hayaņ ma yaha loņ idum abô ba yahanaņ ek neja Pol ba nêlêm.¹⁸ Ma nê takatu ba idum abô ek yani iviyô imiņ ma yahasoņ nena tem nenaņ yani anêņ kambom anôn la bêņ, ma doņtom mi.¹⁹ Thêlô enañ hathak loņôndê takatu ba nesopa iniņ Wapômbêņ ba enañ nena Pol miņ hasopa loņôndê êņ thêthôn ami. Lôk enañ hathak anyô ŋama te anêņ athêņ nena Yisu atu ba Pol hanaņ nena hamô lôkmala.²⁰ Miņ yahapôm loņôndê la hatôm yapesaņ malaiņ êņ ami. Ba intu yahanaņ hik yani liņ nena, ‘Lemhaviņ nu Jelusalem ek yandaņô anêm abô êņ êndôk loņ êņ e?’²¹ Ma doņtom yani hanaņ nena yani lahaviņ Sisa endañô anêņ abô êndôk Lom. Ba intu yahanaņ hadêņ yenaņ nê vovak nena neyabiņ yani endeba yanêm yani ni Lom ek êņjê Sisa.”

²² Êņ ma Aglipa hanaņ hadêņ Pestas, “Yaleņhaviņ yandaņô ôpêņ da anêņ abô.” Ma Pestas hanaņ viyaņ, “Mavi, biyamôn ma tem ondaņô.”

Pol hamiņ Aglipa ma

²³ Haviyô hayaņ ma Aglipa lo Benaisi ik iniņ nômkama kêkêlô ba i malak bêņ atu ethak elañô abô halôk. Ma nê vovak laik môn lôk nê bêņbêņ malak êņ êlêm haviņ thai. Ma Pestas hanaņ ba ewa Pol halêm.

²⁴ Ma Pestas hanaņ, “Kiņ Aglipa lôk môlô avômalô takatu ba lêk ômô haviņ yêlô. Ôpêntêk ma avômalô Israeļ sapêņ anêņ Jelusalem lôk loņ êntêk bôk elam lôklala hadêņ ya ek yandôk esak iniņ abô ba yanaņ ek nijik ôpêntêk vônô.²⁵ Ma doņtom miņ yahapôm ôpêntêk anêņ kambomlate hatôm yanaņ ek nijik yani vônô ami.

Ma yanida lahaviņ ni ek Sisa endañô anêņ abô ba intu tem yanêm yani ni ek êņjê Sisa.²⁶ Ma doņtom yato malê esak yani êndôk kapya êntêk êndêņ anyô bêņ Sisa? Ba intu yahawa yani halêm ek o, Kiņ Aglipa, lôk môlô sapêņ ek alalô nadaņô anêņ abô katô ek apôm ôpêņ anêņ malaiņ anêņ ôdôn bêņ, êņ ma tem yato êndôk kapya êntêk.²⁷ Yanêm anyô koladôn te oyaņ ni êndêņ Sisa ma miņ yahato abô atu ba enañ yani bêņ hathak halôk kapya ami, êņ ma kambom.”

26

Pol hamiņ Kiņ Aglipa ma

¹ Êņ ma Aglipa hanaņ hadêņ Pol, “Yahêv thalek ek onañ anêm abô.”

Ma Pol hêv baņ liņ ma hanaņ anêņ abô nena,² “Kiņ Aglipa, tem yaņġik thô nena nê Israeļ iniņ abô takatu ba enañ hathak ya ma miņ abô avanôn ami. Yaleņmavi anôn ek yanaņ abô êņ imiņ malem³ ek malê nena o ma anyô lôkauk bêņ hathak yêlô Israeļ iniņ kobom sapêņ. Ma hoyala abô takatu ba yêlô avak i vose hathak. Aêņ ba yahalaņ hadêņ o nena ondaņô yenaņ abô vêmam.

⁴ “Avômalô Israeļ sapêņ bôk eyala yenaņ bôk lo loņ takatu ba yahasopa hadêņ sêbôk atu ba ya yaôna ba yahamô yenaņ loņ aleba lêk. Lôk eyala loņôndê takatu ba yahasopa hamô Jelusalem haviņ.⁵ *Thêlô bôk eyala ya bô ba hatôm nenaņ nena ya ma Palisi te. Palisi ethak esopa Wapômbêņ lôk anêņ balabuņ lôklokwaņ ba êmôn ek Israeļ iniņ ôdôn vi.⁶ *Ma yahathak yahêv yamaleņ ek malêla takatu ba Wapômbêņ bôk havak abô haviņ bumalô thêlô ek nêm. Ma hathak ôdôn êņ, ma lêk idum abô ek ya.⁷ Yêlô ma lodôn lodôn hatôm laumiņ ba lahavuju, ma wak lo bôlôvôn ma athak aêv yeņ lôklokwaņ hadêņ Wapômbêņ lôk aêv maleņ ek nôm takatu ba yani bôk havak ek nêm injik anêņ anôn. Kiņ, yahêv yamaleņ

* 26:5: Plp 3:5-6 * 26:6: Ap 23:6; 28:20

ek nôm takêḅ ba intu lêk avômalô Israêl enaḅ ya bêḅ. ⁸ Aisê ka môlô doho lemimhabi nena Wapômbêḅ miḅ hatôm injik ḅê ḅama liḅ esak loḅbô ami e?

⁹ *⁹“Sêbôk ma yenaḅ auk thekthekek yandum nômkama bêḅ anôḅ ek yamiḅ avômalô takatu ba esopa Yisu anêḅ Nasalet loḅ siḅ ek miḅ nesopa ami. ¹⁰ Ma bôk yahadum aêḅ haven Jelusalem. ḅê bêḅbêḅ êbôk da anêḅ loḅ êḅ bôk êv athêḅ hadêḅ ya ba intu yahavalon avômalô mathen bêḅ anôḅ ba yahadô i hamô koladôḅ. Ma ik i vônô ma yahalôk hathak iniḅ auk êḅ haviḅ. ¹¹ Ma wak bêḅ anôḅ ma yaha unyak yeḅ nenanena ek yanêḅ vovaḅ êndêḅ i. Lôk yahabi thêlô leniḅ liḅ ek nenaḅ abôma esak Yisu. Yalenmaniḅ kambom anôḅ hathak thêlô ba intu yaha malak lôḅ takatu ba êmô loḅ buyaḅ ek yanêḅ malain êndêḅ i imbiḅ.

¹² “Wak te ma yaha Damaskas ek yambuliḅ ḅê êvhaviḅ ma ḅê bêḅbêḅ êbôk da êv athêḅ lôk lôklokwaḅ hadêḅ ya ek yandum ku êḅ. ¹³ Kiḅ, hatôm wاكلêvôḅ biḅ ma yahabup hathak loḅôndê denaḅ ma deda lôkmanḅiḅ anôḅ te anêḅ leniḅ habi hayô hêk ya lôk ḅê takatu ba eveniḅ haviḅ ya. Wak anêḅ deda ma yaôna lôk ek deda êḅ anêḅ. ¹⁴ Ma yêlô lôkthô êv yak halôk pik ma yahalanô abô te halêḅ hadêḅ ya hathak abô Hiblu nena, ‘Sol, Sol, hubuliḅ ya eka? O hatôm bokmanḅkao atu ba habô i ba miḅ hasopa anêḅ alaḅ anêḅ lahaviḅ ami ba hapam i velevele hathak kôm damoma ba hawa vovaḅ.’

¹⁵ “Ma yahanaḅ, ‘Anyô Bêḅ, o opalê?’

“Ma Anyô Bêḅ hanaḅ, ‘Ya ma Yisu atu ba hubuliḅ. ¹⁶ Umbiyô umiḅ. Yahik ya thô hadêḅ o ek yatak o ek umbitak yenaḅ anyô ku. Ma tem onaḅ abô esak nôḅ takatu ba lêk hôyê lôk nôḅ takatu ba tem yanḅik thô êndêḅ o embeniḅ yam bêḅ êndêḅ avômalô. ¹⁷ Ma tem yanêḅ o bulubiḅ

ênjêk anêḅ avômalô lôk avômalô loḅ buyaḅ baheniḅ. Ma yanêḅ o êndêḅ thêlô ¹⁸ *¹⁸ek okyav thêlô maleniḅ lôk nuḅgwik i liliḅ ênjêk momaniḅiḅ ni êndêḅ deda. Ma nuḅgwik thêlô liliḅ ênjêk Sadanaḅ anêḅ lôklokwaḅ ni êndêḅ Wapômbêḅ anêḅ lôklokwaḅ ek yanêḅ iniḅ kambom vê lôk neja loḅ imbiḅ avômalô takatu ba bôk ibitak mathen hathak iniḅ êvhaviḅ ya.’

¹⁹ “Aêḅ ba, Kiḅ Aglipa, wêḅ atu ba yahayê anêḅ leniḅ ma yahawê anêḅ abô vibiniḅ. ²⁰ Ma yahanaḅ Abô Mavi hadêḅ avômalô ek nede kapôlôḅiḅ liliḅ êndêḅ Wapômbêḅ ma nindum kobom thêthôḅ ek injik thô nena avanôḅ lêk ele kapôlôḅiḅ liliḅ yôv. Môḅ ma yahanaḅ abô êḅ halôk Damaskas vêḅ ma Jelusalem lôk Judia sapêḅ aleba yahanaḅ abô êḅ hadêḅ ḅê loḅ buyaḅ haviḅ. ²¹ Aêḅ ba intu avômalô Israêl evaloniḅ ya hêk unyak mathen anêḅ piklêvôḅ ma idum ek nijik ya vônô. ²² Ma donḅtom Wapômbêḅ hêv ya sa aleba lêk. Ba intu yahamiḅ loḅ êntêk ba yahanaḅ abô hadêḅ ḅê athêḅ mi lôk ḅê athêḅ bêḅ haviḅ. Ma abô takatu ba yahanaḅ ma miḅ abô yanḅa ami. Mi, abô êḅ iyom intu plopet lo Mose bôk enaḅ nena tem imbitak. ²³ *²³Ba enaḅ Mesia tem enja vovaḅ ba ema, ma tem imbiyô môḅ ek avômalô ḅama sapêḅ ba enaḅ abô esak deda êndêḅ anêḅ avômalô Israêl lôk avômalô loḅ buyaḅ imbiḅ.”

²⁴ Pol hanaḅ abô denaḅ ma Pestas halam lôklala nena, “Pol, anêḅ auk lêk hêv yak! Auk bêḅ takatu ba howa ma lêk hadum o hubitak anyô molo.”

²⁵ Ma Pol hanaḅ, “Anyô bêḅ Pestas, abô takatu ba yahanaḅ ma thêthôḅ ma avanôḅ biḅ. Ma miḅ ya molo ami. ²⁶ Ma nôḅ takêḅ ma hêk loḅ yainiḅ ma miḅ hêk loḅ kapô ami. Ba intu Kiḅ Aglipa miḅ hatôm êsôḅ ami. Mi, yani bôk hayala nôḅ takêḅ yôv ba intu yahanaḅ abô takêḅ bêḅ hadêḅ yani. ²⁷ Kiḅ Aglipa, hôêvhaviḅ plopet

* **26:9:** Ap 8:3 * **26:18:** Ais 42:16; Ep 2:2; Kol 1:13 * **26:23:** Luk 24:44-47; 1Ko 15:20

iniñ abô takatu ba bôk eto bô mena mi e? Yahayala nena hôêvhaviñ.”

²⁸ Ma Aglipa hanañ hadêñ Pol, “Hosoñ nena sawa bidonj êntêk hatôm undum ba yambitak Kilisi anêñ anyô te e?”

²⁹ Ma Pol hanañ, “Sawa bidonj mena sawa daim, ma donjom yalenjhabi nôm donjom iyom ba intu yahatenj mek hadêñ Wapômbêñ nena o lôk avômalô takatu ba lêk elañô yenañ abô, môlô lôkthô numbitak êtôm ya. Ma donjom yahadô señ embalonj môlô lonj êtôm êntêk lêk havalonj ya lonj.”

³⁰ Pol hanañ abô êñ, ma Kinj Aglipa lôk anyô bêñ hayabinj Judia ma Benaisi lôk nê takatu ba êmô haviñ thêlô, lôkthô iviyô iminj ³¹ ma etak lonj êñ ba i. Ma thêlôda enañ hadêñ i nena, “Anyô êntêk minj hadum nômlate kambom ek nijik yani vônô mena nêndô êmô koladônj ami. Mi.”

³² Ma Aglipa hanañ hadêñ Pestas nena, “Ôpêntêk bôk halam Sisa yôv ek endañô anêñ abô. Ma mi, ma tem nanêm yani vê ba ni.”

27

Nê vovak ewa Pol ba i Lom

¹ Havenj yam ma thêlô epesañ abô ek Pol lôk nê koladônj doho neja yep ba ini pik bêñ Itali. Ma etak thêlô halôk anyô vovak laik te banj, yani anêñ athêñ nena Julias. Yani hayabinj Sisa anêñ nê vovak ôdônj takatu ba lôkmanjinj anônj. ² *Thêlô ethak yep te ma yai lôk anyô Tesalonaika te anêñ athêñ nena Alistakas athak yep êñ haviñ ba yêlô a. Tesalonaika ma hamô plovins Masedonia kapô. Yep êñ halêm anêñ lonj Adlamitiam ma hadum ek ni lomalak nenanena takatu ba hamô plovins Esia kapô.

³ Haviyô hayañ ma yêlô athak Saidon ma Julias hadum mavi hadêñ Pol ba hatak yani ek ni ênjê anêñ avômalô môlô ek nênmêm yani sa esak nômkama takatu ba yani mi. ⁴ Yêlô atak Saidon ba a ma lovak bêñ te

hayuv yêlô vôkê ba intu yêlô asopa Ngavithôm Saipulus vidôm. ⁵ Ma yep halom hêk ngwêk malêvônj binj hêk plovins Silisia lo Pampilia aleba athak Maila anêñ plovins Lisia. ⁶ Lonj êñ ma anyô vovak laik atu hayê yep te halêm anêñ Aleksandlia ba hadum ek ni Itali. Ba hawa yêlô hathak yep êñ. ⁷ Ma lovak hayuv kambom ba intu yep hi yaôyaô hatôm wak bêñ anônj ba hêv malainj bêñ ek yep ni esak Naidas. Hayô habobo Naidas, êñ ma lovak bêñ hayuv ba yep minj hatôm esopa yep anêñ lonj atu ba hathak halom ba hi Itali ami. Ba intu yep hik i liliñ ba halom hêk Ngavithôm Klit anêñ viyaiñ ba hi habobo lonj te anêñ athêñ nena Salmoni. ⁸ Yep anêñ nê ku idum ku bêñ ba yêlô asopa ngwêk danj iyom aleba ayô lonj atu elam nena Lonj Mavi Ek Yep Êmô. Lonj êñ hamô habobo malak Lasia.

⁹ Wak bêñ anônj bôk hale ba hi yôv lôk Islael iniñ waklavônj Evak Balabuñ Ek Nôm bôk hale ba hi haviñ ba intu lêk ma waklavônj kambom ek yep embenj ngwêk. Êñ ma Pol hanañ hadêñ thêlô, ¹⁰ “Aiañ thêlô, yahayala nena alalô a ma malainj bêñ tem êpôm alalô ba imbulin yep lôk nômkama takatu ba hamô yep ma alalô bêñ anônj tem nama imbinj.” ¹¹ Ma donjom anyô vovak laik hasopa anyô hawa yep lôk yep anêñ alañ iniñ abô, ma minj hasopa Pol anêñ abô ami. ¹² Lonj Mavi Ek Yep Êmô êñ ma minj mavi ek yep êmô êndêñ waklavônj ngwêk belej lokwanj hik ami. Ba intu avômalô bêñ anônj lenjnhabi nena yêlô natak lonj êñ ma ana Piniks ek namô lonj êñ endeba ngwêk belej lokwanj ende êndôk am. Piniks ma Ngavithôm Klit anêñ lonj te atu ba havova hêk ngwêk malêvônj ba intu lonj mavi ek yep êmô êndêñ waklavônj ôthôm belej lokwanj.

Lovak bêñ hayuv

¹³ Yêlô amô aleba lovak yaônate hayuv ma thêlô esonj nena hatôm yêlô ana mavi. Êñ ma êvôv arja hathak

* 27:2: Ap 19:29

ma idum ek nesopa Klit anêḡ ḡgwêk dan ba ini Piniks. ¹⁴ Ma miḡ yêlô a daim ami ma lovak lôklokwan bêḡ te hayuv yêlô vôkê hêk liḡdan ba yeḡ hi ḡgwêk malêvôn biḡ. ¹⁵ Lovak hayuv lôklokwan bomaḡ ba yeḡ miḡ hatôm imbup êndôk ḡgwêk dan ami. Ba intu yêlô atak ma yeḡ hasopa lovak anêḡ lahaviḡ. ¹⁶ Lovak hayuv yêlô vôkê aleba ayô ḡgavithôm yaônate atu elam nena Kauda vidôm. Ma Kauda hêk lovak loḡ siḡ dokte. Ba intu yêlô avôv yêlôaniḡ yeḡ yaôna hathak ba halêm. Ma doḡtom yêlô avôv mathalalen kambom ek malê nena lovak bêḡ hayuv denaḡ. ¹⁷ Thêlô êvôv yeḡ yaô ba etak halôk yeḡ bêḡ kapô ma ibutiḡ yeḡ lokwan loḡ hathak yak balawa doho ek embaloḡ yeḡ loḡ. Thêlô êkô kambom nena lovak tem iyuv thêlô endeba nesak thathe atu ba hamô ḡgwêk malêvôn habobo Siltis anêḡ Aplika. Ba intu ibi anḡa halôk ḡgwêk ek embaloḡ yeḡ loḡ ek ni yaôyaô dokte. ¹⁸ Haviyô hayaḡ ma lovak lôk ḡgwêk hik yêlô kambom, ba ibi nômkama takatu ba yeḡ hawa doho halôk ḡgwêk ba hi. ¹⁹ Ma wak te lô ma evaloḡ yeḡ anêḡ alokwan havaloḡ sôp loḡ lôk anêḡ yak ba ibi halôk ḡgwêk ba hi. ²⁰ Wak bêḡ anôḡ ma yêlô miḡ ayê wak lo vuliḡ ami ek malê nena lovak lôk ôthôm bêḡ hayuv denaḡ ba hadum ba yêlô sapêḡ akô kambom nena tem nama.

²¹ Wak bêḡ anôḡ ma yêlô sapêḡ miḡ aḡ nôm ami, êḡ ma Pol halam thêlô hathak doḡtom ma hanaḡ, “Aiyaḡ thêlô, bôk yahanan nena miḡ alalô natak Klit ami, ma namô vêmam. Êḡ ma tem miḡ napôm malaiḡ êntêk lôk miḡ hatôm nômkama la nêḡ yak ami. ²² Ma doḡtom lêk ma yanaḡ êndêḡ môlô nena numiḡ lôklokwan ma miḡ nôkô ami ek malê nena anyôla tem miḡ ema ami. Mi, yeḡ iyom intu tem kambom. ²³ Bôkam ma yenaḡ alaḡ Wapômbêḡ atu ba yahadum anêḡ ku anêḡ aḡela hamiḡ habobo ya ma

hanaḡ, ²⁴ * ‘Pol, miḡ ôkô ami. Tem umiḡ Sisa ma ek undum abô. Aêḡ ba ondanô. Wapômbêḡ lêk hanaḡ anêḡ mek ba ḡê takatu ba êmô yeḡ haviḡ o, sapêḡ tem nêḡmô lôkmala.’ ²⁵ Aêḡ ba numiḡ lôklokwan ma miḡ nôkô ami! Yahêvhaviḡ Wapômbêḡ nena tem indum ba nômkama sapêḡ tem imbitak êtôm atu ba anêḡ aḡela hanaḡ hadêḡ ya. ²⁶ *Yeḡ tem esak ḡgavithôm te anêḡ liḡdan ma alalô sapêḡ tem namô lôkmala.”

Yeḡ hathak liḡdan

²⁷ Ma wak te laumiḡ ba lahavuva anêḡ bôlôvôn ma lovak hayuv yêlô lôklokwan denaḡ ba yêlô amô ḡgwêk Adliatik.* Ma habobo bôlôvôn biḡ ma ḡê ku yeḡ elanô nena yeḡ lêk habobo ḡgwêk dan. ²⁸ Aêḡ ba thêlô ililu yeḡ anêḡ lavônḡ ma êyê nena ḡgwêk anêḡ daim ma lêk hatôm 37 mita. Ma yêlô a dokte ma ililu hathak loḡbô ma êyê nena lêk hatôm 27 mita. ²⁹ Êḡ ma thêlô êkô kambom nena tem yêlô nasak valu ba ibi yeḡ anêḡ anḡa ayova halôk yeḡ layuk ma eteḡ mek ek eyaḡ wak bêḡ ketheḡ. ³⁰ Ma yeḡ anêḡ ḡê ku idum ek nêḡsôv ba ini. Ba intu etak yeḡ yaô atu halôk ḡgwêk ma esau nena imbi anḡa doho halôk yeḡ anêḡ thohav. ³¹ Ma doḡtom Pol hanaḡ hadêḡ anyô vovak laik lôk anêḡ ḡê vovak nena, “ḡê takêntêk etak yeḡ ba i, ma tem môlô sapêḡ noma.” ³² Êḡ ma ḡê vovak edabêḡ yeḡ yaô anêḡ yak kisi ba hêv yak halôk ḡgwêk.

³³ Habobo eyaḡ wak bêḡ ma Pol hasoḡ thêlô lokwan ba hanaḡ ek thêlô sapêḡ nejaḡ nôḡ. Ma hanaḡ nena, “Wak laumiḡ ba lahavuva bôk hale ba hi yôv ma môlô ômô lôk kapôlômim daluk ba miḡ oaḡ nôḡ ami. ³⁴ Ma lêk yahanan hadêḡ môlô nena tem miḡ malaiḡ la êpôm môlô ami. Mi. Ba intu yahasoḡ môlô lokwan nena oḡgwan nôḡ dokte ek embatho môlô loḡ ek nôḡmô mavi.” ³⁵ Yani hanaḡ aêḡ vêm ma hawa polom ba hêv lamavi hadêḡ Wapômbêḡ hamiḡ thêlô maleniḡ. Ma

* **27:24:** Ap 23:11 * **27:26:** Ap 28:1 * **27:27:** ḡgwêk Adliatik hamô Meditelenian kapô habobo Itali.

hangôli polom atu ba hayaŋ. ³⁶ Êŋ ma anyô sapêŋ leniŋ halôk biŋ ma ewa nôm ba eyaŋ. ³⁷ Yêlô sapêŋ atu ba amô yeŋ ma hatôm 276. ³⁸ Eyaŋ nôm takatu ba leniŋhaviŋ yôv, ma ibi wit halôk ŋgwêk ek yeŋ vumvum.

³⁹ Lu hayaŋ wak bêŋ hayô, ma thêlô êyê liŋdaŋ, ma doŋtom êthônŋ loŋ êŋ paliŋ. Ma êyê loŋ mavi te hêk ek yeŋ êmô ba loŋ êŋ ma loŋ thathe mavi. Ba intu leniŋhabi nena nimbusiŋ yeŋ ba ni nôŋnônŋ êndêŋ loŋ êŋ. ⁴⁰ Êŋ ma thêlô edabêŋ yeŋ anêŋ aŋga takatu ba havalonŋ yeŋ loŋ kisi ba êv yak halôk ŋgwêk kapô. Ma epole yak balawa takatu ba havalonŋ yeŋ anêŋ nôm nimbusiŋ vê. Ma thêlô êthôkwêŋ yeŋ anêŋ sôp lovak hathak ma lovak hayuv yeŋ hi ek esak liŋdaŋ. ⁴¹ Ma doŋtom yeŋ halaŋviŋ ba hi hathak thathe atu ba hamô ŋgwêk malêvônŋ ba havalonŋ yeŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma ŋgwêk budum bêŋ hik yeŋ layuk aleba hapup nenanena.

⁴² Ma ŋê vovak leniŋhabi nena nijik ŋê koladônŋ sapêŋ vônô ek miŋ neyam ba nêsôv ami. ⁴³ Ma doŋtom anyô vovak laik lahaviŋ nêŋ Pol sa ba intu hêk thêlô loŋ siŋ. Ma hanaŋ hadêŋ ŋê takatu ba eyala neyam nena nêsôv kisi êndôk ŋgwêk êmônŋ ba neyam ba ini liŋ. ⁴⁴ Ma takatu ba êthônŋ neyam, êŋ ma vi nêyô nêjêk aselenŋ ma vi neja yeŋ anêŋ nômkama takatu hapup loseleŋ loseleŋ ba nêyô nêjêk selenŋ tomtom ba neyam ba ini liŋdaŋ. Thêlô idum aêŋ ma sapêŋ ethak liŋ mavi.

28

Pol hamô ŋgavithôm Molta

¹ Yêlô sapêŋ athak liŋ mavi vêŋ ma ayala nena ŋgavithôm êŋ ma elam nena Molta. ² *Ma avômalô ŋgavithôm êŋ ewa yêlô thô ba idum kobom mavi anônŋ hadêŋ yêlô. Ôthôm hik ba loŋ lêk thilibuŋ kambom ba intu thêlô ebaŋ atum ek yêlô nabuŋu. ³ Ma Pol hasup ayôk doho ba habaŋ hathak atum ma umya kambom te

hêk ayôk kapô ba atum halinŋ ba vovaŋ. Êŋ ma hale yaiŋ ma hathaŋ Pol baŋ. ⁴ Ma avômalô loŋ êŋ êyê umya hakêlô hamiŋ Pol baŋ ma enaŋ hadêŋ thêlôda nena, “Avanônŋ biŋ, ôpêntêk ma anyô hik anyô vônô la. Ma doŋtom ŋgwêk miŋ halok yani vônô ami ba intu umya hadum ek injik loŋôndê thêthônŋ thô.” ⁵ *Ma doŋtom Pol havali baŋ ma umya êŋ hêv yak hayô hêk atum ma miŋ nômla hapôm yani ami. ⁶ *Avômalô loŋ êŋ leniŋhabi nena Pol liŋkupik tem isiŋ bêŋ mena nêŋ yak ba ema la. Ma doŋtom thêlô eyabiŋ aleba lêk sawa daim ma miŋ nômlate hapôm yani ami. Êŋ ma thêlô ik iniŋ auk liliŋ ma enaŋ, “Yani ma ŋgôk te la.”

⁷ Anyô loŋ êŋ te anêŋ athêŋ nena Publias ma yani ma ŋgavithôm êŋ iniŋ anyô bêŋ. Ma anêŋ loŋ hamô habobo loŋ atu ba yeŋ hathak. Ôpêŋ hawa yêlô ba hi anêŋ unyak ma hayabiŋ yêlô mavi anônŋ hatôm wak lô. ⁸ Ôpêŋ anêŋ lambô bôk hapôm lijiŋ liŋkupik vovaŋ lôk habopakla ba hêk iyom. Ma Pol hi ek ênjêŋ yani. Hayô ma hatenŋ mek vêŋ ma hatak baŋ hayô hêk yani ma hadum ôpêŋ habitak mavi hathak loŋbô. ⁹ Avômalô ŋgavithôm êyê nôm êŋ, ma iniŋ avômalô lôk lijiŋ sapêŋ i hadêŋ Pol ma yani hadum ba thêlô sapêŋ ibitak mavi. ¹⁰ Thêlô êv athêŋ bêŋ hadêŋ yêlô hathak kobom mavi lomalama. Aêŋ ba yêlô apôpêk i ek ana ma êv yêlô sa hathak nômkama takatu ba yêlô mi.

Pol hi Lom

¹¹ Yêlô amô ŋgavithôm êŋ hatôm ayônŋ lô, êŋ ma yêlô athak yeŋ te atu ba bôk hamô loŋ êŋ hadêŋ waklavônŋ ŋgwêk beleŋ lokwaŋ. Yeŋ êŋ halêŋ anêŋ malak Aleksandlia. Ma yeŋ thohav ma etak ŋgôkba lopopek dahô hamô, ŋgôkba yaŋ anêŋ athêŋ nena Kasto ma yaŋ ma Polaks. Êŋ ma yêlô athak yeŋ êŋ ba a. ¹² Yêlô a aleba athak malak Silakius ma amô loŋ êŋ hatôm wak lô. ¹³ Ma yêlô

* 28:2: 2Ko 11:27 * 28:5: Mak 16:18 * 28:6: Ap 14:11

atak loŋ êŋ ma a aleba athak malak Legiam. Ma haviyô hayaŋ ma yêlô a, ma lovak mavi hayuv ba wak yaŋ ma yêlô athak malak Puteoli. ¹⁴ Ma loŋ êŋ ma yêlô apôm nê êvhaviŋ doho ba ewa yêlô thô ma enaŋ ek yêlô namô imbiŋ i êtôm sonda te. Vêm ma yêlô atak i ma avenŋ pik ba a Lom. ¹⁵ Ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Lom elañô nena yêlô avenŋ loŋôndê ek nayô Lom, êŋ ma etak Lom ba i ek nêpôm yêlô êndôk loŋôndê. Doho i malak te anêŋ athêŋ nena “Apias Anêŋ Loŋ Êv Vuli Nômka”, ma doho i malak yaŋ ba anêŋ athêŋ nena “Unyak Lô Ek Vathi”. Pol hayê thêlô ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ ma kapô halôk biŋ. ¹⁶ Yêlô ayô Lom ma enaŋ nena Pol ênjêk unyak te êtôm yani da anêŋ lahaviŋ. Ma anyô vovak te eyabiŋ yani.

Pol hanaŋ Abô Mavi bêŋ hamô Lom

¹⁷ Wak lô hale ba hi ma Pol halam Israeŋ iniŋ nê bêŋbêŋ takatu ba êmô Lom ethak doŋtom ma hanaŋ, “Aiaŋ thêlô, miŋ yahadum nômla kambom hadêŋ alalôaniŋ avômalô mena yahabuliŋ bumalô thêlô iniŋ kobom ami. Ma doŋtom anêŋ Jelusalem ma evaloŋ ya ba etak ya halôk Lom baheniŋ. ¹⁸ *Ma avômalô Lom elañô yenaŋ abô ma enaŋ nena miŋ yahadum nômlate kambom ek nijik ya vônô ami. Ba intu thêlô leŋiŋhaviŋ nênmê ya vê ênjêk koladôŋ. ¹⁹ *Ma doŋtom avômalô Israeŋ êdô ba imiŋ lôklokwaŋ aleba ya loŋôndê mi ba intu yahalam ek Sisa endañô yenaŋ abô. Miŋ yahadum aêŋ ek yanaŋ thêlô bêŋ êndêŋ Sisa esak kambom takatu ba idum hadêŋ ya ami. Mi. ²⁰ *Ba intu yahalam môlô ek nôlêm ek yangê môlô lôk yanaŋ abô imbiŋ môlô. Miŋ yahadum kambom la ami, ma doŋtom seŋ havalonŋ ya loŋ. Ek malê nena yahêv yamalenŋ hathak nôm doŋtom atu ba avômalô Israeŋ ethak êv maleniŋ hathak. Nôm êŋ ma Mesia.”

²¹ Ma enaŋ viyaŋ, “Miŋ anyô Judia la hato kapyâ hadêŋ yêlô ba hanaŋ abôla hathak o mena nê Israeŋ takatu ba êlêm loŋ êntêk, miŋ enaŋ abô kambom la hathak o ami. Mi. ²² *Ma doŋtom yêlô ayala nena loŋ nômbêŋ intu sapêŋ ma avômalô enaŋ abô kambom hathak loŋôndê nênmimbiŋ Yisu. Ba intu yêlô leŋiŋhaviŋ nadaŋô anênm auk nena honaŋ aisê hathak loŋôndê êŋ.” ²³ Êŋ ma etak wak yaŋ ek nesak doŋtom imbiŋ yani.

Wak êŋ hayô ma avômalô Israeŋ bêŋ anôŋ êyô unyak atu ba Pol hamô. Lôkbôk hi aleba bôlôvônŋ ma Pol hanaŋ abô hadêŋ thêlô. Ma hik Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak anêŋ ôdônŋ thô hadêŋ i. Ma hik iniŋ auk liŋ hathak Mose anêŋ balabuŋ lôk plopet iniŋ abô ek thêlô nênmimbiŋ nena Yisu ma Mesia atu. ²⁴ Ma thêlô doho êvhaviŋ abô takatu ba hanaŋ ma doho ma mi. ²⁵ Ma thêlôda enaŋ abô lôk vovak ba evak i vose hi ôdônŋ ju. Ba idum ek ini ma Pol hanaŋ abô te haveŋ yam nena, “Lovak Matheŋ bôk hanaŋ abô avanônŋ hadêŋ libumi halôk plopet Aisaia ba hanaŋ aêntêk,

²⁶ “Nu êndêŋ avômalô takêntêk ba onañ êndêŋ i nena,

“Wak nômbêŋ intu ma tem nodañô abô,

ma doŋtom tem miŋ hatôm noyala anêŋ ôdônŋ ami;

Ma wak nômbêŋ intu ma tem ôŋgô nômlate,

ma doŋtom miŋ hatôm nôpôm anêŋ ôdônŋ ami.”

²⁷ Ek malê nena avômalô takêŋ iniŋ auk ma thekthek, ma ibi leŋiŋôndônŋ siŋ, lôk ivuliv maleniŋ siŋ.

Ma mi, ma tem nêgê tak esak maleniŋ,

lôk nedañô êndôk leŋiŋôndônŋ, lôk neja ênjêk iniŋ auk

ma tem nede kapôlônŋiŋ liliŋ ek yandum thêlô ba nimbitak mavi.’
Aisaia 6:9-10

* 28:18: Ap 26:31 * 28:19: Ap 25:11 * 28:20: Ap 26:6-7 * 28:22: Ap 24:14

²⁸ “Aêḡ ba noyala katô nena Wapômbêḡ hêv anêḡ abô hathak anêḡ bulubiḡ hadêḡ avômalô loḡ buyaḡ ba tem thêlô neja thô.” ²⁹ [Pol hanaḡ abô êḡ yôv, êḡ ma avômalô Islael etak yani ba i. Ma êkôki hathak anêḡ abô takatu.]*

³⁰ Hatôm sondabêḡ ju ma Pol hamô unyak atu ba yanida hêv vuli ma hawa avômalô takatu ba êlêm ek nêgê yani thô lôk lamavi. ³¹ Ma yani hamiḡ lôklokwaḡ ma kô mi ma hanaḡ abô hathak Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma hadôḡ avômalô hathak Anyô Bêḡ Yisu Kilisi. Ma anyôla miḡ hamiḡ yani loḡ siḡ ami.

---

* **28:29:** Nê lôkauk vi lenḡḡhabi nena abô 28:29, ma Luk da miḡ hato ami, ma anyôla hato haveḡ yam.

Kapya atu ba Pol hatô hi Lom Abô môñ

Pol hamô Kolin menâ Senklia la ma hatô kapya êntêk hadêñ avômalô êvhaviñ takatu ba êmô Lom. Yani da miñ bôk hi Lom ami. Lôk aposel la miñ hamô haviñ thêlô ek êndôñ i ami. Thêlô bêñ anôñ ma ñê loñ buyañ, ma doho intu ñê Israe. Pol anêñ auk nena tem ni Lom ek êñjê thêlô, ma doñtom môñ ma enja avômalô Kolin lo Masedonia iniñ da takatu ba êv ek nê avômalô êvhaviñ anêñ Jelusalem takatu ba bôm bêñ hapôm i ba ewa malaiñ sa am. Ba intu hatô ek injik thô nena tem ni ek êñjê thêlô vêm ma ni Spen ek enañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi êndêñ i. Thêlô ma ñê daluk ba miñ bôk elañô abô dokte hathak Yisu ami.

Ma hatô kapya êntêk ek hanañ bêñ halêm yaiñ hathak Wapômbêñ anêñ loñôndê atu ba hadum ba avômalô ibitak thêthôñ hathak iniñ êvhaviñ. Ma hadum ek enañ bêñ nena aisê ba avômalô Israe bêñ anôñ êvôliñ dômiñ hadêñ Yisu. Hato nena emben yam ka tem avômalô Israe bêñ anôñ nedañô Yisu anêñ abô ba nesopa.

Hato kapya êntêk hadêñ 57 AD la.

Pol hatô anêñ lamavi hadêñ avômalô Lom

¹ *Ya Pol, Yisu Kilisi anêñ anyô ku, yahato kapya êntêk. Wapômbêñ bôk halam ya ek yambitak aposel ma hatak ya ek yanañ anêñ Abô Mavi êñ bêñ. ² *Abô Mavi êñ ma bôk habutin ek nê ba anêñ plopet bôk enañ bêñ hêk kapya mathen atu. ³ Abô Mavi êñ ma hanañ hathak anêñ Nakaduñ atu ba halêm pik hatôm anyô ba habitak anêñ Kiñ Devit anêñ thalalen. ⁴ Wapômbêñ hik yani liñ hêk ñama ba hathak Lovak Mathen hik yani thô nena Wapômbêñ Nakaduñ Lôklokwan.

Yani ma Yisu Kilisi, alalôaniñ Anyô Bêñ. ⁵ *Hathak yani, Wapômbêñ habi anêñ wapôm sam hadêñ yêlô ba hadum yêlô abitak anêñ aposel ek nandom avômalô loñ buyañ lôkthô ek nêñemimbiñ ba nesopa yani ek nêñem athêñ bêñ êndêñ yani. ⁶ Ma halam môlô aêñ iyom ek numbitak Yisu Kilisi anêñ imbiñ.

⁷ *Yahato kapya êntêk hadêñ môlô takatu ba Wapômbêñ lahaviñ anêñ Lom. Yani halam môlô ek numbitak anêñ avômalô mathen. Alalôaniñ Kamik Wapômbêñ lôk Anyô Bêñ Yisu Kilisi iniñ wapôm lôk labali êmô imbiñ môlô.

Pol lahaviñ êñjê avômalô Lom

⁸ Abô takatu ba yahadum ek yanañ êmôñ ma avômalô pik bêñ êntêk lôkthô enañ hathak unim ôêvhaviñ. Ba intu yalenñhabi môlô ba yahêv yalenñmavi hadêñ yenañ Wapômbêñ hathak Yisu Kilisi anêñ athêñ. ⁹ Yahathak yahadum Wapômbêñ anêñ ku lôk yakapôlôñ lôkthô ba intu yahanañ Abô Mavi hathak Nakaduñ bêñ. Ma yanida hayala nena yahathak yahaten mek velelevele ek môlô ¹⁰ *ma miñ yalenñpaliñ ami. Bôk yahaten mek bôbô ba yahanañ hik anêñ lahaviñ liñ hatôm êpôm loñôndê te ek yasôk yangê môlô mena mi e? ¹¹ Yahêk lêlê ek yangê môlô ek yanêñ môlô Lovak Mathen anêñ mek mavi doho ek embatho môlônim ôêvhaviñ loñ. ¹² Ek batu môlônim ôêvhaviñ embatho yenañ loñ ma yenañ embatho môlônim loñ. ¹³ *Aiyañ thêlô, noyala katô nena wak bêñ anôñ yalenñhabi yasôk yangê môlô, ma doñtom nôñ lomaloma habitak ba havasiñ ya. Yahadum ku lomaloma haviñ avômalô loñ buyañ ba yahayê ku takêñ anêñ anôñ habitak. Ba intu yalenñhaviñ yasôk ek yandum ku imbiñ môlô ek anêñ anôñ imbitak aêñ iyom. ¹⁴ Wapômbêñ hêv ku hadêñ ya ek yanañ anêñ Abô Mavi êndêñ

* 1:1: Ap 9:15 * 1:2: Lom 16:25-26 * 1:5: Ap 26:16-18; Gal 2:7-9 * 1:7: Nam 6:25-26

* 1:10: Ap 19:21; Lom 15:23 * 1:13: Ap 19:21

avômalô sapêḡ, avômalô ḡgwêk lôk avômalô alonaḡ, ma ḡê lôkauk lôk ḡê thôḡôthôḡ. Ba intu miḡ hatôm yatak ku êḡ ami. ¹⁵ Aêḡ ba yahapôviḡ ya ek yanaḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi êndêḡ môlô avômalô Lom imbiḡ.

Abô Mavi ma Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ

¹⁶ *Abô Mavi ma Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ ek nêḡ avômalô sapêḡ atu ba êvhaviḡ bulubiḡ. Ba intu ya miḡ mama ek yanaḡ abô êḡ bêḡ ami. Môḡ ma hêv avômalô Israeḡ bulubiḡ vêḡ ma avômalô loḡ buyaḡ. ¹⁷ *Abô Mavi êḡ intu hik Wapômbêḡ anêḡ loḡôndê atu ba endam avômalô nena thêthôḡ thô. Loḡôndê êḡ ma êvhaviḡ iyom, ma miḡ loḡôndê yaḡ hêk ek nimbitak thêthôḡ êḡjêk Wapômbêḡ ma ami. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba êvhaviḡ Wapômbêḡ, ma tem endam i nena avômalô thêthôḡ ek nêḡ môlô lôkmala.”

Habakuk 2:4

Avômalô sapêḡ êvôliḡ dômiḡ hadêḡ Wapômbêḡ

¹⁸ Wapômbêḡ leḡ lêk hik anêḡ lamaniḡ thô hadêḡ avômalô lôkthô atu ba êvôliḡ dômiḡ hadêḡ yani ba idum kambom lomalom. Iniḡ kambom takêḡ intu haluviḡ abô avanôḡ. ¹⁹ *Bôk Wapômbêḡ hik auk anôḡ hathak yanida thô hadêḡ avômalô sapêḡ ba intu bôk eyala yôv hêk kapôlôḡiḡ. ²⁰ *Anyôla miḡ hatôm êḡjê Wapômbêḡ esak ma ami. Ma doḡtom yani hapesaḡ pik lo leḡ ma hathak nôḡ takêḡ, thêlô hatôm neyala nena yani ma yaḡda ek malê nena yani ma Wapômbêḡ. Ma anêḡ lôklokwaḡ bôk hamô bô ba tem êḡmô êtôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. Aêḡ ba avômalô lôkthô bôk eyala yôv, ba miḡ hatôm nesavuthiḡ ba nenaḡ nena êthôḡ Wapômbêḡ ami. ²¹ *Avanôḡ, thêlô bôk eyala Wapômbêḡ ma doḡtom miḡ êbô anêḡ athêḡ lôk êv leḡiḡmavi hadêḡ

yani ami. Mi, iniḡ auk hi mayaliv ba êtôm ḡê molo ba intu momaḡiniḡ havalonḡ iniḡ auk molo êḡ loḡ denaḡ.

²² *Thêlô esoḡ nena thêlô ma ḡê lôkauk bêḡ ma doḡtom mi, thêlô lôkthô ibitak ḡê molo. ²³ *Ba intu miḡ êv yeḡ hadêḡ Wapômbêḡ lôkmaḡiḡ atu ida hamô aêḡ ami. Mi, êv yeḡ hadêḡ dahô takatu ba epesaḡ hatôm ḡê pik takatu ba êḡmô vauna lôk menak ma alim lôk umya.

²⁴ Aêḡ ba Wapômbêḡ hatak thêlô ek nindum sek lôḡḡôlôḡ lomalom hatôm iniḡ thethaḡak habi alak ba intu thêlô êv mama hadêḡ thêlôda leḡviḡkupik. ²⁵ Thêlô êdô neja auk anôḡ esak Wapômbêḡ ba ethavuthiḡ hathak abôyaḡ. Ma êv yeḡ hadêḡ nôḡ takatu ba Wapômbêḡ hapesaḡ ba idum iniḡ ku, ma nôḡkama lôkthô anêḡ alaḡ atu ba hapesaḡ ma mi. Wapômbêḡ êḡ intu nambô wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

²⁶ Aêḡ ba Wapômbêḡ hatak thêlô ek nesopa iniḡ thethaḡak mama takêḡ. Ba intu iniḡ avi êdô auk mavi atu nêḡjêk imbiḡ anyô ma êwê hathak auk lokbaḡ. ²⁷ *Ma anyô aêḡ iyom êdô auk mavi nêḡjêk imbiḡ avi ba iniḡ thethaḡak haliiḡ i ek nêndêḡ i. Ba intu idum nôḡ mama bêḡ hathak anyô yaḡ ba ewa kambom êḡ anêḡ vuli viyaḡ hathak thêlôda leḡviḡkupik.

²⁸ Thêlô êdô neyala Wapômbêḡ ba intu hatak i ek nesopa iniḡ auk ôvathak takêḡ ek nindum nôḡ takatu ba miḡ mavi ami. ²⁹ Thêlô kapôlôḡiḡ putup hathak kambom lomalom lôk lokbaḡ ma palonḡ lôk leḡiḡdaḡ. Ma maleḡkilik lôk nijik anyô vônô ma nijik vovak ma abôyaḡ lôk ewa auk kambom hathak anyô vi. Ma etatale avômalô ³⁰ lôk enaḡ abôma hathak anyô yaḡ. Ma êpôlik ek Wapômbêḡ, ma epek hathak avômalô vi, ma leḡiḡhabi nena thêlôda iyom intu mavi. Ma ethak ebam thêlôda, ma êbôlêḡ kambom lukmuk lomalom

* **1:16:** Mak 8:38; Ap 13:46; 1Ko 1:18-24 * **1:17:** Lom 3:21-22 * **1:19:** Ap 14:15-17; 17:24-28

* **1:20:** Jop 12:7-9; Sng 19:1 * **1:21:** Ep 4:17-18 * **1:22:** Jer 10:14; 1Ko 1:20 * **1:23:** Lo 4:15-19;

Sng 106:20 * **1:27:** Wkp 18:22; 20:13; 1Ko 6:9

ek nindum, ma miñ êwê taluvi lo lami iniñ abô vibiñ ami. ³¹ Thêlô ma nê auk mi, lôk miñ esopa iniñ abô ami, ma leñiñhaviñ mi, lôk miñ ethak êv kapôlôñiñ ami. ³² Thêlô eyala abô thêthôñ takatu ba Wapômbêñ bôk hanañ nena nê takatu ba idum nôm takêñ tem nêpôm ñama. Ma donjom idum havôhi thêthô lôk leñiñmavi ek vi atu ba idum nôm takêñ haviñ.

2

Wapômbêñ anêñ hadum abô ma thêthôñ

¹ *Môlô doho lêk lemimhabi nena, “Avanôñ biñ, avômalô takêñ ma nê kambom.” Ma donjom yahanañ nena môlô ma nê kambom aêñ iyom ba intu môlô bônôñ. Otatale thêlô ma hatôm otatale amda ek malê nena môlô udum hatôm atu ba thêlô idum. ² Wapômbêñ halanô abô, êñ ma hêv malaiñ hadêñ avômalô takatu ba idum kambom. Ma alalô ayala nena yani hayala nômkama sapêñ ba intu anêñ hadum abô ma thêthôñ iyom. ³ Ma tem endanô iniñ abô ba nê malaiñ êndêñ i esak iniñ kambom. Ma môlô udum kambom aêñ iyom ba osoñ nena tem miñ endanô môlônim abô ba nê malaiñ êndêñ môlô imbiñ ami e? Mi. ⁴ *Wapômbêñ hadum mavi anôñ hathak alalô ba intu hamô malinçaô ba miñ hêv kambom anêñ vuli viyañ kethêñ ami. Hoson nena êñ ma nôm oyañ e? Miñ hoyala nena Wapômbêñ hadum mavi êñ ek hêv thalek hêk ek môlô node kapôlômim liliñ ba nosopa yani ami e?

⁵ Ma donjom môlônim auk ma thek-thek kambom ba miñ ole kapôlômim liliñ ami. Aêñ ba môlô usup Wapômbêñ anêñ lamaniñ hathak amda ba tem êpôm môlô êndêñ anêñ waklavôñ endanô abô. Wak êñ ma anêñ lamaniñ atu ba thêthôñ tem êlêm yaiñ. ⁶ *Ma tem nê anyô tomtom iniñ vuli êtôm nôm takatu ba bôk idum. ⁷ Nê takatu ba idum mavi

havôhi thêthô ek neja lôkmanjiñ lôk athêñ bêñ ma lôkmala atu ba anêñ dañ mi ma Wapômbêñ tem nê lôkmala atu ba nê mô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ êndêñ i. ⁸ *Ma donjom nê takatu ba idum palon lôk êpôlik hathak abô avanôñ ma idum kambom thêthô ma tem nêpôm Wapômbêñ anêñ lamaniñ lôk vovañ. ⁹ Avanôñ biñ, avômalô lôkthô atu ba idum kambom thêthô ma Wapômbêñ tem nê malaiñ lôk vovañ êndêñ i, avômalô Israe el êmôñ ma avômalô lon buyañ nemben yam. ¹⁰ Ma donjom avômalô lôkthô atu ba idum mavi ma tem neja lôkmanjiñ lôk athêñ bêñ ma kapôlôñiñ êñjêk yaô, avômalô Israe el êmôñ ma avômalô lon buyañ nemben yam. ¹¹ Ek malê nena Wapômbêñ hadum kobom donjom hadêñ avômalô lôkthô, avômalô Israe el lôk avômalô lon buyañ haviñ.

¹² Avômalô lon buyañ idum kambom ma tem Wapômbêñ indum abô ba nê vovañ êndêñ i. Thêlô miñ eyala Mose anêñ balabuñ ami ba intu Wapômbêñ tem miñ enja balabuñ êñ ba indum abô ek i ami. Aêñ iyom ma avômalô Israe el idum kambom ma tem Wapômbêñ indum abô ba nê vovañ êndêñ i. Thêlô eyala Mose anêñ balabuñ ba intu tem Wapômbêñ enja balabuñ êñ ba indum abô ek i. ¹³ Ek malê nena nê takatu ba elanô abô balabuñ ma miñ êwê vibiñ ami ma Wapômbêñ miñ halam i nena nê thêthôñ ami. Mi, nê takatu ba êwê vibiñ iyom, intu Wapômbêñ halam i nena nê thêthôñ. ¹⁴ *Avômalô lon buyañ miñ eyala Mose anêñ abô balabuñ ami, ma donjom doho esopa abô balabuñ êñ vi hathak ida iniñ leñiñhabi. Ba intu hik thô nena eyala malê atu ba mavi lo kambom. ¹⁵ Aêñ ba iniñ kobom hik thô nena eyala Wapômbêñ anêñ balabuñ hêk kapôlôñiñ. Ma wak doho ma iniñ auk hanañ thêlôda bêñ, ma wak doho ma iniñ auk hanañ nena thêlô idum mavi. ¹⁶ Nôm takêñ tem imbitak êndêñ waklavôñ atu ba

* 2:1: Mat 7:1-2; Jon 8:7 * 2:4: Ep 1:7; 2Pi 3:15

* 2:8: 2Te 1:8 * 2:14: Ap 10:35

* 2:6: Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 16:27; 2Ko 5:10

Wapômbêḅ hatak ek Yisu Kilisi endanô abô. Ma tem indum abô esak avômalô iniḅ auk loḅ kapô. Abô Mavi atu ba yahananḅ intu hananḅ aêḅ.

Avômalô Israeḅ lôk abô balabuḅ

17 Môlô vi olam am nena Israeḅ. Môlô lemimhabi nena owa Mose anêḅ abô balabuḅ ba intu Wapômbêḅ tem enja môlô thô. Lôk obam am nena, “Yêlô ma Wapômbêḅ anêḅ avômalô.” 18 Ma Wapômbêḅ anêḅ abô bôk hadôḅ môlô ba intu oyala malêla takatu ba Wapômbêḅ lahaviḅ ma malêla takatu ba mavi anôḅ. 19-20 *Ma môlô lemimhabi nena abô balabuḅ ma môlô unim ba oyala auk lôk abô avanôḅ sapêḅ. Ba intu lemimhabi nena hatôm nondom ḅê maleḅḅḅ pusip lôk nôḅêḅ deda êḅdêḅ avômalô takatu ba êḅmô momaḅḅḅḅḅḅ lôk uḅḅḅḅḅ auk thô ek avômalô auk thôḅḅḅḅḅḅ lôk auk pulusik e?

21 *Avanôḅ, ôdôḅ avômalô vi, ma aisê ka miḅ ḅdôḅ amda ami? Ma onanḅ nena avômalô miḅ neja vani ami. Ma môlôda? 22 Ma onanḅ nena miḅ nindum sek imbiḅ anyô yan yanavi ami, ma môlôda udum mena mi e? Ma ôdô ḅḅôk, ma doḅtom owa iniḅ nôḅkama vani hayô iniḅ malak mathêḅ e? 23 Ma obam am hathak abô balabuḅ ma doḅtom ôḅmô lu êḅ ma hatôm otauviḅ Wapômbêḅ anêḅ athêḅ. 24 Hatôm bôk eto nena, “Môlô Israeḅ udum kambom ba intu avômalô loḅ buyanḅ enanḅ abôma hathak Wapômbêḅ anêḅ athêḅ.” *Aisaia 52:5*

25 Môlô osopa balabuḅ, êḅ ma tabô neḅḅḅḅ anyô iniḅ kupik ma nôḅ mavi. Ma doḅtom ôḅmô balabuḅ lu, êḅ ma ubitak hatôm ḅê takatu ba miḅ enḅḅḅḅ iniḅ kupik ami. 26 *Ma aêḅ iyom ma ḅê takatu ba miḅ enḅḅḅḅ iniḅ kupik ami ma doḅtom esopa balabuḅ, êḅ ma Wapômbêḅ tem êḅḅê i êḅtôm ḅê enḅḅḅḅ kupik haviḅ. 27 Avanôḅ, môlô avômalô Israeḅ owa Wapômbêḅ anêḅ kapy

balabuḅ ba enḅḅḅḅ unim kupik vê. Ma doḅtom ôḅmô balabuḅ lu ba avômalô loḅ buyanḅ takatu ba miḅ enḅḅḅḅ iniḅ kupik vê ami ma esopa abô balabuḅ tem nenanḅ môlônim kambom bêḅ. 28-29 *Ôpatu ba habitak anêḅ Israeḅ ba enḅḅḅḅ anêḅ kupik vê, ma doḅtom kapô lôk auk miḅ hamô haviḅ Wapômbêḅ ami, miḅ Israeḅ anôḅ ami. Mi, Israeḅ anôḅ ma ôpatu ba anêḅ kapô hamô haviḅ Wapômbêḅ. Ma tabô enḅḅḅḅ kupik anôḅ ma miḅ kupik viyaiḅ hatôm balabuḅ hananḅ ami. Mi, tabô enḅḅḅḅ kupik anôḅ ma Lovak Mathêḅ da hanḅḅḅḅ tabô êḅ hêk anyô kapô. Ôpêḅ ma avômalô miḅ ebam ami. Mi, Wapômbêḅ da habam yani.

3

Kobom kambom miḅ hatôm indum ba Wapômbêḅ etak anêḅ balabuḅ ami

1 Aêḅ ba malê mavi te intu hêk ek avômalô Israeḅ? Ma enḅḅḅḅ kupik, ma malê mavi te tem êḅpôm i? 2 Mavi lomaloma bêḅ anôḅ hêk! Nôm môḅ ma Wapômbêḅ bôk hêv anêḅ abô halôk thêlô bahenḅḅ ek neyabiḅ.

3 Ma doḅtom ḅê Israeḅ doho miḅ êv haviḅ ami. Ba intu nôḅ êḅ hatôm indum ba Wapômbêḅ etak anêḅ balabuḅ e? 4 Mi anôḅ! Avômalô lôkthô ma avômalô abôyanḅ, ma doḅtom Wapômbêḅ da hananḅ abô avanôḅ ba hasopa anêḅ abô iyom. Hatôm bôk eto nena,

“Abô takatu ba honanḅ, ma tem nêḅê nena abô avanôḅ iyom.

Ma avômalô idum abô ek o, ma tem ôḅmô i lu.” *Kapy Yêḅ 51:4*

5 Yêlôaniḅ kambom hik Wapômbêḅ anêḅ thêthôḅ thô halêḅ yaiḅ. Aêḅ ba avômalô pik doho enanḅ nena, “Wapômbêḅ hik anêḅ lamanḅḅ thô ba hêv vovanḅ viyanḅ hathak yêlôaniḅ kambom, êḅ ma hadum kambom.”

6 Êḅ ma lokbanḅ! Wapômbêḅ miḅ thêthôḅ ami, ma tem indum abô

* 2:19-20: 2Ti 3:5 * 2:21: Mat 23:3-4 * 2:26: Gal 5:6 * 2:28-29: Lo 30:6; Kol 2:11

thêthôn aisê esak avômalô pik sapêḡ?
 7 Ma anyôla tem enaḡ nena, “Yenaḡ abôyaḡ hik thô nena Wapômbêḡ anêḡ abô ma avanônḡ ba nanêm athêḡ lôkmaḡḡiḡ êndêḡ yani. Ma donḡtom, aisê ka Wapômbêḡ hayê ya nena anyô kambom ba hanaḡ ya bêḡ?” 8 Abô êḡ ma hatôm abô kambom atu ba bôk doho enaḡ, “Alalô nandum kambom ek nôḡm mavi imbitak.” Ma avômalô doho esau nena yahananaḡ abô êḡ. Aêḡ ba malaiḡ takatu ba tem êpôm i ma thêthôn.

Anyô thêthôn la miḡ hamô ami

9 *Aêḡ ba alalô nanaḡ aisêḡ Avômalô Israeḡ iyom intu mavi hêk Wapômbêḡ ma, ma avômalô loḡ buyaḡ ma mi e? Mi, bôk yahananaḡ yôḡv nena alalô lôkthô ma amô kambom viḡbiḡ, avômalô Israeḡ lôk avômalô loḡ buyaḡ haviḡ. 10 Hatôm bôk eto nena, “Anyô thêthôn la miḡ hamô ami. Mi anônḡ.

11 Ma anyô lôkauk mavi la miḡ hamô ami. Lôk anyôla miḡ habôlêm Wapômbêḡ ami.

12 Avômalô lôkthô êvôliḡ dômiḡniḡ hadêḡ Wapômbêḡ ba intu ibitak êtôm nôḡm oyaḡ. *Kapya Yêḡ 14:1-3; 53:1-3; Sav 7:20*

Ma miḡ anyôla hadum mavi ami, milôk.

13 Abô takatu ba hale thêlô veḡniḡbôlêk ma ôvpalê hatôm elav anyô ḡama iniḡ lôv abôlêk vê.

Thêlô ethak enaḡ abôyaḡ bêḡ anônḡ hale veḡniḡbôlêk. *Kapya Yêḡ 5:9*

Ma iniḡ abô hatôm umya kambom anêḡ siniḡ. *Kapya Yêḡ 140:3*

14 Wak nômbêḡ intu ma thêlô enaḡ abôma lôk leḡniḡḡaḡa. *Kapya Yêḡ 10:7*

15 Ma elom evenḡ ek nijik anyô vônô.

16 Loḡ takatu ba thêlô i, ma ibuliḡ avômalô ba êv malaiḡ hadêḡ i.

17 Ma êthônḡ bôk lo loḡ nêḡmô labali imbiḡ avômalô vi paliḡ. *Aisaia 59:7-8*

18 Ma miḡ êkô dokte ek Wapômbêḡ ami.” *Kapya Yêḡ 36:1*

19 Alalô bôk ayala yôḡv nena abô balabuḡ takêḡ ma hanaḡ hathak avômalô Israeḡ takatu ba êḡmô balabuḡ viḡbiḡ. Ba intu avômalô Israeḡ lôk avômalô pik sapêḡ bônônḡ iyom hathak Wapômbêḡ hanaḡ iniḡ kambom bêḡ. 20 *Aêḡ ba anyôla miḡ hatôm esopa balabuḡ ba imbitak thêthônḡ êḡḡêk Wapômbêḡ ma ami. Mi, balabuḡ hathak hik alalôaniḡ kambom thô hadêḡ alalôda.

Alalô abitak thêthôn hathak aêvhaviḡ iyom

21 Ma donḡtom lêk Wapômbêḡ hik loḡôndê yaḡda thô hadêḡ alalô ek nambitak thêthônḡ êḡḡêk yani ma. Ma Mose lôk plopet bôk enaḡ hathak loḡôndê êḡ yôḡv. Ma loḡôndê êḡ miḡ hanaḡ hathak nesopa balabuḡ ami. Mi. 22 *Loḡôndê êḡ ma aêntêk. Wapômbêḡ halam avômalô takatu ba êvhaviḡ Yisu Kilisi nena thêthônḡ. Avômalô Israeḡ lôk avômalô loḡ buyaḡ sapêḡ ma imbitak thêthônḡ hathak loḡôndê donḡtom êḡ iyom. 23 Ek malê nena lôkthô idum kambom ba êv yak ba miḡ hatôm nêḡmô lôkmaḡḡiḡ êtôm Wapômbêḡ ami. 24 *Aêḡ ba intu Wapômbêḡ habi anêḡ wapôm sam ba hapesanaḡ loḡôndê ek avômalô nimbitalak thêthônḡ. Hadum aêḡ hathak lôkmala atu ba Yisu Kilisi hêv ek hapole ḡê takatu ba êvhaviḡ iniḡ kambom anêḡ malaiḡ vê. 25 Wapômbêḡ hatak Yisu Kilisi hêk avômalô maleḡniḡ ek ema ba eḡgasô anêḡ thalaleḡ êtôm da ek enja alalôaniḡ kambom anêḡ vovaḡ. Ba intu alalô aêvhaviḡ, êḡ ma Wapômbêḡ tem etak anêḡ lamaniḡ atu hathak alalô. Êḡ ma hik thô nena yani bôk hadum thêthônḡ hathak avômalô takatu ba bôk êḡmô hamônḡ vêḡm ka Kilisi hama hathak a. Thêlô idum kambom, ma miḡ hadum abô ketheḡ ek i ami. Mi, havalonḡ lôkthô iniḡ kambom loḡ aleba hatak hayô

* 3:9: Lom 1:18-2:24; 3:23

* 3:20: Sng 143:2; Lom 7:7; Gal 2:16

* 3:22: Gal 2:16

* 3:24:

hamô Yisu iyom. ²⁶ Ma lêk hik thô nena yanida ma thêthôn ba hapesan lojôndê ek halam avômalô takatu ba êvhaviņ Yisu nena thêthôn.

²⁷ Aêņ ba opalê hatôm embam yanida? Mi anôn, ek malê nena alalô miņ adum ku asopa balabuņ ek nambitak thêthôn ênjêk Wapômbêņ ma ami. Mi, aêvhaviņ iyom. ²⁸ Alalô aêvhaviņ nena ôpatu ba hêvhaviņ iyom intu hamô thêthôn hêk Wapômbêņ ma. Ma ku esopa balabuņ miņ hatôm indum ôpêņ imbitak thêthôn ami. Mi. ²⁹ *Wapômbêņ ma avômalô Israeł iyom iniņ Wapômbêņ e? Mi, yani ma avômalô loņ buyaņ iniņ Wapômbêņ haviņ. ³⁰ *Ek malê nena Wapômbêņ ma doņtom iyom. Ma hik lojôndê doņtom iyom thô ek nambitak thêthôn ênjêk yani ma. Nê takatu ba engothe iniņ kupik ba êvhaviņ ma Wapômbêņ tem endam i nena nê thêthôn. Ma nê takatu ba miņ engothe iniņ kupik ami ba êvhaviņ ma Wapômbêņ tem endam i imbiņ nena nê thêthôn. ³¹ *Lêk aisê? Alalô adum êvhaviņ hi bêņ ma balabuņ tem imbitak êtôm nôm oyaņ e? Mi, êvhaviņ havatho balabuņ loņ.

4

Wapômbêņ halam Ablaham nena anyô thêthôn hathak anêņ hêvhaviņ

¹ Alalô leņiņimbi bumalô Ablaham. Yani hadum aisê ba habitak thêthôn?

² Yani hadum ku ba habitak thêthôn ba intu yani hatôm êmbôi, e? Mi anôn, Wapômbêņ miņ lahabi aêņ ami.

³ *Bôk eto aisê? Eto nena, "Ablaham hêvhaviņ Wapômbêņ ba intu halam yani nena anyô thêthôn." *Môņ Anôn 15:6*

⁴ Anyô te hadum ku ba anêņ anyô bêņ hêv yani vuli, êņ ma nanaņ nena hêv anêņ anyô ku vuli ma miņ nanaņ nena anêņ anyô bêņ hêv anêņ wapôm hadêņ yani ami. ⁵ Ma doņtom anyô miņ hatôm indum ku ek imbitak

thêthôn ami. Mi, hêvhaviņ Wapômbêņ iyom, ma tem Wapômbêņ endam yani nena anyô thêthôn. Wapômbêņ ma ôpatu ba halam nê kambom nena thêthôn. ⁶ Devit bôk hanaņ aêņ iyom hathak avômalô takatu ba miņ idum ku ek nimbatak thêthôn ami, ma Wapômbêņ halam i nena nê thêthôn. Yani hanaņ nena thêlô lêk êmô lôk leņiņmavi ba hatô hathak i nena,

⁷ "Nê takatu ba Wapômbêņ bôk hêv iniņ kambom vê lôk haluviņ iniņ sek, thêlô lêk êmô lôk leņiņmavi.

⁸ Ma nê takatu ba bôk Wapômbêņ lapaliņ iniņ kambom, lêk êmô lôk leņiņmavi." *Kapya Yen 32:1-2*

⁹ Môlônim auk aisê? Mek mavi êņ ma nê Israeł takatu ba engothe kupik iyom iniņ e? Ma nê loņ buyaņ takatu ba miņ engothe kupik ami? Alalô bôk anaņ nena Ablaham hêvhaviņ ba intu halam yani nena anyô thêthôn. ¹⁰ Ma engothe yani kupik vêm ka Wapômbêņ halam yani nena anyô thêthôn e? Mi, bôk halam yani yôv nena anyô thêthôn.

¹¹ *Miņ engothe Ablaham kupik ami denaņ ma hêvhaviņ ba Wapômbêņ halam yani nena anyô thêthôn. Vêm ma Wapômbêņ havak balabuņ neņgothe kupik hatôm tabô ek injik thô nena bôk halam yani nena anyô thêthôn yôv. Aêņ ba Ablaham habitak hatôm Lambô ek nê êvhaviņ takatu ba miņ engothe iniņ kupik ami ek Wapômbêņ endam i nena nê thêthôn. ¹² Ma aêņ iyom ma Ablaham ma nê takatu ba engothe kupik lôk esopa anêņ vaņgwam hathak êvhaviņ iniņ lambô. Iniņ êvhaviņ ma hatôm bumalô Ablaham anêņ ba hêvhaviņ vêm ka engothe anêņ kupik haveņ yam.

¹³ *Wapômbêņ habutiņ abô haviņ Ablaham lôk anêņ limi nena tem nêm pik sapêņ êndêņ i hathak anêņ thêthôn atu ba halêm anêņ hêvhaviņ. Ma miņ hathak anêņ hasopa balabuņ

* **3:29:** Lom 10:12 * **3:30:** Lo 6:4; Gal 3:20
17:10-11 * **4:13:** Stt 17:4-6; 22:17-18; Gal 3:29

* **3:31:** Mat 5:17 * **4:3:** Gal 3:6 * **4:11:** Stt
* **4:14:** Gal 3:18

ami. ¹⁴ *Avômalô esopa abô balabuñ ba ewa nô m atu ba Wapômbêñ habutiñ abô hathak, êñ ma êvhaviñ lêk habitak hatôm nô m oyañ. Ma Wapômbêñ anêñ abô atu ba habutiñ haviñ Ablaham habitak hatôm yavoyav oyañ. ¹⁵ *Ek malê nena balabuñ hathak havôv Wapômbêñ anêñ lamanin halêm hadêñ avômalô takatu ba miñ esopa ami. Balabuñ mi, ma tem namô balabuñ lu aisê?

¹⁶ *Aêñ ba avômalô ewa nô m takatu ba Wapômbêñ habutiñ abô hathak anêñ anôñ hathak iniñ êvhaviñ. Ba intu hathak anêñ wapôm ma Wapômbêñ hadum nô m êñ. Ma Wapômbêñ hik anêñ abô habutiñ haviñ Ablaham loñ hathak anêñ limi sapêñ atu ba êvhaviñ, avômalô Israe l takatu ba bôk ewa anêñ balabuñ lôk avômalô loñ buyañ haviñ. Ba intu yani ma bumalô ek alalô lôkthô. ¹⁷ Hatôm abô atu ba Wapômbêñ bôk hanañ ba eto nena,

“Lêk yahatak o ek umbitak avômalô lodôñlodôñ iniñ lim.” *Môñ Anôñ 17:5*

Abô êñ ma avanôñ hêk Wapômbêñ ma. Ablaham hêvhaviñ yani atu ba hathak hêv lôkmala hadêñ nê ñama ma hathak halam nô mkama takatu ba miñ hamô ami, ma lôkthô ibitak aêñ.

¹⁸ Avômalô sapêñ leññhabi nena nô m êñ miñ hatôm imbitak ami. Ma doñtom Wapômbêñ hik vuliñ leñsawa thô hadêñ yani ba hanañ,

“Anêm libumi tem nimbitak aêñ.” *Môñ Anôñ 15:5*

Ma Ablaham hêvhaviñ ba hêv ma ba intu habitak lodôñlodôñ iniñ lambô.

¹⁹ *Ablaham hayala nena yani anêñ sondabêñ hatôm 100 ba lêk liñkupik hayalôv. Ma Sala liñkupik bôk hayalôv aêñ iyom. Ma doñtom nô m êñ miñ hatauviñ anêñ hêvhaviñ ami. Mi, havalon loñ lôklokwañ. ²⁰ Ma miñ hawa auk ju hathak abô atu ba Wapômbêñ havak haviñ yani ami. Mi, anêñ hêvhaviñ halumbak bêñ ba hêv

athêñ lôkmañgiñ hadêñ Wapômbêñ. ²¹ Yani hayala yôv nena Wapômbêñ hatôm indum êtôm atu ba bôk habutiñ. ²² Ba intu

“Wapômbêñ halam yani nena anyô thêthôñ.” *Môñ Anôñ 15:6*

²³⁻²⁴ Ma abô atu ba eto nena “halam yani nena anyô thêthôñ,” miñ hathak Ablaham iyom ami. Mi, eto hathak alalô takatu ba êvhaviñ Wapômbêñ atu ba hik alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu liñ hêk ñama. Ba intu halam alalô lôkthô atu ba aêvhaviñ nena nê thêthôñ.

²⁵ *Yisu êñ intu Wapômbêñ hatak ek ema esak alalôaniñ kambom ma hik liñ hathak loñbô ek êpôpêk loñôndê ek alalô nambitak thêthôñ.

5

Alalô lêk amô labali haviñ Wapômbêñ

¹ Alalô aêvhaviñ ba Wapômbêñ halam alalô nena avômalô thêthôñ. Aêñ ba lêk amô labali haviñ Wapômbêñ hathak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi.

² Hathak aêvhaviñ ma yani hawa alalô ba hadô hamô Wapômbêñ anêñ wapôm kapô atu ba êntêk lêk amô. Ma alalô aêv maleñiñ lôk leññmavi ek namô Wapômbêñ anêñ lôkmañgiñ kapô. ³ *Ma aêñ iyom ma alalô leññmavi esak malaiñ takatu ba hapôm alalô ek malê nena alalô bôk ayala nena malaiñ takêñ tem indum ba alalô namiñ lôklokwañ.

⁴ Ma amiñ lôklokwañ, êñ ma hik thô nena alalô amô malaiñ takêñ lu. Ma amô malaiñ takêñ lu, êñ ma havatho alalô loñ ek nanêm maleñiñ. ⁵ Ma aêv maleñiñ êñ miñ hatôm indum alalô kapôlôñiñ malaiñ ami. Mi, Wapômbêñ bôk hangasô anêñ lahaviñ halôk alalô kapôlôñiñ hathak anêñ Lovak Mathen atu ba hêv hadêñ alalô.

⁶ Nodañô. Bôk alalô lokwañ mi ba apôlik hathak Wapômbêñ ma hadêñ anêñ waklavôñ atu ba yanida hatak ma hêv Yisu halêm ba hama hathak alalô. ⁷ Hatôm anyôla ema ek enja

* **4:15:** Lom 3:20; 5:13 * **4:16:** Gal 3:7 * **4:19:** Stt 17:17 * **4:25:** Ais 53:4-5 * **5:3:** Jem 1:2-3; 1Pi 1:5-7

anyô thêthôn̄ yan̄ anê̄n̄ lōn̄ e? Injo, betha wakla intu anyô yan̄ hêv̄ anê̄n̄ lôkmala ek nê̄m̄ anyô mavi yan̄ sa la. ⁸ *Ma dōntom Wapômbê̄n̄ hik anê̄n̄ lahavīn̄ alalô thô aê̄ntêk. Alalô adum kambom denān̄ ma Kilisi hêv̄ anê̄n̄ lôkmala ba hama ek alalô. ⁹ *Ma lêk Wapômbê̄n̄ halam alalô nena thêthôn̄ hathak Yisu anê̄n̄ thalalen̄. Aê̄n̄ ba intu nayala nena hathak yani ma tem nê̄m̄ alalô vê ê̄njêk anê̄n̄ lamanin̄. ¹⁰ Sêbôk ma alalô lôk Wapômbê̄n̄ apôlik hathak i, ê̄n̄ ma hapesān̄ abô havīn̄ alalô hathak Nakadūn̄ anê̄n̄ n̄ama ek nambitak anê̄n̄ nê̄ môlô. Ma lêk alalô ma anê̄n̄ nê̄ môlô ba intu ayala katô nena tem nê̄m̄ alalô bulubīn̄ esak anê̄n̄ lôkmala. ¹¹ Ma nô̄m̄ mavi yan̄ ma aê̄ntêk. Hathak Anyô Bê̄n̄ Yisu Kilisi ma alalô abitak Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ nê̄ môlô ba intu alalô athak len̄j̄n̄mavi anô̄n̄ hathak Wapômbê̄n̄.

Nama halêm anê̄n̄ Adam ma lôkmala halêm anê̄n̄ Kilisi

¹² *Kambom halêm pik hathak anyô dōntom iyom ma n̄ama halêm pik hathak kambom. Avômalô pik lôkthô idum kambom ba intu n̄ama hapôm sapê̄n̄. ¹³ *Abô balabūn̄ mi denān̄ ma kambom bôk hamô pik yôv̄. Ma Wapômbê̄n̄ mīn̄ hakatūn̄ avômalô inīn̄ kambom tomtom ami ek malê̄ nena balabūn̄ mi denān̄. ¹⁴ Avômalô takatu ba even̄ Adam yam ba hi hayô waklavô̄n̄ Wapômbê̄n̄ hêv̄ balabūn̄ hadê̄n̄ Mose ma mīn̄ ê̄mô balabūn̄ lu hatôm Adam ami. Ek malê̄ nena thêlô mīn̄ ê̄mô balabūn̄ kapô ami. Ma dōntom n̄ama hayabīn̄ thêlô sapê̄n̄.

Ma Adam ma hatôm anyô yan̄ atu ba havēn̄ yam anê̄n̄ dahô. ¹⁵ Adam ma anyô dōntom, ma dōntom hamô Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ balabūn̄ lu ba avômalô bê̄n̄ anô̄n̄ ema. Ma Yisu Kilisi, yani ma anyô dōntom aê̄n̄ iyom. Ma dōntom hathak yani anê̄n̄ wapôm ma Wapômbê̄n̄ habi anê̄n̄ wapôm

ma hêv̄ līnsīn̄ ek hêv̄ nô̄m̄ mavi hadê̄n̄ avômalô bê̄n̄ anô̄n̄. Ba intu wapôm atu ba Wapômbê̄n̄ hêv̄ ma mīn̄ hatôm kambom atu ba Adam hadum ami. ¹⁶ Avanô̄n̄ bīn̄, wapôm ê̄n̄ lôk kambom ê̄n̄ inīn̄ anô̄n̄ ma yan̄da yan̄da. Kambom anê̄n̄ anô̄n̄ ma aê̄ntêk, Wapômbê̄n̄ hadum abô ba hik kambom ê̄n̄ anê̄n̄ malaīn̄ thô. Ma wapôm anê̄n̄ anô̄n̄ ma aê̄ntêk, hadum nê̄ takatu ba idum kambom lomaloma ibitak thêthôn̄. ¹⁷ Anyô dōntom hadum kambom ba intu n̄ama hayabīn̄ avômalô pik sapê̄n̄ hathak anê̄n̄ kambom. Ma dōntom Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ wapôm ma hamô vulīn̄ ek n̄ama ba intu avômalô takatu ba ewa Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ wapôm atu ba hêv̄ līnsīn̄ tem nimb̄itak thêthôn̄. Thêlô tem lovak ek kambom lo n̄ama ma nê̄mô lôkmala ê̄tôm kīn̄ esak anyô dōntom, ôpê̄n̄ ma Yisu Kilisi.

¹⁸ *Aê̄n̄ iyom ma anyô te hadum kambom te ba intu Wapômbê̄n̄ hadum abô hathak avômalô sapê̄n̄ ba hik inīn̄ malaīn̄ thô. Ma dōntom anyô yan̄ hadum nô̄m̄ thêthôn̄ yan̄ ba intu Wapômbê̄n̄ halam alalô sapê̄n̄ nena thêthôn̄ ba hêv̄ lôkmala hadê̄n̄ alalô. ¹⁹ *Avanô̄n̄, anyô te anê̄n̄ lê̄ndô̄n̄ kô̄tôn̄ hadum avômalô bê̄n̄ anô̄n̄ ibitak nê̄ idum kambom. Ma dōntom anyô yan̄ anê̄n̄ halānô̄ abô hadum avômalô bê̄n̄ anô̄n̄ ibitak thêthôn̄ hêk Wapômbê̄n̄ ma.

²⁰ Wapômbê̄n̄ hêv̄ balabūn̄ ek avômalô neyala nena thêlôn̄īn̄ kambom ma nô̄m̄ kambom anô̄n̄. Ma dōntom inīn̄ kambom habitak bê̄n̄ anô̄n̄, ê̄n̄ ma Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ wapôm halumbak hi ba hi. ²¹ *Sêbôk ma kambom hathak hayabīn̄ avômalô lôkthô ba hêv̄ n̄ama. Ma dōntom lêk ma Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ wapôm hayabīn̄ alalô ba halam alalô nena thêthôn̄ ek nê̄m̄ lôkmala atu ba tem ê̄mô ê̄tôm wak nô̄mbê̄n̄ intu sapê̄n̄ hathak alalôanīn̄ Anyô Bê̄n̄ Yisu Kilisi anê̄n̄ athê̄n̄.

* 5:8: Jon 3:16; 1Jon 4:10 * 5:9: Lom 1:18; 2:5; Ep 2:3-5 * 5:12: Stt 3:6; Lom 6:23 * 5:13: Lom 4:15 * 5:18: 1Ko 15:22 * 5:19: Ais 53:11 * 5:21: Lom 6:23

6

Kambom anêḡ lôklokwaḡ lêk hêv yak

¹ Mólônim auk aisê? Bôk yahato yôv nena avômalô idum kambom bêḡ anôḡ, êḡ ma Wapômbêḡ anêḡ wapôm tem indumbak ni ba ni. Aêḡ ba mavi ek alalô nandum kambom lomalama ek Wapômbêḡ anêḡ wapôm indumbak ni ba ni e? ² Mi anôḡ! Alalô bôk atôm ḡê ḡama ek kambom anêḡ lôklokwaḡ miḡ êmbôv alalô ami ba intu hatôm nandum kambom thêthô e? Mi. ³ *Alalô takatu ba athik ḡaḡ lôk athak doḡtom haviḡ Yisu Kilisi bôk athik hathak anêḡ ḡama haviḡ. Lemimpaliḡ e? ⁴ *Ba intu athik ḡaḡ, êḡ ma hatôm alalô ama ba elav haviḡ Kilisi. Ma hathak ôdôḡ êḡ ma Wapômbêḡ atu ba bôk hik Kilisi liḡ hêk ḡama hathak anêḡ lôklokwaḡ lôkmaḡḡiḡ lêk hadum aêḡ hadêḡ alalô ek namô imbiḡ lôkmala lukmuk êḡ.

⁵ Alalô bôk athak doḡtom aviḡ Kilisi lôk anêḡ ḡama yôv ba intu avanôḡ biḡ nena tem nasak doḡtom imbiḡ anêḡ haviyô aêḡ iyom. ⁶ *Alalô nayala nena alalôaniḡ kapôlôḡiḡ bô bôk ik vônô hathak a haviḡ yani ek kambom anêḡ lôklokwaḡ miḡ hatôm eyabiḡ alalô esak loḡbô ami. Ba intu kambom ma miḡ lêk alalôaniḡ alaḡ ami. ⁷ Ek malê nena ôpatu ba bôk hama yôv haviḡ Kilisi ma miḡ hamô kambom anêḡ lôklokwaḡ vibiiḡ ami.

⁸ Avanôḡ biḡ nena alalô bôk ama yôv haviḡ Kilisi ba intu ayala nena tem namô lôkmala imbiḡ yani. ⁹ Kilisi hama vêm ma Wapômbêḡ hik yani liḡ ba intu alalô nayala nena yani miḡ hatôm ema esak loḡbô ami. ḡama anêḡ lôklokwaḡ ma lêk nôm oyaḡ ek yani. ¹⁰ Yani hama bôlôḡ te iyom ek imbuliḡ kambom anêḡ lôklokwaḡ. Ma lêk hamô lôkmala ek nêm athêḡ lôkmaḡḡiḡ êndêḡ Wapômbêḡ. ¹¹ *Aêḡ iyom lemimimbi nena lêk atak kambom hatôm ḡê ḡama ma amô lôkmala haviḡ Kilisi ek

nanêm athêḡ bêḡ êndêḡ Wapômbêḡ. ¹² *Ba intu miḡ notak kambom ek eyabiḡ lemvimkupik ba nosopa anêḡ thethaḡak ami. ¹³ *Wapômbêḡ bôk hik mólô liḡ hêk ḡama ba ômô lôkmala. Ba intu nônêm amda lôk unim kupik lôbôlôbô sapêḡ êndêḡ Wapômbêḡ ek nindum ku takatu ba thêthôḡ. Ma miḡ notak lemvimkupik bula ek indum kambom anêḡ ku ami. ¹⁴ *Mólô ômô Wapômbêḡ anêḡ wapôm kapô ma miḡ ômô balabuḡ vibiiḡ ami. Ba intu kambom miḡ mólônim anyô bêḡ hathak loḡbô ami.

Thêthôḡ ma alalôaniḡ alaḡ

¹⁵ Lemimhabi aisê? Alalô amô Wapômbêḡ anêḡ wapôm kapô ma miḡ amô balabuḡ vibiiḡ ami. Ba intu hatôm nandum kambom thêthô e? Mi anôḡ. ¹⁶ *Ôpatu ba olaḡô anêḡ abô ba osopa, êḡ ma hatôm mólônim anyô bêḡ. Ba osopa kambom, êḡ ma kambom hatôm mólônim anyô bêḡ ba tem endom mólô ni ḡama. Ma aêḡ iyom ma olaḡô Wapômbêḡ anêḡ abô ba osopa, êḡ ma hatôm mólônim anyô bêḡ ba tem indum ba mólô numbitak avômalô thêthôḡ. ¹⁷ Sêbôk ma kambom ma mólônim alaḡ, ma doḡtom Wapômbêḡ hatak mólô hamô abô avanôḡ vibiiḡ ba lêk mólô ôêv kapôlômim ek olaḡô abô êḡ ba osopa. Hathak nôm êḡ ma nanêm leḡiḡmavi êndêḡ Wapômbêḡ. ¹⁸ Kilisi bôk hêv mólô vê hêk kambom, mólônim alaḡ bô. Ma thêthôḡ lêk habitak mólônim alaḡ lukmuk. ¹⁹ Auk êḡ ma malaiḡ ek mólô avômalô pik noyala ba intu yahêv liliḡ hathak auk pik. Sêbôk ma mólô ôêv lemvimkupik bula ek loḡḡôlôḡ imbitak mólônim alaḡ ek kambom indumbak ni ba ni. Ma doḡtom lêk ma nônêm lemvimkupik lôkthô ek thêthôḡ imbitak mólônim alaḡ ek êmbôv mólô ni êndêḡ mathêḡ.

²⁰ Sêbôk ma mólônim alaḡ ma kambom. Ba miḡ ômô thêthôḡ anêḡ lôklokwaḡ vibiiḡ ami. ²¹ Ma bôk

* **6:3:** Gal 3:27 * **6:4:** Kol 2:12 * **6:6:** Gal 5:24 * **6:11:** 2Ko 5:15; Gal 2:19 * **6:12:** Stt 4:7

* **6:13:** Lom 12:1 * **6:14:** 1Jon 3:6 * **6:16:** Jon 8:34; 2Pi 2:19

owa anôḡ alêla hêk kambom anêḡ? Mi, nôm takêḡ anêḡ anôḡ ma ḡama iyom ba lêk môlô mama hathak. ²² Ma doḡtom lêk Kilisi hapole môlô vê hêk kambom anêḡ lôklokwaḡ ba Wapômbêḡ lêk habitak môlônim alaḡ. Ba ku êḡ anêḡ anôḡ lêk hadum môlô ubitak mathêḡ ba tem nômô lôkmala êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. ²³ *Avômalô takatu ba idum kambom anêḡ ku tem neja kambom anêḡ vuli, êḡ ma ḡama. Ma doḡtom avômalô takatu ba êmô havinḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi ma Wapômbêḡ tem imbi anêḡ wapôm sam oyaḡ biḡ ba nêḡm lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ êndêḡ i.

7

Lêk asopa loḡôndê lukmuk

¹ Aiyaḡ thêlô, môlô oyala balabuḡ katô ba intu oyala nena balabuḡ hayabiḡ avômalô takatu ba êmô lôkmala iyom. Ma takatu ba bôk ema ma mi. ² Anêḡ ôdôḡ ma hatôm avi atu ba hawa anyô. Thai êmô lôkmala ma balabuḡ havalonḡ thai loḡ. Ma yamalô hama, êḡ ma balabuḡ miḡ havalonḡ yanavi loḡ ami. ³ Aêḡ ba yamalô hamô lôkmala denaḡ ma yanavi hadô ba hi hawa anyô lukmuk, êḡ ma elam yani nena avi sek. Ma doḡtom yamalô hama, êḡ ma balabuḡ miḡ havalonḡ yani loḡ ami ba intu hatôm enja anyô lukmuk ma miḡ nendam yani nena avi sek ami.

⁴ *Aiyaḡ thêlô, môlô ma Kilisi anêḡ liḡkupik. Ba hathak ôdôḡ êḡ, ma oma hathak balabuḡ ek miḡ eyabiḡ môlô ami ek nosak doḡtom imbiḡ anyô yaḡ. Ôpêḡ ma Kilisi, ôpatu ba Wapômbêḡ hik liḡ hêk ḡama. Aêḡ ba môlô ma Kilisi anêḡ ek uḡgwik anôḡ mavi êtôm atu ba Wapômbêḡ lahaviḡ. ⁵ Sêbôk atu ba alalôaniḡ kapôlôḡniḡ bô hayabiḡ alalô ma balabuḡ habisôk ek nandum kambom. Ba intu leḡviḡkupik habi alak ek nandum kambom ba anêḡ anôḡ ma ḡama. ⁶ *Ma doḡtom

lêk alalô ama ek balabuḡ ba intu balabuḡ anêḡ lôklokwaḡ miḡ havalonḡ alalô loḡ hathak loḡbô ami. Ma nandum Wapômbêḡ anêḡ ku ba nasopa loḡôndê lukmuk atu ba Lovak Mathêḡ hik thô hadêḡ alalô. Ma miḡ nasopa balabuḡ atu ba bôk eto anêḡ loḡôndê ami.

Balabuḡ hik kambom thô

⁷ *Aêḡ ba intu yahananḡ nena balabuḡ ma nôm kambom e? Mi anôḡ. Balabuḡ mi, ma tem yayala kambom aisê? Balabuḡ te hananḡ aêntêk, “Miḡ malemkilik esak anyô yaḡ anêḡ nômkama ami.” Hathak abô êḡ iyom, yahayala nena yamalenḡkilik hathak avômalô vi iniḡ nômkama, êḡ ma kambom. ⁸ Ma doḡtom kambom hawa balabuḡ êḡ ba habisôk ek yamalenḡkilik esak avômalô vi iniḡ nômkama lomaloma. Balabuḡ mi, ma kambom anêḡ lôklokwaḡ ma mi hatôm ḡama. ⁹ Sêbôk atu ba yahathôḡ balabuḡ paliḡ, êḡ ma yahasonḡ nena ya ma anyô lôkmala. Ma doḡtom balabuḡ halêm, êḡ ma hatôm kambom hawa anêḡ lôkmala hathak loḡbô ba intu yahayala nena ¹⁰ ya hatôm anyô ḡama. Aêḡ ba yahasonḡ nena balabuḡ tem nêḡm lôkmala êndêḡ ya. Ma doḡtom mi, hêv ḡama hadêḡ ya. ¹¹ *Kambom hawa balabuḡ ba hasau ya hathak ek yandum kambom ek injik ya vônô. ¹² *Aêḡ ba nananḡ aisê esak abô balabuḡ? Balabuḡ ma nôm kambom e? Mi, Wapômbêḡ anêḡ balabuḡ ma mathêḡ lôk thêthôḡ ma mavi.

¹³ Aêḡ ba nananḡ nena nôm mavi êḡ hik ya vônô e? Mi anôḡ! Kambom da hawa nôm mavi êḡ ba hadum ek injik ya vônô esak. Ba intu ayê nena kambom ma nôm ôvathek anôḡ.

¹⁴ Alalô nayala nena balabuḡ halêm anêḡ Lovak Mathêḡ, ma doḡtom yada ma anyô pik ba kambom ma yenaḡ alaḡ ba yahadum ku hamô yani vibiḡ. ¹⁵ *Miḡ yahayala

* 6:23: Lom 5:12,15 * 7:4: Lom 6:2,11 * 7:6: Lom 6:4; 8:2 * 7:7: Kis 20:17; Lo 5:21 * 7:11: Stt 3:13 * 7:12: 1Ti 1:8 * 7:15: Gal 5:17

nôm atu ba yahadum ami. Malêla takatu ba yalenhavin yandum ma miñ yahadum ami. Ma malêla takatu ba yahapôlik, êñ ma yahathak yahadum. ¹⁶ Yahadum kambom atu ba yahapôlik hathak, êñ ma hik thô nena yenañ auk halôk hathak balabuñ anêñ auk lôk hayala nena balabuñ ma nôm mavi. ¹⁷ Kambom atu ba hamô yakapôlôn iyom intu havôv ya ek yandum kambom. Ma miñ yenañ auk havôv ya ek yandum kambom takêñ ami. ¹⁸ Yalenhavin yandum malê atu ba mavi, ma doñtom miñ yahatôm yandum ami. Ba intu yahayala nena nômla mavi te miñ hêk yakapôlôn bô ami. ¹⁹ Nôm mavi atu ba yalen hik ya hathak ek yandum ma miñ yahadum ami. Ma kambom takatu ba yahadô, êñ ma yahadum havôhi thêthô. ²⁰ Avanôn, nôm kambom takatu ba yahadô yandum ma yahathak yahadum, ba intu hik thô nena yada miñ yahadum ami. Mi, kambom takatu ba hamô yakapôlôn da intu hadum nôm êñ.

²¹ Aêñ ba avanôn biñ nena wak nômbêñ atu ba yalenhavin yandum mavi ma kambom hamiñ ya loñ siñ. ²² Ya dahôlôn lamavi hathak Wapômbêñ anêñ balabuñ, ²³ *ma doñtom lôklokwan yan da hadum ku hathak yalenvin kupik ba hik vovak hadêñ balabuñ atu ba yalenhavin yasopa. Lôklokwan êñ ma kambom anêñ ba lovak ek yalenhavin atu ba havalon ya ek yandum anêñ ku. ²⁴⁻²⁵ *Aêñ ba yenañ auk ma aêntêk. Yalenhavin Wapômbêñ anêñ balabuñ imbitak yenañ alañ, ma doñtom yakapôlôn bô hathak hadum ba kambom habitak yenañ alañ. Ai, malain êñ habulin ya kambom anôn! Yalenvin kupik hathak hadum kambom ba intu havôv ya hi loñondê ñama. Opalê intu hatôm nêma ya sa? Wapômbêñ hathak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi iyom intu hatôm nêma ya vê êñjêk kambom anêñ lôklokwan,

ba intu yahanan yalenmavi hadêñ Wapômbêñ.

8

Lêk asopa Lovak Matheñ anêñ loñondê lukmuk

¹ Abô takatu ba bôk yahanan yôv anêñ ôdôn ma aêntêk. Wapômbêñ tem miñ indum abô ba nêma malain êndêñ avômalô takatu ba êmô havin Yisu Kilisi ami. ² Ek malê nena hathak Yisu Kilisi anêñ ku, ma Lovak Matheñ atu ba hêv lôkmala anêñ lôklokwan hêv alalô vê hêk kambom anêñ lôklokwan atu ba havôv alalô hi ek nama. ³ Alalôaniñ kapôlônin bô miñ hatôm esopa balabuñ ami ba intu balabuñ êñ miñ hatôm nêma alalô vê êñjêk kambom anêñ lôklokwan ami. Ma doñtom Wapômbêñ da hadum nôm êñ hathak hêv Nakadun halêm hatôm anyô pik atu ba hadum kambom. Ma hêv yani hatôm da hathak alalôaniñ kambom ba hawa anêñ vovan. ⁴ *Yani hadum aêñ ek balabuñ injik anêñ anôn imiñ alalô atu ba asopa Lovak Matheñ anêñ loñondê ma miñ kapôlônin bô anêñ loñondê ami.

⁵ Avômalô takatu ba êmô kapôlônin bô vibin ethak leñinhabi auk takatu ba kapôlônin bô lahavin. Ma doñtom avômalô takatu ba êmô Lovak Matheñ vibin ethak leñinhabi auk takatu ba Lovak Matheñ lahavin. ⁶ Ma avômalô takatu ba iniñ auk hasopa kapôlônin bô anêñ auk tem nema. Ma doñtom avômalô takatu ba iniñ auk hasopa Lovak Matheñ anêñ auk tem neja lôkmala ba nêma labali. ⁷ Avômalô takatu ba evalon kapôlônin bô miñ hatôm nesopa Wapômbêñ anêñ balabuñ ami. Ba intu miñ esopa ami ba iniñ auk hapôlik hathak yani. ⁸ Ma avômalô takatu ba kapôlônin bô hayabin i miñ hatôm nindum Wapômbêñ lamavi ami.

⁹ *Ma doñtom môle nim kapôlômim bô miñ hayabin môle ami ma mi. Wapômbêñ anêñ Lovak Matheñ

* 7:23: Gal 5:17; 1Pi 2:11 * 7:24-25: 1Ko 15:57 * 8:4: Gal 5:16,25 * 8:9: 1Ko 3:16; 12:3

da intu hamô mólô kapólômim ba hayabiñ mólô. Ma avômalô takatu ba Kilisi anêñ Lovak Mathen mi, thêlô êñ intu miñ yani anêñ ami. ¹⁰*Udum kambom ba intu unim kupik tem ema. Ma doñtom Kilisi hamô mólô kapólômim ba bôk ubitak avômalô thêthôn yôv. Aêñ ba dahólômim lêk hawa lôkmala anôn yôv. ¹¹Wapômbên bôk hik Yisu Kilisi liñ hêk ñama. Ma anêñ Lovak Mathen hamô mólô kapólômim, ba hathak Lovak Mathen anêñ ku ma Wapômbên tem nêñ lôkmala êndên kupik atu ba tem ema aêñ iyom.

Lovak Mathen hadum ba alalô abitak Wapômbên nali

¹²Aêñ ba aiañ thêlô, alalôaniñ ku hêk ek nasopa Lovak Mathen anêñ auk ma miñ nasopa kapólôñiñ bô anêñ auk esak loñbô ami. ¹³*Mólô osopa unim kapólômim bô anêñ auk, êñ ma tem noma. Ma doñtom uik kambom atu ba kapólômim bô la-haviñ vônô hathak Lovak Mathen, êñ ma tem nôñ lôkmala. ¹⁴Wapômbên anêñ avômena ma avômalô takatu ba Lovak Mathen halom i. ¹⁵*
Wapômbên hêv anêñ Lovak Mathen hadên alalô. Ma Lovak Mathen hadum ek alalô nambitak Wapômbên da anêñ avômena ba intu alañ nena, “Aba, Wakamik!” Ma miñ hatak alalô hamô yani vibin ek nakô esak loñbô ami. ¹⁶*Ma Lovak Mathen hathak hik alalôaniñ auk loñ nena alalô ma Wapômbên anêñ avômena anôn. ¹⁷Alalô ma Wapômbên anêñ avômena ba intu tem alalô naja nôñ mavi takatu ba yani bôk habutin haviñ anêñ avômalô. Avanôn, tem naja nôñ mavimavi takên anêñ Wapômbên imbin Kilisi. Ma lêk awa vovañ hatôm yani bôk hawa, êñ ma tem naja athên lôkmañiñ imbin yani.

Lôkmañiñ tem imbitak emben yam

* **8:10:** Gal 2:20 * **8:13:** Gal 6:8; Kol 3:5 * **8:15:** 2Ti 1:7 * **8:15:** Gal 4:5-7; ALK 21:7 * **8:15:** ‘Aba’ anêñ ôdôn nena ‘wakamik’ hathak Abô Alam. Nôñgô Mak 14:36. * **8:16:** 2Ko 1:22 * **8:20-21:** Stt 3:17-19 * **8:23:** 2Ko 5:2-4

¹⁸Avanôn, Wapômbên tem injik anêñ lôkmañiñ thô ek namô kapô. Ba intu yalenñhabi nena malaiñ loma-loma takatu ba lêk hapôm alalô, êñ ma nôñ ovañ lôkthô. ¹⁹Nômkama sapên atu ba Wapômbên hapesañ ma êvson ba eyabin ek nêgê waklavôn atu ba tem yani injik anêñ avômena thô. ²⁰⁻²¹*Ek malê nena nômkama pik sapên lêk êmô mayaliv. Wapômbên habulin hathak Adam anêñ kambom ba hêv malaiñ hadên nôñ takên. Ma nôñ takên miñ leñiñhavin aên ami. Nômkama takatu ba hapesañ lêk epalê ba hatôm êmô koladôn. Ma doñtom wak te tem nêñ nôñ takên vê êñjêk koladôn êñ ba nede yain imbin Wapômbên anêñ avômena takatu ba êmô anêñ lôkmañiñ kapô. Ba intu nômkama lôkthô lêk êv maleñiñ.

²²Alalô ayala nena nômkama sapên atu ba Wapômbên bôk hapesañ ma lôkthô lêk elañ ba elom even hatôm avi lavuvi ek embathu aleba lêk. ²³*Vovañ êñ lêk hapôm alalô haviñ ma miñ nômkama iyom ami. Wapômbên bôk hêv Lovak Mathen yôv hatôm nôñ mavi môn hadên alalô. Ba intu alalôaniñ kapólôñiñ halañ ba halom haveñ ba hayabin wak atu ba alalô tem nambitak êtôm Wapômbên da anêñ avômena anôn lôk nêñ kupik lukmuk êndên alalô. ²⁴Avanôn, Wapômbên bôk hêv alalô bulubin yôv, ma doñtom miñ alalô ayê balabañ anêñ anôn sapên hathak maleñiñ ami denañ. Ba intu aêv maleñiñ ba ayabin anêñ anôn. Avômalô miñ ethak eyabin nôñ takatu ba bôk ewa yôv ami. Mi. ²⁵Ma aên iyom ma alalô aêv maleñiñ hathak nôñ takatu ba miñ bôk ayê ami denañ. Ba intu amô maliñyaô ba ayabin.

²⁶Ma Lovak Mathen hathak hêv alalô sa haviñ. Alalô lokwañ mi ba athôn nena nateñ mek aisê. Êñ ma Lovak Mathen da hêv alalô sa ba hateñ

mek hatôm kapô halan iyom ma abô mi. ²⁷ *Ma Wapômbênj atu ba hayala kapôlônj sapênj halanô ba hayala Lovak Mathen anênj mek ênj. Ek malê nena Lovak Mathen haten mek ek avômalô mathen hatôm Wapômbênj anênj lahavinj.

Avômalô takatu ba Wapômbênj halam tem nêtôm Kilisi

²⁸ *Alalô ayala nena Wapômbênj hathak hawa nômkama nômbênj atu ba habitak ba hadum ek nôm mavi imbitak ek avômalô takatu ba lenjinhavinj yani. Thêlô ma yani bôk halam i yôv hatôm yanida anênj lahavinj. ²⁹ *Sêbôk atu ba mônj anônj ma Wapômbênj bôk hayala i yôv ba habi ban hayôhêk i ek nimbitak êtôm yanida Nakadunj Kilisi. Hadum aênj ek Kilisi imbitak anyô mônj ek iviyanj lôk livi nômbênj atu ba evenj yam. ³⁰ Ma avômalô takatu ba bôk habi ban hayô hêk i yôv intu halam i havinj. Ma takatu ba bôk halam i yôv ma hayê i nena nê thêthônj havinj. Ma takatu ba bôk hayê i nena thêthônj ma tem nê deda lôkmanjij êndênj i imbinj.

Nômlate minj hatôm nê alalô vé ênjêk Wapômbênj anênj lahavinj ami

³¹ *Aênj ba alalô nananj aisê esak nômlate takatu ba Wapômbênj hadum? Yani haminj havinj alalô, ênj ma opalê hatôm êmô alalô lu? Mi anônj! ³² Wapômbênj hatak Nakadunj halôk nê kambom baheinj ba hama hathak alalô sapênj ma minj havasinj ami. Aênj ba intu nayala nena tem injik anênj lawapôm sam ba nêmlate mek lomalom a eyô êmô lonj imbinj ek nêmlate alalô sa. ³³ *Wapômbênj da bôk habi ban hayôhêk alalô yôv. Ba intu opalê hatôm enanj alalôaninj kambom bênj? Mi anônj, Wapômbênj da bôk halam alalô yôv nena thêthônj! ³⁴ Ba intu opalêla tem nenan nena alalô naja kambom anênj vovanj? Mi anônj. Ek malê nena Yisu Kilisi atu ba bôk hama ma haviyô hathak lonjô ba

lêk hamô Wapômbênj ban vianônj ba hathak hananj hik lambô linj ek nêmlate alalô sa.

³⁵ Malê te hatôm êmbôv alalô vé ênjêk Kilisi anênj lahavinj alalô? Malainj lomalom lôk vovanj ma avômalô ethanj alalô lôk bôm bênj lôk amô thavuthinj hathak nômkama ma kambom takatu idum ek nijik alalô vônô mena ele alalô vônô hathak binj, nômlate takênj hatôm êmbôv alalô vé e? Mi anônj! ³⁶ Hatôm bôk eto nena,

“Yêlô ma anêmlate avômalô ba intu ethak idum ek nijik yêlô vônô wak nômbênj intu.

Yêlô hatôm boksipsip atu ba evalonj ek nijik vônô.” *Kapya Yenj 44:22*

³⁷ Ma donjom malainj takênj minj hatôm êmô alalô lu ami. Mi, hathak Kilisi atu ba lahavinj alalô, alalô lovak ba ik nômlate takênj sapênj sesonj.

³⁸ Yenanj auk thekthek nena nômlate minj hatôm êmbôv alalô vé ênjêk Wapômbênj anênj lahavinj ami. Mi anônj! Alalô ama mena amô lôkmala, mena anjela la lôk ngôk la, mena nômlate takatu ba lêk hamô mena tem nimbitak embenj yam, mena lôklokwanj la, ³⁹ mena nômkama vulinj lôk nômkama vibinj, mena nômlate atu ba Wapômbênj hapesanj tem nêmlate alalô vé ênjêk Wapômbênj anênj lahavinj atu ba halêmlate anênj alalôaninj Anyô Bênj Yisu Kilisi e? Mi anônj!

9

Pol lahiki hathak avômalô Israel

¹ Yahamô havinj Kilisi ba intu abô alêla takatu ba tem yananj ma avanônj iyom. Minj yahasau môlô ami. Mi, yenanj auk ma Lovak Mathen hik lonj havinj. ² Wak nômbênj intu ma yakapôlônj malainj kambom ba vovanj bênj halinj ya ³ *hathak yenanj avômalô, thêlô ma yêlô ôdônj te iyom. Yalenj havinj thêlô nêmlate imbinj ek Wapômbênj nêmlate thêlô bulubinj. Hêv thêlô bulubinj, ênj ma hatôm nêmlate ya vé

* **8:27:** Sng 139:1 * **8:28:** Ep 1:11 * **8:29:** Kol 1:18; Hib 1:6 * **8:31:** Sng 118:6 * **8:33:** Ais 50:8-9 * **9:3:** Kis 32:32 * **9:4:** Kis 4:22; Sng 147:19; Lom 15:8; Hib 9:5

ênjêk Kilisi ba imbi ya êndôk loŋ atum ek nêm thêlô sa. ⁴ *Yahanaŋ hathak avômalô Israeël iyom. Wapômbên bôk halam i yôv ek nimbitak anêŋ avômena ma hik anêŋ lôkmanŋi thô hadêŋ i. Ma havak tabô lôk habutiŋ abô haviŋ iniŋ limi. Ma hêv balabuŋ lôk hadôŋ i ek nênm yêŋ êndêŋ yani. ⁵ Iniŋ limi bôbô ma nê lôk athêŋ bêŋ. Ma Kilisi halêm pik hatôm anyô ba habitak anêŋ iniŋ thalaleŋ. Yanida ma Wapômbên ma nômkama lôkthô anêŋ alaŋ. Nambô anêŋ athêŋ esak leŋ êtôm wak nômbên intu sapêŋ. Avanôŋ.

Wapômbên anêŋ loŋondê halam anêŋ avômalô

⁶ Wapômbên bôk havak abô haviŋ avômalô Israeël. Ma lêk Israeël bêŋ anôŋ êdô Kilisi, ma donjom Wapômbên anêŋ abô miŋ hêv yak ami. Ek malê nena avômalô takatu ba ibitak anêŋ Israeël, vi atu ba Wapômbên halam iyom intu Israeël anôŋ ma vi ma mi. ⁷ Ma aêŋ iyom ma limi lukmuk takatu ba ibitak anêŋ Ablaham ma miŋ Ablaham nali sapêŋ ami. Mi, vi atu ba ibutiŋ abô hathak iyom intu nali anôŋ ma vi atu ba mi ma mi. Hatôm Wapômbên bôk hanaŋ hadêŋ Ablaham nena,

“Aisak nali iyom intu libumi lukmuk tem nimbitak.” *Môŋ Anôŋ 21:12*

⁸ *Abô êŋ anêŋ ôdôŋ nena avômena takatu ba Wapômbên habutiŋ abô hathak iyom intu ba Wapômbên anêŋ nali. Ma avômena takatu ba Ablaham habi vê, thêlô ma miŋ Ablaham nali anôŋ ami. ⁹ Abô êŋ ma hatôm abô atu ba bôk ibutiŋ ba hanaŋ,

“Sondabên yaŋ endake yahale halêm hathak loŋbô ma Sala tem embathu okna te.” *Môŋ Anôŋ 18:10,14*

¹⁰ Okna êŋ ma bumalô Aisak. Vêm ma hawa Lebeka ba havathu amena lopopek. ¹¹⁻¹² Amena ju êŋ mi denaŋ ma Wapômbên hanaŋ hadêŋ Lebeka aêntêk,

“Amena yaŋ bêŋ tem imbitak yaŋ molok anêŋ anyô ku.” *Môŋ Anôŋ 25:23*

Odaŋô! Amena ju êŋ mi denaŋ ba miŋ idum kambom lo mavi la ami. Ma donjom abô êŋ habitak môŋ ba hik thô nena Wapômbên hathak habi baŋ hayôhêk avômalô hatôm yanida anêŋ auk atu ba bôk lahabi. Ma miŋ hathak iniŋ ku ami. Mi, halam i hathak yanida anêŋ lahaviŋ.

¹³ Hatôm bôk eto nena, “Yalenhaviŋ Jekop, ma yahadô yaŋ bêŋ Isau.” *Mal 1:2-3*

¹⁴ Aêŋ ba nanaŋ aisê? Wapômbên hadum aêŋ ma miŋ thêthôŋ ami e? Mi anôŋ! ¹⁵ Yani bôk hanaŋ hadêŋ Mose nena,

“Yakapôlôŋ hik ya hathak anyôla, êŋ ma tem yanêm yakapôlôŋ ek ôpêŋ.

Ma yalenhaviŋ yanêm anyôla sa, êŋ ma tem yanêm ôpêŋ sa.” *Etak Ijip 33:19*

¹⁶ *Aêŋ ba intu Wapômbên habi baŋ hayôhêk avômalô hathak yanida anêŋ lahiki. Ma miŋ hathak iniŋ ku lôk leŋihaviŋ ami. ¹⁷ Hatôm bôk eto Wapômbên anêŋ abô hadêŋ Pelo aêntêk,

“Yahatak o hatôm kiŋ ek yangik yenaŋ lôklokwaŋ thô esak o ek avômalô pik sapêŋ neyala yenaŋ athêŋ.” *Etak Ijip 9:16*

¹⁸ Ba intu Wapômbên lahaviŋ nêm kapô ek anyôla, êŋ ma hêv kapô ek ôpêŋ. Ma lahaviŋ indum avômalô vi leŋôndôŋ kôtôŋ, êŋ ma hadum thêlô leŋôndôŋ kôtôŋ.

¹⁹ Môlô te tem endanô abô êŋ ba enaŋ, “Aisê ka Wapômbên hanaŋ avômalô leŋôndôŋ kôtôŋ iniŋ kambom bêŋ? Thêlô miŋ hatôm netaŋ Wapômbên anêŋ lahaviŋ ba nesopa iniŋ leŋihaviŋ ami, aêŋ e?”

²⁰ *Ma donjom o anyô alê ba hôwê Wapômbên anêŋ abô viyaŋ? Hatôm nôm atu ba epesaŋ, enaŋ êndêŋ ôpatu ba hapesaŋ yani nena, “Hopesaŋ ya aêŋ eka?” ²¹ *Ôpatu ba hapesaŋ uŋ

hatôm enja pik tôktôk ba epesan uŋ ek indum ku mavimavi esak lôk epesan uŋ ek indum ku oyaŋ esak imbiŋ e?

²² Ma aêŋ iyom ma Wapômbêŋ da hatôm esopa anêŋ lahaviŋ ba injik anêŋ lôkliŋyak lôk lamaniŋ thô ba imbuliŋ nê takatu ba bôk epesan i yôv ek neja vovaŋ. Ma doŋtom mi, havalon kapô lon ba miŋ habuliŋ nê takêŋ kethen ami. ²³ Yani hadum aêŋ ek injik anêŋ lôkmaŋgiŋ anôŋ thô êndêŋ avômalô ôdôn yaŋ atu ba lahiki hathak. Yani bôk hapesan i yôv ek nêma anêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ i. ²⁴ Avômalô takêŋ ma alalô takatu ba Wapômbêŋ bôk halam yôv, avômalô Israeŋ lôk avômalô lon buyaŋ haviŋ. ²⁵ Hathak avômalô lon buyaŋ ma Wapômbêŋ bôk hanaŋ hadêŋ Hosea nena,

“Avômalô takatu ba miŋ yenaŋ ami ma tem yandam i nena ‘yenaŋ avômalô’.

Ma avômalô takatu ba miŋ yalenhaviŋ i ami ma tem yandam i nena ‘avômalô takatu ba yalenhaviŋ videdaŋ.’” *Hosea 2:23*

²⁶ Lôk hanaŋ nena,

“Lon atu ba bôk yahanaŋ hadêŋ thêlô nena, ‘Môlô ma miŋ yenaŋ avômalô ami’, lon êŋ ma tem nendam thêlô nena, ‘Wapômbêŋ Lôkmala anêŋ nali.’” *Hosea 1:10*

²⁷ Ma hathak avômalô Israeŋ ma plopet Aisaia bôk halaŋ nena,

“Avômalô Israeŋ ma hatôm thathe ŋgwêk daŋ, ma doŋtom Anyô Bêŋ tem nêma auviŋna iyom bulubiŋ.

²⁸ Ek malê nena Anyô Bêŋ tem esopa anêŋ indum abô esak avômalô pik sapêŋ ba injik daŋ siŋ kethen oyaŋ.” *Aisaia 10:22-23*

²⁹ Abô êŋ ma hatôm abô yaŋ atu ba Aisaia bôk hatô nena,

“Anyô Bêŋ Lôklokwaŋ Lôkthô Anêŋ Ôdôn miŋ hadô alalô doho ek namô lôkmala ami,

êŋ ma alalô lôkthô tem nambitak vonŋgovaŋ oyaŋ êtôm Sodom lo Gomola.” *Aisaia 1:9*

Avômalô Israeŋ miŋ esopa lonôndê êvhaviŋ ami

³⁰ Aêŋ ba alalô nanaŋ aisê? Avômalô lon buyaŋ miŋ idum ek nimbitak thêthôn ami, ma doŋtom ibitak thêthôn hathak iniŋ êvhaviŋ.

³¹ Ma avômalô Israeŋ esopa balabuŋ ek nimbitak thêthôn, ma doŋtom miŋ ibitak thêthôn ami. ³² Eka? Thêlô eson nena tem nimbitak thêthôn esak iniŋ ku esopa balabuŋ ma miŋ hathak iniŋ êvhaviŋ ami. Thêlô evak valu vuviyathiŋ atu silili ba habi i pônêŋ. ³³ Hatôm bôk eto nena,

“Odaŋô! Yahatak valu yaônate hamô Saion ek ende anyô liliŋ ba imbi i pônêŋ

lôk valu bêŋ te ek nembak silili ba nênem yak.

Ma avômalô takatu ba êvhaviŋ yani tem miŋ nênem mama êndêŋ i ami.” *Aisaia 8:14; 28:16*

10

Israeŋ miŋ eyala Wapômbêŋ anêŋ lonôndê ek nimbitak thêthôn ami

¹ Aiyaŋ thêlô, yakapôlôn lahaviŋ yenaŋ avômalô Israeŋ nêpôm Wapômbêŋ anêŋ bulubiŋ ba intu yahaten mek ek thêlô. ² Yahanaŋ avanôn nena thêlô ethak lôklokwaŋ ek nesopa Wapômbêŋ, ma doŋtom miŋ eyala lonôndê êŋ katô ami. ³ Thêlô miŋ eyala lonôndê atu ba Wapômbêŋ bôk hapôpêk ek endam avômalô nena thêthôn ami. Mi, esopa thêlôda iniŋ lonôndê ek nimbitak thêthôn. Ba intu miŋ êwê Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ êŋ viŋami. ⁴ Kilisi ma balabuŋ anêŋ daŋ ba intu avômalô takatu ba êvhaviŋ yani ibitak thêthôn hêk Wapômbêŋ ma.

⁵ Mose bôk hatô abô hathak lonôndê balabuŋ atu ba avômalô nesopa ek nimbitak thêthôn ma aêntêk, “Nê takatu ba esopa abô balabuŋ dedaŋ mavi ma miŋ êv yak

hathak bute ami intu tem neja lôkmala.” *Wok Plis 18:5*

⁶ Ma doɲtom loɲôndê atu ba avômalô nimbatak thêthôn esak nênimimbiɲ ma miɲ malaiɲ hatôm loɲôndê ne-sopa abô balabuɲ ami, ma mi. Hatôm bôk eto nena,

“Môlô miɲ nosoɲ nena unim ku bêɲ hêk ek nosak leɲ ba unu ami.”

Lo 30:12

Mi, Kilisi bôk halêm yôv ba intu notak auk êɲ. ⁷ Ma hatôm bôk eto nena,

“Môlô miɲ nosoɲ nena unim ku bêɲ hêk ek unu loɲ ɲama ami.” *Lo*

30:13

Mi, Wapômbêɲ bôk hik yani liɲ yôv hêk loɲ ɲama ba intu notak auk êɲ. ⁸ Loɲôndê nanênimimbiɲ miɲ hanaɲ hathak nandum ku takêɲ ami. Mi, hanaɲ nena,

“Wapômbêɲ anêɲ abô lêk habobo môlô ba hamô vemimbôlêk lôk kapôlômim yôv.” *Lo 30:14*

Abô nênimimbiɲ êntêk intu yêlô athak ananɲ hadêɲ môlô. ⁹ Aêntêk nena honanɲ bêɲ hale vembôlêk nena, “Yisu ma Anyô Bêɲ” lôk hôêvhaviɲ hêk kapôlôm nena Wapômbêɲ hik yani liɲ hêk ɲama, êɲ ma Wapômbêɲ tem nêni o bulubiɲ. ¹⁰ Ek malê nena hêk kapôlônɲ ma avômalô ethak êvhaviɲ ba Wapômbêɲ halam i nena ɲê thêthôn. Ma hale venɲbôlêk ma avômalô ethak enanɲ iniɲ êvhaviɲ bêɲ ba Wapômbêɲ hêv i bulubiɲ.

¹¹ Hatôm Wapômbêɲ anêɲ kapya bôk hanaɲ nena,

“Opalêla takatu ba êvhaviɲ yani ma tem miɲ nênim mama êndêɲ i ami.” *Aisaia 28:16*

¹² *Anyô Bêɲ doɲtom êɲ iyom intu avômalô pik sapêɲ iniɲ Anyô Bêɲ. Ba intu abô êɲ hanaɲ hathak avômalô sapêɲ, avômalô Israeɲ lôk avômalô loɲ buyanɲ haviɲ. Ma takatu ba elam yani ma hathak hêv anêɲ wapôm anônɲ hadêɲ i. ¹³ *Hatôm bôk eto nena,

“Lôkthô atu ba elam Anyô Bêɲ anêɲ athêɲ ma tem neja bulubiɲ.”

Joel 2:32

* **10:12:** Ap 15:9 * **10:13:** Jol 2:32

¹⁴⁻¹⁵ Avômalô takatu ba miɲ êvhaviɲ Anyô Bêɲ ami ma tem nendam yani aisê? Môɲ ma nanêm anyô ek enanɲ Abô Mavi êɲ bêɲ. Ma hanaɲ bêɲ ba elanô, êɲ ma tem nênimimbiɲ ba nendam yani ek nêni thêlô bulubiɲ. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba elanô Abô Mavi, thêlô êbôni hathak ɲê takatu ba ewa abô êɲ ba êyô enanɲ.” *Ai-saia 52:7*

¹⁶⁻¹⁷ Aêɲ ba avômalô ethak elanô abô hathak Kilisi vêm ka êvhaviɲ Abô Mavi takatu ba elanô. Ma doɲtom avômalô Israeɲ naju iyom ewa Abô Mavi êɲ thô. Hatôm bôk Aisaia hanaɲ,

“Anyô Bêɲ, opalê hêvhaviɲ abô takatu ba yêlô ananɲ hadêɲ i? Mi la.” *Aisaia 53:1*

¹⁸ Ma malê te hapôm Israeɲ ba thêlô bêɲ anônɲ miɲ êvhaviɲ ami? Thêlô miɲ elanô Abô Mavi ami e? Mi, bôk elanô yôv. Hatôm bôk eto nena,

“Abô êɲ bôk havenɲ mayaliv ba hi hayô pik anêɲ danɲ.” *Kapya Yen 19:4*

¹⁹⁻²¹ Avanônɲ, Israeɲ elanô, ma doɲtom êthôn anêɲ ôdônɲ palin e? Mi, thêlô bôk elanô ba eyala yôv ma doɲtom miɲ êvhaviɲ ami. Lemimimbi abô atu ba Aisaia bôk hato hathak Israeɲ nena,

“Wak nômbêɲ intu ma yahalek yaba-heɲ hadêɲ môlô, ma doɲtom môlô ma ɲê auk thek-thek lôk lemimôndônɲ kôtônɲ.” *Aisaia 65:2*

Ba intu Wapômbêɲ hanaɲ ba Mose hato aêntêk,

“Tem yanêm mek mavi êndêɲ avômalô athêɲ mi lôk auk mi ek yandum môlô Israeɲ malenɲkilik lôk lenɲɲana.” *Lo 32:21*

Ma Aisaia miɲ hakô ami ma hanaɲ auk êɲ bêɲ nena,

“Avômalô takatu ba miɲ êbôlêm ya ami intu bôk êpôm ya yôv.

Ma avômalô takatu ba miɲ enanɲ hik ya liɲ ami ma tem yangik ya thô êndêɲ i.” *Aisaia 65:1*

11

Wapômbêḡ miḡ havôliḡ dôḡ ek Israeḡ ami

¹ *Aêḡ ba intu yahananḡ hik môlô liḡ nena Wapômbêḡ hapôlik ek anêḡ avômalô Israeḡ e? Milôk. Yada ma anyô Israeḡ te ma Ablham anêḡ lim ba yahabitak anêḡ Benjamin anêḡ ôdôḡ ba intu oyala nena Wapômbêḡ miḡ hapôlik ek Israeḡ ami. ² Sêbôk

atu ba môḡ anôḡ ma Wapômbêḡ bôk lahaviḡ thêlô yôv ba intu miḡ hapôlik hathak anêḡ avômalô ami. Lemimimbi Wapômbêḡ anêḡ kapya bu atu ba hananḡ hathak Elia. Yani hatatale avômalô Israeḡ ba hananḡ hadêḡ Wapômbêḡ nena,

³ “Anyô Bêḡ, thêlô ik anêḡ plopet pôpônô lôk ik anêḡ loḡ êbôk da pepesa. Ma yada iyom êntêk yahamô denanḡ ba thêlô idum ek nijik ya vônô imbiḡ.” *I Kiḡ 19:10,14*

⁴ Ma doḡtom Wapômbêḡ hananḡ aisê hadêḡ Elia? Hananḡ,

“Yahavalonḡ avômalô Israeḡ hatôm 7,000 takatu ba miḡ êv yeḡ hadêḡ Ngôk Baal ami loḡ hatôm yada yenanḡ. Ma miḡ o iyom ami.” *I Kiḡ 19:18*

⁵ Ma lêk aêḡ iyom, Wapômbêḡ hik anêḡ wapôm sam ba halam avômalô Israeḡ auviḡna. ⁶ *Yani habi anêḡ wapôm sam ba halam thêlô. Ma miḡ hathak iniḡ ku ami. Hêv hathak iniḡ ku, êḡ ma miḡ wapôm anôḡ ami.

⁷ Abô êḡ anêḡ ôdôḡ ma aêntêk. Avômalô Israeḡ idum lôklokwanḡ ek nimbitak thêthôḡ ênjêk Wapômbêḡ ma, ma doḡtom mi. Vi atu ba Wapômbêḡ halam iyom intu ibitak thêthôḡ. Ma vi dedaunḡ ma hadum thêlôniḡ auk thektheḡ. ⁸ Hatôm

Wapômbêḡ anêḡ kapya hananḡ, “Wapômbêḡ bôk hadum ba thêlô leḡviḡmalaiḡ.

Ma bôk hik maleniḡ siḡ ek miḡ nêgê ami.

Ma bôk habi leḡôndôḡ siḡ ek miḡ nedaḡô ami.

Ba bôk êmô aêḡ aleba lêk.” *Lo 29:4; Aisaia 29:10*

⁹ Ma hatôm bôk ba Devit hananḡ hadêḡ Wapômbêḡ hathak avômalô Israeḡ nena,

“Undum nôḡ mavi atu ba thêlô ethak eyanḡ imbitak êtôm adêk ek embalonḡ thêlô loḡ ek nêḡm yak ba neja malaiḡ êtôm iniḡ vuli.

¹⁰ Ômbi thêlô maleniḡ siḡ ek miḡ nêgê tak ami, ma wak nômbêḡ intu ma thêlô dômiḡ lokwanḡ da lokbanḡ ênjêk aêḡ.” *Kapya Yeḡ 69:22-23*

Wapômbêḡ hawa alokwanḡ bomanḡ thananḡ ba hagêgê loḡ haviḡ alokwanḡ yôhok

¹¹ *Ba intu yahananḡ hadêḡ môlô hathak Israeḡ aêntêk. Thêlô êv yak ba miḡ hatôm nimbiyô esak loḡbô ami e? Mi anôḡ, tem nimbiyô esak loḡbô. Ma doḡtom hathak iniḡ kambom ma Wapômbêḡ hêv avômalô loḡ buyanḡ bulubiḡ ek batu nêgê ba maleniḡkilik esak. ¹² Hathak iniḡ kambom lôk etak Wapômbêḡ ma avômalô pik sapêḡ lôk avômalô loḡ buyanḡ ewa mek mavi. Vêḡ ba ele i liliḡ, êḡ ma oyala nena tem neja mek mavi bêḡ anôḡ êmôḡ ek yanḡ bô.

¹³ Yahato abô êntêk hadêḡ môlô avômalô loḡ buyanḡ. Wapômbêḡ bôk halam ya ek yambitak avômalô loḡ buyanḡ iniḡ aposel ba yalenḡmavi hathak ku êḡ. Ba intu yahadam ku êḡ dedaunḡ mavi ¹⁴ ek batu yenanḡ avômalô Israeḡ nêgê nôḡ mavi takatu ba Wapômbêḡ hadum hathak môlô ba maleniḡkilik esak ek Wapômbêḡ nêḡm doho bulubiḡ. ¹⁵ Lêk ma Wapômbêḡ hatak avômalô Israeḡ ba intu avômalô pik sapêḡ ethak doḡtom haviḡ Wapômbêḡ. Ma havenḡ yam atu ba Wapômbêḡ hawa i hathak loḡbô, êḡ ma tem êtôm iviyô hêk ḡama.

¹⁶ Alalô ayala nena êbôk polom ba êv bute hadêḡ Wapômbêḡ, êḡ ma polom lôkthô habitak mathenḡ. Ma alokwanḡ oliv ḡgalôk mathenḡ ma anêḡ

* **11:1:** 1Sml 12:22; Sng 94:14; Plp 3:5 * **11:6:** Gal 3:18 * **11:11:** Ap 13:46

thañañ sapêñ ma mathen haviñ. Ma aêñ iyom ma avômalô Israeël iniñ limi bôbô bôk mathen ba intu limi lukmuk ma tem mathen aêñ iyom. ¹⁷*Avômalô Israeël ma hatôm alokwan oliv yôhok êñ. Ma môlô avômalô lôn buyañ ma hatôm alokwan oliv bomañ. Ma Wapômbên hale oliv yôhok anên thañañ doho vê, ma hawa môlô oliv bomañ anên thañañ ba hagêgê loñ hathak oliv yôhok. Ba intu môlô othak doñtom haviñ thañañ vi atu ba hamô denañ ba owa pik anên lênglêng atu ba oliv ñgalôk havôv. ¹⁸ Aên ba miñ nobam amda ba nonañ nena yêlô awa alokwan yôhok thañañ anên loñ ami. Môlô ma thañañ oyañ ma Israeël limi ma ñgalôk, ma ñgalôk êñ intu havatho môlô loñ ma miñ môlô ovatho a êñ anên ñgalôk loñ ami.

¹⁹ Ma doñtom môlô doho tem nonañ nena, “Wapômbên hale thañañ doho vê ek yêlô naja iniñ loñ.” ²⁰ Avânôn, ma doñtom lemimimbi nena Wapômbên hadabên i kisi hathak miñ êvhaviñ ami ma hawa môlô hathak unim ôêvhaviñ. Ba intu nôkô ek Wapômbên ba miñ nobam amda ami. ²¹ Wapômbên bôk hadabên alokwan yôhok da anên thañañ vi kisi yôv, ma hatôm edabên môlô kisi imbiñ. ²² *Ba intu lemimimbi nena Wapômbên hathak mayôhok lôk mathêlêv haviñ. Yani mathêlêv hadên avômalô takatu ba êv yak, ma mayôhok hadên môlô takatu ba ômô anên mayôhok kapô ba miñ notak ami. Ma otak, ma tem edabên môlô kisi imbiñ. ²³ Ma avômalô Israeël ele i liliñ ba êvhaviñ, êñ ma tem Wapômbên êgêgê i loñ esak alokwan atu esak loñbô. Yani hatôm indum aên. ²⁴ Ek malê nena Wapômbên bôk hale môlô vê hêk oliv bomañ ba hagêgê loñ hathak oliv yôhok yôv. Alokwan êñ ma miñ unim ami. Ba intu miñ malaiñ ek êgêgê oliv yôhok da anên thañañ esak loñbô ami.

Wapômbên lahaviñ injik anên lahiki

- * **11:17:** Ep 2:11-19   * **11:22:** Jon 15:2,4   * **11:26:** Ais 59:20-21   * **11:27:** Ais 27:9; Jer 31:33-34
 * **11:33:** Ais 55:8-9

thô êndên avômalô sapên

²⁵ Aiyañ thêlô, yalenhaviñ môlô noyala abô lôk kup êntêk ek miñ nômbôam ami. Abô lôk kup êñ ma aêntêk. Avômalô Israeël vi iniñ kapôlônin lêk thekthek ba tem nêmo aên endeba avômalô lôn buyañ takatu ba Wapômbên halam i, nênemimbiñ ba nêyô ek yani am. ²⁶ *Êñ ma tem yani nêmo Israeël sapên bulubiñ. Hatôm bôk eto abô atu ba Wapômbên hanañ nena,

“Anyô hêv bulubiñ tem êlêm anên Saion,
 ma tem injik avômalô Israeël liliñ êñjêk iniñ kambom.

²⁷ *Êñ ma tem yalenimbi tabô atu ba bôk yahavak haviñ i nena tem yanêm iniñ kambom vê.” *Ai-saia 59:20-21*

²⁸ Avômalô Israeël miñ ewa Abô Mavi thô ami ba intu Wapômbên hapôlik hathak i. Nôm êñ hêv môlô avômalô loñ buyañ sa. Ma doñtom Wapômbên bôk halam thêlô ba havak balabuñ haviñ iniñ limi ba intu lahaviñ thêlô denañ. ²⁹ Ek malê nena Wapômbên hathak halam avômalô ba hêv mek hadên i ma tem miñ lapaliñ i ba nêmo anên mek vê esak loñbô ami. ³⁰ Bôk môlô avômalô loñ buyañ lemimôndôn kôtôn hadên Wapômbên. Haven yam ma avômalô Israeël leniñôndôn kôtôn haviñ ba intu Wapômbên hêv kapô hadên môlô. ³¹ Ma aên iyom ma avômalô Israeël lêk leniñôndôn kôtôn ba Wapômbên hêv kapô ek môlô. Hadum aên ek wak te ma tem nêmo kapô ek thêlô imbiñ. ³² Wapômbên hatak avômalô sapên ek nesopa iniñ leniñôndôn kôtôn ek injik anên lahiki thô êndên thêlô sapên.

Nambô Wapômbên anên athên

³³ *Aiyê, yahason kambom hathak Wapômbên anên wapôm lôk anên auk lôk anên hayala nômkama ma anên dañ mi!
 Opalê hatôm eyala anên auk atu ba lahabi am? Mi anôn.

Anyô late miñ hatôm eyala anêñ loñôndê atu ba hapesañ ami.

34 *Opalê hatôm eyala Wapômbên anêñ tabilôk? Mi.

Ma opalê hatôm nêñ auk êndên yani? Mi anôñ. *Aisaia 40:13*

35 Ma opalê hatôm nêñ nômlate êndên yani ek êwê viyañ. Milôk! *Jop 41:11*

36 *Nôm kama lôkthô halêm anêñ yani ba imiñ hathak anêñ lôklokwañ lôk êmô ek nêmbô yani.

Nanêñ athên lôkmañgiñ êndên yani êtôm wak nômbên intu sapên. Avanôñ biñ.

12

Nanêñ i êtôm da êndên Wapômbên

1 *Aên ba, aiyañ thêlô, Wapômbên lahiki lôbôlônñ hathak alalô. Ba intu yahasonñ môlô lokwañ nena nôñêm am vidoñ êndên yani êtôm alim takatu ba ik vônô hêk loñ êbôk da. Da êñ ma lôkmala lôk mathên ba hêv lamavi hadên Wapômbên. Êñ ma hatôm ôêv yeñ anôñ hadên Wapômbên. 2 Ba nôñêm loñ êñjêk kapôlômim ek Wapômbên epesañ môlônim auk imbitak lukmuk ek môlô numbitak yañda. Ma miñ nosopa avômalô pik veñingwam ami. Êñ ma tem noyala ba nosopa nôñ takatu ba Wapômbên lahaviñ. Lahaviñ êñ ma mavi lôk mabuñ anôñ ba tem indum Wapômbên lamavi.

Nandum ku esak wapôm takatu ba Wapômbên hêv hadên alalô tomtom

3 *Wapômbên habi anêñ wapôm sam ba hêv ya ku aposel. Ba intu yahanañ hadên môlô nena lemimimbi am ba nutitiñ am katô esak êvhaviñ atu ba Wapômbên hêv hadên môlô tomtom. Ma miñ nosonñ nena môlô ma nê bêñbêñ ami. 4 *Anyô liñkupik ma doñtom iyom, ma doñtom anêñ lôbôlôbô ma bên anôñ. Ma lôbôlôbô takên ethak idum ku lomaloma. 5 Ma

alalô aên iyom. Alalô ma bên anôñ ma doñtom athak doñtom haviñ Kilisi ba abitak kupik doñtom. Ba intu alalô amô hatôm nê ôdôn te iyom.

6 *Ma Wapômbên hik anêñ wapôm sam ba hêv auk ku lomaloma hadên alalô tomtom. Ôpatu ba hawa auk ek enañ Wapômbên anêñ abô êtôm plopet, êñ ma yani indum ku êñ êtôm anêñ hêvhaviñ. 7 Ma yañ hawa auk ek indum ku nêñ avômalô sa, êñ ma nêñ i sa. Ma te hawa auk ek êndôn avômalô esak Wapômbên anêñ abô, ma êndôn. 8 Ma yañ hawa auk ek embatho avômalô vi loñ, êñ ma embatho i loñ. Ma te hawa auk ek nêñ avômalô sa esak nômkama, êñ ma nêñ lôk lavi-doñ. Ma te hawa auk ek eyabiñ avômalô, êñ ma eyabiñ dedauñ mavi. Ma te hawa auk nêñ kapô ek avômalô, êñ ma indum lôk lamavi.

Kobom leñhaviñ

9 Lemimbiñ avômalô lôk lemvidonñ. Ma nôpôlik esak nôñ takatu ba kambom ma nobalonñ nôñ takatu ba mavi loñ. 10 *Lemimbiñ avômalô takatu ba êvhaviñ videdauñ êtôm lemhaviñ mamuyañ. Ma nêñ athên bên êndên i êmôn ek o. 11 Ma nôñêm am lôkthô ek nundum Anyô Bên anêñ ku ma miñ o vau ami. Ma notak Lovak Mathên ek esañ êtôm atum êmô môlô kapôlômim. 12 *Ma nôñêm malemim lôk lemimmavi. Ma malaiñ hapôm o ma ômô maliñyaô. Ma oteñ mek thôthô. 13 *Ma avômalô mathên takatu ba êv i sêkêya, êñ ma nêñ i sa. Ma avômalô malak yañ êlêm, onja i thô ba oyabiñ i mavi.

14 *Nêñ mek ek avômalô takatu ba idum kambom hadên o. Nêñ mek ma miñ ondan ek Wapômbên nêñ malaiñ êndên i ami. 15 Avômalô takatu ba leñimavi ma lemimavi imbiñ i. Ma avômalô takatu ba elañ asên malên ma ondan imbiñ i. 16 *Nômô maliñyaô imbiñ am. Ma miñ osonñ nena o anyô

* 11:34: 1Ko 2:16 * 11:36: 1Ko 8:6 * 12:1: Lom 6:11,13; 1Pi 2:5 * 12:3: 1Ko 12:11; Ep 4:7; Plp 2:3 * 12:4: 1Ko 12:12,27 * 12:6: 1Ko 12:4-11; 1Pi 4:10-11 * 12:10: 1Pi 1:22 * 12:12: 1Te 5:16-18 * 12:13: Hib 13:2 * 12:14: Mat 5:44; 1Ko 4:12 * 12:16: Snd 3:7

bêḅ ami. Mi, otauviḅ o ba ômô imbiḅ ḅê athêḅ mi. Ma miḅ osoḅ nena o anyô lôkauk bêḅ ami. Mi.

17 *Anyôla hadum kambom hadêḅ o ma miḅ nuḅgwik kambom êḅ liliḅ êndêḅ yani ami. Undum malêla takatu ba avômalô eyala nena mavi iyom êḅjêk thêlô maleḅiḅ. 18 Ombatho o loḅ lôklokwaḅ ek ômô labali imbiḅ avômalô sapêḅ. 19 *Aiyaḅ thêlô, miḅ nôwê kambom viyaḅ ami ma notak êndôk Wapômbêḅ anêḅ lamaniḅ kapô. Hatôm bôk eto nena, “Ya Anyô Bêḅ yahananaḅ nena ku nijik anyô leḅkadôk liḅ ma yenaḅ ku ba tem yandum.” *Lo 32:35*

20 *Ma

“Ôpatu ba hapôlik hathak o hama kisi ma nêḅ nôḅ êndêḅ yani.

Ma hathakmuniḅ ma nêḅ ḅaḅ ek inum.

Hudum aêḅ ma tem nêḅ yani mama bêḅ.” *Gutpela Sindaun 25:21-22*

21 Aêḅ ba undum mavi iyom ek ômô kambom lu, ma miḅ otak kambom ek êḅmô o lu ami.

13

Alalô namô gavman vibin

1 *Gavman pik sapêḅ ma Wapômbêḅ hatak i ba hêv lôklokwaḅ hadêḅ i ek neyabiḅ avômalô. Gavman te miḅ habitak oyaḅ ami ma mi. Ba intu avômalô lôkthô nêḅmô thêlô vibin. 2 Aêḅ ba anyôla hadô êḅmô gavman vibin, êḅ ma hadô ek êḅmô Wapômbêḅ baḅ vibin. Ba intu ôpêḅ tem indum abô ba enja malaiḅ. 3 *Opalêla intu êkô ek gavman? Avômalô takatu ba idum mavi e? Mi, ḅê takatu ba idum kambom. Ba intu undum mavi ek gavman miḅ nêḅ vovaḅ êndêḅ o ami, ma embam o iyom. Êḅ ma tem miḅ ôkô ek gavman ami. 4 Gavman ma Wapômbêḅ anêḅ ḅê ku ek nêḅnêḅ o sa ek ômô mavi. Wapômbêḅ hêv lôklokwaḅ hadêḅ i ek

nêḅnêḅ anêḅ vovaḅ êndêḅ avômalô takatu ba idum kambom. Ma thêlô miḅ ewa lôklokwaḅ êḅ oyaḅ ami. Mi, ba intu hudum kambom, êḅ ma ôkô. 5 Aêḅ ba alalô miḅ namô gavman vibin esak akô ek naja vovaḅ iyom ami. Mi, esak nayala êḅjêk kapôlôḅiḅ nena êḅ ma mavi.

6 *Aêḅ ba intu alalô athak êv takis. Gavman ma Wapômbêḅ anêḅ ḅê ku ba ethak idum iniḅ ku thêthôḅ. 7 Ba intu malêla takatu ba enaḅ nena nêḅ ma nêḅ. Elam takis alêla ma nêḅ. Ma anyôla hamô o vuliḅ ma ômô yani vibin. Ma opalêla takatu ba ewa athêḅ bêḅ ma nêḅ athêḅ bêḅ êndêḅ i.

Lemimbiḅ avômalô vi

8 *Ôwê anêḅ malêla takatu ba viyaḅ hêk denaḅ. Ma undum ku esak viyaḅ doḅtom atu hêk nena lemimbiḅ avômalô. Hudum aêḅ ma hatôm abô balabuḅ lôkthô hik anôḅ hamiḅ o. 9 *Abô balabuḅ hanaḅ aêḅtêk, “Miḅ undum sek imbiḅ anyô yaḅ yanavi ami. Miḅ nuḅgwik anyô vônô ami. Miḅ onja vani ami. Ma miḅ malemki-lik esak anyô vi iniḅ nôḅkama ami.” Ma hanaḅ abô balabuḅ vi haviḅ. Balabuḅ nôḅbêḅ êḅ hamô balabuḅ ali êḅtêk kapô nena, “Lemimbiḅ anyô yaḅ êtôm lemhaviḅ oda.” 10 *Alalô leḅiḅhaviḅ avômalô vi ma tem miḅ nandum i kambom ami. Ba intu alalô leḅiḅhaviḅ avômalô vi, êḅ ma hatôm balabuḅ lôkthô hik anôḅ.

Waklavôḅ naja bulubiḅ lêk habobo

11 *Oyala waklavôḅ êḅtêk ba lêk alalô amô, aêḅ ba nosopa abô takatu ba lêk yahananaḅ yôv hadêḅ môlô. Sêbôk atu ba alalô aêḅhaviḅ môḅ anôḅ ma hamô daim dokte, ma doḅtom waklavôḅ naja bulubiḅ lêk habobo. Ba intu notak malemim hayaḅ ma numbiyô. 12 *Bôlôvôḅ anêḅ daḅ lêk habobo ma wak tem imbi. Ba intu nôḅbi momaḅiniḅ anêḅ ku thô ma noba deda anêḅ nôḅkama vovak.

* 12:17: 1Te 5:15 * 12:19: Mat 5:39 * 12:20: Mat 5:44 * 13:1: Snd 8:15; Tit 3:1 * 13:3: 1Pi 2:13-14 * 13:6: Mat 22:21 * 13:8: Mat 22:39-40; Jem 2:8 * 13:9: Kis 20:13-15,17; Lo 5:17-19,21 * 13:10: 1Ko 13:4-7 * 13:11: Ep 5:14; 1Te 5:6-7 * 13:12: 1Jon 2:8 * 13:13: Luk 21:34; Ep 5:18

13 *Aêḡ ba alalô nasopa waklavônḡ êḡ anêḡ kobom mavi. Ba miḡ nandum nômkama mayaliv lôk nanum waiḡ ba nambitak molo ami. Ma miḡ nandum sek waliliḡ lôk nasopa thethaḡak ami. Ma natak leḡiḡḡaḡa lôk leḡiḡdaḡ. 14 *Miḡ nundum kobom takêḡ ami, ma mi. Omba Anyô Bêḡ Yisu Kilisi êtôm anêm kwêv ma miḡ ômbôlêm kambom anêḡ loḡôndê ek undum thethaḡak lamavi ami.

14

Minḡ ôḡḡô môlôviyaḡ ba nonaḡ nena ḡê kambom ami

1 *Onja ḡê takatu ba iniḡ êvhaviḡ pulusik thô. Ma hathak auk atu ba Wapômbêḡ anêḡ abô miḡ hik thô halêm yaḡ ami ma miḡ otatale i esak iniḡ auk atu ba leḡiḡhabi nena malê intu mavi lo kambom hêk Wapômbêḡ ma ami. 2 *Ma anyô yaḡ anêḡ êvhaviḡ ma lôklokwaḡ ba hatôm enjaḡ nôḡ lomaloma sapêḡ. Ma yaḡ anêḡ hêvhaviḡ ma pulusikna ba intu hayaḡ nôḡ ku kapô iyom ma hatip ek alim atu ba êv hadêḡ ḡḡok. 3 *Ôpatu ba hayaḡ nômkama sapêḡ ma miḡ enaḡ nena ôpatu ba hatip ek nôḡ doho ma anyô kambom ami. Ma ôpatu ba hatak nôḡ doho ma miḡ etatale ôpatu ba hayaḡ nômkama sapêḡ ami. Mi, Wapômbêḡ bôk hawa yani yôv. 4 *Ma o opalê ba hotatale anyô yaḡ anêḡ anyô ku? Ôpêḡ da anêḡ anyô bêḡ tem enaḡ nena ôpêḡ hamiḡ mena hêv yak. Ma Anyô Bêḡ da tem embatho ôpêḡ loḡ ek imiḡ.

5 *Ma avômalô vi leḡiḡhabi nena wak doho ma mathêḡ ma doho ma mi. Ma vi leḡiḡhabi nena wak lôkthô ma hatôm doḡtom iyom. Hathak auk êḡ ma anyô tomtom da leḡiḡimbi katô am ka nesopa iniḡ êvhaviḡ. 6 Avômalô takatu ba leḡiḡhabi nena wak doho ma mathêḡ ma ethak idum aêḡ ek êv athêḡ bêḡ hadêḡ Anyô Bêḡ. Ma

vi atu ba ethak eyaḡ alim ma êv leḡiḡmavi hadêḡ Wapômbêḡ ba eyaḡ ek nêḡnêḡ athêḡ bêḡ êndêḡ Anyô Bêḡ. Ma avômalô takatu ba itip ek alim ma êv leḡiḡmavi hadêḡ Wapômbêḡ ba eyaḡ iniḡ nôḡ ek nêḡnêḡ athêḡ bêḡ êndêḡ Anyô Bêḡ. 7 Alalô ḡê êvhaviḡ miḡ adum nômlate ek alalô da iyom ami. Mi, nômkama lôkthô atu ba adum, amô lôkmala mena ama, ma adum ek Anyô Bêḡ. 8 *Alalô amô lôkmala, ma amô ek nanêḡ athêḡ bêḡ êndêḡ Anyô Bêḡ. Ma ama, ma ama ek nanêḡ athêḡ bêḡ êndêḡ Anyô Bêḡ aêḡ iyom. Ba intu alalô amô mena ama, alalô ma Anyô Bêḡ da anêḡ. 9 Kilisi bôk hama ba haviyô hathak loḡbô ek imbitak ḡê lôkmala lôk ḡê ḡama iniḡ Anyô Bêḡ.

10 *Aêḡ ba aisê ka môlô otatale môlôviyaḡ? Ma aisê ka môlô ôyê môlôviyaḡ ba onaḡ nena thêlô ma ḡê kambom? Wapômbêḡ tem indum abô ba alalô sapêḡ tem namiḡ yani ma êndêḡ wak êḡ. 11 *Hatôm bôk eto nena,

“Yada Anyô Bêḡ, yahamô aêḡ, ba yahananaḡ avanôḡ biḡ nena avômalô sapêḡ tem nedek veḡiḡdôḡ lêlô ma nêḡnêḡ athêḡ bêḡ êndêḡ ya Wapômbêḡ.” *Aisaia 45:23*

12 Ba intu alalô tomtom tem namiḡ Wapômbêḡ ma ek nandum abô esak alalôaniḡ nôḡ takatu ba adum.

Minḡ undum mamuyaḡ nêḡ yak ami

13 Wapômbêḡ tem endanaḡ avômalô lôkthô iniḡ abô ba intu notak auk notatale avômalô êvhaviḡ vi. Ma lemimimbi katô ek miḡ nundum nômlate ek nosale lôk numbuliḡ môlôviyaḡ ami. 14 *Yahamô haviḡ Anyô Bêḡ Yisu ba yahayala lôk yahêvhaviḡ nena nôḡ takatu ba êv hadêḡ ḡḡok lôk nôḡ sapêḡ ma mavi hêk Wapômbêḡ ma ek nejaḡ. Ma doḡtom anyôla lahabi nena nômlate lelaik hêk Wapômbêḡ ma, êḡ

* 13:14: Ep 5:11 * 14:1: Lom 15:7 * 14:2: Stt 9:3-4 * 14:3: Kol 2:16 * 14:4: Mat 7:1; Jem 4:11-12 * 14:5: Gal 4:10-11 * 14:8: Gal 2:20 * 14:10: 2Ko 5:10 * 14:11: Plp 2:10-11 * 14:14: Ap 10:15; Tit 1:15 * 14:15: 1Ko 8:11-13

ma nôm êḡ lêk lelaik ek ôpêḡ. ¹⁵ *Hoan nômlate atu ba mamuyaḡ hêvhaviḡ nena lelaik ba hôêv malaiḡ hadêḡ yani, êḡ ma miḡ hosopa leḡhaviḡ anêḡ loḡôndê ami. Kilisi hama hathak ôpêḡ ba intu miḡ undum ek yani nêḡ yak esak nôḡ atu ba hoan ami. ¹⁶ Aêḡ ba hoyala nena nôḡ lôkthô ma mavi ek nejaḡ, êḡ ma auk mavi. Ma doḡtom mamuyaḡ atu ba hapôlik ek nômla doho hayô, êḡ ma oyabiḡ o ek anêḡ auk mavi êḡ miḡ imbuliḡ yani ba enaḡ abô kambom esak anêḡ auk êḡ ami. ¹⁷ Nôm eyaḡ lo inum, êḡ ma nôḡ oyaḡ. Nômbêḡ hêk Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma nandum nôḡkama thêthôḡ lôk namô labali imbiḡ i ma namô lôk leḡḡmavi. Nôm takêḡ halêḡ anêḡ Lovak Mathêḡ. ¹⁸ Ôpatu ba hadum Kilisi anêḡ ku takêḡ hêv lamavi hadêḡ Wapômbêḡ ba avômalô ebam yani.

¹⁹ *Aêḡ ba alalô nandum ek namô yôhok imbiḡ i lôk nambatho alalôaniḡ êvhaviḡ loḡ. ²⁰ *Ma miḡ umbuliḡ Wapômbêḡ anêḡ ku esak nôḡ eyaḡ ami. Nôm lôkthô ma mabuḡ hêk Wapômbêḡ ma, ma doḡtom hoan nômla te atu ba hadum ba anyô yaḡ hêv yak, êḡ ma hudum kambom. ²¹ Aêḡ ba hoan alim mena hunum waiḡ mena hudum nômla yaḡ atu ba hadum mamuyaḡ hêv yak, êḡ ma mavi ek otak.

²² Anêḡ auk hathak nôḡ takatu ba lêk yahananḡ, êḡ ma êḡmô imbiḡ oda lôk Wapômbêḡ iyom. Avômalô takatu ba esopa iniḡ êvhaviḡ lôk kapôlôḡḡḡ labali lêk êḡmô lôk leḡḡmavi. ²³ Ma doḡtom avômalô takatu ba eyaḡ nôḡ lôk auk ju, êḡ ma miḡ esopa iniḡ êvhaviḡ ami ba intu idum kambom hêk Wapômbêḡ ma. Malêla takatu ba hudum ma miḡ halêḡ anêḡ hôêvhaviḡ ami, êḡ ma hatôm hudum kambom.

15

Nundum nôḡkama lôkthô ek nôḡnêḡ

* **14:19:** Lom 12:18; 15:2 * **14:20:** 1Ko 8:13 * **15:2:** 1Ko 10:24,33 * **15:4:** 2Ti 3:16 * **15:7:** Lom 14:1 * **15:8:** Mat 15:24 * **15:9:** Ap 3:25

môlôviyaḡ sa

¹ Alalô takatu ba aêvhaviḡ lôklokwaḡ miḡ nasopa alalôaniḡ leḡḡhaviḡ iyom ami. Mi, nanêḡ avômalô takatu ba iniḡ êvhaviḡ pulusikna sa ba naja iniḡ malaiḡ imbiḡ. ² *Ma alalô tomtom leḡḡḡimbi alalôaniḡ iviyaḡ ek nanêḡ i sa ek iniḡ êvhaviḡ imbitak lôklokwaḡ. ³ Êtôm Kilisi da bôk hadum ba miḡ hasopa yanida anêḡ lahaviḡ ami. Mi, bôk eto nena,

“Wapômbêḡ, abôḡma atu ba enaḡ hathak o ma lêk hapôm ya haviḡ.” *Kapya Yeḡ 69:9*

⁴ *Abô lôkthô atu ba bôk eto hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya ma eto ek êḡndôḡ alalô ek namô maliḡyaô lôk nêḡ alalô thêvô ek alalô nanêḡ maleḡḡḡ ek Wapômbêḡ anêḡ bulubiḡ.

⁵ Wapômbêḡ atu ba hathak havatho môlô loḡ ek nôḡmô maliḡyaô lôk hêv môlô thêvô ma tem indum ba môlô kapôlômim imbitak doḡtom êtôm Yisu Kilisi anêḡ lahaviḡ. ⁶ Ek môlô sapêḡ kapôlômim doḡtom lôk auk doḡtom ba nôḡnêḡ athêḡ lôkmaḡḡḡḡ êḡndêḡ Wapômbêḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ Lambô.

Yisu halêḡ ek nêḡ avômalô Israeḡ lo avômalô loḡ buyaḡ sa

⁷ *Aêḡ ba onja ḡê êvhaviḡ vi thô êtôm môlôviyaḡ hatôm Kilisi bôk hawa môlô thô. Nundum aêḡ ek nêḡ athêḡ lôkmaḡḡḡḡ êḡndêḡ Wapômbêḡ. ⁸ *Yahananḡ avanôḡ nena Kilisi habitak hatôm ḡê Israeḡ iniḡ anyô ku ek hik thô nena Wapômbêḡ hasopa anêḡ abô takatu ba bôk habutiḡ haviḡ iniḡ limi. ⁹ *Ma Kilisi hadum ku êḡ ek avômalô loḡ buyaḡ hatôm nêḡnêḡ athêḡ lôkmaḡḡḡḡ êḡndêḡ Wapômbêḡ hathak anêḡ hêv kapô hadêḡ thêlô. Hatôm bôk eto nena, “Tem yambam anêḡ athêḡ êḡḡêk ḡê loḡ buyaḡ malêvôḡ.

Lôk yanêḡ yeḡ êḡndêḡ o.” *Kapya Yeḡ 18:49*

¹⁰ Ma buyaḡ hananḡ nena,

“Môlô nê loŋ buyaŋ, lemimmavi imbiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô.”

Lo 32:43

¹¹ Ma bute hanaŋ nena,

“Môlô avômalô loŋ buyaŋ sapêŋ nômbô Anyô Bêŋ.

Lôk avômalô pik sapêŋ nônêm yeŋ ba nômbô yani.” *Kapya Yeŋ 117:1*

¹² *Ma Aisaia bôk hatô abô te aêntêk, “Jesi anêŋ ôdôŋ ma su lukmuk tem ipililip.*

Yani tem imbitak kiŋ ba eyabiŋ avômalô loŋ buyaŋ sapêŋ.

Ma thêlô tem nênmê maleŋ ek nôm atu ba yani bôk havak abô hathak.” *Aisaia 11:10*

¹³ Môlô ôêvhaviŋ ma Wapômbêŋ ma nôm mavi lôkthô atu ba ôêv malem hathak anêŋ ôdôŋ tem êmbôlô môlô kapôlômim siŋ esak leŋiŋmavi lôk labali. Ma hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ ma tem indum ek môlô malemim endahaliŋ nôm takatu ba tem Wapômbêŋ nênm.

Pol anêŋ ku hawa Abô Mavi hi loŋ buyaŋ

¹⁴ Aiyaŋ thêlô, yahayala nena môlôda othak udum mavi lomaloma ba unim auk mavi ma bêŋ ba intu hatôm nôndôŋ amda. ¹⁵ Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam hadêŋ ya ba hêv anêŋ ku hadêŋ ya ba intu yahato abô lôkliŋyak doho hêk kapya êntêk hadêŋ môlô ek lemimimbi esak loŋbô. ¹⁶ *Yani halam ya ek yambitak êtôm Yisu Kilisi anêŋ anyô habôk da ek môlô avômalô loŋ buyaŋ. Ba intu yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô ek yanêm môlô êtôm da ôv mavi êndêŋ Wapômbêŋ. Lovak Matheŋ hadum ba da êŋ habitak matheŋ.

¹⁷ Aêŋ ba Yisu Kilisi hadum ku bêŋ hathak ya ek yandum Wapômbêŋ anêŋ ku ba intu hathak ku takêŋ ma yahabam yada. ¹⁸ Tem miŋ yanaŋ abô esak malêla takatu ba

yada yahadum ami. Mi, tem yanaŋ esak nôm takatu ba Kilisi hadum hathak ya iyom ek batu avômalô loŋ buyaŋ nênmimbiŋ Wapômbêŋ esak nôm takatu ba yahadum lôk yahanaŋ.

¹⁹ Ma êyê nômbithi lôk lavôŋiŋ loma-loma takatu ba yahadum hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ. Ba intu nê loŋ buyaŋ esopa Wapômbêŋ anêŋ abô. Aêŋ ba bôk yahanaŋ Abô Mavi lôkthô hathak Kilisi halôk Jelusalem ba hi loŋ sapêŋ aleba hayô plovins Ililikum. ²⁰ *Yahathak yaleŋ hik ya lôklokwaŋ ek yanaŋ Abô Mavi emben loŋ takatu ba miŋ bôk elanô abô hathak Kilisi ami. Yahadô yandav unyak êyômô loŋ lavôŋ atu ba anyô yaŋ bôk halav halôk yôv. ²¹ Hatôm atu ba bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba miŋ bôk enaŋ abô hathak yani hadêŋ i ami ma tem nêgê katô.

Ma avômalô takatu ba miŋ bôk elanô ami ma tem neyala katô anôŋ.” *Aisaia 52:15*

Pol hadum ek ni Lom

²² *Ku takêŋ hathak havalon ya loŋ bêŋ anôŋ ba intu miŋ yahathôk ek môlô ami. ²³ Sondabêŋ lôbôlôŋ ya thôthô ek yasôk yaŋgê môlô ma doŋtom mi. Ma yenaŋ ku loŋ êntêk lêk yôv ba intu tem yasôk. ²⁴ Yahadum ek yana Spen, êŋ ma yaleŋhabi nena tem yande yaŋgê môlô vêmam ek alalô leŋiŋmavi imbiŋ i. Vênm ma môlô nônmê ya sa esak loŋôndê ek yana Spen.

²⁵ *Ma doŋtom lêk êntêk ma tem yana Jelusalem ek yanêm i sa esak da vêmam. ²⁶ *Avômalô plovins Masedonia lôk Akaia êv da takêŋ lôk leŋiŋmavi anôŋ ek nênmê avômalô matheŋ takatu ba êv i sêkêya êmô Jelusalem sa. ²⁷ *Thêlô leŋiŋmavi ek nênmê da êŋ êndêŋ avômalô Jelusalem ek malê nena avômalô Israêl bôk êv nômkama malak leŋ hadêŋ thêlô nê loŋ buyaŋ ba intu viyaŋ hêk. Ma lêk

* **15:12:** ALK 5:5 * **15:12:** Jesi ma Kiŋ Devit anêŋ lambô. * **15:16:** Lom 1:5; 11:13 * **15:20:** 2Ko 10:15-16 * **15:22:** Lom 1:13 * **15:25:** 1Ko 16:1-4 * **15:26:** Ap 24:17; 1Ko 16:1; 2Ko 8:1; 9:2,12 * **15:27:** 1Ko 9:11

ma mavi ek thêlô nêwê viyan esak nômkama pik. ²⁸ Tem yada yanja da êḅ ba yana Jelusalem ek yanêm da êḅ solop êndêḅ i. Vêm ma yana Spen ma tem yanḅê mólô vêmam ka yana. ²⁹ *Yahayala nena yahathôk ek mólô ba alalô amô, êḅ ma Kilisi tem nêm mek bêḅ anêḅ êndêḅ alalô.

³⁰ *Aiyan thêlô, Wapômbêḅ anêḅ Lovak Mathen hadum ba alalô leḅḅhaviḅ i. Aêḅ ba yahason mólô lokwan hathak Yisu Kilisi anêḅ athêḅ nena nônêm lêlê esak mek imbiḅ ya ek Wapômbêḅ nêm ya sa. ³¹ Mólô noten mek ek Wapômbêḅ eyabiḅ ya mavi ek ḅê Israeḅ takatu ba leḅḅôndôḅ kôḅôḅ miḅ nimbuliḅ ya ami. Ma noten mek imbiḅ ek avômalô mathen anêḅ Jelusalem leḅḅmavi esak da takatu ba yahawa ba yaha ek thêlô. ³² Ek Wapômbêḅ anêḅ lahaviḅ yasôk, êḅ ma tem yasôk ek alalô leḅḅmavi lôk yambatho mólô loḅ ma mólô nobatho ya loḅ.

³³ Wapômbêḅ, labali lôkthô anêḅ alaḅ, êmô imbiḅ mólô. Avanôḅ.

16

Pol hêv anêḅ lamavi hadêḅ avômalô

¹ Yahêv abô ek mólô hathak livôḅ Pibi atu ba hathôk ek êḅjê mólô. Yani ma avômalô êvhaviḅ anêḅ Senklia iniḅ avi ku te. ² Ba noja yani thô esak Anyô Bêḅ anêḅ athêḅ êḅôm Wapômbêḅ anêḅ avi ku mathen te. Yani bôk hayabiḅ ya lôk avômalô bêḅ anêḅ hathak anêḅ nômkama. Ba nônêm yani sa esak malaiḅ malêla takatu ba hapôm yani.

³ *Nônêm yenaḅ yalenḅmavi êndêḅ Plisila lo yamalô Akwila atu ba idum Yisu Kilisi anêḅ ku haviḅ ya. ⁴ Sêbôk ma habobo tem nijik thai vônô esak ya. Ba intu yada lôk avômalô êvhaviḅ lodôḅlodôḅ anêḅ loḅ buyan sapêḅ leḅḅmavi hathak thai. ⁵ Ma nônêm yalenḅmavi ni êndêḅ avômalô êvhaviḅ takatu ba ethak êv yen halôk thai iniḅ unyak imbiḅ.

Nônêm yalenḅmavi êndêḅ yenaḅ aiyan anêḅ Epainetus. Yani anyô môḅ anêḅ plovins Esia atu ba hêvhaviḅ Kilisi vêm ka vi êvhaviḅ havenḅ yam. ⁶ Ma nônêm yalenḅmavi êndêḅ Malia. Yani hathak hadum ku bêḅ ek hêv mólô sa. ⁷ Ma nônêm yalenḅmavi êndêḅ Andlonikus lo yanavi Junias. Thai ma yenaḅ avômalô Israeḅ ba bôk êvhaviḅ Kilisi hamôḅ ek ya. Ma bôk yêlô amô koladôḅ haviḅ i. Thai ma aposel lôk athêḅ bêḅ.

⁸ Nônêm yalenḅmavi êndêḅ Ampliatu atu ba yalenḅhaviḅ hathak Anyô Bêḅ anêḅ athêḅ. ⁹ Nônêm yalenḅmavi êndêḅ Ulbanus, yani hadum Kilisi anêḅ ku haviḅ alalô. Lôk nônêm yalenḅmavi êndêḅ yenaḅ aiyan Stakis. ¹⁰ Nônêm yalenḅmavi êndêḅ Apeles, yani hawa malaiḅ lomaloma ma doḅtom hamiḅ lôklokwan hathak Kilisi. Ma nônêm yalenḅmavi êndêḅ avômalô sapêḅ atu ba êmô haviḅ Alistobulus. ¹¹ Ma nônêm yalenḅmavi êndêḅ Helodion, yani ma yenaḅ avômalô Israeḅ te. Ma nônêm yalenḅmavi êndêḅ Anyô Bêḅ anêḅ avômalô sapêḅ atu ba êmô haviḅ Nalsisus.

¹² Nônêm yalenḅmavi êndêḅ Tlipina lo Tliposa, avi ju atu ba idum Anyô Bêḅ anêḅ ku. Nônêm yalenḅmavi êndêḅ livôḅ Pelsis, yani hadum Anyô Bêḅ anêḅ ku lôklokwan haviḅ. ¹³ *Ma nônêm yalenḅmavi êndêḅ Lupus atu ba Anyô Bêḅ bôk habi baḅ hayô hêk yôv lo talêbô atu ba habitak hatôm yenaḅ wakatik. ¹⁴ Ma nônêm yalenḅmavi êndêḅ Asinklitus lo Plegon ma Helmes lo Patlobas ma Helmas lôk avômalô êvhaviḅ takatu ba ethak êmô haviḅ thêlô. ¹⁵ Ma nônêm yalenḅmavi êndêḅ Pilologus lôk Julia, ma Neleus lo livavi ma Olimpas lôk avômalô mathen lôkthô atu ba êmô haviḅ thêlô.

¹⁶ *Ma nokam mólôviyan esak kobom yôhok mathen.

Kilisi anêḅ avômalô êvhaviḅ

* 15:29: Lom 1:11 * 15:30: 2Ko 1:11; Kol 4:3; 2Te 3:1 * 16:3: Ap 18:2 * 16:13: Mak 15:21

* 16:16: 1Ko 16:20; 1Pi 5:14

lodôṅlodôṅ sapêṅ êv iniṅ leniṅmavi hadêṅ môlô.

Noyabiṅ am

¹⁷ *Aiyaṅ thêlô, yahathô môlô loṅ lôklokwaṅ nena noyabiṅ am esak ṅê takatu ba idum ek nembak môlô vose. Thêlô iniṅ abô ma yaṅda ek abô avanôṅ atu ba bôk olaṅô ba ôêvhaviṅ. Ba intu imiṅ môlô loṅ siṅ hathak ôêvhaviṅ. Aêṅ ba nôômô daim ek i. ¹⁸ *Thêlô lôk avômalô takatu ba esopa iniṅ kobom idum ku hathak thêlôda iniṅ leniṅhaviṅ ma miṅ idum alalôaniṅ Anyô Bêṅ Kilisi anêṅ ku ami. Enaṅ abô vasiṅ mavi lôk abô lôk thôk ek nesau avômalô takatu ba iniṅ auk voloṅ. ¹⁹ *Avômalô êvhaviṅ lôkthô bôk elañô yôv nena môlô ma avômalô olaṅô abô ba osopa. Ba intu yalenṅmavi anôṅ hathak môlô. Ma doṅtom yalenṅhaviṅ môlô nôômô lôk auk esak malêla takatu ba mavi ma nôômô mabuṅ ek malêla takatu ba kambom. ²⁰ *Ma Wapômbêṅ ma labali anêṅ alaṅ ba kasana ma tem etak Sadaṅ êmô vemimkapô vibinṅ ek nombak pesa.

Anyô Bêṅ Yisu anêṅ wapôm êmô imbinṅ môlô.

Avômalô doho êv iniṅ leniṅmavi hadêṅ avômalô Lom

²¹ *Timoti atu ba hadum ku haviṅ ya hêv anêṅ lamavi hadêṅ môlô. Ma Lusius lo Jeson ma Sosipatel, thêlô ma yenaṅ avômalô Islael ba êv iniṅ leniṅmavi haviṅ.

²² Ma ya Teltius atu ba yahato Pol anêṅ abô halôk kapya êntêk, yahananṅ yenaṅ yalenṅmavi hathak Anyô Bêṅ anêṅ athêṅ hadêṅ môlô haviṅ.

²³⁻²⁴ *Gaius hêv anêṅ lamavi hadêṅ môlô. Yani hathak hayabiṅ ya lôk avômalô êvhaviṅ sapêṅ atu ba êlêm êmô anêṅ unyak. Ma Elastus atu ba hayabiṅ malak bêṅ êntêk iniṅ valu

lôk yêlôaniṅ aiyaṅ Kwaltus êv iniṅ leniṅmavi hadêṅ môlô haviṅ.*

Nanêm athêṅ bêṅ êndêṅ Wapômbêṅ

²⁵ *Alalô nambô Wapômbêṅ anêṅ athêṅ. Yani hatôm embatho unim ôêvhaviṅ loṅ esak Abô Mavi takatu ba yahananṅ hathak Yisu Kilisi. Abô Mavi êṅ intu hik auk loṅ kapô takatu ba bôk havuṅ i bô halêm yaiṅ. ²⁶ Plopet bôk eto hathak auk loṅ kapô êṅ ma Wapômbêṅ atu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêṅ intu sapêṅ hanaṅ ek auk loṅ kapô êṅ lêk halêm yaiṅ ek avômalô pik lôkthô hatôm nênemimbinṅ ba nesopa. ²⁷ Aêṅ ba alalô nanêm athêṅ lôkmaṅgiṅ êndêṅ Wapômbêṅ, yanida iyom intu Wapômbêṅ lôkuk lôkthô anêṅ ôdôṅ hatôm wak nômbêṅ intu sapêṅ esak Yisu Kilisi. Avanôṅ.

* **16:17:** Mat 7:15; Tit 3:10 * **16:18:** Plp 3:19; 2Pi 2:3 * **16:19:** Lom 1:8; 1Ko 14:20 * **16:20:** Stt 3:15 * **16:21:** Ap 16:1-2; 19:22; 20:4 * **16:23-24:** Ap 19:22; 1Ko 1:14 * **16:23-24:** ṅê lôkuk vi enaṅ nena abô doho atu ba Pol hatô ma hêk denaṅ. Abô êṅ ma aêntêk: Yisu Kilisi anêṅ wapôm êmô imbinṅ môlô. Avanôṅ. * **16:25:** Lom 1:5; Ep 1:9; 3:5,9; Kol 1:26

Kapya môḥ atu ba Pol hato hi Kolin Abô môḥ

Pol hato kapya êntêk hadêḥ avômalô êvhaviḥ anêḥ Kolin. Kolin ma malak bêḥ ba anêḥ avômalô ma hatôm 600,000. Avômalô Kolin ethak idum sek waliliḥ bêḥ anôḥ ba intu hathak abô Glik ma abô aêntêk, ‘Yahadum Kolin’, êḥ ma abô loḥ kapô te. Ma anêḥ ôdôḥ nena, ‘Yahadum sek waliliḥ’.

Pol hamô Epesus ma halanô nena avômalô êvhaviḥ anêḥ Kolin ethak esopa kobom kambom takêḥ lôk evaki vose ba intu hato kapya êntêk hadêḥ thêlô. Ma Pol bôk hato kapya te hadêḥ thêlô ba thêlô vi miḥ eyala katô ami ba intu hato kapya êntêk hadêḥ thêlô ek injik anêḥ abô êḥ anêḥ ôdôḥ thô êndêḥ i. Ma avômalô Kolin doho bôk enaḥ hik Pol liḥ hathak abô doho halôk kapya te atu ba bôk eto hadêḥ yani ba intu hato iniḥ kapya êḥ viyaḥ. Ma hato ek embatho iniḥ êvhaviḥ loḥ lôk hêv takatu ba bôk êv yak sa.

Hato kapya êntêk hadêḥ 55 AD la.

Abô môḥ

¹ Ya Pol ma Wapômbêḥ dalam ya ba hadum ba ya habitak Yisu Kilisi anêḥ aposel hatôm anêḥ lahaviḥ. Yai lôk ² alalôaniḥ aiyaḥ Sostenes ato kapya êntêk ek môlô avômalô ôdôḥ takatu ba ôêvhaviḥ Wapômbêḥ anêḥ Kolin. Kilisi hadum ba thêlô ibitak mathenḥ ma dalam i nena Wapômbêḥ anêḥ avômalô haviḥ avômalô luvu-luvu takatu ba elam alalôaniḥ Anyô Bêḥ Yisu Kilisi anêḥ athêḥ. Yani ma alalôaniḥ Anyô Bêḥ ma thêlônin haviḥ.

³ Wakamik Wapômbêḥ lôk Anyô Bêḥ Yisu Kilisi nênem iniḥ wapôm lôk labali êndêḥ môlô.

Pol hanaḥ lamavi hadêḥ Wapômbêḥ

⁴ Wapômbêḥ hêv anêḥ wapôm hadêḥ môlô hathak Yisu Kilisi. Ba intu yahananḥ yalenḥmavi lôbôlôḥ hadêḥ yani hathak môlô. ⁵⁻⁶ Yani lêk havatho Yisu anêḥ abô loḥ lôklokwanḥ hamiḥ môlô ba môlô ôêvhaviḥ ba Wapômbêḥ lêk hanḡasô nôḡm mavi halôk môlô kapôlômim ba hayô siḥ hatôm auk mavi lôk abô mavi. ⁷ Aêḥ ba môlô ma avômalô ôpôviḥ alalôaniḥ Anyô Bêḥ Yisu Kilisi anêḥ waklavôḥ endelêḡm ek injiki thô ba intu môlô miḥ ôêv yak hathak wapôm la ami. ⁸⁻⁹ *Yani dalam môlô ek numbitak Nakaduḥ Yisu Kilisi, alalôaniḥ Anyô Bêḥ anêḥ avômalô môlô lôk malêla takatu ba hanaḥ ma hatôm indum. Ba intu yani tem embatho môlô loḥ endeba anêḥ danḥ ek miḥ môlônim abô la ênjêk êndêḥ alalôaniḥ Anyô Bêḥ Yisu Kilisi anêḥ waklavôḥ ami.

Avômalô êvhaviḥ êkôki

¹⁰⁻¹² *Aiyaḥ thêlô, Kaloe anêḥ avômalô doho enaḥ hadêḥ ya nena môlô intu ôkôkam ba tomtom onaḥ nena, “Yêlô ma Pol anêḥ” ma vi enaḥ nena, “Apolo anêḥ” ma vi enaḥ nena, “Sipas anêḥ” ma vi ma “Kilisi anêḥ”. Ba intu aiyaḥ thêlô, hathak Yisu Kilisi anêḥ athêḥ ma yalenḥ hik ya nena miḥ nombak am vose ami ek nobaloḥ auk lôk kapôlômim donḡtom iyom.

¹³ Aisê. Hatôm nombak Kilisi vose ni nenanena e? Mena ik ya Pol hathak alovalanḡanḡsiḥ ek môlô e? Mena môlô uthik ḡanḡ hathak Pol anêḥ athêḥ e? ¹⁴ *Yahathik Klispus lo Gaius iyom ma miḥ yahathik anyôla haviḥ ami ba intu yalenḥmavi anôḥ hadêḥ Wapômbêḥ ¹⁵ ek môlô te miḥ hatôm enaḥ nena yahathik môlô hathak yenaḥ athêḥ ami. ¹⁶ *Bôk yahathik Stepanas anêḥ avômalô doho. Ma inḡo betha bôk yahathik avômalô vi haviḥ la. ¹⁷ Odaḥô! Kilisi hêv ya ba yahalêḡm ek yanaḥ Wapômbêḥ anêḥ Abô Mavi ma miḥ hêv ya ek yasik avômalô ami. Yahadô yambuliḥ Kilisi

* **1:8-9:** 1Te 3:13; 5:23; 5:24; 1Jon 1:3 * **1:10-12:** Ap 18:24-28; 1Ko 3:4; Plp 2:2 * **1:14:** Ap 18:8; Lom 16:23 * **1:16:** 1Ko 16:15

anêḡ alovalaḡaḡsiḡ imbitak êtôm nôḡ oyaḡ. Ba intu miḡ yahaḡaḡ anêḡ Abô Mavi êḡ ek yandôk thêlô leḡiḡ êtôm ḡê lôk auk bêḡ ethak idum ami.

Nê lôk auk bêḡ miḡ hêv ya sa ami

18 *Ma avômalô takatu ba esopa loḡôndê ḡama elañô abô hathak alovalaḡaḡsiḡ êḡ ba esoy nena abô molo. Ma doḡtom alalô takatu ba Wapômbêḡ hêv bulubiḡ ayala nena nôḡ êḡ ma Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ. 19 *Hatôm bôk eto nena, “Tem yambuliḡ ḡê lôk auk bêḡ iniḡ auk ma tem yambak iniḡ auk takêḡ pesa ba imbitak êtôm nôḡ oyaḡ.” *Ai-saia 29:14*

20 *Ma ḡê lôk auk bêḡ lôk ḡê ethak lôḡ bêḡ lôk kêdôḡwaga takatu ba evaloy kapyra auk bêḡ bôlôḡ êntêk, thêlô aisê? Wapômbêḡ hik thô nena auk bêḡ takêḡ habitak auk molo.

21 *Wapômbêḡ ma anyô auk mavi ba hadô ek avômalô neyala yani esak auk luvôḡiḡ. Aêḡ ba hawa abô molo ek nêḡ vi atu ba êvhaviḡ bulubiḡ.

22 Ma avômalô Israeḡ leḡiḡhaviḡ nêḡê lavôḡiḡ ek nêḡnêḡmibiḡ. Ma Glik êbôlêḡ auk lôḡ bêḡ ek nêḡnêḡmibiḡ.

23 *Ma doḡtom yêlô anaḡ bêḡ nena Kilisi hama hathak alovalaḡaḡsiḡ. Auk êḡ habuliḡ avômalô Israeḡ ba intu êpôlik. Ma ḡê loḡ buyaḡ elañô nena auk êḡ ma auk molo. 24-25 *Wapômbêḡ anêḡ auk molo êḡ ma auk bêḡ ek ḡê pik iniḡ auk. Ma Wapômbêḡ anêḡ pulusik ma lôklokwaḡ bêḡ ek ḡê pik iniḡ. Ba intu avômalô Israeḡ lo Glik ma avômalô loḡ buyaḡ takatu ba Wapômbêḡ halam i ma eyala nena Kilisi ma Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ lôk anêḡ auk bêḡ.

26 *Aiyaḡ thêlô, môlô lemimimbi esak sêbôk atu ba elam môlô. Avômalô lôkthô miḡ êyê môlô bêḡ anôḡ nena ḡê lôk auk bêḡ mena anyô lôkmaḡiḡ mena anyô lôk athêḡ bêḡ te ami. Mi.

* 1:18: Lom 1:16 * 1:19: Ais 29:14 * 1:20: Jop 12:17; Ais 19:12; 33:18; 44:25 * 1:21: Mat 11:25 * 1:23: Lom 9:32; 1Ko 2:14 * 1:24-25: Kol 2:3; 2Ko 13:4 * 1:26: Mat 11:25; Jem 2:5 * 1:29: Ep 2:9 * 1:30: Jer 23:5-6 * 2:3: Ap 18:9; 2Ko 10:1 * 2:4: 1Te 1:5

27 Wapômbêḡ hawa auk molo anêḡ pik ek nêḡ mama êndêḡ ḡê lôk auk bêḡ ma hawa nôḡkama pik takatu ba pulusikna ek nêḡ mama êndêḡ ḡê lôklokwaḡ. 28 Nê takatu ba avômalô êyê hatôm yavoyav lôk nôḡ ôvathek lôk nôḡ oyaḡ lomaloma pik êntêk intu yani halam ek nêḡ auk bôlôḡ êntêk vê esak, 29 *ek anyô late miḡ hatôm êmbôḡ imiḡ Wapômbêḡ ma ami. 30 *Ma môlô ma Wapômbêḡ da hadum ba lêk ôḡô haviḡ Yisu Kilisi. Yani habitak hatôm Wapômbêḡ anêḡ auk atu ba hêv ek nêḡ alalô sa ek nêḡ kambom vuli lôk hapole alalô vê hêk kambom anêḡ ba lêk abitak thêthôḡ lôk mathêḡ hamiḡ Wapômbêḡ ma.

31 Ba intu eto nena, “Opalêla takatu ba êbôḡ ma nêḡmbôḡ esak Wapômbêḡ iyom.” *Jele-maia 9:24*

2

Pol hêv auk hadêḡ avômalô Kolin

1 Aiyaḡ thêlô, sêbôk atu ba yahayô ek môlô ma yahaḡaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô takatu ba hik thô hadêḡ ya ma miḡ yahaḡaḡ abô mavi mena auk mavi hatôm ḡê lôk auk iniḡ ami. 2 Mi anôḡ. Yahadum ek yanaḡ abô esak Yisu Kilisi atu ba hama hathak alovalaḡaḡsiḡ iyom. 3 *Yahamô haviḡ môlô ma ya anyô vau lôk bôḡkô ma yahalowaliḡ bêḡ anôḡ. 4 *Ma doḡtom Lovak Mathêḡ da hik anêḡ lôklokwaḡ thô ba yahaḡaḡ abô ba miḡ yahaḡaḡ hatôm ḡê lôk auk iniḡ abô ek yandôk môlô lemim ami 5 ek môlô nêḡnêḡmibiḡ Wapômbêḡ anêḡ lôkliḡyak ma miḡ ḡê lôk auk iniḡ abô ami.

Lovak Mathêḡ hêv auk

6-7 Nê talaḡ elañô yêlôaniḡ abô hatôm auk bêḡ. Sêbôk bôlada ma Wapômbêḡ havuḡ auk nêḡ alalô bulubiḡ ek indum ba alalô nambitak avômalô lôkmaḡiḡ. Ma yêlôaniḡ auk êḡ ma miḡ hatôm ḡê bêḡbêḡ iniḡ auk

bôlôn êntêk ami. Thêlô takên tem nênem yak. ⁸⁻⁹*Hatôm bôk eto hathak auk ên nena,

“Wapômbên bôk hapesan nôm kama yôv
ek nê ek avômalô takatu ba leñinhaviñ yani.

Ma donjom maleñiñ miñ êyê nôm takên
lôk leñôndôn miñ elanô abô takên ami.

Ba intu avômalô êthôn nôm takên palin.”

Aisaia 64:4

Nê bêñbên bôlôn êntêk miñ eyala auk ên ami. Bôk neyala ma tem miñ nijik Anyô Bêñ Lôkmanñiñ ên vônô esak a ami. ¹⁰⁻¹¹Alalôaniñ dahôlônñiñ da hayala alalôaniñ auk. Ma Wapômbên da anên dahô hayala anên aên iyom. Ba intu Lovak Mathen hayala nôm kama lôkthô lôk hayê Wapômbên anên auk anôn biñ ba lêk hik nôm kama lôkthô thô hadên alalô.

¹² Wapômbên hêv anên Lovak Mathen ên hadên alalô ek nayala anên wapôm takatu ba hêv hadên alalô. Ma miñ hêv auk pik ami. ¹³Auk takên ma Lovak Mathen intu hêv hadên yêlô ba anan bên lôk adôn avômalô takatu ba êmô haviñ Lovak Mathen hathak anên auk. Anyôla miñ hadôn yêlô ba anan abô ên ami. ¹⁴Lovak Mathen hêv avômalô sa ek neyala Wapômbên anên auk. Ba opalê atu ba miñ hawa Lovak Mathen ami hason nena auk ên ma auk molo ba intu miñ hatôm ititiñ ba eyala auk takatu ba halêm anên Wapômbên anên Lovak Mathen ami.

¹⁵⁻¹⁶* “Ba opalê intu hayala Anyô Bêñ anên auk ba tem êndôn yani? Mi.”

Aisaia 40:13

Ma ôpatu ba hawa Lovak Mathen anên auk tem ititiñ nôm kama lôkthô. Ma ôpatu ba miñ hayala Anyô Bêñ anên auk ami tem miñ ititiniñ alalô takatu ba awa Lovak Mathen anên

auk ami. Aên ba alalô ma awa Kilisi da anên auk.

3

Avômalô Kolin evak i vose

¹⁻²*Aiyan thêlô, sêbôk ma môlô osopa avômalô pik êntêk veñingwam ba osopa Kilisi hatôm amena kasek ba miñ oan nôm thekthek ami. Ba intu yahêv sum hadên môlô ba miñ yahanan abô hatôm nê bôk ilumbak yôv iniñ abô ami. Ba êntêk unum sum denan e? ³*Môlô othak udum hatôm nê pik ba môlô lemimdan lôk lemimñaña ⁴*ma ôdôn yan enan nena, “Yêlô ma Pol anên” ma vi enan, “Yêlô ma Apolo anên.” Ên ma hathak uik unim auk thô nena môlô ma nê pik.

⁵*Aên ba ya Pol ma opalê? Ma Apolo ma opalê? Yai ma Anyô Bêñ anên nê ku iyom! Yani hêv anyô tomtom da iniñ ku ba hêv yaianiñ ba intu môlô bôk ôêvhaviñ yôv. ⁶*Yahavatho yanvêk ma Apolo hathak hêv nan ma Wapômbên da hadum ba yanvêk ên halumbak. ⁷Ba ôpatu ba havatho mena hêv nan thai luvi ma nôm oyan. Ma Wapômbên iyom intu ba nôm avanôn. ⁸*Opalê atu ba havatho mena opalê atu ba hêv nan, thai idum ku donjom ba tem neja vuli êtôm ida iniñ ku atu idum.

⁹*Yai adum Wapômbên anên ku iyom haviñ i ma môlô ma anên unyak lôk anên ku kapô. ¹⁰⁻¹¹*Wapômbên hêv wapôm hadên ya ba yahabitak anyô lôkmanñiñ ek yandav unyak. Ba yahalav landiñ. Ma anyô vi etak pam thalôk lôk unyak vôn hayô hamô. Ma miñ anyôla endav landiñ yan da imbiñ ami. Yisu Kilisi da intu landiñ ên ba bôk hamiñ yôv. Ba môlô nê ku tomtom noyabiñ am katô ek nodav Wapômbên anên unyak ên. ¹²⁻¹³*Waklavôn Idum Abô hayô ma tem injik nê ku takên iniñ ku sapên

* **2:8-9:** Ais 64:4 * **2:15-16:** Ais 40:13 * **3:1-2:** Hib 5:12-13; 1Pi 2:2 * **3:3:** 1Ko 1:10-11
* **3:4:** 1Ko 1:12 * **3:5:** Ap 18:24 * **3:6:** Ap 18:4-11,27-28 * **3:8:** Mat 16:27 * **3:9:** Ep 2:20-22 * **3:10-11:** Ais 28:16; 1Pi 2:4-6 * **3:12-13:** 1Ko 4:5

êlêm yaiņ. Ma atum tem esañ anyô tomtom iniņ ku ek êņjê nena elav unyak êņ mavi mena kambom. Ba intu uik siņ hathak gol mena seleva mena valu mavi mena alokwaņ kapi mena kamuņ kondaņ mena sesalik la, ma hêk mólôda. ¹⁴ Ma opalêla takatu ba iniņ ku elav unyak êņ mavi ma tem neja vuli. ¹⁵ Ma ôpatu ba atum hathañ anêņ ku ma tem miņ enja vuli ami. Ma donjom bulubiņ hamô ba tem nê m ôpêņ vê êņjêk atum.

Mólôda ma Wapômbêņ anêņ unyak

¹⁶ *Mólô ma Wapômbêņ anêņ unyak mathen atu ba yanida hamô kapô. Oyala nô m êņ mena mi? Ma Wapômbêņ anêņ Lovak Mathen hamô mólô kapôlômim. ¹⁷ Mólô ma Wapômbêņ anêņ unyak mathen atu ba yanida hamô kapô ba intu loņ êņ ma mathen! Ma ôpatu ba habuliņ unyak mathen êņ ma tem Wapômbêņ imbuliņ ôpêņ aêņ iyom.

Min nobam anyô vi ami

¹⁸ Miņ mólô nosau am ami! Mólô lemimhabi nena mólô ma nê lôkauk bêņ hatôm nê lôk luvôņiņ bôlôņ êntêk, êņ ma notak. Ma noja alovalaņañsiņ anêņ auk molo ek numbitak anyô lôk auk mavi. ¹⁹ Auk pik êntêk ma auk molo hêk Wapômbêņ ma hatôm eto nena,

“Yani havalon nê lôk auk bêņ hathak thêlôda iniņ auk ba êv yak.” *Jop 5:13*

²⁰ Ma abô yaņ hanaņ nena, “Anyô Bêņ hayala nena nê lôk auk bêņ iniņ auk ma anôņ mi.” *Kapya Yey 94:11*

²¹ Aêņ ba miņ nobam anyô te êmôn ek vi ami. Thêlô sapêņ ma nê ku ek nê nê mólô sa iyom. ²² Pol lo Apolo ma Sipas lôk pik êntêk ma lôkmala lo űama ma lêk lo emben yam ma nômkama lôk avômalô ma nô m takêņ ma mólônim iyom. ²³ Ma mólô ma Kilisi anêņ ma Kilisi ma Wapômbêņ anêņ.

* **3:16:** 1Ko 6:19; 2Ko 6:16 * **4:2:** Luk 12:42
12:6 * **4:11:** 2Ko 11:23-27

4

Kilisi anêņ aposel

¹ Aêņ ba avômalô sapêņ nêgê yêlô nena Yisu Kilisi anêņ nê ku oyaņ iyom ek ayabiņ Wapômbêņ anêņ abô loņ kapô atu ba hik thô hadêņ anêņ avômalô. ² *Aêņ ba intu nayabiņ ku êņ mavi êtôm anyô hamôn ek ku. ³⁻⁴ Yakapôlôn miņ hanaņ ya bêņ nena yahadum Wapômbêņ anêņ ku tombeņ ami. Aêņ ba mólô otha ya mena owa ya hi loņ idum abô êņ ma nô m oyaņ. Ma yenaņ auk miņ hatôm ami. Aêņ ba miņ yahathô yada ba yahaya ami. Anyô Bêņ da intu tem ititiniņ ya. ⁵ *Waklavôn Anyô Bêņ endelêm ma tem imbi anêņ deda êyô êņjêk nômkama takatu ba havuņi hêk loņ momaņiniņ kapô ba injik avômalô iniņ auk takatu ba hêk kapôlôniniņ thô. Ma wak êņ ma tomtom tem neja iniņ leņiņmavi êņjêk Wapômbêņ. Aêņ ba miņ nosa avômalô vi iniņ ku ami.

Avômalô Kolin thêlôda ebam i

⁶ *Aiyaņ thêlô, bôk yahanaņ hathak yai lôk Apolo ek nê mólô sa ek lemimimbi abô êntêk “Nosopa abô balabuņ atu ba eto,” nena miņ nobam anyôla êmôn ek vi ami. ⁷ *Ma opalê hatak mólô ba ubitak anyô bêņ? Mólôda unim lôklokwaņ ba owa auk e? Mi! Wapôm takêņ intu hêv hadêņ mólô. Ma aisê ka obam amda?

⁸ Mólô lêk ubitak ôyô unjlov yô e? Ma mólô lêk nê lôkmaņgiņ e? Mena mólô lêk hatôm kiņ e? Kikak-nena! Alalô nê lôk iviyaņ ba lêk mólô ubitak kiņ ma tem yêlô aêņ iyom! ⁹ Nôņgô! Wapômbêņ hatak yêlô aposel hatôm nê oyaņ ba amiņ piklêvôn ma avômalô lôk aņela ititiņ yêlô hatôm nê kambom takatu ba enaņ nena, “Unġwik thêlô vônô.” ¹⁰ Yêlô ma nê auk molo hathak Kilisi e? Ma mólô nê lôk auk bêņ hathak Kilisi e? Ma yêlô nê vau ma mólô nê lôkliņyak e? Mólô nê lôk athêņ bêņ ma yêlô nê athêņ mi e? ¹¹ *Sêbôk aleba lêk ma yêlô ama

* **4:5:** 1Ko 3:8 * **4:6:** Lom 12:3 * **4:7:** Lom

kisi lôk athakmunij ma ik nômkama titip lôk ik yêlô ba epam mayaliv ba yêlôaniñ malak namô mi. ¹² *Ma adum ku hathak baheniñ aleba yêlô lêk vau. Enañ ek nimbuliñ yêlô, êñ ma yêlô êv leñijmavi iyom. Ilti yêlô ba êv vovañ, êñ ma yêlô aminñ leñividon. ¹³ Enañ abômapopak hathak yêlô ma yêlô anañ viyañ lôk labali mavi. Wak nômbêñ intu sapêñ ma yêlô hatôm matiñyak pik lôk nôm ôvpalê.

Pol lahaviñ avômalô Kolin nesopa yani

¹⁴ Mólô ma yenañ avômena takatu ba yalenñhaviñ ba intu yahadôn mólô. Ma miñ yahato nôm takêntêk ek indum mólô mama ami. ¹⁵ *Nê êvhaviñ bêñ anôn ethak eyabiñ mólô, ma donjom lemambô donjom iyom. Yada bôk yahanañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi hadêñ mólô hatôm yahavathu mólô ba mólô ubitak Yisu Kilisi anêñ avômalô. ¹⁶ *Aêñ ba yalenñ hik ya nena nosopa yaveñgwam. ¹⁷ *Ba intu yahêv Timoti hathôk ek nê mólô sa. Yani ma anyô ku anôn lôk yenañ okna atu ba hasopa Anyô Bêñ ba yalenñhaviñ yani. Ma tem injik mólônim auk liñ esak yenañ bôk lo loñ atu ba hathak Yisu Kilisi ma yahadôn avômalô êvhaviñ takatu ba êmô luvuluvu hathak. ¹⁸ Mólô doho oson nena tem miñ yasôk esak loñbô ami ba intu mólô lemimôndôn kôtôn. ¹⁹⁻²⁰ *Nodañô katô! Wapômbêñ anêñ avômalô miñ enañ hathak abô oyañ ami. Mi. Lovak Mathenñ hêv lôkliñyak ba idum Wapômbêñ anêñ lahaviñ. Anyô Bêñ lahaviñ ma tem yasôk kethenñ ek yanğê nena avômalô takêñ bôk ewa lôklokwañ êñ mena mi e? ²¹ Lemimhabi aisê? Yasôk ek yambali mólô ek noja auk mena yasôk êtôm anyô yaô ek yanañ abô labalina?

5

Nutiñ nê sek êndôk kamun

¹ *Yahalañô nena mólô avômalô ôêvhaviñ te hadum sek haviñ lambô yanavi lukmuk lôbôlôn. Ma donjom nê daluk miñ ethak idum aên ami.

² Aisê ka mólô ôbô am? Lemiminjikam ba nutiñ ôpêñ êndôk kamun!

³ *Ya miñ yahamô haviñ mólô ami. Mi. Ma donjom yakapôlôn hamô haviñ mólô hatôm lêk yahamô haviñ mólô. Ma lêk yahanañ ôpatu ba bôk hadum kambom êñ bêñ yôv hathak Yisu Kilisi anêñ athên. ⁴ Aên ba othak donjom, êñ ma yakapôlôn lêk hamô haviñ mólô. Ma alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu anêñ lôkliñyak lêk hamô haviñ. ⁵ *Ba nônê m ôpêñ êndên Ngôk Bêñ ek imbuliñ ôpêñ anêñ auk ek Anyô Bêñ anêñ Waklavôn Nindum Abô ma tem yani enja bulubiñ.

⁶ *Mólô ôbô am ma miñ mavi ami. Lôk miñ oyala nena yis doktena iyom hatôm êndôk polom bêñ anôn kapô ba isiñ bêñ ami e? ⁷ *Sêbôk ma avômalô Islael ethak ik boksipsip nakaduñ te ek leñijhabi Waklavôn Hale ba Hi. Ma alalôaniñ boksipsip nakaduñ Waklavôn Hale ba Hi intu Yisu. Kilisi hama ek mólô ba intu lêk ubitak ôtôm polom lukmuk atu ba yis mi. Aên ba nômbi unim kambom ni êtôm avômalô Islael ethak ibi yis bô hi ek leñijhabi Waklavôn Hale ba Hi. ⁸ *Ba intu alalô leñijimbi Waklavôn Hale ba Hi wak nômbêñ intu sapêñ ma nambitak êtôm polom atu ba anêñ yis mi. Polom êñ ma nô m anôn ba anêñ lelaik mi. Ma yis bô atu êñ ma adum kambom lo miñ asopa Wapômbêñ ami. Ba intu nabi ni.

⁹ Bôk yahato yenañ kapyâ hadên mólô ek miñ nô m ô imbiñ nê takatu ba idum sek lomaloma ami. ¹⁰ Ma donjom miñ yahanañ hathak avômalô pik êntêk ba idum sek lomaloma lo nê esau avômalô ba ewa iniñ nômkama vani lôk nê palon ma nê esopa ngôk

* **4:12:** Mat 5:44; 2Te 3:8 * **4:15:** Gal 4:19 * **4:16:** Plp 3:17 * **4:17:** Ap 19:22 * **4:19-20:** 1Ko 2:4 * **5:1:** Wkp 18:7-8; Lo 22:30 * **5:3:** Kol 2:5 * **5:5:** 1Ti 1:20 * **5:6:** Gal 5:9 * **5:7:** Ais 53:7; 1Pi 1:19 * **5:8:** Lo 16:3 * **5:11:** 2Te 3:6; Tit 3:10

ami. Mi. Nê takêḅ ma êmô pik haviḅ alalô ba natak i aisê? ¹¹*Yenaḅ abô anêḅ ôdôḅ ma aêntêk. Ôpatu ba hanaḅ nena, “Yahêvhaviḅ Wapômbêḅ” ma doḅtom hadum sek lomaloma mena hadum palonḅ mena hêv yeḅ hadêḅ ḅḅôk mena hanaḅ abôma mena hanum waiḅ ba molo mena hawa vani. Anyô anêḅ aêḅ miḅ noḅḅḅwari nôm lo ômô imbiḅ yani ami. Dôlôk!

¹² Nosa ḅê takatu ba êmô avômalô êvhaviḅ kapô iyom. Ma miḅ nosa ôpatu ba miḅ alalôaniḅ te ami. Ku êḅ ma miḅ bôk êv hadêḅ alalô ami. ¹³*Aêḅ ba Wapômbêḅ tem indum abô ek ḅê daluk. Ba intu ḅê takatu ba indum kambom ma “Nônêm i vê êḅḅêk môlô.” *Lo 17:7*

6

Kobom nepesaḅ malaiḅ

¹ Aisê ka môlô doho lemimmaniḅ hathak môlô doho ma othak u ḅê daluk iniḅ loḅ idum abô? Yahason kambom hathak môlô uik kobom êḅ liliḅ! ²*Môlô oyala nena Waklavôḅ Idum Abô ma ḅê mathenḅ tem nedaḅô ḅê daluk iniḅ abô. Môlô ḅê auk pulusik ba miḅ hatôm nopesaḅ malaiḅ pik lomaloma ami e? ³Nodaḅô! Tem alalô nedaḅô aḅela iniḅ idum abô. Aêḅ ba malaiḅ pik lôkthô ma yaôna ek alalô napesaḅ. ⁴⁻⁶ Môlô te miḅ anyô lôk auk bêḅ hatôm epesaḅ abô imbiḅ avômalô êvhaviḅ vi ami e? Ma ḅê êvhaviḅ yaḅ lamaniḅ hathak yaḅ ma môlô olam ḅê daluk ek nepesaḅ abô êḅ eka? Nê daluk elañô ma môlô miḅ mama ami e? Aêḅ ba môlônim malaiḅ lomaloma hamô ma môlônim anyô bêḅ la miḅ hamô ami, ma nodam môlônim anyô hêvhaviḅ takatu ba athêḅ mi ek nedaḅô abô êḅ. Ma miḅ nodam ḅê daluk ami.

⁷ Dô! Hu ek undum abô, êḅ ma hik thô nena lêk hôêv yak yôv. Ma anyôla habuliḅ o mena hasau o la ma ômô yaô. ⁸ Ma doḅtom môlôda intu

udum tombenḅ êḅ ba osau môlôviyaḅ ba ubuliḅ i hamô ḅê daluk iniḅ loḅ idum abô.

⁹*Avômalô takatu ba idum kambom tem nêmo imbiḅ Wapômbêḅ êmô loḅ atu ba yani hayabiḅ, e? Mi anôḅ. Noyabiḅ am. Avômalô takatu ba idum sek lomaloma lôk êv yeḅ hadêḅ ḅḅôk ma idum sek haviḅ anyô yaḅ yanavi lôk anyô da idum i lôk avi da idum i ma ¹⁰ vani lo palonḅ ma inum waiḅ ba elo molo lôk enañ abôma ma esau avômalô ba ewa iniḅ nômka ma vani. Nê takêḅ miḅ hatôm nêmo Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak ami. ¹¹*Sêbôk ma môlô vi udum kambom takêḅ haviḅ. Ma doḅtom Wapômbêḅ hathik môlô ba ubitak mathenḅ lôk thêthôḅ hathak Anyô Bêḅ Yisu Kilisi anêḅ athêḅ lôk alalôaniḅ Wapômbêḅ anêḅ Lovak Mathenḅ.

Alalôaniḅ leiḅviḅkupik ma Lovak Mathenḅ anêḅ unyak

¹²*Môlô onañ nena, “Balabuḅ te miḅ havalonḅ ya loḅ ami. Ba malêla takatu ba yalenḅhaviḅ yandum ma ya hatôm.” Ma doḅtom ya Pol yahanañ nena auk takêḅ tem miḅ nêma ya sa ami ba yahadô nômlate eyabiḅ ya. ¹³*Môlô onañ nena, “Nôm eyañ hêv leiḅsoam sa ma leiḅsoam hêv nôma eyañ sa. Ma thai luvî ma nôma pik iyom ba Wapômbêḅ tem nêma vê.” Ma môlô osoḅ nena sek waliliḅ ma nôma oyaḅ hatôm nôma eyañ lôk leiḅsoam e? Ma yahanañ nena kupik ma Anyô Bêḅ anêḅ ek indum anêḅ ku. Aêḅ ba kupik lôk sek miḅ ethak doḅtom ami. ¹⁴*Wapômbêḅ da anêḅ lôkliḅyak hik Anyô Bêḅ liḅ ba tem injik alalô liḅ aêḅ iyom. ¹⁵⁻¹⁷*Môlônim lemvimkupik sapêḅ ma hatôm Kilisi da anêḅ leiḅkupik bute. Môlô ôthôḅ auk êḅ e? Ma ôpatu ba hathak doḅtom haviḅ Anyô Bêḅ thai iniḅ dahôlôḅniḅ habitak doḅtom. Ma Wapômbêḅ anêḅ abô bute hanaḅ nena,

* **5:13:** Lo 13:5; 17:7   * **6:2:** ALK 20:4   * **6:9:** Gal 5:19-21; Ep 5:5; ALK 22:15   * **6:11:** Tit 3:3-7
 * **6:12:** 1Ko 10:23   * **6:13:** 1Te 4:3-5   * **6:14:** Lom 8:11; 1Ko 15:20; 2Ko 4:14   * **6:15-17:** Mat 19:5; Jon 17:21-23; Lom 8:9-11; Ep 5:30

“Thai tem nimbitak êtôm kupik donptom.” *Môñ Anôñ 2:24*

Aêñ ba anyô te hathak donptom haviñ avi sek te, êñ ma thai lêk ibitak kupik donptom. Ma naja Kilisi anêñ liñkupik bute ba nanêm êndêñ avi sek e? Mi anôñ!

18 Nôsôv ek sek waliliñ. Kambom takatu ba avômalô ethak idum ba vi ma hêk kupik viyaiñ. Ma opalé atu ba hadum sek waliliñ êñ ma yanida habuliñ anêñ liñkupik ba hadum sek hathak. 19-20 *Môlô lemvimkupik ma Lovak Matheñ anêñ unyak matheñ atu ba hamô kapô ba Wapômbêñ da hêv hadêñ alalô. Avanoñ e? Ma hêv alalô vuli ba miñ o anyô bêñ ek oyabiñ oda ami. Ba intu ômbô Wapômbêñ esak lemvimkupik.

7

Abô hathak ewa i

1 Yahato môlônim abô viyañ nena mavi ek nômo daluk ma miñ noja avi ami. 2 Ma donptom avômalô ethak idum sek waliliñ. Aêñ ba mavi ek ñê ewa i, anyô êñjêk imbiñ yanavi ma avi êñjêk imbiñ yamalô. 3 Ma anyô lahaviñ êñjêk imbiñ yanavi êñ ma yanavi miñ embasiñ i ami. Ma yanavi lahaviñ êñjêk imbiñ yamalô ma yamalô indum aêñ iyom ek malê nena ñê lôk vêñi iniñ viyañ hêk. 4 Avi miñ hayabiñ yanida liñkupik ami. Mi. Anyô hayabiñ. Ma anyô miñ hayabiñ yanida liñkupik ami. Mi. Avi hayabiñ. 5 Ba intu ovasiñ am, êñ ma hatôm udum vani! Anyô hadum ek eteñ mek ma miñ bônôñ ami. Enañ êndêñ yanavi. Ma avi hadum ek eteñ mek ma miñ bônôñ ami. Enañ bêñ êndêñ yamalô ba thai nêndôk am. Êñ ma netak iniñ êk haviñ i êtôm wak vithê. Ma mek anêñ dañ ma nêjêk esak loñbô ek Sadañ miñ hatôm enja iniñ thethajak ek êndôk thai leññ ami. 6 Miñ yahavak balabuñ te ek avi lo anyô miñ nêjêk imbiñ i wak la ami. Mi. Yahanañ ek yanêm môlônim

* 6:19-20: 1Ko 7:23; 1Pi 1:18-19 * 7:9: 1Ti 5:14 1Pi 3:1

auk sa iyom. 7 Yada ma anyô muk ba yalenhaviñ anyô lôkthô nimbitak êtôm yada. Ma donptom anyô tomtom da ewa iniñ wapôm lomaloma halêm anêñ Wapômbêñ. Aêñ ba nômo takatu ba Wapômbêñ habi sam ma yanida yanida.

8 Abô êntêk ba tem yanañ ma hathak aluñ lo avi tôp. Mavi ek thêlô nêmo daluk êtôm ya. 9 *Thethajak miñ êmbôk môlô êtôm atum hathañ ami, êñ ma mavi anôñ. Aêñ ba anyô te miñ hatôm ipuki loñ ami, êñ ma enja avi.

10 *Yahanañ abô êntêk ek avômalô ewa i. Avi te miñ hatôm êndô yamalô ami. Abô êntêk ma Anyô Bêñ anêñ abô balabuñ ma miñ yenañ abô ami. 11 Avi hadô yamalô êñ ma epesañ abô imbiñ yamalô ma miñ enja anyô yañ ami. Ma anyô aêñ iyom.

12-13 Yahanañ abô êntêk ek avômalô takatu ba ewa i ba yañ miñ hêvhaviñ Wapômbêñ ami. Ba anyô te hawa avi te ba miñ hêvhaviñ Wapômbêñ ami ma donptom lahaviñ êmo imbiñ yani, ma miñ êndô avi êñ ami. Ma avi te hawa anyô te ba miñ hêvhaviñ Wapômbêñ ami ma donptom lahaviñ êmo imbiñ yani, ma miñ êndô ôpêñ ami. Êntêk ma yenañ auk iyom. Ma miñ Anyô Bêñ anêñ abô balabuñ te ami. 14 Anyô te hawa avi atu miñ hêvhaviñ ami, êñ ma anyô anêñ hêvhaviñ hatôm nêmo avi êñ lôk nali sa ba nimbitak êtôm nômo mabuñ hêk Wapômbêñ ma. Ma avi hawa anyô atu ba miñ hêvhaviñ ami ma aêñ iyom. Ma mi, êñ ma tem Wapômbêñ êñjê nali takêñ nena lelaik. Aêñ ba miñ ôndô vônim atu ba anêñ hêvhaviñ mi ami.

15 *Ma howa avi atu ba miñ hêvhaviñ Wapômbêñ ami ba hadum ek êndô o, êñ ma otak yani ek ni. Ma howa anyô atu ba miñ hêvhaviñ Wapômbêñ ami ba hadum ek êndô o, êñ ma otak yani ek ni aêñ iyom. Tem miñ undum abô esak nômo êñ

* 7:10: Mat 5:32 * 7:15: Lom 14:19 * 7:16:

nêm mólô sa ma miñ nêm malain êndêñ mólô ami ek mólô nômo thêthôn ma miñ nômla embalon mólô lon ami ek mólô nônem kapólômim lôkthô êndêñ Anyô Bêñ. Ma miñ yahanan ek êtom yak embalon mólô lon ami.

³⁶ Ma ôpatu ba hapesan abô yôv ek enja avi muk te ba anêñ thethanak hadum ek imbulin avi êñ ma ôpên enja avi êñ. Yani miñ hadum kambom ami. ³⁷ Ma ôpatu ba hapesan yanida anêñ auk ma miñ hasopa anyôla anêñ auk ami ba hasopa anêñ lahavin iyom nena hadô enja avi muk, ôpên hadum nôm mavi havin. ³⁸ Aên ba ôpatu ba hawa avi muk hadum nôm mavi. Ma ôpatu ba hadô enja avi êñ ma anêñ malain ma yaô ba intu hadum nôm mavi anôn.

³⁹ *Avi atu ba hawa anyô ba yamalô hamô lôkmala denan ma hatôm ibutin thai lon endeba anyô ema am. Êñ ma hatôm enja anyô yan atu ba hasopa Anyô Bêñ esak lonbô êtom yanida anêñ lahavin. ⁴⁰ Yenan auk nena yani êmô daluk ma tem yani lamavi bên anôn. Ma Wapômbên anêñ Lovak Matheñ hamô havin ya ba intu ya anyô lôk auk hatôm mólô.

8

Ngôkba anêñ nôm lôk ya

¹ *Yahanan abô êntêk hathak ngôkba anêñ nôm lôk ya.* Mólô onan nena, "Alalô lôkthô ma nê lôkauk." Mólônim auk êñ hadum ba mólô ôyê am dan ba ubulin avômalô êvhavin vi. Ma mólô lemimhavin avômalô takên, êñ ma tem nônem i sa. ² *Mólô oson nena mólô oyala nômkama lôkthô e? Mi. Mólô ôthôn auk anôn palin! ³ Opalê atu ba lahavin Wapômbên ma Wapômbên hayala yani.

⁴ *Yenan auk hathak eyan ngôkba inin nôm ma aêntêk. Alalô ayala

nena Wapômbên ma donjom iyom. Ma ngôkba takatu avômalô êv yen hathak miñ Wapômbên anôn ami. ⁵ Avômalô elam nôm lomaloma nena inin ngôkba lo inin anyô bên. Aên ba nôm takên hatôm inin wapômbên lo anyô bên. ⁶ *Ma donjom alalô ayala nena Wakamik Wapômbên yani iyom intu Wapômbên ba hapesan nômkama lôkthô ba alalô abitak ek nandum anêñ ku. Ma Yisu Kilisi yani iyom intu Anyô Bêñ anôn ba Wapômbên hapesan nômkama lôkthô hathak yani. Ma Yisu êñ hadum ba alalô abitak Wapômbên anêñ avômalô.

⁷ Ma avômalô doho miñ leñinhabi auk takên hêk kapólônin ami. Sêbôk ma thêlô engabôm ngôkba anêñ nôm ma lêk êdô ba esopa Wapômbên. Ma donjom eyan ngôkba anêñ nôm ma hatôm esopa ngôkba hathak lonbô. Thêlônin auk ma pulusikna ba intu leñinmalain. ⁸ Avômalô takatu ba leñin malain hathak nôm êñ ba miñ eyan ami ma Wapômbên miñ hatatale i ami. Ma mólô avômalô takatu ba oan nôm lomaloma ma Wapômbên miñ habam mólô ami. Aên ba oan mena ôdô ma nôm oyan hêk Wapômbên ma.

⁹ *Aên ba o anyô hôêvhavin lôklokwan, oyabin o! Anêm malain mi ek nonngwan ngôkba anêñ nôm ba hoan êñ ma miñ onan êndêñ avômalô takatu ba auk pulusik ek nindum aên ami êña tem indum thêlô nênem yak. ¹⁰ Hu malakba ba hoan ngôkba anêñ nôm ma anyôla lamalain hathak nôm êñ te hayê hoan, hoson nena hôêv yani sa ba tem eyala nena nôm êñ ma nôm oyan e? ¹¹ *Êñ ma hubulin yani ek endeni anêñ kobom bô esak lonbô ba anêm auk êñ habulin anyô hêvhavin pulusik atu ba Yisu hama ek nêm yani sa. ¹² Anyô te anêñ auk pulusik ba hubulin yani êñ ma hudum kambom hathak Kilisi. ¹³ *Ba

* **7:39:** Lom 7:2-3 * **8:1:** Ap 15:29 * **8:1:** Avômalô Kolin ethak êbôk nôm ek êv da hadên ngôk. Ma nê êvhavin leñhavin nejan nôm takên. Thêlônin auk aêntêk nena êñ ma miñ wapômbên anôn ami ba intu thêlô hatôm nejan. Aên ba thêlô eto kapy hadên Pol ek nedanô anêñ auk. * **8:2:** Gal 6:3 * **8:4:** Lo 4:39; 6:4; Gal 4:8 * **8:6:** Ep 4:5,6 * **8:9:** Lom 14:13-15; Gal 5:13 * **8:11:** Lom 14:15,20 * **8:13:** Lom 14:21

intu yahanj nô m ênj ba habulinj yenanj aiyanj ba hadum kambom ênj ma tem minj yanjanj alim esak lonjbô ami. Yakô yandum ba yenanj aiyanj nê m yak.

9

Pol hadô vuli

¹*Odanjô! Abô balabunj lomaloma minj havalonj ya lonj ami! Ma bôk yahayê Yisu alalôaninj Anyô Bênj yôv! Ya ma aposel ba yada yenanj ku lôk Wapômbênj anênj lôklokwanj hadum ba intu môlô ubitak! ²*Avômalô doho êpôlik nena ya Pol ma minj aposel ami. Ma donjom môlônim ôêvhavinj hik ya thô nena ya ma Anyô Bênj anênj aposel. Aênj ba môlônim aposel ma ya.

³Avômalô doho ibi yalenj nena yahabulinj yenanj ku aposel ba yahêv yada kisi aêntêk. ⁴*Avômalô ethak êv nô m hadênj yêlô hatôm nê lôk athênj bênj takatu ba idum Wapômbênj anênj ku. ⁵Ma Anyô Bênj anênj iviyanj lôk Sipas ma aposel vi ethak ewa avi takatu ba êvhavinj hatôm vênj. Ma yêlô hatôm nandum aênj imbinj. ⁶Ma yai hatôm natak ku baheninj ek nandum Wapômbênj anênj ku êtôm aposel vi. Ma môlô osonj nena yai lôk Banabas iyom intu nê athênj mi e? Mi. Yêlô lôkthô ma aposel iyom.*

⁷Nê vovak da minj êv vuli ininj nô m ami. Ma avômalô takatu ba idum ininj ku ethak eyanj anênj anônj. Ma nê takatu ba eyabinj bok ethak eyanj bok takênj. ⁸Abô takênj ma auk pik e? Mi. Wapômbênj anênj abô balabunj bôk hanañ ⁹*ba Mose bôk hato nena, “Bok oks hadum ku ma minj nokak abôlêk sinj ami.” *Lo 25:4*

Ma Wapômbênj lahiki hathak bok oks mena? ¹⁰*Mi. Abô ênj ma hathak yêlô. Avanônj! Abô ênj hathak yêlô opalêla takatu ba adum Wapômbênj anênj ku. Nê takatu ba ele ku lôk evatho ku, lôkthô êv maleninj ek nejan

nôm. ¹¹⁻¹²*Môlô othak ôêv avômalô ku vi sa. Ma yêlô avatho Wapômbênj anênj abô halôk môlô. Aênj ba awa nô m anênj môlô ma ôyê nena malainj e? Mi! Yêlôaninj athênj hêk ba intu yêlô amônj ek naja môlônim nô m!

Ma donjom minj yêlô asopa lonjondê nj ami. Ba awa malainj lomaloma ek minj embasinj Wapômbênj anênj Abô Mavi ami. ¹³*Môlô oyala nena nê takatu ba idum ku hamô unyak matheñ ma eyanj nô m takatu ba êv hadênj unyak ênj. Ma nê takatu ba idum ku hamô lonj êbôk da ma eyanj nô m takatu ba êv hatôm da. ¹⁴*Anyô Bênj bôk hanañ aênj iyom nena nê takatu ba enanj Wapômbênj anênj abô ma neja ininj nô m êlê m anênj ininj ku takatu ba idum. ¹⁵Ma donjom yada minj bôk yahasopa lonjondê takênj ami. Ma minj yahato abô êntêk ek môlô nobakônj ya ami. Mi! Yahama ma mavi ek minj yanê m malainj êndênj môlô ami ek anyôla minj enja nô m takatu ba yahabam ya hathak vê ami. ¹⁶*Minj yahabam ya hathak yahanañ Wapômbênj anênj abô ami. Mi. Wapômbênj hêv ku ênj hadênj ya. Ba minj yahanañ Wapômbênj anênj abô ami, ênj ma malainj bênj ek ya. ¹⁷Yahapetenak ek yandum ku êntêk ênj ma tem yanja vuli. Ma donjom minj yada yenanj auk ami. Ba intu yahadum oyanj hatôm yenanj ku atu ba Wapômbênj hêv ek yayabinj. ¹⁸Vuli alête intu tem yanja? Yenanj vuli ma aêntêk. Yahanañ Wapômbênj anênj Abô Mavi ma minj avômalô nê nê m vuli ami. Ênj ma hatôm yenanj vuli atu ba yahabam ya hathak.

¹⁹Aênj ba yabahanj minj ekak lonj lôk anyôla minj hayabinj ya ami. Ma donjom yenanj auk nena avômalô lôkthô nimbitak yenanj alanj ek yangik lonjondê thô ek bênj anônj ini nesopa Kilisi. ²⁰*Yahamô havinj avômalô

* **9:1:** Ap 9:1-9; 26:16; 1Ko 15:8-9 * **9:2:** 2Ko 3:2-3 * **9:4:** Luk 10:8 * **9:6:** Pol hayala Kolin ininj auk lôkbanj ba intu havunj abô ba hadô ek enja Kolin ininj da. Aênj ba hadum thêlô lenjmaninj. * **9:9:** Lo 25:4; 1Ti 5:18 * **9:10:** 2Ti 2:6 * **9:11-12:** Lom 15:27; Ap 20:34; 2Ko 11:9 * **9:13:** Lo 18:1-3 * **9:14:** Mat 10:10; Gal 6:6 * **9:16:** Jer 20:9 * **9:20:** Ap 21:20-26

Israël ma yahabitak hatôm thêlô. Ma yahamô haviņ avômalô esopa abô balabuņ takatu êņ ma yahabitak hatôm thêlô ek yandom i ini ek Kilisi. Ma doņtom abô balabuņ miņ hayabiņ ya ami. ²¹ Yahamô haviņ nê daluk takatu ba iniņ abô balabuņ mi, êņ ma yahabitak hatôm thêlô ba miņ yahasopa alalô avômalô Israël iniņ abô balabuņ lomaloma ami ek yandom thêlô ini êndêņ Kilisi. Ma yahasopa Wapômbêņ lôk Kilisi iniņ abô ba intu eyabiņ ya. ²² *Ma yahamô haviņ nê takatu ba iniņ auk pulusik ma yahabitak pulusik hatôm thêlô ek yandom thêlô ini ek Kilisi. Yahasopa avômalô lôkthô iniņ auk lomaloma ek auk anêņ aêņ ma hatôm yanêm vi dedauņ sa. ²³ Yahadum aêņ ek avômalô lôkthô nedaņô Wapômbêņ anêņ abô ba nesopa ek alalô lôkthô naja bulubiņ.

Nadaņviņ lôklokwaņ ek nayô unjôv

²⁴ Avômalô takatu ba elañviņ sapêņ ewa vuli e? Mi. Ôpatu ba hamôņ iyom. Aêņ ba ondaņviņ ek onja anêm vuli aêņ iyom. ²⁵ *Avômalô takatu ba ik mambêņ ma ethak êdôņ i wak nômbêņ intu ek neja kuluņ atu ba tem ekapok kethêņ. Ma doņtom alalô adum ek naja kuluņ atu ba tem êmô wak nômbêņ intu sapêņ. ²⁶ Ba intu ya miņ yahalaņviņ hatôm anyô halañviņ mayaliv ami. Ma miņ yahik vovak hatôm anyô hathak hik loņ oyaņ ami. ²⁷ *Mi! Yahikyaleņviņkupik ek batu yenaņ auk pik etauviņ. Yakô yanaņ Wapômbêņ anêņ Abô Mavi êndêņ avômalô ba nênimibiņ ma yada mi.

10

Yakô ek alalô nanêm yak esak saê

¹ *Aiyaņ thêlô miņ mólô lemim-paliņ ami! Sêbôk ma alalôaniņ bumalô esopa buliv lôk evenņ ngwêk

malêvôņ. ² Ma buliv lo ngwêk ithik thêlô ek injik thô nena thêlô esopa Mose. ³ *Thêlô sapêņ eyaņ nôm mathêņ atu ⁴ *ma sapêņ inum ñaņ valu mathêņ atu ba haveņ haviņ i. Valu êņ ma Yisu da. ⁵ *Ma doņtom Wapômbêņ miņ lamavi hathak thêlô ami ba intu ema ba kupik hêk mayaliv hêk loņ thiliv.

⁶ *Nôm takêņ habitak ek alalô lenjiņimbi esak ma miņ imbisôk imiņ alalô ek nandum kambom ami. ⁷ Bôk eto hathak thêlô nena,

“Avômalô êņ esopa ngôk ba eloyeņ hathak lôk eyaņ ba inum ba idum sek lomaloma.” *Etak Ijip 32:6*

Aêņ ba miņ mólô nandum aêņ ami. ⁸ *Miņ alalô nandum sek waliliņ êtôm bôk ba alalôaniņ bumalô idum ba avômalô hatôm 23,000 ema wak doņtom iyom ami. ⁹ *Alalô miņ natatale Anyô Bêņ êtôm avômalô vi atu ba bôk idum ba umya hathaņ i pôpônô ami. ¹⁰ *Ma miņ nanaņ abô munuņmunuņ êtôm bôk ba doho idum ba aņela vovak hiki pôpônô ami.

¹¹ Nôm takatu ba bôk habitak hathak avômalô bôsêbôk ma eto ek alalô avômalô bôlôņ êntêk atu ba lêk amô habobo pik lo lenņ anêņ daņ lenjiņimbi katô ba nayabiņ i. ¹² Aêņ ba o atu ba hoson nena humiņ lôklokwaņ êņ ma oyabiņ o ek miņ nêm yak ami. ¹³ Kambom hathak halôk avômalô leniņ ek nindum kambom. Ma hudum ek undum kambom ma Wapômbêņ tem miņ imbuliņ dôm ek o ami. Tem yani êmbôlêm loņôndê ek otak auk êņ ek umiņ lôklokwaņ. Ma tem miņ etak o ek nêm yak ami.

Miņ nônim yeyêndêņ Wapômbêņ ma ngôkba imbiņ ami

¹⁴ Aêņ ba aiyaņ thêlô, nônim am vê ênjêk ngôkba anêņ ku lo loņ. ¹⁵ Mólô avômalô lôkauk ba intu nutitiņ abô êntêk nena thêthôņ mena mi e?

* **9:22:** 2Ko 11:29   * **9:25:** Plp 3:14; 2Ti 2:4-5; 4:7-8   * **9:27:** Lom 8:13; 13:14   * **10:1:** Kis 13:21-22; 14:22-29   * **10:3:** Kis 16:35   * **10:4:** Kis 17:6; Nam 20:11   * **10:5:** Nam 14:29-30
* **10:6:** Nam 11:4,34; 1Ko 10:11   * **10:8:** Nam 25:1-9   * **10:9:** Nam 21:5-6   * **10:10:** Nam 16:41-49   * **10:16:** Mat 26:26-28

16 *Kilisi anêḡ thalaleḡ hadum ba alalô abitak doḡtom lôk anum ba leḡḡhabî hathak nôḡ mavi takatu ba yani hadum ek hêv alalô sa. Ma polom doḡtom êḡ ma hatôm Kilisi liḡ kupik ba intu alalô aḡḡli ba aḡ.
17 *Ma alalô avômalô bêḡ anôḡ aḡ ek injik thô nena alalô sapêḡ lêk athak doḡtom haviḡ Kilisi ba abitak ôdôḡ te iyom.

18 *Ma lemimimbi esak avômalô Is-lael. Thêlô êv iniḡ da hadêḡ ḡê êbôk da ba êbôk ma sapêḡ eyaḡ nôḡ da êḡ ma hatôm ethak doḡtom haviḡ Kilisi ba ibitak ôdôḡ te iyom. 19 *Ma yahanay nena ḡḡk iniḡ nôḡ lôk alok-waḡ ma valu iniḡ athêḡ hêk e? 20 *Mi. Nê daluk êv da hadêḡ ḡḡk. Ma ḡḡk takêḡ ma Wapômbêḡ e? Miḡ yaleḡhaviḡ môlô nosak doḡtom imbiḡ ḡḡk ami. 21 *Miḡ hatôm nunum êndôk Anyô Bêḡ anêḡ tase lôk ḡḡk anêḡ imbiḡ ami. Ma miḡ hatôm noḡgwaḡ ḡḡk anêḡ nôḡ lôk Anyô Bêḡ anêḡ imbiḡ ami. 22 *Hatôm alalô nadôk Anyô Bêḡ la ekladaḡ e? Ma hêv vovaḡ hadêḡ alalô êḡ ma tem namô lôklokwaḡ ma miḡ nanêḡ yak ami e?

Nambô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ

23 *Môlô onaḡ nena, “Balabuḡ te miḡ havalonḡ alalô lonḡ ami. Ba malêla takatu alalô leḡḡhaviḡ nandum ma hatôm.” Ma doḡtom ya Pol yahanay nena nôḡkama sapêḡ tem miḡ nêḡ môlô sa lôk embatho môlô lonḡ ami. 24 *Ba miḡ lemimimbi oda anêḡ mavi iyom ami ma lemimimbi anyô vi iniḡ mavi imbiḡ.

25-30 *Ma
“Nôḡkama pik lôkthô ma Anyô Bêḡ anêḡ.” *Kapya Yeḡ 24:1*
Yahabô Wapômbêḡ ba yahaḡ lôk yaleḡmavi êḡ ma anyôla miḡ hatôm

* 10:17: Lom 12:5 * 10:18: Wkp 7:6 * 10:19: 1Ko 8:4 * 10:20: Lo 32:17; ALK 9:20 * 10:21: 2Ko 6:15-16 * 10:22: Lo 32:21 * 10:23: 1Ko 6:12 * 10:24: Lom 15:1-2 * 10:25-30: Sng 24:1; 1Ko 8:7; 1Ti 4:4 * 10:31: Kol 3:17 * 10:32: Lom 14:13 * 10:33: 1Ko 9:20-22 * 11:1: 1Ko 4:16 * 11:3: Stt 3:16; Ep 5:23 * 11:3: Abô Glik hathak “vuliḡ” anêḡ ôdôḡ yaḡ nena “lokwaḡ ta”. Aêḡ ba abô 11:3 haveḡ aêntêk. “Kilisi ma hatôm a anêḡ lokwaḡ ta ma anyô sapêḡ ma epesaḡ hathak Kilisi ba êtôm thanay. Ma anyô hatôm a anêḡ lokwaḡ ta ma avi halêḡ anêḡ anyô ba êtôm thanay. Ma Anyô Bêḡ hatôm a anêḡ lokwaḡ ta ma hêv Kilisi ba halêḡ ba hatôm thanay.”

esaḡ ya ami. Yenaḡ auk nena yaḡḡaḡ ma tem yaḡḡaḡ. Ma yahadô ma dô. Anyô vi iniḡ auk miḡ havalonḡ ya lonḡ ami. Aêḡ ba noja alim vathiap lôkthô atu ba ôêv vuli ba onḡgwaḡ. Miḡ lemim malaiḡ ami.

Ma ḡê daluk doho elam o ek nu noḡgwaḡ nôḡ imbiḡ i ba hudum ek nu ma miḡ onaḡ injik i liḡ ami. Noḡgwaḡ iyom. Ma doḡtom anyôla hanaḡ hadêḡ o nena nôḡ êntêk ma nôḡ ḡḡkba, êḡ ma miḡ noḡgwaḡ ami ek nêḡ anyô daluk êḡ sa ek miḡ lamalaiḡ esak o ami. Ma miḡ yahanay hathak ḡê êvhaviḡ ami. Mi. Yahanay hathak ḡê daluk.

31 *Aêḡ ba oay mena unum mena udum aisê, nundum lôkthô aêḡ iyom ek nobam Wapômbêḡ anêḡ athêḡ. 32 *Avômalô Is-lael lo Glik lôk Wapômbêḡ anêḡ avômalô êvhaviḡ takatu, ma miḡ nundum nôḡla ek nosale i thô ami. 33 *Nôḡkama lôkthô atu ba yahadum ma yahadum ek yanêḡ avômalô vi sa ek neja bulubiḡ. Miḡ yahabôlêḡ nôḡ leḡḡmavi ek yada ami.

11

1 *Yahasopa Kilisi ba intu nosopa yaveḡḡwam.

Pol hanaḡ hathak nendam leḡkadôk siḡ

2 Yahayê nena môlô miḡ lemim-paliḡ yenaḡ abô ami ba yahanay abô mavi hathak môlô. Môlô ovalonḡ yenaḡ auk taksêbôk atu ba êdôḡ ya ba yahadôḡ môlô hathak.

3 *Yaleḡhaviḡ môlô noyala nena Kilisi ma hamô vuliḡ ek anyô ma anyô hamô vuliḡ ek avi ma Wapômbêḡ hamô vuliḡ ek Kilisi.* 4 Ba ôpatu ba hadum ek eteḡ mek mena hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ auk bêḡ ek embatho

avômalô loj ba hakôk kuloj, êj ma hêv mama hadêj Kilisi atu ba hamô vuliñ ek yani. ⁵ Avi takatu ba enañ Wapômbêj anêj auk bêj ek embatho avômalô loj lôk etej mek nendam leñjkadôk siñ ma miñ nekapij leñjkadôk ñauñ ba popam ami. Edam leñjkadôk siñ ami lôk ekapij leñjkadôk ñauñ ba popam, êj ma hatôm êv mama hadêj ôpatu ba hamô vuliñ ek i. ⁶ Avi atu ba miñ lahaviñ endam wakadôk ami êj ma nekapij wakadôk ñauñ. Ma doñtom nô m êj ma nô mama. Ba intu avi nesak nendam leñjkadôk siñ. ⁷⁻⁹ *Anyô ma hatôm Wapômbêj da ba hik Wapômbêj anêj lôkmanjiñ thô. Ba intu yani êkôk nômla êmô wakadôk ami. Anyô ma miñ epesanj hathak avi lokwanj ami ma mi. Avi ma epesanj hathak anyô lokwanj. Miñ epesanj anyô ek nê m avi sa ami, mi, avi ek nê m anyô sa. Ba intu avi hik anyô anêj lôkmanjiñ thô. ¹⁰ Aêj ba avi nendam leñjkadôk siñ êtôm lavôñij te ek añela nêgê.

¹¹⁻¹² Avi ibitak anêj anyô. Ma avi evathu anyô ba intu anyô êlê m anêj avi aêj iyom. Ma doñtom nômkama sapêj halê m anêj Wapômbêj. Ba intu avi takatu ba esopa Anyô Bêj miñ hatôm nenanj nena, “Yêlô avi iyom ba yôv” mena anyô nenanj nena, “Yêlô anyô iyom ba yôv”. Mi. ¹³ Lemimhabi aisê? Avi miñ edam leñkadôk siñ ami ba etej mek hadêj Wapômbêj êj ma mavi e? ¹⁴⁻¹⁵ Alalô lôkthô ayala alalôaniñ auk. Avi iniñ leñkadôk ñauñ hamô ek imbuliv leñjkadôk siñ. Ma alalô anañ nena yani ma avi mavi. Ma doñtom anyô atu ba wakadôk ñauñ daim yani tem mama. ¹⁶ Avômalô takatu ba êpôlik hathak abô êntêk nodañô! Yêlôaniñ avi lôk avi takatu ba êvhaviñ Anyô Bêj ba êmô luvuluvu ethak edam leñjkadôk siñ ba intu môlô nundum aêj iyom.

Kolin ibuliñ Wapômbêj anêj nô m mathêj

* **11:7-9:** Stt 1:26-27; 2:18-23
Hib 10:29

* **11:18:** 1Ko 1:10-12

* **11:25:** Kis 24:6-8; Hib 8:8-13

* **11:27:**

¹⁷ Môlô othak doñtom ma miñ udum mavi hadêj avômalô vi ami. Môlô ubuliñ i ba intu ya miñ hatôm yanaj abô mavi esak môlô ami. ¹⁸ *Yahalanô môlô ñê êvhaviñ othak doñtom ma ovak am vose hi lodôñlodôñ. Yakô abô êj bute ma avanôñ. ¹⁹ Yakô môlô osoñ nena lodôñlodôñ êj ma mavi ek nêgê nena opalêla esopa Wapômbêj mavi ba hanaj mavi ma opalêla mi. Aisê? ²⁰ Môlô othak doñtom hatôm ñê êvhaviñ ma osoñ nena oañ Anyô Bêj anêj nô m e? Mi! ²¹ Môlô doho ômôñ ba ovasiñ nô m ba oañ palonj. Ma doho ema kisi ma doho eyañ ba inum aleba leñsoam bok. ²² Môlô unyak onjwanj lo nunum êmô mi e? Yakô môlô nôpôlik ek Wapômbêj anêj avômalô êvhaviñ takatu ba nômkama mi ba ôngô i nena avômalô ôvathek. Ba yanaj aisê êndêj môlô? Yambam môlô e? Mi anôñ!

²³ Anyô Bêj hadôñ ya ba intu yandôñ môlô aêntêk. Bôlôvôñ atu ba tem nenanj Anyô Bêj Yisu bêj ma hawa polom ²⁴ ma hêv lamavi ma haya ba hanaj, “Êntêk ma yanaj yalenjvinkupik ba yahêv ek nê m môlô sa. Nundum aêj ek lemimimbi ya.” ²⁵ *Eyañ vê m ma hawa tase te aêj iyom ma hanaj, “Êntêk ma tabô lukmuk atu ba yahavak hathak yanaj thalaleñ. Waklavôñ atu ba unum ma nundum aêj ek lemimimbi ya.” ²⁶ Waklavôñ môlô oañ polom êntêk lôk unum halôk tase êntêk ma hanaj hathak Anyô Bêj anêj ñama lôk endelê m.

Alalô nasô i ba naya vê mam ka naja Anyô Bêj anêj nô m

²⁷ *Aêj ba anyôla hayañ lo hanum palonj êj ma habuliñ polom lôk tase êj ba Anyô Bêj anêj liñkupik lo thalaleñ lôk ñama habitak hatôm nô m oyañ ba ôpêj tem indum abô. ²⁸ Avômalô idum ek nejanj polom lôk ninum êndôk tase êj ma nê sô i ba neya vê mam ka nejanj. ²⁹ Anyôla hayañ lo hanum nô m mathêj êntêk

ma miñ lahabi Yisu Kilisi liñkupik lôk anêñ avômalô ami, ôpêñda hadum ba tem Wapômbêñ nêñ malain êndêñ ôpêñ. ³⁰ Aêñ ba intu môlô doho lokwan mi lôk ôpôm lijiñ ma bêñ anôñ ema. ³¹ Ma doñtom alalôda nasô i ba naya êña Wapômbêñ miñ hatôm indum abô ek alalô ami. ³² *Anyô Bêñ hanañ alalô bêñ ba hêñ malain hadêñ alalô ek êndôñ alalô ek pik lo leñ anêñ dan atu ba Wapômbêñ hêñ avômalô pik vê ma tem miñ nêñ alalô vê imbiñ ami.

³³ Aêñ ba aiyañ thêlô, waklavôn atu ba môlô ôlêm othak doñtom ek ongwañ, êñ ma noyabiñ môlôviyañ. ³⁴ Ma môlô doho oma kisi ma ongwañ nôñ êmô unim unyak vêm ka nôlêm nosak doñtom ek miñ abô la êpôm o ami.

Wak alê atu ba yahathôk ma tem yanêñ auk doho imbiñ.

12

Lovak Matherñ anêñ wapôm lomaloma

¹ Aiyañ thêlô yahadum ek yape-sañ môlônim auk lokbañ takatu ba hathak wapôm lomaloma atu ba Lovak Matherñ hêñ hadêñ avômalô. ² *Sêbôk ba môlô avômalô daluk ma elom môlô hi mayaliv ek ôêv yeñ hadêñ nôñ takatu ba miñ hatôm enañ abô ami. ³ *Aêñ ba yanañ êndêñ môlô nena Anyô Bêñ anêñ Lovak Matherñ hayabiñ anyôla, êñ ma tem miñ yani esañ Yisu ba enañ abôma ami. Ma Lovak Matherñ iyom intu hatôm indum ôpêñ ba enañ nena Yisu ma Anyô Bêñ.

⁴ *Wapôm ma lomaloma ma Lovak Matherñ ma doñtom iyom intu hêñ. ⁵ Ma kobom nêñem avômalô sa ma lomaloma ma Anyô Bêñ ma doñtom iyom. ⁶ Ma ku lomaloma hêk ma doñtom Wapômbêñ ma doñtom iyom intu hêñ lôklokwan hadêñ avômalô lôkthô ek nindum.

⁷ Lovak Matherñ hadum ku hamô anyô tomtom ek hêñ alalô sa ek namô mavi imbiñ. ⁸ Anyô yañ ma hêñ Wapômbêñ anêñ abô auk lôkmañgiñ ek enañ bêñ. Ma yañ ma Lovak Matherñ êñ hêñ auk eyala Wapômbêñ anêñ auk lomaloma. ⁹ Ma te ma hêñ auk hêvhaviñ lôklokwan. Ma te ma hêñ lôklokwan ek nindum anyô lijiñ mavi. ¹⁰ Ma te ma hêñ ek indum nômbithi lôklokwan ma yañ ma enañ Wapômbêñ anêñ auk bêñ ek embatho avômalô loñ ma te ma hatitiñ nê evatho avômalô loñ hathak iniñ ku ma te ma hêñ abô masôm hadêñ avômalô ma te ma hêñ auk ek enañ abô masôm takêñ anêñ ôdôñ bêñ. ¹¹ *Ku takêñ lôkthô ma halêm anêñ Lovak Matherñ doñtom êñ iyom ba hêñ hadêñ anyô tomtom hatôm yanida anêñ lahaviñ.

Alalô lôkthô ma kupik doñtom êñ anêñ lôbôlôbô

¹² *Kupik ma doñtom iyom, ma doñtom anêñ lôbôlôbô hamô. Anêñ lôbôlôbô takêñ ma bêñ anôñ, ma doñtom kupik doñtom hayabiñ. Ma Kilisi da anêñ aêñ iyom. ¹³ *Alalô lôkthô athik athak Lovak Matherñ doñtom ba abitak kupik doñtom, avômalô Israêl lôk avômalô Glik ma nê lôk alañsi lôk nê alañsi mi, alalô sapêñ abitak hatôm kupik doñtom iyom. Ma Lovak Matherñ doñtom intu hamô alalô lôkthô kapôlôñiñ.

¹⁴ Ma kupik ma miñ epesañ hathak nômla doñtom ami. Mi. Bêñ anôñ. ¹⁵ Veñ kapô hanañ nena, “Bahen ma yañda ma veñ kapô ma yañda. Ba intu ya miñ kupik bute ami.” Êñ ma abô avanôñ e? Mi. Veñ kapô ma kupik êñ bute. ¹⁶ Leñôndôñ hanañ nena, “Malenjaluk ma yañda ma leñôndôñ ma yañda. Ba intu ya miñ kupik bute ami.” Êñ ma abô avanôñ e? Mi. Leñôndôñ ma kupik êñ bute. ¹⁷ Aêñ ba kupik lôkthô ma malenjaluk iyom ma tem alalô nadañô aisê? Ma

* 11:32: Hib 12:5-6 * 12:2: Hab 2:18-19 * 12:3: 1Jon 4:2-3 * 12:4: Lom 12:6 * 12:11: 1Ko 7:7 * 12:12: 1Ko 10:17 * 12:13: Gal 3:28

kupik lôkthô ma lenjondôŋ iyom, ma tem alalô nadiŋu ôv aisê? ¹⁸ Odaŋô! Wapômbêŋ hapesaŋ kupik êŋ bu tomtom halôk ida iniŋ loŋ hatôm yanida anêŋ lahaviŋ. ¹⁹ Ba intu kupik êŋ bute iyom ma kupik lôkthô tem aisê? ²⁰ Aêŋ ba kupik êŋ anêŋ lôbôlôbô hamô ma doŋtom anêŋ kupik ma doŋtom.

²¹ Malenjaluk miŋ hatôm êpôlik esak bahenŋ ba enaŋ, “O dô!” Ma lenkadôk miŋ hatôm êpôlik esak venkapô ba enaŋ, “O dô!” ²² Mi! Kupik lôkthô ma anêŋ loŋ pulusik hamô ba loŋ pulusik takêŋ ma bêŋ ek eyabiŋ o mavi. ²³ Kupik anêŋ loŋ mama alalô athak apesaŋ lôk aluviŋ mavi ba adô hêk loŋ kapô. ²⁴ Ma kupik anêŋ loŋ mama mi ma miŋ alalô athak ik kup ami. Ma Wapômbêŋ hapesaŋ kupik anêŋ lôbôlôbô atu ba ethak doŋtom ma hêv athêŋ bêŋ hadêŋ loŋ mama ²⁵ ek batu miŋ nabaki vose ni lodôŋlodôŋ ami ma nanêm i sa ni ba êlêm. ²⁶ Bute hawa vovaŋ, lôkthô ewa vovaŋ. Ma bute hawa athêŋ bêŋ, êŋ ma lôkthô êbô.

²⁷ *Môlô ma Kilisi liŋkupik ba môlô tomtom ma hatôm yani anêŋ kupik lôbôlôbô atu. ²⁸ *Nê êvhaviŋ Anyô Bêŋ ma hêv ku lomaloma hadêŋ i. Môŋ anôŋ ma aposel, hayô hêk ma plopet, ma havenŋ yam ma kêdôŋwaga, vêm ma nê ku idum nômbithi lôk nê takatu ba idum avômalô mavi lôk nê takatu ba êv avômalô sa lôk avaka ku lôkthô ma nê enaŋ abô masôm. ²⁹ Aêŋ ba môlô doho lêk aposel ma doho plopet ma doho kêdôŋwaga lôk doho idum nômbithi ³⁰ ma doho idum avômalô mavi lôk doho enaŋ abô masôm ma doho ik abô masôm liliŋ êŋ ma mavi. ³¹ *Wapôm lomaloma takatu ba hamôŋ ek vi, êŋ ma ôpôviŋ o ek onja.

Êntêk ma loŋondê mavi anôŋ te intu tem yaŋgik thô êndêŋ môlô.

13

Loŋondê lenjinhaviŋ

¹ Ôpatu ba hanaŋ abô masôm lôk aŋela iniŋ abô lomaloma ma doŋtom lahaviŋ avômalô ami, yani êŋ hatôm subim atu ba ik ba halaŋ mayaliv lôk yeŋ beleŋ atu ba ibi ba pôk lili oyaŋ. ² *Ma ôpatu ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ mena hawa auk hathak auk loŋ kapô ba hanaŋ auk lôkmanŋiŋ mena anyô hêvhaviŋ ba hanaŋ ba dumlolê haviyô ba hi, ma doŋtom lahaviŋ mi hêk ôpêŋ ma anêŋ ku ma nôm oyaŋ. ³ Ma anyôla hêv anêŋ nômkama ek hêv nê siv sa lôk hêv ida hatôm da atum ma doŋtom miŋ lahaviŋ avômalô ami, nôm êŋ miŋ hêv yanida sa ami.

⁴ Ôpatu ba lahaviŋ avômalô, yani ma yôhok mavi ba nêm la êndêŋ avômalô. Yani miŋ ladaŋ lôk ebam yanida ba êmbô i ami. ⁵ Ma miŋ indum nôm mama lôk êtôm anyô palonŋ lôk miŋ laŋaŋa kethenŋ oyaŋ lôk embalonŋ auk esak kambom bôsêbok ami. ⁶ *Lenjinhaviŋ ma miŋ habô i hathak kambom ami, mi, habô i hathak abô avanôŋ iyom. ⁷ *Ôpatu ba lahaviŋ avômalô hathak hamô maliŋyaô ma anêŋ hêvhaviŋ hamiŋ lôklokwaŋ. Ma hathak hêv ma ek Wapômbêŋ ba hamiŋ majaŋ.

⁸ Kobom lenjinhaviŋ i ma anêŋ daŋ mi. Ma opalêla takatu ba enaŋ abô plopet ma thêlôniŋ ku tem anêŋ daŋ. Lôk abô masôm lomaloma, jiŋaŋ takêŋ tem ênjêk tiŋiŋ. Lôk auk lôkmanŋiŋ tem ende ba ni. ⁹ Ma alalô ayala Wapômbêŋ anêŋ auk dokte iyom lôk anaŋ anêŋ auk dokte iyom. ¹⁰ Ma waklavôŋ atu ba Yisu endelêm ma ku sapêŋ tem êyô anêŋ daŋ ba injik anôŋ ma tem enja loŋ ek ku takêŋ lôkthô. ¹¹ Sêbok ma ya amena ma yahananŋ abô inaŋ amena lôk yalenhabi inaŋ amena ma yenaŋ auk inaŋ amena. Ma yahabitak anyô ma yahatak auk amena. ¹² Lêk ma alalô ayê lôk anôŋ ami. Mi. Ayê dahô oyaŋ. Ma embenŋ yam ma tem nagê

* 12:27: Lom 12:5 * 12:28: Ep 4:11-12 * 12:31: 1Ko 14:1 * 13:2: Mat 17:20 * 13:6: Lom 12:9 * 13:7: 1Pi 4:8

lôk anôḡ. Lêk ayala dokte iyom ma embenḡ yam ma tem nayala anôḡ biḡ hatôm Wapômbêḡ lêk hayala alalô lôkthô katô anôḡ.

¹³ *Ma nôḡm lô êntêk iyom hêk. Êvhaviḡ lôk êv maleḡ ek Wapômbêḡ ma lenḡhaviḡ. Ma doḡntom lenḡhaviḡ iyom intu bêḡ ek nôḡm lô êntêk.

14

Alalô lenḡḡmavi anôḡ ek nanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô

¹ *Nosopa loḡḡndê lenḡḡhaviḡ iyom ba nondanḡviḡ ek nonaḡ Lovak Matheḡ anêḡ abô lomaloma. Lôk nôḡmbêḡ ba nôḡpôviḡ am lôklokwaḡ ek nonaḡ Wapômbêḡ anêḡ auk bêḡ ek embatho avôḡmalô loḡ. ² Ma opalê atu ba hanaḡ hathak abô masôm miḡ hanaḡ hadêḡ avôḡmalô pik ami. Mi. Hanaḡ hadêḡ Wapômbêḡ ba hanaḡ abô loḡ kapô atu ba Lovak Matheḡ hêv hadêḡ yani. Ba anyôla miḡ hatôm eyala anêḡ ôdôḡ ami. ³ Ma opalêla takatu ba idum ek nembatho avôḡmalô loḡ ma nenaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô esak avôḡmalô pik iniḡ abô, ôpêḡ havatho thêlô loḡ lôk hathô thêlô ba haya lôk hêv abô labali hadêḡ i. ⁴ Ma ôpatu ba hanaḡ abô masôm havatho yanida loḡ. Ma doḡntom ôpatu ba hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ auk hathak avôḡmalô pik iniḡ abô, yani havatho avôḡmalô êvhaviḡ loḡ. ⁵ Yalenḡhaviḡ môlô lôkthô nonaḡ abô masôm. Ma doḡntom yenaḡ auk lôklokwaḡ nena nonaḡ Wapômbêḡ anêḡ auk bêḡ ek embatho avôḡmalô loḡ. Ôpatu ba havatho avôḡmalô êvhaviḡ loḡ ma bêḡ anôḡ ek ôpatu ba hanaḡ hathak abô masôm. Ma doḡntom anyôla hik abô êḡ liliḡ ba havatho avôḡmalô êvhaviḡ lôkthô loḡ, êḡ ma mavi anôḡ aêḡ iyom.

⁶ Aêḡ ba aiyaḡ thêlô, nodanô! Yahathôk ek môlô ba yahananḡ abô lôk auk mena yahik Wapômbêḡ anêḡ auk loḡ kapô thô mena yahadôḡ avôḡmalô mena yahananḡ Wapômbêḡ

anêḡ auk bêḡ, êḡ ma hatôm yaha-vatho môlô loḡ. Ma doḡntom yahananḡ abô masôm ba miḡ môlô oyala ami, êḡ ma yahavatho môlô loḡ aisê? ⁷ Ma môlô lemimimbi esak abiḡ lôk gita. Thêlô ma miḡ nôḡm lôkmala ami. Ma doḡntom iniḡ asêḡ hamô. Ma thêlôniḡ pôk halaḡ mayaliv êḡ ma tem miḡ alalô nadaḡḡ iniḡ asêḡ mavi ami. ⁸ Ma lavuak miḡ halaḡ mavi ami ma avôḡmalô tem nêḡpôpêk i ek nijik vovak aisê am? ⁹ Ma môlô vemimbôlêk ma aêḡ iyom. Môlô onanḡ abô masôm ma avôḡmalô tem neyala aisê? Abô êḡ ma hatôm lovak ba miḡ eyala ami. ¹⁰ Yakô ek abô lomaloma takatu ba hêk pik bêḡ êntêk lôkthô iniḡ ôdôḡ hamô. ¹¹ Aêḡ ba miḡ yahayala abô atu ba anyô yaḡ hanaḡ anêḡ ôdôḡ ami, êḡ ma hatôm ya anyô loḡ buyanḡ ma yani anyô loḡ buyanḡ. ¹² Ma môlô aêḡ iyom. Môlô othak ôpôviḡ ek nundum Lovak Matheḡ anêḡ ku lomaloma. Aêḡ ba nundilup esak ku yaḡ atu ba tem embatho avôḡmalô êvhaviḡ lôkthô loḡ.

¹³ Ba intu opalêla takatu ba enaḡ abô hathak abô masôm ma neteḡ mek ek nijik iniḡ abô êḡ liliḡ ek avôḡmalô lôkthô neyala. ¹⁴ Ma yahateḡ mek hathak abô masôm, êḡ ma yadahôlôḡ hateḡ mek êḡ. Ma doḡntom yenaḡ auk miḡ havalonḡ ami. ¹⁵ Aêḡ ba yandum aisê? Mek atu ba yadahôlôḡ hateḡ ma yenaḡ auk eteḡ imbiḡ. Lôk yeḡ atu ba yadahôlôḡ hêv ma yenaḡ auk nêḡ imbiḡ. ¹⁶ Hôêv lemmavi hadêḡ Wapômbêḡ hathak abô masôm ma ôpatu ba miḡ halaḡḡ ami tem miḡ hatôm eyala abô atu ba honaḡ ami. Ba tem miḡ enaḡ nena “avanôḡ” esak anêḡ mek êḡ ami. ¹⁷ Odanêḡ mek êḡ mavi ma doḡntom miḡ havatho ôpêḡ loḡ ami.

¹⁸ Yahamôḡ ek môlô lôkthô hathak yahananḡ abô masôm ba intu yahananḡ yalenḡmavi hadêḡ Wapômbêḡ. ¹⁹ Ma yahamô ḡê êvhaviḡ malêvôḡ ba yahananḡ abô bidonḡna hathak avôḡmalô da iniḡ abô ek yanêḡ auk êndêḡ i, êḡ

* **13:13:** 1Te 1:3 * **14:1:** 1Ko 12:31; 14:39

ma mavi. Ma abô daim hatôm 10,000 hathak abô masôm êḡ ma tem thêlô neja auk aisê?

²⁰ *Aiyaḡ thêlô, notak auk hathak nundum kambom êtôm avômena kasek takatu ba miḡ eyala nômla ami ma noja ḡê bôk talan yôv iniḡ auk. ²¹ *Eto hêk abô balabuḡ nena Wapômbêḡ hanaḡ avômalô Islel bêḡ ba hanaḡ,

“Tem yaḡgik vovak ba yanaḡ abô masôm lôk ḡê pik yaḡ iniḡ abô êndêḡ avômalô, ma doḡtom thêlô tem miḡ nedanô ya ami.’

Anyô Bêḡ hanaḡ aêḡ.” *Aisaia 28:11-12*

²² Ba intu abô masôm ma hatôm lavôḡḡ ba êv hadêḡ ḡê daluk ek injik i thô. Ma abô takatu ba enaḡ ek havatho avômalô loḡ ma hatôm lavôḡḡ ba êv hadêḡ ḡê êvhaviḡ. ²³ *Avômalô êvhaviḡ lôkthô ethak doḡtom ba enaḡ abô masôm lôk vi atu ba miḡ êvhaviḡ ami ba miḡ êdôḡ i ami, elanô abô êḡ, ma tem nenaḡ nena môlô ma avômalô molo. ²⁴ *Ma doḡtom môlô onanḡ Wapômbêḡ anêḡ auk bêḡ ek embatho avômalô vi loḡ, ma auk êḡ intu tem indum abô esak anyô vi ek nede i liliḡ. ²⁵ Malêla takatu ba havuḡ hamiḡ yani kapô tem imbitak yaḡ. Êḡ ma tem yani endek vadôḡ lêlô ba nêḡ yeḡ êndêḡ Wapômbêḡ ba enaḡ bêḡ nena, “Avanôḡ biḡ! Wapômbêḡ lêk hamô haviḡ môlô!”

Ku nêḡnêḡ yeḡ lôkthô imbitak thêthôḡ

²⁶ *Aêḡ ba aiyaḡ thêlô, alalô nanaḡ aisê? Alalô ayô athak doḡtom ma doho nêḡnêḡ yeḡ ma doho nêḡndôḡ avômalô ma doho nenaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô loḡ kapô ma doho nenaḡ abô masôm ma doho nenaḡ abô êḡ anêḡ ôdôḡ bêḡ. Nômbêḡ êḡ imbitak aêḡ ek embatho avômalô êvhaviḡ loḡ.

²⁷ Ba intu anyô ju mena lô la nenaḡ

abô masôm ma te êmôḡ ma yaḡ embenḡ yam ma te embenḡ yam anôḡ ek anyô lôkauk la hamô ma enaḡ abô êḡ anêḡ ôdôḡ bêḡ. ²⁸ Aêḡ ba ôpatu ba hanaḡ abô masôm anêḡ ôdôḡ bêḡ te miḡ hamô avômalô malêvôḡ ami, êḡ ma ôpatu ba hanaḡ abô masôm bônôḡ ba imiḡ. Yani enaḡ thikuthik êndôk yanida ni ek Wapômbêḡ.

²⁹ *Lokwanju mena lô la takatu ba Wapômbêḡ hêv abô hadêḡ i ek nenaḡ ma takatu ba êmô ek elanô nititiḡ abô takêḡ katô. ³⁰ Anyôla hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hamiḡ ba Wapômbêḡ hêv abô halôk anyô yaḡ kapô ek enaḡ, ma ôpêḡ êndôk êmô biḡ ma yaḡ atu imbiyô enaḡ ³¹ ek môlô sapêḡ tomtom nonanḡ abô ek avômalô sapêḡ nedanô ba neja auk ek embatho i loḡ. ³²⁻³⁴ *Wapômbêḡ hathak hasup avômalô sapêḡ ethak doḡtom lôk kapôlôḡḡ doḡtom. Ma miḡ hadum nômla mayaliv ami. Aêḡ ba avômalô enaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô bêḡ, thêlô ethak eyabiḡ veniḡbôlêk.

Avômalô êvhaviḡ ethak doḡtom êḡ ma avi nêḡmô bônôḡ. Avômalô ôdôḡ êvhaviḡ takatu ba êmô luvuluvu ethak idum aêḡ. Thêlô miḡ hatôm nenaḡ abô ami. Ma thêlôda nêḡmô anyô vibiḡ êtôm atu ba abô balabuḡ hanaḡ. ³⁵ Avômalô êvhaviḡ lêk ethak doḡtom ek nêḡnêḡ yeḡ, ma avi la hamiḡ ba hanaḡ abô, êḡ ma nôḡ mama. Aêḡ ba avi idum ek neja auk ma ini unyak am ka miḡ nenaḡ injik vêḡi liḡ.

³⁶ Ma môlô osoḡ nena môlôda intu Wapômbêḡ anêḡ abô anêḡ alaḡ e?

³⁷ *Anyô la hasoḡ nena yani anyô hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hadêḡ avômalô vi mena hadum Lovak Matherḡ anêḡ ku lomaloma, êḡ ma enaḡ bêḡ nena abô êntêk yahato ma Wapômbêḡ anêḡ balabuḡ mena mi e? ³⁸ Opalêla takatu ba êpôlik hathak abô êntêk ma nôpôlik esak i aêḡ iyom.

³⁹ Aêḡ ba aiyaḡ thêlô, nôpôviḡ am ek nonanḡ Wapômbêḡ anêḡ auk bêḡ

* **14:20:** Ep 4:14 * **14:21:** Ais 28:11-12 * **14:23:** Ap 2:13 * **14:24:** Jon 16:8 * **14:26:** 1Ko 12:8-10 * **14:29:** 1Te 5:21 * **14:32-34:** 1Ko 11:3; 1Ti 2:12 * **14:37:** 1Jon 4:6

ek embatho avômalô loj ma miñ nõngwêk abô masôm loj siñ ami. ⁴⁰ Ma nundum ku lôkthô thêthônj ma miñ mayaliv ami.

15

Kilisi bôk hama ba haviyô hathak lojbô

¹ Aiañ thêlô, yahadum ek yangik môlônim auk liñ esak Abô Mavi takatu ba bôk yahanañ hadêñ môlô yôv. Môlô bôk olañô ba lêk umiñ lôklokwañ. ² Ma doñtom yakô môlônim ôêvhaviñ êñ anêñ anôn mi. Môlô ovaloñ abô takatu ba bôk yahanañ bêñ hadêñ môlô lôklokwañ êñ ma tem nêñ môlô bulubiñ.

³ *Abô bôk êdônj ya hathak ma yahadônj môlô aêntêk. Abô êntêk ma auk lôkthô anêñ ôdônj. Kilisi hama ek hêv alalôaniñ kambom lôkthô vê hatôm atu ba bôk eto yôv. ⁴ *Ba elav yani ma wak te lô ma haviyô hatôm atu ba bôk eto yôv. ⁵ *Pita hayê yani vêm ma aposel laumiñ ba lahavuju êyê yani. ⁶ Vêm ma avômalô êvhaviñ hatôm 500 ethak doñtom êmô ba êyê yani. Bêñ anônj êmô lôkmala ma vi bôk ema. ⁷ *Ma yani hik i thô hadêñ Jems vêm ma aposel lôkthô. ⁸ *Ma ya hatôm amena atu ba evolonj ba intu yani hiki thô hadêñ ya haveñ yam anônj.

⁹ *Yahabuliñ Wapômbêñ anêñ avômalô êvhaviñ ba intu yahatôm aposel yaônaloñk ba ya miñ anyô mavi ek nendam ya nena aposel ami. ¹⁰ *Ma Wapômbêñ hêv anêñ wapôm hadêñ ya ba hik anônj ek yambitak aposel. Yahadum ku bêñ anônj hamônj ek aposel vi. Ma doñtom yada miñ yahadum ku takêñ ami ma Wapômbêñ anêñ wapôm atu ba hamô haviñ ya. ¹¹ Yêlô lôk aposel sapêñ athak anañ abô doñtom hadêñ môlô ba abô takêñ intu bôk ôêvhaviñ yôv.

Avômalô ñama tem nimbiyô

* **15:3:** Ais 53:5-12 * **15:4:** Mat 12:40; Ap 2:24-32 * **15:5:** Mat 28:16-17; Luk 24:34 * **15:7:** Ap 1:3-4 * **15:8:** Ap 9:3-6 * **15:9:** Ep 3:8; 1Ti 1:15 * **15:10:** 2Ko 11:23 * **15:21:** Lom 5:12 * **15:23:** 1Te 4:16; ALK 20:5 * **15:24-25:** Mat 22:44

¹² Yêlô athak anañ nena Yisu haviyô anêñ ñama ma aisê ka môlô vi onañ nena miñ hatôm imbiyô ami? ¹³ Aêñ ba ñê ñama miñ iviyô ami, êñ ma Kilisi miñ bôk haviyô anêñ ñama ami. ¹⁴ Ma Kilisi miñ bôk haviyô hathak lojbô ami, êñ ma yêlôaniñ abô takatu ba anañ ma anêñ anôn mi hatôm môlônim ôêvhaviñ anêñ anôn mi aêñ iyom. ¹⁵ Yêlô anañ nena Wapômbêñ bôk hik Kilisi liñ. Ma ñê ñama miñ iviyô hathak lojbô ami, êñ ma Wapômbêñ miñ bôk hik Kilisi liñ ami ba yêlô êv Wapômbêñ anêñ abô lelaliliñ ba adum hatôm abôyañ. Êñ ma malaiñ bêñ. ¹⁶ Ma ñê ñama miñ iviyô ami, êñ ma Kilisi miñ bôk haviyô haviñ ami. ¹⁷ Ma Kilisi miñ haviyô ami, êñ ma môlônim kambom hamô denañ ba môlônim ôêvhaviñ miñ hatôm nêñ môlô sa ami. ¹⁸ Ba avômalô takatu ba bôk êmô haviñ Yisu Kilisi ba ema ma thêlô êñ bôk êv yak haviñ. ¹⁹ Ma alalô asonj nena alalôaniñ êvhaviñ hêv alalô sa hamô pik êntêk iyom, êñ ma alalô kambom anônj ma ñê puliñ takatu ba avômalô vi enañ nena “Alikaknena!” êmô mavi ek alalô.

Yisu haviyô anêñ ñama

²⁰ Ma doñtom Kilisi bôk haviyô yôv anêñ ñama. Yani hatôm vuñ môñ atu ba halôk môñ ba hayôk. Ba alalô ayê vuñ môñ êñ ma ayala nena bêñ anônj tem êyôk embenj yam. Ma Yisu haviyô môñ ba ñê ñama lôkthô tem nimbiyô esak lojbô aêñ iyom. ²¹ *Ma anyô yañ hadum ba ñama habitak. Ma yañ hadum ba ñê ñama iviyô hathak lojbô. ²² Aêñ ba alalô ma Adam anêñ avômalô ba intu tem nama. Ma doñtom vi atu ba êvhaviñ Kilisi tem neja lôkmala esak lojbô. ²³ *Ba ôdônj ju êñ iniñ wakma da hamô. Kilisi ma hatôm vuñ yôk môñ atu ba bôk haviyô ba tem endelêm ek anêñ avômalô nimbiyô aêñ iyom. ²⁴⁻²⁵ *Kilisi tem

eyabin anêḡ nôm kama lôkthô endeba etak nê takatu ba ik vovak hadêḡ yani nê môt vakapô vibiḡ am. Êḡ ma pik lo leḡ anêḡ dan tem êyô ma tem imbuliḡ kiḡ lo nê bêḡbêḡ ma ḡḡk lomaloma. Ma nêḡ loḡ lôkliḡyak êmbôni êndêḡ Lambô Wapômbêḡ. ²⁶ *Ma nôm kambom anôḡ atu ba yani imbuliḡ emben yam, êḡ ma ḡama ²⁷ *hatôm bôk enaḡ nena,

“Bôk etak nôm kama lôkthô hamô yani vakapô vibiḡ.” *Kapya Yeḡ 8:6*
 Aêḡ ba Wapômbêḡ da hatak nôm kama lôkthô hamô Kilisi vakapô vibiḡ. Ba intu alalô lôkthô ayala nena nôm kama lôkthô tem ê môt Kilisi vakapô vibiḡ ma doḡtom Wapômbêḡ da hamô vuliḡ. ²⁸ Wapômbêḡ hadum anêḡ ku hatak nôm kama sapêḡ hamô Kilisi vakapô vibiḡ endeba anêḡ dan ma tem etak Nakaduḡ ê môt yani vibiḡ, Lambô atu ba hatak nôm kama lôkthô hamô Nakaduḡ vibiḡ ek Wapômbêḡ ê môt nôm kama sapêḡ vuliḡ.

²⁹ Ma nê ḡama miḡ ewa lôkmala hathak loḡbô ami ma aisê hathak nê takatu ba ithik ḡaḡ ek nê nêḡ nê ḡama sa? Aêḡ ba nê ḡama miḡ iviyô ami ma idum aêḡ eka? ³⁰ *Ma aisê ka yêlô ana loḡ takatu ba yêlô apôm malaiḡ lomaloma? ³¹ Wak nôm bêḡ intu ma yahama! Aiyaḡ thêlô, yahabôya hathak môt ek môtônim ôêv haviḡ Yisu Kilisi alalôaniḡ Anyô Bêḡ atu ba hadum ku hamiḡ môt ba yahanaḡ abô avanôḡ. ³² *Bôk yaha Epesus yôv ek yaḡḡik vovak imbiḡ alim kambom atu. Ma abô hathak nê ḡama iviyô hathak loḡbô ma abô êḡ abôyaḡ, êḡ ma tem miḡ yandum aêḡ ami. Mi. Tem yasopa avômalô iniḡ abô nena,

“Alalô naḡḡaḡ ba nanum yaḡiḡ ek yamuḡ ma tem alalô nama.”
Aisaia 22:13

³³ Abô bute hanaḡ nena, “Avômalô kambom ethak ibuliḡ avômalô mavi.” Ba intu miḡ nosopa avômalô takatu ba esau môt ami. ³⁴ Môt doho miḡ

oyala Wapômbêḡ ami. Ba intu yahanaḡ ek nêḡ mama êndêḡ môt. Aêḡ ba môt nubiyô nombenḡ thêthôḡ ba notak unim kambom.

Kupik atu ba haviyô hathak loḡbô ma tem yaḡda

³⁵ Ma doho enaḡ, “Avômalô ḡama tem nimbiyô aisê? Ma tem neja kupik alê?” ³⁶ *Môt avômalô auk mi! Miḡ hovatho yaḡvêk ami êḡ ma tem enja lôkmala esak loḡbô aisê? ³⁷ Hovatho ku te ma hovatho anêḡ anôḡ e? Mi. Hovatho anêḡ vêk iyom. ³⁸ Wapômbêḡ da hêv yaḡvêk takêḡ iniḡ liḡkupik hatôm yanida anêḡ lahaviḡ. Yani hêv yaḡvêk takêḡ da leḡviḡkupik tomtom. ³⁹ Vathiap lôkthô miḡ hatôm doḡtom ami. Anyô iniḡ vathiap yaḡda, ma alim iniḡ te da, menak iniḡ te da, ma alim ḡḡwêk iniḡ te da. ⁴⁰ Ma nôm kama leḡ hamô ma nôm kama pik hamô. Ma nôm kama leḡ da anêḡ lêlêyaḡ hamô ma nôm kama pik anêḡ lêlêyaḡ da hamô aêḡ iyom. ⁴¹ Ma wak anêḡ lêlêyaḡ yaḡda ek ayôḡ anêḡ ma vuliḡ anêḡ te da. Ma vuliḡ lomaloma da iniḡ lêlêyaḡ hamô aêḡ iyom.

⁴² Ma kupik takatu ba iviyô hathak loḡbô iniḡ lêlêyaḡ hamô aêḡ iyom. Ma kupik atu ba elav halôk lôv ma hapalê. Ma kupik atu ba haviyô êḡ ma yaḡda ba tem miḡ epalê ami. ⁴³ *Kupik atu ba elav êḡ ma anêḡ athêḡ mi. Ma kupik atu ba haviyô hathak loḡbô êḡ ma lôkmaḡḡiḡ. Ma kupik atu ba elav, êḡ ma vauna. Ma kupik atu ba haviyô hathak loḡbô ma anêḡ lôklokwaḡ bomaḡ. ⁴⁴ Kupik atu ba elav ma kupik pik. Ma kupik atu ba haviyô hathak loḡbô ma kupik dahô lôkmala. Avanôḡ. Kupik pik hamô ba intu kupik leḡ hamô aêḡ iyom.

⁴⁵ *Bôk eto nena,

“Adam môtḡ habitak hatôm nôm lôkmala.” *Môt Anôḡ 2:7*

* 15:26: ALK 20:14 * 15:27: Sng 8:6 * 15:30: Lom 8:36 * 15:32: Ais 22:13 * 15:36: Jon 12:24 * 15:43: Plp 3:20-21 * 15:45: Stt 2:7

Ma donjom Adam yanj atu ba haven yam ma kupik dahô lôkmala anêj ôdôj ba tem nêj lôkmala. ⁴⁶ Aêj ba dahô êj miñ habitak môj ami. Ma kupik pik atu ba hamôj vêmam ka miñ dahô lôkmala êj haven yam. ⁴⁷ Ma anyô môj habitak anêj pik ma anyô yanj haven yam halêm anêj malak leñ aêj iyom. ⁴⁸ Aêj ba avômalô takatu ba êmô pik, êj ma anyô pik atu anêj. Ma avômalô malak leñ ma êtôm anyô malak leñ atu anêj. ⁴⁹ Alalô lêk awa leñvijkupik anyô pik anêj ma embenj yam ka tem naja anyô malak leñ anêj liñkupik aêj iyom.

⁵⁰ Aiyanj thêlô, yahananj nena kupik lôk thalalenj atu ba hapalê tem miñ êmô Wapômbêj anêj loj lôklinyak ami. Ma nôj atu ba hapalê tem miñ enja nôj atu ba tem miñ epalê anêj loj ami. ⁵¹ *Nodanjô! Ya tem yananj abô loj kapô te êndêj môlô. Alalô sapêj tem miñ nama ami ma leñvijkupik sapêj tem imbitak yanja. ⁵² Alalô tem nadanjô abinj ali atu ba anêj danj anêj asêj ma kasana ma tem nêj nama nimbiyô ma kupik palê mi ma alalô tem nambitak yanja. ⁵³ *Ma kupik palê êj imbuliv i esak kwêv yanj atu ba tem miñ epalê ami. Ma kupik nama êj imbuliv i esak kwêv yanj atu ba tem miñ ema ami. ⁵⁴ *Ma kupik palê êj havuliv i hathak kwêv yanj atu ba tem miñ epalê ami lôk kupik nama havuliv i hathak kwêv yanj atu ba tem miñ ema ami aêj iyom, êj ma abô atu ba bôk eto tem imbitak avanôj nena, "Lôklokwanj lovak ba hatôkwêj nama."

Aisaia 25:8

⁵⁵ *"Nama ma anêj miñ lôklokwanj o lovak êsê?"

Nama ma anêj miñ nungwik anyô vônô êsê?" *Hosea 13:14*

⁵⁶ *Nama anêj miñ ma kambom lomaloma. Ma kambom hawa lôklokwanj hêk balabuñ. ⁵⁷ Ba nanêj

leñijmavi êndêj Wapômbêj! Yani hêj alalôanj Anyô Bêj Yisu Kilisi atu ba hadum ba alalô athak lovak.

⁵⁸ Yenanj aiyanj lôkma anôj, môlô oyala nena udum Anyô Bêj anêj ku ba ku êj tem miñ anôj mi ami. Mi. Ba intu numinj lôklokwanj ma miñ notak nômla ek êyôkwij môlô ami. Ma nôj am dedanj ek nundum Wapômbêj anêj ku êj.

16

Pol hananj hathak da atu ni Jerusalem

¹ *Yahananj abô êntêk hathak da takatu ba tem môlô nôj êndêj Wapômbêj anêj avômalô mathenj. Nundum êtôm atu ba yahananj hadenj avômalô êvhavinj takatu ba êmô Galesia. ² Sonda lôkthô anêj wak te môj ma vithêla atu ba ôpôm ma nôj sam ni lodôj lodôj ba notak valuselenj da êndôk kolopak te ek imbitak bêj anôj ek yahayô ma da takêj bôk usup yôv. ³ Ma nodam anyô doho ek yato kapya te imbij ek injik i thô ek neja môlônim wapôm takêj ba ini Jerusalem. ⁴ Injo. Tem yana mena mi la. Yaha ma tem nêj êj nimbij ya ek yêlô ana.

Pol lahavinj ni Kolin

⁵ *Tem yana Masedonia ba yamô wak doho vêm ka tem yasôk ek môlô.

⁶⁻⁷ *Yahathôj. Miñ yalenhavinj yanjê môlô ma yatak môlô kethenj ami. Yalenhavinj nena yamô imbij môlô êtôm wak doho vêmam êtôm Anyô Bêj anêj lahavinj. Ba intu belenj simbak havinj ba tem yamô imbij môlô wak doho mena injo ek batu môlô nôj ya sa ek loj alêla takatu ba tem yana. ⁸⁻⁹ *Avômalô Epesus bêj anôj ethak êdô yenanj ku. Ma donjom lojondê nindum ku ek nêj i sa lêk abyanj ba intu tem yamô loj êj endeja Pentikos.

¹⁰ *Timoti hadum Anyô Bêj anêj ku hatôm ya. Ba intu yani hathôk

* 15:51: Mat 24:31; 1Te 4:15-17

* 15:53: 2Ko 5:4

* 15:54: Ais 25:8

* 15:55: Hos 13:14

* 15:56: Lom 7:13

* 16:1: Lom 15:25-26; 2Ko 8:1-9

* 16:5: Ap 19:21

* 16:6-7: Lom 15:24

* 16:8-9: Ap 19:8-10; 2Ko 2:12

* 16:10: 1Ko 4:17

ma mólô noyabinj am ek yani minj êkô esak mólô ami. Ma wak takatu ba hamô havinj mólô ma noyabinj yani mavi. ¹¹ *Ma minj nôndô ek noja yani thô ami. Ma hatak mólô ma nônem yani ni lôk lamavi ek batu endelêm êndêj ya. Tem yayabinj yani lôk iviyanj takatu ba tem nêlêm nimbinj yani.

¹² *Yahanañ hathak alalôaniñ aiyanj Apolo. Yahanañ abô lôklokwanj ek yani êsôk imbinj iviyanj doho ek nêgê mólô. Yani popabuk ek êsôk ma tem yani êsôk êndêj wak alê atu ba yanida lahavinj.

¹³ Nômô lêlê lôk nobalonj êvhavinj loñ. Numinj lôklokwanj êtôm anyô nê.

¹⁴ Ma nundum nômkama lôkthô esak lenjinhavinj iyom.

¹⁵ *Mólô oyala nena Stepanas lôk anêj avômalô, thêlô ma avômalô êvhavinj môñ hamô Akaia. Ma thêlô êv i dedaunj ek êv avômalô mathen sa. Aiyanj thêlô, yahêv abô lôklokwanj hadêj mólô ¹⁶ ek nômô avômalô takênj lôk avômalô takatu ba ethak idum Wapômbênj anêj ku vibinj. ¹⁷ Ya minj yahamô havinj mólô ami ba yalenj hik ya bênj anôñ. Ma doñtom Stepanas lo Potunatus ma Akaikus lêk êlêm ba intu yalenj halôk binj ¹⁸ lôk yalenj mavi. Ma mólô aênj iyom. Aênj ba noja nê anêj aênj thô êtôm nê athênj bênj.

Abô anêj danj

¹⁹ *Avômalô êvhavinj anêj plovins Esia êv iniñ lenjinhavinj hadêj mólô. Akwila lo Plisila enañ iniñ lenjinhavinj anôñ hathak Anyô Bêñ anêj athênj lôk avômalô vi atu ba êv yenj êmô thai iniñ unyak. ²⁰ Nê êvhavinj lôkthô anêj loñ êntêk êv iniñ lenjinhavinj hadêj mólô. Ma nokam am esak kobom yôhok mathenj.

²¹ Ya Pol da yahato yalenjmavi êntêk hathak ya da yabahenj.

²² *Anyôla minj lahavinj Anyô Bêñ ami, vovanj tem êpôm yani. Ôlêm, Anyô Bêñ.

²³ Anyô Bêñ Yisu anêj wapôm êmô imbinj mólô.

²⁴ Yenañ yalenjhavinj êmô imbinj mólô lôkthô esak Yisu Kilisi anêj athênj.

* **16:11:** 1Ti 4:12   * **16:12:** 1Ko 3:6   * **16:15:** 1Ko 1:16   * **16:19:** Ap 18:2,18,26   * **16:22:** Gal 1:8-9; ALK 22:20

Kapya yaŋ atu ba Pol hato hi Kolin Abô môŋ

Kêdôŋwaga abôyaŋ êmô Kolin ba enaŋ nena Pol miŋ aposel anêŋ ami. Lôk enaŋ nena Pol ma anyô abôyaŋ. Pol halaŋô abô takêŋ ba intu hato kapya êntêk ek injik thô nena nê takêŋ iniŋ abô ma abôyaŋ. Ma hanaŋ haviŋ nena da takatu ba thêlô bôk enaŋ nena tem nê nêma ma nê nêma ni.

Pol hamô Masedonia ba hato kapya êntêk hadêŋ 55 AD la.

¹ Ya Pol atu ba Wapômbêŋ lahaŋiŋ yambitak êtôm Yisu Kilisi anêŋ aposel yai lôk aiyaŋ Timoti ato kapya êntêk hadêŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô anêŋ Kolin lôk avômalô mathêŋ takatu ba êmô plovins Akaia.

² Wapôm lôk labali êlêm anêŋ Kamik Wapômbêŋ lôk Anyô Bêŋ Yisu Kilisi.

Wapômbêŋ atu hêv alalô thêvô

³ *Nambô Wapômbêŋ. Yani ma alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ lambô ma lahiki anêŋ alaŋ ba hêv alalô thêvô lôk hêv alalô sa. ⁴⁻⁵ *Alalô athak apôm Kilisi anêŋ malaiŋ lomaloma ba hayô siŋ ba halelope. Ma donŋtom yani hathak hêv alalô thêvô aêŋ iyom. Aêŋ ba alalô apôm malaiŋ ma hêv alalô thêvô ek nanêm avômalô takatu ba ewa malaiŋ thêvô esak thêvô atu ba bôk Wapômbêŋ hêv hadêŋ alalô. ⁶ Ma yêlô apôm malaiŋ ek môlô noja bulubiŋ lôk thêvô. Ma Kilisi hêv yêlô thêvô êŋ ek môlô noja aêŋ iyom. Aêŋ ba ôpôm malaiŋ hatôm yêlô êŋ ma thêvô êŋ hadum ba tem numiŋ lôklokwaŋ lôk malinyaô. ⁷ Môlô unim malaiŋ hatôm yêlôaniŋ ma yêlô aêv maleŋiŋ nena môlô tem numiŋ lôklokwaŋ ba noja thêvô êtôm intu yêlô awa.

⁸ *Aiyaŋ thêlô, nodanô! Yêlô bôk amô plovins Esia ma awa malaiŋ lôk vovaŋ bêŋ aleba hamô yêlô lu ba malimmalim ba asoŋ nena tem nama.

⁹ Avanôŋ! Yêlô kapôlôŋiŋ hanaŋ nena tem yêlô nama êtôm enaŋ hathak anyô kambom hamiŋ loŋ idum abô. Malaiŋ êŋ hadum ba yêlô aneŋ nena, “Wapômbêŋ da iyom hatôm ma yêlô mi. Yani iyom intu hik nê ŋama liŋ.”

¹⁰⁻¹¹ *Yani hêv yêlô vê hêk malaiŋ takatu ba hadum ek injik yêlô vônô ma hawa yêlô hathak loŋbô. Môlônim ku hêk ek notêŋ mek ma yêlô aêv maleŋiŋ nena tem yani nêma yêlô bulubiŋ. Avanôŋ! Avômalô bêŋ anêŋ neteŋ mek êndêŋ Wapômbêŋ ma tem nêma wapôm êndêŋ yêlô. Ma tem avômalô bêŋ anêŋ nêgê lôk nenaŋ leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ.

Pol miŋ hasau avômalô Kolin ami

¹²⁻¹⁴ *Yêlô miŋ asopa auk pik ami. Mi. Wapômbêŋ hêv wapôm ba intu yêlô lêk atitiŋ yêlôaniŋ ku ba ayê nena avaloŋ Wapômbêŋ anêŋ auk ba aneŋ abô anêŋ ma miŋ avôv môlônim auk ek yêlô aêv yêlôda liŋ ami. Yêlô adum aêŋ hadêŋ avômalô lôkthô. Ma sêbôk atu ba amô haviŋ môlô ma yêlô ayabiŋ i dedaŋ mavi ek nandum aêŋ iyom. Ma abô takatu ba bôk yêlô ato hadêŋ môlô êŋ ma yêlôaniŋ auk anêŋ ba môlô lêk osam ba oyala yôv. Aêŋ ba yêlô ayê yêlôaniŋ ku nena mavi. Ma lêk môlô oyala yêlôaniŋ auk dokte. Yakô vêmam ka tem môlô noyala yêlôaniŋ auk lôkthô ma tem alalô napesaŋ abô imbiŋ i. Ma waklavôŋ Anyô Bêŋ Yisu anêŋ endelêm ma tem môlô nobam yêlô êtôm atu ba tem yêlô nabam môlô aêŋ iyom.

¹⁵⁻¹⁶ *Ma yahayala nena môlônim auk ma hatôm yenaŋ. Ba intu yalenhaviŋ yasôk ek môlô vêma ka yana plovins Masedonia ma yambôalêm esak loŋbô ek môlô nônêma ya sa ek nôpôpêk nômkama ek yana Judia. Ba intu yalenhaviŋ

* **1:3:** Lom 15:5 * **1:4-5:** Sng 34:19 * **1:8:** Ap 19:23; 1Ko 15:32 * **1:10-11:** 2Ti 4:18 * **1:12-14:** 2Ko 5:12; Plp 2:16 * **1:15-16:** 1Ko 16:5-6

yasôk ek môlô bôlôn̄ ju ma yanêm yalen̄mavi bôlôn̄ ju êndên̄ môlô. ¹⁷ Ma don̄tom yahik yenañ auk liliñ. Ba lêk môlô onañ nena ya anyô auk pik ba yahasau môlô ba miñ yahathôk ami. Ba môlô onañ nena ya hathak yahanañ abô luvi nena “avanôn̄” lo “mi”, aên̄ e?

¹⁸ Wapômbên̄ hathak hanañ abô avanôn̄ iyom. Ba intu yêlôaniñ abô takatu ba anañ ma avanôn̄ aên̄ iyom ba miñ anañ abô takên̄ lôk leñ luvi ami. ¹⁹ *Yisu Kilisi ma Wapômbên̄ nakaduñ ôpatu ba ya lôk Silas ma Timoti anañ anên̄ abô bên̄ hadên̄ môlô ba Wapômbên̄ hanañ abôla hathak yani ma miñ hasau ami. Mi! Yisu Kilisi ma Wapômbên̄ anên̄ “avanôn̄!” ²⁰ *Wapômbên̄ habutiñ abô lomalom ba hanañ, “Avanôn̄! Yisu Kilisi tem injik yenañ abô sapên̄ thô.” Ba intu alalô aêvhaviñ Kilisi ba anañ nena “avanôn̄” ek Wapômbên̄ enja athên̄ lôkman̄giñ. ²¹ Ma Wapômbên̄ da hanañ nena alalô ma Kilisi anên̄ avômalô ba habi bañ hayô hêk yani lôk alalô aên̄ iyom ek embatho alalô loñ ek nambitak anên̄ avômalô. ²² *Ma hakak sêk hayô hêk alalô ek injik thô nena alalô ma anên̄ avômalô ma hatak anên̄ dahô halôk alalô kapôlôn̄iñ ek nayala nena anên̄ abô tem injik anôn̄.

²³⁻²⁴ *Yêlô miñ anyô bên̄ ek nasañ môlô ba nanañ nena, “Nônêmimbiñ.” Mi! Môlôda bôk ôêvhaviñ ba umiñ lôklokwañ yôv. Ba intu alalô nê lôk iviyañ ek nandum ku imbiñ i ma nanêm leñimavi ni ba êlêm. Aên̄ ba yahamiñ Wapômbên̄ ma ba yahanañ abô êntêk. Yakô yasôk Kolin ma tem yanêm malaiñ êndên̄ môlô ba intu miñ yahathôk ami.

2

¹ *Ba yenañ auk thekthek nena tem miñ yasôk lôk malaiñ bôlôn̄ te imbiñ ami. ² Yahêv malaiñ hadên̄ môlô ma

opalê te tem indum yalen̄mavi? Môlô takatu ba yahêv malaiñ e? Yakô mi. ³ Môlô ma avômalô takatu ba othak udum yalen̄mavi. Aên̄ ba bôk yahato kapya ek alalô miñ naja malaiñ ami. Yenañ auk ma thekthek nena alalô lôkthô lêk athak don̄tom lôk leñimavi iyom. ⁴ *Yalen̄malaiñ lôk yalen̄ hik ya ma yahalañ ma bôk yahato kapya bôsêbôk lôk yamalen̄ thôk. Miñ yahato kapya êñ ek nêm môlô malaiñ ami. Mi. Yahato ek injik thô nena yalen̄haviñ môlô bên̄ anôn̄.

Nodate kapôlômim ek nê idum kambom

⁵ Malaiñ takatu ba ôpatu hêv hadên̄ ya Pol ma hatôm hêv malaiñ êñ hadên̄ alalô lôkthô. Betha ya iyom mena alalô lôkthô la. ⁶ Malaiñ takatu ba bôk avômalô êvhaviñ êv hadên̄ yani ma hatôm. ⁷ Ma ôpatu ba kapô malaiñ kambom ma nodate kapôlômim ek yani ma noja yani itup siñ ek miñ la injiki ami. ⁸ Ba intu yahanañ lôklokwañ nena môlô nopesañ abô ba lemimmavi esak yani. ⁹ Bôk yahato hathak malaiñ takatu ek injik môlô thô ek yan̄gê nena môlô ôtôm avômalô osopa abô mena mi e? ¹⁰ Injo. Betha ôpên̄ hadum kambom ami la. Ba intu nodate kapôlômim ek ôpên̄ ek yandate yenañ aên̄ iyom. Yahamiñ Kilisi ma, ma tem ênjê nena lêk yahalate yakapôlôn̄ ek yani ek yanêm môlô sa ¹¹ *ek alalô miñ natak sawa bute ênjêk ek Sadañ esau alalô ami. Alalô ayala anên̄ auk êñ.

Aposel ma tabô lukmuk anên̄ nê ku

¹² *Anyô Bên̄ da hadum ba yaha Tloas ek yanañ anên̄ Abô Mavi atu ba hathak Kilisi bên̄. ¹³ *Ma don̄tom miñ yahapôm Titi ami denañ ba yakapôlôn̄ malaiñ ba yahanañ yañsiñ ma yaha plovins Masedonia.

¹⁴ Aên̄ ba nanêm leñimavi êndên̄ Wapômbên̄. Yani lovak ba halom alalô takatu ba Yisu Kilisi anên̄ avômalô ba aloyeñ lôk leñimavi.

* 1:19: Ap 18:5 * 1:20: ALK 3:14 * 1:22: 2Ko 5:5; Ep 1:13-14 * 1:23-24: 1Pi 5:3 * 2:1: 1Ko 4:21 * 2:4: Ap 20:31 * 2:11: Luk 22:31 * 2:12: Ap 14:27; 1Ko 16:9 * 2:13: Ap 20:1

Wapômbêñ hadum ku hamô alalô kapôlôñij ba intu avômalô tem neja anêñ auk êtôm nômla ôv mavi embenj luvuluvu. ¹⁵ Alalô ma Kilisi anêñ da atu ba ôv mavi ba êv hadêñ Wapômbêñ ba avômalô lôkthô ilinju ôv êñ. Avômalô takatu ba ewa bulubinj lôk takatu ba ilonj nimbulinj i. ¹⁶ *Avômalô vi ilinju alalô hatôm nômla ôv palê takatu ba hadum ek ema ba havôv thêlô i ek nema. Ma vi ilinju alalô hatôm nômla ôv lôkmala takatu ba havôv i ek nêmla lôkmala. Aêñ ba anyôla miñ lôkmanjinj anôñ ek indum Wapômbêñ anêñ ku ami. ¹⁷ Avômalô doho iluvinj Wapômbêñ anêñ abô ek neja valuselenj. Yêlô ma Kilisi anêñ avômalô takatu ba Wapômbêñ hêv ba aminj thohavloma. Aêñ ba ananj abô te ma avanôñ iyom.

3

¹ *Môlô osonj nena yêlô aêv i linj e? Mi. Yêlô miñ ananj hadêñ môlô nena noto kapyia lôk abô mavi ek avômalô vi neja yêlô thô ami. Mi. Avômalô vi idum aêñ. Ma yêlô ma mi. ² *Môlôda intu yêlôaninj kapyia atu eto hêk yêlô kapôlôñij. Ba avômalô lôkthô esam ba eyala. ³ *Môlô uik thô nena môlô ma kapyia halêm anêñ Yisu. Ba yêlôaninj ku anêñ anôñ ma miñ eto hathak kêlêpê ami ma hathak Wapômbêñ lôkmala anêñ Lovak Mathenj. Miñ eto hathak valu petap ami ma halôk anyô kapôlôñij.

⁴ Yêlô ma Kilisi anêñ avômalô takatu ba aminj Wapômbêñ ma. Aêñ ba intu alalô ayala avanôñ binj nena abô takêñ ma avanôñ iyom. ⁵ Yêlô da ma lôkmanjinj ba hatôm nananj, “Yêlô hatôm.” e? Mi. Wapômbêñ da hadum ba ku takatu ba yêlô adum ma habitak mavi. ⁶ *Tabô bô takatu ba eto hathak hik avômalô vônô. Ma donjom Lovak Mathenj hêv lôkmala. Wapômbêñ hadum yêlô

abitak lôklokwanj ek nandum tabô lukmuk anêñ ku atu ba miñ eto ami. Mi. Lovak Mathenj da hayabinj.

Tabô lukmuk anêñ lôkmanjinj

⁷ *Tabô bô ma edabêñ valu ba eto hathak. Ma deda bêñ habi hayô hêk Mose ba habi avômalô Israeal maleñinj lonj ba miñ hatôm nêgê Mose thohavloma ami. Vêm ma deda hale hi yaôna ma donjom thêlô miñ hatôm nêgê ami denanj. Odañô! Tabô halêm lôk deda bêñ ma donjom anêñ ku ma havôv ñama halêm havinj. ⁸ Ma Lovak Mathenj anêñ ku hamôñ lôk anêñ deda ma lôkmanjinj anôñ ek tabô bô anêñ. ⁹ *Odañô! Tabô bô anêñ ku ma halêm lôk deda. Ma donjom avômalô miñ esopa ami ba intu Wapômbêñ hanañ, “Môlô noma.” Ma tabô lukmuk anêñ ku ma hapesanj lonjondê ek indum avômalô nimbitak thêthôñ. Ba intu anêñ deda ma mabuñ anôñ hamôñ ek tabô bô anêñ. ¹⁰ Deda havenj yam hamôñ ek yanj bô ba deda bô lêk hi ba mi. ¹¹ Ma yanj halêm lôk deda ma donjom lêk hale hi mabô. Ma yanj ma tem ida imbi deda wak nômbêñ intu. Ba intu anêñ deda ma lôkmanjinj anôñ ek yanj.

¹² Aêñ ba yêlô aêv maleñinj hadêñ tabô lukmuk. Ba intu miñ akô ami ma ananj Wapômbêñ anêñ abô bêñ. ¹³ *Yêlô miñ avuliv maleñinj sinj hatôm Mose ami. Deda thohavloma hale hi yaôna ma donjom yani havuliv ma sinj ba miñ hatôm avômalô Israeal nêgê ami. ¹⁴ Thêlô esam balabuñ tabô takêñ ma donjom iniñ auk thektheke hatôm ivuliv i sinj ba intu miñ eyala abô takêñ ami aleba lêk êntêk. Anyôla miñ hatôm nêmla sôp êñ vê ênjêk anêñ auk ek eyala abô takêñ ami. Mi. Kilisi iyom. ¹⁵ Avanôñ! Lêk êntêk ñê bêñbêñ esam Mose anêñ balabuñ ma donjom sôp êñ havuliv kapôlôñinj sinj denanj. ¹⁶ *Ma anyôla hale i liliñ ba hasopa Anyô Bêñ êñ ma hatôm hêv

* **2:16:** Luk 2:34; 2Ko 3:5-6 * **3:1:** Ap 18:27; 2Ko 5:12 * **3:2:** 1Ko 9:2 * **3:3:** Kis 24:12; Jer 31:33; Ese 36:26-27 * **3:6:** Jer 31:31; Jon 6:63; 1Ko 11:25 * **3:7:** Kis 34:29 * **3:9:** Lo 27:26; Lom 1:17 * **3:13:** Kis 34:33 * **3:16:** Kis 34:34 * **3:17:** Jon 8:36; Lom 8:2

sôp êḡ vê. ¹⁷ *Anyô Bêḡ ma hatôm Lovak Mathenḡ. Ma loḡ atu ba Lovak Mathenḡ havenḡ, êḡ ma hatôm hapole alalôaniḡ yak vê. ¹⁸ Alalô malenḡ ma miḡ avuliv siḡ ami ba lêk ayê Anyô Bêḡ anêḡ deda lôkmanḡiḡ hatôm alalô ayê thonanḡ lo malenḡ halôk liyali. Yanida intu Lovak Mathenḡ êḡ ba hêv deda lôkmanḡiḡ anôḡ halêm ba halêm aleba abitak yanḡa hatôm yanida. Alalô ma hatôm liyali ba ik deda êḡ thô ek avômalô vi nêḡê.

4

Aposel ma êtôm uḡ anôḡ

¹ Ma Wapômbêḡ lahiki hathak yêlô ba hêv ku êntêk hadêḡ yêlô. Ba intu yêlô namḡiḡ lôklokwanḡ ma miḡ natak ami. ² *Yêlô avôliḡ dômiḡ ek nôḡ mama takatu ba hêk loḡ kapô ba miḡ avuḡ abô ba asau avômalô lôk aluviḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ami. Wapômbêḡ hayê yêlô. Aêḡ ba yêlô ik abô avanôḡ thô ma avômalô ititiḡ yêlôaniḡ ku ba eyala nena yêlô adum thêthôḡ. ³⁻⁴ *Ma doḡtom anyô bêḡ bôlôḡ êntêk Sadaḡ bôk havuliv avômalô malenḡ siḡ ba miḡ êvhaviḡ ami. Ba intu yêlôaniḡ Abô Mavi hêk loḡ kapô ma avômalô takêḡ lêk idum ek nema ba miḡ hatôm nêḡê Abô Mavi anêḡ deda atu ba enaḡ hathak anyô lôkmanḡiḡ Yisu Kilisi ami. Yanida ma Wapômbêḡ. ⁵ Yêlô ananḡ bêḡ nena Yisu Kilisi ma Anyô Bêḡ. Ma yêlôda atôm môlônim ḡê ku ek nandum Yisu anêḡ ku. Ma yêlô miḡ aêv yêlôda liḡ ami. ⁶ *Wapômbêḡ bôk hanaḡ, “Deda tem imbi êyô ênjêk momanḡiniḡ ba imbitak deda”. *Môḡ Anôḡ 1:3*

Ba Wapômbêḡ êḡ iyom intu habi deda êḡ halôk alalô kapôlôḡiḡ ek nagê Kilisi thohavloma. Êḡ ma hatôm alalô ayê Wapômbêḡ lôkmanḡiḡ aêḡ iyom.

⁷ *Ma deda lôk Abô Mavi êḡ ma hatôm payenḡ atu ba halôk uḡ anôḡ

kapô ek injik thô nena anêḡ lôklokwanḡ lôkmanḡiḡ ma Wapômbêḡ anêḡ ma miḡ halêm anêḡ alalô ami. ⁸ *Vovaḡ lomaloma hapôm yêlô ma doḡtom miḡ hakapiḡ yêlô loḡ ami. Hadum ek injik yêlô sesoḡ aleba nanaḡ aisê. Ma doḡtom miḡ hadum yêlô popabuk ami. ⁹ Maleḡ thêlêv hathak yêlô ma doḡtom ayala nena Anyô Bêḡ miḡ hatak yêlô ami. Êpêḡ yêlô ba ama yak ma doḡtom miḡ ama ami. ¹⁰⁻¹¹ *Wak nômbêḡ intu yêlô takatu ba asopa Yisu ba amô lôkmala ma avômalô idum ek nijik yêlô vônô êḡ ma hatôm ik Yisu anêḡ lôkmala atu ba hamô yêlôaniḡ kupik pik thô. Aêḡ ba Yisu anêḡ ḡama lêk hamô yêlô lenḡvinkupik kapô ek injik Yisu anêḡ ḡama lôk lôkmala thô. Luvi êntêk lêk hamô. ¹² Aêḡ ba ḡama hadum ku hamô yêlô ma doḡtom lôkmala hadum ku hamô môlô.

¹³ Bôk eto hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya nena, “Yahêvhaveḡ ba intu yahananḡ.” *Kapya Yeḡ 116:10*

Ma yêlô aêvhaviḡ aêḡ iyom. Ba intu yêlô ananḡ Anyô Bêḡ anêḡ abô mavi. ¹⁴ *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hik Anyô Bêḡ Yisu liḡ hêk ḡama ma tem indum aêḡ êndêḡ yêlô ba endom alalô lôkthô ba ana namô imbiḡ Yisu. Aêḡ ba intu yêlô ananḡ Wapômbêḡ anêḡ abô bêḡ. ¹⁵ Yahawa malaiḡ takêntêk ek nêḡ môlô sa ek Wapômbêḡ imbi anêḡ wapôm sam êndêḡ avômalô bêḡ anôḡ endeba lenḡmavi indumbak ni ba ni ek nebam anêḡ athêḡ lôkmanḡiḡ esak lenḡ.

¹⁶ *Aêḡ ba miḡ hadum yêlô apôlik ba atak ku takêḡ ami. Mi. Alalô lenḡvinkupik lêk hapalê ma doḡtom dahôlôḡiḡ halumbak ba habitak lukmuk hi ba hi. ¹⁷ *Ma alalôaniḡ malaiḡ ma vumvum ba hamô vauna. Ma doḡtom tem injik anêḡ anôḡ lôkmanḡiḡ atu ba êmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ ba êmô vuliḡ ek

* 4:2: 2Ko 2:17; 1Te 2:5

* 4:3-4: Ep 2:2; Kol 1:15; Hib 1:3

* 4:6: Ais 9:2; 2Ko 3:18

* 4:7: 2Ko

5:1 * 4:8: 2Ko 1:8; 7:5

* 4:10-11: 1Ko 15:31; Lom 8:36

* 4:14: 1Ko 6:14

* 4:16: Ep 3:16

* 4:17: Lom 8:17-18

* 4:18: Kol 1:16

nômkama lôkthô. ¹⁸ *Ma nôm takatu ba hôyê ma tem nêma yak ba ni. Ma nôm takatu ba miñ hôyê ami ma tem êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Ba intu miñ maleññkilik hathak nôm takatu ba ayê iyom ami. Mi. Alalô athak atitiñ nôm takatu ba miñ hatôm nagê ami.

5

Leñviñkupik lukmuk

¹ *Alalôaniñ leñviñkupik ma hatôm unyak kudum. Ma ayala nena ibu-liñ unyak êñ ma tem naja leñviñkupik yañ atu ba hatôm unyak anôñ atu ba Wapômbêñ hapesañ ba hamô malak leñ ba tem êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Unyak êñ ma miñ nê pik epe-sañ hathak bahenñ ami. ² *Ma alalô alañ ba adum ek nanjik leñviñkupik malak leñ atu êtôm kwêv ba aêv lêlê ³ ek imbi êyô alalô vov ek miñ nam-beñ kôlôlôñ ami. ⁴ Alalô amô pik hatôm avômalô leñ popam ba intu alañ lôk leññmalaiñ ek naja kupik malak leñ ek lôkmala êtôkwêñ kupik pik. ⁵ Wapômbêñ hapesañ alalô ek nambitak aêñ ma hatak anêñ dahô halôk alalô kapôlôññ ek nayala nena anêñ abô ma tem injik anôñ.

⁶⁻⁷ *Aêvhaviñ hayabiñ alalô. Ma miñ aêv alalôaniñ auk ek nôm atu ba ayê hathak maleñdaluk ami. Aêñ ba alalô ayala avanôñ nena alalô amô lôk kupik pik ba intu miñ amô haviñ Anyô Bêñ ami. ⁸ *Avanôñ! Alalô ayala auk êñ ba apôviñ ek natak kupik êntêk ba ana namô imbiñ Anyô Bêñ. ⁹⁻¹⁰ *Ma alalô lôkthô tem namiñ Kilisi ma ek nandum abô esak malêla takatu ba adum mavi mena kambom ek alalô tomtom naja alalôaniñ vuli. Ba intu amô pik mena amô haviñ Anyô Bêñ ma nanêm i videdauñ ek nandum yani lamavi.

Avômalô kapôlôññ esak doñtom imbiñ Wapômbêñ

* **5:1:** 2Ko 4:7 * **5:2:** Lom 8:23 * **5:6-7:** Hib 11:13-16 * **5:8:** Plp 1:23 * **5:9-10:** Kol 1:10; 1Te 4:1; Sav 12:14 * **5:15:** Lom 14:7-8 * **5:17:** Lom 8:1; Gal 6:15 * **5:18:** Lom 5:10 * **5:19:** Lom 3:23-25 * **5:21:** Hib 4:15

¹¹ Yêlô ayala nena amô Anyô Bêñ vibiñ ba tem nandum abô. Aêñ ba yêlô alôk avômalô leññ ek nesopa yani. Wapômbêñ hayala yêlôaniñ kapôlôññ. Ma yahêvhaviñ nena môle kapôlômim hayala yêlô aêñ iyom. ¹² Yêlô adum ek môle nobam am esak yêlôaniñ ku lôk nonañ bêñ êndêñ avômalô takatu ba êv thêlôda liñ hathak nômkama viyaiñ ma leññpaliñ nômkama kapôlôññ. Ma miñ yêlô aêv yêlôda liñ ami. ¹³ Ma avômalô doho enañ nena yêlô adum molo. Yov lôk. Hêk Wapômbêñ da. Ma vi enañ nena yêlô awa auk mavi. Yov lôk. Êñ ma hêv môle sa. ¹⁴ Alalô ayala nena anyô te iyom intu bôk hama ek hêv avômalô lôkthô sa ba intu lôkthô bôk ema yov. Aêñ ba Kilisi anêñ lahaviñ hayabiñ alalô. ¹⁵ *Avanôñ! Yani hama ek avômalô lôkthô. Ba alalô nê lôkmala takatu ba asopa yani nasôñ alalôda paliñ ma lemiñimbi ôpatu ba bôk hama ba haviyô hathak lonjô ek hêv alalô sa.

¹⁶ Aêñ ba miñ alalô nabalon avômalô esak auk pik ami. Sêbôk ma adum aêñ hathak Kilisi. Ma doñtom lêk ayala yani thêthôñ. ¹⁷ *Aêñ ba anyôla haveñ haviñ Kilisi êñ ma ku lukmuk lêk hayô ma nômkama bô lôkthô lêk hale ba hi ma nômkama lukmuk lêk habitak hayô ba halêm. ¹⁸ *Ma Wapômbêñ hadum nôm takêñ lôkthô. Yani hêv Kilisi ek embak tabô. Ma hêv ku hadêñ yêlô ek nanêm avômalô sa ek neyala ku êñ. ¹⁹ *Ku êñ ma aêntêk. Wapômbêñ hêv Kilisi hatôm tabô ek yani lapaliñ alalôaniñ kambom ek alalô namô labali mavi imbiñ yani. Ma hêv ku ek nanañ abô êñ êndêñ avômalô. ²⁰ Yêlô ma Kilisi anêñ nê ku. Ba intu alañ ba awa Wapômbêñ abôlêk lôk alôk môle lemim hathak Kilisi anêñ athêñ nena môle nôlêm noja Wapômbêñ anêñ tabô. ²¹ *Kilisi ma kambom mi. Ma doñtom Wapômbêñ hêv alalô sa ba hêv alalôaniñ kambom hayô hamô yani

hatôm vuli ek nambitak thêthônj ênjêk Wapômbênj ma esak Kilisi anêj ku êj.

6

1-2 Yêlô lôk Wapômbênj adum ku haviñ i. Yani hanañ, “Bôk yahatak wak te yôv ek yanêm môlô sa.

Ba môlô olañ ma yahalañô ba yahêv môlô bulubiñ yôv.” *Ai-saia 49:8*

Môlô bôk owa Wapômbênj anêj wapôm yôv. Ba intu yêlô asonj môlô lokwañ, “Lêk êntêk hêv môlô sa. Lêk êntêk hêv môlô bulubiñ.”

Ba intu miñ nundum ku êj imbitak êtôm nôm oyañ ami.

Aposel ewa malaiñ bêj hathak iniñ ku

3 Yêlô adô ek anyôla enañ abôma esak Wapômbênj anêj ku. Ba intu adum ku êj ek miñ nambuliñ avômalô iniñ auk ami. 4-5 *Yêlô ma Wapômbênj anêj nê ku. Ba intu yêlô awa iniñ ku mavi takatu sa hadêj môlô. Yêlô awa vovañ lôk malaiñ hathak ku êntêk ba hakakô yêlô kambom. Epetav yêlô lôk etak yêlô halôk koladônj ma êkôki hathak abô. Yêlô adum ku lôk vovanik bêj ba aêv lêlê lôk nôm mi ba ama kisi. Malaiñ nômbênj êntêk hapôm yêlô ma doñtom amiñ lôklokwañ. 6 *Lovak Matheñ hamô haviñ yêlô ba ayala Wapômbênj anêj auk ba kapôlônjin ida hêk mabuñ ma yêlô nê malinjaô lôk yôhok ma wapôm. Ma yêlô leñihaviñ avômalô ba miñ asau thêlô ami. 7 Yêlô anañ abô avanônj iyom haviñ Wapômbênj anêj lôklokwañ lôk avalonj anêj thêthônj hatôm nômkama vovak hamô bahenj luvi. 8 Avômalô vi ebam yêlô ma vi etatale yêlô. Doho enañ abô mavi hathak yêlô ma doho enañ abôma. Yêlô nê abô anônj iyom ma doñtom avômalô vi elam yêlô nena nê abôyañ. 9 *Avômalô pik êthônj yêlô paliñ ma doñtom Wapômbênj hayala yêlô. Yêlô adum ek nama

ma doñtom nôngô, lêk amô lôkmala. Ik yêlô kambom ma doñtom miñ ama ami. 10 Leñimalaiñ ma doñtom leñimavi wak nômbênj intu. Yêlô ma nê nômkama mi ma doñtom adum ba avômalô bêj anônj ibitak nê lôk nômkama bêj. Yêlô nômkama mi ma doñtom nômkama sapêj ma yêlôaniñ.

11 O yenañ avômalô Kolin! Yêlô anañ abô lôkthô hi yaiñ ek môlô ma yêlô kapôlônjin hik i ek môlô nôlêm.

12 Yêlô miñ avasiñ kapôlônjin ek môlô ami. Mi. Môlô da. 13 *Aêj ba yahanañ hadêj môlô hatôm lambô hanañ hathak nakaduñ. Malêla takatu ba yêlô adum hathak môlô ma nundum aêj iyom lôk nodate kapôlômim ek yêlô.

Nê daluk lôk nê êvhaviñ miñ nesak doñtom ami

14 *Môlô miñ nômô imbiñ nê daluk ami. Thêthônj lôk lokbañ hatôm doñtom e? Deda lo momañiniñ hatôm doñtom e? 15 Sadañ Belial lo Kilisi hatôm leñimavi imbiñ i e? Mena nê êvhaviñ lo nê daluk hatôm nesak doñtom e? 16 *Ma Wapômbênj anêj unyak matheñ lôk ngôkba hatôm nê mô imbiñ i e? Milôk. Alalô ma Wapômbênj lôkmala anêj unyak matheñ hatôm anêj abô hanañ, “Tem yamô lôk yambeñ imbiñ i ma ya tem êtôm thêlônjin Wapômbênj ma thêlô tem nimbitak yenañ avômalô. *Wok Plis 26:12*

17 *Aêj ba notak avômalô takêj ma nômô daim.

Ma miñ nobalonj lelaik takêj ami ek batu yanja môlô thô. *Aisaia 52:11; Esekiel 20:34,41*

Ya Anyô Bêj yahanañ aêj.

18 *Ya tem yambitak môlônim lemambô ma môlô tem numbitak êtôm yenañ okna lo avena. 2 *Samuel 7:8, 14*

Ya Anyô Bêj Lôklokwañ yahanañ aêj.”

* 6:4-5: 2Ko 11:23-27 * 6:6: 1Ti 4:12 * 6:9: 2Ko 4:10 * 6:13: 1Ko 4:14 * 6:14: Ep 5:11

* 6:16: 1Ko 3:16 * 6:17: ALK 18:4 * 6:18: Jer 31:9

siņ ba halelope ma iniņ malaiņ êv i sêkêya anêj anôj ma wapôm ba êv bêj anôj hatôm da. ³ Yahanaj avanôj biņ nena êv iniņ nômkama aleba miņ hatôm ami. Êj ma thêlô êv doho haviņ. Thêlôda iniņ auk ma miņ anyôla hanaņ hadêj i ami. ⁴ Thêlô elaj hadêj yêlô nena, “Yêlô vovaņ ek nandum ku imbiņ avômalô vi ek nanêm Wapômbêj anêj avômalô mathêj sa. Ba intu nandum mavi êndêj yêlô ba notak yêlô ek nandum ku êj.” ⁵ Ma yêlô asoņ kambom! Avômalô takêj iniņ ku môj ma êv i hadêj Wapômbêj vêm ma esopa Wapômbêj anêj auk ba êv i hadêj yêlô haviņ. ⁶ Aêj ba yêlô apôviņ Titi nena, “Nu Kolin ma undum anêm ku wapôm atu ba lêk habitak yôv endeba anêj daņ am.” ⁷ *Môlô avômalô vuliņ biņ ba udum unim ku mavi ba hêv liņsiņ. Ôêvhaviņ ba onaņ abô batôj oyaņ lôk oyala auk ma ôpôviņ ek nandum ku lôk lemimhaviņ yêlô. Aêj ba intu nônêm lêlê esak ku wapôm atu ba hêv liņsiņ aêj iyom.

⁸ Ya miņ hatôm anyô bêj te ek yanaņ nena, “Undum aêj” ami. Mi. Ma doņtom yahayê avômalô takatu ba êv i sêkêya leņiņhiki ek nêlêm avômalô vi sa. Ba intu yalenhaviņ yanġê nena môlônim lemimhaviņ êj ma avanôj hatôm thêlô iniņ mena mi e? ⁹ *Ma môlô oyala Anyô Bêj Yisu Kilisi anêj wapôm. Yani lôkmaņgiņ. Ma doņtom yani habitak hatôm anyô hêv i sêkêya ek nêm môlô sa ek batu numbitak lôkmaņgiņ.

¹⁰ Môlô ma avômalô mavi ba yenaņ auk ma aêntêk. Sondabêj yaņ wakbôk ma môlô ômôj ek ôêv unim da. Ma miņ ôêv oyaņ ami. Mi. Kapôlômim hik am ba ôêv. ¹¹ Aêj ba valuselen vithê la takatu ba ôpôm ma nônêm vi ek nandum ku esak ek môlônim kapôlômim lôk unim ku imbitak doņtom iyom. ¹² *Nônêm lôk kapôlômim, êj ma mavi. Ba miņ lemimbi nena nônêm nômkama

sapêj êtôm da êndêj Wapômbêj ami. Nônêm êtôm vithêla takatu ba ôpôm ma tem indum Wapômbêj lamavi. ¹³ Yêlôaniņ auk nena miņ nôdêlêk am ba nônêm nômkama lôkthô ek nêm avômalô vi sa ma môlô mi ami. Mi. Nômbi sam esopa avômalô iniņ bôk lo loj êmô. ¹⁴ Ma lêk môlônim bêj anôj hamô ba intu nônêm thêlô sa. Yakô embeņ yam ma tem iniņ bêj anôj ma tem nêlêm môlô sa aêj iyom. Êj ma lôkthô tem êtôm doņtom. ¹⁵ Hatôm bôk eto nena,

“Opalê atu ba hawa bêj anôj ma tem miņ êpôm bêj anôj ami,
ma opalê atu ba hawa auviņna
ma tem miņ nêm yak ami.”
Etak Ijip 16:18

Pol hêv Titi lôk anyô doho ba i Kolin 16-17 Yêlô anaņ hik Titi liņ ek êsôk ek môlô ba yani lamavi ba halôk ek êsôk. Ma miņ yêlô alôk yani la ek êsôk ami. Mi. Yanida lahaviņ ba hapôviņ ek êsôk. Wapômbêj hêv yenaņ auk hadêj Titi ba lahiki hathak môlô. Aêj ba yahêv yalenmavi hadêj Wapômbêj. ¹⁸ Tem yêlô nanêm anyô yaņ imbiņ yani. Ôpêj ma avômalô êvhaviņ êyê nena anyô hadum Wapômbêj anêj ku mavi ba ebam yani. ¹⁹ Ba intu avômalô êvhaviņ elam ôpêj ek ni imbiņ yêlô ek nêm da wapôm atu ek Wapômbêj enja athêj lôkmaņgiņ lôk injik thô nena yêlô leņiņhaviņ nanêm thêlô sa. ²⁰ Yêlô akô ek avômalô netatale yêlô esak da wapôm atu ba yêlô ayabiņ. Ba intu yêlô apesaņ ku êj mavi ²¹ ek Anyô Bêj lôk avômalô sapêj nêġê nena yêlô adum ku êj thêthôj.

²² Ba intu yêlô êv anyô te haviņ ba hathôk. Yani hik i thô nena lamavi ek nêm ku lomaloma sa lôbôlôj. Bôk hayê nena môlô ma avômalô mavi ba intu hapôviņ ek êsôk. ²³ Titi ma yenaņ anyô môlô atu ba hadum ku haviņ ya hamô môlô malêvôj. Ma aiyaņ takêj ma avômalô êvhaviņ iniņ ģê ku takatu ba êv athêj lôkmaņgiņ hadêj Kilisi. ²⁴ *Aêj ba uņġwik am thô

* 8:7: 1Ko 16:1-2

* 8:9: Mat 8:20; Plp 2:6-7

* 8:12: Mak 12:43-44

* 8:24: 2Ko 7:13-14

êndêj nê êntêk nena mólô ma avômalô lemimhaviñ avômalô vi. Ba intu yêlô abam mólô. Ma tem avômalô êvhaviñ lodôñlodôñ lôkthô nêgê nena yêlôaniñ abô ma avanôñ.

9

Kolin êv da ek nêw Wapômbêj anêj avômalô sa

¹ *Mólô bôk ovaloñ ku da takatu ba ôêv ek nêw Wapômbêj anêj avômalô mathen sa. Ma doñtom yalenhaviñ yanañ abô doho imbiñ. ² Yahayala nena mólô lemimhaviñ nônêm i sa. Ba yahabam mólô hadêj avômalô Masedonia nena sondabêj yañ wakkbôk atu ma mólô avômalô Akaia kapôlômim hakak am ek nônêm da. Ba intu avômalô Masedonia doho elañô ba elom even ek nindum aêj. ³ Aêj ba yahêv aiyañ doho ba êthôk êtôm atu ba yêlô abam mólô ek miñ imbitak êtôm abôyañ ami ma êtôm ku ek mólô nopesañ am êtôm atu ba yahanañ. ⁴ Sêbôk ma yahabam mólô ba yakô nê Masedonia doho nêlêm imbiñ yêlô ba nêgê nena miñ ôpôpêk am ami êj ma tem ya mama ma mólô ma tem noja mama bêj anôj lôk. ⁵ Aêj ba yahanañ hik aiyañ takatu liñ ek nêw nêsôk nêgê mólô ek nêpôpêk da takatu ba bôk mólô ubutiñ abô ek nônêm ek batu da êj imbitak êtôm da wapôm ma miñ da palon ami.

⁶ *Lemimbi nôw êntêk. Opalê atu ba havatho yañvêk auviñna ma tem enja dokte. Ma opalê atu ba havatho bêj anôj ma tem enja limamôk. ⁷ Wapômbêj lamavi hathak ôpatu ba hêv i lôk lavidonj. Ba intu avômalô tomtom nêw malêla êtôm iniñ leñihaviñ. Ma miñ nêpôlik ami. Ma anyô yañ miñ êndôk anyô yañ la ek nêw ami. ⁸ Wapômbêj anêj wapôm tem indum ba anêw nômkama tem imbitak bêj anôj êtôm wak nômbêj intu ek anêw ku loma-loma indilup mavi. ⁹ Hatôm bôk eto nena,

“Yani hathak hapaliv anêj wapôm hadêj nê nômkama mi takatu ba êmô lôbôlôbô, ma anêj thêthôj hêk wak nômbêj intu sapêj.” *Kapya Yej 112:9*

¹⁰ *Wapômbêj hêv yañvêk ek nem-batho ma polom ek nejañ. Ma tem nêw yañvêk bêj anôj ek indum mólô numbitak thêthôj êtôm yañvêk atu ba hêv liñsiñ. ¹¹ *Yani tem indum ba mólô numbitak lôkmanjiñ ek nundum wapôm lôbôlôj ek yêlô nanêw da êntêk êndêj avômalô ma tem nêw iniñ leñimavi êndêj Wapômbêj.

¹² Ku takatu ba mólô udum ma miñ ôêv Wapômbêj anêj avômalô mathen iyom sa ami. Mi. Thêlô enañ iniñ leñimavi bêj hadêj Wapômbêj aleba leñimavi takêj hayô siñ ba halelope. ¹³ Ma da êj hik mólônim wapôm thô ek avômalô nêgê nena ôêvhaviñ Kilisi ba osopa anêj Abô Mavi ba udum wapôm hadêj thêlô lôk avômalô vi haviñ. Êj ma tem nêw Wapômbêj. ¹⁴ Ma thêlô tem nêgê Wapômbêj anêj wapôm takatu ba hêv hadêj mólô ba hayô siñ ba halelope ma tem leñinjiki ba netej mek ek mólô. ¹⁵ Nanêw leñimavi êndêj Wapômbêj esak anêj wapôm takatu ba hêv hadêj alalô aleba hik alalôaniñ auk vônô.

10

Pol hêv yanida kisi

¹ *Ya Pol yahasopa Kilisi ôpatu ba hatauviñ i ba hamô malinjaô. Ma yalen hik ya ek mólô ba yahanañ nena avômalô enañ nena yahamô haviñ mólô ma ya anyô kupik. Ma doñtom enañ nena yahamô daim ma yahakôk haven ek yambitak anyô bêj. ² *Ma doho enañ nena yêlô asopa auk pik. Yakô tem yasôk êtôm anyô bêj ba yasañ i la. Ba intu yahanañ hik mólô liñ lôklokwañ ek nopesañ abô êj vêmam ka yasôk nena mi ma tem yasôk êtôm anyô bêj. ³ Yêlô amô pik ma doñtom miñ ik

* **9:1:** 2Ko 8:1-7 * **9:6:** Snd 11:24-25 * **9:10:** Ais 55:10 * **9:11:** 2Ko 1:11; 4:15 * **10:1:** 1Ko 2:3 * **10:2:** 1Ko 4:21 * **10:4:** Ep 6:13-17

vovak hatôm avômalô ethak idum ami. ⁴ *Ma yêlô awa Wapômbêḅ anêḅ lôklokwaḅ ek abuliḅ nôm kama pik takatu ba lôklokwaḅ ba nôm kama vovak takatu ba yêlô ik vovak hathak ma miḅ nôm kama pik êntêk ami. ⁵ Abô ebaḅ i lôk êkôki takatu ba hamiḅ Wapômbêḅ anêḅ auk loḅ siḅ intu yêlô avak pesa. Ma yêlô ato auk lokbaḅ takêḅ ek imbitak thêthônḅ ênjêk Wapômbêḅ ma. ⁶ Ba intu node kapôlômim liliḅ yapiriḅ ek yêlô athôk ma nanêm vovaḅ êndêḅ ḅê takatu ba leḅôndôḅ kôtôḅ iyom. Ma miḅ ole kapôlômim liliḅ ami ma ku êḅ tem mi.

⁷ Môlô othak ôyê nôm kama hêk viyaiḅ iyom. Ma ôpatu ba habam yani nena Kilisi anêḅ, nodanô! Yêlô ma Kilisi anêḅ haviḅ. ⁸ *Yahabam yada bêḅ anôḅ nena Anyô Bêḅ hêv athêḅ bêḅ hadêḅ yêlô ek nambatho môlô loḅ lôklokwaḅ ma miḅ nambuliḅ môlô ami. Ba intu miḅ ya mama ami. ⁹⁻¹⁰ Avômalô enaḅ nena yahato kapya hatôm anyô bêḅ lôk yamaleḅ thêlêv ba yahathaḅ avômalô. Lôk enaḅ nena yahalêm ma thêlô êyê ya hatôm anyô kupik lôk yenaḅ abô ma volonâ. Nodanô! Môlô miḅ nosonḅ nena yahato kapya yaḅ atu ek indum môlô nôkô ami. Mi. ¹¹ Môlô opalêla takatu ba osonḅ nena ya anyô kupik, ma nodek lemôndôḅ ba nodanô! Malêla takatu ba môlô osam hêk yêlôaniḅ kapya, nôm takêḅ iyom intu tem yêlô nâsopa.

¹² Hatôm yambam yada êtôm ḅê mavi takatu ba ebaḅ thêlôda? Yanaḅ nena ya anyô lôkauk hatôm thêlô e? Alikaknena! Ya mi. ḅê molo ethak idum aêḅ! Thêlô ethak êyê iniḅ ku ba ebaḅ nena thêlôniḅ ku lêk habitak mavi. ¹³ *Yêlô abam yêlôaniḅ athêḅ hathak ku takatu ba Wapômbêḅ hêv hadêḅ yêlô iyom. Ba môlô ma ômô ku êḅ kapô. Ma vi atu ba miḅ hêv ami ma miḅ abam yêlôda ba anaḅ abô mayaliv ami. ¹⁴ Ma avômalô doho enaḅ nena yêlô abam i hathak ku takatu ba

miḅ yêlôaniḅ ami. Mi. Yêlô ma ḅê môḅ anôḅ ek ayô ek môlô haviḅ Kilisi anêḅ Abô Mavi. ¹⁵ Ba intu yêlô miḅ abam yêlôaniḅ athêḅ hathak ku takatu ba anyô vi idum ami. Yakô môlônim ôêv haviḅ tem indumbak ma yêlôaniḅ ku tem ni embeḅ môlônim loḅ sapêḅ ¹⁶ ek yêlô nanaḅ Wapômbêḅ anêḅ Abô Mavi embeḅ luvuluvu. Aêḅ ba tem yêlô nabam yêlôaniḅ athêḅ esak ku kapô takatu ba anyô yaḅ hadum ami. ¹⁷⁻¹⁸ *Ôpatu ba Anyô Bêḅ habam yani intu tem Anyô Bêḅ imbi binôḅ esak. Ma ôpatu ba habam yanida intu tem athêḅ mi. Hatôm bôk eto nena,

“Opalêla takatu ba êbô ma nêmbôi esak Anyô Bêḅ iyom.” *Jelemia* 9:24

11

Pol miḅ kêdôḅwaga abôyaḅ ami

¹ Yahanaḅ abô molo ma doḅtom nômô maliyaô vêmam. ² *Yaleḅdaḅ hathak môlô hatôm atu ba Wapômbêḅ ladaḅ hathak alalô. Yahapesaḅ abô ek noja anyô doḅtom iyom intu Kilisi ba yahadum ek môlô kapôlômim ênjêk mabuḅ êtôm avi muk atu ba lêk êlôk la yôv ma doḅtom miḅ elom ami denaḅ. ³ *Ma yakô avômalô doho nimbuliḅ môlônim auk endeba nôndô abô takatu ba ovaḅ haviḅ Kilisi hatôm sêbôk atu ba umya havuḅ abô ba hasau Ewa. ⁴ *ḅê takêḅ êlêm enaḅ ba môlô osopa Yisu yaḅda ma miḅ Yisu atu ba yêlô bôk anaḅ hathak ami. Ma owa dahô yaḅda ma miḅ yaḅ atu ba sêbôk ba môlô owa ami. Ma osopa abô yaḅda ma miḅ abô mavi sêbôk ba môlô osopa ami. Aisê ka owa ḅê êḅ thô? ⁵ *Môlô osonḅ nena kêdôḅwaga takatu ba olam nena “aposel lôkmaḅḅiḅ” êmô vuliḅ ek ya e? Mi. Miḅ yahamô thêlô vibiḅ ami. ⁶ *Ya anyô yaveḅbôlêk malaiḅ ba yahanaḅ abô thôthô. Ma doḅtom yenaḅ auk hamô ba bôk yahik lôkthô thô hadêḅ môlô ba oyala yôv.

* 10:8: 2Ko 13:10 * 10:13: Lom 12:3 * 10:17-18: 1Ko 1:31; 4:4 * 11:2: Ep 5:26-27 * 11:3: Stt 3:4,13 * 11:4: Gal 1:8-9 * 11:5: 1Ko 15:10; 2Ko 12:11 * 11:6: 1Ko 2:1,13

7 *Yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô ma doŋtom yahadô vuli ek yatauviŋ ya ma yanêm môlô liŋ. Êŋ ma kambom e? 8 *Nodaŋô! Ya ma hatôm anyô vani ba yahawa nê êvhaviŋ vi iniŋ valuselen ek batu yandum ku yanêm môlô sa esak. 9 *Yahamô haviŋ môlô ba yahêv yak hathak nômkama ma doŋtom miŋ yahêv malaiŋ hadêŋ môlô ami. Aiaŋ doho êlêm anêŋ Masedonia ba êv ya sa. Wak takêŋ ma yahadô yanêm malaiŋ lomaloma êndêŋ môlô ba tem miŋ yatak auk êŋ ami. 10 Kilisi anêŋ abô ma avanôŋ. Ma yenaŋ abô aêŋ iyom ba intu yahabam ya hathak nômkama. Môlô avômalô plovins Akaia miŋ hatôm numiŋ ya loŋ siŋ ami. 11 Miŋ yalenhaviŋ môlô ami ba intu yahadum aêŋ e? Wapômbêŋ intu hayala.

12-15 Sadaŋ hêv i liliŋ hatôm anjela lôk deda. Ma anêŋ nê ku ele i liliŋ hatôm nê thêthôŋ aêŋ iyom ba ibitak aposel oyaŋ ma esau môlô nena thêlô ma Kilisi anêŋ aposel. Êŋ ma Sadaŋ da anêŋ kobom ba hathak hadum aêŋ ba intu miŋ noson kakapuk ami. Aêŋ ba tem yandum êtôm aêsêbôk ba yahadum ek miŋ yanja vuli esak Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba yahanaŋ ami ek yadabêŋ nê takêŋ iniŋ auk kisi. Thêlô idum ek nenaŋ nena, “Yêlô ma aposel hatôm Pol” ba intu idum ek yanaŋ injik môlô liŋ esak vuli. Êŋ ma tem thêlô nê nêmi iniŋ athêŋ liŋ esak iniŋ ku. Nê takêŋ iniŋ lôkmala anêŋ daŋ tem êtôm iniŋ ku kambom takatu ba idum.

Pol hadum ku aposel ba hawa malaiŋ lomaloma

16 Bôk yahanaŋ yôv nena miŋ lemimimbi nena ya ma anyô molo te ami. Ma doŋtom tem yanaŋ abô molo ba yambam ya êtôm kêdôŋwaga abôyaŋ takêŋ ba intu nodanô bônôŋ

êtôm atu ba othak udum hadêŋ nê molo vi. 17 Yahasopa auk molo ba yahabam ya ma miŋ yahasopa Anyô Bêŋ anêŋ abô ami. 18 Ma kêdôŋwaga abôyaŋ ethak ebam i hatôm avômalô pik ethak idum. Aêŋ ba intu tem yambam ya. 19 Môlô othak ômô labalina haviŋ nê auk molo. Êŋ ma môlô nê lôkauk e? 20 Odaŋô! Nê êŋ êyê môlô nena ôvathek lôk ibuliŋ môlô ma êv vovaŋ lôk êv thêlôda liŋ ma epetav môlô malemim daŋ. Ma doŋtom môlô miŋ ôpôlik ami! 21 *Betha ya anyô vau lôk miŋ yahadum hatôm thêlô ami ba intu ôpôlik hathak ya? Ai! Lêk ya mama.

Nê takêŋ miŋ êkô ami ma êv iniŋ athêŋ liŋ ba intu tem yandum êtôm anyô auk molo ek yambam yada aêŋ iyom. 22-23 *Thêlô ma Hiblu e? Mena Islael e? Mena Ablaham anêŋ limi e? Ma thêlô ma Kilisi anêŋ nê ku e? Ma ya? Ya ma bêŋ anôŋ lôk ek thêlô. Aêŋ ba ya hatôm anyô molo ba tem yambam ya da. Bôk yahadum ku bêŋ anôŋ lôk yahamô koladôŋ ma ik ya hathak yak lôkmaŋgiŋ lôk idum ek nijik ya vônô lôbôlôŋ hamôŋ ek i. 24 *Avômalô Islael bôk ik ya bôlôŋ bahenvi hathak yak lôkmaŋgiŋ hatôm 39.* 25 *Ik ya hathak okdiba hatôm bôlôŋ lô ma ik ya hathak valu bôlôŋ te. Ma yahathak yeŋ ba yaha ma kakalu lôk damak ba yeŋ kambom hatôm bôlôŋ lô. Ma yahamô ŋgwêk malêvôŋ hatôm bôlôvôŋ yaŋ ma wak daluk yaŋ. 26 *Yaha ba yahalêm lôbôlôŋ ba ŋaŋbô lôk nê vani ma yada yenaŋ avômalô lôk nê loŋ buyaŋ ma avômalô malak bêŋbêŋ lôk loŋ oyaŋ ma ŋgwêk kambom lôk nê esau nena yenaŋ aiaŋ lôkthô idum ek nimbuliŋ ya. 27 Yahadum ku malaiŋ lôk vovanik bêŋ ba miŋ yahêk ami. Yahathakmuniŋ lôk yahama kisi ma yaha yalen oyaŋ. Ya nômkama mi ba

* 11:7: 1Ko 9:18 * 11:8: Plp 4:15,18 * 11:9: 2Ko 12:13; Plp 4:15,18 * 11:21: Plp 3:4

* 11:22-23: Ap 16:23; Plp 3:5 * 11:24: Lo 25:3 * 11:24: Islael iniŋ abô balabuŋ hanaŋ nena nijik anyô esak yak lôkmaŋgiŋ êŋ êtôm bôlôŋ 40 êŋ ma tem anyô ema. Ma 39 ma tem anyô êmô lôkmala. Ba intu evali Pol hatôm 39 iyom.

* 11:25: Ap 16:22; 14:19 * 11:26: Ap 9:23; 14:5

yahasimbak. ²⁸ Ma malain te havin nena yalen hik ya wak nômbên intu hathak avômalô êvhavin lôkthô. ²⁹ Nê takatu ba lêk vau, ên ma ya lêk vau aên iyom. Ma anyôla havôv anyô yan ek indum kambom, ên ma yakapôlôn hathan hatôm atum.

³⁰ Lemimhavin yambam ya aên ba intu tem yambam ya esak yenan ku vaunena takatu ba bôk yahadum iyom. ³¹ Wapômbên alalôani Anyô Bên Yisu anên lambô atu ba nêmbô wak nômbên intu sapên hayala nena min yahanan abôyan ami. ³² *Aletas hatôm kin ma yahamô Damaskas. Ma kin anên anyô bên te hanan hadên nê vovak takatu ba eyabin lon ên ek nebalon ya. ³³ Ma donjom etak ya halôk vak sam bên te ba êlêlô ya halôk unyak lôk abyan ba yahasôv ma min evalon ya ami.

12

Pol hayê wên

¹ Abô êntêk min hatôm nê avômalô sa mavi ami. Ma donjom tem yambam ya esak lonbô esak wên lôk auk takatu ba Anyô Bên hik thô hadên ya. ² Yahayala anyô atu ba hêvhavin Kilisi. Sondabên 14 hale ba hi ma ewa yani ba i malak len te lô. Ewa ôpên lôk linkupik mena injo, ên ma yahathôn. Wapômbên da hayala. ³ Yahayala nena anyô ên ewa lôk linkupik mena mi, ên ma yahathôn ma Wapômbên iyom intu hayala ⁴ ba ewa yani ba i malak len elam nena "Paladais". Yani halanô abô lon kapô lomaloma ba ik yani kisi ek min enan bên ami. ⁵ Anyô anên aên ma tem yambam yani. Ma donjom yada ma tem yambam yenan ku vaunena takatu.

Nômla hatôm yak lôkmanjin havatho Pol

⁶⁻⁷ *Wapômbên bôk hêv ku lôk abô ma auk lôkmanjin hadên ya yôv. Aên ba yahadum ek yambam yada esak auk ên, ên ma yan an abô avanôn iyom ba min ya anyô auk volon ami.

Ma yakô avômalô neson nena ya anyô lôkmanjin ba min ya anyô oyan hatôm nê vi ami. Aên ba hêv Sada anên nê ku ba i ibi yalenvinkupik hathak yak lôkmanjin ba hêv malain hadên ya ek min yangê ya dan ami. ⁸ Yahalan hadên Wapômbên hatôm bôlôn lô ek nê vê ênjêk ya. ⁹ *Ma donjom hanan hadên ya, "Yenan lôklokwan hik i thô hadên waklavôn o vau lôk yenan wapôm ma hatôm ek o." Aên ba yalenmavi ek yambam yenan ku vaunena takatu ek injik Kilisi anên lôklokwan thô. ¹⁰ Ya anyô vau ma donjom lêk ya anyô lôklokwan. Ba intu yahasopa Kilisi vangwam ma yalenmavi nena ya anyô vau lôk enan abôma hathak ya ma yahadum ku lôk vovanik lôk êv vovan lôk malain lomaloma hadên ya.

Pol hathô avômalô Kolin ba haya

¹¹ *Môlôda udum ba yahabam yada ba intu lêk yahabitak anyô molo. Ya anyô oyan ma donjom min ya anyô oyan anôn ek aposel lôkmanjin takatu ami. Thêlô êlêm ek môlô ma môlô ôêv yak ba min onan yenan ku anên lavôn mavi hadên i ami. ¹² *Wapômbên hamin lôklokwan havin ya ba intu hik yenan ku thô nena ya ma aposel te. Ma hêv avômalô sa ek neyala yanida mavi hathak lavônjin lôk nômbithi ma ku lôklokwan lomaloma ma min ya popabuk ami. Ma môlô bôk ôyê nôm takên yôv. ¹³ *Aisê ba môlô onan nena yakapôlôn hagiap hathak môlô ma yalenhavin avômalô êvhavin vi? Sêbôk ba yahamô havin môlô ma yahadô yanêm malain êndên môlô ba intu min yahawa môlônim da hatôm yahadum hadên avômalô êvhavin vi ami. Ma môlô lemmani eka? Kikaknena! Notak kapôlômim ek ya.

¹⁴ Odanô! Lêk bôlôn te lô ba tem yasôk ek môlô. Min yalenhavin môlô nônêm nômkama êndên ya ami. Yalenhavin môlôda. Avômena min isup valuselen ek nê nê lami sa ami. Mi.

* **11:32:** Ap 9:23-25 * **12:6-7:** Jop 2:6 * **12:9:** Plp 4:11-13 * **12:11:** 2Ko 11:5 * **12:12:** Lom 15:19 * **12:13:** 2Ko 11:9

Lami isup valuselen ek nênem nali sa. Ba intu tem miñ yanêm mólô malain ek yasup mólônim da ek nêm ya sa ami. ¹⁵ Aên ba yalenmavi anôn ek yanêm yenañ nômka lôkthô êndên mólô ma yanêm yada imbiñ aên iyom. Yalenhaviñ mólô bêñ anôn ma yakô ek mólô nôndô ya. ¹⁶ Avômalô enañ nena yahamô haviñ i ba miñ yahêv malain ami. Ma doñtom elam ya nena anyô yahasau avômalô lôk yahanañ abô yañ. ¹⁷ Aisê! Nê ku takatu ba yahêv hathôk ma doho ibulin mólô e? ¹⁸ *Yahapôviñ Titi ek êsôk ek mólô ma yahêv alalôaniñ aiyañ te haviñ. Ma Titi habulin mólô e? Mi. Titi hathak hasopa yavençwam iyom ma yaianin auk ma doñtom.

¹⁹ Mólô olañô abô takatu ba oson nena yêlôda êv i kisi e? Mi. Yêlô ma Kilisi anên avômalô ba amin Wapômbên ma ba anañ abô êntêk. Aiyañ thêlô, nômka lôkthô atu ba yêlô adum ek embatho mólô loñ. ²⁰ Yahakô ek yasôk ma tem miñ yalenmavi ek mólô ami ma mólô tem miñ lemimmavi ek ya aên ami. Yahakô ek abô lôkthango ma lenđan lôk lenñaña, lôk ovak am vose hi lodôn lodôn, abôma lôk onañ abôyañ hathak anyô yañ ma otatale am lôk ôyé am đañ lôk ôthô avômalô ba i mayaliv. ²¹ *Yahakô ek yasôk esak loñbô ma yenañ Wapômbên tem indum ba ya mama esak mólônim kambom takatu. Ma tem yakapôlôn malain bêñ anôn esak nê takatu ba miñ ele kapôlônin liliñ hathak iniñ lelaik lôk thethañak ma sek walilin takatu ba idum ami.

13

Kolin neyabin iniñ êvhavin

¹ *Bôk yahathôk bôlôn ju yôv ma êntêk yahathôk ma tem bôlôn te lô. Lemimimbi esak abô êntêk, “Ju mena lô la enañ anyô te anên kambom bêñ, êñ ma abô avanôn.” *Lo 19:15*

²⁻³ Sêbôk atu ba yahathôk bôlôn yañ ma yahêv abô lôklinyak hadên mólô. Ma lêk yahamô haviñ mólô ami, ma doñtom yahanañ hathak loñbô nena mólô lemimhaviñ ôngô nena yada yenañ abô mena Kilisi anên abô. Ba intu tem yasôk esak loñbô ek yañgê nena avômalô takatu ba idum kambom lôk avômalô kambom vi ma tem miñ yatak i ek nêsôv ami. Kilisi ma miñ anyô vau ami. Mi. Anyô lôklokwañ kambom ba tem eyabin mólô dedaun mavi. ⁴ *Avanôn, yani hatôm anyô vauna te ba ik yani hathak a. Ma doñtom hamô lôkmala hathak Wapômbên anên lôklinyak. Yêlô ma vaunena aên iyom ma doñtom hathak Wapômbên anên lôklokwañ ba intu yêlô amô lôkmala haviñ yani ek nanêm mólô sa.

⁵ *Nôsôam ba noya ek ôngô nena unim ôêvhavin hamô mena mi e? Nutitiñ amda ek noyala nena intu ômô haviñ Yisu Kilisi mena bôk ôêv yak yôv. Injo. Yakô mi la. ⁶ Yalenhaviñ mólô nutitiñ yêlô ma tem ôngô nena miñ bôk aêv yak ami. ⁷ Ba yêlô miñ aêv yak ami ba avômalô êyé yêlô hatôm aposel, êñ ma nôm oyañ. Mena enañ nena yêlô aêv yak ba yêlô nê vau ba miñ aposel ami, êñ ma nôm oyañ aên iyom. Ma doñtom nômbên ma nundum nômka lôkthô thêthôn iyom. Ma yahanañ hik Wapômbên liñ ek miñ mólô nundum kambom la ami. ⁸ Yêlô miñ hatôm nandum nômla eso abô avanôn ami. Mi. Nambatho abô avanôn loñ iyom. ⁹ Mólô lôklokwañ ma yêlô vau, êñ ma yêlô leninmavi. Yêlô aten mek ek mólô nopesañ unim kambom takên ba numbitak mavi esak loñbô. ¹⁰ *Anyô Bên hêv ku lôk athên êñ hadên ya ek yato mólô ek numbitak thêthôn ma miñ yambi mólô ni ami. Aên ba miñ yahamô haviñ mólô ami ba intu yahato abô takêntêk ek waklavôn atu ba yahathôk ma tem yanja yenañ lôklokwañ ek yapesañ mólônim auk.

* 12:18: 2Ko 8:6,16-18

* 12:21: 2Ko 13:2

* 13:1: Mat 18:16; 1Ti 5:19

* 13:4: Plp 2:7-8

* 13:5: 1Ko 11:28

* 13:10: 2Ko 10:8

Ma miņ yanêm vovaņ êndêņ mólô ami.

Pol hanaņ anêņ lamavi

¹¹ Aiyaņ thêlô, lêk yôv. Ba lemim-mavi ma nopesaņ malaiņ sapêņ. Nobatho am loņ esak abô ni ba êlêm ma noja auk doņtom lôk nômô yôhók ma Wapômbêņ anêņ lahaviņ lôk anêņ labali êmô imbiņ mólô.

¹² Ma nokam mólôviyaņ esak kobom yôhók mathen.

Nê mathen lôkthô év iniņ leniņmavi haviņ.

¹³ Alalôaniņ Anyô Bêņ Yisu Kilisi anêņ wapôm lôk Wapômbêņ anêņ lahaviņ ma Lovak Mathen anêņ lamavi êmô imbiņ mólô lôkthô.

Kapya atu ba Pol hatô hi Galesia Abô môn

Pol hatô abô êntêk hi hadêñ avômalô êvhaviñ takatu ba êmô plovins Galesia. Bôk hamô haviñ thêlô ba hanan Wapômbên anêñ Abô Mavi bên hadêñ thêlô ba intu êvhaviñ Yisu (Ap 16:6; 18:23). Thêlô bên anôn ma miñ nê Israe ami ma nê lon buyan.

Haven yam ma nê Israe doho êlêm ma enan hadêñ thêlô ek nebalon Mose anêñ abô balabun lon lôk nengothe iniñ kupik êtôm nê Israe ek nimbitak thêthôn ênjêk Wapômbên ma. Pol halanô abô êñ, ma hatô kapya êntêk nena nê takatu ba êvhaviñ Yisu Kilisi ma Wapômbên halam i nena nê thêthôn. Ma nê takatu ba esopa balabun iyom miñ hatôm nimbitak thêthôn ami.

Hato hadêñ 53 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya ma aposel Pol. Avômalô la miñ elam ya ek yandum ku êntêk ami lôk miñ anyôla hêv ku êntêk hadêñ ya ami. Yisu Kilisi lo Kamik Wapômbên thai da êv ku êntêk hadêñ ya, ôpatu ba hik Yisu Kilisi liñ hêk nâma. ² Ya lôk aiyan thêlô aêv kapya êntêk hadêñ môlô avômalô ôdôn takatu ba ôêvhaviñ ômô malak lôn nenanena anêñ plovins Galesia.

³ Alalôaniñ Kamik Wapômbên lôk Anyô Bên Yisu Kilisi nênem iniñ wapôm lôk labali êndên môlô.

⁴ *Alalôaniñ Kamik Wapômbên anêñ lahaviñ ba Kilisi hêv yanida ek nê alalô sa ek nê kambom vê lôk epole kambom bôlôn êntêk anêñ yak takatu ba havalon alalô lon vê. ⁵ Aên ba nambô Kamik Wapômbên anêñ athên lôkmanñiñ êtôm wak nômbên intu sapên. Avanôn!

* 1:4: Gal 2:20 * 1:7: Ap 15:1,24 * 1:8: 1Ko 16:22 * 1:10: 1Te 2:4 * 1:11-12: Mat 16:17
* 1:13: Ap 8:3 * 1:14: Ap 22:3 * 1:15-17: Ais 49:1; Gal 2:7

Abô Mavi ma donjom iyom

⁶ Ya kapôlôn hason kambom nena kethen oyan ma môlô ôvôlinj dômim hadêñ ôpatu ba bôk halam môlô hathak Yisu Kilisi anêñ wapôm ma lêk môlô osopa abô yanja. ⁷ *Ma donjom abô êñ ma miñ Wapômbên anêñ abô ami. Yakô anyô doho lêk nendela môlônim auk ba nindum ek ninduvinj Kilisi anêñ Abô Mavi. ⁸ *Odanô! Yêlôda anan abô yanja mena anjela la anêñ malak len hanan abô yanja hadêñ môlô ba miñ hatôm Abô Mavi sêbôk ba yêlô anan hadêñ môlô ami, êñ ma tem yandam Wapômbên ek imbulinj ôpên. ⁹ Bôk yêlô anan hadêñ môlô yôv ma lêk yahanan hathak lonbô. Anyô late hanan Abô Mavi hadêñ môlô ba miñ hatôm atu ba bôk owa anêñ yêlô ami, êñ ma tem yandam Wapômbên ek imbulinj ôpên.

¹⁰ *Ba yahanan abô êñ ek yandok avômalô lenjñ lôk Wapômbên la e? Mena yahadum ek avômalô nêgê ya nena mavi e? Yahanan abô êñ ba hatôm sêbôk atu ba yahadum ku ek avômalô nêgê ba nebam ya, êñ ma ya miñ Kilisi anêñ anyô ku te ami.

Pol hanan anêñ ku lavôn

¹¹⁻¹² *Aiyan thêlô, yalenhaviñ môlô noyala nena Abô Mavi atu ba yahanan hadêñ môlô, êñ ma Yisu Kilisi da hik thô hadêñ ya. Ma miñ anyôla hanan mena yahawa hêk anyôla anêñ auk lôk miñ anyôla hadôn ya hathak abô êñ ami. Milôk.

¹³ *Môlô bôk olanô hathak yenan bôk lo lon sêbôk ba yahasopa Israe iniñ abô balabun, ba yahêv vovan bên hadêñ Wapômbên anêñ avômalô êvhaviñ ba yahabulinj i. ¹⁴ *Ma ya lôklokwanj ek yasopa bumalô iniñ bôk lo lon ba yahatitiñ Mose anêñ balabun aleba yenan auk hamôn ek apenena muk Israe vi iniñ. ¹⁵⁻¹⁷ *Ma donjom Wapômbên da hadum ba hik nakadun thô hadêñ ya ek yanaj Abô Mavi esak nakadun

bêḡ êndêḡ avômalô loḡ buyaḡ. Sêbôk ba yahamiḡ wakatik kapô denaḡ, ma bôk habi baḡ hayô hêk ya lôk dalam ya yôv hathak anêḡ wapôm. Ba intu yaha Alebia vêm ma yahavôhalêm Damaskas hathak loḡbô. Miḡ yahanaḡ hik anyôla liḡ lôk yaha Jelusalem ek yaḡḡê aposel takatu ba ibitak êmônḡ ek ya ami.

18 *Sondabêḡ lokwanḡlô hale ba hi, êḡ ma yaha daku Jelusalem ek yanaḡ abô imbiḡ Pita. Ma yahamô haviḡ yani hatôm wak laumiḡ ba labahenḡvi. 19 Ma doḡtom miḡ yahayê aposel vi ami ma yahayê Jems iyom, Yisu yaḡ molok. 20 Ba intu abô êntêk ba yahato hadêḡ môlô, ma yahanaḡ abô avanônḡ hamiḡ Wapômbêḡ ma. Ma miḡ abôyaḡ ami. 21 *Vêm ma yaha plovins Silia lo Silisia. 22 Ma avômalô ôdônḡ takatu ba êvhaviḡ Yisu Kilisi êmô Judia êthônḡ ya paliḡ. 23 Thêlô elañô abô takatu ba avômalô vi enaḡ hathak ya iyom nena, “Sêbôk ma ôpêḡ hêv vovaḡ hadêḡ alalô ba habuliḡ abô êvhaviḡ. Ma doḡtom lêk hanaḡ abô êḡ bêḡ.” 24 Ma avômalô takêḡ êyê yenaḡ ku ba êbô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ.

2

Aposel êlôk hathak Pol anêḡ ku

1-2 *Sondabêḡ hatôm 14 hale ba hi yôv ma Wapômbêḡ miḡ hik anêḡ lahaviḡ thô ek yana Jelusalem. Aêḡ ba yahavôha daku hathak loḡbô. Ma Banabas hi haviḡ ya ma yahawa Titi haviḡ. Ma yahalam avômalô êvhaviḡ iniḡ ḡê bêḡbêḡ ba yêlô amô unyak kapô ma yahanaḡ yenaḡ ku lavônḡ hathak Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi atu ba yahêv hadêḡ avômalô loḡ buyaḡ ek yêlô sapêḡ kapôlônḡiḡ doḡtom ek ku êḡ injik anônḡ. 3 Nê bêḡbêḡ takêḡ elañô yenaḡ abô ba leḡiḡmavi hathak ma miḡ enaḡ nena yêlô naḡgothe Titi anyô Glik atu anêḡ kupik ami. 4 *Ku êḡ anêḡ ôdônḡ nena sêbôk ba aiyaḡ doho atu ba esopa abô

yaḡda ivuḡ iniḡ auk ma ibitak êyô yêlô kapô ba êlêm ek neyala yêlôaniḡ auk esak Yisu Kilisi lôk aisê ba balabuḡ neḡgothe kupik miḡ havalonḡ alalô loḡ hathak loḡbô ami. Yakô iniḡ auk êḡ embalonḡ alalô loḡ ba namô balabuḡ vibiḡ esak loḡbô. 5 Ma yêlô miḡ alôk hathak ḡê êḡ iniḡ auk neḡgothe Titi anêḡ kupik ami, ma milôk ek Abô Mavi êḡ anêḡ anônḡ injik imiḡ môlô.

6 Ma doḡtom ḡê bêḡbêḡ takêḡ miḡ eyabiḡ yenaḡ auk ami. Môlôda obam thêlô nena ḡê bêḡbêḡ ma doḡtom Wapômbêḡ miḡ hayê nômkama takatu ba hêk loḡ yaiḡ ami. Aêḡ ba yada yenaḡ auk nena thêlô ma ḡê bêḡbêḡ, êḡ ma nôm oyaḡ. 7 *Nê bêḡbêḡ takêḡ êyê nena Wapômbêḡ bôk hêv ku yanaḡ anêḡ Abô Mavi bêḡ êndêḡ avômalô loḡ buyaḡ hatôm hêv ku hadêḡ Pita ek enaḡ êndêḡ avômalô Israeḡ. 8 Wapômbêḡ hêv lôklokwanḡ êḡ hadêḡ Pita ek indum ku aposel êmô avômalô Israeḡ malêvônḡ. Ma hêv lôklokwanḡ hadêḡ ya aêḡ iyom ek yandum ku aposel êmô avômalô loḡ buyaḡ malêvônḡ. 9 Jems lo Pita ma Jon ḡê takatu ba môlô ôyê hatôm ḡê bêḡbêḡ, thêlô takêḡ êyê nena Wapômbêḡ hêv anêḡ wapôm ek yandum ku êḡ imbiḡ. Ba intu ekam yai lôk Banabas ma ewa yai hatôm iniḡ iviyaḡ ek nandum ku êmô avômalô loḡ buyaḡ malêvônḡ ma thêlôda nindum ku nêḡmô avômalô Israeḡ malêvônḡ. 10 *Ma thêlô êv abô doḡtom iyom hadêḡ yai ek nanêm avômalô sawa takatu ba êvhaviḡ sa. Ku êḡ bôk haliḡ ya bô ba hapôviḡ ya ek yandum.

Pol hanaḡ Pita anêḡ kambom bêḡ

11 Sêbôk atu ba yahamô Antiok ma Pita hayô ba yai amô vêm ma hadum kambom te. Yahayê ma yahathaḡ yani nena, 12 *“O ma anyô hothak hoanḡ nôḡm haviḡ avômalô loḡ buyaḡ takatu ba miḡ enḡgothe iniḡ kupik ami ma êvhaviḡ Yisu Kilisi. Ma

* 1:18: Ap 9:26-27 * 1:21: Ap 9:30 * 2:1-2: Ap 15:2 * 2:4: Gal 1:7; 5:1,13 * 2:7: Ap 22:21
* 2:10: Ap 11:29-30 * 2:12: Ap 11:3

donjom Jems anêḡ nê ku takatu ba evalonj auk neḡgothe kupik loḡ êyô, ma hôkô ba hôpôlik lôk hôvôliḡ dôminim ek avômalô loḡ buyaḡ takêḡ. ¹³ Ma anêm auk lôkbaḡ êḡ havôv avômalô êvhaviḡ vi anêḡ Israeḡ aleba havôv Banabas haviḡ.”

¹⁴ Yahayê nena lêk etak Abô Mavi anêḡ loḡondê ba evenḡ mayaliv, êḡ ma yahamiḡ piklêvôḡ ma yahanaj Pita bêḡ nena, “O ma anyô Israeḡ te ma donjom lêk hôyô loḡ êntêk môḡ ma hotak avômalô Israeḡ iniḡ kobom ba hoanḡ nôḡ mayaliv haviḡ avômalô loḡ buyaḡ. Ma donjom lêk huik auk êḡ liliḡ ba hudum ek osopa Mose anêḡ balabuḡ esak loḡbô ba hôpôlik hathak avômalô loḡ buyaḡ takêḡ. Aisê, hudum ek ôpôviḡ avômalô loḡ buyaḡ ek nesopa Mose anêḡ abô balabuḡ e?”

Ôpatu ba hêvhaviḡ Yisu ma anyô thêthôḡ

¹⁵ Yêlôaniḡ wakatik lo wakamik ma avômalô Israeḡ ba yêlô ma miḡ abitak anêḡ avômalô loḡ buyaḡ takatu ba elam nena nê daluk ami. ¹⁶ *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hêvhaviḡ Yisu Kilisi, ma Wapômbêḡ halam yani nena anyô thêthôḡ. Ma ôpatu ba hasopa Mose anêḡ abô balabuḡ, yani ma mi. Ma yêlô bôk abitak thêthôḡ hatôm avômalô loḡ buyaḡ hathak ale kapôlôḡniḡ liliḡ ba aêvhaviḡ Yisu Kilisi. Ma miḡ hathak abô balabuḡ ami ek malê nena abô balabuḡ miḡ hatôm indum ba anyôla imbitak thêthôḡ ami.

¹⁷ Ma donjom anyôla hanaḡ nena balabuḡ ma nôḡ oyaḡ ma êvhaviḡ iyom intu nôḡ anôḡ ba hadum mayaliv, êḡ ma avômalô tem nêḡê Kilisi êtôm kambom anêḡ alaḡ. Êḡ ma auk lokbaḡ anôḡ! ¹⁸ Yahavôliḡ yadômiḡ ek abô balabuḡ ma donjom havenḡ yam ma yahik auk êḡ liliḡ ba yahayê nena balabuḡ ma lêk nômbêḡ ba yahasopa. Êḡ ma hik thô nena ya ma anyô yahabuliḡ abô

balabuḡ. ¹⁹ Lôk abô balabuḡ êḡ hik ya vônô ek batu yamô lôkmala imbiḡ Wapômbêḡ. ²⁰ *Bôk ik yai lôk Kilisi vônô hathak alovalaḡaḡsiḡ. Yada ma miḡ yahamô lôkmala hathak loḡbô ami. Ma donjom Kilisi da lêk hamô lôkmala hamô yakapôlôḡ. Lôkmala êḡ intu hamô yalenḡviḡkupik hatôm yahêvhaviḡ Wapômbêḡ Nakaduḡ, ôpatu ba lahaviḡ ya ba hêv i ek nêm ya sa. ²¹ Avômalô doho enaḡ nena yahanaj abôma hathak abô balabuḡ lôk yahavôliḡ yadômiḡ hadêḡ Wapômbêḡ anêḡ wapôm. Ma donjom miḡ yahadum aêḡ ami. Abô balabuḡ hadum ba alalô abitak thêthôḡ hêk Wapômbêḡ ma, êḡ ma Kilisi anêḡ ḡama lêk habitak hatôm nôḡ oyaḡ.

3

Kobom nasopa balabuḡ lôk êvhaviḡ

¹ Galesia môlô avômalô molo. Ya bôk yahik Yisu Kilisi thô hadêḡ môlô yôv hatôm lêk môlô ôyê êthôkwêḡ hamiḡ alovalaḡaḡsiḡ ba opalê intu halela môlônim auk? ² Yalenḡhaviḡ yandaḡô môlônim auk. Môlô bôk osopa balabuḡ ba owa Lovak Mathenḡ? Mena olaḡô Abô Mavi lôk ôêvhaviḡ ba intu owa Lovak Mathenḡ êḡ? ³ Môlô molo e? Lovak Mathenḡ bôk hadum ku ba bôk ôêvhaviḡ yôv. Ma donjom môlô osoḡ nena miḡ ôyô unlôv ami denaḡ ba intu owa lôklokwaḡ hêk balabuḡ ek unḡwik ku êḡ daḡ siḡ e? ⁴ Aêḡ ba malaiḡ takatu ba bôk ôpôm hêk ôêvhaviḡ êḡ ma nôḡ oyaḡ e? Yakô anôḡ êḡ la. ⁵ Môlô othak osopa abô balabuḡ ba intu Wapômbêḡ hêv Lovak Mathenḡ lôk hadum nômbithi hêk môlô malêvôḡ e? Mi. Hêv hathak olaḡô Abô Mavi ba ôêvhaviḡ. ⁶ Môlô lemimimbi esak Ablaham. Bôk eto nena,

“Ablaham hêvhaviḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ba intu halam yani nena anyô thêthôḡ.” *Môḡ Anôḡ 15:6*

⁷ Ba intu noyala nena nê takatu ba êvhaviḡ iyom intu Wapômbêḡ

* **2:16:** Ap 15:10-11; Lom 3:20-28; Gal 3:11 * **2:20:** Gal 1:4 * **3:8:** Stt 18:18; 22:18; Lom 4:3,16

hayê thêlô hatôm Ablaham nali.
 8 *Wapômbêḡ anêḡ kapyā hanaḡ nena avômalô loḡ buyaḡ tem nêḡmimbiḡ ba Wapômbêḡ endam i nena ḡê thêthôḡ hatôm bôk hanaḡ Abô Mavi êḡ bêḡ hadêḡ Ablaham nena,

“Esak o iyom ma avômalô lodôḡlodôḡ anêḡ loḡ buyaḡ tem neja mek mavi.” *Môḡ Anôḡ 12:3*

9 Ablaham ma ôpatu ba bôk hêḡvaviḡ ba intu Wapômbêḡ hadum mavi hadêḡ yani. Ma avômalô takatu ba êḡvaviḡ ma tem indum mavi êḡndêḡ i êtôm bôk hadum hadêḡ Ablaham.

10 *Avômalô takatu ba eson nena esopa balabuḡ ma tem nimbitak thêthôḡ êḡḡk Wapômbêḡ ma lêk êḡmô malaiḡ bêḡ kapô yôv. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba êḡv yak hathak abô balabuḡ bute lôk miḡ esopa balabuḡ takatu ba bôk eto hêk kapyā balabuḡ dedauḡ mavi ami ma lêk êḡmô malaiḡ bêḡ kapô yôv.” *Lo 27:26*

11 *Ma buyaḡ hanaḡ nena,

“Avômalô takatu ba êḡvaviḡ intu ibitak thêthôḡ ba tem neja lôkmala.” *Habakuk 2:4*

Aêḡ ba auk êḡntêk lêk habitak yaiḡ yôv nena abô balabuḡ miḡ hatôm indum ba avômalô nimbitak thêthôḡ ami. Milôk. 12 Ma bôk eto hathak abô balabuḡ nena,

“Anyô hasopa abô balabuḡ sapêḡ, êḡ ma balabuḡ hadum ba ôpêḡ tem enja lôkmala.” *Wok Plis 18:5*

Aêḡ ba êḡvaviḡ miḡ hamô balabuḡ êḡ kapô ami. 13 *Lôk eto abô buyaḡ nena,

“Wapômbêḡ tem imbuliḡ ḡê takatu ba êḡthôkwêḡ hamiḡ alovalaḡaḡsiḡ.” *Lo 21:23*

Ma Wapômbêḡ habuliḡ Kilisi ba intu hêḡv alalô vuli hêk balabuḡ anêḡ vovaḡ 14 ek avômalô loḡ buyaḡ tem nêḡmimbiḡ Yisu Kilisi imbiḡ ba neja

Lovak Mathenḡ atu ba bôk habutiḡ abô hathak ek thêlô neja mek mavi takatu ba Wapômbêḡ bôk hêḡv hadêḡ Ablaham lôk anêḡ nali.

Wapômbêḡ anêḡ tabô lôk balabuḡ

15 Aiyaḡ thêlô, môlô lêk oyala alalôaniḡ kobom katô. Avak tabô ma hatôm nanêḡm vê, e? Mena hatôm nambak tabô yaḡ imbiḡ e?

16 *Wapômbêḡ bôk havak abô haviḡ Ablaham lôk anêḡ su lukmuk yôv. Ma miḡ hanaḡ hathak su lukmuk lôkthô ami. Hanaḡ hathak doḡtom iyom. Su lukmuk êḡ intu Kilisi.

17 *Aêḡ ba Wapômbêḡ havak tabô haviḡ Ablaham. Ma sondabêḡ hatôm 430 hale ba hi ma abô balabuḡ hayô. Ba intu balabuḡ atu ba haveḡ yam miḡ hatôm edabêḡ Wapômbêḡ anêḡ abô atu vê ami. Bôk havak yôv haviḡ Ablaham ba lôklokwaḡ ba miḡ hatôm nêḡm vê ami. 18 *Wapômbêḡ hêḡv anêḡ wapôm ba havak tabô ba hêḡv anêḡ lamavi hadêḡ Ablaham ma miḡ hêḡv hathak balabuḡ ami. Ba intu balabuḡ havatho lamavi êḡ loḡ, êḡ ma tem nêḡm tabô êḡ vê.

19 *Ma hêḡv balabuḡ eka? Avômalô idum kambom ba intu hêḡv balabuḡ halêḡm ek injik iniḡ kambom thô endeḡba Kilisi imbitak am, Ablaham anêḡ su lukmuk atu ba Wapômbêḡ havak abô hathak ek êlêḡm. Anjela êḡv hadêḡ Mose ma Mose hi hêḡv hadêḡ avômalô. 20 Mose hamiḡ malêḡvôḡ ek avômalô Israeḡl ma Wapômbêḡ. Ma doḡtom Wapômbêḡ ma doḡtom iyom ma yanida intu havak abô haviḡ Ablaham, ma miḡ hêḡv hadêḡ anyôla yaḡ ba hi hêḡv ami.

21 *Abô balabuḡ lôk evak tabô evaki vose e? Mi. Balabuḡ hatôm nêḡm lôkmala, êḡ ma tem nambitak thêthôḡ esak balabuḡ. 22 Ma doḡtom mi. Wapômbêḡ anêḡ abô hanaḡ nena avômalô pik sapêḡ idum kambom ba hatôm êḡmô koladôḡ te ek injik iniḡ kambom thô endeḡba nede kapôlôḡniḡ

* 3:10: Lo 27:26

* 3:11: Gal 2:16

* 3:13: Lo 27:26; Lom 8:3

* 3:16: Stt 12:7; 13:15; 24:7

* 3:17: Kis 12:40

* 3:18: Lom 4:14

* 3:19: Ap 7:38; Lom 5:20

* 3:21: Lom 8:2-4

lilin ba nênimimbin Yisu Kilisi ek neja leñimavi sêbôk ba Wapômbêñ havak abô hathak.

²³ *Sêbôk ma alalô miñ aêvhavin ami ba intu abô balabuñ hatôm alañ ek injik Kilisi thô êndêñ alalô endeba nanênimimbin yani am. ²⁴ *Abô balabuñ ma hatôm kamik atu ba hayabin alalô ek nanênimimbin Kilisi endeba nambitak thêthôn am. ²⁵ Ma loñôndê êvhavin lêk hayô yôv ba intu abô balabuñ miñ hayabin alalô hathak loñbô ami.

Nê êvhavin intu Wapômbêñ nali

²⁶⁻²⁷ *Môlô ôêvhavin Yisu Kilisi ba intu ithik môlô ma Kilisi ma hatôm kwêv atu ba ik hathak môlô ba môlô lôk Kilisi lêk ubitak doñtom. Ba intu lêk ubitak Wapômbêñ nali. ²⁸ *Aêñ ba môlô ma lêk ôdôn te iyom. Ma miñ noson nena môlô ma nê Israe mena nê Glik la ami. Lôk miñ noson nena môlô ma nê udum ku hamô alañ vibin mena môlô nê lôk alañsi mi ami. Ma miñ noson nena môlô anyô mena avi ami. Milôk. ²⁹ *Môlô ma Kilisi anêñ ba intu môlô ma Abrahama anêñ limi takatu ba tem noja leñimavi takatu ba Wapômbêñ bôk havak abô yôv ek nê êndêñ yani.

4

¹ Yenañ abô ma aêntêk. Okna te lambô anêñ nômkama ma nakaduñ anêñ ma doñtom tem miñ enja kethen ami. Yani ma alañ ma doñtom okna denañ ba intu tem êmô êtôm ôpatu ba hadum ku hamô alañ vibin vêmam. ² Yani hamô nê takatu ba eyabin yani vibin ma miñ hatôm enja anêñ nômkama sapêñ ami endeba êyô waklavôn atu ba lambô hatak am. ³ *Ma yêlô Israe ma aên iyom. Yêlô ma hatôm okna atu ba balabuñ havalon loñ denañ ⁴ *endeba Wapômbêñ etak anêñ waklavôn atu ba nê Nakaduñ êlêm am. Avi havathu yani ba habitak anyô ba

hamô balabuñ vibin ⁵ ek nê yêlô avômena seka takatu ba amô balabuñ vibin vê ek nambitak Wapômbêñ anêñ nali anôn.

⁶ *Ma môlô avômalô loñ buyañ lêk ubitak Wapômbêñ anêñ nali havin. Ba intu Wapômbêñ hêv Nakaduñ anêñ Lovak Matheñ halêm hamô alalôaniñ kapôlônin lôk Lovak Matheñ êñ hadum ba alalô alam kaêk nena, "Aba wakamik."* ⁷ Aêñ ba môlô ma nali ma miñ hatôm nê idum ku hamô alañsi vibin hathak loñbô ami. Ba intu Wapômbêñ hadum ba tem noja nômkama mavi êtôm nali ethak ewa.

Pol lamalaiñ ek avômalô Galesia

⁸ Sêbôk atu ba miñ oyala Wapômbêñ ami, êñ ma ngôkba hamô hatôm môlônim alañ. Ngôkba takêñ ma miñ wapômbêñ anôn ami. ⁹⁻¹⁰ *Ma lêk môlô osopa Wapômbêñ. Ma doñtom Wapômbêñ da anêñ ku nena bôk havôn môlô vê ba lêk ubitak yani anêñ ma miñ môlôda unim auk ami. Ma aisê ka môlô osopa Mose anêñ balabuñ hathak loñbô? Ayôn lukmuk lôk ku kapô lôk sondabêñ iniñ balabuñ ma êntêk osopa denañ. Ku takêñ ma pulusikna lôk vaunena ma doñtom havôn môlô halehi bumalô iniñ auk pik hathak loñbô. Ba lemimhavin nômkama takêñ imbitak môlônim alañ esak loñbô e? Môlôda. ¹¹ Yalen hik ya hathak môlô. Yakô ku taksêbôk ba yahadum ma lêk hêv yak ba miñ hik anôn ami.

¹² Aiyañ thêlô, bôk yahabitak hatôm môlô ma yahatak avômalô Israe iniñ balabuñ. Ba intu yahalañ hadêñ môlô ek numbitak êtôm ya. Sêbôk ma miñ ôdô ya ami. ¹³ Môlô oyala nena yahapôm lijin ma yahathôk ba yahanan Wapômbêñ anêñ Abô Mavi môñ anôn hadêñ môlô. ¹⁴ Lijin êñ hêv malaiñ hadêñ môlô ma doñtom owa ya thô hatôm owa Wapômbêñ anêñ añela te mena Yisu Kilisi da la

* **3:23:** Gal 4:3 * **3:24:** Lom 10:4 * **3:26-27:** Jon 1:12; Lom 6:3 * **3:28:** Lom 10:12 * **3:29:** Lom 4:13 * **4:3:** Kol 2:20 * **4:4:** Jon 1:12-14; Lom 1:3 * **4:6:** Lom 8:15-17 * **4:6:** "Aba" êñ ma abô Alam ba anêñ ôdôn nena 'kamik'. * **4:9-10:** Lom 14:5; Kol 2:16

thô. Ma miñ ôvôliñ dômim lôk ôpôlik hathak ya ami. ¹⁵ Yahayala katô nena môlô hatôm nômbi malemim daluk vê ba nônem êndêñ ya. Lemimmavi êñ lèk hasôv ba hi êsê? ¹⁶ Yahanañ abô avanôñ hadêñ môlô ma ôpôlik hathak ya eka?

¹⁷ Nê takêñ malenîñkilik ek môlô nôpôlik esak ya ma lemimimbiñ i. Ma miñ idum aêñ ek môlô nôpôm nômla mavi êñjêk i ami. ¹⁸ Avômalô ethak êv lenîñmavi hadêñ nê loñ buyañ, êñ ma mavi. Ma donjom miñ yahamô havîñ môlô ami, ma aisê ka môlô uluviñ ku êñ ma ôêv lemimmavi hadêñ nê auk kambom takêñ? ¹⁹ Yenañ avômena anôñ, ya hatôm avi atu ba hawa vovañ hathak loñbô ek embathu endeba Kilisi êmô môlô kapôlômim am. ²⁰ Môlônim auk haliñ ya ba intu yalenhaviñ yasôk yamô imbiñ môlô ek yatak abô lôklokwan ma yanañ abô labali iyom.

Abô loñ kapô hathak Sela lo Haga

²¹ Môlô takatu ba udum ek nômô Mose anêñ abô balabuñ vibiñ ma yahadum ek yanañ injik môlô liñ nena, “Môlô oyala abô balabuñ anêñ loñôndê anêñ dañ sapêñ e?” ²² *Eto nena Ablaham habi okna ju vê. Ma yanavi Sala da havathu yañ, yani ma alañ mi. Ma avi ku Haga havathu yañ, yani ma avi lôk alañ. ²³ *Ma Haga havathu nakaduñ hathak nê pik iniñ loñôndê. Ma Sala ma havathu hathak Wapômbêñ bôk havak abô havîñ Ablaham yôv.

²⁴⁻²⁵ Avi ju êntêk ma abô loñ kapô hathak ik tabô lokwanju thô. Tabô yañ ma evak hêk dum Sainai hamô loñ Alebia kapô. Haga ma hatôm tabô atu ba havathu nali ba idum ku êmô alañsi vibiñ. Ma avômalô Israèl takatu ba êmô Jelusalem, thêlô êmô balabuñ vibiñ hatôm nê lôk alañsi takêñ. Aêñ ba tabô êñ ma Haga ma Haga êñ ma malak Jelusalem bôlôñ êntêk.

²⁶ *Ma tabô yañ ma avi atu ba alañ mi, êñ ma Jelusalem atu ba

hamô malak len ma yani miñ hadum ku hamô alañ vibiñ ami. Yani ma alalôaniñ wakatik. ²⁷ Hatôm bôk eto nena,

“O avi yamu, miñ howa avômena ami, ômô lôk lemmavi.

Ma o avi atu ba miñ howa vovañ ek ombathu avômena ami, nêñ yeñ lôk lemmavi lôk lèlô, ek malê nena o avi yamu, nalumi lèk bêñ anôñ

hamôñ ek avi lôk anyô atu.” *Ai-saia 54:1*

²⁸ *Aiyañ thêlô, Wapômbêñ havak abô ba Aisak habitak. Ma môlô lèk ubitak aêñ iyom. ²⁹ *Ma okna yañ atu ba habitak hathak nê pik iniñ loñôndê hêv vovañ hadêñ yañ atu ba evathu hathak Lovak Mathen. Lèk êntêk aêñ iyom. ³⁰ Ma donjom Wapômbêñ anêñ kapyà hanañ aisê?

“Nakaduñ yañ atu ba talêbô ma alañ mi tem enja lambô anêñ nômkama.

Ma yañ atu ba talêbô hamô alañ vibiñ ma mi.

Ba intu nêñ avi êñ lôk anêñ nakaduñ vê.” *Môñ Anôñ 21:10*

³¹ Aêñ ba aiyañ thêlô, alalô ma avi alañ atu anêñ nali. Ma miñ avi lôk alañsi anêñ nali ami.

5

Kilisi hêv alalô vê hêk balabuñ

¹ Kilisi hêv alalô vê hêk balabuñ ek balabuñ miñ eyabiñ alalô ami. Aêñ ba numiñ lôklokwan ek balabuñ miñ imbitak alalôaniñ alañ esak loñbô ami.

² Nodañô! Ya Pol yahanañ hadêñ môlô nena nongothe unim kupik, êñ ma Kilisi anêñ ku tem imbitak êtôm nôñ oyañ. ³ Ma yahanañ hathak loñbô nena opalêla takatu ba engothe iniñ kupik, ma balabuñ anêñ ku miñ hama ami ma lôkmala denañ ek nesopa lôkthô. ⁴ Aêñ ba ôpatu ba hasopa balabuñ ek imbitak thêthôn, êñ ma hatôm hadabêñ yanida kisi hêk Kilisi anêñ wapôm. Lôk hêv yanida vê hêk

* 4:22: Stt 16:15; 21:2 * 4:23: Lom 9:7-9 * 4:26: Hib 12:22; ALK 21:2,10 * 4:28: Stt 15:4-5; Lom 9:7 * 4:29: Stt 21:9

Kilisi. ⁵ Ma donjom Lovak Mathen hadum ba alalô aêvhavin ba apôvin thêthôn atu ba aêv malenjin hathak ek êlêm. ⁶ *Engothe kupik mena minj engothe kupik ami ma alalô takatu ba aêvhavin Yisu Kilisi ayê nena nôm oyan. Êvhavin ma nômbên ba hik anên anôn ma lenjinhavin avômalô vi.

⁷ Sêbôk ma môlô olanvin mavi. Ma opalê intu lêk hathale môlô thô ba ôêv yak hathak abô avanôn? ⁸ Auk ênj minj halêm anên ôpatu ba halam môlô ami. ⁹ *Yis dokte iyom hatôm idum polom isinj bên. ¹⁰ *Ma donjom yahayala nena môlô ma Anyô Bên anên avômalô ba tem minj nobalon auk yan ami. Ma opalê atu ba habulin môlônim auk tem enja anên vuli.

¹¹ Aiyanj thêlô, avômalô doho eson nena yahavatho auk nenjothe kupik lonj hatôm sêbôk ba yahasopa abô balabun. Ma donjom yahavatho auk nenjothe kupik lonj, ênj ma tem minj avômalô takên nesan ya ami. Lôk yahalôk ek nenjothe kupik, ênj ma yahêv alovalanansinj atu ba avômalô êpôlik hathak vê. ¹² Ma nê takatu ba ibulin môlônim auk, ênj ma mavi ek nenjothe ininj kupik lôk nimbi thalôk vê imbinj!

¹³ *Yenan aiyanj thêlô, Wapômbên halam môlô ba hapole môlô vê hêk abô balabun anên ku. Balabun minj hayabinj môlô hathak lonjbô ami ba intu minj nodenu kapôlômim bô esak lonjbô ami. Mi. Lemimimbinj avômalô vi ba nônêm i sa. ¹⁴ *Balabun sapên anên ôdôn ma donjom iyom nena, "Lemimbinj anyô yan êtôm lemhavinj oda." *Wok Plis 19:18*

¹⁵ Môlô hatôm avunj yatap ba othan am mayaliv ba intu noyabinj am. Yakô môlôda numbulinj am.

Lovak Mathen anên lonjôndé

¹⁶ Yahananj nena nosopa Lovak Mathen ek lemvimkupik anên thethanjak minj imbi alak iminj môlô ami. ¹⁷ *Kapôlônjin bô hapôlik ek

Lovak Mathen anên auk ma Lovak Mathen hapôlik ek kapôlônjin bô anên thethanjak. Nôm ju ênj ethak ik i aleba môlô minj hatôm nundum ku mavi takatu ba môlô lemimhavinj ek nundum ami. ¹⁸ Ma donjom môlô lêk osopa Lovak Mathen anên abô ba intu minj ômô abô balabun vibinj ami.

¹⁹ *Kapôlônjin bô anên bôk lo lonj atu ba havôv avômalô ma aêntêk. Sek walilinj lôk anyô lo avi malenjin kilik ek i ma kobom mama lomaloma ²⁰ lôk êv yen hadên ngôkba lôk êbôk sininj ma ik vovak ba lenjmaninj lôk kapôlônjin kambom ba ethanj i ma lenjdanj ba idum palonj lôk enanj abô lôk vovak ek nembak i vose. ²¹ Ma malenjin kilik hathak nômkama lôk inum wainj ba molo ma êbôi ba elam kaêk mayaliv lôk idum kambom lomaloma havinj. Nôm takên bôk yahananj hadên môlô yôv, ma lêk yahananj hathak lonjbô nena avômalô takatu ba idum aênj tem minj hatôm nimbitak nêyô Wapômbên anên lonj lôklinyak kapô ami. Mi anôn.

²² Ma donjom Lovak Mathen anên bôk lo lonj atu ba hik anôn ma aêntêk. Lenjinhavinj i lôk lenjnmavi havinj i ma êmô yôhokna lôk êmô malinjaô ma êv avômalô vi sa lôk idum mavi hadên i ma êmô batôn oyan ²³ lôk etauvinj i ma ipuki lonj. Ma balabun la minj hêk kobom takêntêk ênj lonj sinj ami. ²⁴ *Ma Yisu Kilisi anên avômalô bôk ik kapôlônjin bô lôk thethanjak takatu ba habi alak haminj i vônô hathak alovalanansinj. ²⁵ Lovak Mathen lêk hayabinj alalô ba intu nasopa vanjwam. ²⁶ *Ma minj alalô nambôi lôk nambi anyô yan la ek injik vovak ma lenjdanj ami.

6

Kobom mavi anên ôdôn

¹ *Aiyanj thêlô, môlônim anyô hêvhavinj te hadum kambom, ênj ma môlô takatu ba osopa Lovak Mathen nonanj abô yaô ek nôbôv yani

* **5:6:** 1Ko 7:19; Gal 6:15 * **5:9:** 1Ko 5:6 * **5:10:** 2Ko 11:15; Gal 1:7 * **5:13:** 1Pi 2:16 * **5:14:** Lom 13:9 * **5:17:** Lom 7:15-23 * **5:19:** 1Ko 6:9-10 * **5:24:** Lom 6:6; Kol 3:5 * **5:26:** Plp 2:3 * **6:1:** Mat 18:15 * **6:2:** Lom 15:1

êmbôlêm esak lonjbô. Ma oyabinj o ek minj êmbôv o ami. ² *Nônêm avômalô takatu ba ewa malainj sa. Ênj ma hatôm hosopa Kilisi anênj balabuñ. ³ Alalô lôkthô ma njê athênj mi. Ba intu anyô te hasonj nena yani anyô lôk athênj bênj, ênj ma hasau yanida. ⁴ Anyô tomtom nêsôi ba neya ek lenjnmavi esak ininj kobom ma minj netatale anyô vi ami. ⁵ *Aênj ba mólôda tomtom noja unim vak atu ba Wapômbênj hêv hadênj o.

⁶ *Ma nunjgwik anêm nômkama mavi sam êndênj kédônjwaga takatu ba êdônj mólô hathak Wapômbênj anênj abô.

⁷ *Nôm alêla takatu ba ovatho halôk unim ku intu tem nodav. Ba intu minj nosonj nena hatôm nosau Wapômbênj esak nômla ami. Mi anônj. ⁸ Ma ôpatu ba hapaliv kapôlônjinj bô anênj vêk ma tem enja anênj anônj ma njama. Ma ôpatu ba hapaliv Lovak Mathenj anênj vêk ma tem enja anênj anônj ma lôkmala atu ba êmô êtôm wak nômbênj intu sapênj. ⁹ Alalô nandum ku lôklokwanj ma minj natak ku takênj ami ek naja anênj anônj mavi êndênj anênj waklavônj. Ba intu alalô minj kapôlônjinj egiap ek nandum mavi lomalomami. ¹⁰ Aênj ba alalô napôpêk i ek nandum kobom mavi êndênj avômalô sapênj. Ma nandum kobom ênj mathalalenj êndênj ôdônj takatu ba êvhavinj.

Abô anênj danj

¹¹ Mólô ôyê abô anênj danj êntêk ba eto bênjbênj ma yahato hathak yada yabahenj.

¹² Njê takênj êkô ek neja vovanj esak Kilisi anênj alovalanjañsinj. Ba intu eyanda mólô ek nonjgothe unim kupik ek thêlô nêmbôi esak nômkama takatu ba hamô yainj iyom. ¹³ Njê takatu ba êlôk hathak auk nenjgothe kupik, ma thêlôda minj esopa balabuñ lôkthô ami. Ma donjtom idum ek mólô nonjgothe kupik ek avômalô vi nêgê ba nênmêm athênj lôkmanjinj êndênj i.

¹⁴ Ma Yisu Kilisi hama hathak alovalanjañsinj. Ba intu hik auk pik vônô aleba yahathônj auk ênj palinj. Ma hik ya vônô aleba auk pik hathônj ya palinj aênj iyom. Aênj ba yada tem yambôya esak alalôaninj Anyô Bênj Yisu Kilisi anênj alovalanjañsinj iyom. ¹⁵ *Enjgothe kupik mena minj enjgothe kupik ami, ênj ma nôm oyanj. Nômbênj ma alalô lêk abitak avômalô lukmuk. ¹⁶ Yôhok lôk nanêm kapôlônjinj ni êndênj avômalô takatu ba esopa abô ênj, thêlô ma Wapômbênj anênj avômalô Israêl anônj.

¹⁷ *Ma yôv. Pôpô takatu ba yahawa hathak Yisu hêk yalenjvinjkupik ma hatôm. Ba intu notak nôm takênj ek minj nênmêm malainj êndênj ya esak lonjbô ami.

¹⁸ Aijan thêlô, Anyô Bênj Yisu Kilisi anênj wapôm eyabinj mólônim dahôlômim. Avanônj.

* 6:5: Lom 14:12 * 6:6: 1Ko 9:11,14 * 6:7: Lom 8:13 * 6:15: Gal 5:6; 2Ko 5:17 * 6:17: 2Ko 4:10

Kapya atu ba Pol hato hi Epesus Abô môn

Pol hato kapya êntêk hadên avômalô Epesus. Epesus ma malak lôk athên bêñ. Pol lo Silas bôk i lomalak lomalak ek enañ Wapômbên anên Abô Mavi bêñ hadên avômalô aleba êyô Epesus haviñ (Ap 18:18-21; 19:1-41). Haven yam ma Pol hi hamô Epesus hathak lonbô ba hamô hatôm sondabên lô. Vêm ma hatak Epesus ba hi ma hato kapya êntêk.

Hato ek embatho iniñ êvhaviñ lon. Ma miñ hato ek enañ iniñ kambom bêñ ami. Hadôn thêlô hathak Wapômbên anên wapôm lomalama. Ma hik êvhaviñ anên lonôndê mavi thô hadên i.

Pol hamô koladôn ma hato kapya êntêk hadên 60 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ *Ya Pol, Yisu Kilisi anên aposel hathak Wapômbên da anên lahaviñ. Yahato kapya êntêk hadên avômalô mathên anên Epesus takatu ba êvhaviñ ba esopa Yisu Kilisi. ² Alalôaniñ Kamik Wapômbên lôk Anyô Bêñ Yisu Kilisi nênmê iniñ wapôm lôk labali êndên môlô.

Wapômbên hêv nôm mavi lomama hadên alalô hathak Kilisi

³ *Alalô nambô Wapômbên, alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anên Lambô. Yani bôk hêv Lovak Mathên anên mek mavi hathak nômkama lomalama anên malak leñ yôv hadên alalô takatu ba amiñ haviñ Kilisi. ⁴ *Sêbôk atu ba miñ hapesañ pik ami denañ ma halam alalô takatu ba amô haviñ Kilisi ek nambitak mathên lôk kambom mi ênjêk yani ma. ⁵ *Ma lahaviñ alalô ba intu hathak anên lamavi lôk anên auk ma bôk habi

sêk yôv ek nambitak anên nali esak Yisu Kilisi. Hadum aên ⁶ ek avômalô nêmbô anên wapôm lôkmanñ. Yani hançasô anên wapôm êñ oyañ biñ ek alalô takatu ba amiñ haviñ Nakadun, anên biñdaluk anôn.

⁷ *Yani hawa alalô vê hathak Kilisi anên thalalen ba hale alalôaniñ kambom liliñ hathak anên wapôm anên sam valaluk. ⁸ Ma hançasô anên wapôm takatu ba hayô abôlêk siñ ba halelope hayô hamô alalô lôk hêv auk bêñ ek nayala nômkama lomalama sapên. ⁹ *Sêbôk ma yani kapô mavi ba havak auk lon kapô hathak Kilisi. Ma lêk hik anên auk êñ thô hadên alalô. ¹⁰ *Auk êñ ma auk isup nômkama takatu ba hamô pik lo leñ esak donjom ba nênmô Kilisi vibin. Nôm êñ tem imbitak êndên anên waklavôn.

¹¹ *Nômkama takatu ba Wapômbên lahabi nambitak ma lôkthô tem nambitak aên. Ma bôsêbôk ma lahabi nena tem enja yêlô nê Israêl ba habutiñ anên sêk hayô hêk yêlô. Ba intu hathak Kilisi yani hawa yêlô hatôm anên sam. ¹² Yani hadum aên ek yêlô nê môn takatu ba aêv maleniñ ek Kilisi nabam anên athên lôkmanñ. ¹³ Ma haven yam ma môlô olañô abô avanôn aên iyom. Abô êñ ma Abô Mavi atu ba nênmô môlô bulubiñ. Môlô olañô ba ôêvhaviñ, êñ ma Wapômbên habutiñ anên sêk hayô hêk môlô. Sêk êñ ma Lovak Mathên atu ba Wapômbên bôk havak abô yôv ek nênmô êlêm. ¹⁴ *Wapômbên hêv Lovak Mathên hadên alalô hatôm nôm mavi atu ba havak abô ek nênmô anên dahô, ek waklavôn êñ ma tem nênmô anên avômalô vê ênjêk kambom lomalama. Ba intu nabam anên athên lôkmanñ esak leñ.

Pol hateñ mek ek avômalô Epesus

¹⁵ Yahalañô abô takên hathak môlô ôêvhaviñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi lôklokwañ lôk lemimhaviñ

* **1:1:** Ap 18:19-21; 19:1   * **1:3:** Ep 2:6   * **1:4:** Jon 15:16   * **1:5:** Jon 1:12   * **1:7:** Ep 2:7; Kol 1:14   * **1:9:** Lom 16:25   * **1:10:** Kol 1:16,20   * **1:11:** Lom 8:28-29   * **1:14:** 2Ko 1:22

avômalô mathenj lôkthô. Aênj ba 16 yahananj yalenj mavi velevele hadênj Wapômbênj hathak môlô halôk yenanj mek. 17 *Yahatenj mek lôbôlônj ek Wapômbênj nê m anênj Lovak Mathenj êndênj môlô ek nê m auk mavi lôk injik abô lôk kup thô êndênj môlô ek noyala yani katô anônj. Yani ma alalôanij Anyô Bênj Yisu Kilisi anênj Lambô lôkmanj. 18 Ma yahatenj mek ek Wapômbênj nê m deda mavi êndôk môlô kapôlômim ek noyala nômbênj atu ba halam môlô ek nô nê m malemim esak. Nôm takênj ma wapôm lôkmanj anônj ek anênj avômalô mathenj neja embenj yam. 19 *Ma yahatenj ek môlô noyala anênj lôklokwanj anônj binj atu ba hathak hadum ku ek hê v alalô takatu ba aêvhavinj yani sa. Lôklokwanj ênj iyom intu 20 *bôk hik Kilisi linj hêk nãma hathak ba hadô yani hamô Wapômbênj banj vianônj anênj lenj. 21 *Loj ênj ma Kilisi hamô vulinj anônj ek ngôkba lôk ngôk bênj lomalomã ma aňela bênj lôk lôklokwanj sapênj ma nê lôk athênj bênj lôkthô takatu ba tem nê m ô êndênj lêk ma embenj yam imbinj. 22 *Wapômbênj hatak nômkama lôkthô hamô Kilisi anênj lôklokwanj vibinj ma hê v yani ek imbitak nômkama sapênj anênj alanj ek nê m anênj avômalô ôdônj takatu ba êvhavinj yani sa. 23 *Avômalô êvhavinj ma hatôm yanida linj kupik. Yani hamô thêlô kapô lôk nômkama sapênj kapô ba hayô abôlêk sinj.

2

Wapômbênj hê v lôkmala hadênj alalô nê nãma

1 *Sêbôk ma môlô ovalaki abô balabunj ba udum kambom lomalomã ba intu môlô kapôlômim bôk hama yôv. 2 *Bôk olanjô pik anênj auk ba osopa ngôk Sadanj anênj abô. Yani

ma anyô bênj ek ngôk takatu ba ê m ô pik vulinj. Ma lêk hadum ku havinj avômalô takatu ba ibi lenj ôndônj sinj ek nedaňô Wapômbênj anênj abô. 3 *Bôk alalô lôkthô amô hatôm thêlô ba asopa kapôlônjinj bô anênj thethanjak lôk anênj auk. Alalô lôk avômalô takatu ba evathu hamô pik ayabinj Wapômbênj anênj lamaninj iyom.

4-5 *Ba intu kambom takatu ba bôk adum ma bôk hik alalôanij kapôlônjinj vônô yôv. Ma donjom Wapômbênj anyô hê v kapô lôk lahavinj alalô bênj anônj ba hê v lôkmala hadênj alalô havinj Kilisi. Avanônj binj nena Wapômbênj hê v alalô bulubinj hathak anênj wapôm. 6 *Ma hik alalô linj havinj Kilisi ba hadô alalô amô malak lenj havinj yani. Alalô amô havinj Yisu Kilisi ba intu hadum nô m takênj aênj. 7 Yani hadum nô m mavi takênj ek alalô hathak Yisu Kilisi ek wak nômbênj atu ba tem imbitak embenj yam ma yani hatôm injik anênj wapôm anônj binj atu thô. 8 Avanônj, Wapômbênj anênj wapôm hê v môlô bulubinj hathak unim ôêvhavinj. Hê v oyanj binj ba minj udum nômlate ek owa bulubinj ênj ami. 9 *Ma minj hayê môlô unim ku ba hê v ami. Ba intu minj hatôm anyôla embam yanida ami. 10 *Mi, alalô takatu ba amô havinj Yisu Kilisi ma Wapômbênj da banj hapesanj lukmuk ek nandum ku mavi takatu ba bôk hapôpêk yôv ek nandum.

Kilisi hadum avômalô Israe l lôk avômalô loj buyanj ibitak donjom

11 Aênj ba môlô nê loj buyanj lemimimbi nena bôk ô m ô viyainj ek avômalô Israe l. Thêlô ethak elam môlô nena, “Nê minj engothe kupik ami”. Ma elam thêlôda nena, “Nê engothe kupik”. Ku ênj ma ku baheninj iyom. 12 *Môlô bôk ô m ô daimbô ek Kilisi ma môlô minj Wapômbênj anênj avômalô hatôm Israe l ami. Ma

* 1:17: Kol 1:9 * 1:19: Kol 1:11 * 1:20: Sng 110:1; 2Ko 13:4; Kol 2:12 * 1:21: Kol 1:16; 2:10
 * 1:22: Sng 8:6 * 1:23: Lom 12:5; Ep 4:10,15; Kol 1:18 * 2:1: Kol 1:21; 2:13 * 2:2: Kol 3:7;
 Tit 3:3 * 2:3: Kol 3:6 * 2:4-5: Lom 6:11-13 * 2:6: Kol 2:12 * 2:9: 1Ko 1:29-31; 2Ti 1:9
 * 2:10: Tit 2:14 * 2:12: Lom 9:4; Kol 1:21

tabô takatu ba Wapômbêḅ bôk havak haviḅ Israeḅ ma miḅ hathak môlô ami. Ma môlô miḅ ôêv malemim ek nôḅ mavi la ami lôk ôḅô pik oyaḅ ma Wapômbêḅ mi. ¹³ *Sêbôk ma môlô ôḅô daimbô ek Wapômbêḅ, ma doḅtom lêk ôḅô haviḅ Yisu Kilisi ba intu Wapômbêḅ hawa môlô halêm bidonḅ oyaḅ ek yani hathak Kilisi anêḅ thalalenḅ.

¹⁴ *Kilisi da ma alalôaniḅ yôhok ba hadum ek yêlô Israeḅ lôk môlô avômalô loḅ buyaḅ nambitak ôdônḅ doḅtom. Sêbôk ma alalô apôlik hathak i ba hatôm badêḅ hayaḅ thêlô lôk alalô kisi, ma doḅtom lêk Kilisi hamô badêḅ êḅ lu. ¹⁵ *Badêḅ êḅ ma Israeḅ iniḅ abô balabuḅ lomaloma. Ma Kilisi hama ba hapole abô takêḅ vê ek indum ôdônḅ ju êḅ nimbatak ôdônḅ lukmuk doḅtom nêḅmô yani kapô. Hadum aêḅ ba intu yôhok habitak. ¹⁶ *Ma ôdônḅ ju êḅ ma yani hakapo i hathak doḅtom ek nimbatak kupik doḅtom hathak ik yani vônô hathak a ek indum yôhok imbiḅ ôdônḅ lukmuk êḅ ma Wapômbêḅ. Aêḅ ba intu Yisu hik alalôaniḅ apôlik êḅ vônô hathak a. ¹⁷ *Yani halêm ba hanaḅ abô yôhok hadêḅ môlô takatu ba ôḅô daimbô lôk yêlô takatu ba amô bidonḅ. ¹⁸ Aêḅ ba hathak Kilisi anêḅ ku ma Lovak Mathenḅ doḅtom iyom hapesaḅ loḅônḅdê ek môlô lôk yêlô ana bidonḅ ek Kamikbêḅ.

Alalô ma Anyô Bêḅ anêḅ unyak mathenḅ

¹⁹ *Aêḅ ba sêbôk ma môlô ôḅô avômalô takatu ba etak iniḅ loḅ ba i buyaḅ ma pik mi. Ma doḅtom lêk môlô ma Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak anêḅ avômalô haviḅ avômalô mathenḅ sapêḅ. Ma môlô ôḅô Wapômbêḅ anêḅ unyak lo loḅ. ²⁰ *Alalô ḅê aêv haviḅ hatôm unyak atu ba Wapômbêḅ halav. Aposel

lo plopet êḅôḅ unyak êḅ anêḅ bum ma Yisu Kilisi da ma hatôm landiḅ. ²¹ *Anyô Bêḅ Kilisi hagêgê unyak êḅ lôkthô loḅ ba hadum ba halumbak bêḅ ba habitak unyak mathenḅ ek yanida. ²² *Ma Kilisi halav unyak êḅ hathak môlô avômalô loḅ buyaḅ haviḅ. Halav môlô hathak doḅtom haviḅ anêḅ avômalô lôkthô hatôm unyak mathenḅ ek Wapômbêḅ êḅô esak anêḅ Lovak Mathenḅ.

3

Pol hik Wapômbêḅ anêḅ auk loḅ kapô thô hadêḅ ḅê loḅ buyaḅ

¹ *Wapômbêḅ hadum nôḅ mavi takêḅ ba intu ya Pol yahathak yahalek yavenḅdônḅ lêlô hadêḅ Kamikbêḅ. Ma yahamô koladônḅ ek malê nena yahadum Yisu Kilisi anêḅ ku ek yahêv môlô ḅê loḅ buyaḅ sa. ² *Môlô bôk olaḅô yôv nena Wapômbêḅ hêv anêḅ wapôm hadêḅ ya ba hêv ku yanêm môlô sa. ³ *Ma hik anêḅ auk loḅ kapô êḅ thô hadêḅ ya hatôm atu ba bôk yahato abô dokte hathak yôv hêk kapya êntêk. ⁴ Osam abô êḅ, ma tem noyala yenaḅ auk esak auk loḅ kapô takatu ba hathak Kilisi. ⁵ Wapômbêḅ miḅ bôk hik auk loḅ kapô takêḅ thô hadêḅ avômalô bôsêbôk ami. Ma doḅtom lêk Wapômbêḅ hik nôḅ takêḅ thô hadêḅ anêḅ plopet lôk aposel mathenḅ hathak Lovak Mathenḅ. ⁶ *Ma auk loḅ kapô êḅ ma aêntêk. Hathak Abô Mavi ma môlô avômalô loḅ buyaḅ takatu ba ôḅô haviḅ Yisu Kilisi ma tem Wapômbêḅ imbi sam doḅtom êndêḅ môlô êḅôḅ sam atu ba habi hadêḅ yêlô avômalô Israeḅ. Ma môlô lêk ubitak kupik doḅtom haviḅ yêlô Israeḅ. Ma môlô lôk yêlô Israeḅ tem naja nôḅ takatu ba Wapômbêḅ bôk havak abô hathak imbiḅ i.

⁷ *Hathak anêḅ lôklokwaḅ ma Wapômbêḅ hêv anêḅ wapôm hadêḅ ya

* **2:13:** Kol 1:20 * **2:14:** 1Ko 12:13 * **2:15:** Kol 2:14 * **2:16:** Sek 9:10; Kol 1:20,22 * **2:17:** Ais 57:19 * **2:19:** Ep 3:6 * **2:20:** 1Ko 3:11 * **2:21:** 1Ko 3:16 * **2:22:** 1Pi 2:5 * **3:1:** Plp 1:7,13 * **3:2:** Kol 1:25 * **3:3:** Ep 1:9-10; Kol 1:26 * **3:6:** Ep 2:13,16-19 * **3:7:** Kol 1:25 * **3:8:** 1Ko 15:9-10

ek yambitak Abô Mavi êḡ anêḡ anyô ku. ⁸ *Ya ma yaôna lôk ek Wapômbêḡ anêḡ avômalô mathêḡ lôkthô, ma doḡtom hêv anêḡ wapôm hadêḡ ya ek yanaḡ anêḡ Abô Mavi esak Kilisi anêḡ nômkama kêkêlô êndêḡ môlô ḡê loḡ buyaḡ. Nômkama takêḡ halôk ba hi bomaḡ ba miḡ hatôm anyôla eyala anêḡ ôdôḡ ami. ⁹ Ma yani hêv ya ek yaḡḡik auk loḡ kapô êḡ thô êlêm yaḡḡ ek avômalô sapêḡ nêḡê. Wapômbêḡ atu ba hapesaḡ pik lo leḡ bôk havuḡ auk loḡ kapô êḡ hadêḡ môḡ anôḡ aleba lêk ma hik thô. ¹⁰ Yani hadum aêḡ ek ḡḡôk bêḡ ma aḡela lôk athêḡ anêḡ leḡ sapêḡ nêḡê nena yani lêk hakapo avômalô loḡ buyaḡ lôk Israeḡ ba ibitak avômalô êvhaviḡ doḡtom. Ek batu neyala anêḡ auk kêkêlô lôkmaḡḡiḡ takêḡ. ¹¹ Wapômbêḡ hadum aêḡ ek hasopa anêḡ auk atu ba bôk lahabi hadêḡ môḡ anôḡ. Ma hathak alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi ma nôḡm takêḡ lêk hik anôḡ.

¹² *Alalô aêvhaviḡ Kilisi ba amô haviḡ yani ba intu miḡ akô ek ana bidonḡ ek Wapômbêḡ ami. Mi, ayala avanôḡ biḡ nena yani lamavi ek alalô. ¹³ Aêḡ ba môlô miḡ kapôlômim malaiḡ esak vovaḡ takatu ba yahawa hathak môlô ami. Mi, môlô ma nômbêḡ hêk Wapômbêḡ ma ba intu yahawa vovaḡ takêḡ.

Pol hateḡ mek

¹⁴ Yalenḡhabi nôḡm takatu ba Wapômbêḡ hadum ba yahathak yahalek yaveḡdôḡ lêlô hadêḡ Kamikbêḡ. ¹⁵ Yani bôk hapesaḡ avômalô pik lo leḡ ba hêv athêḡ hadêḡ thêlô lôkthô. ¹⁶ Yahateḡ mek ek nômkama lôkthô anêḡ alaḡ lôkmaḡḡiḡ nena nêḡ Lovak Mathêḡ êndôk môlô kapôlômim ek embatho môlô loḡ esak yanida anêḡ lôklokwaḡ bêḡ ¹⁷ *ek Kilisi enja loḡ êḡmô môlô kapôlômim esak unim ôêvhaviḡ. Ma yahateḡ mek nena Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ

ma indum ba numiḡ lôklokwaḡ êtôm a anêḡ ḡgalôk halôk pik ba havalonḡ loḡ ¹⁸ ek môlô lôk ḡê mathêḡ lôkthô hatôm noyala nena Kilisi anêḡ la-haviḡ ma bêḡ anôḡ ba anêḡ daim hathak bomaḡ ma halôk bomaḡ ba hi ma anêḡ vova ma hi ba hi iyom. ¹⁹ Kilisi anêḡ lahaviḡ ma hi bomaḡ ba miḡ hatôm anyôla eyala anêḡ daḡ ami. Ma doḡtom yahateḡ mek ek Wapômbêḡ injik lahaviḡ êḡ thô êndêḡ môlô ek anêḡ nômkama mavi lôkthô atu ba hamô yanida kapô ma êmbôlô môlô kapôlômim siḡ.

²⁰ Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ hathak hadum ku hamô alalô kapôlôḡiḡ. Ma hathak lôklokwaḡ êḡ ma yani hatôm indum nômkama takatu ba alalô anaḡ lo leḡḡiḡhabi hathak. Ma malêla takatu ba alalô miḡ hatôm leḡḡiḡimbi ami ma yani hatôm indum nôḡm takêḡ imbiḡ. ²¹ Aêḡ ba alalô takatu ba aêvhaviḡ nabam Wapômbêḡ lôkmaḡḡiḡ esak Yisu Kilisi anêḡ athêḡ ni ba ni êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

4

Avômalô êvhaviḡ ma Kilisi anêḡ liḡkupik

¹ *Aêḡ ba ya Pol, ôpatu ba hamô koladôḡ hathak Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ, yahasonḡ môlô lokwaḡ ek nôḡmô êtôm atu ba Wapômbêḡ halam môlô ek nôḡmô aêḡ. ² *Ba intu notauviḡ am anôḡ biḡ ma nôḡmô labalina imbiḡ avômalô. Nôḡmô malinḡyaô ma malaiḡ takatu ba môlôviyaḡ êv hadêḡ môlô ma noja lôk lemimmavi iyom esak unim lemimhaviḡ. ³ *Lovak Mathêḡ hatak kapôlôḡiḡ doḡtom halôk alalô ba nubuvi am esak yak nôḡmô yôhok êḡ. ⁴ Kilisi anêḡ liḡkupik ma doḡtom, ma Lovak Mathêḡ ma doḡtom aêḡ iyom. Ma Wapômbêḡ halam alalô sapêḡ ek nanêḡ maleḡ ek nôḡm doḡtom iyom. ⁵ Ma Anyô Bêḡ ma doḡtom, ma êvhaviḡ ma doḡtom aêḡ iyom, ma ithik ḡaḡ ma doḡtom aêḡ

* **3:12:** Jon 14:6; Lom 5:2 * **3:17:** Jon 14:23; Kol 1:23; 2:7 * **4:1:** Kol 1:10 * **4:2:** Kol 3:12-13

* **4:3:** Kol 3:14-15 * **4:6:** 1Ko 12:6

haviņ. ⁶ *Ma Wapômbêņ donjom ma Kamikbêņ donjom aêņ iyom. Yani habibôm hayô hêk alalô lôkthô vov ma hadum ku hathak alalô lôkthô ma hamô alalô lôkthô kapôlôņiņ.

⁷ *Ma Kilisi habi anêņ wapôm sam hadêņ alalô tomtom hatôm yanida anêņ lahaviņ. ⁸ Hatôm Wapômbêņ anêņ kapyâ bôk hanaņ nena, “Yani hamô anêņ ñê vovak lu,

ma halom i hatôm ñê ku koladôn ba ethak vuliņ ba i,

ma hik anêņ wapôm sam hadêņ anêņ avômalô.” *Kapyâ Yen*

68:18

⁹ *Ma abô atu ba enaņ nena, “ethak vuliņ ba i” hik thô nena yani bôk halôk ba halêm pik. ¹⁰ Ma ôpatu ba halôk ba halêm, yanida intu hathak ba hi leņ lôkthô anêņ vuliņ ek êmbôlô nômkama sapêņ ba êyô siņ. ¹¹ *Ma yanida intu habi anêņ wapôm sam ba doho ibitak aposel, ma doho plopet, ma doho ñê enaņ Abô Mavi hadêņ ñê daluk, ma doho ñasakiņ, ma doho kêdônwaga êdôn avômalô hathak Wapômbêņ anêņ abô. ¹² Yani habi anêņ wapôm sam hadêņ avômalô takêņ ek nêpôpêk Wapômbêņ anêņ avômalô mathen sapêņ ek nindum ku nênenêm avômalô sa ek embatho Kilisi anêņ liņkupik loņ ek imbitak lôklokwaņ. ¹³ *Ku takêņ lôkthô tem ni ba ni endeba alalôaniņ aêvhaviņ lôk auk esak Wapômbêņ Nakaduņ imbitak bêņ lôk indum ek alalô sapêņ nambitak kapôlôņiņ donjom. Êņ ma tem alalô nambitak êtôm anyô talaņ te atu ba halumbak ba anêņ daim êtôm Kilisi da.

¹⁴ Êņ ma tem miņ namô êtôm avômena esak loņbô ami. Ma ñê takatu ba êdôn abôyaņ lôk êbôlêm loņôndê ek nesau alalô ek nimbuliņ alalôaniņ aêvhaviņ ma tem miņ hatôm nêyôkwiņ alalôaniņ aêvhaviņ ni ba êlêm êtôm lovak hayuv baselak vuak lôk ñgwêk hik ami. ¹⁵ *Mi, alalô

leņiņimbiņ avômalô ba nanaņ abô avanôn iyom êndêņ i. Adum aêņ ma tem nandumbak ba nambitak êtôm Kilisi da. Yani ma avômalô êvhaviņ sapêņ iniņ wakadôk. ¹⁶ Yani havalon leņviņkupik lôbôlôbô sapêņ ba hagêgê loņ hathak donjom. Bu tomtom da idum iniņ ku ba idum leņviņkupik takêņ halumbak bêņ lôk lôklokwaņ ma leņiņhaviņ i.

Nosopa loņôndê lukmuk

¹⁷ *Aêņ ba yenaņ abô te hêk ek yanaņ imbiņ môlô. Ma yahanaņ hathak Anyô Bêņ anêņ athêņ nena miņ nômo êtôm ñê daluk ethak êmo aêņ esak loņbô ami. Mi, iniņ auk ma nômo oyaņ. ¹⁸ Lôk iniņ eyala nômkama ma hatôm êmo momaņiniņ bêņ kapô denaņ. Thêlôniņ auk ma thekthek lôk iniņ auk mavi mi ba intu êmo daimbô ek Wapômbêņ anêņ lôkmala. ¹⁹ Thêlô kapôlôņiņ halôk biņ hathak kambom ba intu êv i vidoņ ek nesopa iniņ thethaņak ma miņ mama ami. Lôk maleņiņkilik ek nindum nômo loņgôlôn lomaloma ni ba ni.

²⁰ Ma donjom sêbôk atu ba ôêvhaviņ Kilisi ma êdôn môlô hathak loņôndê yaņda. ²¹ Ma olaņô abô hathak yani ba ôêvhaviņ yani ma êdôn môlô hathak abô avanôn takatu ba hêk Yisu kapô. ²² *Ba êdôn aêntêk. Kapôlômim bô hathak havôn môlô ek osopa thethaņak lomaloma takatu ba hasau môlô ek imbuliņ môlô. Ba intu notak kapôlômim bô takatu ba osopa ²³ *ek Wapômbêņ indum môlônim auk imbitak lukmuk anôn. ²⁴ *Ma noja kapôlômim lukmuk takatu ba Wapômbêņ hapesaņ ek numbitak êtôm yanida esak anêņ mathen lôk thêthôn anôn.

²⁵ *Aêņ ba notak abôyaņ. Alalô tomtom bôk abitak hatôm leņviņkupik donjom yôv ba intu nonaņ abô avanôn imbiņam. ²⁶ *Môlô lemimmaniņ ma noyabiņ am ek miņ

* **4:7:** Lom 12:3,6 * **4:9:** Jon 3:13 * **4:11:** 1Ko 12:28 * **4:13:** Kol 1:28 * **4:15:** Kol 1:18; 2:19 * **4:17:** Lom 1:21; 1Pi 1:14 * **4:22:** Lom 8:13; Kol 3:9 * **4:23:** Lom 12:2 * **4:24:** Stt 1:26; Kol 3:10 * **4:25:** Sek 8:16; Kol 3:8-9 * **4:26:** Sng 4:4; Jem 1:19-20

nundum kambom ami. Wak hamin denan ma nopesan unim lemmanin ên ma min noyabin endeba wak êndok jalom ami ²⁷ ek batu min node lon ek Sadañ imbitak êyô ba êlêm ami.

²⁸ Mólô te anyô vani ma etak anên vani. Ma indum ku mavi esak ban ek êpôm nôm. Ên ma yani hatôm nêm avômalô vi atu ba nômkama mi sa.

²⁹ *Oyabin vembôlêk esak abô kambom. Onan abô mavi iyom ek embatho mólôviyan lon ek nêm i sa lók nêm Wapômbên anên wapôm êndên avômalô takatu ba elanô.

³⁰ *Min undum Wapômbên anên Lovak Mathen kapô malain ami. Lemimimbi nena Lovak Mathen ma Wapômbên anên sêk atu ba bók habitin haviñ o endeba yani enja o lók avômalô takatu ba hêv i vuli hêk kambom anên ku êndên waklavôn pik lo leñ anên dan.

³¹ *Mólô notak kobom omô lókthanjo lók lemimmanin kethen lók lemimjanja ba olam kaék lóklala ma othan anyô vi hathak abô kambom. Avanôn bin, notak kapôlômim kambom lomaloma takatu ba lemimhabi hathak anyô yan. ³² *Ma min nundum aên ami. Mi, nundum mavi êndên mólôviyan lók nônêm kapôlômim êndên i. Ma otak kapôlôm ek ôpatu ba hadum kambom hadên o êtôm Wapômbên bók hatak kapô hathak mólônim kambom hathak Kilisi anên athên.

5

Nômô êtôm deda anên avômena

¹ *Mólô ma Wapômbên anên avômena ba lahavin mólô bên anôn ba intu nosopa vanḡwam. ² *Ma nômô lók lemimimbin avômalô vi êtôm Kilisi bók lahavin alalô ba hêv ida ek hêv alalô sa. Yani hêv anên lókmala hadên Wapômbên hatôm da atu ba ôv vasiñ mavi anôn.

³ Mólô nômô daimbô ek sek walilin lók kobom lelaik lomaloma ma notak malemimkilik. Mólô ma Wapômbên anên avômalô mathen ba kobom takên ma min mavi ek mólô ami. ⁴ Ma min nonan abô kambom mena abô lokban lók abô sop esak nôm mama ami. Abô takên ma kambom ek mólô ba notak ma nonan lemimmavi iyom êndên Wapômbên. ⁵ *Odanô, abô avanôn ma aéntêk. Wapômbên tem min enja nê takatu ba ethak idum sek walilin lók idum kobom lelaik lomaloma ma maleñin kilik thô ami. Maleñin kilik ma hatôm êv yen hadên ngók. Nê takên tem min nômô Wapômbên lo Kilisi inin lon lóklinyak kapô ami. ⁶ *Wapômbên anên lamanin hathak hapôm nê leñondôn kôtôn takatu ba idum nôm takên. Ba intu oyabin o ek anyôla min esau o esak abô oyan oyan ami. ⁷ Aên ba oyabin o ek min omben imbin i ami.

⁸ *Sêbók ma mólô hatôm momanin, ma dontom lêk ma Anyô Bên hadum ba mólô hatôm deda. Ba intu nômô êtôm deda anên avômena. ⁹ Deda anên anôn ma aéntêk. Alalô nandum mavi lomaloma ba nasopa lonondê thêthôn ma nabalon nôm avanôn lon ¹⁰ lók nambôlêm malêla takatu ba Anyô Bên lamavi hathak. ¹¹ Ma avômalô takatu ba idum momanin anên ku, ma min undum ku ên dokte imbin i ami. Ku ên ma anên anôn mi ba min undum ami. Mi, nuḡwik kambom ên thô ni yain ek avômalô lókthô nêgê. ¹² Nôm mama bên ek nenan abô esak nê leñondôn kôtôn inin kambom takatu ba idum hamô lon kapô. ¹³ *Ma dontom deda habi hayô hêk nôm takên, ên ma hik thô nena nôm takên ma kambom anôn ¹⁴ *ek malê nena deda habi hayô hêk ma nômkama sapên habitak yain. Ba intu nôm takên tem imbitak deda

* **4:29:** Kol 4:6   * **4:30:** Ais 63:10; Ep 1:13-14; 1Te 5:19   * **4:31:** Kol 3:8   * **4:32:** Mat 6:14; 18:22-35; Kol 3:12-13   * **5:1:** Mat 5:48   * **5:2:** Kis 29:18; Hib 10:10   * **5:5:** 1Ko 6:9-10; Kol 3:5   * **5:6:** Lom 1:18; Kol 2:4,8   * **5:8:** Jon 12:36; Ep 2:13; Kol 1:13; 1Pi 2:9   * **5:13:** Jon 3:20-21
* **5:14:** Ais 26:19; Lom 13:11

imbiņ hatôm abô atu ba hanaņ nena,
 “Môlô takatu ba ôêk sôm,
 numbiyô ênjêk ŋama.
 Ma Kilisi tem imbi êyôņgêk môlô êtôm
 deda.”

15 *Aêņ ba noyabiņ am ek nômô
 êtôm ŋê lôkawk ma miņ êtôm ŋê auk
 mi ami. 16 Kambom lomalo ma lêk
 habitak lôklokwaņ ba intu nobatho
 am loņ lôklokwaņ esak mavi loma-
 loma. Yakô wakma êņ ni oyaņ. 17 Ba
 intu numiņ lôklokwaņ ek nôpôm Anyô
 Bêņ anêņ lahaviņ. Ma miņ nômô êtôm
 ŋê auk thôņôthôņ ami. 18 *Lôk miņ
 nondo molo esak waiņ atu ba tem
 imbuliņ môlô ami. Mi, notak Lovak
 Mathen ek êmô môlô kapôlômim siņ.
 19 *Êņ ma tem nônem yeņ imbiņam
 wak nômbêņ intu, yeņ takatu ba hêk
 kapyia yeņ lôk eban Wapômbêņ anêņ
 athêņ ma yeņ atu ba mathen. Nônem
 yeņ takêņ lôk kapôlômim ni êndêņ
 Anyô Bêņ. 20 *Wak nômbêņ intu sapêņ
 ma nônem lemimmavi êndêņ Kamik
 Wapômbêņ esak nômkama sapêņ esak
 alalôaniņ Anyô Bêņ Yisu Kilisi anêņ
 athêņ.

Anyô lo avi ewa i iniņ abô

21 *Môlô othak ôyê Kilisi anêņ athêņ
 nena mathen ba intu nômô môlôviyaņ
 vibiņ.

22 *Môlô avi takatu ba bôk owa
 anyô yôv ma nômô vônimi vibiņ êtôm
 atu ba ômô Anyô Bêņ vibiņ 23 *ek malê
 nena yamalô hamô vuliņ ek yanavi
 hatôm atu ba Kilisi hamô vuliņ ek
 avômalô êvhaviņ lôkthô. Kilisi ma
 avômalô ôdôņ êvhaviņ iniņ wakadôk
 ma avômalô ôdôņ êvhaviņ ma Kilisi
 anêņ liņkupik. Yanida intu hêv i bulu-
 biņ. 24 Avômalô êvhaviņ ethak êmô Kil-
 isi vibiņ ma aêņ iyom ma yanavi êmô
 yamalô vibiņ esak nômkama lôkthô.

25 *Ma môlô anyô, lemimimbiņ
 vônimi êtôm Kilisi lahaviņ avômalô
 ôdôņ êvhaviņ ba hêv anêņ lôkmala

ek hêv i sa. 26 *Yani hadum aêņ
 ek êmbôkwiņ anêņ avômalô ôdôņ
 êvhaviņ iniņ kambom esak ŋaņ lôk
 abô avanôņ ek nimbitak mathen.

27 *Yani hadum aêņ ek avômalô ôdôņ
 êvhaviņ nimbitak êtôm avi muk te atu
 ba palumbak mavi lôk liņsiņ mavi ma
 lelaik lo pôpô mi ma êmô mathen ma
 kambom mi. Êņ ma Kilisi tem endom
 avi êņ êndêņ yanida. 28 Aêņ iyom môlô
 anyô lemimbiņ vônimi êtôm atu ba
 lemimhaviņ lemvimkupik. Ôpatu ba
 lahaviņ yanavi ma hatôm lahaviņ
 yanida. 29 Anyô late miņ hapôlik
 hathak yanida liņkupik ami. Mi anôņ,
 havakôņ ba hayabiņ mavi hatôm
 Kilisi hadum hadêņ avômalô êvhaviņ
 30 ek malê nena alalô tomtom ma
 hatôm anêņ liņkupik anêņ lôbôlôbô.

31 *Hatôm Wapômbêņ anêņ kapyia
 hanaņ nena,

“Anyô tem etak lambô lo talêbô ma
 esak doņtom imbiņ yanavi
 ek thai nimbitak êtôm kupik
 doņtom iyom.” *Môņ Anôņ 2:24*

32 *Abô êņ ma abô lôk kup anôņ biņ.
 Ma doņtom yahayala nena hanaņ
 hathak Kilisi lôk avômalô êvhaviņ.
 33 Ba intu môlô anyô tomtom lemim-
 biņ vônimi êtôm oda lemhaviņ oda.
 Ma môlô avi nônem athêņ bêņ êndêņ
 vônimi.

6

Avômena lôk lami iniņ abô

1 *Avômena, môlô ma Anyô Bêņ
 anêņ ba intu nosopa lemami lo
 lemtami iniņ abô. Êņ ma mavi.

2 *Wapômbêņ anêņ tabô balabuņ
 laumiņ takatu bute hanaņ nena,
 “Nodovak lemami lo lemtami.” Abô
 balabuņ êntêk êņ ma balabuņ môņ
 atu ba Wapômbêņ habutiņ abô
 hathak ba hanaņ, 3 “Udum aêņ ma
 tem nômô mavi êmô pik sawa daim.”

* 5:15: Kol 4:5 * 5:18: Luk 21:34 * 5:19: Kol 3:16 * 5:20: Kol 3:17 * 5:21: 1Pi 5:5

* 5:22: Kol 3:18; 1Pi 3:1 * 5:23: 1Ko 11:3; Ep 1:22 * 5:25: Kol 3:19; 1Pi 3:7 * 5:26: Tit 3:5

* 5:27: 2Ko 11:2; Kol 1:22 * 5:31: Mat 19:5 * 5:32: ALK 19:7 * 6:1: Kol 3:20 * 6:2: Lo

5:16 * 6:4: Sng 78:4; Snd 22:6; Kol 3:21

4 *Ma yahanaj hadêj mólô avômena iniñ lami nena noyabin nalumi mavi lôk noto i ma nôndôn i êtôm Anyô Bêj anêj lahaviñ. Ma miñ nondela iniñ auk ba nundum i leniññaña ami.

Alañsi lôk iniñ nê ku iniñ abô

5 *Mólô nê takatu ba unim alañ êmô* nosopa unim alañ takatu ba êmô pik iniñ abô. Nônêm athêj bêj êndêj i ma nômô thêlô vibin. Nundum aêj lôk kapôlômim êtôm udum Kilisi da anêj ku. 6 Ma miñ nundum unim alañ anêj ku mavi êndêj wak takatu ba êmô haviñ mólô iyom ami. Mi, nundum unim ku mavi wak nômbêj intu sapêj, êndêj wakma atu ba êmô mena miñ êmô ami. Wapômbêj lahaviñ nundum ku êj lôk kapôlômim êtôm udum Kilisi mólônim alañ anêj ku. 7 Nundum unim ku lôk lemimimbin êtôm udum Anyô Bêj anêj ku ma miñ anyô iniñ ku ami. 8 *Lemimimbi nena Anyô Bêj tem nêm vuli êndêj avômalô tomtom esak iniñ ku mavi takatu ba idum, nê êmô alañsi vibin lôk nê takatu ba idum ida iniñ ku haviñ.

9 *Ma mólô alañ takatu ba oyabin unim nê ku, noyabin i mavi. Miñ onañ abô takatu ba indum thêlô nêkô ami. Lemimimbi nena mólô lôk thêlô unim Alañ ma doñtom iyom hamô malak leñ. Yani tem indum abô ma miñ hathak lahabi avômalô iniñ athêj lôk ku ami. Mi, hathak hadum kobom doñtom hadêj avômalô lôkthô ba intu noyabin am.

Noba Wapômbêj anêj nômkama vovak

10 Êntêk ma yenañ abô anêj dañ ba nodañô katô. Numiñ lôklokwañ esak Anyô Bêj anêj lôkliñyak bêj.

* 6:5: Kol 3:22-23; Tit 2:9-10; 1Pi 2:18 * 6:5: Nê takatu ba iniñ alañ êmô ma anêj ôdôn aêntêk. Gavman anêj abô majañ hanañ nena thêlô miñ hatôm netak iniñ ku lôk alañsi ami. Doho ma bôk ik vovak ba êv yak ba nê lovak hathak vovak ewa i hatôm iniñ nê ku. Ma doho ma êv vuli. Ma doho miñ êwê iniñ viyañ ami. Ma doho ma lami ma iniñ alañsi êmô ba intu nali ibitak aêj. * 6:8: 2Ko 5:10; Kol 3:24-25 * 6:9: Lom 2:11; Kol 4:1 * 6:11: Lom 13:12; 2Ko 10:4 * 6:12: 1Pi 5:8-9 * 6:14: Ais 11:5; 59:17; 1Te 5:8 * 6:15: Lom 10:15 * 6:17: Hib 4:12 * 6:18: Luk 18:1; Kol 4:2; 1Te 5:17 * 6:19: Kol 4:3-4; 2Te 3:1 * 6:20: 2Ko 5:20; Plm 9

11 *Sadañ anêj auk loñ kapô hadum ek esau mólô ba intu noba Wapômbêj anêj nômkama vovak sapêj êndôk am ma numbiyô numiñ ek unñwik vovak.

12 *Alalô ik vovak hadêj ngôkba lôk ngôk lôk athêj ma ngôk takatu ba eyabin pik anêj momañiniñ lôk ngôk bomañ takatu ba êmô leñ. Ma miñ alalô ik vovak hadêj nê pik ami.

13 Aêj ba noba Wapômbêj anêj nômkama vovak sapêj ek waklavôn kambom êj hayô, ma tem numiñ lôklokwañ ba unñwik vovak mavi endeba anêj dañ ma tem numiñ denañ. 14 *Numiñ lôklokwañ ba nobaloñ abô avanôn loñ êtôm bokñgôp vovak atu ba ovak hayô hêk lemimmalim. Ma nobañiñ kobom thêthôn êtôm moko bôbôñiñ. 15 *Ma nôpôpêk am ek nonañ Wapômbêj anêj Abô Mavi takatu ba hêv labali. Udum aêj, ma hatôm uik vemimkapô bokñgôp ek vovak. 16 Lôk nobaloñ unim ôêvhaviñ loñ êtôm moko ek unñwik ngôk kambom atu anêj kôm lôk atum sapêj vôkê. 17 *Ma noja bulubiñ atu ba Wapômbêj hêv hadêj mólô êtôm kuluñ thekthek. Lôk noja Lovak Mathen anêj bin vovak, êj ma Wapômbêj anêj Abô. 18 *Ma noten mek ek nômkama lôkthô êtôm wak sapêj esak Lovak Mathen anêj lôklokwañ ba nonañ injik yani liñ ek nêm mólô sa. Lôk nômô lêlê ma noten mek lôk lemimvidon ek avômalô mathen lôkthô.

19 *Ma noten mek ek ya imbin ek Wapômbêj nêm abô êndêj ya ek yangik Abô Mavi anêj auk loñ kapô thô ma miñ yakô ami. 20 *Lêk ma yahamô koladôn hathak yahawa Wapômbêj anêj abôlêk ba yahanaj Abô Mavi êj. Aêj ba noten mek ek

yandum yenaŋ ku dedaun mavi ba
yanaŋ abô êŋ bêŋ ma miŋ yakô ami.

Abô anêŋ daŋ lôk mek

²¹ *Tikikus tem enaŋ êndêŋ môle
esak malêla takatu ba hapôm ya ek
noyala nena yahamô aisê. Yani ma
aiyaŋ anôŋ te ba hadum Anyô Bêŋ
anêŋ ku dedaun mavi. ²² Ma yahêv
yani ba hathôk ek ênjê môle ba enaŋ
esak malêla takatu ba hapôm yêlô ek
indum môle lemimmavi.

²³ Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lo
Anyô Bêŋ Yisu Kilisi nênem yôhok
êndêŋ môle yenaŋ aiyaŋ sapêŋ ma
nindum ek môle lemimibiŋ am
lôk unim ôêvhaviŋ imbitak lôklokwaŋ.

²⁴ Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô im-
biŋ môle lôk avômalô nômbêŋ atu ba
lemimhaviŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu
Kilisi êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

---

* **6:21:** Ap 20:4; Kol 4:7-8; 2Ti 4:12

Kapya atu ba Pol hatô hi Pilipai Abô môñ

Pol bôk hanañ Wapômbên anên Abô Mavi hadên avômalô Pilipai (Ap 16:11-40). Ba intu ethak êv yani sa ek indum anên ku enañ Wapômbên anên abô bên emben loñ luvuluvu. Ma haven yam ma Pol hamô koladôn anên Lom. Ma avômalô êvhavin anên Pilipai elanô nena yani hamô koladôn ma êv yani sa hathak loñbô. Ba intu Pol hatô kapya êntêk ek hanañ anên lamavi bên hadên i. Lôk hanañ hathak lêk yani aisê lôk hanañ ek embatho iniñ êvhavin loñ ek nimiñ lôklokwan. Yani hanañ havin ek thêlô nesopa Yisu vangwam lôk nebalon auk donjom. Ma hanañ nena Timoti lo Eaploditus ma nê mavi luvi. Ma hanañ lôklokwan ek thêlô neyabin i esak kêdônwaga abôyan.

Pilipai ma malak lôk athên bên ba hamô plovins Masedonia kapô.

Hato kapya êntêk hadên 61 AD la.

1 *Pol lo Timoti, yai ma Yisu Kilisi anên nê ku ba ato kapya êntêk hadên avômalô mathen takatu ba êvhavin Yisu Kilisi anên Pilipai lôk nê takatu ba eyabin i lôk nê takatu ba idum ku êv avômalô êvhavin sa. 2 Alalôaniñ Kamik Wapômbên lôk Anyô Bên Yisu Kilisi iniñ wapôm lôk labali êmô imbin môlô.

Pol hêv lamavi hadên Wapômbên

3 Wak nômbên intu ma yalenhabi môlô ba yahanañ yalenmavi hadên Wapômbên hathak môlô. 4-5 Sêbôk ba môlônim ôêvhavin hadên môñ aleba lêk, ma môlô ovatho ya loñ hathak ku yanañ Abô Mavi bên ba intu yalenmavi ba yahaten mek hathak môlô wak nômbên intu sapên. 6 *Ma yahayala nena sêbôk ma Wapômbên hadum anên ku mavi ba hatak halôk

môlô kapôlômim ma tem indum ku êñ endeba êyô Yisu Kilisi anên waklavôn ma tem injik ku êñ anên dan sin. 7 Yahamô koladôn mena yahamô yain ma yahêv Wapômbên anên Abô Mavi bulubin lôk yahik Abô Mavi êñ thô, ma môlô sapên owa Wapômbên anên wapôm havin ya. Ba intu môlô ma hatôm yenañ avômalô vulin bin. Aên ba yenañ auk atu ba yalenhabi hathak môlô ma thêthôn hatôm mek atu ba yahaten ek môlô. 8 Ma Wapômbên hayala nena Yisu Kilisi lahiki bên anôn hathak môlô ma lêk yalen hik ya hathak môlô bên anôn aên iyom.

9 Yahaten mek aêntêk nena môlônim lemimhavin indumbak ni ba ni ek noyala auk anôn ba nutitin mavi lo kambom 10 *ek noyala loñondê atu ba mavi anôn ek Kilisi anên waklavôn ma tem nômô mabun anôn ek miñ êpôm môlônim kambom la ami. 11 Yisu da tem indum ba thêthôn injik anôn êmô môlô kapôlômim sin ek avômalô nêgê ba nebam Wapômbên anên athên lôkmanin.

Pol anên malain havatho Abô Mavi loñ

12 Aiyan thêlô, yalenhavin môlô noyala katô nena malain takatu ba hapôm ya intu hadum ba Wapômbên anên Abô Mavi habitak bên hêk avômalô loñ êntêk malêvôn. 13 *Aên ba nê vovak takatu ba eyabin anyô bên môñ anên unyak lôk avômalô takatu ba êmô loñ êntêk intu eyala nena etak ya halôk koladôn ek malê nena yahasopa Kilisi. 14 Ma Anyô Bên anên avômalô êvhavin bên anôn imin lôklokwan ek enañ Wapômbên anên abô ma miñ êkô ami.

15 Avômalô doho lejin dan hathak ya ba enañ Kilisi anên abô ek nebam thêlôda ek nembak i vose ni lodôn lodôn. Ma donjom avômalô vi enañ Kilisi anên abô lôk lejinmavi havin ya. 16 Thêlô eyala nena

* 1:1: Ap 16:12-40 * 1:6: 1Ko 1:8 * 1:10: 1Te 5:23 * 1:13: Ap 28:30

Wapômbêñ hatak ya ek yanêm anêñ Abô Mavi bulubiñ ba intu yahamô koladôn. Aêñ ba thêlô evatho yenañ ku loñ hathak leniñhaviñ ya. ¹⁷ Ma avômalô ôdôn yañ enañ Yisu anêñ abô ma doñtom ivuñ iniñ auk nembak avômalô vose ni lodôn lodôn hêk kapôlôn. Yahamô koladôn ba intu thêlô eson nena tem nêñem malaiñ bêñ êndên ya. ¹⁸ Hatôm. Avômalô ivuñ iniñ auk ba enañ abô hathak Kilisi mena enañ abô avanôn, êñ ma nôñ oyañ. Ku bêñ hamôn ma enañ abô hathak Kilisi. Ba intu yalenmavi anôn. Avanôn! Yalenmavi! ¹⁹ *Yahayala nena môlô oten mek ek ya ma Yisu Kilisi anêñ Lovak Matheñ tem nêñ ya sa, aêñ ba tem injik ya thô lôk yanja bulubiñ. ²⁰ Yahamô lôkmala mena yahama ma ya vovañ ba yahêvhaviñ nena tem yamiñ êtôm anyô nê ek avômalô nêgê ya lôk nêmbô Kilisi êtôm sêbôk atu ba yahadum aleba lêk. ²¹ *Yahamô lôkmala, êñ ma yahamô haviñ Yisu. Ma yahama, êñ ma tem yamô mavi aêñ iyom. ²² Yahamô lôkmala, êñ ma tem yandav ku êñ anêñ anôn la. Ba intu yasopa loñôndê yañ sê? Injo. ²³ *Aêñ ba auk ju êñ havôn ya. Yahamô haviñ Kilisi, êñ ma mavi anôn hamôn ek nômkama sapên ba intu yahapôviñ ek yana. ²⁴ Ma doñtom yahamô lôkmala, êñ ma mavi anôn ek môlô. ²⁵ Aêñ ba yahayala katô nena tem yamô imbiñ môlô ma miñ yana ami ek môlô nundumbak ba lemimmavi esak unim ôêvhaviñ ²⁶ ek môlô nômbôam esak Yisu Kilisi ek malê nena yahamô haviñ môlô hathak loñbô.

²⁷ *Yenañ auk bêñ doñtom iyom nena môlô nôñmô batôn oyañ êtôm nê esopa Yisu Kilisi anêñ Abô Mavi. Aêñ ba yahathôk mena yahamô daim ek môlô ma tem yandañô nena môlô umiñ lôklokwañ hathak kapôlômim doñtom lôk uik vovak hathak dahôlômim doñtom iyom ek

nobatho Wapômbêñ anêñ Abô Mavi loñ ek avômalô nêñemimbiñ ²⁸ lôk miñ oka hathak nê takatu ba êpôlik ek môlô ami. Êñ ma hik thô nena Wapômbêñ tem nêñ môlô bulubiñ ma imbuliñ nê takên. ²⁹ *Wapômbêñ hêv anêñ wapôm hadên môlô ba ôêvhaviñ. Ma hêv wapôm noja vovañ esak Kilisi aêñ iyom. Ba intu malaiñ takên lêk hapôm môlô. ³⁰ Ma yada yahik vovak hathak malaiñ aêñ iyom hatôm atu ba môlô ôyê lo olañô.

2

Avômalô êvhaviñ netauviñ i

¹ Aêñ ba nodañô. Kilisi havatho môlônim kapôlômim loñ lôk lahaviñ môlô ba hêv thêvô hadên môlô. Ma môlô ômô haviñ Lovak Matheñ ma Wapômbêñ hêv kapô lôk lahiki hathak môlô. ² Ba intu môlô sapên noja auk doñtom iyom lôk lemimimbiñ am ma nôñmô kapôlômim doñtom ek nundum ku doñtom iyom ek yalenmavi êmbôlô yakapôlôn siñ. ³ *Ma môlô tomtom notauviñ am ba ôñgô anyô vi nena bêñ ek môlô. Ma miñ nundum palon ba nobam amda ami. ⁴ *Ma miñ lemimimbi môlôda iyom ami. Mi. Lemimimbiñ avômalô vi imbiñ.

Yisu Kilisi hatauviñ i ma Wapômbêñ hêv yani liñ

⁵ Ma môlô nobalon auk doñtom atu ba Yisu Kilisi havalon aêntêk.

⁶⁻⁷ *Yanida ma Wapômbêñ ma doñtom yani hatauviñ i aleba yaôna lôk ba

hatôm ôpatu ba hamô alañ vibin ma habitak hatôm anyô pik.

Ma miñ lahabi lôklokwañ ek embalon anêñ loñ atu ba êtôm Wapômbêñ ami.

⁸ *Avômalô êyê yani hatôm anyô anôn, ma hatauviñ i

ba hasopa Wapômbêñ anêñ abô aleba hama hathak a hatôm anyô kambom anôn.

* 1:19: 2Ko 1:11 * 1:21: Gal 2:20 * 1:23: 2Ko 5:8 * 1:27: Ep 4:1; 1Te 2:12 * 1:29: Ap 16:19-40 * 2:3: Gal 5:26 * 2:4: 1Ko 10:24 * 2:6-7: Jon 1:1-2,14; 17:5; 2Ko 8:9 * 2:8: Hib 5:8; 12:2 * 2:9: Ap 2:33; Ep 1:20-21; Hib 1:3-4

Yisu ma thêthôn anêñ ôdôn

¹ Aiyan thêlô, yenañ abô lêk habobo êyô anêñ dan. Ma alalô ma Anyô Bêñ anêñ avômalô ba intu yahanañ nena lemimmavi. Yahato abô takêñ hadêñ môlô hathak lonbô ma miñ yakapôlôn hagiap ami ek yanêm môlô sa.

² Môlô noyabin am ek nê takatu ba idum kambom hatôm avuñ yatap ba engothe anyô leñvinakupik mayaliv ek nimitak êtôm Wapômbên anêñ nali.

³ *Alalô ma nê takatu ba Wapômbên anêñ Lovak Mathen hêv lôklokwan ek nanêm yer. Alalô ma nê takatu ba abô hathak Yisu Kilisi iyom ma miñ aêvhavin leñvinakupik iniñ nômkama ami. Ba intu alalô ma hatôm nê takatu ba bôk angothe kupik anôn.

⁴ *Odanô, yahamôn ek nê takatu ba êbô hathak nômkama leñvinakupik. Ba intu nômkama leñvinakupik hatôm nêm alalô sa, êñ ma tem yada yamô mavi anôn. ⁵ *Wak bahenvi ba lahavulô ma engothe yenañ kupik. Ya ma anyô Islael ba yahabitak anêñ Benjamin anêñ lukmuk. Yahanañ abô Hiblu palapa hatôm wakatik lo wakamik. Ya ma Palisi te ba yahasopa Palisi iniñ abô majan mavi anôn. ⁶ *Ma ya vovan ek yasopa Wapômbên aleba yahabulin yanida anêñ avômalô êvhavin bêñ anôn. Ma ya anyô thêthôn anôn ba miñ yahabulin balabun la ami.

⁷ *Ma donjom yahayê nôm mavi takêñ nena nôm oyan ek yahasopa Kilisi. ⁸ Avanôn! Yahayê nômkama mavimavi takatu ba hamô pik nena nôm oyan haviñ. Nôm mavi anêñ dôên ma yambitak yenañ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ anyô. Ba intu yahavolin yadomin hadêñ nômkama pik mavi takêñ ba yahayê hatôm sinusik ek yanja Yisu Kilisi ⁹ *ba yamô imbiñ yani. Yahêvhavin Kilisi iyom ba intu Wapômbên hadum ba yahabitak anyô thêthôn. Ma miñ yada yenañ ku yahasopa balabun ba yahabitak

anyô thêthôn ami. ¹⁰ *Yalenhavin yayala Kilisi avanôn lôk Wapômbên anêñ lôklokwan atu ba hadum ba Yisu haviyô hathak lonbô. Ma yalenhavin yanja anêñ malain lomaloma ek yama imbiñ yani ¹¹ ek yapôm lonôndê atu ba tem yambiyô esak lonbô ênjêk ñama.

Nadanvin lôklokwan

¹² *Miñ noson nena lêk yahayala Kilisi katô anôn ba yenañ ku lêk hayô anêñ dan ami. Mi. Kilisi bôk havalon ya lon ba yahalanvin ek yambalon nôm takatu ba Kilisi havalon lon ek nêm êndên ya. ¹³ Aiyan thêlô, miñ yahavalon nôm êñ ami denan. Aên ba yahapovin ba yahathôn nômkama bô palin ma yahato yabahen ek yanja nômkama takatu ba hamô unjlov.

¹⁴ *Yahalanvin lôklokwan ek yayô unjlov ek yanja vuli atu ba Wapômbên tem endam ya ek yamô imbiñ yani êmô malak leñ wak nômbên intu sapên ek malê nena yahêvhavin Yisu Kilisi.

¹⁵ *Aên ba alalô vi ma nê talan ba nabalon auk êñ lon. Ma donjom môlô doho owa auk yanja, êñ ma tem Wapômbên injik auk thêthôn thô êndên môlô. ¹⁶ Aên ba alalô nasopa auk takatu ba bôk avalon yov. Êñ ma nômbên.

¹⁷ *Aiyan thêlô, môlô kapôlômim donjom ba nosopa yavenkwam. Ma avômalô vi atu ba esopa yêlô venkwam, nutitij nê takêñ iniñ bôk lo lon ba nosopa. ¹⁸ Bôk yahanañ lôbôlôn ma lêk yahanañ hathak lonbô lôk yamalen thok nena avômalô bêñ anôn lêk ik vovak hathak Kilisi anêñ a. ¹⁹ *Thêlônin Anyô Bêñ ma thethanak. Thêlô ethak idum kambom lomaloma takatu ba hêv mama, ma donjom êbô hathak. Ma thêlô ethak leñinhabi nôm pik iyom. Ku takêñ anêñ anôn tem imbulin i. ²⁰ *Ma donjom alalôanin malak ôdôn ma

* **3:3:** Lom 2:29 * **3:4:** 2Ko 11:21 * **3:5:** Luk 1:59; Ap 23:6; 2Ko 11:22 * **3:6:** Ap 8:3 * **3:7:** Mat 13:44-46 * **3:9:** Lom 3:21-22 * **3:10:** Lom 6:3-5; 8:17 * **3:12:** 1Ti 6:12,19 * **3:14:** 1Ko 9:24 * **3:15:** 1Ko 2:6 * **3:17:** 1Ko 4:16 * **3:19:** Lom 16:18 * **3:20:** Ep 2:6,19

hamô malak leŋ ba intu alalô ayabin ek Anyô Bêŋ Yisu Kilisi endelêm ek nêma alalô bulubin. ²¹ *Ôpêŋ tem enja anêŋ lôklokwan ek injik alalôaniŋ kupik pulusikna liliŋ ba nambitak êtôm yanida anêŋ kupik lôkmanŋiŋ. Hathak lôklokwan êŋ ma yani tem êndô nômkama sapêŋ êmô yani vibin.

4

¹ *Aêŋ ba yenaŋ aiaŋ lôkma anôŋ, nosopa yenaŋ abô takêŋ ba numiŋ lôklokwan esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ. Mólô ma hatôm yenaŋ kuluŋ kêkêlô atu ba yahawa hatôm ku anêŋ vuli. Ba yahêk lêlê ek yanŋê mólô yenaŋ avômalô takatu ba yalenmavi hathak.

Pol hik loŋôndê auk mavi thô

² Yuodia lo Sintike, mamu ma avi ôêvhaviŋ Anyô Bêŋ. Ba intu yahanan hik mamu liŋ nena notak auk ôkôkam ma nobaloŋ kapôlômim donjom iyom.

³ *Aêŋ ba yenaŋ aiaŋ atu ba humiŋ lôklokwan hathak ku êntêk êŋ haviŋ ya, yahanan hadêŋ o nena nêma avi ju êntêk êŋ sa. Thai ethak idum ku lôklokwan haviŋ ya ek enaŋ Abô Mavi haviŋ Klemen lôk yenaŋ nê ku vi atu ba yêlô adum ku haviŋ i. Nê takêŋ iniŋ athêŋ hêk kapya lôkmala.

⁴ Mólô ma Anyô Bêŋ anêŋ avômalô ba lemimmavi wak nômbêŋ intu sapêŋ. Aêŋ ba yenaŋ esak loŋbô nena lemimmavi. ⁵ *Yalenhaviŋ avômalô lôkthô nêgê mólô nena avômalô ômô malinjaô. Anyô Bêŋ anêŋ endelêm lêk habobo. ⁶ *Ma wak nômbêŋ intu noter mek ba nonaŋ lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ lôk nonaŋ injik yani liŋ esak mólônim lemimhaviŋ. Ma miŋ kapôlômim daluk ami. ⁷ *Mólô ma avômalô ôêvhaviŋ Yisu Kilisi ba intu Wapômbêŋ anêŋ labali atu ba hayô siŋ ba halelope tem eyabin mólônim auk lôk kapôlômim.

⁸ Aiaŋ thêlô, yenaŋ abô lêk habobo anêŋ dan. Aêŋ ba nobaloŋ kobom takêntêk êŋ loŋ. Kobom avanôŋ lôk

nômô batôŋ oyaŋ ma nômô thêthôŋ lôk nômô mabuŋ lôk bôk lo loŋ nundum avômalô kapôlôŋiŋ mavi esak lôk malemimkilik esak nosopa auk mavi. Kobom takêntêk intu hadum ba avômalô sapêŋ êyê nena mavi ba leŋiŋmavi anôŋ. ⁹ *Nôm takatu ba yahik thô lôk yahanan ba mólô olaŋô lôk ôyê yahadum intu nosopa. Ma Wapômbêŋ anyô yôhok anêŋ ôdôŋ da tem êmô imbiŋ mólô.

Pol hêv lamavi hadêŋ avômalô Pilipai

¹⁰ Yalenmavi anôŋ hathak Anyô Bêŋ. Lêk ma mólôda uik unim auk liŋ ba ôêv ya sa. Yahayala nena sêbôk ma mólô lemimhabi ya, ma donjom loŋôndê atu ba nônêma ya sa ma mi. ¹¹ Malêla takatu ba hapôm ya, êŋ ma yalenmavi iyom. Auk êŋ intu yahayala ba miŋ noson nena ya nômkama mi ba intu yahanan abô êntêk ami. ¹² Ya anyô lôkmanŋiŋ mena ya anyô thavuthiŋ, yalenviyak mena yahama kisi, ya anyô nômkama bêŋ mena ya anyô nômkama mi, auk takêŋ bôk hapôm ya lôbôlôŋ ba yahayala katô anôŋ ba intu miŋ nômbêŋ ami. ¹³ *Kilisi anêŋ lôklokwan iyom intu havalon ya loŋ ba hêv malaiŋ takêntêk vê hêk ya.

¹⁴ Ma donjom malaiŋ takatu ba hapôm ya ma mólô lêk udum kobom mavi ba lemimhikam hathak ya ba ôêv ya sa. ¹⁵ *Yalenhabi môŋ anôŋ sêbôk atu ba yahanan Abô Mavi bêŋ hadêŋ mólô avômalô Pilipai. Vêma yahatak mólônim plovins Masedonia ba yaha ma mólô Pilipai iyom ôêv da ek hêv ya sa ma nê êvhaviŋ ôdôŋ yan miŋ idum aêŋ ami. Mólôda intu oyala ku êŋ. ¹⁶ Ma yahamô Tesalonaika ma mólô ôêv ya sa vêma ma mólô ôêv ya sa hathak loŋbô. ¹⁷ Ma donjom miŋ yamalenkilik hathak mólônim da lomalama ami. Mi. Yamalenkilik hathak ku atu ba halumbak ba hadum Wapômbêŋ

* 3:21: 1Ko 15:28,42-53

* 4:1: 1Te 2:19-20

* 4:3: Luk 10:20

* 4:5: Hib 10:25; Jem 5:8-9

* 4:6: Mat 6:25-34; Kol 4:2

* 4:7: Ais 26:3; Jon 14:27; Kol 3:15

* 4:9: Lom 16:20

* 4:13: 2Ko

12:10 * 4:15: 2Ko 11:9

lamavi anôḡ hadêḡ mólô. ¹⁸ Mólônim da takatu ba Epaploditus hêv hadêḡ ya ma lêk hayô abôlêk siḡ ba halelope ba intu miḡ lemimmalaiḡ ami. Da takêḡ ma hatôm da ôv mavi ba Wapômbêḡ hawa lôk lamavi. ¹⁹ Ma yenaḡ Wapômbêḡ tem eyabiḡ mólô esak anêḡ lôkmaḡḡiḡ atu ba hamô Yisu Kilisi kapô. ²⁰ Aêḡ ba nanêm alalôaniḡ Kamik Wapômbêḡ anêḡ athêḡ lôkmaḡḡiḡ esak leḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

*Pol hanaḡ waklêvôḡ hadêḡ avômalô
Pilipai*

²¹ Nônêm yalenḡmavi êndêḡ avômalô mathen lôkthô esak Yisu Kilisi anêḡ athêḡ. Ma ḡê êvhaviḡ takatu ba êmô haviḡ ya êv iniḡ lenḡmavi hadêḡ mólô haviḡ. ²² Avômalô mathen lôkthô êv iniḡ lenḡmavi hadêḡ mólô. Ma ḡê takatu ba idum ku hamô Sisa anêḡ unyak êpôviḡ ek nênem lenḡmavi êndêḡ mólô imbiḡ.

²³ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ wapôm eyabiḡ mólô dahôlômim.

Kapya atu ba Pol hato hi Kolosi Abô môn

Pol hato kapya êntêk hadên avômalô êvhavin anên Kolosi. Pol miñ bôk hi Kolosi ami. Ma donjom Epaplas bôk hamô Epesus ba halanô Pol anên abô ba hêvhavin. Êñ ma hawa Abô Mavi êñ ba hi hanañ bên hadên avômalô Kolosi.

Kêdônwaga abôyan êv auk lokban hadên avômalô êvhavin anên Kolosi. Ba intu Pol hato ek epesan inin auk lôk embatho inin êvhavin loñ.

Hamô koladôn ma hato kapya êntêk hadên 60 AD la.

Pol hanañ anên lamavi

¹ Ya Pol, Yisu Kilisi anên aposel hathak Wapômbên da anên lahavin lôk alalôaniñ aiyañ Timoti, yai ato kapya êntêk ² hadên avômalô mathen takatu ba êmô majañ anên Kolosi. Mólô ma yêlôaniñ aiyañ takatu ba ômô havin Kilisi.

Alalôaniñ Kamik Wapômbên anên wapôm lôk labali êmô imbin mólô.

Mek leñimavi hathak avômalô Kolosi

³ *Yêlô aten mek ma athak anañ leñimavi wak nômbên intu hathak mólô hadên Wapômbên, alalôaniñ Anyô Bên Yisu Kilisi anên Lambô ⁴⁻⁵ *ek malê nena bôk alañô nena mólô ôêv malemim ek nôm mavi takatu ba Wapômbên bôk hapôpêk yôv ek mólô hêk malak leñ. Mólô bôk olañô abô hathak nôm mavi takên yôv halôk Wapômbên anên Abô Mavi atu ba avanôn. Aên ba yêlô alañô nena mólô ôêvhavin Yisu Kilisi lôklokwan ba lemimhavin avômalô mathen lôkthô. ⁶ Abô Mavi êñ bôk halêm ek mólô ma lêk hik anôn ba hêv liñsin haven pik lôkthô. Hatôm atu ba

bôk hadum hadên mólô hadên wak atu ba olañô lôk oyala abô avanôn hathak Wapômbên anên wapôm aleba lêk. ⁷ *Epaplas bôk hadôn mólô hathak abô êñ yôv. Yani ma yêlôaniñ aiyañ ba hadum ku havin yêlô ma yêlô leñihavin yani. Yani ma Kilisi anên anyô ku majañ te ek hêv mólô sa. ⁸ Ma bôk hanañ hadên yêlô hathak mólônim lemimhavin takatu ba Lovak Mathen hêv.

⁹ *Waklavôn abô êñ hayô ek yêlô ma miñ atak mek ek mólô ami. Ma athak aten mek ek Wapômbên anên Lovak Mathen nêv auk lomaloma êndên mólô ek noyala Wapômbên anên lahavin katô. ¹⁰ Yêlô aten mek êñ ek mólô nômô êtôm Anyô Bên anên lahavin ek indum yani lamavi esak nômbên atu ba mólô udum. Êñ ma tem unim ku mavi lomaloma injik anôn lôk auk hathak Wapômbên tem indumbak bên. ¹¹ *Ma embatho mólô loñ esak lôklokwan lôkthô atu ba halêm anên yanida anên lôklokwan lôkmanjin ek malain la hapôm mólô, ma numin lôklokwan lôk nômô maliñyaô. ¹² *Ma nômbôam ba nônm lemimmavi êndên Kamikbên. Yani hêv athên hadên mólô ek noja unim sam imbin avômalô mathen takatu ba êmô anên loñ deda. ¹³ *Yani hawa alalô vê hêk momaninin anên lôklokwan ba hadô alalô hamô Namalô anên loñ lôklinyak kapô. Yani lahavin Namalô êñ ba ¹⁴ *Namalô êñ iyom intu hêv alalôaniñ kambom vê ba halate alalô hale yain.

Kilisi hamô nômkama lôkthô vulin

¹⁵ *Kilisi hawa Wapômbên atu ba anyôla miñ hatôm ênjê ami anên dahô. Yani ma Wapômbên nakadun môn ba hamô vulin ek nômkama lôkthô atu ba Wapômbên hapesañ. ¹⁶ Hathak Kilisi ma Wapômbên hapesañ nômkama lôkthô anên leñ lo pik, vi ma hatôm nagê ma vi

* **1:3:** Ep 1:15-16 * **1:4-5:** Ep 1:15; 1Pi 1:4 * **1:7:** Kol 4:12; Plm 23 * **1:9:** Ep 1:16-17 * **1:11:** Ep 1:19; 3:16 * **1:12:** Ep 1:11,18 * **1:13:** Luk 22:53; Ep 2:2 * **1:14:** Ep 1:7 * **1:15:** Jon 1:18; 2Ko 4:4

ma miŋ hatôm nagê ami hatôm aŋela lôk iniŋ avaka ma iniŋ nê bêŋbêŋ lôk lôklokwaŋ takatu ba hêk kapô. Hapesaŋ nômkama lôkthô hathak Kilisi ek nêma athêŋ bêŋ êndêŋ yani. ¹⁷ *Kilisi hamô hamôŋ vêm ka nômkama lôkthô habitak. Ma havalonŋ nômkama lôkthô loŋ ba intu êmô tiŋiŋ. ¹⁸ *Yani bôk hadum ba avômalô ôdôŋ êvhaviŋ lôkthô ibitak ba intu hamô hatôm avômalô êvhaviŋ lôkthô iniŋ wakadôk. Ma thêlô ma yani liŋkupik. Yani ma anyô môŋ atu ba haviyô anêŋ ŋama ek avômalô ŋama lôkthô ba intu hamô vuliŋ ek nômkama lôkthô. ¹⁹ *Wapômbêŋ lamavi ek anêŋ auk lôkmala lôkthô hamô Namalô kapô. ²⁰ *Hathak Kilisi Wapômbêŋ hapôpêk loŋôndê ek etauviŋ nômkama sapêŋ anêŋ leŋ lo pik ek nêmo labali imbiŋ yani. Hadum nôm êŋ hathak Kilisi anêŋ thalaleŋ atu ba haŋgasô hathak a.

²¹ *Sêbôk ma môlô ômô daimbô ek Wapômbêŋ. Ba udum kambom lomaloma ba intu unim auk hapôlik hathak yani. ²² *Ma doŋtom lêk hathak Kilisi anêŋ ŋama liŋkupik, hatauviŋ môlô ek nômo labali imbiŋ yani lôk matheŋ ma mabuŋ lôk kambom mi ênjêk yani ma. ²³ Aêŋ ba nobalonŋ unim ôêvhaviŋ loŋ ba numiŋ lôklokwaŋ ek miŋ nupu ami. Ma nônem malemim ek nôm mavi takatu ba Abô Mavi hik thô ma miŋ notak ami, êŋ ma tem nôpôm mek mavi takêŋ. Môlô bôk olaŋô Abô Mavi êŋ yôv. Ma bôk enaŋ bêŋ hadêŋ avômalô pik luvuluvu. Ya Pol intu, Abô Mavi êŋ anêŋ anyô ku.

Pol hêv avômalô matheŋ sa

²⁴ Ma lêk yalenmavi hathak vovaŋ takatu ba hapôm ya ek nêma môlô sa. Kilisi bôk hawa vovaŋ vi, aêŋ ba anêŋ avômalô êvhaviŋ tem neja vovaŋ êŋ vi imbiŋ. Thêlô ma yani liŋkupik

ma vovaŋ êntêk ba yahawa hêv Kilisi anêŋ liŋkupik sa ek vovaŋ sapêŋ atu ba Kilisi hawa ni êyô anêŋ dan. ²⁵ *Wapômbêŋ hêv ku hadêŋ ya ba yahabatak avômalô êvhaviŋ iniŋ anyô ku ek yanaŋ anêŋ abô lôkthô bêŋ êndêŋ môlô avômalô loŋ buyaŋ. ²⁶ *Abô êŋ ma abô lôk kup ba bôk havuŋi hêk loŋ kapô ek avômalô bôsêbôk bôlada halêm ba halêm. Ma doŋtom lêk hik thô halêm yaiŋ ek anêŋ avômalô matheŋ. ²⁷ Wapômbêŋ lahaviŋ thêlô neyala abô lôk kup êŋ. Ma abô lôk kup êŋ ma abô lôkmaŋiŋ anôŋ atu ba habitak ek nêma môlô avômalô loŋ buyaŋ sa hatôm hêv avômalô Is-lael sa. Ma abô lôk kup êŋ ma aêntêk. Kilisi hamô môlô nê loŋ buyaŋ kapô ba intu ôêv malemim ek nômo Kilisi anêŋ lôkmaŋiŋ kapô. ²⁸ Aêŋ ba intu yêlô anaŋ Kilisi bêŋ hadêŋ avômalô sapêŋ. Yêlô adôŋ lôk anaŋ abô lôklokwaŋ hathak auk mavi sapêŋ ek thêlô lôkthô nimbitak nê mabuŋ anôŋ imbiŋ Kilisi ek ini nêmo Wapômbêŋ ma. ²⁹ *Ba intu yahadum ku bêŋ lôk vovanik hathak Kilisi anêŋ lôklokwaŋ atu ba hadum ku bêŋ hamô yakapôlôŋ.

2

¹ Yalenhaviŋ môlô noyala nena yahadum ku lôk vovanik bêŋ ek môlô lôk avômalô Laodisia lôk avômalô êvhaviŋ lôkthô atu ba miŋ bôk êyê ya ami. ² Yahadum ku êŋ ek yambatho môlô lôkthô kapôlômim loŋ ek nosak doŋtom lôk lemimbiŋ am ek noja auk lôkmaŋiŋ sapêŋ ek noyala Wapômbêŋ anêŋ auk atu ba havuŋi katô. Auk êŋ ma Kilisi da. ³ *Ma auk lôkmaŋiŋ lôk auk bêŋ sapêŋ havuŋi hamô yani kapô hatôm payeŋ mavi ek nêma alalô sa.

⁴ *Yahanaŋ abô takêŋ ek anyôla miŋ êmbôv môlônim auk esak abô lêlêyaŋ mavi la ba esau môlô ami.

⁵ *Miŋ yahamô haviŋ môlô ami, ma

* **1:17:** Jon 1:1; 8:58 * **1:18:** Ap 26:23; Ep 1:22-23; ALK 1:5 * **1:19:** Kol 2:9 * **1:20:** Ep 1:10
 * **1:21:** Lom 5:10; Ep 2:12 * **1:22:** Lom 5:10; Ep 5:27 * **1:25:** Ep 3:2,7-8 * **1:26:** Lom 16:25-26;
 Ep 3:5,9 * **1:29:** Ep 3:7,20; Plp 4:13 * **2:3:** 1Ko 1:24,30 * **2:4:** Lom 16:18 * **2:5:** 1Ko 5:3

donjom yadahôlôn hamô haviñ môlô. Ma yahayê môlô ômô thêthôn mavi ba ôêvhaviñ Kilisi lôklokwan ba intu yalenmavi anôn.

Lôkmala lukmuk

⁶ Bôk owa Yisu Kilisi hatôm unim Anyô Bêñ yôv. Ba intu nômô imbiñ yani aên iyom. ⁷ *Numiñ lôklokwan êtôm alokwan lôk ngalok ma nodav unim ôêvhaviñ êyômô yani ek unim ôêvhaviñ imbitak lôklokwan êtôm atu ba bôk êdôn môlô. Ma nônêm lemimmavi êndên Wapômbên êtôm nañ hasôv halok bôn.

⁸ Noyabiñ am dedaun mavi ek avômalô vi miñ nesau môlô esak auk pik lôk abô takatu ba hayovak oyan ami. Ôêvhaviñ iniñ abô ma hatôm etak o halok kola kapô. Thêlô ewa auk takên halêm anên auk bô lôk ngok takatu ba eyabiñ pik ma miñ Kilisi ami ⁹ *ek malê nena Wapômbên anên auk lôkmala sapên hamô Kilisi liñkupik kapô. ¹⁰ *Yani hamô vuliñ ek lôklokwan lôk athên bên lôkthô. Môlô ômô haviñ yani ba intu Wapômbên hêv anên lôkmala hadên môlô ba lôkmala êñ intu hanjasô hayô môlô vôn. ¹¹ *Ma tabô engothe kupik hik anôn hamiñ môlô takatu ba ôêvhaviñ Kilisi. Miñ engothe kupik hathak baheniñ ami. Mi, Kilisi da hadum ku hêk môlô kapôlômim ba hadabên môlônim kapôlômim bô vê. ¹² *Ba uthik nañ ma Wapômbên halav môlô haviñ Kilisi. Ma hathak unim ôêvhaviñ Wapômbên anên lôklokwan atu ba hik Kilisi liñ ma hik môlô liñ haviñ.

¹³ *Sêbôk atu ba Kilisi miñ hangothe kapôlômim bô vê ami dena, ma kapôlômim bô êñ havalon môlô lon ba udum kambom lomaloma lôk ômô hatôm nê nana. Êñ ma Wapômbên hêv unim kambom sapên vê ba hadum ba ômô lôkmala haviñ Kilisi. ¹⁴ *Sêbôk ma

alalô leniñôndôn kôtôn ba abuliñ abô balabuñ ba intu tem injik i liliñ ba nêm vovañ êndên alalô. Ma donjom Wapômbên hamiñ abô balabuñ anên vovañ takên lon siñ ba hik lon hathak a haviñ Kilisi. ¹⁵ Ma hathak Kilisi anên nana hathak a, ma Wapômbên hamô ngok bênbên lôk ngok lôk athên lu ba hêv iniñ nômkama vovak vê. Vêm ma halom thêlô ba hi hadô hamiñ avômalô maleniñ ma hêv mama bên hadên thêlô.

Abô hathak nê pik iniñ balabuñ

¹⁶ *Aên ba nê doho etatale môlô hathak nôm takatu ba oañ lo unum ma waklavôn ôêv yeñ lo waklavôn ayôn lukmuk ma waklavôn Sabat, êñ ma miñ nodanô iniñ abô ami.*

¹⁷ *Nôm takên lôkthô ma yaôna ma hatôm dahô atu ba halêm hamôn ek alalô nagê vêmam ka miñ nôm anôn embenyam. Ma nôm anôn êñ ma Kilisi da. ¹⁸ Avômalô doho esopa iniñ auk bô ba ebam i oyan hathak iniñ kobom êv yeñ. Thêlô ena nana thêlô etauviñ i ba esopa iniñ niaviñ takatu ba êyê ba intu êv yeñ hathak anela. Miñ notak i ek netatale môlô ba nênêm unim vuli mavi vê ami. ¹⁹ *Nê êñ miñ evalon Kilisi atu ba hatôm lenviñkupik anên wakadok lon ami. Lenviñkupik êñ ma nê êvhaviñ Kilisi. Ma hathak hayabiñ lenviñkupik êñ lôkthô dedaun mavi ek nimbitak lôklokwan ba nedahaliñ i mavi ma nindumbak esak lôklokwan atu ba Wapômbên hêv.

²⁰ *Môlô bôk oma yôv haviñ Kilisi ba intu ngok takatu ba eyabiñ pik êntêk ma miñ eyabiñ môlô ami. Ma osopa pik anên balabuñ hatôm pik hayabiñ môlô dena eka? ²¹ Pik anên balabuñ hana nana, “Miñ ombalon ami! Miñ nonnwan ami! Miñ ôsôm ami!” ²² *Balabuñ takên halêm anên avômalô pik iniñ auk lôk iniñ abô takatu ba êdôn ba ena

* 2:7: Ep 3:17 * 2:9: Jon 1:14,16 * 2:10: Ep 1:21-22 * 2:11: Lom 2:29 * 2:12: Lom 6:4
 * 2:13: Ep 2:1,4-5 * 2:14: Ep 2:14-16; 1Pi 2:24 * 2:16: Lom 14:1-13 * 2:16: ‘Sabat’ ma abô Hiblu ma anên ôdôn nana, ‘Waklavôn neja lovak.’ * 2:17: Hib 8:5 * 2:19: Ep 2:21; 4:16 * 2:20: Gal 4:3,9; 1Ti 4:3 * 2:22: Mat 15:9

lôkthô esak Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ athêñ. Ma hathak yani ma nôñêm lemimmavi êndêñ Kamik Wapômbêñ.

Pol anêñ abô hadêñ nê mathêñ lodôñlodôñ

18 *Môlô avi lôk anyô, nômo unim anyô vibin. Êñ ma mavi ek avi atu ba hasopa Anyô Bêñ.

19 *Ma môlô anyô, lemimimbin vônimi ma min nosan i ami.

20 *Ma môlô avômena, nôwê lemami lo lemtami iniñ abô sapêñ vibin. Nôm êñ hadum Anyô Bêñ lamavi.

21 *Ma môlô lami min nosan i kakapuk ami, êñ ma tem undum nalumi malenjin tiyamtiyam.

Pol anêñ abô hanañ hadêñ nê ku lôk anêñ alañsi

22 *Ma môlô vi atu ba lôk alañsi, nôwê unim alañ iniñ abô sapêñ vibin. Ma unim alañ hamô mena mi la, ma nundum iniñ ku dedaun mavi. Ma min nundum unim ku mavi êndêñ wak takatu ba yani hamô ek nê lamavi êndêñ yani iyom ami. Mi, nôkô ek Anyô Bêñ ba nundum unim ku sapêñ lôk kapôlômim. 23 Ba intu ku alêla takatu ba udum ma nundum lôk kapôlômim êtôm udum Anyô Bêñ anêñ ku ma min nê pik iniñ ami. 24 Êñ ma oyala nena ku takatu ba udum ek unim anyô bêñ, êñ ma Anyô Bêñ Kilisi anêñ ku ba lemimimbi nena tem injik ku anêñ vuli sam êndêñ môlô.

25 *Ma donjom opalêla takatu ba idum kambom ma tem neja kambom êñ anêñ vuli viyan. Wapômbêñ hathak hadum aên hadêñ avômalô lôkthô ba min lahabi iniñ athêñ ami.

4

1 *Ma môlô alañsi takatu ba unim nê ku êmô, noyala nena unim Anyô Bêñ donjom aên iyom hamô malak leñ. Ba intu nundum kobom thêthôn lôk mavi êndêñ i.

Pol hapôvin thêlô ek neten mek

2 *Môlô nôñêm lêlê ba noten mek lemimvidon lôk nôñêm lemimmavi êndêñ Wapômbêñ. 3 *Ma noten mek ek yêlô imbin ek Wapômbêñ nê balan vê ek yêlô nanañ anêñ abô hathak Kilisi atu ba havunji êlêm yain. Abô êñ intu lêk yahamô koladôn hathak. 4 Ba intu noten mek ek yanañ abô êñ ni yain êtôm Wapômbêñ anêñ lahavin ek avômalô sapêñ neyala.

5 *Ômô havin nê takatu ba min êvhavin ami, ma nomben lôk auk mavi wak nômbêñ intu ma nômbôlêm loñôndê atu ba nunçwik Kilisi thô êndêñ i. 6 *Undum ek anêm abô sapêñ ida yôhokna êtôm nôm lôk nçwêk ek oyala loñôndê ôwê avômalô tomtom iniñ abô viyan mavi.

Pol hêv Tikikus lo Onesimiba i Kolosi

7 *Alalôaniñ aiyan anôn Tikikus tem enañ êndêñ môlô esak malêla takatu ba hapôm ya. Yani ma anyô ku majan te ba hathak hadum Anyô Bêñ anêñ ku havin ya. 8 *Yahêv yani hathôk hathak ôdôn êntêk ek enañ nena lêk yêlô amô aisê ek indum môlô kapôlômim mavi. 9 *Ma yahêv alalôaniñ aiyan anôn Onesimi hathôk havin Tikikus. Yani ma môlôda te atu ba hamin majan. Thai tem nenañ esak nôm takatu ba habitak loñ êntêk.

Pol hêv thêlônin leninmavi hadêñ avômalô Kolosi

10 *Alistakas atu ba hamô koladôn havin ya hêv anêñ lamavi hadêñ môlô. Ma Mak, Balabas anêñ naha hêv anêñ lamavi hadêñ môlô havin. Mak hathôk ek môlô ma nosopa abô takatu ba bôk yahanan ba noja yani thô. 11 Ma Yisu ôpatu ba elam nena Jastas hêv anêñ lamavi havin. Anyô lô êntêk êv ya thêvô bêñ anôn. Thêlô êñ ma nê Israël ba idum ku enañ abô hathak Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak

* 3:18: Ep 5:22 * 3:19: Ep 5:25 * 3:20: Ep 6:1 * 3:21: Ep 6:4 * 3:22: Ep 6:5-8 * 3:25: Lom 2:11 * 4:1: Ep 6:9 * 4:2: Ep 6:18; Plp 4:6 * 4:3: Lom 15:30; Ep 6:19 * 4:5: Ep 5:15-16 * 4:6: Ep 4:29; 1Pi 3:15 * 4:7: Ep 6:21 * 4:8: Ep 6:22 * 4:9: Plm 10-12 * 4:10: Ap 12:12; 13:13; 15:37-39; 2Ti 4:11

haviņ ya. Israeļ miņ bēņ anôņ êmô haviņ ya ami. Mi, thêlô lô êntêk iyom.

¹² *Eaplas, ma mólôda te, hêv anêņ lamavi hadêņ mólô. Yani ma Yisu Kilisi anêņ anyô ku ba hathak havalonj mólô lonj lôklokwanj hathak mek ek mólô numiņ êtôm nê talaņ ek noyala Wapômbêņ anêņ lahaviņ katô.

¹³ Yahanaj avanôņ biņ nena yani hathak hadum ku bēņ hathak mólô lôk avômalô Laodisia lo Hielapolis.

¹⁴ *Alalôaniņ aiyaņ anôņ dokta Luk lôk Dimas êv iniņ leņiņmavi hadêņ mólô haviņ.

¹⁵ Nônêm yenaņ yaleņmavi êndêņ aiyaņ thêlô anêņ Laodisia lôk Nimpa ma nê êvhaviņ takatu ba êv yeņ êmô anêņ unyak.

¹⁶ Mólô te hasam kapya êntêk hadêņ mólô yôv, ma nônêm ni êndêņ avômalô êvhaviņ anêņ Laodisia ek nesam imbiņ. Ma kapya atu ba yahato ek Laodisia, thêlô nindum aêņ iyom ek mólô nosam. ¹⁷ *Ma nonaņ êndêņ Alkipus nena, “Ku atu ba Wapômbêņ hêv hadêņ o, ma undum ku êņ dedaun mavi.”

¹⁸ *Ya Pol, hathak yada yabaheņ ma yahato yaleņmavi êntêk hadêņ mólô.* Yahamó koladôņ ba intu lemimimbi ya. Wapômbêņ anêņ wapôm êmô imbiņ mólô.

* **4:12:** Kol 1:7; Plm 23 * **4:14:** Plm 24 * **4:17:** Plm 2 * **4:18:** 1Ko 16:21 * **4:18:** Anyô yaņ hêv Pol sa ba hatô anêņ abô halôk kapya. Ma Pol da hatô anêņ lamavi iyom hathak yanida baņ. Nôņgô Lom 16:22.

Kapya môḥ atu ba Pol hato hi Tesalonaika Abô môḥ

Tesalonaika ma malak bêḥ hamô ḡwêk danḡ. Avômalô loḡ êḡ ma hatôm 200,000. Plovins Masedonia iniḡ gavman êmô Tesalonaika ba eyabiḡ plovins.

Pol bôk hawa Abô Mavi ba hi Tesalonaika, ma doḡtom ḡê Israeḡ doho leḡḡmaniḡ. Ba intu hasôv ba hi Belia vêm ma hi Atens vêm ma hi Kolin (Ap 17-18). Yani hayô loḡ êḡ ma hato kapya êntêk hadêḡ avômalô Tesalonaika. Yani bôk hamô haviḡ avômalô Tesalonaika sawa bidonḡ ma hatak i ketheḡ ba hi ba intu hato ek embatho iniḡ êvhaviḡ loḡ ek nimiḡ lôklokwanḡ esak malaiḡ. Ma hato abô hathak Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ takatu ba nêḡmô lo nemberḡ esak lôk malêla takatu ba tem êpôm ḡê êvhaviḡ takatu ba bôk ema hadêḡ waklavôḡ atu ba Yisu miḡ halêm pik ami denaḡ.

Êntêk ma Pol anêḡ kapya môḥ atu ba hato hi ek thêlô hadêḡ 51 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ *Ya Pol ma Silas lo Timoti ato kapya êntêk hadêḡ môlô avômalô ôêvhaviḡ takatu ba ôḡmô haviḡ Kamik Wapômbêḡ lo Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ Tesalonaika.

Wapôm lôk labali êḡmô imbiḡ môlô.

Pol lamavi hathak avômalô Tesalonaika iniḡ êvhaviḡ

² Wak nômbêḡ intu sapêḡ ma yêlô aêv leḡḡmavi hadêḡ Wapômbêḡ hathak môlô sapêḡ ba atêḡ mek ek môlô ma miḡ atak ami. ³ *Yêlô amô alalôaniḡ Kamik Wapômbêḡ thohavloma ba leḡḡhabi môlônim ôêvhaviḡ anêḡ ku lôk lemimhaviḡ avômalô ba ôêv i sa lôk ôêv malemim ek alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi

* **1:1:** Ap 17:1-9

* **1:3:** 1Ko 13:13; Kol 1:4-6

* **1:5:** 1Ko 2:4-5

* **1:6:** Ap 17:5-9

* **2:2:** Ap

16:19-24; 17:1-9

anêḡ waklavôḡ endelêm ba umiḡ lôklokwanḡ.

⁴ Aiyaḡ thêlô, Wapômbêḡ lahaviḡ môlô ba yêlô ayala nena bôk halam môlô yôv ek numbitak yani anêḡ ⁵ *ek malê nena môḡ anôḡ ma yêlô aêv Abô Mavi hadêḡ môlô ma miḡ halêm hatôm abô oyaḡ ami. Mi, halêm haviḡ lôkliḡyak lôk Lovak Matheḡ ma kapôlôḡḡniḡ anôḡ. Ma môlô oyala kobom takatu ba yêlô bôk adum amô môlô malêvôḡ ek hêv môlô sa.

⁶ *Wak êḡ ma môlô ôpôm malaiḡ lomaloma, ma doḡtom owa abô takatu thô lôk kapôlômim mavi atu ba halêm anêḡ Lovak Matheḡ. Udum aêḡ ba intu osopa yêlô lôk Anyô Bêḡ veḡḡḡwam. ⁷ Êḡ ma hatôm môlô uik loḡôndê mavi thô hadêḡ avômalô êvhaviḡ sapêḡ anêḡ plovins Masedonia lo Akaia. ⁸ Ma anêḡ môlô ma Anyô Bêḡ anêḡ abô hi yaiaḡ ba halanḡ hatôm lavuak hêk Masedonia lo Akaia. Ma doḡtom miḡ hamô loḡ êḡ iyom ami. Mi, avômalô pik sapêḡ elanô abô hathak môlônim ôêvhaviḡ Wapômbêḡ. Aêḡ ba yêlô a loḡ buyaḡ ma thêlô bôk elanô yôv. ⁹ Ma enaḡ nena môlô owa yêlô thô mavi anôḡ ba otak unim ḡḡk ma ole am liliḡ ek udum Wapômbêḡ avanôḡ atu ba hamô lôkmala anêḡ ku. ¹⁰ Lôk oyabiḡ anêḡ Nakaduḡ atu ba bôk hik liḡ hêk ḡama. Yisu tem êlêm anêḡ leḡ ek nêḡm alalô vê êḡḡk waklavôḡ lamaniaḡ atu ba tem imbitak emberḡ yam.

2

Pol anêḡ ku takatu ba bôk hadum hêk Tesalonaika

¹ Aiyaḡ thêlô, môlô oyala nena yêlô bôk ayô amô haviḡ môlô ma miḡ aêv yak ami. Mi, ku êḡ hik anôḡ. ² *Ma môlô oyala nena yêlô bôk awa vovaḡ lôk mama hêk Pilipai. Vêm ma yêlô atak Pilipai ba a môlônim loḡ ma Wapômbêḡ havatho yêlô loḡ ba hêv yêlô sa ek miḡ nakô esak ḡê lôklokwanḡ takatu ba imiḡ yêlô loḡ siḡ ami. Aêḡ

ba intu anañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi hadêñ mólô. ³ Abô takatu ba yêlô asonj mólô lokwanj miñ halêm anêñ auk lokbanj lôk auk lônghôlôn ma adum ek nasau mólô ami. ⁴ *Mi anônj. Wapômbêñ bôk hayê yêlô nena hatôm ba intu hatak ku nananj anêñ Abô Mavi bêt halôk yêlô bahenij. Aênj ba yêlô miñ anañ abô ek indum avômalô leñijmavi ami. Mi, yêlô adum ek indum Wapômbêñ atu ba hatitij yêlô kapô mavi. ⁵ Mólô oyala nena yêlô miñ anañ abô ek nadôk mólô lemim mena nasau mólô ek naja mólônim nômlate ami. Mi anônj, Wapômbêñ da hamô ba hayê yêlô. ⁶ Ba intu miñ adum ek mólô mena avômalô la nebam yêlô ami.

⁷ Yêlô ma Kilisi anêñ aposel ba intu hatôm natenj mólô ek nônm yêlô sa. Ma donjom dô, yêlô bôk amô labali mavi haviñ mólô hatôm avi te hayabinj anêñ nali. ⁸ Sêbôk ma yêlô leñijhaviñ mólô bêt anônj ba intu yêlô leñijmavi ba aêv Wapômbêñ anêñ Abô Mavi hadêñ mólô lôk yêlô aêv yêlôda haviñ ek malê nena yêlô leñijhaviñ mólô bêt anônj. ⁹ *Aiyanj thêlô, lemimimbi ku takatu ba yêlô bôk adum amô haviñ mólô. Yêlô amô ek anañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi, ma donjom wak lo bôlôvôn ma adum ku bêt haviñ ek napôm nôm nananj ek nêñ leñijkupik sa. Yêlô adum aênj ek miñ nanêm malainj te êndênj mólô ami. ¹⁰ Mólô lôk Wapômbêñ oyala nena yêlô bôk adum kobom mathenj lôk thêthônj ma kambom mi hêk avômalô malenij hadêñ mólô avômalô takatu ba ôêvhaviñ. ¹¹ *Ma mólô oyala nena yêlô bôk adum hadêñ mólô tomtom hatôm lambô hayabinj nali. ¹² Ba asonj mólô lokwanj lôk athô mólô ba aya ma aêv auk mavi ek nômô êtôm Wapômbêñ anêñ lahaviñ. Yani ma ôpatu ba halam mólô ek nômô anêñ loñ lôklinyak lôk lôkmanjij kapô.

¹³ *Ma yêlô athak anañ leñijmavi hadêñ Wapômbêñ hatôm wak nômbênj intu hathak yêlô bôk anañ Wapômbêñ anêñ abô hadêñ mólô ba olanô ba ôêvhaviñ nena abô êñ ma Wapômbêñ da anêñ abô, ma miñ nosonj nena anyô late anêñ abô ami. Mi, abô êñ ma halêm anêñ Wapômbêñ ba hadum ku hamô mólô nê ôêvhaviñ kapôlômim. ¹⁴ *Aiyanj thêlô, mólô bôk owa vovanj hatôm Wapômbêñ anêñ avômalô anêñ Israel takatu ba êvhaviñ Yisu Kilisi. Mólô da unim avômalô bôk êv vovanj hadêñ mólô hatôm avômalô Israel bôk êv hadêñ inij avômalô takatu ba êvhaviñ Yisu. ¹⁵ *Avômalô Israel êñ bôk ik Anyô Bêt Yisu lôk plopet pôpônô ma êv yêlô vê haviñ. Wapômbêñ miñ lamavi hathak thêlô ami, ma thêlô ethak êpôlik ek avômalô pik sapênj ¹⁶ ba idum ek nimij yêlô loñ sij ek miñ nananj Wapômbêñ anêñ abô êndênj nê loñ buyanj ek Wapômbêñ nêñ thêlô bulubij ami. Ba intu thêlônij kambom hathak halumbak ba Wapômbêñ anêñ lamanij lêk hayô hamô i yôv.

Pol lahiki ek ênjê avômalô Tesalonaika

¹⁷ Aiyanj thêlô, bôk êv yêlô vê hêk mólô vauna ba abitak hatôm avômalô balonj, ma donjom yêlô kapôlônij hamô haviñ mólô denanj. Ba intu yêlô leñijhiki bêt anônj ek nagê mólô, lôk adum lôklokwanj ek nasôk esak loñbô. ¹⁸ Yêlôanij auk lôklokwanj ek nasôk nagê mólô ma ya Pol yahadum lôbôlônj ek yasôk, ma donjom Sadañ haminj yêlô loñ sij. ¹⁹ *Malê te intu tem indum yêlô malenij mavi lôk leñijmavi lôk êtôm kuluj kêkêlô atu ba nêñ athênj bêt êndênj yêlô ênjêk Anyô Bêt Yisu thohavloma êndênj waklavônj endelêm? Mólô iyom! ²⁰ Avanônj, mólô ma yêlôanij lôkmanjij lôk leñijmavi anônj.

* 2:4: Gal 1:10 * 2:9: Ap 20:34 * 2:11: Ap 20:31 * 2:13: 2Te 2:13 * 2:14: Ap 17:5

* 2:15: Ap 9:23,29; 13:45,50; 14:2,5,19 * 2:19: Plp 2:15-16; 4:1; 2Te 1:4

3

Pol hêv Timoti hi Tesalonaika

¹*Bôk yêlô leñiñ malaiñ hathak môlô ba miñ hatôm nayabiñ sawa daim ami. Ba intu yêlô leñiñ habi nena yai iyom namô Atens ²*ma nanêm Timoti êsôk. Yani ma yêlôaniñ aiyañ ba yêlô lôkthô ma Wapômbêñ anêñ nê ku haviñ i ek anañ Kilisi anêñ Abô Mavi bêt. Yêlô êv yani ek embatho môlô loñ lôk êsô môlô liñ esak unim ôêvhaviñ ³*ek malaiñ loma-loma miñ imbuliñ môlô ami. Môlô bôk oyala yôv nena Wapômbêñ bôk hatak malaiñ takêñ ek êpôm alalô takatu ba aêvhaviñ. ⁴Sêbôk atu ba yêlô amô haviñ môlô ma anañ lôbôlôn nena tem alalô naja malaiñ loma-loma. Ma môlô oyala nena nôm takêñ lêk habitak yôv. ⁵Ba intu miñ hatôm yêlô namô sawa daim ami ba yahêv Timoti hathôk ek ênjê môlônim ôêvhaviñ. Yakô ek anyô halôk avômalô leñiñ atu* esau môlô ba yêlôaniñ ku takatu ba adum hathak môlô tem imbitak êtôm nôm oyañ.

Timoti hêv Pol thêvô hathak Tesalonaika iniñ êvhaviñ

⁶*Ma lêk Timoti hatak môlô ba halêm hathak loñbô ma hawa abô mavi hathak môlônim ôêvhaviñ lôk lemimhaviñ. Yani hanañ nena môlô othak lemimhabi yêlô lôk lemim-mavi. Ma lemimhaviñ lôklokwañ ek ôngô yêlô ma yêlô aêñ iyom. ⁷*Ba intu aiyañ thêlô, môlônim ôêvhaviñ hêv yêlô thêvô hathak malaiñ lôk vovañ lomaloma takatu ba hapôm yêlô. ⁸Êñ ma yêlô ayala nena môlô umiñ lôklokwañ hathak Wapômbêñ ba intu hadum yêlô amô lôkmala hathak loñbô. ⁹Ma yêlô abô i ba leñiñmavi anêñ dôêñ hathak môlô hêk Wapômbêñ ma ba intu miñ hatôm nabam leñiñmavi êñ katô êndêñ Wapômbêñ ami. ¹⁰Wak lo bôlôvôn ma yêlô atêñ mek lôklokwañ ek nasôk

nagê môlô lôk nanêm môlô sa esak nôm takatu ba mi denañ ek unim ôêvhaviñ injik lôkanôn.

Pol hateñ mek hathak avômalô Tesalonaika

¹¹*Alalôaniñ Kamik Wapômbêñ da lôk alalôaniñ Anyô Bêt Yisu tem nepe-sañ loñôndê thêthôn te ek yêlô nasôk nagê môlô. ¹²Ma Anyô Bêt indum ek môlô lemimimbiñ avômalô êvhaviñ lôk avômalô sapêñ bêt anôn êtôm yêlô adum hadêñ môlô. ¹³Ma yani embatho môlô kapôlômim loñ ek môlô nômô mathen ma kambom mi ênjêk alalôaniñ Kamik Wapômbêñ ma êndêñ wak atu ba alalôaniñ Anyô Bêt Yisu endelêm imbiñ anêñ nê mathen.

4

Nasopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ

¹Yôv, aiyañ thêlô, yêlô bôk adôn môlô hathak Wapômbêñ anêñ loñôndê nômô lo nombeñ ek nundum yani lamavi ma lêk osopa yôv. Ma yêlô ason môlô lokwañ hathak Anyô Bêt Yisu anêñ athêñ nena nosopa loñôndê êñ mathalalen. ²Môlô oyala abô takatu ba yêlô bôk aêv hadêñ môlô hathak Anyô Bêt Yisu anêñ lôklokwañ yôv.

³*Êntêk ma Wapômbêñ anêñ lahaviñ nena môlô numbitak mathen ba notak sek waliliñ. ⁴*Yani lahaviñ môlô tomtom noyabiñ unim kupik êtôm Wapômbêñ anêñ ek avômalô lôkthô nebam. ⁵Miñ thethañak êmbôv o inañ nê daluk ami. Thêlô miñ eyala Wapômbêñ ami. ⁶Ma miñ môlô nosau môlôviyañ ba nundum sek esak vênji ami. Yêlô bôk anañ lôklokwañ hadêñ môlô yôv nena Wapômbêñ tem nêm vovañ viyañ esak nôm takêñ lôkthô. ⁷*Wapômbêñ miñ ham alalô ek namô lelaik ami. Mi, ham alalô ek namô mathen. ⁸*Aêñ ba ôpatu ba hadô abô êntêk ma hadô Wapômbêñ atu ba hêv anêñ Lovak Mathen hadêñ

* **3:1:** Ap 17:15 * **3:2:** Ap 16:1-3 * **3:3:** 2Ti 3:12 * **3:5:** Anyô êñ ma Sadañ. * **3:6:** Ap 18:5
 * **3:7:** 2Te 1:4 * **3:11:** 2Te 2:16-17 * **4:3:** 1Te 5:23; 1Pi 1:16 * **4:4:** 1Ko 6:13 * **4:7:** Hib
 12:14; 1Pi 1:15-16 * **4:8:** Luk 10:16; 2Ko 1:22

môlô. Ma miñ hadô anyô iyom iniñ abô ami.

Alalô lenjimbij avômalô

⁹ *Wapômbêñ bôk hadôñ môlô yôv hathak kobom lenjimbij môlôviyañ ba intu yêlô miñ hatôm nato abô esak kobom êñ ami. ¹⁰ Môlô bôk udum aêñ hadêñ môlôviyañ takatu ba êmô malak nenanena anêñ plovins Masedonia kapô. Ma donjom aiyañ thêlô, yêlô asonñ môlô lokwañ ek nundum aêñ mathalalen. ¹¹ *Ma nundum ek nômô labalina lôk noyabiñ amda unim ku. Ma nundum ku ek nônêm am sa êtôm atu ba yêlô bôk anañ hadêñ môlô yôv. ¹² Nundum aêñ ek miñ nônêm malaiñ êndêñ anyô yañ ek eyabiñ môlô ami, lôk nê takatu ba miñ êvhaviñ ami tem nêgê môlônim kobom nena mavi anôñ.

Waklavôñ Yisu endelêm

¹³ Aiyañ thêlô, yêlô lenjhaviñ môlô noyala katô esak maléla takatu ba tem êpôm nê êvhaviñ takatu ba bôk ema yôv. Yakô môlô kapôlômim malaiñ êtôm nê daluk takatu ba miñ êv maleññ ek nimbiyô esak loñbô ami. ¹⁴ *Alalô êvhaviñ nena Yisu hama ba haviyô hathak loñbô. Ba intu alalô aêvhaviñ nena nê êvhaviñ Yisu takatu ba bôk ema yôv ma tem Wapômbêñ injik i liñ êtôm hik Yisu liñ ba nimbiyô esak loñbô ba nêlêm imbij Yisu. ¹⁵ *Êntêk ma Anyô Bêñ Yisu da anêñ abô takatu ba lêk yêlô anañ. Alalô takatu ba amô lôkmala denañ ma Anyô Bêñ anêñ waklavôñ endelêm hayô ma tem miñ ana namôñ ek avômalô takatu ba bôk ema yôv ami. ¹⁶ Mi, Anyô Bêñ da tem êndôk anêñ leñ lôk kaêk ma añela bêñ atu tem endam ma Wapômbêñ anêñ lavuak tem niyuv. Êñ ma nê ñama takatu ba bôk êvhaviñ Kilisi tem nimbiyô môñ. ¹⁷ Êñ ma Wapômbêñ tem isup alalô takatu ba amô lôkmala denañ lôk nê ñama takatu ba êvhaviñ ek napôm Anyô Bêñ

êndôk buliv. Ma tem namô imbij yani wak nômbêñ intu sapêñ. ¹⁸ Aêñ ba nônêm am da thêvô esak abô êntêk.

5

Nôpôpêk am ek Anyô Bêñ anêñ endelêm

¹ Aiyañ thêlô, yêlô miñ hatôm nato abô êndêñ môlô esak wak lo ayôñ alê intu ba Anyô Bêñ tem endelêm esak loñbô ami. ² *Mi. Môlô bôk oyala yôv nena Anyô Bêñ anêñ waklavôñ ma tem êlêm êtôm anyô vani halêm hadêñ bôlôvôñ. ³ *Avômalô tem nenañ nena, “Alalô lêk amô mavi ma malaiñ mi.” Êñ ma ketheñ oyañ ma malaiñ bêñ tem imbuliñ thêlô êtôm vovañ hapôm avi lôk lasabeñ ek embathu. Ba tem miñ nêsôv ami.

⁴ Ma donjom, aiyañ thêlô, môlô miñ ômô momañiniñ ek waklavôñ êñ indum môlô noboloba êtôm anyô vani te ami. ⁵ *Mi, alalô sapêñ ma wak lo deda iniñ avômena ma miñ bôlôvôñ lo momañiniñ iniñ ami. ⁶ Ba intu napuki loñ ba namô lêlê ma miñ nanjêk êtôm avômalô vi ami. ⁷ Ma vi atu ba êk sôm, ma êk hadêñ bôlôvôñ. Ma vi atu ba inum waiñ ba elo molo, ma elo molo hadêñ bôlôvôñ. ⁸ *Ma donjom alalô ma wak anêñ ba intu napuki loñ. Ma alalôaniñ aêvhaviñ lôk lenjhaviñ tem êtôm moko biñdaluk. Ma nanêm maleñ ek waklavôñ Wapômbêñ nêm alalô bulubiñ tem êtôm akôk kuluj vovak.

⁹ Wapômbêñ hatak alalô ek nêm alalô bulubiñ esak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi ma miñ hatak alalô ek naja anêñ lamaniñ ami. Mi. ¹⁰ *Yani hama ek alalô ba intu alalô amô lôkmala mena ama ma hatôm amô lôkmala haviñ yani. ¹¹ Aêñ ba nônêm amda thêvô lôk nobatho am loñ êtôm intu othak udum.

Nê êvhaviñ iniñ loñôndê nesopa

¹² Aiyañ thêlô, yêlô anañ ek môlô nodovak nê takatu ba idum ku bêñ

* **4:9:** Jon 13:34 * **4:11:** Ep 4:28 * **4:14:** Lom 14:9; 1Ko 15:3-4,12 * **4:15:** 1Ko 15:51-52
 * **5:2:** Mat 24:42-43; 2Pi 3:10; ALK 3:3 * **5:3:** Mat 24:39; Luk 21:34-35 * **5:5:** Lom 13:12 * **5:8:**
 Ais 59:17; Ep 6:14,17 * **5:10:** Lom 14:8-9; 1Te 4:14

hathak mólô lôk eyabiñ mólô hathak Anyô Bêñ anêñ ku lôk ik auk mavi thô hadêñ mólô ek notak kobom kambom. ¹³ Ma lemimimbiñ i ba nônêm athêñ bêñ êndêñ ñê takêñ esak iniñ ku. Ma nômô yôhók mavi imbiñ am.

¹⁴ *Aêñ ba aiyañ thêlô, yêlô ason mólô lokwañ ek nonañ lôklokwañ êndêñ ñê ku mi ek nindum ku lôk nônêm ñê takatu ba êkô thêvô ma nônêm ñê vau hathak êvhaviñ sa. Ma nômô maliñyaô imbiñ avômalô sapêñ.

¹⁵ *Noyabiñ am ek wak nômbêñ intu ma nundum mavi imbiñ am lôk avômalô sapêñ. Ma mólô te miñ injik anyô yañ anêñ kambom liliñ ami. Mi.

¹⁶ *Wak nômbêñ intu sapêñ ma lemimmavi. ¹⁷ Lôk noteñ mek ma miñ notak ami. ¹⁸ *Ma nônêm lemimmavi êndêñ Wapômbêñ esak malêla takatu ba habitak. Wapômbêñ anêñ lahaviñ nena mólô takatu ba ômô haviñ Yisu Kilisi nundum aêñ.

¹⁹ *Ma miñ numiñ Lovak Mathen anêñ ku loñ siñ ami. ²⁰ Lôk miñ nôndô abô plopet takatu ba Lovak Mathen hêv hadêñ mólô ami. ²¹ *Noyawé nômkama sapêñ ma nobalon ñôm takatu ba mavi loñ. ²² Ma nobasiñ am ek kambom lomalom sapêñ.

²³ *Wapômbêñ da ma yôhók anêñ ôdôñ ba tem indum mólô numbitak mathen anôñ lôk eyabiñ unim dahôlômim lôk auk ma kupik dedaun mavi ek kambom mi êndêñ waklavôñ atu ba alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi endelêm. ²⁴ Ôpatu ba halam mólô hathak hasopa anêñ abô ba tem indum aêñ ek abô takêñ injik anôñ.

²⁵ *Aiyañ thêlô, noteñ mek ek yêlô. ²⁶ Ma nokam mólôviyañ esak kobom yôhók mathen. ²⁷ Yahanañ lôklokwañ hathak Anyô Bêñ anêñ athêñ nena nosam kapya êntêk êndêñ mólôviyañ lôkthô.

²⁸ Alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ wapôm êmô imbiñ mólô sapêñ.

* **5:14:** 2Te 3:6,11 * **5:15:** Lom 12:17; 1Pi 3:9 * **5:16:** Plp 4:4 * **5:18:** Ep 5:20 * **5:19:** Ep 4:30 * **5:21:** 1Jon 4:1 * **5:23:** 2Te 3:13 * **5:25:** Kol 4:3; 2Te 3:1

Kapya yanj atu ba Pol hato hi Tesalonaika Abô môn

Hatôm ayôn bahenji ba lahavute la atu ba Pol hamô Kolin ma hato kapya yanj havenj yam ênték hadên avômalô Tesalonaika. Pol hato ek embatho iniñ êvhavinj loñ ma hanan abô doho havinj ek epesanj iniñ auk esak waklavônj atu ba tem Yisu endelêm.

Hato hadên 51 mena 52 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol ma Silas lo Timoti, yêlô ato kapya ênték hadênj mólô avômalô ôêvhavinj takatu ba ômô havinj alalôaniñ Kamik Wapômbênj lo Anyô Bêñ Yisu Kilisi anênj Tesalonaika.

² *Kamik Wapômbênj lo Anyô Bêñ Yisu Kilisi iniñ wapôm lôk labali êmô imbinj mólô.

Avômalô Tesalonaika miñ êv yak hathak malainj ami

³ Aiyanj thêlô, yêlô athak aêv leñinj mavi hadênj Wapômbênj hathak mólô hatôm wak nômbênj intu sapênj. Êñ ma mavi ek malê nena mólônim ôêvhavinj halumbak hi ba hi ma mólô tomtom unim lemimhavinj mólôviyanj habitak bênj. ⁴ *Ba intu yêlô abam mólô hadênj avômalô êvhavinj anênj luvuluvu. Ba ananj nena avômalô ibulinj mólô ba owa malainj lomalama, ma donjom ôêvhavinj Yisu ba uminj lôklokwanj denanj.

Wapômbênj tem indum abô

⁵ Nôm takênj hik thô nena Wapômbênj anênj hadum abô ma thêthônj iyom ba tem enanj nena mólô hatôm nômô yani anênj loñ lôklinjak kapô atu ba lêk owa malainj hathak. ⁶ *Avanônj, Wapômbênj tem indum abô thêthônj ba nêm malainj êndênj nê takatu ba êv malainj hadênj mólô.

⁷ *Ma nêm lovak êndênj mólô takatu ba owa malainj lôk yêlô imbinj êndênj waklavônj atu ba Anyô Bêñ Yisu lôk anênj anjela lôklokwanj netak leñ ba nêlêm yainj lôk atum dahalanj. ⁸ *Ma nêm vovanj viyanj êndênj nê takatu ba êthônj Wapômbênj lôk nê takatu ba miñ esopa alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu anênj Abô Mavi ami. ⁹ *Vovanj bênj tem imbulinj nê takênj êtôm wak nômbênj intu sapênj ba tem nêmô daimbô ênjêk Anyô Bêñ ma lôk anênj lôklokwanj lôkmanjinj. ¹⁰ *Nôm takênj tem imbitak êndênj waklavônj yani endelêm ek anênj avômalô mathen takatu ba êvhavinj nêmbô anênj athênj lôk nebam yani. Ma mólô aênj iyom ek malê nena mólô ôêvhavinj yêlôaniñ abô havinj.

Eteñ mek ek avômalô Tesalonaika

¹¹ *Ba intu yêlô atenj mek wak nômbênj intu ek mólô nena alalôaniñ Wapômbênj indum ek mólô nômô êtôm atu ba yani bôk halam mólô ek nômô aênj, lôk nêm lôklokwanj êndênj mólô ek nundum nôm mavi takatu ba lemimhavinj nundum lôk nundum ôêvhavinj anênj ku sapênj. ¹² Ma yahatenj mek takênj ek Anyô Bêñ Yisu enja athênj bênj esak mólô ma mólô noja athênj bênj esak yani esak alalôaniñ Wapômbênj lôk Anyô Bêñ Yisu Kilisi iniñ wapôm.

2

Anyô lëndônj kôtônj atu tem êyô

¹ Aiyanj thêlô, yêlôaniñ abô te hêk ek nananj êndênj mólô esak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anênj endelêm ba isup alalô esak donjom ek napôm yani. ² Anyô late hasau nena Anyô Bêñ anênj waklavônj lêk halêm yôv, êñ ma miñ nosonj kakapuk ba unim auk endowalinj kethenj ami. Anyô late hananj nena Lovak Mathenj hêv abô êñ mena yêlô ato abô êñ halôk kapya ma miñ nônmimbinj thêlô ami.

* **1:2:** Lom 1:7   * **1:4:** 2Ko 7:4; 1Te 2:19   * **1:6:** Lom 12:19   * **1:7:** 1Te 3:13   * **1:8:** Ais 66:15
* **1:9:** Ais 2:10   * **1:10:** Kol 3:4   * **1:11:** Kol 1:9; 1Te 1:2-3   * **2:3:** 1Ti 4:1; 1Jon 2:18; 4:3

³ *Lôk miñ notak thêlô ek nesau môlô ami. Mi, waklavônêj êj tem imbitak embeñ yam ek waklavônêj êvôliñ dômiñ hadêj Wapômbêj lôk anyô lëndônêj kôtônêj anêj waklavônêj êlêm yaiñ. Yani ma anyô pik atu ba tem Wapômbêj imbuliñ. ⁴ *Yani tem nêma ida liñ ba êpôlik ek Wapômbêj lôk nômkama sapêj takatu ba avômalô elam nena matheñ. Ma tem ni êyô êmô Wapômbêj anêj unyak matheñ kapô ba enañ nena yanida ma Wapômbêj.

⁵ Bôk yahamô haviñ môlô ma yahanañ nôma takêj yôv. Lemim hêv siñ e? ⁶ Ma lêk oyala nôma atu ba havalon yaiñ loñ ba hayabiñ waklavônêj atu ba Wapômbêj hatak ek ende yaiñ. ⁷ Kobom leñôndônêj kôtônêj lêk hadum anêj ku menañna hamô kapô. Tem indum aêj ende ba Wapômbêj nêma anyô atu ba hamiñ loñ siñ vê am. ⁸ *Êj ma anyô lëndônêj kôtônêj êj tem ende yaiñ. Vêma ma tem Anyô Bêj Yisu endelêma ma anêj abôlêk auk tem injik ôpêj vônô lôk anêj deda lôkmanjij injik ôpêj anêj lôklokwan pesa. ⁹ *Anyô lëndônêj kôtônêj êj tem êlêm lôk lôklokwan bêj ek indum Sadan anêj ku lôk lavônij ma nômbithi oyan lomaloma. ¹⁰ Tem indum kambom lomaloma ek esau avômalô takatu ba even loñôndê ñama ek malê nena thêlô miñ êvhaviñ abô avanônêj takatu ba hatôm nêma i bulubiñ ami. ¹¹ Ba intu Wapômbêj tem nêma auk lokban lôkliñyak ek esau thêlô ek nênemimbiñ abôyan takatu. ¹² Aêj ba avômalô takatu ba miñ êvhaviñ abô avanônêj ami ma leñimavi hathak iniñ kambom ma Wapômbêj tem enañ iniñ kambom bêj.

Numiñ lôklokwan

¹³ *Aiyan thêlô takatu ba Anyô Bêj lahaviñ, yêlô athak aêv leñimavi wak nômbêj intu hadêj Wapômbêj hathak môlô. Êj ma mavi ek malê nena môñ anôn ma yani hatak môlô

ek nêma môlô bulubiñ. Ma hêv môlô bulubiñ hathak môlônima êvhaviñ abô avanônêj lôk Lovak Matheñ anêj ku takatu ba hadum ek môlô numbitak matheñ. ¹⁴ Yani halam môlô hathak Abô Mavi atu ba yêlô anañ ek alalôaniñ Anyô Bêj Yisu anêj lôkmanjij imbi êyô môlô vov.

¹⁵ Ba intu aiyan thêlô, numiñ lôklokwan ba nobalon abô avanônêj takatu ba yêlô ato lo anañ hadêj môlô loñ.

Pol anêj mek

¹⁶⁻¹⁷ Alalôaniñ Anyô Bêj Yisu da lo Kamik Wapômbêj nênem môlô thêvô ma nembatho môlô loñ esak nômkama mavi nômbêj atu ba môlô udum lo onañ. Wapômbêj lahaviñ alalô ba hathak anêj wapôm ma hêv alalô thêvô atu ba tem miñ nêma yak ami lôk havak abô hathak nôma mavi takatu ba nanêma maleñ esak.

3

Noten mek êndêj Wapômbêj ek nêma yêlô sa

¹ Ma aiyan thêlô, noten mek ek Wapômbêj nêma yêlô sa ek Anyô Bêj anêj abô ni pik sapêj ketheñ ek enja athêj bêj êtôm atu ba bôk udum. ² Ma noten mek ek Wapômbêj nêma yêlô vê ênjêk ñê sek lôk ñê kambom ek malê nena avômalô vi miñ êvhaviñ ami denañ.

³ Ma donjom Anyô Bêj hasopa anêj abô iyom ba tem embatho môlô loñ ma eyabiñ môlô ek ñgok kambom atu. ⁴ *Hathak Anyô Bêj anêj lôklokwan ma yêlô ayala avanônêj nena abô takatu ba anañ, ma môlô lêk udum ba tem nundum ni thêthô. ⁵ Anyô Bêj injik môlônima kapôlômim liñ ek noyala Wapômbêj anêj kobom lahaviñ lôk Kilisi anêj kobom hamiñ lôklokwan hathak malaiñ lomaloma.

Avômalô lôkthô nindum iniñ ku

⁶ *Aiyan thêlô, yêlô anañ lôklokwan hadêj môlô hathak alalôaniñ Anyô

* **2:4:** Ese 28:2; Dan 11:36 * **2:8:** Ais 11:4; ALK 19:15 * **2:9:** ALK 13:11-13 * **2:13:** Ep 1:4; 2Te 1:3 * **3:4:** 2Ko 7:16; Gal 5:10 * **3:6:** Lom 16:17

Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ athêḡ nena nôḡmô daim ek môlôviyaḡ takatu ba êḡmô ku mi ba miḡ esopa abô takatu ba yêlô êv hadêḡ môlô ami. ⁷*Môlô oyala nena mavi ek nosopa yêlô veḡḡḡwam. Ma sêbôk atu ba yêlô amô haviḡ môlô, ma miḡ amô ku mi ami. ⁸*Mi, yêlô adum ku lôklokwaḡ bôlôvôḡ ba wak ek miḡ nanêḡ malaiḡ êḡḡḡ môlô ek noyabiḡ yêlô ami. Lôk yêlô miḡ aḡ anyôla anêḡ nôḡm oyaḡ ami. ⁹*Yêlô hatôm nanaḡ ek môlô nôḡnêḡ yêlô sa esak nôḡm. Ma doḡtom yêlô miḡ bôk adum aêḡ ami ek aḡḡik loḡḡndê thô êḡḡḡ môlô. ¹⁰Sêbôk ba yêlô amô haviḡ môlô ma aêv abô êḡḡêk hadêḡ môlô nena, “Anyô te miḡ hadum ku ami ma miḡ enjaḡ nôḡm ami.” ¹¹*Ma doḡtom yêlô alaḡô nena môlô vi ôêk vau ma ku mi ma olom oveḡ lounyak ba ôêv vemimbôlêk yakyak hathak avômalô vi. ¹²*Ma hathak Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ athêḡ, yêlô anaḡ lôklokwaḡ hadêḡ avômalô anêḡ aêḡ ek nêḡmô malijaô ba nindum ida iniḡ ku ek nejaḡ nôḡm. ¹³*Ma aiyaḡ thêlô, miḡ môlô vau ek nundum nôḡm takatu ba mavi ami.

¹⁴Anyô late miḡ hasopa yêlôaniḡ abô takatu ba ato ami, êḡ ma ôḡḡô ôpêḡ katô. Ma nôḡmô daim ek yaḡi ek yaḡi mama esak kobom êḡ. ¹⁵*Ma doḡtom miḡ nôḡḡô yaḡi êḡḡm anyô atu ba hik vovak haviḡ o ami. Mi, onaḡ abô imbiḡ yaḡi êḡḡm mamuyaḡ ek nêḡm auk mavi êḡḡḡ yaḡi.

Abô anêḡ daḡ

¹⁶Anyô Bêḡ ma yôhôk anêḡ ôḡḡḡ ba tem nêḡm yôhôk êḡḡḡ môlô esak nôḡmkama sapêḡ êḡḡm wak nôḡmbêḡ intu. Anyô Bêḡ êḡmô imbiḡ môlô sapêḡ.

¹⁷Ya Pol yahathak yahato abô daḡ êḡḡêk iyom hathak yada yabahaḡ hêk kapya takatu ba yahanaḡ ba eto ek hik thô nena kapya takêḡ halêḡm anêḡ ya.

* **3:7:** Plp 3:17   * **3:8:** 1Te 2:9   * **3:9:** 1Ko 9:4; 1Te 1:6   * **3:11:** 1Ti 5:13   * **3:12:** 1Te 4:11
* **3:13:** Gal 6:9   * **3:15:** 1Te 5:14

¹⁸Alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ wapôm êḡmô imbiḡ môlô lôkthô.

Kapya môᶇ atu ba Pol hato hadêᶇ Timoti Abô môᶇ

Pol hato kapya êntêk hadêᶇ Timoti. Timoti ma anyô Listla te (Ap 16:1). Lambô ma anyô Glik te ma talêbô ma avi Israel. Pol lo Silas bôk i enaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi evenᶇ ma ewa Timoti haviᶇ (Ap 16:1-4). Vêᶇ ma Pol hi hamô Epesus hatôm sondabêᶇ lô ba hanaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi ma Timoti hamô ba hadum ku êᶇ haviᶇ (Ap 19:1-22). Havenᶇ yam ma Pol hatak Timoti ek eyabiᶇ avômalô êvhaviᶇ anêᶇ Epesus ma hi plovins Masedonia. Ma Pol hayê nena tem êmô loᶇ êᶇ sawa daim ba intu hato kapya êntêk ek nêᶇ Timoti sa. Hato hathak loᶇondê eyabiᶇ nê êvhaviᶇ lôk kobom nêᶇnêᶇ yeᶇ êndêᶇ Wapômbêᶇ lôk eyabiᶇ i esak kêdôᶇwaga abôyaᶇ.

Hato hadêᶇ 64 AD la.

¹ Ya Pol, Yisu Kilisi anêᶇ aposel ya-hato kapya êntêk. Wapômbêᶇ anyô hêv alalô bulubiᶇ lôk Yisu Kilisi ôpatu ba alalô aêv maleᶇᶇ, thai enaᶇ abô ba yahabitak Yisu Kilisi anêᶇ aposel.

²*Hadêᶇ o Timoti yenaᶇ okna anôᶇ atu ba hôêvhaviᶇ.

Kamik Wapômbêᶇ lôk Yisu Kilisi alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ iniᶇ wapôm lôk kapôlôᶇiᶇ ma labali êmô imbiᶇ o.

Nanᶇik abôyaᶇ pesa

³ Sêbôk atu ba yaha plovins Masedonia ma yahasonᶇ o lokwaᶇ nena omô Epesus ek onanᶇ êndêᶇ nê takatu ba êdôᶇ avômalô hathak êvhaviᶇ anêᶇ ôdôᶇ yaᶇ nena netak iniᶇ ku êᶇ. ⁴*Ma miᶇ thêlô nimbi kukuthiᶇ abôyaᶇ bô lôk nekatuᶇ limi bôbô takatu ba êthôᶇ palinᶇ ami. Nôm takêᶇ hadum ba avômalô leᶇiᶇhabui ma miᶇ hêv thêlô sa ek nêᶇnêᶇmibiᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ

auk ami. ⁵ Yahananᶇ abô takêᶇ ek alalôaniᶇ kapôlôᶇiᶇ ênjêk mabuᶇ lôk nasôᶇi ba naya lôk nanêᶇmibiᶇ avanôᶇ ek leᶇiᶇimbiᶇ avômalô vi. ⁶ Avômalô doho lêk etak auk takêᶇ ba idum mayaliv hatôm abô anêᶇ ôdôᶇ mi. ⁷ Thêlô miᶇ eyala abô takatu ba enaᶇ hathak ami ba leᶇiᶇhaviᶇ nimbitak êtôm anyô êv auk hathak abô balabuᶇ ba idum hatôm thêlôda nê lôkauk.

⁸ *Ma doᶇtom alalô ayala nena anyôla miᶇ halela abô balabuᶇ ami, êᶇ ma nôm mavi anôᶇ. ⁹ Ma bôk ayala yôv nena balabuᶇ ma miᶇ eto ek nê thêthôᶇ ami. Mi. Eto ek nê takatu ba miᶇ esopa Wapômbêᶇ anêᶇ abô ami lôk nê leᶇôndôᶇ kôtoᶇ lôk nê miᶇ êvhaviᶇ ami lôk nê kambom lomaloma lôk nê miᶇ mathenᶇ ami lôk nê ibuliᶇ Wapômbêᶇ lôk nê ik lami lo taluvi vônô lôk nê ik anyô vônô. ¹⁰ Ma eto ek nê idum sek haviᶇ anyô yaᶇ yanavi lôk anyô da idum i ma avi da idum i, lôk nê ewa anyô vi vani hatôm iniᶇ nê ku lôk nê enaᶇ abôyaᶇ êmô loᶇ idum abô. Eto balabuᶇ êᶇ ek kambom takêᶇ lôk nôm lada takatu ba miᶇ esopa auk thêthôᶇ ami. ¹¹ Auk thêthôᶇ êᶇ ma abô mavi atu ba hik Wapômbêᶇ atu ba ida hamô mavi anêᶇ lôkmaᶇᶇiᶇ thô ma bôk hêv hadêᶇ ya ek yayabiᶇ.

Pol hêv lamavi hadêᶇ Wapômbêᶇ

¹² *Yisu Kilisi hêv lôklokwaᶇ hadêᶇ ya ba hayala yenaᶇ ku mavi. Ba intu hêv ya ek yandum anêᶇ ku. Aêᶇ ba intu yahêv yalenᶇmavi hadêᶇ Yisu Kilisi alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ. ¹³ *Sêbôk atu ba miᶇ yahêvhaviᶇ ami ba yahasonᶇ nena yahadum mavi ba yahananᶇ abôma hathak Wapômbêᶇ lôk yahêv vovaᶇ hadêᶇ anêᶇ avômalô ma ya anyô yalenᶇᶇaᶇ. Ma doᶇtom Wapômbêᶇ hêv kapô ek ya. ¹⁴ Anyô Bêᶇ ma anyô wapôm ba hanᶇgasô êvhaviᶇ lôk leᶇiᶇmavi atu ba yahapôm hêk Yisu Kilisi aleba anêᶇ daᶇ mi.

* **1:2:** Ap 16:1-3; Tit 1:4 * **1:4:** 1Ti 4:7; Tit 1:14 * **1:8:** Lom 7:12,16 * **1:12:** Ap 9:15; 1Ko 15:9-10; Gal 1:15-16 * **1:13:** Ap 8:3; 9:1-5 * **1:15:** Luk 19:10

15 *Êntêk ma abô avanônj biñ ba avômalô sapêñ nêñemimbiñ. Yisu Kilisi halôk pik ba halêm ek nêñ avômalô kambom bulubiñ. Ma yada ma anyô ôvathek anônj. 16 Ba intu Wapômbêñ hêv kapô ek ya anyô ôvathek kambom êñ ek yani injik Yisu Kilisi anêñ malinÿaô atu ba anêñ dan mi thô ek avômalô nêgê ba nêñemimbiñ ma neja lôkmala atu ba nêñ wak nômbêñ intu sapêñ. 17 Wapômbêñ ma kiñ hatôm wak nômbêñ intu sapêñ ba ida hamô lôkmala. Ma avômalô miñ hatôm nêgê ami. Yanida ma Wapômbêñ. Aêñ ba nanêm athêñ lôkmanÿinÿ êndêñ Wapômbêñ wak nômbêñ intu sapêñ. Avanônj.

Timoti injik vovak lôklokwanÿ esak kobom kambom

18 Timoti yenañ okna, sêbôk ma plopet enañ abô hathak o. Yahavatho thêlôninÿ abô loñ hathak ku takatu ba bôk yahêv hadêñ o yôv. Lemimbi abô takêñ ek nuñgwik vovak mavi atu. 19 Ombaloñ hôêvhavinÿ loñ lôk ôsô o ba oya. Doho bôk êpôlik hathak auk êñ ba ininÿ êvhavinÿ hatôm yeñ hamô ôthôm lôk lovak bêñ ba hamô yeñ vose. 20 *Himeneus lo Aleksanda bôk idum aêñ ba yahêv i hadêñ Sadañ ek thai neja auk ek miñ thai nenañ abôma esak Wapômbêñ ami.

2

Nateñ mek ek nêñ avômalô vi sa

1 Aêñ ba nodanô! Môlô noteñ mek bêñ anônj ba nonañ môlônim lemimhavinÿ bêñ lôk nêñem lemim-mavi esak avômalô sapêñ. Ma nonañ injik Wapômbêñ liñ ek nêñ avômalô takatu ba leñinÿmalainÿ sa. Ma noteñ mek ek 2 kiñ lôk nêñ bêñbêñ takatu imbiñ ek alalô namô labali mavi lôk namô malinÿaô ek alalô nasopa Wapômbêñ ba namô yani vibinÿ. 3 Mek takêntêk ma mavi ba tem indum alalôaniñ Wapômbêñ anyô hêv alalô bulubiñ lamavi. 4 Yani lahavinÿ

avômalô lôkthô neyala abô avanônj ek nêñ thêlô bulubiñ aêntêk nena 5 Wapômbêñ ma doñtom. Ma Yisu Kilisi iyom intu anyô yôhok ek embak avômalô loñ imbiñ Wapômbêñ. 6 *Ma Wapômbêñ bôk hatak anêñ waklavônj te yôv ba intu hêv Yisu Kilisi êñ ek nêñ avômalô vuli lôk injik thô nena Wapômbêñ lahavinÿ nêñ avômalô sapêñ bulubiñ. 7 *Yisu habi banÿ hayô hêk ya ek yandum ku aposel ek yanañ abô mavi êntêk bêñ. Ya anyô yahêv auk hathak êvhavinÿ anônj hadêñ nêñ daluk. Yahanañ avanônj biñ. Ma miñ yahanañ abôyanÿ ami.

8 Ba yalenÿhavinÿ anyô sapêñ netak leñinÿnañ lôk abô êkôki lôk nimbitak matheñ ma nêñem bahenÿinÿ liñ ba neteñ mek.

Avi ininÿ kobom nindum

9 *Ma yalenÿhavinÿ avi nijik kwêv mavi lôk nipuk sôp mavi lôk nepe-sañ i mavi êtôm atu ba miñ êbôdi ami. Ma miñ nibutinÿ leñinÿkadok detaim lôk nebanu kômkom gol lôk kômkom kêkêlô esak leñinÿkupik ma nijik kwêv lo sôp lôkmanÿinÿ ami. 10 *Thêlô leñinÿimbi auk ek nindum mavi loma-loma. Êñ ma ininÿ kwêv lo sôp. Avi takatu ba elanô Wapômbêñ anêñ abô ba esopa ethak idum aêñ.

11 Môlô othak doñtom ek nêñem yeñ, êñ ma avi nêñem anyô vibinÿ iyom ba nêñem bônônj ek neja auk. 12-13 *Wapômbêñ hapesañ Adam hamônj ma Ewa haveñ yam. Ba intu miñ yahatak avi ek nêñem auk mena nêñem ek anyô ami. Thêlô nêñem bônônj iyom. 14 *Ma Sadañ miñ hasau Adam ami. Yani hasau Ewa ba habitak avi lêndônj kôtônj. 15 Ma doñtom avi te tem embathu amena ba avi takatu ba êvhavinÿ ba êmô matheñ ma leñinÿhavinÿ lôk eyabinÿ i mavi ma tem neja bulubiñ.

* 1:20: 1Ko 5:5; 2Ti 4:14-15 * 2:6: Gal 1:4 * 2:7: Ap 9:15; Gal 2:7-8; 2Ti 1:11 * 2:9: 1Pi 3:3-5
* 2:10: 1Ti 5:10 * 2:12-13: 1Ko 14:34; Stt 2:7,21-22; 1Ko 11:8-9 * 2:14: Stt 3:1-6; 2Ko 11:3

3

Avaka iniñ abô

¹ *Êntêk ma abô avanônj. Anyôla anêj auk nena imbitak avaka, êj ma mavi. ² *Ma avômalô nêgê ôpên nena anyô thêthônj vêmam ka nendam ek imbitak anyô bênj. Ma êmô tiñj imbiñ yanavi. Yani anyô auk mavi lôk hapuki loñ ma hamô batônj oyañ lôk hawa avômalô thô ma hadônj avômalô mavi. ³ Yani miñ inum wainj ba endo molo lôk lamanij ba injik vovak ami. Yani êmô yôhok ma miñ laimbiñ valuselenj ami. ⁴ Yani eyabinj yanavi lôk nali mavi ma êndônj nali ek nesopa anêj abô ba nêmo yani vibinj. ⁵ Anyô miñ hayabinj yanavi lo nali mavi ami ma miñ hatôm eyabinj Wapômbênj anêj avômalô ôdônj takatu ba êvhavij mavi ami. ⁶⁻⁷ *Anyô kambom te hiki lilij ba habitak mavi ma miñ enja athênj bênj ba indum ku te kethenj ami ende ba nê daluk nêgê imbiñ nena yani anyô mavi am. Yakô tem yani êmbôi ba enja mama ba êndok Sadanj anêj lek ba nêm yak imbiñ Sadanj êndênj waklavônj indum abô.

Nê êv avômalô sa iniñ abô

⁸ Ma nê takatu ba idum ku ba êv avômalô êvhavij sa ma nêmo thêthônj êtôm avaka. Thêlô nenanj abô avanônj iyom. Ma miñ ninum wainj bênj anônj lôk netanjanj esak avômalô vi iniñ valuselenj ami. ⁹ Thêlô nêsôi ba neya ma nênimimbiñ nômkama nômbênj atu ba Wapômbênj hik thô ma nebalonj loñ lôklokwanj. ¹⁰ Nutitij iniñ ku nena thêthônj vêmam ka nônem ku nênem avômalô sa êndênj i.

¹¹ *Ma vênj ma thêthônj êtôm thêlôda. Ma miñ nenanj abô kambom esak avômalô vi ami. Ma nipuki loñ esak auk mayaliv. Ma miñ nenanj abôyanj lôk neja vani ami.

¹² Ma nêmo tiñj imbiñ vênj ba neyabinj vênj lôk nali ma iniñ nômkama sapênj mavi. ¹³ Ma idum ku

mavi ma avômalô tem nebam i ma miñ hatôm nêkô ek nenanj iniñ abô bênj esak iniñ êvhavij Yisu Kilisi ami.

Wapômbênj hik anêj thêthônj thô

¹⁴⁻¹⁵ Yalenjavij yangê o kethenj oyañ. Ma donjom yahakô ek nômla embalonj ya loñ. Ba intu yahato abô êntêk ek oyala Wapômbênj anêj auk esak yani anêj avômalô iniñ kobom. Yani ma Wapômbênj lôkmala. Wapômbênj anêj thalalenj ma avômalô takatu ba êvhavij. Avômalô takênj ma hatôm unyak landij lôk bum vumak takatu ba havalonj Wapômbênj anêj abô avanônj loñ. ¹⁶ *Avanônj! Êntêk êj ma nômbênj. Wapômbênj hik anêj thêthônj thô aêntêk.

Yani hawa linjupik pik ba halêm pik, ma Lovak Mathenj hik yani thô, ba anjela êyê yani, ma anyô enanj yani bênj hadênj nê pik lôkthô, ba nê pik elanjô ba êvhavij yani, ma Wapômbênj hawa yani ba hi hadô hamô anêj loñ lôkmanjinj anônj.

4

Kêdônjwaga abôyanj

¹ Lovak Mathenj hananj avanônj biñ nena habobo pik lo lenj anêj danj ma avômalô doho tem nêmbôlinj dômiñ esak iniñ êvhavij Wapômbênj ba nesopa ngok takatu ba evenj ek esau avômalô lôk elanjô auk takatu ba halêm anêj ngok. ² Ma avômalô takatu ba ethak esopa ngok iniñ abô lôk êv auk hadênj avômalô ba enanj abô mavi aleba avômalô esonj nena thêlô ma avômalô thêthônj. Ma donjom thêlô ma nê abôyanj. Thêlô êthôi ba eya ma donjom idum kambom thêthô aleba iniñ auk mavi bôk habitak hatôm atum la. Thêlô hatôm bok mathanjô ba miñ lenjmalainj ami. ³ *Thêlô itip ek avômalô miñ neja i lôk nejanj nômlaloma ami. Ma donjom Wapômbênj hapesanj nôml takênj ek avômalô takatu ba êvhavij

* **3:1:** Ap 20:28 * **3:2:** Tit 1:6-9 * **3:6-7:** 2Ko 8:21 * **3:11:** Tit 2:3 * **3:16:** Mak 16:19; Jon 1:14; Kol 1:23 * **4:3:** Stt 9:3; Lom 14:6; 1Ko 10:30-31

lôk eyala abô avanôn ma neja ek nênm leñjîmavi êndên Wapômbên. ⁴⁻⁵ Howa Wapômbên anên nôm takên ba hoten mek lôk lemmavi ê ma nôm takên tem imbitak mavi. Anêm lemmavi lôk Wapômbên anên abô hadum nôm ê habitak mavi. Aên ba nômkama sapên atu ba Wapômbên hapesan ma mavi. Ba intu miñ utip ek nômlate ami.

Yisu anên anyô ku mavi

⁶ Onan abô takên katô êndên Wapômbên anên avômalô. Ma nonngwan Wapômbên anên abô avanôn lôk osopa anên auk mavi takatu ba bôk holanô yôv. Ê ma avômalô tem nêgê nena o ma Yisu Kilisi anên anyô ku mavi. ⁷⁻⁸ *Miñ onja kukuthin abôyan ba onan lôk miñ ondanô avôdôn nena inin auk thônôthôn ami. Ôpatu ba hadum ku lomaloma ek nênm lôklokwan êndên lijîkupik tem êmô mavi dokte. Ma donjom ôpatu ba hadum ku hasopa Wapômbên, yani tem êmô mavi anôn. Wapômbên habutin abô ek nênm avômalô sa êmô pik êntêk. Ba ema ma tem nênm i sa aên iyom. Aên ba nundum Wapômbên anên ku ek nosopa yani.

⁹ Êntêk ma abô lôklokwan anôn ba avômalô sapên nênmimbin. ¹⁰ *Alalô lêk aév maleñin hadên Wapômbên. Yani ma Wapômbên atu ba hamô lôkmala ba hêv avômalô sapên bulubin. Ba intu yêlô adum ku lôk vovanik ek nanêm avômalô sapên sa ek ôpatu ba hêvhavin ma tem enja bulubin ê.

¹¹ Timoti yahanan hadên o nena ôndôn avômalô esak nôm takêntêk lôk osoñ i lokwan ek nesopa. ¹² *O ma anyô muk. Ba onan abô mavi iyom lôk undum thêthôn ma lemimbin avômalô lôk ônêmimbin Wapômbên ma ômô mabuñ ek avômalô nêgê o ba nesopa vemgwam. Ê ma avômalô miñ hatôm nêpôlik esak o ami. ¹³ Osam Wapômbên anên abô

êndên avômalô wak nômbên intu sapên lôk onan anên abô bên lôk nênm auk êndên thêlô endeaba êtôm wakma atu ba yahayô. ¹⁴ *Plopet enan abô hathak wapôm takatu ba Wapômbên hêv ma avaka etak bahenin hayô hêk o ma miñ ômbi wapôm êñ thô ami.

¹⁵ Osopa abô êntêk katô oyan ba nênm anêm auk lôkthô ek undum ku êntêk ek avômalô lôkthô nêgê nena anêm hôêvhavin halumbak. ¹⁶ Oyabin nôm takatu ba hudum lôk auk takatu ba hôêv hadên avômalô katô. Ma osopa Wapômbên lôk onan anên abô wak nômbên intu sapên. Ê ma tem odanêm o bulubin lôk avômalô takatu ba elanô anêm abô.

5

Noyabin nê êvhavin mavi

¹ Onan abô yaô êndên anyô bên atu ba hadum kambom inan honan hadên lemambô. Ma miñ osan yani ami. Undum mavi êndên nê muk inan hudum hadên mamuyan molok. ² Ma avi bênbên ma undum aên iyom êtôm hudum hadên lemtambô. Ma onja auk mabuñ esak avi muk inan hudum hadên livômi.

Opalê eyabin avi tôp

³ Avi tôp takatu ba inin avômalô mi ma oyabin thêlô mavi. ⁴ Ma donjom avi tôp te anên nali lôk limi êmô, ê ma inin ku môn anôn ma nindum thêthôn ek neyabin yani êtôm lami lôk limi bôk idum hadên i ek nêwê mavi taksêbôk viyain. Ê ma tem indum Wapômbên lamavi. Ba intu nundum aên ma miñ nonan esak abô iyom ami. ⁵ Avi tôp takatu ba inin thalalen mi ethak êv maleñin hadên Wapômbên bôlôvôn ba wak ma enan hik yani lijî ek nênm thêlô sa. ⁶ Ma avi tôp takatu ba êbôlêm nôm pik mavimavi lôk idum sek mayaliv, ê ma inin leñvinjukupik ma lôkmala ma donjom inin dahô bôk hama yôv. ⁷ Ma ôndôn avômalô esak auk takên ek anyô te miñ hatôm enan nena thêlô

* **4:7-8:** 1Ti 1:4 * **4:10:** 1Ti 2:3-4 * **4:12:** Tit 2:15 * **4:14:** 2Ti 1:6

ma avômalô kambom ami. ⁸ Ôpatu ba miñ hayabiñ anêñ ôdôn katô ami êñ ma anyô kambom. Ma ôpatu ba miñ hayabiñ anêñ thalaleñ katô ami, êñ ma hatôm havôliñ dômi ek anêñ hêvhaviñ. Yani ma kambom anôn ek nê daluk.

⁹⁻¹⁰ Avi tôp takatu ba iniñ sondabên bôk hatôm 60 ba havôhi ma sêbôk ma êk haviñ vênï iyom ba eyabiñ iniñ avômena lôk ewa avômalô loñ buyañ thô ba ithik avômalô matheñ veniñ lôk êv avômalô ewa malaiñ sa lôk idum ku mavi lomaloma wak nômbên intu sapên, êñ ma oto iniñ athên êndôk kapya.

¹¹ Ma miñ oto avi tôp muk iniñ athên êndôk kapya êntêk ami. Thêlônin thethanak tem imbitak bên ba leniñimbiñ neja anyô ¹² ma tem nêmbôliñ dômiñ êndên Kilisi ba nepole abô takatu ba bôk ekak yôv. Êñ ma tem nindum abô. ¹³ *Ba avi tôp muk takên ida ethak êmô oyan ba elom even lomalak. Nôm êñ ma kambom. Lôk enañ abô kambom hathak avômalô lôk êv veniñbôlêk yakyak hathak avômalô lôk enañ avômalô iniñ abô loñ kapô bên. Êñ ma kambom anôn. ¹⁴⁻¹⁵ Doho bôk êvôliñ dômiñ hadên Yisu ba esopa Sadan. Aên ba yahanan hadên avi tôp muk ek neja anyô ba nembathu avômena ba neyabiñ unyak ek nê takatu ba êpôlik hathak alalô tem miñ nenan abô kambom esak alalô ami ma mi.

¹⁶ Aên ba ôdôn la iniñ avi tôp te hamô, ma iniñ avi nênem yani sa ek miñ nênem malaiñ êndên avômalô êvhaviñ vi ami. Ma avi tôp takatu ba iniñ avômalô mi ma avômalô êvhaviñ nênem i sa.

Nê bênben iniñ abô

¹⁷⁻¹⁸ *Wapômbên anên abô hanan nena,
“Bokmankao atu ba hêv môlô sa ma miñ numiñ yani loñ siñ ek en-
jan nômi ami.” *Lo*
25:4

Ma abô yan haviñ nena, “Anyô ku enja anên vuli.” Ba intu nônem vuli mavi êndên avaka takatu ba eyabiñ avômalô êvhaviñ mavi. Ma avaka takatu ba enañ Wapômbên anên abô lôk êv auk mavi, ma nônem iniñ vuli êmôn.

¹⁹⁻²¹ *Timoti, Wapômbên lo Yisu Kilisi lôk anela matheñ lêk êyê o. Aên ba yahanan abô lôklokwan hadên o nena anyô te iyom hanan avaka te anên kambom ma miñ ondanô ami. Ju mena lô la enañ ma ondanô nena abô êñ avanôn mena abôyan. Ma onan ôpên anên kambom bên êndên avômalô ek lôkthô atu ba elanô ma nêkô. Undum aên êndên avaka takatu ba idum kambom. Ma anem anyô môlô te hatôm anyô bên ba hadum kambom ma osopa abô êñ iyom.

²² Ma miñ ômbi bahem êyômô anyô te ketheñ ek imbitak nê êvhaviñ iniñ anyô bên ami. Nônô am. Yakô anên malaiñ imbitak ba nêmi malaiñ êndên o. Ba dô. Ma ômô mabuñ.

²³ Timoti, o ma anyô lemhaviñ unum nan iyom. Ma donom lemvo-
van ba hôpôm lijiñ bên anôn. Ba intu unum wain dokte imbiñ.

²⁴ Anyô doho idum kambom ba iniñ kambom hik i thô hamôn ba avômalô êyê nena tem neja vovan êndên waklavôn idum abô. Ma doho idum kambom ba iniñ kambom hamiñ kapô ba avômalô êthôn aleba waklavôn idum abô hayô ma iniñ kambom takên tem injik i thô. ²⁵ Kobom mavi ma aên iyom. Kobom mavi vi hamiñ yain ma vi hêk loñ kapô. Ma donom waklavôn idum abô ma kobom mavi takên tem miñ imbuñ ami.

6

Nê ku nêmi alansi vibin

¹ *Avômalô takatu ba iniñ alan hamô ma nindum mavi êndên i ek miñ avômalô nenan abô kambom esak yêlôaniñ abô lôk Wapômbên anên

* **5:13:** 2Te 3:11 * **5:17-18:** Mat 10:10; Luk 10:7; 1Ko 9:9 * **5:19-21:** 2Ko 13:1; Ep 5:11 * **6:1:** Ep 6:5 * **6:2:** Plm 16

athêḡ ami. ²*Ma anyô ku te lôk anêḡ alaḡ thai esopa Wapômbêḡ, ma ôpêḡ miḡ indum kambom êndêḡ anêḡ alaḡ ba enaḡ nena, “Alai ma ḡê loyaḡ. Ba miḡ yamô o vibiḡ ami.” Miḡ onaḡ aêḡ ami. Anyô ku êḡ laimbiḡ anêḡ alaḡ êtôm anyô loyaḡ ba nêḡ yani sa êtôm Wapômbêḡ anêḡ avômalô te. Aêḡ ba indum ku mavi êmôḡ ek ku mavi sapêḡ. Nuḡgwik auk êḡ thô êndêḡ avômalô ba onaḡ lôklokwaḡ ek nesopa.

Avômalô takatu ba leḡiḡhaviḡ valuselenḡ

³*Anyô te hik auk lokbaḡ thô ma miḡ hanaḡ abô hathak Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ abô avanôḡ lôk auk thêthôḡ ami, ⁴ôpêḡ habôḡ ba hasoḡ nena yani anyô lôk auk bêḡ. ḡê êḡ ma kêdôḡwaga abôyaḡ ba êthôḡ iniḡ kambom paliḡ. Lelaik hamô iniḡ auk aleba enaḡ abô lôk vovak hathak auk lomalama ba leḡiḡdaḡ lôk êpêḡ vovak ma enaḡ abô kambom. Thêlô esoḡ nena anyô yaḡ hawa auk êḡ ek indum kambom êndêḡ i la. ⁵*Wak nômbêḡ intu ma thêlôda idum ba êpôlik hathak thêlôda. Ma Sadaḡ hawa Wapômbêḡ anêḡ abô vani hêk i lôk habuliḡ iniḡ auk. Thêlô esoḡ nena thêlô êmô thêthôḡ ba tem thêlô neja valuselenḡ bêḡ anôḡ.

⁶*Ôpatu ba hasopa Wapômbêḡ ma miḡ makilik lôk la hiki hathak nômkama pik ami, yani tem êmô mavi. ⁷*Alalô alêm pik êntêk oyaḡ. Ba ama ma tem ana oyaḡ aêḡ iyom. ⁸Ba intu alalô miḡ maleḡiḡkilik esak nômkama pik andô. Ma alalôaniḡ nôḡm lôk sôp iyom hamô êḡ ma hatôm ek alalô. ⁹Ma avômalô leḡiḡ hiki ek neja valu lôk nômkama bêḡ anôḡ, ma tem auk êḡ êndôk thêlô leḡiḡ lôk êmbôv thêlô ek ini nesak gwasilim. Iniḡ auk thethaḡak êḡ habuliḡ i aleba hamô leḡviḡkupik lôk dahôlôḡiḡ sesoḡ ba mi. ¹⁰*Avanôḡ! Leḡiḡhaviḡ

valuselenḡ ma kambom sapêḡ anêḡ vêk. Avômalô doho iniḡ auk hathak valuselenḡ habi thethaḡak ba hadum thêlô etak Wapômbêḡ. Êḡ ma hatôm biḡ havatho thêlôda biḡ daluk lu ba malaiḡ bêḡ.

Loḡôndê nasopa

¹¹*Ma donḡtom o ma Wapômbêḡ anêḡ anyô. Ôsôv ba nu ek nôḡm kambom takêḡ. Undum nôḡm takatu ba Wapômbêḡ lamavi hathak. Ômô thêthôḡ. Osopa Wapômbêḡ anêḡ abô ba nêḡmibiḡ yani. Lemimbiḡ avômalô. Ombatho o loḡ lôk ômô labali. Ma ondaḡviḡ embenḡ abô nômbêḡ êḡ yam. ¹²*Ma vovak êvhaviḡ êntêk ma nôḡm mavi. Êḡ ma nuḡgwik vovak endeba onja lôkmala atu ba Wapômbêḡ halam o yôv hathak. Honaḡ anêḡm hôêvhaviḡ ba avômalô bêḡ anôḡ bôk êyê o yôv. ¹³*Timoti, Wapômbêḡ atu ba hêv lôkmala hadêḡ nôḡmkama nômbêḡ êntêk thai lôk Yisu Kilisi atu ba hadum abô ba hanaḡ avanôḡ hadêḡ Pontius Pailat ma lêk thai êyê o. Aêḡ ba yahanaḡ abô lôklokwaḡ hadêḡ o nena ¹⁴osopa abô êḡ ma miḡ undum tombeḡ ek anyôla etatale o ami. Undum ku êḡ endeba Yisu Kilisi alalôaniḡ Anyô Bêḡ endelêm. ¹⁵*Wapômbêḡ hadum ba waklavôḡ atu ba Yisu endelêm tem imbitak. Yanida ma alaḡ ba yanida hamô mavi. Yani ma Kiḡ iniḡ Kiḡ ma ḡê bêḡbêḡ iniḡ Anyô Bêḡ. ¹⁶Yanida tem miḡ ema ami. Yani hamô deda atu ba miḡ hatôm anyô te ni ebobo ami. Anyô te miḡ bôk hayê yani ami. ḡê pik iniḡ lôklokwaḡ mi ba intu miḡ hatôm nêḡê Wapômbêḡ ami. Nêḡnêḡm athêḡ bêḡ êndêḡ yani iyom. Anêḡ lôklokwaḡ da hamô ba tem êmô aêḡ. Avanôḡ.

ḡê lôk valuselenḡ bêḡ iniḡ abô

¹⁷*Nonanḡ êndêḡ ḡê valuselenḡ bêḡ takatu ba êmô pik nena, “Nônêḡm

* **6:3:** Gal 1:6-9

* **6:5:** 2Ti 3:8; 4:4; Tit 1:14

* **6:6:** Plp 4:11-12; 1Ti 4:8; Hib 13:5

* **6:7:** Jop

1:21 * **6:10:** Ep 5:5

* **6:11:** 2Ti 2:22

* **6:12:** 1Ko 9:25-26; 2Ti 4:7

* **6:13:** Jon 18:36-37

* **6:15:** ALK 17:14

* **6:17:** Luk 12:20-21

malemim êndêŋ Wapômbêŋ. Yani anyô wapôm mavi ba intu hêv nômkama nômbêŋ êntêk ek alalô leŋŋmavi. Ma miŋ nômbôam esak lôk miŋ nônêm malemim êndêŋ valuselen lôk nômkama takatu ba tem nêm yak ami.” 18-19 *Ma onan êndêŋ i ek nisup nômkama mavi lôkthô esak doŋtom. Lôk nindum mavi lomaloma bêŋ anôŋ ba nêm liŋ siŋ. Lôk nindum wapôm lôk nêpôpêk iniŋ nômkama ek nimbi sam. Nôm takêŋ ma lôkmala anêŋ ôdôŋ atu ba tem imbitak embenŋ yam ek neja lôkmala anôŋ.

Timoti eyabiŋ anêŋ ku

²⁰ Timoti oyabiŋ o ek ku takatu ba êv hadêŋ o. Ômbôliŋ dômmim esak abô mayaliv lôk auk lokbanŋ takatu ba elam nena “auk thêthôŋ”. Êŋ ma abôyan. ²¹ *Ma avômalô doho esopa auk lokbanŋ êŋ ba evenŋ mayaliv aleba iniŋ êvhaviŋ mi.

Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ o.

* **6:18-19:** Mat 6:20 * **6:21:** 1Ti 1:6; 2Ti 2:18

Kapya yaŋ atu ba Pol hato hadêŋ Timoti Abô môŋ

Pol hamô koladôŋ anêŋ Lom ma hato kapya êntêk hadêŋ Timoti. Pol lahabi nena tem yani ema. Ma anêŋ nê molo bêŋ anôŋ etak yani ba i. Luk iyom intu hamô haviŋ Pol ba intu yani kapô malaiŋ ba lahaviŋ Timoti ni Lom ek thêlô nêmo. Ba intu hato kapya êntêk. Malaiŋ lomaloma hapôm nê êvhaviŋ ba intu hanaŋ abô ek embatho Timoti loŋ ek imiŋ lôklokwaŋ. Ma hanaŋ ek Timoti eyabiŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ba enaŋ abô êŋ thêthôŋ iyom.

Hato kapya êntêk hadêŋ 66 AD la.

1 Ya Pol yahato kapya êntêk. Wapômbêŋ lahaviŋ yambitak Yisu Kilisi anêŋ aposel ek yanaŋ abô êntêk bêŋ ek alalô nasopa Yisu Kilisi ba naja lôkmala atu ba Anyô Bêŋ bôk hakak abô hathak yôv.

2 *Hadêŋ o Timoti yenaŋ okna anôŋ. Wapôm lôk lahiki ma labali anêŋ Kamik Wapômbêŋ lo Yisu Kilisi alalôaniŋ Anyô Bêŋ.

Alalô miŋ mama ek Wapômbêŋ anêŋ abô ami

3 *Yahayala hêk yakapôlôŋ nena miŋ yahadum Wapômbêŋ anêŋ ku tomben ami. Wapômbêŋ êŋ ma bumalô thêlô iniŋ Wapômbêŋ atu ba esopa. Bôlôvôŋ lo wak ma yahanaŋ yalenmavi lôk yahaten mek hadêŋ yani hathak o. 4 Sêbôk ba yahatak o ma malem thôk hêv yak ba lêk yalenhabi malem thôk êŋ. Ma lêk yalen hik ya kambom ek yaŋgê o ek itu auk êŋ vônô ek yalenmavi. 5 *Yalenhabi anêŋ hôêvhaviŋ anôŋ. Êvhaviŋ êŋ intu hamô haviŋ lem-tambô Yunis lo libum Lois. Ba lêk yahayê êvhaviŋ êŋ intu hamô haviŋ o

aêŋ iyom. 6 *Ba intu yahanaŋ hathak loŋbô ek undum wapôm takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o êtôm huyuv atum ek esaŋ bêŋ. Sêbôk ba yahatak yabahaŋ hayô hêk o ma Wapômbêŋ hêv lôkliŋyak ek undum ku êŋ. 7 *Ma Wapômbêŋ hêv dahô lôkliŋyak lôk dahô leŋiŋhaviŋ avômalô lôk dahô hapôviŋ anyô ek nindum mavi. Ma miŋ hêv dahô atu ba indum anyô ba nêkô ami.

8 Yahanaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ ba intu yahamô koladôŋ. Ma Wapômbêŋ bôk hik malaiŋ sam ba hêv anêŋ ek onja ma anêŋ lôklokwaŋ tem nêŋ o sa. Aêŋ ba miŋ o mama ek onaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ ami. Lôk miŋ o mama ek ya ami. 9 *Yani ma anyô wapôm ba lahaviŋ nêŋ avômalô sa. Ma hêv alalô bulubiŋ ba halam nena mathen. Miŋ alalô adum nômlate mavi ami. Mi anôŋ. Anêŋ wapôm êŋ hamô haviŋ Yisu Kilisi hadêŋ sêbôk atu ba môŋ anôŋ ba hêv hadêŋ alalô. 10 *Ma lêk hik anêŋ wapôm êŋ thô hathak hêv Yisu Kilisi, ôpatu ba hêv alalô bulubiŋ. Ôpêŋ intu habuliŋ ŋama ma hatak deda hayô hamô Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ek alalô naja lôkmala atu ba hamô wak nômbêŋ intu sapêŋ. 11 *Ma habi baŋ hayô hêk ya ba hêv ya hatôm aposel ek yanaŋ Abô Mavi êntêk lôk yanêŋ auk esak Abô Mavi êŋ. 12 Aêŋ ba yahawa malaiŋ takêntêk ma donjom ya miŋ mama ami ek malê nena yahayala ôpatu ba yahêvhaviŋ. Yahayala katô nena tem eyabiŋ ya lôk yenaŋ ku mavi endeba êyô waklavôŋ nindum abô.

13 Abô takatu ba bôk holaŋô anêŋ ya ma osopa. Êŋ ma auk thêthôŋ. Ba hosopa abô êntêk ma Yisu Kilisi tem nêŋ o sa ek ônêŋimbiŋ Wapômbêŋ lôk lemimbiŋ avômalô. 14 *Ma oyabiŋ nôŋ mavi takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o hathak Lovak Mathen ôpatu ba hamô haviŋ alalô.

* 1:2: Ap 16:1; 1Ti 1:2   * 1:3: Ap 23:1   * 1:5: Ap 16:1   * 1:6: 1Ti 4:14   * 1:7: Lom 8:15

* 1:9: Ep 2:8-9; Tit 3:5   * 1:10: Hib 2:14   * 1:11: 1Ti 2:7   * 1:14: 1Ti 6:20

Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ ba esopa ma nêmbôliḡ dômiḡ esak kambom.”

²⁰ Ma unyak bêḡ te ma anêḡ uḡ gol doho lôk seleva doho lôk uḡ adaluk doho lôk uḡ anôḡ doho hamô unyak kapô. Doho ma etak nôḡ mavi halôk ma doho ma etak yavoyav halôk. ²¹ Aêḡ ba anyô te habi lelaik thô ba hathik i ba habitak mabuḡ ma hatôm uḡ mavi atu ba Wapômbêḡ hadum ba habitak mathenḡ ba hamô ek Wapômbêḡ nêḡ ku mavi loma-loma êndêḡ yani.

²² *Ba intu ôsôv ênjêk ḡḡok anêḡ thethajak takatu ba hamô anyô muk kapôlôḡiḡ. Ma ondanviḡ endom loḡondê thêthôḡ lôk ônêḡimbiḡ Wapômbêḡ lôk lemimbiḡ avômalô lôk osopa auk yôhok. Môlô takatu ba olam Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ ba osopa yani ma yani bôk hathik môlônim kapôlômim yôv ba nosopa kobom thêthôḡ takêntêk. ²³ *Oyala nena abô mayaliv lomaloma hadum ba avômalô ik vovak ba ômbôliḡ dômiḡ ek abô thôḡôthôḡ takêḡ. ²⁴ Anyô Bêḡ anêḡ anyô ku ma êḡ labali imbiḡ avômalô lôkthô lôk anêḡ auk ma thêthôḡ ek êndôḡ avômalô katô. Lôk êḡ malinḡyaô ma miḡ injik vovak ami. ²⁵ Ma yani miḡ lamanḡ kethenḡ esak avômalô takatu ba miḡ elanô anêḡ abô ami ma êndôḡ thêlô esak abô labali. Injo Wapômbêḡ tem nêḡ i sa ek nede kapôlôḡiḡ liliḡ ek nesopa auk avanôḡ mena mi la. ²⁶ Ma ewa auk mavi hathak loḡbô ma tem nêḡsôv ênjêk Sadaḡ anêḡ ḡwasilim, ôpatu ba havôv thêlô ek nindum anêḡ ku.

3

Pik lo leḡ anêḡ danḡ

¹ *Odanô! Waklavôḡ pik lo leḡ anêḡ danḡ ma tem malaiḡ lomaloma imbitak. ² Avômalô tem leḡiḡimbiḡ thêlôda lôk leḡiḡimbiḡ valuseleḡ ma nêḡmbôḡ lôk nêḡḡ i danḡ ma nenaḡ abôma lôk leḡiḡôndôḡ kôtôḡ êndêḡ taluvi lo lami. Ma tem miḡ

* 2:22: 1Ti 6:11 * 2:23: 1Ti 4:7 * 3:1: 1Ti 4:1 * 3:5: Mat 7:15,21; Tit 1:16 * 3:8: Kis 7:11

* 3:11: Ap 13:14-52; 14:5,8-20

leḡiḡmavi esak nôḡ takatu ba anyô vi êv hadêḡ i ami lôk êpôlik hathak kobom mathenḡ ³ ma leḡiḡhaviḡ mi lôk miḡ etak kapôlôḡiḡ kambom ami. Ma tem nenaḡ abô kambom esak avômalô vi lôk nipuki loḡ ami ma nimbitak ḡê maleḡiḡ thêlêv lôk nêḡpôlik esak kobom mavi. ⁴ Ma tem thêlô nimbuliḡ iniḡ ḡê môlô ma nindum nôḡkama mayaliv ma thêlôda tem nêḡnêḡ iniḡ athêḡ liḡ ba nindum nôḡkama takatu ba indum thêlô leḡiḡmavi ma kobom leḡiḡhaviḡ Wapômbêḡ ma êdô. ⁵ *Avômalô takêḡ tem nindum thêthôḡ êtôm ḡê esopa Wapômbêḡ ma doḡtom thêlô bôk etak Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ ba intu nôḡmbôliḡ dômiḡ êndêḡ i.

⁶ Ma anyô takêḡ ethak êyêyê hathak bôbôḡiḡ ba êyô unyak ma êyê avi takatu ba iniḡ auk mayaliv ma ewa iniḡ auk. Avi takêḡ bôk idum kambom bêḡ anôḡ ba êḡ lôk kapôlôḡiḡ malaiḡ. Ma thêlôniḡ thethajak lomaloma hayabiḡ i ba êbôlêḡ auk lukmuk wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. ⁷ Avi takêḡ elanô ḡê êḡ iniḡ abô lôbôlôḡ ba miḡ êpôm Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ ek nêḡ thêlô sa ami. ⁸ *Nêḡ êḡ bôk êvôliḡ dômiḡ hathak Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ hatôm Janes lo Jambles bôk êvôliḡ dômiḡ hadêḡ Mose. Sadaḡ habuliḡ thêlô iniḡ auk aleba ibitak kambom anôḡ ba êvhaviḡ ami ba intu Wapômbêḡ hadô thêlô. ⁹ Ma ḡê êḡ iniḡ kambom takêḡ tem imbitak yaiḡ ba avômalô tem nêḡḡ êtôm bôk êyê Janes lo Jambles iniḡ auk kambom. Ba intu auk êḡ tem miḡ imbitak bêḡ ami.

Timoti ombalonḡ Wapômbêḡ anêḡ abô loḡ lôklokwaḡ

¹⁰ Ma doḡtom o Timoti hoyala yenaḡ auk lôk yenaḡ bôk lo loḡ takatu ba yahadôḡ lôkthô katô ma auk takatu ba hamô haviḡ ya lôk yalenḡhaviḡ avômalô ma yahêvhaviḡ ba yahamiḡ lôklokwaḡ lôk miḡ yahasôv ami. ¹¹ *Ma vovaḡ lomaloma lôk

malainj hapôm ya halôk Antiok lo Aikoniam ma Listla. Ma Anyô Bêj hêv ya bulubinj ek nôk kambom takêj. ¹² *Avanôj! Avômalô lôkthô atu ba leñinhavinj nênimimbinj Yisu Kilisi ba esopa Wapômbêj tem nêpôm vovanj takêj imbinj. ¹³ Ma nê lôk ngôk lôk nê takatu ba esau avômalô tem nindum iniñ auk kambom takêj endeba imbitak kambom anôj. Bôk esau thêlôda yôv ba tem nesau avômalô vi imbinj. ¹⁴⁻¹⁵ Ma donjom Timoti hoyala kédôjwaga takatu ba bôk êv o auk ba hoyala nena o ma okna ba Wapômbêj anêj abô mathenj hik auk thô hadêj o aleba lêk. Abô êj hik avômalô liñ ek neja auk mavi ek nênimimbinj Yisu Kilisi ma tem yani nêk thêlô bulubinj. Bôk howa auk hathak nôk takêj ba intu hoyala katô nena abô avanôj. Ba ombaloñ auk êj loñ. ¹⁶ *Wapômbêj anêj abô lôkthô ma hayuv halêm yainj ba bôk eto halôk kapya ek êndôj avômalô lôk hêv avômalô sa hathak auk lokbanj. Ma hik loñondê nepesanj i thô ek nimbitak thêthônj ¹⁷ ek Wapômbêj anêj avômalô neja nômkama ek nindum ku mavi.

4

Timoti enañ Wapômbêj anêj abô

¹ Timoti, Wapômbêj lo Yisu Kilisi elañô yenanj abô. Yani tem indum abô esak avômalô lôkmala lôk nê nama. Yani tem êlêm ek eyabinj alalô. Aênj ba yahananj lôklokwanj hadêj o nena ² onañ Wapômbêj anêj abô. Miñ oyabinj waklavônj mavi iyom ami. Onañ iyom. Nuñgwik avômalô iniñ kambom thô ma onañ ek netak. Osanj thêlô ek nesopa Wapômbêj anêj abô. Ombatho avômalô loñ ma ômô malinjaô lôk ôndôj avômalô katô oyanj. ³ *Yakô wak te ma avômalô tem nimbi leñondôj siñ ek nedanjô Wapômbêj anêj auk thêthônj. Thêlô tem veninj thethanjak ba nêmbôlêm

kédôjwaga vi ek nenanj abô takatu ba indum thêlô leñinj mavi. ⁴ Thêlô tem nede dômiñ liliñ êndêj abô avanôj ma nembenj mayaliv ba nesopa kukuthinj oyanj. ⁵ Ma donjom o Timoti ma onja auk katô esak ku nômbêj atu ba hudum. Tem malainj lôk vovanj êpôm o. Êj ma uminj lôklokwanj. Onañ Wapômbêj anêj Abô Mavi lôk undum Wapômbêj anêj ku lôkthô atu ba hêv hadêj o.

Pol hadum ek ema

⁶ *Timoti, yenanj thalalenj lêk hanjasô hatôm wainj atu ba hanjasô halôk da. Ma wakma êj lêk hayô ek yana. Ba intu undum ku nômbêj êj. ⁷ *Lêk yahik vovak mavi yôv ba yahalanjinj aleba hayô anêj danj. Ma yahavalonj yenanj yahêvhavinj loñ denanj. ⁸ *Ba intu Wapômbêj lêk havalonj vuli mavi te loñ ek ya aêntêk. Waklavônj nindum abô ma Anyô Bêj atu ba hananj abô avanôj hathak avômalô tem enanj nena ya anyô thêthônj. Ba tem enanj êndêj ya iyom ami. Mî. Avômalô lôkthô atu ba êpôvinj waklavônj yani endelêm ma tem enanj aênj êndêj i imbinj.

Timoti êlêm kethenj ek Pol

⁹⁻¹⁰ *Dima lahavinj nômkama pik êntêk. Êj ma yani bôk hatak ya ba hi Tesalonaika. Ma Klesens bôk hi plovins Galesia ma Titi bôk hi Dalmesia. Ba intu ôpôpêk o ba ôlêm kethenj êndêj ya. ¹¹ Luk iyom hamô havinj ya. Ma Mak hathak hêv ya sa hathak yenanj ku ba intu ondom yani êlêm êndêj ya. ¹² Ma Tikikus ma yahêv yani hi Epesus. ¹³ *Yahatak yenanj kwêv hamô Tloas ba hamô Kapus anêj unyak ba onja ba êlêm. Ma onja yenanj kapya lôkthô. Ma ya vovanj ek kapya ali atu ba epesanj hathak boksipsip kupik. ¹⁴ *Aleksanda ma anyô hadum ku hapesanj nômkama hathak aenj thekthek ba bôk hadum kambom bêj hadêj ya. Anyô Bêj

* **3:12:** Mat 16:24; Jon 15:20; Ap 14:22

* **3:16:** Lom 15:4

* **4:3:** 1Ti 4:1

* **4:6:** Plp 2:17

* **4:7:** 1Ti 6:12

* **4:8:** 1Ko 9:24-25

* **4:9-10:** Ap 15:37-39; 2Ko 8:23; Kol 4:14

* **4:13:** Ap 20:6

* **4:14:** Lom 2:6

tem indum aêḡ êndêḡ yani esak nôḡ
atu ba hadum. ¹⁵ Yani hik vovak
lôklokwaḡ hathak yêlôaniḡ abô. Ba
intu oda oyabiḡ o mavi esak yani im-
biḡ.

¹⁶ Yahadum abô môḡ ma doho miḡ
êv ya sa ami. Thêlô sapêḡ etak ya.
Ma yalenḡhaviḡ nena thêlô miḡ nin-
dum abô esak nôḡ êḡ ami. ¹⁷ Ma
doḡtom Anyô Bêḡ hamḡ ya dômiḡ ba
hêv ya lôklokwaḡ ek yanaḡ Wapômbêḡ
anêḡ abô takêḡ bêḡ êndêḡ ḡê daluk
ek thêlô nedaḡô. Yalenḡhabi nena ya
lêk yahamô alim kambom te abôlêk.
Ma doḡtom Anyô Bêḡ hêv ya sa.
¹⁸ Anyô Bêḡ tem nêḡ ya bulubiḡ êḡjêk
ḡḡk iniḡ vovak lomaloma. Nôḡlate
miḡ hatôm imbuliḡ ya ami endeba
enja ya vê ni anêḡ loḡ lôkliḡyak atu
ba hamô malak leḡ am. Nêḡnêḡ
athêḡ lôkmaḡḡiḡ êndêḡ yani iyom wak
nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

¹⁹ *Nêḡ yaḡsiḡ mavi lôk lôkbôk
mavi êndêḡ Plisila lo Akwila ma One-
sipolus lôk anêḡ avômalô. ²⁰ *Elastus
hamô Kolin. Tlopimas hapôm li-
jiḡ ma yahadô yani hêk Miletus.
²¹ Ômbôlêḡ anêḡ loḡôndê ek ôlêḡ loḡ
êntêk êmôḡ vêḡmam ka beḡḡ simbak.
Yubulus, Pudens, Linus, Klodia lôk
iviyaḡ sapêḡ enaḡ yaḡsiḡ mavi lôk
lôkbôk mavi hadêḡ o.

²² Anyô Bêḡ eyabiḡ o dahôlôm lôk
anêḡ wapôm êḡmô imbiḡ o.

* **4:19:** Ap 18:2; 2Ti 1:16-17 * **4:20:** Ap 19:22; 20:4; Lom 16:23

Kapya atu ba Pol hato hadêᶇ Titi Abô môᶇ

Lom êv Pol vê hêk koladôᶇ (Ap 28), êᶇ ma thai lôk Titi i ᶇgavithôm Klit lôbôlôbô ba enaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi bêᶇ hadêᶇ thêlô. Vêm ma Pol hanaᶇ ek Titi indum ku êᶇ endeba anêᶇ danᶇ lôk etak avaka êtôm malak lôkthô ma hatak Klit ba hi loᶇ buyaᶇ. Titi hadum ku êᶇ denaᶇ, ma Pol hato kapya êntêk hadêᶇ yani. Hato ek embatho Titi loᶇ esak anêᶇ ku lôk nêᶇm auk ek êmbôv ᶇê takatu ba êvôliᶇ dômiᶇ hathak abô anôᶇ ek nêbônêlêᶇm ma nêᶇm auk esak êvhaviᶇ lôk iniᶇ ku ma eyabiᶇ i esak kêdôᶇwaga abôyaᶇ.

Hato kapya êᶇ hadêᶇ 64 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol, Wapômbêᶇ anêᶇ anyô ku ma Yisu Kilisi anêᶇ aposel, yahato kapya êntêk. Yisu Kilisi hêv ya ek yanaᶇ anêᶇ abô bêᶇ ma yambatho ᶇê takatu ba bôk habi baᶇ hayô hêk i iniᶇ êvhaviᶇ loᶇ. Lôk yanêᶇm auk ek neyala abô avanôᶇ atu ba halom avômalô ek nêᶇmô êtôm Wapômbêᶇ anêᶇ lahaviᶇ ² *ek nêᶇnêᶇm maleᶇiᶇ esak neja lôkmala atu ba tem nêᶇmô êtôm wak nômbêᶇ intu sapêᶇ. Môᶇ anôᶇ ma Wapômbêᶇ bôk havak abô yôv nena tem nêᶇm êndêᶇ i ba miᶇ hatôm esau ami. ³ Alalôaniᶇ bulubiᶇ Wapômbêᶇ bôk hatak waklavôᶇ te yôv ba hatak ku halôk yabaheᶇ lôk hanaᶇ lôklokwaᶇ ek yanaᶇ anêᶇ Abô Mavi bêᶇ êndêᶇ avômalô ek batu Abô Mavi êᶇ êlêᶇm yaᶇiᶇ.

⁴ *Yahato hadêᶇ o Titi, yenaᶇ okna anôᶇ hathak alaianiᶇ aêvhaviᶇ.

Kamik Wapômbêᶇ lo alalôaniᶇ Bulubiᶇ Yisu Kilisi iniᶇ wapôm lôk labali êᶇmô imbiᶇ o.

Titi endam avaka ek neyabiᶇ avômalô êvhaviᶇ lodôᶇlodôᶇ

⁵ Bôk yahatak o hamô Klit ek undum ku takatu ba hêk denaᶇ lôk otak avaka doho anêᶇ lomalak êtôm atu ba bôk yahanaᶇ hadêᶇ o. ⁶ *Otak i êtôm aêntêk. Anyô atu ba abô mi hêk avômalô maleᶇiᶇ ma hamô tiᶇiᶇ haviᶇ yanavi. Ma anêᶇ nali êvhaviᶇ ba avômalô miᶇ enaᶇ abô hathak iniᶇ maleᶇ tharô lôk leᶇôndôᶇ kôtoᶇ ami. ⁷ Nê takatu ba eyabiᶇ avômalô êvhaviᶇ idum Wapômbêᶇ da anêᶇ ku ba intu thêlô abô mi êᶇjêk avômalô maleᶇiᶇ. Ma miᶇ thêlô nesôᶇ nena thêlô ma ᶇê bêᶇ ek avômalô vi ami, lôk miᶇ leᶇiᶇmaniᶇ ketheᶇ ami, ma miᶇ ninum waiᶇ ba molo ami, lôk miᶇ maleᶇiᶇ thêlêv ami, ma miᶇ neᶇᶇᶇᶇᶇi esak avômalô vi iniᶇ valuseleᶇ ami. ⁸ Mi. Neja avômalô thô lôk leᶇiᶇimbiᶇ kobom atu ba mavi ma nipuk i loᶇ lôk nêᶇmô thêthôᶇ lôk matheᶇ ma neyabiᶇ i mavi. ⁹ Ma nebalôᶇ abô avanôᶇ biᶇ atu ba bôk êdôᶇ loᶇ lôklokwaᶇ ek nêᶇndôᶇ avômalô esak auk thêthôᶇ ek nembatho iniᶇ êvhaviᶇ loᶇ lôk nijik avômalô leᶇôndôᶇ kôtoᶇ iniᶇ auk lokbaᶇ thô ek netak.

Nê leᶇôndôᶇ kôtoᶇ bêᶇ anôᶇ êᶇmô Klit

¹⁰ *Otak avaka anêᶇ aêᶇ ek neyabiᶇ avômalô êvhaviᶇ ek nimiᶇ loᶇ siᶇ ek ᶇê nômbêᶇ atu ba ibi leᶇôndôᶇ siᶇ anêᶇ Klit. Thêlô ma ᶇê enaᶇ abô mayaliv ba esau avômalô. Nê Israel takatu ba evalôᶇ kobom neᶇgothe kupik vê ethak êᶇmôᶇ ek kobom êᶇ. ¹¹ *Nê takêᶇ ma onanᶇ ek nêᶇmô bônôᶇ ba miᶇ otak i ek nêᶇndôᶇ avômalô ami. Thêlô leᶇiᶇhaviᶇ valuseleᶇ ba intu êdôᶇ avômalô hathak auk lokbaᶇ ba ibuliᶇ ᶇê êvhaviᶇ lodôᶇlodôᶇ iniᶇ auk. ¹² Thêlô iniᶇ anyô lôkawk te hanaᶇ hathak thêlôda aêntêk, “Avômalô Klit sapêᶇ ma ᶇê abôyaᶇ lôk êtôm bok ᶇgalewaᶇ ba êk ku mi ma eyaᶇ nôᶇm hatôm bok iyom.” ¹³ *Abô êᶇ ma avanôᶇ. Ba intu osanᶇ i lôklokwaᶇ

* 1:2: Kol 1:27 * 1:4: Lom 1:7; 2Ko 8:23; Gal 2:3 * 1:6: 1Ti 3:2-7; 2Ti 2:24-26 * 1:10: 1Ti 4:7

* 1:11: 2Ti 3:5-6; 1Pi 5:2 * 1:13: 2Ti 4:2 * 1:14: 1Ti 4:7

ek iniŋ êvhaviŋ imbitak mavi ¹⁴ *ma netak Israeŋ iniŋ kukuthiŋ oyaŋ oyaŋ lôk miŋ nesopa nê takatu ba êvôliŋ dômiŋ hathak abô avanôŋ iniŋ abô majaŋ ami. ¹⁵ Avômalô takatu ba iniŋ kapôlôŋiŋ mabuŋ hêk Wapômbêŋ ma, ma nôm eyaŋ lôk nômkama lôkthô ma mabuŋ aêŋ iyom. Ma doŋtom avômalô takatu ba miŋ êvhaviŋ ami lôk iniŋ kapôlôŋiŋ lelaik ma nômlate miŋ mabuŋ ami. Aêŋ ba iniŋ auk lôk kapôlôŋiŋ lelaik kambom. ¹⁶ *Thêlô enaŋ nena eyala Wapômbêŋ, ma doŋtom iniŋ bôk lo loŋ hik thô nena êthôŋ yani paliŋ. Thêlô leŋiŋôndôŋ kôtoŋ ba miŋ hatôm nindum nômla mavi te ami lôk êtôm nôm ôvathek hêk Wapômbêŋ ma.

2

Ôndôŋ kobom mavi êndêŋ avômalô êvhaviŋ lodôŋlodôŋ

¹ Oda miŋ ôtôm thêlô ami. Ma ôndôŋ avômalô ek nesopa Wapômbêŋ anêŋ auk thêthôŋ. ² Ôndôŋ anyô boŋnena ek nipuki loŋ esak auk mayaliv ma nêmo batôŋ oyaŋ lôk neyabiŋ i dedaŋ mavi. Ma iniŋ êvhaviŋ lôk leŋiŋhaviŋ avômalô embothoŋ mavi. Ma nimiŋ lôklokwaŋ esak malaiŋ.

³ *Ma aêŋ iyom ma ôndôŋ avôdôŋnena imbiŋ ek nêmo mathen êtôm Wapômbêŋ anêŋ lahaŋiŋ. Ma miŋ nenaŋ abôma esak avômalô vi ami ma miŋ netak waiŋ ek eyabiŋ iniŋ auk ami. Mi, ôndôŋ thêlô ek neja auk mavi ⁴ ek nêndôŋ avi muk ek leŋiŋimbiŋ vêŋi lôk nali, ⁵ *ma nipuk i loŋ lôk nêmo mabuŋ, ma nindum iniŋ ku neyabiŋ iniŋ avômalô mavi lôk nênem leŋiŋhaviŋ êndêŋ avômalô ma nedovak vêŋi iniŋ abô vibiŋ. Idum aêŋ ma tem miŋ hatôm anyôla enaŋ abôma esak Wapômbêŋ anêŋ abô ami.

⁶ Ma anyô muk ma osoŋ i lokwaŋ aêŋ iyom ek nipuki loŋ. ⁷ *Ma oda ôtôm lavôŋiŋ mavi esak nômkama

sapêŋ ek apenena nêgê ba nesopa vemgwam. Ôndôŋ avômalô lôk malemdôŋ esak abô takatu ba halêm anêŋ o kapôlôm. ⁸ *Ma onaŋ abô thêthôŋ mavi iyom ek avômalô miŋ hatôm nêpôm anêm abô anêŋ kambom te ami. Undum aêŋ ek avômalô takatu ba êpôlik hathak anêm abô ma tem mama ba miŋ hatôm nenaŋ abô kambom te esak alalô ami.

⁹ *Ma nê takatu ba êmô alaŋsi vibiŋ* ma osoŋ i lokwaŋ ek nêmo iniŋ alaŋ vibiŋ esak nômkama sapêŋ ek nindum thêlô leŋiŋmavi. Ma miŋ nêwê abô viyaŋ ami. ¹⁰ Lôk miŋ neja iniŋ nômla vani ami. Mi, nindum nômkama sapêŋ thêthôŋ ek injik thô nena iniŋ ku ma mavi ek iniŋ alaŋsi nênemimbiŋ thêlô. Idum aêŋ ma tem alalôaniŋ Wapômbêŋ atu ba hêv alalô bulubiŋ anêŋ abô imbitak lêlêyaŋ mavi ênjêk avômalô maleŋiŋ.

Wapômbêŋ anêŋ wapôm hik alalô liŋ ek nasopa anêŋ loŋôndê ek nayabiŋ Kilisi

¹¹ Alalô nasopa kobom mavi takêŋ ek malê nena Wapômbêŋ anêŋ wapôm bôk halêm yaŋ yôv ba hawa bulubiŋ halêm ek avômalô sapêŋ nênemimbiŋ. ¹² *Ma wapôm êŋ hadôŋ alalô ek natak kobom avôliŋ dômiŋ ek Wapômbêŋ lôk pik anêŋ thethaŋak ma napuki loŋ lôk namô thêthôŋ ba nasopa Wapômbêŋ anêŋ lahaŋiŋ êndêŋ waklavôŋ êntêk. ¹³ Ma alalô nasopa loŋôndê êŋ ba nanêm maleŋiŋ ek mek mavi atu ba tem êlêm. Mek mavi êŋ ma waklavôŋ atu ba Yisu Kilisi anêŋ deda lôkmaŋgiŋ êlêm yaŋ. Yani ma Anyô Bêŋ Wapômbêŋ, alalôaniŋ bulubiŋ. ¹⁴ *Yani hêv yanida halêm ba hama hathak alalô ek nêmo alalô vê ênjêk kambom lomaloma lôk havôkwiŋ alalô ek nambitak yanida anêŋ avômalô takatu ba êk lêlê ek nandum ku mavi.

* **1:16:** 1Jon 1:6; 2:4 * **2:3:** 1Ti 3:11 * **2:5:** Ep 5:22 * **2:7:** 1Ti 4:12 * **2:8:** 1Pi 2:15 * **2:9:** 1Ti 6:1 * **2:9:** 'Nê takatu ba êmô alaŋsi vibiŋ' ma hathak abô Inglis ma 'slave'. Nôŋgô Epesus 6:5. * **2:12:** 1Jon 2:16 * **2:14:** Kis 19:5; Lo 7:6; Ese 37:23; Gal 1:4; 1Pi 2:9 * **2:15:** 1Ti 4:12

15 *Ba intu onja abô takêntêk anêḡ ôdôḡ sa êndêḡ avômalô êvhaviḡ. Lôk osoḡ i lokwaḡ ek nesopa ma avômalô leḡiḡôndôḡ kôtoḡ ma osaḡ i. Onaḡ abô takêḡ esak Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ. Ma miḡ otak anyôla atu ba hoyabiḡ i ek enaḡ nena anêḡ abô ma nôḡ oyaḡ ami.

3

Nundum malêla takatu ba mavi

1 *Nunḡwik avômalô iniḡ auk liḡ esak loḡbô ek nedovak gavman lôk iniḡ ḡê bêḡbêḡ ba nesopa iniḡ abô. Lôk nêpôpêk i ek nindum ku mavi lomaloma. 2 Ma miḡ nenaḡ abô kambom esak anyô vi lôk miḡ nêkôki ami. Mi, netauviḡ i dedaḡ ba nêḡô yôhokna imbiḡ avômalô sapêḡ.

3 *Ek malê nena sêbôk ma alalô thôḡôthôḡ hatôm thêlô. Alalô leḡôndôḡ kôtoḡ lôk êvhaviḡ abôyaḡ ba atak Wapômbêḡ anêḡ loḡôndê ma amô thethaḡak lôk alak lomaloma vibḡ. Ma amô lôk leḡiḡdaḡ ba awa auk kambom hathak anyô vi. Alalô apôlik ek i ma thêlô êpôlik ek alalô. 4 Ma doḡtom lêk ma Wapômbêḡ, ôpatu ba hêv alalô bulubiḡ, hik anêḡ kobom mavi lôk anêḡ lahaviḡ thô hadêḡ alalô. 5 *Yani hêv alalô bulubiḡ hathak yanida anêḡ lahiki. Ma miḡ hathak alalôaniḡ ku thêthôḡ ami. Mi, havôkwiḡ alalôaniḡ kambom ma hadum ba alalô abitak lukmuk hathak Lovak Matheḡ ba hêv lôkmala lukmuk hadêḡ alalô. 6 *Hathak ôpatu ba hêv alalô bulubiḡ, Yisu Kîlisi, ma Wapômbêḡ haḡgasô anêḡ Lovak Matheḡ bêḡ anôḡ hayô hamô alalô. 7 Yani habi anêḡ wapôm sam ba halam alalô nena avômalô thêthôḡ. Ba intu alalô awa athêḡ ek naja lôkmala atu ba tem namô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma lêk aêv maleḡiḡ ek nôḡ êḡ.

8 Abô takêḡ ma avanôḡ biḡ. Ba intu yaleḡhaviḡ ombatho i loḡ lôklokwaḡ

ek nesopa abô takêḡ sapêḡ ek vi atu ba bôk êvhaviḡ Wapômbêḡ yôv ma neyabiḡ i ek nindum ku mavi thêthô. Abô takêḡ ma mavi anôḡ ba tem nêḡ avômalô lôkthô sa.

9 *Nômô daim ek auk molo takatu ba avômalô êkôki hathak lôk ekatuḡ Israeḡ iniḡ limi bôbô iniḡ athêḡ ma abô lôkthaḡgo ma ethaḡ i hathak Mose anêḡ balabuḡ. Nôm takêḡ ma nôḡ oyaḡ ba miḡ hatôm nêḡ anyôla sa ami. 10 *Anyôla havak avômalô vose hi lodôḡlodôḡ ma onaḡ bôlôḡ ju êndêḡ ôpêḡ nena etak auk êḡ. Ma mi ma otak yani ba nu. 11 Alalô ayala nena avômalô anêḡ aêḡ iniḡ auk ma lokbaḡ ba idum kambom thêthô. Ba intu iniḡ bôk lo loḡ takêḡ da hik thêlô thô nena ḡê idum kambom.

Abô anêḡ daḡ

12 *Tem yanêḡ Altema mena Tikikus la ba êsôk, êḡ ma o lôklokwaḡ ek nu Nikopolis ek ôpôm ya. Yenaḡ auk nena tem yana yamô Nikopolis êndêḡ waklavôḡ belêḡ simbak. 13 *Sena, anyô lôkauk hathak abô majaḡ, lo Apolo etak môlô ba i buyaḡ, ma noyabiḡ i esak nôḡkama takatu ba thai mi ek nêḡ thai sa. 14 *Ôndôḡ alaianiḡ avômalô ek nindum ku mavi ni thêthô lôk nêḡnêḡ avômalô vi atu ba êv yak hathak nôḡkama sa ek iniḡ êvhaviḡ injik anôḡ.

15 Avômalô takatu ba êḡô haviḡ ya êv iniḡ leḡiḡmavi hadêḡ o. Ma nêḡ yenaḡ aêḡ êndêḡ ḡê êvhaviḡ takatu ba leḡiḡhaviḡ yêlô.

Wapômbêḡ anêḡ wapôm êḡô imbiḡ môlô lôkthô.

* 3:1: Lom 13:1-7; 1Pi 2:13-14 * 3:3: 1Ko 6:9-11; Ep 2:1-2; 5:8 * 3:5: 2Ti 1:9; Hib 10:22 * 3:6: Ap 2:17-18 * 3:9: 2Ti 2:14,16 * 3:10: Mat 18:15-17 * 3:12: Ep 6:21-22; Kol 4:7-8 * 3:13: Ap 18:24; 1Ko 3:5-6 * 3:14: Ep 4:28

Kapya atu ba Pol hato hadêᶇ Pilemon Abô môᶇ

Pilemon ma anyô hêvhaviᶇ te anêᶇ Kolosi. Yani ma alaᶇ ek nê doho atu ba êmô yani vibinᶇ ba idum anêᶇ ku. Ma anêᶇ anyô ku êᶇ te ma Onesimi. Yani hawa Pilemon anêᶇ nômla doho vani ba hasôv ba hi. Lom iniᶇ balabuᶇ hanaᶇ nena ôpatu ba hamô alaᶇ vibinᶇ hatak anêᶇ ku ba hasôv ba hi, êᶇ ma anêᶇ alaᶇ hatôm injik yani vônô. Havenᶇ yam ma Onesimi hapôm Pol hamô koladôᶇ ma halaᶇô Abô Mavi ba hêvhaviᶇ. Ba intu Pol hato abô hadêᶇ Pilemon nena Onesimi ma lêk anyô hêvhaviᶇ ba nêᶇ anêᶇ kambom vê.

Hatôm 60 AD la ma Pol hamô koladôᶇ ba hato kapya ju êntêk, yaᶇ ma Pilemon ma yaᶇ hi Kolosi.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol, yahamô koladôᶇ hathak Yisu Kilisi. Yai lôk alalôaniᶇ ayaᶇ Timoti ato kapya êntêk hadêᶇ o, Pilemon. O ma yaianiᶇ ayaᶇ anôᶇ atu ba alalô adum ku doᶇtom êntêk haviᶇ i. ²*Lôk ato hadêᶇ livôᶇ Apia lo Alkipus haviᶇ. Yani ma Wapômbêᶇ anêᶇ anyô vovak te atu ba hamiᶇ haviᶇ yai. Ma yai ato hadêᶇ avômalô êvhaviᶇ takatu ba ethak êv yeᶇ hamô anêᶇ unyak kapô haviᶇ.

³ Alalôaniᶇ Kamik Wapômbêᶇ lôk Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi iniᶇ wapôm lôk labali êmô imbiᶇ môlô sapêᶇ.

Pol hanaᶇ lamavi hathak Pilemon anêᶇ ku

⁴⁻⁵ Yahalaᶇô hathak anêᶇ lemhaviᶇ avômalô mathenᶇ sapêᶇ lôk anêᶇ hôêvhaviᶇ hathak Anyô Bêᶇ Yisu. Ba intu mek sapêᶇ atu ba yahatenᶇ ma yalenᶇhabi o ba yahananᶇ yalenᶇmavi hadêᶇ yenaᶇ Wapômbêᶇ. ⁶Hôêvhaviᶇ

Wapômbêᶇ ba intu o anyô wapôm. Ma yahatenᶇ mek ek anêᶇ wapôm êᶇ injik anôᶇ ba Wapômbêᶇ nêᶇ auk mavi êndêᶇ o ek oyala nômkama mavi lôkthô atu ba alalô awa halêᶇ anêᶇ Kilisi. ⁷*Aiyaᶇ, abô hathak hôthô avômalô mathenᶇ iniᶇ kapôlôᶇinᶇ liᶇ hayô ek ya. Ba intu anêᶇ kobom lemhaviᶇ êᶇ hêv ya thêvô lôk yalenᶇmavi bêᶇ anôᶇ.

Pol hanaᶇ ek Pilemon êᶇjê Onesimi êtôm yaᶇ anôᶇ

⁸ Aêᶇ ba yahadum ek yanaᶇ injik anêᶇ lemhaviᶇ liᶇ ek undum nômlate êtôm atu ba oda lemhaviᶇ undum. Nôm êᶇ ma thêthôᶇ mavi ba intu ya hatôm yanaᶇ lôklokwaᶇ ek undum aêᶇ esak Kilisi anêᶇ athêᶇ. ⁹Ma doᶇtom hathak lenᶇhaviᶇ êᶇ iyom intu yahananᶇ hik o liᶇ. Ya ma anyô boᶇ Pol atu ba lêk yahamô koladôᶇ hathak Yisu Kilisi, ¹⁰*yahananᶇ hik o liᶇ hathak yenaᶇ okna Onesimi ek nuᶇgwik anêᶇ lemhaviᶇ thô êndêᶇ yani. Yahamô koladôᶇ ma yani hêvhaviᶇ ba intu habitak yenaᶇ okna. ¹¹Sêbôk ma yani miᶇ hatôm nêᶇ o sa ami. Ma doᶇtom lêk habitak anyô mavi ek nêᶇ alai luvi sa.*

¹²Lêk yahêv yani hatôm yabiᶇdaluk anôᶇ hathôk ek o hathak lonᶇbô. ¹³Yahamô koladôᶇ hathak Abô Mavi ba intu yalenᶇmavi ek yani enja anêᶇ lonᶇ ba êmô imbiᶇ ya ek nêᶇ ya sa. ¹⁴Ma doᶇtom yahadô yapôviᶇ o ek undum malêla takatu ba mavi. Ba intu miᶇ hatôm yandum nômlate atu ba miᶇ honaᶇ ami ek undum ku mavi êtôm atu oda lemhaviᶇ undum. ¹⁵Betha Onesimi hatak o vauna ek nêᶇmibiᶇ Yisu Kilisi vêᶇ ma havôhathôk hathak lonᶇbô ma tem êmô imbiᶇ o wak nômbêᶇ intu sapêᶇ la. ¹⁶*Yani hathôk ek o ma onja yani êtôm mamuyaᶇ anôᶇ ma miᶇ êtôm o alaᶇ ek yani esak lonᶇbô ami. Yalenᶇhaviᶇ yani bêᶇ anôᶇ. Ma doᶇtom yani ma anêᶇ mamuyaᶇ lôk

* **1:2:** Kol 4:17; 2Ti 2:3   * **1:7:** 2Ko 7:4   * **1:10:** 1Ko 4:15; Kol 4:9   * **1:11:** Onesimi anêᶇ athêᶇ anêᶇ ôdôᶇ nena, "Hêv sa"   * **1:16:** 1Ti 6:2

o ma alañ ek yani haviñ ba intu tem lemimbiñ yani bêñ anôñ êmôñ ek ya.

¹⁷ Aêñ ba lemhabi nena alai ma ñê ku te iyom, êñ ma onja Onesimi thô êtôm intu howa ya thô. ¹⁸ Yani hadum nômla kambom hadêñ o mena hawa anêm nômla, êñ ma otak êndôk yabaheñ. ¹⁹ Ya Pol yada yahato hathak yabaheñ nena tem yanêm vuli êñ viyañ êndêñ o. Ma donjom lemimbi nena bôk yahik loñôndê nêmô lôkmala thô hadêñ o ba anêm vuli viyañ hêk haviñ ya denañ.

²⁰ Avanôñ, aiyañ, yalenhaviñ onja Onesimi thô esak Anyô Bêñ anêñ athêñ. Êñ ma hatôm hôthô yakapôlôn liñ hathak Kilisi. ²¹ Yahato kapyâ êntêk hadêñ o ba yahêvhaviñ nena tem ondovak yenañ abô vibiñ ma onja Onesimi lôk lemmavi bêñ anôñ êmôñ ek abô nômbêñ atu ba lêk yahato.

²² *Nômla yañ nena opesañ loñ êmô anêm unyak kapô ek ya. Yalenhabi nena tem Wapômbêñ endañ môlônim mek ma nêm ya vê êñjêk koladôñ ba yambô yasôk esak loñbô.

Pol anêñ kapyâ anêñ dan

²³ *Eaplas ôpatu ba hamô koladôñ haviñ ya hathak Yisu Kilisi, yani hêv anêñ lamavi hadêñ o. ²⁴ *Ma Mak, Alistakas, Dima lo Luk, yêlô ñê ku te iyom, thêlô êv iniñ leñimavi haviñ.

²⁵ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ wapôm embalonj môlô sapêñ kapôlômim loñ.

* 1:22: Plp 1:25; 2:24 * 1:23: Kol 1:7 * 1:24: Kol 4:10-14

Kapya hi hadêḡ avômalô Hiblu Abô môḡ

Ôpatu ba hatu kapya êntêk miḡ hatu anêḡ athêḡ ami. Ma hadêḡ 200 AD ma avômalô ḡaḡ iniḡ avaka te anêḡ athêḡ nena Teetuliaḡ hatu nena Banabas hatu kapya êntêk. Ma lêk doho enaḡ nena Apolo hatu ma doho enaḡ nena Silas hatu. Ma thêlô lôkthô enaḡ nena ôpatu ba hatu kapya êntêk ma hatu hasopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ.

Ôpatu ba hatu ma anyô Israeḡ te atu ba hêvhaviḡ Yisu. Hatu hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êvhaviḡ Yisu. Kapya êntêk hik thô nena Yisu ma bêḡ ek Israeḡ iniḡ plopet lôk aḡela ma Mose lôk ḡê êbôk da. Ma hik thô haviḡ nena Yisu ma anyô malêvôḡ ek Wapômbêḡ lôk alalô ma anêḡ athêḡ ma bêḡ ek Alon anêḡ lôk Israeḡ iniḡ ḡê êbôk da sapêḡ. Lôk hanaḡ ek ḡê bôk êvhaviḡ nimiḡ lôklokwaḡ ma miḡ nendeni nesopa Israeḡ iniḡ kobom bô ami. Yakô vovaḡ êpôm i êtôm sêbôk ba hapôm avômalô Israeḡ halôk loḡ thiliv.

Hatu kapya êntêk hadêḡ 68 AD la.

Wapômbêḡ Nakaduḡ hamôḡ ek aḡela

¹ Sêbôk bôlada ma Wapômbêḡ hanaḡ abô hadêḡ alalôaniḡ bumalô lôbôlôḡ hathak lavôḡniḡ lomalama hale plopet veniḡbôlêk. ² *Ma lêk êntêk ma pik lo leḡ anêḡ daḡ lêk habobo ba yani hawa Nakaduḡ abôlêk ba hanaḡ abô hadêḡ alalô. Wapômbêḡ habi baḡ hayô hêk yani ma hêv nômkama sapêḡ lôk hapesaḡ nômkama sapêḡ hathak yani iyom. ³ *Yani hik Lambô anêḡ deda lôkmaḡniḡ thô ma alalô ayê yani hatôm ayê Lambô da. Ma yani havatho avômalô lôk nômkama sapêḡ loḡ aleba ilumbak mavi hathak anêḡ abô anêḡ lôklokwaḡ. Yani havôkwiniḡ

alalôaniḡ lelaik lôkthô vê ma halôk hamô Wapômbêḡ Lôkmaḡniḡ anêḡ baḡ vianôḡ hamô malak leḡ. ⁴ *Aêḡ ba yani hamô vuliḡ ek aḡela ma athêḡ atu ba êv hadêḡ yani ma bêḡ aêḡ iyom.

⁵ *Ma abô atu ba Anyô Bêḡ bôk hanaḡ hadêḡ Yisu ma miḡ hanaḡ hadêḡ aḡela te ami. Mi. Hanaḡ hadêḡ Yisu iyom nena,

“O ma yenaḡ okna,
ma lêk êntêk ma yahabitak
lemambô.” *Kapya Yeḡ 2:7*

Lôk hanaḡ nena,
“Ya anêḡ lemambô,
ma o ma yenaḡ okna.” *2 Samuel 7:14*

⁶ *Ma Wapômbêḡ hêv namalô bôp halôk ba halêm pik ma hanaḡ abô bute haviḡ nena,

“Wapômbêḡ anêḡ aḡela lôkthô nêḡnêḡ
yeḡ êndêḡ yani.” *Lo 32:43*

⁷ Ma hanaḡ hathak aḡela nena,
“Anyô Bêḡ hapesaḡ anêḡ aḡela hatôm
lovak
ma anêḡ ḡê ku takêḡ ma hatôm
atum dahalaḡ.” *Kapya Yeḡ 104:4*

⁸ Ma donḡtom hanaḡ hathak Nakaduḡ nena,

“Wapômbêḡ, oda tem ômô anêḡ loḡ
lôkliḡyak wak nômbêḡ intu
sapêḡ,
ma tem oyabiḡ avômalô esak
kobom thêthôḡ iyom.

⁹ Lemhaviḡ auk thêthôḡ ma hôpôlik ek auk lokbaḡ.

Ba intu Wapômbêḡ anêḡ Anyô Bêḡ halam o ba haḡgasô anêḡ nôḡ lêḡlêḡ hayô hamô o ek onja athêḡ bêḡ ek indum lem-mavi.

Ma aḡela lôk avômalô miḡ êmôḡ ek o ami.” *Kapya Yeḡ 45:6-7*

¹⁰ Ma abô yaḡ hanaḡ nena,
“Sêbôk ba môḡ anôḡ ma O Anyô Bêḡ
da holav pik anêḡ landiḡ,
ma leḡlêvôḡ ma oda anêḡ ku
hopesaḡ hathak bahem.

¹¹ Lôkthô tem ititip êtôm sôp ba mi.

* 1:2: Jon 1:3 * 1:3: Jon 14:9; Kol 1:20; Hib 8:1 * 1:4: Plp 2:9 * 1:5: 1Sto 17:13; Ap 13:33
* 1:6: Lom 8:29

Ma o iyom intu tem ômô thêthô.
 12 Tem undunundun pik êtôm kwêv
 daim,
 ma tem ômbi sôp bô atu thô ma
 nunḡwik lukmuk.

Ma oda tem ômô aêḡ,
 ma anêm sondabêḡ anêḡ daḡ ma
 mi.” *Kapya Yeḡ 102:25-27*

13 Ma Wapômbêḡ bôk hanaḡ hadêḡ
 Nakaduḡ nena,

“Ômô yabaheḡ vianôḡ endeba yatak
 ḡê takatu ba ik vovak hadêḡ
 o nêḡmô vemkapô vibiḡ am.”
Kapya Yeḡ 110:1

Ma miḡ bôk hanaḡ abô êḡ hadêḡ aḡela
 te ami ma mi.

14 *Aḡela ma êtôm ḡḡok yôhok
 ek nindum Wapômbêḡ anêḡ ku ek
 nêḡnêḡ ḡê takatu ba tem neḡa bulubiḡ
 sa.

2

Nodaḡ katô ba nosopa!

1 Aêḡ ba alalô nadaḡô nôm takatu
 ba bôk alaḡô yôv ek miḡ natôm
 yeḡ atu ba lovak hayuv vokê ami.

2 *Ma abô takatu ba hale anêḡ aḡela
 veḡḡibôlêk ba enaḡ intu bôk hik anôḡ
 yôv. Sêbok ma avômalô miḡ elanô
 abô êḡ ami ba leḡndôḡ kôtôḡ ba bôk
 ewa iniḡ vuli kambom êḡ yôv. 3 *Ma
 lêk Anyô Bêḡ da halok ba halêm pik
 ba hanaḡ bêḡ nena tem alalô naja
 bulubiḡ. Ma avômalô bôk elanô ba
 esopa ma alalô ayê nena abô avanôḡ.
 Aêḡ ba anyô te havôliḡ dôm hadêḡ
 alalôaniḡ bulubiḡ bêḡ atu ma ôpêḡ
 miḡ hatôm êsôv êḡḡêk vovaḡ êḡ ami
 ma mi. 4 *Ma Wapômbêḡ da hadum
 lavôḡḡiḡ lo nômbithi ma ku lôkmaḡḡiḡ
 lomaloma. Ma hêv Lovak Matherḡ
 ek injik nôm mavi lomaloma sam
 êḡndêḡ avômalô hatôm Anyô Bêḡ anêḡ
 lahaviḡ ek injik thô nena abô avanôḡ.

Yisu hatôm alalô ḡê pik

5 Yêlô anaḡ hathak pik lukmuk atu
 ba tem êlêm. Ma Wapômbêḡ miḡ

hatak aḡela ek neyabiḡ pik lukmuk êḡ
 ami. 6 Bôk hanaḡ hêk kapya nena,

“Yêlô avômalô pik ma nôm oyaḡ.
 Ma donḡtom O Wapômbêḡ ma
 hothak lemhabi yêlô
 lôk lemhabiḡ ba hoyabiḡ anyô
 anêḡ nakaduḡ mavi.

7 Ma hotak yani hamô aḡela vibiḡ
 vauna,

ma hopesaḡ yani hatôm anyô bêḡ
 ba hêv athêḡ bêḡ lôk deda
 lôkmaḡḡiḡ hadêḡ yani,

8 ma hotak nômkama lôkthô hamô
 yani vakapô vibiḡ.” *Kapya Yeḡ
 8:4-6*

Wapômbêḡ hatak nômkama lôkthô
 hamô yani vakapô vibiḡ. Ba nômlate
 miḡ hamô vuliḡ ek yani ami. Ma
 donḡtom miḡ hayabiḡ nômkama sapêḡ
 ami denaḡ. 9 *Ma hadum ba Yisu
 intu yaôna lôk ek aḡela vauna ek
 Wapômbêḡ nêḡ anêḡ wapôm êḡndêḡ
 alalô esak yani anêḡ ḡama. Yani
 hawa vovaḡ ba hama ek nêḡ avômalô
 lôkthô sa. Ma lêk hawa athêḡ bêḡ lôk
 deda lôkmaḡḡiḡ.

10 Ma Wapômbêḡ hapesaḡ nômkama
 lôkthô ba hêv lôkmala hadêḡ sapêḡ.
 Yani hadum anêḡ ku thêthôḡ ba Yisu
 habitak anyô vovak laik môḡ anôḡ
 ek enja vovaḡ ek nêḡ avômalô lôkthô
 bulubiḡ ek endom avômalô ba ini ek
 neḡa lôkmala lôkmaḡḡiḡ. Aêḡ ba Yisu
 anêḡ ku êḡ bôk hayô unḡlôv yôv. 11 *Ba
 intu Yisu atu ba hadum ba avômalô
 ibitak matheḡ ma yani lôk avômalô
 takêḡ lêk ibitak ôdôḡ donḡtom. Aêḡ
 ba yani miḡ mama ek endam i nena
 iviyaḡ lo livi ami 12 ma hanaḡ nena,

“Tem yandam anêḡ athêḡ êḡndêḡ
 yenaḡ aiyaḡ thêlô,

ma tem yambô anêḡ athêḡ êḡmô
 avômalô êvhaviḡ malêvôḡ.”
Kapya Yeḡ 22:22

13 Ma abô yaḡ hanaḡ nena,

“Tem yanêḡmibiḡ Wapômbêḡ.” *Aisaia
 8:17*

Ma abô te hanaḡ nena,

* 1:14: Sng 34:7; 91:11 * 2:2: Gal 3:19 * 2:3: Hib 10:29; 12:25 * 2:4: Mak 16:20; 1Ko 12:4,11
 * 2:9: Plp 2:8-9 * 2:11: Mat 25:40 * 2:14-15: 1Jon 3:8; ALK 12:10

“Yêlô lôk avômena takatu ba Wapômbêḅ bôk hêv yôv hadêḅ ya êntêk.” *Aisaia 8:18*

14-15 *Avômena takêḅ ma iniḅ leḅviḅkupik lôk thalaleḅ hamô. Ba thêlô êkô ek nema ba êmô hatôm ḅê ekak veḅiḅ lo baheniḅ lusu wak nômbêḅ intu sapêḅ. Aêḅ ba Yisu êntêk habitak hatôm thêlôda ek ema ek imbuliḅ Sadan, ôpatu ba havalon ḅama anêḅ lôklokwaḅ lôk epole yak êḅ vê êḅjêk avômalô. 16 Ma miḅ hêv aḅjela sa ami. Mi. Hêv Ablaham anêḅ limi sa. 17 Ba intu Wapômbêḅ hapesan Yisu êntêk êḅ hatôm iviyaḅ anôḅ ek imbitak êtôm avômalô iniḅ anyô bêḅ habôk da. Yani lahiki ba havalon anêḅ ku lon ek indum Wapômbêḅ anêḅ ku ek nêḅ avômalô iniḅ kambom vê. 18 Ma Sadan êḅ bôk halôk yani la ba hawa vovaḅ. Aêḅ ba tem nêḅ avômalô takatu ba Sadan halôk leḅiḅ sa aêḅ iyom.

3

Yisu ma bêḅ ek Mose

1 *Aêḅ ba aiyaḅ thêlô, môlô ma avômalô takatu ba Wapômbêḅ bôk halam yôv ek nôḅô imbiḅ yani êmô malak leḅ ba intu môlô ma matheniḅ. Ma môlô lemimimbi Yisu atu ba Wapômbêḅ hêv hatôm alalôaniḅ aposel lôk anyô bêḅ habôk da, ôpatu ba alalô anaḅ iniḅ êvhaviḅ bêḅ hathak. 2 *Yani ma anyô ku anôḅ ba hadum ku takatu ba êv hadêḅ yani ek indum êtôm atu ba Mose bôk hadum ku hathak Wapômbêḅ anêḅ avômalô. 3-4 Unyak atu ba anyô halav. Ma anyô ma bêḅ ek unyak êḅ. Ma Wapômbêḅ da hapesan nôḅkama sapêḅ. Aêḅ ba Wapômbêḅ ma bêḅ ek nôḅkama sapêḅ. Ma Yisu êntêk intu bêḅ ek Mose aêḅ iyom. 5 *Mose thai lôk Yisu ma ḅê ku anôḅ. Ma Mose ma hatôm anyô ku ba hayabiḅ Wapômbêḅ anêḅ avômalô ba hanaḅ anêḅ abô atu ba tem imbitak embeḅ yam. 6 Ma donḅtom Yisu êntêk intu

nakaduḅ ba hayabiḅ Wapômbêḅ anêḅ avômalô hatôm unyak alaḅ. Aêḅ ba alalô nabalon iniḅ aêvhaviḅ lon lôklokwaḅ. Ma alalô namiḅ êtôm anyô ḅê ba nanêḅ maleḅiḅ, êḅ ma tem nambitak êtôm Wapômbêḅ anêḅ avômalô.

Abô lôklokwaḅ hathak ḅê takatu ba miḅ êvhaviḅ ami

7 *Ba intu Lovak Matheniḅ hanaḅ, “Lêk êntêk holaḅô Wapômbêḅ abôlêk, 8 *ma miḅ ôpôlik êtôm sêbôk ba libumi êmô lon thiliv ba êvôliḅ dômiḅ ek yani ma elan mathalaleḅ 9 lôk ethaḅ yani aleba hanaḅ nena, “Sondabêḅ 40 ma bôk yahadum ku lomaloma ba thêlô êyê yôv. 10 Ba intu yalenmaniḅ hathak thêlô ḅê bôlôn yaḅ sêbôk atu. Ba yahanaḅ, “Thêlô kapôlôn hi mayaliv wak nômbêḅ intu sapêḅ ba miḅ eyala yenaḅ lonôndê ami.”

11 *Êḅ ma yalenmaniḅ ba yahavak balabuḅ nena, “Thêlô miḅ hatôm nimbitak nêyô yenaḅ bamtu ami.” ’ ’ *Kapya Yeḅ 95:7-11*

12 Aiyaḅ thêlô, ôḅgô katô. Môlô miḅ nobalon kambom lon ba notak unim ôêvhaviḅ ba nôḅbôliḅ dôḅmim êndêḅ Wapômbêḅ lôkmala ami. 13 Lovak Matheniḅ bôk hanaḅ yôv nena “lêk êntêk”. Ma lêk êntêk ma lêk êntêk êḅ ba wak êḅ miḅ bôk hale ba hi ami denaḅ. Ba intu môlô nôsôam ba noya wak nômbêḅ intu ek kambom miḅ esau môlô ek lemimôndônḅ kôḅôn ami. 14 Ma alalô nabalon alalôaniḅ aêvhaviḅ môḅ lon endeba pik lo leḅ anêḅ daḅ, êḅ ma tem injik thô nena alalô abitak Kilisi anêḅ avômalô. 15 *Lêk yahanaḅ Lovak Matheniḅ anêḅ abô atu, “Lêk êntêk holaḅô Wapômbêḅ abôlêk,

* 3:1: Hib 4:14; 7:26 * 3:2: Nam 12:7; Hib 3:5 * 3:5: Hib 3:2; Nam 12:7; Lo 18:15-19 * 3:7: Sng 95:7-11 * 3:8: Kis 17:7; Nam 20:2-5 * 3:11: Nam 14:21-23 * 3:15: Hib 3:7-8

ma miņ ôpôlik êtôm sêbôk ba libumi êvôliņ dômiņ ek yani ami.” *Kapya Yen 95:7-8*

16 *Nê alêla takatu ba bôk elañô ba êvôliņ dômiņ? Nê takatu ba Mose hawa i vê hêk Ijip! 17 *Nê alêla takatu ba Wapômbêņ lamaniņ ek i hatôm sondabêņ 40? Nê takatu ba idum kambom ba iniņ kupik hêv yak hêk loņ thiliv! 18 Nê alêla takatu ba Wapômbêņ havak balabuņ ek thêlô miņ nimbitak nêyô anêņ bamtu ami? Nê takatu ba miņ elañô abô ami! 19 Ba intu alalô ayê nena nê takêņ ma thêlôniņ êvhaviņ mi. Êņ ma miņ hatôm nêyô Wapômbêņ anêņ bamtu ami.

4

Wapômbêņ anêņ bamtu

1 Wapômbêņ bôk habutiņ abô ek avômalô nimbitak nêyô anêņ bamtu kapô ba ini. Ma miņ bôk hapole vê ami. Aêņ ba alalô nayabiņ i ek Wapômbêņ miņ êņjê nena alalô te intu hamiņ yaiņ ami. 2 Ma avômalô doho bôk enañ Wapômbêņ anêņ Abô Mavi hadêņ alalô hatôm atu ba bôk enañ hadêņ avômalô bôsêbôk. Ma doņtom thêlô miņ êvhaviņ ami. Ba intu abô takatu ba thêlô elañô ma miņ hêv thêlô sa ami. 3-4 *Wapômbêņ hapesañ pik lo leņ aleba anêņ daņ ma hawa lovak aleba lêk êntêk. Ma hêk Wapômbêņ anêņ kapya bute ma hanaņ hathak wak te bahenņvi ba lahavuju nena,

“Wak te bahenņvi ba lahavuju êņ ma Wapômbêņ hawa lovak hathak anêņ ku takatu ba hadum.”

Môņ Anôņ 2:2

Ba alalô takatu ba aêvhaviņ lêk ayô bamtu êņ haviņ hatôm Wapômbêņ bôk hanaņ yôv nena,

“Yalenņmaniņ ba yahavak balabuņ nena,

“Thêlô miņ hatôm nimbitak nêyô yenaņ bamtu ami.” *Kapya Yen 95:11*

5 *Avanôņ! Wapômbêņ bôk hanaņ abô atu yôv nena,

“Thêlô miņ hatôm nimbitak nêyô yenaņ bamtu ami.”

6 Avômalô takêņ bôk elañô Abô Mavi ma doņtom miņ esopa ami. Ba intu miņ bôk ibitak êyô bamtu êņ ami. Ma doņtom avômalô doho tem nimbitak nêyô loņ lovak êņ. 7 Aêņ ba Wapômbêņ hatak wak yaņ ba halam nena “Lêk êntêk”. Josua bôk hama bô ma Wapômbêņ hêv abô hadêņ Devit ba hanaņ,

“Lêk Êntêk holaņô Wapômbêņ abôlêk, ma miņ ôpôlik ami.” *Kapya Yen 95:7-8*

8 *Josua miņ bôk hêv lovak hadêņ avômalô takêņ ami ba intu Wapômbêņ hanaņ hathak wak yaņ ek nêv lovak êndêņ alalô. 9 Aêņ ba sonda leņiņmavi lêk hayô yôv ek Wapômbêņ anêņ avômalô nêv anêņ bamtu. 10 *Ma opalê atu ba habitak hayô Wapômbêņ anêņ bamtu êņ ma yani hawa lovak hathak anêņ ku hatôm atu ba Wapômbêņ hadum aêņ iyom. 11 Aêņ ba alalô mathalaleņ ek nambitak nayô bamtu êņ ek miņ anyôla esopa limi iniņ veņiņgwam leņôndôņ kôtdôņ ba nêv nêv yak ami.

12 *Wapômbêņ anêņ abô ma lôkmala ba lôklokwaņ bomaņ. Ba anêņ ma, ma ma bomaņ hamôņ ek biņ vovak atu ba ma hêk luvi ek edabêņ dahô lôk lôkmala ma lokwaņ lôk tabilôk kisi. Ma hatitiņ anêv auk lôk kapôlôm ba hayala katô anôņ. 13 Nômlate hamô pik êntêk êņ miņ hatôm imbuņ i êņjêk Wapômbêņ ma ami. Nôm takatu ba havuņ i, lôkthô tem nimbitak yaiņ ba niniņ oyaņ ek nindum abô esak yani.

Yisu ma anyô bêņ habôk da

14 *Alalôaniņ anyô bêņ habôk da bôk hathak ba hi malak leņ. Yani êņ intu Yisu, Wapômbêņ anêņ namalô. Ba intu êvhaviņ atu ba alalô anaņ bêņ ma nabaloņ loņ lôklokwaņ.

15 Alalôaniņ anyô bêņ habôk da bôk

* 3:16: Nam 14:1-35 * 3:17: 1Ko 10:10 * 4:3-4: Hib 3:11 * 4:5: Sng 95:11 * 4:8: Lo 31:7; Jos 22:4 * 4:10: Hib 4:4 * 4:12: Ep 6:17; ALK 1:16; 19:13-15 * 4:14: Hib 3:1; 10:23

êlôk la lôbôlôŋ ek indum kambom lomaloma hatôm êntêk ba alalô. Yani ma kambom mi. Ma donjom lahiki hathak alalôaniŋ kambom. ¹⁶ *Ba intu alalô ana bidonj ek Wapômbênj ma miŋ nakô ami. Ma awa malaiŋ ma tem nê m kapô ek alalô ba napôm wapôm atu ba hêv ek nê m alalô sa.

5

¹ Sêbôk aleba lêk ma Wapômbênj da hathak halam anyô pik te ek imbitak anyô bêŋ habôk da. Hatak yani ek imiŋ malêvônj ek avômalô pik lôk Wapômbênj. Ba intu habôk avômalô iniŋ da êv leŋiŋmavi hadênj Wapômbênj lôk da êv iniŋ kambom vê. ² Thêlô ma nê pik ba eyala nena alalô sapênj ma hatôm donjom iyom ba vau hakalabu alalô siŋ. Aênj ba intu thêlô leŋiŋhiki hathak alalô atu ba auk mi lôk avenj mayaliv. ³ *Yanida ma anyô hadum kambom hatôm alalô sapênj. Ba intu yani hathak habôk da ek yanida anênj kambom lôk habôk da hathak avômalô lôkthô iniŋ kambom.

⁴ *Ma anyô te miŋ hawa ku lôk athênj êŋ hatôm yanida anênj lahaviŋ ami. Mi. Wapômbênj da endam êtôm atu ba halam Alon am. ⁵ Ma Kilisi aênj iyom. Yani miŋ hawa athênj anyô bêŋ habôk da hathak yanida anênj lahaviŋ ami. Mi. Wapômbênj hanaŋ hadênj yani nena,

“O ma yenaŋ okna,
lêk êntêk ma yahabitak lemambô.”
Kapya Yeŋ 2:7

⁶ *Ma hanaŋ hêk buyaŋ aêntêk,
“O ma anyô ômbôk da êtôm wak
nômbênj intu sapênj êtôm
Melkisedek.” *Kapya Yeŋ 110:4*

⁷ *Yisu hamô pik ma hatenj mek hadênj Wapômbênj atu ba hatôm enja yani vê ênjêk nâma ba hanaŋ hik ôpênj liŋ lôklala lôk mathôk bêŋ. Yani hamô Wapômbênj vibinj ba intu hanaŋ anênj abô. ⁸ *Ondaŋô! Yani ma Wapômbênj nakaduŋ. Ma donjom

hawa vovaŋ ek êndônj yani ek esopa lambô. ⁹ Ôpênj hadônj yani ba hadum anênj ku aleba hayô unjôv ba intu hadum ba avômalô takatu ba esopa yani ewa bulubinj. ¹⁰ Ma Wapômbênj halam yani ek imbitak êtôm anyô bêŋ habôk da êtôm Melkisedek.

Miŋ notak unim ôêvhaviŋ ami

¹¹ Abô bêŋ anônj hêk ek nanaŋ. Ma donjom môlô lêk vau ba unim auk ma thônôthônj. Aênj ba malaiŋ ek nanaŋ abô êŋ anênj ôdônj bêŋ. ¹² *Môlô bôk oyalôv yôv ma donjom miŋ ubitak kêdônjwaga ami denaŋ! Ba anyô yaŋ êlêm ek êndônj môlô esak loŋbô êtôm nê daluk esak Wapômbênj anênj abô. Môlô unum sum denaŋ ba miŋ hatôm ongwanaŋ nô m atu ba thekthe k ami. ¹³ Ôpatu ba hanum sum denaŋ, ôpênj hatôm amena ba hathônj nô m thêthônj paliŋ. ¹⁴ Ma donjom nô m thekthe k êŋ ma avômalô bêŋ iniŋ nô m. Wak nô mbênj intu ma thêlôda nê ndônj i ek neyala mavi lo kambom.

6

¹⁻² Abô takêntêk hathak nê nê m imbiŋ ma avômena iniŋ auk ba môlô bôk oyala auk takênj yôv. Yahanaŋ hathak nede kapôlônj liŋ ek nô m takatu ba injik alalô vônô, nisik ŋaŋ, lôk netak baheŋ êyô ênjêk avômalô, ma nê nâma tem nimbiyô lôk waklavônj nedanô abô. Alalô natak auk avômena takêntêk ma naja avômalô bêŋ iniŋ auk. ³ Ma Wapômbênj hêv alalô sa ek nambitak avômalô bêŋ, êŋ ma tem nambitak aênj.

⁴⁻⁶ *Ba nê takatu ba bôk êyê deda lôk eyaŋ nô m mavi anênj malak leŋ ma ewa Lovak Mathenj lôk ewa Wapômbênj anênj Abô Mavi lôk lôklokwaŋ atu ba tem êlêm êndênj waklavônj êŋ, thêlô êŋ te hawa nô m takênj lôkthô vê m ma hatak anênj hêvhaviŋ. Alikakna! Ôpênj habulinj yanida ba hamiŋ piklêvônj ma hanaŋ abô ma hathak Yisu ek nijik yani vônô

* **4:16:** Hib 10:19 * **5:3:** Wkp 9:7; 16:6 * **5:4:** Kis 28:1 * **5:6:** Hib 6:20; 7:1 * **5:7:** Mat 26:36-46 * **5:8:** Plp 2:6-8 * **5:12:** 1Ko 3:1-3 * **6:4-6:** Mat 10:22; 12:31; Hib 10:26-27; 1Jon 5:16

esak a esak lonbô. Ba intu miñ hatôm êmbôv yani ek ende kapô liliñ esak lonbô ami. Mi anôn!

⁷ Ma pik takatu ba ôthôm hik halôk anêñ nôm lôk ya ma halumbak mavi ek nê takatu ba idum ku êñ, pik êñ tem enja Wapômbêñ anêñ mek mavi. ⁸ *Ma donjom pik atu ba kapangik lôk sôkôsôk ibitak ma tem miñ nêm avômalô sa ami. Ma pik êñ ma Wapômbêñ tem esañ ba emben yam ma tem êmbôk esak atum.

⁹ Aiyañ thêlô, yêlô athañ mômô. Ma donjom yêlô ayala nena nôm mavi lomaloma tem êpôm mômô. Avanôn! Tem noja nôm yañ atu ba mavi anôn, êñ ma bulubiñ. ¹⁰ *Ma mômô bôk ôêv anêñ avômalô matheñ sa ba êntêk udum aêñ ômô. Êñ ma hik thô nena mômô lemimhaviñ yani. Wapômbêñ ma thêthôn ba tem miñ lapaliñ mômônim ku takêñ ami. ¹¹ Ma yêlô lenjinhaviñ mômô nundum ku lôklokwañ aêñ endeba anêñ dañ ek lôkmala atu ba ôêv malemim êñ ma tem noja. ¹² Miñ nôngwêk vau ami. Malemkilik esak avômalô vi atu ba êvhaviñ ba imiñ lôklokwañ. Thêlô tem neja nômkama takatu ba Wapômbêñ habutiñ abô hathak.

Abô atu ba havak ma miñ hatôm epole vê ami

¹³ Ma Wapômbêñ halam anêñ athêñ ba habutiñ abô haviñ Ablaham. Athêñ la miñ bêñ ek yani ami. Aêñ ba intu havak abô hathak ¹⁴ ba hanañ, “Avanôn! Tem yanêm mek mavi êndêñ o ek anêm libumi nimbitak bêñ anôn.” *Môn Anôn* 22:17

¹⁵ Ablaham hayabiñ ba hamô malinyaô sawa daim vêm ka miñ hapôm anêñ abô atu ba habutiñ anêñ anôn.

¹⁶ Anyô te havak abô hathak anyô yañ atu ba anêñ athêñ bêñ ek yani ma injik abô êñ lon lôklokwañ. Ma miñ anyôla imbulav nena abô êñ ma

abôyañ ami. ¹⁷ Wapômbêñ bôk habutiñ abô haviñ anêñ avômalô yôv. Ma lahaviñ thêlô neyala katô nena tem miñ injik anêñ auk liliñ ami. Ba intu havak abô ek injik abô êñ anêñ anôn thô. ¹⁸ *Ma bôk havak abô ba habutiñ yôv ba tem miñ enañ abôyañ ami. Ma nôm ju êñ havatho alalô lon ba hik thô nena tem miñ injik anêñ auk liliñ lôk epole abô êñ vê ami ek alalô takatu ba alañviñ hadêñ yani ek naja bulubiñ ma tem naja nôm takatu ba aêv maleñiñ hathak. ¹⁹ *Alalôaniñ bulubiñ êñ hatôm yeñ anêñ anga ek alalô dahôlôn imiñ lôklokwañ ba miñ hatôm endowaliñ ami. Ma bulubiñ êñ iyom intu habitak hayô lon matheñ atu ba sôp hamiñ lon siñ. ²⁰ Yisu intu ba hamôn ek alalô ba habitak hayô unyak kapô êñ ba hi ek nêm alalô sa. Yani lêk habitak hatôm anyô bêñ habôk da wak nômbêñ intu sapêñ hatôm Melkisedek.

7

Melkisedek ma bêñ ek nê Livai

¹ *Melkisedek êñ ma Selem iniñ kiñ ma Wapômbêñ Lôkmanjiñ anêñ anyô habôk da. Ablaham hik vovak hadêñ kiñ doho ba hamô i lu ma havôhi. Ma Melkisedek hapôm ba hêv mek hadêñ yani. ² Ablaham hawa nômkama vovak ba habi sam hi ôdôn laumiñ ba hêv ôdôn te hadêñ yani. Yani anêñ athêñ anêñ ôdôn nena “Anyô Thêthôn”. Anêñ athêñ yañ nena “Selem iniñ Kiñ” ba anêñ ôdôn nena “Kiñ Yôhôn”. ³ Yani anêñ lambô lo talêbô mi ma miñ ekatuñ anêñ limi ami. Miñ eyala anêñ waklavôn evathu lôk hama ami. Yani hatôm Wapômbêñ nakaduñ atu ba habôk da wak nômbêñ intu sapêñ.

⁴ Odañô! Melkisedek êñ ma anyô lôk athêñ bêñ. Ablaham ma avômalô Islael iniñ lim, anyô lôk athêñ bêñ aêñ iyom. Ma havak nômkama takatu ba hik vovak ba hawa vose hi ôdôn laumiñ ba hêv ôdôn te hadêñ

* 6:8: Stt 3:17-18; Mat 13:7,22 * 6:10: Hib 10:32-34 * 6:18: Nam 23:19 * 6:19: Wkp 16:2-3

* 7:1: Stt 14:17-20 * 7:5: Nam 18:21

Melkisedek. ⁵ *Ma abô balabuñ hanañ nena avômalô Israeël nê nê inin nôm kama takatu ba evak vose hi ôdôn laumin ba nê nê ôdôn te êndên nê êbôk da. Nê êbôk da takên ma Livai anên limi. Thêlô lôkthô ma avômalô Israeël ba nê lôk iviyañ. Thêlô ma Ablaham anên limi. ⁶ Yani ma miñ Livai anên thalalen te ami. Ma donjom hawa nôm kama ôdôn laumin takatu te ba hêv mek hadên Ablaham atu ba Wapômbên habutin abô haviñ yani. ⁷ Alalô lôkthô ayala nena anyô lôk athên bêñ hêv mek hadên anyô lôk athên yaô. ⁸ Nê ôdôn ju atu ba ewa nôm kama ôdôn laumin anên ôdôn te. Nê êbôk da takên ma ôdôn yañ êlêm anên Livai anên ba bôk ema. Ma yañ ma Melkisedek ba Wapômbên anên abô hanañ nena yani miñ hama ami. ⁹⁻¹⁰ Auk yañ ma aêntêk. Yani hapôm Ablaham ma hayê nena Livai hamiñ Ablaham kapô denañ. Ba intu Ablaham lo Livai êñ ewa nôm ôdôn ali êñ ba êv hadên yani. Aên ba ôpatu ba hathak hawa nôm ôdôn êñ, lêk yani hêv hadên anyô yañ.

Da lukmuk anên lôklokwan ma bêñ ek da bô

¹¹ Wapômbên hêv abô balabuñ hadên avômalô. Ma hanañ hadên Livai anên thalalen nena thêlô nimbitak nê êbôk da. Ma donjom thêlô miñ idum Wapômbên anên ku ba êyô anên unlvn ami. Aên ba Wapômbên hêv anyô habôk da lukmuk. Anyô lukmuk atu ba habôk da ma hatôm Melkisedek. Yani miñ hatôm Alon lôk nê Livai ami. ¹² Ma ôpatu ba habôk da lukmuk ma yañda ek nê êbôk da vi. Ba intu abô balabuñ lukmuk habitak. ¹³ Abô balabuñ hanañ nena nê êbôk da takên ibitak anên ôdôn te iyom inin thalalen. Ma anyô habôk da lukmuk êntêk ma miñ habitak anên nê êbôk da bô takatu inin thalalen te ami. Mi. Ôpên anên thalalen miñ ethak idum ku êmô lonj êbôk da êñ ami. ¹⁴ *Alalô

lôkthô ayala nena alalôaniñ Anyô Bêñ ma habitak anên Juda anên thalalen. Ma Mose bôk hanañ nena Livai anên thalalen ma tem nimbitak nê êbôk da ma Juda ma mi. ¹⁵⁻¹⁷ *Avanôn! Alalô ayê katô nena anyô êntêk êñ habôk da ma yañda. Wapômbên hanañ,

“O ma anyô hêbôk da hatôm wak nôm bên intu sapên hatôm Melkisedek.” *Kapya Yêñ 110:4*

Ôpên habôk da hatôm Melkisedek ma donjom miñ habitak anên nê êbôk da inin thalalen hatôm abô balabuñ hanañ ami. Mi. Anên lôklokwan ma bêñ ba anyôla miñ hatôm imbulin yani ami. Aên ba ôpên ma anyô lukmuk ek habôk da.

¹⁸⁻¹⁹ *Abô balabuñ môn ma anên lôklinyak mi ba miñ hatôm injik ku anên dañ siñ ami. Ba intu Wapômbên hêv abô balabuñ êñ vê. Ma hêv nôm mavi anôn yañ ba hawa balabuñ bô êñ anên lonj. Ma alalô aêv maleñin hadên nôm lukmuk êñ ek ana bidonj ek Wapômbên.

²⁰ Ma Wapômbên hêv ku nêmbôk da hadên Livai anên thalalen. Ma donjom havak abô hathak anyô yañ.

²¹ *Avanôn! Wapômbên havak abô haviñ ôpên ek imbitak anyô habôk da ba hanañ,

“Anyô Bêñ bôk havak abô ma miñ hatôm injik anên auk liliñ ami, ‘O ma anyô hêbôk da wak nôm bên intu sapên.’” *Kapya Yêñ 110:4*

²² *Ba intu Yisu ma hatôm Wapômbên anên tabô lukmuk atu ba mavi anôn ba hamôn ek tabô bô.

²³ Sêbôk ma nê êbôk da ema ma yañ habitak hawa lonj ek indum ku ba intu nê êbôk da bêñ anôn.

²⁴⁻²⁵ *Ma donjom Yisu hamô hatôm wak nôm bên intu sapên ek enañ injik Wapômbên lin ek nê avômalô sa ba hik ku anên dañ siñ. Aên ba hêv bulubin hadên avômalô takatu ba êvhavin yani ek ini êndên Wapômbên.

* **7:14:** Ais 11:1; Mat 2:6; ALK 5:5 * **7:15-17:** Hib 5:6 * **7:18-19:** Lom 3:30; 7:7-8; 8:3; Gal 3:21; Hib 10:1 * **7:21:** Hib 5:6 * **7:22:** Hib 8:6; 12:24 * **7:24-25:** Lom 8:34

Ma anêḡ ku êmbôk da intu anêḡ dan mi.

²⁶ Avanôḡ. Anyô bêḡ habôk da atu tem nêḡ alalô sa. Yani ma mathêḡ ma kambom lo lelaik mi ma hamô seka ek ḡê kambom lôk hamô vuliḡ anôḡ ek nômkama nômbêḡ intu sapêḡ.

²⁷ *Yisu hêḡ i hatôm da ek nêḡ kambom vê. Da êḡ ma da lôkthô anêḡ dan. ḡê bêḡ êbôk da vi ma wak nômbêḡ intu ma êbôk da ek nêḡ thêlôda iniḡ kambom vê vêḡ ka nêḡmbôk avômalô iniḡ da nêḡnêḡ iniḡ kambom vê embeḡ yam. Ma Yisu êḡ ma miḡ hatôm ḡê êbôk da takêḡ ami. ²⁸ Abô balabuḡ halam ḡê voloḡ ek nimbitak ḡê bêḡ êbôk da. Ma doḡtom abô atu ba havak haveḡ yam ma halam nakaduḡ ba hadum ku êḡ aleba hayô uḡlôv ek êḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.

8

Yisu ma tabô lukmuk

¹ Abô takatu ba lêk yêlô anan yôḡ anêḡ ôdôḡ ma aêntêk. Alalôaniḡ anyô bêḡ habôk da te hamô. Yani bôk hamô Wapômbêḡ Lôkmaḡḡiḡ anêḡ loḡ yôḡ hamô baḡ vianôḡ anêḡ malak leḡ. ² Yani hadum ku hamô unyak mathêḡ, êḡ ma malak yeḡ anôḡ atu ba Anyô Bêḡ da halav ma miḡ anyô elav ami.

³ Anyô bêḡ habôk da tomtom ma elam thêlô ek nêḡnêḡ da leḡḡimavi lôk da atu ba ik alim ba êbôk. Ba intu yani hadum aêḡ iyom. ⁴ ḡê êbôk da êḡmô pik ma êbôk hatôm balabuḡ hanaḡ. Ma Yisu êntêk atu ba hamô pik ma habitak anêḡ ḡê ôdôḡ yaḡda ba intu miḡ hatôm indum ku êmbôk da êḡ ami. ⁵ *Ma ḡê êbôk da takêḡ idum iniḡ ku êḡmô malak yeḡ. Ma unyak êḡ hik malak leḡ anêḡ dahô thô. Ba intu Mose halav malak yeḡ ma Anyô Bêḡ hanaḡ abô lôkliḡyak hadêḡ yani nena, “Ondav katô. Opesaḡ nômkama lôkthô êtôm dahô atu ba yahik thô hadêḡ o halôk dumlolê.” ⁶ *Ma doḡtom hêḡ ku hadêḡ Yisu ek imbitak tabô lukmuk

ba hamô vuliḡ ek ḡê êbôk da iniḡ ku. Ma havak tabô lukmuk êḡ ba anêḡ abô hamô vuliḡ ek tabô bô. Aêḡ ba tabô bô anêḡ lôklokwaḡ yaôna lôk ek tabô lukmuk ma Yisu êḡ anêḡ ku anêḡ lôklokwaḡ ma hamôḡ ek ḡê êbôk da iniḡ ku.

Tabô lukmuk ma bêḡ ek tabô bô

⁷ Abô tabô bô anêḡ kambom mi, êḡ ma tem Wapômbêḡ nêḡ tabô lukmuk ami. ⁸ Ma Wapômbêḡ hapôm kambom hêk tabô bô ba intu hanaḡ, “Anyô Bêḡ hanaḡ, ‘Wak te tem êlêḡ ek yambak tabô lukmuk imbiḡ avômalô Israel lo Juda.*

⁹ Sêbôk ma yahavak tabô haviḡ thêlôniḡ limi ma yahavalôḡ thêlô baheḡḡiḡ ba yahadadi thêlô vê hêk Ijip. Thêlô miḡ êwê yenaḡ abô tabô vibin ami ba yahavôliḡ yadômiḡ hadêḡ thêlô.

Aêḡ ba intu tabô lukmuk êntêk ma tem miḡ êtôm tabô bô ami.

Ya Anyô Bêḡ yahanaḡ aêḡ.

¹⁰ Wak êḡ ma tem yambak tabô imbiḡ avômalô Israel aêntêk.

Tem yato yenaḡ abô balabuḡ êḡḡêk thêlôniḡ auk

lôk yato êḡḡêk thêlô kapôlôḡiḡ.

Ma tem yambitak thêlôniḡ Wapômbêḡ ma thêlô tem nimbitak yenaḡ avômalô.

Ya Anyô Bêḡ yahanaḡ aêḡ.

¹¹⁻¹² Yahêḡ thêlôniḡ kambom vê ma tem miḡ yalenjimi thêlôniḡ kambom esak loḡbô ami.

Aêḡ ba ku mi ek anyô yaḡ êḡdôḡ yaḡ mena iviyaḡ la ba enaḡ, “Oyala Anyô Bêḡ”

ek malê nena lôkthô tem neyala ya, ḡê athêḡ mi lôk ḡê athêḡ bêḡ.”

Jelemaia 31:31-34

¹³ Wapômbêḡ halam abô tabô êntêk êḡ nena “lukmuk”. Aêḡ ba tabô bô lêk pulusikna ba mi. Ma nôḡm atu ba lêk hayalôv ba hatak anêḡ lôkliḡyak, nôḡm êḡ tem nêḡ yak ba ni.

* **7:27:** Hib 5:3 * **8:5:** Kis 25:40; Kol 2:17; Hib 9:23 * **8:6:** Hib 7:22 * **8:8:** Israel lo Juda thai ma ôdôḡ te iyom. Ma doḡtom evak i vose hi ôdôḡ ju ba intu elam nena “Israel lo Juda”.

9

Malak yeŋ atu ba hamô pik

¹*Tabô bô atu lôk anêŋ abô majan hathak nênem yeŋ lôk anêŋ unyak mathen bôk hamô pik êntêk yôv. ²Ma elav malak yeŋ te. Anêŋ kapô môŋ ma êdô atum lam lôk balê polom mathen hamô. Loŋ êŋ ma elam nena Loŋ Mathen. ³*Ma kapô yaŋ atu ba sôp hayaŋ kisi ma elam nena Loŋ Mathen Anôŋ Biŋ. ⁴*Ma kapô mathen anôŋ êŋ ma alapa êmbôk kamuŋ ôv mavi lôk alapa evak tabô atu ba ik siŋ hathak gol êdô hamô loŋ êŋ. Ma alapa tabô êŋ anêŋ kapô ma êdô tase gol atu ba mana hamô kapô lôk Alon anêŋ kôm atu ba havuak ma valu abô tabô. ⁵*Alapa anêŋ vôv ma aŋela ju imiŋ ba Wapômbêŋ anêŋ deda lôkmanŋiŋ habi hayô hêk i. Ma anêŋ ŋgabôm ma loŋ thalalen hamô ek nêŋ avômalô iniŋ kambom vuli. Wakma lêk mi ba miŋ hatôm yanaŋ limamôk ami.

⁶*Nôm kama sapêŋ lêk hapesaŋ i yôv, ma ŋê êbôk da ibitak êyô unyak kapô mathen ek nindum iniŋ ku wak nômbêŋ intu sapêŋ. ⁷*Ma Loŋ Mathen Anôŋ Biŋ êŋ ma sonda bêŋ tomtom anêŋ wak te iyom ma anyô bêŋ habôk da hawa alim thalalen ba hi hayô ma hêv da êŋ ek nêŋ avômalô takatu ba idum kambom ba leŋiŋpaliŋ lôk yanida anêŋ kambom vê. Ma thalalen mi ma ku êŋ mi. ⁸Ma Lovak Mathen hadôŋ alalô nena kapô mathen êŋ êntêk hamô denaŋ ba avômalô miŋ hatôm nimbitak nêyô Loŋ Mathen Anôŋ Biŋ êŋ ba ini ami. ⁹*Êntêk ma abô dahô ek êdôŋ avômalô bôlôŋ êntêk. Nê êbôk da ethak êv da lôk nômkama leŋiŋmavi. Ma da takêŋ miŋ hêv alalô thêvô hathak kambom takatu ba adum ami. ¹⁰Da takêntêk ma nôŋ leŋviŋkupik iyom, eyaŋ nôŋ mena inum ŋaŋ mena ithik i ek nêŋ lelaik vê. Ma doŋtom loŋôndê lukmuk tem êlêŋ ek êsô loŋôndê bô êŋ pônêŋ.

* **9:1:** Kis 25:23-26:30 * **9:3:** Kis 26:31-33

Lo 10:3-5 * **9:5:** Kis 25:18-22 * **9:6:** Nam 18:2-6 * **9:7:** Wkp 16:2-34 * **9:9:** Hib 10:1-2

* **9:13:** Wkp 16:15-16; Nam 19:9,17-19; Hib 10:4

Kilisi anêŋ thalalen hatôm da

¹¹Ma doŋtom Kilisi halêŋ ba hadum anyô bêŋ habôk da anêŋ ku ba hadum nôŋ mavi habitak. Yani habitak hayô malak yeŋ atu ba thêthôŋ anôŋ ba hamô vuliŋ ek malak yeŋ takatu ba hamô pik êntêk lôkthô. Unyak êŋ miŋ ŋê pik elav lôk miŋ nôŋ pik ami. ¹²Yani miŋ hawa bokmeme lôk bokmanŋkao nakaduŋ iniŋ thalalen ba habitak hayô Loŋ Mathen Anôŋ Biŋ êŋ ami. Mi anôŋ. Yanida hawa anêŋ thalalen ba habitak hayô Loŋ Mathen Anôŋ Biŋ êŋ bôlôŋ doŋtom iyom ek epole kambom takatu ba havalonŋ alalô loŋ vê ek miŋ embalonŋ alalô loŋ esak loŋbô wak nômbêŋ intu ami. ¹³*Ma ewa bokmeme lôk bokmanŋkao malô iniŋ thalalen ma bokmanŋkao tiŋ atu ba êbôk ba kabukla ma epaliv hayô hamô ŋê lôŋgôlôŋ ek nimbitak mathen ek nêŋ mabuŋ anôŋ. Ma doŋtom nôŋ êŋ ma hapesaŋ avômalô leŋviŋkupik iyom ek nêŋ yeŋ. ¹⁴*Ma Kilisi anêŋ thalalen ma hamôŋ ek alim iniŋ thalalen ba hik ku êŋ anêŋ daŋ siŋ. Lovak Mathen atu ba hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ havatho yani loŋ ba intu hêv ida hatôm da atu ba kambom mi ek Wapômbêŋ. Yani havôkwiŋ alalôaniŋ kapôlôŋiŋ ma hawa nôŋ takatu ba tem injik alalô vônô vê ek alalô nanêŋ yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ atu ba hamô lôkmala.

Thalalen havatho tabô lukmuk loŋ

¹⁵Tabô bô bôk hayabiŋ avômalô takatu ba idum kambom ma Kilisi hama ek hapole thêlôniŋ kambom takêŋ vê. Aêŋ ba yani hatôm alalôaniŋ anyô môlô atu ba havak tabô lukmuk ek avômalô pik takatu ba Wapômbêŋ halam ma tem neja lôkmala atu ba tem nêŋmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êtôm atu ba Wapômbêŋ bôk havak abô hathak. ¹⁶Avômalô ethak ik alim ek hik thô nena thêlô evak

* **9:4:** Kis 16:33; 25:10-16; 30:1-6; Nam 17:8-11;

* **9:7:** Wkp 16:2-34 * **9:9:** Hib 10:1-2

* **9:14:** 1Pi 1:18-19

tabô ek miñ nema ami. ¹⁷ Alim hama êñ ma tabô hamiñ lôklokwañ. Ma alim hama ami, êñ ma tabô êñ anêñ lôklokwañ mi. ¹⁸ Aêñ ba thalalen hangasô ek nêñ lôklokwañ ek embatho tabô lukmuk lôk tabô bô loñ. ¹⁹ *Mose hasam abô balabuñ lôkthô hadêñ avômalô vêm ma hawa bokmankao map iniñ thalalen haviñ ñañ lôk boksipsip kasa anêñ vuluk haviñ alokwañ isop thañañ ma hasoñ halôk thalalen ma hapaliv hathak kapyia tabô lôk avômalô. ²⁰ Ma hanañ, “Wapômbêñ havak tabô ba thalalen êñ hêv lôklokwañ ba hanañ nena nosopa.” ²¹ *Ma Mose hapaliv alim thalalen hayô hamô malak yeñ lôk anêñ nômkama êv yeñ sapêñ. ²² *Ma abô balabuñ hanañ nena thalalen tem isik nômkama sapêñ ba nimbitak mabuñ. Ma thalalen mi, ma miñ hatôm nêñem kambom vê ami.

Kilisi hêv da bôlôñ te iyom

²³ *Nômkama pik hik nôñ malak leñ thô ba intu ñê êbôk da êv da takêñ ek nômkama malak yeñ lôkthô imbitak mabuñ. Ma nômkama malak leñ ma nêñem da ek imbitak mabuñ aêñ iyom. Da êñ hamôñ ek da yañ êntêk ek êmbôkwiñ nômkama malak leñ. ²⁴ Aêñ ba Kilisi habitak hayô malak leñ ba hi hamiñ Wapômbêñ ma ek nêñ alalô sa. Ma miñ habitak hayô unyak mathen atu ba epesañ hathak baheniñ atu ba loñ anôñ anêñ dahô oyañ iyom ami. ²⁵ Ma ôpêñ miñ hatôm anyô bêñ habôk da ba habitak hayô Loñ Mathen Anôñ Biñ lôbôlôñ hadêñ sondabêñ lôkthô haviñ thalalen atu ba miñ yanida anêñ ami. ²⁶ *Mi! Sêbôk atu ba pik habitak aleba lêk ma Kilisi hawa vovañ lôbôlôñ e? Ai! Mi! Wak lêk ma hatôm wak lôkthô anêñ dañ ma pik lo leñ anêñ dañ ba yani halêm hêv yanida hatôm da ek imbuliñ kambom lôkthô. ²⁷ Alalô avômalô pik ama bôlôñ doñtom iyom vêm ma tem alalô nandum abô. ²⁸ Ma Wapômbêñ hêv Kilisi êntêk êñ hatôm

da bôlôñ te aêñ iyom ek nêñ avômalô lôkthô iniñ kambom vê. Ma avômalô takatu ba eyabiñ yani ma tem endelêm esak loñbô ek nêñ i bulubiñ. Ma hêv avômalô iniñ kambom vê, ku êñ bôk yôv ba ôpêñ tem miñ indum ku êñ esak loñbô ami.

10

Kilisi da hêv i hatôm da

¹ Aêñ ba abô balabuñ ma abô dahô hathak nôñ mavi lomaloma takatu ba tem imbitak. Nômkama takatu ba tem imbitak ember yam ma nôñ anôñ. Ma balabuñ tem miñ injik ku anêñ dañ siñ ba isik avômalô takatu ba êlêm ek nêñem yeñ iniñ kambom lôkthô vê ami. Avanoñ. Da êv lôbôlôñ hadêñ sondabêñ lôkthô miñ hatôm indum ku êñ ami. ² Ma da takêñ hik ku dañ siñ, êñ ma ñê êbôk da tem netak iniñ ku êv da. Ma hathik avômalô takatu ba êv yeñ ba ibitak mabuñ, êñ ma tem thêlô leñimlaiñ esak iniñ kambom esak loñbô ami. ³⁻⁴ *Ma bokmankao malô lôk bokmeme iniñ thalalen êntêk êñ miñ hathak hêv kambom vê ami. Mi anôñ. Aêñ ba sondabêñ nômbêñ intu ma ethak êv da takêñ ek avômalô leñimbi iniñ kambom.

⁵ Aêñ ba Kilisi halôk ba halêm pik ma hanañ,

“Alim lôk ya lomaloma atu ba êbôk hatôm da ma miñ hatôm anêñ lemhaviñ ami,
aêñ ba bôk hopesañ yalenvinjupik yôv.

⁶ Da êbôk hathak atum lôk kambom anêñ da miñ lemmavi ami.

⁷ Êñ ma yahanañ, ‘Ya êntêk. Bôk eto hêk kapyia hathak ya nena yahalêm ek yandum O Wapômbêñ anêñ lemhaviñ.’” *Kapya Yeñ 40:6-8*

⁸ Abô balabuñ hanañ nena nêñem da, ma doñtom Yisu hanañ, “Alim lôk ya lomaloma takatu ba êbôk hatôm

* 9:19: Kis 24:6-8 * 9:21: Wkp 8:15,19 * 9:22: Wkp 17:11 * 9:23: Hib 8:5; 10:1 * 9:26: Hib 10:10 * 10:3-4: Hib 9:13

da lôk da êbôk hathak atum lôk kambom anêḡ da ma miḡ lemhaviḡ lôk lemmavi ami.”⁹ Vêḡ ma yani hanaḡ, “Ya êntêk. Yahalêḡ ek yandum anêḡ lemhaviḡ.” Yani hatak nôḡ lukmuk ek enja yaḡ bô anêḡ loḡ.¹⁰ *Ma hasopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ba hêḡ anêḡ liḡkupik hatôm da ek indum alalô nambitak mathenḡ ba hik ku êḡ anêḡ daḡ siḡ.

¹¹ *Nê êbôk da imiḡ wak nôḡmbêḡ intu ek nindum iniḡ ku nêḡmbôk da. Thêlô êbôk da êḡ lôbôlôḡ. Ma doḡtom iniḡ da êḡ miḡ hathak hêḡ kambom vê ami. Mi anôḡ.¹² Ma anyô yaḡ atu ba hadum anêḡ ku habôk da ma habôk bôlôḡ doḡtom iyom ma da êḡ hadum ku hamô hatôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ ek hêḡ kambom vê. Vêḡ ma hi hamô Wapômbêḡ baḡ vianôḡ¹³ *ma hayabiḡ waklavôḡ atu ba ne-tak nê ik vovak hadêḡ yani nêḡmô yani vakapô vibiḡ am.¹⁴ Yani hêḡ da bôlôḡ doḡtom iyom. Ba intu hadum ba avômalô ibitak mathenḡ ba lêk êyô unḡlôv atu ba nêḡmô êtôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ.

¹⁵ Ma Lovak Mathenḡ hathak hanaḡ hadêḡ alalô hathak nôḡḡ êḡ nena,

¹⁶ * “Anyô Bêḡ hanaḡ nena,
‘Wak êḡ ma tem yambak tabô imbiḡ thêlô nena,
“Tem yatak yenaḡ abô balabuḡ êḡndôk thêlô kapôlôḡḡ lôk yato êḡnjêk iniḡ auk.” ’” *Jelemaia 31:33*

¹⁷ Êḡ ma hanaḡ,
“Thêlôḡniḡ kambom lôk ibuliḡ abô balabuḡ
ma tem miḡ yalenḡimbi esak loḡbô ami.” *Jelemaia 31:34*

¹⁸ Aêḡ ba nôḡ takatu ba bôk êv vê, êḡ ma tem miḡ nêḡmbôk kambom anêḡ da esak loḡbô ami.

Alôana bidonḡ ek Wapômbêḡ

¹⁹ *Aiyaḡ thêlô, avanôḡ! Nôḡmla miḡ havalonḡ alalô loḡ ek nayô Loḡ

Mathenḡ Anôḡ Biḡ kapô ba ana ami. Ma Yisu anêḡ thalalenḡ²⁰ *hadabêḡ sôḡp êḡ kisi ba habitak hatôm alalôaniḡ loḡḡndê lôkmala lukmuk atu ba hêḡ liḡkupik hatôm da ek ku êḡ.²¹ Ba yani ma alalôaniḡ anyô habôk da mavi anôḡ atu ba hayabiḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô.²² *Ma yani hapaliv thalalenḡ halôk alalô kapôlôḡḡniḡ ba hêḡ alalôaniḡ lenḡḡmalaiḡ vê. Ma alalôaniḡ lenḡḡkupik ma bôk ithik hathak ḡaḡ mabuḡ. Aêḡ ba alalô nanêḡḡ kapôlôḡḡḡ lôk nabalonḡ alalôaniḡ aêḡhaviḡ loḡ lôklokwaḡ ek alalô ana bidonḡ ek Wapômbêḡ.²³ Ôpatu ba havak abô êḡ ma miḡ hanaḡ abôyaḡ ami. Ba intu bôk alalô aêḡ maleḡḡniḡ hadêḡ aêḡhaviḡ atu ba anaḡ hi yaḡḡ lôklokwaḡ. Ma alalô nabalonḡ aêḡhaviḡ êḡ loḡ ma miḡ nande lelaliliḡ ami.²⁴ Lôk naḡḡik alalôaniḡ auk liḡ ma nambatho i loḡ esak kobom lenḡḡimbiḡ i ma nandum mavi lomaloma.²⁵ *Avômalô vi êdô anêḡ nesak doḡtom. Ma alalô ma miḡ nandum aêḡ ami ma nasôḡ ba naya ek malê nena waklavôḡ lêk habobo.

Alalô miḡ nandô Wapômbêḡ ami

²⁶ *Ôpatu ba hayala Wapômbêḡ anêḡ abô anôḡ ma doḡtom hêḡ anêḡ auk ek indum kambom lôbôlôḡ, êḡ ma kambom anêḡ da bôk hale ba hi yôv.²⁷ *Ba intu ôpêḡ hakô ba hayabiḡ ek indum abô lôk êḡndôk atum dahalaḡ atu ba tem imbuliḡ ḡê takatu ba lenḡḡmaniḡ hathak Wapômbêḡ.²⁸ *Sêbôk ba anyô te havôliḡ dôḡḡ ek Mose anêḡ abô balabuḡ ba anyô ju la êpôm ba enaḡ yani bêḡ, ôpêḡ ma ik vônô ba avômalô la miḡ kapôlôḡ malaiḡ hathak ôpêḡ ami.²⁹⁻³⁰ *Aêḡ ba lemhabi aisê? Alalô bôk ayala yani atu ba hanaḡ,

“Nijik anyô lenḡkadôk liḡ, êḡ ma yenaḡ ku ba tem yandum.” *Lo 32:35*

Ma abô yaḡ hanaḡ nena,

* **10:10:** Hib 9:12 * **10:11:** Kis 29:38 * **10:13:** Sng 110:1 * **10:16:** Hib 8:10 * **10:19:** Hib 4:16 * **10:20:** Mat 27:51 * **10:22:** Wkp 8:30; Ese 36:25; Ep 5:26 * **10:25:** Hib 3:13 * **10:26:** Hib 6:4-8 * **10:27:** Ais 26:11 * **10:28:** Lo 17:6; 19:15 * **10:29-30:** Mat 12:30-32; 1Ko 11:27-29; Sng 135:14

“Anyô Bêḡ tem indum abô ek anêḡ avômalô.”
Lo 32:36
 Ba intu ôpatu ba havak Wapômbêḡ Nakaduḡ pesa ma hayê thalalen tabô atu ba hadum yani habitak mathen hatôm nôḡ oyan ba hanaḡ abôma hathak Lovak Matheḡ anêḡ wapôm, êḡ ma tem enja anêḡ vuli atu ba kambom anôḡ ek ḡê takatu ba evak Mose anêḡ balabuḡ pesa. ³¹Alikakna. Hôêv yak halôk Wapômbêḡ Lôkmala baḡ ba havalon o, êḡ ma malain boḡmaḡ.

Alalôaniḡ êvhaviḡ imiḡ lôklokwaḡ

³² Lemimimbi sêbôk ba owa deda. Ma uik vovak bêḡ ba owa vovaḡ ma donḡtom umiḡ lôklokwaḡ. ³³ Wak doho ma etak môlô umiḡ piklêvôḡ ba ethaḡ môlô ma ik môlô. Ma wak doho ma othak umiḡ yani lon siḡ ek hôêv yani thêvô. ³⁴ *Ma môlô lemimhikam hathak thêlô takatu ba êḡ koladôḡ. O kambom mi ma sôp bidon ewa anêḡ nôḡkama oyan. Ma hoyala nena anêḡ nôḡkama mavi takatu ba anêḡ daḡ mi êntêk hovalon lon denaḡ. Aêḡ ba lemimmavi.

³⁵ Anêḡ payen mavi tem êpôm o. Ba intu miḡ ôkô ba ômbi anêḡ hôêvhaviḡ ni ami. ³⁶ Ma umiḡ lôklokwaḡ ba undum Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ek onja nôḡ takatu ba yani bôk havak abô yôv haviḡ avômalô takatu ba êvhaviḡ. ³⁷ Kasana iyom,

“Yani atu ba halêḡ ma tem êlêḡ ma tem miḡ esau ami.

³⁸ Ma ḡê thêthôn ida êvhaviḡ wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ.

Ma ôpatu ba havôliḡ dôḡ ma tem miḡ yalenḡ mavi esak yani ami.”
Habakuk 2:3-4

³⁹ Yôv. Alalô miḡ hatôm ḡê takatu ba êdô Wapômbêḡ ba tem nêpôm malain ami. Mi. Alalô ma avômalô aêvhaviḡ ba tem Wapômbêḡ nêḡ alalô bulubiḡ.

11

Êvhaviḡ anêḡ vuli

* **10:34:** Mat 5:11-12; 6:20 * **11:1:** 2Ko 5:7 * **11:3:** Stt 1:1; Sng 33:6; Jon 1:3 * **11:4:** Stt 4:3-10
 * **11:5:** Stt 5:21-24 * **11:7:** Stt 6:13-7:1 * **11:8:** Stt 12:1-5 * **11:9-10:** Stt 35:12

¹ *Anyô hêv ma ek nôḡlate ba miḡ hayê ami ma donḡtom hayala katô nena tem enja, ôpêḡ ma anyô hêvhaviḡ. ² Bumalô thêlô idum aêḡ ba intu Wapômbêḡ hanaḡ abô mavi hathak thêlô.

³ *Alalô êvhaviḡ ba intu ayala nena sêbôk ma Wapômbêḡ hanaḡ abô ba hapesaḡ nôḡkama lôkthô. Ma miḡ hawa nôḡla ba hapesaḡ nôḡkama hathak ami. Mi, hanaḡ hathak abôlêk iyom ma nôḡmbêḡ êḡ habitak.

⁴ *Abel hêvhaviḡ ba hêv da mavi hadêḡ Wapômbêḡ ba hamôn ek Kain anêḡ da. Yani hêvhaviḡ ba Wapômbêḡ hanaḡ abô mavi hathak anêḡ da ba hanaḡ, “O anyô thêthôn anôḡ.” Yani hama ma donḡtom anêḡ hêvhaviḡ êntêk hanaḡ abô hadêḡ alalô denaḡ.

⁵ *Ma Inok, yani hêvhaviḡ ba Wapômbêḡ hawa yani lôk linḡkupik ba miḡ hama ami. Ba intu miḡ êpôm yani ami ek malê nena Wapômbêḡ hawa yani vê. Avanôḡ. Enaḡ nena Anyô Bêḡ lamavi bêḡ anôḡ hathak yani ba intu hawa vê. ⁶ Ôpatu ba miḡ hêvhaviḡ ami tem miḡ nêḡ lamavi êndêḡ Wapômbêḡ ami. Ma opalê atu ba halêḡ ek yani ma nêḡmimbiḡ nôḡ lokwaḡju êntêk. Wapômbêḡ da hamô aêḡ ma ôpatu ba habôlêḡ Wapômbêḡ tem êpôm vuli mavi anôḡ.

⁷ *Ma Noa hêvhaviḡ. Ba Wapômbêḡ hanaḡ hathak nôḡ takatu ba miḡ bôk habitak ami denaḡ. Ma hakô ba halaḡô Wapômbêḡ ba hapesaḡ yeḡ te ek nêḡ anêḡ thalalen sa. Ma anêḡ hêvhaviḡ hik avômalô iniḡ kambom thô ma hadum ba yani habitak thêthôn anôḡ.

⁸ *Ma Ablaham hêvhaviḡ ba Wapômbêḡ halam yani, “Nu lon atu ba tem yanêḡ êndêḡ o ek oyabiḡ.” Ma halaḡô Wapômbêḡ anêḡ abô ba hi ma donḡtom miḡ hayala lon êḡ ami. ⁹⁻¹⁰ *Ablaham hapôviḡ ek ni pik atu ba Wapômbêḡ halav unyak lôk landiḡ lôklokwaḡ hatôm anêḡ auk.

Ma Wapômbêñ bôk havak abô nena Ablaham lôk limi takatu ba tem neja loñ mavi êñ. Ba intu ôpêñ hêvhaviñ ba hi hatôm anyô loñ buyañ ma halav unyak kudum halôk hatôm bôk ba Aisak lo Jekop elav.

11 *Yani hêvhaviñ ba Sala avi yamu atu ba bôk hayalôv. Ma doñtom hayala nena Wapômbêñ tem indum nô m atu ba yani havak. Aêñ ba hawa lôklokwan ba hêv amena hadêñ Sala.

12 *Ma yani ma anyô doñtom iyom ba bôk anyô boñ lôk hatôm anyô ñama. Ma doñtom limi ibitak bêñ anôñ hatôm vuliñ leñsawa lôk thathe ñgwêk dan.

13 *Ma avômalô takêntêk êvhaviñ ba êmô aleba ema. Ma miñ thêlô êyê nô m takatu ba Wapômbêñ bôk havak haviñ i ami. Mi. Thêlô leññmavi iyom ba eyabiñ nô m takatu ba lêk êyê ma doñtom hêk daimbô denañ. Ma thêlô eyala katô nena thêlô hatôm ñê loñ buyañ ba pik êntêk ma miñ thêlônin ami. 14 Ma avômalô takatu ba enañ aêñ hik thô nena êbôlê m pik buyañ ek êtôm thêlôda inin loñ. 15 Ma avômalô takêntêk miñ leññhiki hathak pik takatu ba thêlô etak lôk leññhiki ek nendeni esak loñbô ami. Mi. 16 Thêlô leññhiki hathak loñ lukmuk mavi êñ, malak leñ atu ba Wapômbêñ hapesañ malak lôñ êñ ek thêlô. Ba intu miñ mama ek endam i nena anêñ avômalô ami.

17-18 *Avanôñ biñ! Ablaham ma ôpatu ba Wapômbêñ bôk habutin abô haviñ yani ba hanañ nena, “Aisak nali iyom intu libumi lukmuk tem nimbitak.” *Môñ Anôñ*

21:12

Ma doñtom saê hayô ma Ablaham hêvhaviñ ba hadum ek nê m nakaduñ doñtom atu êtôm da. 19 *Yani anêñ auk nena, “Wapômbêñ hatôm injik yani liñ imbiyô êñjêk ñama.” Ba intu havayunin nakaduñ laselo hathak

biñ ba hatôm hama ma doñtom Wapômbêñ hik yani liñ ba hêv hadêñ lambô hathak loñbô.

20 *Ma Aisak hêvhaviñ aêñ iyom ba intu yani hêv mek hadêñ Jekop lo Isau hathak nô m takatu tem imbitak emben yam.

21 *Ma Jekop hêvhaviñ ba hadum ek ema ma habi i loñ hathak anêñ kôm ba hamiñ ma hêv mek hathak Josep nali lôk hêv yeñ.

22 *Ma Josep hêvhaviñ ba habobo ema ma hanañ hadêñ avômalô Israe l ek waklavôñ atu ba etak Ijip ma neja anêñ lokwan imbiñ.

23 *Ma Mose talêbô lo lambô êvhaviñ ba talêbô havathu yani ma êyê nena okna vuliñ biñ ba ivuñ yani hatôm ayôñ lô ma miñ êkô ek kin anêñ abô balabuñ ami.

24 Yani halumbak ma hêvhaviñ ba hadô nendam yani nena Pelo nalavi anêñ nakaduñ ba hanañ, 25 “Yalenhaviñ yamô imbiñ Wapômbêñ anêñ avômalô ek yanja malain. Ma yahapôlik hathak leñmavi atu ba halê m anêñ kambom anêñ ba hamô wak doho iyom.” 26 Avanôñ. Yani ma hadahalin vuli mavi atu ba tem enja emben yam. Ba anêñ auk nena, “Ya ma Mesia anêñ avômalô te ba avômalô enañ abô kambom hathak ya, êñ ma nô m mavi anôñ hamô vuliñ ek Ijip inin nô mkama mavi lôkthô.” 27 Yani hêvhaviñ ba hatak Ijip ma miñ hakô ek kin anêñ lañaña ami. Ma hawa malain ma doñtom hayê ôpatu ba hamô loñ kapô ba hamiñ lôklokwan. 28 *Yani hêvhaviñ ba hayabiñ waklavôñ Hale ba Hi ma hapaliv thalalen ek anela atu ba hik amena môñ vônô miñ injik avômalô Israe l inin bôp vônô ami.

29 *Ma avômalô êvhaviñ ba ibup êyô ñgwêk elam nena “Thalalen” hatôm pik moma. Ma doñtom Ijip êlê m ek

* 11:11: Stt 18:11-14; 21:2; Lom 4:19 * 11:12: Stt 15:5; 22:17 * 11:13: Stt 23:4; 1Sto 29:15; Sng 39:12; 1Pi 2:11 * 11:17-18: Stt 22:1-14 * 11:19: Lom 4:17 * 11:20: Stt 27:27-29,39-40 * 11:21: Stt 47:31-48:20 * 11:22: Stt 50:24-25; Kis 13:19 * 11:23: Kis 1:22; 2:2 * 11:28: Kis 12:21-30 * 11:29: Kis 14:21-31

nindum aên, ma ngwêk hayô i vov ba halok i vônô.

³⁰ *Thêlô êvhavîñ ba êwê lawê malak lôñ Jeliko hatôm wak bahenji ba lahavuju ma badên hanğôli.

³¹ *Ma avi sek waliliñ Lahap hêvhavîñ ba hawa nê êyê loñ vani thô ba intu miñ hama havîñ nê lenğondôn kôtôn ami.

³² *Bên anôn hêk ek yanañ ma doñtom wakma halanviñ. Ba tem miñ yanañ esak Gidion lo Balak ma Samson lo Jepta ma Devit lo Samuel ma plopet lôkthô ami. ³³ *Thêlô bôk êvhavîñ ba ik vovak ba ewa kiñ vi iniñ loñ lôk idum thêthôn ba ewa nôm takatu ba bôk havak abô hathak yov. Ma thêlô ik avuñ laion abôlêk siñ ³⁴ *ma ik atum dahalañ vônô. Ma idum ek nembatho thêlô esak biñ vovak ma doñtom êv yak. Thêlô ma vaunena ma doñtom ibitak lôklokwañ ma ik vovak lôklokwañ ba ilupunîñ nê loñ buyañ ba i. ³⁵ *Ma avi vi atu ba nali ema ma iviyô hêk nãma ba êmô havîñ taluvi hathak loñbô. Ma avômalo vi ma ibuliñ i kambom anôn ma doñtom evalon iniñ êvhavîñ loñ ek tem nijik i liñ esak loñbô ba nêmo mavi. ³⁶ *Doho ma enañ abôma lôk ik hathak yak waben manğiñ. Ma vi ma ekak loñ ba êdô i hamô koladôn. ³⁷ *Ma doho ma ik hathak valu ma doho ma engothe hathak sege hi buju ma doho ma ik vônô hathak biñ vovak. Ma thêlônîñ kwêv lo sôp ma boksipsip kupik lôk bokmeme kupik ba miñ mavi ek nipuk lo nijik ami. Thêlô unyak lo nômka mi ma ewa vovañ bên lôk idum kambom loma-loma hadên i. ³⁸ Thêlô takên ewa athên bên ek avômalo pik. Thêlônîñ loñ nêmo mi ba intu even mayaliv haven loñ thiliv lo dumlolê ma valu abyañ lo pik abyañ.

³⁹ Thêlô miñ bôk ewa nôm atu ba Wapômbên havak abô hathak ami.

Ma doñtom avômalo takên êvhavîñ ba intu Wapômbên hanañ abô mavi hathak iniñ ku. ⁴⁰ Ma alalo avômalo bôlôn êntêk ma Wapômbên bôk hêv nôm mavi êñ hadên alalo ek endom alalo lôk avômalo bôsêbôk lôkthô ba ana nayô loñ mavi atu.

12

Wapômbên hêv malain ek êndôn alalo

¹ *Môlô olañô e? Avômalo bôsêbôk takatu ma ekalabu alalo siñ ba evatho alalo loñ. Ba intu nambi nômka kambom takatu ba hatôm gwasilim havalon alalo loñ ni. Ma nadañviñ ni êyô anên dañ ma miñ natak ami. ² Alalo nagê Yisu iyom. Yani miñ makilik ek nôm mavi lôk hakô ek alovalaşañsiñ ma miñ lahiki hathak mama ami. Ma yani hamôn ek alalo ba intu hik anên ku lôkthô anên dañ siñ ek nanêmimbiñ. Ma hi hamô Wapômbên bañ vianôn hamô anên loñ hayabiñ pik lo leñ. ³ Nê kambom ibuliñ yani bên anôn. Aên ba alalo leñiñimbi yani ek miñ nambitak vau lôk kapôlônîñ malain ba natak yani ami.

⁴ Môlô uik vovak hathak nôm kambom, ma doñtom môlônim thalalen miñ hanğasô ami. ⁵⁻⁶ *Wapômbên havatho nali loñ hathak abô êntêk nena, "Yenañ okna, ya Wapômbên yahêv malain hadên avômalo takatu ba yalenhaviñ lôk yahavali avômalo takatu ba yahawa i hatôm yenañ avômena. Ma wakma atu ba hik o thô ba hêv malain, ma miñ lemimbi nena nôm yaôna ami.

Ma hudum kambom ba yani hathañ o, ma miñ lemmalain ami."

Gutpela Sindaun 3:11-12

Bôk lempaliñ abô êñ e?

⁷ *Lami ethak êv malain hadên nali ek êndônji. Ma Wapômbên hadum aên iyom hathak alalo hatôm

* **11:30:** Jos 6:12-21 * **11:31:** Jos 2:1-21; 6:21-25; Jem 2:25 * **11:32:** Het 4:6-5:31; 6:11-8:32

* **11:33:** Dan 6:1-27 * **11:34:** Dan 3:23-27 * **11:35:** 1Kin 17:17-24; 2Kin 4:25-37 * **11:36:**

1Kin 22:26-27; Jer 20:2; 37:15; 38:6 * **11:37:** 2Sto 24:21 * **12:1:** 1Ko 9:24-25 * **12:5-6:** Jop

5:17; ALK 3:19 * **12:7:** Lo 8:5

nali ek namiņ lōklokwaņ esak auk thêthōņ. ⁸ Ma aêņ iyom ma avōmena neja malaiņ ek nindumbak lōk auk. Malaiņ êņ miņ hapôm o ami, êņ ma o hatôm amena loņ sawa. ⁹ Alalōaniņ wakamik pik hathak hêv malaiņ ek êdōņ alalô ba alaņô anêņ abô. Ma Wapômbêņ ma dahôlōņiņ anêņ alaņ. Ba intu namô yani vibin ek naja lōkmala. ¹⁰ Ma alalōaniņ wakamik hêv malaiņ lomaloma ek êndōņ alalô bidōņna hatôm iniņ auk takatu ba êyê nena mavi. Ma doņtom Wapômbêņ hêv malaiņ ek imbi anêņ mathen anōņ sam êndêņ alalô. ¹¹ *Howa malaiņ lōk vovaņ bêņ ba intu miņ lemmavi ami. Ma doņtom malaiņ takêņ tem injik anêņ anōņ mavi êtôm aêntêk, thêthōņ lōk malinȳaô.

¹² *Aêņ ba noto bahemim lo vemim takatu ba havuviņ ba thotho.

¹³ *Ombeņ loņôndê thêthōņ ek avômalô veņvuviņ nimbitak mavi ma miņ nênem yak ami.

Alalô miņ nambôliņ dômiņ ek Wapômbêņ ami

¹⁴ Mōlô lōkthô nundum ku lōklokwaņ ek numbitak yôhōk lōk mathen. Mathen mi, ma miņ hatôm anyōla ênjê Anyô Bêņ ami. ¹⁵ Noyabiņ am ek anyōla miņ êmbôliņ dôm ek Wapômbêņ anêņ wapôm ami. Ma nōņgô katô ek livuk maniņ kambom te miņ indumbak ek imbuliņ avômalô ba nimbitak lelaik ami. ¹⁶ *Nōņgô ek anyōla miņ indum sek waliliņ ami mena lapaliņ Wapômbêņ êtôm Isau ami. Yani ma okna môņ ek eyabiņ lambô anêņ nômkama lōkthô ma doņtom hêv nôm takêņ vuli hathak nôm belev te. ¹⁷ *Hoyala nena malê habitak. Yani lahaviņ lambô enaņ abô mavi lōk nêmi anêņ nômkama êndêņ yani, ma doņtom hadô ba hêv yani vê. Ma halaņ ek enja nôm takêņ ma doņtom miņ hatôm injik anêņ kambom liliņ ami.

¹⁸ *Lemimimbi dum Sainai. Mōlô ôlêm ek Wapômbêņ hatôm sêbōk ba mōlô ôyô dum Sainai e? Mi. Sainai ma hamô pik ba avômalô bôsêbōk êyê dumlolê êņ hatôm atum hathaņ ba momaņiniņ hatôm bôlôvôņ, maputup bomaņ lōk kakalu lōk damak. ¹⁹⁻²⁰ *Thêlô elañô lavuak halaņ lōk abô habitak. Ba êkô kambom ba enaņ, “Ai! Sêbōk atu ba enaņ nena, ‘Malêla takatu ba hasôm dumlolê êntêk, alim yaōnena mena anyô, ma tem nitu vônô esak valu.’” Êņ ma enaņ hadêņ Mose nena miņ enaņ abô êndêņ i ami. ²¹ *Thêlô êyê nômi takêņ ba êkô kambom ma Mose hanaņ, “Ya lêk yahakô kambom ba yahalowaliņ haviņ.” Lêk ôlêm ek Wapômbêņ ma miņ hatôm aêsêbōk ami. Sêbōk ma yaņda ma lêk ma yaņda.

²² Lêk mōlô ôlêm ôyô dumlolê Saion ba ubitak ôyô Wapômbêņ lōkmala anêņ malak lôņ, Jelusalem atu ba hamô malak leņ. Ma lêk mōlô ôlêm ôyô haviņ aņela lubuņlubuņ takatu ba ethak doņtom ba ekaksa lōk leņiņmavi. ²³ Ma mōlô lêk ôyô ek avômalô êvhaviņ takatu ba ibitak hatôm avômalô ôdôņ môņ ba iniņ athêņ bōk eto yôv hêk malak leņ. Ma lêk ôyô ek Wapômbêņ atu ba avômalô idum abô hathak lōk ñê thêthōņ iniņ dahô atu ba Wapômbêņ bōk hapesaņ yôv aleba êyô unlôv. ²⁴ *Mōlô ôyô ek Yisu, anyô mōlô atu ba hapesaņ abô tabô lukmuk lōk mōlô ôlêm ek thalaleņ atu ba epaliv ba hanaņ abô mavi anôņ ba hamô vuliņ ek Abel anêņ thalaleņ.

²⁵ *Noyabiņ am! Miņ lemôndōņ kôtoņ ek nodañô Wapômbêņ atu ba hanaņ abô ami. Sêbōk ma hanaņ abô hamô pik. Ma avômalô êdô anêņ nedaņô ba miņ hatôm nêsôv ami. Ma doņtom lêk ma hanaņ abô hadêņ alalô hamô leņ, loņ mavi anôņ atu ba hamô vuliņ ek pik êntêk. Ba intu alalô adô, êņ ma miņ hatôm nasôv ami. ²⁶ Sêbōk

* **12:11:** Jem 3:17-18 * **12:12:** Ais 35:3 * **12:13:** Snd 4:26 * **12:16:** Stt 25:29-34 * **12:17:** Stt 27:30-40 * **12:18:** Kis 19:16-20; Lo 4:11-12 * **12:19-20:** Kis 19:12-13; 20:18-21; Lo 5:22-27 * **12:21:** Lo 9:19 * **12:24:** Stt 4:10; Hib 8:6 * **12:25:** Hib 2:1-3; 10:26-29

atu ma anêḡ abô bôk hayôkwiniḡ pik yôv halôk dum Sainai. Ma lêk habutiḡ abô ba hanaḡ nena,

“Tem êyôkwiniḡ pik esak loḡbô lôk leḡ imbiḡ.” *Hagai 2:6*

²⁷ Ba hanaḡ, “Tem yayôkwiniḡ pik esak loḡbô.” Abô êḡ anêḡ ôdôḡ nena tem nêḡ nôm kama takatu ba yani hapesaḡ vê. Nôm takêḡ tem êyôkwiniḡ lôkthô ek nôm kama vi atu ba miḡ hatôm yani êyôkwiniḡ ami, êḡ ma tem nêḡmô.

²⁸⁻²⁹ *Ba alalô tem naja loḡ êḡ, loḡ atu ba miḡ hatôm nêyôkwiniḡ ami. Ma alalôaniḡ Wapômbêḡ ma hatôm atum ek esaḡ nôm kama sapêḡ. Ba intu nanêḡ leḡiḡmavi êndêḡ yani lôk nanêḡ yeḡ ma nakô lôk nanêḡ i ni namô yani vibiḡ.

13

Abô anêḡ dan

¹ Mólô nobaloḡ auk lemimimbiḡ mólôviyaḡ loḡ lôklokwaḡ. ² *Ma noja avômalô loḡ buyaḡ thô. Avômalô doho bôk idum aêḡ ba ewa aḡela thô ma doḡtom êthôḡ paliḡ. ³ Ma lemimimbiḡ nê takatu ba êḡmô koladôḡ ba nônêḡ i sa. Onja iniḡ malaiḡ êtôm atu ba oda hômô haviḡ i. Ma lemimimbiḡ vi atu ba ewa vovaḡ. Onja iniḡ vovaḡ êtôm atu ba thêlô ewa.

⁴ *Avômalô takatu ba ewa i ma avômalô lôkthô miḡ nêḡê nena nôm oyaḡ ami. Ma Wapômbêḡ tem indum abô esak nê takatu ba idum sek haviḡ anyô yaḡ yanavi lôk nê takatu ba idum sek waliliḡ. Ba intu nê takatu ba ewa i miḡ nimbuliḡ iniḡ loḡ êk ami. ⁵ *Miḡ malemkilik limamôk esak valuselaḡ ami. Wapômbêḡ bôk hanaḡ,

“Tem miḡ yatak o

lôk yambi o ni ami.” *Lo 31:6*

Ba intu onaḡ, “Yenaḡ nôm kama sapêḡ ma hatôm ba yaleḡmavi”. ⁶ Aêḡ ba alalô abitak avômalô nê ba anaḡ nena,

“Anyô Bêḡ hêv yêlô sa
ba tem miḡ nakô ami.

Ma opalê hatôm indum malê esak yêlô?” *Kapya Yeḡ 118:6-7*

⁷ *Lemimimbiḡ nê bêḡ takatu ba eyabiḡ mólô lôk enaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hadêḡ mólô. Ma ôḡgô iniḡ bôk lo loḡ lôk iniḡ êvhaviḡ ba nosopa veḡiḡgwam. ⁸ Yisu Kilisi da hatôm wakbôk ma lêk êntêk ma wak nôm bêḡ intu sapêḡ.

⁹ *Ba intu miḡ nosopa auk thôḡthôḡ lomaloma ami. Nê doho enaḡ auk mavi nena Wapômbêḡ anêḡ wapôm tem embatho alalôaniḡ kapólôḡiḡ loḡ. Ma doḡtom esau nena nôm takatu ba êbôk hatôm da ma hêv nê eyaḡ sa, ma doḡtom miḡ hêv thêlô sa dokte ami. ¹⁰ Avômalô takatu ba idum ku êḡmô malak yeḡ bô iniḡ athêḡ mi ek nindum ku nêḡmô alalôaniḡ loḡ êbôk da.

¹¹ *Alim anêḡ thalaleḡ ma anyô bêḡ habôk da hawa ba habitak hayô Loḡ Matheḡ Anôḡ Biḡ hatôm kambom lomalomaniḡ iniḡ da. Ma doḡtom iniḡ leḡviḡkupik êbôk hêk malak lôḡ viyaiḡ atu. Ma miḡ eyaḡ ami. ¹² *Aêḡ ba Yisu hawa vovaḡ hêk malak lôḡ viyaiḡ ek indum avômalô nimbitak matheḡ hathak yanida anêḡ thalaleḡ. ¹³ *Aêḡ ba alôana ek yani êndôk malak lôḡ êḡ viyaiḡ ek naja anêḡ mama atu ba bôk yani hawa. ¹⁴ *Pik êntêk ma tem êḡmô vauna. Ma doḡtom alalô ayabiḡ malak lôḡ atu ba tem êlêḡm ba êḡmô êtôm wak nôm bêḡ intu sapêḡ.

¹⁵ *Yisu hêv i hatôm da. Ba intu alalô nandam anêḡ athêḡ ba nanêḡ yeḡ êndêḡ Wapômbêḡ wak nôm bêḡ intu sapêḡ. Ba alalôaniḡ ku nanêḡ yeḡ hêk alalô veḡiḡbôlêk ek nanêḡ êtôm alalôaniḡ da ni êndêḡ Wapômbêḡ. ¹⁶ *Ba alalô ma avômalô wapôm ba nandum mavi êndêḡ avômalô vi, êḡ ma Wapômbêḡ lamavi

* **12:28-29:** Lo 4:24; 9:3 * **13:2:** Stt 18:1-8; 19:1-3; Lom 12:13 * **13:4:** Ep 5:5 * **13:5:** Lo 31:6,8; Jos 1:5 * **13:7:** 1Ko 4:16 * **13:9:** Lom 14:17 * **13:11:** Wkp 16:27 * **13:12:** Jon 19:17 * **13:13:** Hib 12:2 * **13:14:** Hib 11:10,16; 12:22 * **13:15:** Sng 50:14,23 * **13:16:** Plp 4:18 * **13:17:** 1Te 5:12

hathak da mavi êḡ. Ba intu alalô miḡ
leḡiḡpaliḡ wapôm êḡ ami.

17 *Môlônim ḡê bêḡbêḡ idum ku
eyabiḡ môlô dahôlômim ma ḡê êḡ
tem nenaḡ iniḡ ku lavôḡ êndêḡ
Wapômbêḡ. Ba intu nodanô iniḡ
abô ba nodovak viḡiḡ ek thêlô
nindum iniḡ ku lôk leḡiḡmavi ma miḡ
leḡiḡmalaiḡ ami. Malaiḡ êḡ tem miḡ
nêm môlô sa ami.

18 *Yêlô kapôlôḡiḡ miḡ hanaḡ yêlô
bêḡ ami ba intu yêlô ayala nena
yêlô leḡiḡhaviḡ namô batôḡ oyaḡ.
19 Yahanaḡ lôklokwaḡ ek môlô notenḡ
mek ek yasôk ketheḡ.

20 *Wapômbêḡ bôk hawa alalôaniḡ
Anyô Bêḡ Yisu, boksipsip anêḡ alaḡ
anôḡ vê hêk ḡama hathak thalalenḡ
tabô atu ba anêḡ danḡ mi. Ma
Wapômbêḡ labali anêḡ ôdôḡ 21 nêm
môlô auk mavi lôk lôklokwaḡ ek
nundum malêla takatu ba yani
lahaviḡ ma indum ku êmô alalô esak
Yisu Kilisi ek indum yani lamavi.
Athêḡ lôkmaḡḡiḡ êndêḡ yani êtôm wak
nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

22 Aiyaḡ thêlô, yahato kapyâ
bidoḡna iyom. Aêḡ ba yahanaḡ
lôklokwaḡ ek môlô nodanô yenaḡ abô
katô ek yambatho môlô loḡ.

23 Odaḡô! Alalôaniḡ aiyaḡ Timoti
bôk hale yaḡiḡ yôv. Ba yani hayô
ketheḡ ma tem yambiḡ yani ba yasôk.

24 Nônêm yêlôaniḡ leḡiḡmavi
êndêḡ môlônim ḡê bêḡbêḡ lôk
Wapômbêḡ anêḡ avômalô mathenḡ
sapêḡ. Avômalô Itali êv iniḡ leḡiḡmavi
haviḡ.

25 Wapômbêḡ anêḡ wapôm êmô im-
biḡ môlô lôkthô.

* 13:18: Ap 24:16; 2Ko 1:12 * 13:20: Jer 32:40; Ese 37:26; 1Pi 2:25

Jems anêḡ kapya Abô môḡ

Jems ma Yisu anêḡ yaḡ molok. Yani hatô hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êvhaviḡ Yisu ba êmô pik luvuluvu. Yani lahaviḡ iniḡ êvhaviḡ imbitak lôklokwaḡ ba hadôḡ thêlô ek neyabiḡ i esak malêla takatu ba enaḡ. Ma hik thô nena êvhaviḡ anôḡ ma anêḡ ku hêk haviḡ. Ma hanaḡ nena miḡ onaḡ abôma esak avômalô vi ami. Ma hadôḡ i nena mek ma nôḡm lôklokwaḡ anôḡ.

Hato kapya êntêk hadêḡ 50 mena 61 AD la. Ma 62 AD ma ik yani vônô.

Jems anêḡ lamavi

¹ *Ya Jems, Wapômbêḡ lo Anyô Bêḡ Yisu Kilisi iniḡ anyô ku. Yahato kapya êntêk hi ek avômalô Israeḡ ôdôḡ lau-miḡ ba lahavuju takatu ba êsôv may-aliv ba i êmô luvuluvu anêḡ pik bêḡ êntêk lôkthô. Wاكلêvôḡ mavi!

Malaiḡ havatho ôêvhaviḡ loḡ

² *Aiyaḡ thêlô, malaiḡ lomaloma hapôm môlô, êḡ ma lemimimbi nena nôḡm takêḡ ma nôḡm leniḡmavi iyom. ³ *Môlô oyala nena malaiḡ takêḡ hasôm môlônim ôêvhaviḡ ba hadum ek numiḡ lôklokwaḡ. ⁴ Ma numiḡ lôklokwaḡ endeba ku êḡ injik anôḡ ba numbitak êtôm ḡê talaḡ ba nundum nôḡmkama sapêḡ thêthôḡ iyom ek nôḡmla yaḡ miḡ êḡjêk ami. ⁵ *Môlô te hêv yak hathak auk, êḡ ma eteḡ Wapômbêḡ ma tem nêḡm. Yani hathak habi anêḡ wapôm sam hadêḡ avômalô lôkthô ma miḡ hatatale i ami. ⁶ Yani atu ba hateḡ ma nêḡmimbiḡ iyom ma miḡ anêḡ auk mayaliv ami. Anyô auk mayaliv ma hatôm ḡḡwêk budum ba lovak hayuv hi ba halêḡm. ⁷ Anyô anêḡ aêḡ miḡ laimbi nena tem enja nôḡmlate êlêḡm anêḡ Anyô Bêḡ anêḡ ami. ⁸ Yani

ma anyô auk ju ba hadum nôḡmkama sapêḡ mayaliv.

Nê valu mi lôk ḡê valu bêḡ

⁹ Aiyaḡ mena livôḡ la atu ba athêḡ mi hathak nôḡmkama pik ma êmô lôk lamavi. Wapômbêḡ hayê thêlô hatôm ḡê lôk athêḡ bêḡ. ¹⁰ *Ma ḡê lôk athêḡ bêḡ hathak nôḡmkama pik ma nêḡmô lôk leniḡmavi. Wapômbêḡ hayê thêlô hatôm ḡê athêḡ mi ba tem nêḡnêḡm yak êtôm kamuḡ anêḡ vuak hêv yak. ¹¹ Wak hapup ba habi lôklokwaḡ ba habôk kamuḡ ba iniḡ vuak lôk lêlêyaḡ mavi hakapok. Ma aêḡ iyom ḡê lôk valu bêḡ idum iniḡ ku denaḡ ba ema ma iniḡ nôḡmkama tem egeleloḡ.

Wapômbêḡ miḡ halôk anyô len ek nindum kambom ami

¹² Nê takatu ba imiḡ lôklokwaḡ hathak malaiḡ ma Wapômbêḡ lêk lamavi hathak i. Thêlô lovak ba tem neja lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ êtôm iniḡ vuli. Wapômbêḡ bôk habutiḡ abô ek nêḡm êndêḡ ḡê takatu ba leniḡmhaviḡ yani. ¹³ Kambomlate miḡ hatôm êndôk Wapômbêḡ la ek indum kambom ami. Ma yani miḡ halôk anyôla la ek indum kambom ami. Ba intu nôḡmlate halôk lem ek undum kambom ma miḡ onaḡ nena, "Wapômbêḡ halôk yalen ami." ¹⁴ Mi. Alalôaniḡ thethaḡak ma hatôm etak alim halôk lôḡm ek nêḡbôv alim esak ba hakôk alalô leniḡ ek nandum kambom. ¹⁵ Ma thethaḡak êḡ halumbak bêḡ ba anêḡ anôḡ ma kambom. Ma kambom êḡ anêḡ palumbak lôkthô ma ḡama.

¹⁶ Yenaḡ aiyaḡ lôkma anôḡ, noyabiḡ am ek anyôla miḡ esau môlô ami. ¹⁷ Wapôm lôk nôḡm mavi anôḡ sapêḡ ma halôk ba halêḡm anêḡ len. Kamik Bêḡ atu ba hapesaḡ deda len sapêḡ hêv wapôm mavi takêḡ. Wak lo bôlôvôḡ iniḡ deda hathak habitak yaḡda yaḡda, ma donḡtom Wapômbêḡ da hamô aêḡ iyom hatôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. ¹⁸ *Yani anêḡ lahaviḡ ba intu alalô abitak anêḡ naḡi

* **1:1:** Mat 13:55; Ap 15:13; Gal 1:19; 1Pi 1:1   * **1:2:** Lom 5:3-5   * **1:3:** 1Pi 1:7   * **1:5:** Snd 2:3-6
* **1:10:** Ais 40:6-7   * **1:18:** Jon 1:13

hathak abô avanôḡ. Hadum aêḡ ek alalô nambitak êtôm anêḡ nôḡ môm anôḡ ek nôḡkama vi atu ba hapesanḡ haviḡ.

Nodaḡô ba nosopa

19 Yenaḡ aiyaḡ lôkma anôḡ, môlô nodaḡô katô. Anyôla hanaḡ nôḡma ma nôḡmô tiḡḡ ba nodaḡô bônôḡ ma miḡ lemimmaniḡ ba nonaḡ viyaḡ kethenḡ ami. 20 *Avômalô iniḡ leniḡmaniḡ miḡ hatôm eto avômalô ba nimbitak théthônḡ êtôm Wapômbênḡ anêḡ lahaviḡ ami. 21 *Aêḡ ba notak nôḡm lôḡḡôlôḡ lôk kambom nôḡmbênḡ êḡ. Ma nôḡmô yaô ba nobaloḡ Wapômbênḡ anêḡ abô atu ba havatho halôk môlô loḡ. Abô êḡ ma hatôm nêḡ môlô bulubiḡ.

22 *Ma môlô nodaḡô abô êḡ ba nundum anêḡ ku imbiḡ. Olanô oyaḡ, êḡ ma hatôm osau amda. 23 Anyôla te halaḡô Wapômbênḡ anêḡ abô ba miḡ hasopa ami ma hatôm ôpatu ba hayê thohavloma halôk liyali. 24 Ma hatak liyali ba hi ma kethenḡ oyaḡ ma lapaliḡ nena yanida ma aisê. 25 *Ma donḡtom ôpatu ba hatitiḡ balabuḡ mabuḡ êḡ ma miḡ lapaliḡ ami ma indum êtôm atu ba hanaḡ, êḡ ma Wapômbênḡ tem nêḡ mek ek anêḡ ku sapêḡ. Balabuḡ mabuḡ êḡ hêḡ alalô vê hêk kambom anêḡ lôklokwaḡ.

26 *Anyôla hanaḡ nena hasopa Wapômbênḡ ma donḡtom miḡ hayabiḡ abôlêk ami, êḡ ma hasau yanida ba nôḡkama sapêḡ atu ba hadum ek esopa Wapômbênḡ ma nôḡm oyaḡ. 27 Lemhaviḡ osopa Kamik Wapômbênḡ ek êḡjê môlô êtôm nôḡm mabuḡ théthê mavi, êḡ ma nundum aêḡtêk. Noyabiḡ avômena bilak lôk avi tôp esak iniḡ malaiḡ. Ma noyabiḡ amda ek pik malim miḡ esak môlô ami.

2

Noyabiḡ avômalô sapêḡ esak auk donḡtom

1 *Yenaḡ aiyaḡ thêlô, alalô aêḡhaviḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi, yani ma deda lôkmaḡḡiḡ anôḡ. Ba intu noyabiḡ avômalô sapêḡ esak auk donḡtom ma miḡ nôḡnêḡ ḡê lôk athêḡ bêḡ liḡ ma nosale ḡê lôk athêḡ mi thô ami. 2 Odaḡô. Anyôla halêḡm hêḡv yeḡ haviḡ môlô ba hik kwêḡv mabuḡ anôḡ lôk mote gol. Ma anyô siv lôk nôḡkama mabô habitak hayô haviḡ. 3 Êḡ ma môlô ôêḡv athêḡ bêḡ hadêḡ anyô lôk kwêḡv mabuḡ ba onaḡ, “Ôlêḡm ôḡmô loḡ mavi êḡtêk.” Ma onaḡ hadêḡ anyô siv nena, “Umiḡ loḡ intu” mena “Ôndôk ôḡmô biḡ.” 4 Môlô udum aêḡ ma hatôm ovak avômalô vose hi ôdônḡ ju ba udum abô lokbaḡ hathak i.

5 *Yenaḡ aiyaḡ lôkma anôḡ, nodaḡô katô. Avômalô takatu ba avômalô pik êyê nena ḡê siv ma Wapômbênḡ bôk hatak i yôḡv ek nimbitak ḡê lôkmaḡḡiḡ hathak iniḡ êḡhaviḡ ba tem nêḡm athêḡ bêḡ êḡndêḡ i ek nêḡmô anêḡ loḡ lôkliḡnyak êtôm bôk habutiḡ abô ek nêḡm êḡndêḡ ḡê takatu ba leniḡhaviḡ yani. Aêḡ e? 6 Ma donḡtom ôpôlik ek ḡê siv. Ma opalê hathak hêḡv malaiḡ hadêḡ môlô ba havôḡv môlô hi loḡ idum abô? ḡê siv e? Mi, ḡê valu bêḡ iyom. 7 Ma thêlô êḡ iyom intu enaḡ abôma hathak unim alaḡ Kilisi ba ibuliḡ anêḡ athêḡ mavi.

8 *Ma alalôaniḡ kiḡ Wapômbênḡ anêḡ abô balabuḡ te hanaḡ hêk anêḡ kapyâ nena, “Lemimbiḡ avômalô êtôm atu ba lemhaviḡ oda”. Udum aêḡ ma mavi. 9 *Ma donḡtom ôêḡv ḡê lôk athêḡ bêḡ liḡ ma ôpôlik hathak ḡê athêḡ mi, êḡ ma udum kambom ba balabuḡ hik thô nena môlô ma ḡê ôḡmô abô balabuḡ lu. 10 *Ma ôpatu ba hayabiḡ balabuḡ sapêḡ ma donḡtom hêḡv yak hathak bute, êḡ ma habuliḡ

* 1:20: Sav 7:9 * 1:21: Kol 3:8; 1Pi 2:1 * 1:22: Mat 7:26; Lom 2:13 * 1:25: Lom 8:2; Jem 2:12
 * 1:26: Sng 141:3 * 2:1: Ap 10:34; Jem 2:9 * 2:5: 1Ko 1:26-28 * 2:8: Mat 19:19; Gal 5:14
 * 2:9: Lo 1:17 * 2:10: Wkp 19:37; Nam 20:7-12,24; Mat 5:19 * 2:11: Kis 20:13-14; Lom 13:9

abô balabuņ lôkthô. ¹¹ *Ôpatu ba hanaņ nena, “Miņ undum sek imbiņ anyô yaņ yanavi ami” lôk hanaņ haviņ nena “Miņ nuņgwik anyô vônô ami.” Ba intu miņ hudum sek haviņ anyô yaņ yanavi ami ma doņtom huik anyô vônô, êņ ma hômô abô balabuņ lu.

¹² *Aêņ ba malêla takatu ba udum lo onaņ ma lemimimbi nena Wapômbêņ tem indum abô esak balabuņ takatu ba hêv alalô vê hêk kambom anêņ lôklokwaņ. ¹³ *Ma miņ hêv kapôlôm ek avômalô vi ami, êņ ma waklavôņ nindum abô ma Wapômbêņ tem miņ nêk kapô ek o ami. Ma doņtom hêv kapôlôm ek avômalô vi, êņ ma tem Wapômbêņ nêk kapô ba nêk mólô vê êņjêk loņ nindum abô.

Êvhaviņ anêņ ku mi, êņ ma ņama

¹⁴ Yenaņ aiyaņ thêlô, anyô te hanaņ nena yani ma anyô hêvhaviņ ma doņtom miņ hadum mavi ami, êņ ma mavi e? Mi. Êvhaviņ anêņ aêņ tem nêk yani bulubiņ e? Mi. ¹⁵ *Aiyaņ te mena livôņ late nôm lôk sôp mi ba hêv i sêkêya. ¹⁶ Ma mólô te hanaņ hadêņ yani nena, “Nu lôk lemmavi, upuk sôp lôk noņgwaņ nôm.” Ma doņtom miņ hêv yani sa ami, êņ ma mavi aisê? ¹⁷ Ma aêņ iyom ma êvhaviņ atu ba hêk wavo ma ku mi, êņ ma ņama.

¹⁸ *Ma doņtom anyô late hanaņ nena, “Avômalô vi idum ku ma vi êvhaviņ iyom, ma luvi ma hatôm.” Ma doņtom yahaņa nena, “Ya miņ hatôm yaņgê êvhaviņ atu ba ku mi ami. Ba intu tem yaņgik yenaņ yahêvhaviņ thô esak yenaņ ku.”

¹⁹ Mólô ôêvhaviņ nena Wapômbêņ doņtom iyom hamô ba intu osoņ nena unim ôêvhaviņ ma anêņ ku mi ma hatôm e? Auk êņ ma auk mavi, ma doņtom miņ osoņ nena auk êņ intu mavi ek o ami. Mi, ņgôk eyala auk êņ haviņ, ma doņtom thêlô ma

Wapômbêņ anêņ ņê kambom ba intu êkô ba elowaliņ.

²⁰ Mólô ņê auk thôņôthôņ, lemimhaviņ noyala nena êvhaviņ atu ba hêk wavo ma anêņ ku mi, êņ ma nôm oyaņ e? ²¹ *Lemimimbi alalôaniņ bumalô Ablaham. Yani bôk hêv nakaduņ Aisak hatôm da hayô hêk loņ êbôk da. Yani hadum ku êņ ba intu Wapômbêņ hanaņ nena yani ma anyô thêthôņ, aêņ e? ²² *Intu êņ, Ablaham anêņ hêvhaviņ lôk anêņ ku idum ku haviņ i. Ma anêņ ku hadum ba anêņ hêvhaviņ hik anôņ. ²³ *Êņ ma habitak hatôm Wapômbêņ anêņ kapyā hanaņ, “Ablaham hêvhaviņ Wapômbêņ ba intu hayê yani nena anyô thêthôņ.” Ma halam yani nena anêņ anyô mólô. ²⁴ Aêņ ba oyala nena ôpatu ba hêvhaviņ lôk hadum anêņ ku haviņ ma Wapômbêņ halam yani nena anyô thêthôņ. Ma miņ hanaņ abô êņ hathak ôpatu ba hêvhaviņ iyom ma anêņ ku mi ami.

²⁵ *Ma lemimimbi avi sek waliliņ Lahap imbiņ. Yani ma aêņ iyom. Hawa Israhel iniņ ņê êyê loņ vani ba hêv i sa ek elom buyaņ ba i. Yani hadum ku êņ ba intu Wapômbêņ halam yani nena avi thêthôņ. ²⁶ Kupik atu ba auk lôkmala miņ hamô ami, êņ ma ņama. Ma êvhaviņ atu ba anêņ ku mi ma ņama aêņ iyom.

3

Oyabiņ vembôlêk mavi

¹ Aiyaņ thêlô, alalô nayala nena Wapômbêņ tem indum abô lôklokwaņ ek yêlô atu ba adôņ avômalô hathak êvhaviņ. Ba intu miņ mólô bêņ anôņ nundum ek numbitak ņê êdôņ avômalô ami.

² Alalô lôkthô athak avak i silili ba adum kambom lomalama. Anyôla miņ havak i silili hathak anêņ abô ami, êņ ma yani mabuņ anôņ ba hatôm eyabiņ liņkupik sapêņ. ³ Odaņô.

* **2:12:** Gal 6:2; Jem 1:25; 1Pi 2:16   * **2:13:** Mat 5:7; 18:32-35   * **2:15:** 1Jon 3:17   * **2:18:** Gal 5:6   * **2:21:** Stt 22:9-12   * **2:22:** Hib 11:17-18   * **2:23:** Stt 15:6; 2Sto 20:7; Ais 41:8   * **2:25:** Jos 2:1-21; Hib 11:31

Avômalô ethak etak nô m yaônate hapalañaniñ hêk bokhos abôlêk ek êvôv hamô yak ma bok bêñ êñ hasopa iniñ leññhaviñ. ⁴ Ma nômla yañ ma yeñ ngwêk. Yeñ ngwêk ma nômbêñ ma lovak bêñ hayuv ma hathak hasisuñ yeñ êñ ba hi. Ma doñtom nô m yaôna anôñ te hêk dômlokwañ ek havusiñ hi loñ atu ba alañ lahaviñ ni. ⁵ Ma aêñ iyom veñbôlêk ma nô m yaôna ek leñviñkupik. Ma doñtom hatôm indum ku bêñ lomaloma.

Lemimimbi nena atum yaôna hatôm esañ ba êmbôk kamuñ bêñ anôñ. ⁶ *Ma veñbôlêk ma hatôm atum. Veñbôlêk êñ ma hayô siñ hathak kambom lomaloma ba halumbak bêñ ba hadum leñviñkupik sapêñ habitak lelaik. Atum êñ halêm anêñ loñ atu da hamô ba intu hatôm esañ alalôaniñ lôkmala sapêñ, lêk êntêk êñ endeba êyô anêñ dañ.

⁷ Avômalô ethak ewa menak lo umya ma alim ngwêk lôk alim lomaloma ba eyabiñ ba êmô tiññ. ⁸ *Ma doñtom anyô late miñ hatôm eyabiñ abôlêk ek êñjêk tiññ ami. Mi, kambom hapipiyap hêk abôlêk ba hatôm siniñ habôk avômalô vônô.

⁹ Alalô êv yeñ hathak veññbôlêk hadêñ alalôaniñ Kamik Anyô Bêñ. Ma veññbôlêk doñtom êñ iyom intu hanañ ek Wapômbêñ imbuliñ avômalô takatu ba yani hapesañ i hatôm yanida. ¹⁰ Veññbôlêk doñtom êñ iyom intu habô Wapômbêñ lôk hanañ abôma haviñ. Aiyañ thêlô, êñ ma kambom anôñ. ¹¹ Nyañ lôk ngwêk hatôm nede valu abyañ te e? Mi anôñ. ¹² Aiyañ thêlô, ngwêk miñ hatôm nê m nãñ mavi êndêñ alalô ami. Ma ngôbêñ miñ hatôm injik êtôm sabo ami. Ma yak te miñ hatôm injik êtôm ngôbêñ ami. Mi anôñ.

Auk mavi halêm anêñ Wapômbêñ

¹³ Mólô opalê atu ba lôkauk bêñ ba hayala Wapômbêñ anêñ lahaviñ? Injik anêñ auk mavi êñ thô esak anêñ kobom thêthôñ lôk ku takatu

ba hadum ba hamô maliñyaô. ¹⁴ Ma doñtom lemday hathak athêñ bêñ hêk kapôlôm ba hudum ek osale anyô vi thô ba ômôñ, êñ ma miñ ômbô o ba onañ nena hosopa abô avanôñ ami. Êñ ma honañ abôyañ ba hubuliñ abô avanôñ. ¹⁵ Auk êñ ma auk pik lôk kapôlôñ bô ba halêm anêñ Sadañ. Ma miñ halêm anêñ leñ ami. ¹⁶ Loñ atu ba kobom ethale anyô vi thô lôk leñday hathak athêñ bêñ hêk, êñ ma tem ôpôm nena nômkama sapêñ hamô mayaliv ma kambom lomaloma hêk haviñ.

¹⁷ Ma doñtom auk atu ba halêm anêñ leñ ma mabuñ anôñ. Auk êñ hadum ek avômalô nê m ô yôhok imbiñ i lôk netauviñ i ma nêwê abô viñ, ma nê nê m kapôlôññ lôk nindum ku mavi lomaloma, ma nindum kobom doñtom êndêñ avômalô lôkthô ma nesopa thêlôda iniñ abô sapêñ. ¹⁸ *Avômalô yôhok takatu ba ethak idum ek avômalô nê m ô yôhok imbiñ i ma hatôm evatho iniñ yañvêk ba hik anôñ, êñ ma kobom thêthôñ mavi lomaloma.

4

Anyô lahaviñ nômkama pik ma hatôm hik vovak hadêñ Wapômbêñ

¹ *Malê te hadum ba mólô lemimñaña ba uik vovak haviñ am? Nôm takêñ halêm anêñ unim thethañak takatu ba ibisôk ek nundum kambom lomaloma e? Intu êñ. ² Mólô lemimhaviñ nômlate atu ba mi hêk mólô. Ba intu mólô malemimkilik hathak nô m êñ ba uik anyô vônô ma doñtom miñ owa ami. Êñ ma hadum mólô lemimñaña ba uik vovak hathak. Mólô miñ onañ hik Wapômbêñ liñ ami ba intu miñ owa ami. ³ Ma onañ hik yani liñ hathak nômlate ma miñ othak owa ami eka? Unim auk ma lokbañ ba lemimhaviñ noja ek injik unim thethañak vônô iyom. Ba intu yani havasiñ nô m êñ ek mólô.

* **3:6:** Mat 12:36-37; 15:11,18-19

* **3:8:** Lom 3:13

* **3:18:** Mat 5:9; Hib 12:11

* **4:1:** Lom

7:23 * **4:4:** Lom 8:7; 1Jon 2:15

4 *Môlô ma hatôm avômalô takatu ba idum sek waliliŋ ba êpôlik ek Wapômbêŋ ma evaloŋ nômkama pik majan. Odaŋô! Opalêla takatu ba leŋiŋhaviŋ nômkama pik ma pik anêŋ nê môlô ba hatôm ik vovak hadêŋ Wapômbêŋ. 5 Wapômbêŋ anêŋ abô te bôk hanaŋ nena, “Wapômbêŋ madaluk ladaŋ hathak auk lôkmala atu ba hêv hadêŋ alalô.” Hoson nena abô êŋ ma nôm oyaŋ e? Mi anôŋ!

6 *Ma Wapômbêŋ lahaviŋ nêma alalô sa ba intu habi anêŋ wapôm sam bêŋ anôŋ hadêŋ alalô. Hatôm anêŋ kapya hanaŋ nena,

“Wapômbêŋ havasiŋ ek nê êbôï ma hêv wapôm ek nê etauviŋ i.”

Gutpela Sindaun 3:34

7 *Aêŋ ba nodovak Wapômbêŋ. Ma nobasiŋ am ek Sadaŋ, êŋ ma tem yani etak môlô ba êsôv. 8 *Ma unu bidon ek Wapômbêŋ ma tem yani êlêm bidon ek môlô. Ma môlô nê takatu ba udum kambom, nusik bahemim ek nundum mavi. Ma môlô nê auk ju, notak auk yaŋ ek unim kapôlômim imbitak mabuŋ mavi. 9 Ma lemimimbi môlônim kambom ba nodan lôk lemimalaiŋ. Ma miŋ nomalik lôk lemmavi ami. Mi, kapôlômim malaiŋ ba nodan asêŋ malêŋ. 10 *Notauviŋ am ênjêk Anyô Bêŋ ma, ma tem êsô môlô liŋ.

Minj nonan abôma esak anyô vi ami

11 Aiyaŋ thêlô, miŋ nonan abôma esak môlôviyaŋ ami. Môlô takatu ba onaŋ abôma hathak môlôviyaŋ mena otatale môlôviyaŋ, êŋ ma hatôm onaŋ abôma lo otatale abô balabuŋ. Ma otatale abô balabuŋ, êŋ ma miŋ osopa abô balabuŋ êŋ ami. Mi, ubitak hatôm abô balabuŋ anêŋ alaŋ. 12 *Ma donjom abô balabuŋ anêŋ alaŋ ma donjom iyom. Yani êŋ iyom hatôm indum abô ek anêŋ mavi nêma ma anêŋ kambom nêmbini. O opalê ba honan avômalô iniŋ kambom bêŋ?

Minj nobam amda ami

13 *Odaŋô katô! Môlô takatu ba onaŋ, “Yaô mena yamuŋ la ma tem yêlô ana malak bêŋ te ek nandum ku valu êtôm sondabêŋ te êmô loŋ êŋ ek napôm valuselen bêŋ.” 14 *Aisê ka onaŋ aêŋ? Oyala nôma atu ba tem imbitak e? Mi, ôthôn nôma atu ba tem imbitak êndêŋ yamuŋ! Ma môlônim lôkmala ma hatôm atum yova atu ba hamô dokte iyom ma tem mi. 15 Aêŋ ba mavi ek môlô nonan aêntêk, “Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ, êŋ ma tem yêlô namô lôkmala ba nandum nôma takatu ba leŋiŋhabi ek nandum.” 16 Ma donjom môlô othak ôbôam ba obam am. Êŋ ma kambom. 17 *Aêŋ ba opalê atu ba hayala kobom mavi ma donjom miŋ hadum ami, êŋ ma hadum kambom.

5

Nê lôk nômkama bêŋ nôkô ek am

1 Môlô avômalô lôk nômkama bêŋ, odaŋô katô! Malaiŋ lomalama tem êpôm môlô ba intu nodan asêŋ malêŋ. 2 *Môlônim nômkama sapêŋ lêk hapalê ma didu lêk edabêŋ unim kwêv lo sôp ba hatitip 3 ma da lêk hathan unim gol lo seleva. Ma da êŋ tem imbitak êtôm atum ek esaŋ môlô lemvimkupik lôk injik môlônim kambom thô. Waklavôn pik lo leŋ anêŋ dan lêk habobo, ma donjom ôvôlô nômkama denan. 4 *Lemimimbi esak unim nê ku takatu ba idum ku êmô unim ku kapô. Miŋ ôêv i vuli hatôm iniŋ ku ami ba iniŋ asêŋ hi hapôm Anyô Bêŋ Lôklokwan Lôkthô Anêŋ Ôdôn ba lêk halaŋô yôv. 5 *Môlô ômô pik ma osopa unim lemimhaviŋ lôk thethajak ba oan nôma bêŋ hatôm etak bok halôk balam lukmuk ba êthôn iniŋ waklavôn nijik i vônô lêk habobo. 6 Môlô othak udum abô ek nijik nê thêthôn vônô ma miŋ êwê kambom êŋ viyaŋ ami.

* 4:6: 1Pi 5:5 * 4:7: Ep 6:12 * 4:8: Ais 1:16; Sek 1:3; Mal 3:7 * 4:10: Jop 5:11; 1Pi 5:6

* 4:12: Lom 2:1; 14:4 * 4:13: Luk 12:18-20 * 4:14: Sng 39:5,11; Snd 27:1 * 4:17: Luk 12:47

* 5:2: Mat 6:19 * 5:4: Lo 24:14-15 * 5:5: Luk 16:25 * 5:7: Lo 11:14; Jer 5:24

Ôpôm malaiŋ ma nômô malinŋyâô

⁷ *Aêŋ ba aiaŋ thêlô, nômô malinŋyâô ma noyabiŋ Anyô Bêŋ anêŋ endelêm. Lemimimbi ñê takatu ba evatho nômkama halôk ku kapô. Thêlô êmô malinŋyâô ba eyabiŋ ôthôm lo wak ek nindum iniŋ ku vêmam. Êŋ ma tem nôm indumbak ba injik anôŋ mavi. ⁸ *Ma nômô malinŋyâô aêŋ iyom ma nobatho kapôlômim loŋ. Anyô Bêŋ anêŋ waklavôŋ endelêm lêk habobo.

⁹ Aiaŋ thêlô, miŋ kapôlôŋ diŋdiŋ esak am ami ek Anyô Bêŋ miŋ indum abô esak môlô ami. Odaŋô, balabuŋ anêŋ alaŋ lêk hamiŋ unyak abôlêk yôv ek nundum abô!

¹⁰ Aiaŋ thêlô, lemimimbi plopet taksêbôk ba enaŋ abô hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ. Ewa vovaŋ ma doŋtom êmô malinŋyâô. ¹¹ *Ma avômalô takatu ba ewa malaiŋ ba imiŋ lôklokwaŋ ma ayala nena thêlô ewa Wapômbêŋ anêŋ mek mavi. Ma bôk olaŋô Jop anêŋ kukuthiŋ e? Hawa malaiŋ bêŋ ma doŋtom hamiŋ lôklokwaŋ. Anyô Bêŋ ma anyô lahiki lôk kapô malaiŋ hathak anêŋ avômalô ba intu haveŋ yam ma hadum mavi hadêŋ yani.

Minŋ alalô nanaŋ avanôŋ biŋ dake ami

¹² *Aiaŋ thêlô, nômbêŋ ma aêntêk. Miŋ nonaŋ nena avanôŋ biŋ dake esak leŋ lo pik mena nômla ek embatho unim abô loŋ ami. Mi, hudum aêŋ, êŋ ma yakô osau ba tem Anyô Bêŋ nêŋ vovaŋ êndêŋ o. Ba intu honaŋ nena tem undum nômlate, êŋ ma undum êtôm atu ba honaŋ. Ma hôdô ek undum, êŋ ma onaŋ nena mi ek miŋ undum ami.

Nê êvhaviŋ iniŋ mek ma lôklokwaŋ

¹³ Malaiŋ la hapôm môlô te, êŋ ma eteŋ mek. Ma môlô te lamavi, êŋ ma nêŋ yeŋ ek êmbô Wapômbêŋ. ¹⁴ *Ma môlô te hapôm lijiŋ, êŋ ma

endam avômalô êvhaviŋ iniŋ avaka ek neteŋ mek êyô yani vôv lôk nisik esak nôm lêŋlêŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ. ¹⁵ *Ma iniŋ mek atu ba eteŋ lôk êvhaviŋ ma tem indum ôpêŋ mavi ma Anyô Bêŋ tem êsô yani liŋ. Ma bôk hadum kambom la, êŋ ma tem Anyô Bêŋ nêŋ anêŋ kambom êŋ vê. ¹⁶ Ba intu môlô tomtom nonaŋ unim kambom bêŋ imbiŋ am ma noteŋ mek esak am ek numbitak mavi. Anyô thêthôŋ anêŋ mek ma lôklokwaŋ ba tem injik anôŋ.

¹⁷ *Lemimimbi plopet Elia. Yani ma anyô hatôm alalô. Lavidonŋ ba hateŋ mek ek miŋ ôthôm injik ami, êŋ ma ôthôm miŋ hik ami hatôm sondabêŋ lô ma wata te. ¹⁸ *Vêm ma hateŋ mek hathak loŋbô ma ôthôm hik ba nômkama pik hik anôŋ mavi.

Ôpatu ba hêv yak ma noja yani esak loŋbô

¹⁹ *Yenaŋ aiaŋ thêlô, môlô te hêv yak hathak abô avanôŋ ba môlô te hawa ôpêŋ hatup, ²⁰ *êŋ ma lemimimbi nena, “Ôpatu ba hêv anyô hadum kambom te anêŋ auk sa ek hatak anêŋ kambom, êŋ ma hêv ôpêŋ vê hêk ŋama ma haluviŋ anêŋ kambom bêŋ anôŋ.”

* 5:8: Lom 13:11-12; 1Pi 4:7 * 5:11: Kis 34:6; Jop 1:21-22; 2:10; Sng 103:8 * 5:12: Mat 5:34-37
 * 5:14: Mak 6:13 * 5:15: Mat 17:18-20 * 5:17: 1Kin 17:1; 18:1 * 5:18: 1Kin 18:42-45
 * 5:19: Gal 6:1 * 5:20: Snd 10:12; 1Pi 4:8

Pita anêᶇ kapyā mōᶇ Abô mōᶇ

Pita ma Yisu anêᶇ aposel laumin ba lahavuju takatu te. Hato kapyā êntêk ek embatho nê êvhavinᶇ takatu ba avômalô vi êv malainᶇ lomaloma hadêᶇ i loᶇ. Ma hato ek injik loᶇôndê atu ba Wapômbêᶇ lahavinᶇ nê êvhavinᶇ nesopa. Hato ek avômalô Isael lôk avômalô loᶇ buyanᶇ havinᶇ.

Hato kapyā êntêk hadêᶇ 64 AD la.

Pita anêᶇ lamavi

¹ Ya Pita, Yisu Kilisi anêᶇ aposel, yahato kapyā êntêk hadêᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba êsôv mayaliv ba i êmô loᶇ luvu-luvu anêᶇ Pontus lo Galesia ma Kapadusia lo Esia ma Bitinia. ² *Wakamik Wapômbêᶇ bôk hayala mōlô lôkthô ba bôk halam mōlô yôv. Ma Lovak Matheᶇ hadum ba ubitak matheᶇ ma bôk hapaliv Yisu anêᶇ thalaleᶇ ek nosopa Wapômbêᶇ. Ma wapôm lôk labali êmbôlô mōlô kapôlômim sinᶇ.

Alalô aêv maleᶇiᶇ ek naja bulubij

³ Nambô Wapômbêᶇ alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi anêᶇ Lambô Wapômbêᶇ. Yani hêv kapô ek alalô bêᶇ anôᶇ ba hik Yisu Kilisi liᶇ hêk ᶇama ek embathu alalô esak loᶇbô ek namiᶇ lôklokwanᶇ ba nanêᶇ maleᶇiᶇ ⁴ *ek naja lôkmala atu ba ᶇama lôk lelaik mi ba miᶇ hatôm ekapok ami. Ma yani hayabinᶇ lôkmala êᶇ hamô malak leᶇ. ⁵ *Alalô aêvhavinᶇ ba intu anêᶇ lôklokwanᶇ hakalabu alalô sinᶇ ek nêᶇ alalô bulubij endeba pik lo leᶇ anêᶇ daᶇ ma avômalô sapêᶇ tem nêgê. ⁶⁻⁷ *Aêᶇ ba mōlô lemimmavi anêᶇ dôêᶇ. Gol ma pulusikna ba tem mi. Ma atum hathaᶇ gol êᶇ ek injik anôᶇ thô. Ba êvhavinᶇ anêᶇ

mavi hamôᶇ ek gol. Ba intu malainᶇ lomaloma hamô vauna ba hadum ek injik unim ôêvhavinᶇ anêᶇ anôᶇ thô ek Yisu endelêᶇ ma tem nêᶇ mōlô athêᶇ bêᶇ lôk deda lôkmanᶇiᶇ ma nêᶇ mōlô liᶇ. ⁸⁻⁹ *Mōlô lemimhavinᶇ Yisu ba ôêvhavinᶇ yani ma doᶇtom miᶇ bôk ôyê yani ami. Ma lêk owa êvhavinᶇ anêᶇ anôᶇ ma bulubinᶇ atu ba Wapômbêᶇ tem nêᶇ êndêᶇ mōlô. Ba intu lêk mōlô lemimmavi anôᶇ ba ôbôam.

¹⁰ *Sêbôk ma plopet enaᶇ abô hathak wapôm atu ba tem êlêᶇ êndêᶇ mōlô. Ma bulubinᶇ êᶇ, ma thêlô leᶇiᶇhabi lôklokwanᶇ lôk êbôlêᶇ auk hathak. ¹¹ *Ma Kilisi anêᶇ Lovak Matheᶇ atu ba hamô thêlôniᶇ kapôlôᶇiᶇ hik auk thô hadêᶇ i ba hanaᶇ hathak vovaᶇ takatu ba tem Kilisi enja vêᶇ ka enja athêᶇ lôkmanᶇiᶇ embeᶇ yam. Ma plopet êbôlêᶇ auk hathak wak alête intu nôᶇm êᶇ tem imbitak ba imbitak aisê? ¹² Ma hik abô takêᶇ thô hadêᶇ plopet nena ku taksêbôk bôlada idum ma miᶇ idum ek nêᶇ thêlôda iyom sa ami. Mi. Nêᶇ alalô lôkthô sa. Ma doᶇtom lêk hêv Lovak Matheᶇ anêᶇ leᶇ ba halêᶇ ek enaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi takêᶇ lôkthô bêᶇ êndêᶇ mōlô. Ma aᶇela vovaᶇ ek neja auk takêntêk imbiᶇ.

Nômô matheᶇ

¹³ Ba intu nôpôpêk am lôk nupuk am loᶇ ma maleᶇ endahaliᶇ Yisu Kilisi anêᶇ waklavôᶇ atu ba tem endelêᶇ ek noja wapôm atu ba tem nêᶇ êndêᶇ mōlô. ¹⁴⁻¹⁶ *Mōlô nôᶇmô êtôm avômena takatu ba ethak esopa abô hatôm bôk eto nena,

“Ya matheᶇ. Ba intu nôᶇmô matheᶇ.”

Wok Plis 11:44-45

Yani ma matheᶇ. Aêᶇ ba mōlô nôᶇmô matheᶇ êtôm yani atu ba halam mōlô. Ma miᶇ nosopa thethaᶇak êtôm sêbôk atu ba mōlô nê auk mi ami.

* **1:2:** Lom 8:29; 2Te 2:13 * **1:4:** Kol 1:12 * **1:5:** Jon 10:28; 17:11 * **1:6-7:** Snd 17:3; Sek 13:9; Mal 3:3; Jem 1:2-3; 1Pi 5:10 * **1:8-9:** Jon 20:29; 2Ko 5:7 * **1:10:** Mat 13:16-17 * **1:11:** Sng 22; Ais 53; Luk 24:26-27 * **1:14-16:** Wkp 19:2; 20:7; Mat 5:48; Lom 12:2; Ep 2:3; 4:17-18 * **1:17:** Lom 2:11; ALK 2:23

17 *Pik êntêk ma hatôm unyak kudum iyom ba unim unyak anôḡ ma hamô buyaḡ. Aêḡ ba ôpatu ba olam nena Wakamik intu nôḡmô tiḡiḡ êḡmô yani vibiḡ ek malê nena yani hathak hatitiḡ avômalô lôkthô iniḡ ku ba miḡ hathale ḡê loḡ buyaḡ thô ma hêv anêḡ avômalô liḡ ami. Mi. 18-19 *Libumi iniḡ bôk lo loḡ sêbôk ba esopa ma miḡ hik anôḡ mavi ami. Ma doḡtom lêk oyala nena Wapômbêḡ hapole môlô vê hathak Kilisi anêḡ thalaleḡ atu ba anêḡ vuli bêḡ ba hatôm boksipsip atu ba anêḡ kambom lo palê mi lôk miḡ hapole môlô hathak nôḡm pulusikna hatôm seleva lo gol ami. 20 *Sêbôk atu ba epesaḡ pik ma Wapômbêḡ halam Kilisi. Ma doḡtom lêk pik lo leḡ anêḡ daḡ ba Wapômbêḡ bôk hik yani thô yôv ek nêḡm môlô sa. 21 *Yani iyom intu hik Kilisi liḡ hêk ḡama ba hêv athêḡ lôkmaḡḡiḡ hadêḡ yani ek môlô nôḡnêḡmibiḡ lôk nôḡnêḡm malemim êḡndêḡ Wapômbêḡ. Aêḡ ba Kilisi intu hadum ba môlô ôêvhaviḡ Wapômbêḡ.

22-25 *Môlô bôk osopa Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ lôk ôvôkwiniḡ am yôv. Ma lêk môlô lemimhaviḡ môlôviyaḡ katô anôḡ. Ma Wapômbêḡ anêḡ abô anêḡ lôkmala hamô ba tem êḡmô wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. Ma hadum ku ba havathu môlô hathak loḡbô. Ma anêḡ vêk atu ba môlô upup habitak miḡ vêk ḡama ami ma mi anôḡ. Yaḡ vêk êḡ intu ida hamô lôkmala wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ hatôm bôk eto nena, “Anyô lôkthô ma hatôm kavik dahô, ma iniḡ lôkmaḡḡiḡ ma hatôm thiliḡ vuak; kavik dahô hakapok ma thiliḡ vuak êv yak ma doḡtom Anyô Bêḡ anêḡ abô tem ida êḡmô aêḡ wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ.” *Aisaia 40:6-8*

Aêḡ ba lemimimibiḡ am lôk nôḡnêḡm kapôlômim êḡndêḡ am. Ma abô êḡ iyom

* 1:18-19: Ap 20:28; Hib 9:12-14 * 1:20: Ep 1:4; 2Ti 1:9-10 * 1:21: Jon 14:6; Lom 5:1-2
 * 1:22-25: Ais 40:6-8; Jon 13:34; Lom 12:10 * 2:1: Ep 4:22; Jem 1:21 * 2:2-3: Sng 34:8 * 2:4-5: Ep 2:21-22; ALK 1:6 * 2:6: Ais 28:16; Ep 2:20 * 2:7: Sng 118:22 * 2:8: Ais 8:14

intu bôk anaaḡ hadêḡ môlô yôv.

2

1 *Ba intu nôḡnêḡm nôḡm lomaloma takêḡntêk vê. Siniḡ, abôyaḡ, iluviḡ auk kambom hathak auk thêthôḡ, leḡdaḡ, lôk etatale anyô yaḡ. 2-3 *Môlô bôk osaê Anyô Bêḡ anêḡ va nena vasiḡ. Aêḡ ba nupipiyap ek nunum sum atu ba mabuḡ anôḡ halêḡm anêḡ Wapômbêḡ hatôm amena lukmuk atu ba evathu ek môlô nundumbak esak bulubiḡ.

Alalô ma hatôm valu lôkmala ek nedav unyak mathenḡ

4-5 *Yani ma valu lôkmala atu ba avômalô êpôlik hathak. Ma doḡtom yani ma Wapômbêḡ anêḡ payeḡ anôḡ atu ba halam. Ma môlô hatôm valu lôkmala êḡ haviḡ ba nôlêḡm êḡndêḡ yani ek endav anêḡ unyak mathenḡ êḡ esak môlô. Ba lêk ubitak anêḡ ḡê êbôk da mathenḡ ek nôḡbôk anêḡ da. Da takêḡ ma Yisu Kilisi anêḡ ku ba Wapômbêḡ hawa lôk lamavi. 6 *Hatôm bôk eto halôk Wapômbêḡ anêḡ kapya aêḡntêk,

“Ôḡḡô. Bôk yahadô valu lôklokwaḡ te hamô Saion

ba tem embalonḡ unyak loḡ.

Yada yahatak hatôm payeḡ anôḡ.

Ma ôpatu ba hêvhaviḡ yani

ma tem miḡ nêḡnêḡm mama êḡndêḡ yani ami. Mi anôḡ.” *Aisaia 28:16*

7 *Aêḡ ba môlô vi lêk ôêvhaviḡ ba ôyê valu êḡ hatôm payeḡ anôḡ. Ma vi miḡ êvhaviḡ ami ba intu Wapômbêḡ anêḡ abô hanaḡ nena,

“Valu atu ba ḡê elav unyak êpôlik hathak,

ma lêk habitak landiḡ anôḡ.” *Kapya Yea 118:22*

8 *Ma abô yaḡ hanaḡ nena,

“Valu yaôna te ek ende anyô liliḡ ba imbi i pôḡêḡ

lôk valu bêḡ te ek nembak sisilimibiḡ ba nêḡnêḡm yak.” *Aisaia 8:14*

Nê takatu ba êdô Wapômbên anên abô ma tem indum ba thêlô nê nê yak.

9 *Ma donjom mólô ma avômalô takatu ba bôk Wapômbên dalam yôv. Mólô ma kin anên nê êbôk da lôk avômalô ôdôn mathên. Yani bôk dalam mólô ba otak momanjinin ba ôlêm umin anên deda lôkmanjin anôn kapô. Aên ba mólô ma Wapômbên anên avômalô takatu ek nonan anên nômkama mavi takatu ba hadum lôkthô bên. 10 *Sêbôk ma mólô avômalô palin. Ma donjom lêk ma mólô ma Wapômbên anên avômalô. Sêbôk ma min hêv kapô hadên mólô ami. Ma donjom lêk hêv kapô.

Alalô namô thêthôn

11 *Aian thêlô, mólô ma hatôm nê lon buyan lôk nê takatu ba etak inin lon. Ba intu yahalan ek notak thethanak takatu ba hik vovak hadên dahôlômim. 12 *Nômô batôn oyan ek nê daluk eson nena mólô nê lemimanin ba ethan mólô, ên ma tem nêgê mólônim ku mavi atu ba udum ma nebam Wapômbên anên athên êndên anên waklavôn endelêm.

Nômô nê bêngbên vibin

13-15 *Wapômbên lahavin mólô nundum mavi êndên avômalô takatu ba min ewa auk mavi ami ek thêlô nesaj venjibôlêk sin. Aên ba nômô gavman inin nê bêngbên sapên vibin êtôm atu ba Anyô Bên anên lahavin. Nômô kin vibin. Yani hamôn ek eyabin avômalô lôkthô. Ma nômô kin anên nê ku takatu ba hêv ek nê nê malain êndên avômalô takatu ba idum kambom ma nêmbô avômalô takatu ba idum mavi. 16 Mólô ma hatôm avômalô takatu ba bôk epole yôv. Ma donjom mólô ma Wapômbên anên nê ku. Ba intu min nunduin am esak auk nundum kambom ami. 17 *Nômô tinin imbin avômalô sapên. Lemibin Wapômbên anên avômalô.

Thêlô ma mólôvian. Ma nôkô ek Wapômbên ba nônêm athên bên êndên kin.

18 *Ma mólô nê takatu ba udum ku hamô anyô yan vibin nosopa unim nê bêngbên inin abô. Vi ma yôhok ma vi ma lenjina ma donjom nômô thêlô vibin. 19 Ba intu ôyê nena êv vovan oyan hadên mólô takatu ba osopa Wapômbên, ên ma numin lôklokwan ma tem Wapômbên lamavi esak mólô. 20 *Ma mólô udum kambom ba ik mólô ba umin lôklokwan ma tem nebam mólô e? Mi. Udum mavi ba ova vovan oyan, ên ma tem Wapômbên lamavi êndên mólô. 21 *Kilisi hawa vovan ek nê mólô sa. Ma aên iyom ma Wapômbên dalam mólô ba hapesan lonjondê ek nosopa Kilisi vanjam.

22 *“Yani min hadum kambom lôk min hanan abôyan te ami.” *Aisaia 53:9*

23 *Ma thêlô enan abôma hathak yani ma donjom yani min hanan vian ami. Êv vovan hadên yani ma donjom min hadum nômla ek hawê kambom ên vian ami. Mi. Yani hêv ida hi hadên ôpatu ba hadum abô thêthôn anôn iyom ek indum anên abô.

24 *Yanida linjupik hawa alalôanin kambom hathak alovalanjin ek alalô nambôlin dômin esak kambom ma namô thêthôn iyom. Ma anên bêlêma hadum o mavi. 25 *Sêbôk ma mólô hatôm boksipsip mathanô ma lêk ôvô ôlêm unim alan lôk ôpatu ba hayabin mólô.

3

Nê ewa i inin abô

1-2 *Ma mólô avi nômô mayaô ba nômô unim anyô vibin ek yani ênjê nena hosopa Wapômbên ba hômô mathên. Ku ên tem êmbôv yamalô

* 2:9: Lo 7:6; 14:2; Ais 9:2; Ap 26:18; Ep 5:8 * 2:10: Hos 2:23 * 2:11: Gal 5:17,24 * 2:12: Mat 5:16 * 2:13-15: Tit 3:1; 1Pi 3:16 * 2:17: Lom 12:10 * 2:18: Ep 6:5 * 2:20: 1Pi 3:14,17 * 2:21: Mat 16:24; Jon 13:15 * 2:22: Ais 53:9 * 2:23: Ais 53:7; 1Pi 3:9 * 2:24: Ais 53:5-6; Lom 6:11 * 2:25: Ese 34:5-6; Mat 9:36; Jon 10:14; Hib 13:20-21 * 3:1-2: Ep 5:22 * 3:3: 1Ti 2:9

atu ba hapôlik hathak Wapômbêḡ en-
delêm esopa yani. ³ *Miḡ nubutiḡ
lemkadôk ḡauḡ lôk notak mote gol
lomaloma lôk noba sôp kékêlô loma-
loma ek numbitak êtôm vuliḡ biḡ
ami. ⁴ Mi. Mólô kapôlômim in-
dum mólô êtôm vuliḡ biḡ. Avi yôhók
labalinena iniḡ sôp takêḡ tem miḡ
nema ami ma Wapômbêḡ hayê hatôm
nômplate anêḡ vuli bêḡ. ⁵ Sêbók ma
avi mathêḡ takêḡ êv maleḡiḡ hadêḡ
Wapômbêḡ ba êmô iniḡ anyô vibiḡ.
Êḡ ma loḡôndê êḡ hadum thêlô ibitak
vuliḡ biḡ ⁶ *hatôm Sala. Yani halaḡô
yamalô ba halam yani nena anyô
bêḡ. Aêḡ ba nômô batôḡ oyaḡ lôk
miḡ nôkô ek malaiḡ ami, êḡ ma tem
numbitak Sala nali.

⁷ *Ma anyô aêḡ iyom. Avi iniḡ
lôklokwaḡ ma vauna ek anêm ba intu
onja auk mavi ba ômô mavi imbiḡ
vônim ek Wapômbêḡ endanô anêm
mek. Mamu luvi tem noja Wapômbêḡ
anêḡ wapôm doḡtom atu ba nômô
lôkmala. Ba intu undum mavi êndêḡ
vônim.

Nômô yôhók imbiḡ am

⁸ Yôv. Mólô lôkthô nômô esak
auk doḡtom imbiḡ am. Ma mólô te
hawa malaiḡ ma nônêm yani thêvô.
Ma lemimimbiḡ am êtôm mólôvianḡ.
Lôk lemim injik am esak ḡê takatu
ba ewa malaiḡ ma nômô malinḡyaô.
⁹ Wapômbêḡ bók halam o. Ba intu
anyôla habuliḡ o mena hanaḡ abôma
hathak o ma miḡ nuḡgwik kambom
êḡ liliḡ ami ek onja nôm mavi embenḡ
yam. ¹⁰⁻¹² *Wapômbêḡ hanaḡ,

“Anyô Bêḡ ma hayê ḡê thêthônḡ
ma lêndônḡ hakyav ek endanô
thêlôninḡ mek.

Ma doḡtom mathêlêv hathak ôpatu ba
hadum kambom.

Aêḡ ba opalê atu ba lahavinḡ anêḡ
lôkmala êmô mavi,

ma eyabinḡ dahalaḡ esak abô kam-
bom

ma abôlêk kupik esak abôyaḡ.

* **3:6:** Stt 18:12 * **3:7:** Ep 5:25 * **3:10-12:** Sng 34:12-16 * **3:14:** Ais 8:12-13; Mat 5:10; 1Pi
2:20; 4:14 * **3:16:** 1Pi 2:12 * **3:20:** Stt 6:1-7:24

Ma nêm i liliḡ esak kambom ma in-
dum mavi.

Ma endanvinḡ esak êmbôlêm auk êmô
yôhók.” *Kapya Yeḡ 34:12-16*

Avômalô mavi atu ba ewa vovaḡ

¹³ Nôpôvinḡ am ek nundum mavi,
êḡ ma opalê hatôm imbulinḡ mólô?

Mi. ¹⁴ *Ma doḡtom howa malaiḡ
hathak mavi takatu ba hudum ma
Wapômbêḡ tem lamavi esak o. Ba
intu

“miḡ ôkô lôk lemmalaiḡ esak ḡê kam-
bom takêḡ ami.” *Aisaia*

8:12

¹⁵ Ma undum ek kapôlôm êmô Anyô
Bêḡ Kilisi vibiḡ. Ma ôpôpêk oda
wak nômbêḡ intu ek anyôla hanaḡ
hik o liḡ ma onaḡ bêḡ esak nôm
takatu ba hôêv malem hathak. ¹⁶ *Ma
ômô malinḡyaô ba onaḡ abô êḡ ma
miḡ otatale avômalô vi ami. Ma
ôsô o ba oya ek anyôla hanaḡ abôma
hathak o mena hathaḡ o hathak
hosopa Kilisi, êḡ ma tem yanida
mama. ¹⁷ Wapômbêḡ lahavinḡ onja
vovaḡ ba intu hudum mavi ba howa
vovaḡ, êḡ ma mavi anônḡ. Ma doḡtom
hudum kambom ba howa vovaḡ, êḡ
ma miḡ mavi ami. ¹⁸ Kilisi hawa
vovaḡ bôlônḡ te iyom ek injik kam-
bom anêḡ ku vônô. Anyô thêthônḡ
hêv avômalô kambom sa ek endom
i ba ini êndêḡ Wapômbêḡ. Ik yani
vônô hamô pik ma Lovak Mathêḡ
hêv lôkmala hadêḡ yani. ¹⁹ Vêm ma
hi hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hadêḡ
ḡgók takatu ba êmô koladônḡ. ²⁰ *Sêbók
ma miḡ thêlô elanô Wapômbêḡ anêḡ
abô ami. Yani hanaḡ hadêḡ Noa ek
epesaḡ yeḡ. Ma hamô malinḡyaô ba
hayabinḡ ek thêlô nedanô anêḡ abô.
Ma doḡtom naju hatôm baheḡvi ba
lahavulô iyom elanô ba intu ḡaḡ hêv
i bulubiḡ. ²¹ Ma ḡaḡ êḡ ma hatôm
lavôninḡ ek ôpatu hathik ḡaḡ tem enja
bulubiḡ aêḡ iyom. Ma ḡaḡ êḡ miḡ
hathik leḡvinḡkupik anêḡ lelaik vê ami.
Mi. Ôpêḡ hathô ida ba haya ek havak
abô havinḡ Wapômbêḡ. Êḡ ma hatôm

Yisu anêḡ haviyô hêv ôpêḡ bulubiḡ.
 22 Yisu intu bôk hi malak leḡ ba hamô
 Wapômbêḡ baḡ vi anôḡ. Ma anjela
 lôk nôḡm lôklokwaḡ ma iniḡ lôkliḡnyak
 sapêḡ ḡmô yani vibiḡ.

4

Ôpôpêk o ek osopa Wapômbêḡ

1 *Kilisi hawa vovaḡ hamô pik.
 Ba intu ôpôpêk oda ma onja auk êḡ
 iyom. Ôpatu ba hawa vovaḡ bôk
 hatak kambom yôv ba 2 hathak ha-
 sopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ iyom.
 Ma miḡ hathak hasopa avômalô pik
 iniḡ thethaḡak lomaloma aleba hama
 ami. 3 *Sêbôk ma osopa ḡê daluk
 iniḡ auk takêntêk, thethaḡak loma-
 loma lôk inum waḡiḡ ba molo ma sek
 waliliḡ lôk ibi anyô leḡiḡ hathak auk
 mayaliv ma kobom mama takatu ba
 êv yeḡ hadêḡ ḡḡôkba. Bôk udum
 lôbôlôḡ ba hatôm. 4 Ma miḡ hôpôviḡ
 o ba hôsôv halôk lôv daim bomaḡ atu
 haviḡ thêlô ami ba intu thêlô esoḡ
 kambom ba etatale o. 5 Ma doḡtom
 tem nindum abô esak yani atu ba lêk
 hapôpêk i yôv ek endanô ḡê lôkmala
 lôk ḡê ḡama iniḡ abô. 6 Aêḡ ba intu
 bôk enaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hadêḡ
 ḡê takatu ba bôk ema yôv. Thêlô
 bôk ema hatôm avômalô pik lôkthô
 ma doḡtom Lovak Matherḡ hatôm nêḡm
 lôkmala êndêḡ i ek thêlô nêḡmô lôkmala
 imbiḡ Wapômbêḡ.

7 *Nômkama lôkthô anêḡ daḡ lêk
 habobo. Aêḡ ba ôpôpêk o esak auk
 mavi lomaloma lôk upuk o loḡ ek
 oteḡ mek. 8 *Leḡiḡhaviḡ i hathak
 havuliv kambom bêḡ anôḡ siḡ. Ba
 intu ôpôviḡ o esak kobom leḡhaviḡ
 i. Êḡ ma nômbêḡ. 9 *Ma noja
 avômalô êvhaviḡ thô ma miḡ nosa i
 ami. 10 *Wapômbêḡ habi anêḡ wapôm
 sam hadêḡ avômalô tomtom. Ba noy-
 abiḡ wapôm takêḡ ek nundum ku
 esak ek nêḡm avômalô vi sa. 11 Ma
 anyôla hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô
 ma enaḡ katô ma miḡ endela ami.

Ma anyôla hêv avômalô sa ma in-
 dum esak Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ
 takatu ba hêv hadêḡ yani ek nebam
 Wapômbêḡ anêḡ athêḡ esak Yisu Kil-
 isi anêḡ ku. Athêḡ bêḡ lôk lôkmaḡḡiḡ
 ma yanida anêḡ wak nômbêḡ intu
 sapêḡ. Avanôḡ.

Avômalô êvhaviḡ takatu ba ewa vo- vaḡ

12 Aiyaḡ thêlô miḡ nosḡ kambom
 ba nonaḡ nena, “Aisê ba malaiḡ
 hapôm ya?” Môlô owa vovaḡ hatôm
 atum hathaḡ môlô ek injik am thô.
 13 *Howa vovaḡ hatôm Kilisi ma ômbô
 o ek waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ hik
 anêḡ deda lôkmaḡḡiḡ thô ma tem
 môlô nômbô am bêḡ anôḡ. 14 *Môlô
 ma Kilisi anêḡ avômalô ba Wapômbêḡ
 anêḡ Lovak Matherḡ lôkmaḡḡiḡ lêk
 hayô hamô môlô. Ba intu anyôla
 hatatale am, ma Wapômbêḡ lêk
 lamavi hathak môlô. 15 Ma huik
 anyô vônô mena howa vani mena
 hudum kambom lomaloma mena
 howa ku anêḡ ôv oyaḡ hathak o ba
 howa vovaḡ bêḡ, êḡ ma miḡ mavi
 ami. 16 Ma o anyô hôêvhaviḡ Kilisi
 ba howa vovaḡ miḡ o mama ami.
 Ômbô Wapômbêḡ esak athêḡ mavi atu
 ba howa. 17 Ma lêk waklavôḡ hayô
 ek Wapômbêḡ anêḡ avômalô nindum
 abô. Alalô atu ba aêvhaviḡ tem ana
 êmôḡ ek nandum abô. Ma vi atu ba
 miḡ esopa Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi
 ami, kikaknena. Vuli alê intu tem
 neja?

18 “Aêntu malaiḡ ek ḡê thêthôḡ neja
 bulubiḡ,

ma malê te tem êpôm ḡê daluk lôk ḡê
 idum kambom?” *Gutpela
 Sindaun 11:31*

19 Ba intu Wapômbêḡ hadum ek
 anyôla hawa malaiḡ ma ôpêḡ nêḡm
 ida êndêḡ Wapômbêḡ ba indum mavi
 iyom. Yani hapesaḡ nômkama lôkthô
 ba intu tem eyabiḡ alalô dedaḡ
 mavi.

* 4:1: Lom 6:2,7 * 4:3: Ep 2:2-3 * 4:7: Lom 13:11-12 * 4:8: 1Pi 1:22 * 4:9: Hib 13:2

* 4:10: Lom 12:6-8 * 4:13: Ap 5:41; Jem 1:2; 1Pi 1:6-7 * 4:14: 1Pi 2:20

5

Abô ek avaka

¹ Ya Pita avaka hatôm môlô vi atu ba alalô anan Kilisi anêḡ vovan bēḡ. Kasana ma Wapômbêḡ tem injik anêḡ deda lôkmaḡḡiḡ thô ma alalô lôkthô tem naja iniḡ sam wapôm tomtom. Ba intu yahanan hadêḡ avaka takatu ba êmô havin môlô ² *nena noyabinḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô takatu ba bôk êv hadêḡ môlô hatôm bok-sipsip anêḡ alanḡ hayabinḡ anêḡ bok. Wapômbêḡ lahavinḡ nena nônêm lêlê esak anêḡ ku takatu ba lahavinḡ nundum. Miḡ môlô popabuk ami. Ma nôpôvinḡ am esak ku êḡ. Ma miḡ nôkôkam esak valuselenḡ ami. Mi. ³ *Ômô malinḡyaô ek avômalô nêḡê ba nesopa vemḡwam. Ma miḡ ombam o esak ḡê atu ba êmô o vibinḡ ami. ⁴ Ma Alanḡ Bêḡ hayô ma tem onja kulunḡ lôkmaḡḡiḡ atu ba tem miḡ imbitak yaôna ami.

Noba kwêv nômô malinḡyaô

⁵ *Ma anyô muk nômô ḡê bēḡbēḡ vibinḡ aēḡ iyom. Ma avômalô lôkthô neba kwêv nêḡmô malinḡyaô. “Wapômbêḡ havôlinḡ dôḡm ek ḡê ebam i, ma donḡtom hêv anêḡ wapôm hadêḡ ḡê êmô malinḡyaô.” *Gutpela*

Sindaun 3:34

⁶ *Aêḡ ba nômô malinḡyaô êmô yani banḡ lôklokwanḡ vibinḡ ek anêḡ waklavôḡ ma tem nêḡm môlô linḡ. ⁷ *Wapômbêḡ lahiki hathak môlô ba intu nônêm unim malainḡ lôkthô ni êndêḡ yani.

Unḡwik vovak lôklokwanḡ

⁸ *Nupuk am lonḡ ba nôḡgwêk lêlê. Ôpatu ba lamaninḡ ek môlô ma Sadanḡ atu ba kapôḡḡôḡ inanḡ avunḡ laion ba habôlêḡm môlô havenḡ ek esanḡ ba enjanḡ lêvôkê. ⁹ *Hoyala nena vovanḡ êḡ intu lêk hapôm môlôviyanḡ anêḡ pik êntêk ba intu nobalonḡ unim ôêvḡhavinḡ

lonḡ ma unḡwik vovak lôklokwanḡ esak yani.

¹⁰ Ma tem noja vovanḡ bidonḡ oyanḡ. Ma Wapômbêḡ ôpatu ba hêv môlô wapôm ba halam môlô hathak Kilisi ek nôḡmô anêḡ lôkmaḡḡiḡ atu ba tem êmô wak nômbêḡ intu sapêḡ, yani tem epesanḡ môlô esak lonḡbô ba nêḡm lôklokwanḡ ma embatho môlô lonḡ lôk indum môlô numinḡ majanḡ êtôm landinḡ havalonḡ unyak lonḡ. ¹¹ Wapômbêḡ ma lôkmaḡḡiḡ hatôm wak nômbêḡ intu êḡ sapêḡ. Avanôḡ.

Abô anêḡ danḡ

¹² *Silas, ôpatu ba hêv ya sa bēḡ anôḡ ba yahayê hatôm yenanḡ aianḡ hato yenanḡ auk lôkthô halôk kapya bidonḡ êntêk. Yahananḡ lôklokwanḡ hadêḡ môlô nena auk nômbêḡ êntêk ma Wapômbêḡ anêḡ wapôm avanôḡ ek yambatho môlô lonḡ. Ba intu numinḡ lôklokwanḡ. ¹³ *Avi atu ba hamô Babilon ma bôk elam yani yôv havinḡ môlô, yani lôk yenanḡ okna Mak êv iniḡ leḡḡmavi hadêḡ môlô. ¹⁴ Nokam am tomtom esak kobom leḡḡhavinḡ i. Yôhôk êmô imbinḡ môlô atu ba ôḡm havinḡ Kilisi.

* 5:2: Jon 21:15-17; Ap 20:28 * 5:3: 2Ko 1:24; Plp 3:17; Tit 2:7 * 5:5: Snd 3:34; Ep 5:21; Jem 4:6
* 5:6: Mat 23:12; Luk 14:11; Jem 4:10 * 5:7: Mat 6:25-30 * 5:8: 1Te 5:6 * 5:9: Ep 6:11-13; Jem 4:7 * 5:12: Ap 12:2,25; 13:13; 15:22,37-40 * 5:13: Ap 12:2; 2Ti 4:11

Pita anêᶇ kapyā yaᶇ Abô môᶇ

Aposel Pita hato kapyā êntêk. Yani havatho ᶇê êvhaviᶇ loᶇ ek nêᶇmô mathêᶇ. Ma hanaᶇ ek nindum ku ek neyala Kilisi mavi. Hato ek neyabiᶇ i esak kêdôᶇwaga abôyaᶇ takatu ba êᶇmô avômalô êvhaviᶇ kapô. Lôk hato nena Kilisi tem endelêᶇm ba leᶇᶇijimbi nôᶇm êᶇ ba nêᶇmô thêthôᶇ.

Hato kapyā êntêk hadêᶇ 67 AD la.

Pita hêᶇ lamavi

¹ Ya Saimon Pita, Yisu Kilisi anêᶇ anyô ku ma aposel atu yahato kapyā êntêk hadêᶇ avômalô takatu ba bôk êvhaviᶇ yôᶇ. Ma alalôaniᶇ Wapômbêᶇ da lôk Yisu Kilisi atu ba êᶇv môlô bulubiᶇ intu thêthôᶇ. Ba yêlôaniᶇ êvhaviᶇ ma anêᶇ vuli bêᶇ hatôm môlônim ôêvhaviᶇ. ² Bôk oyala Wapômbêᶇ lo alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi ba wapôᶇm lo labali êᶇmbôlô môlô kapôlômim siᶇ.

Loᶇôndê nindumbak mavi

³ Yani ma lôkmaᶇᶇiᶇ anêᶇ ôdôᶇ ba hamô batôᶇ oyaᶇ ba halam alalô. Anêᶇ lôklokwaᶇ ma halêᶇm anêᶇ Wapômbêᶇ ba hêᶇv nôᶇmkama lôkthô hadêᶇ alalô ek nasopa anêᶇ lahaviᶇ ba namô lôkmala. ⁴ Ba intu habutiᶇ abô ba abô êᶇ ma lôkmaᶇᶇiᶇ ba anêᶇ vuli ma bêᶇ ek epole alalô vê êᶇᶇjêk pik anêᶇ palê ôvathek atu ba halêᶇm anêᶇ thethaᶇak ek nambitak êtôm Wapômbêᶇ da.

⁵ Ba intu ôpôviᶇ o esak êvhaviᶇ ek ôᶇmbôlô nôᶇm takêᶇntêk, ôᶇmô batôᶇ oyaᶇ lôk onja auk katô ⁶ *ma upuk o loᶇ lôk umiᶇ lôklokwaᶇ lôk osopa Wapômbêᶇ anêᶇ lahaviᶇ ⁷ lôk undum mavi êᶇdêᶇ mamuyaᶇ ma lemimbiᶇ avômalô ⁸ ek nôᶇm takêᶇntêk indumbak ni ba ni ek indum ku endeba injik anôᶇ ek onja auk katô esak alalôaniᶇ

Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi. ⁹ Anyôla hêᶇv yak hathak nôᶇm takêᶇntêk ma hatôm anyô mabapu lôk mapusip ba bôk êᶇvôkwiᶇ anêᶇ kambom yôᶇv ma doᶇᶇtom la-paliᶇ.

¹⁰ Aêᶇ ba aiyaᶇ thêlô nôpôviᶇ am ek nundum nôᶇm takêᶇ ek injik thô nena Wapômbêᶇ bôk halam môlô ba habi baᶇ hayô hêk môlô ba tem miᶇ nônêᶇm yak ami. Milôk. ¹¹ Ma Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi alalôaniᶇ bulubiᶇ tem êᶇmbôlô môlô esak anêᶇ wapôᶇm ba enja môlô thô ek numbitak nôyô anêᶇ loᶇ lôkliᶇyak atu ba anêᶇ daᶇ mi.

Nodaᶇô Wapômbêᶇ anêᶇ abô avanôᶇ

¹² Môlô bôk oyala nôᶇm takêᶇ sapêᶇ ba bôk olaᶇô Wapômbêᶇ anêᶇ abô avanôᶇ ba ôêᶇv haviᶇ lôklokwaᶇ. Ma doᶇᶇtom yahavatho môlô loᶇ lôbôlôᶇ hathak abô êᶇ ek miᶇ môlô lemimpaliᶇ ami. ¹³⁻¹⁴ *Kasana ma yenaᶇ unyak kudum tem neja vê hatôm alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ Yisu Kilisi hik thô hadêᶇ ya. Ba intu yahamô unyak kudum êntêk ek yandum yenaᶇ ku katô ek yaᶇᶇgik môlônim auk liᶇ iyom. ¹⁵ Ma yaleᶇᶇvidôᶇ ek waklavôᶇ atu ba yaha ma tem môlô lemimimbi esak abô nôᶇmbêᶇ atu ba bôk yahanaᶇ.

¹⁶ *Yêlô bôk ayê anêᶇ lôkmaᶇᶇiᶇ hathak yêlô maleᶇᶇiᶇ ba intu anaᶇ hadêᶇ môlô nena alalôaniᶇ Anyô Bêᶇ Yisu anêᶇ lôklokwaᶇ ma bêᶇ anôᶇ ba tem endelêᶇm esak loᶇbô. Ba yêlô miᶇ abi môlô lemim hathak kukuthiᶇ êntêk ami. ¹⁷ *Yani hawa deda lôk athêᶇ lôkmaᶇᶇiᶇ halêᶇm anêᶇ Kamik Wapômbêᶇ. Ma kaêk te halam yani hêk Deda Lôkmaᶇᶇiᶇ ba hanaᶇ nena, “Ôpêᶇntêk ma yenaᶇ okna atu ba yaleᶇᶇhaviᶇ videdaᶇ. Ma ya kapôlôᶇ mavi hathak yani.”

¹⁸ Yêlô amô dumlolê mathêᶇ haviᶇ yani ma alaᶇô abô êᶇ halêᶇm anêᶇ leᶇ.

¹⁹ Ma yêlô ayala nena plopet iniᶇ abô ma avanôᶇ ba intu nodanaᶇô abô êᶇ katô ba nosopa endeba wak ipup

* **1:6:** Gal 5:22-23   * **1:13-14:** Jon 21:18-19; 2Ko 5:1   * **1:16:** Mat 17:1-5   * **1:17:** Mat 17:5; Mak 9:7; Luk 9:35

lôk vuliņ lôkbôk imbi êndôk mólô kapôlômim. Abô êņ ma hatôm wak hapup ba habi deda halôk loņ momaņiniņ ek nômô mavi. ²⁰⁻²¹ *Ba auk bêņ atu ba noyala ma aêntêk. Miņ anyô da iniņ auk ba enaņ abô plopet ami. Mi. Lovak Matherņ hadum ku ba hêv Wapômbêņ anêņ abô ba enaņ bêņ. Ba plopet iniņ abô ma miņ thêlôda iniņ auk ami. Mi.

2

Wapômbêņ tem imbuliņ kêdôņwaga abôyaņ

¹ *Ma doņtom kêdôņwaga abôyaņ doho tem nêmo mólô malêvôņ êtôm plopet abôyaņ doho bôk êmo avômalô bôsêbôk malêvôņ. Ma tem nimbi mólô lemim liņ esak auk lokbaņ ba nimbuliņ mólônim ôêvhaviņ. Ma iniņ auk êņ tem indumbak endeba nêpôlik esak alaņ atu ba bôk hêv i vuli yôv. Aêņ ba kasana ma Wapômbêņ tem imbuliņ i. ² Ma avômalô bêņ anôņ tem nesopa iniņ auk ba nindum sek lôk mama lomaloma endeba avômalô daluk nêgê ba nenaņ abôma esak Wapômbêņ anêņ abô avanôņ. ³ Thêlô malenķilik ek neja nômkama bêņ anôņ. Ba tem nenaņ abôyaņ lôk nimbi mólô lemim ek neja mólônim valuselen. Sêbôk ma Wapômbêņ hanaņ nena tem thêlô nema ba yani miņ hêk sôm ami. Ba intu tem imbuliņ thêlô. Avanôņ.

⁴ *Ma anêņ aņela idum kambom ba hatak i halôk loņ atum ba havalon i loņ hamô lôv momaņiniņ endeba nindum abô am. Ma miņ hêv thêlô vé ba i oyaņ ami. ⁵ *Ma avômalô bôsêbôk takatu ba bôk êdô Wapômbêņ ma hêv ņaņbô ba habuliņ i ma miņ hêv thêlô vé ba i oyaņ ami. Mi. Hêv Noa ôpatu ba hanaņ abô thêthôņ lôk avômalô bahenķi ba lahavulô iyom bulubiņ. ⁶ *Ma hanaņ ba atum hathaņ Sodom lo Gomola ba kabukla ba ema ek avômalô nêgê nena avômalô takatu ba miņ esopa Wapômbêņ ami tem

neja malaiņ. ⁷⁻⁸ *Ma Lot anyô thêthôņ atu ba hamô haviņ avômalô takatu ba êvôliņ dômiņ ek Wapômbêņ anêņ abô ma hayê lôk halaņô thêlôniņ thethaņak lo kambom lomaloma. Ba yani lamalaiņ lôk lahiki bêņ ba Wapômbêņ hêv yani iyom bulubiņ. ⁹ Anyô Bêņ bôk hadum nôm takêņ yôv. Ba intu tem nêmo avômalô takatu ba esopa yani bulubiņ esak malaiņ lomaloma. Ma embalon ņê leņôndôņ kôtôņ sapêņ loņ ba neja vovaņ êmo endeba waklavôņ nindum abô. ¹⁰ *Avanôņ biņ. Nê êņ esopa leņviņkupik anêņ thethaņak lelaik lomaloma ba êpôlik hathak ņê bêņbêņ iniņ abô ma tem neja vovaņ bêņ ek avômalô vi. Nê takêņ êv ida liņ lôk leņôndôņ kôtôņ. Ma miņ êkô ek nenaņ abôma esak aņela lôk athêņ takatu ba êmo malak leņ ami. ¹¹ *Aņela ma iniņ lôklokwaņ bêņ ba hamôņ. Ma doņtom miņ êmo Wapômbêņ anêņ loņ hadum abô ba etatale ņê lôkmaņgiņ takêņ ami. Mi. ¹² *Ma doņtom kêdôņwaga abôyaņ takêņ ethak enaņ abôma hathak auk takatu ba miņ eyala ami. Thêlô hatôm alim lomaloma takatu ba iniņ auk mi ba evalon i loņ ek nijik i vônô ma thêlô intu tem mi aêņ iyom.

¹³ Thêlô êv vovaņ hadêņ avômalô vi ma Anyô Bêņ tem injik vovaņ êņ liliņ. Waklêvôņ biņ ma thêlô miņ mama ami ma leņiņmavi hathak nindum iniņ thethaņak lomaloma. Thêlô eyaņ nôm haviņ mólô ba leņiņmavi hathak iniņ kambom ma doņtom thêlô ma hatôm nôm palê lôk lelaik. ¹⁴ Ma thêlô malenķilik ba idum sek haviņ avi wak nômbêņ intu ma miņ etak ami. Ma êvôv avômalô takatu ba iniņ êvhaviņ pulusikna ek nesopa i. Thêlô bôk êdôņ i yôv hathak auk nêbôv valuselen lôk nômkama mavi êņjêk avômalô vi. Wapômbêņ bôk hanaņ yôv nena tem imbuliņ i. ¹⁵ *Ma thêlô bôk etak loņôndê thêthôņ ba

* **1:20-21:** 2Ti 3:16; 1Pi 1:11-12 * **2:1:** Mat 24:11; Jut 4 * **2:4:** Jut 6 * **2:5:** Stt 6:5-8:19; 2Pi 3:6; Hib 11:7; 1Pi 3:20 * **2:6:** Stt 19:24; Jut 7 * **2:7-8:** Stt 19:1-16 * **2:10:** Jut 7-8,16 * **2:11:** Jut 9 * **2:12:** Jut 10 * **2:15:** Nam 22:7; Jut 11; ALK 2:14

even mayaliv ba esopa Beo nakadun Balam, ôpatu ba lahavin kambom anêṅ vuli. ¹⁶ *Ma bok donṅki abôlêk putup ma donṅtom hanaṅ abô hatôm anyô ba hayanda plopet Balam êṅ ek nêṅ anêṅ auk molo atu vê.

¹⁷ *Thêlô ma hatôm ṅaṅma, ma donṅtom hamoma. Wak hêk sawa daim ba thêlô ma hatôm buliv lelaik ba avômalô leṅṅmavi. Ma donṅtom lovak hayuv vôle. Aêṅ ba Wapômbêṅ bôk hapesaṅ loṅ momaṅiniṅ kambom anôṅ ek thêlô. ¹⁸ Thêlô ebam i hathak abô takatu ba anêṅ anôṅ mi. Ma avômalô êvhavin lukmuk takatu ba bôk etak ṅê daluk iniṅ auk ba ik kapôlôṅiṅ liliṅ, ma donṅtom ibi thêlô leṅṅiṅ hathak pik anêṅ thethaṅak lomaloma ba êvôv i hatup. ¹⁹ Thêlô ibutiṅ abô ba enaṅ nena, “Yêlô tem napole môleṅnim yak vê.” Ma donṅtom bumalô bôbô bôk eto abô hathak ṅê takêṅ nena, “Thêlôda iniṅ alaṅ hamô ba alaṅ êṅ ma kambom takatu ba havalonṅ i loṅ ek imbuliṅ i.”

²⁰ *Opalêla takatu ba bôk eyala Anyô Bêṅ Yisu Kilisi alalôaniṅ bulubiṅ ba êsôv hêk lelaik pik êntêk ba i vêm ma idum hathak loṅbô aleba evalonṅ i, êṅ ma tem nêṅmô kambom anôṅ ek bôsêbôk. ²¹ *Avômalô takatu ba êthônṅ loṅôndê thêthônṅ paliṅ tem nêṅmô mavi ek avômalô takatu ba eyala Wapômbêṅ anêṅ abô mathenṅ takatu ba hêv hadêṅ i ma donṅtom êvôliṅ dômiṅ. ²² Abô bute bôk hanaṅ avanônṅ hathak i nena,

“Avuṅ te hamotenṅ ma havôhi hayaṅ anêṅ motenṅ hathak loṅbô.”

Gutpela Sindaun 26:11

Ma buyaṅ hanaṅ nena,

“Bok te hathik i ba mabuṅ mavi ma hathak havôhi hik tumutum hathak loṅbô.”

3

Kapya êntêk anêṅ ôdônṅ

* **2:16:** Nam 22:28-35 * **2:17:** Jut 12-13 * **2:20:** Mat 12:45 * **2:21:** Luk 12:47-48 * **3:2:** Jut 17 * **3:3:** 1Ti 4:1; Jut 18 * **3:4:** Mat 24:48 * **3:5:** Stt 1:6-9 * **3:6:** Stt 7:11; 2Pi 2:5 * **3:8:** Sng 90:4 * **3:9:** Hab 2:3; 1Ti 2:4 * **3:10:** Mat 24:29,35; Luk 12:39; 1Te 5:2

¹ Aiyaṅ thêlô, yenaṅ kapya yaṅ sêbôk lôk yaṅ êntêk ma yahato luvi hathôk ek môle ek yaṅgik môleṅnim auk liṅ esak auk mabuṅ.

² *Yalenṅhavin nena abô mônṅ taksêbôk ba plopet mathenṅ enaṅ lôk abô majaṅ takatu ba Anyô Bêṅ Yisu Kilisi alalôaniṅ bulubiṅ bôk hêv ba yêlô môleṅnim aposel anaṅ hadêṅ môle ma nobalonṅ loṅ.

Anyô Bêṅ anêṅ waklavônṅ

³ *Odaṅô katô. Pik lo leṅ anêṅ daṅ ma ṅê abôma tem nêlêṅ nêyô ek môle ba nesopa ida iniṅ thethaṅak ba nenaṅ abôma lomaloma nena,

⁴ * “Bôk ibutiṅ abô yôv nena Kilisi tem endelêṅ. Ma alalôaniṅ kamik aposel bôk ema yôv. Ma anêṅ anôṅ êsê? Ôṅgô. Mônṅ anôṅ sêbôk ba Wapômbêṅ hapesaṅ pik êntêk aleba lêk ma nôm êṅ miṅ habitak ami.”

⁵ *Thêlô bôk etak abô taksêbôk ba Wapômbêṅ hanaṅ ba leṅ habitak. Ma hawa ṅaṅ ba hapesaṅ pik ma hasuṅ ṅaṅ ba pik moma habitak hêk. ⁶ *Vêm ma hawa ṅaṅ êṅ ba hasuṅ hayô pik vôv ba habuliṅ nômkama sapêṅ. ⁷ Ma abô êṅ ma Wapômbêṅ da hanaṅ ba bôk hatak wak te yôv ek êmbôk pik lo leṅ êntêk. Ma hayabiṅ waklavônṅ nindum abô ek imbuliṅ avômalô takatu ba miṅ esopa yani ami.

⁸ *Aêṅ ba aiyaṅ thêlô, miṅ lemimpaliṅ abô êntêk ba tem yanaṅ ami. Anyô Bêṅ hayê sondabêṅ 1,000 ma hatôm wak te iyom ma wak te iyom ma hatôm sondabêṅ 1,000. ⁹ *Ba intu Anyô Bêṅ hamô maliṅyaô ek alalô nande kapôlôṅiṅ liliṅ ek miṅ nanêṅ yak ami. Lôk miṅ hapôviṅ abô takatu ba habutiṅ ami haleba avômalô esonṅ nena yani hasau la.

¹⁰ *Ma waklavônṅ atu ba Yisu endelêṅ ma tem êtôm anyô vani. Ma diṅdiṅ bêṅ tem indili leṅ ba nômkama takatu ba hamô leṅ tem imbuliṅ ba

atum esaŋ. Ma pik lôk anêŋ nômkama sapêŋ tem ende liliŋ ba êmô oyaŋ.

¹¹⁻¹² Ma nômkama lôkthô tem imbuliŋ aêŋ iyom. Aêŋ ba tem umbitak anyô aisê? Ba intu oyabiŋ Wapômbêŋ anêŋ waklavôŋ endelêm ba ômô matheŋ ma osopa Wapômbêŋ anêŋ abô ek waklavôŋ êŋ êlêm ketheŋ. Wak êŋ ma tem atum esaŋ leŋ ba nôm takêŋ tem vovaŋ indinŋ i ba nipulusik. ¹³ *Ma donptom Wapômbêŋ bôk habutiŋ abô yôv ba intu alalô nayabiŋ leŋ lo pik lukmuk atu ba tem imbitak êtôm nê thêthôŋ iniŋ loŋ.

Abô anêŋ daŋ

¹⁴ Aiyaŋ thêlô, môlô lêk oyabiŋ nôm takêŋ ba intu nôpôviŋ am ek Wapômbêŋ ênjê nena môlô nê mabuŋ lôk lelaik mi ek nômô labali imbiŋ yani. ¹⁵ *Lemimbi abô êntêk. Anyô Bêŋ hamô malinyaô ek avômalô nedaŋô anêŋ abô ek nêmi i bulubiŋ. Wapômbêŋ bôk hêv auk êŋ hadêŋ alalôaniŋ aiyaŋ anôŋ Pol ba intu hatô abô hadêŋ alalô. ¹⁶ Yani hatô hathak nôm takêŋ lôkthô halôk anêŋ kapya. Vi ma auk lôkmanŋiŋ ba malaiŋ ek avômalô neyala. Ma avômalô doho iniŋ auk ma pulusikna lôk mayaliv ba iluviŋ Pol anêŋ abô hatôm bôk iluviŋ Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba eto ba intu tem neja malaiŋ.

¹⁷ *Aiyaŋ thêlô, môlôda bôk oyala auk takêntêk. Aêŋ ba noyabiŋ am ek nê kambom takatu ba iniŋ auk ma lokbaŋ ek miŋ nêbôv môlô vê ênjêk pik thekthek êntêk ba lêk umiŋ ami. ¹⁸ Ma nundumbak esak wapôm lôk auk mavi hathak Anyô Bêŋ Yisu Kiliŋ alalôaniŋ bulubiŋ. Nanêmi yani liŋ êndêŋ êntêk ma wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

* **3:13:** Ais 65:17; 66:22; ALK 21:1,27 * **3:15:** Lom 2:4 * **3:17:** Mak 13:33; 1Ko 10:12

Jon anêḡ kapya môḡ Abô môḡ

Sebedi namalô aposel Jon hato kapya êntêk hadêḡ avômalô êvhaviḡ. Kêdônwaga abôyaḡ bôk êlêm ba enaḡ nena dahôlônḡ ma nôḡ mavi ma kupik ma kambom ba thai ma nôḡ lokwanju. Ba enaḡ nena Kilisi anêḡ dahô iyom intu halêm anêḡ leḡ ma anêḡ kupik ma miḡ Kilisi ami. Ma enaḡ nena kupik hatôm idum kambom ma dahô ma mabuḡ mavi denaḡ. Jon halaḡ abôyaḡ êḡ ba intu hato kapya êntêk ek thêlô neyabinḡ i esak abôyaḡ takêḡ.

Hato kapya êntêk hadêḡ 85 lo 95 AD malêvônḡ doho la.

Abô lôkmala halêm yaiḡ

¹ *Yêlô ato hathak Abô atu ba hêv lôkmala ba hêk hadêḡ sêbôk atu ba môḡ anônḡ. Yêlô bôk alaḡ lôk ayê hathak maleḡiḡ lôk atitiḡ ba baheḡiḡ hasôm haviḡ. ² *Lôkmala êḡ bôk habitak yaiḡ ba yêlô ayê ba ik loḡ ba intu anaḡ abô hathak lôkmala atu ba nêḡmô wak nômbêḡ intu sapêḡ bêḡ hadêḡ môlô. Bôk hamô haviḡ Lambô vêm ma hik i thô hadêḡ yêlô. ³ Nômkaḡ takatu ba yêlô bôk ayê lôk alaḡ yôv ma lêk anaḡ bêḡ hadêḡ môlô ek nôḡmô esak donḡtom imbiḡ yêlô. Avanônḡ biḡ nena alalô lêk amô hathak donḡtom haviḡ Lambô lo Namalô Yisu Kilisi. ⁴ *Yêlô ato abô takêntêk ek alalô lôkthô leḡiḡmavi bêḡ anônḡ êḡmô kapôlônḡiḡ siḡ.

Alalô nambêḡ Wapômbêḡ anêḡ deda kapô

⁵ *Abô takatu ba bôk alaḡ anêḡ yaiḡ, êntêk yêlô anaḡ bêḡ hadêḡ môlô nena Wapômbêḡ ma deda ba momaḡiniḡ la miḡ hamô haviḡ yaiḡ ami. Mi. ⁶ *Alalô anaḡ nena

amô hathak donḡtom haviḡ yaiḡ ma donḡtom avenḡ momaḡiniḡ denaḡ, êḡ ma anaḡ abôyaḡ ba miḡ asopa abô avanônḡ ami. ⁷ Ma donḡtom alalô avenḡ deda kapô hatôm yaiḡ hamô deda kapô, êḡ ma alalô amô hathak donḡtom haviḡ i. Ma Namalô Yisu anêḡ thalaleḡ hathak havôkwiḡ alalôaniḡ kambom lôkthô vê.

⁸ *Alalô anaḡ nena kambom miḡ hamô alalô kapôlônḡiḡ ami, êḡ ma asau alalôda ba abô avanônḡ miḡ hamiḡ alalô kapôlônḡiḡ ami. ⁹ Alalô anaḡ alalôaniḡ kambom bêḡ ma yaiḡ ma anyô thêthônḡ ba abô takatu ba hanaḡ ma tem indum ba injik anônḡ ba intu tem nêḡmô kambom takêḡ vê ma êḡmbôkwiḡ alalôaniḡ lelaik lôkthô. ¹⁰ Aêḡ ba alalô anaḡ nena miḡ bôk adum kambom te ami, êḡ ma adum yaiḡ hatôm anyô abôyaḡ ba anêḡ abô miḡ hamiḡ alalô kapôlônḡiḡ ami.

2

Yisu, anyô hêv alalô thêvô

¹ *Yenaḡ avômena, yahato abô takêntêk hadêḡ môlô ek miḡ nundum kambom ami. Ma anyôla hadum kambom, êḡ ma alalôaniḡ anyô hêv alalô thêvô hamô ba hathak hanaḡ abô haviḡ Lambô ek hêv alalô bulubiḡ. Yaiḡ ma Yisu Kilisi ôpatu ba thêthônḡ anônḡ. ² *Yaiḡ hêv i hatôm da ek alalôaniḡ kambom anêḡ malaiḡ miḡ êpôm alalô ami. Ma yaiḡ miḡ hadum ku êḡ ek nêḡmô alalô iyom sa ami. Mi, hadum ek nêḡmô avômalô pik sapêḡ sa.

³ Alalô asopa anêḡ abô balabuḡ, êḡ ma hik thô nena ayala yaiḡ. ⁴ Anyôla hanaḡ nena, “Yahayala Wapômbêḡ” ma donḡtom miḡ hasopa anêḡ abô balabuḡ ami, êḡ ma anyô abôyaḡ ba abô avanônḡ miḡ hamiḡ ôpêḡ kapô ami. ⁵ *Ma donḡtom anyôla hasopa Wapômbêḡ anêḡ abô, êḡ ma avanônḡ biḡ nena Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ hik anônḡ hamiḡ yaiḡ kapô. Aêḡ

* 1:1: Jon 1:1   * 1:2: Jon 1:14   * 1:4: Jon 16:24   * 1:5: 1Ti 6:16; Jem 1:17   * 1:6: 1Jon 2:4
* 1:8: Sng 32:5; Snd 28:13   * 2:1: Hib 7:25-26   * 2:2: Jon 1:29; Kol 1:20; 1Jon 4:10   * 2:5: Jon 14:21,23

ba intu ayala nena alalô amô haviņ
yani. ⁶ Anyôla hanaņ nena, “Yahamô
haviņ Wapômbêņ”, êņ ma esopa Yisu
vanġwam.

Balabuņ leņimbiņ iviyaņ

⁷ *Aiyaņ thêlô, balabuņ atu ba ya-
hato hadêņ môlô ma miņ balabuņ
lukmuk ami. Mi, balabuņ bô ba bôk
hamô haviņ môlô môņ anôņ. Bal-
abuņ bô êņ ma abô atu ba bôk olaņô
yôv. ⁸ *Ma doņtom balabuņ bô êņ
ma hatôm balabuņ lukmuk haviņ ek
malê nena hik anôņ hamiņ yani lôk
môlô ba momaņiniņ lêk hale ba hi ma
deda anôņ lêk habi hayô yôv.

⁹ *Opalê atu ba hanaņ nena hamô
deda kapô ma doņtom hapôlik ek
iviyaņ, êņ ma hamô momaņiniņ
denaņ. ¹⁰ *Ma opalê atu ba laha-
viņ iviyaņ hamô deda kapô ba nômlate
miņ hamô yani kapô ek indum
yani nêk yak ami. ¹¹ *Ma doņtom
opalê atu ba hapôlik ek iviyaņ ma
yani hamô momaņiniņ kapô ba
momaņiniņ habuliņ yani madaluk ba
intu hasimô haveņ ba miņ hayala loņ
atu ba hi ami.

¹² Avômena, hathak yani anêņ athêņ
bôk hêv mólônim kambom vê
yôv ba intu yahato hadêņ mólô.

¹³ Kamik thêlô, bôk oyala ôpatu ba
hamô hadêņ môņ anôņ yôv ba
intu yahato hadêņ mólô.

Anyô muk, mólô bôk lovak ba
ômô Sadaņ atu lu yôv ba intu
yahato hadêņ mólô.

Avômena, bôk oyala Lemambô yôv ba
intu yahato hadêņ mólô.

¹⁴ Kamik thêlô, bôk oyala ôpatu ba
hamô hadêņ môņ anôņ yôv ba
intu yahato hadêņ mólô.

Anyô muk, mólô othak umiņ
lôklokwaņ lôk ovaloņ Wapômbêņ
anêņ abô loņ ba intu lovak ba
ômô Sadaņ atu lu yôv. Aêņ ba
intu yahato hadêņ mólô.

Miņ lemimbiņ nômkama pik ami

¹⁵ *Miņ lemimbiņ kobom pik lôk
anêņ nômkama ami. Ôpatu ba la-
haviņ kobom pik ma miņ laha-
viņ Lambô ami. ¹⁶ *Pik anêņ nômkama
sapêņ lôk anêņ alak lôk malenġkilik
lôk habôï hathak anêņ nômkama miņ
halêm anêņ Lambô ami. Mi, pik anêņ.
¹⁷ *Pik lôk anêņ alak lêk hadum ek
nêk yak, ma doņtom ôpatu ba ha-
sopa Wapômbêņ anêņ laha-
viņ tem êmô wak nômbêņ intu sapêņ.

Anyô hapôlik ek Kilisi

¹⁸ *Yenaņ avômena, waklavôņ pik lo
leņ anêņ daņ lêk habobo. Ma mólô
bôk olaņô nena anyô hapôlik ek Kilisi
atu tem êlêm. Ma lêk bêņ anôņ êlêm
yôv. Ba intu ayala nena waklavôņ pik
lo leņ anêņ daņ lêk habobo. ¹⁹ *Bôk
thêlô êmô haviņ alalô ma doņtom lêk
etak ba i. Thêlô miņ alalôaniņ te ami.
Thêlô ma alalôaniņ ma tem miņ netak
alalô ami. Ma doņtom etak alalô ma
hik thô nena thêlô ma miņ alalôaniņ
te ami.

²⁰ *Ma doņtom Anyô Mathen Yisu
bôk hêv Lovak Mathen hadêņ mólô
yôv ba intu mólô lôkthô oyala abô
avanôņ. ²¹ Miņ yahakô nena mólô
ôthôņ abô avanôņ paliņ ba yahato
abô takêntêk hadêņ mólô ami. Mi,
mólô bôk oyala yôv ma abôyaņ miņ
hamô abô avanôņ kapô ami. Ba
intu yahato hadêņ mólô. ²² *Opalê
intu anyô abôyaņ? Ôpatu ba hanaņ
nena Yisu ma miņ Mesaya ami.
Yani êņ intu anyô hapôlik ek Kilisi
ma havôliņ dôk hadêņ Lambô lo
Nakaduņ. ²³ *Ôpatu ba havôliņ dôk
hadêņ Nakaduņ miņ hamô haviņ
Lambô ami. Ma doņtom ôpatu ba
hanaņ anêņ hêvhaviņ Nakaduņ bêņ,
êņ ma hamô haviņ Lambô aêņ iyom.

²⁴ Noyabiņ am ek abô takatu
ba bôk olaņô hadêņ môņ anôņ ma
nobaloņ loņ lôklokwaņ. Abô êņ hamô

* **2:7:** Jon 13:34; 2Jon 5-6 * **2:8:** Jon 1:9; Lom 13:12 * **2:9:** 1Jon 4:20 * **2:10:** Lom 14:13

* **2:11:** Jon 12:35 * **2:15:** Lom 8:7 * **2:16:** Lom 13:14 * **2:17:** Mat 7:21 * **2:18:** Mat
24:5,24; 2Jon 7 * **2:19:** Ap 20:30 * **2:20:** 1Ko 2:15; 2Ko 1:21; 2Jon 2 * **2:22:** 1Jon 4:3; 2Jon 7

* **2:23:** Jon 5:23; 1Jon 4:15; 5:1

haviņ mōlō, ēņ ma tem nōmō imbiņ Nakaduņ lo Lambō aēņ iyom. ²⁵ Ma yani bōk havak abō yōv haviņ alalō nena tem nēm lōkmala atu ba nēmō wak nōmbēņ intu sapēņ êndēņ alalō.

²⁶ Yahato abō takēntēk hadēņ mōlō hathak nē takatu ba idum ek nesau mōlō. ²⁷ *Kilisi bōk hēv Lovak Mathēņ hadēņ mōlō ba hamō haviņ mōlō denaņ. Ma Lovak Mathēņ ēņ hathak hadōņ mōlō hathak nōmkama lōkthō ma anēņ abō ma avanōņ iyom ma abōyaņ mi. Aēņ ba miņ notak anyōla ek êndōņ mōlō esak loņbō ami. Mi, nosopa auk takatu ba Lovak Mathēņ hadōņ mōlō nena nōmō Yisu kapō.

²⁸ Yenaņ avōmena, nōmō imbiņ yani thêthō ek waklavōņ yani hale halēm ma tem numiņ lōklokwaņ ma mama mi ênjēk yani ma. ²⁹ *Mōlō bōk oyala yōv nena yani ma anyō thêthōņ lōk oyala haviņ nena opalēla takatu ba êmō thêthōņ ma bōk ībitak Wapōmbēņ nali yōv.

3

Alalō ma Wapōmbēņ nali

¹ *Kamik Bēņ lahaviņ alalō bomaņ anōņ ba intu halam alalō nena anēņ nali. Avanōņ biņ nena alalō ma anēņ nali. Ma avōmalō pik miņ bōk eyala yani ami ba intu miņ eyala alalō ami. ² *Aiyaņ thêlō, alalō ma lēk Wapōmbēņ anēņ nali. Ma embeņ yam ka tem alalō nambitak aisē? Injo, Wapōmbēņ miņ hik thō ami denaņ ba intu athōņ paliņ. Ma doņtom waklavōņ yani endelēm ma tem alalō nagē anēņ lōkmaņgiņ thō êtōm atu ba yani hamō. Ba intu naya-ala nena alalō tem nambitak êtōm yanida. ³ Avōmalō sapēņ atu ba êv maleņiņ ek yani ethak epesaņ kapōlōņiņ ek nimbatak mabuņ mavi êtōm yani atu ba mabuņ mavi.

⁴ Nē takatu ba idum kambom thêthō ma êvōliņ dōmiņ ek abō balabuņ. Avanōņ, kambom anēņ

ôdōņ nena êvōliņ dōmiņ hathak abō balabuņ. ⁵ *Mōlō oyala nena Kilisi halēm pik ek nēm alalōaniņ kambom vē, ma yanida ma kambom mi. ⁶ Ôpatu ba hamō haviņ yani miņ hadum kambom thêthō ami. Ma ôpatu ba hadum kambom thêthō miņ bōk hayē lo hayala yani ami.

⁷ Yenaņ avōmena, noyabiņ am ek anyōla miņ esau mōlō ami. Ôpatu ba hadum kobom thêthōņ, yani ma thêthōņ hatōm Kilisi atu ba thêthōņ.

⁸ *Sadaņ bōk hadum kambom hadēņ mōņ anōņ ba halēm. Ba intu ôpatu ba hadum kambom thêthō, ēņ ma Sadaņ anēņ. Ba intu Wapōmbēņ Nakaduņ halēm pik ek imbuliņ Sadaņ anēņ ku.

⁹ *Ôpatu ba bōk habitak Wapōmbēņ nakaduņ yōv miņ hadum kambom thêthō ami ek malē nena Wapōmbēņ anēņ yaņvêk hamiņ yani kapō. Yani bōk habitak Wapōmbēņ nakaduņ yōv ba intu miņ hatōm indum kambom thêthō ami. ¹⁰ Ba intu yêlō ayala nena Wapōmbēņ anēņ nali ma opalēla ma Sadaņ anēņ ma opalēla. Nē takatu ba miņ idum kobom thêthōņ ami lōk miņ leņiņhaviņ iviyaņ ami, thêlō ma miņ Wapōmbēņ anēņ nali ami.

Lemimbiņ mōlōviyaņ

¹¹ *Abō atu ba bōk mōlō olaņō mōņ anōņ yōv nena mōlō lemimimbiņ mōlōviyaņ. ¹² *Ma miņ nosopa Kain ami. Yani ma ņgōk kambom atu anēņ ba hik yaņ molok vōnō. Ma hik eka? Ek malē nena hathak hadum kambom ma yaņ molok hathak hadum mavi. ¹³ *Aēņ ba aiyaņ thêlō, avōmalō pik êpōlik ek mōlō ma miņ nosōņ ami. ¹⁴ *Alalō leņiņhaviņ iviyaņ, ēņ ma hik thō nena bōk atak ņama ma lēk awa lōkmala yōv. Ma doņtom ôpatu ba miņ lahaviņ iviyaņ ami ma ņama havalōņ yani loņ denaņ. ¹⁵ *Nē takatu ba êpōlik hathak iviyaņ ma hatōm nē ik anyō vōnō. Ma mōlō oyala nena nē

* 2:27: Jon 16:13 * 2:29: 1Jon 3:10 * 3:1: Jon 1:12-13; 16:3 * 3:2: 2Ko 3:18 * 3:5: Jon 1:29; 1Pi 2:22-24; 1Jon 2:2 * 3:8: Jon 8:44 * 3:9: 1Jon 5:18 * 3:11: Jon 13:34 * 3:12: Stt 4:8 * 3:13: Jon 5:18-19 * 3:14: Jon 5:24 * 3:15: ALK 21:8

ik anyô vônô tem miñ nêmo lôkmala êtôm wak nômbênj intu sapênj ami.

16 *Yisu hêv anênj lôkmala ek alalô ba intu ayala lenjnhavinj anênj ôdônj. Ma natak alalôaniñ lôkmala aênj iyom ek nanêm alalôaniñ iviyañ sa. 17 *Ma opalêla takatu ba iniñ nômkama hamô ba êyê iviyañ nômkama mi ba êv i sêkêya ma miñ lenjhiki hathak i ami, êñ ma Wapômbênj anênj lahavinj miñ hamô havinj i ami. 18 *Yenañ avômena, miñ lemimbinj avômalô esak abô lôk venjôlêk iyom ami. Mi, nunjgwik thô esak kobom avanônj nena nônêm i sa.

19-20 Kobom êñ hik thô nena abô avanônj hamô havinj alalô. Ma donjom kapôlônjinj malainj hathak alalôaniñ kambom, êñ ma lenjimbi nena Wapômbênj hayala nômkama sapênj ba anênj lahiki hamônj ek alalô kapôlônjinj. Ba intu umiñ thohavloma ma kapôlômim ênjêk yaô. 21 *Aênj ba aiyañ thêlô, alalô kapôlônjinj miñ hanañ alalô bênj ami, êñ ma hatôm aminj lôklokwanj ma kô mi hêk Wapômbênj ma. 22 Ma malêla takatu ba alalô atênj yani ek nêm, ma tem nêm iyom ek malê nena alalô asopa anênj abô balabuñ lôk adum nômk takatu ba hadum yani lamavi. 23 *Ma anênj abô balabuñ hanañ nena nônêmbinjinj anênj Nakaduñ Yisu Kilisi anênj athênj lôk lemimimbinj môlôviyañ êtôm atu ba hanañ. 24 *Ôpatu ba hasopa Wapômbênj anênj abô balabuñ ma hamô havinj yani ma yani hamô havinj ôpênj. Ma Lovak Mathenj atu ba Wapômbênj hêv hadênj alalô intu hik thô nena Wapômbênj hamô havinj alalô.

4

Noyawê ba ôngô nena halêm anênj êsê

1 *Aiyañ thêlô, nê plopet abôyañ bênj anônj bôk i pik mayaliv. Ba intu miñ nônêmbinjinj nê takatu ba enañ

nena Lovak Mathenj hêv abô hadênj i ami. Mi, noyawê katô ba ôngô nena iniñ abô halêm anênj Wapômbênj anênj Lovak Mathenj mena mi e? 2 *Ma tem noyala abô takatu ba halêm anênj Wapômbênj anênj Lovak Mathenj ma aêntêk. Ôpatu ba hanañ anênj hêvhavinj bênj nena, “Yisu Kilisi bôk habitak anyô anônj” ma Lovak Mathenj hêv abô êñ hadênj ôpênj. 3 *Ma donjom ôpatu ba miñ hanañ anênj hêvhavinj Yisu bênj aênj ami, ôpênj anênj abô miñ halêm anênj Wapômbênj ami. Mi, halêm anênj ôpatu ba hapôlik hathak Kilisi atu. Môlô bôk olañô nena anyô hapôlik ek Kilisi êñ tem êlêm ma lêk anênj auk hamô pik yôv.

4 *Ma donjom yenañ avômena, môlô ma Wapômbênj anênj ba ôpatu ba hamô havinj môlô ma bênj ek ôpatu ba hamô pik. Ba intu môlô bôk ômô nê takênj lu yôv. 5 *Thêlô ma pik anênj ba intu enañ pik anênj abô ba avômalô pik elañô. 6 Ma donjom alalô ma Wapômbênj anênj ba avômalô takatu ba eyala Wapômbênj elañô alalôaniñ abô. Ma donjom avômalô takatu ba miñ Wapômbênj anênj ami miñ elañô alalôaniñ abô ami. Ma aênj iyom, alalô tem nayala Lovak Mathenj anênj abô avanônj lôk auk pik anênj abôyañ.

Wapômbênj ma lenjhavinj anênj ôdônj

7 Aiyañ thêlô, lenjhavinj halêm anênj Wapômbênj ba intu môlô lemimimbinj am. Avômalô takatu ba lenjnhavinj hamô havinj i, thêlô ma Wapômbênj anênj nali ba eyala yani. 8 Wapômbênj ma lenjnhavinj anênj ôdônj ba intu opalêla takatu ba lenjnhavinj mi hêk i ma miñ eyala Wapômbênj ami. 9 *Wapômbênj anênj Nakaduñ donjom iyom ba hêv halêm pik ek alalô namô lôkmala esak yani. Kobom êñ hik thô nena yani lahavinj alalô bênj anônj. 10 *Miñ osoñ nena lenjnhavinj anônj ma alalôaniñ lenjnhavinj Wapômbênj.

* 3:16: Jon 13:1; Gal 1:4 * 3:17: Lo 15:7 * 3:18: Jem 2:15-16 * 3:21: Hib 4:16 * 3:23: Jon 6:29; 13:34 * 3:24: 1Jon 4:13 * 4:1: Mat 7:15; 1Te 5:21; 1Jon 2:18; 2Jon 7 * 4:2: 1Ko 12:3 * 4:3: 1Jon 2:18 * 4:4: Mat 12:29; 1Jon 5:4-5 * 4:5: Jon 8:47; 15:19 * 4:9: Jon 3:16 * 4:10: Lom 5:8-10; 1Jon 2:2

Mi, leñihavin anôñ ma aêntêk. Wapômbêñ lahavin alalô ba hêv Nakaduñ ba hama ek alalôaniñ kambom anêñ malain miñ êpôm alalô ami.

¹¹ Aêñ ba aiyañ thêlô, Wapômbêñ bôk lahavin alalô bêñ anôñ ba intu mavi ek môlô lemimimbiñ môlôviyañ aêñ iyom. ¹² *Anyô te miñ bôk hayê Wapômbêñ ami. Ma doñtom alalô leñihavin i ma Wapômbêñ hamô haviñ alalô ma anêñ lahavin êñ hik anôñ hamiñ alalô.

¹³ *Wapômbêñ bôk hêv anêñ Lovak Matheñ yôv hadêñ alalô ba intu nayala nena lêk amô haviñ yani ma yani hamô haviñ alalô. ¹⁴ Ma yêlô bôk ayê hathak maleñiñ ba lêk anañ bêñ nena Lambô bôk hêv Nakaduñ halêm ek nêv avômalô pik bulubiñ. ¹⁵ Opalêla takatu ba enañ iniñ êvhavin bêñ nena, “Yisu ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ”, êñ ma Wapômbêñ hamô haviñ thêlô ma thêlô êmô haviñ Wapômbêñ. ¹⁶ Ba intu alalô ayala lôk aêvhavin nena Wapômbêñ lahavin alalô.

Wapômbêñ ma leñihavin anêñ ôdôñ ba intu opalêla takatu ba leñihavin hamô haviñ i ma êmô haviñ Wapômbêñ ma Wapômbêñ hamô haviñ i. ¹⁷ Alalô amô aêñ, êñ ma leñihavin hik anôñ hamiñ alalô ba intu tem alalô namiñ lôklokwañ ma kô mi êndêñ waklavôñ Wapômbêñ indum abô. Pik êntêk ma asopa loñôndê thêthôñ hatôm yani bôk hasopa yôv ba intu tem miñ nakô ami. ¹⁸ Wapômbêñ lahavin alalô ba intu miñ nakô ami. Anêñ lahavin ma mabuñ anôñ ba intu hêv kô vê. Ma opalê atu hakô ek waklavôñ nindum abô hik thô nena leñihavin miñ hik anôñ hamiñ yani ami.

¹⁹ Wapômbêñ lahavin alalô hamôñ ba intu leñihavin hamô haviñ alalô. ²⁰ Anyôla atu ba miñ lahavin iviyañ atu ba hayê i ami, êñ ma miñ hatôm laimbiñ Wapômbêñ atu ba miñ

hayê ami. Ba intu anyôla hanañ nena, “Yalenhavin Wapômbêñ” ma doñtom hapôlik ek iviyañ, ôpêñ ma anyô abôyañ. ²¹ *Wapômbêñ bôk hêv abô balabuñ yôv hadêñ alalô nena, “Opalêla takatu ba leñihavin Wapômbêñ ma leñihavin iviyañ imbiñ.”

5

Êvhavin Wapômbêñ Nakaduñ

¹ *Avômalô takatu ba êvhavin nena Yisu ma Mesaya bôk ibitak Wapômbêñ nali yôv. Ma avômalô takatu ba leñihavin Lambô ma ethak leñihavin anêñ nali aêñ iyom. ² Alalô leñihavin Wapômbêñ lôk asopa anêñ balabuñ, êñ ma hik thô nena alalô leñihavin Wapômbêñ nali haviñ. ³ *Alalô leñihavin Wapômbêñ, êñ ma athak asopa anêñ abô balabuñ. Ma anêñ balabuñ miñ malain ek nasopa ami ⁴ ek malê nena Wapômbêñ anêñ nali sapêñ ik vovak ba êmô pik anêñ lôklokwañ lu hathak êvhavin. ⁵ Ma avômalô takatu ba ik vovak haviñ pik anêñ lôklokwañ ba êmô lu ma opalêla? Thêlô ma avômalô takatu ba êvhavin nena Yisu ma Wapômbêñ Nakaduñ.

Lavôñiñ atu ba hik Yisu thô

⁶ *Ma Yisu Kilisi halêm pik ba anêñ hathik ñañ lo anêñ thalaleñ hançasô hik yani thô. Miñ ñañ iyom ami. Mi, ñañ lo thalaleñ. Ma Lovak Matheñ atu ba hanañ abô avanôñ iyom hik yani thô haviñ. ⁷ Aêñ ba intu nôv lokwanlô hik yani thô aêntêk, ⁸ *Lovak Matheñ lo ñañ ma thalaleñ. Ma thêlô lô êñ êlôk hathak auk doñtom iyom.* ⁹ *Alalô athak êvhavin ñê pik takatu ba ik nômla thô iniñ abô. Ma Wapômbêñ anêñ abô ma hamô vulin ek malê nena halêm anêñ Wapômbêñ da. Ma yani hik Nakaduñ thô hathak nôv lô êntêk. ¹⁰ *Opalêla takatu ba êvhavin Wapômbêñ Nakaduñ eyala

* **4:12:** Jon 1:18 * **4:13:** 2Ko 1:22; 1Jon 3:24 * **4:21:** Mak 12:29-31 * **5:1:** 1Jon 4:15 * **5:3:** Jon 14:15,23-24 * **5:6:** Jon 1:29-34 * **5:8:** Jon 15:26 * **5:8:** Mose anêñ balabuñ hanañ nena anyô ju mena lô la enañ abô te ma avanôñ (Lo 19:15). * **5:9:** Jon 5:32-37 * **5:10:** Jon 5:36-40

hêk kapôlônij nena abô takêj ma avanônj. Ma donjom avômalô takatu ba miñ êvhavij Wapômbêj ami ma idum ba yani habitak hatôm anyô abôyanj ek malê nena miñ êvhavij abô takatu ba hanañ hathak Nakaduñ ami.

¹¹ Ma abô takatu ba Wapômbêj hêv hadêj alalô ma aêntêk. Hêv alalô lôkmala namô wak nômbêj intu sapêj. Ma lôkmala êj anêj ôdônj ma Nakaduñ. ¹² *Ôpatu ba hamô havij Nakaduñ ma hawa lôkmala êj. Ma donjom opalêla takatu ba miñ êmô havij Wapômbêj Nakaduñ ami ma miñ ewa lôkmala êj ami.

Lêk awa lôkmala yôv

¹³ *Yahato abô takêntêk hadêj môlô takatu ba ôêvhavij Wapômbêj Nakaduñ anêj athêj ek noyala nena lêk owa lôkmala atu ba nômô wak nômbêj intu sapêj yôv. ¹⁴ *Ma alalô atej yani hathak nômlate hatôm yani anêj lahavij, êj ma tem endañô. Ba intu miñ nakô nena tem miñ endañô alalôanij abô ami. Mi, tem endañô. ¹⁵ Alalô ayala nena yani hathak halañô alalôanij apetenak. Ba malêla takatu ba anañ hik yani lij ma nayala katô nena yani tem nêv.

¹⁶⁻¹⁷ Ma kobom lokbañ sapêj ma kambom iyom. Kambom vi tem miñ endom anyô ni loñ atum ami. Ba hâyê môlôviyanj idum kambom êj, ma notej mek ma Wapômbêj tem nêv thêlô lôkmala. Ma donjom kambom vi halom anyô hi loñ atum ba miñ yahanaj ek notej mek esak thêlô êj ami.*

Abô anêj danj

¹⁸ *Alalô ayala nena avômalô takatu ba bôk ibitak Wapômbêj nali miñ idum kambom thêthô ami. Mi, Wapômbêj Nakaduñ hayabij thêlô ba ngôk kambom atu miñ hatôm êsôm thêlô ami. ¹⁹ Alalô ayala nena alalô ma Wapômbêj anêj, ma donjom pik sapêj ma êmô ngôk kambom atu anêj

lôklinyak kapô. ²⁰ Alalô ayala nena Wapômbêj Nakaduñ bôk halêv yôv ba hêv aukhadêj alalô ek alalô hatôm nayala Wapômbêj ôpatu ba avanônj. Ma alalô amô havij yani atu ba avanônj lôk Nakaduñ Yisu Kilisi. Yani ma Wapômbêj anônj bij lôk lôkmala atu ba nêvô wak nômbêj intu sapêj.

²¹ Yenanj avômena, nômô daim ek malêla takatu ba hawa Wapômbêj anêj loñ.

* **5:12:** Jon 3:36 * **5:13:** Jon 20:31 * **5:14:** Jon 14:13-14; 1Jon 3:21-22 * **5:16-17:** Nôngô Mak 3:29 ma Matyu 12:31 lôk Hiblu 6:4-6 lo 10:29-31. * **5:18:** 1Jon 3:9

Jon anêḡ kapya yaḡ Abô môḡ

Aposel Jon hato kapya êntêk. Nê lôkawk enaḡ nena hato hadêḡ avômalô êvhaviḡ anêḡ malak te. Waklavônêḡ ma kêdônḡwaga ewa Yisu anêḡ Abô Mavi ba i luvuluvu ma avômalô êvhaviḡ eyabiḡ thêlô. Ma doḡtom kêdônḡwaga abôyaḡ evenḡ haviḡ ba intu Jon hato ek thêlô neyabiḡ ḡê takatu ba esopa Yisu anêḡ abô avanônḡ iyom.

Hato kapya êntêk hadêḡ 85 lo 95 AD malêvônḡ doho la.

Jon hêv lamavi

¹ Ya Biḡsu Jon ba yahato abô êntêk hadêḡ o avi atu ba Wapômbêḡ bôk halam yôv lôk nalumi.* Yalenḡhaviḡ môlô hathak abô avanônḡ ba miḡ ya iyom ami. Mi, avômalô takatu ba eyala abô avanônḡ êḡ haviḡ. ² Abô avanônḡ êḡ hamô alalô kapôlôḡiḡ ba tem êmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ ba intu yêlô leḡiḡhaviḡ môlô.

³ Kamik Wapômbêḡ lo Namalô Yisu Kilisi iniḡ wapôm lôk leḡiḡhiki ma labali êmô imbiḡ alalô takatu ba amô abô avanônḡ lôk leḡiḡhaviḡ kapô.

Nobalonḡ abô avanônḡ lonḡ

⁴ *Yahapôm nalumi doho atu ba esopa abô avanônḡ hatôm atu ba Wakamik bôk havak haviḡ alalô ba intu yalenḡmavi anônḡ. ⁵ *Livônḡ, lêk yahathô o lokwaḡ nena alalô leḡiḡimbiḡ i. Balabuḡ êntêk ba yahato ma miḡ lukmuk ami. Mi, môḡ anônḡ ma bôk alalô awa yôv. ⁶ Ma leḡiḡhaviḡ anêḡ ôdônḡ ma aêntêk nena alalô nasopa Wapômbêḡ anêḡ abô balabuḡ. Ma abô balabuḡ êḡ ma môlô bôk olaḡô hadêḡ môḡ anônḡ nena nombenḡ imbiḡ leḡiḡhaviḡ.

* **1:1:** Nê lôkawk doho enaḡ nena, “Avi lôk nali êḡ ma abô lôk kup ma anêḡ ôdônḡ nena avômalô êvhaviḡ anêḡ unyak mathenḡ te. Ma yaḡ lôk nali (2 Jon 13) ma hatôm unyak mathenḡ yaḡ.” * **1:4:** 3Jon 3

* **1:5:** 1Jon 2:7 * **1:7:** 1Jon 4:1-3 * **1:13:** Hatôm unyak mathenḡ yaḡ anêḡ avômalô êvhaviḡ. Nôḡô 2 Jon 1.

⁷* Kêdônḡwaga abôyaḡ bêḡ anônḡ bôk i pik mayaliv ek nesau avômalô. Thêlô miḡ êvhaviḡ nena Yisu bôk habitak anyô ba halêm pik ami. Anyô anêḡ aêḡ ma anyô abôyaḡ lôk anyô hapôlik ek Kilisi. ⁸ Noyabiḡ am ek miḡ nônêm yak esak vuli takatu ba alalô adum ku hathak ek naja ami. Êḡ ma tem noja unim vuli mavi lôkthô. ⁹ Ôpatu ba hawa auk yaḡda ba miḡ havalonḡ Kilisi anêḡ abô lonḡ ami ma miḡ hamô haviḡ Lambô ami. Ma doḡtom ôpatu ba havalonḡ Kilisi anêḡ abô lonḡ hamô haviḡ Lambô lo Namalô. ¹⁰ Anyôla hayô ek môlô ba miḡ hawa abô êḡ ami, êḡ ma miḡ nônêm lemimmavi lôk noja yani thô ba unu unim unyak ami. ¹¹ Hôêv lemmavi hadêḡ yani, êḡ ma hudum ku kambom êḡ haviḡ yani.

¹² Abô bêḡ anônḡ hêk ek yanaḡ êndêḡ môlô, ma doḡtom yahadô ek yato êndôk kapya. Yalenḡhabi yasôk ek alalô nanaḡ abô imbiḡ i ek alalô leḡiḡmavi bêḡ anônḡ.

¹³ Mamuyaḡ atu ba Wapômbêḡ bôk halam yôv anêḡ nali* êv leḡiḡmavi hadêḡ môlô.

Jon anêḡ kapya te lô Abô môḡ

Aposel Jon hato kapya êntêk hadêḡ Gaius. Diotlepes ma avômalô êvhaviḡ anêḡ malak te iniḡ avaka. Ma yani hadô ek enja kêdôḡwaga takatu ba Jon hêv i ba i loḡ êḡ thô. Ma doḡtom Gaius hawa i thô ba intu Jon hato hadêḡ yani ek indum yani lamavi.

Hato kapya êntêk hadêḡ 85 lo 95 AD malêvôḡ doho la.

Jon hêv lamavi hadêḡ Gaius

¹ *Ya Biḡsu Jon ba yahato kapya êntêk hadêḡ o yenaḡ aiyaḡ Gaius. Yalenḡhaviḡ o hathak abô avanôḡ.

² Aiyaḡ, yahatenḡ mek ek lem vimkupik, lôk anêḡ ku lôkthô imbitak mavi êtôm anêḡ hêv haviḡ hamô mavi. ³ *Aiyaḡ doho êvô êlêm ba enaḡ nena hosopa abô avanôḡ dedauḡ mavi hathak nômkama sapêḡ atu ba hudum ba intu yalenḡmavi anôḡ. ⁴ Yahalaḡô nena yenaḡ avômena esopa abô avanôḡ atu, êḡ ma hadum yalenḡmavi anêḡ dôêḡ.

Gaius hadum kobom mavi

⁵ Aiyaḡ, hoyabiḡ kêdôḡwaga abô avanôḡ takatu ba êlêm anêḡ loḡ buyaḡ ma thêlô ma ḡê masôm ek o, êḡ ma hudum nôḡ mavi anôḡ. ⁶ *Thêlô bôk enaḡ hathak anêḡ lem haviḡ atu bêḡ hadêḡ avômalô êvhaviḡ anêḡ loḡ êḡ yôv. Ba êthôk hathak loḡbô ma mavi ek undum aêḡ ba nêḡ thêlô sa êtôm Wapômbêḡ da anêḡ lahaviḡ ek ini buyaḡ. ⁷ *Hathak athêḡ êḡ, ma thêlô i ma miḡ ewa nômlate anêḡ ḡê daluk ami. ⁸ Ba intu mavi ek nanêḡ ḡê takêḡ sa ek alalô nambitak ḡê ku imbiḡ thêlô esak abô avanôḡ.

Diotlepes hadum kambom

⁹ Bôk yahato kapya hi avômalô ôdôḡ êvhaviḡ yôv hathak nôḡ takatu, ma

doḡtom Diotlepes miḡ hathak halaḡô yêlôaniḡ abô ami. Mi, lahaviḡ imbitak anyô bêḡ. ¹⁰ Aêḡ ba yahathôk ma tem yanaḡ anêḡ kambom êḡ bêḡ. Yani hathak hanaḡ abô kambom takatu ba ôdôḡ mi hathak yêlô. Ma hadum kambom bêḡ yaḡ haviḡ nena hadô ek enja kêdôḡwaga abô avanôḡ takatu ba êlêm thô. Ma hamiḡ loḡ siḡ ek avômalô takatu ba lenḡhaviḡ neja i thô lôk hadum ek nêḡ i vê êḡjêk avômalô ôdôḡ êvhaviḡ.

Demitlius hadum mavi

¹¹ *Aiyaḡ, miḡ undum ek osopa ḡê kambom veḡḡḡwam ami. Mi, osopa mavi iyom. Ôpatu ba hadum mavi ma Wapômbêḡ anêḡ. Ma ôpatu ba hadum kambom ma miḡ bôk hayê Wapômbêḡ ami.

¹² Avômalô lôkthô enaḡ abô mavi hathak Demitlius ma abô avanôḡ hik loḡ haviḡ. Ma yêlô anaḡ aêḡ iyom ma hoyala nena yêlôaniḡ abô ma avanôḡ.

Abô anêḡ daḡ

¹³ *Abô bêḡ anôḡ hêk ek yato êndêḡ o, ma doḡtom yahadô ek yato. ¹⁴ Yalenḡhaviḡ yasôk yaḡḡê o kethêḡ oyaḡ ek alai nanaḡ abô imbiḡ i.

¹⁵ Yôhok êḡ imbiḡ o. Anêḡ avômalô môlô êv iniḡ lenḡmavi hathôk ek o. Ma nêḡ yalenḡmavi êndêḡ yenaḡ avômalô môlô toḡtom atu ba êḡ haviḡ o.

* 1:1: Ap 19:29; Lom 16:23   * 1:3: 2Jon 4   * 1:6: Tit 3:13   * 1:7: 1Ko 9:11-12   * 1:11: 1Jon 3:6-10   * 1:13: 2Jon 12

Jut anêᶇ kapya Abô môᶇ

Yisu yaᶇ molok Jut hato kapya êntêk. Abô Glik ma elam nena Judas (Matyu 13:55; Mak 6:3). Hato ek ᶇê êvhaviᶇ neyabiᶇ i esak kêdôᶇwaga abôyaᶇ takatu ba ekopak êmô thêlô malêvôᶇ. Kêdôᶇwaga abôyaᶇ enaᶇ nena avômalô êvhaviᶇ hatôm nindum kambom ek malê nena Wapômbêᶇ anêᶇ lahiki ma bêᶇ anôᶇ ba intu avômalô êvhaviᶇ idum kambom ma tem miᶇ nêᶇ vovaᶇ êndêᶇ i ami.

Hato kapya êᶇ hadêᶇ 65 AD la.

Jut hêv lamavi

¹ *Ya Jut, Yisu Kilisi anêᶇ anyô ku ma Jems anêᶇ yaᶇ molok. Yahato kapya êntêk ek môlô takatu ba bôk halam yôv ek nôᶇ Kamik Wapômbêᶇ anêᶇ lahaviᶇ kapô lôk Kilisi eyabiᶇ môlô.

² Wapômbêᶇ anêᶇ kapô lôk labali ma lahaviᶇ êmô imbiᶇ môlô bêᶇ anôᶇ.

Noyabiᶇ am ek kêdôᶇwaga abôyaᶇ

³ Aiyaᶇ thêlô, ya vovaᶇ ek yato abô esak Wapômbêᶇ anêᶇ bulubiᶇ atu ba bôk hapôm alalô yôv. Ma doᶇtom lêk malaiᶇ bêᶇ te habitak. Ba intu yahato ek yasoᶇ môlô lokwaᶇ ek numiᶇ lôklokwaᶇ ba nobaloᶇ abô avanôᶇ takatu ba alalô aêvhaviᶇ loᶇ. Wapômbêᶇ bôk hêv abô avanôᶇ êᶇ yôv hadêᶇ anêᶇ avômalô mathêᶇ ek neyabiᶇ katô. ⁴ *Malaiᶇ êᶇ ma aêntêk. Nê abôyaᶇ doho lêk eyenak ba ekopak êmô môlô kapô. Thêlô êpôlik ek alalôaniᶇ Wapômbêᶇ. Ma ethalamuniᶇ anêᶇ wapôm ek nindum sek waliliᶇ lomaloma esak. Ma êvôliᶇ dômiᶇ ek alalôaniᶇ Avaka atu Anyô Bêᶇ, Yisu Kilisi. Bôsêbôk ma eto abô

hathak vovaᶇ takatu ba tem êpôm thêlô.

⁵ *Abô takêntêk ba tem yanaᶇ ma bôk olaᶇô yôv. Ma doᶇtom tem yanaᶇ esak loᶇbô ek lemimimbi katô. Sêbôk ma Anyô Bêᶇ hêv anêᶇ avômalô bulubiᶇ ba hawa i vê hêk Ijip. Ma doᶇtom vêᶇ ma hik takatu ba miᶇ êvhaviᶇ ami pôpônô. ⁶ *Ma lemimimbi aᶇela taksêbôk atu ba etak iniᶇ loᶇ ba i mayaliv ma miᶇ êmô iniᶇ loᶇ lôkliᶇyak tiᶇiᶇ ami. Ba intu Wapômbêᶇ bôk hakak i loᶇ hathak yak atu ba miᶇ hatôm itip ami. Ma hadô i hamô loᶇ momaᶇiniᶇ bêᶇ kapô ek neyabiᶇ waklavôᶇ bêᶇ nindum abô. ⁷ *Ma aêᶇ iyom, bôk Sodom lo Gomola ma malak vi takatu ba êmô habobo êv i ek idum sek waliliᶇ lôk ethak i mayaliv. Êᶇ ma Wapômbêᶇ habôk malak takêᶇ hathak atum ba hik vovaᶇ atum atu ba tem êpôm ᶇê kambom thô hadêᶇ alalô ek miᶇ nasopa veᶇiᶇgwam ami. Atum êᶇ tem esaᶇ êtôm wak nômbêᶇ intu sapêᶇ.

⁸ Ma doᶇtom lêk ma ᶇê abôyaᶇ takêᶇ idum kambom takêᶇ aêᶇ iyom. Thêlô esopa iniᶇ niaviᶇ ba idum iniᶇ leᶇviᶇkupik habitak lôᶇgôlôᶇ lôk êdô nêwê Anyô Bêᶇ lôk ᶇê bêᶇbêᶇ vibiiᶇ ma esokwaᶇ aᶇela lôk athêᶇ anêᶇ leᶇ. ⁹ *Ma doᶇtom Maikel, aᶇela lôk athêᶇ bêᶇ atu, miᶇ hadum aêᶇ ami. Mî, sêbôk ba thai lôk Sadaᶇ êkôki hathak Mose liᶇkupik ma Maikel miᶇ hasokwaᶇ Sadaᶇ ba hanaᶇ anêᶇ kambom bêᶇ ami. Mî. Yani hanaᶇ nena, “Anyô Bêᶇ da tem esaᶇ o.” ¹⁰ *Ma doᶇtom lêk ᶇê abôyaᶇ takêᶇ esokwaᶇ nôᶇkama takatu ba miᶇ eyala ami. Hatôm alim bomaᶇ, thêlô eyala leᶇviᶇkupik anêᶇ thethaᶇak iyom ba nôᶇ takêᶇ habuliᶇ thêlô.

¹¹ *Kikaknena, malaiᶇ bêᶇ tem êpôm i! Thêlô esopa Kain atu ba hik yaᶇ molok vônô vaᶇgwam lôk esopa Balam anêᶇ kambom lahaviᶇ vuli ba havôv avômalô ek nindum kambom.

* **1:1:** Mat 13:55   * **1:4:** Gal 2:4; 2Pi 2:1   * **1:5:** Kis 12:51; Nam 14:29-30   * **1:6:** 2Pi 2:4
* **1:7:** Stt 19:1-25; 2Pi 2:6,10   * **1:9:** Dan 10:13,21; 12:1; Sek 3:2; 2Pi 2:11; ALK 12:7   * **1:10:** 2Pi 2:12   * **1:11:** Stt 4:7-8; Nam 16:1-35; 2Pi 2:15; 1Jon 3:12

Lôk êtôm Kola atu ba kapô hagiap ek Wapômbêḅ ba intu tem nema êtôm yani.

12 *Môlô othak donḅtom ek onḅwan nôm lemimhaviḅ am, êḅ ma ḅê takêḅ lêk êtôm nôm lelaik hamô môlô malêvôḅ. Eson nena nôm êḅ ma nôm oyaḅ ba miḅ leḅiḅhabi Wapômbêḅ ami. Ma leḅiḅhabi thêlôda iyom ba eyaḅ ma leḅiḅpaliḅ avômalô vi. Thêlô miḅ ik anôḅ ami hatôm buliv atu ba lovak hayuv vôkê ba miḅ ôthôm hik ami. Thêlô êtôm alokwaḅ takatu ba miḅ hik anôḅ hadêḅ anêḅ waklavôḅ ami ba intu elav ôdôḅ thô, êḅ ma hatôm ḅama hapôm i bôlôḅ ju. 13 Thêlô hatôm ḅgwêk beley lokwaḅ ba iniḅ kambom hatôm ḅgwêk budum haḅgôli ba anêḅ wapôk thapuk hik iniḅ mama thô. Ma êtôm vuliḅ atu ba i mayaliv. Wapômbêḅ bôk hapesaḅ bôlôvôḅ momaḅiniḅ kambom bomaḅ bêḅ te ek thêlô nêmo aêḅ êtôm wak nômbêḅ intu sapêḅ.

14 *Inok ma Adam anêḅ lim ôdôḅ te baheḅvi ba lahavuju. Bôk hanaḅ abô plopet hathak ḅê abôyaḅ takatu ba lêk ibitak nena, “Odaḅô! Anyô Bêḅ tem êlêm imbiḅ anêḅ aḅela mathêḅ lubuḅlubuḅ 15 ek endañô avômalô sapêḅ iniḅ abô. Ma avômalô takatu ba miḅ esopa Wapômbêḅ ami ma tem nêḅ iniḅ vuli viyaḅ êndêḅ i esak iniḅ kambom takatu ba idum lôk êpôlik hathak yani ba enaḅ abô lôklala.” 16 Thêlô ethak kapôlôḅniḅ diḅdiḅ lôk etha avômalô vi. Ma esopa iniḅ auk thethaḅak. Ma êv ida liḅ lôk ebam avômalô vi ek thêlô leḅiḅmavi esak i ma nêḅnêḅ nômkama êndêḅ i.

Numiḅ lôklokwaḅ

17 O aiyaḅ thêlô, lemimimbi abô takatu ba alalôaniḅ Anyô Bêḅ Yisu Kilisi anêḅ aposel bôk enaḅ 18 *hadêḅ môlô nena, “Waklavôḅ lôkthô anêḅ daḅ ma tem avômalô vi nimbi Wapômbêḅ lôk anêḅ avômalô liliḅ lôk nesopa iniḅ thethaḅak ma nêpôlik ek

Wapômbêḅ.” 19 Abô êḅ hanaḅ hathak ḅê abôyaḅ takatu ba evak môlô vose hi lodôḅlodôḅ. Lovak Mathêḅ miḅ hamô haviḅ i ami ba intu esopa auk pik iyom.

20 *O aiyaḅ thêlô, nodav unim lôkmala esak unim ôêvhaviḅ atu ba mathêḅ anôḅ. Lôk notêḅ mek esak Lovak Mathêḅ anêḅ lôklokwaḅ. 21 Nômô Wapômbêḅ anêḅ lahaviḅ kapô lôk noyabiḅ alalôaniḅ Anyô Bêḅ Yisu Kilisi anêḅ lahiki atu ba tem nêḅ lôkmala atu ba tem êmô êtôm wak nômbêḅ intu sapêḅ êndêḅ môlô.

22 Lemim injik am esak avômalô vi atu kapôlôḅniḅ ju. 23 *Ma vi atu ba ebobo loḅ atum ma nôbôv i vê kethêḅ ek nêḅ i bulubiḅ. Ma vi atu ba lelaik hathak iniḅ kambom, kapôlômim ek i lôk nôkô esak iniḅ lelaik ek miḅ esale môlô thô ami.

Alalô nambô Wapômbêḅ anêḅ athêḅ

24-25 *Hathak alalôaniḅ Anyô Bêḅ Yisu Kilisi ma nambô Wapômbêḅ donḅtom atu ba hêv alalô bulubiḅ. Yani hatôm eyabiḅ o mavi ek miḅ nêḅ yak ami. Ma tem enja môlô takatu ba kambom mi ba etak môlô numiḅ Wapômbêḅ thohavloma anêḅ deda lôkmaḅniḅ kapô lôk lemimmavi bêḅ anôḅ. Alalô nanêḅ deda lôkmaḅniḅ lôk athêḅ lôkmaḅniḅ ma lôklokwaḅ lôk lôkliḅyak ni êndêḅ yani. Yanida intu hamô aêḅ hadêḅ sêbôk ma lêk ma wak nômbêḅ intu sapêḅ! Avanoḅ.

* 1:12: 2Pi 2:13,17 * 1:14: Stt 5:18,21-24 * 1:18: 2Pi 3:3 * 1:20: Kol 2:7 * 1:23: Sek 3:2; ALK 3:4 * 1:24-25: Lom 16:27; 2Pi 3:18

Yisu hik Auk Loj Kapô thô hadêj Jon Abô môj

Aposel Jon hatô kapyâ êntêk hadêj avômalô êvhavinj takatu ba Lom iniñ gavman lôk avômalô vi êv malainj hadêj i. Hato hathak wêj takatu ba Wapômbêj hik thô hadêj yani ek injik malêla takatu ba tem imbitak kethêj thô. Kapyâ êntêk ma auk loj kapô bêj anôj hêk kapô.

Hato ek embatho avômalô êvhavinj loj ek nimirj lôklokwanj endeba êyô waklavôj Yisu endelêm. Yisu halehalêm, êj ma Sadañ lôk anêj avômalô takatu ba esopa yani tem nêpôm malainj bêj. Ma avômalô êvhavinj tem nêôm mavi imbinj Yisu êtôm wak nômbêj intu sapêj.

Hato kapyâ êntêk hadêj 95 AD la.

Abô môj

¹ *Auk loj kapô êntêk ma Wapômbêj hêv hadêj Yisu Kilisi ek injik thô êndêj anêj avômalô ku esak nôm takatu ba tem imbitak kethêj. Yisu hêv anêj ajea ba hi hanañ ba hik thô hadêj anêj anyô ku Jon. ² Ma Jon hayê Wapômbêj anêj abô lôk abô avanôj takatu ba Yisu hanañ ma hanañ lôkthô bêj. ³ *Ma ôpatu ba hasam abô plopet êntêk ma êmô lôk lamavi. Ma ôpatu ba halanjô ba hasopa ma êmô lôk lamavi ek malê nena waklavôj lêk habobo.

Jon hatô abô hadêj avômalô êvhavinj ôdôj bahenji ba lahavuju

⁴ *Ya Jon yahato kapyâ êntêk hi hadêj avômalô êvhavinj anêj malak bahenji ba lahavuju takatu ba êmô plovins Esia. Anyô Bêj atu ba lêk hamô ma bôk hamô ba tem êlêm, yani anêj wapôm lôk labali êmô imbinj môlô. Ma lovak mathen

bahenji ba lahavuju atu ba êmô Anyô Bêj atu anêj loj hayabinj avômalô anêj wapôm lôk yôhok êmô imbinj môlô. ⁵ *Ma Yisu Kilisi atu ba haminj lôklokwanj hathak Wapômbêj anêj abô anêj wapôm lôk labali êmô imbinj môlô aênj iyom. Yani anyô haviyô môj hêk nama lôk hayabinj kinj pik sapêj.

Yani lahavinj alalô ba anêj thalalenj hapole alalô vê hêk alalôaninj kambom. ⁶ *Ma yani hatak alalô ek nambitak nê nambôk da êmô Kamik Wapômbêj anêj loj lôklinyak kapô. Nanêm athênj lôkmanjinj lôk lôklokwanj êndêj yani êtôm wak nômbêj intu sapêj. Avanôj.

⁷ *Ôngô! Yani hamô buliv kapô ba halêm ba tem avômalô sapêj nêgê yani. Avômalô takatu ba bôk ibi yani lôk avômalô pik sapêj tem nêgê yani ba nedañ asênj malêj. Avanôj, tem imbitak aênj.

⁸ *Anyô Bêj Wapômbêj hanañ nena, “Ya anyô môj anôj lôk havenj yam havinj. Bôk yahamô ma lêk yahamô ma tem yasok. Lôklinyak sapêj ma ya iyom yenañ.”

Jon hayê Yisu

⁹ Ya Jon môlônim aiyañ. Wapômbêj hayabinj alalô sapêj hamô anêj loj lôklinyak kapô ba alalô athak awa malainj lomaloma ba aminj lôklokwanj hathak Yisu. Yahamô ngavithôm anêj Patmos hathak yahananj Wapômbêj anêj abô lôk yahananj abô hathak Yisu. ¹⁰ Hadêj Anyô Bêj anêj waklavôj ma Lovak Mathen anêj lôklokwanj hawa ya. Ma yahalanjô kaêk bêj hatôm lavuak halanj havenj ya yam ¹¹ ba hanañ, “Oto nôm takatu ba hâyê êndok kapyâ ba nêm êndêj avômalô êvhavinj ôdôj bahenji ba lahavuju takatu. Oto ni Epesus lo Smelna ma Pelgamum lo Taiataila ma Saldis lo Piladelpia ma Laodisia.”

* **1:1:** ALK 22:6   * **1:3:** ALK 22:7,10   * **1:4:** Kis 3:14-15; ALK 3:1; 4:5   * **1:5:** Sng 89:27; Kol 1:18   * **1:6:** 1Pi 2:9; ALK 5:10; 20:6   * **1:7:** Dan 7:13; Sek 12:10; Mat 24:30; Jon 19:34-37; 1Te 4:17
* **1:8:** ALK 21:6; 22:13

12 Ma yahik ya liliŋ ek yaŋgê kaêk atu ba elam hadêŋ ya, êŋ ma yahayê atum lam gol baheŋvi ba lahavuju hamiŋ. 13 *Ma yahayê anyô hamô atum lam takêŋ malêvôŋ ba hatôm anyô te nakaduŋ. Yani hik kwêv daim ba hayô va luvi ma havanŋiŋ sôp gol te hawê haveŋ bôm kabum. 14 *Ma anêŋ wakadôk ŋauŋ ma thapuk anôŋ hatôm boksipsip vuluk lôk hatôm buliv thapuk anôŋ. Ma anêŋ madaluk ma hatôm atum dahalaŋ. 15 Ma anêŋ vakapô ma hatôm aeŋ mayav mabuŋ mavi atu ba êbôk hamô atum ba habi kêdêkêdê. Ma anêŋ abô anêŋ pôk ma diŋdiŋ hatôm ŋaŋ bêŋ halaŋ. 16 *Yani havalon vuliŋ baheŋvi ba lahavuju hamô yani baŋ vianôŋ. Ma biŋ vovak daim te ba ma hêk luvi hale yani abôlêk. Ma yani thohavloma ma hatôm wak habi mathalaleŋ kambom.

17 *Yahayê yani ma yahêv yak halôk hêk yani va hatôm anyô ŋama. Ma yani hatak baŋ vianôŋ hayô hêk ya ma hanaŋ, “Miŋ ôkô ami. Ya anyô môŋ ba haveŋ yam haviŋ. 18 Ya ma ôpatu ba hamô lôkmala. Bôk yahama ma doŋtom lêk yahamô lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma yahavalon ŋama lôk anêŋ loŋ iniŋ vovaleŋ. 19 Oto nôm takatu ba hôyê. Nôm takatu vi lêk hamô ma vi tem imbitak embeŋ yam. 20 Êntêk ma abô loŋ kapô hathak vuliŋ baheŋvi ba lahavuju takatu ba hôyê hamô yabaheŋ vianôŋ lôk atum lam gol baheŋvi ba lahavuju. Anêŋ ôdôŋ ma aêntêk: vuliŋ baheŋvi ba lahavuju takêŋ ma aŋela baheŋvi ba lahavuju takatu ba eyabiŋ avômalô êvhaviŋ ôdôŋ baheŋvi ba lahavuju takatu. Ma atum lam gol baheŋvi ba lahavuju takatu ma avômalô êvhaviŋ ôdôŋ baheŋvi ba lahavuju.”

2

Abô hi Epesus

* 1:13: Dan 7:13; 10:5 * 1:14: Ese 43:2; Dan 7:9; 10:6; ALK 2:18; 19:12 * 1:16: Hib 4:12; ALK 2:12; 19:15 * 1:17: Ais 44:6; 48:12; ALK 2:8; 22:13 * 2:1: ALK 1:16 * 2:2: 1Jon 4:1 * 2:5: ALK 3:3 * 2:7: Stt 2:9; ALK 22:2,19 * 2:9: 2Ko 11:14-15; ALK 3:9

1 *Ma ôpêŋ hanaŋ hadêŋ ya nena, “Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Epesus aêntêk:

Abô êntêk halêm anêŋ ôpatu ba havalon vuliŋ baheŋvi ba lahavuju hamô baŋ vianôŋ ma haveŋ atum lam gol baheŋvi ba lahavuju malêvôŋ. Ba hanaŋ nena:

2 *Yahayala môlônim bôk lo loŋ lôk unim ku takatu ba udum ba umiŋ lôklokwaŋ. Ma ôpôlik hathak ŋê kambom. Ma bôk olaŋô ŋê takatu ba esau nena thêlô ma aposel ba oyala nena thêlô ma ŋê abôyaŋ. 3 Ma ovalon yenaŋ athêŋ loŋ ba malaiŋ lomaloma hapôm môlô ma doŋtom umiŋ lôklokwaŋ lôk lemimvidon ma miŋ vau ami.

4 Ma doŋtom môlônim kambom te hamô ba yahadô. Môlô miŋ lemimhaviŋ ya hatôm môŋ sêbôk ami. 5 *Aêŋ ba lemimimbi kobom mavi sêbôk ma tem ôŋgô nena môlô lêk ôêv yak bêŋ anôŋ. Aêŋ ba node kapôlômim liliŋ ek nosopa loŋôndê mavi sêbôk atu. Ma mi ma tem yasôk ek yanêm môlônim atum lam vê. 6 Ma doŋtom môlô othak udum nôm mavi te nena môlô ôpôlik hathak avômalô takatu ba esopa Nikolas anêŋ kobom hatôm atu ba yahapôlik aêŋ iyom.

7 *Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endaŋô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ. Nê takatu ba leŋiŋvidon ba miŋ êv yak ami ma tem yatak thêlô ek nejaŋ alokwaŋ va atu ba hêv lôkmala hamô Wapômbêŋ anêŋ loŋ mavi anôŋ kapô.”

Abô hi Smelna

8 Ma ôpêŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, “Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Smelna aêntêk:

Abô êntêk halêm anêŋ ôpatu ba hamôŋ ba haveŋ yam ma bôk hama

ba haviyô hathak loj bô. Ma yani hanañ aêntêk: ⁹*Yahayala malain lomaloma hapôm mólô ba ômô thavuthin, ma dojtom mólô ma ñê lôk nômkama bêñ hêk Wapômbêñ ma. Ma yahayala abô kambom takatu ba avômalô vi enañ hathak mólô. Thêlô esau nena thêlô ma Wapômbêñ anêñ avômalô Israeël ma dojtom mi. Thêlô ma Sadañ anêñ avômalô. ¹⁰*Minj mólô nôkô esak malain takatu ba tem êpôm mólô kethen ami. Odañô! Sadañ tem indum ek avômalô netak mólô doho êndôk koladôñ ek nesaê mólô. Ma mólô noja malain êtôm wak lauminj. Numinj lôklokwanj endeba noma ma tem yanêm lôkmala atu ba nêmo êtôm wak nômbêñ intu sapêñ anêñ kulunj gol êndêñ mólô.

¹¹*Opalê atu ba lôk lêndôñ ma endañô abô takatu ba Lovak Matheñ hanañ hadêñ avômalô ôdôñ takatu ba êvhavinj. Ñê takatu ba leñinvidonj ba minj êv yak ami ma tem minj neja malain esak ñama atu ba havenj yam ami.”

Abô hi Pelgamum

¹² Ma ôpêñ hanañ hathak loj bô nena, “Oto abô ni êndêñ añela atu ba hayabinj avômalô êvhavinj anêñ Pelgamum aêntêk:

Abô êntêk halêm anêñ ôpatu ba havalonj binj vovak ba ma hêk luvi. Hanañ aêntêk: ¹³Yahayala loj atu ba mólô ômô. Loj êñ ma Sadañ da hamô ba hayabinj, ma dojtom mólô ômô loj êñ ba ovalonj yenañ athêñ loj lôklokwanj. Ma hadêñ waklavônj atu ba ik Antipas vônô hêk mólônim malak ma mólô minj otak unim ôêvhavinj ya ami. Yani hêvhavinj ya bêñ anônj ba hanañ yenañ abô bêñ hêk Sadañ anêñ loj.

¹⁴*Ma dojtom mólônim kambom doho hêk ba yahadô. Mólô doho osopa plopet bô Balam anêñ abô. Sêbôk ma yani hêv auk hadêñ

Moap ininj kinj Balak ek êndôk avômalô Israeël leñin ek nindum kambom ba nejanj nôm takatu ba bôk hêv hadêñ ñgôk lôk nindum sek walilinj. ¹⁵Aêñ iyom ma mólô doho osopa Nikolas anêñ abô. ¹⁶Aêñ ba node kapôlômim liliñ. Mi ma tem yasôk kethen oyanj ba yanjik vovak esak yenañ binj vovak atu ba hale yavenj bôlêk êndêñ mólô takatu ba minj ole am liliñ ami.

¹⁷*Opalê atu ba lôk lêndôñ ma endañô abô takatu ba Lovak Matheñ hanañ hadêñ avômalô ôdôñ takatu ba êvhavinj. Ñê takatu ba leñinvidonj ba minj êv yak ami ma tem yanêm nôm ‘mana’ êndêñ thêlô hatôm bôk yahêv hadêñ Israeël êmô loj thiliv. Mana êñ ma lêk hamô loj kapô. Ma tem yanêm thêlô valu thapuk te lôk athêñ lukmuk atu ba etô hathak. Anyôla minj hayala athêñ lukmuk êñ ami ma ôpatu ba hawa iyom intu hayala.”

Abô hi Taiataila

¹⁸*Ma ôpêñ hanañ hathak loj bô nena, “Oto abô ni êndêñ añela atu ba hayabinj avômalô êvhavinj anêñ Taiataila aêntêk:

Abô êntêk halêm anêñ Wapômbêñ anêñ Nakadunj atu ba madaluk hatôm atum dahalañ ma vakapô hatôm aenj mayav atu ba habi kédêkédê. Hanañ aêntêk: ¹⁹Yahayala mólônim kobom. Yahayala mólônim lemimhavinj lôk ôêvhavinj ma ôêv avômalô sa ba uminj lôklokwanj iyom. Hadêñ môñ ma mólô udum ku dokte, ma dojtom lêk mólô udum ku bêñ.

²⁰*Ma dojtom mólônim kambom te hêk ba yahadô. Avi te hatôm Jesebel hamô havinj mólô. Yani hasau nena yani ma avi plopet te, ma dojtom yani anêñ abô halom yenañ ñê ku ek nindum sek walilinj lôk nejanj nôm takatu ba êv da hadêñ ñgôk. Yani hadum kambom

* **2:10:** 2Ti 4:8; Jem 1:12 * **2:11:** ALK 20:14; 21:8 * **2:14:** Nam 22:1-25:2; 31:16; 2Pi 2:15

* **2:17:** Kis 16:4,14-15,33-34; Ais 62:2; Jon 6:48-50 * **2:18:** ALK 1:14-15 * **2:20:** 1Kinj 16:31; 2Kinj 9:22

takêñ, ma doñtom môlô miñ ôêv yani vê ami! ²¹Yahêv waklavôn ek yani ende kapô liliñ ba etak anêñ sek waliliñ, ma doñtom mi. Yani hadô. ²²Odañô! Tem yanêm lijiñ bêñ êndêñ yani lôk yanêm malaiñ bêñ êndêñ ñê takatu ba idum sek haviñ yani ba miñ ele kapôlônjiñ liliñ ami. ²³*Ma tem yangik yani anêñ avômena pôpônô. Aêñ ba avômalô ôdôn êvhaviñ lôkthô tem neyala nena ya ôpatu ba yahayê avômalô kapôlônjiñ lôk iniñ auk. Ba tem yanêm vuli êndêñ môlô tomtom êtôm nôm takatu ba udum. ²⁴Ma doñtom lêk yahêv ku doñtom iyom hadêñ môlô vi anêñ Taiataila atu ba miñ osopa yani anêñ abô ami. Lôk miñ oyala nôm atu ba elam nena, ‘Sadañ anêñ auk loj kapô’ ami. Ku êñ ma ²⁵*noba loj unim auk loj endeba yatup am.

²⁶Ñê takatu ba leñjiñvidon ba miñ êv yak ami ma idum yenañ yalenhaviñ aleba hayô anêñ dañ, ma tem yanêm athêñ bêñ êndêñ thêlô ek neyabiñ avômalô pik lôkthô. ²⁷*Thêlô tem neja kôm aen ek neyabiñ avômalô pik lôklokwan ba nimbi thêlô ba nipup nenanena êtôm un anôn. Wakamik bôk hêv athêñ bêñ hadêñ ya ba tem yandum aen iyom êndêñ thêlô. ²⁸*Ma tem yanêm vuliñ lôkbôk êndêñ thêlô imbiñ. ²⁹Opalê atu ba lôk lëndôn ma endañô abô takatu ba Lovak Matherñ hanañ hadêñ avômalô ôdôn takatu ba êvhaviñ.”

3

Abô hi Saldis

¹*Ma ôpêñ hanañ hathak loj bô nena, “Oto abô ni êndêñ anjela atu ba hayabiñ avômalô êvhaviñ anêñ Saldis aêntêk:

Abô êntêk halêm anêñ ôpatu ba hayabiñ Wapômbên anêñ lovak mathen bahenji ba lahavuju ma

havalon vuliñ bahenji ba lahavuju. Ma yani hanañ aêntêk: Yahayala môlônim kobom. Avômalô eson nena môlô ômô lôkmala. Ma doñtom mi, môlô bôk oma yôv. ²Numbiyô! Môlônim ôêvhaviñ lêk habobo ema ba intu nobatho am loj ek malê nena môlônim ku ma volon oyañ hêk yenañ Wapômbên ma. ³*Lemimimbi abô takatu ba bôk olañô ba ovalon. Ma node kapôlômim liliñ ba nodovak abô êñ vibiñ. Môlô miñ oviyô ami, ma tem yasôk êtôm anyô vani ba môlô noboloba.

⁴*Ma doñtom môlô naju iyom anêñ Saldis intu unim sôp mabuñ denañ. Unim kobom ma mavi ba intu emben yam ma hatôm noba sôp thapuk ba nomben imbiñ ya. ⁵*Ñê takatu ba leñjiñvidon ba miñ êv yak ami tem nipuk sôp thapuk êtôm thêlô. Tem miñ yanêm thêlônjiñ athêñ vê ênjêk kapya lôkmala ami ma mi. Tem yanañ êndêñ Wapômbên lôk anêñ anjela nena, ‘Thêlô êñ ma yenañ.’ ⁶Opalê atu ba lôk lëndôn ma endañô abô takatu ba Lovak Matherñ hanañ hadêñ avômalô ôdôn takatu ba êvhaviñ.”

Abô hi Piladelpia

⁷*Ma ôpêñ hanañ hathak loj bô nena, “Oto abô ni êndêñ anjela atu ba hayabiñ avômalô êvhaviñ anêñ Piladelpia aêntêk:

Abô êntêk halêm anêñ ôpatu ba mathen ma hanañ abô avanôn iyom. Yani hayabiñ Jelusalem lukmuk anêñ badên abôlêk anêñ vovaleñ hatôm Devit bôk hayabiñ Jelusalem bô anêñ. Yani hik vê ma miñ hatôm anyôla injik siñ ami. Ma yani hik siñ ma miñ hatôm anyôla injik vê ami. Yani hanañ aêntêk: ⁸*Yahayala môlônim kobom. Odañô. Yahik unyak abôlêk te vê ek môlô ma miñ hatôm

* 2:23: Sng 7:9; Jer 17:10; ALK 20:12-13 * 2:25: ALK 3:11 * 2:27: Sng 2:9 * 2:28: ALK 22:16 * 3:1: ALK 1:4,16 * 3:3: Mat 24:43-44; 1Te 5:2; ALK 2:5; 16:15 * 3:4: Jut 23 * 3:5: Kis 32:32-33; Mat 10:32; Luk 12:8 * 3:7: Ais 22:22 * 3:8: 1Ko 16:9

anyôla injik siŋ ami. Yahayala nena anêm lôklokwan ma yaôna, ma doŋtom môlô osopa yenaŋ abô ba miŋ ôvôliŋ dômim hathak yenaŋ athêŋ ami. ⁹*Sadaŋ anêŋ avômalô takatu ba enaŋ nena thêlô ma Wapômbêŋ anêŋ avômalô Islael, ma doŋtom mi, thêlô enaŋ abôyaŋ iyom. Tem yandom thêlô ba nêlêm ek nede venjîdôŋ lêlô êndêŋ môlô ma neyala nena yalenhaviŋ môlô. ¹⁰*Môlô othak osopa yenaŋ abô balabuŋ lôk umiŋ lôklokwan. Ba intu tem yayabiŋ môlô mavi êndêŋ waklavôŋ malaiŋ atu ba tem esaê avômalô pik bêŋ êntêk lôkthô. ¹¹ Tem yasôk ketheŋ. Nobaloŋ unim nômkama anôŋ loŋ lôklokwan ek anyô yaŋ miŋ enja môlônim vuli ami.

¹²*Nê takatu ba lenjîvidon ba miŋ êv yak ami tem yatak thêlô ek nimbital êtôm yenaŋ Wapômbêŋ anêŋ unyak mathen anêŋ landiŋ. Thêlô tem miŋ netak ami. Ma tem yato yenaŋ Wapômbêŋ anêŋ athêŋ lôk Wapômbêŋ anêŋ malak lôŋ anêŋ athêŋ nena Jelusalem lukmuk êyônggêk thêlô. Malak êŋ tem yenaŋ Wapômbêŋ nêŋ anêŋ len ba êndôk ba êlêm. Ma tem yato yenaŋ athêŋ lukmuk êyônggêk thêlô imbiŋ. ¹³ Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endanô abô takatu ba Lovak Mather hanan hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ.”

Abô hi Laodisia

¹⁴ Ma ôpêŋ hanan hathak loŋbô nena, “Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Laodisia aêntêk:

Abô êntêk ma halêm anêŋ ôpatu ba anêŋ athêŋ nena Avanôŋ Biŋ. Yani ma anyô hamiŋ lôklokwan ek hik Wapômbêŋ anêŋ nôŋ avanôŋ thô. Ma yani pik lo len sapêŋ anêŋ alaŋ. Ba hanan nena: ¹⁵*Yahayala nôŋ takatu ba môlô othak udum

ba môlô miŋ vovaŋ mena thilibuŋ la ami. Yalenhaviŋ môlô vovaŋ mena thilibuŋ la ma doŋtom mi. ¹⁶ Môlô vovaŋ dokte ma thilibuŋ dokte iyom ba yahadô. Ba intu tem yambululup môlô vê ende yavenbôlêk. ¹⁷*Môlô othak onaŋ nena, ‘Ya anyô valuselen bêŋ ma ya anyô lôkmaŋiŋ ba yada hatôm.’ Ma doŋtom môlô ôthôŋ paliŋ nena môlô kapôlômim daluk kambom! Alikaknena, môlô avômalô thavuthiŋ ma malemim pusip ba ômô kôlôlôŋ. ¹⁸*Yahanan ek môlô nôŋem vuli yenaŋ gol atu ba êbôk hamô atum ba mavi ek numbitak lôkmaŋiŋ. Ma nôŋem vuli sôp thapuk ek nupuk ek miŋ mama esak lemvimpopam ami. Ma nôŋem vuli yak thôk ek êndôk malemim daluk ek ôŋgô tak. ¹⁹*Takatu ba yalenhaviŋ i ma yahayanda thêlô ma yahêv vovaŋ hadêŋ i ek nedanô abô. Aêŋ ba môlô nôŋgwêk lêlê ek node kapôlômim liliŋ.

²⁰*Odanô. Yahamiŋ unyak abôlêk ba yahapididiŋ. Ma ôpatu ba halaŋô ya ba hik unyak abôlêk vê, ma tem yayô kapô ba yana ek yanŋan nôŋ imbiŋ yani ma enjaŋ nôŋ imbiŋ ya. ²¹ Nê takatu ba lenjîvidon ba miŋ êv yak ami tem yatak i nêŋ yenaŋ loŋ yahayabiŋ avômalô imbiŋ ya, hatôm ya bôk lovak yôv ma yahamô haviŋ Wakamik hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. ²² Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endanô abô takatu ba Lovak Mather hanan hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ.”

4

Anyô Bêŋ lôk anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô

¹*Vêm ma yahayê hathak loŋbô ma unyak abôlêk anêŋ malak len ida bôk hakyav ba hamiŋ. Ma venbôlêk atu ba bôk yahalaŋô hatôm lavuak hanan

* **3:9:** Ais 45:14; 49:23; 60:14; ALK 2:9 * **3:10:** Luk 21:19; 2Ti 2:12 * **3:12:** Ais 62:2; 65:15; ALK 14:1; 21:2 * **3:15:** Lom 12:11 * **3:17:** Luk 12:21; 1Ko 4:8 * **3:18:** Ais 55:1 * **3:19:** 1Ko 11:32; Hib 12:6; ALK 2:5 * **3:20:** Jon 14:23 * **4:1:** ALK 1:1,10

hadêj ya, “Osak ba ôlêm ek yangik nô m takatu ba tem imbitak ember yam thô êndêj o.” ² *Kethen oyan ma Lovak Mathen anêj lôklokwan hawa ya ba yahayê Anyô Bêj anêj loj hayabin avômalô hamô malak lej ba anyô te hayô hamô. ³ *Ma ôpêj anêj kupik habi kédêkédê hatôm valu te anêj athên nena jaspâ lôk valu thalalen te anêj athên nena konilian. Ma okthenulin te hawê havenj Anyô Bêj êj anêj loj hayabin avômalô ba habi deda hatôm valu sanjek atu ba elam nena emelal. ⁴ *Anyô Bêj anêj loj hayabin avômalô hamô ma avaka hatôm 24 iniñ loj êmô eyabin avômalô hawê havenj ba hathan sinj. Ma iniñ sôp ma thapuk ma kin iniñ kuluj epesanj hathak gol hamô leñj kadôk. ⁵ *Damak hêv ma kakalu hik ba pôk lôklala halêm anêj Anyô Bêj anêj loj hayabin avômalô. Ma Anyô Bêj anêj loj vima ma atum lam bahenji ba lahavuju hathan hamô. Ma atum takênj ma Wapômbênj anêj lovak mathenj bahenji ba lahavuju. ⁶ *Ma Anyô Bêj anêj loj êj vima ma nômlate hatôm ñgwêk hêk ma mabun mavi anônj hatôm liyali.

Ma yahayê nô m lôkmala ayova êmô malêvônj ba êwê evenj Anyô Bêj anêj loj. Nôm lôkmala ayova atu ba êmô ma malenjaluk hêk leñj kupik lôkthô, hêk malenj ba dômiñ havin. ⁷ *Nôm lôkmala mônj ma hatôm avun laion, ma yanj havenj yam hatôm bokmanj kao malô. Ma te lu thohavlo ma hatôm anyô. Ma te ayova hatôm menak jenj hayovak havenj. ⁸ *Nôm lôkmala ayova takênj tomtom iniñ banik bahenji ba lahavute ma malenjin hêk leñj kupik lôkthô viyainj ba vikapô. Wak lo bôlôvônj sapênj ma enanj nena,

“Mathen, mathen, mathen.

Wapômbênj Lôklokwan Anônj ma anyô mathen.

Yani bôk hamô, ma lêk hamô, ma tem êsôk.”

⁹ Nôm lôkmala takênj ethak êv athênj lôkmanjin hadêj yani lôk enanj nena yani ma Anyô Bêj lôk êv leñj mavi hadêj ôpatu ba hamô Anyô Bêj anêj loj hayabin avômalô ba hamô lôkmala hatôm wak nômbênj intu sapênj. Thêlô idum aênj, ¹⁰ *ênj ma avaka 24 takatu êv yak êlôk êk Anyô Bêj atu ba hamô anêj loj hayabin avômalô ma, ma êv yenj hadêj ôpatu ba hamô hatôm wak nômbênj intu sapênj. Thêlô etak iniñ kuluj gol halôk hamô Anyô Bêj anêj loj hayabin avômalô ma enanj,

¹¹ “Anyô Bêj iyom intu yêlôanin Wapômbênj.

O iyom hatôm onja deda lôkmanjin lôk athênj bêj ma lôklokwanj ek malê nena o iyom hopesanj nômkama lôkthô.

Ma nômkama lôkthô habitak ba hamô ek malê nena oda lemhavin.”

5

Boksipsip Nakadun hawa kapyâ

¹ *Ma yahayê ôpatu ba hamô anêj loj hayabin avômalô. Ma havalonj kapyâ lôku bêj te hêk banj vianônj. Ba eto abô hêk vi ba vi. Ma ik sinj hathak nô m tôktôk bahenji ba lahavuju. ² Ma yahayê anjela lôklokwanj te halam kaêk bêj, “Opalê te hatôm nê m nô m tôktôk vê ba ekak kapyâ êntêk?” ³ Ma donjom anyôla te anêj leñj mena pik mena pik kapô la miñ hatôm ekak kapyâ êj ba ênjê kapô ami. ⁴ Ba intu yahalanj ba yahalanj ek malê nena miñ êpôm anyô late ek ekak kapyâ êj ba ênjê kapô ami. ⁵ *Ma donjom avaka takatu te hananj hadêj ya, “Asênj dô. Nônjô avun laion atu ba habitak anêj ôdônj Juda. Êj ma su lukmuk atu ba habiluk anêj Devit. Bôk hik vovak ba hamô lu ba intu hatôm nê m nô m tôktôk bahenji ba lahavuju takênj vê ma ekak kapyâ êj.”

* 4:2: Ais 6:1 * 4:3: Ese 1:28 * 4:4: ALK 3:18 * 4:5: Ese 1:13; Sek 4:2; ALK 1:4; 8:5; 11:19; 16:18 * 4:6: Ese 1:5-10,22; 10:14 * 4:7: Ese 1:10; 10:14 * 4:8: Ais 6:2,3; Ese 1:18; 10:12 * 4:10: ALK 19:4 * 5:1: Ais 29:11; Ese 2:9-10 * 5:5: Stt 49:9; Ais 11:1,10; ALK 22:16

6 *Ma yahayê Boksipsip Nakaduñ te hamiñ ba anêñ pôpô hêk inañ bôk ik vônô. Yani hamiñ Anyô Bêñ anêñ loj hayabiñ avômalô ba hamiñ malêvôn ek nôm lôkmala ayova atu lôk avaka takatu. Anêñ yakik bahenvi ba lahavuju* ma madaluk bahenvi ba lahavuju. Madaluk takên ma Wapômbên anêñ lovak mathen bahenvi ba lahavuju atu ba bôk hêv hi pik lôkthô. 7 Ma Boksipsip Nakaduñ hi hawa kapyã hêk ôpatu ba hamô anêñ loj hayabiñ avômalô ban vianôn. 8 *Yani hawa kapyã yôv ma nôm lôkmala ayova atu lôk avaka 24 takatu êv yak halôk biñ hêk Boksipsip Nakaduñ ma. Tomtom ewa yeñ gita ma uñ gol yaôna lôk kamuñ êbôk ba ôv mavi hamô kapô ba hayô abôlêk siñ. Atum yova lôk ôv mavi êñ ma avômalô mathen iniñ mek. 9 *Ma thêlô êv yeñ lukmuk te aêntêk,

“O iyom hatôm onja kapyã ba okak ma nêñ nôm tôktôk vê ek malê nena bôk ik o vônô ba hathak anêñ thalalen ma hôêv avômalô vuli.

Oda hôêv avômalô ôdôn lomaloma lôk abô lomaloma ma lenvinakupik lomaloma lôk pik lomaloma sapên vuli ek hôêv hadên Wapômbên.

10 *Hudum thêlô ibitak alalôaniñ Wapômbên anêñ avômalô takatu ba nêñ anêñ loj lôklinyak kapô lôk nindum anêñ ku nêmbôk da. Ma tem nêtm kin ba neyabiñ avômalô pik.”

Thêlô êv yeñ hadên Boksipsip Nakaduñ

11 *Ma yahayê hathak lonbô ma yahalanô anela lubunlubun ba dumsêlê mi. Thêlô êwê lawê Anyô Bêñ anêñ loj hayabiñ avômalô lôk nôm lôkmala ayova atu ma avaka takatu. 12 Ma elam lôklala bêñ aêntêk,

“Boksipsip Nakaduñ atu ba ik vônô ma yani hatôm enja lôklokwan bêñ lôk nômkama bêñ lôk auk bêñ lôk lôklinyak bêñ lôk athên bêñ lôk deda lôkmanjin lôk lenjinmavi bêñ.”

13 Ma yahalanô nôm lôkmala lôkthô anêñ malak len lo lenlêvôn ma pik lo pik kapô ma ngwêk lo ngwêk kapô sapên êv yeñ aêntêk,

“Anyô Bêñ atu ba hamô anêñ loj hayabiñ avômalô lôk Boksipsip Nakaduñ thai neja lenjinmavi bêñ lôk athên bêñ lôk deda lôkmanjin lôk lôklokwan bêñ êtm wak nômbên intu sapên.”

14 Ma nôm lôkmala ayova atu enañ, “Avanôn biñ”. Ma avaka takatu êv yak halôk biñ ma êv yeñ.

6

Boksipsip Nakaduñ hakyav kapyã anêñ nôm tôktôk vê

1 *Ma yahayê Boksipsip Nakaduñ hakyav nôm tôktôk te môn vê. Ma yahalanô nôm lôkmala ayova takatu te halam kaêk hatôm kakalu ba hanan, “Ôlêm yain ek nu pik.” 2 *Êñ ma yahayê bokhos thapuk te ma anyô te hayô hamô ba havalon lunaklokwan. Ma êv kin iniñ kulon hadên yani. Ma hawa anêñ bok ma hi pik hatôm anyô vovak laik te ek injik vovak ba êmô vovak sapên lu.

3 Yôv ma Boksipsip Nakaduñ hakyav nôm tôktôk te ju ma nôm lôkmala te ju hanan, “Ôlêm yain ek nu pik.” 4 Ma bokhos thalalen te hale yain. Ma êv athên hadên ôpatu ba hayô hamô ek ni pik ba nêñ avômalô pik sapên iniñ kapôlônjin mavi vê ek nijik i vônô mayaliv. Ma êv biñ vovak bêñ te hadên yani.

5 Vêñ ma hakyav nôm tôktôk te lô vê ma yahalanô nôm lôkmala te lô hanan, “Ôlêm yain ek nu pik.” Ma yahayê bokhos lonjavu te ma ôpatu ba hayô

* 5:6: Sek 4:10; Jon 1:36; ALK 13:8 * 5:6: Yakik bahenvi ba lahavuju êñ hik thô nena yani ma anyô lôklokwan kambom. * 5:8: Sng 141:2; ALK 8:3-4 * 5:9: Sng 33:3; 40:3; 96:1; 98:1 * 5:10: Kis 19:6; Ais 61:6; ALK 1:6; 20:6 * 5:11: Dan 7:10; Hib 12:22 * 6:1: ALK 4:6; 5:1 * 6:2: Sek 1:8; 6:1-6

hamô ma havalonj skel ek enja nô m anêj malaij. ⁶ Ma yahalanô abô te halêm anêj nô m lô kmala ayova atu malêvôn ba hana j, “Nu undum ba bôm bêj imbitak pik. Anyô hadum ku wak daluk te ma anêj vuli dokte aêntêk: wit êtôm kilo donjom mena bali êtôm kilo lokwanjô. Ma donjom mi j umbulinj alokwanj lênjêj lô k yak wainj ami.”

⁷ Yani hakyav nô m tô ktôk te ayova vê ma yahalanô nô m lô kmala te ayova hana j, “Ôlêm yaij ek nu pik.” ⁸ *Ma yahayê bokhos mayav hatôm jê nã ma inij kupik. Ma ôpatu ba hayô hamô ma anêj athêj nena, “Nãma” ma “Nê Nãma Inij Loj” havej yani yam. Ma êv athêj hadêj thai ek ini pik ba nijik jê pik ôdôn te ayova vônô esak bi j vovak lô k bôm bêj ma li j j bêj lô k alim kamu j kambom lomaloma.

⁹ Boksipsip hakyav nô m tô ktôk te bahenji vê ma yahayê jê nã ma dahôlônij hamô lo j êbôk da vibi j anêj malak le j. Thêlô ma jê takatu ba bôk êvhavij Wapômbêj ba ena j anêj abô bêj ba ik i pôpônô. ¹⁰ Ma elam lôklala nena, “Pik anêj ala j Wapômbêj, o ma anyô mathen ma hona j abô avanônij iyom. Angê am ka tem nê m vuli viya j êndêj avômalô pik takatu ba ik yêlô vônô?” ¹¹ *Êj ma hêv sôp thapuk daim tomtom hadêj i ma hana j nena, “Nômô yaô dokte vê mam endeba nijik môlôviya j takatu ba idum yena j ku vônô imbi j am. Thêlô ik sapêj atu ba yahatak, êj ma tem yandum abô.”

¹² *Ma yahayê ma Boksipsip Nakadu j hakyav nô m tô ktôk te bahenji ba lahavute vê. Ma duvia j bêj te hêv ma wak habitak longavu hatôm sôp êkôk ek jê nã ma. Ma ayôn anêj lêlêya j habitak thalale j. ¹³ *Ma vulinj le j êv yak halôk pik hatôm yavij hayuv ba alokwanj va hagelelo j halôk pik. ¹⁴ *Ma le j

havuvi i kethen j oya j hatôm ivuvi yê m. Ma dumlolê lô k ngavithôm sapêj etak inij lo j.

¹⁵ *Ma pik inij ki j lô k inij jê bêjbêj lô k jê vovak laik lô k jê lô k nô mkama bêj lô k jê lô klokwanj lô k jê idum ku êmô ala jsi vibi j lô k jê takatu ba ala jsi mi, thêlô sapêj ekopak êmô lo j abyã j lô k valu abyã j anêj dumlolê. ¹⁶ *Ma thêlô ena j hadêj dumlolê lô k valu nena, “Nôsô êyômô yêlô ba nubun j yêlô ênjêk Anyô Bêj atu ba hamô anêj lo j hayabi j avômalô male j lô k Boksipsip Nakadu j anêj lamani j. ¹⁷ *Thai inij waklavôn le j jmani j bêj atu lêk halêm ba opalê te hatôm imi j lo j si j am? Milôk.”

7

Ekavu Wapômbêj anêj lêlêya j hayô hêk Israe l hatôm 144,000

¹ *Vê m ma yahayê a jela ayova imi j pik êntêk êj anêj sajanêj ôdôn da j ayova. Thêlô imi j pik ayova atu inij lovak si j ek lovak mi j iyuv embe j pik mena ngwêk mena alokwanj ami.

² Ma yahayê a jela ya j haviyô anêj lo j wak hathak ma hawa Wapômbêj Lô kmala anêj tinde nekavu lêlêya j esak ba halêm. Ma halam kaêk lô klokwanj hi ek a jela ayova atu ba ewa athêj ek nimbulinj pik lo ngwêk. Ba hana j nena, ³ * “Mi j numbuli j pik lo ngwêk ma alokwanj ami endeba yêlô nakavu lêlêya j êyôn gêk alalôani j Wapômbêj anêj jê ku luvônij am.”

⁴ *Ma yahalanô ekatu j jê takatu ba ekavu lêlêya j hayôhêk i ma hatôm 144,000 anêj Israe l anêj ôdôn laumi j ba lahavuju takatu. ⁵ Aêj ba Juda anêj ôdôn hatôm 12,000. Ma Luben anêj 12,000. Ma Gat anêj 12,000. ⁶ Ma Asel anêj 12,000. Ma Nap-tali anêj 12,000. Ma Manasa anêj 12,000. ⁷ Ma Simeon anêj 12,000. Ma Livai anêj 12,000. Ma Isaka anêj

* **6:8:** Jer 15:1-3; Ese 5:12,17; 14:21 * **6:11:** ALK 7:9,13; 19:14 * **6:12:** Mat 24:29; Ap 2:20; ALK 8:12; 11:13; 16:18 * **6:13:** Ais 34:4 * **6:14:** ALK 16:20 * **6:15:** Ais 2:10,19,21 * **6:16:** Luk 23:30 * **6:17:** Jol 2:11; Mal 3:2 * **7:1:** Jer 49:36; Dan 7:2 * **7:3:** Ese 9:4,6; ALK 9:4 * **7:4:** ALK 14:1,3

12,000. ⁸ Ma Sebulun anêj 12,000. Ma Josep anêj 12,000. Ma Benjamin anêj 12,000. Thêlô lôkthô ma ekavu lêlêyan êj iyom.

Avômalô lubuŋlubuŋ lôk kwêv thapuk

⁹ Vêm ma yahayê hathak loj bô ma avômalô lubuŋlubuŋ anêj pik lomaloma lôk ôdôj lomaloma lôk leŋviŋkupik lomaloma lôk abô lomaloma sapêj imiŋ Anyô Bêj anêj loj hayabiŋ avômalô lôk Boksipsip Nakaduŋ ma. Miŋ hatôm nekatuŋ i ami. Thêlô ik kwêv daim thapuk lôk evaloŋ nôkya lô thajaŋ hamô baheniŋ. ¹⁰ *Ma elam kaêk lôklokwan ba enaŋ, “Wapômbêj intu hamô Anyô Bêj anêj loj hayabiŋ avômalô lôk Boksipsip Nakaduŋ iyom intu êv avômalô bulubiŋ.”

¹¹ Ma aŋela takêj lôkthô imiŋ êwê even Anyô Bêj anêj loj hayabiŋ avômalô lôk avaka takatu lôk nôm lôkmala ayova atu. Ma thêlô êv yak halôk maleŋiŋ hêk Anyô Bêj anêj loj hayabiŋ avômalô ma êv yeŋ hadêj Wapômbêj. ¹² *Ba enaŋ, “Avanôj. Leŋmavi bêj lôk deda lôkmaŋgiŋ lôk auk bêj lôk mavi anôj lôk athêj bêj lôk lôklokwan lôk lôkliŋyak ni êndêj alalôaniŋ Wapômbêj êtôm wak nômbêj intu sapêj. Avanôj.”

¹³ Ma avaka takatu te hanaŋ hik ya liŋ nena, “Nê lôk sôp thapuk takêntêk ma nê alêla ba êlêm anêj êsê?” ¹⁴ *Ma yahanaj hadêj yani, “Yenaŋ anyô bêj, oda hoyala.” Ma yani hanaŋ hadêj ya, “Thêlô ma nê takatu ba bôk etak Malaiŋ Bêj ba ithik iniŋ kwêv halôk Boksipsip Nakaduŋ anêj thalalen ba intu iniŋ kwêv ma habitak thapuk. ¹⁵ Aêj ba thêlô imiŋ Anyô Bêj anêj loj hayabiŋ avômalô ba idum anêj ku wak ba bôlvôj imiŋ anêj unyak matheniŋ. Ma ôpatu ba hamô Anyô Bêj anêj loj êj tem imbi anêj unyak êyôŋgêk thêlô vov ¹⁶ *ek

thêlô miŋ nema kisi ami ma miŋ ne-sakmuniŋ ami lôk wak miŋ esaŋ i ami ma vovaŋ la miŋ êmbôk i ami. ¹⁷ *Boksipsip Nakaduŋ atu ba hamiŋ Anyô Bêj anêj loj malêvôj tem imbitak thêlôniŋ alaŋ ma tem endom thêlô ba ni ŋaŋ lôkmala anêj loj. Ma tem Wapômbêj esav thêlô maleŋiŋ thôk vê.”

8

Nôm tôktôk baheniŋ ba lahavuju

¹ Yôv ma Boksipsip Nakaduŋ hakyav nôm tôktôk baheniŋ ba lahavuju takatu te vê ma malak leŋ lêk taktiŋ hatôm wakma te vi. ² Vêm ma yahayê aŋela baheniŋ ba lahavuju takatu ba imiŋ Wapômbêj ma. Ma êv lavuak baheniŋ ba lahavuju hadêj thêlô.

³ *Ma aŋela yaŋ halêm hamiŋ loj êbôk da ba havalon uŋ yaônate atu ba epesaŋ hathak gol ek nêmbôk nôm ôv mavi êndôk. Ma nôm ôv mavi bêj anôj êv hadêj yani ek yani etak êyômô avômalô matheniŋ iniŋ mek takatu ba hamô loj êbôk da epesaŋ hathak gol ba hamô habobo Anyô Bêj anêj loj hayabiŋ avômalô. ⁴ Ma nôm ôv mavi takatu anêj yova haviŋ avômalô matheniŋ iniŋ mek hatak aŋela êj baŋ ba hi daku ek Wapômbêj. ⁵ *Ma aŋela havalon uŋ yaô êj ba hawa atum êbôk da halôk kapô ma habi halôk pik. Êj ma kakalu lôk damak bêj hik mayaliv ma duviaŋ bêj hayôkwiŋ.

Lavuak baheniŋ ba lahavuju

⁶ Ma aŋela baheniŋ ba lahavuju takatu ewa iniŋ lavuak baheniŋ ba lahavuju ba epesaŋ i ek niyuv.

⁷ *Aŋela môj hayuv anêj ba halaŋ. Êj ma ôthôm valokwan hatôm ais lôk atum hathak doŋtom haviŋ thalalen ba ibi halôk pik ma atum hathaŋ pik ôdôj te lô ma alokwan lôk kamun buêj lôkthô.

* **7:10:** ALK 5:6-7 * **7:12:** ALK 5:12 * **7:14:** Dan 12:1; Mat 24:21 * **7:16:** Ais 49:10 * **7:17:** Sng 23:2; Ais 25:8; ALK 21:4 * **8:3:** Kis 30:1-3; ALK 5:8 * **8:5:** Kis 19:16-19; Wkp 16:12; ALK 11:19; 16:18 * **8:7:** Kis 9:23-26; Ese 38:22; Jol 2:30

⁸ Ma aņela te ju hayuv anêņ ba halaņ ma nômlate hatôm atum hathaņ dumlolê bêņ te ba ibi halôk ŋgwêk. Ma ŋgwêk ôdôņ te lô habitak thalalenj. ⁹ Ma nômkama lôkmala takatu ba êmô ŋgwêk buenj lôkthô ema, ma yenj loj êņ lôkthô kambom.

¹⁰⁻¹¹ *Ma aņela te lô hayuv anêņ ba halaņ ma vuliņ bêņ te hêv yak anêņ leņ ba hathaņ inaņ atum abiņ. Ma hêv yak halôk ŋaņ lôk kasukthôm ôdôņ te lô. Vuliņ êņ anêņ athêņ nena ‘Maniņ’ ba intu ŋaņ sapêņ anêņ ôdôņ te lô habitak maniņ kambom anôņ. Ma avômalô bêņ anôņ inum ŋaņ êņ ba ema ek malê nena ŋaņ lêk habitak maniņ kambom.

¹² *Ma aņela te ayova hayuv anêņ ba halaņ ma wak anêņ deda ôdôņ te lô lôk ayôņ anêņ deda ôdôņ te lô lôk vuliņ ôdôņ te lô miņ ibi deda ami. Wak lo bôlôvôņ anêņ ôdôņ te lô momaņiniņ bêņ hêk.

¹³ *Ma yahayê hamiņ ma yahalaņô menak jeņ hayovak haveņ leņlêvôņ ma halam kaêk, “Malaiņ, malaiņ, malaiņ tem êpôm avômalô pik ek malê nena aņela lokwaņlô eyabiņ denaņ ba tem niyuv iniņ lavuak kethenj.”

9

Aņela te bahenji hayuv lavuak

¹ *Ma aņela te bahenji hayuv anêņ lavuak. Ma yahayê vuliņ te hêv yak anêņ leņ ba habup pik. Ma êv ku neyabiņ Viv atu anêņ abôlêk anêņ vovalenj hadêņ vuliņ êņ. ² *Ma hakyav Viv abôlêk vê ma atum yova bêņ habitak anêņ Viv abyañ êņ ba hatôm atum dahaya bêņ te. Ma Viv anêņ yova hava wak lo leņ loj siņ ba habitak momaņiniņ kambom. ³ Ma atum yova êņ habitak lôk kôm sopek ba halôk pik. Ba êv lôklokwaņ hadêņ thêlô hatôm daņgaviņ pik anêņ lôklokwaņ. ⁴ *Ma enañ hadêņ thêlô

nena, “Miņ numbuliņ kamunj loma-loma lo alokwaņ ami. Ma numbuliņ ŋê takatu ba Wapômbêņ anêņ lêlêyaņ miņ hayôhêk thêlô luvôņiņ ami.” ⁵ Miņ êv thêlô ek nijik anyô vônô ami, ma nênem vovaņ bêņ iyom êtôm ayôņ bahenji. Ba iniņ vovaņ êņ hatôm daņgaviņ layuk habi anyô ba vovaņ kambom. ⁶ *Wak takêņ ma avômalô idum ek nema ma doņtom ŋama hêv i vê hêk thêlô. Ba miņ ema ami.

⁷ *Ma kôm takêņ êpôpêk i hatôm bokhos ba epesaņ i ek nijik vovak. Thêlôniņ maleņiņ hatôm anyô ma leņiņkadôk ma êkôk nômlate hatôm kulunj kiņ ba epesaņ hathak gol. ⁸ *Ma thêlôniņ leņiņkadôk ŋauņ hatôm avi iniņ ma veniņbôlêk yakik hatôm avuņ laion abôlêk yakik. ⁹ *Ma thêlôniņ bôbôņiņ hatôm moko epesaņ hathak aenj. Ma thêlôniņ banik pôk ba diņdiņ bêņ hatôm yenj vovak takatu ba bokhos êvôv. ¹⁰ Ma iniņ leņjuk ma hatôm daņgaviņ ba iniņ lôklokwaņ hamô leņjuk takêņ ba ibi anyô hathak ma tem nênem vovaņ bêņ êndêņ i êtôm ayôņ bahenji. ¹¹ Ma iniņ kiņ te hayabiņ thêlô ba yani ma Viv anêņ aņela. Anêņ athêņ hathak abô Hiblu nena, “Abadon” ma hathak abô Glik nena, “Apolon”. Ma athêņ êņ anêņ ôdôņ nena “Anyô Habuliņ Nômkkama Sapêņ”.

¹² Malaiņ môņ hale ba hi, ma doņtom malaiņ ju tem embenj yam.

Aņela te bahenji ba lahavute hayuv lavuak

¹³ Ma aņela ali bahenji ba lahavute hayuv anêņ lavuak ba halaņ ma yahalaņô abô te halêm anêņ loj êbôk da anêņ saņanêņ daņ ayova. Loj êbôk da êņ epesaņ hathak gol ba hamiņ Wapômbêņ ma. ¹⁴ Abô êņ hanaņ hadêņ aņela ali bahenji ba lahavute atu ba hawa lavuak nena, “Opole aņela ayova takatu ba bôk ekak i loj ba êmô ŋaņ bêņ Yupletis vê ek

* **8:10-11:** Jer 9:15   * **8:12:** Ese 32:7; ALK 6:12-13   * **8:13:** ALK 9:12; 11:14   * **9:1:** ALK 20:1
 * **9:2:** Stt 19:28; Kis 10:12-15; Jol 2:2,10   * **9:4:** ALK 7:3   * **9:6:** Jop 3:21; Jer 8:3   * **9:7:** Jol 2:4
 * **9:8:** Jol 1:6   * **9:9:** Jol 2:5

ini.”¹⁵ Êñ ma epole aņela ayova êñ ek nijik avômalô pik ôdôn te lô pôpônô. Wapômbên bôk hakak i loj ek neyabiņ sondabên lôk ayôn ma wakma atu ba lêk habitak ek nindum iniņ ku êñ.¹⁶ Yahalaņô nê vovak takatu ba êyô êmô bokhos ma lubuņlubuņ hatôm 200 milion.

¹⁷ Êntêk ma nôm takatu ba yahatulak ba yahayê nena bokhos lôk nê takatu ba êyô êmô bokhos takên. Thêlônin moko bôbônin anên lêlêyan hatôm atum ba bôsôk lôk mayav hatôm solpa. Ma bokhos takên iniņ leņiņkadôk hatôm avuņ laion iniņ leņiņkadôk. Ma atum lôk atum yova ma valu vovaņ solpa hale veņiņbôlêk kapô ba hi.¹⁸ Nôm malaiņ lô êñ hale veņiņbôlêk ba hik avômalô ôdôn te lô lôkthô vônô.¹⁹ Bokhos iniņ lôklokwaņ ma hamô veņiņbôlêk lôk leņyuk. Thêlônin leņyuk ma hatôm umya ma umya takên iniņ leņiņkadôk ethak êv vovaņ hadên avômalô.

²⁰ *Ma avômalô nômbên atu ba malaiņ lô êñ miņ hik i vônô ami ma evaloņ iniņ kambom lomaloma takatu loj. Thêlô êv yeņ hadên ngôk takatu ba epesaņ hathak gol lo seleva ma aeņ mayav lôk valu ma alokwaņ. Ngôk takên ma miņ hatôm nêgê tak lo nedaņô abô ma nember ami.²¹ Lôk miņ etak iniņ kobom ik anyô vônô lôk êbôk siniņ ma idum sek walilin lôk iniņ vani ami.

10

Aņela lôk kapya yaônate

¹ Ma yahayê aņela lôklokwaņ yaņ halôk ba halêm anên leņ. Ba havuliv i hathak buliv lôk okthenulin hêk wakadôk. Ma thohavloma hatôm wak. Ma va luvi hatôm atum hathaņ hamô alokwaņ daim.² Ma yani havaloņ kapya yaônate ba hakak hêk baņ. Ma havakselap ba va vianôn hayô hamiņ ngwêk ma vikeņ hamiņ pik.³ Ma yani halam kaêk hatôm laion te halaņ. Yani halam, êñ ma

kakalu bahenvi ba lahavuju enaņ abô.⁴ *Yahalaņô kakalu bahenvi ba lahavuju enaņ abô, êñ ma yahadum ek yato. Ma doņtom yahalaņô abô halêm anên leņ nena, “Miņ oto kakalu iniņ abô êñ ami ma ênjêk oda anêm auk iyom.”

⁵ *Êñ ma aņela atu ba hamiņ ngwêk lo pik hêv baņ vianôn hathak leņ.⁶ Ma havak balabuņ hathak ôpatu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbên intu sapên ba hapesaņ pik lo leņ ma ngwêk lôk nômkama sapên anên athên. Ba hanaņ nena, “Wakma lêk habobo anên daņ.⁷ *Aņela te bahenvi ba lahavuju hayuv anên lavuak, êñ ma Wapômbên anên abô lôk kup tem anên daņ êtôm bôk ba hanaņ hadên anên nê ku plopet.”

⁸ Ma yahalaņô abô atu ba halêm anên leņ hathak loņbô nena, “Nu ek aņela atu ba hayô hamiņ ngwêk lo pik ek onja kapya atu ba bôk ekak hêk baņ.”

⁹ *Êñ ma yaha hadên aņela êñ ma yahanaņ ek nêm kapya yaôna êñ êlêm. Ma hanaņ hadên ya nena, “Onja ba noņgwaņ. Tem vasiņ mavi êtôm bio thôk êmô vembôlêk, ma doņtom tem eyelaņ lemsoam ba manin kambom.”

¹⁰ Êñ ma yahawa kapya yaôna êñ ba yahaņ ba hamô yaveņbôlêk ma vasiņ mavi hatôm bio thôk. Ma doņtom yahatôkwên ma yalensoam manin kambom.¹¹ Vêm ma yani hanaņ hadên ya, “Nu onaņ abô plopet esak nôm takatu ba tem êpôm avômalô kupik lomaloma lôk pik lomaloma lôk abô lomaloma lôk iniņ kiņ sapên esak loņbô.”

11

Wapômbên anên anyô ju atu ba enaņ anên abô

¹ *Ma aņela te hêv kôm êv dôn nômkama hathak hadên ya. Ma hanaņ, “Nu otak ênjêk Wapômbên anên unyak mathen lôk loj êbôk da

* 9:20: Sng 115:4-7; 135:15-18; Dan 5:23; ALK 16:9,11 * 10:4: Dan 12:4,9 * 10:5: Lo 32:40; Dan 12:7 * 10:7: Amo 3:7 * 10:9: Ese 2:8-3:3 * 11:1: Ese 40:3; Sek 2:1-2

lôk avômalô takatu ba êmô kapô ek nôngô nena anêj daim vithê. ²*Ma dojtom miñ otak ênjêk unyak mathen anêj piklêvôn ami ek malê nena loj êj ma Wapômbên hêv hadênj nê loj buyan. Thêlô tem nembak unyak mathen Jelusalem pesa êtôm ayôn 42. ³Ma tem yanêm yenan anyô ju ba thai neba kwêv kapôlônjin malain ma neja yenan abô ba ini nenan bênj êtôm wak 1,260.”

⁴*Anyô ju êj êtôm alokwan oliv ju atu lôk atum lam ju atu ba iminj pik anêj alan thohavloma. ⁵*Ma anyôla hadum ek injik thai, êj ma tem atum ende thaivenjibôlêk ba esan ôpên vônô. Avanôn bin, avômalô takatu ba idum ek nimbulinj thai tem nema aênj iyom. ⁶*Anyô ju êj enan Wapômbên anêj abô, êj ma thai ininj lôklokwan hêk ek nenan ba ôthôm mi lôk nan imbitak thalalen ma malain lomaloma imbitak pik êtôm thai ininj lenjinhavinj.

⁷*Thai idum ku enan Wapômbên anêj abô yôv ma alim bomanj atu ba hathak halêm anêj Viv atu kapô tem êyô ba injik vovak êndênj thai ba embak thai pesa ba nema. ⁸*Ma thai ininj kupik tem ênjêk malak bênj anêj lojôndê bênj. Malak lônj êj anêj athênj kapô ma Sodom lo Ijip, loj êj bôk ik ininj Anyô Bêj vônô hathak alovalanjanjin. ⁹Ma avômalô lenjinkupik lomaloma lôk ôdônj lomaloma lôk abô lomaloma lôk pik lomaloma sapênj tem nêlêm nêgê anyô ju êj ininj kupik hêk lojôndê êtôm wak daluk lô ma wata te imbinj. Êtôm bôk enan nena miñ hatôm nedav i ami. ¹⁰Ma avômalô pik tem lenjnmavi lôk lêlô ma nênem nômkama êndênj i ek malê nena plopet ju atu ba êv malain hadênj thêlô lêk ema.

¹¹*Ma dojtom wak lô lôk wak te viyanj havinj hale ba hi, ma Wapômbênj hayuv auk lôkmala halôk

thai ba thai iviyô iminj. Ma avômalô êyê thai ba êkô kambom. ¹²*Ma kaêk lôklokwan anêj lenj hanan hadênj thai, “Nosak ba nôlêm.” Êj ma thai ethak ba i lenj ma buliv hava thai sinj ba nê takatu ba bôk ik vovak hadênj thai iminj ba êyê. ¹³*Kethenj oyanj ma duvianj bênj te hayô ba habulinj malak lônj ôdônj te lauminj ba hik avômalô hatôm 7,000 vônô. Ma avômalô vi atu ba êmô lôkmala êkô kambom ba êv athênj lôkmanjin hadênj Wapômbênj anêj lenj.

¹⁴*Malainj te ju hale ba hi yôv. Ma malainj te lô tem êyô kethenj.

Anjela te bahenji ba lahavuju hayuv lavuak

¹⁵*Ma anjela te bahenji ba lahavuju hayuv anêj lavuak ba halan ma kaêk bênj anônj halêm anêj lenj ba elam aêntêk, “Pik lêk hamô Anyô Bêj lôk anêj Kilisi bahenjin ma Anyô Bêj tem eyabinj wak nômbênj intu sapênj.”

¹⁶Ma avaka 24 takatu ba êmô ininj loj eyabinj avômalô hamô Wapômbênj thohavloma êkôm ba malej halôk ma êv yenj hadênj Wapômbênj. ¹⁷Ma enan, “Anyô Bêj Wapômbênj Lôklokwan Anônj,

lêk hômô ma sêbôk oda hômô aênj.

Mavi anônj ek lêk hoyabinj nômkama sapênj hathak anêm lôklokwanj.

¹⁸*Avômalô daluk lenjinmaninj ek o, ma dojtom anêm lemmaninj lêk hayô.

Anêm waklavônj hayô ek undum abô ek avômalô njama.

Êj ma tem nêm ininj vuli mavi êndênj anêm nê ku plopet lôk anêm avômalô mathenj takatu ba elanô anêm abô, avômalô bênj lôk avômalô yaô.

Wakma hayô ek nimbulinj avômalô takatu ba ibulinj pik.”

* **11:2:** Luk 21:24; ALK 13:5   * **11:4:** Sek 4:3,11-14   * **11:5:** 2Sml 22:9; Sng 97:3   * **11:6:** Kis 7:17-20; 1Sml 4:8; 1Kinj 17:1   * **11:7:** Dan 7:21; ALK 12:17; 13:7; 17:8   * **11:8:** Luk 13:34   * **11:11:** Ese 37:5,10   * **11:12:** 2Kinj 2:11   * **11:13:** ALK 6:12; 16:18   * **11:14:** ALK 9:12   * **11:15:** Kis 15:18; Sng 10:16; Dan 2:44; 7:14   * **11:18:** Sng 110:5; 115:13; Lom 2:5; ALK 20:11-13   * **11:19:** Hib 9:4; ALK 8:5; 15:5; 16:21

19 *Ma Wapômbêñ anêñ unyak mathenj atu ba hamô leñ anêñ abôlêk hakyav ba yahayê alapa tabô hamô unyak mathenj êñ kapô. Ma damak hêv lôk pôk lôk kakalu bêñ lôk duviañ lôk ôthôm valokwanj hatôm ais hêv yak halôk.

12

Avi lo Wa bomañ

1 Ma lavôñij bêñ te havova hêk leñ: avi te hamô ma wak hawê havenj yani hatôm sôp ma hatak vakapô luvi hayô hamiñ ayôn. Ma vulij laumiñ ba lahavuju hamiñ wakadók hatôm kiñ iniñ kuluj. 2 *Yani hasabenj ba halañ ek embathu.

3 *Ma lavôñij yanj habitak leñ: Wa thalalenj bomañ bêñ te ba anêñ wakadók bahenji ba lahavuju ma wakadók lôkthô ma kiñ iniñ kuluj hamô. Ma wakadók yakik hatôm laumiñ hamô. 4 *Ma layuk havalij vulij ôdôn te lô ba havalonj ba habi halêm pik. Ma Wa bomañ bêñ atu hamiñ avi atu ba hapesanj i ek embathu anêñ thohavloma ek havathu ma enjanj amena êñ kethenj oyanj. 5 *Êñ ma avi êñ havathu namalô atu ba tem eyabiñ avômalô pik sapêñ lôklokwanj esak yani banj malainj. Aênj ba kethenj oyanj ma ewa yani ba i daku Wapômbêñ atu ba hamô anêñ loj hayabiñ avômalô. 6 Ma avi êñ hasôv ba hi loj thiliv atu ba Wapômbêñ bôk hapesanj yôv ek eyabiñ yani êtôm wak 1,260.

7 *Ma vovak bêñ hêk malak leñ ba Maikel lôk anêñ anjela ik vovak hadênj Wa bomañ bêñ atu. Ma Wa atu lôk anêñ anjela imiñ viyanj ba ik vovak êñ. 8 Ma Wa anêñ lôklokwanj miñ hatôm ami. Ba intu miñ hatôm êmô malak leñ esak lojbô ami. 9 *Aênj ba êv Wa bomañ bêñ êñ lôk anêñ anjela vê hêk malak leñ ba ekaliv i êlêm pik. Yani ma umya bôsêbôk ba elam nena Ngôk Bêñ ma Sadañ. Yani hathak hasau

avômalô pik sapêñ. 10 *Ma yahalanô kaêk te anêñ leñ ba hanañ, “Lêk ma alalôaniñ Wapômbêñ hêv alalô bulubiñ ma anêñ lôklokwanj habitak yaiñ ba yani hamô hatôm kiñ. Ma anêñ Kilisi hadum ku athênj bêñ ek malê nena anjela lêk ibi ôpatu ba hanañ aiyanj thêlô bêñ hamô Wapômbêñ thohavloma bôlôvônj lo wak halôk pik.

11 Thêlô êmô yani lu hathak Bok-sipsip Nakaduj anêñ thalalenj lôk Wapômbêñ anêñ abô takatu ba thêlô enanj. Thêlô imiñ lôklokwanj ba miñ êkô ek avômalô nijik thêlô vônô ami.

12 *Aênj ba môlô avômalô leñ lemim-mavi. Ma donjom malainj ek pik lo ngwêk ek malê nena Sadañ lêk halôk ba hathôk ek môlô. Yani lamanij kambom ek malê nena yani hayala nena anêñ waklavônj lêk bidonj.”

13 Wa bomañ bêñ atu hayala nena lêk ibi yani halêm pik ba halupunij avi atu ba havathu okna atu. 14 *Ma donjom Wapômbêñ hêv menak jej bok anêñ banik luvi hadênj avi êñ ek yani eyovak ba ni loj atu ba bôk epe-sanj yôv ek neyabiñ yani êtôm sondabênj lô ma wata te imbiñ ek miñ Wa imbulij yani ami. 15 Ma Wa havululup nanj ba hatôm nanj bêñ te habitak yani abôlêk ba havenj avi êñ yam ek enja yani ba ni. 16 Ma donjom pik hêv avi êñ sa ba hakyav abôlêk ba hanum nanj êñ sapêñ. 17 *Êñ ma Wa lamanij kambom hathak avi êñ ba hi ek injik vovak êndênj avi êñ anêñ avômena vi. Thêlô ma nê takatu ba esopa Wapômbêñ anêñ abô balabuj lôk enanj iniñ êvhavinj atu hathak Yisu bêñ. 18 Ma Wa hamiñ ngwêk anêñ thathe danj.

13

Alim bomañ anêñ ngwêk

1 *Ma yahayê alim bomañ te habitak ngwêk. Yani wakadók bahenji ba lahavuju ba anêñ yakik

* 12:2: Mai 4:10 * 12:3: Dan 7:7 * 12:4: Dan 8:10 * 12:5: Sng 2:9; Ais 7:14; 66:7; ALK 19:15 * 12:7: Jut 9 * 12:9: Stt 3:1,14; Luk 10:18; 22:31; ALK 20:2 * 12:10: Jop 1:9-11; Sek 3:1 * 12:12: Ais 44:23; 49:13 * 12:14: Dan 7:25; 12:7 * 12:17: ALK 11:7 * 13:1: ALK 12:3; 17:3,7-12

laumin hamin wakadôk. Ma kin inin kulan laumin hamô anêj yakik. Ma wakadôk takatu ma eto abôma hathak Wapômbêj nena, “Yada ma Wapômbêj”. ² *Ma alim bomanj atu ba yahayê hatôm avun nyau bomanj bêj te ma va hatôm avun bea va ma abôlêk ma hatôm avun laion te abôlêk. Ma Wa bomanj bêj atu hêv anêj lôklokwanj lôk anêj loj hayabin avômalô lôk athêj bêj hadêj alim bomanj êj. ³ *Ma yahayê wakadôk te inanj bôk ik vônô ba pôpô bêj te hêk ma donjom bôk hayôv. Ba intu avômalô pik sapêj esonj kambom ba esopa yani. ⁴ Ma thêlô êv yêj hadêj Wa bomanj bêj atu ek malê nena yani hêv anêj athêj bêj hadêj alim bomanj êj. Ma thêlô êv yêj hadêj alim bomanj êj ba enanj, “Opalê hatôm alim bomanj êntêk ma hatôm injik vovak êndêj yani? Mi anôj.” ⁵ *Wapômbêj hatak alim bomanj êj ek êmbôi ba enanj abômapopak esak yani lôk eyabinj avômalô êtôm ayôj 42.*

⁶ Ma alim bomanj êj hananj abô kambom hathak Wapômbêj da lôk anêj athêj lôk anêj unyak mathenj lôk nê takatu ba êmô malak lej. ⁷ *Ma Wapômbêj hatak yani ek injik vovak êndêj anêj avômalô mathenj ba nênem yak. Ma enja athêj ek eyabinj avômalô ôdôj lomaloma lôk lejvinjupik lomaloma lôk abô lomaloma ma pik lomaloma sapêj. ⁸ *Ma avômalô pik lôkthô atu ba ininj athêj minj hêk kapyia lôkmala ami hadêj sêbôk ba minj Wapômbêj hapesanj pik lo lej ami denanj ma tem nênem yêj êndêj alim bomanj êj. Kapyia lôkmala êj ma Boksipsip Nakadunj atu ba bôk ik vônô anêj kapyia.

⁹ Opalê atu ba lôk lëndôj ma endanj abô êntêk. ¹⁰ *Wapômbêj hatak anyô te ek ni koladôj ma tem yani ni koladôj. Wapômbêj hatak anyô

te ek nijik yani vônô esak binj vovak ma tem nijik yani vônô esak binj vovak. Ba nôm êj habitak ma avômalô mathenj lôkthô nimirj lôklokwanj ma nebalonj ininj êvhavinj loj majanj.

Alim bomanj anêj pik

¹¹ Ma yahayê alim bomanj yanj habitak anêj pik kapô ba halêm yainj. Ma anêj yakik lokwanju hatôm boksipsip nakadunj. Ma donjom hananj abô hatôm Wa bomanj bêj atu. ¹² Yani hawa alim bomanj môj anêj lôklokwanj ek indum anêj ku. Yani hadum ba avômalô pik sapêj êv yêj hadêj alim bomanj môj atu ba bôk ik vônô ma donjom anêj palê bôk hayôv. ¹³ *Ma yani hadum lavôjinj lôkmanjinj lomaloma ba bêj te ma atum hathanj ba hêv yak anêj lej ba halêm pik ba avômalô sapêj êyê. ¹⁴ Ma etak yani ek indum lavôjinj takêj esak alim bomanj yanj môj anêj athêj ba esau avômalô pik. Yani hananj ek avômalô nepesanj alim bomanj môj anêj dahô te ek nênem athêj bêj êndêj ôpatu ba bôk ik vônô hathak binj vovak ma donjom hamô lôkmala denanj. ¹⁵ Ma etak yani ek iyuv auk êndôk alim bomanj môj anêj dahô ek dahô êj enanj abô. Ma avômalô takatu ba minj êv yêj hadêj dahô êj ami, ma tem nijik thêlô vônô. ¹⁶ *Ma yani hapôvinj avômalô lôkthô ek neja lêlêyanj ênjêk bahenjinj vianôj mena ênjêk luvôjinj. Avômalô athêj bêj lôk athêj mi ma nê valu bêj lôk nê valu mi ma nê takatu ba êmô alaŋsi vibinj lôk nê takatu ba alaŋsi mi lôkthô neja lêlêyanj êj. ¹⁷ Avômalô takatu ba lêlêyanj mi minj hatôm nênem vuli nômkama lôk nênem ininj nômkama ek anyô vi nênem vuli ami. Lêlêyanj êj ma alim bomanj anêj athêj ma anêj athêj anêj lavôj. ¹⁸ Lêlêyanj êj anêj ôdôj ma hamô kapô anôj. O anyô lôkawk bêj, êj ma undum ku ek oyala

* **13:2:** Dan 7:4-6 * **13:3:** ALK 17:8 * **13:5:** Dan 7:8,25; 11:36; ALK 11:2 * **13:5:** Ayôj 42 ma hatôm wak 1,260 (12:6) ma hatôm sondabêj lô ma wata te (12:14). * **13:7:** ALK 11:7 * **13:8:** Sng 69:28; ALK 17:8; 20:12,15; 21:27 * **13:10:** Jer 15:2; 43:11; ALK 14:12 * **13:13:** 1Kinj 18:24-39; Mat 24:24; ALK 19:20 * **13:16:** ALK 14:9-11; 16:2; 20:4

alim bomañ atu anêñ lêlêyañ êñ anêñ ôdôñ. Lêlêyañ êñ ma anyô te anêñ lêlêyañ. Ma ôpêñ anêñ lêlêyañ êñ ma hatôm 666.

14

Boksipsip Nakaduñ lôk anêñ avômalô

¹ Ma yahayê hathak loñbô ma Boksipsip Nakaduñ atu hamiñ dum Saion ma avômalô hatôm 144,000 imiñ haviñ yani. Ma anêñ athêñ lôk Lambô anêñ athêñ bôk eto yôv hêk thêlôniñ luvôniñ. ² *Ma yahalañô thêlôniñ kaêk halêm anêñ leñ hatôm ñambô diñdiñ ma hatôm kakalu bêñ hêv yak. Kaêk êñ ma hatôm avômalô êv yeñ gita. ³ *Thêlô êv yeñ lukmuk te hêk Anyô Bêñ anêñ loñ hayabiñ avômalô lôk hêk nôm lôkmala ayova lôk avaka takatu maleñiñ. Anyôla miñ hatôm eyala yeñ êñ ami, ma avômalô 144,000 takatu ba bôk Anyô Bêñ hêv vuli i yôv hêk pik iyom intu eyala. ⁴ Thêlô ma ñê takatu ba miñ bôk eyov avi ami ek malê nena thêlô itip majañ. Thêlô esopa Boksipsip Nakaduñ haveñ loñ nômbêñ atu ba yani hi. Wapômbêñ hêv thêlô vuli hêk avômalô pik malêvôñ ma thêlô ibitak hatôm da môñ ek Wapômbêñ lôk Boksipsip Nakaduñ. ⁵ Abôyañ te miñ hale thêlô veñiñbôlêk ami lôk kambom mi hêk Wapômbêñ ma.

Añela lokwañlô iniñ abô

⁶ Ma yahayê añela yañ hayovak haveñ leñlêvôñ. Yani havalon Abô Mavi atu ba hamô hatôm wak nômbêñ intu sapêñ ek enañ êndêñ avômalô anêñ pik lomalomalôk ôdôñ lomalomalô ma abô lomalomalôk leñviñkupik lomalomalô sapêñ. ⁷ Ma yani halam kaêk nena, “Nôkô Wapômbêñ ma nôñêm athêñ lôkmañgiñ êndêñ yani ek malê nena waklavôñ nindum abô lêk hayô. Nôñêm yeñ êndêñ yani atu ba hapesañ pik lo leñ ma ñgwêk lo ñañ sapêñ.”

⁸ *Yôv ma añela te ju hayô ma hanañ, “Hêv yak, hêv yak. Malak lôk athêñ bêñ Babilon hêv yak. Yani bôk hadum ba avômalô pik lôkthô inum anêñ waiñ lôklokwañ ba elo molo ba idum sek lomalomalô.”

⁹ *Ma añela te lô haveñ thai yam hayô ma halam lôklala aêntêk, “Anyô late hêv yeñ hathak alim bomañ atu lôk anêñ dahô atu ba epesañ ma hawa anêñ lêlêyañ hêk uvôv mena bañ, ¹⁰ *êñ ma tem yani inum Wapômbêñ anêñ lamaniñ êtôm waiñ. Waiñ êñ ma daluk ba maniñ bomañ. Ôpatu ba hanum ma tem enja vovañ bêñ êñjêk añela lôk Boksipsip Nakaduñ maleñiñ ba atum valu solpa tem esañ yani. ¹¹ *Ma atum atu ba hêv vovañ hadêñ thêlô anêñ yova tem esak ba ni wak nômbêñ intu sapêñ. Thêlô takatu ba êv yeñ hadêñ alim bomañ lôk anêñ dahô atu ba epesañ ba ewa anêñ athêñ anêñ lêlêyañ tem miñ neja lovak dokte ami.” ¹² *Aêñ ba avômalô mathen takatu ba esopa Wapômbêñ anêñ abô balabuñ lôk êvhaviñ Yisu ma nebalon iniñ êvhaviñ loñ ba nimiñ lôklokwañ.

¹³ Ma yahalañô abô te anêñ leñ hanañ, “Oto aêntêk, ‘Lêk ba hi ma ñê takatu ba esopa Yisu ba ema tem nêmo mavi.’” Ma Lovak Mathen hik abô êñ loñ haviñ nena, “Avanôñ, thêlôniñ kobom mavi tem ni imbiñ thêlô ba intu tem neja lovak esak iniñ ku malaiñ.”

Ewa pik anêñ nôm anôñ

¹⁴ *Yahamô ma yahayê anyô te hayô hamô buliv thapuk. Yani hatôm anyô te nakaduñ. Yani hakôk kulun gol ma havalon biñ kamun te ba ma kambom. ¹⁵ Ma añela yañ hale yañ anêñ unyak mathen atu ma halam kaêk hadêñ ôpatu ba hamô buliv ba hanañ, “Onja anêm biñ kamun ba onde nôm esak ek malê nena waklavôñ neja nôm anêñ anôñ lêk

* **14:2:** ALK 1:15; 19:6 * **14:3:** Ais 42:10; ALK 5:9; 7:4 * **14:8:** Ais 21:9; Jer 51:7-8; ALK 17:2; 18:2,3 * **14:9:** ALK 13:12-17 * **14:10:** Stt 19:24; Sng 75:8; Ais 51:17,22; Jer 25:15-16; Ese 38:22; ALK 16:19; 20:10 * **14:11:** Ais 34:10 * **14:12:** ALK 13:10 * **14:14:** Dan 7:13

hayô.” ¹⁶ Êñ ma ôpatu ba hamô buliv havalî anêñ biñ halôk pik ba hadabêñ pik anêñ nôñ anôñ lôkthô ba hasup hathak donjom ba hawa.

¹⁷ Ma añela yañ hale unyak mathen atu ba hamô malak leñ ba hawa biñ kamun ba ma kambom hatôm anyô hamôñ hawa. ¹⁸ *Ma añela yañ atu ba hayabiñ atum êbôk da hale yañ ba halam kaêk bêñ hadêñ añela havalon biñ lôk ma atu nena, “Onja anêm biñ ba odabêñ yak wain anêñ mañgayak takatu ba hamô pik ek malê nena anêñ anôñ bôk hayôk yôv ba usup esak donjom.” ¹⁹ Êñ ma yani havalî anêñ biñ hayô pik ma hasup yak wain anôñ hathak donjom ba hatak halôk loñ evak wain anôñ pesa ek neja anêñ thôk. Loñ êñ ma Wapômbêñ anêñ loñ lamanin. ²⁰ *Hamô malak bêñ viyain ma evak yak wain anôñ pesa hamô loñ evak pesa ba halom ba hale abyan. Ma avômalô iniñ thalalen hañgasô halôk pik ba hasun aleba hayô bokhos abôlêk ma anêñ bêñ ma hatôm 300 kilomita.

15

Malain anêñ dan

¹ Ma yahayê nômbithi bêñ yañ hêk leñ ba yahason kambom. Nôm êñ ma aêntêk: añela bahenvi ba lahavuju evalon nôñ malain anêñ dan bahenvi ba lahavuju ek malê nena Wapômbêñ anêñ lamanin lêk anêñ dan. ² Ma yahayê nômlate hatôm ngwêk ba thêthê mavi hatôm liyali ba eyelan haviñ atum. Ma ñê takatu ba leñinvidon ba miñ etak iniñ êvhavin ami ba intu êmô alim boman lôk anêñ dahô atu ba epesan lôk anêñ athên anêñ lêlêyan lu, thêlô imin ngwêk dan ba ewa yen gita atu ba Wapômbêñ hêv hadên thêlô. ³ *Ma êv Wapômbêñ anêñ anyô ku Mose lôk Boksipsip Nakadun iniñ yen ba êv nena, “Anyô Bêñ Wapômbêñ Lôklokwan Lôkthô anêñ Ôdôn,

* **14:18:** Jol 3:13 * **14:20:** Ais 63:3; ALK 19:15

* **15:4:** Sng 86:9; Jer 10:6-7 * **15:5:** Kis 38:21

* **16:2:** Kis 9:10; ALK 13:12-17

hudum ku bêñ ba intu yêlô ason kambom.

Anêm kobom ma thêthôn ma avanôn. O ma kiñ atu ba hoyabiñ nômkama sapên hadên môñ anôn ba hi hayô wak nômbên intu sapên.

⁴*O iyom ma mathen, aên ba avômalô lôkthô nêmbô anêm athên ba nêkô ek o.

Avômalô sapên êyê anêm ku ma thêthôn ba intu thêlô tem nêlêm ek nêñem yen êndên o.”

⁵ *Vêm ma yahayê hathak lonbô ma malak yen anêñ loñ mathen anôn anêñ leñ hakyav. Wapômbên anêñ abô balabun atu ba hêv hadên Mose hêk loñ êñ. ⁶ Ma añela bahenvi ba lahavuju takatu ba ewa malain bahenvi ba lahavuju takatu êlêm anêñ unyak mathen kapô ba ele yañ. Thêlô iniñ sôp ma thapuk ba mabun mavi ba habi kêdêkêdê ma evanjin bokngôp gol hawê lawê iniñ bôm kabum. ⁷ Ma nôñ lôkmala ayova takatu te hêv kabum gol bahenvi ba lahavuju hadên añela bahenvi ba lahavuju takatu. Kabum takên ma Wapômbên atu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbên intu sapên anêñ lamanin halôk ba hayô abôlêk sin.

⁸ *Ma Wapômbên anêñ lôkmanjin lôk anêñ lôklokwan anêñ yova hava unyak mathen kapô sin ba anyô late miñ hatôm imbitak êyô unyak mathen êñ kapô ami endeba añela bahenvi ba lahavuju takatu iniñ malain bahenvi ba lahavuju takatu ende êndôk am.

16

Añela engasô malain hatôm bahenvi ba lahavuju halôk pik

¹ Ma yahalanô kaêk halêm anêñ unyak mathen ba hanan hadên añela bahenvi ba lahavuju takatu aêntêk, “Unu nongasô Wapômbên anêñ lamanin atu ba hamô kabum bahenvi ba lahavuju êndôk pik.”

* **15:3:** Kis 15:1; Sng 111:2; 139:14; 145:17

* **15:8:** 1Kin 8:10-11; 2Sto 5:13-14; Ais 6:4

2 *Aņela mông hi ma haņasasô anêņ kabum halôk pik ba habitak palê bêņ ba vovaņ kambom ba hatêto avômalô takatu ba ewa alim bomaņ anêņ lêlêyaņ lôk êv yeņ hadêņ anêņ dahô atu ba epesaņ.

3 *Ma aņela te ju hi haņasasô anêņ kabum halôk ŋgwêk ba habitak hatôm anyô ŋama iniņ thôk mandaliņ. Ma nômkama takatu ba êmô ŋgwêk lôkthô ema.

4 Ma aņela te lô haņasasô anêņ kabum halôk ŋaņ bêņbêņ lôk ŋaņ yaônena sapêņ ba lôkthô ibitak thalaleņ. 5 Ma yahalaņô aņela atu ba hayabiņ ŋaņ sapêņ hanaņ,

“O Anyô Matheņ, lêk hômô ba bôk hômô. O ma anyô thêthôņ ba intu anêm hudum abô ma thêthôņ.

6 Thêlô bôk eņasasô avômalô matheņ lôk plopet iniņ thalaleņ, ba intu hôêv thalaleņ ek thêlô ninum êtôm iniņ kambom anêņ viyaņ.”

7 *Ma yahalaņô abô te halêm anêņ loņ êbôk da ba hanaņ nena,

“Intu êņ, O Anyô Bêņ Wapômbêņ Lôklokwaņ Lôkthô anêņ Ôdôņ, ba holaņô abô ba hôêv vovaņ viyaņ, êņ ma thêthôņ anôņ.”

8 Ma aņela te ayova haņasasô anêņ kabum halôk wak ma Wapômbêņ hatak wak ek imbi lôklokwaņ ba êmbôk avômalô êtôm atum hathaņ i.

9 *Êņ ma wak hathaņ avômalô ba êyôk bubulik ba esokwaņ Wapômbêņ ek malê nena yani ma malaiņ nômbêņ êņ anêņ ôdôņ. Ma doņtom thêlô miņ ele kapôlôņiņ liliņ ba êv athêņ lôkmaņgiņ hadêņ yani ami.

10 *Ma aņela te bahenņvi haņasasô anêņ kabum halôk alim bomaņ anêņ loņ hayabiņ avômalô ba momaņiniņ bêņ hayô anêņ loņ lôkliņyak. Êņ ma avômalô ethaņ dahalaņiņ ek malê

nena vovaņ kambom. 11 Ma thêlô esokwaņ Wapômbêņ leņ hathak vovaņ lo palê, ma doņtom miņ ele kapôlôņiņ liliņ ba esopa Wapômbêņ ami.

12 *Ma aņela te bahenņvi ba lahavute haņasasô anêņ kabum halôk ŋaņ bêņ Yupletis ba ŋaņ êņ hamoma ek epesaņ loņôndê ek kiņ takatu ba tem nêlêm anêņ loņ wak hathak. 13 Êņ ma yahayê ŋgôk lelaik lokwaņlô hatôm kôkwêk êlêm ele Wa bomaņ bêņ atu abôlêk lôk alim bomaņ atu abôlêk ma plopet abôyaņ atu abôlêk. 14 *Thêlô ma ŋgôk ba idum lavôņiņ lomaloma. Thêlô i ek nisup kiņ sapêņ esak doņtom ek nijik vovak. Vovak êņ tem imbitak êndêņ Wapômbêņ Lôklokwaņ Anôņ anêņ waklavôņ bêņ.

15 *“Odaņô! Tem yasôk ketheņ êtôm anyô vani. Ôpatu ba hêv lêlê ba anêņ sôp hamô haviņ yani ma tem êmô mavi ek malê nena tem yani miņ embeņ kôlôlôņ ba mama ami.”

16 *Êņ ma ŋgôk lô atu isup kiņ sapêņ ethak doņtom halôk loņ te atu ba elam hathak abô Hiblu nena Amagedoņ.

17 Ma aņela te bahenņvi ba lahavuju haņasasô anêņ kabum halôk lenjêlvôņ ba kaêk bêņ te halêm hale unyak matheņ anêņ loņ hayabiņ avômalô nena, “Lêk yôv!” 18 *Êņ ma damak hêv ma kakalu hik ba pôk lôklala hayô hamô ba hayô hamô. Ma duviaņ bêņ te hayô ba miņ bôk aêņ habitak pik ami ek malê nena duviaņ êņ ma hayôkwiņ lôklokwaņ kambom anôņ.

19 *Ma malak bêņ Babilon hapup hi ôdôņ lô ma avômalô lodôņlodôņ iniņ malak bêņbêņ êv yak. Wapômbêņ lahabi malak bêņ Babilon anêņ sek ba intu hêv waiņ laņaņa kambom hadêņ yani. 20 *Ma ŋgavithôm lôk dumlolê sapêņ i ba mi. 21 *Ma ôthôm valokwaņ hatôm ais halôk anêņ leņ ba hik avômalô. Ôthôm ais êņ anêņ malaiņ ma hatôm 50 kilo. Ba intu

* 16:3: Kis 7:17-21 * 16:7: Sng 19:9; ALK 15:3 * 16:9: ALK 9:20-21 * 16:10: Kis 10:22; Ais 8:21-22 * 16:12: Ais 11:15 * 16:14: ALK 19:19 * 16:15: Mat 24:43-44; ALK 3:3 * 16:16: Sek 12:11 * 16:18: ALK 4:5; 8:5 * 16:19: ALK 14:10 * 16:20: ALK 6:14 * 16:21: Kis 9:23-24; ALK 11:19

avômalô esokwanj Wapômbêj hathak nô m malainj êj ek malê nena nô m êj ma malainj bomanj.

17

Avi lôk athêj hathak sek walilij hawa vuli kambom

¹ *Ma anjela bahenji ba lahavuju takatu ba ewa kabum malainj bahenji ba lahavuju te halêm hadêj ya ma hanan, “Ôlêm, tem yangik avi lôk athêj hathak sek walilij anêj vovanj atu ba tem enja anêj vuli thô êndêj o. Yani hayô hamô njan bêj anôj vov.

² *Kij pik ethak idum sek havij yani ma avômalô pik inum anêj yak wainj sek havij ba ibitak molo.”

³ *Vêm ma Lovak Mathenjak hokok ya lij ba anjela êj hawa ya ba hi loj thiliv. Ma yahayê avi te hayô hamô alim bomanj thalalenj te. Abôma loma-loma hathak Wapômbêj hatêtô alim êj lijkupik sapêj ma anêj wakadok ma bahenji ba lahavuju ma yakik lauminj. ⁴ *Ma avi êj hapuk sôp bôsok lôk thalalenj hatôm njê valu bêj ma evanjij nô m kêdêkêdê epesanj hathak gol lôk valu kêkêlô lôk kômkom. Yani havalonj tase gol ma nô m ôvathek lomaloma lôk anêj sek walilij anêj lônjgônj halok ba hayô sij. ⁵ Athên loj kapô te ma eto hêk uvov nena,

“Malak lôk athêj bêj Babilon,
avi sek walilij inij talêbô,
ma kobom ôvathek pik sapêj inij talêbô.”

⁶ *Ma yahayê avi êj hanum njê mathenjak lôk njê takatu ba enanj abô avanôj hathak Yisu inij thalalenj ba intu halo molo hatôm hanum wainj bêj anôj.

Yahayê yani ba yahasonj kambom.

⁷ *Êj ma anjela hananj hadêj ya aêntêk, “Aisê ka hosonj kambom? Tem yananj avi êj lôk alim bomanj lôk wakadok bahenji ba lahavuju lôk yakik lauminj takatu ba hawa yani anêj ôdônj bêj

êndêj o. ⁸ *Alim bomanj atu ba hâyê ma bok hamô ma lêk mij hamô ami ma tem etak Viv atu ba ni ek nimbulij yani. Avômalô pik takatu ba inij athên mij hamô kapya lôkmala hadêj sêbok atu ba Wapômbêj mij hapesanj pik ami denanj, thêlô tem nêgê alim bomanj êj ba nesonj kambom ek malê nena yani bok hama yov.

⁹ “Njê lôkauk ma tem neyala nô m êj anêj ôdônj ma aêntêk: Wakadok bahenji ba lahavuju êj ma hatôm dum bahenji ba lahavuju atu ba avi êj hayô hamô loj. ¹⁰ Ma anêj ôdônj yan nena kij bahenji ba lahavuju, ba bahenji bok êv yak yov, ma te êntêk hamô, ma te ma mij habitak ami denanj. Yani habitak ma tem êmô bidonja iyom. ¹¹ Ma alim bomanj atu ba bok hamô ma lêk mi, yanida hatôm kij te bahenji ba lahavulô. Yani habitak anêj kij bahenji ba lahavuju takatu inij. Ba tem ni ek nimbulij yani.

¹² * “Yakik lauminj takatu ba hâyê ma kij lauminj. Thêlô mij bok ewa inij athên ami denanj, ma donjom thêlô tem neja athên êtôm kij imbij alim bomanj êtôm wak te iyom. ¹³ Thêlô tem inij auk donjom ma nênmê inij lôklokwanj lôk inij athên êndêj alim bomanj. ¹⁴ Thêlô tem nijik vovak êndêj Boksipsip Nakadunj, ma Boksipsip Nakadunj tem êmô thêlô lu ek malê nena yani ma njê bêjbêj inij Anyô Bêj ma kij inij Kij. Ma njê takatu ba bok halam lôk hatak i yov ba êvhavij yani dedaunj tem nêmô imbij yani.”

¹⁵ Ma anjela atu hananj hadêj ya aêntêk, “Njanj atu ba hâyê ma avi sek walilij hayô hamô ma hatôm avômalô lodônjlodônj lôk avômalô lubunjlubunj lôk pik sapêj lôk abô sapêj. ¹⁶ *Yakik lauminj lôk alim bomanj atu ba hâyê, thêlô tem lenijnjanja esak avi sek atu ma tem nimbulij yani ba iminj kôlôlônj. Thêlô

* 17:1: Jer 51:12-13   * 17:2: Ais 23:17; Jer 51:7; ALK 14:8   * 17:3: ALK 13:1   * 17:4: Jer 51:7; ALK 18:16   * 17:6: ALK 18:24; 19:2   * 17:7: ALK 13:1   * 17:8: Dan 12:1; ALK 11:7; 13:7
* 17:12: Dan 7:7,24   * 17:16: ALK 18:8

tem nejan anêj vathiap ma nêmbôk yani esak atum. ¹⁷ Nôm êj habitak ek malê nena Wapômbêj da hatak anêj auk êj halôk thêlô kapôlônij ek thêlô iniñ auk dojtom ba nênem iniñ loj lôklinyak êndêj alim bomañ ek nindum anêj ku atu ba yani lahaviñ endeba Wapômbêj anêj abô sapêj injik anôj am. ¹⁸ Ma avi atu ba hâyê ma malak lôk athêj bêj atu ba hayabiñ kiñ pik lôkthô.”

18

Babilon hêv yak

¹ Yôv ma yahayê añañ yañ halôk ba halêm anêj malak leñ ba anêj lôklokwañ bêj anôj ma anêj deda habi hayôhêk pik lôkthô. ² *Ma yani halam kaêk lôklala ba hanañ, “Hêv yak, hêv yak, malak lôk athêj bêj Babilon hêv yak.

Loj êj lêk ngathiniñ ba avômalô lêk mi ba ngôk lelaik lôk menak kambom lomaloma iyom êmô loj êj.

³ Ek malê nena Babilon ma hatôm avi sek te ba avômalô pik lôkthô inum anêj waiñ lôklokwañ ba elo molo ba idum sek lomaloma.

Ma kiñ pik lôkthô ethak idum sek haviñ yani.

Avi êj hathak hêv iniñ nômkama mavi bêj anôj vuli wak nômbêj intu sapêj ba intu pik iniñ nê eyabiñ nômkama ibitak nê lôk athêj bêj hathak valuselenj.”

⁴ *Ma yahalañô kaêk yañ halêm anêj leñ ba hanañ,

“Yenañ avômalô, notak loj intu ma nôlêm yañ

ek miñ nosopa anêj kobom kambom lôk noja anêj malaiñ ami.

⁵ *Ek malê nena anêj sek lêk hatôm dumlolê daim te ba hi leñ ba Wapômbêj miñ lapaliñ anêj kambom êj ami.

⁶ *Nônêm malaiñ êndêj yani êtôm atu ba bôk hêv hadêj avômalô vi, lôk nokapo vi êyômô loj imbiñ. Ma waiñ lôklokwañ atu ba bôk hangasô ek avômalô inum, ma nokapo vi êyômô loj imbiñ ek inum.

⁷ *Yani bôk habam i ba hamô lôk lamavi hathak anêj nômkama bêj anôj, êj ma nônem vovañ lôk malaiñ êtôm sêbôk atu ba yani habam i.

Hatôm intu hanañ halôk yanida kapô nena,

‘Ya kwiñ ba yahamô loj neyabiñ avômalô. Ya miñ avi tôp ami ma miñ hatôm yandañ asêj malêj êtôm avi tôp ami ma mi.’

⁸ *Aêj ba malaiñ bêj lomaloma tem êpôm yani kethêj oyañ.

Anyô Bêj Wapômbêj atu ba hadum abô ek yani ma lôklokwañ. Ba intu nãma lôk asêj ma bôm bêj tem êpôm yani ma atum tem esañ yani ba kabukla.”

⁹ * “Ma kiñ pik takatu ba bôk idum sek haviñ yani lôk êyô êmô anêj nômkama bêj anôj loj tem nêgê anêj atum yova ba nedañ asêj malêj esak yani. ¹⁰ Thêlô êkô hathak yani anêj vovañ ba imiñ daim ba elañ,

“ ‘Ai, ai, malak lôk athêj bêj Babilon, o ma malak lôklokwañ.

Ma kethêj oyañ ma anêm sek anêj vovañ lêk hapôm o.’

¹¹ * “Ma pik anêj nê eyabiñ nômkama nênem vuli elañ asêj malêj bêj hathak yani ek malê nena anyô late miñ hêv vuli thêlônij nômkama hathak lojbô ami. ¹² *Thêlônij nômkama ma gol lo seleva ma valu vuli bêj lôk gwasuñ ngwêk ma sôp kêkêlô lôk sôp bôsôk ma sôp thalalenj lôk sôp mavi anôj haviñ lôk alokwañ ôv mavi lomaloma lôk nômkama lomaloma epesañ hathak bok elepañ

* **18:2:** Ais 13:21; 34:11-14; Jer 50:39; ALK 14:8

* **18:5:** Stt 18:20-21; Jer 51:9

* **18:6:** Sng 137:8; Jer 50:15,29; 2Te 1:6

* **18:7:** Ais 47:7-9

* **18:8:**

ALK 17:16

* **18:9:** Ese 26:17; 27:30-35

* **18:11:** Ese 27:36

* **18:12:** Ese 27:12-13,22

* **18:4:** Ais 48:20; Jer 50:8; 51:6,45; 2Ko 6:17

yakik lo alokwan valuselen bêŋ lôk aen ma aen mayav lôk valu kêdêkêdê bêŋbêŋ atu ba ethak elav unyak mavi hathak ¹³ lôk kamun vasiŋ mavi ma nôŋ ôv mavi ma nôŋ êbôk ba ôv mavi lôk nôŋ ôv mavi epesaŋ hathak alokwan thôk lôk yak waiŋ lôk nôŋ lêŋlêŋ lo plawa êbôk polom lôk wit eyaŋ ma bokmaŋkao ma boksipsip ma bokhos lôk iniŋ yeŋ pik takatu ba êvôv lôk nê takatu ba êdô hamô ek nênem i vuli, thêlô ma nê lôk dahôlôŋiŋ.

¹⁴ “Ma nê eyabiŋ nômkama nênem vuli takêŋ tem nenaŋ nena, ‘Babilon, nôŋ takatu ba lemhabiŋ lêk êv i vê hêk o. Anêŋ nômkama mavi mavi lôk nômkama kêkêlô lôkthô lêk mi ba miŋ hatôm ôpôm i esak loŋbô ami.’

¹⁵ * “Ma nê takatu ba ewa valu bêŋ hathak nômkama takatu ba Babilon êv vuli ma tem nêkô ek anêŋ vovaŋ ba nimiŋ daim ¹⁶ * ma nedaŋ asêŋ malêŋ nena,

“ ‘Ai, ai, malak lôk athêŋ bêŋ, bôk ik kwêv kêkêlô mavi, bôsôk lo thalalen, ma ik lêlêyaŋ gol lôk valu mavi ma kômkom hathak o,

¹⁷ * ma doŋtom nômkama kêkêlô bêŋ êŋ lêk mi kethen oyaŋ!’

“Ma nê bêŋ yeŋ ngwêk sapêŋ lôk nê ethak yeŋ lôk nê idum ku hamô yeŋ lôk nê sapêŋ atu ba idum ku valuselen hamô ngwêk tem nimiŋ daim. ¹⁸ * Ma nêgê anêŋ atum yova ba nedaŋ nena, ‘Malak alê yaŋ hatôm Babilon? Ma mi.’ ¹⁹ Thêlô ibi pik anêŋ voŋgovaŋ hayô hamô leŋiŋkadôk ba elan asêŋ malêŋ nena,

“ ‘Ai, ai malak lôk athêŋ bêŋ. Yêlô atu ba awa yeŋ ngwêk bôk avôv valu bêŋ hêk yani hathak anêŋ nômkama.

Ai, kethen oyaŋ ma lêk ngathiniŋ.’

²⁰ * Nê leŋ, lemimmavi esak malaiŋ atu ba hapôm yani!

Avômalô mathen lôk aposel ma plopet, lemimmavi anôŋ.

Yani bôk habuliŋ môlô ba intu Wapômbêŋ hêv vovaŋ êŋ viyaŋ hadêŋ yani.”

²¹ * Ma aŋela lôklokwan te hêv valu lôŋgôlôŋ bomaŋ te liŋ ba habi halôk ngwêk ba hanaŋ,

“Malak lôk athêŋ bêŋ Babilon, tem nimbi o lôk leŋiŋmaniŋ aêŋ iyom ba miŋ hatôm nêpôm o esak loŋbô ami.

²² * Yeŋ beleŋ lôk yeŋ gita lo abiŋ ma lavuak tem miŋ hatôm nedaŋ esak loŋbô êmô o ami.

Lôk nê takatu ba epesaŋ nômkama hatôm nêŋmô esak loŋbô ami.

Ma valu êpôpêk nôŋ ma tem miŋ pôk esak loŋbô ami.

²³ * Atum lam te tem miŋ esaŋ deda esak loŋbô ami.

Anyô lo avi tem miŋ neja i esak loŋbô ami.

Anêŋ nê ewa nômkama ek êv vuli bôk ewa athêŋ bêŋ hêk avômalô pik maleŋiŋ.

Oda hosau avômalô pik sapêŋ hathak anêŋ aloyak.

²⁴ * Plopet lôk avômalô mathen ma avômalô pik nômbêŋ atu ba bôk ik vônô,

êŋ ma oda hoŋgasô iniŋ thalalen. Ba intu malaiŋ êŋ hapôm o.”

19

Avômalô leŋ êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ

¹ Yôv ma yahalaŋô kaêk te hatôm avômalô bêŋ anôŋ voŋvoŋ anêŋ leŋ ba enaŋ,

“Aleluya!

Alalôaniŋ Wapômbêŋ iyom hatôm nêŋ avômalô bulubiŋ,

ma yani ma lôklokwan lôk athêŋ lôkmaŋgiŋ anêŋ alaŋ.

* **18:15:** Ese 27:31,36 * **18:16:** ALK 17:4 * **18:17:** Ais 23:14; Ese 27:27-29 * **18:18:** Ese 27:32

* **18:20:** Lo 32:43; Ais 44:23; Jer 51:48 * **18:21:** Jer 51:63-64; Ese 26:21 * **18:22:** Ais 24:8; Ese

26:13 * **18:23:** Jer 7:34; 16:9; 25:10 * **18:24:** Jer 51:49; ALK 17:6 * **19:2:** Lo 32:43; ALK 6:10

2 *Ek malê nena yani halanô abô ba anêj abô ma avanôj ma thêthônj.

Yani hêv vovanj hadêj avi sek walilinj atu ba hasau avômalô pik ek nindum kambom lomaloma, ma hik anêj nê ku lenkadôk lij.”

3 Hathak lojbô ma thêlô enanj, “Aleluya!

Anêj atum yova hathak ba hi wak nômbêj intu sapêj.”

4 Ma avaka 24 takatu lôk nômlôkmala ayova atu êv yak halôk binj ma êv yej hadêj Wapômbêj atu ba hamô anêj loj hayabinj avômalô. Ba enanj, “Avanôj. Aleluya!”

5 Ma abô halêm anêj loj hayabinj avômalô ba hanañ,

“Môlô atu ba Wapômbêj anêj nê ku lôk nê takatu ba ôkô ek yani, ma nê athêj yaô lôk athêj bêj, môlô lôkthô nômbô alalôaniñ Wapômbêj.”

6 *Ma yahalanô vonvonj bêj hatôm avômalô lubunlubun hatôm nanej bêj halanj ba pôk ma hatôm kakalu lôklokwanj hik haminj ba halam, “Aleluya,

lêk alalôaniñ Anyô Bêj Wapômbêj Lôklokwanj hayabinj nômkama lôkthô!

7 *Boksipsip Nakadun anêj waklavônj enja avi lêk halêm

ba yanavi lêk hapôpêk i yôv.

Ba intu alalô nambôi ba lenjnjmavi ma nanêm athêj lôkmanjij êndêj yani.

8 Sôp kêkêlô thapuk mabunj mavi bôk êv yôv hadêj avi êj ek ipuk.”

Sôp kêkêlô thapuk anêj ôdônj nena avômalô mathej iniñ ku mavi.

9 *Ma anjela hanañ hadêj ya nena, “Oto aêntêk: Nê takatu ba bôk elam i yôv ek nêyô nejanj Boksipsip Nakadun anêj waklavônj enja avi anêj nômlô nêmlô lôk lenjnjmavi.” Vêm ma hanañ hadêj ya nena, “Êntêk ma Wapômbêj anêj abô avanôj.”

10 *Ma yahêv yak hêk yani valuvi ek yanêm yej êndêj yani. Ma donjom yani hanañ hadêj ya, “Dô! Ya anyô ku hatôm o lôk môlôviyanj takatu ba ovalonj abô atu ba Yisu hanañ bêj. Wapômbêj hathak hêv abô hadêj plopet ek nenanj abô avanôj esak Yisu. Ba intu nêm yej êndêj Wapômbêj iyom.”

Anyô hayô hamô bokhos thapuk

11 *Ma yahayê lenj hakyav ba bokhos thapuk te haminj. Ma ôpatu ba hayô hamô ba elam nena “Anyô Hasopa Anêj Abô” ma “Anyô Abô Avanôj”. Yani hathak hadum abô ba hik vovak thêthônj iyom. 12 *Yani madaluk hatôm atum dahalanj, ma anêj wakadôk ma kinj iniñ kulunj bêj anônj hamô. Athêj te eto hêk yani ba anyô te miñ hayala ami, ma yanida iyom hayala. 13 *Yani hik kwêv daim te atu ba esonj halôk thalalenj. Yani anêj athêj nena, “Wapômbêj Anêj Abô”. 14 Ma nê vovak anêj lenj ipuk sôp thapuk mabunj mavi kêkêlô ba ethak bokhos thapuk ba esopa yani evenj yam. 15 *Ma binj vovak ma te hale yani abôlêk ek injik vovak êndêj avômalô pik. Yani tem eyabinj thêlô esak anêj lôklokwanj lôk anêj kôm aenj. Yani tem embak avômalô êtôm evak wainj anônj pesa ek malê nena Wapômbêj Lôklokwanj lananja kambom. 16 *Ma anêj kwêv daim anêj vavunj ma eto athêj hayôhêk aêntêk, “Kinj iniñ Kinj ma nê bêjbêj iniñ Anyô Bêj.”

17 *Ma yahayê anjela te haminj wak ba halam kaêk lôklala ba hanañ hadêj menak nômbêj atu ba eyovak evenj lenjlêvônj nena, “Wapômbêj hapôpêk nômbêj ba nôlêm nosak donjom 18 ek onjwanj kinj lôk nê vovak laik ma nê lôklokwanj lo bokhos lôk nê takatu ba êyômô lôk avômalô lôkthô iniñ vathiap. Ma onjwanj nê takatu ba êmô

* 19:6: ALK 14:2 * 19:7: Ais 61:10; ALK 21:2

22:8-9 * 19:11: Sng 96:13; Ais 11:4; ALK 1:5; 6:2

* 19:15: Sng 2:9; ALK 1:16; 14:20

Ais 63:1-3; Jon 1:1,14

* 19:9: Mat 22:2 * 19:10: Ap 10:25-26; ALK

* 19:12: Dan 10:6; ALK 1:14; 2:17 * 19:13:

* 19:16: ALK 17:14 * 19:17: Ese

39:17-20

alañsi vibinj lôk nê takatu ba alañsi mi ma nê bêñbêñ lôk nê yaônena inin vathiap.”

¹⁹ Ma yahayê alim bomañ atu lôk pik inin kinj lôk inin nê vovak ethak donjom ek nijik vovak êndên bokhos anênj alañ lôk anênj nê vovak. ²⁰ *Ma evalonj alim bomañ lôk plopet abôyanj. Plopet abôyanj bôk hadum lavônjinj hathak alim bomañ anênj lahavinj ba hasau avômalô takatu ba ewa alim bomañ anênj lélêyanj ba êv yeñ hathak anênj dahô atu ba epesanj. Êñ ma ibi plopet abôyanj lôk alim bomañ halôk atum kasukthôm atu ba hathañ hathak atum valu solpa. ²¹ Ma ik nê vovak vi atu ba êmô denañ vônô hathak binj vovak atu ba hale ôpatu ba hayô hamô bokhos abôlêk. Ma menak sapênj eyañ inin vathiap ba leñjiviyak.

20

Sadañ hamô koladônj hatôm sondabênj 1,000

¹ *Ma yahayê anjela te halôk anênj malak leñ ba halêm. Yani hawa Viv abôlêk atu anênj vovaleñ lôk havalonj yak señ bêñ te hêk yani bañ. ²⁻³ *Ma havalonj Wa bomañ bêñ atu loñ. Wa êñ ma umya bôsêbôk atu ba anênj athênj nena Sadañ, yani ma ngôk inin anyô bêñ. Ba hakak va lo bañ loñ ba habi halôk Viv atu ma hik abôlêk sinj ma hakak loñ ba hamô hatôm sondabênj 1,000 ek miñ yani esau avômalô pik esak loñbô ami endeba êtôm sondabênj 1,000 atu anênj danj am. Vêm ma Wapômbênj tem nêm yani ende yainj ba êmô bidoñna iyom.

⁴ *Ma yahayê nê bêñbêñ inin loñ eyabinj avômalô lôk nê takatu ba êmô loñ êñ ba Wapômbênj hêv lôklokwanj hadênj thêlô ek nedañô abô. Ma yahayê avômalô dahôlônjinj takatu bôk enañ abô hathak Yisu lôk evalonj

Wapômbênj anênj abô loñ ba intu edabênj leñselo kisi. Thêlô miñ êv yeñ hathak alim bomañ lôk anênj dahô atu ba epesanj lôk miñ ewa anênj lélêyanj hêk luvônjinj lôk bahenjinj ami. Ma thêlô iviyô ba ewa lôkmala hathak loñbô ba eyabinj pik havinj Kilisi hatôm sondabênj 1,000. ⁵ Waklavônj êñ ma avômalô iviyô ba ewa lôkmala anênj môñ. Ma nê ñama vi ma tem miñ nimbiyô ami denañ endeba sondabênj 1,000 atu anênj danj am. ⁶ *Nê takatu ba iviyô ba ewa lôkmala hamônj tem nêmô mavi lôk nêmô mathenj. Ñama havenj yam miñ hatôm imbulinj thêlô dokte ami, milôk. Ma tem nimbitak Wapômbênj lo Kilisi inin nê êbôk da ba neyabinj pik imbinj Kilisi êtôm sondabênj 1,000.

Sadañ hêv yak

⁷ Sondabênj 1,000 anênj danj, ma tem nedate koladônj abôlêk vê ek Sadañ ende yainj. ⁸ *Ma yani tem ni pik sapênj ek esau avômalô lodônjlodônj ek isup i esak donjom ek nijik vovak. Thêlô hatôm thathe ngwêk ba thêlônjinj athênj nena Gok lo Magok.

⁹ *Ma Sadañ lôk anênj nê vovak i pik sapênj ba ekalabu avômalô mathenj hêk malak atu ba Wapômbênj lahavinj sinj. Ma donjom atum halôk anênj leñ ba hathañ i thô. ¹⁰ *Êñ ma ibi Sadañ atu ba bôk hasau avômalô halôk kasukthôm atu ba hathañ hathak atum valu solpa. Loñ êñ bôk ibi alim bomañ lôk plopet abôyanj halôk yôv. Thêlô tem neja vovañ êtôm wak lo bôlôvônj nômbênj intu sapênj.

Anyô Bêñ hadum abô

¹¹ Ma yahayê Anyô Bêñ hayô hamô anênj balê kinj thapuk mavi atu ba hathak hamô ek hayabinj avômalô pik sapênj. Ma pik lo leñ êsôv ek yani ba i. Ba inin loñ mi. ¹² *Ma yahayê nê ñama sapênj, nê lôk athênj bêñ lôk nê athênj mi, iminj habobo Anyô Bêñ

* **19:20:** ALK 13:12-17; 20:10 * **20:1:** ALK 9:1 * **20:2-3:** Stt 3:1; ALK 12:9 * **20:4:** Dan 7:9,22,27; 1Ko 6:2; ALK 13:17 * **20:6:** ALK 1:6 * **20:8:** Ese 38:2,9,15-16 * **20:9:** 2Kinj 1:10 * **20:10:** Sng 11:6; ALK 19:20; 21:8 * **20:12:** Dan 7:9-10; Mat 25:31-46; Ap 17:31; 2Ko 5:10; ALK 13:8

anêj loj hayabiñ avômalô. Ma ekyav kapyã doho vê. Ma ewa kapyã yanã ba ekyav haviñ ba kapyã êj ma kapyã lôkmala. Ma Anyô Bêj hadum abô hathak nê ñama hathak iniñ kobom takatu ba bôk eto hêk kapyã doho atu lêk ekyav hamôj. ¹³ *Ma ñgwêk hêv nê ñama takatu ba êmô yani kapô ba i. Ma Ñama lôk Ñama iniñ loj thai êv nê ñama takatu ba êmô thai kapô ba i. Ma sapêj i ek Anyô Bêj indum abô esak thêlônij kobom takatu ba bôk idum. ¹⁴ Ma Wapômbêj habi kobom Ñama lôk Ñama iniñ loj halôk atum atu ba hathañ hêk hatôm kasukthôm. Atum kasukthôm êj ma ñama haveñ yam. ¹⁵ Avômalô takatu ba miñ êpôm iniñ athêj hêk kapyã lôkmala atu ami ma ibi thêlô halôk atum kasukthôm êj.

21

Jelusalem lukmuk

¹ *Ma yahayê pik lo leñ bô ele i liliñ ma pik lo leñ lukmuk ibitak êk. Ma ñgwêk mi haviñ. ² *Ma yahayê unyak mathen Jelusalem lukmuk halêm anêj Wapômbêj anêj leñ ba epesan yani hatôm avi hik nômkama mavi ek enja anyô. ³ *Ma yahalañô abô bêj halêm anêj Anyô Bêj anêj loj hayabiñ avômalô ba hanañ nena, “Lêk Wapômbêj hamô haviñ avômalô ba tem yani êmô imbiñ thêlô. Tem thêlô nimbitak yani anêj avômalô ma Wapômbêj da tem êmô imbiñ thêlô ba imbitak thêlônij Wapômbêj. ⁴ *Yani tem esav thêlô malenij thôk sapêj vê. Ba ñama lo asêj malêj ma kapôlônij malainj lôk vovanj tem miñ êmô ami ma mi ek malê nena kobom bô takêj lêk hi ba mi.”

⁵ *Ma ôpatu ba hamô loj hayabiñ avômalô hanañ nena, “Ondañô! Yahapesañ nômkama sapêj habitak lukmuk!” Êj ma yani hanañ nena, “Abô

êntêk ma abô avanôj ek avômalô nênimbiñ ba intu oto êndôk kapyã.”

⁶ *Ma yani hanañ hadêj ya, “Lêk yôv! Ya anyô môj lôk haveñ yam haviñ. Môj anôj ma yahamô ma nômkama sapêj anêj dañ ma tem yamô aêj iyom. Avômalô lôkthô atu ba ethakmuniñ ma tem yanêm ñañ atu ba hêv lôkmala anêj onañ ek ninum ma anêj vuli mi. ⁷ *Ôpatu ba lavidonj ba miñ hêv yak ami ma tem enja nômkama takêntêk. Lôk tem yambitak anêj Wapômbêj ma yani imbitak yenañ okna. ⁸ *Ma donjom nê êkô ba etak iniñ êvhaviñ lôk nê êvhaviñ ami ma nê idum sek ôvathek anôj lôk nê ik anyô vônô lôk nê idum sek walilij ma nê sinij ma nê êvhaviñ ñgôk lôk nê abôyanj, thêlô sapêj tem ini atum kasukthôm atu ba hathañ hathak valu vovanj solpa. Êj ma ñama yanj haveñ yam.”

⁹ Ma añela bahenji ba lahavuju takatu ba bôk ewa kabum malainj bêj anêj dañ bahenji ba lahavuju takatu te halêm hanañ hadêj ya nena, “Ôlêm ek yangik avi lukmuk atu ba Bok-sipsip Nakadunj tem enja thô êndêj o.” ¹⁰ *Êj ma Lovak Mathen hakôk ya lij ba añela atu hawa ya ba hi dumlolê daim bêj te ma hik unyak mathen Jelusalem atu ba hamô haviñ Wapômbêj halôk ba halêm thô hadêj ya. ¹¹ *Malak êj habi Wapômbêj anêj deda lôkmanj loj. Ma habi kêdêkêdê hatôm valu mavi anôj te anêj athêj nena jaspã ba mabun anôj hatôm liyali. ¹² *Ma anêj badêj ma lôklokwanj ba daim kambom lôk abôlêk laumiñ ba lahavuju. Ma añela laumiñ ba lahavuju eyabiñ badêj abôlêk tomtom. Ma Israêl iniñ ôdônj laumiñ ba lahavuju iniñ athêj eto hêk badêj abôlêk takêj tomtom. ¹³ Badêj abôlêk lokwanj lô hêk loj wak

* **20:13:** Lom 2:6; 1Pi 1:17; ALK 2:23; 22:12 * **21:1:** Ais 65:17; 2Pi 3:13 * **21:2:** Ais 52:1; 61:10; Hib 11:16; 12:22; ALK 3:12 * **21:3:** Wkp 26:11-12; Ese 37:27; Sek 2:10; 2Ko 6:16 * **21:4:** Ais 35:10; 65:19; ALK 7:17 * **21:5:** 2Ko 5:17 * **21:6:** Ais 55:1; Jer 2:13; Jon 7:37; ALK 1:8,17; 22:17 * **21:7:** 2Sml 7:14; 1Sto 17:13; Sng 89:26-27 * **21:8:** Mat 25:41; ALK 20:15; 22:15 * **21:10:** Ese 40:2 * **21:11:** Ais 60:1-2,19 * **21:12:** Ese 48:30-35

hathak, ma lô hêk loj wak halôk ma lô hêk vi ba vi. ¹⁴ Ma badêj anêj landiñ ma valu laumiñ ba lahavuju hamiñ ba Boksipsip Nakaduñ anêj aposel laumiñ ba lahavuju iniñ athêj hayôhêk.

¹⁵ *Ma añela atu ba hanañ abô haviñ ya hawa kôm êv dôj epeşañ hathak gol ek nêm dôj ek malak anêj daim lôk anêj badêj lôk anêj abôlêk. ¹⁶ Ma malak êj anêj daim lôk bidonj hatôm donjom iyom. Ma añela hawa anêj kôm ba hêv dôj hathak malak anêj daim ba bidonj ba tibus sapêj ma lôkthô hatôm 12,000 stadia.* ¹⁷ Ma añela hêv dôj hathak malak anêj badêj ba anêj valaluk ma hatôm 144 kubit. Dôj êj ma añela anêj ma donjom anyô iniñ dôj ma aêj iyom.* ¹⁸ *Malak anêj badêj epeşañ hathak valu anêj athêj jaspâ, ma malak lôkthô epeşañ hathak gol atu ba mabuñ anôj hatôm liyali. ¹⁹ Ma malak anêj badêj landiñ ma valu bêjbêj ba epeşañ hathak valu lêlêyañ mavi mavi. Valu môj ma thalalenj mabômabô ba anêj athêj nena jaspâ, ma valu havenj yam ma bôsôk ba anêj athêj nena sapaia, ma valu te lô ma lêlêyañ thapuk ba anêj athêj nena aget, ma valu te ayova ma sanjek ba anêj athêj nena emelal, ²⁰ ma valu te bahenji anêj lêlêyañ ma thalalenj ba anêj athêj nena sadonikis, ma valu bahenji ba lahavute ma thalalenj ba anêj athêj nena konilian, ma valu bahenji ba lahavuju ma mayav ba anêj athêj nena klisolait, ma valu bahenji ba lahavulô ma bôsôk ba anêj athêj nena belil, ma valu bahenji ba lahavuva ma thalalenj hayavônô ba anêj athêj nena topas, ma valu laumiñ ma thapuk ba anêj athêj nena klisoples, ma valu laumiñ ba lahavute ma bôsôk ba anêj athêj nena haiasin ma valu laumiñ ba lahavuju ma bôsôk mabô ba anêj

athêj nena ametis. Thêlô epeşañ badêj anêj landiñ hathak valu mavi takêj. ²¹ Ma badêj abôlêk laumiñ ba lahavuju tomtom ma epeşañ hathak gwasuñ thapuk dôjdôj mavi te anêj ñgwêk. Ma malak anêj lojônôdê ma epeşañ hathak gol mabuñ hatôm liyali thapuk anôj.

²² Ma Anyô Bêj Wapômbêj Lôklokwanj Lôkthô anêj Ôdôj lôk Boksipsip Nakaduñ thaida intu loj êj anêj unyak mathenj ba intu miñ yahayê unyak mathenj yañ ami. ²³ *Ma malak êj ma Wapômbêj anêj deda lôkmanjiñ habi hayô hêk ma Boksipsip Nakaduñ hatôm anêj atum lam. Aêj ba intu wak lo ayôj miñ ibi ami. ²⁴ *Avômalô pik sapêj tem nemben malak êj anêj deda. Ma pik iniñ kiñ lôkthô tem neja iniñ athêj lôkmanjiñ ba ini loj êj. ²⁵ *Bôlôvôj tem ênjêk loj êj ami ba intu badêj abôlêk tem abyanj iyom. ²⁶ Ma avômalô sapêj iniñ nômkama lôkmanjiñ lomaloma lôk athêj bêj tem neja ba ini loj êj. ²⁷ *Ma donjom nôm lelaik lôk ñê idum kobom ôvathek lôk ñê enañ abôyañ miñ hatôm nêyô malak êj kapô ami. Mi, ñê takatu ba iniñ athêj hêk Boksipsip Nakaduñ anêj kapyâ lôkmala iyom hatôm nêyô malak êj.

22

Ñañ lôk alokwanj atu êv lôkmala

¹ *Êj ma añela hik ñañ atu ba hêv lôkmala thô hadêj ya. Ñañ êj ma mabuñ hatôm liyali ma anêj onañ hêk Wapômbêj lo Boksipsip Nakaduñ iniñ loj eyabiñ avômalô. ² *Ma ñañ êj halañ hasopa malak êj anêj lojônôdê bêj malêvôj. Ñañ êj anêj dañ luvî ma alokwanj atu ba hêv lôkmala hamiñ ba hik anêj va hatôm ayôj lôkthô. Sondabêj te ma hik anôj hatôm bôlôj laumiñ ba lahavuju. Ma

* **21:15:** Ese 40:3; ALK 11:1   * **21:16:** 12,000 stadia ma hatôm 2,200 kilomita.   * **21:17:** 144 kubit ma hatôm 65 mita.   * **21:18:** Ais 54:11-12   * **21:23:** Ais 60:19-20; ALK 22:5   * **21:24:** Ais 60:3,5
* **21:25:** Ais 60:11   * **21:27:** Ais 52:1; Ese 44:9; 1Ko 6:9-10   * **22:1:** Ese 47:1   * **22:2:** Stt 2:9; Ese 47:12; Jol 3:18; Sek 14:8

anêj ñaun hathak hadum avômalô lodôñlodôñ sapêj iniñ lijiñ mavi. ³ Ma malainj atu ba bôk hapôm pik sapêj hadêj bôsêbôk ba Adam lo Ewa idum kambom ba êv yak ma tem miñ imbitak esak loñbô ami.

Wapômbêj lôk Boksipsip Nakadun iniñ loj eyabinj avômalô hamô loj êj ba anêj ñê ku tem nêñem yeñ êndêj yani. ⁴ *Tem thêlô nêgê yani thohavloma lôk anêj athêj ênjêk thêlô luvôñj. ⁵ *Bôlôvôñ mi hêk loj êj ek malê nena Anyô Bêj Wapômbêj da hamô hatôm thêlôniñ deda. Aêj ba atum lam lôk wak iniñ ku mi. Ma wak nômbêj intu sapêj ma avômalô loj êj tem nêñem êtôm kinj ba neyabinj loj êj.

Yisu tem êlêm kethêj

⁶ *Ma añela hanañ hadêj ya, “Abô takêntêk ma abô avanôñ ek nêñemimbiñ. Ma Anyô Bêj Wapômbêj atu ba hêv anêj Lovak Mathenj hadêj anêj plopet, yani hêv anêj añela ek injik nôñ atu ba tem imbitak kethêj thô êndêj anêj avômalô ku.”

⁷ *Ma Yisu hanañ nena, “Odanô! Tem yasôk kethêj. Ba ôpatu ba hêvhavinj abô plopet takatu ba hêk kapyâ êntêk êj, yani êj êmô mavi.”

⁸ *Ya ma Jon atu ba yahalañô lôk yahayê nôñ takêntêk. Ma yahalañô lôk yahayê yôv, ma yahêv yak halôk hêk añela atu ba hik nôñ takêñ thô hadêj ya valuvi ek yanêñ yeñ êndêj yani. ⁹ Ma donjom yani hanañ hadêj ya, “Dô! Ya anyô ku havinj o lôk môlôviyanj plopet lôk avômalô lôkthô atu ba esopa kapyâ êntêk anêj abô. Nêñ yeñ êndêj Wapômbêj iyom.”

¹⁰ Ma yani hanañ hadêj ya nena, “Waklavôñ lêk habobo ba miñ umbunj abô plopet takatu ba hêk kapyâ êntêk ênjêk loj kapô ami. ¹¹ *Ôpatu ba hadum kambom, yani tem indum kambom thêthô. Ma ôpatu ba

hadum kobom lelaik, yani tem indum kobom lelaik thêthô. Ma ôpatu ba hadum kobom thêthônj, yani tem indum kobom thêthônj thêthô. Ma ôpatu ba hamô mathenj, yani tem êmô mathenj thêthô.”

¹² *Ma Yisu hanañ nena, “Odanô! Tem yasôk kethêj ba yanêñ vuli viyanj êndêj avômalô sapêj êtôm nôñ takatu ba idum. ¹³ *Ya anyô môñ ba anyô havenj yam havinj. Môñ anôñ ma yahamô ma nôñkama sapêj anêj danj ma tem yamô aêj iyom. Ya ma nôñkama sapêj anêj ôdôñ lôk nôñkama sapêj anêj danj. ¹⁴ *Nê takatu ba ithik iniñ sôp ma nêñem mavi ek malê nena thêlô hatôm nejanj alokwanj atu ba hêv lôkmala anêj va ma nimbitak nêyô malak anêj badêj abôlêk ba ini kapô. ¹⁵ Ma donjom ñê takatu ba iniñ kobom hatôm avunj lôk ñê siniñ lôk ñê sek lôk ñê ik anyô vônô lôk ñê êvhavinj ngôk lôk ñê leñjinhavinj nenanj abôyanj ba idum hi thêthô, thêlô sapêj tem nêñem malak êj anêj badêj viyanj.

¹⁶ *“Ya ma Yisu. Yahêv yenanj añela ek nêñ abô êntêk êndêj môlô ek avômalô ôdôñ takatu ba êvhavinj. Ya ma Devit anêj ôdôñ anêj su lukmuk lôk anêj lim. Ya ma vulinj daminj atu ba habi deda bêj.”

¹⁷ *Ma Lovak Mathenj lôk Boksipsip Nakadun anêj avi lukmuk atu ba tem thai neja i enañ nena, “Ôlêm.”

Ma avômalô takatu ba elañô abô êntêk ma lôkthô enañ nena, “Ôlêm.”

Opalêla takatu ba ethakmuninj ma nêlêm. Ma thêlô leñjinhavinj ninum ñañ atu ba hêv lôkmala ma nêlêm ninum ñañ lôkmala atu ba anêj vuli mi.

Jon hanañ abô balabun

¹⁸ *Yahanañ lôklokwanj hadêj avômalô lôkthô atu ba elañô abô plopet takatu ba hêk kapyâ êntêk

* 22:4: Mat 5:8; ALK 3:12 * 22:5: Dan 7:18,27; ALK 5:10; 20:6; 21:23,25 * 22:6: ALK 1:1
 * 22:7: ALK 1:3 * 22:8: ALK 19:10 * 22:11: Dan 12:10 * 22:12: Ais 40:10; Jer 17:10; ALK 2:23 * 22:13: Ais 44:6; ALK 1:8,17; 21:6 * 22:14: Stt 2:9; 3:22 * 22:16: Nam 24:17; Ais 11:1,10; Lom 1:3; ALK 2:28; 5:5 * 22:17: Ais 55:1; ALK 21:6 * 22:18: Lo 4:2; 12:32

nena anyô te hatak abô yan̄da
 hayôhêk kapyã êntêk loj, ma tem
 Wapômbêj nê̄m malaij atu ba
 hêk kapyã êntêk viyan̄ êndêj yani.
¹⁹ Ma aêj iyom ma anyôla hêv abô
 plopêt bute vê hêk kapyã êntêk, ma
 Wapômbêj tem nê̄m yani vê ênjêk
 alokwan̄ atu ba hêv lôkmala anêj va

lôk unyak mathen̄ atu ba enan̄ hêk
 kapyã êntêk.

²⁰ *Yisu da hik abô takêj loj nena,
 “Avanôj bij, tem yasôk kethen̄.”

Anyô Bêj Yisu ôlêm! Avanôj.

²¹ Anyô Bêj Yisu anêj wapôm
 êmô imbij avômalô mathen̄ lôkthô.
 Avanôj.

---

* **22:20:** Mat 24:30-31; 1Ko 16:22